GEORGE ELIOT

MIDDLEMARCH

Fordította
BARTOS TIBOR

TARTALOM

Előhang

ELSŐ KÖNYV
Miss Brooke

MÁSODIK KÖNYV
Fiatalság, vénségek

HARMADIK KÖNYV
Halálvárás

NEGYEDIK KÖNYV
Három szerelmi talány

ÖTÖDIK KÖNYV
A holt kéz

HATODIK KÖNYV
Özvegy meg a feleség

HETEDIK KÖNYV
Két kísértés

NYOLCADIK KÖNYV
Nap nyugta, Nap támadatja

ELSŐ KÖTET

Előhang

Aki csak az emberrel s e titkos elegy történetével, az Idő kísérletei során tapasztalt viselkedésével foglalkozott, nem állt-e meg mind, akár ha rövid időre, Szent Teréz életénél, és nem mosolygott-e némi jóakarattal, elgondolván, hogy ez a parányi leányka egy reggelen kézen fogva indult nálánál is kisebb öccsével a vértanúság elébe a mórok országába? Elindultak kifelé a szirtes Ávilából, kerek szemmel és esendőn, mint két őzgida, csak éppen az emberi szívük már a nemzeti eszményért dobogott, míg a hétköznapi valóság nagybátyjaik képében szembe nem jött, s el nem térítette őket szent elhatározásuk útjáról. Méltó kezdet volt mégis ez a gyermeki zarándoklat. Teréz szenvedélyesen lobogó természete magasztos életet követelt - mit törődött ő a sokkötetes lovagregényekkel és a társas élet fényes hódításaival? Lángja hamar felégette az ily olcsó olajat, és benső forrósága messzibb boldogságok felé vitte, olyan célok felé, amelyekbe a lélek bele nem fárad, amelyek kétség és önös akarat fölé emelik. Magasztos élete értelmét végül egy szerzetesrend megjavításában találta.

Ez a háromszáz évvel ezelőtt élt spanyol nő nyilván nem az utolsó ilyen természet. Azóta is sok Teréz született. Magasztos életük nem bontakozhatott ki messze hangzó tettekben. Talán csak csetléssel-botlással teljes sors jutott nekik, a lelki nagyság és a kisszerű lehetőség tökéletlen illeszkedése. Talán tragikus bukás lett az osztályrészük, s úgy merültek el a könnytelen feledésben, hogy megéneklőjük sem akadt. Szűkagyúan, a körülmények gubancában próbálták eszményüket tetteikkel egybehangolni, a közvélemény előtt végül mégis minden küzdelmük handabandázásnak látszott, mert e kései Terézeket nem támasztotta társadalmi hit és rend törekvésük gerinceként. Hol távoli eszményekért, hol örök női vágyakért lobogtak, mígnem egyfelől a különcködés, másfelől az állhatatlanság vádjával sújtották őket.

Sokan úgy vélekedtek, hogy e téveteg életek oka a Felsőbb Hatalom határozatlansága a női jellem megformálásában; mi magunk tudományos bizonyossággal akkor nyilvánítanánk véleményt, ha láthatnánk a társadalmi élet egyetlen olyan szintjét, ahol a női tökéletlenség csupán háromig tudna számolni, s tovább eggyel sem. Bizonytalanságunk mindaddig megmarad, míg fel kell tennünk, hogy természetünk változatai jóval gazdagabbak, mint hajviseletükből, kedvenc szerelmes történeteikből és verseikből következnék. Kiskacsák közt a fekete tóban olykor hattyúfiók nő fel kelletlenül, és hártyás lábú osztályosaival nem találkozik sohasem az élővíz édes sodrásában. Itt-ott születik egy Szent Teréz, semminek megjavítójául, kinek szerető szíve, könnye sikertelen jó cselekedetekben vész el, és akadályok közt morzsolódik, mert semmi nagyemlékezetű célt nem talál.

ELSŐ KÖNYV
Miss Brooke

ELSŐ FEJEZET

Oly kínnal versz, hogy nyugtom nem lelem,
És asszonyi szívet adtál nekem.

Miss Brooke szépségének a szerény öltözet díszére vált. Finoman formált kezéhez, csuklójához viselhetett akár olyan cicomátlan ruhaujjat, mint olasz festők képein a Boldogságos Szűz. Arcéle is, tartása is mintha méltóságosabbá lett volna szerény ruhái által, amelyek a vidéki viselet környezetében olyan hatásosak voltak, mint egy jól megválasztott bibliai idézet - vagy egy zengő sor valamely koszorús költőnktől a legfrissebb újság hasábján. Általában úgy emlegették, mint aki rendkívül eszélyes, mindig hozzátették azonban, hogy húgának, Celiának, több a józan értelme. Sokkal hímesebben azonban Celia sem öltözött, és csak tüzetes vizsgálódók állapíthatták meg, hogy öltözete igenis különbözik a nénjéétől, igenis van némi tetszelgés az összeválogatásában, mert Miss Brooke egyszerű ruházatának oka életkörülményeiben volt keresendő, amelyekben húga is osztozott. Hozzászámított az életkörülményekhez, hogy úrhölgyek voltak mind a ketten. A Brooke család, ha a legjobbak közé nem is, kétségtelenül a jók közé számított: egy-két nemzedékre visszakeresgélve sem találhatott köztük az ember holmi rőffel-zsineggel foglalatos elődöt, azazhogy tengernagynál vagy lelkésznél kevesebbet is aligha - sőt föllelhető volt egy olyan puritán úr is a családfa lombozatában, aki Cromwell alatt szolgált, majd később állami hitre térvén kilábolt politikai bajaiból, és tisztes családi birtokra tett szert. Az ilyen előkelő származású úrihölgyek, akik csöndes kúriában nevelkednek, s a tornácuknál alig nagyobb falusi templomban hallgatják az istentiszteletet, a tollászkodást természetes módon zsibáruslányok élete céljának tartják. Mert az anyagi helyzet biztonsága, a célszerű házi gazdálkodás akkoriban azt parancsolta, hogy a ruházat legyen az első lecsippentett költségtétel, ha a pénznek jobb helye kívánkozik. E körülmények magukban elegendők lettek volna az egyszerű öltözet magyarázatához, ha a vallásos érzést nem is számítjuk, holott Miss Brooke esetében a vallásos érzés is elég lett volna magyarázatul. Celia pedig osztozott nénje érzéseiben, csupán annyi józan értelmet adott hozzájuk, amennyivel akár csökönyös elvek is fenntarthatók a rajongás látszata nélkül. Dorothea betéve tudta számos tételét Pascal Gondolatainak és Jeremy Taylornak, s mivel az emberi sorsot keresztény világosságban szemlélte, a női divatok tobzódását nem láthatta másnak, mint tébolydába illő mulatságnak. A lelki élet öröklét felé tekintő aggodalmait nem egyeztethette össze a paszományok, valamint a ruharedők művi kitüremkedései iránt való érdeklődéssel, elméleti észjárása eszményi világképet keresett, amely magába foglalhatta volna Tipton egyházközségét és tulajdon viselkedésének szabályait az egyházközségben; nagyság és lelkesültség fűtötte, s ha ilyet tapasztalt valamiben, két kézzel kapott utána, mint aki a mártíromságot keresi, aztán visszatáncol, aztán mégiscsak elszenvedi vértanúságát, de valami méltatlan helyzetben. Ilyen elemek egy eladó lány természetében általában útját állják a közönséges sorsnak - hiszen nem ítélhető meg szokás szerint külsőre, hiúságra, kutyahűségre. Dorothea, az idősebb, mindössze húszéves volt. Mindkettőjüket, mivel elvesztették szüleiket, tizenkét éves koruk óta egyszersmind nagyralátó és korlátolt módon nevelték, előbb egy angol, majd egy svájci családnál, Lausanneban; agglegény nagybátyjuk és gyámjuk így próbált enyhíteni árva állapotukon.

Alig egy éve Tipton Majorba költöztek hozzá, az engedékeny természetű, vegyes véleményű és megbízhatatlan szavazatú hatvanas öregúrhoz. Sokat utazott fiatalabb korában, s a környéken azt tartották felőle, hogy utazás közben valahol szerteszéledtek az esze kerekei. Mr. Brooke döntései kiszámíthatatlanabbak voltak az időjárásnál. Teljes biztonsággal csak annyit lehetett megmondani, hogy a jóakarat viszi rá arra, amit végül tesz, s hogy mindig a lehető

legolcsóbb megoldást választja. Mert a legszélesebb észjárásnak is szokott lenni valamicske állhatatos magva - vannak emberek csakugyan, akik tubákosszelencéjük őrzését kivéve hanyagok minden szokásukban, de ha a tubákosszelencéjük forog kockán, igenis résen vannak, gyanakvók és vigyázatosak.

Mr. Brooke-ban láthatólag elszunnyadtak a puritán erők, hanem unokahúgában, Dorotheában, keresztülágaskodtak erényeken és hibákon, sőt olykor türelmetlenül kitörtek a bácsi beszédének hallatán, a gazdaság „lesz, amint lesz" menetelének láttán, s őt magát égő vággyal töltötték el, hogy nagykorúságát elérve, jövedelmét emberbaráti terveire fordíthassa. Dorothea ugyanis tisztes vagyon várományosa volt. Szülei után évi hétszáz fontot húzott a két nővér, Dorothea fiát pedig - ha Dorothea férjhez megy, és fiat szül - Mr. Brooke évi háromezer font körül jövedelmező vagyona is illeti majd, és az ilyen jövedelem busásnak számított vidéki családok körében akkoriban, mikor még Mr. Peel pálfordulását vitatták a katolikus kérdésben, és jámbor együgyűségben leledzettek a jövőbeli aranymezők, valamint azon pazar pénzmágnások felől, akik az előkelő élet pénzszükségét annyira túlozzák.

Ugyan miért ne menne férjhez Dorothea? Ilyen szépreményű, ilyen csinos leány! Más meg nem akadályozhatta, mint a szélsőségek iránti vonzalma, és ragaszkodása oly életszabályokhoz, amelyek alkalmasak az óvatos kérő elgondolkoztatására, vagy éppen elrettentésére. Egy gazdag és nemes úrihölgy, aki hirtelen térdre bukik a téglapadlón a beteg napszámos mellett, és oly ájtatosan fohászkodik, mintha az apostolok idejében élne - akinek fura szeszélye, hogy úgy böjtöl, akár egy pápista, és képes az éjjelt régi teológiai művek társaságában tölteni! Efféle feleség egy szép nap valami olyan új tervvel ébresztheti az embert jövedelme hovafordítását illetően, amely ellenkezik a közgazdaság és a hátasló-tartás törvényeivel - természetes dolog, hogy az ember kétszer meggondolja, mielőtt efféle életszövetségbe belemerészkedne. Nőktől esendő véleményeket vár az ember, a társadalmi és házi boldogság legfőbb védelme azonban, hogy a véleményeikből nem lesz semmi. Józan emberek szomszédukhoz igazodnak tetteikben - így aztán, ha egy-egy hóbortos mégis elszabadul, megvan a mód az elkerülésére.

A falusi vélekedések, még a parasztoké is, általában Celiának kedveztek, mivel olyan aranyos, olyan ártatlan kinézetű, Miss Brooke-nak pedig az a nagy szeme olyan szokatlan, olyan meghökkentő, akár a vallásossága. Szegény Dorothea! Az ártatlan arcú Celia hozzá képest kitanultnak, hétpróbásnak számíthatott volna, hiszen az emberi elme annyival többrétű, mint az a külső hámréteg, amely számlapját, címerét teszi.

Mégis mindazok, akik az elrettentő hírek ellenére Dorotheához közeledtek, úgy vették észre, hogy hiába igaz, amit beszélnek, lénye varázslatos. Minden férfi bájosnak látta lóháton. Dorothea szerette a friss levegőt és a vidék lóhátról kínálkozó különféle nézőszögeit, s mikor szeme-arca gyönyörűségtől ragyogott, nemigen látszott vallásos rajongónak. Lelkiismeretének tiltakozása ellenére bujálkodott a lovaglás örömében, pogányul szinte - igaz, bűnbánatra mindig készen.

Nyíltszívű volt, és egy csöppet sem csodálta magát; képzeletében elragadóan halmozta a húgára mindazon szép erényeket, amelyekkel magánál ékesebbnek hitte, és ha valamely úriember egyéb céllal jelent meg a Majorban, mint hogy Mr. Brooke-ot láthassa, Dorothea nyomban úgy döntött, hogy nyilván Celiába szerelmes az illető. Sir James Chettamet példának okáért mindig Celia nézőpontjából vizsgálta, és azt latolgatta magában, vajon helyes volna-e, ha Celia elfogadná az udvarlását. Hogy a nevezett őneki udvarolna inkább, azt nevetséges túlzásnak tartotta volna. Mert hiába akarta Dorothea az élet igazságait mind feltárni, a házasságról alkotott elképzelése igen gyermekded maradt. Biztosan tudta például, hogy ha idejében születik, a megfontolt Hookerhez szívesen hozzáment volna, ilyenformán megelőzhette volna házasságában szerzett keserves csalódását. Vagy hozzáment volna John Miltonhoz, mikor a

homálya rászállt, vagy más nagy emberhez, akinek furcsaságait tűrni is felemelő. Ámde egy kellemes modorú főnemeshez hozzámenni, aki azt mondja: „Pontosan!”, mikor ő éppen a bizonytalanságát juttatta kifejezésre - hogyan szenvedhetne el ilyen embert udvarlójaként? Szép házasság csak az lehet, amelyben az ember férje mintegy atyja is, s ha úgy kívánja tőle, tanítja akár héber nyelvre.

Dorothea jellemének ilyen különösségei lázították fel a környékbeli családok indulatát Mr. Brooke ellen, hogy miért nem állít valami középkorú hölgyet húgai mellé társalkodónak. Mr. Brooke azonban az efféle tisztre született fensőbbséges nőstényektől olyannyira tartott, hogy Dorothea ellenérvei fogtak rajta, és - ebben az egy esetben - bátran szembeszegült a világgal, helyesebben szólva Mrs. Cadwalladerrel, a lelkész nejével, és a köznemesség kis csoportjával, amelyet Loamshire északkeleti sarkában rendszeresen felkeresett. Miss Brooke tehát továbbra is nagybátyja háztartásának élén állott, és feladatának súlya egy cseppet sem nyomasztotta. Sir James Chettam ezen a napon ebédre volt hivatalos a Majorba egy másik úr társaságában, akihez a hölgyeknek még nem volt szerencséjük. Dorothea tisztelő érdeklődéssel nézett elébe az Edward Casaubon nagy tiszteletű úrral való találkozásnak, akit a megyében nagytudományú embernek ismertek, és úgy tudták, hosszú évek óta egy hatalmas vallástörténeti művön dolgozik. Jámborságának fényéül gazdag is, s úgy hírlett, hogy rendíthetetlen véleményeit említett művében bővebben fogja kifejteni. Még tekintélyes csengésű nevéhez is családtörténeti felkészültségű tudós kellett, hogy megfejthesse.

Dorothea ezen a napon korán hazatért a faluban alapított kisdedóvójából, s éppen elfoglalta megszokott helyét a lakályos nappaliban, amely a két testvér hálószobáját kötötte össze, és valamely épületek terveibe temetkezett (ezt a fajta munkát szerette igazán), amikor Celia némi várakozás után habozva megszólította:

- Dorothea drága, ha nem haragszol... ha nem vagy nagyon elfoglalt... nem nézhetnénk-e meg a mama ékszereit most, és nem osztozhatnánk-e rajtuk? Mert ma van pontosan hat hónapja, hogy a bácsi neked adta megőrzésre, azóta nem is nézted, mit kaptunk.

Celiának durcás szájacskája volt, s bár durcás hajlamát Dorothea komolysága láttán mindig ráncba szedte, durcásság és tisztelet veszélyes villamossággal töltötte meg a levegőt körülötte. Nagy megkönnyebbülésére azonban Dorothea mosolygós szemmel nézett fel rá.

- Milyen bámulatos kis kalendárium vagy te, Celia! Naptári avagy holdhónapokat jegyeztél-e fel?

- Ma van szeptember utolsó napja, és április elsején adta oda a bácsi. Emlékszel, még mondta, hogy el is feledte addig. Gondolom, te is elfelejtkeztél róla, mióta ide a fiókos szekrényedbe bezártad.

- Persze, drágám, de tudod, hogy úgysem illik viselnünk. - Dorothea testvérien simogató, egyszersmind oktató hangon beszélt, barátságosan. Közben ceruzával csöpp vázlatokat rajzolt a terv szélére.

Celia elpirult, és igen komolynak látszott. - Szerintem, drágám, nem tiszteljük meg illendően a mama emlékét, ha az ékszereit félretesszük, és elfelejtkezünk róluk. Ezenfelül - tette hozzá némi habozás után, torokszorongató hangon - a nyakláncban manapság nincs már semmi kivetnivaló. Madame Poinçon, ki némely dolgokban nálad is szigorúbb nézeteket vallott, maga is viselt ékszert. És a keresztények általában... hitem szerint vannak nők a mennyországban, akik viseltek ékszert. - Celia tudta a legjobban, mekkora szellemi megerőltetésébe kerül ez az okfejtés.

- Hát te szívesen viselnél ékszert? - kiáltott fel Dorothea, a felfedezők meglepettségével, amely egész lényét felvillanyozta. Ezt a drámai meglepetést éppen Madame Poinçontól tanulta, aki össze tudta egyeztetni elveivel az ékszereket. - Hát persze, vegyük elő akkor! Miért nem szóltál előbb? Csak a kulcsok, a kulcsok! - S a két kezét, halántékára szorította, mint akinek csődöt mondott az emlékezete.

- Itt vannak, ni - mutatta Celia, aki rég kiszámította a fejleményeket idáig.

- Akkor nyisd ki azt a nagy fiókot, és vedd ki belőle az ékszeres ládikát.

A ládika hamarosan nyitva állt előttük, s az ékszerek kiterítve, mint vidám virágszőnyeg az asztalon. Nem volt valami nagy gyűjtemény, néhány darabja azonban műremekszámba ment. Azok közt is a legszebb a gyönyörűen foglalt lila ametiszt nyaklánc volt, és az öt csiszolt gyémántszemmel ékes gyöngyház kereszt. Dorothea rögtön fogta a nyakláncot, és húga nyakába kerítette. Olyan pontosan rásimult, akár a karperec - szépen keretezte Celia Henrietta-Maria-stílusú arcát-nyakát, maga is nyomban láthatta a szembenső falitükörben.

- Lám, Celia! Ezt viselheted akár az indiai muszlinoddal. De a keresztet viseld a sötét ruháidhoz.

Celia megpróbálta elrejteni boldog mosolyát. - Jaj, Dodo, a keresztet inkább te viseljed!

- Dehogy, drágám, dehogy - legyintett Dorothea lekicsinylőn.

- Pedig az neked illenék, a fekete ruhádhoz, hidd el - bizonykodott Celia. - És *azt* viselhetnéd is.

- A világért sem, a világért sem. Keresztet végképp nem viselnék dísznek. - Dorothea megborzongott.

- Akkor biztosan azt tartod, vétkezek én is, ha viselem - jegyezte meg Celia kelletlenül.

- Ugyan, drágám, dehogy - mondta Dorothea, és megsimogatta húga arcát. - Lelkekhez is van, ami illik. Az egyiknek dísze, bűne a másiknak.

- A mama emlékére megtarthatnád.

- Hiszen van nekem a mamától más mindenem... A szantálfa doboza, amit annyira szeretek... de sok mindenfélém. Nem, ez legyen mind a tiéd. Kár ezen huzakodnunk. Tessék... vidd mindet.

Celia kissé megsértődött. A puritán türelem fensőbbsége igénytelen nénjétől ugyanolyan rosszul esett, mintha egyházi bíróság marasztalta volna el.

- Hogy viseljek én ékszert, ha te, néném létedre, sosem viselsz?

- Nem, Celia. Hogy a te tisztességedért magamat is teleaggassam, ez már sok. Ha ilyen nyaklánccal ékeskednék, úgy érezném, hogy a világ megfordul velem, s kimegy alólam.

Celia lekapcsolta és levette a nyakéket. - Kicsit úgyis szoros volna a nyakadra. Valami mellre fekvő, lapos nyakék jobban illene hozzád - állapította meg, némi elégedettséggel. Boldogan fogadta el az ékszert, hogy Dorotheának minden tekintetben alkalmatlannak bizonyult. Gyűrűs dobozkákat nyitogatott; az egyikből gyönyörű, smaragdköves, apró gyémántokkal körülfogott példány került elő, és a felhők mögül előtűnő nap fénye is éppen abban a pillanatban sepert végig az asztalon.

- Milyen gyönyörű ékkövek! - sóhajtott fel Dorothea, a kisütő naphoz hasonló hirtelenséggel. - Különös, milyen mélyre hatolnak ezek a színek. Akár az illat. Bizonyára azért van, hogy János Jelenéseiben a lelkiek jelképei. Mintha az ég darabkái volnának. Ez a smaragd talán szebb az összes többinél.

- És van hozzá karperec is! - lelkendezett Celia. - Először észre sem vettük!

- Gyönyörűek - mondta Dorothea, azzal felhúzta a gyűrűt s a karperecet formás ujjára-csuklójára, és az ablakhoz állva szemmagasságban nézegette. Mindezen közben igyekezett színörömét vallásos érzületével igazolni.

- Ezeket te is szeretnéd, Dorothea - jegyezte meg Celia bizonytalanul, mert ámulva vette észre, hogy íme, valami gyöngéje nénjének is van, de azt is megállapította, hogy ezek a smaragdok neki is jobban állnának, mint a lila ametiszt. - Tartsd meg a gyűrűt és a karperecet... ha már semmi más nem kell. De nézd csak, ezek az achátok is milyen szépek... és szerények.

- Jó, ezeket megtartom... a gyűrűt és a karperecet - mondta Dorothea. Azzal leejtette kezét az asztalra, és megváltozott hangon folytatta: - Gondold el, milyen szerencsétlenek keresgélik, munkálják meg és adják el az ilyet! - Ismét elhallgatott, és Celia már azt gondolta, mégiscsak visszautasítja az ékszereket, mint ahogy tennie kéne, ha következetes.

- Nem bánom, drágám - döntött Dorothea. - De a többi legyen a tied. A ládika is.

Azzal kezébe vette a ceruzát, az ékszereket le sem tette. A szeme egyre rajtuk nyugodott. Elgondolta, mennyit hordja majd, hogy a színek tiszta örömében fürdőzhessen.

- Társaságban is viselni fogod? - érdeklődött Celia. Ő sem tudta levenni a szemét az ékszerekről, s azon töprengett, mit kezd most a nénje.

Dorothea Celiára pillantott. Képzeletében felékesített szeretteit néha hirtelen józansággal vette szemügyre, s a pillantása most is a lélekben olvasott. Látszott, ha a teljes szelídségre pályázik is, benső tüze sosem fog kialudni.

- Talán - válaszolta, némileg föllengzős. - Nem tudhatom, meddig süllyedek.

Celia boldogtalanul elpirult. Megbántotta nénjét. Nem merte dicsérni azokat az ékszereket sem, amelyeket visszarakott ládikájukba, és eltett magának. Dorothea is boldogtalanul folytatta vázlatainak rajzolását. Kételkedett érzéseinek tisztaságában, ha ilyen szóváltáshoz vezethettek.

Celia lelkiismeretére hallgatva úgy érezte, talán mégsem tévedett egészen. Kérdése természetes és érthető volt. Dorothea következetlen, hajtogatta magában: vagy részarányosan kellett volna osztozniuk az ékszereken, vagy ha ennyire megveti, utasította volna el mindet.

„Biztosan tudom... azaz remélem - gondolta Celia -, hogy a nyaklánc nem gátol majd az imában. Azt sem hiszem, hogy Dorothea meggyőződése engem is kötelezne, most, hogy a társas életünk elkezdődik. Őt éppen kötelezhetné a meggyőződése... Csakhogy Dorothea sem mindig következetes."

Ilyeneket gondolt Celia, és némán hajlott a gobelinje fölé. Aztán egyszerre azt hallotta, hogy a nénje szólítja:

- Te, Kitty, gyere csak ide, nézd meg ezt a tervet! Már-már azt hiszem, nagy építész vagyok. Csak a lépcső és a kandallók formáját is így el tudnám találni!

Celia fölébe görnyedt a tervnek, Dorothea pedig hízelgően odadörzsölte karjához az arcát. Celia megértette. Dorothea belátta, hogy tévedett, és Celia megbocsátott neki. Mióta csak az eszüket tudták, Celia fürkésző tisztelettel viseltetett nénje iránt. A fiatalabbra mindig járom nehezedik, de vajon nem lehet-e külön véleménye annak, akit nyom a járom?

MÁSODIK FEJEZET

- Hát vak vagy-e, hogy nem látod azt a lovagot, aki almásszürke ménen közelít felénk, s fején arany-sisakot visel?

- Én csak annyit látok - válaszolt Sancho -, hogy egy ember tart felénk szakasztott olyan szürke szamáron, mint az enyém s valami fényeset visz a fején.

- Éppen ez a Mambrin sisakja - szólt Don Quijote.

CERVANTES: *DON QUIJOTE.* 21. FEJEZET[1]

- Sir Humphry Davy? - nézett fel Mr. Brooke a leveséből mosolygósan, amint meghallotta, hogy Sir James Chettam ez idő szerint Davy *Mezőgazdasági vegyészet*-ét tanulmányozza. - Nos, én évekkel ezelőtt együtt ebédeltem Sir Humphry Davyvel a Cartwright-féle fogadóban, és jelen volt Wordsworth is... mármint a költő Wordsworth. Amiben az a sajátos, hogy akkor voltam én is Cambridge-ben, amikor Wordsworth, mégsem találkoztunk soha... aztán húsz évvel később egyszer csak együtt ebédeltünk a Cartwright-féle fogadóban. Rendkívül sajátos. Viszont ott volt Davy, és... ő is költő. Mondhatjuk, hogy két költő volt jelen, Wordsworth, mint első számú költő, és Davy, mint második számú költő. S méghozzá sajátos módon költőnek bizonyultak egyebekben is.

Dorothea kínosabban feszengett, mint egyébkor. A szűkkörű társaságban s a szoba némaságában az ily tekintélyes elme gyenge villanásai mindjárt az ebéd kezdetével feltűnőbbek voltak. Kíváncsian várta, mit szólhat a tudós Mr. Casaubon efféle közhelyek hallatán. A modora, állapította meg, tiszteletet parancsoló, vasderes haja és mély szeme gödre Locke képmására emlékeztette. Tudóshoz illően vézna és sápadt volt, teljességgel elütvén a rőt pofaszakállú Sir James Chettam kitelt angol formájától.

- Éppen a *Mezőgazdasági vegyészet*-et olvasom - vette föl a fonalat újból a kiváló főnemes -, mert egyik gazdaságomat magam készülök a kezembe venni, és megpróbálok jó példát állítani bérlőim elé. Helyesli a tervemet, Miss Brooke?

- Súlyos hiba, Chettam - vetette közbe Mr. Brooke -, ha így egyszerre nekiáll, felforgatja a gazdaságát, és szalont rendez be a teheneinek. Az ilyen reform semmi jóra nem vezethet. Egy időben magam is sokat foglalkoztam tudománnyal, amíg be nem láttam, hogy semmi haszna. Mindenre vezet, csak jóra nem. Nem, nem, a reformokból a legnagyobb zűrzavar támad. Inkább ügyeljen, hogy a bérlői el ne adják a szalmájukat, meg ilyesmi. Meg hogy alag-csövezetük legyen, az sem árt. De az ilyen mintagazdaságból semmi jó nem származik... Drága mulatság... Akkor már inkább kutyafalkát tartson.

- Helyesebb pedig - jegyezte meg Dorothea -, ha az ember a föld kiaknázására költi a pénzét, mint hogy kutyákkal és lovakkal összetiportassa. Nincs abban semmi bűn, ha az ember közjóra való kísérleteken vesztegeti el a pénzét.

Határozottabban szólt, mint ilyen fiatal hölgytől várható, de Sir James terve megnyerte a tetszését. Oly gyakran megtörtént ez, hogy Dorothea már elgondolta, milyen szép tettekre buzdíthatná, ha a sógornője találna lenni.

[1] Győri Vilmos fordítása.

Mr. Casaubon újult érdeklődéssel emelte szemét Dorotheára.

- Fiatal hölgyek nemigen érthetnek a közgazdasághoz - magyarázta Mr. Brooke mosolyogva Mr. Casaubonnak. - Én még emlékszem, amikor mindnyájan Adam Smitht bújtuk. Tessék, őt nevezem közgazdásznak! Csak úgy nyeltem az új eszméit akkoriban... az ember nevelhetőségéről, például. Vannak, akik azt állítják, hogy a történelem körben jár, amihez szó fér, és magam is nem egy kifogást támasztottam e nézet ellen. Sajnos azonban az emberi értelem mindig túllő a célon, túllőttem én is, de idejében ráébredtem, hogy ez semmi jóra nem vezet. Visszavonulót fújtam, méghozzá idejében. Ha nem is teljesen. Egy kis elmélet nem árt meg, ez az elvem. A gondolat igenis megteszi a maga helyén, hiszen különben a sötét középkorba térnénk vissza. Ha már könyvekről van szó, itt van Southey *Félszigeti háború*-ja. Délelőttönként olvasom néha. Ismeri Southeyt?

- Nem - felelte Mr. Casaubon, és látszott rajta, hogy nem tud lépést tartani Mr. Brooke szeszélyes eszejárásával. - Nem szakíthatok mostanában időt a szépirodalomnak. Egyre a régi szövegeken rontom a szemem; már éppen gondoltam is, hogy az estékre felolvasó kellene nekem, azonban a beszédhangokra kényes vagyok, és nem tűröm a tökéletlen felolvasást. Szerencsétlenségnek is nevezhető ez bizonyos értelemben, hogy ennyire belső forrásaimra vagyok utalva, s hogy legtöbbnyire holtakkal társalkodom. Lelkem, mint valami ókori lény szelleme, körülkísérti a világot, és megpróbálja fölépíteni magának, olyanná, amilyenre emlékezik, nem tekintve változást, rendszertelenségeket. Sajnos ezenközben a szememre mindjobban vigyáznom kell.

Most történt először, hogy Mr. Casaubon hosszasabban szólott. Beszéde tüzetes volt, mintha nyilatkozatot tett volna, dallamos hangsúlyai időnként egybeestek feje mozgásával. Mindez elütött a derék Mr. Brooke ide-oda kapdosó pongyolaságától. Dorothea megállapította magában, hogy Mr. Casaubonnál érdekesebb embert még nem látott. Nem tartotta többre még a vaud-i lelkészt, Monsieur Liret-t sem, aki a valdensek történetéről tartott előadásokat. A múlt világot felépíteni, nyilván a legmagasabb igazságra szegezett szemmel - milyen nagyszerű feladat lehetne jelen lenni, segíteni, akár csak a lámpást tartani hozzá! Ez a felemelő gondolat elfeledtette vele bosszúságát, hogy az előbb megpirongatták járatlanságáért a közgazdaságtanban, mely homályos tudomány ködként borult elmevilágára.

- Holott kegyed szeret lovagolni, Miss Brooke - vetette közbe Sir James, a pillanatnyi alkalmat megragadva. - Mertem remélni, hogy egyszer belekóstolna a vadászat örömeibe is. Boldoggá tenne, ha megengedné, hogy egyik pej lovamat átküldhessem kegyednek próbaképp. Hölgyek számára törtük be. Szombaton láttam kegyedet rövid vágtában a domboldalon, méghozzá egy méltatlan gebén. A lovászom akár mindennap áthozza kegyednek Corydont, ha az alkalmas időt megjelölné.

- Köszönöm kedves ajánlatát. Én azonban fel akarok hagyni a lovaglással. Nem ülök lóra többet - jelentette ki Dorothea. Hirtelen elhatározására az a bosszúság sarkallta, hogy Sir James éppen most igyekszik lekötni a figyelmét, amikor pedig Mr. Casaubon szavát lesi.

- Szigorú fogadalom - állapította meg Sir James, érdeklődésre mutató szemrehányással. - A kegyed nénje, ugyebár, önsanyargató? - folytatta, a jobbján ülő Celiához fordulva.

- Nem mondhatok nemet - felelte Celia bátortalanul, nehogy nénje kedve ellenére szóljon, és nyakláncától fölfelé bájosan elpirult. - Dorotheának öröme telik a lemondásban.

- Ha ez igaz volna, Celia, fényűzés volna a lemondásom, nem önsanyargatás. Lehet azonban, hogy az embernek alapos oka van lemondani arról, ami egyébként igen kellemes - mondta Dorothea.

Közben Mr. Brooke is beszélt, de nyilvánvaló volt, hogy Mr. Casaubon Dorotheára figyel. Tudta ezt Dorothea is.

- Pontosan - helyeselt Sir James. - Kegyed valamely emelkedett oknál fogva óhajt lemondani.

- Éppen nem. Nem magammal példálóztam - felelte Dorothea, és elvörösödött. Ritkán fordult ez vele elő, nem úgy, mint Cellával, és csak olyankor, ha nagy öröme vagy mérge indokolta. E pillanatban a megátalkodott Sir Jamesre volt dühös. Miért nem inkább Celiát szórakoztatja, miért nem hagyja őt meg Mr. Casaubonnak? Ha ugyan a tudós férfi szóhoz juthatna egyáltalán - nem pedig Mr. Brooke beszélné tele a fejét, mint most is, mondván, hogy a protestantizmusnak nincs mi ellen protestálnia, s ő hiába ízig-vérig reformata, meg kell hagynia, hogy a protestantizmus ugat, a katolicizmus halad, és ami az egy ár földnek megvonását illeti egy katolikus kápolnától, véleménye ez ügyben, hogy a vallás kötőfékjére mindenkinek szüksége van, bár sose felejtsük el, hogy a vallás egyetlen indítéka a túlvilágtól való rettegésünk.

- Valamikor sokat foglalkoztam teológiával - magyarázta Mr. Brooke, mint akinek mélyebb belátást kell engednie imént kimondott tételébe. - Végigkóstoltam én minden iskoláját. Ismertem Wilberforce-ot virágkorában. Ismeri Wilberforce-ot?

- Nem - felelte Mr. Casaubon.

- Nos, megmondom, Wilberforce talán nem volt valami nagy gondolkodó, de ha én is benn ülök a képviselőházban, aminthogy valamikor meghívtak, Wilberforce mellé kerültem volna, a függetlenek közé, és a rabszolgaság eltörlésének ügyén munkálnék.

Mr. Casaubon főhajtással megjegyezte, hogy az bizony tekintélyes munkaterület.

- Úgy van - felelte Mr. Brooke odavetett mosollyal -, azonban ne feledkezzék meg irattáramról. Már időtlen ideje hozzákezdtem a bizonyító erejű adatok gyűjtéséhez. Rendezésükre volna szükség csak. Ha valamikor egy kérdés szöget ütött a fejembe, fogtam, levelet írtam, és megkaptam rá a választ. Az irattár mindig ott áll a hátam mögött. És most azt mondja meg, kérem, hogyan rendezi ön az irattárát?

- Cédulakatalógusban, részint - mondta rá Mr. Casaubon, nehezen, mint akit gondolataiból riasztottak fel.

- Á, kérem, a cédulakatalógus nem ér semmit. Megpróbálkoztam én is vele, de azokban a dobozokban minden összezagyválódik. És nem tudni, hogy némelyik adalékot A-hoz avagy Z-hez soroljam-e.

- Szívesem rendezném az iratait, bácsi - ajánlkozott Dorothea. - Ábécérendbe szedném, és minden betűhöz külön tartalom-mutatót mellékelnék.

Mr. Casaubon komor mosollyal helyeselt: - Kitűnő titkárnője lehetne - állapította meg Mr. Brooke-hoz fordulva.

- Nem, nem - ingatta a fejét Mr. Brooke -, fiatal hölgyeket nem szabadítok be az irattáramba. Mindent elszeleskednek.

Dorothea megsértődött. Mr. Casaubon most nyilván azt hiszi, hogy bácsikája megalapozott véleményt mond, pedig csak egy szilánkját lökte ki elméje zűrzavarának, s a véletlen szél éppen őfeléje fújta.

Amikor a két leány egyedül maradt a nappali szobában, Celia megjegyezte:

- Milyen csúf ember ez a Mr. Casaubon!

- Celia! Én még előkelőbb arcú férfit nála nem láttam. Locke arcképeire emlékeztet rendkívüli módon. Különösképpen a mély szemgödrei.

- Talán Locke is két szemölcsöt viselt, benne szőrszálakkal?

- Hogyne! Ha valaki épp azt kereste az arcán - mondta Dorothea, és odébb sétált néhány lépéssel.

- Mr. Casaubon olyan sápadt!

- Nagyon igaz. A te szemedben bizonyára a *cochon de lait*[2] arcszín imádandó.

- Dodo! - kiáltotta Celia, s utánabámult a nénjének. - Soha még ilyen hasonlatot nem hallottam tőled.

- Hallod most, amikor az alkalma kínálkozik. Hasonlatnak oly jó, hogy már-már azonosság.

Miss Brooke-on látszott, hogy nagyon belemelegedett a kérdésbe, Celia legalábbis úgy vette észre.

- Nem tudom, miért vagy ilyen indulatos, Dorothea.

- Sajnálatos tulajdonságod, Celia, hogy minden emberre úgy nézel, mint egy maskarába öltöztetett állatra, ezért a lánglélek tükröződését soha arcon meg nem látod.

- Mr. Casaubon tehát lánglélek? - Celia kérdésében némi szelíd gúny lappangott.

- Igen, szerintem az - válaszolta Dorothea teljes határozottsággal. - Amit csak látok benne, minden egybevág a bibliai kozmológiáról megjelent röpiratával.

- Pedig oly ritkán szól - vetette ellene Celia.

- Nincs kihez szóljon.

„Dorothea semmibe veszi Sir James Chettamet - gondolta Celia -, talán kosarat is adna neki." Celia szerint ez nagy kár lett volna. Ő mindig tudta, kinek szól a nemesúr érdeklődése. Néha az is eszébe jutott, hátha Dodo csakugyan nem tenne boldoggá olyan férjet, aki a világot másként nézi, és szíve mélyén élt az a sejtelem is, hogy nénje a családi boldogsághoz túlságosan vallásos. Eszmék és elképzelések olyanok, mint a szétszóródott gombostűk: lépni, leülni, enni fél tőlük az ember.

Amikor Miss Brooke a teaasztalnál ült, Sir James úgy telepedett mellé, mintha meg sem érezte volna szavainak sértő élét. Miért is érezte volna? Valószínűnek ítélte, hogy Miss Brooke kedveli, s a modorral, de még a modortalansággal is messzire kell menni, mire a sértő irányában elfogult szem az arcátlanságot felfedezi. Dorothea kifogástalanul viselkedett vele, és persze Sir Jamesnek is megvoltak a maga elképzelései. Tudta, milyen kiváló emberi agyagból gyúrták, sőt dicséretesen belátta, hogy nem viszi messzire, még ha szabadjára ereszti is minden tehetségét - ezért kívánt olyan feleséget, akitől ebben vagy abban a kérdésben megkérdezhetné: - Mitévők legyünk? - Olyat, aki férjét érvekkel kisegítené, ráadásul biztos anyagi alapról. Ami pedig Miss Brooke híresztelt nagy vallásosságát illeti, Sir Jamesnek határozatlanok voltak még az elképzelései is, milyen lehet az, de olyan veszélyes nem lehet, gondolta, hogy a házasság meg ne gyógyítaná. Úgy érezte, egyszóval, hogy szerelme mindenképpen helyénvaló, és nem bánta volna, ha erélyes kéz vezeti a házasságban, hiszen egy férfi, ha akar, bármikor kibontakozhatik a szorításából. Sir James, igaz, el sem tudta gondolni, miért kellene egy vonzó nő erélyétől tartani, különösen ha az eszében mindeddig gyönyö-

[2] Szopós malac.

rűségét lelte. Miért is? A férfi esze - ha akármi kevés - mindig férfias, aminthogy a legcsenevészebb nyárfa is magasabban nő, mint a legsudárabb pálma - sőt a férfi tudatlansága is talpraesettebbnek mondható. Talán ez eszmefuttatás minden részlete nem fogamzott Sir James agyában, a Gondviselés azonban még a legsutább személyiséget is megáldja a hézagokat pótló hagyománnyal.

- Remélem, határozata nem bizonyul visszavonhatatlannak a lovaglás ügyében, Miss Brooke - jegyezte meg az elszánt hódoló. - Biztosíthatom, hogy a lovaglás legegészségesebb formája a testedzésnek.

- Semmi kétség - felelte Dorothea hűvösen. - Celiának minden bizonnyal jót tenne... ha rá tudná szánni magát.

- Kegyed azonban oly tökéletesen lovagol!

- Bocsásson meg, ez túlzás. Kevés a gyakorlatom, és a ló hamar levet.

- Még egy ok a gyakorlásra. Minden úrihölgynek tökéletes lovassá kellene válnia, hogy férjét elkísérhesse útjain.

- Látja, mennyire különbözőek a nézeteink, Sir James. Én úgy döntöttem, hogy nem leszek tökéletes lovas, tehát nem felelhetek meg az úrihölgyről alkotott eszményképének. - Dorothea mereven nézett maga elé, és hideg, elutasító hangon beszélt, mintha kegyeit hajszoló nyájas udvarlójától már a modorával is el akart volna ütni.

- Tudhatnám okait e kegyetlen döntésnek? Hihetetlennek látszik, hogy a lovaglásban kivetnivalót találjon.

- Elhiheti viszont, hogy a szokásaim közül kivetem.

- Vajon miért? - nézett rá erőtlen tiltakozással Sir James.

Mr. Casaubon lépett az asztalhoz, teáscsészével a kezében, és hallgatta a beszélgetést.

- Nem szabad firtatnunk az okokat - szólt közbe megfontolt módján. - Miss Brooke maga is tudja, ha az okait szellőztetni kezdi, megsápadnak. Árt nekik a szabad levegő. A csírázó magot óvnunk kell a fénytől.

Dorothea boldogan elpirult, és hálásan nézett fel Mr. Casaubonra. Íme az a férfi, aki megérthetné titkos belső életét, s akivel lelki egyezséget köthetne. Az ő elveit is megvilágíthatná nagy tudása, hiszen olyan ember, kinek tudománya szinte a hite bizonyításáig fölér!

Dorothea következtetései messzire mentek, ámde a való élet sem juthatna messzire az olyan következtetések nélkül, amelyek a házasságot a civilizáció bonyodalmában lehetségessé teszik. És vajon egy csöpp lélek labdacsába beleszoríthatók-e a házasság előtti következtetések végtelenjei?

- Bizonyára - szólalt meg a derék Sir James. - Dehogyis akarnám Miss Brooke okait firtatni, ha ő maga inkább hallgatna felőlük. Biztosan tudom, hogy dicséretesek mindenképpen.

Nem volt egy cseppet sem féltékeny, amiért Dorothea oly nagy érdeklődéssel néz fel Mr. Casaubonra. Soha eszébe sem jutott volna, hogy az a leány, akinek a kezét meg szándékozik kérni, egy ötven felé kocogó könyvmolyhoz vonzódnék, másképp, mint vallásosságból, minthogy kiválónak mondott lelkipásztor.

Miss Brooke a valdens papság kérdésének boncolgatásába kezdett Mr. Casaubonnal, Sir James pedig Celia mellé szegődött, és érdeklődött a nénje felől: megemlítette, hogy háza van a városban, és megkérdezte, vajon Miss Brooke szereti-e Londont. Celiának, hogy nénje nem

volt jelen, megoldódott a nyelve, és Sir James megállapította magában, hogy a második számú Miss Brooke bizony kedves is, csinos is, bár korántsem igaz, amit egyesek állítanak, hogy tudniillik nénjénél eszesebb s józanabb volna. Úgy érezte, a minden tekintetben kiválóbbikra esett a választása, aminthogy az ember soha önszántából a rosszabbat nem választaná. Inkább válogatós legyen a legényember, mint megalkuvó.

HARMADIK FEJEZET

Mondd, istennő, mi lett, hogy Rafael,
a jó arkangyal...
.....
...Évával együtt fülelt
csodálattal, mélyen tűnődve, hallván
furcsa, fenséges dolgokról...

MILTON: *AZ ELVESZETT PARADICSOM*[3]

Mr. Casaubonnak talán meg sem fordult a fejében, hogy Miss Brooke hozzáillő felesége lehetne, mire Dorothea okai már megfogantak, s másnap estére vígan virultak. Mert a délelőttöt hosszú beszélgetéssel kezdték, miközben Celia, nem szívelvén Mr. Casaubon sápkóros és szemölcsös társaságát, átszökött a lelkészlakba, és inkább eljátszott a káplán rongyos-bongyos és vidám gyermekeivel.

Dorothea eközben mélyen tekintett Mr. Casaubon elméjének kimeríthetetlen kútjába, és a maga tulajdonságainak messzi visszfényét látta benne. Kinyitotta továbbá tapasztalatainak tárházát, és áttekintette Mr. Casaubon élete művének szövevényeit. Mr. Casaubon pedig oly lélekemelőnek bizonyult, mint Milton jó arkangyala: főangyali szeretetreméltósággal mondta el, mire vállalkozott - ha nem is elsőnek, de összehasonlításai alaposságát, kimért ítéletét és hatásosságát tekintve mindenesetre előzmények nélkül -: megmutatni tudniillik, hogy minden hitrendszer, avagy föllelhető töredéke, egy nagy mitikus hagyomány elfajzása. S mikor egyszer az igazságban már sikerült a lábát megvetnie, onnan valamennyi hitépítmény érthetőnek, sőt a párhuzamok fényében világosnak tetszett. Azonban az igazságok betakarítása még így sem könnyű avagy gyors feladat. Csupán jegyzetei hatalmas kötetekre rúgnának, hiányzik azonban még a munka koronája, az állandóan gyarapodó tényanyag görögös tömörítése. Mr. Casaubon Dorotheának ugyanúgy magyarázott, mintha valamelyik tudóstársával merült volna beszélgetésbe: ő sohasem szólt két nyelven. Igaz, a görög és latin mondásokat tüzetes gonddal fordította angolra, de ezt megtette volna bárkinek. A tudós vidéki lelkész mind úgy gondol ismerőseire, mint akik „urac, lovagoc es egiebb derec nemzetesec, az deaknac himpelleri".

Az elgondolás hordereje Dorotheát is szárnyra kapta. A leányneveldék sekélyességével nem mérhető alakot látott itt: egy valóságos Bossuet-t, kinek munkája összebékíti a hiánytalan tudást a jámbor alázattal. Korunk Ágostonát látta maga előtt: a babérkoszorús doktort és a dicsfénykoszorús szentet.

Szentsége nem volt kevésbé szembetűnő, mint a tudománya. Mert amikor Dorothea maga is megnyilatkozott bizonyos kérdésekben, amelyek felől nem volt kihez szólnia Tiptonban, különösen nem az egyházi formák és a hittételek másodlagos fontosságáról a hitben való buzgalom jelentőségéhez képest, e személyes feloldódásról az isteni tökélyben, amiről korok keresztényi művei szólanak - mindezen kérdéseknek meghallgatójára talált Mr. Casaubonban. Nyomban megértette, bölcs mérséklettel osztozott a véleményében, de Dorothea előtt ismeretlen történeti példákkal is alátámasztotta.

[3] Jánosy István fordítása.

„Egy a gondolkodásunk - állapította meg magában Dorothea -, azazhogy az ő gondolkodásának teljes világából az én kis vásári tükröm itt-ott elkap egy részletet. S hozzá az érzelemvilága, a tapasztalatai! Mekkora tenger az én kis pocsolyámhoz!”

Miss Brooke éppoly könnyű kézzel szőtt-font szavakból s kedélyáramokból, mint bármely ifjú kortársnője. Alig mérhető jelekből okadatolások épületeit lehet emelni - és egy jóérzésű, hűséges leány természet minden apró jelből bámulat, hit, remény végtelen mennyboltozatait tapasztja s színezi ki csekélyke tudományának segélyével. Nem mintha ebből támadnának a nagy csalatkozások. Hiszen a jó szerencse Szindbádot igazságra vezethette egykor, és a helytelen érvek láncolatán akárki szerény halandó helyes végeredményre juthat. Előfordul, hogy az igazságtól ellenkező irányba indulunk, de mindenféle zegzugos kanyar ösvényeken a helyes célba jutunk mégis. Bár Miss Brooke bizalma gyorsan támadt, nem következés, hogy Mr. Casaubon érdemtelen lett volna rá.

Mr. Brooke némi marasztalására hosszabban elidőzött a Majorban, mint tervezte volt, holott a házigazda a géprombolókra és asztaggyújtogatókra vonatkozó irattárán kívül semmit sem nyújtott neki. Beinvitálta Mr. Casaubont a könyvtárba, hogy tekintse meg az irattárat, úgy, ahogy volt, egy halomban, aztán egy s más iratot kicsippentett a halomból, és zavarosan, bőséges kihagyásokkal, értelemzavaró összevonásokkal idézett belőlük, azzal téve félre egyikét, hogy „Ez semmi, de ezt hallgassa meg!”, s vette a másikat, míg végül mind félrelökte, és európai utazásainak fiatalkori naplóját nyitotta ki.

- Tekintsen csak bele... itt mindent elmondok Görögországról, Rhamnusról, a rhamnusi romokról... ön jól bírja a görögöt, hallom. Nem tudom viszont, hogy a helyrajz kérdéseinek is szentelt-e hasonló figyelmet. Énnekem a helyrajz a kisujjamban van... tessék, a Helikon. Na tessék!... „A következő reggelen nekivágtunk a Parnasszusnak, a tevepúpú Parnasszusnak.” Ez a kötet teljes egészében Görögországot öleli fel - magyarázta Mr. Brooke, miközben a vendége elébe tartott kötet lapélein húzogatta hüvelykujja begyét. Mr. Casaubon tisztelettel teljes, bár némiképp szomorú hallgatásba burkolózott. Mindig a kellő szóra hajolt meg, és ingerültségét palástolva lehetőleg rá sem nézett az iratokra. Gondosan ügyelt, nehogy figyelmetlenségével a vidéki élet fontos intézményét sértse, és letéteményesét, mert ez a szeles eszű úr nem házigazda volt csupán, hanem földbirtokos és *custos rotulorum*[4] is. Vajon edzette-e türelmét az a meggondolás is, hogy Mr. Brooke Dorotheának nagybátyja?

Annyi bizonyos, hogy egyre többet beszéltette Dorotheát, lekötötte, mint Celia megjegyezte magában, és ha ránézett, arcán akárhányszor halvány téli napsütéshez hasonlatos mosoly derengett fel. Másnap, mielőtt elbúcsúzott, kellemes sétát tett Dorotheával a majorház előtt a porondon, és elmondta neki, mennyire érzi magányos voltának hátrányait, s szükségét a derűs társnak, aki az érett munka terhét fiatalságával megkönnyebbíthetné. Oly alapos megfontoltsággal tette ezt a nyilatkozatát is, mint valamely idegen állam képviselője, aki szavait nem vesztegeti hiába. Nem, Mr. Casaubon nem szokta sem megismételni, sem megmásítani gyakorlati természetű avagy személyes közléseit. Ha valamely hajlandóságát október másodikán kijelentette, azon túl csak a nyilatkozat keltére hivatkozott, tulajdon emlékezetének átfogó képességéből indulván ki, amelynek az utalás elégséges volt, nem igényelte az iktatókönyvek tételes ismétléseit. Ez esetben Mr. Casaubon nem is pazarolta méltatlanra a bizalmát, mert Dorothea a friss fiatalság figyelmével tárolta minden mondatát, mint akinek egy-egy kötőszó korszakot nyit.

Mr. Casaubon e szép őszi nap délutánján három órakor hajtott haza a lowicki lelkészlakba, amely mintegy öt mérföldes távolban volt csupán a Majortól, Dorothea pedig kalapban és

[4] A megye első tisztviselője.

kendőben elindult az élősövény mentén, neki a parknak, hogy a környező erdőben járjon egy kicsit, és útjában ne lásson mást, mint Csuhást, a nagy bernáthegyit, amely mindig testőri szolgálatot teljesített a hölgyek mellett sétáik során. A jövő képét akarta felidézni, távolban remegő reményeit, s nem örült volna, ha megzavarják. A friss levegőtől kipirultan, szaporán lépkedett, és szalmakalapja (kortársaink, ha ilyen jószág a kezükbe akad, kíváncsian találgatják, miféle avítt kosár lehet) kissé hátracsúszott a fején. Dorothea jellemzése hiányos volna, ha elhallgatnók, hogy barna haját simán hátrafésülve s hátul varkocsba fonva viselte oly módon, hogy feje formájára merészen felhívta a figyelmet, merészen e korban, mikor a közfelfogás szerint hatalmas hajbodrokkal és csokrétákkal - aminőket a Fidzsi-szigetek népén kívül más emberfaj meg nem próbált - gazdagították a természet szűkmarkú formáit. Miss Brooke vezeklő hajlamának megnyilatkozása volt e hajviselet is. Nem látszott ellenben önsanyargató hajlama a szeme pillantásából, amint maga elé nézve, a délután ünnepélyes szépségét itta, a távoli hársfák egymást érő árnya közt áteső fénykévék hangulatát.

Öreg s fiatal, mindenki (legalábbis azokban a megújhodást váró időkben) érdeklődéssel szemlélte volna Dorotheát, ha arca-szeme ragyogásából kiolvassák a kezdődő szerelem nyiladozó ábrándképeit. Khloé ábrándozását Sztrephón felől bőségesen megszentelte a költészet, amint ez ki is jár a fiatalos bizalom törékeny bájának. Pippin kisasszony szerelme Pumpkin úrfi iránt és köréje szőtt képzelgéseinek pásztorjátéka apáink s anyáink örök mulatságára szolgált, sőt megtalálta útját az öltözködés divatainak alakításához is. Ha Pumpkin megtűrte magán a kabátkájának félmellű-hosszúszárnyú idétlenségét, nemcsak természetesnek tartotta mindenki, hanem a női erény biztos jelének, hogy az illető kisasszony egy frakkra tekintve rögtönös és mély meggyőződést érez viselőjének jellemerejében, kiváló tehetségében és mindenekfelett makulátlan őszinteségében. De talán senki az időben, legalábbis Tipton messze környékén senki, nem lett volna megértő olyan lány ábrándjai iránt, akinek házasságról való elképzeléseit rajongó hit formálta, és jövőjének képei közt nem rezgeti sem a kelengyeláda, sem az asztali készlet mintázata, de még a javakorú nő majdani életének tisztes boldogsága sem.

Dorothea előtt most kezdett derengeni, hogy Mr. Casaubon feleségül venné, s ez a sejtés mindenekfelett hálás tiszteletre hangolta. Milyen jóságos cselekedet - mintha angyali küldönc állt volna elébe az ösvényen, s nyújtotta volna érte segítő kezét! Hosszú ideje bizonytalanság nyomta lelkét, akár a súlyos nyári pára, amely alól a hasznos élet iránti vágya nem szabadulhatott. Mit tehetne, mit tehetne? - egy alig bimbózó nő, kinek élő lelkiismeretét és szellemi szükségét nem csillapíthatja a kósza egér ebbe-abba kóstolásához hasonlatos leánynevelés. Ha némi gőggel s butasággal áldatik meg, talán úgy véli, hogy egy módos keresztény hölgy helyi kegyes cselekedetekben, a kispapság gyámolításában és a *Szentírási nőalakok* lapjainak sűrű forgatásában lelheti fel életeszményét, különös tekintettel az ószövetségi Sárára és az újszövetségi Dorkásra, továbbá kelengyékbe belehímzett lelkére - mindezen közben pillantását egy olyan férfiúra szegezve, akiért, ha talán a hölgynek édes magánál kevesebb szigorral él e világ vallásilag megmagyarázhatatlan zűrzavarában, alkalmanként imádkozni lehet, sőt, házasságra lépvén vele, alkalmanként lehordani. Szegény Dorothea nem nézhetett ilyen megelégedett élet elébe. Vallásos hajlamának ereje elszántságra, eszélyességre szorította, és a silány iskolai tanítások, valamint a vidéki társas élet sikátorai közt vergődve látni való volt, hogy túlzónak, egyszersmind következetlennek fogják mondani. Amit a legjobbnak ítélt, mindjárt a legjobb tudással akarta alátámasztani, nem pedig élni a szájjal vallott, soha meg nem fogadott szabályok rengetegében. Fiatalos szenvedélyét lelke éhsége emésztette fel eddig, s most úgy érezte, hogy reménybeli házassága megszabadítja lányos tudatlanságától, és olyan kalauzra hagyatkozhat, aki a legfenségesebb ösvényen vezeti tovább.

„Mindent megtanulok - magyarázta magának, amint a fák közt kanyargó lovasúton sietett. - Meg kell tanulnom, hogyan segíthetem nagy munkájában. Életünkben nem lesz semmi hétköznapiasság: emelkedett eszmék lesznek a hétköznapjaink. Mintha Pascalhoz mennék feleségül. Megtanulom, hogy az igazságot a nagy emberekkel egyazon világnál lássam. És hajlottabb koromra megértem, hogyan lehet eszményi életet élni itt Angliában. Egyáltalán nem vagyok bizonyos a dolgomban, miként kellene jót cselekednem... mintha idegen nép közé indulnék térítő útra, nem érteném a nyelvüket... ha ugyan nem az alkalmas házak tervezése a legfontosabb... bár efelől nincs kétségem. Jaj, mennyire remélem, hogy a lowicki népet tisztességes házakba költöztetem! Egymás után fogom a terveket készíteni, amikor csak ráérek."

Dorothea nyomban meg is rótta magát, hogy ilyen öntelten számítgatja a bizonytalan jövőt, gondolatainak irányán azonban nem ért rá változtatni, mert az útkanyarulatban vágtázó lovas jelent meg. A szépen lecsutakolt gesztenyeszín ló s a két kecses agár megjelenése jelezte, hogy a lovas csakis Sir James Chettam lehet. Megpillantotta Dorotheát, leugrott a lováról, s a gyeplőt odavetve lovászának, megindult felé. Valami fehéret hozott a karján a két agár izgatott csaholása közben.

- Milyen szerencse, hogy találkozhattunk, Miss Brooke - szólott, és kalapját emelve felfedte hullámosra fésült szőke haját. - Megrövidítette a várt viszontlátás idejét!

Miss Brooke-ot bosszantotta, hogy megzavarták. A szeretetre méltó főnemes, bármennyire megfelelő férj Celiának, túlzásokra hajlik, hogy leendő sógornőjének szívét magához hajlítsa. Veszedelem az olyan sógor, aki fölteszi, hogy átlát az ember szándékán, és eleve helyesel az ellentmondásnak is. Meg sem fordult a fejében, hogy Sir James neki teheti a szépet, hiszen minden gondolata más személy körül rajzott. E pillanatban bosszantó jelenség volt Sir James, még a gödröcskés keze is bántotta Dorothea szemét. A bosszúság arcába kergette a vért, és némi fensőbbséggel fogadta köszöntését.

Sir James a pirulását magára nézve legkedvezőbben magyarázta, és el is gondolta mindjárt, hogy soha szebbnek nem látta Dorotheát.

- Egy csöppke közbenjárót hoztam - mondta -, azazhogy látni szeretném előbb, vajon sikeres lehet-e a közbenjárása. - Odamutatta a karját, amelyen egy apró máltai kutyakölyök ült, a természet egyik legegyügyűbb játékszere.

- Nézni keserves az ilyen jószágot, hogy csak ölebnek használják - jegyezte meg Dorothea. Véleménye e pillanatban formálódott, amint ez a vélemények természete, a bosszúság hevében.

- Ugyan miért? - érdeklődött Sir James, s közelebb lépett.

- Nem hinném, hogy a sok pátyolgatás örömükre szolgálhatna. Tehetetlenek, kevés az élet bennük. A hód vagy az egér, ha kedvére élhet, látványnak is sokkal érdekesebb. Azt a hitet melengetem magamban, hogy lelke van az állatoknak is, a miénkhez hasonló, ezért vagy a maguk apró ügyeivel foglalkoznak, vagy mellénk szegődnek, mint ez a Csuhás is itt. Ezek az élősdiek.

- Végre tehát megtudtam, hogy nem szereti őket - állapította meg a derék Sir James boldogan. - Magamnak sem kellene éppen kutyákat tartanom, de azt hittem, a hölgyek szeretik az ilyen csöppségeket. Itt van, John, vidd ezt a dögöt, jó?

A beszédesen fekete szemű-orrú undok kiskutyától ilyenformán meg is szabadultak, mivel Miss Brooke úgy döntött, hogy jobb lett volna meg sem születnie. Miss Brooke azonban úgy érezte, hogy adós a teljes magyarázattal.

- Nem helyes mégsem, ha az én érzéseimből következtet Celiáéra. Úgy tudom, ő szereti az ilyen ölebeket. Valamikor volt egy kis terrierje, nagyon ragaszkodott hozzá. Csak én voltam vele kínban mindig, mert féltem, hogy rálépek. Kissé rövidlátó vagyok.

- Kegyed mindenről önálló véleményt alkot, Miss Brooke, és véleménye mindig talpraesett.

Mit szóljon az ember az ilyen ostoba bókhoz?

- Higgye el, irigylem is ezért - folytatta Sir James, amint továbbindultak, Dorothea sietős iramában.

- Nem egészen értem.

- Véleményalkotói képességét dicsérem. Az emberekről nekem is megvan a véleményem. Ha valaki tetszik, az rögtön megtetszik. Más ügyekben azonban nem ritkán nehezemre esik a döntés. A másik fél érvei olykor meghökkentően józanok.

- Vagy csak első hallásra. Nem derül ki rögtön, ki a józan, ki a kelekótya.

Dorothea úgy érezte, gorombaságot mondott.

- Pontosan - helyeselt Sir James. - Kegyednek azonban éppen a különbségtétel az erőssége.

- Nem mondhatnám. Néha szinte lehetetlennek látom a döntést, és csak tudatlanságom okolhatom. A helyes döntés szinte készen vár, legfeljebb én nem jutok el odáig.

- Kevesekkel találkoztam, akik gyorsabban rátalálnának. Lovegood magyarázta éppen tegnap, hogy kegyednek milyen világraszólóak a házépítési tervei... El volt ragadtatva. Zseniális ifjú hölgy, pontosan ezzel a szóval élt. Elmondta, hogy kegyed Mr. Brooke számára akar ilyen új házakat felépíttetni, de egyben úgy vélekedett, valószínűtlen, hogy bácsija beleegyezését elnyerné. Kegyed talán nem is tudja, hogy én magam pontosan ezt szeretném, mármint a birtokomon! Boldogan megvalósítanám az egyik tervét, ha átengedné. Nem mondom, nagy pénzpocsékolás, pontosan azért riadnak vissza tőle az emberek. Zselléreknek, akiktől bért nem látni, nem fizetődik ki az ilyen építés. Azért valami érdem mégis van benne.

- Érdem! Csakis! - jelentette ki Dorothea határozottan, és máris elfelejtkezett bosszúságáról. - Véleményem szerint megérdemelnénk, hogy szeges korbáccsal kergessenek ki minket csinos úrilakunkból... Mindnyájunkat, akik elnézzük, hogy napszámosaink ilyen ólakban tengjenek. Póri házakban akár boldogabb lehetne az élet, mint minálunk, ha nemcsak kötelességeiket és tiszteletüket akarnánk behajtani munkásainkon, hanem emberi lakásra alkalmas hajlékot adnánk nekik.

- Megmutatná a terveit?

- Hogyne. Bár mondhatom, a hibájuk számos. Én csak Loudon művében néztem végig a póri hajlékok terveit, s a legjobbakból szerkesztettem össze a magamét. Milyen boldogság volna, ha e tervek elsőnek itt ölthetnének alakot! Nem Lázárt kell nekünk a kapu elé vetnünk, hanem ezeket a disznóólakat kitelepítenünk birtokunkról!

Dorothea a legjobb kedvében volt. Sir James, leendő sógora, mintaházakat építtet birtokán - majd talán Lowickban is épülnek s másfelé megint, okulva a jó példán -, mintha Oberlin szelleme lengené be a községeket, hogy a szegénység életét megaranyozza!

Sir James végignézte a terveket, és egyet elvitt, hogy Lovegooddal megbeszélhesse. Magával vitte ezenfelül azt az elégedett érzést, hogy nagy lépéssel jutott előre Miss Brooke jóindulatának megnyerésében. A máltai ölebet nem ajánlotta fel Celiának. Dorothea később meglepetten tűnődött el ezen a mulasztáson, de végül magát okolta érte. Hiszen annyira lefoglalta magának

Sir Jamest! És az is szerencse, hogy nem maradt kutyakölyök a háznál, amelyre rá lehetne taposni.

Celia jelen volt a tervek átnézésénél, és vizsga szemmel figyelte Sir James lelkesedését. „Azt hiszi, hogy Dodo őt szereti. Pedig csak a tulajdon terveit. Nem állítanám azonban, hogy kosarat adna neki, ha úgy látná, hogy őrá lesz bízva minden, és az elgondolásait egytől egyig megvalósíthatja mellette. Mit kínlódna szerencsétlen Sir James! Én például ki nem állhatom az elgondolásokat."

Celiának gyönyörűsége telt az efféle titkos dacban. Nénjének nyílt szóval meg nem mondta volna, mert félt a vádtól, hogy minden jónak elrontója. Ha azonban alkalom kínálkozott, értette a módját, hogy kerülő úton hozza kételyeit Dorothea tudomására, és csapongó képzeletét azzal hűtse le, hogy az emberek csak a szemüket meresztik, nem figyelnek igazán. Celia nem volt kirobbanó természet. Mondanivalója mindig ráért, s végül apró, pattogó hangzatokkal adta elő. Ha az emberek lendületesen, indulatos nyomatékokkal beszéltek, ő mindig csak az arcjátékukat figyelte. Meg nem foghatta azt sem, hogyan vetemednek jól nevelt személyek éneklésre - hogy merészelik a szájukat a hangszalagoknak e mulatságos tornájához kitátani.

Nem telt el pár napnál több, míg Mr. Casaubon ismét délelőtti vizitet tett náluk, amelynek alkalmából a következő hétre vacsorára és otthálásra hívták. Dorothea tehát újabb három beszélgetés során győződhetett meg arról, hogy első megfigyelései nem csaltak. Casaubon semmivel sem bizonyult jelentéktelenebbnek, mint első látásra: amit mondott, olyan volt, mint a bánya mélyéből felhozott mustra, vagy mint egy fölirat a múlt idők kincseire nyíló múzeumajtón. Dorothea növekvő érdeklődéssel és bizalommal tekintett mind e szellemi gazdagságra azért is, mert nyilván látszott, hogy Mr. Casaubon látogatásai neki szólnak. Íme, ez a tökéletes férfi nem röstellt észrevenni egy fiatal leányt, és elbeszélgetni vele, nem bókok silány indításával, hanem értelméhez fellebbezve, olykor éppenséggel oktatólag. Mily kiváló társaság! Mr. Casaubon szinte tudomást sem vett a hétköznapi apróságok létéről, és nem próbálkozott mélyenszántó emberek módján üres társasági figyelmességekkel, amelyek általában olyan hatásúak, mint a tálalóba bepenészedett születésnapi torta kínálása. Arról beszélt, ami érdekelte, máskülönben hallgatott, és szomorú udvariassággal lehorgasztotta fejét. Dorothea szemében bámulatra méltó eredetiség volt ez is, szigorú tartózkodás a lélekszárasztó csevegéstől. Dorothea hivő érzelmeinek megnyilatkozására egy-egy jól megválasztott idézettel felelt, sőt azt is megvallotta, hogy ifjúságában hasonló lelki válságokon esett keresztül - egyszóval Dorothea látta, hogy számíthat együttérzésére és megértő vezetésére. Egyetlen - csupán egyetlen - kérdés okozott neki csalódást. Mr. Casaubont láthatóan nem érdekelte a póri hajlékok építése, és az ősi egyiptomiak házainak igen szerény berendezésére terelte a szót, jelezvén, hogy a fényűzést ő maga nem nézi jó szemmel. Dorothea később némi nehezteléssel hánytorgatta magában közömbösségét, de foglalkoztatta az a kérdés is, vajon az éghajlat más volta vagy a pogány zsarnokok gonoszsága alakította-e így az emberi szükséget. Ne kovácsoljon-e érveket Mr. Casaubon ellen a legközelebbi találkozásra? Túlság, döntött végül, hogy Mr. Casaubon még erre a kérdésre is kiterjessze figyelmét, hiszen nyilván nem ellenezné, hogy ő ráérő perceiben ilyesmivel foglalkozzék, mint ahogy más asszonyok ruháikkal, hímzéseikkel foglalkoznak. Nem tiltaná, ha... És Dorothea itt restelkedve kapta magát a számítgatáson. Mr. Casaubon ezenközben meghívta a bácsikáját Lowickba néhány napra - feltehető volt-e ezért, hogy már örömét leli Mr. Brooke társaságában, irattárával vagy anélkül?

Csalódása nagyobb figyelemmel fordította Sir James Chettam készséges igyekezete felé. A derék főnemes gyakrabban járt a házhoz, mint Mr. Casaubon, és Dorothea sem látta kivetnivalónak a társaságát, mióta annyi komolysággal és gyakorlati érzékkel szólt bele Lovegood

előzetes árvetésébe. Megadóan fogadta Dorothea ajánlatát, hogy két házat építsenek először, amelybe majd két családot költöztetnének át régi putrijukból, hogy azokat lerombolván, helyükben az új telep építését megkezdhessék. - Pontosan - helyeselt Sir James, és Dorothea meglepően jól tűrte a szót.

Kiderült, hogy az ilyen emberek, akiknek eredeti ötletük kevés, belátó női vezérlettel még igen hasznos tagjai lehetnek a társadalomnak - ha ugyan a sógornőjüket szerencsésen választják meg. Nehéz volna megmondani, vajon akarva hunyt-e szemet Dorothea a rokonválasztás más lehetősége előtt. Igaz, reménnyel és tevékenységgel volt teli most az élete, s nem csupán tervei foglalkoztatták, hanem a könyvtárból is hordta le a tudós könyveket, sebtében olvasván őket (hogy Mr. Casaubon előtt ne bizonyuljon annyira tudatlannak), és közben a lelkiismeretével is tusakodnia kellett, nem leli-e hiú gyönyörűségét elfoglaltságaiban, s nem süpped-e önelégültségbe, amely a tudatlan balgák végső menedéke.

NEGYEDIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Magunknak kovácsoljuk tetteink bilincsét.*

MÁSODIK ÚR *Az ám! De vasat a világ hord hozzá.*

- Sir James örömest megtesz mindent, amit csak kívánsz - jegyezte meg Celia, amint hazafelé kocsiztak az építkezés színteréről.

- Derék ember, és értelem több lakik benne, mint amennyi kinéz belőle - szaladt ki Dorothea száján.

- Más szóval szamárnak látszik.

- Dehogy, dehogy - helyesbített Dorothea sietve, és húga kezére tette a kezét. - Legfeljebb nem szól egyforma hozzáértéssel minden tárgyhoz.

- Ezt különben is csak a legellenszenvesebbek teszik - állapította meg Celia, a természete szerinti dörömbölő hangon. - Szörnyű lehet ilyenekkel élni! Gondold meg. Már a reggelit hozzáértéssel kezdik.

Dorothea elnevette magát. - Jaj, Kitty, bámulatos vagy! - Játékosan megcsípte Celia állát, annyira elragadónak, bájosnak tetszett most. Örök háziangyalnak nevezte ki magában, s ha hite nem tiltja, azt is hozzátette volna, hogy egy mókusnak nagyobb szüksége van a megváltásra. - Persze hogy nem vár az ember senkitől folytonos hozzáértést. Csakhogy az ember esze járását akkor lehet a legjobban meglesni, amikor hozzáértést mutat.

- Más szóval Sir James igyekezete sikertelen.

- Általánosságban beszéltem. Miért példálózol nekem folyton Sir Jamesszel? Nem tűzte élete céljául, hogy a kedvemben járjon!

- Csakugyan azt hiszed, hogy nem, Dodo?

- Miért hinném? Jövendőbeli sógornőjét látja bennem, ennyi az egész.

Dorothea eddig nem tett efféle célzást, és testvérek közt szokásos tartózkodással várta, hogy valami döntő fordulat adjon okot rá. Celia elpirult, de rögtön kész volt a válasszal:

- Könyörgök, ne áltasd tovább magad, Dodo. Tantripp valamelyik nap, míg fésült, mesélte, hogy Sir James inasa határozottan tudja Mrs. Cadwallader szolgálójától, hogy Sir James az idősebb Miss Brooke kezére pályázik.

- Hogy hallgathatod meg Tantripp pletykáit, Celia! - háborgott Dorothea. Háborgását éppen nem enyhítette, hogy emlékezetében számtalan lappangó részlet támasztotta alá a rossz hírt. - Még kérdezgetted is biztosan! Milyen megalázó!

- Semmi rosszat nem látok abban, hogy Tantripp ellát pletykával. Jobb előre értesülni, miről beszélnek. Magad is láthatod, mekkora hiba, ha elgondolásaidra építesz. Biztosan tudom, hogy Sir James előbb-utóbb előáll a kérdéssel, és azt hiszi, igent mondasz neki, különösen, hogy a terveid megvalósításával olyan elégedett vagy. És a bácsi is... tudom, ő is ezt várja. Látja mindenki, aki nem vak, hogy Sir James szerelmes beléd!

Dorothea megbántottsága oly fájdalmasan nagy volt, hogy könnyek tolultak a szemébe. Kedves tervei megkeseredtek, és utálattal gondolt arra, hogy Sir James így akarja magához kötni! Celia miatt is aggodalom töltötte el.

- Hogy merészel! - fakadt ki indulatosan. - Egyes-egyedül az épülő házak dolgában értettük meg egymást! Hisz azelőtt éppen csak udvariasan bántam vele!

- Azóta oly elégedett vagy vele mégis, hogy bizton hiheti, kedveled.

- Kedvelem! Hogyan szegezhetsz nekem ilyen visszataszító szót? - nézett rá Dorothea ingerülten.

- Ejnye, Dorothea, hát nem hihettem, hogy kedvelni illik az olyan embert, akit férjednek választasz?

- Hogyan képzelhette Sir James, hogy én kedvelem? Különben sem megfelelő szó arra az érzésre, mellyel köteles vagyok a férjemül választandó férfi iránt viseltetni.

- Mindegy, én sajnálom Sir Jamest. És azt hittem, jól teszem, ha közlöm veled, miképpen áll a dolog, mert ha így haladsz, se jobbra, se balra nem nézve, óhatatlanul rátaposol valakire. Mindent látsz, amit senki más nem lát, és a megelégítésed lehetetlen... hanem ami az orrod előtt van, azt nem veszed észre. Ilyen a természeted, Dodo. - Celia szokatlanul nekibátorodott, és nem kímélte nénjét, holott általában nagy tisztelettel volt iránta. De ki a megmondhatója, miféle bírálattal illethetne akár Murr Kandúr minket, fellegekben járókat?

- Nagyon kínos - állapította meg Dorothea összetörten. - Így hát az építkezéssel sem foglalkoztathatom. Visszautasítónak kell vele lennem. Meg kell mondanom neki, hogy nem érdekelnek a házak. Nagyon kínos. - A szemébe ismét könnyek gyűltek.

- Várj egy kicsit. Gondold meg jobban. Tudod, hogy egy-két napra elutazik a húga látogatására. A kastélyban Lovegood lesz egyedül. - Celia nem fojthatta tovább magába sajnálkozását. - Szegény Dodo - folytatta nyájas-szeszélyesen. - Keserves lehet, hogy éppen kedvenc mulatságodról, a tervek rajzolásáról kell lemondanod!

- Kedvenc mulatságom! Azt gondolod, játszadozásban lelem örömömet? Embertársaim hajlékával játszadozom? Hiszen akkor mindegy volna, így vagy úgy tervezek, csak a kedvem teljen! Lehetséges-e kereszténynemességű tett, ha ilyen méltatlan gondolatok környékezik?

Több szó nem esett köztük. Dorothea megbántódott. Az elhangzottak fölött nem tudott napirendre térni, hogy megbékélve mutassa meg, ő sem ment a hibáktól. Inkább környezetét vádolta szűkkeblűséggel. Egyszerre Celiát sem nézte angyalnak: tüske volt most a lelkében, rózsafehér, hitetlen, gonoszabb, mint *A Zarándok útjá*-nak gáncsoskodói. Hogy őneki mulatságára volna a tervek rajzolása! Mit ér így az élet - mely sziklaszilárd hitet nem kezd ki, nem porlaszt el az ilyen oktondi beszéd? Sápadtan, vörös szemhéjjal szállt ki a kocsiból. Maga volt a megbántottság, és nagybátyjuk, mikor elébük sietett a hallba, meg is rémült volna a láttán, ha a pozsgás képű, nyugalmas Celia nincs ott mellette. A bácsi talán Dorothea vallásos szenvedelmének tulajdoníthatta a könnyeket. A megyeszékhelyen tett útjáról tért vissza, míg ők távol voltak, valami gonosztevőnek próbált kegyelmet kijárni.

- Isten hozott, kedveseim - üdvözölte őket, mikor a lányok csókra járultak hozzá -, remélem, semmi nemszeretem dolog nem történt a távollétemben.

- Nem, bácsi - felelt Celia. - Freshittben jártunk csak, az új házak helyét megnézni. Azt hittük, ebédre már hazaérkezik.

- Lowickban ebédeltem... Nem is tudtátok persze, hogy Lowick felől jövök. Neked egypár röpiratot hoztam, Dorothea... ott vannak a könyvtárban, tudod, ott az asztalon.

Mintha villanyos áram futott volna át Dorotheán, keserűségét várakozásra váltva. Az ősegyházról szóló röpiratok! Celia, Tantripp, Sir James kellemetlen emlékét feledve egyenest

a könyvtárba ment. Celia a szobájába indult. Mr. Brooke-ot valamely üzenet lenn marasztotta, de amire a könyvtárba ért, Dorothea már elmerülten olvasta az egyik röpiratot, amelyet Mr. Casaubon látott el széljegyzetekkel. Oly mohón szívta magába a tartalmát, mint valamely friss mezei csokor illatát egy hosszú, tikkasztó séta után.

Gondolatban messze járt Tiptontól és Freshitt-től, sőt megfeledkezett gyengeségéről is, arról a hajlamáról, hogy az Új Jeruzsálembe vezető útjában másokon tapodjon.

Mr. Brooke leült karosszékébe, lábát elnyújtóztatta a fából rakott tűz irányába, melynek parazsa csodálatos tömegben omlott a két tűzikutya közé. Kezét dörzsölgetve gyengéden nézett Dorotheára, de olyan közömbös nyugalommal, mintha semmi lényeges mondanivalója nem volna. Dorothea, amint tudomást vett nagybátyja jelenlétéről, összehajtotta a röpiratot, fölállt és menni készült. Máskor érdeklődött volna, milyen eredménnyel járt nagybátyja kegyelmi kérelme a bűnöző ügyében, most azonban feledékennyé tette a kocsiút izgalma.

- Lowickon keresztül tértem haza, mint tudod - kezdte Mr. Brooke, nem mintha tartóztatni akarta volna, hanem inkább az ismétlésekbe bocsátkozás szokásának hódolva. Az emberi beszéd csigavonalas természetének Mr. Brooke akárhányszor kiváló példáját szolgáltatta. - Lowickban ebédeltem, és megnéztem Mr. Casaubon könyvtárát meg a többi mindent. Vág a szél azon a kocsin. Nem ülnél le, drágám? Úgy látom, fázol.

Dorothea szíves örömest fogadta a marasztást. Nagybátyjának könnyed nyugalmassága néha rá is átragadt - ha éppen föl nem bőszítette. Ledobta gallérját, kalapját, és leült vele szemben, élvezve a tűz melegét, csupán a két szép kezével ernyőzte el néha a szemét. Nem volt törékeny a keze, sem kicsiny, inkább anyás mivoltában szép, erős. Mintha jobban a gondolkodás nyugalma érdekében ernyőzte volna a szemét, amelyet Tipton és Freshitt meg-nem-értése vörösre ríkatott.

Akkor jutott eszébe az elítélt bűnös. - Mi újságot hoz a birkatolvajról, bácsi?

- Mit, hogy a szegény Bunchról? Bizony nemigen tudjuk megmenteni. A vége az lesz, hogy fölakasztják.

Dorothea rosszallón és sajnálkozva ráncolta a homlokát.

- Bizony az lesz a vége - bólintott Mr. Brooke csöndesen. - Szegény Romilly! Ő segített volna rajtunk. Én ismertem Romillyt. Casaubon viszont nem. Bele van ő temetkezve a könyveibe, az az igazság.

- Ha egy ember nagy tanulmányokat folytat és nagy művön dolgozik, természetes, hogy a világ ügyeiből kimarad. Hogyan is juthatna ideje társas életre?

- Igaz. Csakhogy az emberre rátelepszik a magány. Én is, nem mondom, agglegény-sorban élek, csak nekem a természetem olyan, hogy azt a magány ki nem kezdi. Énnekem az volt az orvosságom, hogy jártam a világot, és mindent megnéztem magamnak. Nem azért, hogy engem nem kínzott a magányosság, de annyit látok, hogy Casaubont igenis kínozza. Társ kell neki... Társ, ez az igazság.

- Becsületére válna akárkinek, ha társául fogadná - állapította meg Dorothea határozottan.

- Szóval teneked tetszik, mi? - nézett rá Mr. Brooke, s a szemében nem látszott sem meglepetés, sem felindulás. - Én megmondom neked, ismerem ezt a Casaubont tíz éve, mióta csak Lowickba költözött, de nekem semmi hasznom nem volt belőle... Semmi okoskodása meg nem ragadt a fejemben. Mindegy, mégiscsak pompás ember, könnyen megtehetik püspöknek, vagy mit tudom én, minek. Már tudniillik, ha Peel kormányon marad. És ráadásul nagy véleménnyel van felőled, édesem.

Dorothea nem jutott szóhoz.

- Az a teljes igazság, hogy tefelőled igenis nagy véleménnyel van. És ezt virágos szavakkal ki is fejti, mármint Casaubon. Azon nézetemet ugyan tiszteletben tartotta, hogy még nagykorú nem vagy. Egyszóval megígértem neki, hogy beszélek veled, bár semmi jóval nem biztattam. Meg is mondtam neki. Megmondtam, hogy a húgom fiatal, és ezen nem lehet segíteni. Vannak dolgok, amiken a legjobb akarattal sem lehet segíteni. Száz szónak is egy a vége, engedelmemet akarta, hogy a kezed megkérhesse... házasság céljából, hogy kétség ne támadjon - magyarázta Mr. Brooke bólogatva. - Gondoltam, jobb, ha mindjárt megmondom, édesem.

Senki aggodalmat fel nem fedezhetett volna Mr. Brooke viselkedésében, holott aggodalmasan figyelte húgát, hogy abban az esetben, ha netalántán a tanácsára szorulna, megadhassa idejében. Békebíráskodásának tapasztalati tárában csak a jóakaratú érzéseknek szorított helyet. És mivel Dorothea nem felelt mindjárt, elmondta még egyszer: - Gondoltam, jobb, ha mindjárt megmondom, édesem.

- Köszönöm, bácsi - szólalt meg Dorothea tiszta, rezdületlen hangon. - Hálás vagyok Mr. Casaubonnak. Ha a kezem megkéri, hozzámegyek. Ilyen hódoló tisztelettel még nem néztem emberre.

Mr. Brooke meghökkent, majd tűnődőn, lassan válaszolt: - Ha!... Nahát! Bizonyos tekintetben csakugyan jó házasságnak látszana. Más tekintetben viszont Chettam is jó házasságnak tetszik. Ráadásul a földünk is határos. Én azonban soha az utadba nem állok, édesem. Az embernek a házasságban segíteni nem lehet, hiába... azaz bizonyos mértékig. Vagyis bizonyos mértékig lehet, bizonyos mértéken túl nem lehet, mindig ezt vallottam. Természetes, hogy a legjobbat kívánom neked, és ugyancsak természetes, hogy tudomást szereztem Chettam hasonló hajlandóságáról. Mindenesetre megemlítem, édesem.

- Lehetetlen volna Sir James Chettamhez mennem - jelentette ki Dorothea. - Rosszul számít, ha a kezemre pályázik.

- Látod. Éppen ez az. Az ember sose tudhatja. Azt hittem pedig, hogy Chettam az a férfi, akit a nők, hogy úgy mondjam, szeretnek.

- Kérem a bácsit, szóba se hozza előttem még egyszer ilyen értelemben - mondta Dorothea, s érezte, hogy délutáni ingerültsége visszatér.

Mr. Brooke eltöprengett, és megállapította magában, hogy a nők tanulmányozása időtlen időket felemésztene, mivel, sajna, az ő kora még nem állhatott elő semmi tudományos rendszerezéssel szándékaikat illetően. Itt van például ez a Chettam is, aki rosszul számít.

- Ez esetben persze Casaubonról van szó. Igen. A sietségre semmi ok... azaz, ne siesd el, az a tanácsom. Mert minden évvel öregebb lesz, ez kétségtelen. A negyvenötöt elhagyta ugyanis. Hirtelen becslésem szerint jó huszonhét évvel idősebb nálad. Persze ha te a tudást és a tisztességet becsülöd, az más. Mindene nem lehet az embernek. A jövedelme például kielégítőnek mondható... Az egyházától függetlenül is jómódú... igen, jómódú. Fiatalnak ugyan nem fiatal, egy szóval sem állíthatom, édesem, sőt azt sem, hogy makkegészséges. Mást azonban nem vethetek ellene.

- Nem is kívánnék hozzám hasonló korú férjet - mondta Dorothea szilárd meggyőződéssel. - Olyat kívánnék inkább, aki tudás és ítélet dolgában toronymagasan áll felettem.

- Úgy? - emelte rá a szemét Mr. Brooke. - Azt hittem pedig, nagyobbra vagy a véleményeiddel, mint a többi lányok. Olykor szinte úgy vettem észre, szerelmes vagy a véleményeidbe. Bizonyos mértékig.

- Mi tagadás, egyik-másik véleményemhez ragaszkodom, azonban jobb okadatolásukhoz éppen egy bölcs ember segítene hozzá, aki megtaníthatna arra is, hogyan élhetek jól alapozott véleményeimhez híven.

- Nagyon igaz. Helyesebben nem is mondhattad volna... Márminthogy helyesebben jósolni nem lehet. Talán. Azonban sok furcsaság van e világon - folytatta Mr. Brooke azzal az elhatározással, hogy élete tapasztalatait kiönti húga elébe. - Az életben nem megy minden egy kaptafára. Nem. Én magam példának okáért soha nem nősültem, ami rád és utódaidra nézve egyaránt szerencsés körülménynek mondható. Én annyira tudniillik senkit megszeretni nem tudtam, hogy érte igába hajtsam a fejem. Mert iga a házasság, nem titkolhatom előtted. Nem szólva arról, milyen természetek vannak. A rossz természetnél nincs rosszabb. És a férjek mind hatalomra törnek.

- Tudom, bácsi, hogy lesz részem megpróbáltatásban. A házasság azonban a kötelességek magasabb síkján zajlik. Kényelmet magamnak sosem keresnék benne - jelentette ki szegény Dorothea.

- Nos, tudom, hogy a külsőségeknek, nagy lábon élésnek, báloknak, estélyeknek, ilyesmiknek barátja nem vagy. Más szóval Casaubon szokásai inkább neked valók, mint Chettaméi. Éppen ezért úgy teszel, ahogy a kedved tartja, édesem. Én nem állom az útját Casaubonnak. Meg is mondtam neki. Mert nem lehet tudni, miből mi lesz. A te ízlésed más, mint a korodbeli kisasszonyoké, és egy ilyen papi személy, aki ráadásul tudós, sőt püspök, vagy még ki tudja, mi lehet, egy ilyen, hangsúlyozom, talán jobban illik hozzád, mint Chettam. Holott Chettam derék fiú, aranyszívű fiú, csak éppen az eszmékben nem járatos. Én az ő korában nem így voltam. Ezzel szorosan összefügg Casaubon szeme. Szerintem tudniillik az olvasással tönkreteszi.

- Szinte boldogabb lennék, bácsi, ha ilyen módon jobban rászorulna a segítségemre - felelte Dorothea elszántan.

- Úgy látom, te már döntésre jutottál. Nos, édesem, levelet hozok neked, itt van a zsebemben. - Átnyújtotta Dorotheának, de hozzáfűzte, mikor Dorothea már állt volna föl: - Csak semmi sietség, édesem. Addig kell meggondolni, amíg lehet.

S amikor Dorothea otthagyta, elgondolkodott, hogy talán mégis keményen beszélt: megrázó színekkel ecsetelte ilyen fiatal leány előtt a házasság minden kockázatát. Ámbár kötelessége szerint járt el. Hogy bölcs tanácsával használhat-e a fiataloknak? Nem, azt senki nagybácsi meg nem mondhatja, utazott bár fiatalságában keresztbe és kasul, emésztett bár friss sütetű eszméket, vacsorázott bár számtalan azóta elhunyt hírességgel - nem, azt meg nem ítélheti, vajon az olyan leány házassága hová fajulhat, aki nem adná Casaubont egy Chettamért. Egyszóval, ha Mr. Brooke a nőkre gondolt, megállt az esze, nem kevésbé, mint az elforgatott téridomok kérdése előtt.

ÖTÖDIK FEJEZET

A tudós férfiakat közönségesen kínzó nyavalyák ezek: csúz, hurutok, senyvek, takonykórság, szédelgés, dugulások, rekedések, csömörlet, kólika, csorvasság, kövek, szelek, mellbajok... mindezeket pedig a mértéktelen üldögéléssel szerzik maguknak. Többnyire csökevészek, kehesek, pápista színűek az elmélyült tanulmányok kínkeserveitől. Aki tételem igazságában kételkednék, annak ajánlom, hogy fontolja meg a nagy Tostatusnak és az Aquinói Tamásnak munkáit, avagy nem kínkeservben fogantak-é?

ROBERT BURTON: *A MÉLAKÓRSÁG ISMÉRVEI. I. RÉSZ*

Mr. Casaubon levele pedig így szólt:

Kedves Brooke kisasszonyom,

gyámja kegyes engedelmével fogok a levélírásnak, oly tárgyban, amelyet mindennél jobban a szívemen viselek. Hiszem, hogy levelemből csupán annyit fog kiolvasni, amennyit az közölni óhajt: nevezetesen azon egyszerű tényt, hogy életem megváltoztatásának szüksége ugyanazon időben tudatosult bennem, midőn Kegyedet megismerhetni lehetőségem nyílott. Találkozásunk első órájában ugyanis meggyőződtem a Kegyed azon kiváló, sőt talán egyedülálló képességéről, mellyel magányomban felvidítana (s e meggyőződéshez, ha említenem szabad, oly mértékű érzelmi felbolydulás is járult, amelyet különösen kényes munkám sem feledtethetett), majd a további megfigyelésekre kínálkozó alkalmak első tapasztalásomat elmélyítvék, az említett érzelmi felbolydulást tovább súlyosbították. Beszélgetéseink, úgy gondolom, nyilvánvalóvá tették Kegyed előtt életem célját és törekvéseit, melyek, nem tagadom, az egyszerűbb elméket aligha fűtik. Kegyedben azonban a gondolatnak oly emelkedettségét s a léleknek oly lángolni tudását fedeztem fel, amelyet mindeddig nem tartottam összeillőnek sem a virágzó ifjúsággal, sem nemének kellemével. E két utóbbi tulajdona, eszélyességével egyesülvén, mint ezt Kegyedben tapasztalhattam, teszik lényét mindenekfölött megnyerővé. Megvallhatom, hogy már régen nem reménylettem szemtől szembe kerülni az erényeknek ily valószínűtlenül szép összhangjával, melyek mindenekfölött alkalmasak a munka nehéz kínjának megenyhítésére s a meddő órák bearanyozására egyaránt, ezért jól tudom, ha megismerkedésünkre sor nem kerül (ezt pedig, újra mondom, hadd ne tekintsem véletlen reménysugárnak feltámadt szükségemben, hanem magasabb gondoskodásnak, igenis, életem szándékának beteljesítésében), nyilván végórámig nem gondolhattam volna, hogy magányomat a házasság frigyével felcserélhetem.

Ez hát, kedves Brooke kisasszonyom, érzelmeimnek hű kinyilvánítása, és most csupán a Kegyed türelmére fellebbezve kérdem, érzelmeitől mennyire remélhetem boldog ábrándjaim valóra váltását. A Gondviselés legnagyobb ajándékának tekinteném, ha férjéül és életének földi gyámjául fogadna. Viszonzásul mást fel nem ajánlhatok, mint eddig pazarlatlan érzelmeimet és hitben megőrzött életemet, mely, ha ennek utána bármi rövidre szabott, lapjait tisztán mutatja Kegyed felé, s nem hordoz foltot avagy becstelen bejegyzést, amilyen méltán hozna Kegyedre szégyent, keserűséget. Aggodalommal

várom viszont érzelmeinek nyilvánítását, holott, tudom, bölcsebb volna, ha a szokásosnál mélyebben temetkeznék munkámba. Az effajta tapasztalatokat tekintve fiatal vagyok, s ha a kedvezőtlen válasz lehetőségét meggondolom, úgy érzem, mindörökre össze kell békélnem magányommal, amely a reménynek e pillanatnyi felvillanása után kettős súllyal nehezedik majd rám.

Bárhogy dönt azonban, mindenképp őszinte híve maradok:

Edward Casaubon

Dorothea remegve olvasta a levelet, majd arcát kezébe temetve térdre esett, s úgy zokogott. Gyengéd érzelmeinek ily felbuzdulásában nem imádkozhatott, gondolatai szétzilálódtak, képzeletének alakzatai elmosódtak, és nem tehetett egyebet, gyermekes megadással hajtotta fejét az isteni Gondviselés éltető ölébe. Így maradt, térdeplő helyzetében, míg a vacsorához való átöltözés ideje el nem jött.

Hogyan juthatott volna eszébe, hogy a levelet még egyszer végigolvassa, vizsga szemmel a szerelemnyilvánítás módja felől? Lelkét eltöltötte az a tudat, hogy egy gazdagabb élet nyílik előtte: újhitű módján várta a fentebb hitigazságokba való beavatását. Most íme fészküket találják majd mindazon erők, amelyek nyugtalanul repdestek mindeddig tudatlanságának zavarában, a világ szokásainak kicsinyes parancsszavaira.

Most íme nagy s mégis jól körvonalazott kötelezettségeknek szentelheti magát. Íme mostantól folytonosan olyan szellem fényében élhet, amelynek tisztelettel kell adóznia. E reményét a boldog büszkeség is bevonta - a lányos felfedezés öröme, hogy akit csodálata választ, annak a választása esik rá. Eszményi életre törekvő elméje irányította Dorothea érzelmeit, és lányos megdicsőültségében ragyogva mosolygott az első férfira, aki elméje törekvésének megfelelhetett. S hogy a hajlandósága ilyen gyorsan döntéssé vált, abban részük volt a nap apró eseményeinek is, amelyek jelen életének kénytelen állapotára idézték rá a figyelmét.

Vacsora után, amikor Celia nekiült, hogy eljátssza azt a *Dallam, változatokkal*-t, amely a fiatal hölgyek szépre nevelésének elengedhetetlen feltétele, Dorothea fölment a szobájába, hogy válaszoljon Mr. Casaubon levelére. Miért halogatná? Átírta háromszor is, nem mintha a szövegezésen akart volna változtatni, hanem inkább mert a keze írását látta szokatlanul bizonytalannak, és nem akarta volna, hogy Mr. Casaubon olvashatatlannak vagy éppenséggel rossznak minősítse. Kényszerítette magát, hogy levelének minden betűje jól olvashatóan, tisztán, cirkalom nélkül álljon, tekintettel Mr. Casaubon gyönge szemére. Ezt írta harmadszorra:

Nagytiszteletű Uram,

hálás vagyok szerelméért, s hogy élete társául választani méltónak ítélt. Tökéletesebb boldogságot nem remélhetnék, mint hogy az Ön boldogságában osztozzam. Ha többet írnék válaszul, csupán ismétlésekbe bocsátkoznék, mivel e percben más gondolatom nincs, egyedül az, hogy egy életen át lehetek odaadó híve:

Dorothea Brooke

Az este során bement nagybátyja után a könyvtárba, hogy a levelet átadhassa neki reggeli továbbítás végett. Mr. Brooke meglepődött ugyan, de meglepetése csupán néhány pillanatnyi csöndben nyilvánult, amelynek során tárgyakat tolt az íróasztalán innen odébb, végül megállt háttal a kandallónak, s szemüvegén keresztül vizsgálgatta Dorothea levelének címzését.

- Jól meggondoltad, édesem? - szólalt meg kisvártatva.

- Nem kellett hosszasan gondolkodnom, bácsi. Semmi eszembe nem jutott, ami első elhatározásomban megingatott volna. Az újramegfontoláshoz merőben új és számomra ismeretlen körülmény kellene.

- Ah! Eszerint igen a válasz? Vagyis Chettam nem remélhet... Tulajdonképpen megsértett téged Chettam? Úgy értem, megsértett-e? Mert akkor érteném, miért nincs a kedvedre.

- Nem találtam benne semmi szeretnivalót - jelentette ki Dorothea, szinte ingerülten.

Mr. Brooke úgy hőkölt hátra, mintha petárda repült volna feléje. Dorothea mindjárt meg is bánta, amit mondott.

- Ha jövendőbelim keresném benne, persze - helyesbített. - Jólelkű, úgy vettem észre, különösen a házépítési terveimmel. Jóakaratú ember.

- Neked azonban tudósra van szükséged, vagy ilyesmire, igaz? Nem mondom, nem ütsz ki a családból. Bennem is megvolt... a törekvés a tudásra, a részletkérdések szeretete... el is ragadott a ló egy kicsit talán... Viszont az ilyesmi női ágon ritkán öröklődik, vagy ha igen, akkor szemmel nem követhető, akár a búvópatakok Görögországban, példának okáért... Általában a fiakban tör ki. Okos anyának okos fia. Egy időben ezzel a kérdéssel is sokat foglalkoztam. Mindazáltal az az elvem, édesem, hogy az efféle döntést mindenkire rá kell hagyni. Bizonyos mértékig. Mint gyámod nem egyezhetnék bele rossz házasságba. Casaubon azonban módos ember, semmi gyarlóságot nem látok benne. Csupán attól tartok, Chettam megbántódik, és Mrs. Cadwallader mindenért engem fog okolni.

Az este során Celia még persze nem értesülhetett a fejleményekről. Dorothea szórakozottságát s az újabb sírás nyomait az arcán a délutáni bosszúságnak tulajdonította, és gondosan kerülte az újabb szóváltás lehetőségét. Egyszer már megmondta, ami a szívén volt, nem akart a kellemetlen tárgyra visszatérni. Már gyerekkorában mindenkivel kerülte a veszekedést, és álmélkodott, ha vele veszekedtek - mint a pulykakakasok, kivetkőztek a formájukból olyankor -, neki pedig könnyű volt utóbb, mikor lecsillapultak, kezes bárány módjára bánni velük. Dorothea felől nézvést a dolgot, ő mindig talált kivetnivalót húga szavaiban. Celia hiába tiltakozott magában, hogy ő csak a dolgok állapotát rögzíti, semmi egyebet nem mond, és semmi megállapítását légből nem kapja. Dodóban azt szerette, hogy nem haragtartó. Hamar megtört most is a jég, bár egész este alig szóltak egymáshoz. Amikor Celia félrerakta a munkáját azzal, hogy lefekszik, amit rendesen nénjénél előbb megtett, Dorothea egy zsámolyon ülve töprengett, s mivel úgy látszott, nem tud mihez kezdeni, dallamos hangon, érzelmes perceinek legszebb recitativo-hangján megszólalt:

- Celia drága, gyere, csókolj meg. - És már tárta is a karját felé.

Celia letérdelt mellé, és csöpp pillangó-csókot lehelt rá, Dorothea pedig gyengéden átölelte, és ünnepélyesen megcsókolta jobbról-balról.

- Ne maradj fenn, Dodo. Olyan sápadt vagy ma este. Bújj az ágyba hamar - biztatta Celia nyugalmasan, minden ünnepélyesség nélkül.

- Nem fekszem le, drágám. Ma nagyon-nagyon boldog vagyok - lelkendezett Dorothea.

„Annál jobb - gondolta magában Celia. - Hogy röpdös a kedve ennek a Dodónak."

Másnap reggelinél az inas átnyújtott valamit Mr. Brooke-nak, és jelentette: - Jónás megjött, uram, és ezt a levelet hozta.

Mr. Brooke elolvasta, aztán bólintott Dorothea felé: - Casaubon írt, édesem. Eljön ebédre. Nem volt türelme a hosszas íráshoz... nincs türelme, ezt írja.

Az még nem tűnhetett volna föl Celiának, hogy a vendéget előbb jelentik be nénjének, mint neki, hanem ahogy a szeme a bácsi tekintetét követte, a bejelentés Dorotheára tett furcsa hatása igenis megdöbbentette. Mintha valami verőfényes szárny söpört volna végig Dodo arcvonásain, s ritka-ritkán látható pírt varázsolt volna rá. Celia fejében most fordult meg először, hogy talán több is lehet a nénje s Mr. Casaubon között, mint a tudós csevegés és a megértő hallgatás öröme. E csúf és művelt ismerősük iránti csodálata az ugyancsak csúf és művelt lausanne-i Monsieur Liret-hez fűződő vonzalmához hasonlított. Dorothea akkor sem telt be az öreg Monsieur Liret hallgatásával, mikor Celia lába már rég fagyos volt, és mikor már nézni sem bírta tovább a hervadt bőr mozgását kopasz fején. Dorothea nyilván kiterjesztette a tudósok iránt érzett rokonszenvét Monsieur Liret-ről Mr. Casaubonra. És az is valószínűnek látszott, hogy a tudósok mind egyféle iskolamesteri indulattal viseltetnek fiatal kisasszonyok iránt.

Most azonban Celiát is megdöbbentette hirtelenül támadt gyanúja. Effajta meglepetésben ritkán volt része, mert az őt érdeklő eseményeknek jeleit bámulatos gyorsasággal szokta összeszedegetni. Nem mintha akár a családba befogadott udvarlót sejtett volna Mr. Casaubonban. Viszolygást érzett, ha meggondolta, hogy Dorothea talán hajlana felé. S a viszolygás friss tápot adott aggodalmának: Sir James Chettamet elutasítani még csak megjárja, de feleségül menni egy Mr. Casaubonhoz! Celiát nevethetnékjében röstelkedés fogta el. Dodo szeszélyét még meg lehet fordítani - a tapasztalat szerint számítani is lehetett befolyásolhatóságára. Esős nap volt, séta helyett fölmentek a nappaliba, és Celia megfigyelte, hogy Dorothea nem ül neki szokásos foglalatoskodásának, hanem csak fölébe könyököl egy könyvnek, és néz ki az ablakon, nézi a nagy cédrusfa esőmosta leveleit. Celia a káplán gyerekeinek kezdett el játékot csinálni, és elhatározta, hogy nem kap bele hebrencs módon a kényes beszédtárgyba.

Dorothea is éppen gondolkozott, hogy mégis kívánatos volna felvilágosítania Celiát, milyen változás történt Mr. Casaubon helyzetében legutóbbi látogatása óta. Nem látszott illendőnek tájékozatlanságban hagyni a legfrissebb esemény felől, amely nyilván más színben tüntetné fel előtte Mr. Casaubont. Az is érthető volt, miért esett nehezére a hír közlése. Dorothea kicsinyességgel vádolta magát félénk hallgatásáért: mindig bosszantotta, ha az aggodalmas kishitűség akadályozza tetteiben, de e pillanatban inkább Celia prózai észrevételei ellen vértezte magát. Habozásából Celia halk, turbékoló torokhangja riasztotta fel, és segítette ki egy szándékosan odavetett megjegyzéssel:

- Lesz más vendégünk is Mr. Casaubonon kívül?

- Nem tudok róla.

- Remélem, jön más is ebédre. Akkor legalább nem hallanám kanálról kanálra, ahogy a levesét elkölti.

- Miért, mi kifogásod ellene?

- Ejnye, Dodo, hát nem hallod, hogy sikárolja a tányér alját? És valahányszor beszélni kezd, pislog előtte egy sort. Nem tudom, Locke pislogott-e, de ha pislogott, akkor azoké a sajnálatom, akiket szembe ültetett vele a sors.

- Celia - szólt rá Dorothea, nyomatékos szigorral -, légy oly jó, többet ne tégy efféle megjegyzéseket.

- Miért ne? Ami igaz, az igaz - feleselt Celia, mivel éledező gyanúja megoldotta a nyelvét.

- Amit csak közönségesebb elmék figyelnek meg, aközt sok az igaz.

- Eszerint a közönségesebb elméknek végtelen a haszna. Kár, hogy Mr. Casaubon édesanyjának nem volt az elméje közönségesebb, akkor talán illendőségre tanította volna a fiát. - Celia megdermedt bensejében, s a legszívesebben már szaladt volna, ahogy ezt a bombát elhajította.

Dorothea érzelmeinek görgetege megindult, nem volt elkormányzásuknak módja.

- Közlöm veled, Celia, hogy jegyese vagyok Mr. Casaubonnak.

Celia még ennyire soha el nem sápadt talán. A papíremberkét, amelyen éppen dolgozott, talán át is vágta volna ollóval, ha szokása szerint nem kezel minden tárgyat aprólékos gonddal. Fogta s csak letette a kényes holmit, és néhány percig mozdulatlanul nézett maga elé. Könny rezgett a szemében, mikor végre megszólalt:

- Jaj, Dodo, sok boldogságot kívánok! - Testvéri gyöngédsége felülkerekedett egyéb érzelmein, csupán szerető aggodalma maradt meg.

Dorothea izgatottan és sértetten nézett rá még akkor is.

- Ez már végleges? - kérdezte Celia megszeppenten. - És a bácsi tudja?

- Elfogadtam Mr. Casaubon házassági ajánlatát. Levélben tette meg, s a bácsi adta át, de ő már előbb tudott róla.

- Bocsáss meg, ha meg találtalak bántani, Dodo - hüppögött Celia. Sose hitte volna, hogy egy örömhírt ilyen érzések kísérnek. Gyászesetre emlékeztette az egész ügy, különösképpen, mivel Mr. Casaubonról, papi személy lévén, egyébként sem illett tréfás hangon beszélni.

- Nem baj, Kitty, azért ne búsulj. Nem nézhetünk egyforma rokonszenvvel mindenkire. Magam is gyakran sértően szólok azokról, akik nem nyerik meg a tetszésemet.

A nagylelkűség látszat volt. Dorothea duzzogott. Celia bámulata ugyanolyan kevéssé segített a dolgon, mint csipkelődése. Nyilvánvaló volt, hogy a környék sem lesz elragadtatva a házasságtól. Dorothea nem ismert senkit, aki hozzá hasonlóan gondolkodott volna az életről s kívánatos céljairól.

Mire beesteledett, mindenesetre zavartalan volt a boldogsága. Egy óra hosszat négyszemközt maradt Mr. Casaubonnal, és nyíltabban beszélt vele, mint eddig bármikor, akár az örömérő1 is, hogy életét mostantól neki szentelheti, és azt kutathatja, hogyan segítse nagy céljainak valóra váltásában. Mr. Casaubont ismeretlen gyönyörűség fogta el e gyermeteg lelkesedés láttán (ugyan melyik férfi nem érzett volna vele?), de meglepett egy cseppet sem volt (ugyan melyik szerelmes lenne?), hogy e lelkesedés tárgya éppen ő.

- Drága kisasszonyom... Miss Brooke... Dorothea! - mondta, amint a két kezébe fogta Dorothea kezét. - Boldogságom nagyobb, mint állíthattam. Nem reméltem soha, hogy lelki gazdagság és testi kellem ily szerencsés találkozása kívánatossá teheti a házasságot számomra. Kegyed mindazon tulajdonságok birtokosa, sőt többnek is mindazoknál, amiket valaha kiváló női tulajdonságként tiszteltem. Hiszen nemének legfőbb vonzereje lelkes odaadásában rejlik, amely a mi pályánk törekvéseinek méltó kiteljesítője. Mind ez idáig az örömöknek csupán szigorúbbját ismerhettem meg, a tudomány magányos búvára módján. Hajlamom sem volt a kérészéletű virágok szaggatásához, mostantól fogva azonban boldog igyekezettel tallózok e szép mezőkön, és csaknem alázatosan rejtem a kegyed kebelébe.

Szándékának tisztasága felől kétség nem lehetett, s a szóvirágok végső egybekötése ugyanolyan őszinte volt, mint akár a kutyaugatás, akár a varjú szerelmes károgása. Nem volna-e elsietett dolog kimondani, hogy a Deliához címzett szonettekben nincs szenvedély, mert hangjuk a mandolin vézna pengésére emlékeztet?

Dorothea hite azonban mindent pótolt, amit Mr. Casaubon szavai ki nem fejezhettek - mert ugyan van-e hivő, aki a hitigazságok hiányait számlálgatja? Akár próféta, akár poéta a szerzőjük, a hivő a legszebbeket olvassa bele munkájukba, s nem bírája még nyelvük helyességének sem.

- Tudatlan teremtés vagyok én... majd elbámul, mennyire - mondta Dorothea. - S rengeteg rossz elgondolásomat most mind ön elé bocsáthatom. Azért - tette hozzá sietve, mert úgy érezte, megijeszti Mr. Casaubont - nem fogom sokat háborgatni, csak olyankor, amikor kedve van a meghallgatásomhoz. Néha tulajdon elmélkedésének tárgyai is bizonnyal fárasztják, és nekem elég annyi, ha időnként türelmesen rájuk vezet.

- Hogyan is hajthatnám a magamét mindörökké a kegyed segítsége nélkül? - tette fel a kérdést Mr. Casaubon, azzal megcsókolta Dorothea tiszta homlokát, és az az érzés járta át, hogy az ég minden szükségétől megszabadította. Lefegyverezve állt e bájos teremtés előtt, akitől távol volt minden kisszerű számítgatás. Dorotheát éppen ártatlansága tette ily gyermeteggé, a szigorúbbak szerint ostobává, hiába beszéltek széltében az eszéről. Együgyűségének jó példája volt ez az alkalom, mikor is, képletesen szólván, Mr. Casaubon lába elé vetette magát, s úgy csókolgatta ódivatú cipőjének orrát, mint a protestáns pápáét. A legcsekélyebb kétséget sem ébresztette Mr. Casaubonban, ő vajon megfelelő lesz-e férjnek, csupán magára tekintett aggodalommal. Másnap, mielőtt Mr. Casaubon elutazott, azt az együttes döntést hozták, hogy a házasság megkötésére hat héten belül sor kerül. Miért is ne? Mr. Casaubon háza készen áll. Nem is paplak, hanem jókora kúria, hozzáillő tekintélyes birtokkal. A paplakot a káplán lakta, s ő viselte az egyházközség minden gondját, a délelőtti istentiszteleteken kívül.

HATODIK FEJEZET

Mint fűnek szála, hölgyem nyelve lándzsás:
Tallózó kezet mind véresre bök.
Mondják mesterségét kölesfűrónak
- Magva elvész, míg héját bántaná -,
A polyvacsukkon munkál fáradatlan.

Mr. Casaubon kigördülő kocsija egy homokfutónak zárta el az útját; bakján hölgy, saroglyájában szolgája ült. Nem tudni, induló s érkező felismerték-e egymást, mert Mr. Casaubon szórakozottan nézett maga elé - a fürge szemű hölgy azonban odaköszönt neki a találkozás félpillanatában. Napszítta kalapja és kifakult selyemkendője ellenére látszott, hogy a kapus felesége fontos személyiségnek tartja, akkorát bókolt neki, amint a homokfutó begördült.

- Nos, Mrs. Fitchett, hogy tojnak a tyúkjai? - érdeklődött a hamvas arcú, fekete szemű hölgy kimunkált hanghordozással.

- Tojnak, tojogatnak, nagysága, csak az a baj, hogy rákaptak a tojásevésre, s azóta énnekem nincs egy perc nyugtom vélek.

- Nahát, a kannibálok! Adjon túl rajtuk olcsón és hamar. Hogy vesztegetné párjukat? Az ember ilyen rossz természetű vadállatokat megemészteni nem tudna jó lélekkel, ha drágán jut hozzájuk.

- Harmadfél shillingért odaadom párját, nagysád, alább nem.

- Harmadfél shillingért! Ilyen szűkös időkben! Számítsa meg olcsóbban... a nagytiszteletű úr vasárnapi tyúklevesébe! Én már belefőztem mindent, ami csak kapirgált a házunk táján. Azt se felejtse, Mrs. Fitchett, hogy egy fél prédikáció árával adósunk. De tudja, mit? Adok helyettük cserébe egy pár bukógalambot. Olyan édesek! Jöjjön, nézze meg. Úgy sincsenek bukógalambok a magukéi közt.

- Nem bánom, nagysád, majd elküldöm Fitchettet, ha a munkával végzett, ő olyan nagy galambbolond. Én inkább a nagysád kedvét keresem.

- Az én kedvemet! Életében maga ilyen vásárt nem csinált! Egy pár templomi bukógalamb egy pár vérszomjas féregért, akik kieszik maguk alól a tojást! Nem kell ilyen büszkének lenni, Fitchettné asszony!

A homokfutó tovagördült, Mrs. Fitchett pedig nevetve nézett utána. - Abbizony! Abbizony! - hajtogatta, ami érthető volt úgy is, hogy sava-borsából veszítene a vidéki élet, ha a papné ilyen szűkmarkú s ilyen nyelves nem volna. A Freshitt és Tipton környéki gazdáknak és napszámosoknak alighanem kevesebb lett volna a beszélgetnivalójuk, ha Mrs. Cadwallader tettei és kiszólásai folytonos tárgyul nem kínálkoznak. A véghetetlenül előkelő születésű hölgy ugyanis hercegi magasságokból, történelmi ősök árnyékvilágából szállott alá szegénységre, árak lealkuvására, barátságos tréfákra, szakadatlan nyelvelésre: a jószomszédság varázsába vonta mind a vallást, mind a rangot, és könnyebbé tette a természetben lerovandó papi dézsma terhét. Nálánál makulátlanabb jellem, savanykásabb méltóság nem világosította volna meg jobban a köznép előtt a pénzen megválthatóság törvény cikkelyét, és nyilván nem lett volna személyében az egyházközségnek ily tekintélyes abroncsa.

Mr. Brooke azonban más nézőpontból tekintett Mrs. Cadwallader erényeinek tárházára, ezért összerezzent, mikor könyvtári nyugalmában az érkezését jelentették.

- Láttam, hogy a lowicki Cicerót fogadta - kezdte Mrs. Cadwallader. Kényelmesen elhelyezkedett, kendőjét hátravetette, megmutatván csontos, de jól formált alakját. - Alighanem politikai fondorlatokat szőnek, azért forog itt annyit ez a gyönyörű ember. Ne féljen, majd én följelentem magukat. El ne felejtsék, hogy gyanúsak mind a ketten, mióta Peel pártját fogták a katolikus törvényjavaslat vitájában. Elhíresztelem ezenfelül, hogy maga akar Middlemarchban a whigek kortese lenni, ha az öreg Pinkerton netán leköszön, Casaubon pedig alamuszi módon vitairataival fogja elaltatni a szavazókat, kocsmákban mérvén az eszét sör helyett. Mondja, hogy így van!

- Szó sincs róla - tiltakozott Mr. Brooke, és mosolyogva törölgette a szemüvegét, bár a gyanúsításon kissé elröstelkedett. - Nemigen politizálunk mi Casaubonnal. Őt a politika emberbaráti oldala nem érdekli, büntetéskiszabás, meg ilyesmik. Csak az egyházi kérdésekkel van elfoglalva. Az viszont nekem nem erősségem, hogy úgy mondjam.

- Sose mondja, barátom. Sok minden a fülembe jut. Ugyan ki adta el middlemarchi telkét a pápistáknak? Szerintem maga már azzal a szándékkal vette, hogy nekik adja el. Maga elvetemültebb Guy Fauxnál. A maga szalmabábját fogják a jövő november ötödikén ünnepélyesen elégetni. Az én Humphreym persze nem merné a száját kinyitni maga előtt, azért jöttem én.

- Tartom szerencsémnek. Számítottam rá, hogy üldöztetésben lesz részem, amiért nem álltam be az üldözők közé... Igen, az üldözők közé.

- Na tessék! Ezt máris kigondolta, hogy legyen mivel szédítenie a népet, ha majd a hordóra áll. Pedig fogadja meg a szavamat, Mr. Brooke aranyom, és ne kapaszkodjék fel a hordó tetejére. Aki odaáll szónokolni, az előbb-utóbb mind szamarat tesz magából. Ne higgye, hogy a harákolásának és torokköszörülésének mentsége, ha netán az igazak oldalán áll. Annyira belebonyolódik majd, én megmondom előre, hogy minden párt nézeteihez egyszerre húz, és a végén együttes erővel kövezik meg.

- Magam is ezt várom, tetszik tudni - jegyezte meg Mr. Brooke ártatlanul, nehogy kimutassa nemtetszését e jövendölés felől. - Független ember egyebet nem várhat. Viszont ami a whigeket illeti, gondolkodó ember aligha csatlakozik akármely párthoz életre-halálra. Bizonyos mértékig egyetérthet vele... bizonyos mértékig, tetszik tudni. És éppen ez az, ami nem fér a hölgyek fejébe.

- Hogy hol telik be a bizonyos mérték? Hát az nem is. Szeretném tudni, egyáltalán mi a mértéke egy pártatlan embernek, aki cigányéletet él, és a címét sem tudatja a barátaival. „Azt nem lehet tudni, hogy Brooke merre jár... Brooke-ra nem lehet számítani”; ezt beszélik az emberek magáról, én megmondom úgy, ahogy van. Komolyodjon már meg, nézze. Hogy érezné magát, ha beülne a tisztelt Házba, mikor minden szem magán csügg, magának meg rossz a lelkiismerete, s üres a zsebe?

- Nem vagyok én ahhoz vértezett, hogy hölgyekkel hányjam-vessem meg a politikát - állapította meg Mr. Brooke, mosolygó közönybe burkolózva, bár érezte, hogy Mrs. Cadwallader támadása visszavonuló hadmozdulatra készteti, amit Mrs. Cadwallader akár fejvesztett futásnak nézhet. - A szépnemből még nem támadtak gondolkodók... *varium et mutabile semper*,[5] tetszik engem érteni. Ha ugyan tetszik ismerni Vergiliust. Én ismertem - (és Mr. Brooke-nak még idejében eszébe jutott, hogy az Augustus-kori költőhöz személyesen mégsem

[5] Örökkön ingatag és változó (Vergilius).

lehetett szerencséje) -, én ismertem még szegény Stoddartot, tetszik tudni. S e szólás tőle ered. A szépnem tudniillik mindig szemben áll a független álláspontal... hogy úgy mondjam, az igazságért küzdő férfival. És az egész országnak talán éppen ez a legmegátalkodottabb vidéke... nem mintha személyeskedni akarnék, tetszik engem érteni, de itt valakinek föltétlenül független álláspontra kell helyezkednie, s ugyan kinek, ha nem nekem?

- Kinek? Akárki jöttmentnek, kinek se neve, se rangja. A jobb ember otthon győzködjék a függetlenségével, ne vigye a vásárra. És maga éppen, aki a húgát készül kiházasítani, és környékünk legkitűnőbb férfia pályázik a kezére! Nem, Sir James keservesen csalódna magában, Mr. Brooke. Képzelje el, hogyan fogadná, ha apósa a háta mögül whig szólamokkal lázítaná a népet!

Mr. Brooke ismét összerezzent, hiszen amint Dorothea eljegyzése felől döntöttek, neki nyomban eszébe jutott, mit fog hallgatni Mrs. Cadwalladertől. Könnyű a jámbor avatatlannak azt mondani erre: „Hát győzze meg Mrs. Cadwalladert!" Mert hol az a vidéki úr, aki legrégibb szomszédait képes a véleményével lehengerelni? Vajon ízlelnék-e még a Brooke névben az aszúbor zamatát, ha ilyesmi telne ki tőle? Hiába, országos méretekben az ember csak bizonyos mértékig gondolkodhat.

- Remélem, Chettam mindig megtart jó barátságában, mégis meg kell mondanom, hogy húgommal való házasságáról szó se lehet - mondta Mr. Brooke, és igen megkönnyebbült, mikor az ablakon át látta, hogy Celia igyekszik befelé.

- Miért ne lehetne? - kapta fel a fejét Mrs. Cadwallader. - Alig múlott két hete, hogy a lehetőséget megtárgyaltuk!

- Húgom más jövendőbelit választott, hogy úgy mondjam. Énnekem egy szavam nem volt. Én Chettamet választottam volna, ahogy meggyőződésem szerint Chettamet választotta volna a férjhez menendők túlnyomó többsége. Ilyesmiben azonban tanácsot adni nem lehet. A szeszély a szépnem kiváltsága, tetszik engem érteni.

- Miért, kihez akarja hozzáadni mégis? - Mrs. Cadwallader elméjében villámgyorsan végigpergette Dorothea lehetséges választottjainak arcmását.

Celia a kerti sétától kipirultan lépett be, s az üdvözlése felmentette Mr. Brooke-ot a rögtönös válaszadás kötelezettsége alól. Sietve felkelt, s azzal a kifogással, hogy neki Wrighttal kell szólnia halaszthatatlanul a lovak felől, kisurrant a szobából.

- Mit gondoljak erről, gyermekem? Hallom, a nénédet eljegyezték - fűzte tovább a szót Mrs. Cadwallader.

- Mr. Casaubon jegyezte el - mondta Celia, szokása szerint a legtárgyilagosabb egyszerűséggel, s még örült is, hogy a nagytiszteletű asszonnyal négyszemközt maradhat.

- Rémes. Mikor történt?

- Én is csak tegnap tudtam meg. Hat héten belül meglesz az esküvő.

- Nos, drágám, neked csak sok szerencsét kívánhatok jövendőbeli sógorodhoz.

- Én sajnálom Dorotheát.

- Sajnálod! Ki milyen rózsát szakított, drágám.

- Nem, ő azt mondja, hogy Mr. Casaubon nagy lélek.

- Gratulálok.

- Jaj, Mrs. Cadwallader! Nem hiszem, hogy egy nagy lélekhez öröm hozzámenni feleségül.

- Akkor pedig, drágám, fogadd meg a szavamat, nézd meg jól Mr. Casaubont, s ha a legközelebbi nagy lélek kopogtat az ajtótokon, ne nyújtsd neki a kezed.

- Én nem nyújtanám, az biztos.

- Ne is, mert egy családban elég egy nagy lélek. A néned eszerint sohasem szívelte Sir James Chettamet? Teneked hogy tetszett volna sógorodnak?

- Nekem nagyon. Biztos, hogy Dorotheának is jó férje lett volna. Csak az a baj - tette hozzá Celia pirulva (néha olyan könnyen pirult, ahogy más lélegzik) -, hogy Dorotheának nemigen felelt volna meg.

- Nem lett volna tán eléggé magasröptű neki?

- Dodo mindenkinek minden elhangzó szava felől szigorúan ítélkezik. Sir James, úgy vettem észre, soha nem nyerte meg a tetszését.

- Holott nyilván hitegette. Ami semmiképp sem írható szigorú nézeteinek javára.

- Ugyan ne tessék haragudni Dodóra! Néha akár az alvajáró, olyan. Neki csak a házain járt az esze, és olykor valóban gorombán bánt el Sir Jamesszel. Ő azonban oly jóakaratú, hogy a gorombaságot észre sem vette.

- Nos - mondta Mrs. Cadwallader, és kendőjét magára kerítve felállt, mint akinek a dolga sietős -, megyek egyenesen Sir Jameshez, és elmondom mindezt neki. Azóta már nyilván az édesanyját is elhozta. Legfőbb ideje, hogy fölvilágosítsam. A kedves bácsikátoktól ilyet nem várhatunk. Csalódtunk mindnyájan, drágaságom. Fiatal teremtéseknek a családjukat is tekintetbe illene venni, ha házasság felől döntenek. Én magam rossz példa vagyok... szegény lelkészhez mentem feleségül, és lesajnáltattam magam a De Bracy családdal, s azóta tüzelőmet fondorkodással, salátaolajam imával szerzem. Casaubonnak azt persze meg kell hagynom, hogy pénze van bőven. Ami viszont a családját illeti, három bakacsin címerpajzsot látok, s a tartóik lábujjon ágaskodó, tanácstalan heraldikusok. Jut eszembe, mielőtt elmennék, drágaságom, meg kell beszélnem a pástétomomat a ti Mrs. Carteretekkel. Hozzá kellene átzavarnom az én fiatal szakácsnőmet tanulni. Magunkfajta négygyerekes szegény családok nem tarthatnak szakácsművészt. Nem, Mrs. Carter minden bizonnyal kisegít. Sir James szakácsnője, sajnos, végérvényes házisárkány.

Mrs. Cadwallader egy óra leforgásán belül megkörnyékezte Mrs. Cartert, és áthajtott Freshitt Hallba, amely nem esett messze egyházközségétől, lévén hogy nagytiszteletű ura Freshittben székelt, és tiptoni káplánt tartott.

Sir James Chettam csakugyan visszatért már néhány napos útjáról, és éppen átöltözött, mivel Tipton Majorba szándékozott átlovagolni. Lova már a kapuban állt, mikor Mrs. Cadwallader homokfutója begördült, és Sir James is nyomban megjelent, lovaglóostorral a kezében. Lady Chettam még nem érkezett meg. Mrs. Cadwallader nem adhatta elő jövetelének célját lovászok jelenlétében, épp ezért a közeli üvegházba vezettette magát, hogy az új növényeket megtekintse, majd nézelődés közben tűnődőn megállt, és bejelentette:

- Megdöbbentő újságot hozok. Remélem, nincs annyira fülig a szerelemben, mint mutatja.

Mrs. Cadwalladert előadási módjában kiigazítani nem lehetett. Sir James kissé elhalványult. Bizonytalan aggodalom vett rajta erőt.

- Az a gyanúm, Brooke egy szép napon kimutatja a foga fehérét. Azzal ütöttem rajta, hogy biztosan liberális kortesként akar indulni a választáson Middlemarchban, ő pedig nem tagadta, csak heherészett... és beszélt a független álláspontjáról, meg a többi szokásosról.

- Ennyi az egész? - kérdezte Sir James megkönnyebbülten.

- Hogyhogy? - csattant fel Mrs. Cadwallader. - Csak nem akarja azt mondani, hogy nem bánja, ha nyilvánosan lepaktál a szatócsokkal?

- Talán eltéríthető a szándékától. Nem veri szívesen költségbe magát.

- Én is erre figyelmeztettem. Ebben az egyben megfogadja a jó szót... Ha más nem, a fösvénység a végén észre téríti az embert. Szebb családi örökség nincs is a fösvénységnél. Szertelen meggyőződések ellen a leghatékonyabb védelem. S hogy a szertelenség ugyancsak családi öröké Brooke-éknak, azt a jelen példán láthatjuk.

- Micsodán? Hogy Brooke Middlemarchban akar indulni?

- Nemcsak erről van szó. Kissé magamat is ludasnak érzem az ügyben. Én hangoztattam mindig, milyen kiváló felesége lehetne Miss Brooke. Holott tudtam mindig, hogy habókos... a vallási téboly, tudja. Gondoltam, az ilyesmi elmúlik a lánysággal. Csakhogy most az egyszer tévedtem.

- Miről beszél, Mrs. Cadwallader? - kérlelte Sir James, örökös aggodalmán, hogy Miss Brooke meg talál szökni a Morva Testvérekkel vagy valami jó társaságban ismeretlen szektával, nem enyhíthetett az a tapasztalat sem, hogy Mrs. Cadwallader mindent sötét színekkel szokott ecsetelni. - Mi történt Miss Brooke-kal? Könyörgök, beszéljen!

- Megmondom én kertelés nélkül. Eljegyezte magát. - Mrs. Cadwallader pillanatnyi szünetet tartott, hogy jobban láthassa Sir James Chettam megrökönyödését, amelyet ideges mosolyával és a lovaglóostorral való folytonos pattogtatással igyekezett palástolni. Majd kisvártatva hozzátette: - Casaubonnal.

Sir James elejtette a lovaglóostort, s lehajolt érte. Az arcán talán soha annyi undor nem gyűlt össze, mint most, hogy Mrs. Cadwalladerhez fordult, és megkérdezte: - Casaubonnal?

- Pontosan. Végre megtudta jövetelem célját.

- Istenem! Hiszen ez iszonyú! Ezzel az összeszáradt múmiával! - (Ellenvetése nem számíthatott szerénytelenségnek, hiszen a hoppon maradt pályázó férfiereje teljében volt.)

- Dorothea azt mondja, hogy Casaubon nagy lélek. Nagy, száraz hólyag, mondanám inkább, amiben a piculák szépen csörögnek - állapította meg Mrs. Cadwallader.

- Minek házasodik az ilyen megcsontosodott agglegény? - töprengett Sir James fennhangon. - Hiszen fél lába a sírban van.

- Ki akarja húzni nyilván.

- Brooke-nak nem lett volna szabad megengednie. Halasztania kellett volna az eljegyzést, amíg Dorothea nagykorúvá nem lesz. Addigra talán megjönne az esze. A gyám mi másra jó?

- Előfordult már, hogy maga döntésre bírta Brooke-ot?

- Talán Cadwalladernek kellene beszélnie a fejével.

- Még hogy Cadwalladernek! Ugyan! Humphrey mindenkitől el van ragadtatva. Egy rossz szót nem bírok soha kihúzni belőle Casaubon felől. Képzelje, még a püspökről is jókat mond, hiába intem, hogy egy javadalmas lelkésznek ilyet tenni természet ellen való. De mit várhat az ember egy olyan férjtől, kinek az illedelemben oly kicsi a gyakorlata? Fogyatékosságát azzal igyekszem leplezni, hogy magam szapulok mindenkit. Fel a fejjel, Sir James! Miss Brooke-tól olcsón megszabadult, nem kell egy életen át a cserebogarak halhatatlanságáról értekeznie vele.

Magunk között szólván a kis Celia többet ér, még feleségnek is. Casaubonnak ebből a házasságból annyi öröme lesz, mintha zárdában verne tanyát.

- Nem magam miatt... én Miss Brooke érdekében ajánlottam volna, hogy barátai éljenek a befolyásukkal.

- Nos, Humphrey még nem értesült a fejleményekről. De higgye el nekem, ha megtudja, azt fogja mondani: „Hát aztán? Casaubon derék fiú... és eléggé fiatal...” Az ilyen aranyszívű emberek akkor tudják csak megkülönböztetni az ecetet a bortól, ha már megitták, s a kólika csikarja őket. Ha én férfi volnék, Celiát választanám, különösképpen, hogy Dorotheát már nem lehet. Így amit elvesztett a réven, megnyeri a vámon. Én láttam rajta, hogy magát annyira csodálja, amennyire férfinak csodálat egyáltalán kijár. Ez pedig nem hízelgés, ha tőlem hallja. Isten vele!

Sir James a homokfutóhoz kísérte Mrs. Cadwalladert, majd lovára pattant. Nem akart lemondani a lovaglásáról, amiért barátnéja rossz hírt hozott - csak az irányon változtatott, s nem Tipton Major felé nyargalt.

Ugyan miért foglalkoztatta ennyire Mrs. Cadwalladert Miss Brooke házassága, kérdezhetjük - s ha már egy házasság, amely körül bábáskodott, füstbe ment, miért áll neki mindjárt másik szerzésének? Valamely cselszövény, valamely ármány lappang-e itt, melynek szálait erős nagyítóüveg alatt fölfedezhetnénk? Szó sincs róla. Akár csillagászati távcsővel pásztázhatnánk Mrs. Cadwallader útját a homokfutón Tipton és Freshitt egyházközségén át, nem lennénk tanúi egyetlen gyanús beszélgetésnek avagy jelenetnek sem, amelyből a hölgy természetes színénél halványabban vagy zavarosabb szemmel került volna ki. A hét bölcsek valamelyike bízvást megállapíthatta volna, milyen kevés fürkészhető ki a nők esze járásából oly módon, hogy homokfutójukat nyomon követjük (ha ugyan napjaikban ismeretes lett volna e jármű). S irányítsuk bár górcsövünket egy csepp víz fölébe, könnyen tapasztalhatjuk, hogy első megfigyeléseink durvák, mert gyengébb lencse alatt hiába látjuk úgy, mintha valamely nagyobb lény falánk kedvvel törne az életre kelt adógarasnál kisebb faj játszóterére - erősebb lencse egy hajszálháló örvénylő mozgását fogja mutatni, melynek valamely sarkában a halász nyugodtan várja fogásának beteltét. Képletesen szólván, hasonló módon mutatkoznék meg, hogy a nagyobb feloldóképességű lencse alá vett Mrs. Cadwallader házasságszerzése apró okok örvénylő összjátéka, melyeknek hálójából a nagytiszteletű asszony lelki táplálékát szerzi.

Élete vidéki egyszerűségben telt, bűzhödő, sötét titkok nem zavarták, s a világ istentelen zűrzavara sem, melynek ügyeihez csupán úri rokonaival váltott levelei fűzték. Érdekelni valóban érdekelte minden: szeretőkkel kötött házasságok s a nyomukban járó elkerülhetetlen züllés, az ifjú Lord Tapir kékvérű agyalágyultsága, az idősb Megatherium lord köszvényes keservei, családfák oltása bárói koronákkal botrányos utakon - efféle tárgyakkal foglalkozott, s raktározta el legapróbb részleteikig, majd tálalta fel borsos epigrammákban, magának szerezve a legnagyobb örömet, mert nemes és nemtelen születésben oly sziklaszilárdan hitt, mint a nagyvad s a féreg különbségében. Senkit a puszta szegénysége miatt kebléből ki nem vetett: ha egy De Bracynek vályúból kellett vacsoráját elkölteni, attól még Mrs. Cadwallader képzeletében megdicsőülhetett, sőt, attól tartok, főúri feslettségében sem talált volna megvetnivalót. Az újgazdagok ellen azonban heves indulat fűtötte. Meggyőződése volt, hogy pénzüket árdrágításon szerezték valahányan, és Mrs. Cadwallader gyűlölte a drága árát mindennek, amit természetben a parókia asztalára le nem tettek a hívek. Számára az újgazdagok nem voltak Isten teremtményei. Hanghordozásuk tűrhetetlenül sértette a fülét. Az olyan város, ahol újgazdagok élnek, Ninive volt az ő számára, fekély az illedelmes világ képén. Ámde ha azon hölgyek szép világszemléletét kutatnók, akik Mrs. Cadwalladert türelmetlenségben marasztalják el, vajon ők tudnának-e planétájukon helyet szorítani minden szomszédjuknak?

Azonban ha az esze tűz, és mindenbe belekap, amit csak megemészthet, miért történt egyszerre, hogy Mrs. Cadwallader közönyösnek mutatkozik a Brooke kisasszonyok házassági esélyei iránt? Annál furcsább ez, mivel baráti őszinteségével éveken át gyötörte Mr. Brooke-ot, s bizalmasan azt is tudatta vele, hogy fajankónak tartja. Mióta csak a fiatal hölgyek Tipton Majorba érkeztek, a nagytiszteletű asszony szakadatlanul munkálkodott Dorothea házasságán, és ha csakugyan sikerül, kétség nem férhetett volna hozzá, hogy ő ütötte nyélbe. Így azonban, mivel nem sikerült minden az elképzelése szerint, Mrs. Cadwallader bosszúságával a gondolkodó elme csak rokonszenvezhet. Ő volt Tipton és Freshitt diplomatája, és ami akarata ellenére történt, azt a világrenden esett csorbának tekintette. Miss Brooke bogara irányában sem lehetett elnéző. Mégis most látta igazán, hogy a leányról alkotott jó véleménye részint férje lágy-arany szívének tulajdonítható: vallási rögeszméje, hogy tudniillik a hite buzgóbb, mint a nagytiszteletű úré s a kápláné együttvéve, most úgy vélte, súlyos testi nyavalyában gyökerezhetik.

- Én ezennel - vallotta meg Mrs. Cadwallader előbb magának, majd a férjurának - leveszem róla a kezem. Ha Sir Jameshez hozzáment volna, még épeszű asszony válhatott volna belőle. Sir James soha nem mondott volna neki ellent, s ha egy nő azt teheti, amit jónak lát, nem szaporítja tovább a bogarait. Így azonban minden jót kívánok neki a darócruhához.

Nem volt kétséges tehát, hogy Mrs. Cadwalladernek új házasságot kell szereznie Sir James számára. S mivel elhatározta, hogy a következő jelölt az ifjabb Miss Brooke lesz, terve valóra váltását ügyesebben el sem kezdhette, mint hogy elhelyezett egy finom célzást a derék főnemesnél, mennyire hajlik felé Celia szíve. Mert Sir James nem volt az olyan urak közül való, akik tétlen tekingetnek fölfelé az ág csúcsára, ahonnét Szapphó elérhetetlen almája nevet le rájuk -

s mint kankalin mosolyg a szirtfokon,
az esdő kéz odáig föl nem érhet...

Sir James nem írt szonetteket, épp ezért nem fogadhatta titkos gyönyörűséggel azt a hírt, hogy választottja másé. Nem, egy szó elég volt, hogy esdő kezét elernyessze. Vadászember lévén, más érzelmekkel tekintett a hölgyekre, ismét másokkal a rókákra, vagy teszem azt, a süketfajdokra, és nem úgy látta jövendőbelijét, mint elejtendő vadat, melyet főleg az üldözés örömeért kell becserkésznie. A vad törzsek életét sem ismerte oly bensőségesen, hogy úgy képzelte volna: menyasszonyáért csatabárddal kell megküzdenie, mintegy a házasság történeti folytonosságának biztosítójaként. Ellenkezőleg, éppen a hiúság tartotta hatalmában őt is, mint annyiunkat, kik főleg azokat szeretjük, akik minket szeretnek, és hálás természete arra a célzásra, hogy egy nő gyengéd érzelmekkel viseltetik iránta, rokon érzésekkel válaszolt.

Így történhetett, hogy minekutána egy félórát nyargalt a Tipton Majorral ellentétes irányban, egyszerre meglassította lova léptét, majd ráfordult egy útra, mely némi vargabetűvel vitte haza. Különféle okok juttatták arra az elhatározásra, hogy a Majorba mégiscsak benézzen, mintha mi sem történt volna. Örült először is, hogy nem kérte meg Dorothea kezét, s ezért nem is kapott kosarat. A baráti udvariasság másodszor úgy kívánta, hogy megkeresse Dorotheát házai ügyében, s harmadszor, hogy Mrs. Cadwallader már előkészítette, félszegség nélkül tudhatja le szerencsekívánatait. Minden jót nem kívánhat szívből, hiszen fájt Dorotheáról lemondania - mégis, a hamaros látogatás kihúzhatja a feltámadó ellenérzések méregfogát, sőt csillapítótag hat. Felötlött benne az is, hogy Celia jelen lesz, s hogy figyelmesebben kell vele foglalkoznia, mint ennek előtte.

Nekünk, halandóknak, férfinak-nőnek egyaránt, sok csalódást kell lenyelnünk reggeli és vacsora közt. Vissza kell fojtanunk könnyeinket, s így kell felelnünk, ha sápadozón is, a kérdésekre: „Ugyan, semmiség!” A büszkeség segítségünkre van, s a büszkeség nem megvetendő tulajdonságunk, ha sérelmeinket leplezi, hogy ne mutogassuk, s másokra át ne ragasszuk.

HETEDIK FEJEZET

Piacer e popone
Vuol la sua stagione.[6]

OLASZ KÖZMONDÁS

Mr. Casaubon, mint várható volt, sok időt töltött a Majorban e hetek során, s mivel az időt rabló udvarlás hátramozdította nagy munkáját - a Minden Mitológiák Kulcsát -, feszült várakozással nézett az átmeneti idők végének elébe. Rászánta az időt, persze, ha már egyszer úgy döntött, hogy a női társaság bájával édesíti meg életét, és a meddő óra borúját a női képzelet játékaival oszlatja el, s hogy mindezt most tegye, férfikora delén, bölcsen gondoskodván hajlott korának vigaszáról. Ezért nagy elhatározással gátat nyitott érzelmeinek, és csalódottan tapasztalta, hogy csordogáló erecske az, a várt zuhatag helyett. Ahogy aszályos vidékeken a vízbemerítéses keresztelést csupán, jelképesen lehet megejteni, ugyanígy Mr. Casaubonnak meg kellett állapítania, hogy gátnyitása néhány csepp érzelemmel jelképezendő. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a költők eltúlozták a férfiszenvedély hatalmát. Megelégedéssel nyugtázta viszont, hogy Miss Brooke lelkes ragaszkodása boldog biztosítéka a házasság sikerének. Egyszer-kétszer megfordult a fejében, hogy tulajdon érzelmeinek sekély voltáért Dorotheát hibáztathatná - mivel azonban Dorotheának nem tapasztalta semmi hibáját, sőt elképzelni sem tudott megnyerőbb nőt, felhagyott az okok kutatásával, és a túlzás ősi hagyományának szegődött folytatójául.

- Nem készülhetnék-e már most, hogy hasznossá tegyem magam? - tette fel neki Dorothea egyik délelőtt a kérdést, még udvarlása legelején. - Nem tanulhatnám-e meg, hogyan olvassak fel önnek latint és görögöt, mint Milton leányai az apjuknak, habár nem értették, amit olvastak?

- Fárasztaná, attól tartok - felelte Mr. Casaubon mosolyogva -, és ha jól emlékszem, az említett fiatal hölgyek, éppen az ismeretlen nyelvekkel való gyötretésükért lázadtak fel a költő ellen.

- Igaz, csak az ő lányai gonosz lányok voltak, máskülönben büszkeséggel töltötte volna el őket, hogy ilyen atyának segítségére lehetnek, másodszor pedig szabad idejükben tanulhattak volna maguktól, hogy meg is értsék, amit olvasnak, s akkor mindjárt jobban érdekelte volna őket. Csak nem teszi fel rólam, hogy gonosz is vagyok, buta is?

- Én nem teszek fel mást, mint hogy pompásan fogja megállni a helyét az élet minden ágazatában. Nyilván hasznára válna, ha megtanulná leírni a görög írásjeleket, majd pedig a szövegolvasásnak is nekikezdene.

Dorothea kapott a tanácson, mintha kegyes engedelem lett volna. Nem kérhette mindjárt Mr. Casaubont, hogy tanítsa nyelvekre, mert úgy érezte, inkább terhére lenne, mint segítségére, de az is igaz, hogy a latint s a görögöt nem csupán jövendőbelije kedvéért sajátította volna el. A férfias tudásnak oly tartományai voltak ezek, melyeknek birtokában, úgy érezte, minden igazság felé megnyílik az út. Mindig kételkedett következtetéseiben, tudatlanságát okolva - nem volt-e arcátlanság megállapítania, hogy a póri hajlékok a legjobban szolgálják Isten dicsőségét, mikor, íme, a klasszikusokban járatos ember az ő hajlékain közönnyel tekintve

[6] Itt: Mindennek megvan a maga ideje.

még bízvást kutathatja az isteni dicsőséget! Talán a héber is szükséges lesz - ha más nem, írásjegyei s néhány gyökérszó, hogy a lényeget meglássa, és igaz ítéletet alkothasson a keresztény ember társadalmi kötelességei felől. Nem jutott még odáig az önmegtagadásban, hogy egy bölcs férjjel beérje - maga áhította a bölcsességet, szerencsétlen. Miss Brooke bizony esze minden magasztalása ellenére igen együgyű volt, Celia viszont, kinek eszét senki sem tartotta sokra, előbb felfedezte másokban az ágáló hiúságot. Általában elmondható, hogy az érzelmi szegénység az egyetlen biztosíték a kitörő érzés balgasága ellen.

Mr. Casaubon mindazáltal beleegyezett, hogy egy-egy órán át oktatja jövendőbelijét, mint az iskolamester a kis lurkókat, vagy inkább mint az olyan szerelmes, akit meghat szíve hölgyének a tudatlansággal vívott nehéz küzdelme. Aligha akadna tudós, aki hasonló körülmények közt nem tanítaná szívesen az ábécét! Dorothea helyzetét azonban nehezítette, hogy a válaszok félénk kérdéseire gyanút plántáltak el benne a görög hangsúlyok rejtelmeit illetően, miszerint női elme számára talán föl sem foghatóak.

Mr. Brooke-nak nemhogy gyanúja, de egy csöpp kétsége sem volt efelől, és álláspontját a szokásos lendülettel fejtette ki, mikor tanóra közben a könyvtárba lépett:

- Ejnye, ejnye, Casaubon, az ilyen elmélyült tanulmányok, klasszikusok, matematika meg a többi minden, az ilyesmik kikezdik a női idegrendszert... Kikezdik, ha mondom.

- Dorothea csak az olvasást tanulja - tért ki Mr. Casaubon a megállapításban rejlő vád elől. - Az a jó szándék vezeti, hogy majd a szememet kímélje.

- Vagy úgy! Ha nem érti, az más... Azt talán ki fogja bírni. Nem, van a női természetben valami könnyedség... valami hajlam a leheletkönnyű érintésre... egy kis zene, egy kis szépművészet, ilyesmik... ezeket tanulhatják, de csak bizonyos határig, s azt is, hogy úgy mondjam, játszi módon. Egy nő tudjon leülni és eljátszani vagy elénekelni egy szép régi angol dalt. Én is ezt szeretem, holott én hallottam mindent... Jártam a bécsi operában, hallgattam Gluckot, Mozartot és a többi hasonlót. Én azonban konzervatív vagyok a muzsikális dolgokban... nem úgy, mint az elgondolások terén, hogy úgy mondjam. Én inkább megmaradok a régi szép daloknál.

- Örömmel hallom, hogy Mr. Casaubon nem szereti a zongoramuzsikát - jelentette ki Dorothea, akinek el kell néznünk kicsinylését a házi zene és a női hangművészet iránt, ha meggondoljuk, hogy e sötét korban miféle pimpegéseket és keserves nyivákolásokat értettek ezen. Dorothea hálás mosollyal nézett fel jövendőbelijére: ha történetesen azt kéri tőle, hogy mindennap játszaná el *A nyár utolsó rózsájá*-t, nagyobb lélekerővel kellene házasságára készülnie. - Azt hallom Mr. Casaubontól, hogy csak egy minétje van Lowickban, azt is tornyosra rakta könyvekkel.

- Ó, nem, e tekintetben elmaradtál Celia mögött, édesem. Celia tudniillik igen bájosan játszik, és mindig készségesen ül le a zongorához. Ha azonban Casaubon nem kedveli a zongorát, gondolom, így is jó leszel neki. Hiba pedig, hogy a lélek efféle felüdülésének nem barátja, Casaubon. A megfeszített munka mindig, meg az ilyesmik... az nem vezet jóra.

- Az ütemre szedett zajongást soha nem tekintettem lelkem üdülésének - mondta Mr. Casaubon. - S ha egy dallamot sokat hallok, szédület fog el, hogy az agyamban a szavak táncra perdülve igyekszenek a zene után... ami nem éppen boldogságos érzés, ha az ember a kamaszkorát egyszer elhagyta. Ami pedig a zene fenségesebb műformáit illeti, az olyanokat nevezetesen, amelyek ünnepi szertartás aláfestésére vagy a klasszikus elképzelésnek megfelelően érzelmi nevelésre alkalmasak, azokról most inkább nem nyilatkoznék, mivel nem kapcsolódnak beszédtárgyunkhoz.

- Nem. S az ilyen zenét mégis szeretem - mondta Dorothea. - Amikor hazafelé jöttünk Lausanne-ból, a bácsi bevitt minket Freibergbe, a nagy orgona meghallgatására, s én a zenéjétől könnyekre fakadtam.

- Látod, éppen ez az, ami nem egészséges, édesem - pirított rá Mr. Brooke. - Azonban most már az ön kezére bízom, Casaubon. Mostantól önnek kell mérsékletre nevelnie az én húgomat, ugye, Dorothea?

Mosolyogva fejezte be, nem akarta megbántani húgát, holott valóban azt gondolta, milyen szerencse, hogy ilyen józan embert választott már fiatalságában, mint ez a Casaubon. Ha már Chettamről hallani sem akar.

„Csakugyan bámulatos - töprengett magában, amint a könyvtárból kiment -, hogy éppen ebbe a Casaubonba szeretett bele. A házasság mindenképpen jónak ígérkezik. Az eszem ment volna el, ha ellenzem... Felőlem mondhat Mrs. Cadwallader, amit akar. Ebből még püspök lesz, ebből a Casaubonból. Fején találta a szeget az a vitairata is a katolikus kérdésről... Legalábbis esperes, az lesz belőle Egy esperességgel tartoznak neki."

E helyt hadd szúrjam közébe az eszmefuttatásnak, hogy Mr. Brooke ekkor még nem mérlegelhette később tartandó radikális szónoklatát a püspökök jövedelme tárgyában. Mert volna-e olyan választékos történésze a világnak, aki nem örvendene, rámutatván, hogy hősei nem látták előre a történelmet, még tulajdon tetteik jövendő történetét sem? Navarrai Henrik példának okáért protestáns csecsemő korában aligha gondolta meg, hogy katolikus uralkodó lesz belőle. Avagy Nagy Alfréd, midőn munkás éjszakáinak hosszát faggyúgyertyákkal méregette, kötve hitte volna, hogy a jövő urai tétlen napjaik során zsebórájukra pillognak minduntalan. Íme, az igazságnak oly tárnáit nyitom fel itt, melyek, bármi iparkodón fúrják bele magukat történészeink, kimerülni jóval később fognak, mint szénbányáink.

Mr. Brooke-kal kapcsolatosan még egy megjegyzést kockáztatnék, kevésbé helyénvalót, mint az előbbi - azt nevezetesen, hogy ha beszédét előre tudja is, sorsfordító jelentősége annak sem lett volna. Más dolog elégedetten elgondolni, hogy az ember húgának jövendőbelije milyen szép egyházi járandóságot élvez - és megint más dolog radikálisan szónokolni. Korlátolt elme az, amely mindent egy szempontból vizsgál.

NYOLCADIK FEJEZET

Ó, mentsétek meg! Bátyja lettem én,
S az apja ön. Az úrihölgynek
Illendőképpen gyámja minden úr.

Sir James Chettam bámulva tapasztalta, milyen szívesen látogat a Majorba továbbra is, mikor egyszer már találkozott Dorotheával úgy, hogy a más ember jegyeseként nézett rá. Igaz, az első találkozás első pillanatában átjárta a kétélű tőr, s beszélgetésük során mindvégig lepleznie kellett feszengését - valószínű azonban, hogy nehezebb lett volna a dolga, ha vetélytársát pompás és mindenképpen kívánatos embernek látja. Nem kínozta olyan érzés, hogy Casaubon kiütötte a nyeregből, csupán Dorothea szerencsétlen téveszméi iránt érzett sajnálatot, ez az érzés viszont enyhített keserűségén is.

Hiába győzte meg azonban magát Sir James, hogy lemondott elvetemült ízlésű Desdemonájáról, ki természetellenes házasságra szánta rá magát, mégsem nézhetett teljes közönnyel Casaubonra. Mikor először látta őket együtt új helyzetükben, aznap eszmélt rá, hogy talán nem is gondolta meg az ügyet teljes valóságában. Brooke-ot ítélte bűnösnek. Neki kellett volna közbelépnie. Csakhogy ki beszélhetne a fejével? Talán még lehetne tenni valamit, ha mást nem, halasztani a házasságot. Hazafelé benézett a lelkészlakba, és Mr. Cadwalladert kereste. A nagytiszteletű úr szerencsére otthon volt. Látogatóját bevezették a dolgozószobába, ahol a horgászfelszerelését tartotta. Maga a nagytiszteletű úr a szomszédos szobában esztergapadján tevékenykedett, s oda hívta be a jó főnemest beszélgetni, őszintébb barátok voltak, mint más földesurak és lelkészek a környéken - a dicséretre méltó tényállás sugárzó arcukról is leolvasható volt.

A nagydarab Mr. Cadwallader teli szájjal mosolygott. Egyszerű, vidékies külsejéről mást, mint rendíthetetlen nyugalmat és ragadós jókedvet leolvasni nem lehetett - olyan volt, mint a nagy kövér dombhátak a napfényben, amelyek lecsöndesítik és röstelkedésre indítják a legtoporzékolóbb önzést is. - Hogy vagyunk, kedves uram? - kérdezte, mutatván parolázásra méltatlanul szutykos kezét. - Sajnálom, hogy a múltkor nem találkozhattunk. Csak nincs valami baj? Aggodalmat látok az arcán.

Sir James homlokán ránc vonult végig, s a fél szemöldökét még fel is rántotta a ráncig, hogy válaszának súlyát megadja:

- Brooke viselkedése aggaszt. Úgy vélem, valakinek már beszélnie kellene vele.

- Mit? Hogy ne induljon? - érdeklődött Mr. Cadwallader, és egy orsót igazított az esztergapadon, amelyet megmunkálni készült. - Nemigen hinném, hogy a szándéka komoly. De ha komoly is, mit számít? Akinek a whigek ellen kifogása van, örülhet, hogy ilyen kortesük akadt. Ha Brooke barátunk fejét használják kosnak, azzal ugyan föl nem öklelik az alkotmányt.

- Ó, nem erről van szó - sóhajtotta Sir James, miután a kalapját letette, maga leroskadt egy székre, s a lábát keresztbe vetve keserűen kezdte vizsgálgatni a csizmája talpát. - Erről a házasságról van szó. Hogy ezt a bájos fiatal leányt hozzáadja Casaubonhoz.

- Miért, mi a baj Casaubonnal? Én nem látok benne semmi bűnt... különösen nem, ha a leány szereti.

- Fiatal még ahhoz, hogy tudja, mit szeret. Gyámjának kellene közbelépnie. Legalább azt ne engedné, hogy fejest ugorjon a házasságba. Csodálom, Cadwallader, hogy leányos apa létére ilyen közönyös az ügy iránt. S ilyen gyengéd szívű ember! Gondolja meg jobban.

- Nem tréfálok én, jól meggondoltam - válaszolta a nagytiszteletű úr felháborítóan jóízű mosollyal. - Az úr nem jobb Elinornál. Ő is arra akar rávenni, hogy menjek és oktassam ki Brooke-ot. Emlékeztetnem kellett, milyen rossz véleménnyel voltak a barátai őróla, amikor hozzám jött feleségül.

- Nézze csak jól meg ezt a Casaubont - erősködött Sir James. - Megvan testvérek között ötven, bár jobb bőrben nemigen lehetett fiatal korában sem. Nézzen végig egyszer a lába szárán.

- Ezt nevezem rátarti fiatalságnak! Hát azt hiszik, minden jó maguknak jár ezen a világon? De a nőket sem értik. Ahogy az urak önmagukat csodálják, ahhoz a nők csodálata soha fel nem érhet. Elinor mindig azt mondta a húgainak, hogy a csúnyaságomért szeretett belém... mivel az én csúnyaságom olyan kiterjedett és oly sokoldalú, hogy a lábáról csakis ezzel vehettem le.

- Megértem a nőket, hogy nagytiszteletűségeden mit szeretnek. Nem szépség kérdése ez. Ki nem állhatom Casaubont, ennyi az egész. - Sir James úgy érezte, súlyos érvet vágott ki.

- Miért? Mit hozhat fel ellene? - érdeklődött a lelkész, azzal letette az orsót, s két hüvelykujját a mellénye karöltőjébe akasztotta.

Sir James habozott. Az indoklás sohasem volt erős oldala: furcsállotta, hogy az emberek nem értik meg mindjárt, ami a számára oly természetes. Végül kibökte:

- Mondja, Cadwallader... van ennek a Casaubonnak szíve?

- Hát az igazat megvallva, van. Nem éppen az olvadékony fajtából való, de hogy a helyén van, afelől biztosíthatom. Szegény rokonaival nagyon szépen bánik. Néhány nőrokonának kegydíjat fizet, és egy fiatalembert nagy költséggel iskoláztat. Az igazságot keresi ebben is. Anyjának húga szerencsétlen házasságot kötött... egy lengyellel, ha jól emlékszem... belehabarodott... mindenesetre a család kitagadta. Ha nem így fordul, Casaubon talán a fele örökségét sem élvezi. S a végén az történt, hogy maga kereste meg unokatestvéreit, mert tenni akart valamit az érdekükben. Nem minden ember állna meg ilyen próbát. Ön megállná, Chettam, de nem sokan.

- Nem tudom - mondta Sir James, és elvörösödött. - Én nem volnék ilyen biztos magam felől. - Elgondolkodott, aztán hozzátette: - Ez szép dolog Casaubontól. De a tettei bármi nemesek, a kinézete, mint a porló pergamen. Nőt az ilyen nem tehet boldoggá. S meggyőződésem, hogy fiatal lány dolgába igenis beleszólhatnának a barátai, hogy a hebehurgya elhatározástól megóvják. A nagytiszteletű úr nevet, mert azt hiszi, hazabeszélek. Pedig becsületszavamra, most éppen nem. Akkor sem mondanék mást, ha bátyja vagy nagybácsikája volnék Miss Brooke-nak.

- És mit tenne? Halljuk!

- Megtiltanám a házasságot, amíg nagykorúvá nem lesz. És higgye el, ha azt kivárnák, olyan, mintha örökre elhalasztanák. Szeretném, ha úgy nézne erre az ügyre, mint én, és a lelkére beszélne Mr. Brooke-nak.

A véleménye végét már állva mondta el, mert észrevette, hogy Mrs. Cadwallader lép be a dolgozószoba felől, ötéves forma, legkisebb lányát hozta kézen fogva, aki mindjárt szaladt is előre a papához, és odafészkelődött a térdére.

- Hallom, miről van szó - kezdte Mrs. Cadwallader. - De higgye el, Humphreyt nem lehet kihozni a sodrából. Amíg a halak pedzik a csalit, addig égen-földön minden rendben. Értse meg, Casaubonnak pisztrángos patakja van, és ő maga nem horgász. Lehet ennél jobb ember a világon?

- Van benne némi igazság - hagyta rá a lelkész széles mosollyal. - Legjobb ember az olyan, amelyiknek megterem a pisztráng a patakjában.

- Mégis - emelte fel a szavát Sir James, mert az aggodalma, nem mondhatni, hogy teljesen eloszlott volna -, nem szólhatna a nagytiszteletű úr egy jó szót az ügy érdekében?

- Megmondtam én előre, mi lesz a véleménye - felelte Mrs. Cadwallader, szemöldökét felvonva. - Amit tehettem, megtettem: én mosom kezeimet.

- Először is - szedte össze a komolyságát a nagytiszteletű úr -, hiábavalóság azt gondolni, hogy Brooke-ot én meggyőzhetem, sőt tettre szoríthatom. Brooke derék ember, csak a lelke pacal. Rábeszélhető mindenre, de csak egy pillanatig, mert a formáját nem tartja.

- Addig talán mégis, amíg ezt a házasságot elnapolja - reménykedett Sir James.

- Másodszor pedig mondja meg, drága uram, nem kellene-e a dolgomban sokkal biztosabbnak lennem, ha Casaubon ellen emelnék szót? Nem tudom, hasznára volnék-e Miss Brooke-nak? Én semmi tűrhetetlent nem tapasztaltam Casaubonban. Mitológiai mélyei nem érdekelnek, az igaz, ő viszont nem ártja bele magát az én horgászatomba. A katolikus kérdésben elfoglalt álláspontja nagy meglepetésemre szolgált, nem mondom, de amíg énvelem tisztelettel bánik, nem látom méltányosnak, hogy a levesébe beleköpjek. Az emberi természet kiszámíthatatlanságából indulva ki, többet nem mondhatok, mint hogy Miss Brooke talán senki oldalán nem lenne boldogabb.

- Humphrey! Ez már sok a jóból. Magad is tudod, hogy szívesebben vacsoráznál az árokparton, mint Casaubon társaságában. Két szó mondanivalótok nincs egymás számára.

- Mi köze ennek Miss Brooke házasságához? Nem azért megy hozzá feleségül, hogy jobb asztali csevegőt neveljen belőle.

- Nem is vér folyik az ereiben - jegyezte meg Sir James.

- Nem. Ha kieresztenék, csupa zárójel és pontosvessző csörgedezne belőle - állapította meg Mrs. Cadwallader.

- Ne házasodna az ilyen, hanem a könyvét adná ki végre - mondta Sir James, egészséges nemesi undorral a nyomtatott betű iránt.

- Széljegyzetekkel bélelt az agya. Gyerekkorában, azt mondják, megbukott az ugróiskolában, azóta egyvégtében szerkeszti az elméleteket. Pfuj! És Humphrey képes azt hinni, hogy ezzel nő boldogan élhet!

- Miss Brooke mindenesetre hozzá vonzódik - állapította meg a nagytiszteletű úr. - Én sosem mondtam, hogy az ifjú hölgyek ízlésén átlátok.

- És ha a tulajdon lánya volna? - nézett rá Sir James.

- Az egész más. Miss Brooke nem az én lányom, először is ezért nincs jogom a beavatkozáshoz. Casaubon megállja a helyét. Tudós lelkész, díszére válik a papi rendnek. Valamelyik radikális hordószónok azt találta mondani Middlemarchban, hogy Casaubon a szőrszálhasogatás javadalmasa, Freke a fészekrakás javadalmasa, én pedig a horgászat javadalmasa vagyok. Én, ha megnyúznak, sem látom, melyik rosszabb a másiknál. - A lelkész széles

mosolyra húzta a száját. Értette a tréfát, ha ellene irányult is. Nagyvonalú és kényelmes volt a lelkiismerete, akár ő maga: csak veszélytelen vállalkozásokba ereszkedett.

Nyilvánvaló volt tehát, hogy Miss Brooke házasságába Mr. Cadwallader nem fog beleszólni. Sir James szomorúan látta be, hogy Miss Brooke-nak joga van tévednie. Jó lelkére mutatott, hogy nem állott el mégsem Dorothea házépítési terveitől. Állhatatossága nyilván a méltóságát is mentette - bár a büszkeség csupán ritkán sarkall a nagylelkű tettekre, nagylelkűvé nem teszi az embert. Mint ahogy a hiúság sem tehet szellemessé. Dorothea most már megértette Sir James lélekállapotát, ezért becsülhette is ragaszkodását földbirtokosi kötelességeihez, amelyekre elsőül szerelme figyelmeztette - s ennek Dorothea annyira örült, hogy szerelmi boldogságában sem felejtkezett meg róla. Minden érdeklődését, amit csak Mr. Casaubon le nem kötött, Sir James Chettam házaira fordította - jobban mondva talán a reménykedő álmok, csodáló bizalom és szenvedélyes odaadás szerelemben ébredt összhangjával fordult a házak felé. Így történt, hogy bár a derék főnemes következő látogatásai során egyre több figyelemmel tisztelte meg Celiát, azon kapta magát mégis, hogy nagyobb öröme telik a Dorotheával folytatott beszélgetésekben. Dorothea most már kínos feszesség és ingerültség nélkül beszélt vele, Sir James pedig lassan felfedezte a szenvedély nélkül társalkodó férfi és nő barátságának derűs örömeit.

KILENCEDIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Egy ős országot ősi levelek*
„Törvény-szomjúhozónak” mondanak,
Holott rend- és jogért küzdöttenek -
Ma ily hont merre lelsz, könyörgök?

MÁSODIK ÚR *Amerre régen. Lelkekben e hon.*

Mr. Casaubon hozománnyal kapcsolatos magatartása nagy megelégedésére szolgált Mr. Brooke-nak. S a házasság előkészületei is oly simán haladtak, hogy megkurtították a jegyesség heteit. A menyasszonynak azonban még látnia kellett jövendő otthonát, és kijelenteni, milyen változtatásokat óhajtana benne. Házasság előtt a nő rendelkezik, hogy az engedelmességhez utóbb a kedve meglegyen. És való igaz, ha hibáinkat, mindkét nembeli halandók keserves hibáit hűvös messzeségből láthatnók, mindazokat, melyeket tulajdon fejünk után indulva követtünk volt el - méltán támadhatnának kétségeink, vajon nem jobb-e az engedelmesség csakugyan.

Egy szürke, száraz novemberi délelőttön Dorothea, nagybátyja és Celia társaságában, áthajtatott Lowickba. Mr. Casaubon a község tágas úrilakában élt. A közelben, a kert némely pontjáról láthatóan ott állt a kis templom, és szemben vele a lelkészlak. Mr. Casaubon pályája kezdetén csupán részleges haszonélvezője volt a birtoknak, bátyja halála azonban jogába ültette. Kis díszkert is tartozott az úrilakhoz, benne egy-egy vén tölgy s egy hársfasor a délnyugati homlokzat iránt, ahol a gyönyördét a kerttől alacsony sövény választotta el, hogy a nappali szoba ablakából a pillantás akadálytalanul siklott a zöld pázsitos oldalban egészen addig, ahol a hársfák sora búzamezők és legelők felé kanyarodott. A látvány hanyatló napvilágnál távoli tengerre emlékeztetett. Ez volt a ház boldogabbik oldala, mert a déli s keleti meglehetősen búskomoran festett még verőfényes napokon is. Arrafelé kisebb volt a telek, a virágágyások nem vallottak éppen gondos ápolásra, és a nagy fák, többnyire komor tiszafák, hatalmas koronájukkal szinte benőttek az ablakon. A zöld fényű kőből épült lak régi angol műformát mutatott, csúnyának éppen nem volt mondható, csak éppen komornak, kis ablakainál fogva - az ilyen házba, sok gyerek, sok virág kívánkozik, nyitott ablak, vidám színekre szolgáló kilátás, hogy boldog otthon lehessen, ősz utolján azonban, hogy a száraz levelek árván hulladoztak az örökzöld naptalan sötétsége közé, a ház is az őszi elmúlás hangulatát árasztotta, s e hatást Mr. Casaubon megjelenése sem oszlathatta el.

„Istenkém! - gondolta el Celia. - A freshitti kúria mégis kellemesebb lett volna ennél!” Maga elé képzelte fehér terméskövét, oszlopos tornácát, későn virító virágokkal teli teraszát, végezetül Sir James mosolyát látta ragyogni mindenek felett, amint elvarázsolt hercegként kel ki egy rózsabokorból, és a szirmokból hirtelen selyemkendő kerül a nyaka köré - igen, Sir James, ki oly kellemes csevegő, s mindig barátságos beszédtárgyakat választ, soha a tudományt! Celiának könnyed, nőies ízlése volt, komoly, sokat próbált urak szeretik az ilyet új feleségükben - szerencsére azonban Mr. Casaubon más igényeket támasztott a nők iránt, mert Celia kegyét úgysem nyerhette volna el.

Dorotheának viszont ház s telek jobban alig tetszhetett volna - hosszú könyvsorok a borongós könyvtárszobában, időtől megfakult függönyök és szőnyegek, furcsa régi térképek és veduták a folyosó falain, itt-ott régi váza alattuk -, nem bántotta, sőt vidámabbnak tűnt fel szemében, mint a Major képei és gipszöntvényei, melyeket nagybátyja hozott haza utazásaiból, eszméivel

egyetemben. Mindezen klasszikus pucérságok és vigyori reneszánsz ledérségek Dorothea számára kínosan érthetetlenek maradtak, ahogy szigorú elgondolásaiba belecsodálkoztak némely sarokból - soha nem tanulta, hogyan állíthatná ezeket élete szolgálatába. Lowick birtokosai azonban nyilván nem voltak utazók, és Mr. Casaubon múltat szántó tanulmányaihoz efféle segédeszközökre szükség sem lehetett.

Dorothea boldog érzelmek közepette járta a házat. Megszenteltnek látott minden tárgyat - ez lesz hát asszonyéletének otthona. Bizalommal függesztette szemét Mr. Casaubonra, mikor az, figyelmét idézve egy-egy berendezési tárgyra, érdeklődött, nem látná-e szükségét a változtatásának. Dorotheának hízelgett, hogy ízlésére bízzák a döntést, de a változtatás szükségét semmin sem látta. Mr. Casaubon kimért udvariassága és csikorgó gyöngédsége nem sértette. A szembeszökő hiányokat rejtett tökéletességükbe vetett hitével egészítette ki, s általában úgy tekintett fel rájuk, mint a titokzatosan munkáló Gondviselésre, melyben az összhang hiányát a szférák zenéjéhez valók süketségének tulajdonította. Való igaz, hogy néhány hetes jegyesség sok hiányt hagyhat, amit szerető bizalomnak kell kitöltenie.

- Most pedig, drága Dorotheám, választaná ki kegyesen, melyik szobát kívánná magának öltözőszobául - szólt Mr. Casaubon, kimutatván messzimenő türelmét a nők természetrajza iránt.

- Hálás vagyok, hogy a figyelme idáig terjed - felelte Dorothea -, azonban, higgye meg, jobban örülnék, ha e kérdésben ön döntene. Boldogság volna tudnom, hogy minden így marad, változatlanul, vagy ha már változtatni kell, ön határozzon a módja felől. Nem akarok én itt semmit másként látni.

- Jaj, Dodo - szólt közbe Celia -, miért nem azt a zárt erkélyes szobát választod fenn az emeleten?

Mr. Casaubon mutatta felfelé az utat. A zárt erkélyről a hársfasorra nyílott kilátás. A szoba bútorát fakuló kék huzat borította, s a falakon rizsporos hajú urak és dámák miniatűrjei függtek. Az ajtó fölött egy kárpit ugyancsak ezt a kékeszöld világot ábrázolta, s a közepéből sápadt bika tekintett kifelé. A vézna lábú asztalok és székek fel akartak borulni. A szobában mintha egy nyakfodros hölgy lelke járt volna haza éjjelente, hogy kis csipkéit elrendezze. Egy ugyancsak borulékonynak látszó könyvespolcon borjúbőrbe kötött tizenkettedrét kötetek sorakoztak, mintegy kiegészítve a bútorzatot.

- Hát igen - jegyezte meg Mr. Brooke -, ez a szoba egészen kedves volna némi új falvédőkkel, kerevetekkel és effélékkel felfrissítve. Mert így bizony kopár.

- Dehogy, bácsi - lelkesült Dorothea. - Könyörgök, ne akarjon változtatni semmin! A világban úgyis annyi a változtatni való... A környezetem inkább olyannak fogadom el, amilyen. És ugye, ön is így szereti? - tette hozzá, Mr. Casaubonra emelve tekintetét. - Ez lehetett talán a kedves édesanyjának leányszobája.

- Valóban - bólintott rá Mr. Casaubon.

- És ez a kedves édesanyja - mutatott rá Dorothea a miniatűrök csoportjában az egyikre. - Hasonló ahhoz, amelyet nekem hozott, csak ez talán kifejezőbb arcképe. És ez itt szemben, ez kit ábrázol?

- Anyám nénjét. Ketten voltak lányok ők is, mint kegyedék. Ott fölöttük szüleik képe látható.

- A nénje csinos - állapította meg Celia, oly módon, hogy érezni lehessen: Mr. Casaubon édesanyja felől nincs nagy véleménnyel. Egyébként Celia előtt most derengett fel először, hogy Mr. Casaubon, sőt családjának tagjai is valamikor mind fiatalok voltak. És egyikük-másikuk nyakéket viselt.

- Különös arc - jegyezte meg Dorothea, amint közelebb lépett. - Milyen közel ül egymáshoz a két szürke szeme... és a szabálytalannak tetsző orrán mintha hullámot vetne valami... s az a rengeteg rizsporos haja hátul! Én inkább különösnek látom, mint szépnek. A családi hasonlóságot sem veszem észre közte s az ön kedves édesanyja közt.

- Nem, csakugyan nem. A sorsuk sem alakult hasonlóan.

- Nem említette eddig - tűnődött Dorothea.

- Nagynéném szerencsétlen házasságot kötött. Őt magát sohasem láttam.

Dorotheát kíváncsivá tette a válasz, mégis úgy érezte, illetlenség volna tovább firtatni a dolgot, ha Mr. Casaubon önként nem szolgál több felvilágosítással. Az ablakhoz lépett tehát, és megcsodálta a kilátást. A nap áttört a szürke fellegeken, és árnyékokat rajzolt a hársak alá.

- Nem járhatnánk be a kertet? - kérdezte Dorothea.

- És talán a templomot is látni szeretnéd... hogy úgy mondjam - mondta Mr. Brooke. - Aranyos kis templom. Akárcsak a falu. Az egész egy dióhéjban elférne. Azt hiszem, a házak is örömödre fognak szolgálni, Dorothea. Akár szeretetháznak is épülhettek volna, csöpp kertecskék, estikék meg mindenfélék virítanak bennük.

- Bizony megnézném - fordult Dorothea Mr. Casaubonhoz. A lowicki házakról jellemzőbbet eddig nem hallott tőle, mint hogy „nem rosszak”.

Hamarosan kinn sétáltak a kavicsos ösvényen, amely a virágágyástól a facsoportig vezetett, de mint Mr. Casaubontól megtudták, ez volt a templomhoz vezető legrövidebb út. A templomkertbe nyíló kiskapunál megálltak, amíg Mr. Casaubon átment a lelkészlakba a kulcsért. Celia eddig kissé hátramaradt, és most érte utol őket, szokásos könnyedségével közölvén:

- Tudod mit, Dorothea? Egy egészen fiatal embert láttam fölfelé jönni az ösvényen! - Könnyed hangsúlyai a rosszmájúság gyanújának mindig fölébe emelték.

- Miért oly meglepő ez, Celia?

- Lehet, talán a fiatal kertész, vagy mit tudom... Miért ne? - vetette közbe Mr. Brooke. - Mondtam már Casaubonnak, hogy fogadjon új kertészt.

- Nem, nem kertész - vitatta Celia. - Valami úr, vázlatkönyvvel a hóna alatt. Világosbarna haja volt. Csak hátulról láttam. De egészen fiatal, az biztos.

- Akkor talán a káplán fia - vélekedett Mr. Brooke. - Lám csak, Casaubon már itt van, és jön vele Tucker is. Mindjárt bemutatja Tuckert. Nem ismeritek Tuckert, ugye?

Mr. Tucker az egyházközség középkorú káplánja volt, más szóval az „alsópapság” tagja, s mint ilyen, egyedül gyermekekben nem látott szükséget. A bemutatás megtörténte után azonban nem a gyerekekre terelődött a szó, az ifjú kísértetet ilyenformán Celián kívül mindenki elfelejtette. Ő pedig úgy döntött, hogy a világosbarna haj és a karcsú forma mégsem hozható rokonságba Mr. Tuckerrel, aki éppoly élemedett volt és ásatag külsejű, mint Mr. Casaubon káplánjától elvárta - aki bizonyára a mennyben végzi (mert Celia adott az elveire), a szája sarka azonban, állapította meg, ellenszenvesen görbül lefelé. Celia máris fázni kezdett a gondolattól, hogy majd itt Lowickban koszorúslánykodik, s ennek a káplánnak aligha vannak bájos kisgyermekei, akikkel időközben, elvek ide vagy oda, önfeledten eljátszhat.

Mr. Tucker hasznos kalauznak bizonyult. Mr. Casaubon sem ok nélkül vehette maga mellé, mindenesetre a káplán a falu népére s az egyházközség más tagjaira nézve Dorothea minden kíváncsiságát kielégíthette. Lowickban mindenkinek jól megy dolga, biztosította Dorotheát: ezekben az ikerházakban alacsony bérért laknak, és mindenki legalább egy malacot tart, és a ház mögött a konyhakertek szépen műveltek egytől egyig. Csakugyan, a fiúcskákon mind kitűnő kordbársony nadrágot láttak, a lányok az utcára szolgálónál szebben öltözködtek, vagy otthon szőttek-fontak - itt nincs szövőgép, itt nincs géprombolás -, s bár, mint hallották, a közgondolkodás inkább földi, mint égi javak halmozása felé hajlik, a falu erkölcsére sem lehet panasz. Kendermagos csirkék oly nagy számban nyüzsögtek, hogy Mr. Brooke meg is jegyezte: - A gazdák bőven hagynak itt tallózni való kalászt a mezőn asszonyuknak, s a szegény emberek fazekában is tyúk főhet, mint azt a jó francia király kívánta volt minden alattvalójának. A franciák esznek is tyúkot eleget... igaz, nem nagyobbat a verébnél.

- Könnyű ilyet kívánni - háborgott Dorothea. - Olyan fenevadak a királyok, hogy elég, ha ilyen szerényet kívánnak, máris jó király válik belőlük?

- S ha verebeket kívánt alattvalóinak - vetette közbe Celia -, az éppen nem volt nagylelkűség. De hátha hízott tyúkot kívánt?

- Lehet, csakhogy a „hízott” szó kikopott a fennmaradt szövegből, vagy „félre” mondódott. Vagy így akarta mondani, csak nem került rá sor - mosolygott Casaubon Celia felé fordulva, aki rögtön hátralépett, mert nem állhatta Casaubon pislogását.

Dorothea gondolataiba merülten sétált vissza a ház felé. Szégyentelen csalódással töltötte el, hogy itt Lowickban nem lesz semmi tennivalója. A következő pillanatban elgondolta, mennyire örült volna, ha házassága olyan egyházközségbe viszi, melyre jobban ránehezedik a világ nyomorúsága, hogy tér kínálkoznék tevékeny kedvének. Majd jövőjéhez visszatérve, arra a nyugvópontra jutott, hogy teljes idejét Mr. Casaubon céljainak szentelheti, s maga is új célokat fedez fel közben, a magasabb tudás felé vezető közös útjukon.

Mr. Tucker hamarosan elbúcsúzott tőlük, mondván, hogy pásztori teendői miatt nem ebédelhet velük. Miután a kiskapun át ismét visszajutottak a kertbe, Mr. Casaubon megjegyezte:

- Borús a kedve, Dorothea. Remélem pedig, hogy a látottak megnyerték tetszését.

- Bolond gondolat kínoz - felelte Dorothea, szokása szerint nyíltan. - Azt kívánnám, bár akkora lenne itt a szükség, hogy segítségemért kiáltana. Oly kevés irányban hasznosítottam eddig magamat! Igaz, talán a hasznosságról alkotott fogalmaim hiányosak. Új módjait kell tanulnom, hogyan segíthetnék az embereken.

- Feltétlenül - helyeselt Mr. Casaubon. - Minden helyzethez új kötelességek járulnak. A kegyed élete, mint Lowick nagyasszonyáé, ugyancsak nem lesz a kötelességek híjával.

- Bizonnyal így van - felelte Dorothea komolyan. - Ne higgye, hogy bánkódom.

- Nincs miért. Ha azonban nem fáradtak, más úton viszem vissza a házba kegyedéket.

Dorothea egy cseppet sem volt fáradt, s egy kis kerülőt tettek a ház ősi fája, a hatalmas tiszafa felé. Közeledvén látták, hogy a padon valaki ül az örökzöldek előtt, s a fát rajzolja. A Celia előtt haladó Mr. Brooke hátrafordult, és megkérdezte:

- Ki ez a fiatalember, Casaubon?

A közelébe jutottak egészen, mire Mr. Casaubon elkészült a válasszal:

- Ifjú rokonom. Másodízi unokaöcsém - tette hozzá, Dorotheára pillantva -, azaz Julia néném unokája, kinek arcképét nézték.

A fiatalember félretette a vázlatkönyvét, és felállt. Boglyas világosbarna haja és fiatalsága szerint nem lehetett más, mint Celia előbb látott ifjú kísértete.

- Hadd mutassam be unokaöcsémet, Mr. Ladislaw-t, Dorothea.

Ott álltak az unokaöcs előtt, olyannyira előtte, hogy mikor a kalapját megemelte, Dorothea észrevette, milyen közel ül a két szürke szeme egymáshoz, s a finoman szabálytalan orrán mintha hullámot vetne valami, és hátrahullanának a fürtjei is - szája és erőszakosabb álla azonban kevésbé emlékeztetett a nagymama arcképére. Ladislaw úrfi nem láthatta szükségesnek, hogy mosollyal fejezze ki elragadtatását jövendő rokonai s másodízi nagybátyjával való találkozásán. Inkább mintha neheztelt volna.

- Aha, művésznek tetszik lenni - állapította meg Mr. Brooke. Teketória nélkül felemelte a padról a fiatalember vázlatkönyvét, és lapozgatni kezdett benne.

- Dehogy, csak egy-két vázlatot készítek. Semmi látnivaló - mentegetőzött Ladislaw úrfi, és elvörösödött, indulatában inkább, mint szerénységében.

- Ugyan már, nézd csak, milyen ügyes. Valamikor én is vázolgattam, mint mondani szokták volt. Na tessék, ez itt, ezt nevezem. Figyelemreméltóan üde. - Azzal Mr. Brooke a két lány felé fordított egy nagy színes rajzot, amely sziklás vidéket, fákat és tavat ábrázolt.

- Én nem értek hozzá - mondta Dorothea, nem hűvösen, inkább tetszését intve le. - Tudja, bácsikám, én azokban a képekben nem látom a szépet, amelyek, mint mondják, oly híresek. Nem értem a nyelvüket. Bizonyára van kapcsolat kép és természet között, csak én vagyok a megértéséhez tudatlan, éppúgy, mint egy görög mondat értelmének átlátásához. - Dorothea a helyeslőleg bólogató Mr. Casaubonra nézett, nagybátyja pedig ártatlan mosollyal jegyezte meg:

- Hát bizony, ahány ember, annyiféle! Hanem neked a neveltetésed sem mondható kielégítőnek... Hiszen mi más való a lányoknak, ha nem egy vázlat, egy kis szépművészet meg ilyesmi? Te azonban tervek rajzolásának estél neki, mert te a *morbidezzát*[7] meg az ilyesmiket nem érted. A fiatalúr majd eljön hozzánk, remélem, és én is megmutathatom neki, miket rajzoltam annak idején - folytatta Ladislaw úrfihoz fordulva, aki alig akarta a szemét Dorotheáról levenni. Úgy dönthetett végül, hogy mégis ellenszenves leány, ha egyszer Casaubonhoz megy férjhez, s amit a képek körüli tudatlanságáról elmondott, az is csak ebben a véleményében erősíthette Ladislaw-t, ha egyáltalán elhitte. Ő azonban burkolt ítéletet gyanított az észrevételében, és biztosra vette, hogy csapnivalónak tartja a vázlatot. A mentegetőzés eszesen hangzott - nagybátyját is, őt is csúfolta. Hanem a hangja! Az eolhárfák zenéjében nem volt több lélek! A természet szeszélye. Miféle lélek lakozhatik Casaubon jövendőbelijében? Ladislaw úrfi elfordult tőle, és főhajtással köszönte meg Mr. Brooke meghívását.

- Majd együtt átnézzük az olasz metszeteimet - ígérte a nyájas öregúr. - A gyűjteményem tenger, sok évig rakosgattam. Hiába, az ember begyepesedik ezen a vidéken. Nem magáról van szó, Casaubon, mert maga folyvást búvárol, miközben az én legszebb eszméim feledésbe merülnek... berozsdállnak, hogy úgy mondjam, önöknek, tehetséges fiatalembereknek, különösen védekezniük kell a tunyaság ellen. Tunya voltam bizony én magam is, különben nem itt tartanék.

- Helyénvaló az intelem - mondotta Mr. Casaubon -, hanem most folytassuk utunkat a házba, különben a hölgyek elfáradnak az álldogálásban.

[7] A színek közötti fokozatos átmenet.

Alig pár lépéssel távolodtak el, Ladislaw úrfi már leült, s folytatta a rajzolást. Arcán mosoly ömlött szét, majd egyszerre hátravetette fejét, és felkacagott. Művészi termésének fogadtatása mulattatta részint, másrészt komor nagybátyjának jegyesi szerepe, végül Mr. Brooke célzása, hogy nem itt, hanem ki tudja, hol tartana, ha a tunyaság útját nem állja. Mr. Will Ladislaw arcát megszépítette a mulatság: hiszen a nevetségest nevette, nem kajánság csiklandozta ki belőle a jókedvet.

- Mihez kezd az öccse magával, Casaubon? - érdeklődött Mr. Brooke, útban a ház felé.

- Unokaöcsém, nem öcsém.

- Igaz is, igaz is. De én a szándékát kérdem.

- A kérdésre kínos kétségek közt kell felelnem. Mikor Rugbyban végzett, hazai egyetemre akartam küldeni, meg is lett volna a helye, ő azonban inkább választott valami zavaros heidelbergi *curriculum*ot. S most ismét külföldre készül, különösebb cél nélkül, ha ugyan célnak nem tekintem azt a bizonytalan dolgot, amit ő kultúrának nevez: készülését a nem-tudni-mire. Hivatás választására nem hajlandó.

- Felteszem, hogy egyedül a maga támogatását élvezi.

- Többször közöltem vele barátai előtt, hogy egyetemi felkészüléséhez megadom a szerény módot, és ígéretemnek meg kell felelnem - felelte Mr. Casaubon, mint aki csupán a szavát tartja. Dorothea csodálattal nyugtázta szerénységét.

- Még majd világutazó válik belőle - jegyezte meg Mr. Brooke. - Magamnak is járt hasonló pálya az eszemben annak idején.

- Nem, a felfedezés, geognózisunk bővítése neki nem hajlama. Efféle célnak némi helyesléssel adóznék, bár figyelmeztetnem kellene, hogy ez a pálya gyakran végződik korai és erőszakos halállal. A föld hátának tökéletesebb megismerése azonban oly távol áll tőle, hogy egy ízben megjegyezte: ő föl nem térképezné a Nílus forrásvidékét, legfeljebb ha költői szempontból.

- Ez is szempont - helyeselt Mr. Brooke, a pártatlan gondolkodásról tevén tanúbizonyságot.

- Nem egyéb, attól tartok, mint a részleteket kikutató aprólékos munka elutasítása minden téren, ami rossz jel, ha bármely pályára lép, világira vagy egyházira, szabályzat szerinti avagy öntevékeny munka területére.

- Talán alkalmasságát illetően vannak kétségei - vélekedett Dorothea, aki maga is szívesen talált volna kedvező magyarázatot. - Hiszen a jog s az orvostudomány egyaránt nagy felelősséggel járó hivatás, ugye? Emberek élete s vagyona forog művelőinek kezén.

- Kétségtelenül. Attól tartok azonban, hogy ifjú rokonomat, Will Ladislaw-t e hivatásoktól legfőként az állandó lekötelezettségtől való irtózás ijeszti el, valamint mindazon mesterségektől, melyek szerszámokkal való gondos bánást igényelnek, és nem mondhatni, hogy varázsukkal a szeszélyes ízlést vonzanak. Felvilágosítottam afelől, amire csodálatra méltó tömörségével énelőttem már Arisztotelész is rámutatott, nevezetesen, hogy eredmény eléréséhez minden munkában türelmes erőfeszítésre van szükség. Felhívtam figyelmét a magam kéziratos köteteire, amelyek sokéves előkészületnek eredményei, s íme, így is még befejezetlen állnak. Mindhiába, mert minden józan érvelésre azzal felel, hogy ő Pegazus, s a számára minden kiszabott munka „zabola”.

Celia elnevette magát. Meglepetten tapasztalta, hogy Mr. Casaubon néha szinte szórakoztató.

- Ki mondhatja meg, hátha még Byron lesz belőle, vagy Chatterton vagy Churchill vagy ilyesmi, mit lehet azt tudni? - okoskodott Mr. Brooke. - Elengedi Itáliába, vagy mit tudom, ahova menni óhajt?

- El. Megegyeztem vele, hogy egy esztendeig vagy tovább szerényen támogatni fogom, és ő nem is kér többet. Meglátom, kiállja-e a szabadság próbáját.

- Kedves öntől - mondta Dorothea, és felcsillanó szemmel nézett Mr. Casaubonra. - Nemes tett. Hiszen lehet az emberben oly elhivatottság, amely nem nyilvánvaló még tulajdon maga előtt sem. S épp e fejletlen tulajdonsága miatt látszik talán henyének. Türelmesnek kell lennünk egymás iránt, azt hiszem.

- Úgy veszem észre, eljegyzésed hangolt türelemre - jegyezte meg Celia, amint kettesben maradva Dorotheával levetették útiruhájukat.

- Más szóval türelmetlennek tartasz, Celia?

- Türelmetlennek, ha valaki nem úgy szól s cselekszik, hogy tetszésedre szolgálna. - Celia már bátrabban „odamondogatott" Dorotheának, mióta az eljegyzés megtörtént. Azóta sajnálatra-méltóbbnak látta az okosságot, mint valaha.

TIZEDIK FEJEZET

Megfázott volna hatalmasan, ha testét csupán oly medve bőrébe burkolja, amelyet még el nem ejtett.

FULLER

Ladislaw úrfi nem tett eleget Mr. Brooke meghívásának, és hat nap alig telt bele, Mr. Casaubon megemlítette, hogy ifjú rokona elindult a kontinensre. Az említés odavetett volta elhárított minden további kérdezősködést. Az igazság az volt, hogy úticélját Európa általánosságától eltekintve Will sem jelölte meg közelebbről. A lángelme, tartotta, szükségképp lerázza láncait: mozgásának részint szabad tér kell, részint kivárhatja bízvást a világmindenségből érkező azon jeleket, amelyek különös munkájára szólítják, csupán kedvező jelfogáshoz kell elhelyezkednie. A bornak nem volt éppen rajongója, mégis olykor többet ivott a kelleténél, csupán a szárnyalás ilyen formájával téve kísérletet, de böjtölt is, míg a lába ki nem bicsaklott alóla, majd rákon lakott jól, máskor megint áfiummal betegítette magát. E kísérletek nem hoztak semmi ijesztően eredeti végeredményt, s az áfium utóhatásai csupán afelől győzték meg, hogy De Quincey s az ő szervezete között gyökeres a különbség. Az a sorsdöntő körülmény, amely a lángészt lángra lobbantja, még nem ütött be, a világegyetem késett a jellel. Hiába, Caesar hatalma is távoli látomás volt idejének előtte. Tudjuk, miféle álarcosbál a fejlődés, és tehetetlen méhmagzatok álcájában miféle világrengető személyiségek feszengenek. Egyszóval a világ csupa reménykeltő párhuzam, és lehetőségnek nevezi azt, ami, ha akarom, vemhes, ha akarom, nem. Will látta már hegyek vajúdását egerek születése nélkül, és ha a hála vissza nem tartja, bizonyosan jót nevetett volna Casaubon aprólékos igyekezetén, halmozódó jegyzetfüzetein, eltemetett virágokon karicsáló szobatudományán, amiknek együttes tanulsága mintha éppenséggel Will messzibe tekintő derűjét igazolta volna. Will nézete szerint a türelmes kivárás már lángész jele, ilyen jel más irányba nem is mutathat, mivel a lángész sem nem nagyralátó, sem nem alázatos, hanem hatalma van egyvalamire, s nem akármire általában. Először is nekivág a kontinensnek, nem jelöli ki cölöpökkel előre az útját. Az elkövethető hibák közt is a jósolgatás a legfölöslegesebb.

Ezt az intelmet e pillanatban szívesebben mérem mégis Mr. Casaubon elsietett ítéleteihez, mint ifjú unokaöccse szeszélyéhez. Ha Dorotheának szikrája lehetett Mr. Casaubon, ki fiatalságának gyúlékony ábrándjait lángra lobbantotta, következik-e ebből, hogy méltánytalan ítélkeztek felőle azok a szenvtelenebb személyiségek, akiknek véleményét eddig hallottuk? Én nem előlegezek végkövetkeztetést, nem formálok balítéletet Mrs. Cadwallader megvetéséből a szomszédos egyházközség pásztorának lelki nagysága iránt, sem Sir James Chettam lesújtó nyilatkozatából ellenfele lábszárára vonatkozóan, sem Mr. Brooke sikertelen barátkozásából, sem Celia fitymáló megjegyzéseiből a középkorú tudós külsejét illetően. Nem hinném, hogy bármely kor legnagyobb egyénisége, ha akár egymagában áll a csúcson, elkerülhetné, hogy különféle kis tükrökből ily előnytelen visszfények essenek rá - még Milton is tökfejnek tetszhetett, ha kanálban látta tükörképét. Mármost, ha ismét Mr. Casaubont tekintve megállapítjuk, hogy szóömlése vérfagyasztó, kizárja-e megfigyelésünk a jó természetet és a finom lelket? Vajon az ékírás megfejtője, a halhatatlan orvostudor nem írt-e pokoli versezeteket? Vajon a naprendszer működését társasági modor- és beszédvarázzsal magyarázták-e meg? Ám most hallgasson a külső megítélésre, és abba a kérdésbe hatoljunk bele, milyen lelkiismerettel vall munkálkodásáról s tehetségéről az ember: napi robotját mily akadályokkal küzdve végzi, hogy hervasztják reményeit, hogy koptatják önbizalmát a múló évek, milyen lélekkel vergődik

körülményeinek súlya alatt, egy nap összetörvén, más nap szíve beleszakadván? Sorsának terhe nyilván magának legfontosabb, s ha úgy érezzük, hogy érdeklődésünk jó részét kisajátítaná, annak fontosabb oka nem lehet, mint hogy mi készítettünk magunkban ekkora fészket neki - s ha végül a Mindenható kegyelmébe ajánljuk, akár a szomszédunk, nem követelhet tőlünk több érdeklődést, mint amennyit megadnánk úgyis. Mr. Casaubon középpontja volt tulajdon naprendszerének, s bár hajlott arra, hogy másokban a Gondviselés eszközét lássa, s osztályozza aszerint, méltók-e vajon a Minden Mitológiák Kulcsának befogadására, e jellemvonása tőlünk sem idegen, és mint a halandók más kolduló reményei, érdemes részvétünkre.

Meg kell neki hagyni, hogy tervezett házassága közelebbről érintette, mint bárkit azon személyek közül, akik mindeddig helytelenítették, és én legalább e pillanatban melegebb rokonszenvvel tekintem sikerét, mint a szeretetre méltó Sir James csalatkozását. Mert ahogy a házasság kitűzött napja elközelgett - s ez az igazság -, Mr. Casaubon nem tapasztalt magában növekvő lelkesedést, el nem andalította az örök érvényű allegória a házasélet füves kertecskéjéről, melynek ösvényeit virágok szegélyezik - azon nem jobban, mint tudós életének félhomályos alagútja, melyben maga bolyongott, kezében mérőszalaggal. Magának sem vallotta meg, még kevésbé másoknak, mekkora volt meglepetése, hogy egy bájos leány nemes szívét elnyervén, nem nyert hozzá repeső boldogságot - holott azt várta, hogy mint valami tárgyat, feltalálhatja szorgos kutatással. Igaz, ismerte a várakozása ellen bizonyító összes klasszikus idézeteket, viszont a klasszikus idézetek ismerete tapasztalatunk szerint észjárás kérdése - így önként érthető, miért nyílik oly kis tér személyes alkalmazásukra.

Szegény Casaubon úgy képzelte, hogy tanulmányokkal töltött hosszas agglegénységében az örömre való képesség mérhetetlen halmaza gyülemlett fel benne, és hogy érzelmeket e halmazból szabadon vételezhet. Mert mi mindnyájan, szántsunk bár mélyen vagy a felületeken, hasonlatokba bonyolódunk, s ezekhez képest járunk el, vesztünkre. Mr. Casaubont tehát az a veszély fenyegette, hogy éppen boldogságának tudata teszi boldogtalanná - hiszen semmi külső körülmény nem indokolta az érzékeire nehezülő szürkeséget most, éppen amikor fickándania kellene örömében, hogy lowicki könyvtárának megszokott unalmát a Majorban tett jegyesi látogatásai váltják fel. S e tapasztalatában teljes volt a magánya, épp annyira, mint amikor irodalmi kétségeinek ingoványát tapodta, és céljához egy lépéssel sem jutott közelebb. És Mr. Casaubon magányánál nem volt keservesebb, mert elzárkózott minden részvét elől. Holott kívánta volna mértéktelenül, hogy Dorothea éppoly boldognak lássa sikeres udvarlásában, akár a világ; ami pedig szerzői nagyralátását illette, igenis boldogan támaszkodott Dorothea fiatalos bizalmára és tiszteletére, sőt számított benne a friss hallgatóságra, mintegy bátorítójára - a nevelő elszánt szándékával beszélt neki, megszabadulván egy-egy időre az eszményi közönség iszonyától, melynek alvilági árnya ott ágált a háta mögött meddő óráin.

Dorothea előtt viszont új távlatokat nyitott Mr. Casaubon beszéde készülő művéről, hiszen, mint afféle úrikisasszonynak, a képeskönyvek történelmi leckéje jutott osztályrészéül; s e nagy mű kinyilatkoztatásai, a közelebbi megismerkedés reménye sztoikusokkal és alexandriaiakkal, mint olyan lényekkel, kiknek gondolkodása tőle sem idegen, egy időre féken tartotta régi vágyát, hogy egyetemes elvet találjon, amely tulajdon életét, gondolkodásmódját szorosan összefűzi a múlttal, és tudásának legtávolibb forrásait tettei indítóokául teszi meg. S most íme közeledik ez a végső megvilágosodás - Mr. Casaubon tanításainak eredményeképp. Dorothea e beavatását éppúgy várta, mint házasságát, s a kettőről alkotott homályos elképzelései egybemosódtak. Nem volna illő föltételeznünk, hogy Dorothea végső céljának a Mr. Casaubon tudományában való osztozását tekintette, mert bár Freshitt és Tipton környékének véleménye szerint eszes teremtés volt, e díszítő jelző nem fejezhette volna ki teljes lényét olyan körök számára, amelyekben a szavak értelmezése árnyaltabb lévén, az eszesség inkább képességet jelent tudásra és cselekvésre, mint egyéniséget. Holott Dorotheában a tudás megszerzésének

igyekezete egybevágott általános törekvésével, amely eszméit és szándékait mindig irányította. Nem akarta ő kidíszíteni magát tudománnyal, hogy csak lefegjen rajta, nem pedig fűtője legyen tetteinek; s ha könyvet ír történetesen, ő is úgy írja, a lelkiismeret parancsának sarkallatára, mint Szent Teréz. Arra vágyott, hogy életét ésszerű s egyszermind átszellemült tettek gazdagítsák. Mivel azonban a vezéreszmények és lelki tanácsadók ideje lejárt, az imádság pedig a vágyakat táplálja, nem a belátást, mi más lámpása lehetett volna, mint a tudás? Egyetlen balzsamául a tudomány kínálkozott - és ki volt járatosabb a tudományokban Mr. Casaubonnál?

Egyszóval Dorothea hálás és boldog várakozása nem lankadt e rövid hetek során, és ha vőlegénye néha savanykás ízét érezte tulajdon boldogságának, nem okolhatta érte Dorothea szerető figyelmének fogytát.

Az évszak enyhesége megerősítette abbeli elhatározásukat, hogy nászútjukon Rómáig elmennek, ami Mr. Casaubonnak különösen kedvére lett volna, mert némely vatikáni kéziratok közt óhajtott búvárkodni.

- Sajnálom mégis, hogy húga nem tart velünk - jegyezte meg egyik délelőtt, nem sokkal azután, hogy kiderült, Celia nem óhajt velük utazni, és a társaságát Dorothea sem kívánja. - Sok magányos órában lesz része, Dorothea, mert nekem minden szándékom, hogy a Rómában töltött időt a végsőkig kihasználjam, és mozgásom szabadabb volna, ha tudnám, hogy van társasága.

Ez a „mozgásom szabadabb volna” szeget ütött Dorothea fejében. Első ízben fordult elő, hogy Mr. Casaubonnal beszélgetve, indulatában elpirult.

- Nyilván súlyosan félreértett - mondta -, mikor az ideje rablását emlegettem... Lemondok bármiről, amivel idejének legcélszerűbb felhasználásában gátolnám.

- Ez igen kedves nyilatkozat, Dorotheám - jegyezte meg Mr. Casaubon, tudomást sem véve Dorothea sértettségéről -, mégis, ha hölgytársasága volna, egy *cicerone* felügyeletére bíznám magukat, ilyenformán két célnak felelhetnék meg.

- Megkérem, ne is említse - mondta Dorothea fensőbbségesen, de már meg is ijedt, hogy tévedett. Casaubon felé fordult, kezére tette a kezét, és megenyhülten hozzátette: - Kérem, ne aggódjon énmiattam. Lesz nekem gondolkodnivalóm, ha egyedül maradok. Tantripp nekem elegendő társaság, őrizőnek is. Nem viselném el, hogy Celia szerencsétlen legyen mellettem.

Itt volt az átöltözés ideje. Ebédet adtak aznap délben, s ez lett volna a házasságot megelőző utolsó illendő társas összejövetel a Majorban. Dorothea ez egyszer örült, hogy a csengő elszólítja, mintha bizony készületei a szokásosnál több időt igényeltek volna. Röstellte, hogy valamely megfoghatatlan okból ingerült - nem szánta ugyan kitérőnek a válaszát, mégsem igazi sérelmének adott hangot. Mr. Casaubon észrevétele jogos volt, mégis mintha távoli tartózkodásra utalt volna.

„Milyen furcsa, hogy ennyire elgyengíthet az önzés - rótta meg Dorothea magát. - Ha egyszer a férjem magasan fölöttem áll, tudnom kell, hogy kisebb szüksége van rám, mint nekem őrá.”

Miután sikerült meggyőznie magát, hogy Mr. Casaubonnak tökéletes az igazsága, Dorothea megnyugodott, és a komoly méltóság képét nyújtotta a társaságnak, amint ezüstszürke ruhájában belépett a nappaliba - sima sötétbarna haját középen egyszerűen elválasztotta, s hatalmas kontyba fonta tarkóján, összhangban hatásvadászatot nélkülöző fellépésével és modorával. Társaságban néha olyan átszellemült nyugalom környezte, mintha Szent Borbála képe lett volna, amint tornyán kitekint, de éppen e nyugalmas időközök adták meg beszédének nyomatékát, ha kérdéssel közelítettek hozzá.

Természetes, hogy a figyelem középpontjában állott ezen a délutánon. Hiszen a társaság nagy volt, és férfitagjait tekintve vegyesebb, mint amilyen összejött a Majorban, amióta két unokahúga Mr. Brooke-hoz költözött. A társalgás ilyenformán kettősökben és hármasokban zajlott, meglehetős csapongóan. Jelen volt Middlemarch újonnan választott polgármestere, egyébként gyáros, és sógora, az emberbaráti bankár, kit a város életében vitt vezető szerepe miatt némelyek álszentként, mások metodistaként emlegettek, ki-ki szókincsének gazdagsága szerint, s voltak néhányan szabadfoglalkozásúak. Mrs. Cadwallader meg is jegyezte, hogy Mr. Brooke, úgy látszik, Middlemarchot akarja jóllakatni, és hogy ő inkább jár a gazdák tized-ebédeire, mert ott minden ceremónia nélkül isznak az egészségére, és nem röstellik a nagyapjuk bútorát. Az országnak ebben a részében ugyanis a rendek közt világosabb volt a határ s a pártok közt elmosódóbb, amíg be nem jött a reform, és a politikai öntudat nevelésében meg nem tette a magáét - Mr. Brooke vegyes meghívásai tehát inkább azon általános figyelmetlenségének voltak tulajdoníthatók, amely összevissza utazgatásából és eszmékkel való túlzabáltságából következett.

Alig fordult ki Miss Brooke az ebédlőből, máris elhangzottak az első félresúgott megjegyzések:

- Csoda nő ez a Miss Brooke! Csodaszép nő, istenemre! - jelentette ki Mr. Standish, aki régi ügyvéd lévén, annyit foglalkozott már földesurak ügyeivel, hogy maga is a földhöz ragadt, s e fogadkozással mint valami címeres pecsétnyomóval döngve pecsételte meg mondatait.

Az észrevétel a bankárnak szólt, Mr. Bulstrode-nak, ő azonban nem volt a harsány beszéd barátja, ezért csupán bólintott. Helyette Mr. Chichely válaszolt, középkorú agglegény és a káromkodás elismert bajnoka. Arcszíne húsvéti tojásra emlékeztetett, feje búbján pár szál hajat gereblyélt szét gondosan, s hozzá előkelően hordta magát.

- Az, csak nem az én gusztusom. Én az olyan nőt szeretem, aki többet tesz a kedvünkre. Kicsit mórikálja magát, kicsit kokettáljon! Szereti az ember, ha kelletik magukat. A céltudatot szívesen látjuk.

- Van benne valami - helyeselt Mr. Standish, mert föltette, hogy nem fog ellenkezni. - És, istenemre, többnyire céltudatosak is. Nem is hiába. A Gondviselés teremtette őket céltudatosnak, mi, Bulstrode?

- Én a kokettálásban más keze munkáját sejtem - felelte Mr. Bulstrode. - Inkább az ördögét.

- Nem árt, ha ördöge is van annak a nőnek... - mondta Mr. Chichely, aki teológiáját a szépnem körül eszközölt megfigyeléseire építette. - Aztán meg én azt szeretem, ha szőkék, és megvan a hozzá való járásuk, meg a hattyúnyakuk. Köztünk maradjon, énnekem a polgármester lánya inkább a gusztusom, mint Miss Brooke, vagy éppen Miss Celia. Ha nősülendő volnék, nálam Miss Vincy előbb jönne számításba.

- Hát csak igyekezz, igyekezz - tréfálkozott Mr. Standish. - Látod, manapság középkorúaknak áll a világ.

Mr. Chichely sokatmondóan rázta a fejét. Ő meg nem kockáztatja, hogy a választottja esetleg kimondja a biztos igent.

Miss Vincy, Mr. Chichely szerencsés választottja persze nem volt jelen. Mr. Brooke, mint mindig, most is kerülte a szélsőségeket, és úgy gondolta, amíg nyilvános alkalom nem adódik, nem hozza össze unokahúgait egy middlemarchi gyáros lányával. A hölgykoszorú ellen sem Lady Chettamnek, sem Mrs. Cadwalladernek nem lehetett kifogása, hiszen Mrs. Renfrew, az ezredes özvegye nem csupán neveltetését tekintve állt minden gáncsnak felette, hanem érdekessége volt orvosokat zavarba ejtő panasza is - nyilván olyan eset, melyben a szakértelem

nem hatolhatott eléggé mélyre, kuruzslást kellett segítségül hívni. Lady Chettam, aki bámulatos egészségét részint házi főzetű gyomorkeserűjének, részint a körülötte nyüzsgő orvosi segédletnek tulajdonította, dús képzelettel páros éleslátással hatolt bele Mrs. Renfrew kórismézébe, továbbá az erősítő gyógyszerek ki nem elégítő voltának taglalásába.

- Ugyan hová lesz mind e gyógyszerek ereje, mit gondol, drágám? - fordult a jámbor s mégis tekintélyes nagyasszony Mrs. Cadwalladerhez, mikor Mrs. Renfrew figyelme másfelé fordult.

- Nyilván a bajt erősíti - jelentette ki a lelkész neje, aki már előkelő származásánál fogva sem lehetett kontára az orvosmesterségnek. - Szervezet kérdése minden. Némelyek hájat termelnek, némelyek vért, némelyek epét. Ez a véleményem. Szedhetnek akármit, tűzre olaj.

- Olyan szert kellene talán szedniök, amely csökkentené... mármint a bajt, ha a véleményét jól értettem, drágám. Ámbár a kegyed véleménye roppant hihetően hangzik.

- Hogyne volna hihető. Csak meg kell próbálni kétféle krumplit plántálni ugyanabba a földbe, és az egyik mindegyre levesebb lesz...

- Ah! Leves! Ez a baja szegény Mrs. Renfrew-nak, aha, jól látom! Vízkóros! Dagadni még nem dagad, mert a vizenyő befelé hatol. Szikkasztó pirulákat kellene szednie, az volna a tanácsos, nem gondolja, drágám? Vagy a száraz-forró fürdőt megpróbálni. A szikkasztásnak sok módja van.

- Hadd próbálja ki egy meg nem nevezendő úr ajánlatát - jegyezte meg Mrs. Cadwallader félhangosan, mikor észrevette, hogy a társaságnak új férfitagja érkezik. - Ő bezzeg nem híve a szikkasztásnak.

- Kicsoda, drágám? - érdeklődött Lady Chettam, aranyos természet, mert az esze nem vágott elébe a magyarázat gyönyörűségének.

- A vőlegény... Casaubon. Ő az eljegyzés óta is szemlátomást szikkad. A szenvedély tüze emészti, gondolom.

- Nemigen nézek ki belőle acélos szervezetet - válaszolta Lady Chettam még fojtottabb hangon. - S a tanulmányai... száraz dolgok, helyesen mondja, drágám.

- Sir James mellett mintha valóságos csontváz volna, mely ünnepi bőrhuzatot öltött. Ne felejtse szavamat, mához egy évre gyűlölni fogja ez a leány. Most akár az orákulumra, úgy tekint fel rá, ámde lassan a másik szélsőségbe lendül. Csapongó természet!

- Hiszen ez borzasztó! Talán nyakas is. Mondja, drágám... kegyed ismeri a vőlegényt... Talál benne valami súlyosan kivetnivalót? Mi az igazság?

- Az igazság? Mint a rossz pirula, olyan. Az ember gyomra nem akarja bevenni, aztán kiveti.

- Ennél rosszabbat nem is mondhatott volna felőle - állapította meg Lady Chettam, ki a keserű pirula emlegetésekor, úgy látszik, nyomban elkészült Mr. Casaubon lesújtóan pontos arcképével. - És James mégsem akar semmi rosszat hallani Miss Brooke-ról. Szerinte máig is a nők tüköre.

- Nagylelkű önáltatás. Ámde higgye meg, a kis Celiát jobban kedveli, és Celia is jobban megérti őt. Remélem, kegyed is jó véleménnyel van az én kis Celiámról.

- Hogyne. Szereti a muskátlit és kezes természet, bár alkatára nézve kevésbé előkelő. Hogy azonban a piruláknál maradjunk, meséljen valamit erről a fiatal seborvosról, erről a Mr. Lydgate-ről. Azt hallom, tündökletes eszű. Ki is néz belőle. Micsoda boltozatos homlok!

- Talpig úr. Hallottam, mikor Humphreyval beszélt. A beszéde megnyerő.

- Úgy van. Mr. Brooke-tól értesülök, hogy a northumberlandi Lydgate családból való. Híres család. Szinte hihetetlen, hogy egy gyakorló seborvos ilyen családból származzék. Énmagam jobban örülök, ha háziorvosomat a cselédségemmel állíthatom egy sorba: az eszén néha úgyis túljárnak. Szegény Hick ítéletében mindig megbíztam, nem is kellett benne csalatkoznom. Goromba volt, mint a pokróc, de a szervezetemet bensőségesen ismerte. Hirtelen elhunytával mérhetetlen veszteség ért. Teremtőm, hogy Miss Brooke milyen érdekfeszítő beszélgetésbe bonyolódott Mr. Lydgate-tel!

- A paraszti hajlékait és kórházait tárgyalja vele - jelentette Mrs. Cadwallader, kinek éles fülhallásával csupán gyors képzetpárosításai kelhettek versenyre. - Úgy vélem, Mr. Lydgate nagy emberbarát, s ha másért nem, ezért számíthat Mr. Brooke pártfogására.

- James - szólt oda közeledő fiának Lady Chettam -, hozd ide, kérlek, és mutasd be nekem Mr. Lydgate-et. Szeretném közelebbről megnézni.

A főrangú hölgy szeretetreméltón kijelentette, mennyire örül, hogy Mr. Lydgate-et ez alkalommal megismerhette, hiszen annyit hallottak a lázak leküzdését célzó új módszeréről.

Mr. Lydgate-nek megvolt az a dicséretes orvosi tehetsége, hogy síri komolysággal hallgatta a legvadabb zöldségeket, és merő tekintetű fekete szeme feszült figyelmet sugárzott. A megboldogult Hickhez semmiben sem hasonlított, választékos öltözködés- és beszédmódjában a legkevésbé, Lady Chettam bizalmát lassan mégis sikerült megnyernie. Megerősítette a hölgyet abbéli meggyőződésében, hogy szervezete valóban különösnek mondható, aminthogy különösnek mondható minden szervezet, sőt azt sem tagadta, hogy a hölgy szervezete talán egy fokkal különösebb más szervezeteknél. Nem volt híve sem a láz nagymérvű csökkentésének s a vele járó köpölyözésnek, sem pedig a száraz köhögés nagy mennyiségű portói borral történő orvoslásának. „Feltevésem szerint”-jeit a beteg meggyőződése iránti tisztelettel hangsúlyozta, olyannyira, hogy Lady Chettam dicséretével tüntette ki tudományát.

- Tetszik nekem a pártfogoltja - jegyezte meg Mr. Brooke-nak, indulóban.

- Az én pártfogoltam? Ki lenne az? - nézett rá Mr. Brooke.

- Ez a Lydgate fiú, ez az új orvos. Úgy tapasztalom, bámulatosan érti a mesterségét.

- Vagy úgy, Lydgate! Ő tudniillik nem pártfogoltam, csupán az egyik nagybátyját ismerem, az küldte hozzám ajánló sorokkal. Mindazáltal, hogy úgy mondjam, azt hiszem, kitűnőnek bizonyul majd... Párizsban tanult, ismerte Broussais-t, bizonyos mértékig elgondolásai vannak... Egyszóval a mesterség felemelésén fáradozik.

- Lydgate-nek rengeteg az elgondolása, s akárhány merőben új, teszem a szellőzésről, az étrendről és az egyebekről vallottakat - vette fel a beszéd fonalát Mr. Brooke, amint Lady Chettamet kikísérte, és a middlemarchiak társaságában folytatta az udvarias csevegést.

- Teremtettét, ez magának olyan öröm? Hogy feldúlja a régi gyógymódokat, amelyek az angol fajtát életben tartották? - szegezte neki a kérdést Mr. Standish.

- Az orvosi tudomány lehanyatlott minálunk - kockáztatta meg Mr. Bulstrode betegesen gyenge hangon. - Én magam osztatlan örömmel üdvözlöm Mr. Lydgate-et körünkben. Remélem, hamarosan érdemesnek bizonyul az új kórház vezetésére.

- Nincs is addig semmi hiba - válaszolta Mr. Standish, aki nem állhatta Mr. Bulstrode-ot -, amíg a kórház betegein kísérletez, s ritkítgatja őket a tudományával. Hanem én a zsebemből nem áldozok, hogy rajtam kísérletezzen! Én jobb szeretem a kipróbált gyógymódokat.

- Hát persze, Standish, de amit maga mindenfélét beszed, az is kísérlet, ha úgy nézzük - bólogatott Mr. Brooke az ügyvéd felé.

- Ó, igen, ha úgy nézzük! - helyeselt Mr. Standish, épp annyi megvetéssel a jogszerűtlen locsogás irányában, amennyit egy fiskális a pénzes ügyfél előtt kimutathat.

- Én már nem bánom, legyen olyan kúra, amilyen lenni akar, csak csontig le ne fogyasszon, mint a szegény Graingert - tette hozzá Mr. Vincy, a kicsattanó egészségű polgármester, megdicsőült hús Mr. Bulstrode ványadtságához képest. - Roppantul veszélyes, ha az ember kipárnázatlan áll a betegség nyilai elé, mondotta valaki, s magam teljességgel osztozom nézetében.

Mr. Lydgate addigra már hallótávolon kívül volt. Hamarosan otthagyta a társaságot. Már addig is unta volna, ha némely új ismeretséghez nem juttatja, különösen Miss Brooke-éhoz, kinek viruló fiatalsága és közelgő házassága azzal az aszalódó tudóssal, továbbá a társadalomra nézve hasznos dolgok iránti érdeklődése mindenestül felvillanyozta.

„Derék, szép leány, kár, hogy annyira komoly - gondolta magában. - Keserves dolog ilyenekkel beszélgetni. Az okokat kutatják mindegyre, holott a kérdés lényegének megértéséhez tudatlanok, és erkölcsi érzékükre hivatkoznak, ha ízlésük szerint intéznek valamit."

Miss Brooke nem volt tehát Mr. Lydgate-nek sem női eszménye, éppúgy nem, mint Mr. Chichelynek. Az utóbbi érett eszű úr, tartózkodása természetes, hiszen Miss Brooke végső bizonyosságaiban rengette volna meg, ideértve azt a kérdést is, vajon szép fiatal hölgyek összeszokhatnak-e pirostojás-fejű urakkal. Lydgate azonban nem mondhatta magát ilyen érettnek, s még előtte állt mindazon tapasztalatoknak, amelyek a kiváló női tulajdonokat másként csoportosítják férfiak szemében.

A két úr közül azonban egyik sem látta már viszont Miss Brooke-ot leányfővel. A díszebéd után nem sokkal mint Mrs. Casaubon volt útban Róma felé.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Olyan személyre, nyelvre, hitre, hírre,
Milyet a vígjáték szerzője ír le,
Ha korának tükrét mutatja,
Bolondját űzi s nem a bűnt kutatja.

BEN JONSON

Igazság szerint Lydgate már akkor tudta, hogy Miss Brooke-tól mindenképpen különböző hölgy csodálójául szegődött. Nem hitte ugyan, hogy megszédült s beleszeretett, csupán annyit állapított meg e hölgyről: „A kecsesség képe, elbájoló és tökéletes. Ilyennek kell lennie egy nőnek. A legfinomabb muzsika hatását kell felébresztenie." A se szép, se csúnya nőkre úgy tekintett, mint az élet egyéb rögös jelenségeire, amelyeknek vizsgálatához bölcselmi nyugalom és tudományos tüzetesség szükséges. Rosamond Vincy azonban a zene varázslatával hatott rá. S ha egy férfi meglátta azt a nőt, akit magának választana sürgős házassági tervek esetén, akkor már a nő határoz agglegénységének további sorsa felől. Lydgate úgy vélte, hogy néhány évig nem sürgős nősülnie, mindaddig nem, míg magának a közönséges ember széles életútjáról letérő jó utat nem taposott. Miss Vincy megjelent a látóhatárán, azóta legalább, hogy Mr. Casaubon jegyes lett, majd házas - e tudós úr azonban már befejezte készületeit, jegyzetek tengerét körmölte egybe, s a nagy teljesítmény előtt járó hírnévre is szert tett, mely az ember hírének gyakorta túlnyomó része. Mint tanúsíthatjuk, azért nősült, hogy pályájának hátralevő negyedét felékesítse, és bolygó holdat emeljen maga mellé csillagfutásában, amelyet úgysem sokan észleltek. Lydgate azonban fiatal volt, szegény és nagyralátó. A fél évszázad előtte állt, nem mögötte, és Middlemarchba jőve sok olyasmit tervezett, ami nem éppen a vagyonszerzés avagy a biztos jövedelem célját szolgálta. Ilyen sorsú embernek a feleség nem cicoma, ha mégoly magasrendű sem, Lydgate pedig a ház díszének tartotta volna a feleséget. Tetszése ezen a ponton nem találkozott Miss Brooke-kal, bár véleménye egyetlen rövid beszélgetés során alakult ki - Miss Brooke tehát szépségével együtt könnyűnek találtatott. Nem az illendő női nézőszögből tekintett dolgokra. Efféle nő társasága annyira pihentető az embernek, mintha munkája végeztével a helyi gimnáziumban tanítana tovább - ahelyett, hogy pazarul elomlana otthonának madárcsicsergéssel teljes paradicsomában!

E pillanatban persze Lydgate számára mi sem tetszett lényegtelenebbnek, mint Miss Brooke esze járása - vagy Miss Brooke-nak akár, hogy a fiatal sebész miféle női tulajdonságokkal bódítható. Ám aki az emberi sorsok összehajlásának kitartó szemlélője, észreveszi, hogy az egyik élet felől lassú jelzések indulnak a másik felé - kitetszik akár színpadian fagyos pillantásunkból, ahogyan még be sem mutatott új szomszédainkon átnézünk. A sors vigyorogva lebzsel körülöttünk, és szórakozottan rendezgeti markában a dráma szereplőit.

A régi vidéki társadalom is széles országútja volt ezeknek a finom mozgásoknak, nem útvesztője csupán azon bámulatos tehetségű fiatal arszlánoknak, akik végül egy örömtelen tehénnel és hat gyermekkel együtt gyepesedtek be, hanem terelte a kevésbé ismert sorsokat is, a társadalmi szövevény új mintáit tervezte ily módon. Némelyek lecsúsztak kissé, mások megfogóztak följebb; akik lemondtak álmaikról, vagyont szereztek, közérdeklődésű urak képviselőnek jelöltették magukat, másokat egyházi vagy világi áramlatok ragadtak el, s egyszerre azt vették észre, hogy nem várt társaságba kerültek; közben más személyiségek vagy családok, akik szilárdan megvetett lábbal álltak mind e változandóságban, új oldalaikkal mutatkoztak, szemlélő s szemlélet tárgyának kettős fordulatát példázva. Járási jogú városok és

vidéki községek közt a kapcsolatok új szálai szövődtek - lassanként, míg tőkék a lyukas harisnyából takarékpénztárba kerültek át, és a pengő arany tisztelete kiveszett, míg kisnemesek és bárók, sőt főrendű urak, kik valaha a közemberi gondolkodáson messze fölül, makulátlan magasságban élnek, esendőnek bizonyultak a közelebbi ismeretség során. Új telepesek is érkeztek messzi megyékből, némelyek ijesztően új mesterfogásokat, mások hajmeresztő ravaszságokat hozva magukkal. Valójában ugyanolyan fajta áramlás és vegyülés játszódott a régi Angliában, amilyen a még régibb Hérodotoszban, ki a múlt idők dolgait írván, úgy ítélte, hogy egy asszony terhét kell kiindulásul tennie - ámbár Ió, mint kívánatos tulajdonokkal gazdagon felruházott nő, éppen ellentéte volt Miss Brooke-nak, sőt e tekintetben inkább hasonmása Miss Rosamond Vincynek, kinek öltözködésbeli jó ízléséhez az a fajta nimfaalak és szőkeség járult, amely a kelmék tapintásának s színének kiválasztásában a legnagyobb szabadságot engedi. Varázsa azonban nem csupán ebben állott. Dísze volt ő Mrs. Lemon női tanodájának, a megye első tanintézményének, ahol a női tökéletesség minden tárgya oktatásra került, még az olyan apróságok is, hogyan kell kocsiba méltóságosan ki-beszállni. Mrs. Lemon gyakran példálózott Miss Vincyvel - nem volt még tanítványa, mondta, aki e fiatal hölgyet észbeli előmenetel és beszédbeli pallérozottság tekintetében felülmúlta volna, nem is szólva zenebeli ügyességéről. Emberek úgy jellemeznek bennünket, ahogy jónak látják, és ha Mrs. Lemon netán Julia avagy Imogen leírásába fog, e hősnők arculata aligha tetszhetett volna költőinek. Viszont Rosamond első pillantásra eloszlathatta mindazon bírák balítéleteit, akiket Mrs. Lemon dicsérete talán elfogultságra hangolt.

Lydgate nem élhetett soká Middlemarchban anélkül, hogy e kedvező képet maga is ki nem alakította - sőt, hogy a Vincy családdal ismeretségbe ne került volna, mert bár Mr. Peacock, kinek betegeit némi lefizetés ellenében átvállalta, nem volt a család orvosa (Mrs. Vincy nem bízott köpölyöző módszerében), a család ismeretségi körében számos betegre tett szert. Hiszen Middlemarchban azok közül, akik számítanak, ki ne került volna legalább futó kapcsolatba Vincyékkel? Régi gyároscsalád volt, jó házat vezettek három nemzedéken át, kiknek élete során természetesen gyakori összeházasodásra került sor szomszédokkal és kevésbé fényes nevekkel. Mr. Vincy nővére gazdag férjre talált Mr. Bulstrode-ban, ki viszont nem lévén a város szülötte - egyáltalán, származása meglehetős tisztázatlan állt -, úgy tetszett, jól járt, hogy egy igazi middlemarchi családba házasodott; más részről Mr. Vincy is lefelé lépett némiképp, mikor egy fogadós lányát vette feleségül. Azonban ezen az ágon is vigasszal szolgált a pénz, mert Mrs. Vincy nővére a második felesége volt a gazdag, öreg Mr. Featherstone-nak, s néhány évvel ezelőtt gyermektelenül hunyt el, miért is remélhető volt, hogy az özvegyember szíve unokaöccsei s húgai irányába hajlik. A sors pedig úgy hozta, hogy Mr. Bulstrode és Mr. Featherstone, Peacock doktor két legelőkelőbb betege, különféle okkal ugyan, de rendkívül szívesen fogadták utódját, ki egyébként pártokra szakította a betegek táborát, s vitát robbantott ki köztük. Mr. Wrench, a Vincy család háziorvosa, már a kezdet kezdetén lesújtó véleménnyel volt Lydgate szakmai tudása felől, s nem kelhetett szárnyra az utóbbiról hír, hogy nyomban be ne röppent volna Vincyék népszerű házába. Mr. Vincy maga nem volt pártos természet, szívesebben tartott jószomszédságot mindenkivel, viszont új emberek ismeretségét nem kereste. Rosamond titokban nem bánta volna, ha apja meghívja Mr. Lydgate-et. Unta már az ismerős arcokat és alakokat - viseletek, járások torzulatait, arcélek és beszédmodorok ezer modorosságát, amit middlemarchi fiatalembereken már gyerekkoruk óta megszokott. Előkelőbb lányokkal járt iskolába, s a bátyjaikban, úgy érezte, több lenne az érdekesség, mint ezekben a kikerülhetetlen middlemarchi figurákban. Apja előtt azonban nem hozta volna szóba ezt sem, és apja sem látta a sietségnek semmi okát. Városatyának és a polgármesteri szék várományosának, igaz, lassanként mind nagyobb vacsorákat kell adnia, hanem ez időben is épp elegen ülték körül megrakott asztalát.

E szóban forgó asztal hosszan terítve maradt a családi reggeli maradékaival még azután is, hogy Mr. Vincy második fiával együtt elindult a raktárba, és hogy Miss Morgan a fiatalabb lányokkal már a javán túl járt a leckéknek. A család lustáját várta, aki semmi kényelmetlenséget nem sajnált (másoktól), csak hogy álmát néhány órával megtoldhassa. Ez történt azon az októberi délelőttön is, mikor tanúi lehettünk Mr. Casaubon majorbeli látogatásának; s bár a nappaliban a tűz melege a lihegő kis spánielt a túlsó sarokba űzte, Rosamond, valamely ismeretlen októl indíttatva, a szokásosnál jóval hosszabb ideig ült el hímzése fölött, és néhanéha kinyújtóztatva derekát, végigterítette térdén a munkát, úgy méregette kedvetlenül. Mamája most tért vissza konyhában tett körútjáról, s visszaült elégedetten a hímzőasztal túlsó végébe, míg az óra ütni nem kezdett. Akkor fölnézett csipkejavítgatásba feledkezett tömpe ujjairól, és meghúzta a csengőzsinórt.

- Kopogjon be újra Mr. Fred ajtaján, Pritchard, és mondja meg neki, hogy elütötte a fél tizenegyet.

Az utasítás egy pillanatra sem felhőzte el a sugárzó jó kedélyt Mrs. Vincy arcán, melyre negyvenöt éve sem egy szegletet, sem két párhuzamost nem szántott. Csupán a főkötője rózsaszín szalagját tolta visszább, s munkáját ölébe ejtve (bámulva nézett lányára.

- Mama - szólalt meg Rosamond -, amikor Fred lejön, szólj rá, légy szíves, nehogy megint füstölt heringet reggelizzék. Ki nem állhatom, hogy a szaga már ilyenkor beveszi magát az egész házba.

- Jaj, bogaram, olyan szigorú tudsz lenni a bátyáiddal! Más hibát nem is találok benned, csak ezt az egyet. A legjobb természetű lány volnál a világon, ha a bátyáiddal nem lennél olyan szekánt!

- Szekánt az nem vagyok, mama. Tőlem sosem hallhatod, hogy közönséges szóval utasítanám rendre őket.

- Nem, de mindig azt akarod, hogy én tiltsak meg nekik dolgokat.

- Miért olyan modortalanok az ember bátyjai?

- Jaj, bogaram, fiatalemberekre sok mindent rá kell hagyni! Örülj, hogy olyan jó szívük van. Sok apró bosszúságot le kell nyelnie egy asszonynak. Hiszen te is férjhez mész egy szép nap.

- Nem olyanhoz, mint Fred.

- Ne szapuld már annyit a tulajdon bátyádat, bogaram. Más fiatalemberben sokkal több hibát lelhetnél, ha ugyan Frednek föl nem hányod azt is, hogy nem végzett az egyetemmel... nem értem, miért, hiszen olyan eszes gyerek. És azt magad is tudod, hogy a kollégiumban a legjobb társaságokba befogadták. Amilyen válogatós a természeted, bogaram, csodálom, miért nem örülsz, hogy ilyen kiművelt fiatalember a bátyád. Bobbal meg mindig az a bajod, hogy nem olyan, mint Fred.

- Dehogy, mama. Bobbal nekem az a legnagyobb bajom, hogy Bob.

- Pedig, bogaram, Middlemarchban te nem fogsz hibátlan fiatalembert magadnak.

- De - s e szónál Rosamond arca mosolyra derült, gödröcskéket mutatván, amelyeket nem szeretett, ezért is mosolygott olyan ritkán a nyilvánosság előtt - én nem is Middlemarchban keresnék magamnak fiatalembert.

- Vettem észre, szívecském, mert már az elejének szinte mind kosarat adtál. Mindegy, ha még van jobb, különb lányt nem talál magához illőt.

- Ne haragudj, mama, nem szeretem, ha azt mondod: „az eleje”.

- Miért, tán nem illik rájuk?

- Nem is az, mama, csak olyan közönséges szó.

- Lehetséges, bogaram. Sose igen válogattam a szavakban. Mit mondanál helyette?

- Mondjuk, „a javát”.

- Elég közönségesen használják azt is. Ha cifrázni akarnám a szót, azt mondanám talán: a fiatalemberek legkiválóbbja. De hát te vagy a művelt, te tudod.

- Mit tud Rosy, anyám? - kérdezte Mr. Fred, aki a félig nyitott ajtón csusszant be, míg a hölgyek a munkájuk fölébe hajoltak, s most odaállt háttal a tűzhöz, papucsa talpát melengetve.

- Hogy helyes-e azt mondani: „a fiatalemberek legkiválóbbja” - felelte Mrs. Vincy, és meghúzta újból a csengőt.

- Ó, teáknak és cukroknak annyi legkiválóbbját ismerjük! A legkiválóbb kezd a kereskedőnép fattyúnyelvébe átmenni.

- Szóval viszolygasz már a fattyúnyelvtől? - állapította meg Rosamond komolykodón.

- Csak a rosszabb fajtájától. Fattyúnyelv minden külön szókészlet. Néposztályt ismerni meg róla.

- A pallérozott angol beszéd nem fattyúnyelv.

- Bocsánat, a pallérozott angolság a történelemíró és esszéíró széplelkek fattyúnyelve.

- Csűröd-csavarod, Fred, csak igazad legyen.

- Akkor mondd meg nekem, fattyúnyelv-e vagy költészet Szent Péter agarának hívni a marhát?

- Mondhatod akár költészetnek, ha tetszik.

- Aha, Rosy kisasszony, te összekevered klasszikusaink nyelvét a fattyúnyelvvel. Kitaláltam egy új társasjátékot. Fölírogatok költői idézeteket és fattyúnyelvieket, aztán odaadom, tégy rendet köztük.

- Istenkém, milyen szívvidító a fiatalság beszéde! - áradozott Mrs. Vincy boldogan.

- Valami mást nem hozhatna reggelire, Pritchard? - kérdezte Fred az inastól, mikor a kávét és a vajas pirítóst az asztalra tette. Ő maga az asztal körül sétálva szemlélte a sonkát, a serpenyőben lesütött marhahúst s a reggelinek más hideg romjait, és tekintetének néma elutasításából látszott, jólneveltséggel alig leplezheti undorát.

- Talán tojást tetszene?

- Tojást? Azt nem! Hanem rántott velőt, azt hozhat.

- Ejnye, Fred - jegyezte meg Rosamond, mikor az inas kiment -, ha már feltétlen meleg reggelit akarsz, lejöhetnél korábban. Ha vadászni kelsz, a hat óra sincs korán. Nem értem, más reggeleken miért esik oly nehezedre a felkelés.

- Ez mutatja értelmed korlátait, Rosy. Vadászathoz azért tudok felkelni, mert vadászni szeretek.

- Vajon mit gondolnál rólam, ha mindenki után két órával ülnék le a reggeliző asztalhoz, és rántott velőt rendelnék?

- Azt gondolnám, falánk fiatal hölgy vagy - válaszolta Fred, és rendületlenül kebelezte befelé vajas pirítósát.

- Miért szükséges, hogy a fivérek bosszantóbb szokásokat vegyenek föl a nővéreknél?

- Az én szokásaim csak téged bosszantanak. Maga a bosszantó szó a te érzéseidre utal közelebbről, mint az én szokásaimra.

- Legközelebbről pedig a rántott velő szagára.

- Korántsem. Utalás történik csöpp orrocskád szaglására, melynek pípes kihegyezése Mrs. Lemon tanintézetének legsarkalatosabb tárgya. Nézd meg anyánkat. Sose látod, hogy a más szokásaiban keresné a hibát. Szememben ő a kellemes női természet mintapéldánya.

- Isten megáldjon benneteket, bogaraim, ne marakodjatok - békítette őket Mrs. Vincy. - Inkább mesélj valamit az új orvosról, Fred. Hogy tetszik a bácsikádnak?

- Tetszeni tetszik, úgy vettem észre. Föltett Lydgate-nek mindenféle kérdéseket, aztán felhúzott szemöldökkel hallgatta végig válaszait, mint akinek a tyúkszemén állnak közben. Ilyen a szokása. Lám, itt jön a rántott velő.

- Hogyhogy mégis olyan soká kimaradtál, drágám? Hiszen azt mondtad, csak a bácsikádhoz mégy.

- Nem, Plymdale-éknál vacsoráztam. Utána whisteztünk. Lydgate is ott volt.

- Hát neked mi a véleményed róla? A viselkedése úriemberre vall. Azt is mondják, előkelő családból származik. Hogy a rokonai számottevő emberek.

- Igaz - hagyta rá Fred. - Ismertem egy Lydgate-et, aki két kézzel szórta a pénzt. Úgy hallom most tőle, a másodízi unokatestvére. Csak hát dúsgazdagoknak lehetnek a másodízi unokatestvérei ágrólszakadt szegények is.

- A jó család mégis sokat tesz - állapította meg Rosamond, és határozottsága arra mutatott, hogy e kérdésnek már szentelt némi figyelmet. Rosamond valójában úgy érezte, hogy boldogabb lehetne, ha történetesen nem egy middlemarchi gyáros lánya. Emlékezni sem szeretett rá, hogy édesanyjának apja fogadós volt. Márpedig emlékeznie kellett annak, aki a jó természetű, kedélyes Mrs. Vincyt elnézte, mert rávallott, hogy szeszélyes urak óhajait is zokszó nélkül teljesítette.

- Furcsállottam, hogy a neve Tertius - jegyezte meg a sugárzó arcú matróna -, de hát ha egyszer a családban szokás... Meséld el már, milyen ember is.

- Ó, olyan... magas, fekete, eszes, jó beszélőkéje van, és szerintem széplélek.

- Meg nem fejthetem, mit jelent a széplélek a te szótáradban - mondta Rosamond.

- Széplélek az, aki véleményével hivalkodik.

- De hát, bogaram, az orvosoknak kell hogy legyen véleményük - kockáztatta meg Mrs. Vincy. - Máskülönben mi végre tartanák őket?

- Úgy van, anyám, a véleményük után jár nekik a fizetség. A széplélek azonban ajándékba is meg-meglep véleményeivel.

- Úgy hallom, Mary Garth nagy csodálója Mr. Lydgate-nek - jegyezte meg Rosamond, nem minden célzat nélkül.

- Ehhez nem szólhatok - felelte Fred kitérően, amint az asztaltól felállva kezébe vette azt a regényt, melyet a hálószobából hozott le magával, majd elnyúlt a karosszékben. - Ha féltékeny vagy rá, járj el gyakrabban a Kőportára, és próbáld kiütni a nyeregből.

- Nem szeretem, ha közönséges vagy, Fred. És amikor végeztél, húzd meg a csengőt, könyörgök.

- Bár... van abban valami igazság, amit a bátyád mond, Rosamond - kezdte Mrs. Vincy, mikor az inas befejezte az asztal leszedését. - Öreg hiba, hogy nincs türelmed nagybátyádhoz, pedig látod, milyen büszke rád. Még akár oda is vett volna magához. Isten a megmondhatója, mi mindenben láthattátok volna javát, te is, Fred is. Higgyétek el, én örülök a legjobban, hogy itt vagytok velem, de ha a javukról van szó, én meg tudok válni a gyermekeimtől. S most mi sem természetesebb, hogy Featherstone bácsi Mary Garthra halmozza majd jótéteményeit.

- Mary Garth szívesen él a Kőportán, mert még az is jobb, mint nevelőnősködni - jegyezte meg Rosamond, munkáját félbehajtva. - Inkább semmit ne hagyjon rám a nagybátyám, mintsem a köhécselését s a kellemetlen rokonait kelljen tűrnöm.

- Nem lesz hosszú életű ezen a földön, szívecském. Nem mintha végét kívánnám, de ha a légszomját s azt a sok belső panaszát hallom, remélem, hogy a másvilág megkönnyebbülés lesz neki. Mary Garth irányában sem vagyok rosszindulattal, de az igazságot is tekinteni kell. Mr. Featherstone első felesége nem vitt pénzt a házhoz, az én néném meg vitt. Azt se felejtsd el, milyen csúnyabogár ez a szegény Mary Garth... Guvernántnak jobban való az ilyen.

- E tekintetben nem találkoznál általános egyetértéssel, anyám - jegyezte meg Fred, aki, úgy látszik, olvasni s hallgatni egyszerre tudott.

- Persze, édesem - forgatta a szót Mrs. Vincy -, ha csakugyan hagy rá pénzt... gondold meg, hogy egy férfinak ott vannak mindig a felesége rokonai is. Garthék pedig szegények, és olyan kicsinyesek! De csak folytasd nyugodtan a tanulmányaidat, drágaságom, mert nekem bevásárolnivalóim vannak.

- Fred tanulmányai nem valami mélyenszántók - jegyezte meg Rosamond, a mamával együtt állván fel -, hiszen regényt olvas.

- Mindegy, majd csak nekifohászkodik a latinnak is - mondta Mrs. Vincy, és biztatóan megsimogatta fia fejét. - A dohányzóban is azért ég a tűz. Apád gyújtatott be. Tudod, Fred drágám, mindig ígérem neki, hogy jó fiú leszel, visszamégy az egyetemre, és leteszed a vizsgáidat.

Fred ajkához emelte anyja kezét, de semmit nem szólt.

- Szóval ma nem lovagolsz ki? - kérdezte Rosamond, aki némileg elmaradt a kifelé induló mama mögött.

- Nem. Miért?

- A papa azt mondja, már lovagolhatok a barna deresen.

- Holnap kilovagolhatsz velem, ha van kedved. Csak ne felejtsd el, hogy én a Kőportára tartok.

- Annyira szeretnék már lovagolni, hogy nekem mindegy is, hova. - Holott Rosamond ezúttal csakis a Kőportára kívánkozott.

- Te, Rosy, figyelj ide - szólt utána Fred -, ha zongorázni mégy föl, hadd menjek én is veled, s játsszunk együtt egypár dalt.

- Ne ma délelőtt, kérlek.

- Miért ne ma délelőtt?

- Jaj, Fred, úgy nem bánnám, ha leszoknál a fuvolázásról! Lehetetlen látvány egy férfi fuvolával. És olyan hamisan játszol!

- Ha a következő udvarlód megérkezik, Rosamond kisasszony, majd én felvilágosítom, milyen jó szíved van.

- Miért hallgassam én jó szívvel a fuvolázásodat, ha neked meg nem esik a szíved rajtam annyira, hogy ne fuvolázz?

- És azt miért várod, hogy kilovagoljak veled?

Ez a kérdés kiegyezéshez vezetett, mivel Rosamond annyira kívánta azt a másnapi kilovaglást.

Fred tehát egy órát boldog gyakorlásban tölthetett, a *Felföld, hegyeim* és a *Tanuljunk fuvolázni* más fülbemászó dallamaival, s hangversenynek bármilyen nyögvenyelőre sikerült, kihallott belőle a törekvés és a remény.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Több volt csepü a guzsalyán.
Mint Gervas álmodá.

CHAUCER

A Kőportához vezető ösvény, amelyen Fred és Rosamond másnap délelőtt lovagolt, belvidéki tájon húzódott át, mezőkön-legelőkön, még akkoriban burjánzásnak eresztett élősövények mentében, ahol a madarak bőven találtak piros bogyót. A dimbes-dombos tájon minden mezőnek önálló arculata volt, kedves azoknak, akik gyerekkoruktól fogva nézhették: a kanyarban a pocsolya, ahol nyirkosabb volt a fű, s a fák sugdolózva hajlottak össze; a legelő közepe táján nagy tölgy borított árnyékot egy puszta foltra; aztán fölfelé a partoldalban a kőrisfák; néhol a part, hirtelen megszakadván, régi csapóföld-bánya tartott vörös hátteret az ágaskodó bojtorjánnak; itt-ott egy tanyaház teteje-kalotái, csak út nem látszott, mely odavezetne; szürke kapuja-kerítése a sötétlő erdő alján; s egy hozzátartozó kalyiba, régi-régi gaztetője csudálatosan völgyes-bakhátas, mohos, hompjai közt fény játszik árnyékkal, hogy többet s nagyobbat láthatunk ugyan későbbi életünk utazásai során, de szebbet soha. Ilyen a Közép-Angliában felnőtt ember örömeinek hanglétrája - ilyenek közt tanulta a lépést, ha nem már az apja térde közt tanulta meg mindezeket.

Csakhogy itt a dűlőút, de még az ösvény is kitűnő volt, mert Lowick, mint láttuk, nem tartozott az úttalan utakkal s ágrólszakadt lelkekkel megvert egyházközségek közé - márpedig Fred és Rosamond néhány mérföldes lovaglás után Lowickba érkezett. Még egy mérföld útjuk volt a Kőportáig, és amint a mérföld felén éppen túljutottak, már látták a házat. Úgy állt ott, mintha udvarházzá nőttében a bal szárnyán burjánzó gazdasági épületek akadályoznák, s miattuk nem lesz belőle több, csupán tágasnak mondható úrilak. Látványát talán még kellemesebbé tették a jobb felől végighúzódó asztagok ormói, és szépen egyensúlyozták a házhoz vezető tekintélyes diófasort.

Egyszerre valami homokfutófélét is észrevettek az úrilak karéjos felhajtóján.

- Jóságos ég - szólalt meg Rosamond -, remélem, nem a bácsi valamelyik undok rokona!

- Pedig az. A homokfutó Mrs. Waule-é... alighanem az utolsó sárga homokfutó a föld színén. Ha Mrs. Waule-t benne látom, akkor értem meg, hogy lehet a gyász színe sárga. Ez a homokfutó gyászosabb a halottaskocsinál. Mrs. Waule mindig gyászfátyolosan ül benne. Hinnéd, hogy ilyen szerencséje lehet, Rosy? Csak nem temeti el minden félévben egy rokonát!

- Nem értem. Ráadásul nem is olyan nagy protestáns - tűnődött Rosamond, mintha e hitfelekezethez tartozás teljes indoklása lett volna a szakadatlan gyásznak. - És nem is olyan szegény - tette hozzá kisvártatva.

- Nem ám, a hétszázát! A zsidónál gazdagabbak ezek a Waule-ok és Featherstone-ok! Már amennyire gazdag az olyan, aki a bőre alól ki nem kotorná a pénzt. Mégis folyton a bácsikánk körül röpdösnek, mint a kányák, mert félnek, hogy netán egy piculával meg talál rövidülni az ági vagyon. Az a gyanúm, a bácsi szívből utálja őket.

E távoli rokonainak szeretetét éppen nem élvező Mrs. Waule azon délelőttön mondta ki (nem is helykén, inkább tompa, színtelen hangon, mint aki vattacsomó közepéből szól), hogy nem óhajt „rokonszenvükben sütkérezni". Mondotta pedig ezt, mint külön megjegyezte volt, bátyja hajlékában, mert huszonöt esztendőn át nevezte magát Jane Featherstone-nak, mielőtt a Jane

Waule nevezetre áttért volna, s e körülmény feljogosította, hogy megítélje azokat, kik bátyja nevével éltek, szerinte illetéktelenül.

- Mire akarsz kilyukadni? - kérdezte Mr. Featherstone, miközben botját térde közé kapta, igazított egyet a parókáján, s merőn fölnézett húgára. A látvány azonban hideg légvonatként érte, mert egyszerre köhögés vett rajta erőt.

Mrs. Waule a köhögés elültéig kénytelen volt válaszát felfüggeszteni - míg Mary Garth behozta a friss szörpöt, és Mr. Featherstone dörzsölni nem kezdte botjának aranygombját, elkeseredetten nézvén a tűzbe. A tűz melegen világolt, mégsem használt semmit Mrs. Waule fagyos-lila arcszínének, mely éppolyan állandó volt, mint színtelen hangja. Két pityke szemén át nézett a világba, amíg beszélt, és a szája alig mozdult.

- Nem tudják az orvosok leküzdeni ezt a köhögést, bátyám. Éppen olyan, akár az enyém, mert hiába, le nem tagadhatom, hogy húgod vagyok testestől-lelkestől. Nem, mint már mondtam is, az a kár, hogy Mrs. Vincy famíliája nem akar tisztességet tanulni.

- Ugyan! Most mondod először. Eddig csak annyit hallottam, hogy valaki visszaél a nevemmel.

- Így igaz, mert ha már mindenki mondja, el kell higgyem. Solomon bátyámtól hallom, hogy egész Middlemarch azt beszéli, milyen léha alak ez a Vincy fiú, és hogy csak biliárdozik, mióta hazajött.

- Ugyan! Talán szerencsejáték a biliárd? Úri mulatság, és kész. A Vincy fiú pedig nem bugris. Ezért volna nevetség, látod, ha a te John fiad állna oda biliárdozni.

- John öcséd se biliárdozik, se más szerencsejátéknak nem áll neki, bátyám, épp ezért nem veszteget el fontokat százszám, amit viszont nem az öreg Vincy zsebéből húz ki, ha igaz, amiket rebesgetnek. Azt hallani, hogy már évek óta csak veszít. Igazán nem hinné az ember, ha azt tekinti, hogy léhán káromkodva járja a várost, és a család közben milyen nagy lábon él. Azt is hallom, hogy Mr. Bulstrode elítélőleg nyilatkozott Mrs. Vincy könnyelműségéről, meg arról, ahogy gyermekeit kényezteti.

- Mégis kicsodám nekem ez a Bulstrode? Nem tartom én nála a pénzemet!

- Nos, Mrs. Bulstrode az édesnővére Mr. Vincynek, és úgy hírlik, Mr. Vincy leginkább bankpénzt forgat az üzleteiben. Azt pedig beláthatnád, bátyám, hogy egy nő, ha negyven múltán rózsaszín szalagokkal lobogózza föl magát, és minden csip-csup dolgon nevetgél, az túl van az illedelmeken. Azonban a gyermekkényeztetés más, és megint más adósságokra a pénzt előteremteni. S a verebek csiripelik, hogy Vincy úrfi az örökségre vesz fel kölcsönöket. Mondanom sem kell, miféle öröksége terhére. Miss Garth füle hallatára beszélek, nem bánom, ha továbbadja. Tudom én jól, hogy a fiatalság összetart.

- Megbocsásson, szó sincs róla, Mrs. Waule - szólt közbe Mary Garth. - Hallani sem szeretek botrányokról, nemhogy még terjesszem.

Mr. Featherstone megdörzsölte a botja gombját, s fuldokló kacajt eresztett meg, mely oly őszintén csengett, mint a vándorlott whist-játékos kacagása, ha rossz a kártyajárás.

- És ki mondhatná, hogy Fred Vincyre nem vár örökség? - kérdezte még mindig a tűzbe nézve. - Ilyen derék, vidám fickó miért ne várjon valamit valahonnan?

Mielőtt Mrs. Waule szóhoz juthatott volna, rövid csöndesség támadt, s mikor szóhoz jutott csakugyan, hangját mintha könnyek harmatozták volna, holott száraz volt az arca.

- Vár vagy nem, bátyám, keserves azt nekem és Solomonnak hallanom, hogy a neveddel visszaélnek, s mivel panaszod egyik percről a másikra végzetessé válhat, keserves azt tudnunk, hogy olyanok számolnak nyíltan az örökrészre, akik inkább feketepéterek a maskarádéban, mint hogy valódi Featherstone-ok volnának. Mi pedig itt álljunk, én, az édeshúgod, és Solomon, az édesöcséd! Ezért teremtette-e hát a Mindenható a családot? - Mrs. Waule e szóra néhány megszámlált könnyet ejtett.

- Ki a farbával, Jane! - nézett rá Mr. Featherstone. - Azt akarod mondani, hogy Fred Vincy kerített valakit, aki az én végrendeletemre vagy ami a végrendeletemből rá háramlana, arra ad kölcsönt neki?

- Ilyet soha nem mondanék, bátyám. - (Mrs. Waule hangja újból száraz és színtelen lett.) - Solomon bátyám világosított fel engem tegnap este, mikor a piacról jövet benézett, hogy tanácsot adjon elfekvő gabonám tárgyában, mivel magam özvegységre jutottam, és John fiam csupán huszonhárom esztendős, bár érett eszéhez kétség nem férhet. Solomon bátyám pedig biztos hírforrásból tudja ezt, nem is csupán egyből.

- Lárifári! Egy szavát sem hiszem. Költött mese. Lépjen csak az ablakhoz, kisasszonyka. Mintha lódobogást hallottam volna. Nézze meg, hátha az orvos érkezett.

- Sem én nem költöttem, bátyám, sem Solomon, kinek furcsaságait nem tagadhatom, mégis meg kell hagynom neki, hogy végrendeletében részarányosan osztotta el vagyonát szeretett rokonai között, bár magam mondanám meg először, hogy voltak, akikhez rész szerint többet juttatott, mint illő. Solomon azonban nem titkolja végakaratát.

- Az ökör! - állapította meg Mr. Featherstone fuldokolva, mivel ismét rájött a köhögés, és Mary Garthnak mellé kellett lépnie, úgyhogy nem tudhatta meg, kinek a lovai tapodják a felhajtó murváját.

Mr. Featherstone rohama még el sem ült, Rosamond lépett be kecses lovaglóöltözékben. Szertartásosan meghajlott Mrs. Waule előtt, aki ridegen csak ennyit mondott: - Van szerencsém, kisasszony -, majd mosolyogva bólintott Marynek, és megállt némán az ajtóban, várta, hogy a köhögés végeztével nagybátyja észrevegye.

- Szervusz, kisasszonykám - szólalt meg végre Mr. Featherstone. - Jó színben vagy. Hol van Fred?

- A lovakat látja el. Mindjárt itt lesz.

- Ülj le, ülj le. Te meg, Mrs. Waule, elmehetsz.

Bár a szomszédok egymás közt vén rókának tisztelgették Peter Featherstone-t, senki sem vádolta, hogy udvariasságban őszintétlenségre vetemedik, és húga már régen megszokta vérrokonai iránt való közvetlenségét. Szinte már azt kellett hinnie, a Mindenható azért alkotta meg a családot, hogy az életben tere nyílhasson az efféle ceremóniátlanságnak is. Sértődés nélkül állt fel lassan, és szokása szerint egyhangú színtelenséggel mondta: - Remélem, bátyám, hogy az új orvos kitalál valamit a számodra. Solomontól értesülök, hogy székében dicsérik a nagy eszét. Nem akarnám, hogy valami komolyabb bajod találjon lenni. És hidd el, készségesebb ápolóra keresve sem lelhetsz, mint édeshúgodra, édes unokahúgaidra. Egy szavadba kerül. Ott van neked Rebecca, ott van neked Joanna, ott van neked Elizabeth.

- Tudom, tudom, ott vannak mind, feketék, randák, lásd, hogy emlékszem rájuk. Pénzre volna szükségük, mi? A mi családunk nőiből mindig hiányzott a szépség, viszont a pénz nem hiányzott családunkból. A Waule-ok családjából sem. Waule-nak is megvolt a maga pénze. Derék,

meleg fészke volt. A pénzének, bizony. Azért, ha örökhagyáson gondolkodol, a pénzed meleg helyre tedd. Szervusz, Mrs. Waule.

E szóval Mr. Featherstone úgy húzta le kétfelé a vendéghaját, mintha süketségre vágyakozna, húga pedig eltűnődve jósdai mélyértelműségén, ment. Hiába gyötörte a féltékenység a Vincyk és Mary Garth miatt, sekély elméjében erősen tartotta magát az a meggyőződése, hogy bátyja, Peter Featherstone, nem hagyhatja másra az ági vagyont: másképp miért vette volna magához a Mindenható mindkét feleségét gyermektelenül. Ha már annyi barnakövet vagy mit talált a földben, ahol senki se kereste - és miért is volna Lowickban templom, és miért is ülnének emberemlékezet óta a Waule-ok a Powderellekkel egy sorban, tőszomszédságukban mindjárt Featherstone-ék padjával, ha a Peter bátya halálát követő vasárnapon arról értesülne mindenki, hogy másra szállott az ági vagyon? Az emberelme sohasem fogadhatja be az erkölcsi zűrzavart - Mrs. Waule ily szörnyű véget álmában sem képzelt volna. Viszont a döbbenet pillanatában éppen az álmok képzeletét múlja felül a való.

Az öregúr furán hunyorogva nézett végig a belépő Freden, Frednek pedig megvolt az oka, hogy ezt az ismerős hunyorgást a külsejének szóló tetszésként értelmezze.

- A két kisasszony menjen ki - rendelkezett Mr. Featherstone. - Freddel van beszédem.

- Gyere a szobámba, Rosamond, egy darabig ki fogod bírni a hideget - mondta Mary. A két lány nemcsak ismerte egymást gyerekkorától, hanem egyazon vidéki iskolába is járt (Mary mint kosztos diák), és sok közös emlékük lévén, szívesen maradtak magukra. Valójában ez a *tête-à-tête* is szerepelt Rosamond kívánságlajstromán, mikor a Kőportára indult.

Featherstone bácsi bele nem kezdett volna, amíg az ajtó be nem csukódott mögöttük. Aztán Fredre nézett, ugyanúgy hunyorogva, majd az egyik kedvenc rángását vette elő, száját hol csücsörítve, hol szétnyitva, végül megszólalt, de oly halkan, mintha nem a sértett nagybácsi, hanem a híreit kínáló kém szólalna meg. Nem volt az erkölcsi felháborodások embere akkor sem, ha személyében érte sérelem. Természetesnek tartotta, hogy mások fölébe kerekedni vágynak, inkább a maga ravaszságában bízott.

- Egyszóval maga, tisztelt úr, tízszázalékos kamatot fizet a földjeimre felvett jelzálogkölcsön után, melynek visszafizetése akkor válik esedékessé, ha én a kulcsot beadom, ugyebár? Mondjuk egy évet ad még nekem a tisztelt úr. Csakhogy addig megmásíthatom ám a végrendeletemet!

Fred elvörösödött. Megvolt minden oka, hogy ilyen feltétellel kölcsönt föl ne vegyen. Viszont az is eszébe jutott, hogy bizalmasan (s talán több bizalmat kért, mint amennyit kapott) beszélt valakivel arról a lehetőségről, hogy jelen adósságait majd Featherstone birtokának megörökl ése után fogja kiegyenlíthetni.

- Nem tudom, mire tetszik célozni. Ilyen bizonytalanra én kölcsönt föl nem vennék. Tessék megmagyarázni.

- Azt már nem, fiatalember, itt te tartozol magyarázattal. Én még változtathatok a végakaratomon, tudd meg. Elmém ép... fejben számítom a kamatos kamatot, és úgy emlékszem minden hülye nevére, aki csak az utamba került, mint húsz évvel ezelőtt. Mi a fene! Még a nyolcvanat se töltöttem be! Tagadj, ha tudsz.

- Már tagadtam - felelte Fred némileg türelmetlenül, mert nem gondolt arra, hogy nagybátyja nem tesz szóbeli különbséget tagadás és cáfolat között, holott e fogalmakat éppen ő nem kavarta volna össze, aki életében sokat tűnődött, miért van, hogy annyi hülye bizonyítottnak tekinti az ő állításait. - De ha kell, tagadom még egyszer. Szemenszedett hazugság.

- Lárifári! Elő a bizonyítékokkal! Hitelt érdemlő helyről hallottam.

- Tessék megnevezni a hitelt érdemlő helyet, én pedig kényszeríteni fogom, hogy mondja meg hitelezőm nevét is, s akkor végére járhatunk a hazugságnak.

- A hely elég hitelt érdemlő... olyasvalaki, aki tudja pontosan, mi történik Middlemarchban. Az a derék istenfélő, emberbaráti nagybátyád neked, az! Mit szólsz? - És e szónál Mr. Featherstone rázkódni kezdett, mint szokása volt, ha valamiben nagy benső gyönyörűsége tellett.

- Mr. Bulstrode?

- Ki más?

- Akkor a hazugság abból a prédikációból kerekedett ki, amelyet néha nekem megereszt. Talán hitelezőm nevét is hallották tőle a hírhozók?

- Ha van hiteleződ, biztosra veheted, hogy Bulstrode ismeri. Hanem tegyük fel, hogy csak megpróbáltál kölcsönt szerezni, de nem kaptál... Bulstrode tudja akkor is. Hozz nekem egy írást Bulstrode-tól, amelyben kijelenti, hogy nem tud róla, miszerint te földjeim árán akarnál tartozásaidtól szabadulni. Ehhez mit szólsz?

Mr. Featherstone-nak összes kedvenc torzpofáit elő kellett vennie, hogy elméje épségén érzett diadalát kimutathassa.

Fred kínos kutyaszorítóban volt.

- Tréfálni tetszett? Mr. Bulstrode is, mint mindenki más, hisz egy csomó olyan dologban, ami csak szóbeszéd. Ráadásul ellenszenvvel van irántam. Arra könnyen rávehetném, hogy adja írásba, semmi tényszerű bizonyítéka nincs a kósza hír alátámasztására, bár az is lehetne kínos. Hogy azonban mit hisz s mit nem hisz felőlem, azt bajosan foglaltathatnám írásba vele. - Fred pillanatnyi habozó töprengés után bölcsen hozzátette, mintegy nagybátyja hiúságához fellebbezve: - Úriember ilyet nemigen kérhet.

Csakhogy a megjegyzés hatásában csalódnia kellett.

- Hogyne, hiszen értem én. Engem előbb megsértenél, mint Bulstrode-ot. Pedig ki ez a Bulstrode? Birtoka nincs egy talpalat, én legalább nem tudok róla. Üzér; ha a sátán leveszi róla a kezét, máról holnapra megbukhatik. Ez az ő vallása. Várja, hogy az Atyaúristen bejöjjön az utcájába. Azt meg várhatja! Egyvalamit töviről hegyire meggondoltam, amikoriban még eljártam a templomba, mégpedig hogy az Atyaúristen is a földhöz ragaszkodik. Ígér földet, ad földet nékiek, némelyeket megsokasít gabonával s marhával. Csak hát te a másik párton állasz. Neked Bulstrode meg az üzérkedés jobban tetszik, mint Featherstone meg a föld.

- Megbocsásson, bácsi - mondta Fred fölállva, s háttal fordult a kandallónak, úgy verte a csizmaszárát lovaglóostorával -, én nem szívelem se Bulstrode-ot, sem az üzérkedést. - Duzzogó volt a beszéde, mint akit sarokba szorítottak.

- Nos, énnélkülem egész jól megvagy, azt látom én - állapította meg Featherstone, bár titokban bosszantotta az a lehetőség, hogy Fred csakugyan önálló lehet. - Nem tetszik, hogy egy darab birtok tegyen úrrá, és ne kelljen pap módján nyomorognod, se egy száz fontocska nem érdekel példának okául. Nekem mindegy. Én akár még öt záradékot hozzáírhatok a végrendeletemhez, s eltehetem a pénzemet meleg fészekbe. Nekem mindegy.

Fred megint elvörösödött. Featherstone nemigen szokta pénzzel megajándékozni, és e pillanatban keservesebb volt a bankók közeli reményéről letennie, mint a birtok távolibb álomképéről.

- Én nem vagyok hálátlan, bácsi. Nem kicsinyeltem soha az irántam való jóakaratát. Ellenkezőleg.

- Pompás. Akkor bizonyíts. Hozd a levelet Bulstrode-tól, amelyben megírja, hogy szerinte nem vered magad adósságokba a földjeim terhére, viszont ha szorul a kapca, meglátom, hátha tudunk rajtad segíteni. Na, mit szólsz? Áll az alku? Gyere, nyújtsd a karod. Meg akarnám kerülni egyszer a szobát.

Fred bosszúságában is érzett némi sajnálatot a tiszteletszeretet nélkül szűkölködő öregúr iránt, aki vízkóros lábain totyogva elesettebbnek látszott, mint egyébkor. Míg a karját nyújtotta, elgondolta, mennyire nem szeretne ilyen oszló testű vén gazfickó lenni maga is, és jó szívvel hallgatta az ablaknál sokszor hallott megjegyzéseit a gyöngytyúkokról meg a szélkakasról. Aztán a könyvespolc előtt állt meg vele, melynek gyér kincsei közt Josephus, Culpepper, Klopstock *Messiás*-a és az *Urak postája* volt látható fekete borjúbőrben.

- Olvasd csak a címeket, hadd hallom. Egyetemen forgott ember vagy.

Fred olvasta.

- Miért akar a kisasszonyka még több könyvet? Minek hozol neki te is?

- Nyilván szórakoztatják, bácsi. Nagyon szeret olvasni.

- Nagyon is - állapította meg Mr. Featherstone epésen. - Először mindig olvasni akart, mikor leült mellém. Ennek én hamar véget vetettem. Ott van az újság, olvasson föl abból. Annyi az olvasásból elég is egy napra. Azt meg végképp nem állhatom, ha magában olvas. Leszel szíves és nem hozol neki többet könyveket, értettél?

- Igenis, értettem. - Fred nem először hallotta már ezt a tilalmat, és titkon többször is megszegte. Minden szándéka az volt, hogy megszegi ezentúl is.

- Csengess - utasította Mr. Featherstone. - Jobb szeretem, ha idelenn van a kisasszonyka.

Rosamondnak és Marynek gyorsabban pergett a nyelve, mint a két férfinak odalenn. Eszükbe sem jutott, hogy leüljenek, csak álltak az öltözőasztalkánál az ablak mellett, míg Rosamond levette kalapját, eligazgatta fátylát, és ujja hegyével apró módosításokat tett hajfürtjein - se lenszőke, se sárga, egyszerűen gyermeteg-szőke haján. Mary Garth még a szokásosnál is csúnyábbnak látszott most, hogy két nimfa között állt: az egyik a tükörben, a másik előtte - s ahogy e kettő szemezett egymással, szemük mély kékjéből a csodáló bármi magvas értelmeket kiolvashatott, sőt mélyükben eltűnt akár a sekélyebb értelem. Rosamond szőkesége elhomályosított Middlemarchban minden más szőkeséget, és lovaglóöltözéke karcsú alakjának finom hullámaira idézte a figyelmet. Annyira, hogy bátyjait leszámítva, a middlemarchi férfiak nagy többsége Miss Vincyt a világ legragyogóbb nőjének, valósággal angyalnak tartotta. Mary Garthnak viszont nem adatott több külső előnye, mint más közönséges bűnösnek: kemény, drótszálú haja barna volt, testalkata alacsony, sőt az sem volna igaz, ha ellentétül erényekben való bővelkedését állítanók oda. A csúfságnak is megvannak a jellemző kísértései és vétkei, akárcsak a szépségnek. A csúfság hajlik a kedvesség mímelésére, vagy ha nem mímeli, az elégedetlenség foga-fehérét mutogatja: mindenesetre, ha az embert szépséges barátnőjével szemben csúnyabogárnak mondják, az nemcsak a szókimondás és az egyenesség kívánatos hatását gyakorolja majd a csúnyabogár magatartására. Mary huszonkét éves korára még nem volt birtokában annak az áldott jó természetnek és határozott gondolkodásnak, amit a kevésbé tökéletes női példányok kárpótlásául ajánlani szoktak, mintha a csúnyaságot a jótulajdonok ezen keverékével készen mérnék, hozzá a belenyugvás fűszerével. Mary eszének éle a keserűség volt, és vágott vele mindenkit, legfeljebb azokat nem, akik iránt hála töltötte el, ha nemcsak azt magyarázták neki, hogy illene elégedettnek lennie, hanem tettek is valamit

érdekében. Kitelőben lévő asszonyossága némiképp elsimította csúnya vonásait, s így egyszerűen derék, tenyeres-talpas csúnyának mondhatjuk, amilyennek bizonyos szélességi fokon élt összes ősanyáinkat, a legkülönbözőbb fejdíszek éke alatt, Rembrandt bizonyára örömmel festette volna, és széles képe értelmes tisztességgel tekintett volna le a vászonról. Mert a tisztesség s az igazmondó őszinteség volt Mary sarkalatos erénye: sem másokat nem akart ábrándképekkel elringatni, sem a maga vigasztalására nem élt velük, és jobb kedvében mindig volt annyi humora, hogy magát is kinevesse. Most, hogy a tükör mindkettőjük képét mutatta, nevetve mondta Rosamondnak:

- Micsoda barna paca vagyok én melletted, hallod! Előnytelenebb párt nem is választhatnék.

- Dehogyis! Senki nem bírálja a külsődet, olyan értelmes és hasznos vagy, Mary. A szépség keveset számít a való életben - felelte Rosamond Mary felé fordulva, de a tekintete közben végigsiklott nyakvonalának egy új látószögén a tükörben.

- Mármint az én szépségem - jegyezte meg Mary marón.

„Szegény Mary, a legjobb akaratú észrevételeket is zokon veszi" - gondolta Rosamond. Fennhangon pedig így folytatta: - Mi mindent csinálsz mostanában?

- Én? Ó, teszek-veszek a ház körül... friss szörpöt kínálok... játszom a kedvest és az elégedettet... közben formálom a rossz véleményt mindenkiről.

- Keserves élet.

- Ne hidd - felelte Mary kurtán, fejét félrekapva. - Kellemesebb, mint a te Miss Morganodé.

- Lehet, csak Miss Morgan unalmas lény, és fiatalnak sem fiatal.

- Magát nyilván nem unja. És azt sem hiszem, hogy könnyebbé válnék minden, ahogy az ember öregszik.

- Nem - hagyta helyben Rosamond eltűnődve. - Az ember nem érti, az ilyenek hogy élnek remény nélkül. A vallás, az igaz, az ott van támasznak. Csak hát - tette hozzá, és a gödröcskéi elmélyültek - neked más a sorod, Mary. Te a nagy kérdésnek nézel élébe.

- Miért, talán valaki figyelmeztetett, hogy jön, s fölteszi nekem?

- Dehogy. Csak azt hiszem, hogy az az úr, aki mindennap idejár, beléd is szerethet.

Halvány változás jelezte Mary arcán azt a feltett szándékot, hogy arca nem fog változást mutatni.

- Miért, ez már ok a szerelemre? - kérdezte hányavetin. - A mindennapos látásban inkább megutálják egymást az emberek.

- Ha érdekes és kellemes emberek, akkor nem. Mr. Lydgate-ről pedig úgy hallom, érdekes is, kellemes is.

- Ó, Mr. Lydgate! - sóhajtott Mary láthatóan megcsappant érdeklődéssel. - Szóval róla szeretnél többet hallani - tette hozzá, mivel úgy döntött, nem játssza tovább Rosamond kitalálós játékát.

- Neked hogy tetszik, csak annyit.

- Tetszésről e pillanatban még szó sem lehet. Az én tetszésem kedvességre éled. Nagylelkűbbnek kellene lennem, hogy olyanok tessenek, akik úgy beszélnek hozzám, mintha meg sem látnának.

- Olyan fensőbbséges tehát? - érdeklődött Rosamond látható elégedettséggel. - Tudod, milyen jó családból származik?

- Nem. A keresztülnézésnek nem adta ilyen okát.

- Mary! Milyen furákat mondasz! Mégis miféle külsejű ember? Írd már körül valahogy!

- Hogy lehet egy férfit körülírni? Leltárral szolgálhatok: bokros szemöldök, sötét szem, egyenes orr, sűrű fekete sörény, erős, nagy, fehér kéz és... lássuk csak... igaz is, tündökletes gyolcs zsebkendő. Fogsz vele találkozni. Ilyen időben szokta leróni látogatását.

Rosamond elpirult. - Engem vonz a fensőbbséges modor - mondta tűnődőn. - Nem szenvedhetem a fecsegő fiatalembereket.

- Nem mondtam én, hogy Mr. Lydgate fensőbbséges, csak *il y en a pour tous les gouts*[8] mint a kis mamzel szokta volt mondani, s ha ezt a fajta önelégültséget szereti valaki, az csak te lehetsz, Rosy.

- A fensőbbséges ember nem mindig önelégült. Én önelégültnek Fredet nevezem.

- Bár ennél rosszabbat ne mondana róla senki! Lehetne óvatosabb. Mrs. Waule azt meséli a bácsinak, milyen léha. - Maryt elragadta lányos önfeledtsége. Remélte, hogy a „léha" szóban rejlő fullánk cáfolatra készteti majd Rosamondot, azért mondta ki, jobb belátása ellenére. Óvakodott azonban, hogy Mrs. Waule módján részletezésbe bocsátkozzék.

- Ó, Fred rémes! - állapította meg Rosamond, holott ilyen illetlen szót nem használt volna senki más társaságában.

- Hogyhogy rémes?

- Lusta, és ingerli a papát, mert mindig azt mondja, hogy nem akar pap lenni.

- Szerintem Frednek tökéletesen igaza van.

- Hogy mondhatsz ilyet, Mary? Nem hittelek vallástalannak.

- Nem való papnak, ez az igazság.

- Eléggé nem szép, hogy nem való.

- Egyszóval nem annak való, amit más szeretne. E gyengeségben nem áll egyedül.

- A többiekről sincs senki jó véleménnyel. Nem mintha én papné akarnék lenni, papra mégis szükség van.

- Nem következik ebből, hogy Fred is pap legyen.

- De mikor a papa akkora költségekbe verte magát, hogy papnak neveltesse! És akkor mi lesz belőle, mit gondolsz, ha senki nem hagy rá vagyont?

- El lehet képzelni - jegyezte meg Mary szárazon.

- Csodálom, hogy ennyire véded Fredet - állapította meg Rosamond, mert úgy döntött, hogy akár kenyértörésre viszi a dolgot.

- Nem őt védem - tért ki Mary nevetve -, inkább azt az egyházközséget, amelyik pásztorául választaná.

- Viszont ha beöltözne papnak, meg kellene változnia.

[8] Mindenkinek ízlése szerint.

- Úgy van, szemforgatóvá, és ott még nem tart.

- Neked hiába beszél az ember, Mary. Te elfogult vagy Fred javára.

- Miért ne volnék? - nézett rá Mary felvillanyozva. - Ha egyszer ő is az én pártomon áll. Az egyetlen, aki a kedvem keresi.

- Kínos dolgokat mondasz, Mary - állapította meg Rosamond nyájas szigorral. - A világ kincséért el nem mondanám a mamának.

- Mit mégis? - kérdezte Mary indulatosan.

- Azért ne bőszülj fel, könyörgök - vetette közbe Rosamond zavartalan nyájassággal.

- Ha a mamád netalán attól tart, hogy Fred megkér, nyugtasd meg, hogy semmi áron nem mennék hozzá. Erre azonban úgysem kerül sor. Afelől biztos vagyok. Fred legalábbis semmi jelét nem adta.

- Te sohasem bírsz az indulatoddal, Mary.

- Mert te mindig olyan elkeserítő vagy.

- Én? Mit hányhatsz a szememre?

- Ó, a legelkeserítőbbek éppen az ártatlanok. Szól a csengő... le kell mennünk.

- Nem akartam veszekedést - jegyezte meg Rosamond, míg a kalapját tette fel.

- Veszekedést? Ugyan, nem veszekedtünk mi. Mi haszna a barátkozásnak, ha az ember a mérgét sem öntheti ki.

- Felhasználhatom, amiket mondtál?

- Tetszésedre bízom. Soha nem mondok olyasmit, aminek félnék a felhasználásától. Hanem most gyerünk.

Mr. Lydgate későn érkezett aznap délelőtt. A látogatók azonban még éppen találkoztak vele, mert Mr. Featherstone megkérte Rosamondot, hogy énekeljen neki valamit, és Rosamond kedvesen ajánlotta, hogy másik kedves dalát is elénekli, a *Hömpölyögj, fényes folyó*-t, miután az *Édes-édes otthon*-t (amit utált) elénekelte. Ez a megcsontosodott vén Nyúzó a legérzelgősebb, lányokhoz illő dalokért lelkesült, mondván, hogy az érzelmek helyénvalók, ha dalformát öltenek.

Mr. Featherstone még az utolsó számnak tapsolt, s javában dicsérte a kisasszonykát, hogy a rigóénál frissebb a hangja, amikor Mr. Lydgate lovagolt el az ablak alatt.

A vizsgálat szokásos unalmának kilátása egy kehes öregnél, aki alig hihette, hogy az orvosság őt „rendbe ne tenné" ha az orvosok esze nem hibádzana, növelte Mr. Lydgate hitetlenségét Middlemarch varázsában, ám kettősen hatásos hátteret teremtett Rosamondnak, akit az öreg Featherstone pufogva mutatott be, mint unokahúgát, holott Mary Garth bemutatásánál a hasonló rokonsági fokkal nem sietett volt előhozakodni. Rosamond kecses magatartásából semmi el nem kerülhette Lydgate szemét: az sem, hogy milyen finoman tér ki az öregúr ízléstelensége elől, nem tüntetvén elő gödröcskéit a bemutatkozásnál, hanem csak később, mikor Maryvel beszélt, aki iránt oly jóakaratú figyelmet tanúsított, hogy Lydgate, miután egy szempillantással alaposabban mérte végig Maryt, mint bármikor ennek előtte, felfedezte Rosamond szemében a bámulatra méltó szívjóságot. Mary azonban valami okból kelletlennek látszott.

- Rosy kisasszony dalokkal tartott... ez ellen ugyebár nem él orvosi kifogással, doktorkám? - kérdezte Mr. Featherstone. - A dalt jobb gyógyszernek tartom a maga tudományánál.

- S közben el is felejtkeztem az idő múlásáról - mondta Rosamond, s felállva a kalapjáért nyúlt, melyet letett, mielőtt az éneklésbe fogott volna, úgyhogy feje födetlen virág-szépségében ingott fehér szárán a lovaglóöltözék felett. - Mennünk kell, Fred.

- Helyes - szólt Fred. Úgy látszik, megvolt az oka a kelletlenségre, s örömest állt odébb ő is.

- Miss Vincy tehát muzsikál? - érdeklődött Lydgate, szemével követve mozdulatait. (Rosamond minden idegizma ahhoz a tudathoz idomult, hogy figyelik. Született színésznője volt a testére szabott szerepeknek, sőt jellemszínésze saját magának is, oly sikeres, hogy azt sem tudta, a maga szerepét játssza-e valójában.)

- Senki jobban nála Middlemarchban, lefogadom - felelte Mr. Featherstone -, akárhány pályázója volna is a második díjnak. Ugye, Fred? Szólj egy jó szót a húgod mellett.

- Illetéktelen vagyok, bácsi. A bíróság semmisnek ítéli a testvéri tanúvallomást.

- A middlemarchi mezőny nem valami erős, bácsi - jegyezte meg Rosamond megnyerő könnyedséggel, amint távolabb heverő lovaglóostora felé indult.

Lydgate sietve elébe került. Előbb nyúlt az ostorért, és Rosamond felé fordulva adta át. Rosamond bókolt és ránézett. Lydgate addig is őt nézte, s a tekintetük abban a furcsa találkozásban egyesült, amelyben az irányításnak kevés a szerepe, inkább a köd hirtelen fölszakadásához hasonlatos. Lydgate talán a szokásosnál sápadtabbra vált, Rosamond viszont mélyen elpirult, és valami meglepetés lett úrrá rajta. Ezután már csakugyan indult volna, és meg sem hallotta, miféle badarságokat beszél a nagybátyja megint, mikor odalépett hozzá, s kezet fogott vele.

Holott ezt a meglátni-és-megszeretni esetét, amelynek hatását Rosamond kölcsönösnek ítélte, eltervezte már jó előre. Mióta csak az orvos Middlemarchba érkezett, Rosamond állandóan színezgette a jövőt, s ehhez elengedhetetlen szüksége volt valami hasonló jelenetre. Idegenek, akár hajótörötten találkoznak egyazon gerenda két végébe kapaszkodván, akár illő kísérettel és poggyásszal, mindig bűvöletbe ejtik a szűzi elmét, amely a megszokottak kísértésével szemben rendületlen áll. Rosamond regényéhez is múlhatatlan szükség volt az idegenre, mert akárhogy szőtte-fonta, a szerető vőlegény főszerepét semmiképp rá nem ruházhatta senki middlemarchira vagy olyanra, kinek társadalmi kapcsolatai Middlemarch körén túl nem terjedtek - sőt, a bonyolódó regényhez az utóbbi időben már legalábbis főnemesi rokonságú szereplőre volt szükség. És most, hogy Rosamond csakugyan találkozott az idegennel, s a valóság felülmúlta várakozását, nem kételkedett, hogy nagy korszak kezdődik az életében. Magán kezdve a tünetek értékelését, megállapította, hogy szerelmes, és ugyanígy természetesnek tartotta, hogy Lydgate első látásra beleszeretett. Ha ilyesmi előfordulhat bálokon, miért ne történhetne meg napvilágnál, amikor az arcszín valósága felől biztosabb lehet az ember? Bár Marynél nem volt idősebb, Rosamond már hozzászokott, hogy időről időre beleszeressenek. Ő maga azonban közömbös maradt, és szigorúan ítélkezett mind a tocsogó fiatalemberek, mind a kiszikkadóban levő agglegények felől. S egyszerre itt állt előtte Mr. Lydgate, eszményképének való mása, Middlemarchban idegen, előkelősége jó családra valló, kapcsolatai a középosztály főrendi mennyországa felé nyitnak utat - ráadásul tehetséges ember, meghódítása haditény: röviden, olyan emberrel találkozott, aki kedvét új irányba fordította, s új reménnyel ragyogta be életét -, ami többet ért a valóságossal oly gyakran szembeállított lehetne-életénél.

Hazafelé tehát mind a két testvérnek megvolt a csendes rágódnivalója. Rosamond, aki képzeletének várait légi könnyedséggel emelte, rendkívüli fogékonyságot tanúsított a részletek való-

sága iránt, mihelyt az alapot megvetette - alig lovagoltak egy mérföldet, ő már a menyasszonyi ruhánál járt, s házaséletének első heteinél: kiválasztotta middlemarchi házukat, végiglátogatta férje távol élő, előkelő rokonait, és kényes ízlésüknek éppúgy megfelelt, mint a tanintézeti követelményeknek. Ezek után még előkelőbb élvekre készítette föl magát. Terveiben az anyagiak elő sem fordultak, szűkös anyagiak meg különösképpen nem. Hiszen az előkelőségnek nincs ára.

Fred gondjait viszont reményre örökké kész természete sem űzhette el. Nem találta módját, hogyan bújhatna ki Featherstone követelésének kényszerhelyzetéből, melynek teljesítésénél kínosabbnak ígérkeztek a következményei. Apja türelme így is fogytán van irányában, hát még ha Bulstrode-ékkal ujjat húz! Viszolygott odaállni Bulstrode bátyja elé, hiszen meglehet, hogy némi borok felhajtása után meggondolatlanságot mondott a Featherstone-vagyonról, s e meggondolatlanságokat a pletyka felfújta. Fred szerencsétlennek érezte magát, mint afféle részeg szájaló, aki odaáll dicsekedni, hogy egy vén fösvény vagyonának várományosa, majd ugyanez a vén fösvény fogja rajta, és keríttetné meg vele az írásos ellenbizonylatot! Viszont a váromány iránt nem volt kétsége, s ha lemond róla, nem lesz helyette más. Az utóbbi időben egyik adóssága igen szorította, és most az öreg Featherstone maga ajánlkozott, hogy kifizeti! Nyomorúságosan kicsinyes ügynek tetszett egyszerre az egész - adóssága sem nagy, várománya sem valami fényes. Fred ismert olyanokat, akiknek megvallani röstellte volna, milyen kevés, ami a markát ütheti. Efféle töprengései persze embergyűlölő keserűségbe sodorták. Hogy az ember egy middlemarchi gyáros fiának szülessen, öröksége nesze-semmi-fogd-megjól, mások pedig, egy Mainwaring, egy Vyan... Á, nyomorúság az élet, a magafajta jobb sorsra érdemes fiatalembernek ugyancsak keservesek a kilátásai.

Eszébe sem jutott, hogy Bulstrode nevét az öregúr képzelete szőtte bele az ügybe. Igaz, könnyebbségére az sem szolgált volna, ha tudja. Annyit megértett, hogy kínzással fitogtatja a hatalmát fölötte, sőt talán öröme telik abban is, ha Bulstrode-dal rossz viszonyban látja. Fred azt képzelte, hogy Featherstone bácsi a lelkében olvas, holott tulajdon hajlandóságait látta tükröződni benne. Nem fiataluraknak találták ki a lélekolvasás nehéz mesterségét, hiszen gondolkodásuk alig egyéb, mint vágyaik láncolata.

Fred főként azzal a kérdéssel vesződött, hogy beavassa-e apját, vagy az ő tudta nélkül járjon el az ügyben. Valószínűleg Mrs. Waule jártatta a száját felőle; ha pedig Mary Garth továbbadta a pletykát Rosamondnak, akkor biztosan eljut apja fülébe is, ő pedig ugyanilyen biztosan előveszi érte. Amint ügetése lassult, így szólt Rosamondhoz:

- Mondd, Rosy, említette neked Mary, hogy Mrs. Waule mesélt felőlem valamit?

- Említette bizony.

- Mit mégis?

- Hogy a természeted állhatatlan.

- Ennyi az egész?

- Szerintem ennyi éppen elég, Fred.

- Biztos, hogy többet nem mesélt?

- Mary csak ennyit mondott. Szerintem jobban tennéd, Fred, ha mélyen szégyellnéd magadat.

- Lárifári! Nekem ne prédikálj! Mit mondott még Mary?

- Nem kötelességem, hogy elmondjam. Sokat adsz Mary szavára, engem pedig gorombán letorkolsz.

- Persze hogy adok Mary szavára. A legkülönb lány, akit csak ismerek.

- Sosem hittem volna, hogy az a fajta, akibe bele szokás szeretni.

- Honnan tudod te, mi a férfiak szokása? Lányok ahhoz nem értenek.

- Fogadd meg a szavamat, Fred. Annyit mondok, hogy nem érdemes beleszeretned, mert ő maga mondja, hogy hiába kérnéd meg, nem menne hozzád feleségül.

- Kivárhatta volna, amíg megkérem.

- Gondoltam, hogy ez a hír megtépázza reményeidet.

- Szó sincs róla. Nem mondott volna ilyet, ha ki nem csalod belőle.

Még haza sem értek, Fred arra a döntésre jutott, hogy kertelés nélkül megvallja az ügyet apjának. Talán magára vállalja a kínosabbik részét, és beszél Bulstrode-dal.

MÁSODIK KÖNYV
Fiatalság, vénségek

TIZENHARMADIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Hogy osztályoznád embered? - jobbnak a többinél.*
Vagy rosszabbnak külső színe alatt?
Szent-e, cenk-e, jámbor vagy szentfazék?

MÁSODIK ÚR *Mondd inkább, könyvtárad hogy rendezed?*
Korok hordaléka közt rendet mint teszel?
Nagyságuk s köntösük szerint -
Pergamen, ívrét, lágy borjúkötés -
Többet aligha mondhat, mint jól kieszelt
Számrendszered címkéi
Az olvasatlan szerzők könyvgerincén.

A Fredtől hallottak arra az elhatározásra indították Mr. Vincyt, hogy Mr. Bulstrode-ot magánirodájában keresse fel fél kettőkor a bankban, amikor mások nemigen fordulnak meg nála. Most mégis ügyfele érkezett egy órakor, pedig Mr. Bulstrode-nak annyi mondanivalója volt a számára, hogy félórára nem szorítkozhatott. A bankár egyvégtében beszélt, ámde terjengősen, és tűnődő szünetei nem csekély időt emésztettek fel. Nem kell azt képzelnünk, hogy beteges küllem csak egy van, a fekete hajjal járó sápkóros: Mr. Bulstrode tésztaképű volt, haja őszülő, ritkás barna, szeme vizesszürke, homloka magas. Hangosabb ügyfelei suttogónak mondták a halkra fogott hangját, amit úgy értettek, hogy ilyen hangtól a nyíltság szenved - bár semmi ok feltételeznünk, hogy a hangos ember mindennel oly nyíltan előáll, mint a hangjával, ha ugyan nem bizonyítható, hogy a szentlélek a tüdőben székel. Mr. Bulstrode-nak szokása volt ezenfelül az alázatos figyelem is, márpedig tekintetének megrögzött figyelméből azt olvasták ki ügyfelei, hogy őket érdemes meghallgatni - sőt mintha szavaikban lelke végső épülését keresné a bankár. Mások, akik nem kívántak kitűnni előtte, nem örültek az efféle fölébük emelt erkölcsi mécsvilágnak. Ha az ember nem büszke a borospincéjére, semmi megelégülése abban nem lehet, hogy vendége a fény felé emeli poharát, és ítélethez készülő képet vág. Ilyen örömöknek csak a büszke önérzet néz elébe. Mr. Bulstrode figyelme ilyeténképpen nem szolgált megelégedésére Middlemarch vámszedőinek s bűnöseinek. Némelyek farizeusnak mondták, mások megállapították, hogy persze evangélikus. Mélyebben szántó okoskodók viszont arra lettek volna kíváncsiak, ki volt apja és ki volt nagyapja, rámutatván, hogy huszonöt évvel ezelőtt még senki sem hallotta a Bulstrode nevet Middlemarchban. Jelenlegi látogatóját, Lydgate-et, éppen nem ejtette gondolkodóba a bankár fürkész tekintete: csupán egészségi állapotáról formált kedvezőtlen véleményt, és annyit állapított meg, hogy magába fordult ember, és a kézzelfogható dolgokban nem sok öröme telik.

- Roppantul lekötelezne, ha alkalmilag be-benézne hozzám, Mr. Lydgate - szólalt meg a bankár némi hallgatás után. - Ha, mint remélem, a kórházigazgatás érdekfeszítő munkáját tekintve valóban segítőtársra leltem önben, számos kérdést kell majd négyszemközt megbeszélnünk. Ami az új kórházat illeti, szinte készen áll, és megfontolás tárgyává fogom tenni mindazt, amit a lázak leküzdésére irányuló fölszerelésére nézve tanácsolt. A döntés jogát fenntartom, mert, jóllehet a telket és az építkezéshez való faanyagot Lord Medlicote-tól kaptuk, őlordsága a belső berendezésbe nem óhajt személyesen beleszólni.

- Az ilyen vidéki városban alig szentelhet szebb célnak erőt az ember - állapította meg Lydgate. - A régi ispotály mellé épülő új kórház egy orvostanoda alapját vetheti meg, ha majd az orvosi reformoknak egyszer végükre járunk. S ugyan mi válhatna az orvosok képzésének

nagyobb hasznára, mint az efféle tanodák elterjedése szerte az országban? Az elszánt vidékinek, ha a közösségi szellem egyetlen szikráját hordozza magában, kötelességszerűen meg kell tennie mindent, hogy a közepesnél jobb tehetségek Londonba áramlását akadályozza. Az értelem, ha nem is dúsabb, mindenképp tágabb mezőket talál céljainak vidéken.

Lydgate adottságai közé tartozott, hogy mély, zengzetes hangját a kellő pillanatban mindig halkra és nyájasra fogta. Magatartásában különben volt némi hányavetiség, feltétlen sikervárás, korláttalan önbizalom, s ezeket egybehangolta az apróbb kitérők és akadályok iránti megvetése, bár ilyesmikbe alig botlott. Büszke nyíltságát azonban szeretetreméltóvá varázsolta őszinte jóakarata. Talán Mr. Bulstrode is a köztük levő szellemi és viselkedésbeli különbség miatt szerette - de azért biztosan, amiért Rosamond is: hogy idegen Middlemarchban. Az új fiú annyi mindenre jó! Néha még az öreget is megjobbítja.

- Örömmel nyitok tágabb teret lelkes munkája előtt - felelte Mr. Bulstrode. - Azzal mégpedig, hogy új kórházam felügyeletét önre ruházom. Hadd jusson szóhoz a nagyobb felkészültség. Két orvos összebéklyózásával az ilyen mérvű vállalkozásnak hitem szerint nem használnánk. Városunkba telepedését őszintén szólva égi jelnek tekintem, hogy ez irányban mindeddig eredménytelenül maradt munkálkodásomat végre siker koronázza. Ami a régi ispotályt illeti, az ön hasznát meghozta, azt nevezetesen, hogy orvossá választották. Ezután remélhetem, nem átallja majd reformterveivel magára vonni a céhbeliek nemtetszését és féltékenységét.

- A vágóhídra önszántamból nem megyek - mosolygott Lydgate -, viszont a küzdelemben mindig gyönyörűségem tellett. Nem is szeretném a mesterségemet, ha meggyőződésemmé nem vált volna, hogy a jobb módszerek itt és mindenütt bevezetésre szorulnak.

- E mesterség alacsony szinten áll Middlemarchban, tisztelt uram - jelentette ki a bankár. - Már tudniillik felkészültség és gyakorlat dolgában. Társadalmi tekintélye magas, hiszen orvosaink többsége a legjobb családokkal került kapcsolatba. Törékeny egészségű lévén, meglehetős figyelmet szenteltem ezen enyhet adó mesterségnek, mely iránt a Gondviselés elménket megvilágította. Nemes fővárosi orvosokkal tárgyalván meg a kérdést, fájdalmasan vettem tudomásul az orvoslásnak vidékünkön tapasztalható sanyarú állapotát.

- Úgy van. A jelen orvosi nevelést és szabályzatot tekintve megelégedésünkre szolgálhat, ha imitt-amott megbízható gyakorló orvossal találkozunk. Ha már a főbb kérdéseket tekintjük, amelyek a kórisme helyességét kezdettől befolyásolják, mint teszem a törvényszéki orvostan bölcseleti kérdései: mindezek olyan tudományos műveltséget feltételeznek, amelyben vidéki orvosoknak kisebb az érdemük, mint a holdbéli ember létében.

A figyelmesen előrehajló Mr. Bulstrode nem foghatta fel ezt a fajta egyetértést. S ha így áll a dolog, a belátó ember beszédtárgyat változtat, és oly vizekre evez, ahol képességei vitorlát bonthatnak.

- Jól tudom - jelentette ki -, hogy az orvosi tehetség ma a teljesebb anyagi lehetőségek irányában kereskedik. Mindazáltal remélem, Mr. Lydgate, hogy nézeteink nem fognak ellenkezésbe kerülni az anyagi szempont érvényesíthetőségét illetően, sőt a kívánatos mértékig való érvényesítésben szövetségesek leszünk. Remélem azt is, hogy felismeri betegei lelki szükségét.

- Feltétlenül. A lelki szükségnek azonban többféle értelmezése lehet.

- Pontosan. S ha az értelmezés bizonytalan, a helytelen magyarázat károsabb, mint ha magyarázatra sor sem kerül. Most pedig egy szívemhez igen közelálló kérdésre szeretnék térni, mégpedig a régi ispotály lelki gondozásának kérdésére. Az épület tudniillik Mr. Farebrother egyházközségében áll. Ismeri Mr. Farebrothert?

- Látásból. Rám adta szavazatát. Még a köszönő látogatással tartozom neki. Eszes és vidor emberkének nézem. És úgy hallom, természetelvű gondolkodó.

- Mr. Farebrother kínos töprengő, tisztelt uram. Nem hinném, hogy a vidéki papság körében gyötrőttebb elmét találhatnánk nála.

- Eddig nem volt módomban az elméket osztályozni Middlemarchban - jelentette ki Lydgate, szinte gorombán.

- Kívánságom pedig - folytatta Mr. Bulstrode, mind komolyabbra válva -, hogy Mr. Farebrothert kinevezett káplán váltsa fel lelkigondozói tevékenységében... Mr. Tyke, hogy nevén nevezzem... és más az új kórházban lelki gondozást ne folytathasson.

- Mint orvosnak nincs véleményem az efféle kérdésben. Nem is lehet, amíg Mr. Tyke-ot nem ismerem. De ismernem kell az eset természetét is, amelyben segítségét kérik. - Lydgate mosolygott, de óvatosságra intette magát.

- A kérdés érdemét illetően természetes, hogy még nem nyilatkozhat. Mivel azonban - s ettől fogva Mr. Bulstrode még finomabban kimunkálta a hangsúlyait - az ügyet minden valószínűség szerint elébe terjesztik az ispotály intéző bizottságának, jövőbeli együttműködésünkre tekintettel bátorkodom megkérni, hogy véleményét ne ellenfeleim szándékához idomítsa.

- Remélem, nem kell részt vennem egyházügyi vitákban - jegyezte meg Lydgate. - Továbbra is a magam választotta orvosi területen kívánok munkálkodni.

- Az én felelősségem ennél nagyobb területre terjed, Mr. Lydgate. Nem annyira székében, mint inkább a magasság iránt terjed az én felelősségem. Ellenfeleim esetében joggal feltételezem, hogy csupán az ellenkezés világi szellemét érvényesítik. Ezzel azonban el nem tántoríthatnak meggyőződésemtől. Változatlanul kiállok azon szentelt elvek mellett, melyeket e bűnös nemzedék megvet. Való igaz, hogy igyekezetemet a kórház javítására szenteltem, azt is megvallom azonban önnek, Mr. Lydgate, hogy semmi érdekem nem fűződnék a kórházakhoz, ha úgy látnám, hogy ott csupán testi bajok gyógyításával foglalkoznak. Engem a cselekvésre más indít, s a célt nem rejtem véka alá, akkor sem, ha üldöztetésben lesz részem érte.

Mr. Bulstrode e szavakat már színpadiasan suttogva mondta.

- Véleményünk e ponton valóban eltér - állapította meg Lydgate. Nem is bánta, hogy ebben a pillanatban rájuk nyitották az ajtót, és Mr. Vincyt jelentették be. Ez a barátságos, pirospozsgás személyiség jobban érdekelte azóta, hogy megismerte Rosamondot. Nem mintha Rosamondhoz hasonlóan jövőjüket képzeletben már összeszőtte volna, de a férfiember természete olyan, hogy örömest emlékezik a bájos leányra, sőt akár vacsorameghívást is elfogad, hogy újra láthassa. Valóban kapott is meghívást Mr. Vincytől, mielőtt elbúcsúzott volna, holott Mr. Vincy nem akarta elsietni a dolgot, mikor Rosamond a reggelinél szóba hozta, hogy Featherstone bácsi kegyébe fogadta az új orvost.

Egyedül maradván sógorával, Mr. Bulstrode egy pohár vizet töltött magának, és kinyitotta a szendvicses dobozát.

- Ugye, téged máig sem üdvözölhetlek a mértékletesek táborában, Vincy?

- Nem bizony. Nekem a mértékletességről nincs nagy véleményem. Az életet ki kell párnázni valamivel - jelentette ki Mr. Vincy, akinek mindig akadt egy bölcs mondás a tarsolyában. - Most azonban - folytatta újult erővel, mint akinek csip-csup dolgokra nincs ideje - az én mihaszna fiacskámnak, Frednek az ügyében fordulok hozzád.

- Véleményünk e tárgyban legalább oly különböző, mint étrendünk tárgyában, Vincy.

- Talán csak nem? - (Mr. Vincy úgy döntött, hogy az elkövetkezendő beszélgetéshez végig jó képet vág.) - Pontosabban az öreg Featherstone legújabb rigolyájának ügyében. Valaki rosszindulatúan telebeszélte a fejét, és megpróbálta Fred ellen fordítani. Pedig szereti Fredet, és alighanem csinos vagyont akar ráhagyni. Meg is mondta Frednek, hogy a földbirtokát szándékozik ráhagyni, ezzel ébresztette fel a mások irigységét.

- Hangsúlyozom, Vincy, hogy tőlem helyeslést ne várj legidősebb fiad nevelésére vonatkozóan. Világi hívság vitt rá, hogy papi pályára add. Ha valakinek három fia és négy lánya van, attól senki sem várhatja, hogy költséges nevelésben részesítse gyermekét, különösképpen nem, ha a nevelés csupán fényűző szokásokat plántál belé. Most íme, láthatod a következményeket.

Mr. Bulstrode ritkán állt el attól a kötelességétől, hogy mások hibáira rámutasson, és Mr. Vincyben kevesebb volt a türelem, mint Mr. Bulstrode-ban a kötelességtudás. Akit egyszer polgármesternek jelölnek, mert üzleti érdekeinek megfelelően határozott álláspontot foglal el a politikában, annak már keményebb a meggyőződése, semhogy a magánéletével kapcsolatos kifogásokat komolyan megfontolhassa. A korholás meg éppen ingerültté tette. Teljesen fölösleges, hogy tette következményeit az orra alá dörgöljék. E pillanatban viszont kéréssel kellett Bulstrode elébe járulnia, s bár rendszerint hódolt az ellenkezés örömének, most meg kellett tagadnia magától.

- Kár Ádámig és Éváig visszamennünk az okok keresésében, Bulstrode. Legyen elég, hogy nem a te elképzelésed szerint rendeztem az életem. Nem is titkolom. Az üzlet alakulását nem láthattam előre. Middlemarchban nem volt jobb menetelű üzlet a miénknél, s a fiú, úgy látszott, eszes. Szegény bátyám is papi ember volt, és szépen haladt felfelé az egyházi ranglétrán, csak aztán a hagymáz elvitte. Másképp már esperes lehetne. Nem hiszem, hogy Fred nevelésében volna a hiba. Vallás ide, vallás oda, ne egye meg az ember a tyúkot, amelyik az aranytojást tojja. Inkább bízzon a Gondviselésre is valamit, és igyekezzék nagyvonalúan eljárni. Jó angol szokás, hogy az ember a gyerekeit egy lépcsővel feljebb segíti. Véleményem szerint kötelessége az apának, hogy fia pályájához a módot megadja.

- Fogadd véleményem, akár a legjobb barátodét, Vincy, amikor azt mondom, hogy amit itt összehordtál, zagyva beszédnél s világi hívságnál nem egyéb.

- Helyes - berzenkedett Vincy máris, elhatározása ellenére -, nem is titkoltam soha, hogy gondolkodásom világias. Ráadásul senkivel sem találkoztam, aki e hibámban ne osztoznék. Fölteszem, hogy te sem égi elvek szerint viszed üzletedet. Világias gondolkodások közt csak annyi a különbség, hogy az egyik nyíltabb, a másik kevésbé.

- Meddő az ilyen vita, Vincy - jegyezte meg Mr. Bulstrode. Befejezte a szendvicsevést, hátradőlt a székben, és fáradtan vonta szeme elé a kezét. - Hadd hallom, milyen ügyben jössz.

- Igaz is. Igaz is. Elég az hozzá tehát, hogy valaki rád való hivatkozással mesélte az öreg Featherstone-nak, hogy Fred kölcsönt kért, vagy megpróbált kölcsönt kérni az örökségre. Te ilyet nyilván nem állítottál. Az öregúr viszont megkutyálta magát, hogy Fred igenis vigyen neki tőled írásos cáfolatot, rövid tanúsítványt más szóval, hogy te egy szót sem hiszel az egészből, mivel szamárság is volna kölcsönt szerezni ily módon. Ez ellen, azt hiszem, nem lehet kifogásod.

- Bocsáss meg, lehet. Én nem tenném tűzbe a kezemet a fiadért, hogy szelességében és tudatlanságában (maradjunk az enyhébb minősítésnél) nem próbált az örökség puszta reményére pénzt szerezni. Elhihető az is, hogy az emberét megtalálta. Könnyelmű hitelező annyi szaladgál a világban, ahány csalárd adós.

- Fred a becsületszavával biztosított, hogy soha a nagybátyja örökségére pénzkölcsönt nem vett fel. Márpedig hazudni nem hazudik. Nem akarom a hibáit szépíteni. Mindenesetre jól lehordtam. Rám senki se mondja, hogy szemet hunyok tettei fölött. Mégsem állíthatom, hogy hazudik, azt hiszem. És bár lehet, hogy tévedek, hogy a vallás senkire rá nem parancsolja a rossznak a föltételezését olyan emberről, akire még rá nem bizonyult. Nem lehet szép vallás az olyan, amelyik kerékkötője akarna lenni egy fiatalember dolgának.

- Én pedig nem hiszem, hogy egyengetnem kellene fiad útját Featherstone vagyona felé. Nem hiszem továbbá, hogy a vagyon áldásos lehet olyanok kezében, akik világi hívságra fordítanák. Tudom, nem szereted az ilyen beszédet, Vincy, ez esetben mégis közölnöm kell veled, hogy a pénzvágy támogatásában nem lehet semmi érdekem. Azt is megmondom nyíltan, hogy az efféle pénz sem fiad lelki üdvét, sem Isten dicsőségét nem szolgálja. Minek írnám meg tehát a tanúsítványt? Hogy ostobaságot hamissággal tetézzek?

- Ha a pénzt csak apostolok és szentek kezében látod jó helyen, felmondhatod a barátságot némely pénzes üzletfelednek - tört ki Mr. Vincy gorombán. - Isten dicsőségét talán szolgálja, ámde Middlemarch kereskedelmére ártalmas, hogy Plymdale-ék háza olyan kék és zöld festéket hoz forgalomba, amely a Brassing-féle műhelyből származik, és a selymet szétmarja. Viszont talán nem volna egy zokszavuk sem azoknak, akik a selymet viselik, ha tudnák, hogy a hasznot a két cég Isten dicsőségére fordítja. Sorolhatnám tovább is az ilyen szentelt hasznokat, ha kedvem volna.

Mr. Bulstrode gondolkodott egy darabig, mielőtt válaszolt volna: - Kínos, hogy ilyeneket kell hallanom tőled, Vincy. Nem mintha azt várnám, hogy elutasító álláspontom okait méltányold. Holott még az igaz utat is nehéz megtalálni e zavaros világban, nemhogy ösvényt keresni felelőtlenségek és rágalmak útvesztőiben. Emlékezz azonban, hogy nagy türelemmel vagyok irántad, mint feleségem bátyja iránt, s hogy anyagi segítségem hiányát éppen nem panaszolhatod fel nekem, ha családod társadalmi helyzetét tekinted. De ha kell, emlékeztetlek, hogy nem tulajdon bölcs megfontolásodnak köszönheted helyzetedet az üzleti életben.

- Lehetséges. Azonban még te sem vesztettél az én üzletemen - válaszolta Mr. Vincy felpaprikázva (s e lélekállapotát elhatározásai ritkán befolyásolták). - És amikor feleségül vetted Harrietet, nem értem, miért nem jutott eszedbe, hogy a két család sorsa is összekapcsolódik ezentúl. Ha viszont megszünteted a sorsközösséget, és úgy határozol, hogy családom nyomorba döntöd, csak arra kérlek, előre figyelmeztess. Az én indulatom nem változott. Templomjáró ember vagyok, akárcsak azelőtt, hogy a közéletbe bekerültem. Én nem akarom a világot megjobbítani, sem üzleti, sem egyéb tekintetben. Elég nekem, ha nem vagyok rosszabb felebarátaimnál. De ha nyomorba akarsz minket dönteni, csak szólj, akkor legalább tudom, mihez tartsam magam.

- Több józanságot várnék tőled. Nyomorba döntöm-e a családod, ha fiadtól ezt a tanúsítványt megtagadom?

- Akár igen, akár nem, barátságtalan tettnek tekintem. Lehet, hogy elutasításod ügyesen vallásba csomagolod, a csomagolás alól azonban kitetszik, hogy ami neked nem lehet, nekem se legyen. Akár nyíltan megrágalmazhatnád Fredet. A tanúsítvány megtagadásával mintha éppen azt mondanád, hogy a rágalmat te indítottad el az útján. Pontosan ez az akarnokság, hogy pápát és bankárt játszol egy személyben, pontosan ez teszi a szándékod gyanússá.

- Rám és Harrietre nézve egyaránt kínos, ha kötözködsz velem, Vincy - jegyezte meg Mr. Bulstrode fakó arccal s a szokásosnál némileg élesebb hangon.

- Én nem kötözködöm. Érdekem, s talán a tiéd is, hogy barátoknak megmaradjunk. Nem hányok semmit a szemedre. Nem tartalak rosszabbnak másnál. Az olyan ember, aki koplal,

csak hogy a mindennapi kenyeréért könyörögheSSen, az biztosan hisz a vallásában. Ha te azt hiszed, hogy imádsággal gyorsabban forgatod a pénzed, mintha káromkodnál, a te dolgod. Sokan káromkodva is elboldogulnak. Akarnok vagy, nem tagadhatod. Ha nem te jutsz először a mennyországba, fele örömöd se lesz benne. De hát a húgom férje vagy, össze kell tartanunk. S ha Harrietet jól ismerem, téged fog okolni, amiért a szúnyogot elefántnak fújod föl, és ilyen módon Fredet a jótól elzárod. Én sem mondanám, hogy nem jegyzem meg ezt az esetet. Sértőnek tartom.

Mr. Vincy felállt, gombolgatni kezdte a felöltőjét, s közben némán méregette sógorát, mint aki a végső választ várja.

Nem az első eset volt, hogy Mr. Bulstrode feddő hangon szólt Mr. Vincyvel, s a végén önmaga csúfképét látta visszavetülni a gyáros elméjének finomabb fényárnyékokhoz nem szokott tükrében. Ez a régi tapasztalata talán már előbb arra inthette volna, hogy a jelenet az ő javára ki nem üthet. A bővizű forrás azonban esőben is ontja vizét, bár a haszontalannál haszontalanabb olyankor - ugyanígy eltömíthetetlen a korholó szónak gazdag forrása.

Mr. Bulstrode-nak azonban nem volt természete, hogy a fenyegető magatartásnak rögtön engedjen. Mielőtt szél iránt fordult volna, mindig beillesztette jövendő cselekedeteit szokásos erkölcsi rendjébe. Így szólt tehát:

- Még megfontolom, Vincy. Harrietnek is elébe tárom az ügyet. Alighanem levélben foglak értesíteni.

- Helyes. Minél előbb, légy kedves. Remélem, elintéződik, mielőtt holnap újra megkeresnélek.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Borsos mártás, borecet,
Galambsültedhez recept,
Hívják úgy is: restensült.
Mihez restek foga fült.

Kapd cafatját, mint a véreb.
Habard bele hazug véred.
Mézes máznak híg dicséret,
Ott dicsérjed, ahol éred.
Így tálald fel, melegen,
Lesztek rája elegen.

Harriet bevonásának, úgy látszik, meglett a kívánt eredménye Mr. Vincy ügyére nézve, mert másnap kora reggel megérkezett a levél, amelyet Fred mint bizonylatot elvihetett Featherstone bácsinak.

Az öregúr a hideg időre való tekintettel ágyban maradt, és mivel Fred nem találta Mary Garthot a nappaliban, egyenesen fölment a hálószobába. Átadta a levelet nagybátyjának, aki kényelmesen az ágy támlájának dőlve, a szokásosnál kevésbé élvezte az emberiség gyötrését és fitymálását. Föltette szemüvegét, és szája sarkát biggyesztgetve olvasta végig a levelet.

- Az adott körülmények között nem vonakodom kinyilvánítani... c! c! a kikiáltó nem dicséri szebb szavakkal a portékáját!... hogy Frederic fiad Mr. Featherstone ígért... hogyhogy ígért? ki merészeli állítani, hogy én ígértem? én senkinek semmit nem ígérek!... örökhagyományának terhére kölcsönt fel nem vett, s a dolog természetét tekintve úgy ítélem, hogy értelmes és jóravaló fiatalember ilyet meg sem próbálna... ohó! az úr azonban egy szóval sem állítja, hogy te volnál ilyen értelmes és jóravaló, ugyebár!... ami viszont az én személyemet illeti, határozottan kijelentem, hogy soha nem állítottam, miszerint fiad kölcsönt vett volna fel Mr. Featherstone ez ideig átruházatlan várományára... a kiskésit! ez ideig átruházatlan várományára! Standish fiskális kismiska ehhez! Cirkalmasabban akkor se kerülgethetné, ha kölcsönt akarna kérni. Nos - Mr. Featherstone e szónál a szemüvege fölött felnézett Fredre, és megvető mozdulattal nyújtotta vissza neki a levelet -, csak nem képzeled, hogy hiszek az ilyen hímes szavaknak?

Fred elvörösödött. - A levelet akarta látni, bácsi. Magam azt hinném, Mr. Bulstrode cáfolata van annyira hihető, mint az állítás volt.

- Pontosan annyira. Nem mondtam egy szóval sem, hogy az állításnak hiszek. És most mire várasz? - nézett végig rajta Mr. Featherstone. A szemüvegét nem tette le, csak a két kezét csúsztatta vissza a takaró alá.

- Semmire, bácsi. - Fred alig bírta legyűrni ingerültségét. - Csak a levelet hoztam el. Ha úgy tetszik, elmegyek.

- Várj csak, várj csak. Rázd meg a csengőt. A kisasszonykát szólítanám.

Egy cseléd lépett be a csengőszóra.

- Mondd meg a kisasszonykának, hogy hívatom! - förmedt rá Mr. Featherstone türelmetlenül. - Mit képzel, csak úgy itthagy magamra? - Hangján azután sem változtatott, hogy Mary belépett.

- Miért nem ül meg itt szépen, amíg azt nem mondom, hogy elmehet? A mellényemet adja ide nekem! Megmondtam, hogy az ágyban mindig magamon akarom tudni.

Mary szeme vörösnek látszott, mintha sírt volna. Nem lehet kétséges, hogy Mr. Featherstone harapós kedvében van ma reggel, Fred pedig, bármennyire számított is az ígért pénzre, örömest fejére olvasta volna a vén zsarnoknak, hogy nem érdemli meg Mary Garth gondoskodását. Fred felállt ugyan, amikor Mary a szobába lépett, Mary mégis alig akarta észrevenni, s mintha remegve várta volna, hogy valamit hozzávágnak. Holott egyébtől, mint goromba szótól nem kellett tartania. Éppen akasztotta volna le a mellényt a fogasról, mikor Fred odalépett hozzá, és így szólt: - Engedje meg.

- Hagyd! Maga hozza ide, kisasszonyka, és tegye le mellém! - rivallt rájuk Mr. Featherstone. - Most pedig menjen a dolgára, amíg újból nem szólítom - tette hozzá, amint a mellényét megkapta. Szokása volt, hogy az egyik személynek szóló kedvezésével borsozta meg örömét, amit a másiknak gyötrése szerzett, és Mary mindig kéznél volt. Vele csak akkor bánt szépen Mr. Featherstone, ha a tulajdon vérrokonai látogatták. Most a mellényzsebéből kulcscsomót kotort elő, majd az ágynemű közül kivett egy bádogdobozt.

- Azt várod, ugye, hogy kisebbfajta vagyonnal ajándékozlak meg? - nézett Fredre az okuláréja fölött, és megállt a doboznyitás műveletében.

- Ugyan, bácsi. Ha a minap kilátásba nem helyezi ajándékát, természetesen nem is gondolnék a dologgal. - Fred mégis reménykedett, s olyan nagy összegről ábrándozott, amellyel megszabadulhatott volna kimondhatatlan félelmeitől. Valahányszor adósságba verte magát, roppant valószínűnek látta, hogy ilyen vagy olyan úton (hogy hogyan, azt pontosan nem látta persze) pénzhez jut majd, és idejében kiegyenlíti. Most pedig, mikor a küszöbön állt az istenáldás, feltételezni is balgaság lett volna, hogy a szükségesnél gyérebben harmatozna rája - aki a teljes csodához kishitű, az ne higgyen a felében sem.

Featherstone bácsi visszeres keze sok bankót végigolvasott, majd visszafektette megint a többire. Fred közben hátradőlt a széken, és megpróbálta kidörzsölni szeméből a csillogást. Szívében úriembernek tartotta magát, és kedve ellenére udvarolta körül pénzéért az öregurat. Mr. Featherstone még egyszer végigmérte, és egy vékony köteg bankót nyújtott át neki. Fred határozottan látta, hogy ötnél többől nem állhat, mivel majd mindegyik szamárfüles. Igaz, lehet így is ötven-ötven font mindegyik.

- Nagyon lekötelez, bácsi - mondta, és ahogy átvette, úgy hajtotta össze, s tette volna zsebre, mint aki az összegre nem kíváncsi. Ez a hanyagság nem tetszett a feszülten figyelő Mr. Featherstone-nak.

- Nocsak! Talán annyit sem ér, hogy megszámold? Amilyen urasan szerzed a pénzt, olyan urasan vesztegeted is?

- Azt hittem, ajándék lónak fogát nézni nem illik, bácsi, másképp boldogan olvasnám meg.

Miután megolvasta, már nem volt olyan boldog. Mert igenis megtörtént az a lehetetlen, hogy a csoda rövidre sikerült. S hogy lehetne elég, ami kevesebb az elegendőnél? Istentagadás költözik az emberbe ilyenkor. Fred előtt elfelhősödött a nap, amikor azt látta, hogy csupán öt húszfontost tart a kezében, és hogy felsőbb neveltetéséért e nemzet ennyivel fizeti ki. Piruló színét falfehérre váltva köszönte mindazáltal:

- Igen lekötelez a bácsi.

- Számítok is rá - mondta Mr. Featherstone, azzal lezárta és helyére tette dobozát, majd megfontoltan levette szemüvegét, s mint akit a hosszas mérlegelés megerősített véleményében, újra elmondta: - Számítok is rá, hogy lekötelezel.

- Hálás köszönetem, bácsi - mondta Fred vidáman, mert egy pillanat elég volt, hogy egyensúlya helyrebillenjen.

- A hála indokolt. Ha vinni akarod valamire a világban, másra nemigen számíthatsz, mint Peter Featherstone-ra. - Az öregember szeme kettős elégedettséggel csillogott: részint mert ez a tanult fiatalember most őrá számított csakugyan, részint mert olyan botor volt, hogy számított.

- Igaz. Nem születtem valami szépreményűnek. Kevesen néznek sötétebb jövő elébe - állapította meg Fred tetszelegvén becsületében, amely mellett rossz sorsában is kitart. - Keserű sors, ha az embernek csak egy rossz szimatú vadászló jut, közben látnia kell, hogy mások, akik feleilyen jó bíráim nincsenek, mint a bácsi, rossz vásárokban vesztegetik a pénzüket.

- Látod, most vehetsz magadnak jó vadászlovat. Nyolcvan font elég lesz rá, úgy hiszem, és még marad húsz fontod, ami a pénzzavarból kisegít - jegyezte meg kuncogva Mr. Featherstone.

- Nagyon jó hozzám a bácsi - mondotta Fred, pontosan érezvén, mekkora a hézag érzése és kimondott szava között.

- Meghiszem, hogy jobb bátyád vagyok, mint a kitűnő Bulstrode. Nem hinném, hogy a zavaros üzleteiből sok pénzt fogsz látni. Apád torkán is rajta tartja a kést, mint hallom, igaz-e?

- Apám soha nem vezetett be üzleti ügyeibe, bácsi.

- Akkor mégsem olyan bolond ember, mint amilyennek néztem. Más azért magyarázat nélkül is átlát a szitán. Hanem őtőle sem néz ki sok terád: végrendelet nélkül fog elhalni, ismerem a fajtáját. Nekem csinálhatnak belőle middlemarchi polgármestert, én megmondom akkor is. És ha végrendelet nincs, akkor nem sokat látsz a pénzéből, hiába vagy a legidősebb fia.

Fred arra gondolt, hogy Mr. Featherstone még talán soha ennyire ki nem mutatta a foga fehérét. Az is igaz, hogy ennyi pénzt sem kapott tőle még egy összegben.

- Tűzbe vethetem Mr. Bulstrode levelét, bácsi? - kérdezte Fred, s máris indult a kandalló felé.

- Felőlem! Nekem minek? Nekem nem hozott pénzt.

Fred élvezettel szúrta át a levélen a piszkavasat. Ment volna már szívesen, csak a jobbik énje s a bácsikája előtt is restellte volna, hogy máris eltakarodik, amint a pénzt bezsebelte. Hanem amikor a tiszttartó megjelent, hogy a jelentést gazdája előtt megtegye, Fred végtelen megkönnyebbülésére megkapta az engedélyt a távozásra azzal, hogy hamarosan ismét jelentkezzék.

Nemcsak bácsikájától szabadult volna szívesen, hanem Mary Garthot is szívesen megkereste volna. Ott találta szokott helyén a tűznél, varrása az ölében, s mellette egy kis asztalon nyitott könyv. Szeme már nem volt olyan vörös, önuralma visszatért.

- Talán szólítanak odafönn? - kérdezte, és felemelkedett ültéből, amint Fred a szobába lépett.

- Nem, csak én vagyok elbocsátva, mivel Simmons a jelentését teszi.

Mary visszaült a munkájához. A megszokottnál érezhetően közönyösebben bánt Freddel - nem tudhatta, milyen tüzes rokonszenvvel figyelte Fred a megaláztatását előbb.

- Elidőzhetek itt egy kicsit, Mary, vagy untatlak?

- Ülj le, légy oly kegyes - biztatta Mary. - Annyira biztosan, nem fogsz untatni, mint Mr. John Waule, aki tegnap járt nálunk, és engedelmem nélkül telepedett ide.

- Szerencsétlen alak! Alighanem szerelmes beléd.

- Nem veszem észre. Szerintem egy lány életében a legkeservesebb, hogy a szerelem mindig gyanítható legyen olyan ember részéről, aki jó hozzá, akinek hálával tartozik. Azt reméltem, hogy én legalább nem leszek kiszolgáltatva ilyen szerelmeknek. Nincs mivel tápláljam hiúságomat, amely azt sugallná, hogy aki három lépésen belül van, az mind szerelmes belém.

Mary éppen nem akart volna érzelmeknek hangot adni most, s a hangja mégis indulatosan megremegett.

- Ott egye a fene John Waule-t. Nem akarlak én kihozni a sodrodból. Azt sem tudtam, hogy hálára vagy kötelezett iránta. Csak azt tudom, hogy mind iránt hála tölt el, valahányszor a gyertyát elfújják helyetted. - Fredet is kínozta büszkesége, ezért nem akarta kimutatni, hogy tudja, minek szól igazában Mary kifakadása.

- Ó, engem semmi a sodromból úgy ki nem hoz, mint a megszokás. Nem bánnám, ha valaki már egyszer nem úgy szólna hozzám, mint a fejreejtetthez. Néha még azt is elképzelem, többet megértek, mint amennyi szót egy magasabb iskolát járt fiatalember rám veszteget. - Mary már a régi volt: beszédének kacagó búvópatakja ragadta el Fredet a legjobban.

- Nem bánom, ha ma délelőtt énrajtam neveted vissza magad a jókedvedbe - jelentette ki Fred. - Olyan szomorúnak látszottál odafönn. Gonoszság, hogy a szolgálataidért még így megkínozzanak.

- Ugyan, énnekem gyöngyéletem van, legalább ha a másét nézem. Megpróbálkoztam a tanítással, de az nem nekem való. Gondolataim a maguk útján szeretnek eltekeregni. Mégiscsak az lehet igazán nehéz, ha valaki mímelt munkával keresi a kenyerét. Itt én mindent jól megcsinálok, jobban talán, mint akárki, még Rosy sem kivétel. Bár ő az a fajta szépség, aki emberevő óriások fogságában szokott sínylődni a tündérmesékben.

- Rosy! - kiáltotta Fred a képességekben való testvéri kétkedés legőszintébb hangján.

- Ugyan, Fred - szólt rá Mary -, neked aztán semmi jogod az efféle szigorra.

- Van talán valami kifogásod ellenem e pillanatban?

- Nem valami, sok minden. Nem e pillanatban, általában.

- Persze, tudom, naplopó vagyok és különc. Pedig csak az a baj, hogy nem szeretem a szegénysorsot. Talán nem is vált volna rossz ember belőlem, ha vagyonnal együtt születek a világra.

- Vagyis boldog lehettél volna, ha minden másként fordul, mint ahogy Isten rendeli - nevette Mary.

- Ha arra célozol, hogy papnak milyen lettem volna, hát nagyjából olyan, mint te tanítónőnek. Pályaválasztás dolgában viseltethetnél irántam bajtársiasabb érzéssel is, Mary.

- Sosem mondtam, hogy papnak kellett volna lenned. Akad még munka a világon más is. Szomorúnak azt tartom, ha nem tud kiválasztani az ember egyet, hogy abban járjon el.

- Választhatnék én is egyet, ha... - Fred itt elakadt, felállt, és nekidőlt a kandallónak.

- Választhatnál, ha biztosan tudnád, hogy nem örökölsz vagyont?

- Ezt nem mondtam. Te piszkálódol. Elég baj, hogy ennyire adsz a mások véleményére.

- Ha adnék másra, ezekre az új könyvekre adnék előbb - válaszolta Mary, és megemelte az asztalon fekvő kötetet. - S ha másokkal talán csúnyán bánsz is, én nem panaszkodhatom.

- Nyilván nem, mert téged mindenkinél jobban szeretlek. Holott tudom, hogy megvetsz.

- Meg... egy kicsit - bólintott Mary mosolyogva.

- Bezzeg az olyan alakokat bámulod, akik folytonosan a véleményüket lengetik.

- Bámulnom kellene őket valóban. - Mary kezében gyorsan járt a tű, és mindenképpen a helyzet úrnőjének látszott. A kátyúból nincs menekvés, csak mind mélyebbre visz az út: ez volt Fred Vincy érzése.

- A nők, azt hiszem, olyat nem szerethetnek, akit ismernek, mióta az eszüket tudják. A férfiak másképp vannak. A nőket új fiúk veszik le a lábukról.

- Lássuk csak - biggyesztette ajkát Mary fensőbbségesen -, mit is mondanak a tapasztalataim? Vegyük például Juliát... az ő esete neked szolgáltat igazat. Viszont Ophelia alighanem régről ismerte Hamletet. Brenda Troil pedig... ő már ismerte Mordaunt Mertont közös gyermekségüktől fogva, de a regényük csak akkor kezdődött, mikor már házasulandó fiatalember volt. Igaz, Minna regénye még elsöprőbb Clevelanddel, az idegennel. Waverley nem ismerte korábban Flora Mac Ivort, csakhogy nem is szeretett bele. Aztán itt van Olivia, Sophia, Primrose és Corinne... róluk csakugyan el lehet mondani, hogy új fiúkba szerettek bele. Elmondhatom tehát, hogy tapasztalataim meglehetősen vegyesek.

Mary kajánul pillantott fel Fredre, és Fred nagyon szerette ezt a pillantását, bár Mary szemének tiszta ablakán csak a figyelem nézett ki nevetve. Szeretetre méltó fiúnak látta Fredet, aki kamaszból emberré serdült. És lám, öregbedett régi játszótársa iránt érzett szeretetében is, nem változtatott rajta a magasabb iskola, amely ebben az országban rangra és jövedelemre nyit kilátást.

- Akit nem szeretnek, annak hiába magyarázzák, hogy jobb ember lehetne, mert jobb csak akkor telik tőle, ha szeretik is viszonzásul.

- A „lehetne” felől bizony hiába minden magyarázat. Volna, lehetne, kellene: tehetetlen segédigék.

- Én meg alig hiszem, hogy odaadó női szeretet nélkül viheti valamire az ember.

- Először vigye valamire, a többit aztán várja.

- Ebben már te vagy a mester. Csak azért, mert jó ember, nő senkit meg nem szeretett.

- Meglehet. Viszont akit szeret, azt már rossznak nem nézi.

- Nem szép, ha azt mondod rám, hogy rossz ember vagyok.

- Én rólad nem beszéltem.

- De én megmondom, hogy soha nem viszem semmire, ha te azt nem mondod, szeretsz, és ha meg nem ígéred, hogy feleségül jössz hozzám... mikor már nősülendő korban leszek.

- Én csak azt ígérhetem: ha szeretnélek, se mennék hozzád feleségül.

- Gonoszkodol, Mary. Ha szeretnél, megígérnéd, hogy a feleségem leszel.

- Gonosz akkor volnék éppen, ha feleségül mennék hozzád. Akármennyire szeretnélek.

- Érteném, ha azt mondanád, hozzám nem, így, ahogy vagyok, vagyontalanul. Persze hogy nem. Huszonhárom éves vagyok, családot még nem tudnék eltartani.

- Legkönnyebben a huszonhárom éves korodon fogsz segíteni. Más tekintetben, attól tartok, nem lesz ilyen gyors a változás. Apám azt mondja, a lustának élni nincs joga. Nemhogy megnősülni.

- Akkor kössem fel magam?

- Ne. Jobb volna, ha a vizsgáidat tennéd le, azt hiszem. Mr. Farebrothertől hallom, milyen szégyenletesen könnyű az.

- Meghiszem. Neki minden könnyű. Nem mintha az észnek sok köze volna hozzá. Van nekem tízszer annyi eszem, mint azoknak, akik átmennek a vizsgán.

- Hallatlan! - kiáltott fel Mary, nem bírván kajánságával. - Értem már, hogy lesz káplán az ilyenekből, mint Mr. Crowse. Oszd el az eszedet tízzel, s küldj el egy részt a vizsgára. A művelet próbája, hogy éppen tízszer olyan lusta vagy, mint mások.

- Csak nem azt akarnád, hogy tegyem le a vizsgát, és szegődjek el papnak?

- Nem arról van szó, hogy én mit akarok. Hallgass a tulajdon belátásodra. Nicsak! Itt van Mr. Lydgate! Megyek is föl, szólok a bácsinak.

Ahogy fölállt, Fred megfogta a kezét. - Ha bátorítást nem kapok tőled, Mary, én azt hiszem, többre nem vihetem, csak kevesebbre.

- Tőlem ne várj bátorítást - jelentette ki Mary pirulva. - A te barátaid se hallanák jó szívvel, az enyémek sem. Apám fölháborodna, ha megtudná, hogy olyan valakinek nyújtottam a kezem, aki dolgozni nem tud, csak adósságba veri magát.

Elevenébe talált Frednek. El is engedte a kezét. Mary még visszafordult az ajtóból: - Mindig nagylelkűen bántál velem, Fred. Nem akarok hálátlan lenni. De többet ilyesmiről ne beszéljünk.

- Nagyon helyes - mondta Fred, s duzzogva nyúlt a kalapja és a lovaglópálcája után. Arcán fehér folt váltotta a pirosat. Mint akárhány kínos helyzetbe jutott dologtalan fiatalúr, lám, ő is egy kis csúnyabogárba szeretett bele, akinek még pénze sincs! Mr. Featherstone birtokának ígérete azonban felvidította, s hozzájárt még az a meggyőződés, hogy mondhat Mary, amit akar, azért csak szereti. Fredet nem törte le a kétség.

Mikor hazaért, az öt húszfontos közül négyet anyjának adott át azzal, hogy őrizze meg. - Nem akarom ezt is elkölteni, anyám. Adósságot szeretnék megadni belőle. Jobb, ha nincs a kezem ügyében.

- Jól van, aranyosom - mondta Mrs. Vincy. Legidősebb fia s legkisebb lánya (a hatéves) volt a kedvence, éppen amelyiket a két leghaszontalanabbnak tartott mindenki. Viszont az anyák szemét sem homályosítja el mindig az elfogultság: azt legalább meg tudja ítélni, melyik a legjobb szívű, legszeretőbb gyermeke. És Fred valóban nagyon szerette az anyját. De arra talán inkább a más szeretete ösztönözte, hogy nyolcvan fontot tulajdon hajlama elől biztonságba helyezzen. Mert a százhatvan font hitelezője, Mary apja, a legjobb zálogot tartotta kezében.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

- Faképnél hagysz egy kékszeműt,
Bogárszemű se tetszik,
Merengőbbnek, te népszerű.
Mégsem láttunk eleddig!

- Csitt, én a szépek szépének
Csapázok a nyomában.
Csapás vezet és szép ének
Rengeteg vadonában.

Amott iramlik! Égi lénye
Földön öltött testet.
Üdébb, mint csillag régi fénye...
- A Természetet fested!

A nagy történész, ahogy Fielding magát makacsul nevezte, százhúsz évvel ezelőtt szerencsésen lehunyta a szemét, elfoglalván helyét kolosszusaink között, kiknek agyaglábai alján tapickál élő szerénységünk - az ilyen nagy történész mázsás megjegyzéseiben és kiadós kitérőiben dicsőül meg, mert munkájának igazán utánozhatatlan részei ezek, különösképpen egymásra következő műveinek indító fejezeteiben, mikor kihúzza karszékét az előszínbe, és csevegős kedvének buja angolságát elénkbe dönti. Fielding idejében még hosszabbak voltak a napok (hiszen a szükség mértékével mérjük időnket, akárcsak a pénzt), terjedelmesebbek a nyári délutánok, és az óra alig kettyent egyet-kettőt a téli estéken. Mi, elkésett történetírók, hiába áhítozunk példájára. Ha utánozni próbálnánk, csevegésünkből alighanem vékony hangú csivitelés válna, amilyet nem karszékből, hanem madárhintáról hallani. Nekem legalább az emberi sorsok gombolyítása körül annyi a tennivalóm, bogaikat oldozván-kötvén, hogy a gubancra rámegy a napom, azért érdeklődésemmel nem fordulhatok a világegyetemnek nevezett csábítóbb s tágabb terek felé.

E pillanatban például Lydgate-et, az új telepest kell tüzetesebben megismertetnem mindazokkal, akik kiléte iránt érdeklődnek, hiszen nem tudhatnak róla sokat azok sem, akik mindennap látták Middlemarchba érkezése óta. El kell ismernünk, hogy egy embert magasztalhatnak, agyondicsérhetnek, irigyelhetnek, kinevethetnek, fölhasználhatnak, megszerethetnek, vagy legalább férjnek kinézhetnek, és nem ismernek mindeközben - nem több tehát, mint merő füzére a szomszédság téveszméinek. A közvélemény abban nem is tévedett, hogy Lydgate-et nem ítélte közönséges vidéki körorvosnak. S az efféle ítélethez különösen nagy remények fűződtek Middlemarchban. Mert a háziorvosa mindenkinek bámulatosan ügyes volt akkoriban is, és kitanultan, biztosan kezelte a legszemélyesebb és legalattomosabb kórokat. Ügyességének bizonyítéka finomabb megérzéseiben rejlett, melyek bámulatosan egybecsengtek hölgybetegeinek rendíthetetlen meggyőződéseivel. Megérzés és meggyőződés szoros szövetségét ki sem kezdhette semmi, legfeljebb ha valamely más hölgybeteg hasonlóan erős meggyőződéséhez hasonlóan finom orvosi megérzés társult, csak éppen homlokegyenest ellenkező. A hölgyek azonban többnyire Wrenchben látták az orvostudomány végső igazságát és a Toller-féle „felerősítésben” és „lázlehúzásban” a végső kárhozatot. A bőséges köpölyözés és hólyaghúzás hőskora még nem járt le, sem pedig a mélyenszántó elméletek kora, mikor is a betegséget valamely súlyos névvel illették, és nevének megfelelően, töprengés nélkül gyógyították - ha példának okáért valamely betegség a „zendület” nevet nyerte az orvoskeresztségben, nem

lőttek rá vaktölténnyel, hanem vért ontottak nyomban. A felerősítők és a lázlehúzók táborát némelyek ördöngösöknek is tartották, amit végeredményben lehetett dicséretnek érteni. Senki azonban nem gondolta volna még álmában sem, hogy Mr. Lydgate érhet annyit, mint akár dr. Sprague, akár dr. Minchin, akik a remény enyhét nyújtották végveszélyben, mikor a szalmaszál is aranyfontot ér. Mégis, ismétlem, a közvélemény szerint Lydgate valahogy magasabb fokon állt, mint akármelyik middlemarchi körorvos. S ez igaz is volt. Alig töltötte be a huszonhetet - s e korukban a férfiak még nemigen simulnak bele az átlagba, a jövendő teljesítményekre szegezik szemüket, elutasításaik határozottak, mert úgy képzelik, hogy Mammon sem nem eteti, sem meg nem lovagolhatja őket, hanem, ha már valami közük lesz hozzá, inkább a szekerük elébe fogják.

Lydgate árván maradt a gimnázium elvégzése után. Apja katonaember volt, három árvájára alig hagyott valamit, és amikor Tertius gyerek kinyilatkoztatta szándékát, hogy orvos akar lenni, gyámjai tanácsosabbnak látták, hogy egy körorvos mellé adják felcsernek, mintsem a család jó hírére hivatkozva ellenálljanak. Azon ritka kamaszgyerek volt, aki hajlamát az önálló életpályához hamar kimutatja, s nem is azért, mert apja előtte járt volna e pályán. Mi magunk is, akik pályát választottunk, szívesen emlékezünk valamely reggeli vagy esti órára, mikor székre mászva felnyúltunk egy ismeretlen kötetért, vagy tátott szájjal hallgattunk valakire, vagy éppen könyv híján valami belső hangra, ügyszeretetünk első figyelmeztetésére kezdtünk fülelni. Ilyesmi történt Lydgate-tel is. Fürge fiú volt, a játékból azonmód felhevülten bevette magát egy sarokba, és öt perc múlva már mélyen elmerült akármi könyvbe, ami éppen a kezébe akadt: ha a *Rasselas* volt vagy a *Gulliver*, annál jobb, de megfelelt Bailey Szótára is, vagy akár a Biblia az Apokrifusokkal. Olvasnia kellett valamit, ha nem a póniját lovagolta, vagy férfiak beszélgetését hallgatta. Ilyen volt tízéves korában. Majd elolvasta *Chrysal avagy egy pengő font kalandjai* című művet végig, amelyet éppen nem gyermeteg lelkek táplálékának szánt a szerző: akkor fordult meg először a fejében, hogy a könyvek haszontalanok, és az élet ostobaság. Iskolai tanulmányai nem sokat módosítottak ezen a véleményén, mert bár „átment" klasszikusokból és matézisből, különösebben ki nem tüntette magát. Gyakran mondták róla, hogy tehetségéből mindenre telnék, ha az akarata megvolna. Fürge volt és szemfüles, azonban az értelem szenvedélyét még nem lobbantotta lángra benne szikra; könnyen habzsolható, felületes mulatságnak látta a tudást, s ha felnőttek beszélgetésébe belehallgatózott, úgy kellett észrevennie, máris több tudást sajátított el, mint amennyi a felnőtt élethez szükséges. E belátásért talán nem kell ama derékbaszabott kort dicsérnünk, mint ahogy más kort sem, melynek divatja még nem tért vissza hozzánk. Hanem egy vakáció alkalmával egyik esős nap beszorította kis házi könyvtárukba, és tallózni kezdett, hátha valami ismeretlen könyvre bukkanna. A tallózás nem kecsegtetett eredménnyel. Végül mégis levett egy szürke kötésű, poros, tépett címkéjű sorozatot, egy régi *Ismerettár* sorozatát, amelyhez eddig nem nyúlt. Ha más nem, a megmozgatásuk érdekes lesz, gondolta. A legfelső polcon sorakoztak, széket kellett odahúznia, hogy elérje. Nyomban ki is nyitotta az első kötetet, azonmód, ahogy levette - az ember hajlik rá, hogy lehetetlen helyzetben, akár szék tetején fogjon bele egy könyvbe. Az *Anatómia* címszavánál nyílott ki, és tekintete a szívbillentyűket tárgyaló bekezdésre esett. A zongora billentyűiről volt némi fogalma, de agyában most világosodott meg, hogy szerkezeti megoldásnak az emberi test építményének összhangjában is helye van. A gimnázium természetesen módot nyújtott, hogy klasszikusok illetlenebb helyeit is tanulmányozhassa, azonban az emberi szervezet működését mindig környező titkolózáson kívül esze még nyíltan állt, tudásának zsákjait erkölcsi ítéletek nélkül halmozta agyának tárházába: vére keringését nem tartotta trágárabb dolognak, mint a papírnak arany helyett való használatát. Az elhivatás ott érte a szék tetején, és mire leszállt, a világ természeti folyamatainak végtelen sokaságát sejtette meg, amit eddig tudásnak hitt szószátyár tudatlanság rekesztett el a szeme elől. Ez órától fogva Lydgate a szellemi szenvedély növekvő lángját érezte lobogni magában.

Nem restelljük elmondani újra meg újra, hogyan szeret bele egy férfi valamely nőbe, hogyan veszi feleségül, vagy hogyan szakít vele végérvényesen. Talán a költészet, talán a butaság túltengése, hogy soha el nem unjuk a körülírását annak, amit Jakab király a női nem „bája s bűvszeré”-nek nevezett - soha el nem unjuk a régi trubadúrok lantpengetését, viszont nem érdeklődünk ama más báj s bűvszer iránt, amit agyszárító gondolkodással s az apró vágyak türelmes leküzdésével kell körüludvarolni. E szenvedélynek is lehet többféle a kifejlete: néha boldog házasságba torkollik, néha csalódásba és végső szakításba. Nem ritka, hogy összeomlásához van némi köze a másik szenvedélynek is, amelyet a trubadúrok énekelnek. Hiszen a középkorúak robotos tömegében, kiknek napja éppoly rendben van, akár a nyakkendője, mindig akad szép számmal, amelyik maga akarta volna sorsát irányítani, és közben változtatni is a világon valamelyest. Elmondani aligha tudnánk, hogy züllöttek bele az átlagba, s hogyan lett belőlük tizenkettő egy tucatban, mert meglehet, hogy rosszul fizetett, szinte szerelemből végzett munkájuk iránt ugyanolyan észrevétlenül hűlt ki bennük a szenvedély, mint más ifjúkori szerelmük iránt, míg egy szép nap régi lényük már csak teng-leng otthonukban, mint a hazajáró lélek, s éppen arra jó, hogy a szép új holmihoz az undort szolgáltassa. Nincs finomabb dolog e világon, mint a fokozatos változás! Először ártatlanul szippantgatott a levegőjéből szegény - te is, én is leheltük rá a fertőzést, majd elmondtuk neki mindent kisimító közhelyeinket, és az ostoba következtetéseket is levontuk belőle. De lehet, hogy mindez a baj egy női pillantásból háramlott rá.

Lydgate nem akart így megbukni, és volt is oka jobb reményre, mivel tudományos érdeklődése hamarosan a szakmai lelkesedés formáját öltötte: ifjonti hittel esett neki a kenyérkereső munkának, és nem akart örökre belefelejtkezni a tanulóéveknek nevezett átmenetbe. Londoni, edinburghi, párizsi tanulmányai közben erősödött a meggyőződése, hogy talán a világ legszebb mesterségét választotta, mert tudomány és művészet kölcsönös viszonya itt a legzavartalanabb, és mert a megszerzett tudás hatalma egyenesen a közjavakra fordul. Gondolat és cél ilyen egybehangzása megfelelt Lydgate természetének. Érzelmi lény volt, hús-vér társas hajlama pedig megóvta a szobatudósi képzelgéstől. Nem csupán az „esetek” érdekelték, hanem John is, Elizabeth is - különösen Elizabeth.

Másért is vonzotta ez a mesterség: reformra szorult, és módot adott az embernek arra a felháborodott döntésre, hogy lerázza a pénzen vehető cafrangokat, felhagyjon a porhintéssel, és éppenséggel nem követelt, de valóságos képesítést nyújtott. Lydgate azzal ment tanulni Párizsba, hogy ha majd hazajön, valamely vidéki városban telepszik meg körorvosként, semmibe veszi az orvosi és a seborvosi tudomány természetellenes szétválasztását, hogy figyelmét érdeklődésének és az általános haladásnak szentelhesse. Úgy tervezte, kívül marad a londoni féltékenységeken, céhbeli viszályokon, társadalmi törtetésen, és fokonként szerzi meg hírnevét, akárcsak Jenner, munkája érdemével. Mert ne feledjük, milyen sötét kor volt ez: hiába munkálkodott számos nagy tekintélyű egyetem a tudás tisztaságán oly módon, hogy lehetőleg keveseket részeltetett benne, s hiába igyekezett e tudomány hibáit a tandíj emelése által kiküszöbölni, mégis megtörtént, hogy tudatlan fiatalembereket bocsátott orvosi pályájukra a városban, és még többeknek adta meg a működés jogát falun. Az Orvosi Kamara ritka levegőjű magaslataira hiába lehetett csupán a méregdrága oxfordi és cambridge-i oktatás útján feljutni, a kuruzslás virágzott, s mivel az orvosi gyakorlat bőséges gyógyszerkimérésre korlátozódott, a nagyközönség körében az a vélemény kapott lábra, hogy a gyógyulás biztosabb, ha a beteg marokszám szedi a fölül- s alulhajtó porokat, melyeket félig képzett sarlatánok rendeltek a számára. Tekintve, hogy a statisztika akkoriban még nem jutott a tudatlan és papoló orvosok számának pontos megállapításáig, Lydgate-ben az a meggyőződés alakult ki, hogy egy ember gyökeresen más gondolkodása megbillentheti akár a nagy számokat. A változás irányába szeretett volna billenteni, hogy majd egy napon a nagy átlag gyakorlatának

is változnia kelljen, neki pedig közben abban az örömben legyen része, hogy a többinél tökéletesebb rendet tesz betegeinek belső szervei közt. Ámde nemcsak az uralkodó gyakorlat tökéletesítését tűzte célul. Nagyralátása messzibbre vitte: új anatómiai szemléletmódot készült kidolgozni, amely majd nagyobbszerű felfedezéseknek vetné meg alapját.

Túlság talán, hogy egy middlemarchi seborvos a jövő felfedezőjének képében tetszelegjen? Az az igazság, hogy a nagy kezdeményezőkről keveset tudunk mindaddig, amíg sorsunkat irányítván a csillagok közé nem emeltetnek. Például az a Herschel, „ki az ég korlátait letörte", vajon nem sípoló falusi orgonán játszott-e valaha, nem fakezű suttyóknak adott-e zongoraleckéket? Minden ilyen fényességnek a földön kellett járnia valaha, szomszédok között, akik valószínűleg többet adtak viseletére, göncére, mint arra az egy dologra, amellyel nevét az örökkévalóságba írta fel. Mindegyiküknek meg kellett birkóznia isten háta mögötti kis személyes életével, az apró kísértésekkel, a nyomasztó gondokkal, ki kellett húznia lábát abból a tenger gáncsból, amit az örökkévalóság felé vezető útján vetettek neki. Lydgate látta e gáncsok veszélyét, azonban nagy volt akaraterejébe vetett hite, hogy ő majd kikerüli. Huszonhét éves fejjel tapasztaltnak képzelte magát. És nem is akarta a nagyvárosi sikerek kísértésébe vinni hiúságát, hanem olyan emberek között akart élni, akik nagy eszméivel páros szakmaszeretetének ellenlábasai nem lehettek. Bízván remélte, hogy két célja egymásra veti világát: mindennapos munkájának tüzetes megfigyelései és következtetései, másrészt a különleges esetek nagyítólencse alá vétele majd nagyobb terveihez segítik, hiszen e mesterségben ez az út vezet a kiválóságig. Megbízható middlemarchi orvos lesz, és éppen ily módon jut majd el kutatásainak távolibb céljához. Pályaindításával ilyeténképpen elégedettek is lehetünk - nem követett kancsal emberbarátokat, akik virágos cégérrel árulják a mérget, és közben hamisítványokról rántják le a leplet minduntalan, avagy kártyabarlangot tartanak fenn, hogy idejük s módjuk legyen a közerkölcs nevében felszólamlani. Lydgate a közelibb reformokkal akarta kezdeni, amilyenek egy új anatómiai felfogás érvényesítéséhez szükségesek. Ilyen reform lett volna, hogy szigorúan megtartja a legutóbbi idők orvoshatározatát, azt nevezetesen, hogy csupán rendeli és nem árusítja a gyógyszert, sem gyógytárostól haszonrészesedést el nem fogad. Ilyen újításokkal kellett kezdenie, aki körorvosként akart gyökeret verni egy vidéki városban, és céhtársainak acsarkodására fütyült. Lydgate azonban a kezelésmódokban is az újítást kereste, és bölcsen belátta, hogy a becsületes orvosi működésben az apróbb buktatókat kell először gondosan elkerülnie.

Az az idő talán jobban kedvezett a megfigyeléseknek és az elgondolásoknak, mint a mostani. Szívesen képzeljük, hogy a civilizáció fénykora Amerika részletes felfedezésének ideje volt, amikor még egy bátor hajós, a hajótörés állandó veszedelmével dacolva akármikor új királyságra bukkanhatott. 1829 táján a kórtan fehér foltjai felfedezetlen Amerika módjára csábították a fiatal orvos-kalandort. Lydgate becsvágya pedig éppen arra irányult, hogy mesterségének tudományosabb, ésszerűbb alapokat vessen. Minél mélyebbre hatolt valamely kór megismerésében, mint valamely láz vagy a lázak természetében, annál inkább érezte szükségét ama szerkezeti tudásnak, amelyben az úttörő munkát Bichat végezte, rövid csillagfutása során e század elején, mert ugyan harmincegy éves korában már meghalt, mégis, mint Nagy Sándor, sok örökösnek elegendő birodalmat hagyott hátra. Ez a nagy francia elsőnek fogalmazta meg azt az elgondolást, hogy az élő szervezetek megfelelő nézőpontból ítélve nem egyes szervek társulásai, és megértésükhöz nem segít, ha először a szerveket, majd együttesüket tesszük vizsgálataink tárgyává, hanem elemi szövevényüket avagy szövetüket kell kiindulásul vizsgálnunk, az agy, a szív, a tüdő közös alkotóelemeit tehát, amelyekből úgy épül a szervezet, mint a ház, rész szerint fából, vasból, kőből, téglából, ónból, mindezen építőanyagnak meglévén külön felépítése és részaránya. Nem értheti meg tehát senki az egész szerkezetet és részeit - gyengeségét itt, javításra szoruló voltát amott -, aki építőanyagainak természetét meg

nem ismerte. Bichat ezen elgondolása, s hozzá a szövetek részletes vizsgálata olyan hatással volt az orvostudományra, mint amikor az olajmécsesekkel világított utcákban gázláng gyúlt: új kapcsolatok, mindeddig ismeretlen szerkezeti összefüggések bukkantak fel megannyi újabb kérdésként kórismék és kórkezelések megállapításánál. Az emberi értelemre és lelkiismeretre fellebbező újításoknak azonban lassú az útjuk, ezért 1829 végére járván immár, a gyakorló orvosok nagyobb része még egyre a régi ösvényeket tapodta, és annak a tudományos munkának a végére még nem jutott, amely Bichat felismeréséből következett volna. Ez a nagy látnok ugyanis a szöveteket tekintette az élő szervezet bonthatatlan elemeinek, bennük szabva meg az anatómiai elemzés véghatárát - más kutató elme viszont feltehette a kérdést, nincs-e ezeknek a szerkezeti elemeknek oly közös eredőjük, mint, teszem azt, a nyers selyemgubó a tafotának, fátyolszövetnek, tüllnek, szaténnak, bársonynak. Újabb fénykéve kellett volna ide, amely, mint a legény esetében, végső kapcsolatra mutat, és minden korábbi magyarázat újrafontolását teszi szükségessé: Bichat munkájának ily folytatása, amely egy ideje már villanyos rezgésben tartotta az európai elméket, lett volna Lydgate nagyobbik becsvágya: az élő szervezetek építőanyagainak végső azonosságát kétséget kizáróan igazolni, s ilyen módon új útra terelni az emberi gondolkodást. Mi az elemi szövet? Lydgate így tette fel a kérdést, s a válasz még nem csattant rá pontosan, ámde sok kutatónak hiányzik a csattanó a válaszából egy darabig - Lydgate pedig csöndes időszakra számított, hogy figyelemmel vehesse fel Bichat elvarratlan szálait. Leleményét szorgos napi munkában akarta csiszolni, a gyakorlatában nemcsak szikéhez nyúlt volna, hanem a górcsőhöz is, melyhez a kutatás megújult bizalommal fordult. Terve tehát a jövőre nézve röviden az volt, hogy apró jó cselekedetekkel szolgálja Middlemarch javát s nagyokkal a világét.

Boldog embernek volt mondható ebben az időben, huszonhét éves fejjel, káros szenvedélyektől mentesen, mások javát keresve, rajzó elképzelésekkel az agyában érdekes volt az élete anélkül is, hogy versenylovak és más költséges istenek tiszteletének áldozott volna, bár telni úgysem tellett volna ilyesmire abból a nyolcszáz fontból, amely működési engedélyének megváltása után a zsebében maradt. A rajtvonalon állt, indításra várva, s ilyenkor még az ember pályafutására előkelő fogadásokat lehetne kötni, ha volnának urak, akik szenvedélyüket úgy élnék ki, hogy az eltökélt szándék bonyolult esélyeit latolgatnák, a körülmények segítőerejét és gáncsvetéseit, a belső egyensúly finom játékát, melyeknek együttes eredménye, hogy az ember úszva ér-e célt, vagy sodortatja magát. A kockázatot látnunk kell, ha akármilyen jól ismerjük Lydgate jellemét, hiszen a jellem is folyamat és bontakozás. Lydgate még készülőben volt, akár mint middlemarchi körorvos, akár mint halhatatlan orvostudor: erényei és hibái egyaránt nőhettek vagy zsugorodhattak még. S ha hibáit említem, remélem, nem játszom el az irányában támadt jóindulatot. Hiszen legtiszteltebb barátaink között is akad olyan, aki kissé önhitt vagy lenéző, kinek kiváló elméjét közönséges foltok éktelenítik, ki balítéleteinek köntösében hol szorosan jár, hol bőven lötyög, kinek jobbra termett erejét méltatlan csatornák nyelik el, oly nagy rajta a futó pillantások csábító hatalma. Mindezeket ellene szegezhetjük Lydgate-nek is, azonban nem mondanánk többet, mint az a tapintatos pap, aki mindig Ádámot hajtogatja, de a világért rá nem pirítana a padbérlőkre. Ezeket a finom általánosításokat olyan hibák láttán tesszük, amelyeknek határozott arculatuk, beszédük, hangsúlyuk és fintoraik vannak - így játsszák szerepüket a legkülönfélébb drámákban. Hiúság sincs két egyforma, aminthogy orr sincs. Dölyf is ahány, annyiféle: a gondolkodásmódok hajszálnyi finomságaival változik. Lydgate büszkesége a nagyralátó fajtából való volt: sose alázkodott, sose pimaszkodott, csak megkövetelt és lenézett. Sajnálatból sokat megtett a tökfilkókért, és bizton tudta, hogy hatalmukba nem keríthetik. Párizsban megfordult a fejében, hogy belép a saint-simonisták közé, és tulajdon sarkalatos tételeik ellen fordítja őket. A büszkeség minden hibáját átszínezte: illett a szép baritonjához, jól szabott ruháihoz, előkelő taglejtéséhez. Hol találhatók tehát a közönségesség említett foltjai? - kérdezhetné az az ifjú

hölgy, kinek a hanyag előkelőség az eszményképe. Közönséges hogyan lehetne ember, aki ily jól nevelt, ily kitűnni vágyó, s az embertársai iránt való kötelességérzetnek ily szokatlan példája? Pedig meglehet benne, mint ahogy lángelmében is fellelhetjük a butaságot, ha szokatlan tárgy felé kalandozik, vagy a közjó bármi tüzes harcosáról ugyanígy kiderülhet, hogy a kevésbé súlyos eszmék iránt nem fogékony: Offenbach zenéjénél többet fel nem foghat, s a drámából csak a legfrissebb vígjáték szófacsarásai valók neki. Lydgate közönségessége balítéleteinek szövevényében rejlett, mert nemes szándéka és sokféle rokonszenve ellenére a balítéleteknek ugyanolyan készletét hordozta magában, mint a legközönségesebb halandó. Szellemi szenvedélyén kicsiszolódott elméjébe nem hatolt bele a bútorokról, az asszonyokról vagy a tulajdon származásáról alkotott ítélete. Származásáról például azt tartotta, hogy jobb, mint más vidéki orvosé, és kívánatos, hogy ez köztudottá váljék (bár maga a hírét nem terjesztette volna). A bútorok kérdése e pillanatban nemigen foglalkoztatta, ám ha mégis előkerült a dolog, úgy tetszett, sem a biológia, sem a nagy reformtervek azon közönséges érzés fölébe nem emelhették, hogy bútorból neki csak a legfinomabb felelhet meg.

Ami a nőket illeti, egyszer már elkövetett egy fejvesztett ostobaságot, amit utolsónak szánt életében, tekintve, hogy a messzi jövőbe kitolt házasságot nem tekintette fejvesztett ügynek. Akik Lydgate-be jobban bele akarnának látni, azoknak nem árt tudniok, miféle volt e fejvesztett ostobaság, mivel jó példája szenvedélyes féktelenségének s a vele páros lovagiasságnak, amely együtt tette erkölcsileg szólván szeretetre méltóvá. A történet röviden elmondható: Párizsban tanult akkor, és tanulmányain kívül galvános kísérletekkel foglalkozott. Egyik este, nem jutván a várt végeredményre, nyugodni hagyta békáit és nyulait a számukra nyilván érthetetlen villanyozások után, és a Porte Saint-Martin színházba indult. Ugyanazt a melodrámát játszották, amit már többször látott, de nem is a több szerző ügyes összeműködése vonzotta oda, hanem egy színésznő, akinek az volt a szerepe, hogy leszúrja szerelmesét, mivel összetévesztette a darab bajkeverőjével, a gonosz gróffal. Lydgate szerelmes volt a színésznőbe, ahogyan csak olyanba lehetünk szerelmesek, akivel valószínű, hogy szóba sohasem elegyedhetünk. Provence-i nő volt, fekete szemű, görög arcélű, formái fenségesek és gömbölydedek - az a fajta szépség, amelyben a matróna bája ötlik fel már kora fiatalságában. S a hangja lágyan búgott. Nemrég jött Párizsba, makulátlan volt a híre, férje játszotta mellette a szerencsétlen szerelmest. A színésznő játéka, hogy úgy mondjuk, nem volt jobb a kelleténél, de a közönség beérte ennyivel. Lydgate-nek jobb gondfelejtője nem akadt, mint hogy ezt az asszonyt nézze. Akár a déli verőn sütkérezhetett volna, ibolyás part alján, szellőztetvén fejéből a galvanizmust, amelyhez úgyis hamarosan visszatér. Ezen az estén azonban az elcsépelt szomorújátékot friss tragédia egészítette ki. Amikor a hősnőnek le kellett volna szúrnia szerelmesét, s neki, hónaljában a késsel, sóhajtva elterülni, az asszony valóban leszúrta férjét, aki a haldokló természetes mozdulatával terült el. Vad sikoly hasított bele a telt házba, és a provence-i asszony ájultan esett össze. A sikolyt és az ájulást megkövetelte a darab is, az ájulás azonban valódi volt. Lydgate felugrott, és mászott fel, maga sem tudta, hogyan, a színpadra, és segélyt nyújtott. Közben megismerte szíve hősnőjét: zúzódást talált a fején, majd óvatosan karjába emelve levitte a színről. Párizs visszhangzott a halálesettől. Gyilkosság történt-e? A művésznő legőszintébb hódolói esküdtek a bűnösségére, ami hódolatukat rajongásig fokozta (ilyen ízlés járta akkoriban), Lydgate azonban nem tartozott közéjük. Szenvedélyesen kardoskodott a színésznő ártatlansága mellett, és távoli vonzalma szenvedélyes szerelemre fordult. A gyilkosság gondolatát elutasította. Okot találni nem lehetett volna, a fiatal férj s feleség köztudomás szerint bolondult egymásért, és nem állt példátlanul, hogy egy véletlen botlás a színpadon ilyen súlyos következményekkel járjon. A rendőri nyomozás Madame Laure szabadon bocsátásával végződött. Lydgate addigra már sokszor beszélt vele, és mindannyiszor imádandóbbnak találta. Mélabús volt, hálásnak látszott, puszta jelenlétével hódítani tudott, akár a hallgatag alkonyat. Lydgate tébolyultan várta szerelme viszonzását, és őrizte féltékenyen,

nehogy más elébe kerüljön, s megkérje a kezét. A színésznő azonban nem újította meg szerződését a Porte Saint-Martin színházzal, pedig már a nagy port vert haláleset is szavatolta volna sikerét, hanem búcsú nélkül otthagyta Párizst és elszánt hódolóinak szűk körét. Senki talán nem nyomozott utána, egyedül Lydgate, mert úgy érezte, hogy megáll a természettudomány, amíg a kóborságba esett boldogtalan Laure nem talál vigasztalóra. Lappangó színésznőkre azonban rátalálni könnyebb, mint lappangó igazságokra, ezért Lydgate hamarosan megtudta, hogy Laure Lyonnak vette útját. Végül Avignonban talált rá, ahol ugyane néven nagy sikerrel játszott, és megjelenése fenségesebb volt, mint valaha, az elhagyott asszony szerepében, karon ülő gyermekkel. Lydgate felkereste az előadás után. A színésznő a szokásos nyugalommal fogadta, amely Lydgate szemében olyan volt, mint a víz kristálytiszta mélye. Másnapra látogatási engedélyt eszközölt ki tőle, és azt tervezte, hogy megvallja imádatát, és kezét kéri. Tudta közben, hogy agya megbicsaklott - tervét, tettét még felismert gyarlóságaival sem látta összhangban levőnek. Mindegy! Így döntött mégis. Ha két lény él benne, megegyezésre kell jutniok egymással. Furcsa, hogy némelyikünk, nézőszögét gyakran változtatván, képes ellátni szenvedélyein túlra, s míg egyik lénye a holdvilágot falja, ott látja a másikat, a józanabbikat, lenn várakozni valamely lapályon.

Azonban szenvedélyesen törni rá a nyugalmas Laure csöndjére, megtiprása lett volna tulajdon érzéseinek.

- Ön tehát Párizstól idáig nyomozott utánam? - kérdezte a művésznő Lydgate-től másnap, amint ott ült előtte összefont karral, és nézett rá, ahogy egy meg nem szelídített kérődző nézhet, nagy, csodálkozó szemmel. - Ilyenek mind az angolok?

- Eljöttem, mert nem élhettem a kegyed látása nélkül. Kegyed magányos. Szeretem kegyedet. Kérem, legyen a feleségem. Várni hajlandó vagyok, ha megígéri, hogy a feleségem lesz. Az enyém, senki másé.

Laure némán sugározta rá mélabúját nagy álmos szemhéja alól, míg Lydgate-et el nem töltötte a boldog bizonyosság, s oda nem borult a lába elé.

- Elmondanék önnek valamit - kezdte búgva, karba font kézzel. - Megbotlottam csakugyan.

- Tudom, tudom - nyugtatta meg Lydgate sietve. - A balvégzet kötözött engem kegyedhez.

Laure megint hallgatott egy sort, aztán folytatta lassan: - Szándékos volt a botlás.

Lydgate erős szívű fiatalember létére elsápadt, és remegni kezdett. Talán elmúltak percek is, mire felállt, s néhány lépésre megvetette a lábát.

- Valamit tehát elkendőzött - mondta végül, még szenvedélyesen. - A férje vadállati módon bánt kegyeddel. És kegyed meggyűlölte érte.

- Nem. Csak fárasztott a szerelme. Aztán Párizsban akart élni, nem az én szülőföldemen. Nekem ez sem tetszett.

- Úristen! - nyögte Lydgate iszonyodva. - Ezért szántszándékkal megölte?

- Nem terveztem, csak játék közben jutott az eszembe. De szándékosan tettem.

Lydgate némán állt, és önkéntelenül fejébe nyomta kalapját, míg a művésznőt nézte. Első fiatalos szerelmét egyszerre ott látta az ostoba bűnözők társaságában.

- Ön derék fiatalember - állapította meg a művésznő. - Én azonban nem vagyok férjpárti. Ő volt az utolsó.

Három nappal később Lydgate már javában galvánozott párizsi laboratóriumában, és szentül hitte, hogy ábrándjainak örökre befellegzett. Szívét a megkérgesedéstől jósága óvta, s az a

hite, hogy az emberi élet javítható. Azonban többet bízott az ítéletére most, hogy ekkora tapasztalatot szerzett, és attól fogva szigorúan tudományos szemmel tekintett a nőkre, nem nyitván tért különös várakozásoknak.

Senki Middlemarchban ilyen mélyen nem tekinthetett Lydgate múltjába, ahogy mi kíséreltük meg ezúttal, de a tisztes városi nép nem is igen túrt volna mélyebben, mint az orra hossza. Nem csupán a város ifjú szüzei, hanem őszbe csavarodott szakállú urak is azon töprengtek legföllebb, hogyan illeszthetnék új ismerősüket céljaik közé, és igen kevés tudomással beérték afelől, miképpen formált az élet eszközükön. Middlemarch lenyelni akarta Lydgate-et, kényelmesen magához idomítani.

TIZENHATODIK FEJEZET

Kegyedben együtt meglelem,
Amit imádnak szép nemedben:
Bájt s szívjóságot szép szemedben.
Szépnem különbet nem terem.

SIR CHARLES SEDLEY

A middlemarchiakat ez idő szerint az a kérdés izgatta inkább, vajon fizetéssel kinevezett káplánja legyen-e a kórháznak Mr. Tyke vagy se. A vitákból megvilágosodott Lydgate előtt, mekkora hatalma van Mr. Bulstrode-nak a város felett. A bankár volt az ura kétségtelenül, de nem ellenzék nélkül, sőt tulajdon párthívei között is akadtak olyanok, akik kimutatták, hogy megalkuvásból tolják a szekerét, és megmondták nyíltan, hogy az üzleti kockázat ilyen körülményei között kénytelenek néha az ördögnek is gyertyát gyújtani.

Mr. Bulstrode nem csupán annak köszönhette hatalmát, hogy vidéki bankár, aki a város kereskedőtársadalmának pénzügyi titkaiba belelát, és hitelügyleteiknek végső mozgatója, hanem jótékonykodásának is, amelyben egyszersmind volt készséges és szigorú - készségesen ruházta át a kötelezettségeket, és szigorúan hajtotta be a hasznot. Mint iparkodó ember, aki a kormánykereket egy pillanatra nem ereszti, megszerezte a döntés jogát a városi jótékonysági intézmények ügyeinek intézésében, ezenfelül a személyes jótékonyságban is érdemeket szerzett bőkezűségével és pontosságával. Nagy gondot fordított arra, hogy Tegg varga fiával tanoncszerződés köttessék, s a továbbiakban szemmel tartotta Tegget, rendesen jár-e templomba. Védte a mosónét, Mrs. Strype-ot, szárítóköteleinek kihúzása miatt támadt ügyében Mr. Stubb jogtalan követelései ellen, és maga vizsgálta meg a Mrs. Strype-ra szórt rágalmait. Számos apróbb személyes kölcsönt adott, azonban a körülményeket a kölcsön nyújtása előtt és után alaposan kipuhatolta. Az ember ilyen módon nemcsak szomszédainak hálaimájában foglal helyet, hanem reményei és rettegései között is. S ha egyszer a hatalom ekkora teret hódít, azt látjuk, hogy dagad tovább magától, minden korlátot szétfeszítve. Mr. Bulstrode-nak pedig az volt az elve, hogy a hatalomból minél több gyűjtendő, majd Isten dicsőségére fordítandó. Sokat vívódott, tépelődött magában, amíg az okokat s következményeket magában alkalmanként takarosan elrendezte, hogy minden tette Isten dicsőségébe torkolljék. Mint azonban láttuk, nem mindig volt helyes az okadatolása. Éltek tompább ésszel is sokan Middlemarchban, akik az igazságot csak mázsára mérték, s az ilyenek azt a gyanút táplálták magukban, hogy mivel Mr. Bulstrode keveset eszik, keveset iszik, sokat töprenkedik, egyszóval nem az ő módjukon élvezi az életet, nyilván vérszopó gyönyörűséget lel hatalmában.

A káplánság kérdése akkor került szóba Mr. Vincy asztalánál, mikor Lydgate ott vacsorázott. Lydgate úgy vette észre, hogy a család rokonsága Bulstrode-dal nem gátolja a véleménynyilvánítás szabadságában még magát a házigazdát sem, bár ellenvéleményét kizárólag Mr. Tyke prédikációira alapozta - amelyek szerinte hemzsegtek a hittételektől -, valamint a Mr. Farebrother iránt érzett rokonszenvére, mert az ő beszédei e tekintetben feddhetetlenek voltak. Mr. Vincynek a káplán díjazása ellen nem lett volna kifogása, feltéve, hogy a díj Farebrothernek jut - hiszen, mint mondta, vígabb kis embert a föld még nem hordott a hátán, s szava arany, és nem veti meg a társas örömöket.

- Ki mellé állasz tehát? - érdeklődött Mr. Chichely, a halottkém, Mr. Vincy falkavadászcimborája.

- Ó, én csak örülök, hogy most nem kell az igazgatóságban helyet foglalnom. Álláspontom az, hogy az igazgatósági tanács az orvosi karral egyetértésben döntsön. Én a felelősségem egy részét az ön vállára hárítom, doktor uram - mondta Mr. Vincy, és először dr. Sprague-re nézett, a város rangidős orvosára, majd Lydgate-re, aki szemközt ült vele. - Azt már a doktor urak tárgyalják meg egymás közt, miféle hajtót javallanak erre az esetre, ugyebár, Mr. Lydgate?

- Én a káplánokat nem ismerem - jegyezte meg Lydgate. - A kinevezésekről azonban általánosságban az a véleményem, hogy nagy szerepe van bennük a személyes rokonszenvnek. Holott valamely állásra a legrátermettebb ember nem éppen a legjobb vagy a legrokonszenvesebb. Néha, reform szükségének idején, éppen a legrokonszenvesebbeket kellene nyugdíjazni, akik mindenkinek kedvesek, hogy a megújulásnak útja nyíljon.

Dr. Sprague, akit a város orvosai közt a legsúlyosabb egyéniségnek tiszteltek, bár dr. Minchin volt a közhit szerint a mélyre látóbb, közömbös képet vágott, és borospoharát vizsgálgatta, amíg Lydgate beszélt. Kérdésekre és gyanakvásra indította minden ebben a fiatalemberben: az új eszmékkel való kacérkodás például, és az a tüntető hajlama, hogy kiássa s napvilágra hozza mindazt, amit elődei szerencsésen eltemettek és elfeledtek. Nem is örülhetett az ilyennek az az orvos, aki szakmai hírnevét vagy harminc évvel ezelőtt alapozta meg az agylobról írott értekezésével, melyből legalább egy példányt borjúbőrbe köttetett, „Saját" jelzéssel. Én magam nem vonhatom meg rokon érzésemet dr. Sprague-től: az önelégültség az a fajta adómentes jószág, amelyet nehéz egyszer csak dobra verve látni.

Lydgate megjegyzése azonban nem találkozott a társaság tetszésével. Mr. Vincy azt felelte rá, hogy ha neki szabad keze volna, ő bizony sehova sem ültetne ellenszenves alakokat.

- Süsse meg a reformjait! - szólt közbe Mr. Chichely. - Nagyobb csalást a reformoknál még nem szabadítottak e világra. Ahol csak reformokról beszélnek, azt akarják, hogy új fiúkkal töltsék be a régi állásokat. Remélem, ön nem tartozik a *Lancet* olvasói körébe, Mr. Lydgate. Mert azok kivennék mind a jogászok kezéből a halottkémi hivatást. A szavaiból pedig ezt sejdítem.

- Helytelenítem Wakley véleményeit - állapította meg dr. Sprague -, mégpedig messzemenőleg. Rossz szándékú ember, képes volna föláldozni a mesterség becsületét, amelynek a Londoni Orvostanács az egyedüli letéteményese, csupán azért, hogy a neve közszájon forogjon. Vannak emberek, akik nem bánják, ha a hátukból szíjat hasogatnak is, csak beszéljenek róluk. Néha azonban meg kell hagyni, hogy igazsága van - tette hozzá belátóan. - Felhozhatnék egy s mást, amiben igazsága vitathatatlan.

- Jó, én megértem, ha egy ember a maga mesterségét dicséri, de ha a mesterségek közt kerül sor vitára, szeretném tudni, hogyan ítélné meg a halottkém a tárgyi bizonyítékokat, ha jogi képzettsége nincsen?

- Véleményem szerint - válaszolt Lydgate - a jogi képzettség csupán más irányú megfigyeléseit homályosítja el az embernek. A tárgyi bizonyítékokról lehet úgy beszélni, mintha a bekötött szemű Igazság mérlegére volnának vethetők. Holott senki meg nem mondhatja, mi a tárgyra vonatkozó bizonyíték, ha magát a tárgyat alaposan nem ismeri. Az ügyvéd nem ér többet egy öregasszonynál a halottszemle alkalmával. Honnan ismerhetné például a méreg hatását? Ugyanígy állíthatnánk, hogy aki a mezőn tallóz, eltallóz az a könyvek közt is.

- Nyilván tudja, hogy a halottszemlét nem a halottkém ejti meg, hanem kikéri az orvos-szakértő véleményét? - kérdezte Mr. Chichely ingerülten.

- Aki gyakran maga is éppoly tudatlan, akár a halottkém - vágta rá Lydgate. - A törvényszéki orvostan kérdéseit nem volna szabad egy-egy beugró orvosszakértő ingatag tudományára hagyni, másrészt nem volna szabad odaállítani halottkémnek, aki elhiszi, hogy a sztrichnin kirágja a gyomorfalat, mert valami tudákos kórtanártól ezt a felvilágosítást kapta.

Lydgate, úgy látszik, elfelejtette, hogy Mr. Chichely királyi halottkém, és eszmefuttatását e kérdéssel fejezte be: - Egyetért velem, dr. Sprague?

- Bizonyos fokig... a népes kerületekre és a fővárosra vonatkozólag egyetértek - felelte az orvos. - Remélem azonban, hogy sokáig nem jön el az az idő, amikor vidékünknek le kell mondania, kedves barátom, Mr. Chichely szolgálatairól, kövesse őt bár hivatalában céhünk legkiválóbbja. Bizonyos vagyok, hogy reményemben Mr. Vincy is osztozik.

- Úgy, úgy, a halottkém legyen elsőben jó falkavadász - mondta Mr. Vincy kedélyesen. - Másrészt úgy vélem, hogy biztonságot csak az ügyvéd nyújt. Nem vagyunk mindentudók, hiába. A halálesetek leggyakoribb oka Isten szólítása. Ami pedig a mérgezéseket illeti, ott is jobb a törvényre hallgatni. Nos, csatlakozzunk a hölgykoszorúhoz?

Lydgate magánvéleménye szerint Mr. Chichely lehetett is az a halottkém, aki azt képzeli, hogy a sztrichnin kikezdi a gyomorfalat. De nem akart személyeskedni. Ez volt az egyik veszedelme a middlemarchi társaságban forgásnak: nem látszott célszerűnek a tudást állítani mértékül javadalmas állások betöltéséhez. Fred Vincy szépléleknek nevezte Lydgate-et, Mr. Chichely pedig hajlott arra, hogy lelkes szamárnak nevezze ki, különösen mikor a nappaliban rögtön odaállt szépet tenni Rosamondnak, akit könnyen le is kötött, mivel Mrs. Vincy a teaasztalnál foglalt helyet. Mrs. Vincy nem bízott leányára háztartási teendőket, és jóakaratú, nagy holdvilágarca, galambtokája körül úszó lenge rózsaszín szalagjai, kedvessége férjéhez és gyermekeihez a Vincy ház legszebb ékességévé tették - a lányába annál könnyebb volt beleszeretni. Mrs. Vincy ártatlan, játszi közömbössége hangsúlyozta Rosamond jólneveltségét, ami felül is múlta Lydgate várakozásait.

A virágtipró pici láb és a tökéletesen mintázott váll nyilván kiemeli a jólneveltséget, ahogy a választ is magvassá teszi a szép metszésű száj és a rebegő szempilla. És Rosamond válaszai magvasak voltak: érdeklődése kiterjedt minden térre, csupán a humor terére nem. Szerencsére sohasem tréfálkozott - talán e tekintetben volt leginkább helyén az esze.

Beszélgetésük Lydgate-tel könnyedén gördült. Lydgate sajnálkozott, hogy előző nap a Kőportán nem hallhatta énekelni. Holott Párizsban utóbb egyetlen öröme az volt, hogy jó zenét hallhatott.

- Talán tanult is muzsikálni? - érdeklődött Rosamond.

- Nem. A madárhangokat tanulmányoztam, és sok dallamra emlékszem is, de az a fajta zene, amelyet egyáltalán nem ismerek, az hat rám igazán, az vesz le a lábamról. Milyen botor a világ, hogy legközelibb örömét élvezi a legkevésbé!

- Middlemarchot különösen botfülűnek fogja találni. Valamirevaló zenésze alig van. Csupán két urat ismerek, akik énekelni tudnak.

- A divat, gondolom, az lehet, hogy csúfondáros dalokat énekelnek ütemre, s a zenét a hallgató képzeletére bízzák... mintha dobszóval kísérnék az éneket, ugye?

- Aha! Tehát hallotta Mr. Bowyert - állapította meg Rosamond, s ahogy csak ritkán szokta, elmosolyodott. - Hanem a felebarátainkat nem illik szapulnunk.

Lydgate szinte nem is gondolt arra, hogy tartozik a beszélgetést folytatni, annyira belefelejtkezett e bájos teremtés figyelmébe. Rosamond ruháját az ég kárpitjából szabhatták volna,

s szőkesége hozzá - mintha valami hatalmas virág nyílott volna ki, s abból bukott volna elő; mégis, ez a csecsemősnek mondható szőkeség magabiztos kecsességet rejtett. Laure képével az emlékezetében nem fűlött a foga a kerek szemű mélaságokhoz: a szent tehén nem vonzotta többé. Rosamond épp az ellenkező fajta volt - Lydgate azonban így is mérsékelte magát.

- Remélem, ma este hallom muzsikálni.

- Meghallgathatja a próbálkozásomat, ha tetszik - válaszolta Rosamond. - A papa bizonyára ragaszkodni fog hozzá, hogy énekeljek. Ön előtt azonban lámpalázam lesz, mivel Párizsban a legjobb énekeseket élvezhette. Én nem sok jót hallottam. Londonban is egyszer jártam csak. De az orgonistánk, a Szent Péter-templom kántora, jó zenész, nála tanulok.

- Mesélje el, mit látott Londonban.

- Nagyon keveset. - (Együgyűbb lány talán azt válaszolta volna: „Ó, mindent!" Rosamondnak azonban több esze volt.) - Főként a város látképeit, olyan helyekről, ahová a magamfajta vidéki ártatlanságot mindig elviszik.

- Vidéki ártatlanságnak tartja magát? - nézett rá Lydgate akaratlan csodálattal. Rosamond jólesően elpirult, azonban megmaradt így is bájosan komolynak. Hattyúnyakát kissé félrehajtotta, és végigsimította hajfonatát - ez a macskasimítás szokott mozdulata volt. Nem mintha macskaféle volna: inkább fiatalon befogott és Mrs. Lemon tanodájában kiművelt tündér.

- Biztosíthatom, hogy az eszem megmaradt ártatlannak - válaszolta. - Middlemarchban alig történhetett velem valami. A szomszédaink előtt nem is szégyenlem. Csak ön előtt.

- Érett nők mindig többet tudnak nálunk, férfiaknál. Csak a tudományuk más. Azt hiszem, ezer mindenfélét tanulhatnék kegyedtől, mint ahogy egy pompázatos madár is sokra megtanít-hatná a medvét, ha közös nyelvet találna vele. Szerencsére férfiaknak és nőknek van közös nyelvük, ilyenformán a medvék megkaphatják a leckéjüket.

- Nicsak, Fred már kalimpál! Magam ülök inkább oda, nehogy az idegeit felborzolja - jegyezte meg Rosamond, azzal átment a szoba túlsó végébe, ahol Fred már kinyitotta a zongorát, nyilván apja kívánságára, hogy Rosamond muzsikáljon a társaságnak, és a biztatáson felbátorodva fél kézzel pötyögtette a *Cseresznyeérés*-t. Felnőtt emberek egyetemi végbizonyítványuk birtokában is megtesznek ilyesmit, nemhogy Fred, a mezei teológus.

- Könyörgök, Fred, hagyd a gyakorlást holnapra! Ne keserítsd Mr. Lydgate-et - szólt rá Rosamond. - Neki van hallása.

Fred nevetett, de azért végigjátszotta a dallamot.

Rosamond mosolyogva fordult Lydgate-hez: - Látja, a medvék nem fogadják jó szívvel a leckét.

- Rajta, Rosy! - adta át a helyét Fred, és felcsavarta a zongoraszéket húgának. Látszott rajta, hogy boldog várakozással néz a mutatvány elébe. - Valami vidámat először.

Rosamond elragadóan játszott. Mestere Mrs. Lemon tanodájában (mely egyébként gazdag múltú, templommal s várkastéllyal díszes megyeszékhely közelében volt) kitűnő muzsikus hírében állott, amilyen a vidéken ritka-ritkán akad, és állta volna az összehasonlítást akármely neves *Kapellmeister*ével az olyan országnak, ahol zenésznek dúsabban terem a babér. Rosamond jó előadói ösztönnel vette át játékmodorát, és hangszínről hangszínre visszhangozta a mester nemesen széles játékát. Meglepő volt ezt az utánzatot először hallgatni. Mintha valami rejtett lélek sugárzott volna ki Rosamond ujjaiból - és így is volt csakugyan, hiszen a lelkek egymás visszhangjából táplálkoznak, és minden finom lelki megnyilatkozásnak megtalálni

eredőjét a visszhangok láncolatában. Lydgate-et elragadta az előadás, és már-már azt hitte, hogy Rosamond kivételes lény. Végeredményben, gondolta, nem lehetetlen, hogy a természeti elemek ily láthatóan kedvezőtlen körülmények között is összejátszanak, a feltételek rejtett rendszeréről úgysem lehet tudomásunk. Ült és nézte, hogyan játszik, aztán másokra hagyta a szerencsekívánatokat, annyira belemélyedt Rosamond csodálatába.

A leány éneke már nem volt ennyire bámulatra méltó, bár iskolázottságát, tökéletes egybecsengését a zenével örömmel hallgatta Lydgate. Az is igaz, hogy Rosamond a *Találkozunk a hold alatt*-ot és a *Jártam, kóboroltam*-ot énekelte - de a halandóknak, úgy tetszik, mind osztozniuk kell koruk divatában, csak a régiek lehettek egy szálig klasszikusok. Viszont énekelte *A fekete szemű Susan*-t, és énekelt Haydn dalaiból is, és a *Voi, che sapeté*-t és a *Batti, batti*-t - választásra bocsátván, kinek-kinek tetszésére.

Apja körbehordozta tekintetét a társaságon, és boldogan nyugtázta a sikert. Anyja úgy ült, mint Niobe, mikor kínjának elébe nézett, ölében legkisebb lányával, és a gyermek csuklóját fogva kalapálta az ütemet az asztalon. Fred pedig, bár Rosamondról általában nem volt valami nagy véleménnyel, teljes hódolattal hallgatta muzsikáját, és nem bánta volna, ha tőle ugyanez telik fuvolán. Lydgate még nem csöppent ilyen kellemes családi összejövetel közepébe, mióta Middlemarchba érkezett. Vincyék késznek bizonyultak az örömre, félre tudták tenni gondjaikat, és szentül hitték, hogy az élet alapjában véve vidám mulatság. E meggyőződésükkel ritka kivételek voltak az akkori idők vidéki városának úri lakói között, mert a protestantizmus szinte mindenütt a bűn gyanújának árnyát vetette az úrilakok megmaradt kevés mulatságára is. Vincyéknél örökké zajlottak a whist-játszmák, a kártyaasztalok most is készen vártak, sőt némelyek épp ezért türelmetlenül várták, mikor lesz vége a zenének. Mielőtt még vége szakadt volna, Mr. Farebrother érkezett meg - jóképű, domború mellkasú, máskülönben kis növésű, negyven körüli férfi, viseltes papi ruhában. A legfigyelemreméltóbb a szürke gyíkszeme csillogása volt. Mint a kellemes változatosság szelleme, úgy érkezett: apai mókákkal szórakoztatta el a kis Louisát, amíg Miss Morgan ki nem vitte, aztán mindenkihez volt egy szava, és úgy látszott, mintha tízperces jelenléte során többet beszélt volna a társaság, mint egész este. Lydgate-től számon kérte ígéretét, hogy majd meglátogatja. - Nem fogja megúszni, azt megmondhatom, mert van néhány érdekes rovarom magának, természettudósnak. Különben a gyűjtő ragaszkodik hozzá, hogy gyűjteményét minden új ember megcsodálja.

Került-fordult, s már a whist-asztalnál állt, és kezét dörzsölgetve így szólt: - Lássunk a komoly munkához! Mr. Lydgate, maga nem játszik? Ifjú és bohó még az ilyesmihez.

Lydgate megállapította, hogy a Mr. Bulstrode számára elviselhetetlen elmeerejű lelkész ugyancsak beletalálkozik ebbe a műveltnek alig nevezhető családi körbe. Meg is értette féligmeddig. A jó kedély, a jóképű idősebb s fiatalabb nemzedék, a szellemi megerőltetést nem igénylő mulatságok készenléte: mindezek vonzóvá tehetik a házat olyanoknak, akik üres óráikkal nem tudnak mit kezdeni.

Boldog önfeledtség volt e házban minden, csupán Miss Morgan nem, a tökmagszínű, elkeseredett Miss Morgan, akiről Mrs. Vincy annyiszor elmondta, hogy nevelőnőnek teremtette az Isten. Lydgate mindamellett nem akarta volna szaporítani efféle látogatásait. Nem volt léccel elverni való ideje, és most, amint kibeszélgette magát Rosamonddal, arra gondolt, hogy elnézést kér és megy.

- Nemigen fogunk mi middlemarchiak önnek tetszeni - vélekedett Rosamond, mikor a kártyások elhelyezkedtek. - Mi ostobák vagyunk, ön pedig jobbhoz szokott.

- A vidéki városok, azt hiszem, mind elég egyformák - mondta Lydgate. - Viszont észrevettem, hogy az ember a maga városát mindig csekélyebbre tartja a másiknál. Én úgy döntöttem, hogy Middlemarchot olyannak fogadom el, amilyen, és hálára kötelezne a város, ha ugyanígy döntene felőlem. Mindenesetre találtam olyan bájat is, amilyenre nem számíthattam.

- Nyilván a tiptoni és lowicki lovaglóutakra gondol. Ezek mindenkinek megnyerik a tetszését - nézett rá Rosamond ártatlanul.

- Nem, én sokkal közelebbi bájra célzok.

Rosamond felállt, és a horgolásáért nyúlt, aztán megkérdezte: - A tánc érdekli-e? Nem tudom, táncolnak-e az okos emberek.

- Kegyeddel, ha megengedné, táncolnék.

- Ó! - nevetett Rosamond kicsinylően. - Én csak azt akartam megtudni, ha néha táncestélyt rendezünk, nem sértenénk-e a meghívásunkkal.

- Nem, az említett feltétellel.

Ezután Lydgate már csakugyan indult volna, hanem a kártyaasztalok közt elhaladva érdekelni kezdte Mr. Farebrother mesteri játéka és a nyájasságot, ravaszságot egyszersmind tükröző arca. A kései vacsorát tízkor tálalták (ez volt a szokás Middlemarchban), és puncsot ittak hozzá, Mr. Farebrother azonban egy pohár víznél nem ivott egyebet. Nyerésben volt állandóan, mivel azonban döntő csatát újat meg újat lehetett hirdetni, Lydgate végül elunta, és hazaindult.

Nem volt még tizenegy óra, ezért a friss szélben a St. Botolph tornya iránt fordult, Mr. Farebrother temploma felé, amelynek sötét tömege zömöken állt a csillagfényben. Ez volt Middlemarch legrégibb egyháza - évi négyszáz fontos stallumánál azonban jobb megélhetést nem nyújtott. Lydgate már értesült erről, s most eltöprengett, vajon nincs-e szüksége Mr. Farebrothernek a kártyán nyert pénzre csakugyan. „Kellemes embernek látszik, de meglehet, hogy Bulstrode is tudja, mit beszél." Sok töprengést megtakarított volna neki, ha kiderül, hogy Bulstrode-nak többnyire igaza van.

„Mit bánnám én a vallásos meggyőződését, ha a végcélban megegyezünk? Azzal kell békében élnem, aki a legjobbat kívánja."

Ezek voltak Lydgate első gondolatai, mióta Vincyéktől eljött, s ugyanezért, attól tartok, számos hölgyolvasóm leveszi róla a kezét. Mert Rosamondnak és muzsikájának csupán második gondolatát szentelte, viszont attól fogva, hogy sort kerített rá, tovább foglalkoztatta egész útján. Izgalmat nem érzett, az a sejtelem sem környékezte, hogy új kor nyílt életében. Nem nősülhetett még, nem is akart a házassággal gondolni néhány évig, ezért nem nevelt szerelmet magában egy olyan lány iránt, akit éppen csodált. Csodálta Rosamondot, az igaz. Hanem az a téboly, ami Laure idejében szállta meg, az nem valószínű, hogy más nőért még egyszer feltámadna benne, gondolta. De ha már szerelemről volna szó, a legbiztonságosabban Miss Vincyre ruházhatná ezt az érzését, hiszen az a fajta, amit nőkben kívánatosnak talált - kiművelt, higgadt, további csiszolásra alkalmas, ráadásul: ez az ész fondorlatosabb kétségeket kizáró testben lakozik. Lydgate el is képzelte, ha megnősül valaha, felesége ugyanilyen sugárzó lesz, zenék és virágok közé sorozandó asszonyi fajta, szépségének természetében rejlik erénye, a tiszta és áttetsző öröm.

Mivel azonban az elkövetkező öt évre nézve nősülési tervek nem foglalkoztatták, sürgősebb dolga volt, hogy beletekintsen Louis-nak a lázról szóló új könyvébe. A szerzőt személyesen megismerte párizsi tartózkodása során, és a hagymáz és hasi hagymáz sajátlagos tüneteit

bemutató bonctani előadásain számos alkalommal részt vett. Hazament tehát, és olvasott még éjfél után is, mélyebben hatolván e kórtani kérdés valahány részletébe és vonatkozásába, mintha szerelem és házasság kérdését fogta volna vizsgálóra. Úgy vélte, ez irányban kimerítően tájékozódhat regényes írásművekből és a férfibeszélgetések bölcs szájhagyományából. A láz kérdései viszont körmönfontabbak, és a képzelet munkájának kínálják örömét, ami, bár nem merő akaratlagosság, mégis a belső fegyelem gyakorlata - gondolatok társítása, gondolatsorok szerkesztése, folytonos tekintettel a valószínűségekre és az ismeretek felhasználására -, majd kísérleteket eszelni ki a pártatlan természettel szoros szövetségben, és fölébe kerekedve munkája elvégzésére kényszeríteni.

Sok embert dicsérnek a rajzolásban tanúsított semleges ügyességéért vagy az elbeszélés olcsó készségéért: hány dúsnak mondott képzelet ír le távoli bolygókon folyó beszélgetéseket, vagy festi meg Lucifert, amint denevérszárnyú gonosz képében száll le a földre bajt keverni kénköves ragyogásban, szertelenül, mint valami lázálom! Lydgate részeg nagyzolásnak minősítette a képzelet efféle ihletét, ha finomabb folyamatokat feltáró munkájával vetette egybe, az olyannal, amiben górcső nem segít, csupán belső fényük vezet a külvilág keserves útvesztőin át, mert szövétneke az energia tovább alig bontható elemi oka, mely akár a légi semmi porszemeit is világosságába foglalja. Lydgate maga elutasította a gyenge lelkek minden olcsó segédeszközét, és egyedül a belső fény szövétneke után haladt, amely a kutatás szeme egyszersmind: befogja a tárgyát, és a lényeg következetességébe vonja részleteit. Azon finom folyamatok sötétjébe kívánt belevilágítani, amelyek az emberi nyomorúság és öröm okozati láncát teszik, a szorongás, eszelősség és bűnözés átláthatatlan sikátoraiba, kikutaszolni azt a tűhegyes pontot, amelyen a képzelet jóindulatú bontakozása vagy rosszindulatú tumorrá nőtte inog.

Amint könyvét félrecsapta, lábát kinyújtóztatta a kandalló hunyó parazsa iránt, és két kezét tarkójára fonva ráhagyatkozott a képzelet zsongására - mikor az egyetlen tárgynak szentelt figyelem elpihen, és a megtalált kapcsolatok öröme szétárad teljes valónkban, mintha az ember erőltetett úszás után a hátára fordulna, és erejét érezné feltámadni a sodródás örömében - Lydgate-et diadalmas lelkesültség töltötte el és valami sajnálatféle az olyanok irányában, akik, szerencsétlenek, nem az ő mesterségét űzik.

„Ha kamaszkoromban másképp fordul az eszem kereke - gondolta el -, dolgozhatnék, akár a hajóhúzó ló, és a szemellenzőtől se jobbra, se balra nem látnék. Soha örömem nem lelném olyan mesterségben, amely a legteljesebb szellemi erőfeszítést nem követeli, s emellett szívélyes jó viszonyban nem tart felebarátaimmal. E tekintetben az orvosmesterségnek párja nincs: az ember élhet a legmagasztosabb tudományos céljainak, és hátbaveregetős jó viszonyban a község vén tojásaival. Papnak nehezebb a dolga. Farebrother egészen kivételes esetnek látszik."

Ez a gondolat visszavillantotta Vincyéket és az este képeit. Kellemesen úsztak az agyában, s amint ágyba kísérő gyertyáját kezébe vette, arcán a kellemes emlék félmosolya ült. Lelkes fiú volt, és lelkesedését még szította munkaszeretete s az a becsvágy, hogy életét az emberi sors megjavítására fordíthassa, mint a tudomány annyi hőse, aki az isten háta mögötti körorvosságból vág neki a dicsőség útjának.

Szegény Lydgate! Vagy mondjuk inkább: szerencsétlen Rosamond? Egymásnak ismeretlen világban éltek mind a ketten. Lydgate-nek eszébe sem jutott, hogy Rosamond merész álmokat sző köréje, hiszen őneki semmi oka sem volt, hogy a házasságot a messzi jövőbe napolja el, és kórtani búvárlatok sem térítették el attól a kérődző szokástól, pillantások, szavak, fordulatok belső megújrázásától, ami a legtöbb lány életének nagy részét teszi. Lydgate nem akart több csodálattal nézni Rosamondra, mélyebb hódolat hangján szólni hozzá, mint amennyi egy szép

lánynak férfirészről kijár, sőt szinte bánta is, hogy zenei előadását szótlan hagyta, tartván tőle, hogy a dicséret otromba vállveregetés, és olyannak címzendő, akiből nem néztünk ki efféle teljesítményt. Rosamond azonban emlékezetébe véste Lydgate minden szavát és pillantását, s mint valamely képzeletében már megírt regénynek első jelenetét látta - hiszen e szavak és pillantások értéküket éppen az előre látott fejleményekből nyerték. Rosamond regényében nem volt szükséges a hős belső életének feltárása, sem a betekintés hétköznapi dolgaiba. Elég, hogy mesterséget űz, hogy eszes, és hogy szebb az ördögnél. Lydgate személyének fűszere nemes származása volt, ezzel különbözött a middlemarchi hódolók csapatától, mert a házassággal rangbéli emelkedést is kínálhatott, közelebb jutást azon paradicsomi állapothoz, amelyben az alja emberrel való közlekedés megszűnik, és kapcsolatot végre azokkal az előkelő földbirtokos népekkel, akik méltán nézik le a middlemarchiakat. Rosamond eszélyességéhez tartozott, hogy a rang árnyalatait is meg tudta különböztetni, és mikor a két Brooke kisasszonyt látta egy megyei bálban nagybátyjuk oldalán, szerény öltözetük ellenére is nyomban megirigyelte előkelőségüket.

Ha hihetetlen, hogy Lydgate férjként való elképzelése női szívet olyan megelégedéssel tölthet el, mely már szerelemmel határos, arra kérem olvasómat, erőltesse meg emlékezetét, nem látott-e már nőket a piros posztó s az arany váll-lap révületében. Szenvedélyeinket nem zárhatjuk külön rekeszbe, hanem igenis egy asztalhoz kell ültetnünk őket, ahogy vannak, egy tálból kínálgatnunk az egész társaságot, melyik-melyiket étvágya szerint.

Rosamond tehát éppen nem azzal a Tertius Lydgate-tel foglalkozott, akit Lydgate a tükörből ismert, hanem aki őneki hasznára lehetett. Ez a célszerűség megbocsátható olyan lánynak, aki hozzászokott, hogy volt, lesz vagy lehet szerelmes bele minden fiatalember, s ezért azt hiszi, Lydgate sem kivétel. Pillantásaiból és szavaiból a valónál többet olvasott ki, és szorgalmasan csiszolta külsejét, viselkedését, érzelmeit és más vonzerőit, hogy Lydgate méltóbb csodálójuk lehessen, mint akiket eddig megismert.

Mert Rosamond szorgalmas teremtés volt, ha munkát kedve ellenére soha nem is végzett, és most különös hévvel dolgozott tájképein, piaci jelenetein, barátok arcmásán, zenét gyakorolt, és ilyenformán tartva fenn maga alkotta hölgyeszményét, reggeltől estig közönsége volt tulajdon lelkiismerete képében, sőt gyakran csatlakoztak hozzá a háznak számos, ha Rosamond előtt nem is mindig kedves vendégei. A legjobb regények olvasására is maradt ideje, olykor a jobbak olvasására is, és betéve tudott akárhány verset. A *Lalla Rookh* volt a kedvence.

- A legkitűnőbb lány a világon! Boldog lehet, aki kezét elnyeri! - Így nyilatkoztak azon idősebb urak, akik Vincyéket fölkeresték: kikosarazott fiatalemberek pedig az újrapróbálkozást fontolgatták, mint olyan vidéki városokban szokásos, ahol vetélytársak fergeteges serege nem borítja el a látóhatárt. Mrs. Plymdale azonban úgy vélekedett, hogy Rosamond nevelése különleges, akár a tejbetök, hiszen mit ér a sok tudomány, ha úgyis mind elfelejti az ember, mihelyt férjnél van? Bulstrode nénje viszont, testvéri szeretettel viseltetvén a család iránt, csupán kettőt kívánt őszinte szívből Rosamondnak: hogy egy kicsit komolyodna meg, és hogy a neveltetéséhez illően módos férjre akadna.

TIZENHETEDIK FEJEZET

- Hiába szép lány a remény -
Mosolygott a papi személy,
- Pártában hal meg, oly szegény.

Camden Farebrother nagytiszteletű úr, akit Lydgate másnap este meglátogatott, legalább oly tiszteletre méltó, kőből épült, ősi parókián lakott, mint amilyen tiszteletre méltó és ősi volt a parókiára néző temploma. A bútorok is régiek voltak mind - még Farebrother apjának és nagyapjának korából: faragott koszorúkkal ékes festett fehér székek, melyeken sokfelé berepedt a fájdalmas-vöröses selyemkamuka; igazságügy-miniszterek és más, múlt századi jeles jogászok metszett arcmásai és hosszú állótükrök, hogy nézegethessék magukat; kis selyemfa asztalok és kerevetek, a fészkelődő feszély megnyújtása valahány, és kemény hátú székek feszes vigyázzban a fal sötét faburkolata előtt. Ily arculattal fogadta a nappali szoba a belépő Lydgate-et - fogadta ezenfelül három ódivatú hölgy, modoruk ugyancsak avítt, de tiszteletre méltó: Mrs. Farebrother, a lelkész ősz édesanyja, fodros-bodros, fejkendős, derék szál asszony, gyors szemű, még hetven sem lehetett; Miss Noble, a húga, szelídebb külsejű idős hölgy, fodra-bodra, kendője viseltesebb; és végül Miss Winifred Farebrother, a lelkész nénje, nőnek éppoly jóképű, akár Mr. Farebrother férfinak, csak tollafosztottabb és kókadtabb, mint az olyan férjezetlen nők, akiknek élete idősebb nőrokonainak kormányzósága alatt folyik. Lydgate nem várta, hogy ilyen furcsa csoportkép üdvözli. Mivel csak arról tudott, hogy Mr. Farebrother agglegény, azt várta, hogy könyvekkel és természettani gyűjtemények tárlóival berendezett barátságos legényszobába vezetik. Maga a lelkész is mintha megváltozott volna otthonában, akár a legtöbb férfi, akit otthonán kívül ismerünk meg: némelyik éppenséggel olyan, mint az a kedélyes jellemszínész, akinek a goromba pokróc szerepe jutott a szerencsétlen osztásnál. Mr. Farebrother másként változott itthon: szelídebbnek és szótlanabbnak tetszett. A szót ősz édesanyja vitte, ő maga csak egy-egy enyhítő megjegyzésre szorítkozott. Az idős hölgy hozzászokhatott, hogy társaságát kioktassa, mi felől mit ajánlatos gondolnia, és úgy érezhette, ujjmutatása nélkül egyetlen kérdést sem oldhatnak meg. E szerepéhez a kényelmet Miss Winifred apró szolgálatai biztosították. Ezenközben a csöpp Miss Noble karján kosárkával surrogott az asztal körül, s a kosárkába egy-egy darabka cukrot süllyesztett időnként, amelyet mintegy véletlenül a csészéje mellé tett volt; majd lopva körülnézett, és apró rágcsáló módján neszezve visszabújt teáscsészéjébe. A kosárkában morzsákat gyűjtött megtakarítható ételéből szegény barátainak gyermekei részére, akik közt reggelente forgolódott. Gyámolította, pátyolgatta a rászorulókat, oly titkos örömmel, mintha bűnös gyengeségnek hódolna. Talán az a kísértés okozta örökös bűntudatát, hogy a jómódúaktól lopjon a szegényeknek. Az adakozás fényűzését csak a szegény ismerheti!

Mrs. Farebrother a vendéget rangjához mért örömmel köszöntötte. Rögtön közölte vele, hogy e házban ritkán szorulnak orvos segítségére. Gyermekeit arra nevelte, hogy borzas flanér alsóneműt viseljenek, és ne egyenek többet a kelleténél, mert az utóbbi szokás vendégeli gyakran az orvost. Lydgate megpróbált azok érdekében szót emelni, akiknek zabálók voltak már a szüleik is, Mrs. Farebrother azonban veszedelmesnek nevezte az effajta könyörületességét: a természet, hangoztatta, keményebben méri igazát. Mondhatná minden kapcabetyár, hogy a szüleit kellett volna felakasztani őhelyette. Holott megtörténik, hogy rossz apák és rossz anyák gyermekeit akasztják fel. Nem lehet mindig Ádámig-Éváig visszamenni.

- Az én édesanyám olyan, mint III. György - jegyezte meg a lelkész. - Nem állhatja a metafizikát.

- Én a rosszat nem állhatom, Camden. Én azt mondom, hogy az embernek ne sok esze legyen, de az a kevés mindig kéznél legyen. Az én lánykoromban a helyes és a helytelen sosem volt kétes. Mi, Mr. Lydgate, csak a kátét tudtuk, abban benne volt, mi a kötelességünk. És minden tisztességes papi ember egy hitet vallott akkor. Ma, ha az Úr imáját mondja fel az ember, abba is belekötnek.

- Vitára termett emberek élik ma a világukat - mondta Lydgate.

- Csak az én édesanyám enged mindig - szúrta közbe a lelkész álnokul.

- Nem, nem, Camden, ne ültess téveszméket Mr. Lydgate fejébe énfelőlem. Mert én sohasem leszek olyan tiszteletlen szüleim emléke iránt, hogy valamit jobban akarjak tudni náluknál. Az állhatatlanságnak jó vége nem lehet. Aki egyszer köpenyeget fordít, fordít az hússzor is.

- Nem biztos, hogy mind a hússzor megtaláljuk hozzá az okot - jegyezte meg Lydgate, akit szórakoztatott az idős hölgy határozottsága.

- Álljunk meg egy szóra. Aki okokat keres, az mindig talál. És aki okokat keres, az elméjében állhatatlan. Az én apám semmi nézetén nem változtatott, és egyszerű erkölcsi leckéket adott magyarázat nélkül, mégis a világon jobb ember alig volt nála. Mutasson nekem olyan jó embert, aki vitatkozó kedvű, és én kótából főzök magának jó vacsorát. Ez a végső véleményem, és aki ad a hasára, az nekem mind igazat szolgáltat.

- Ami a vacsorát illeti, bizonyosan, édesanyám - helyeselt Mr. Farebrother.

- Vacsora vagy ember, egyre megy. A hetvenhez közel járok, Mr. Lydgate. Ezzel a tapasztalattal én már nemigen keresek új ösvényeket, holott vezetnek innét is százfelé. Nézetekkel, kérem, tele a padlás. Lánykoromban másképp volt. A papi ember az papi ember volt, és úriember egyszersmind. Ma valahány van, mind eretnek, és az én fiamat döfötik az új hittételeikkel. De hiába akarják, mert én büszkén kimondom, Mr. Lydgate, hogy fiamhoz fogható hitszónok kevés van. Nem is ehhez a városhoz mérem őt, mert itt nincs, kihez mérjem, hanem vegye tekintetbe, hogy én Exeterben nevelődtem.

- Az én édesanyám sohasem részrehajló - jegyezte meg Farebrother mosolyogva. - Mit gondol, Tyke édesanyja hogy beszél Tyke-ról?

- Ó, szegény szerencsétlen! Hogyan is? - sopánkodott Mrs. Farebrother, s szellemét egy pillanatra elfelhőzte az anyai ítéletbe vetett hite. - Magának bevallja az igazat, elhiheti.

- És mi az igazság? - érdeklődött Lydgate. - Én is tudni szeretném.

- Semmi magvas igazság nincs itt - felelte anyja helyett Farebrother. - Buzgó fiú, nem valami pallérozott elme, és nem is különösen belátó... nyilván nem, ha egyszer nem értünk egyet.

- Ugyan, Camden! - szólt közbe Miss Winifred. - Griffinéktől hallom ma, hogy Mr. Tyke azt mondta nekik, nem kapnak több szenet, ha ezután is a te prédikációdra járnak.

Mrs. Farebrother letette a kötését, amit az előbb kevéske teája és pirítósa után vett elő, és úgy nézett a fiára, mintha azt mondaná: „Hallottak már ilyet!", Miss Noble pedig megjegyezte: - Jaj, szegénykéim! Jaj, szegénykéim! - Nem lehetett tudni, a szén avagy a prédikáció vesztesein sajnálkozik-e. A lelkész azonban zavartalanul válaszolt:

- Persze, mert az ő egyházközségéből járnak át. Őszintén szólva nem hiszem, hogy a prédikációm megér egy fuvar szenet.

- Mr. Lydgate - fordult a vendéghez Mrs. Farebrother, mert ezt nem hagyhatta szó nélkül -, ön nem ismeri a fiamat. Rossz szokása, hogy mindig ócsárolja magát. Hiába mondom neki, hogy ezzel Teremtőjét ócsárolja, aki ilyen ragyogó hitszónokkal ajándékozta meg népét.

- Ezt célzásként fogadom, hogy eltakarodjak Mr. Lydgate-tel a dolgozószobámba, édesanyám - nevetett a lelkész. - Azt ígértem neki, hogy megmutatom a gyűjteményemet - tette hozzá Lydgate-hez fordulva. - Mehetünk?

Mindhárom hölgy tiltakozott. Mr. Lydgate-et nem illik így kitessékelni, mielőtt még egy csésze teával megkínálhatták volna, hiszen Miss Winifrednek bőségesen van finom teája a kannában. Miért kell Camdennek ilyen sietséggel elvezetni a látogatóit? A dunsztolt bogarait mutogatni, a kéklegyekkel tele fiókjait, a csupasz, szőnyegtelen padlóját? Bocsássa meg Mr. Lydgate az ilyen dőreséget. Egy römijátszmának talán jobban örülne. Egyszóval világossá vált, hogy a lelkészben női házanépe csodálhatja ugyan az embert és a hitszónokot, mégis úgy érzik, hogy az ő irányításuk nélkül aligha boldogulna. Lydgate mint tapasztalatlan legényember arra gondolt, hogy a lelkész nevelhette volna őket.

- Édesanyám nem szokott olyan látogatókhoz, akiket az én bogaraim érdekelnek - jegyezte meg Farebrother, amint a dolgozószobája ajtaját nyitotta. A testi kényelmek valóban hiányoztak innen, mint a hölgyek jelezték, ha ugyan egy rövid szárú porcelán pipát és egy dohányos berbencét kényelemnek nem tekintünk.

- Az ön hivatását űzőknek ritkán szokásuk a dohányzás - mondta Farebrother. Lydgate mosolyogva ingatta fejét. - Az én szakmámban sem nagyon illendő. Hallani fogja, hogy Bulstrode és Társai felhánytorgatják nekem ezt a pipát. Pedig nem tudják, hogy örülne az ördög, ha lemondanék róla.

- Megértem. Nyilván lobbanékony természet, nyugtatóra van szüksége. Én természetem szerint nehézkesebb vagyok, engem lustaságra szoktatna. A pipás nyugalomból aztán hat ökör sem húzna ki.

- Ön pedig a munkának akarja szentelni minden erejét. Tíz-tizenkét évvel lehetek idősebb, ezért én már kiegyeztem a természetemmel. Egy-két gyengémet jóltartom, nehogy fölzendüljenek. Nézze - folytatta a lelkész, és több apró fiókot húzott ki -, én itt, azt hiszem, végére jártam a környék rovartani vizsgálatának, mind a füvészet, mind az állattan körére kiterjeszkedem, a rovarok világában azonban sikerült teljeset alkotnom. Az egyenesszárnyúak rendjében kiválóan gazdagok vagyunk, és nem hinném, hogy... Nicsak! azt az üveget milyen érdeklődéssel forgatja! Nemhogy a fiókjaimba tekintene bele. Az ilyesmik nem nagyon izgatják, igaz-e?

- Nem, amíg ilyen bájos agyatlan szörnyeteget láthatok. A természetrajz tanulmányozására sohasem volt elég időm. Az élő szervezetbe és felépítésébe habarodtam bele korán, s ez éppen a mesterségem is. Nekem bogaraim nincsenek. A magam tudományának is nehéz megfelelnem.

- Boldog fiatalember - jegyezte meg Farebrother, azzal sarkon fordult, s a pipáját kezdte tömni. - Nem tudja, mi az, ha valaki szellemi dohánynak van híjával... régi igazságokat olvas újabb és rosszabb tálalásban, vagy az *Aphis brassicae* valamely válfajáról olvas cikkentyűt Philomicron aláírásával a *Csevegők Lapjá*-ban, vagy a Mózes Öt Könyvének rovarvilágáról tudós tanulmányt, amelyben benne foglaltatnak az Öt Könyvekből sajnálatosan kimaradt rovarok is, holott az izraeliták találkozhattak volna velük a pusztában vándorlásuk során, majd egy magánrajzot a hangyákról, ahogy Salamon látta őket, bizonyítván, hogy a Prédikátor Könyve csudálatos összhangban van az újabb kutatások végeredményeivel. Nem sérti, hogy füstben aszalom?

Lydgate-et ez a nyílt beszéd jobban meglepte, mint ami benne sejlett - hogy tudniillik a lelkész pályatévesztett embernek tarthatja magát. A fiókok és polcok takaros elrendezése, a drága képes természetrajzokkal tömött könyvszekrény megint eszébe juttatta a minapi kártyanyereséget, és mindjárt megértette a hovafordítását is. Remélte azonban, hogy a józanság egyik mestersége gyakorlása közben sem hagyja el Farebrothert. Nyíltsága nem hatott oly visszataszítóan, mint azoké, akik nyughatatlan lélekkel elébe vágnak a más ítéletének. Éppen a látszatkeltést akarta kerülni. Talán megfordult a fejében, hogy korai a nyíltság, mert e pillanatban megjegyezte:

- Még nem mondta el, hogy előnnyel indulok ismeretségünkben. Jobban ismerem önt, mint ön engem. Emlékszik még Trawleyra, akivel Párizsban együtt lakott egy darabig? Leveleztem vele, így aztán önről sok mindent hallottam már. Mikor megérkezett, nem tudtam, ön-e az, majd örültem, amikor az azonosság felől megbizonyosodtam. Tehát ne feledje, hogy egy bemutatás erejéig vezetek.

Lydgate megérezte, hogy az észrevétel finom lélekre vall, de nem értette egészen. - Ugyan mi lett Trawleyból? - tűnődött. - Elveszítettem a szemem elől. A francia társadalmi rendszerekbe volt belefeledkezve, mikor utoljára láttam, és olyasmit tervezett, hogy elvonul az isten háta mögé, és alapít valami püthagorászi közösséget. Hát elvonult?

- Dehogy. Egy német fürdőhelyen folytatja mesterségét. Egyik gazdag betegét vette feleségül.

- Eszerint még az én eszméim bírják jobban - nevetett Lydgate keservesen. - Trawley azt tartotta, hogy az orvoslás jól szervezett szélhámosság. Én meg mindig mondtam, hogy az emberek a hibásak, mármint az olyanok, akik a szemfényvesztésnek, a hazudozásnak hajbókolnak, és hogy jobb a falakon belül fertőtleníteni, mint a falakon kívül leplezni le a szélhámosságot. De hogy a tulajdon okosságomról teljes hosszában be ne számoljak, elég annyi, hogy az utolsó szóig igazam lett.

- Az ön tervei jóval nehezebben megvalósíthatók, mint a püthagorászi közösség. Nemcsak az önben lakó ősembert kell leküzdenie, hanem annak minden maradékát, akik ön körül a társadalmat teszik. Ugye megérti, hogy én tizenkét vagy tizenhárom év tapasztalatával vagyok... szegényebb. Hanem - Farebrother e szónál megállt egy pillanatra - ön igen rajta felejtette a szemét az üvegen. Cseréljünk talán? De csak ha tisztességesen megalkuszunk.

- Nekem tengeri sünjeim vannak, szép példányok, borszeszben. Akár melléjük teszem Robert Brown új munkáját, a *Növényi hímpor górcsövi megfigyelései*-t, ha ugyan nincs meg önnek.

- Amilyen hosszan szemez azzal a féreggel, még fölverem az árát. Mi volna, ha azt kérném cserébe, hogy nézze végig s vitassa meg velem a fiókjaimat? - A lelkész pipázva járt-kelt a szobában, s szeretettel vissza-visszatért fiókjaihoz. - Fegyelmi gyakorlatnak is jó az olyan ifjú orvos számára, aki middlemarchi betegeinek kedvét keresi. Meg kell tanulnia, hogy méltósággal viselje unalmát. Nos, nem bánom, vigye azt a csúfságot.

- Nem gondolja, hogy amíg buzgón keressük mások kedvét, épp azok az emeletes szamarak sújtanak megvetésükkel, akiknél a legszebb sikerrel jártunk? - kérdezte Lydgate. Azzal odaállt Farebrother mellé, és szórakozottan nézegetni kezdte a szoros rendszerbe szedett és cirkalmas feliratokkal ellátott rovarokat. - Értékét úgy ismeri meg az ember, ha másokat alkalmazkodni kényszerít, akár hízelgő nekik az alkalmazkodás, akár nem.

- Biztosíthatom egyetértésemről. Csak ahhoz hinnie kell a tulajdon értékében, és meg kell maradnia függetlennek. Ami kevesektől telik. Mert az ember vagy fölmond minden szolgálatot és naplopóvá lesz, vagy húzza az igát, többnyire amerre az egyigabeliek. Nézze csak ezeket a finom építésű egyenesszárnyúakat.

Lydgate-nek végül minden fiók mélyére kellett tekintenie, a lelkész pedig nevetett a markába, mégis folytatta a mutogatást.

- Ha már az igavonásról van szó - folytatta Lydgate, miután letelepedtek -, én úgy döntöttem, hogy amíg lehet, elodázom. Ezért nem akarnék Londonban sem kezdeni semmit még jó néhány évig. Máig nem tudok megbékélni azzal a pöffeszkedő mandarinkodással, a tudományellenes porhintéssel, amit tanulóidőmben ott láttam. Vidéken kisebb mellénnyel járnak az emberek. Társaságnak nem oly jók talán, viszont nem tipornak az ember önbecsülésébe. Kevesebb az irigység, közelibb a kitűzött cél.

- Hát igen, ön szerencsésebben indult neki. Jól választott mesterséget, rátermettnek érzi magát. Némelyek már a választásnál elhibázzák. Szánják-bánják is, csak későn. Hanem a függetlenségének megőrzése felől nem volnék olyan bizonyos.

- Családi kötelékekre céloz? - kérdezte Lydgate, mert úgy vette észre, hogy e kötelékek Farebrothernek épp eléggé a húsába vágnak.

- Nemcsak. A család persze nagyon megnehezítheti a helyzetet. De egy jó feleség, valami derék, átszellemült önzetlenség inkább segít az emberen, még a függetlenségét is biztosíthatja. Él itt az egyházközségben egy nagyszerű ember, aki felesége nélkül aligha vitte volna valamire. Ismeri Garthékat? Ha jól emlékszem, nem Peacock betegei voltak.

- Nem. Csak egy Miss Garthot ismerek az öreg Featherstone-nál Lowickban.

- Az ő lányuk. Kiváló teremtés.

- Alig vettem észre, olyan csöndes.

- Ne féljen, az észrevette önt.

- Hogyhogy? - kérdezte Lydgate, holott majdnem kicsúszott a száján: „Hát persze."

- Ó, az megtaksál mindenkit. Én készítettem elő konfirmációra... kedvenc tanítványom volt.

Farebrother néhány pillanatig csöndesen pöfékelt, mivel Lydgate nem óhajtott többet megtudni Garthékról. Végül letette pipáját, lábát kinyújtóztatta, és értelmes tekintetét mosolyogva fordította Lydgate felé, mondván:

- Azért mi middlemarchiak nem vagyunk ám olyan szelíd lelkek, mint hinné. Megvannak itt is a pártok és a belvillongások. Én például az egyik párthoz tartozom, Bulstrode a másikhoz. Ha énrám veti voksát, Bulstrode-ot haragítja magára.

- Mi kifogás lehet Bulstrode ellen? - kérdezte nyomatékosan Lydgate.

- Nem mondtam én, hogy kifogásom van ellene. Csak annyit, hogy ellenségévé teszi, ha ellene szavaz.

- Nem hinném, hogy ezzel törődnöm kellene - jelentette ki Lydgate büszkén. - Inkább úgy látom, helyes elgondolásai vannak a kórházakról, és jelentős összegeket áldoz közhasznú célokra. Az én elgondolásaimat is megvalósulásukhoz segítheti. S ha a hitét tekintem... nos, Voltaire azt mondta, hogy ráolvasással akár egy birkanyájat elpusztíthatunk, ha megfelelő mennyiségű arzént adagolunk mellé. Én inkább akkor lesem, mikor az arzént adagolja, nem amikor ráolvas.

- Úgy is van. Csak az arzénes embert nem szabad megbántani. Engem ugyan meg nem bánthat - jelentette ki Farebrother látható őszinteséggel. - Én nem tekintem a magam kedvét mások kötelességének. Bulstrode-dal mi sok mindenben nem egyezünk. Nem szeretem a társaságát. Szűk látókörű, tudatlan népség, cselekedeteikkel inkább felebarátaik kínjára, mint könnyebb-

ségére vannak, eszméik világi és égi elemekből épültek össze: mint lelkük táplálékára szolgáló haszontalan hullahegyet, úgy tekintik az emberiséget. Azt viszont nem állítom - tette hozzá mosolyogva -, hogy Bulstrode új kórháza is haszontalan dolog. Hogy engem a régiből kitúrna? Ha huncut gazembernek tart, én sem bókolok neki különbül. Nem tekintem magam mintapapnak, legföljebb tisztességes közbülső megoldásnak.

Lydgate alig hitte, hogy most is ócsárolja magát. Mert a mintapap, akár a mintaorvos, higgye mesterségét a legszebbnek, és minden tapasztalatát úgy fogadja be, mint a testi és lelki kórtan és gyógytan újabb adalékát. Ezért csak annyit kérdezett: - Mire hivatkozik Bulstrode, miért kötne útilaput a talpára?

- Mert nem prédikálom az ő tanait, amit lélekvallásnak nevez, és hogy úgysem tudok az állás betöltéséhez időt szakítani. Mindkét vádban van igazság. Viszont, ha kell, szakítok időt, és a negyven fontnak is megvolna a helye. Ennyi a tényálladék, le is vehetjük a napirendről. Csak azt akartam mondani, nekem nem vág elevenembe, ha az arzénes emberre szavaz. Jobb tanáccsal nem szolgálhatok. Nekem elég annyi, hogy megtért ide közénk világ körüli hajózásaiból, és a Sarkokba vetett hitemet segít fenntartani. Most pedig meséljen, hogy vannak a párizsiak.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Legüdvösebb reményeink kockája
Vakot vet olykor, jó uram.
Hős keblekbe a döghalál befészkel,
S ha citromlét nem hörpölsz tenger tajtján,
A süly esik beléd.

A beszélgetés után eltelt néhány hét, míg a káplánság kérdése égetővé lett Lydgate számára. Addig csak magában halogatta a döntést, hogy szavazatát hová adja. Neki igazában mindegy lett volna - más szóval a kényelmesebb végét fogja a dolognak, és habozás nélkül Tyke-ra szavaz, ha Farebrothert időközben meg nem szereti.

Ismeretségük elmélyültével elmélyült a szeretete is a St. Botolph egyház lelkésze iránt. A finom lélekre valló tapintatát szerette meg, mert Farebrother, az új fiú lábmegvető önzését nem tekintve, magához édesgette, és Lydgate természete szerint jól fogadta az édesgetést. Tapintata egybevágott kies déli vidékek rendetlen társadalmaira emlékeztető jellemvonásaival. Kevesen bánnak oly lovagiasan, gyengéden anyjukkal, nagynénjükkel és húgukkal, mint ő, holott nem mondhatni, hogy ráutaltságuk kedvezően alakította volna az életét. Viszont kevés a hozzá hasonlóan garasos gondokkal küzdő ember is, aki önös kis vágyait ne igyekezne a közjó köntösébe öltöztetni. Maga tudta, hogy élete e tekintetben kiállja a legtüzetesebb vizsgálatot, s talán éppen ez a tudat bátorította az olyanok bírálatának fitymálására, akiknek égi kapcsolatai nem termettek házi boldogságot, s akiknek eszményi céljai éppen nem voltak összhangban cselekedeteikkel. Farebrother prédikációit az anglikán egyház fénykorába illő velősség jellemezte: soha nem beszélt könyvből. Egyházközsége határain túlról is jártak a hallgatására, és mivel a templom megtöltése mindig legnehezebb feladata a papnak, fensőbbsége érzését népes gyülekezete is táplálhatta. Szeretetre méltó ember volt mindezen felül: galambepéjű, nyílt, gyors eszű. Fojtott elkeseredés sohasem ütközött ki rajta kényszeredett mosoly avagy kínos beszédbeli fordulatok formájában, amilyenekkel barátaink legnagyobb terhére szoktunk lenni. Lydgate szívből vonzódott hozzá, és vágyott a barátságára.

Ez az érzés válván uralkodóvá, egyre halogatta döntését a káplánság kérdésében, és igyekezett meggyőzni magát, hogy a döntés egyáltalán nem rá tartozik, sőt talán a szavazatára sem lesz szükség. Mr. Bulstrode kérésére inkább az új kórház belső elrendezését tervezte, és gyakran kereste fel Mr. Bulstrode-ot megbeszélés végett. A bankár abból látszott kiindulni, hogy segítőtársaként számíthat Lydgate-re, ezért nem is tért vissza a választásra Tyke és Farebrother között. Az ispotály igazgató tanácsának ülésén azonban kiderült, és Lydgate-nek is tudomásul kellett vennie, hogy a káplánság ügyét a gondnokok és orvosok következő péntekre egybehívott bizottsága elé terjesztik. Lydgate-et ettől kezdve olyanféle érzés kínozta, hogy valami ízetlen middlemarchi ügybe kell magát beleártania. Önös érdeke harsány hangon szólította, mondván: Bulstrode a vezér, és a szavazásra bocsátott kérdés valójában az, hogy megkapja-e hivatalát vagy sem. Ugyanoly harsányan parancsolta az önös érdek, hogy ne mondjon le a hivatal ígéretéről. Érdekének szavát Farebrother is megerősítette azzal, hogy a bankár nem tűri az ellenzéket. „Ördög bújjon a csizmadia-politikájukba" - ez a mélyenszántó gondolata támadt borotválkozás közben, majd egyszerre úgy érezte, alapos lelkiismeret-vizsgálatot kell tartania. Lehetett nyomós érveket állítani Mr. Farebrother megválasztása ellen: így is sok az elfoglaltsága, különösen ha egyházon kívüli teendőinek sokaságát tekintjük. Majd itt volt az a visszatérő megdöbbenés, amely becsületét a legjobban zavarta: hogy tudniillik a lelkész nye-

reségvágyból játszik. Biztosan szereti a játékot is, de valójában a hasznát tekinti. Farebrother elméletet alkotott a szerencsejáték kívánatos voltáról azon az alapon, hogy az angol elme megsínylette hiányát - Lydgate azonban sejtette, hogy a lelkész játékkedvét jelentősen mérsékelné, ha pénz nem volna kilátásban. A Zöld Sárkány szálló biliárdtermet tartott fenn, melyet az aggodalmas anyák és feleségek Middlemarch bűnbarlangjának tekintettek. A lelkész kitűnően biliárdozott, s bár nem volt törzsvendége a Zöld Sárkánynak, rebesgették, hogy napközben meg-megfordul a biliárdteremben, és beseper egy csomó pénzt. Ami pedig a káplánságot illeti, a tisztségért nem nagyon lelkesedett, inkább csak a fizetésért. Lydgate nem volt ugyan puritán, de nem szerette a szerencsejátékot, és a nyerészkedés szelleme gonoszságnak tetszett előtte. Élete eszményével sem volt összeegyeztethető a csip-csup összegek elnyerésével járó vesződség. Mind ez ideig fejtörés nélkül sikerült igényeit kielégítenie, és nem tartotta úri dolognak, hogy az ember harmadfél shillinget nagyon megnézzen, mielőtt kiadja. Igaz, arra nézve sem dolgozott ki úri tervet, hogyan lehetne harmadfél shillinget megszerezni. Úgy általában tudta mindig, hogy nem gazdag ember, de szegénynek sem érezte magát, s ahhoz nem volt elég képzelőereje, hogy megértse, mekkora a pénztelenség szerepe az emberek döntéseiben. Őt a pénz soha nem befolyásolta. Éppen ezért nem volt hajlandó mentséget keresni olyan valaki számára, aki kis nyereségeket hajhász. Viszolygott attól, hogy mérlegre tegye a lelkész bevételét és többé-kevésbé szükséges kiadásait. Valószínű, a maga esetében sem lett volna hajlandó efféle számítgatásokra.

S most, hogy a szavazás közelgett, viszolygása egyre súlyosabban nyomott a latban. Mennyivel könnyebb volna az ítélet, ha a jellemek egyöntetűbben alakulnának, hát még ha a barátaink mind alkalmasak volnának arra a feladatra, amit magukra vállalni készek! Lydgate-ben az a nézet alakult ki, hogy nyilván Farebrotherre szavazna, ha súlyos ellenvetései nem volnának, és nem törődne Bulstrode érzékenységével, hiszen nem akar ő a csatlósául szegődni. Másrészt itt volt Tyke, a hivatásának élő egyszerű káplán, akinek a Szent Péter egyházközség úgyis kevés elfoglaltságot ad. Tyke ellen senki nem hozhatott fel semmit, legfeljebb azt, hogy ellenszenves fráter és nagy szalmacséplő. Bulstrode-nak a maga szempontjából tökéletesen igaza volt.

Bármerre hajlott azonban Lydgate, kínos érzése megmaradt, és büszke ember lévén elkeserítette, hogy őt kínos helyzetbe sodorják. Nem szívesen áldozta volna fel céljait, hogy Bulstrode-dal ellenkezhessek, és nem szívesen szavazta volna le Farebrothert, megfosztván tisztétől s javadalmától. Megfordult a fejében az a kérdés is, vajon negyven fontnyi külön javadalom nem térítené-e el a lelkészt a nemtelen nyerészkedéstől? Lydgate annak sem örült, hogy Tyke-ra szavazva nyilván a tulajdon érdekét szavazza meg. Ám a végeredmény az ő érdekét szolgálja-e? Mások alighanem így vélekednének, és megállapítanák, hogy a kegyeit keresi Bulstrode-nak, fontoskodik, és a pályáját egyengeti. Hát aztán? Elég, ha ő tudja, hogy önös céljai felől még ugyan fütyülne a bankár barátságára. Őt azonban munkájának lehetőségei érdeklik, a bankárban csupán eszméinek eszközét látja - és nem első dolga-e, hogy a jól felszerelt kórházat nézze, ahol lázakkal kapcsolatos új elgondolásait próbára teheti, s érvényesítheti a gyógyászatban? Nem fontosabb-e ez, mint a kápláni tisztség kérdése? Lydgate most érezte magát először a vidéki társadalom szorításában, apró bonyodalmainak útvesztőjében. Végeredményben azzal a halvány reménnyel indult el az ispotályba, hogy a vita során majd valami új érv billenti el a mérleget, és szavazásig nem is jut a dolog. Én magam azt mondanám, hogy a körülmények formáló erejében is bízott - valami felcsapó meleg érzelmi hullámban, ami elsöpri a higgadt döntvényeket. Ő maga mindenesetre még halasztotta, s viszolygott a függéstől, amit a határozathozatal szüksége kényszerített rá. Amíg idáig nem jutott, nevetségesnek tartotta volna, hogy neki, magasztos célok független harcosának, mindjárt kezdetben ilyen kisszerű lehetőségek között kelljen választania, mikor az egyik lehetőség valójában

rosszabb, mint a másik. A társadalom formálását milyen másnak képzelte diákszobája magányában!

Későn indult útnak; dr. Sprague és a két másik seborvos meg az igazgatósági tanács néhány tagja már korábban megérkezett. Mr. Bulstrode, a tanács elnöke és pénzügyi gondnoka ugyancsak késett. Az előzetes beszélgetésből kitetszett, hogy a napirendre kerülő kérdés vitát támaszt majd, és a többség korántsem áll olyan szilárdan Tyke pártján, mint általában feltették. Csodák csodája, a két orvos is egy véleményen volt, helyesebben, különböző véleményük e pontban találkozott. Dr. Sprague, a nagy csontú, súlyos egyéniség, Farebrother mellett tört lándzsát, amint előre látta mindenki. Az orvosról olyan hírek keringtek, hogy vallástalan, ámde Middlemarch e hibája fölött éppúgy szemet hunyt, mintha az igazságügy-miniszterről derült volna ki hasonló - szakmai súlya inkább növekedett általa, mivel a hímzett galambok és szívek hölgyszakértői az észt és az ördögöt is mindig egy helyre sorolták. Ugyanezért nevezhették szomszédai keményfejűnek és száraz elméjűnek, e két jelző nemcsak az ítéletek, hanem a gyógyszerek romlatlanságát is ígéri. Annyi bizonyos, ha hivő hírében álló orvos kerül Middlemarchba, afféle jámbor, imádságos lélek, a helybéliek nem lettek volna valami nagy véleménnyel orvosi képességei felől.

Ugyanazért szerencséje volt - szakmailag szólván - dr. Minchinnek, hogy vallási rokonszenvei megmaradtak a nagy általánosságban, és hűvös orvosi áldását adta mindenféle hitre, anglikánra, protestánsra, a hit tételes igazságaira való legkisebb tekintet nélkül. Ha Mr. Bulstrode, mint elképzelhető, hitte és vallotta az eleve elrendelés lutheri tételét, mint sarkalatos igazát egyházának, dr. Minchin viszonzásul annak a meggyőződésének adott hangot, hogy az ember nem merő gépezet, sem pedig az atomok véletlen összeakaszkodása; ha Mrs. Wimple gyomorbántalmaiban következetesen a Gondviselés kezét látta, dr. Minchin nem óhajtotta fölégetni a gondolkodás aranyhídját, és óvatos ellenvetéseket tett; ha viszont az unitárius serfőző a háromszemélyű egylényegűség tanát piszkálgatta, dr. Minchin az *Esszé az emberről*-t citálta rá Pope-tól. Dr. Sprague szabados adomái ellen kifogással élt, mert maga a megszentelt idézeteket és a finom célzásokat jobban szerette - székében tudták róla, hogy rokona a püspöknek, és néha a palotában tölti szabadságát.

Dr. Minchin lágy kezű, sápadt arcú, kerekded férfiú volt, kegyes külsejű papi személytől alig megkülönböztethető - dr. Sprague viszont feleslegesen magas, nadrágja kitérdesedett, és a cipője szárából több látszott a kelleténél abban az időben, amikor a megjelenés méltóságának elengedhetetlen feltétele volt a talpalló. Jövés-menése úgy visszhangzott a házban, mintha cserepes érkezett volna - súlyos egyéniség volt, egyszóval. El is várták tőle, hogy nyakon ragadja és legyűrje a betegséget. Dr. Minchintől inkább azt, hogy lappangásában felfedje, és óvatosan elkerülje. Az orvosi hírnév titokzatos tulajdonából mindkettőjüknek egyformán jutott, és mindketten kellő illedelemmel takargatták egymás iránt érzett megvetésüket. Middlemarchi bútordarabnak tekintvén magukat, erőiket szívesen egyesítették az újító hajlamúak és az okoskodó kívülállók ellen. Mr. Bulstrode utálatában itt találkoztak össze éppen, bár dr. Minchin sosem küzdött ellene nyílt sisakkal, és ha ellenvéleményt kockáztatott, bőséges magyarázatot fűzött hozzá Mrs. Bulstrode részére, aki úgy tapasztalta, hogy szervezetének titkaiba egyedül dr. Minchin lát bele. Az olyan hozzá nem értő, aki az orrát mindig orvosi ügyekbe üti, és minduntalan a reformjaival alkalmatlankodik - jóllehet a két orvosnak kevesebb bosszúságot szerzett az okvetlenkedés, mint a nincsteleneket szerződésszerűen ellátó seborvos -, a szakmai önérzetet mindenképpen sértette, és dr. Minchin teljességgel osztozott legújabb megbotránkozásukban is, hogy Bulstrode olyan elszántan pártfogolja Lydgate-et. A két régi körorvos, Mr. Wrench és Mr. Toller, félrehúzódva beszélgetett, és barátságos szóval megállapodtak egymás közt, hogy Lydgate egy senkiházi és Bulstrode céljainak készséges eszköze. Kívülállók előtt ugyanígy egyetértettek a fiatal orvos dicséretében, aki dr. Peacock

nyugalomba vonultával jött, és a tudományánál különb ajánlást nem hozott. Hogy a tudományt szorgos munkával szerezte meg, efelől nem lehet kétség azért sem, mert egyéb ismeretek szerzése iránt itt sem mutat hajlandóságot. Világos volt, hogy Lydgate, maga nem szolgáltatván ki gyógyszert, gyanúba keverte céhtestvéreit, sőt eltörleni szándékozta volna azt a határvonalat, amelyet a szakma a seborvos és az orvos közt tekintélyi céllal rangkórosan fenntartott. Különösen az olyan ellenében tartotta volna fenn, aki angol egyetemet nem járván, mellőzhette az anatómiai és kórházi gyakorlatokat, majd dölyfös elbizakodottsággal Edinburghbe és Párizsba ment tanulni. Megfigyeléseinek bőségében nem kételkedtek, szemléletének helyességében annál inkább.

Így történt, hogy ez alkalommal Bulstrode-ot egy kalap alá vették Lydgate-tel, Lydgate-et pedig Tyke-kal - s hogy ennyi név között oszthatták meg ellenszenvüket, a káplánság kérdésében a legkülönfélébb észjárások egységes véleményt formáltak.

Dr. Sprague, amint belépett, kereken kijelentette az egybegyűlteknek: - Én Farebrother híve vagyok. A kápláni fizetésé is, persze. Miért fosztanánk meg a lelkészt ettől a javadalomtól? Így se keres sokat. Élnie kell, házat tart fenn, lelkészhez méltón alamizsnálkodik. Az a negyven font nem fogja kiégetni a zsebét. Derék fiú ez a Farebrother, annyira pap csak, amennyire az egyházi fegyelemhez feltétlenül kell.

- Hohó, doktor uram! - szólt közbe Mr. Powderell, a visszavonult tekintélyes öreg vaskereskedő, s a közbeszólása félúton volt a nevetés és a karzati bekiabálás között. - Semmi kétség, hogy véleményéhez joga van. Itt azonban nem a jövedelmek összemérésére gyűltünk egybe. Itt a szegény betegek lelkével kell foglalkoznunk - s e szónál Mr. Powderell hangja és arca hősiesen elkomorult -, márpedig az Igének igaz tolmácsolója Mr. Tyke. Lelkiismeretemet szavaznám le, ha Mr. Tyke ellenében szavaznék.

- Mr. Tyke ellenzéke rossz lelkiismeretű szavazatot nem is kér - jelentette ki a virágos beszédű gazdag tímár, Mr. Hackbutt, aki most villogó szemüvegét és serte haját teljes komolysággal fordította a jámbor Powderell felé. - Nézetem szerint azonban nekünk, igazgatósági tagoknak kötelességünk megfontolni, vajon egyetlen dolgunk az legyen-e, hogy bizonyos helyről érkező javaslatokat egyszerűen helybenhagyjunk. Állíthatja-e magáról az igazgatósági tanács bármely tagja, hogy a dolgát jól végző káplán urat állásából elmozdítaná, ha bizonyos helyről erre vonatkozó javaslat nem érkeznék, olyan személytől nevezetesen, aki e város minden intézményét tulajdon akaratának vetné alá? Nem firtatom senki nézeteit. Intézze el a mennybéli hatalommal. Én annyit tartok fenn csupán, hogy tanácsunk kebelében olyan hatalmak munkálnak, amelyek a függetlenséget csírájában tipornák el. Olyan csúszó-mászó szolgalelkűség uralkodik el körünkben, amelynek mentségére sem erkölcsileg, sem anyagilag nem hozhatnak fel egyebet bizonyos illetők, mint a kényszerhelyzetet. Világi ember létemre jelentős figyelmet szenteltem az egyházban dúló viszályoknak...

- Egyet se törődjenek most az egyházban dúló viszályokkal! - robbant be a terembe Mr. Frank Hawley ügyvéd, a város jegyzője, aki ritkán jelent meg az igazgatósági üléseken, most azonban lovaglóostort suhogtatva, bekukkantott. - Semmi dolgunk az egyházzal. Farebrother elvégezte mindig a munkáját, amennyi éppen akadt, méghozzá díjtalanul. Most, hogy egyszerre megfizetnének érte, a fizetés csakis őt illeti. Disznóság Farebrother zsebéből kihúzni a pénzt.

- Nem volna helyes, urak, ha a vita személyes természetűvé fajulna - tiltakozott Mr. Plymdale. - Mr. Tyke kinevezésére szavazok ugyan, mégsem tudtam, míg Mr. Hackbutt fel nem hívta a figyelmemet, hogy Szolgalelkű Csúszómászó a nevem.

- Én tartózkodtam a személyes célzásoktól. Én csupán annyit merészeltem megkockáztatni, ha elismételhetem, azaz ha befejezhetném, amit megkockáztatni szándékom volt...

- Aha! Itt van Minchin - jegyezte meg Mr. Frank Hawley. E szóra mindenki elfordult Mr. Hackbutt-tól, mintegy tudomására hozva, hogy élnek nála jelesebb tehetségek Middlemarch-ban. - Halljuk, doktor úr, a helyes álláspontot foglalja-e el!

- Remélem - felelte dr. Minchin a kezét dörzsölgetve. - Mr. Tyke-ot én példás életű embernek tartom, a legpéldásabb életűnek, és az is meggyőződésem, hogy jelölése a legtisztább szándékkal történt. Szívesen adnám rá szavazatomat. Más oldalról tekintve azonban a kérdést, a Mr. Farebrother mellett szóló érveket látom nyomósabbnak. Mr. Farebrother szeretetre méltó férfiú, aranyszájú szónok, és hosszabb ideje él községünkben.

Az öreg Powderell csak nézett rá csöndben, szomorúan. Mr. Plymdale kínosan húzogatta a gallérját.

- Felteszem, nem óhajtja Farebrothert mint a papok gyöngyét elébünk állítani - szólt bele Mr. Larcher, a jónevű szállítmányozó, abban a pillanatban, amint belépett. - Nem vagyok irányában rosszindulatú, mégis azt hiszem, a közösségnek és a felsőbb hatalomnak egyaránt felelősséggel tartozom e döntésünkkel. Nézetem szerint Farebrother papi fegyelméhez szó fér. Nem óhajtok részletekbe bocsátkozni. Annyit csupán, hogy kevés szolgálatából a legtöbbet szeretné kihozni.

- Sikerül is neki, többet, mint másnak a sokból - torkolta le Mr. Hawley, akinek válaszai nem voltak udvariasságukról nevezetesek. - Betegek nem állhatják a folytonos imát-papolást. És a sok hittétel rontja a kedélyállapotot... mit mondjak, talán a zsigerekbe is beveszi magát, mi? - tette hozzá, és sarkon fordulván az egybegyűlt négy orvosra nézett.

A válasznak négy úr belépése vette elejét. A társaság több-kevesebb lelkesedéssel üdvözölte őket: Edward Thesiger nagytiszteletű urat, a Szent Péter egyház esperesét, Mr. Bulstrode-ot, és barátunkat, a tiptoni Mr. Brooke-ot, aki az utóbbi időben nem tiltakozott, hogy az igazgatósági tanácsba beválasszák. Mivel eddig sohasem jelent meg az üléseken, kivételes megjelenése föltehetőleg Mr. Bulstrode fáradozásainak volt köszönhető. Még Lydgate hiányzott.

Mindenki leült. Az elnöki széket Mr. Bulstrode foglalta el, szokása szerint sápadtan és fegyelmezetten. Mr. Thesiger, a türelmes protestáns, azt szerette volna, ha barátját, Mr. Tyke-ot, a lelkes káplánt választják meg, akinek a lélekgondozás korántsem töltötte ki minden idejét. Azt is szükségesnek látta, hogy nagyszándékú embernek adják az efféle tisztet, hiszen a lelkek megnyerésére páratlan módot nyit, és bár egyrészt helyes, hogy az urak javadalmat is megajánlanak, másrészt fontos a munkát a legszigorúbban figyelemmel kísérni, nehogy merő pénzkereseti forrássá váljék. Mr. Thesiger oly csöndes meggyőződéssel szólott, hogy az ellenzék nem tehetett egyebet, némán füstölgött.

Mr. Brooke azt a meggyőződését juttatta kifejezésre, hogy a kérdés megoldásában mindenkit jó szándék vezet. Ő azonban eddig nem folyt bele az ispotály ügyeibe, holott lankadatlan érdeklődéssel kísér minden megmozdulást Middlemarchban, és boldogan hallatja véleményét ez ügyben is - azaz bármely közügyben, hogy úgy mondjam -, hangoztatta Mr. Brooke, tökéletes megértését kifejező biccentéssel. - Tanácsnoki hivatalom, valamint irataim rendezése időmet tökéletesen felemésztik, amennyi marad, azt szívesen bocsátom a község rendelkezésére... Egyszóval barátaim meggyőztek, hogy a kápláni fizetés... azaz a fizetéses káplán, hogy úgy mondjam... kívánatos dolog, ezért örömmel jöttem el, hogy szavazatomat Mr. Tykera adjam, aki, mint hallom, nélkülözhetetlen ember, apostoli hitű, szentlélektől megszállott, és amit még mondani lehet... ezért én volnék az utolsó, aki szavazatomat ne az ő érdekében használnám, az adott körülmények között, hogy úgy mondjam.

- Úgy veszem észre, önnek telebeszélték a fejét, Mr. Brooke - mondta Mr. Frank Hawley halált megvetően. Egyébként az hírlett róla, hogy konzervatív listán szándékszik indulni a választásokon. - Az irányban viszont nem világosították fel, hogy községünk egyik legérdemesebb embere e hivatalt fizetés nélkül viselte éveken át, most pedig Mr. Tyke kiszorítaná.

- Megbocsásson, Mr. Hawley - szólt közbe Mr. Bulstrode -, Mr. Brooke bőséges felvilágosítást kapott Mr. Farebrother képességei és helyzete felől.

- Méghozzá ellenségeitől - torkolta le Mr. Hawley.

- Merem remélni, hogy az urak nem táplálnak ellenséges érzületeket a kérdésben - jegyezte meg Mr. Thesiger.

- Hiú remény - vágott vissza Mr. Hawley.

- Uraim - szólalt meg Mr. Bulstrode halkra fogott hangon -, a kérdés érdeme röviden összefoglalható, s ha a jelenlevők közül bárkiben kétség élne, hogy a szavazatukkal élők netalán hiányosan tájékozottak, szívesen összefoglalom a szemben álló érveket.

- Nem látom semmi hasznát - felelte Mr. Hawley. - Mindnyájan tudjuk, azt hiszem, kire szándékszunk szavazni. Aki az igazságot keresi, annak nem szükséges ítéletét az utolsó percig, a végső tanúvallomásig odázgatnia. Énnekem nincs vesztegetni való időm, ezért azt ajánlom, bocsássuk nyomban szavazásra a kérdést.

Rövid, de tüzetes vita következett, majd mindenki ráírta egy papírlapra Tyke vagy Farebrother nevét, és egy üvegkancsóba ejtette. Közben Mr. Bulstrode észrevette, hogy Lydgate lép be az ajtón.

- Úgy veszem észre, hogy a szavazatok e pillanatban részarányosan oszlanak meg - állapította meg Mr. Bulstrode fagyosan. Aztán ráemelte szemét Lydgate-re:

- Egy szavazó még hátravan. Ön az, Mr. Lydgate. Lesz olyan jó a választásának megfelelő nevet leírni?

- Most dőlt el a kérdés - állapította meg Mr. Wrench, és felállt. - Tudni való, kire fog szavazni.

- Mintha rejtett értelmet olvasnék ki a szavából, uram - jegyezte meg Lydgate élesen, és ceruzáját a papír fölött tartotta.

- Csupán azt akartam mondani, hogy mindnyájunk véleménye szerint Mr. Bulstrode javára dönti el a kérdést. Sértő talán, ha ezt mondom?

- Másra nézve sértő lehet, engem azonban nem térithet el attól, hogy ez ügyben igenis melléálljak.

Azzal Tyke nevét írta a papírra.

*

Így tehát Walter Tyke tiszteletes úr lett az ispotály káplánja, Lydgate pedig továbbra is együttműködött Bulstrode-dal. Még most sem tudta, nem Tyke volt-e a rátermettebb jelölt, a lelkiismerete mégis azt sugallta, hogy Farebrotherre szavazott volna, ha a befolyásolásnak nem enged. A káplánság kérdése fájó emléke maradt, mint az első olyan eseté, amelynek során nem bírt Middlemarch kisszerű szellemével. Hogyan is lehetett volna elégedett a döntéssel ilyen lehetőségek között? A kalapjával is épp ilyen elégedetlen az ember, ha a kor választékából kénytelen kiemelni, majd olyan megnyugvással viseli, amilyet az összehasonlításból nyerhet.

Farebrother ezután is éppoly szívesen fogadta, mint választás előtt. A vámszedő és a bűnös jelleme nem összeegyeztethetetlen az újkori farizeuséval, hiszen többnyire nem ismerjük fel sem viselkedésünk, sem okadatolásunk hibáit, sem tréfáink sületlenségét. A St. Botolph lelkésze pedig ment volt a képmutatásnak még az árnyékától is, és éppen azért hasonlított embertársaira kevéssé, mert készséggel elismerte, hogy nem különb náluk - ily módon megbocsátott azoknak is, akik rossz szívvel ítélkeztek felőle, és maga tárgyilagosan ítélte meg még ellenségeit is.

- Legyűrt engem ez a világ, tudom - mondta egy napon Lydgate-nek. - Nincs elég erőm hozzá. Nevezetesség sem leszek soha. Hercules választása mesének szép, de Prodicus könnyű dolgot ad hősének, mert úgy állítja oda, mintha egy választással megúszhatna. Más mesében azt olvassuk, hogy Hercules a guzsalyt forgatta, végezetül pedig felvette Nessus ingét. Elhiszem, hogy egy helyes választás is megteszi, ha az embert tovább segítik társainak helyes döntései.

A lelkész beszéde nem volt mindig lelkesítő. A farizeusságot kikerülte, de nem kerülhette ki azt az általános borúlátást, amit a kudarcainkból levont korai következtetések tesznek. Lydgate el is gondolta, hogy Farebrother sajnálatosan gyenge akaratú ember.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

És nézd, a másik! tenyerébe csapja,
mint könnyes ágyba arcát, s fölsóhajt!

DANTE: *ISTENI SZÍNJÁTÉK*
PURGATÓRIUM VII. ÉNEK[9]

IV. György még windsori magányában országolt, és Wellington herceg volt a miniszterelnöke, Mr. Vincy pedig a middlemarchi törvényhatósági testület feje, amikor Mrs. Casaubon, született Dorothea Brooke, nászútját tette Rómába. Abban az időben a világ még negyven évvel ártatlanabb volt, mint manapság; az utazók ritkán hordták fejükben vagy zsebükben a keresztény művészetet szőröstül-bőröstül, sőt még a kor legjelesebb angol kritikusa is virágvázának nézte és a festő hímes képzeletének tulajdonította a mennybement Szűz Mária virágfüzéres hamvvedrét. A romantika, amely később szeretettel és tudással rajzolta tele képzeletünk fehér foltjait, nem dagasztotta fel még kovásszal az időket, nem jutott bele mindenki táplálékába: némely hosszú hajú, Rómában élő német művész jól felismerhető lobogása volt csak, és más nemzetek fiaié, akik a közelükben dolgoztak avagy lebzseltek.

Egy szép napon egy dús - és hullámos -, bár nem szertelenül hosszú hajú fiatalember, ruhájáról ítélve angol, hátat fordított a Belvedere-i Torzónak a Vatikánban, és a körkörös előcsarnok ablakán kitekintett a környező hegyláncolat pompás látványára. Annyira lekötötte a látvány, hogy észre sem vette egy fekete szemű, fürge mozgású német fiatalember közeledtét, csak mikor ott állt mellette, kezét a vállára tette, és idegen hangsúllyal rászólt: - Gyorsan gyere! Másképp még elmozdul!

Az angol fiatalember engedett a hívásnak, s lábujjhegyen elsiettek mindketten Meleagrosz mellett, ki a csarnokba, ahol az akkoriban Kleopátrának nevezett Ariadne bontja ki dús márványbájait virágszirom módján idomuló puha köntöséből. Épp idejében érkeztek. Még látták, hogy egy lélegzetszakasztón bájos lány, formája aligha méltatlan Ariadnééhoz, ott áll a fekvő alak márványtalapzatának dőlve. Nyakán megtűzött hosszú köpenye hátrahullt a válláról, arcát kesztyűtlen szép kezére fektetve kissé hátratolta fehér hód félkalapját, amely mintegy dicsfényt vont sima sötétbarna hajfonata és arca közé. Nem a szobrot nézte, rá sem gondolt talán, tekintete álmatagon elmerült a nap padlón végigvetődő fényküllőinek szemléletében. Aztán, amint a két idegen, mintha Kleopátrát néznék, megállt a közelében, föleszmélt, sarkon fordult, és rájuk sem pillantva csatlakozott az odébb őgyelgő szolgálóhoz meg az útikalauzához.

- Mit szólsz ehhez a bájos ellenpontozathoz? - tekintett a német, csodálatot keresve, barátja arcába. Majd válaszra sem várva, szapora szóval folytatta: - Íme, itt fekszik előttünk az antik szépség, halálában sem hullameredten, inkább érzékiségének zárt tökélyében. S mellette áll az élő szépség, keresztény századok öntudatát hordozván kebelében. Apácának öltözve képzelem el. Amint te mondanád, kvéker lehetne. Én mindenesetre apácának öltöztetném képemen. Holott férjezett! Láttam a jegygyűrűt azon a csókolatos bal kezén, máskülönben azt hittem volna, hogy az a sápkóros *Geistlicher* az édesatyja. Láttam, amint egy idővel ezelőtt elváltak, s másfelé indultak, majd itt találtam rá újból e csodálatos testhelyzetében. Gondold el! Lehet, hogy az öreg gazdag, és szeretné megfestetni nejének arcmását! Ah! Nézhetünk utána! Ott megy. Kövessük hazáig!

[9] Babits Mihály fordítása.

- Azt már nem - válaszolta társa a homlokát ráncolva.

- Különös ember vagy te, Ladislaw. Miért gyökerezett földbe a lábad? Ismered talán?

- Annyit tudok róla, hogy az unokabátyám felesége - válaszolta Will Ladislaw, azzal szórakozottan végigsétált a csarnokon. Német barátja megmaradt mellette, és figyelmesen nézett az arcába.

- Micsoda? A *Geistlicher* az unokabátyád? Inkább nagybácsinak nézném, afféle hasznos rokonnak.

- Pedig nem nagybátyám. Mondom, hogy a második unokatestvérem - felelte Ladislaw ingerülten.

- *Schön, schön.* Azért ne harapj. Csak nem haragszol rám, mert úgy láttam, hogy a Második Unokabátyádné őkegyessége életem legbájosabb madonnája?

- Hogy haragszom-e? Ugyan. Egyszer láttam csak életemben néhány percre, mikor unokabátyám bemutatott neki, mielőtt Angliából eljöttem. Akkor még nem voltak házasok. Nem tudtam, hogy Rómába készülnek.

- De most elmész, és meglátogatod őket. Megtudod a címüket. Az már semmiség, ha a nevüket tudod. Menjünk mindjárt a postára. Aztán megbeszélheted velük a hölgy arcmását.

- Fene essen beléd, Naumann! Magam sem tudom, mit kellene tennem. Nem vagyok olyan arcátlan, mint te!

- Ha! Ez azért van, mert műkedvelő vagy, közönséges füstfaragó. Ha művész volnál, úgy gondolkodnál, hogy a Másodunokabátyádné őkegyessége keresztényi érzéssel átitatott antik forma... afféle keresztény Antigoné... lélekkel zabolázott érzékiség.

- Hogyne. Továbbá, hogy a te festményed kölcsönözne létének értelmet... Azzal, hogy te egy darab vásznat bekensz, isteni tökélyre emelnék. Nem bánom, legyek füstfaragó, mégsem hiszem, hogy az egész világegyetem a te mázolmányaidon igyekszik célra s jelentőségre vergődni.

- Holott igyekszik, fiacskám! Ha egyszer belém igyekszik, Adolf Naumannba - felelte a jó kedélyű festő, azzal Ladislaw vállára tette a kezét; egy csöppet nem zavarta, hogy ilyen indokolatlan ingerültséggel szólnak hozzá. - Tessék! Létem az egész világegyetem létét feltételezi... talán nem? A dolgom pedig az, hogy fessek. Festői felfogásom általában véve és mindenestől *genialisch*, különösképpen, ha üknagynénéd vagy másodnagyanyád állítom képem tárgyául. A világegyetem tehát igenis igyekszik, hogy horgom vagy karmom *genialisch*an beleakasszam... nem igaz?

- Én, mint a másik karom, viszont azon vagyok, hogy beléd fojtsam a szentlelket. A kérdés tovább bonyolódik.

- Szó sincs róla. A küzdelem végeredménye egy, akár lesz kép, akár nem.

Will nem bírt ellenállni barátja törhetetlen kedélyének, mosoly terült szét az arcán.

- Hát lássuk, barátom... számíthatok a segítségedre? - érdeklődött Naumann reménykedő hangon.

- Ugyan, Naumann! Angol hölgyek nem állnak csak úgy modellt akárkinek. Te pedig túl sokat akarsz belevinni abba a festménybe. Jobb-rosszabb arcmást kerekítesz, a hátterét meg jól teletömöd részletekkel, hogy a műbarátok gáncsát vagy dicséretét kihívd vele. És mi egy nő

arcmása? Akár a festészet, akár amit te *Plastik*nak nevezel: semmi. Nemhogy élesítene, elhomályosítja a látást. A nyelv finomabb kifejezőeszköz.

- Hogyne, azoknak, akik festeni nem tudnak - vágta rá Naumann. - Nagy az igazságod. Sose akartalak a festésre rávenni, barátom.

A kedélyes festőbe beletört a fullánk. Ladislaw-n pedig mintha nem fogott volna. Mintha meg sem hallotta volna a festő ellenvetését, úgy folytatta:

- A nyelv képei teljesebbek, s ha nem oly kézzelfoghatók, annál jobb. A belső az igazibb látás, a festmény örök tökéletlenségében bámul vissza az emberre. Különösen női arcmásokon érzem, mintha merő kiszínezett felületek volnának! Holott mozgásnak és hangnak kellene valójában kifejezésre jutni. Nők közt különbség a lélegzetükben van: pillanatról pillanatra változnak. Vedd például, akit az imént láttál. Hogyan festenéd meg a hangját, könyörgök? Mikor a hangja többet ér látható valójánál?

- Értem, értem. Féltékeny vagy. Elképzelni sem szabad senkinek, hogy megfestheti a te eszményképedet. Ez már komoly beszéd, barátom! Szerelmes vagy az üknagynénikédbe! *Der Neffe als Onkel*... tragikus vétség... *ungeheuer*![10]

- Nem leszünk jóba, Naumann, ha ezt a hölgyet még egyszer üknagynénikémnek nevezed.

- Hát hogyan nevezzem?

- Mrs. Casaubonnak.

- Helyes. És ha teszem fel, minden kapálózásod ellenére megismerkedem vele, és azt tapasztalom, hogy mindenáron meg akarná festetni az arcképét?

- Jó, tegyük fel! - rekesztette be Will Ladislaw a vitát megvető hangsúllyal. Tudta jól, hogy néha nevetséges apróságok kihozzák a sodrából, ráadásul azokról is ő tehet. Minek ez a nagy hajcihő Mrs. Casaubon körül? Közben mégis mintha történt volna benne valami. Vannak alakok, akik folytonos összeütközéseket és bonyodalmakat teremtenek a drámákban, és elszívják a többi elől a levegőt. Érzékenységük örökké viszonylagos nyugalomban lévő tárgyakkal ütközik.

[10] Az unokaöcs mint nagybácsi... szörnyűség!

HUSZADIK FEJEZET

Gyermek ha ébred elhagyottan,
S tekintete sötét zugba mered,
Azt látja épp, amit nem láthat ottan.
Szeretve hívó két szelíd szemet.

Két óra múlva Dorothea a Via Sistinán ült tágas lakásának belső- vagy öltözőszobájában.

Bánatosan teszem hozzá, hogy sírt, oly tágra nyitva elszorult szívét, mint azok az asszonyok is csak legnagyobb magányukban, akiket büszkeségük és a mások iránt való tapintatuk kormányoz. Most pedig biztosra vehette, hogy Mr. Casaubon egy darabig elidőz még a Vatikánban.

Dorotheának nem volt semmi olyan határozottan körvonalazható baja, amit akár magának megvallhatott volna. Gondolatainak és érzéseinek zűrzavarából olyanféle önvád bontakozott ki lassan, hogy belső sivárságának érzése lelki szegénységének tulajdonítható. Szíve választottjához ment férjhez, s azzal az előnnyel indult a többi lány előtt, hogy házasságát új kötelességei sorozatának tekintette. Kezdettől fogva annyira felsőbbrendű elmének tartotta Mr. Casaubont, hogy nem is csodálkozott, ha mélyenszántó tanulmányaiban nem vehetett mindig részt - ráadásul leánykorának csekélyke tapasztalatai után egyszerre itt volt Rómában, a látható történelem városában, a félteke kultúrájának ősi képekkel, képzelmekkel, emlékekkel teljes lassú gyászmenetében.

Az emlékeknek ilyen hajmeresztő szedett-vedettsége jegyességének álomszerű világát bonyolította tovább. Már öt hete élt Rómában, és a nyájas reggeleken, mikor az őszi és téli napok kéz a kézben sétáltak egymással, mint az élemedett házaspárok, kik közül a hidegebb időt alighanem az egyik vészeli át csak, kikocsizott, Mr. Casaubonnal előbb, majd inkább Tantripp-pel és tapasztalt útikalauzukkal. Megtekintette velük a legjobb képtárakat, a legszebb kiállításokat, a legnevezetesebb romokat, a legpompásabb templomokat, és oda jutott, hogy többnyire már csak a Campagnára akart kimenni, ahol egymaga maradhatott földdel-éggel, távol a korok álarcos vonulásától, amely mintha az ő életét is beöltöztette volna titokzatos és nyomasztó maskarájába.

Akik a történelmi formáknak lelket adó, öregbedő tudással tekintenek Rómára, és feltárják a korok által befedett átmeneteket, a vélt ellentmondások magyarázatát, Róma azoknak lelki otthonuk és vezérfonaluk a világhoz. Vessünk nekik még egy megoldani való történelmi ellentmondást: hogyan fér bele a császári és pápai város temérdek feltárt töredéke egy olyan lány fogalmi tárházába, aki az angol és svájci puritanizmus szellemében nevelkedett, sovány protestáns történelemkönyveken, és főként a legyezők művészetén - lelkes természete ráadásul minden csöpp tudományból elveket kovácsolt, elvek abroncsával szorította körül tetteit, elvont eszmékből szűrt le kínt és örömet, majd feleséggé lett, és lelkesedéssel vállalt ismeretlen kötelességeiből egyszer csak átsiklott személyes sorsának zavart vizsgálatába. Az érthetetlen Róma terhét talán könnyen viselik az olyan szűkagyú tündérek, akiknek az egész egy követségi kerti ünnepély háttere csak - Dorothea mély benyomásait azonban semmi sem enyhítette. Romokat és bazilikákat látott, palotákat és szobóriásokat a kilátástalan jelen kellős közepén, vallásos tisztelettől elszakadt babonaság elfajzott világában, valami régi titáni élet homályosuló győzködését falakon és mennyezeteken, fehér alakok sorfalát, kiknek márványszeme vakon nyeli ez idegen világ egyhangú fényeit - nagyra törő lelki és szellemi eszmények hatalmas romhalmazát látta feledésbe és nemtörődésbe elmerülni. A látvány először villanyos

erővel rázta meg, aztán oly ellenállhatatlanul kínálkozott fel, hogy ha nekiáll habzsolni, különbül nem jár, mint az összevissza szellemi koszton élők, akiknek érzelmi emésztőrendszere egyszer csak csődöt mond. Sápatag és izzó formák préselődtek emlékezetébe, és hiába nem gondolt rájuk, furcsa gondolatkapcsolások útját készítették elő az eljövendő évekre. Kedélyállapotaink oly zagyva egymásutánban vetítenek fel képeket, akár a félálom laterna magicája, így aztán Dorothea élete legunottabb pillanataiban újra meg újra a Szent Péter-templom hatalmas tömegét látta, óriás bronzborítású kupoláját, próféták és evangélisták ágálását a mozaikokon, és a vörös kárpitot, amely karácsonyra mindent beborított, mint valami elhanyagolt recehártyagyulladás.

Nem mintha Dorothea befelé csodálkozása példátlanul állt volna: számtalan ártatlanul pucér lélek lép ki a jelenségek vadonába, jó szüléik otthagyják őket, „hadd álljanak meg a maguk lábán", azzal sietnek a dolgukra. Azt sem tenném fel, hogy bárki tragikusnak tartaná, ha Mrs. Casaubont ott találja sírva hat héttel az esküvője után. Az elbátortalanodás, a pillanatnyi célvesztés olyankor nem szokatlan, amikor az elképzelt jövő helyébe egyszerre a valóságos jövő lép. Igaz, megrendülést sem várhatunk másoktól nem szokatlan dolgok láttán. A tragédiának éppen a gyakoriságban rejlő eleme nem evődött bele még a durvább érzésű emberiség szívébe. Sokat belőle talán természetünk sem bírna el. Ha finom látásunk s érzésünk fejlődne a mindennapok tragédiáihoz, kihallgatva a fű növését és a mókus érverését számolva szörnyethalnánk attól a zajtól, amely a csend túlfelén fogad. Jelen helyzetünkben a legsebesebb járatúak vannak a legpuhábban butasággal körülpárnázva.

Dorothea tehát sírt, és ha el kellett volna sorolnia sírása okait, többre nem jutott volna az olyan általánosságoknál, mint amilyenekkel magunk is próbálkoztunk. Ha részletekért megszorítják, olyan helyzetbe került volna, mintha fénynek és árnyéknak történetét íratják meg vele - hiszen a valóságos jövő, amely most kezdett az elképzeltnek helyébe lépni, mérhetetlen részlettömegből alakult át lassú mozgással az óramutató mozgásánál nem gyorsabban leánykori megfigyeléseinek anyagából, most, hogy a feleség szemszögéből látta Mr. Casaubont. Még korán lett volna felismernie vagy éppenséggel beismernie a változást, még korábban, hogy az új helyzethez igazítsa előbb-utóbb magától is igazodó céltudatát. Az örökös lázongást, a tisztesség nélküli rendetlen életet amúgy sem neki találták ki. Ebben az átmeneti helyzetben azonban éppen természeti rendjének ereje növelte a zűrzavart. A házasság első hónapjaiban nem ritka ez a belső felbolydulás - akár ráktanyán, akár öles mélyvizekben történik -, s a fodros felszín később békésen elsimul.

Vagy volt-e Mr. Casaubon éppoly tudós férfi, mint ennek előtte? Beszédmódja változott-e, avagy érzelmei fordultak kevésbé dicséretére? Ó, asszonyi tévelygés! Vajon időrendjébe csúszott-e zavar Mr. Casaubonnak, vagy az elméleteket s kútfőiket nem tudta már helyesen összekapcsolni, vagy szókészlete merült-e ki bármely adott tárgyban? S vajon nem Róma éppen az a város, ahol mind e nevezett tehetségek teljességükben kibonthatók? Ráadásul nem Dorothea becsvágya volt-e, hogy megkönnyítse terhét vagy éppen bánatát e tudós férfiúnak, ki ekkora feladatokkal birkózik? Mert hogy teher nyomja Mr. Casaubon vállát, az most vált igazán nyilvánvalóvá.

Nehéz kérdések. De ha állandóság is a világ, a fény folyvást változik, és a gyöngyház alkonyat sehol sem jön délidőre. Kemény igazság, hogy az ember halandó társa, kinek természetével az udvarlásnak nevezett bájos röpke idő kilibbenés-belibbenési során ismerszik meg, a házasság kötelékének folyamatosságában jobbnak vagy rosszabbnak bizonyul, de semmiképpen sem ugyanolyannak, mint látszott elébb. Ha estélyek hősével osztjuk meg fedelünk, vagy kedvenc politikusunk alárendeltjei leszünk a minisztériumban, az említett változás hamar lejátszódhat

bennünk: ott kezdjük ez esetben is, hogy keveset tudunk és sokat képzelünk, majd végezetül olykor megfordul az arány.

Félrevezető lehet mégis az effajta párhuzam, hiszen a szemkápráztatásra senki sem lett volna Mr. Casaubonnál alkatilag alkalmatlanabb: jelleme oly szépítetlen volt, akár a kérődző tehéné. Sohasem áltatott volna senkit maga felől. Hogyan történhetett mégis, hogy Dorothea házasságban töltött rövid hetei során nem is annyira megfigyelte, mint inkább nyomasztóan érezte, hogy a férje szellemétől várt tág láthatárok és széljárta fennsíkok helyett szűk előszobákból sehová sem vezető sötét folyosókra jut? Csak úgy, azt hiszem, hogy az udvarlás idején átmenetinek és időlegesnek látott ő is mindent, tehetség vagy érdem legkisebb jelét hatalmas kincsesházak ígéretének, melyeknek kínálkozó végtelenjében mélyére túrhat. Mihelyt azonban a házasság küszöbét átlépjük, várakozásaink a jelenre korlátozódnak. Aki a házasság hajóútjának nekivágott, előbb-utóbb észreveszi, hogy egy tapodtat sem halad előbbre, és a nyílt óceán feltűnni csak nem akar - valójában teknőben hajókázva tesz felfedező utat.

Házasságuk előtt lezajlott beszélgetéseikben Mr. Casaubon gyakran elterjengett holmi magyarázaton vagy valamely kérdéses részleten, melynek Dorothea nem egészen értette hovatartozását. Az efféle tökéletlen összefüggéseket beszélgetéseik szakadozottságának tulajdonította, és bizalmát a jövőbe vetve, elszánt türelemmel hallgatta, miféle ellenérvek jöhetnek számításba Mr. Casaubon újabb szemlélete ellen a filiszteus Dagon istenség és más hal-istenségek tárgykörében, gondolván, hogy a későbbiekben majd, Mr. Casaubon szellemi magaslatára emelkedve, számára is éppily égetővé válik a kérdés. Másrészt Mr. Casaubon elutasító tárgyilagosságát az őt érdeklő kérdések iránt ugyanezzel a sietős ideiglenességgel mentette. Most viszont, mióta itt éltek Rómában, és érzelmeinek legmélye felkavarodott a részletek emésztésének munkájában, döbbenten vette észre, hogy gondolatai minduntalan durcásan elfordulnak egy-egy tárgytól, vagy fáradtan elernyednek. Milyen messzi járt volna most tőle az eszélyes Hooker vagy a pallérozott koponyák bármely más apostola! Hogy messzebb-e, mint Mr. Casaubon, azt nem tudhatta, ilyenformán összehasonlításra sem nyílt módja. Férje megjegyzései azonban, amelyeket környezetük felemelő látványaira tett, hovatovább borzongásra indították. Mr. Casaubon talán ki akart tenni magáért e megjegyzésekkel, valójában csak tette magát. Ami Dorothea szemében új lett volna, az már őt fárasztotta. Az emberiség sorsára vonatkozó általános gondolatai és érzései régen száraz példázatokká zsugorodtak, a tudás múmiáivá.

Ha megkérdezte: - Érdekel ez téged, Dorothea? Időzzünk itt még egy kicsit? Én szívesen időzök, ha neked kedved tartja! -, az úgy hangzott Dorothea fülében, mintha menni vagy maradni egyaránt keserű muszáj volna. Vagy: - Megnéznéd a Farnesinát, Dorothea? Nevezetes freskóit Raffaello festette, ezért többnyire érdemesnek tartják a megtekintését.

- Téged nem érdekel? - volt Dorothea első kérdése mindig.

- Általános megbecsülésnek örvend. A falfestmények némelyike Cupido és Pszükhé történetét ábrázolja, egy irodalmi kor regényes szüleményét, mert én magam nem hinném, hogy az ősmítoszokhoz bármi köze lenne. Ha szereted az ilyen falfestményeket, könnyen odakocsizhatunk. Akkor elmondhatod, hogy láttad Raffaello főbb munkáit, amelyekből ugyancsak kár volna elszalasztani egyet is, ha már az ember Rómában jár. Raffaellóról azt tartják, hogy a forma kecsét a kifejezés átszellemültségével ő köti egybe legjobban a festők közül. Az értők véleménye legalább ebben megegyezik.

Az ilyen válaszokat mindig kimért, hivatalos hangon adta, mintha a textust olvasta volna fel, és nem lehetett elmondani, hogy az örök város dicsőségét öregbítette velük, sem hogy Dorotheában tovább éltette a megismerés boldogságának reményét. Lelkes fiatal teremtésnek leverő az olyan elme, amelyből az évek tapasztalata kiszikkasztotta az érdeklődést és a rokonszenvet.

Holott más tárgyakban oly szívós érdeklődést mutatott Mr. Casaubon, amilyet általában lelkesedésnek szokás tekinteni, Dorothea pedig inkább követte volna ezt az önkéntelen irányítást, semhogy más irányba igyekezett volna terelni. Egyre kevésbé hitte azonban, hogy férje vezetésével holmi boldog szemhatárok tárulnak fel majd előtte. Szegény Casaubon maga is szűk csigalépcsők és falszorosok között botladozott, és a kabeiroszi istenségek körüli félhomályban vagy a mitológia tudorainak téves párhuzamait leplezve le, akárhányszor szem elől veszítette mind e fáradozásainak indítóokát. Szövétnekének rezgő fénye elfeledtette, hogy világosság nem árad be a túlvégen, és keserű széljegyzeteket készítve a napistenségekről kialakult téveszmékhez, ő maga a napvilágról is elfeledkezett. E megcsontosodott jellemvonások talán tovább rejtve maradnak Dorothea előtt, ha Mr. Casaubon történetesen bátorítja, hogy öntse ki előtte lányos és asszonyos érzéseit - ha két kezébe fogja a kezét, és gyengéd megértéssel hallgatja mindazon történeteket, amelyek Dorothea tapasztalatainak kisded tárát alkották, sőt viszonzásul hasonló bizalommal él maga is, hogy múltjuk kölcsönös megértésben egyesülhessen -, vagy ha megengedi Dorotheának, hogy kiélhesse mindazt a simogató kedvességet, amely minden bájos nőnek hajlama gyermekkorától fogva, mikor már csókokkal halmozva el babájának kopasz fejét, szeretetének túlcsorduló gazdagságából lehelve lelket a fabábba. Ez a hajlam lakott Dorotheában is. Távoli dolgok tudásának és jóakarata messzi kiterjesztésének vágyán kívül maradt volna szeretete bőven környezetére is, megcsókolta volna Mr. Casaubon kabátja ujját, megsimogatta volna cipője csatját, ha Mr. Casaubon más jelét is adja egyetértésének, mint azt az egyet, hogy makulátlan udvariassággal a legszeretőbb asszonynak nevezi, s eközben széket húz a számára, mint aki a szeretet nyilvánulásait harsánynak és zavarbaejtőnek tartja. Miután papi toalettjét illő gonddal elkészítette reggelente, az életnek csupán oly kellemességeit volt hajlandó elfogadni, amelyek a jól fekvő keménygallérral és a kiadatlan kéziratok gondjával összeférnek.

Így támadt az a szomorú visszásság, hogy Dorothea eszméi és elhatározásai mint jégtáblák úsztak azon a meleg folyamon, amelynek csupán más halmazállapotú megjelenései voltak. Megalázottan tapasztalta, hogy érzéseinek áldozata, s hogy az érzések útján semmit meg nem ismerhet - ilyenformán minden ereje is ingerültséggé, vívódássá és csüggedéssé forgácsolódott szét, majd ismét teljes megbánással igyekezett életének ilyen feltételeit kötelességre váltani. Szegény Dorothea! Csakugyan fárasztó lehetett - mindenekelőtt magára nézve, hanem ezen a reggelen, úgy látszik, első ízben vált fárasztóvá Mr. Casaubon számára is.

Dorothea az új nap kezdetén, kávézás közben szabadulni igyekezvén önzésnek hitt rossz lelkiállapotától, kedves figyelemmel fordult férje felé, mikor ezt hallotta tőle: - Drága Dorotheám, végig kell gondolnunk, mi még a tennivalónk itt, mintegy távozásunk előkészületeként. Hazautaztam volna már örömest, hogy a karácsonyt Lowickban tölthessük, tanulmányaim azonban a vártnál több időt emésztettek fel. Mindazáltal bízom abban, hogy te az időt kellemesen töltötted. Európa minden nevezetessége között mindig Rómát tartották a legkimagaslóbbnak, sőt némely tekintetben a legtanulságosabbnak is. Jól emlékszem, hogy új korszakát éreztem nyílni életemnek, mikor először látogattam ide Napóleon bukása után, mely esemény megnyitotta Európát az utazók előtt. Hitem szerint a legelső város, amelyet a többi közt ily túlzó formában magasztalnak: „Rómát látni és meghalni”... A te esetedben pedig így egészíteném ki a szövegtöredékszerű magasztalást: Rómát látni menyecskének boldog élet az asszonynak.

Mr. Casaubon e kis beszédét a leghatározottabb szándékkal kerekítette ki. Pislogott közbeközbe, fejét ingatta, és mosollyal zárta szavait. Mámoros boldogságot nem talált ugyan házas állapotában, azonban a fejében nem fordult volna meg, hogy ő talán nem is az a mintaszerű férj, aki egy elragadó fiatal teremtést érdeme szerint boldoggá tehetne.

- Remélem, itt-tartózkodásunk gyümölcsöző volt... már ami tanulmányaidat illeti - válaszolta Dorothea, és megpróbálta figyelmét férje érdekeire összpontosítani.

- Úgy van - helyeselt Casaubon azon a furcsa fejhangon, amely a helyeslést is tagadóvá teszi. - Tanulmányaim messzibbre elvittek, mint előre láthattam, és némely olyan kérdésre is fel kellett figyelnem, amelyek nem közvetlenül tárgyamba vágóak ugyan, mégis végükre kellett járnom. A feladat még írnokom segélyével is fáradságosnak bizonyult, társaságod azonban szerencsére megóvott a munka óráin túlmenő elmélyüléstől, ami a magányos búvár életének megrontója.

- Örülök, hogy jelenlétem nem zavarta a munkád - mondta Dorothea, mert még emlékezett azokra az estékre, amikor azt hitte, hogy Mr. Casaubon napközi búvárlatainak mélységéből nem találhat ismét a felszínre. Ámde feltehető, hogy volt némi epe is a válaszában. - Remélem, Lowickban majd nagyobb hasznodra lehetek, ha érdeklődésed jobban felfeded előttem.

- Föltétlenül, drágám - felelte Mr. Casaubon könnyed főhajtással. - Itt készített jegyzeteim némi rostálásra szorulnak, s ha kedved úgy tartja, a rostálásban felügyeletemmel részt vehetsz.

- Sőt többi jegyzeteid átnézésében is - lelkesedett Dorothea, mert már a szíve vágyától a nyelvének nem bírt parancsolni. - Azt a sok kötetet... azt most mind átnézed, ahogy ígérted?... ugye, most mind megrostálod, és elkezded írni könyvedet, amelyben hatalmas tudásod a világ hasznára fordul? Írom, ahogy tollba mondod, vagy másolom a piszkozatot utasításaid szerint... másképp hasznodra úgysem lehetek. - Dorothea teljesen kiszámíthatatlan női módon felzokogott, és a szeme megtelt könnyel.

Az érzésnek effajta túlcsordulása magában is nagyon zavarta volna Mr. Casaubont. Ámde Dorothea szavai nyugtalanították is, sértették is, okkal. Dorothea épp annyira nem látta Mr. Casaubon nyomasztó gondjait, mint ahogy őbelé sem látott Mr. Casaubon. Nem láthatta még a rejtett és sajnálatra érdemes tépelődőt férjében. Nem hallgatta ki a szíve dobbanását, arra figyelt még csak, hogy az ő szíve mennyire összevissza ver. Dorothea szavai Mr. Casaubon fülében hangzatos ismétlései voltak tulajdon lelkiismerete síri szavának, amelyet akár káprázatnak, túlzott érzékenysége nyilvánulásának tarthatott. Hanem amikor síri hangon harmadik személy szájából, tisztán és érthetően hallhatók, kegyetlenségnek, igaztalanságnak minősítjük mindahányan. Önbecsmérlő vallomásaink elfogadását is felháborítónak tartjuk - hát még ha közeli megfigyelő teszi észrevételeit világos szóval! Szamár motyogás lesz mindjárt, s úgy kapálózunk, mintha az életünk függne tőle. A vádló ráadásul feleség képében állt Mr. Casaubon előtt - feleség, dehogy, fiatal menyecske képében. Nemhogy tisztelné az ura keze szántását számtalan árkus papíron, félrebillent fejjel, mint egy meghatott kanári, hanem kémlelőn figyeli, rosszakaratú, szúrós szemmel! E ponton Mr. Casaubon érzékenysége Dorotheáéval mérkőzhetett, s készen állt a képzelődésre, akár Dorothea. Előbb még helyeslőleg nyugtázta, mennyire ki tudja választani Dorothea imádata tárgyát, s most hirtelen támadt rémülettel eszmélt, hogy Dorothea maga alkotta ködképét imádta, s imádata a valóság bírálatára fordult, mert ami szépet elképzelt, el nem gondolhatja, hogyan lehetne megközelíteni.

Dorothea először látta Mr. Casaubont dühtől elvörösödni.

- Szerelmem - mondta, dühét illemmel zabolázva -, elhiheted nekem, hogy okát-módját ismerem a munkámnak, nem kell tudatlan tátogatók felelőtlen tanácsaira hagyatkoznom. Könnyű volna a megalapozatlan vélemények tűzijátékával olcsó sikert aratnom, így azonban viselem türelemmel kihívó gúnykacaját a locsogóknak, akik csöppke teljesítményekért üdvözölnének legboldogabban, hiszen tőlük sem telik különb. Tanácsos lenne, ha mindezek tartózkodnának az elsöprő ítéletek kimondásától olyan tárgyakban, melyeket ésszel fel nem érhetnek, és megmaradnának felületes eszük járásához méltóbb kérdéseknél.

Mr. Casaubontól szokatlan volt ekkora erély és szavakészség: nem állítható, hogy e szónoklatát rögtönözte volna, mert belső magánbeszédként elpróbálta gyakran, most csak kiböffent belőle, mint húsos gyümölcsből a mag, ha hirtelen meleg éri. Dorothea nemcsak felesége volt e pillanatban: megszemélyesítette azt a silány világot is, amely a meg nem értett vagy csüggedt szerzőt környezi.

Dorothea is felháborodott. Nem elnyomott mindent magában, éltetvén egyedül azt a vágyát, hogy férje céljában osztozhasson?

- Ítéletem felületes volt csakugyan... nem különb, mint tőlem telhetik - vágott vissza oly hévvel, amilyenhez próba nem kell. - Megmutattad jegyzőkönyveid sorát... gyakran emlegeted is... és akárhányszor hallom, hogy rostálásra szorulnak. A készülő és megjelenésre váró írásműről azonban egy szót sem szólsz soha. Ítéletemben nem hagyatkozhattam másra, mint ilyen egyszerű megfigyelésekre. Kérni pedig csak arra kértelek, hogy segítségedre lehessek.

Dorothea felállt az asztaltól, Mr. Casaubon pedig nem válaszolt, hanem egy levelet vett a kezébe, mint aki újra átolvasná. Mindkettőjüket megdöbbentette a helyzet: hogy kimutatták dühüket egymás iránt. Ha otthon lettek volna, a lowicki hétköznapok kerékvágásában, szomszédaik között, az összezördülésük nem lett volna ilyen ijesztő - hanem itt a nászúton, amelynek feltett célja, hogy két embert a többitől elrekesszen, éppen mert egymásban látják a világot, a meg nem értés érzése enyhén szólva zavarbaejtő és csüggesztő. Ha az ember az élete léptékét megváltoztatva elzárkózott másoktól, majd dühös vitákba bonyolódik egyszerre, hogy már az értelmes beszéd nehéz s egy pohár víz átadásához is félre kell fordulni, az bizony kikezdi a legkérgesebb lelket is. A tapasztalatlan és érzékeny Dorotheának éppenséggel világégés volt ez a pillanat, amelyben a jövő képe megváltozik. Mr. Casaubonnak új kínt hozott, hiszen nászúton még sosem járt, és az efféle összezártságban függőbb helyzetet ismert meg, mint amilyent elképzelhetett - mert íme, bájos fiatal arája nem csupán előzékenységre kötelezi (aminek kötelességtudóan meg is felelt), hanem éppen akkor bosszantja a legkegyetlenebbül, amikor megnyugovásra volna szüksége. Nem védő enyhet kapott hát hűvös és elutasító környezete ellen, hanem kritikust a házába?

Egy darabig nem volt kedve megszólalni egyiküknek sem. Hogy azonban a nap rendjét felforgassák, s ne induljanak el otthonról, az a rossz viszony törvényerőre emelése lett volna, amitől Dorothea irtózott, hiszen máris bűnösnek érezte magát. És bármi jogosnak vélte felháborodását, eszménye szerint neki nem az igazságot kell követelnie, hanem szívjóságot adni. Ezért, mikor a kocsi előállt, Mr. Casaubonnal a Vatikánhoz hajtatott, elkísérte a feliratos kövek hosszú folyosóján, s mikor a könyvtár bejáratánál elvált tőle, kábán átment a múzeumon: maga sem tudta, mit keres. Nem volt kedve visszaülni a kocsiba, és odaszólni a kocsisnak, hogy hajtson, amerre lát. Naumann a férjétől való elválása pillanatában látta meg, s a szobrok hosszú folyosójára vele együtt lépett be - Naumann-nak azonban itt meg kellett várnia Ladislaw-t, akivel egy rejtélyes középkori szoboralakra nézve egy üveg pezsgőben fogadtak. Miután apróra megvizsgálták a szobrot, és odébb sétálva lezárták a vitát, majd elváltak, Ladislaw még egy darabig elnézelődött, Naumann pedig kiment a szoborcsarnokba, és ismét meglátta Dorotheát, emlékezetesen méla testhelyzetében. Nem látta a fényküllőt sem, a szobrokat sem - a jövő fényeivel volt elfoglalva, amelyek otthonát, az angol mezőket, fákat, sövény szegélyezte utakat bevilágítják -, de a szerető gondoskodás boldogító fényeit már nem látta olyan tisztán, mint ennek előtte. Dorothea lelkében azonban forrás buzgott, melynek vizébe beletorkollt minden gondolat, minden érzés előbb-utóbb - s ez a teljes igazság a lehetséges legfőbb jó felé áramlott. Jobb felé tehát, mint a düh és a levertség.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Tartózkodóan asszonyos,
És szavát nem illegeti
Bölcs férfiak előtt.

CHAUCER

Ilyen előzmények fakasztották Dorotheát sírásra, mihelyt megbizonyosodott afelől, hogy magára maradt. Azonban csak egy pillanatig, mert kopogás riasztotta fel. Gyorsan megtörölte a szemét, mielőtt „tessék!"-et mondott. Tantripp hozott be egy névjegyet, és jelentette, hogy egy úr várakozik kinn az előszobában. Már az útikalauz közölte vele, hogy Mrs. Casaubon van itthon, amire az úr azt felelte, hogy ő Mr. Casaubon rokona - fogadja-e a nagytiszteletű asszony?

- Hogyne - felelte Dorothea habozás nélkül. - Vezesse be a szalonba. - Az ifjú Ladislaw-ból annyira emlékezett csak, hogy amikor Lowickban bemutatták, szó került Mr. Casaubon iránta tanúsított nagylelkű pártfogásáról, és hogy őt magát is érdekelte, miért választ oly nehezen pályát ez a fiatalember. Dorothea készen állt a cselekvő részvétre, és a látogatás mintha kapóra is jött volna, hogy kimozdítsa emésztő elégedetlenségéből - hogy figyelmeztesse férje jóságára és arra, hogy mostantól kezdve társa minden jó cselekedetében is. Egy-két percig várt, mielőtt a másik szobába lépett, mégis meglátszott rajta, hogy sírt, de ettől csak fiatalabbá és vonzóbbá vált az arca. Hiúság nélkül való, jóakarattól ragyogó mosollyal nyújtotta kezét Ladislaw-nak. Ladislaw volt az idősebb jó néhány évvel, mégis ő látszott fiatalabbnak e pillanatban, amint az arcát pír futotta el, és a hasonszőrűek társaságában megszokott közönyös beszédje szégyenlősen akadozni kezdett. Dorothea viszont nyugalmasan igyekezett zavarából kisegíteni.

- Nem tudtam, hogy kegyed és Mr. Casaubon Rómában van, mind a mai délelőttig nem, mikor a vatikáni múzeumban megláttam kegyedet - magyarázkodott Ladislaw. - Mindjárt felismertem... csak... aztán mégis úgy gondoltam, hogy a postahivatalban majd megadják Mr. Casaubon címét, és amint megtudtam, nyomban elhatároztam, hogy tiszteletem teszem kegyedéknél.

- Foglaljon helyet. Mr. Casaubon e pillanatban nincs itthon. Bizonyára örülni fog, ha önről hall - mondta Dorothea, azzal könnyeiről megfeledkezve leült a kandalló elé, a széles ablakon át beáradó fénybe, és nagyasszonyosan, zavartalanul mutatott széket vendégének. Arcának lányos bánata szinte világított a napfényben. - Mr. Casaubon nagyon elfoglalt mostanában, de ha meghagyná a címét... ugye megteszi?... írni fog önnek.

- Igen lekötelez - felelte Ladislaw, és zavara oszladozott Dorothea sírós arca láttán. - Névjegyemen rajta a címem. Ha azonban megengedi, holnap majd oly órában tisztelgek, mikor Mr. Casaubont idehaza találom.

- A vatikáni könyvtárban van mindennap, meg kell állapodnunk ezért a találkozás pontos idejében. Különösen most elfoglalt, hogy hazafelé indulunk Rómából. Reggeltől estig távol van. Önt azonban minden bizonnyal szívesen látja vacsorára.

Will Ladislaw szóhoz sem jutott. Sohasem szerette Casaubont, s ha nem lett volna lekötelezettje, nevette volna a tudós baglyot. Nevethetnékje azonban undorral vegyült most, hogy elgondolta: ez az aszott szobatudós, ez a korpaeszű szőrszálhasogató, aki szellemének haszontalan kacatját már a padlásig tornyozta, először megkeríti magának ezt a bájos fiatal teremtést,

majd nászútján elhagyja, és megy könyvpenészt nyalni (Will a túlzások embere volt). Nem tudta, nevessen-e, avagy éppoly illetlenül szitkokat szórjon Casaubonra. Egy pillanatig érezte is, hogy vívódása arcán tükröződik, aztán nagy igyekezettel mégis megmaradt a derűs mosolynál.

Dorothea maga sem értette a dolgot, de Ladislaw mosolya ellenállhatatlannak bizonyult, s visszfényt vetett az ő arcán is. A mosolygó Ladislaw-ra nemigen lehetett haragudni: mintha nagy belső derű vetült volna áttetsző bőrére, s ott játszott volna vidám szemében, arcának minden zugában, mint akiből Ariel varázslata örökre kiűzte a rosszkedvet. Nevetés vágya is lappanghatott mosolyában, mert a könnyes pillájú Dorothea megkérdezte: - Mulat talán valamin?

- Mulatok - felelte Will, aki ürügyekkel mindig készen állt. - Elképzelem, milyen szánalmas alak lehettem a szemében, amikor szerencsétlen vázlatom fölött pálcát tört az első alkalommal.

- Pálcát törtem? - nézett rá Dorothea tűnődőn. - Talán mégsem. Hiszen a festészet láttán mindig tudatlanságom terhét érzem.

- Én pedig úgy sejtettem, nagy szakértője lehet, hiszen bírálata annyira az elevenembe vágott. Azt mondta szó szerint... és mondhatom, emlékszem a szavára... hogy nem látja a kapcsolatot vázlatom és a természet között. Ha nem így mondta, így értette. - Will most már nevethetett.

- A tudatlanság szólt belőlem - állapította meg Dorothea, Will kedélyét csodálván. - Csak azért mondhattam ilyet, mert szépet azokban a képekben sosem láttam, amelyekben nagybátyám szerint minden műítész gyönyörűségét leli. E tudatlanságtól szenvedtem Rómában is. Ritka az olyan festmény, amit élvezhetek. Ha falfestményekkel vagy drága képekkel borított terembe lépek, akár a gyerek, amikor díszruhák forgatagába kerül valamely ünnepségen. Mintha az élet ezek között magasabb síkon játszódnék. Hanem amikor egyenként szemügyre veszem a képeket, a pára valahogy kiszáll belőlük, csak a megkövült ágálás marad. Az én érzéketlenségem teszi nyilván. Egyszerre lep meg a látvány, és a felét sem értem. Butítóan kínos, mikor az ember előtt valamit földicsérnek, és nem látja a dicséret okát... mintha vaknak dicsérnék a bárányfelhős eget.

- Ó, a művészet iránt való fogékonyság jórészt tanulható - jegyezte meg Will. (Nem kételkedhetett Dorothea vallomásának nyíltságában.) - Régi nyelv a művészet, számtalan olyan szépelgő irálya támadt, amelynek éppen az ismerőssége kápráztat el. Én itt mindenfajta művészetet élvezek, ha azonban élvezetemet szálaira szedném, akkor látnám csak, milyen különböző szövetűek. Ha meg maga is kenceficél az ember, jobban látja, miből lesz a művészet.

- Talán festőnek készül? - kérdezte Dorothea másfelé forduló érdeklődéssel. - Tehát a festészetet választja hivatásául. Mr. Casaubon bizonnyal örülni fog, hogy választott végre.

- Ugyan, dehogy - legyintett Will. - Éppen hogy ellenében döntöttem. Egyoldalú élet az. Rengeteg német művésszel találkoztam ideát. Egyikkel Frankfurttól idáig utaztam. Akadt köztük akárhány derék, sőt nagy tehetségű fickó... Belehelyezkedni azonban nem szeretnék a látószögükbe. Hogy nekem egyetlen műterem legyen az egész világ!

- Ennyit én is megértek - mondta Dorothea szívélyesen. - Itt Rómában meg éppen úgy látszik, mintha a világ csupán festmények dolgában nem látna szükséget. Mégis ha tehetsége van a festéshez, nem volna-e helyesebb tehetsége útmutatását követnie? Talán az itt látható festményeknél különb is telne magától... vagy legalábbis más, hogy ne látna az ember annyi egy kaptafára készült képet egy helyen.

Ez a kedves együgyűség félreérthetetlen volt, és Willt újabb vallomásra csábította: - Lángelme legyen a talpán, aki a festészet képét a kegyed kedvére változtatná! A magam szerény tehetségéből, attól tartok, nem futná többre, mint jó közepes teljesítményre, idáig viszont máris sokan eljutottak. Olyat nem tudnék, hogy akár nekivágnom érdemes lenne. Különben sem boldogulnék léleköl robot árán. Ha nekem könnyedén nem megy valami, semmire nem jutok vele.

- Mr. Casaubontól hallom, mennyire kevesli a türelmét - jegyezte meg Dorothea tapintatosan. Valójában felháborította, hogy valaki majálisnak nézze az életet.

- Ismerem Mr. Casaubon véleményét. Nem értünk egyet.

A kurta válaszból sejlő megvetés sértette Dorotheát. A reggeli összezörrenés még féltőbbé tette Mr. Casaubon iránt.

- Nyilván nem - állapította meg fensőbbségesen. - Összehasonlítást nem is tettem volna. Mr. Casaubon kitartó iparkodása párját ritkítja.

Will látta, hogy megbántotta Dorotheát, és Mr. Casaubon irányában érzett lappangó ellenszenve ismét fellobbant. Tűrhetetlennek látszott, hogy Dorothea ilyen férjet bálványozzon! Férfinak nem is lehet kedves az efféle gyöngeség, egyedül a szóban forgó férjnek. Viszont a halandók szívesen tépdesik szomszédaik dicsőségének pávatollait, és el nem hinnék, hogy ez a tollfosztás gyilkosság.

- Ritka iparkodás, annyi biztos - vágta rá -, éppen azért kár, hogy annyi angol tudós iparkodásával együtt hiábavaló, mert vak a világ más részében művelt rokon tudományok iránt. Ha Mr. Casaubon németül olvasna, sok fáradságtól megkímélhette volna magát.

- Nem értem - mondta Dorothea ijedten és aggodalmasan.

- Csupán arra céloztam - folytatta Will, mintegy mellékesen -, hogy a németek a történeti kutatás vezetését átvették, és nevetnek felfedezéseinken, amelyekhez zsebbe való iránytű segélyével jutunk a rengetegben, holott ők már széles utakat építettek. Mikor Mr. Casaubonnál laktam, megfigyelhettem, milyen szemellenzőt tesz fel: még latinul is kelletlenül olvasott valamely értekezést, ha egyszer német írta. Őszintén sajnáltam érte.

Will éppen csak akkorát akart csípni Mr. Casaubonon, hogy az iparkodás kérkedő érdemét lefossza róla. Elképzelni nem tudta volna, miképpen sértheti a csípés Dorotheát. Ladislaw úrfi maga sem merült mélyen a német szerzők tanulmányozásába, mások ócsárlása azonban nem kíván mélyenszántó ismeretet.

Szerencsétlen Dorothea megdöbbent, hátha férje életműve semmisnek bizonyulhat, annyira, hogy ahhoz a kétkedő kérdéshez már nem maradt ereje, vajon nem lett volna illőbb, ha ez az ifjú és hálára kötelezett rokon megtartja a sajnálkozását. Meg sem szólalt, csak ült lesütött szemmel, és emésztette első megdöbbenését.

Will viszont a megsemmisítő csípés után elröstelkedett, megértvén Dorothea hallgatásából, hogy őt sértette tovább. Ámde jótevőjének tollafosztásáért is fúrni kezdte a lelkiismerete.

- Bántott - folytatta a fitymálástól a hamis májú magasztalásig vezető szokásos úton -, mert hálával és tisztelettel tartozom unokabátyámnak. Bánkódni nem is volna különös okom, ha nem ilyen kitűnő tehetségű és jellemű emberről szólnék.

Dorothea felemelte zaklatott érzésektől csillogó szemét, és siránkozón mondta: - Mennyire bánom, hogy nem tanultam németül Lausanne-ban! Német tanár került volna elég. Ezért nem lehetek most hasznára!

Will ismét ráeszmélt valamire, ha nem is tudta pontosan, mire. Úgy látszott, arra az első kérdésére, miért nyújtotta a kezét Dorothea Mr. Casaubonnak, nem találhatott megfelelő magyarázatot hamarjában. Mikor először találkozott Dorotheával, azzal tette félre a kérdést, hogy a látszat csalhat, és Dorothea alighanem kiállhatatlan teremtés. Most azonban látnia kellett, hogy a hibája bármi, kiállhatatlannak nem kiállhatatlan. Nem is hideg eszű, nem is gunyoros természetű, hanem csodálatra méltóan egyszerű és melegen érző lény. Elcsábított angyal tehát. Mekkora örömére volna, tűnődött Will, ha itt elülhetne és hallgathatná, milyen zenei töredékeket vet még ki magából ez az ábrándosan egyszerű lélek! Az eolhárfa jutott az eszébe.

Valami ritka regényességet álmodhatott ebbe a házasságba. Ha viszont Mr. Casaubon sárkány módra, karmai közt hurcolta volna el barlangjába minden törvényes formaság nélkül, hősi tett volna eltiporni a szörnyet, kiszabadítani a szüzet, és a lábához borulni. Csakhogy Mr. Casaubon a sárkánynál szörnyebb ellenfél: a jótevője, s még a társadalom közössége is a háta mögött áll - ráadásul ekkor lépett a szobába teljes feddhetetlenségben, oly színre nyitván, melyből Dorothea friss aggodalommal nézett fel, Will pedig lélekolvasói mámorral.

Mr. Casaubon meglepetéséből hiányzott az öröm. Mikor azonban Will felkelt, és megmagyarázta neki látogatása okát, meglepetésén úrrá lett szokásos udvariassága. E pillanatban Mr. Casaubon egyébként sem volt boldog, talán ezért látszott halványabbnak és megviseltebbnek - de meglehet, hogy sanyarú képét unokaöccse mellé állítva volt szembetűnő. Willről sugárzott a derű, s mintegy aláfestette arcjátékának szeszélyes változékonyságát. De mintha változtak volna az arcvonásai is. Álla hol jelentéktelennek, hol fölösen nagynak tetszett, és egy kis ránc az orra gyökén mintha folytonos színeváltozásához tartotta volna készenlétben a bőrt. Ha fejét félrekapta, mintha fényt szórt volna a haja, s e fénytüneményben némelyek a lángelme jelét látták. Mr. Casaubon viszont semmit nem sugárzott.

Talán Dorothea figyelmét sem kerülte el ez az ellentét, amikor aggodalmas tekintetét férjére függesztette. Holmi határozott észrevételnek csupán az ijedelme állhatta útját, mert most érezte első rezdülését ama gyengédségnek, amely férje keresztjének szólt, s nem leányálmaiból fakadt. Szabadabban gondolkodott mégis, hogy Will ott volt: tekintélyt nem méltányló zavartalansága és a jó szóra hajló eszejárása kellemes hatást tett. Dorothea fájdalmasan óhajtotta, hogy valakivel szót érthessen, és még nem találkozott senkivel, aki ennyire megértésre kész és simulékony lett volna.

Mr. Casaubon megfontoltan fejezte ki azon reményét, hogy Will kellemesen s egyszersmind épületesen tölti napjait Rómában - azt hitte, Dél-Németországban szándékszik maradni -, majd arra kérte, ebédeljen velük holnap, mert most némiképp fáradt, és nem érzi magát a beszélgetésre hangoltnak. Ladislaw megértette a célzást. Köszönte a meghívást, és rögtön elbúcsúzott.

Dorothea aggodalmasan követte Mr. Casaubont, amint elcsigázottan lehuppant a kerevet végébe, fejét tenyerébe hajtotta, és a padlóra meredt. Egy idő múltán pironkodón, csillogó szemmel melléje ült, és így szólt:

- Bocsáss meg, amiért ma reggel eljártattam a szám. Hibáztam. Attól félek, megbántottalak, és megnehezítettem a napi munkádat.

- Örömömre szolgál, hogy így érzel, drágám - állapította meg Mr. Casaubon. Csöndesen szólt, s a fejét kissé leszegte, de ahogy Dorotheára nézett, a sértettség még ott tükröződött a szemében.

- Ugye megbocsátasz? - zokogott fel Dorothea. Valamely érzelem nyilvánulását annyira várta már, hogy akár tovább túlozta volna a vétségét. Nem zarándokolna-e a szerelem bármi messzire, hogy leborulva csókolhassa tárgyát?

- Drága Dorotheám, „akinek a megbánás nem elég, nem gyermeke sem égnek, sem földnek”. Ne száműzz engem mind a két világból - mondta Mr. Casaubon látható erőfeszítéssel, és kijelentéséhez egy halvány mosolyt is fűzött.

Dorothea hallgatott, de az a fölzokogott könny mindenáron el akart cseppenni.

- Izgatott vagy, drágám. Magam is érzem a szellemi zaklatottságnak kellemetlen következményeit - mondta Mr. Casaubon. Valójában az járt az eszében, hogy közölnie kellene Dorotheával, nem illő az ifjú Ladislaw-t az ő távollétében fogadnia. Eltekintett azonban a megjegyzéstől, mert úgy érezte, hogy a megbánás e pillanatában nem volna időszerű új panasszal előállnia, meg mert nem akart további izgalomba bonyolódni, s végül mert büszkesége nem engedte, hogy kimutassa féltékeny természetét, melyet tudós ellenlábasai sem meríthettek ki maradéktalanul. Van olyanfajta féltékenység is, amely tűz nélkül pörköl - szenvedélynek alig nevezhető. Üszög inkább, az egy helyben tipródó önzés tikkadt, fullasztó levegője neveli.

- Azt hiszem, ideje, hogy vacsorához átöltözzünk - tette hozzá, és az órájára nézett. Mindketten felkeltek, és többé nem történt utalás a reggel történtekre.

Dorothea azonban élete végéig oly élénken emlékezett rá, ahogy csak tapasztalataink egy korszakának lezárultára emlékezünk, mikor valamely drága reményünk kihuny, vagy új fordulattal más élet kezdődik. Aznap kezdte megérteni, milyen lehetetlen ábránd volt érzéseinek viszonzását várni Mr. Casaubontól, és olyasféle sejtelme ébredt, hogy Mr. Casaubon életének szomorú szükségében vonhatta őt az oldalára, nem csupán ő nyújtotta szükségében felé a kezét.

Erkölcsi butaságra születünk mindahányan, s mint holmi tőgybe, úgy kapaszkodunk a világba, hogy példátlan lényünk táplálására kényszerítsük. Dorothea korán kezdett kibontakozni ebből a butaságból, mégis könnyebb volt elképzelnie, hogyan fogja életét Mr. Casaubon szolgálatának szentelni, s hogyan válik szolgálatában bölcsebbé és erősebbé férje bölcsessége és ereje által, mint képzelgés nélkül világos elképzelést kialakítania - képzeletét a tárgyak keménységéhez igazítva végre - férje énjének hasonlóan kemény magváról, amelyre minden fény és minden árnyék másféleképp vetül.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

Elcsevegtünk. Szerény s jó volt a lány,
Rossz nem fért hozzá, s íme, jót tett:
Vetett szíve tárházából silány
Pár hatost... S míg lefoglalt e talány,
Hogyan hódítja szívemet a jótett,
Életemre örökkétig béklyót tett.

ALFRED DE MUSSET

Will Ladislaw lenyűgözően kellemesnek bizonyult a másnapi ebéd során, és semmi okot nem szolgáltatott a rosszallásra Mr. Casaubonnak. Ellenkezőképpen, Dorotheának úgy tetszett, hogy Will szerencsésebben vonja a társalgásba férjét, és nagyobb tisztelettel hallgatja, mint bárki, akit eddig társaságában látott. Való igaz, hogy Tipton és környéke még hallgatóságnak sem volt valami tehetséges. Will beszélt eleget, de amit mondott, azt olyan sietősen vetette oda, fontosságot nem tulajdonítva észrevételeinek, oly mellékesen, hogy vidám csengettyűnek tetszett a nagyharang mellett. Will talán nem volt ilyen tökéletes, de aznap a legjobb oldaláról mutatkozott. Szegény emberek életének apró mozzanatairól számolt be Rómában, amilyeneket csak a szabadon mozgó megfigyelő vehet észre; kiderült továbbá, hogy egyetért Mr. Casaubonnal Middletonnak a judaizmus és a katolicizmus viszonyáról kialakított helytelen véleményével kapcsolatban; majd részint lelkesen, részint játékosan ecsetelte, miféle élvezeteket szerez neki Róma változatossága, amelynek folytonos ellentétei hajlékonnyá formálják az elmét, és megóvják a szemlélőt attól, hogy a világtörténelem korszakait élő kapcsolatok nélkül, rekeszes széjjelválasztottságban lássa. Mr. Casaubon kutatásai, állapította meg Will, kiterjedésüknél fogva elhárítói e veszedelemnek, ezért talán nem tudja, miféle veszedelem ez, neki magának azonban meg kell vallania, hogy Róma történelemszemléletét merőben megújította, a töredékek látványa képzeletének építőmunkáját indította el. Olykor, bár nem gyakran, Dorotheához fellebbezett, és mérlegelte észrevételeit, mintha Dorothea megérzései a végső döntéskor nagyot nyomnának a latban, akár a Madonna di Folignóhoz, akár a Laokoon-csoporthoz fűződtek. A beszélgetés kellemességét különösen fokozza, ha a részvevők úgy érezhetik, hogy a világ közvéleményén alakítanak, ezért Mr. Casaubon oly kellemesen érezte magát, hogy büszkesége fiatal feleségére is kiterjedt: íme, különbül szól a többi asszonynál, ezért is esett rá a választása.

Mivel a nap ily kellemesen telt, Mr. Casaubonnak azon kijelentése, hogy könyvtári munkáját néhány napra felfüggeszti, majd némi búvárlás után nem lesz többé oka római tartózkodásukat meghosszabbítani, javaslatra bátorította Willt: ne utazzon el Mrs. Casaubon, amíg egy-két műtermet meg nem tekint. Bizonyára elkísérné Mr. Casaubon is. Az ilyesmit nem szabad elmulasztani, tapasztalatnak egészen újszerű. A műtermek élete, mintha őskori csontozatból virágozna elő valami zöld televény rovarnépével együtt. Will boldogan vállalta kalauzolásukat - nem akart fárasztó körutat tenni velük, csak néhány nevezetes példát mutatott volna.

Mr. Casaubon, látván, milyen komolyan tekint rá Dorothea, nem tehetett egyebet, megkérdezte, érdekelnék-e az efféle műteremlátogatások, hiszen most egész nap a szolgálatára állhat. Megegyeztek, hogy Will másnap értük jön, és együtt kikocsiznak.

Will nem kerülhette el Thorwaldsen műtermét, mert az élő nagyság iránt még Mr. Casaubon is érdeklődött, a napból azonban nem sok telt el, mikor már Adolf Naumann műterme felé

fordította útjukat. Elmondta barátjáról, hogy a keresztény művészet egyik legnevezetesebb megújítója mainapság, de nemcsak megújítója, hanem nagy eszményeinek mítoszteremtő ábrázolója is, művészete tehát kortalan, azaz minden kor nagy egyéniségét mintegy kortársának tekintheti. Will hozzáfűzte még, hogy egy időre Naumann tanítványául szegődött.

- Néhány olajvázlatot készítettem a keze alatt - magyarázta. - Utálom a másolást. Kell, hogy valamit magamból is belecsempészhessek. Naumann az Egyház Szekerét Húzó Szenteket festette, az én olajvázlatomon pedig Marlowe Tamerlánja fogja diadalszekere elé a hódolt királyokat. Gondolkodásom nem oly egyházias, mint Naumanné, néha csipkedem is képeinek eszmei megpúpozásáért. E vázlattól azonban elszánt szándékom, hogy lepipálom, eszmeileg szólván. A szekerét a világ történeteként ábrázolom, amelyet Tamerlán a királyi házak nyakába akaszt. Mítoszteremtésnek szerintem megteszi. - Will Mr. Casaubonra tekintett, aki ezt a könnyedséget viszolyogva fogadta, és semmitmondóan biccentett.

- Nagyvonalú vázlatnak kell lennie, ha ennyit akar mondani - vélekedett Dorothea. - Külön magyarázatra volna szükségem a megmagyarázott értelméhez is. Tamerlán egyben a földrengéseket és tűzhányó-kitöréseket is jelképezi talán?

- De mennyire! - nevette Will. - Sőt a népvándorlást és az erdőirtásokat is... Amerikáról és a gőzgépről nem is szólva. Mindent jelképez, amit csak elképzelhet.

- Micsoda gyorsírás - mosolygott Dorothea a férjére. - Minden tudományod elő kellene venned, hogy megfejthesd.

Mr. Casaubon Willre sandít. Az a gyanúja támadt, hogy őt nevetik itt. Dorotheát azonban nem illethette gyanúval.

Naumannt szorgos festés közben találták, modell nélkül. Képei tetszetősen elrendezve fogadták a látogatókat, a festő pedig semmitmondóan élénk lényét galambszürke selyemzubbonnyal és rőtbarna bársonysapkával emelte ki környezetéből. A műterem mintha csak egy gyönyörű fiatal angol hölgy látogatását várta volna.

A festő rossz angolságával zavartalanul magyarázta befejezett és befejezetlen képeit, és úgy tetszett, Mr. Casaubonon legalább annyiszor megállapodik a tekintete, mint Dorotheán. Will itt-ott lelkes dicséreteket vetett közbe, a figyelmet barátja munkájának különös erényeire irányítván, és Dorothea úgy érezte, merőben új szemmel nézi a mindeddig érthetetlenül kárpitos trónokon ülő madonnákat, kiknek háta mögött kies tájak nyílnak, és a szenteket, akik kisded épületeket tartanak kezükben, vagy a fejükben kés áll tétován. Némely hajmeresztő művészeti jelenségek értelmét most kezdte átlátni, sőt természetes értelmet is olvasott beléjük. Mr. Casaubon viszont kevés érdeklődést tanúsított a művelődés ezen ága iránt.

- Azt hiszem, szívesebben érzem át szépségét a festménynek, mintsem feladott leckéin törjem a fejem. Ezeket a képeket mégis előbb megérteném, mint az említett magvas értelmű olajvázlatot - fordult Dorothea Willhez.

- Ne is említse az én mázolmányaimat Naumann előtt - tiltakozott Will. - Mert ő megmondja kereken, hogy az én munkám merő *Pfuscherei*... Ez a leglesújtóbb szava.

- Csakugyan? - fordult Dorothea nyílt tekintete Naumann felé, aki elfintorodott, és így válaszolt:

- Ó, Willnek nincs komoly szándéka a festéssel. Számára a *belles-lettres*[11] a pálya. Ami hál' istennek elég szé-éles.

[11] Szépirodalom.

Naumann gunyorosan húzta el a szót. Willnek nem tetszett, de egy nevetést megeresztett, és Mr. Casaubon, bármennyire megvetette a művészt németes hanghordozásáért, helyeslőn fogadta a szigorú ítéletet.

Helyeslése nem szűnt, mikor Naumann Willt félrevonva egy nagy vásznat méregetett vele, majd Mr. Casaubont vette szemügyre, végül odalépett hozzá, és így szólt:

- Ladislaw barátom úgy véli, hogy megbocsátana nekem, tisztelt uram, ha megemlíteném, milyen végtelen hasznára válna Aquinói Szent Tamást ábrázolandó képemnek, ha az ön fejét használhatnám fel mintájául. Kérésem nagy, és szokatlan is, hiszen a valóságban oly ritkán találhatom meg az eszményt.

- Valóban meghökkent, uram - szólt Mr. Casaubon, s külseje máris előnyére változott örömében. - Ha azonban szegényes arcberendezésem, amelyet magam közönségesnek ítélek, az angyali doktor vonásainak ábrázolásához néminemű segítséget nyújthat, tisztelettel állok szolgálatára. Azaz, ha a művelet nem hosszadalmas, és ha Mrs. Casaubonnak nincs terhére a várakozás.

Dorotheának e pillanatban semmi sem szolgálhatta volna jobban megelégedését, hacsak nem égi hang jelenti meg, hogy Mr. Casaubon a legbölcsebb és a legtökéletesebb az emberek fiai között. Az égi hang megszilárdította volna már-már ingadozó hitét.

Naumann szerszámai bámulatos rendben várták a munka kezdetét, és a vázlat a csevegéssel együtt haladt. Dorothea leült, és nyugalmas hallgatásba merült, mert ilyen boldog már régen nem volt. Mintha csupa jó ember vette volna körül. Tudatlanságában észre sem vette, állapította meg, hogy Róma sokféle szépsége a remény szárnyaira emelhetné ezt a szomorú várost. Keresve sem lehetett nálánál gyanútlanabb természetet találni: gyerekkorában szentül hitt a darazsak hálájában, a verebek tanulékonyságában, és végül méltatlankodva tapasztalta, hogy rácáfoltak.

Az elszánt művész az angol politika felől kérdezgette Mr. Casaubont, és hosszadalmas válaszokat kapott. Will közben a háttérben valami lépcsőre kuporodott fel, és áttekintette a teljes színt.

- Ha most - szólalt meg egyszerre Naumann - félórára félretehetném ezt a munkát... gyere, Ladislaw, nézd... azt hiszem, idáig tökéletes.

Will megeresztett néhány bámuló kiáltást, jelezvén, hogy csodálata nem tűri a mondattan gátjait, Naumann pedig mélyen sajnálkozva folytatta:

- Persze... most... ha még egy darabig folytathatnám... de nyilván egyéb elfoglaltságuk van... nem kérhetem azt sem, hogy holnap idefáradnának.

- Ugyan maradjunk! - szólalt meg Dorothea. - A nézelődésen kívül egyéb dolgunk úgy sincs ma, ugye? - tette hozzá, és könyörgőn függesztette szemét Mr. Casaubonra. - Olyan kár volna, ha ez a munka nem a lehető legjobb eredménnyel járna!

- Állok, uram, szolgálatára az ügyben, mint mondtam - jelentette ki Mr. Casaubon udvarias leereszkedéssel. - Ha már fejem belbecsét tétlenségre adtam, legalább a külcsínjának legyen valami haszna.

- Kimondhatatlanul boldoggá tesz... ön oly jó, uram! - kiáltott fel Naumann, majd németül kezdett el magyarázni Willnek a vázlatán mutogatva, mintha ezt meg azt megfontolandónak vélné. Végül félretette a vázlatot, és tanácstalanul nézett körül, mintha valamit találni szeretne látogatói szórakoztatására. Egyszerre Mr. Casaubonhoz fordult:

- Talán bájos ifjú neje, e tündéri hölgy nem riad vissza, ha megkérem, hadd tölthessem ki a közbülső időt olyan vázlattal, amelyet róla készítenék... természetesen nem ugyane csoport-tanulmányhoz, nem... csupán egy külön kis vázlatot készítenék.

Mr. Casaubon főhajtással juttatta tudomására, hogy Mrs. Casaubonnak aligha lesz ellenvetése, Dorothea pedig rögtön megkérdezte: - Hova üljek?

Naumann ezer mentegetőzés közt kérte, hogy talán maradna állva, és engedné meg, hogy ő igazgassa el a tartását. Dorothea az ilyen alkalmakkor szokásos nevetgélés és magakelletés nélkül engedett, a festő pedig tovább magyarázta: - Szent Klára alakjához keresem kegyedben az eszményt... ha talán így dőlne, és az orcáját méltóztatnék a keze fejére támasztani... így... s ha most erre a székre nézne, könyörgök, így!

Will maga sem tudta, hogy a szent szűz lábához hulljon-e, köntöse szegélyét csókolván, vagy pedig Naumannt üsse le, amiért ott rendezgeti a karját. Pimaszság és szentségtörés ez, állapította meg magában, s már bánta, hogy elhozta Dorotheát.

A festő szorgosan látott a munkához, és Will kijózanodva Mr. Casaubont igyekezett le-foglalni. Minden leleménye sem feledtette a tudós férfiúval az idő múlását, mert aggodalmát kezdte hangoztatni Mrs. Casaubon képzelhető fáradtsága miatt. Naumann elértette a célzást.

- Ha most ismét ön ülne nekem, tisztelt uram - szólalt meg -, őnagyságától megválnék.

Ilyenformán Mr. Casaubon türelme nem fogyott el, sőt, amikor kiderült, hogy Aquinói Szent Tamás feje tökéletesebb lehetne, ha még egy ülésre nyílnék mód, ráállt a másnapra is. És másnap, mint megegyeztek, Szent Klára is megkapná a végső simítást. A megegyezés annyira nem volt Mr. Casaubon ellenére, hogy megvételére is ajánlkozott a képnek, amelyen Aquinói Szent Tamás az egyházdoktorok körében vitat meg valamely megfesthetetlenül átszellemült kérdést, azonban égi hallgatósága érti, és több-kevesebb figyelemmel tekint le rá. A Szent Klára ábrázolat másodsorban került szóba. Naumann maga elégedetlen volt vele - lelkiismerete tiltotta, hogy a kép sikerültét megígérje -, ezért Klárát egyelőre függőben hagyták.

Nem szándékozom elsorolni, miféle tréfákat faragott Naumann aznap este Mr. Casaubon rovására, fellengzéseit sem Dorothea bájairól, amelyeket Will is tódított. Csak éppen mód-jával. Mert valahányszor Naumann részletezni kezdte volna e bájakat, Will felháborodott a pimaszságán: jelzőinek megválasztásában közönségesség ütközik ki, különben is hogy merészeli az ajkait ecsetelni? Dorotheáról nem lehet olyan hangon szólni, mint a többi asszonyokról. Will nem tudta véleményét árnyalni, dühe torkára forrasztotta a szót. És mégis, mikor némi ellenkezés után ráállt, hogy Casaubonékat elhozza barátja műtermébe, hízelgett a büszkeségének, hogy ő az az egyetlen személy, aki Naumann-nak a lehetőséget megadhatja e gyönyörűség, azaz inkább isteni lény tanulmányozásához, hiszen a földi jelzők testi csínt fejeznek ki, ennélfogva alkalmatlanok Dorothea jellemzésére. (Tipton és környéke, de maga Dorothea is elámult volna, hogy a szépsége körül akkora hűhót csapnak itt, mert a világnak abban a részében Miss Brooke alig számíthatott egyébnek, mint „derék fiatalasszony”-nak.)

- Hagyjuk ezt, Naumann. Mrs. Casaubon nem említhető egy ég alatt valamely modellel - jelentette ki Will. Naumann rábámult.

- *Schön!* Beszélek akkor az én Aquinóimról. A feje megjárja, mindent egybevetve. Bár az a gyanúm, hogy a nagy skolasztikus maga is ellágyult volna, ha megkérem egy ülésre. Ezek a szertartásos szamarak a hiúság rabjai mind. Láttam előre: a felesége arcképe jóval kevésbé érdekli, mint a magáé.

- A karicsáló könyv-nyű! - csikorgatta Will a fogát. Társa nem tudhatta, miként lekötelezettje Will Mr. Casaubonnak. Willnek azonban épp ezen járt az esze, s azt áhította, hogy bár egy csekkel kiegyenlíthetné az egészet.

- Még szerencse, hogy hamarosan elutaznak - vélekedett Naumann, és vállat vont. - Különben kipusztulna belőled a jobbik természet.

Will minden reménye és igyekezete arra irányult most, hogy Dorotheával egyszer kettesben találkozhasson. Mélyebben akart volna az emlékezetébe vésődni, mint eddig sikerülhetett. Dorothea nyájas jóakarata, mely mintha második természete lett volna, türelmetlenné tette. Valamely távoli nő imádata mindig fontos a férfiak életében. Gyakori az is, hogy a hódoló királynői jelre vágyik, mely által eszményeinek fejedelemasszonya mégsem száll le trónusáról, csupán bizakodással tölti el őt. Éppen ezt kívánta Will. Képzelete követelésének azonban számos akadály állt útjába. Gyönyörű volt látni, hogyan fordul Dorothea tekintete hitvesi aggodalommal és könyörgéssel Mr. Casaubon felé - a dicsfénye nyilván halványodott volna Will szemében, ha nem így látja, illő alázatában -, a következő pillanatban viszont tűrhetetlennek érezte, hogy a férje e boldog nedűt érzéketlenül, sívó homok módjára issza. Will vágya, hogy amúgy szíve szerint elkerítse Mr. Casaubont, annál égetőbb lett, minél nagyobb okok parancsoltak féket a nyelvére.

Másnap nem volt ebédre hivatalos. Mégis úgy döntött, hogy látogatást tennie kötelessége, és hogy a legalkalmasabb idő a déli, amikor Mr. Casaubon aligha lesz otthon.

Dorotheát végül nem figyelmeztette a férje, hogy rokonuk látogatása az ő távollétében nemkívánatos, ezért habozás nélkül fogadta Willt, különösképpen mivel ez lehetett a búcsúlátogatása. Mikor belépett, Dorothea éppen kámeákat nézegetett, amelyeket Celiának vett ajándékba. Úgy üdvözölte Willt, mintha látogatását a legrendjénvalóbbnak tartaná, és egy kámeakarkötőt forgatva a kezében, rögtön ezzel kezdte:

- Örülök, hogy eljött! Nyilván szakértője a kámeáknak, és meg tudja mondani, jó vásárt csináltam-e. Szerettem volna, ha velünk tart, amikor kiválasztjuk, Mr. Casaubon azonban úgy gondolta, hogy az együttes vásárláshoz nincs időnk. Holnap fejezi be a munkáját, és három nap múlva elutazunk. Már aggódtam a kámeák miatt. Ugyan üljön le, és nézze meg jobban.

- Nem vagyok éppen szakértőjük, viszont e homéri csecsebecsék dolgában aligha lehet tévedés. Ahány van, mind bámulatos. Pompás a színük is. Illőek kegyedhez.

- A húgomnak szántam, neki egészen más a hajszíne. Látta, amikor velem járt Lowickban... szőke és nagyon bájos... szerintem legalább. Életünkben nem voltunk ilyen soká távol egymástól. Arany kis bogaram, csak jót kaptam tőle életemben. Mielőtt eljöttem, akkor tudtam meg, hogy azt szeretné, ha kámeákat vinnék neki, és nagyon elszomorítana, ha nem a legjobbat választottam volna... amilyen jó a kámea lehet. - Dorothea ezt már mosolyogva tette hozzá.

- Mintha nem rajongana a kámeákért - jegyezte meg Will, azzal némi távolságra leült tőle, és úgy figyelte, hogy csukja be egymás után a dobozokat.

- Nem, életcélnak szegényesek, őszintén szólva - mondta Dorothea.

- Attól tartok, kegyed a művészetek tekintetében eretnekségbe esett. Azt hittem pedig, minden szépnek finom érzékelője. Hogy van ez?

- Sok mindenhez érzéketlen vagyok én - vallotta meg Dorothea egyszerűen. - Az életet szeretném széppé tenni... mindenki életét. És egyszerre látnom kell, milyen költséges dolog a művészet, holott valahogy kívül áll az életen, és nem javítja meg senki sorsát. Én sem örülhetek neki, ha látnom kell, hogy a legtöbb ember el van zárva az élvezetétől.

- Ezt nevezem a rokonszenv vakságának - jelentette ki Will indulatosan. - Ugyanezt a tájak szépségéről, a költészetről és az egész műveltségről elmondhatná. Ha kegyed az ízlése szerint rendezhetné el a világot, előbb a tulajdon jósága döntené szerencsétlenségbe, majd az keserítené el, hogy semmi előnye nem lehet mások ellenében. A legszebb áhítat az öröm... ha van minek örülni. Örömével tesz legtöbbet a földnek mint kellemes bolygónak fenntartása ügyében. S öröme majd továbbsugároz. Hiába akarná magához ölelni a világot. Melengetheti örömével... akár művészetben, akár másban leli. Csak nem akarná a fiatalembereket mind tragikus karba állítani, hogy együtt jajongjanak, sápítozzanak a sok nyomorúságon? Az a gyanúm, kegyed a nyomorba vetette hitét, és életét a vértanúságnak szentelné. - Willnek megint eljárt a szája, s úgy érezte, fékeznie kell magát. Holott Dorothea másképp gondolkodott, és minden különös indulat nélkül felelhette:

- Félreismert. Én nem vagyok mélakóros. Boldogtalanságom sosem tartós. Inkább hirtelen haragú vagyok és önfejű... nem úgy, mint Celia... egyetlen nagy felhőszakadás, csak aztán megint süt a nap. Én a napfényben vakon hiszek. Kész lettem volna élvezni a művészetet itt, de az élvezetnek sok minden állja az útját, csupa olyasmi, amit inkább megszentelt csúfságnak látok, mint szépségnek. A festés és mintázás nyilván csodálatos dolog, csakhogy a mögüle kitetsző érzés gyakran aljas és vadállati, néha meg éppen nevetséges. Olykor rögtön megérzem, ha nemes szépséggel állok szemben, olyasmivel, ami az Albanói-hegyekhez hasonlítható, vagy a Pincio-dombon a naplementéhez. Éppen ezért fájlalom, hogy a nemes művészet olyan kevés mindazon műalkotások közt, amelyért emberek annyit robotoltak.

- Rossz munka persze kerül bőven. De a művészet végül csak a nemesebbjét fogadja be.

- Istenem - sóhajtott Dorothea, mert ezt a gondolatot is mintegy beleszőtte örök aggodalmába - , lassan eszmélek, milyen nehéz jót tenni! Akárhányszor éreztem itt Rómában, hogy sokunk élete torzabb volna a képeknél, ha melléjük akaszthatnók a falra.

Dorothea szája szóra nyílt ismét, de mintha meggondolta volna, hallgatott.

- Kegyed még oly fiatal... korán nevel efféle gondolatokat - jelentette ki Will határozottan, és szokása szerint hirtelen megrázta fejét. - Úgy beszél, mintha a fiatalságban sohasem lett volna része. Hiszen ez iszonytató! Mint az a legendás fiú, aki a Hádészt látta gyermekkorában! Kegyed az elképzelések minotauruszai közt nőtt fel, mert, úgy látszik, éppen a legbájosabb nőket falják fel. Most pedig elmegy, és bezárkózik abba a börtönbe Lowickban! Élve temeti el magát! A vérem forr fel, ha meggondolom! Inkább sose láttam volna kegyedet, mint hogy ilyen életnek nézzen elébe!

Will megrettent, hogy megint messzire ment. Csakhogy érzelmeinkben áll, mit olvasunk ki a más beszédéből, és Will kitörése Dorothea mindig jóra hajló és nem e világhoz idomult szívéhez szólt. Dorotheát pedig sohasem érzett hála töltötte el, és gyengéd mosollyal mondott Willnek köszönetet:

- Kedves, hogy Lowicktól félt. Nyilván nem szerette. Másféle életcélt tűzött maga elé. Én azonban Lowickot választottam otthonul.

Az utolsó mondat ámenként hangzott, és Will nem tudott mit mondani rá, mert azzal semmit sem ért volna, ha most ráborul Dorothea papucsára, és elsírja neki, hogy akár meghalna érte. Látszott, hogy Dorothea semmi ilyet nem kíván. Mind a ketten hallgattak néhány pillanatig, és mikor Dorothea újra megszólalt, úgy tetszett, most mondja ki, amire már az előbb készült:

- Valamit mondott a minap, afelől szeretném kérdezni. Lehetséges, hogy az értelme előadásának élénkségében van. Észrevettem, hogy szereti a harsány fogalmazást. Én magam is túlzásra hajlok, ha észrevételeimet nem fontolom meg előre.

- Mi lehetett az? - érdeklődött Will, mert megfigyelte, hogy Dorothea oly félénken beszél, mint még soha. - Nekem tapló a nyelvem. Tüzet fog beszéd közben. Készen állok a visszavonásra.

- Arra gondolok, amit a német nyelv ismeretének szükségéről mondott... mármint Mr. Casaubon búvárlása tárgyához. Elgondolkoztam rajta, és oda jutottam, hogy Mr. Casaubon széles körű tanulmányai során nyilván ugyanazokat a szerzőket használta fel, akiket az említett német tudósok. Nem volna igazam? - Dorothea félénksége annak a homályosan sejtett visszás helyzetnek volt tulajdonítható, hogy Mr. Casaubon tudománya igazolásán keres tanúbizonyságot.

- Nem éppen azokat - felelte Will, óvatosságra intve magát. - Mint kegyed is tudja, Mr. Casaubon nem orientalista. Ő sem állítaná, hogy tudomásait e téren nem másodkézből szerzi.

- Vannak azonban a régiségekről szóló értékes művek... régi szerzők művei, olyanoké, akiknek a legújabb fejleményekről sejtelmük sem lehetett, mégis máig olvasottak. Miért ne lehetne Mr. Casaubon műve épp ilyen értékes? - érvelt Dorothea most már erélyesebben. Magányos vívódása kívánkozott ki belőle.

- A művelt tudomány válogatja - válaszolta Will, maga is vívóállásban. - Mr. Casaubon tudományága a vegytanhoz hasonlóan fejlődő: új felfedezések új s újabb távlatait nyitják meg. Ki kíváncsi a négy őselemen alapuló rendszerre ma már, vagy az olyan könyvre, amely Paracelsus tanaival hadakozik? Nem érti, hogy mit sem ér a múlt század mögött haladni egy lépéssel... olyanok után, mint Bryant... s a hibáikat róni fel... lomtárban élni, és Khúsról, Micráimról[12] szóló törött lábú elméleteket enyvezgetni?

- Hogy beszélhet ilyen fitymálóan? - nézett rá Dorothea haragvó fájdalommal. - Ha igaza volna, nem szomorkodnia kellene-e inkább, hogy annyi szorgos munka kárba vész? Nem döbbentené-e meg, ha az ennyi erénnyel ékes Mr. Casaubon java éveinek munkája haszon nélkül enyészne el? - Megrémült, milyen feltételezésig jutott, és felháborította, hogy Will vitte rá.

- A tények felől érdeklődött, nem érzéseim felől - mondotta Will. - S ha a tényekért büntetni akar, állok elébe. Az én helyzetemben nem nyilváníthatom érzéseimet Mr. Casaubon felől. A legjobb esetben is a kitartottak dicshimnuszát zenghetném csak.

- Bocsásson meg - pirongott Dorothea. - Valóban én vagyok a hibás, hogy ez a kérdés szóba került. Tévedtem, belátom. Azonban a kitartó munka kudarca sokkalta nagyszerűbb, mint az, amit kudarcnak nevezni sem lehet: a jóra való restséget.

- Tökéletesen egyetértek - mondotta Will, mert úgy határozott, hogy fordít a helyzeten -, sőt már döntöttem is: soha nem kockáztatom meg, hogy ilyen áron legyek csalhatatlan. Mr. Casaubon nagylelkűsége, úgy látszik, veszedelmemre van, és elszánt szándékom, hogy nem sokáig élek vele. Hamarosan visszatérek Angliába, és munkához látok... hogy végre a magam kenyerét egyem.

[12] Az ószövetségi Khám fiai.

- Nagyon szép... becsülöm az elhatározásáért - felelte Dorothea, és nyájas kedve visszatért. - Bár bizonyos vagyok benne, hogy Mr. Casaubon nem hozott volna ilyen határozatot, ha ugyan nem a maga jóléte kívánja.

Szerelem helyett talán nyakas büszkeség is megteszi ebben a házasságban, gondolta Will. Szólni pedig így szólt, felemelkedvén:

- Búcsúlátogatásom ideje lejárt.

- Ugyan várja meg Mr. Casaubont - biztatta Dorothea. - Annyira örülök, hogy Rómában találkoztunk. Meg akartam már ismerni.

- Ehelyett felháborítottam - mondta Will. - Nyilván rossz véleménnyel van rólam.

- Dehogy! A húgom szokta mondani, hogy én mindenkire haragszom, akitől nem a tulajdon véleményem hallom. Csak azt remélem, hogy haragom nem tartós. A leginkább magamra haragudhatnék türelmetlenségemért.

- Megkedveltetnem mégsem sikerült magam. Kínos emléket hagyok itt kegyednek.

- Ne higgye - felelte Dorothea teljes nyíltsággal. - Nagyon megkedveltem.

Will nem volt éppen elégedett. „Emlékezetesebb lennék, ha megutált volna" - gondolta. Keserves ábrázattal, duzzogva nézett maga elé, és nem szólt.

- Az is nagyon érdekel, mire adja a fejét - folytatta Dorothea derűsen. - Szentül hiszek a foglalkozások jelentőségében. Csupán az a hitem ment meg, hogy el nem merülök a tudatlanságban... A festészeten kívül is annyi minden felől vagyok tájékozatlan! El sem hinné, milyen kevés zene és irodalom fér meg bennem, hiszen maga ezeknek oly nagy szakértője. Kíváncsi vagyok, milyen pályát választ. Költő lesz talán?

- Kérdés. A költőnek felismerésre kész lelke legyen, hogy árnyalatokat el ne szalasszon, és ébren fogadjon minden érzést, hiszen a felismerés valójában kimunkált játék az érzelmi húrokon... Olyan lelke legyen, hogy a tudást nyomban érzéssé alakítsa, s az érzést új tudásként vetítse vissza elméjébe. Ez azonban nem is tulajdonság, hanem az ihlet egy-egy rohama.

- A versekről elfelejtkezik - jegyezte meg Dorothea. - A költő képét mégiscsak költeményei teszik. A tudás átváltozását érzelemmé megértem, mert ebben a tapasztalásban élek magam is. Hanem az biztos, hogy költemény tőlem nem telnék.

- Mert kegyed a költemény... s a költő művének legjava, mikor lénye a versével eggyé válik az ihlet pillanatában - mondta ki Will, és a reggel, a tavasz és a más nagy megújhodások eredetiségében osztozott most, mint szerencsés pillanatainkban valahányan.

- Örömmel hallom - nevette Dorothea, és szavai madárhangon csendültek. Játékosan hálás szemmel tekintett Willre. - Milyen kedveseket mond nekem!

- Bár egyéb se telnék tőlem, csak amivel felvidíthatom. Alig hiszem, sajnos, hogy valaha módját nyújtaná - sóhajtotta Will.

- Dehogynem! - biztatta Dorothea szívélyesen. - Majd meglátja. És mindig emlékezni fogok, mennyire a szívén viseli sorsomat. Már akkor reméltem, hogy összebarátkozunk, mikor először láttam... elvégre rokona Mr. Casaubonnak. - Könnyön tört át a vidámság Dorothea szemében, és Will maga is érezte, hogy tekintete a természet törvénye szerint elfelhősödik. Az utalás Mr. Casaubonra nagyon elronthatott volna mindent, ha Dorothea édes méltósága, nemes gyanútlansága egyensúlyban nem tartja a pillanatot.

- Egyet máris megtehet - folytatta Dorothea, és felkelvén néhány lépést tett, mintegy kérése nyomatékául. - Ígérje meg, hogy senkinek többé ezt a tárgyat meg nem említi... mármint Mr. Casaubon írásait... mármint ilyen módon. Most, igaz, én vittem rá. Az én hibám volt. Mégis, ígérje meg.

Visszafordulván megállt Will előtt, és komolyan ránézett.

- Szentül ígérem - mondta Will, de elvörösödött mégis. Ha egy tüskés szót nem szól Mr. Casaubon felől, és a járadékáról lemond, akkor nyilván fel lesz oldva majd a gyűlölködés tilalma alól. Költő érti, hogy gyűlöljön, mondja Goethe, és Willnek meg kell hagyni, hogy e tekintetben kitanult költő volt máris. Azt mondta, mennie kell, nem várhatja meg Mr. Casaubont, hanem még az utolsó pillanatban beugrik elbúcsúzni tőle. Dorothea a kezét nyújtotta, különben csak viszontlátást ígérve váltak el.

Hanem amint Will a *porte cochère*-en[13] kilépett, összetalálkozott Mr. Casaubonnal. A tudós úr minden jót kívánva unokaöccsének, elhárította a másnapos búcsúlátogatás megtiszteltetését azzal, hogy az úti készületek amúgy is zsúfolásig töltik a napot.

- Valamit el kell mondanom unokaöcsénkről, Mr. Ladislaw-ról, ami növelni fogja becsülésedet iránta - mondta Dorothea férjének az este folyamán. Férje hazaérkeztekor rögtön fölemlítette Will iménti látogatását, s hogy még egyszer benéz, de Mr. Casaubon így válaszolt: - Odakünn találkoztunk, és végső istenhozzádot mondtunk egymásnak, remélem - s ezt olyan hangsúllyal mondta, amilyennel akár közügyet, akár magánjellegű tárgyat szoktunk érdeklődés híján félretenni. Dorothea tehát várt.

- Mi volna az, szerelmem? - emelte rá a szemét Mr. Casaubon. (Leghidegebb udvariasságában szólította „szerelmem”-nek Dorotheát.)

- Úgy határozott, hogy rövidesen felhagy a kóborlással, és nem fogja soká a nagylelkűségedet kihasználni. Vissza akar térni Angliába, hogy munkához lásson, és a maga ura legyen. Azt hiszem, ezt jó jelnek ítéled - mondta Dorothea, és tekintete könyörgőn kutatta férje semmitmondó arcát.

- Említette talán azt is, milyen természetű munkára adná a fejét?

- Nem. Csak annyit mondott, hogy érzi, milyen veszélyes, ha a bőkezűségedre hagyatkozik. Természetesen írásban is közölni fogja elhatározását. Ezt dicséretesnek látod te is, ugye?

- Mindenesetre várom a levelét - mondta Mr. Casaubon.

- Közöltem vele, hogy mindeddig és ezután is csak a boldogulását tekintetted. Emlékszem rá, milyen jóakarattal szóltál róla, amikor először láttam Lowickban - folytatta Dorothea, és kezét a férje kezére tette.

- Kötelességemet teljesítem - mondta Mr. Casaubon, és Dorothea simogatását nyugtázva, másik kezét a kezére tette, bár a pillantása elárulta, hogy kínban van. - Egyébként a fiatalúr, meg kell vallanom, nemigen érdekel, és arra sincs szükség, hogy jövendő sorsát fontolgassuk, mivel afelől a szóban forgó anyagiakon túl úgysem határozhatunk.

Dorothea nem hozta többé szóba Willt.

[13] Kocsibejáró.

HARMADIK KÖNYV
Halálvárás

HUSZONHARMADIK FEJEZET

Megteheted a pej Napot,
És ülhet rajt' Apolló,
Megeszem ezt a kalapot,
Ha hókámhoz hasonló!

Fred Vincynek, mint láttuk, adósság nyomta a lelkét, s bár efféle csekélység nem lohasztotta le hosszú órákra az ilyen vidor fiatalúr jókedvét, némely körülményei olyanok voltak mégis, hogy végiggondolásukat sohasem érezte alkalmasnak. Az összeget Mr. Bambridge hitelezte, a környék lókupece, kinek társaságát ugyancsak keresték az örömök rabjainak nevezett arany-ifjak Middlemarchban. A szünidőkben persze Frednek több mulatságra volt szüksége, mint amennyire zsebpénzéből futotta, és Mr. Bambridge nemcsak lovakat adott neki bérbe jó lélekkel, s nemcsak a kárösszeget előlegezte, ha egy jóállású vadászlónak Fred a lábát találta törni, hanem kis kölcsönöket is bocsátott rendelkezésére, hogy biliárdveszteségeit fedezhesse. A kölcsön százhatvan fontra rúgott. Bambridge-et egyáltalán nem aggasztotta a pénze, mivel tudta, hogy az ifjú Vincynek van elég jótállója, csupán némi biztosítékot kért, és Fred először csak nyugtát adott a kézjegyével. Három hónap múlva a nyugtát megújította Caleb Garth névaláírásával. Fredet egyik alkalommal sem hagyta el a bizakvás, hogy majd kiegyenlítheti a számlát, gazdag városmányára gondolván. S ki kérte volna bizakvásának kézzelfogható zálogát? Az ilyen bizakvás, tudjuk jól, költői és átszellemült. Az egészséges kedély rávezeti az embert, hogy a Gondviselés bölcsességétől, avagy barátai szamárságától, avagy a szerencse forgandóságától, avagy vándorlott egyéniségünk kiváló voltától várja azt a megoldást, amely majd összhangban lesz öltözködésünk ízlésével és a mindenre kiterjeszkedő legújabb divattal. Fred tudván tudta, hogy ajándékot kell kapnia a nagybátyjától, vagy valami hirtelen szerencse éri, vagy sorozatos „csencselésekkel" átlényegít egy negyven fontot érő lovat más, száz fontot érőre - a reményt ő mindig ennyi-meg-ennyi fontjával számította. De még tekintetbe véve a sorscsapásokat is, holmi beteges képzelet művét, Frednek mindig (legalább akkoriban még) ott volt az apja zsebe végső mentsváról. Reményei ilyenformán dúsan burjánozhattak. Apja zsebének mélyeit illetően Fred bizonytalan becslésekre hagyatkozott. Hálás valami az ipar. Az egyik év veszteségét a másik év hasznából ki lehet foldani. Vincyék könnyű kézzel költekeztek. Nem mintha a rongyot rázták volna, csupán a család állásához, szokásaihoz mérten éltek, úgyhogy a gyerekeknek takarékosságról sejtelmük sem volt. Úgy gondolkodtak még a nagyobbak is, hogy az apjuk mindent kifizet, ha jókedvében találják. Mr. Vincynek magának is megvoltak a költséges middlemarchi mulatságai - falkavadászat, pince, vendégek jóltartása -, a mama pedig folyószámlát tartott fenn a kereskedőknél, ami a vásárlás legvidámabb módja, mert az ember megvesz mindent, fizetségre gondja nincs. Fred azonban jól tudta, hogy az apák természetében rejlik a fiak költekezés miatti gyilkolása is: kisebbfajta vihar kerekedett, valahányszor egy adósságára fény derült. Márpedig Fred otthon nem állhatta a szélsőséges időt. Fiúi érzései nem engedték, hogy apjával tiszteletlenül szóljon, ezért jóreménységgel viselte a mennydörgést - mivelhogy úgyis átmeneti. Anyját sírva látnia megint nem volt kellemes, sem morcosan nézni maga elé, ahelyett, hogy szabadjára eresztené jókedvét - mert Fred jó kedélyű fiú volt, és csak az illem okából viselte bánatos képpel a szemrehányást. A simábbik módja persze az volt, ha a nyugtatványt barátja aláírásával újítja meg. Miért is ne? Ha egyszer fölös bőségében van a városmány is, miért ne növeszthetné jó szívvel a mások kintlevőségeit? Más hibája az okoskodásának nem is volt, mint hogy az olyan emberek,

akiknek nevére a zálogban is adnak, többnyire borúlátók, és kötve hiszik, hogy egy kedves fiatalember számára kedvezően alakul a világ sora.

Ha szívességet kell kérnünk, átnézzük barátaink lajstromát, latra vetjük jó tulajdonságaikat, elfelejtjük nekik, miféle apró bosszúságokat okoztak, és sorjában mindnek beleképzeljük magunkat a cipőjébe, mennyire örömest áll a rendelkezésünkre, ha egyszer ilyen bizalmas ügyben fordulunk hozzá. Maradnak olyanok is, akiknek örömét eleve mérsékeltnek hisszük, mindaddig legalább, amíg a többiek el nem utasították kérésünket. Ez esetben Fred minden barátját kiselejtezte, egy híján, mivel kényelmetlen lett volna hozzájuk fordulni, és mert benső meggyőződésévé vált, függetlenül az emberi nem felől táplált véleményétől, hogy neki, ha senki másnak, jogos a ragaszkodása a kellemes dolgokhoz... Hogy ő valaha tartósan kellemetlen helyzetbe kerülhessen - sok mosásban összement nadrágot hordjon, fagyott ürülevest kanalazzon, gyalog járjon, vagy nyakát behúzva kerülgessen népeket az utcán -, az ilyesmi meg nem fért volna vele született vidor hajlamaival. És megborzongott arra a gondolatra is, hogy úgy nézzenek le rá, mint aki apró kölcsönösszegekre szorul. Így történt, hogy a szívességre kiszemelt barátja Caleb Garth lett, mind közt a legvajszívűbb s egyben a legszegényebb.

Garthék szerették Fredet, akárcsak Fred őket. Amikor még gyerekek voltak Rosamonddal, és Garthék könnyebb körülmények közt éltek, a két család közt létrejött távoli rokonságot (Mr. Featherstone ugyanis kétszer nősült, először Mr. Garth húgát, majd Mrs. Vincy nénjét vette feleségül) inkább a gyerekek ápolták, mint a szülők: együtt teáztak babacsészéjükből, és együtt játszottak napokon át. Mary fiús viselkedésű kislány volt, és Fred hatéves korában a világ legszebbjének látta, éppen ezért eljegyezte egy esernyőről lehúzott rézgyűrűvel. Iskolás korán át megmaradt szeretetében Garthék iránt, és úgy járt hozzájuk, mint haza, bár a két család felnőtt tagjai között a rokoni jó viszony rég elenyészett. Vincyék magas lóról beszéltek Garthékkal már akkor, amikor Caleb Garth még jómódú ember volt, mert Middlemarchban igen árnyaltak a rangbéli különbségek. Igaz ugyan, hogy egy régi gyároscsalád sem érintkezhet csupán hasonszőrűvel, aminthogy a hercegeknek is alább kell néha adniuk, mégsem felejtették el soha társadalmi fensőbbségüket, s érintkezésükben megadták a módját, legyen az mégoly meghatározhatatlan illemtanilag. Azóta Mr. Garth megbukott mint építkezési vállalkozó, mert szerencsétlenségére ezt a foglalkozást is hozzávette földmérői, becslői és ingatlanközvetítői foglalkozásához, és bukása óta csupán mások megbízásából űzte ezt a mesterséget. Kuporgatósan éltek azóta, hogy minden fontból legalább másfelet szoríthassanak ki. S mióta Mr. Garth ezt sikerre vitte, erőfeszítései ismét meghozták családjának az illő tiszteletet. A rangos társas életet azonban nem a kölcsönös becsülésre alapozzák a világon, ha egyszer a finom bútorok és a teljes étkészletek hiányoznak a színről. Mrs. Vincy például sosem bánhatott osztályosaként Mrs. Garthszal, és úgy emlegette, mint akinek a kenyerét meg kellett keresnie - Mrs. Garth tudniillik tanított, mielőtt férjhez ment volna, ezért Lindley Murray és Mangnall tankönyveit úgy ismerte, mint a rőfös a kamukák fajtáit vagy a futár az idegen országokat - és jobbmódú nőnek az ilyesmihez minek érteni? Mióta pedig Mary Mr. Featherstone házát vezette, Mrs. Vincy türelmetlensége Garthék iránt mind határozottabb formát öltött, különösen mikor rádöbbent, hogy Fred még képes lekötni magát ehhez a csúnyabogárhoz, kinek szülei „ilyen kissorsú emberek”. Fred tudomásul vette az ellenszenvet, és otthon sohasem szólt Mrs. Garthnál tett látogatásairól, melyek mind sűrűbbek lettek az utóbbi időben, mert ahogy nőtt vonzalma Mary iránt, úgy hajlott egyre jobban szeretteihez is.

Mr. Garthot városi kis irodájában kereste fel Fred. Kérésének könnyen meg is nyerte Mr. Garthot, akinek a kellemetlen tapasztalatok tömege nem volt elég, úgy látszik, hogy óvatosságot tanuljon, vagy gyanakvóvá váljék embertársai iránt, mielőtt még levizsgáztak volna. Fredről különben is jó véleménnyel volt, és bizton hitte, hogy „meg fogja állni a helyét, amilyen nyíltszívű, jó fából faragott gyerek... akármit rá mernék bízni”. Idáig terjedt Caleb Garth lélek-

látása. Az a ritka fajta volt, amelyik magához szigorú, más iránt türelmes. Szomszédainak hibáit röstellte, és nem szívesen beszélt róluk, ezért máson alig is járt az esze, mint az épületfák kiforrásán és a szuvasodás meggátlásának különféle módjain. Ha valakit le akart hordani, előbb félretologált maga elől minden papirost, mércéje segítségével mindenféle rajzolatokat készített, vagy a zsebében csörgő aprópénzt számlálta össze, aztán zendített csak rá. De inkább, mint hogy hibát találjon mások munkájában, maga végezte el. Nem volt éppen született akarnok.

Mikor Fred vázolta adósságának körülményeit, és elmondta, hogy apja tudomása nélkül szeretné megfizetni, majd kitért arra is, hogy pénz föltétlen állni fog a házhoz, úgyhogy kellemetlensége senkinek sem lehet, Caleb homlokára tolta a szemüvegét, hallgatta, belenézett kedvence tiszta szemébe, és hitt neki, mert nem látott különbséget a jövőbeli bizalom és a múltbeli szavahihetőség között. Annyit azonban érzett, hogy egy baráti szónak igencsak ideje volna a viselkedés mikéntjére vonatkozóan, és mielőtt a kézjegyét adná, szigorú dorgatóriumban kell részesítenie a fiatalurat. Maga elé vette tehát a nyugtatványt, orrnyergére eresztette a szemüveget, megbecsülte, mennyi hely maradt névjelének, kezébe vette tollát, hegyét vizsgálgatta, tintába mártotta, újból szemügyre vette, majd félretolta a papirost, homlokára lökte a szemüvegét, bozótos szemöldökének két végét összecsippentette, s ettől az arcát különös nyájasság fénye vonta be (bocsánat a részletezésért most az egyszer - aki ismerte, ezekért szerette Caleb Garthot), majd nyugalmasan megszólalt:

- Hát szerencsétlen véletlen, hogy annak a lónak lába tört. Meg az ilyen nyugtatványoktól sem nyugszik meg a hétpróbás kupec sokáig. Remélem, okultál a leckéből, fiacskám.

Ezek után Caleb az orrára tette szemüvegét, majd olyan gonddal látott a névaláírásnak, amilyet mindig megadott az ügynek - mert az üzleti életben valamit csak elkezdett, azt becsülettel végezte. A jó arányú, öregbetűs kézíráshoz kunkorított farkincát félrebillent fejjel elnézte egy pillanatig, aztán odanyújtotta Frednek a papirost, elbúcsúzott tőle, és nyomban ismét elmerült Sir James Chettam új majorházainak tervezetében.

Lehet, hogy e munkáért való lelkesedése, lehet, valami más ok törölte ki Caleb emlékezetéből az aláírás mozzanatát, Mrs. Garth mindenesetre nem értesült róla.

Az eset óta Fred körülményei is változtak, így történt, hogy Featherstone bácsi ajándéka láttán a vér előbb a fejébe szökött, majd megint kiszökött belőle, nagyralátó reményében, majd hozzámért csalódásában. Fölgyülemlett egyetemi adósságait apja szemében megbocsáthatatlanná tette, hogy a vizsgán megbukott. Otthon példátlan botrány tört ki. Mr. Vincy fogadkozott, hogy ha ilyesmi még egyszer előfordul, a legjobb lesz, ha Fred fogja a sátorfáját, és elmegy kenyeret keresni. Azóta sem tudott a kedélyesebbik hangján szólani fiával, különösen nem, mert Fred még azzal is bőszítette, hogy őbelőle nem lesz pap, inkább „hagyja az egészet". Fred sejtette, hogy elhangzottak volna még keményebb szavak is, ha sem ő magát, sem a családja őt nem nézi titkon máris Mr. Featherstone örökösének, s ha az öregúr benne lelt nyilvánvaló öröme és büszkesége annyit nem ért volna, mint a legdicséretesebb egyetemi előmenetel. Ha egy ifjú nemest ékszertolvajláson kapnak, hasonló az eset: bölcs mosollyal szarkálkodónak nevezik, és egy börtönbe ugyan nem vetnék azzal a rongyos suhanccal, aki tarlórépát lopott. Fredet hallgatólagosan Featherstone bácsija jóakaratából ítélték meg Middlemarchban, de Fred lelkiismeretét is mérhetetlenül kitágította, ha elgondolta, mit tenne érte Featherstone bácsi végszükség esetén, vagy mire vihetné a rákösöntő szerencsével. A bankók azonban, mihelyt ajándékká váltak, s a markát ütötték, megszámlálhatóan mutatták, pontosan mekkora a szerencséje, és ha hozzámérte adósságához, „csencselésből" vagy más egyébből kellett volna újabb szerencsét kovácsolnia, hogy emezt kipótolhassa. Mert apjához nem fordulhatott rögtön, miután Bulstrode-nál eljárt az örökségre felvett állítólagos kölcsön ügyében. Fred

előre látta, hogy apja felháborodásában ítélkezne, és hazugságnak bélyegezné a várományra vett kölcsön tagadását. Egyik kínos ügyét apja elébe viszi, a másikat eltagadja előle - ha ilyenkor mégis fény derül a teljes valóságra, a kétszínűség gyanújából nincs, aki kitisztázza. Fred pedig tetszelgett abban a hitében, hogy hazugság vagy akárcsak füllentés nélkül él. Akárhányszor a vállát rángatta vagy fintorgott Rosamond (szerinte) füllentéseire - hiszen csak fivére süthet rá ilyet bájos leányra -, és inkább nézett volna szembe bajjal, szükséggel, mint a hamisság vádjával. Dagadó önérzete késztette arra a bölcs lépésre, hogy a nyolcvan fontot letétbe helyezze anyjánál. Kár volt, hogy mindjárt vissza nem fizette Mr. Garthnak, de úgy tervezte, hogy hatvanat még hozzácsap, ezért a megmaradt húszat mintegy magnak a zsebében marasztotta, mondván, hogy háromszor annyi lesz, ha még apja-anyja idejön - szerény szorzás egy fiatal úr nemes és határtalan lelkéhez mérten.

Fred nem volt szerencsejátékos természet. Nem fertőzte meg az a titkos kór, amely az embernek minden erejét a szerencse tengelyéhez köti. Azaz betege nem volt a szerencsejátéknak, csak élt vele. Egészségesen, képzeletét megeresztve alakított vágyaiból valóságot, és gondtalanul tett a kockára, ha rátettek mások is. A reménnyel teli képzelet bátran belevág mindenbe, hiszen biztos sikert lát a végén, és örömét tetézi, hogy a többiek sorsa is a kockán fordul. A játékot kedvelte Fred, legjobban a biliárdot, bár barátja volt a vadászatnak és a gátugratásnak is - a biliárdot csak azért legjobban, mert pénz kellett és nyerni akart. Azonban a húsz font magvát hiába vetette el a biliárdasztal zöld mezején (már amennyi addig az útfélre nem hullott belőle), és egyszer csak azt vette észre, hogy nyakán a fizetés ideje, és több pénze nincs, mint amennyit anyjára bízott. Kehes lovát még Featherstone bácsitól kapta ajándékba valamikor - apja megengedte a tartását, mert a tulajdon pazar szokásaihoz képest a lovat méltányosnak ítélte fia számára is, bármily haszontalan fráter. Ez a ló volt tehát Fred pénzzé tehető ingósága, s az esedékessé vált adósság annyira kínozta, hogy úgy döntött, megválik tőle, ha ló nélkül fabatkát sem ér az élet, akkor is. Tudta, hogy döntése hősies. Hősiességét Mr. Garthnak adott szava, lánya iránt érzett szerelme táplálta. Elszánta magát, hogy kilovagol a másnapi lóvásárra Houndsleyba... És ha eladja, valami kocsi saroglyájába kapaszkodva jön vissza? A lóból harminc fontnál több alig nézett ki, viszont ki a megmondhatója, hogyan fordul a szerencse? A vásáros szerencsét elszalasztani balgaság lett volna. Nem lehet, hogy az embert a sors örökké a bal tenyerén hordja! És minél többet gondolkodott ezen, annál tanácsosabbnak látta, ha megkísérti. Kilovagol Houndsleyba Bambridge-dzsel és a „dögész” Horrockkal, és ha nem is kérdi őket, mégiscsak megtudja, mennyire becsülik a lovát. Hanem mielőtt elindult, a nyolcvan fontot elkérte anyjától.

Middlemarchiak, akik látták, hogy Bambridge és Horrock társaságában kilovagol a houndsleyi lóvásártér felé, azt hihették, Vincy fiatalúr szokása szerint a mulatságát űzi. S ha ilyen szokatlanul kínos ügy a lelkére nem nehezedik, maga is úgy érezte volna, a kedvét tölti, ahogy illik. Mert ha meggondoljuk, hogy Fred nem volt faragatlan, és hogy általában lenézte az egyetemet nem járt fiatalembereket beszédükért-viselkedésükért, sőt, hogy szerzője volt a fuvolajátékánál is vértelenebb versezeteknek, furcsa vonzalmát Bambridge és Horrock iránt még a lóimádata sem magyarázhatta meg tökéletesen. Ha nem az „élvezet” szóval jelöljük - márpedig Bambridge és Horrock társasága unalommal töltött volna el mindenkit, aki az „élvezet” nevet nem akasztja rá, s talán keserves lett volna kilovagolni velük Houndsleyba ezen az esős délutánon, beérni a Vörös Oroszlán fogadó szénporos utcájába, és a sivár különszobában ebédelni, amelynek falát légypettyes megyetérkép, istállóban megfestett névtelen ló és IV. György király harisnyás-nyakbavalós arcmása ékesíti, a zugokat pedig ónból való különböző méretű köpőcsészék - keserves lett volna, ha az ember minősítések közt válogatva elszántan „mulatságnak” nem nevezi.

Mr. Horrock jellemének kikutaszolásához merész képzeletre volt szükség, öltözéke az első pillantásra elárulta, hogy lovakhoz lehet köze (elég, ha kalapja karimáját említjük, mely éppen annyira kunkorodott csak fel, hogy csurgóra ne álljon), a Természet pedig úgy rendezte el mongol szemét, orrát, száját, állát, hogy e fölfelé kunkorodó kalapkarimát kövessék mind, és a hiszékeny lelkek megtévesztésére kétkedő mosollyal ruházta fel, s hozzá hallgatagságot adott, mintegy a mélységes humor és magasságos értelem látszatául, sőt az ítészi elmeél külszínéül is, mely, ha metszeni képes, pótolhatatlan lett volna csakugyan. Effajta fizimiskával találkozni minden mesterségben, de némelyikben sem oly nagy hatású Anglia fiatalságára, mint az említett lóítészségben.

Mikor Fred úgy mellékesen a lova csüdjét kérdezte, Mr. Horrock féloldalvást fordult nyergében, és vagy három percig figyelte a ló mozgását, majd előrefordult megint, megkapta a gyeplőjét, és rendületlenül gunyoros arcéllel, némán nézett maga elé.

Mr. Horrock roppant hatásúnak bizonyult, mint e párbeszédnek néma párja. Fredben kavarogtak az indulatok: vad vágyat érzett, hogy előkorbácsolja Horrock véleményét rejtekéből, csupán az fékezte, hogy barátságuk jövendő hasznára gondolt. Hátha Horrock valami felbecsülhetetlen értékűt szól a sorsdöntő pillanatban.

Mr. Bambridge nyíltabb szívű ember volt. Elgondolásait gáttalanul zuhogtatta. Hepciáskodott, hangoskodott, és sokan elmondták róla, hogy „élveteg ember” - tudniillik káromkodik, iszik, és veri a feleségét. Olyanok, akiket lépre vitt, gonosz embernek nevezték, holott Mr. Bambridge, aki a szépművészetek közt a legszebbnek a kupeckedést vélte, éppen ezért bízvást állíthatta volna, hogy erkölcshöz semmi köze. Jómódúnak ismerték, csak mert az ivást szemmel láthatóan jobban bírta, mint mások a szomjúságot. Meg kell hagyni neki, hogy úgy élt, mint hal a vízben. Eszmeköre ehhez képest korlátozott volt, és mint ama régi szép nóta, a *Bunda-bunda-bunda-bunda*: önmagában való visszatérései szédülettel töltötték el azt, aki vele társalkodott. Middlemarch akárhány társaságán mégis megérzett, hogy Mr. Bambridge szelleme hatotta át. A Zöld Sárkány ivójában és biliárdhelyiségében például az egyik legnevezetesebb egyéniségnek számított. Adomákat tudott a turf hőseiről, csalafintaságokat a márkik és vicomte-ok példatárából, s ezek mind arra vallottak, hogy a vér nem válik vízzé még a senkiháziak ősi családjában sem. Hanem Mr. Bambridge az emlékezetét főleg olyan lovakon csillogtatta, amelyek az ő kezén cseréltek gazdát: hány mérföldet vágtattak, míg az ember annyit mondott, bikkmakk, és még évek múltán is ünnepélyes kinyilatkoztatásokat tett ezekről, erős esküvésekkel támogatván meg hallgatói képzeletét, hogy ehhez foghatót ebben az életben nem láttak. Mr. Bambridge egyszóval lenyűgöző ember volt, és sokaknak vidám cimborája.

Fred ravaszul viselkedett. Nem mondta el barátainak, hogy a lovát árulni tart velük Houndsleyba. Óvatlanul szerette volna kitapasztalni őszinte véleményüket az értéke felől, és eszébe sem jutott, hogy ilyen kiváló lóítészektől éppen csak őszinte vélemény nem telik. Mr. Bambridgenek például senki fel nem róhatta, hogy aljas hízelkedő. Meggyőződését kéretlen kinyilvánította rögtön, hogy Fred szerencsétlen pejkója majd a tüdejét köpi ki, olyan kehes.

- Nem volt szerencsés a kezed, Vincy, amikor énnélkülem ugrottál bele a cserébe. Még a lábad át nem vetetted jobb lovon, mint az a barnaderes, és azt adtad oda ezért a virslinek valóért! Nézz csak utána, ha ez nekifog ügetni, ennek a fara szitál! Egy lovat hallottam csúnyábban kehülni életemben, az is aranyderes volt, Pegwellé, a gabonatőzsdésé. Csézájába fogta, úgy járt vele még hét éve. Nekem akarta átadni, de én megmondtam neki: „Köszönöm alássan, de már az orgonaszakmába nem vágok bele.” Így megmondtam neki, a szemébe. Ez a mondásom bejárta a vidéket akkoriban. Pedig hát az a ló harmóniumnak nem vált volna be a tiedé mellett!

- Hisz most mondta, hogy az enyémnél csúnyábban kehült - állapította meg Fred ingerülten.

- Hát akkor hazudtam - hagyta rá Mr. Bambridge megfontoltan. - Mert a kettő közt az Isten nem tett volna igazságot.

Fred megsarkantyúzta a lovát, és szótlanul ügettek egy darabig. Mikor az ügetésük poroszkára lassúdott megint, Mr. Bambridge megszólalt:

- Csak az a kehes ennél szebben ügetett.

- Énnekem az ügetésével semmi bajom - mondta Fred, és ugyancsak türtőztette magát, hogy barátai vidámságának elrontója ne legyen. - Éppen hogy az ügetésnek nincsen semmi hibája, igaz-e, Horrock?

Horrock oly rezdületlenül semleges maradt, mintha valamely olajba festett arcképet szólítottak volna meg.

Fred már-már lemondott volna az őszinte véleményükről, de aztán észbe kapott, hogy Bambridge fitymálását és Horrock hallgatását egyaránt bátorításnak tekintheti, mert a jelentősége lehet mindkettőnek, hogy jobbnak ítélik a lovat, mint amennyi dicséret a szájukon kiférne.

Csakugyan, még azon este, mielőtt a vásár elkezdődött volna, Fred úgy látta, alkalma nyílik, hogy lován túladjon - olyan alkalom, hogy az eszét áldotta, amiért elhozta magával a nyolcvan fontját. Egy fiatal gazda tért be a Vörös Oroszlánba, és Mr. Bambridge ismerőse lévén, beszélgetésbe elegyedett vele. Elmondta, hogy megválna vadászlovától, és minden magyarázat nélkül csak Gyémántnak emlegette, mint valami székében ismert személyiséget. Neki csak valami nyűhető, jó lóra volna szüksége, mivel házasodni készül, s már előre lemondott a vadászatról. A lovát a közelben tartotta egyik komája istállójában, és biztatta az urakat, hogy még megnézhetik sötétedés előtt. A koma istállójához sikátorokon át vezetett az út - a járókelőt könnyen megmérgezhették volna, még méregre sem kellett volna a patikában drága pénzt költeni, akkora volt a piszok arrafelé, abban a régi nemtörődöm világban. Fred a lelkét szesszel nem készítette föl, mint a társai, csupán abban a boldog hiszemben rótta az utat - először is, majd másnap reggel újból -, hogy végre ezen a lovon megkeresi az adósságát. Közben az a gyanúja támadt, ha ő nyélbe nem üti a vásárt, Bambridge ígér rá a lóra, és a körülmények megerősítették gyanújában. Bambridge le nem hordta volna ezt a lovat annyira (hiszen az ismerőséé), ha a vétel meg nem fordul a fejében. Különben aki csak megnézte, rajta felejtette a szemét, még Horrock is. Csiszárok társaságában helyén legyen az esze az embernek. Hiába, nem veheti készpénznek minden szavukat. Almásszürke volt a ló, és Frednek véletlenül a fülébe jutott, hogy Lord Medlicote felhajtója épp ilyen után szaglász. Bambridge, mikor már minden gebének elmondta, s a gazdája sem volt jelen, az este során elejtette abbeli véleményét, hogy vesztegettek már rosszabb lovat is nyolcvan fonton. Persze legalább hússzor meghazudtolta magát, de aki ismeri az emberét, tudja azt is, melyik az igaz szava. És Fred a tulajdon ítéletét látta megerősítve, mármint hogy ez a ló megéri a pénzét. A gazda is megállt egy hosszú pillantásra Fred kiszolgált pejkója előtt, hogy a szándéka komolysága lássék, és úgy nyilatkozott, hogy még alszik rá egyet, de huszonöt font ráfizetéssel alighanem hajlandó lesz a Gyémántért cserébe átvenni. Fred rögtön kiszámította, ha ettől az új lótól legkevesebb nyolcvan fontért válik meg, már akkor ötven font haszna maradt a vásáron, vagyis kereken százharmincöt fontot törleszthet az adósságából, ilyenformán Mr. Garthnak csupán huszonöt font veszteséggel kell számolnia időlegesen. Reggelre kelve, mikor a ruhát kapkodta magára, világosan látta, hogy ezt a pompás vásárt elszalasztania ugyan nagy kár volna, és ha Bambridge is, Horrock is megpróbálná szándékától eltéríteni, nem hajlik a szavukra: tudni fogja, hogy szándékuk kampós. Lóvásárban csak gyanakvással viheti az ember valamire. Viszont a bizalmatlanságunkra sem hallgathatnak mindig, hiszen megállna a világ. Valamiben

a hitünket meg kell tartanunk, s aszerint járnunk el, márpedig az a valami a jobbik eszünk szerint való döntés, ha akár szolgai követése is a másik akaratának. Fred hitt az alku pompás voltában, és még a vásár el sem kezdődött, már az almásszürke boldog tulajdonosa volt, a régi lova s a mellétett harminc font árán - öt fonttal került csak többe, mint amennyire számított.

Boldogságában némi zavar és levertség elegyedett, nyilván a hajnali vívódás tette. Nem is várta meg a lóvásártéren kínálkozó újabb mulatságokat, hanem egyedül vágott neki a hazafelé vezető tizennégy mérföldes útnak, azzal, hogy a lovát formában is tartsa, meg se hajszolja.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET

Gyenge vigasz a sértő jaja annak,
akiben a sértés fájdalma ég!

SHAKESPEARE: 34. SZONETT[14]

Sajnálattal jelentem, hogy csupán három nap telt el a lóvásártéri kedvező fordulat óta, és Fred Vincy máris keservesebb kedvében volt, mint valaha. Nem mintha a ló továbbadása körül lett volna a hiba. Nem, még Lord Medlicote fölhajtójával el se kezdte a tárgyalásokat, mikor ez a Gyémánt, ez a nyolcvan font haszonnal kecsegtető Gyémánt, szó nélkül nekiállt rugódozni az istállóban, oly hamisan, hogy hajszál híján agyonrúgta a lovászt, s végül magában tett kárt, mert a rugós lába beleakadt a lóállásokat elválasztó kötélbe. Segíteni a baján éppúgy nem lehetett, mint a rossz természeten, ha a lagzi után derül ki - hiába tudták a vőfélyek jó előre. A hányaveti Fred elernyedt a sorscsapás alatt. Annyit tudott csupán, hogy ötven fontja maradt, többre egyhamar nem is számíthat, és hogy a százhatvan fontos fizetség öt nap múlva esedékes. Szűkölve gondolta el, hogy még ha apjához fordulna is, az meg nem mentené Mr. Garthot, ahogy apja mondaná, a költekezésre és hamisságra bujtás következményeitől. Elkeseredésében semmi kibúvót nem látott: el kell mennie Mr. Garthoz, és tudatni a szomorú igazságot. Az ötven fontot pedig leteszi a kezébe, mert őnála nincs biztonságban. Apja a tárházban töltötte a napot, a vihar még nem tört ki az istállóba behurcolt vadállat miatt - ezért Fred, a kisebbik bajt a végére hagyván, bátorságát összeszedve a nagyobbnak ment elébe. Apja gebéjét nyergeltette fel, mert úgy határozott, ha Mr. Garthnak már a szemébe nézett, akár átlovagolhat a Kőportára, és megvallhat mindent Marynek is. Való igaz, ha Mary nincs és a szerelem sincs, Fred lelkiismerete alighanem tágabb lett volna, mind az adósság törlesztésének irányában, mind a bűnvallásban: ha talán nem is halogatta volna a dolgát szokása szerint, olyan egyszerűen intézi, ahogy csak lehetséges. Fred Vincynél csontosabb gerincűek is gyakran szerettükért ápolják becsületüket. „Színházam leégett", jelentette valamely antik személyiség legjobb barátja halálakor. Szerencsések bizony, akiknek színházuk ép, mikor a közönség a legjobb alakítást követeli. Fred nyilván másként viselkedik, ha Mary Garthnak nem lett volna határozott véleménye afelől, mi a bámulatra méltó egy jellemben.

Mr. Garthot nem találta az irodájában, Fred ezért tovább folytatta útját városszéli háza felé. Hívogató otthon volt, gyümölcsös közepén, zegzugos, régimódi, fele-favázas ház - majorház abban az időben, mikor még a város köréje nem nőtt, azóta polgárok kertes házai környezték. Házunkat akkor szeretjük igazán, ha beszédes az arcuk, akár barátainké. A népesnek nevezhető Garth család (mert Marynek négy öccse s egy húga volt) szerette régi házát, bár berendezésének legjavától réges-rég meg kellett válniuk. Fred is szerette, és ismerte a tenyerénél jobban, pincéjétől padlásáig, padlásának felséges alma- és birsillatáig, és kellemes várakozás töltötte el, valahányszor erre vezetett az útja. Hanem ma nyugtalanul rebegett a szíve, mikor elgondolta, hogy vallomását alighanem Mrs. Garth előtt kell megtennie, mert őt Mr. Garthnál is nagyobbra becsülte. Nem mintha gunyoros megjegyzéseitől vagy indulatos kitöréseitől kellett volna tartania, mint a Marynek teendő vallomás alkalmával. Mrs. Garth, legalábbis érett matróna korában, nem hajlott a fontolatlan beszédre, mert mint mondta, ifjúsága igájából szabadulván mérsékletet tanult. Ritka biztonsággal látta, mi a változtatható s a változtathatatlan - a változtathatatlant pedig zokszó nélkül fogadta el. Becsülte férjét erényeiért, és mikor

[14] Szabó Lőrinc fordítása.

észrevette, hogy magához való esze kevés van, attól fogva derűsen viselte e hiba következményeit. Nagylelkűen lemondott az ezüst teáskannákban és a gyermekek cifra ruháiban lelhető háziasszonyi büszkeségről, és soha nem suttogta teli fájdalmas bizalmakkal a szomszédság nőinek fülét Mr. Garth szertelenségei felől, s hogy neki milyen jó dolga lehetne, ha a férje olyan volna, mint más. E gyengébb nemű szomszédok egyike különcködőnek hitte, másika dölyfösnek, és a férjük előtt inkább csak „a te drágalátos Garthnéd"-nak emlegették. Viszonzásul Mrs. Garth sem nézte jó szemmel a szomszédasszonyokat, és mivel értesülései értek annyit, mint a legtöbb middlemarchi nagyasszonyé, nem átallotta - hiszen van-e asszonyban hibátlan? - szigorúan ítélni meg nemét, melyet szerinte az Isten engedelmességre teremtett. Részrehajló türelemmel nézte el viszont a férfiak botlásait, azzal mentvén őket, hogy „ha egyszer ilyenek". Meg kell vallani azt is, hogy Mrs. Garth ridegen elutasította mindazt, amit hiábavalóságnak nevezett. Nevelőnőből háziasszonnyá vedlésének emlékét annyira őrizte, hogy, bár beszédének választékossága és helyes hanglejtése meghaladta a városi átlagot, egyszerű félkalapot hordott, megfőzte a családi ebédet, és megvarrta a család harisnyáit. Néha tanítványokat is fogadott, és görögösen sétáló modorban okította őket: követték a konyhába mindenfelé könyvükkel, palatáblájukkal. Épületesnek tartotta, ha tanulás közben megtudják azt is, milyen a jó lúg, közben oda sem nézett, úgy javítgatta a hibáikat - helyesnek látta továbbá, ha a feltűzött ujjú ténsasszony éppoly jól ismeri a kötőmódot, mint a forró égövet -, egyszóval ha jólneveltsége nem teszi haszontalanná a ház körül. S miközben tanítványait ilyen szellemben nevelte, szigorú kis ránc gyűrődött az orra tövén (bár ettől rosszabb indulatúnak nem látszott), és szavai pattogó golyócskák módjára gyöngyöztek beszédében. A példás Mrs. Garthnak akadtak ugyan mulatságos jellemvonásai, de a többivel jól megférték, aminthogy a finom bor zamata a bőrtömlő ízével összeforr.

Fred Vincy iránt anyai érzést táplált mindig, és szívesen megbocsátotta hibáit, habár Marynek meg nem bocsátotta volna, ha az életét Fredével köti össze, mert lányára a gyengébb nemnek fenntartott szigorúbb ítéletével sújtott le. Épp a türelme nehezítette Fred dolgát, hogy most a vallomásával ekkora csalódást okozzon neki. A látogatás ráadásul kínosabban ütött ki, mint Fred várta, mert Caleb Garth reggel elment otthonról, hogy valami közeli tatarozást vizsgáljon meg. Mrs. Garth e korai órában mindig a konyhában sürgölődött, aznap délelőtt meg éppenséggel tenger volt a tennivalója - süteménytésztát nyújtott a tágas helyiség egyik végében a ragyogóra sikárolt konyhaasztalon, közben a szeme sarkából Sally ügyeskedését figyelte a dagasztóteknőnél és a sütő szája körül, mégeközben az asztal túlfelén álló legkisebb fiát s lányát leckéztette. A konyha másik végében a mosóteknő és a ruhaszárító állvány színes holmik mégezenközben történő mosására utalt. Mrs. Garth feltűrt ingujjal forgatta a sodrófát, és míg a tésztát meg-megcsípte, nyelvtani lelkesültséggel magyarázta az ige és a főnév egyeztetésének szabályait a sokaságot kifejező főnevek különös esetében. Kellemesen mulatságos látvány volt, ugyanaz a kondor hajú, szögletes fajta, mint Mary, talán csak szebb lehetett, finomabb vonású, még matróna korára is, és a tekintete látszott határozottabbnak. Fehér fodros félkalapjában azokat az édes francia asszonyokat idézte az ember emlékezetébe, akik a piacot járták kosárral. S aki az anyára nézett, remélhette, hogy idővel olyan lesz a lánya is - reménynek szinte kelengye, hiszen az anya inkább baljóslatként áll a lánya mögött: „Ilyen vagyok, ilyen lesz a lányom is."

- Ismételjük csak - mondotta Mrs. Garth, és belecsípett az almás pitébe, amelynek látványa a virgonc ifjú Bent mintha eltérítette volna a leckétől. - „Ha a birtokos ragu nevező többes számban áll, a nevező helyett tétetik a többes tulajdonító." Halljuk csak, mit értsünk ezen, Ben.

(Mint annyi tekintélyes nevelő, Mrs. Garth sem tért le némely rég kitaposott ösvényről, és ha a társadalom hajóroncsa hullámok martalékává válik, ő Lindley Murray Társalgási Nyelvtanát az élete árán a víz színén tartja.)

- Ja... az azt jelenti szerintem... egész világos, mit jelent - mondta Ben kitérőleg. - Utálom a nyelvtant. Mi haszna?

- Szabatos beszédre és írásra tanít, hogy mások is megértsék, mit gondolsz - felelte Mrs. Garth magvasan. - Úgy beszélnél te is inkább, ahogy az öreg Job?

- Úgy - jelentette ki Ben hetykén. - Az olyan mókás. Azt mondja, „kék", és mindenki megérti belőle, hogy „kellene".

- De amikor azt mondja, hogy „kinyer kék", akkor nem tudod, hogy kenyér kellene, vagy kenyérkék, vagy kék kenyér - szólt közbe a kis Letty fensőbbségesen.

- Nem ám, ha fejre ejtettek - mondta Ben. - Hol láttál már kék kenyeret?

- A kiejtés a nyelvtannak elenyésző része - állapította meg Mrs. Garth. - Az alma haját a disznóknak szántam, Ben. Ha megeszed, az almás pitédből adsz nekik helyette. Job együgyű ember, parlagi dolgokról beszél. Mit gondolsz, ha bonyolultabb kérdésekhez akarsz hozzászólni, annyi nyelvtannal is elboldogulsz, mint ő? Helytelenül megválasztott szavakat használnál, az emberek pedig nemhogy megértenének, hanem otthagynának ingerülten. Akkor mihez kezdenél?

- Eleresztenem őket isten hírével - mondta Ben, ezúttal szabatosan.

- Te butulsz, Ben, nemhogy okosodnál - állapította meg Mrs. Garth, mint aki efféle lázadó beszédeket már többször hallott ettől a férfipalántától. Közben végzett a tésztanyújtással, odalépett a ruhaszárítóhoz, és így folytatta: - Gyere ide, és mondd el, mit hallottál szerdán Cincinnatusról.

- Azt tudom! Az földműves volt! - lelkesedett Ben.

- Miket beszélsz, Ben! Cincinnatus római volt! Majd én elmondom! - szólt közbe Letty, és a könyökét használta törekvése eszközéül.

- Nem mondani akartam, te eszetlen, hogy római földműves volt?

- Lehet, hogy akartad, de először azt kellett volna elmondanod, mennyire meg akarta választani a nép - okoskodott Letty.

- Akkor is először a foglalkozását kell tisztázni - állította Ben. - Aztán meg, hogy bölcs ember volt, akár a papa, azért fordultak hozzája tanácsért. Aztán meg bátor ember is volt, nem félt a harctól. Akár a papa, ugye, édesanyám?

- Majd én elmondom elölről, Ben, ahogy édesanyától hallottuk - ajánlkozott Letty a homlokát ráncolva. - Szóljál rá Benre, nem hagy engemet szóhoz jutni! - kérlelte anyját.

- Szégyellem magam, Letty - pirított rá Mrs. Garth, miközben fejrevalókat csavart ki a teknő fölött. - Ha egyszer a bátyád kezdte mondani, miért nem várod ki a sorodat? Aki így tolakszik, annak a könyökében van a tudománya! Cincinnatus nyilván nem örült volna, ha a leánya így viselkedik. - Mrs. Garth oly méltósággal nyilatkoztatta ki ítéletét, hogy Lettynek meg kellett értenie: ha már a római nőknek így a torkára forrasztották a szót, nem lehetett az életük majális. - Halljuk tovább, Ben.

- Hát... szóval... hogy is... gyilkoskodtak, ölték egymást rakásra, mivel hülyék voltak... nem úgy mondom, szóról szóra, ahogy elmondtad... de elég az eléghez, hogy a végén kapitányt választottak volna maguknak vagy királyt, vagy olyan minekhívjákot...

- Diktátort - kottyant közbe Letty sértett képpel, hogy megmutassa anyjának, kinek van igaza.

- Legyen neked diktátor! - torkolta le Ben. - Nem is idevaló szó. Nem mondott az tollba senkinek.

- Ejnye, Ben, ne ragaszkodj már ennyire a tudatlanságodhoz - szólt rá anyja, komolyságot erőltetve az arcára. - Ha, mintha kopogtak volna! Szaladj, Letty, nyiss ajtót!

Fred kopogott persze. Hanem mikor Lettytől megtudta, hogy apja még nincs itthon, és anyja a konyhában van, nem tehetett mást, ha a szokásától eltérni nem akart: be kellett néznie Mrs. Garthhoz. Szótlanul átkarolta Letty vállát, úgy mentek. Fred nem vette elő szokásos tréfáit.

Mrs. Garth meglepetten fogadta ebben a korai órában. Meglepetését azonban nem mutatta sohasem, most is folytatta munkáját, és csak ennyit mondott:

- Ejnye, de jókor keltél, Fred. Mintha sápadt volnál. Mi bajod?

- Mr. Garthszal szeretnék beszélni - bökte ki Fred, mivel a mondókájával még nem volt készen -, azazhogy mindkettőjükkel - tette hozzá kisvártatva. Meg sem fordult a fejében, hogy Mrs. Garth talán nem tud a hitellevélről, ezért úgy látta jónak, ha Mrs. Garthnak is megvallja bűnét, bár nem előbb, mint Mr. Garthnak.

- Caleb néhány perc múlva itthon lesz - biztatta Mrs. Garth, mert úgy gondolta, az apjával lehet valami baja Frednek. - Biztos nem jár el sokáig, mert valami munkát láttam az asztalán, amit még ma délelőtt be kell fejeznie. Itt maradnál velem a konyhában, amíg a dolgommal végeznék?

- Akkor nem kell a Cincinnatusszal tovább kínlódni, igaz? - kérdezte Ben, azzal kivette a lovaglóostort Fred kezéből, s a macskán táncoltatta.

- Nem hát, kimehetsz. Hanem azt az ostort letedd! Micsoda gonoszság, hogy szegény Lappancsot püfölöd vele! Vedd már el tőle, légy szíves, Fred.

- No, add ide, öcsém - nyújtotta a kezét Fred.

- Lovagolhatok mama a lovadon? - kérdezte Ben, oly módon nyújtva át a korbácsot, mint aki jobb belátásának enged.

- Ma nem. Majd máskor. Ma nem a magam lovát lovaglom.

- Meglátogatod Maryt is még ma?

- Meg, azt hiszem - felelte Fred kelletlenül.

- Akkor mondd neki, hogy jöjjön haza hamar, és játsszon velünk zálogost.

- Elegem van a szád széliből, Ben! Eredj már! - szólt rá Mrs. Garth, mikor látta, hogy Fredet kínozzák a kérdések.

- Más tanítványa nincs mostanában, csak Letty és Ben? - érdeklődött Fred, amikor a gyerekek kimentek, és kérdeznie kellett valamit, hogy az idő teljen. Még nem döntött, megvárja-e Mr. Garthot, vagy a beszélgetés alkalmát megragadva valljon ki mindent Mrs. Garthnak, s a pénzt a konyhaasztalra letéve elvágtasson-e.

- Egy... egyetlenegy. Fanny Hackbutt. Fél tizenkettőkor jön. Nem valami nagy a jövedelmem mostanában - magyarázta Mrs. Garth mosolyogva. - A tanítványok igen elmaradoztak. Szerencse, hogy Alfrednek egy kis pénzt sikerült összerakosgatnom. Azzal a kilencvenkét fonttal már elszegődhet Mr. Hanmerhez. Benne van már az inasidőben.

Mindez nem egyengette útját annak a hírnek, hogy Mr. Garth hamarosan elveszt kilencvenkét fontot, ha nem többet. Fred nagyot hallgatott. - Egyetemi fiatalurak több pénzt is fölemésztenek - folytatta Mrs. Garth jámboran, félkalapját igazgatva. - Caleb úgy véli, Alfredből kitűnő gépész válhatik, ezért szeretné tisztességesen elszegődtetni. Itt is van! Hallom a lépését. Akkor leülünk a nappaliban, jó?

Mire beértek, Caleb már lehajította a kalapját, s asztalánál ült.

- Nicsak, Fred fiam! - nézett föl meglepetten, még a tollat meg sem mártotta. - Korai vendég. - Mikor azonban a megszokott vidámságot hiába kereste Fred arcán, nyomban hozzátette: - Csak nem otthon történt valami baj?

- De bizony, Mr. Garth, olyasmit jöttem megváltani, hogy a jó véleménye mindjárt megváltozik rólam. Azt kell megvallanom mind a kettőjüknek, hogy nem állhatok a szavamnak. Nem tudtam pénzt keríteni, hogy az adósságom lerójam. Üldöz a balszerencse, a százhatvan fontból csak ötven van a kezemben.

Míg ezt elmondta, elővette a bankókat, és letette Mr. Garth elé az asztalra. A pucér igazságot mondta, kamaszos tehetetlenségében nem talált hímes szavakat. Mrs. Garth a szemét meresztve fordult a férjéhez magyarázatért. Caleb elvörösödött, és némi hallgatás után így szólt:

- Persze, nem is mondtam neked, Susan. Aláírtam Fred hitellevelét. Százhatvan fontról szólt. Bizonygatta, hogy meglesz rá a pénze.

Mrs. Garth arcán látszott ugyan valami változás, de annyi csak, mint amikor a víz sima színe alatt történik valami. Fredre emelte tekintetét, és megkérdezte:

- Gondolom, a többi pénzért apádhoz folyamodtál, csak nem kaptad meg, ugye?

- Nem - harapott az ajkába Fred, és egy pillanatig késett a válasszal: - Nem is fordultam hozzá, mert hiába lett volna úgyis. Különösen, ha Mr. Garth nevét megemlítem.

- Rosszkor történt - mondta Caleb habozón, szokása szerint, a jegyzetei közt matatva -, nyakunkon a karácsony... nem valami jól áll a szénám se. Igen szűk marokkal mértem ki a pénzt mindenre. Mit tehetünk, Susan? A bankból az utolsó vasig ki kell vennünk minden pénzünket. Száztíz font, az ördög vinné el!

- Oda kell adnom az Alfrednek félrerakott kilencvenkét fontomat - szólt Mrs. Garth komolyan és határozottan, bár jó fül talán meghallotta volna, hogy a hangja itt-ott megremeg. - És gondolom, Mary is félretett mostanáig vagy húsz fontot a fizetéséből. Biztosan kölcsönadja.

Mrs. Garth nem tartotta a szemét Fred arcán, és korántsem válogatta szavait úgy, hogy fájdalmasak legyenek. Amilyen fura bogár volt, az esze már azon járt, mit lehetne tenni, és az erejét nem csípős megjegyzésekben vagy éppen indulatos jelenetekben pufogtatta el. Szava mégis először indította Fredet igazi bűnbánatra. Különös módon az ügy szinte csak azért volt kínos a számára mindeddig, mert úgy látta, a becsülete szenved csorbát, és Garthéknak csalódniuk kell benne. Hogy szószegésével miféle kellemetlenséget vagy éppen károsodást okoz nekik, az meg sem fordult a fejében. Igaz, szépreményű fiatalurak minek is tornáztatnák a képzeletüket a más nyomorúságán? Olyan szellemben nevelődünk mindnyájan, mintha rosszat cselekednünk fennebb erkölcsi tilalmak miatt nem volna szabad, nem pedig azok

miatt, akik a kárát látnák. Fred e pillanatban fedezte fel magában azt a szörnyeteget, aki két nő megtakarított pénzecskéjét elrabolja.

- Persze az egészet kifizetem... végül - bökte ki.

- Végül, persze - visszhangozta Mrs. Garth, aki a csúf alkalmakkor elhangzott szép szavaktól viszolygott a legjobban, ezért ezt az egyetlen megjegyzést nem bírta magába fojtani: - Csakhogy gyerekeket nem lehet inasnak adni végül. Vagy tizenöt éves korukban szegődnek el, vagy soha. - Ilyen kevés igyekezet még nem volt benne, hogy Frednek mentséget találjon.

- Én vagyok a hibás, Susan - mondta Caleb. - Fred bizonykodott, hogy előteremti a pénzt. Pedig már tudhatnám, hogy hitellevelekhez nyúlnom nem szabad. Remélem, minden tisztességes útját megpróbáltad a pénzszerzésnek - függesztette most Fredre megbocsátó tekintetét. Tapintatból éppen csak azt nem kérdezte, hogy Mr. Featherstone-t megpróbálta-e.

- Megpróbáltam én mindent... igazán. Százharminc fontomnak együtt is kellene lennie, ha szerencsétlenség nem ér azzal a lóval. Nagybátyámtól kaptam nyolcvan fontot, másik harmincával beszámították a régi lovamat az újba, azt meg el tudtam volna adni nyolcvan fontért vagy még többért is talán, mert már lemondtam a lóról, csak aztán kiderült, hogy rugós, és lesántult. A pokolba kívántam magamat a lovakkal együtt, mielőtt idejöttem. Senkit annyira nem szeretek, mint magukat. Mindig olyan jók voltak hozzám! Csak már késő a bánat, mert gazember lett ebben a házban a nevem.

Fred sarkon fordult és kirohant, bár érezte, hogy kisasszonyosan viselkedik, és Garthék a kalapjuk mellé tűzhetik a töredelmét. Látták, amint lóra kap, és kivágtat a kapun.

- Csalódtam Fred Vincyben - állapította meg Mrs. Garth. - Nem hittem volna, hogy adósságba márt. Tudtam, hogy költekező, de nem néztem ki belőle annyi gonoszságot, hogy a költekezés kockázatát legrégibb barátja nyakába varrja, mikor tudja róla, mennyire szűkében van a pénznek.

- Én voltam könnyelmű, Susan.

- Már az igaz - bólintott rá a felesége mosolyogva. - De azért én nem kürtölném teli a piacot vele. Miért titkolsz előlem ilyesmiket? Akár a gombjaid. Lepattognak, te meg nem szólsz, és lógó kézelővel mész el itthonról. Ha jó előre tudok az ügyről, talán valami épkézláb tanács is telt volna tőlem.

- A te nyakadba szakadt a baj, Susan - nézett szeretettel a feleségére Caleb. - Nem bocsáthatom meg magamnak, hogy éppen az a pénz vesszen oda, amit te Alfrednek összekuporgattál.

- Még hogy én kuporgattam össze, az hagyján. De a gyereket majd te taníthatod. El kell hagynod végre a rossz szokásaidat. Van, aki a pénzét elissza. Te ingyen dolgozol. Legalább mérsékelnéd a szenvedélyedet. És át kell lovagolnod Maryhez, hogy megkérdezd, mennyi félretett pénze van.

Caleb hátralökte a széket, a fejét rázogatta, és pontoskodón összeillesztette az ujjai hegyét.

- Szegény Mary! - sóhajtotta. - Susan - folytatta halkabbra fogott hangon -, attól tartok, hogy a leány szereti Fredet.

- Ugyan! Csak neveti! Nem hinném, hogy másképp nézne rá, mint a testvérére.

Caleb nem válaszolt. Az orrára tolta a szemüvegét, visszahúzta a széket az asztalhoz, majd így szólt: - Ördög bújjék a számlákba! Csak eltérítik az embert a dolgától!

Az első mondatba beletette minden káromkodókáját és mérgét is, mint képzelhető. Nehéz azonban körülírnom azoknak, kik soha nem hallották, hogyan mondta ki a „dolog” szót, mekkora áhítatba, rajongásba csomagolva, mint mikor valamely megszentelt ereklyét aranyiratos gyolcsba takargatnak.

Caleb Garth gyakran fejcsóválva töprengett el a társadalom testét tápláló, öltöztető, fedélhez juttató milliófejű-milliókezű munka értékén és mondhatatlan hatalmán. Ez nyűgözte le képzeletét már gyerekkorától. A hajók törzsét-tőkéjét kovácsoló pörölyök zuhogása, hajszások rikkantásai, kohók bőgése, gépek dörgedelme-dohogása zene volt a fülének, fa döntése, rönkök odábbítása, dűlőúton hömpölygő óriás törzsök pengése a távolból, a rakodóparton nyikorgó daru, a tárházakban halmozódó áru, a céltudatos izomerő pontossága és változatai - mindezek fiatal korának költészetét tették költők nélkül, bölcselmét bölcselők nélkül, vallását hitelvek nélkül. Kora ifjúságától arra vágyott, hogy olyan tevékeny részt vállalhasson ebből az ezerféleségből, amilyet csak lehetséges, s később a maga részét ruházta fel a „dolog” tisztelő nevével. Jóllehet kevés időt tanult mérnök keze alatt, és magalett embernek számított a mesterségben, földről, építkezésről, bányászatról többet tudott, mint az országnak akárhány jeles szakembere.

Az emberi foglalatosságok osztályozásában meglehetős goromba volt, és mint akárhány kiváló ember efféle ítéletét, az övét sem fogadták volna el a mai haladott időkben. Csoportosítása szerint volt „dolog, politika, prédikálás, tanulás és mulatság”. Az utóbbi négy ellen sem volt kifogása. Csupán úgy tekintett rájuk, mint az ájtatos pogány a más vallások bálványaira. A társadalom osztályai felől nem volt éppen rossz véleménnyel, csupán nem szeretett volna olyan osztályba átkerülni, ahol a dolog végét oly gyakran meg nem foghatta volna, és pornak, habarcsnak, gépzsírnak, erdő-mező sarának kitüntetéseit nem viselhette volna. Bár magát másnak, mint óhitű kereszténynek, aligha nevezte volna, és ha ráveszik, vitába bocsátkozott volna akár a megelőző kegyelem kérdései felől is, énnekem az a gyanúm, hogy hittana készségekből, pontos munkából és vállalkozások hűséges bevégzéséből telt ki, sánta ördögének pedig a dologfelejtő embert tette. Az ellenkezés szelleme nem fűtötte Calebet. A világ bőségéből szívesen magáévá fogadott volna akárhány rendszert, akárhány égaljat, ha a helyes csatornázással, helytálló építkezéssel, pontos pécézéssel és gazdaságos szénnyeréssel nem kerül ellentétbe. Csupán a pénzügyekhez nem értett. Az értékeket ismerte ugyan, de képzelete nem kutatta a dolognak haszonban és veszteségben mutatkozó végeredményeit. S hogy ezt a gyengéjét a maga kárán kitapasztalta, attól kezdve le is mondott imádott dolgának minden olyan ágazatáról, amelyhez pénzügyi tehetség szükséges. Azontúl olyan munkának szentelte minden idejét, amelyekhez tőkével bánnia nem kellett, és messzi vidékről siettek hozzá a munkájáért, mert dologfogó ember volt, keveset kért, sőt olykor semmit. Nem csoda, hogy Garthék szegények voltak, és „kis sorsot láttak”. Az volt a fő, hogy nem bánták.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

A szerelem önnön javát
Nem űzi, nincs magára gondja,
De másnak édes enyhet ád.
És Eget épít a Pokolra.
.....
A szerelem csak enjavát
Kergeti, mást kéjébe törve,
Örvend, ha másnak gondot ád,
S Poklot épít az Égi körbe.

WILLIAM BLAKE:
A GÖRÖNGY ÉS A KAVICS[15]

Fred Vincy oly időben akart a Kőportára érkezni, amikor Mary nem várhatta, és a nagybátyja sem lehetett lenn a társalgóban, tehát a faburkolatos helyiségben Mary maga üldögélt. Lenn hagyta a lovát az udvarban, nehogy a kaptató murváján zajt üssön, és csupán az ajtókilincs csikordulása jelezte jöttét. Mary abban a sarokban ült, ahol szokott, és Mrs. Piozzi Johnsonról szóló emlékezésein mulatott éppen - a nevetés még az arcán volt, amint felnézett. Úgy oszlott el lassan, ahogy Fred szótlanul közeledett feléje, majd a kandallópárkányra könyökölve megállt, mint a nagybeteg. Mary sem szólt, csak nézett rá kérdően.

- Mary - kezdte Fred -, tudd meg, hogy elvetemült, sötét gazember vagyok.

- Egyszerre talán egy is elég lesz - mondta Mary rémülten, bár mosolyogni próbált.

- Tudom, hogy soha többé nem veszel most már emberszámba. Becstelen hazug leszek előtted. Azt fogod hinni, sosem szerettelek, sem téged, sem a szüleidet. Hiszen mindig megtetézted a hibáimat.

- Nem tiltakozom előre, hogy ez lesz a véleményem, ha az okait is hallom. Hanem mondd, mit tettél. Inkább tudjam a keserves igazságot, mint hogy elképzeljem.

- Adósságom volt... százhatvan fonttal tartoztam. Apádat kértem meg, hogy tegye kézjegyét a hitellevélre. Nem hittem, hogy jelentősége lesz. Biztosra vettem, hogy fizetni tudok, és meg is próbáltam előteremteni a pénzt. Csakhogy utolért a szerencsétlenség... egy lovon nem tudtam túladni... és csak ötven fontom volt. Apámtól nem kérhettem pénzt, nem adott volna egy fityinget sem. A bácsikámtól meg nem olyan régen kaptam száz fontot. Most mitévő legyek? Apádnak nincs készpénze, édesanyádnak kell föláldoznia a félretett kilencvenkét fontját, és azt mondja, a te megtakarított pénzedre is szükség lesz. Látod már, milyen...

- Jaj, szegény anyám, szegény apám! - zokogott fel Mary, de már fojtotta is el, alig telt meg a szeme könnyel. Nézett maga elé, Fredet mintha észre sem vette volna, annyira az otthoni baj foglalta le. Fred sem szólt egy percig. Most érezte csak magát igazán szerencsétlennek.

- A világért meg nem bántottalak volna, Mary - szólalt meg végre. - Soha meg nem bocsáthatsz nekem.

[15] Somlyó György fordítása.

- Mit számít, ha megbocsátok is? - ripakodott rá Mary. - Könnyebb lesz talán anyámnak a tanításból négy évig félrerakosgatott pénzét elveszteni, amivel Alfred elszegődhetett volna Mr. Hanmerhez? Minden megszépülne attól, ha én megbocsátanék?

- Mondd csak, Mary, mondd csak. Rám fér.

- Nincs miért - állapította meg Mary nyugodtabban. - A mérgemből sincs haszon. - Megtörölte a szemét, félrelökte a könyvet, felkelt, és ölébe vette a hímzését. Fred követte minden mozdulatát, remélvén, hogy találkozhat a szemével s a bűnbánó könyörületnek útját találja. De nem! Mary nem emelte fel tekintetét.

- Nagyon bánt, hogy anyád pénzét is elviszem - mondta Fred, mikor Mary már ült ismét, és gyorsan öltögetett -, azért akartam megkérdezni, nem gondolnád-e, hogy Mr. Featherstone... ha szólnál neki, Mary... azaz ha elmondanád neki, hogy a pénz Alfrednek kellene... nem adna-e kölcsön?

- Az én családomnak nem kenyere a koldulás, Fred. Megkeressük inkább a pénzt, ha kell. Különben is mondod, hogy Mr. Featherstone-tól nemrég kaptál száz fontot. Nemigen ajándékoz pedig. Nekünk sohasem adott. Tudom, apám nem is kérne tőle, de ha én fognám könyörgőre, annak sem lenne haszna.

- Olyan szerencsétlen vagyok, Mary... ha tudnád, mennyire, megsajnálnál.

- Máson sajnálkoznék most inkább. Csakhogy az önző emberek a nyomorúságukat is többre tartják mindenkiénél. Naponta tapasztalom.

- Az önzés éppen nem tulajdonom. Ha ismernéd más korombeliek szokásait is, jobbnak tartanál, mint a legtöbbjüket.

- Tudom én, hogy emberek nyakló nélkül költik magukra a pénzt, s akik nem tudják, miből, azokat nevezem önzőnek. A maguk hasznát nézik, nem a mások kárát.

- A rúd mindenkire rájárhat, Mary, és az ember egyszer csak azt veszi észre, hogy hiába a jóakarata, fizetni nem tud. Apádnál jobb embert a föld nem hord a hátán, mégis került már pénzzavarba.

- Hogy hasonlíthatod magadat apámhoz, Fred? - háborgott Mary. - Apám nem a mulatságaira fizet rá, hanem arra, hogy másoknak dolgozik mindig. S azon túl még keményebben dolgozott, hogy az okozott kárt megtérítse.

- Mintha azt mondanád, hogy én nem fogom megtéríteni az okozott kárt. Nem vagy méltányos, ha mindig a legrosszabbat teszed fel rólam. Ha nekem hatalmam volna valaki felett, arra használnám, hogy jobb embert faragjak belőle, de te nem így gondolkodol. Mindegy, elmegyek - végezte Fred a szavait fájdalmasan. - Többet nem beszélhetek veled. Nem kérhetem a bocsánatodat sem, hogy bajt hoztam rád.

Mary ölébe ejtette a munkáját, és fölnézett. A leányszerelemben is van valami anyás, és Maryt a keserves tapasztalatok képlékennyé tették - lágyabbá, mint a kovakőhöz hasonló, lányosnak nevezett természetet. Fred végszavaira hirtelen fájdalom fogta el, amilyet az anya érez, ha elgondolja, hogy elcsavargott gyereke sír valahol. S ahogy fölnézett, és Fred szemének tört fényét látta, sajnálata legyőzte haragját, aggodalmait.

- Jaj, Fred, beteg vagy? Ülj le egy percre. Ne menj még el. Hadd szólok a bácsikádnak, hogy itt vagy. Nem tudja, merre lehetsz, egy hete nem látott. - Mary szaggatottan, sietősen beszélt, mondta, ami hirtelenében eszébe jutott, maga sem tudta, mit, megnyugtatásul, könyörgőre

fogott hangon, és már ment volna, hogy szóljon Mr. Featherstone-nak. Fred fölött persze mintha kitisztult volna az ég. Mary elébe állt.

- Egy szót mondj, Mary, én megteszek bármit. Mondj annyit, hogy nem végeztél velem... hogy nem vetsz el magadtól.

- Mintha örömömre szolgálna, hogy rosszat gondolhatok felőled - mondta Mary szomorúan. - Mintha nem az esne nehezemre, hogy a tunya semmirekellőt lássam benned. Hogy lehetsz ilyen mihaszna, mikor mások dolgoznak, iparkodnak, tennivaló pedig annyi volna... hogy viselheted a haszontalanságod terhét? Ennyi jó tulajdonsággal többre vihetnéd.

- Mindent megpróbálok, Mary, amit csak akarsz, ha annyit mondasz, hogy szeretsz.

- Restellném bevallani, ha olyan embert szeretnék, aki másokon élősködik, és csak azt nézi, kiből húzhatna hasznot. Mi lesz belőled negyvenéves korodra? Olyan hiába élsz majd te is, mint Mr. Bowyer, Mrs. Beck tornácán elterülve, ápolatlanul, potyavacsorákat lesve, csintalan dalokat dudorászva délelőttönként... Dehogy, mit mondok! A fuvolát kínozva.

Mary ajkát mosoly kezdte fodrozni, amint Fred jövőjének kérdése került szóba (hiszen hajlékonyak a fiatal lelkek), és mire jövendölésének végére ért, csupa derű volt az arca. Frednek olyan volt Mary nevetése, mintha valami fájás állt volna ki belőle, és már nyúlt volna halvány mosollyal a keze után, de Mary elsiklott előle az ajtó felé, és visszaszólt: - Benézek a bácsihoz. Rövid látogatást tehetsz nála.

Fred titokban úgy érezte, hogy jövője biztosítva van Mary gunyoros jóslatai ellenében, függetlenül attól a „bármi"-től, amit hajlandó lett volna megtenni, ha Mary megnevezi. Marynek nem merte volna megemlíteni a Mr. Featherstone-tól várt örökségét, és Mary sem vett róla tudomást, mintha csupáncsak Fred igyekezetén állna a jövő. Ha viszont egyszer beleül a vagyonba, okoskodott Fred, Marynek is észre kell vennie helyzete változását. Mindezt meglehetős fáradsággal forgatta meg elméjében, mielőtt fölment volna bácsikája látogatására. Látogatásának rövidségét azzal mentette, hogy megfázott, és Maryvel sem találkozott azután. Hanem hazafelé lovagoltában csakugyan úgy érezte, betegség van rajta, nem mélakórság.

Amikor Caleb Garth szürkület után beállított a Kőportára, Mary nem látszott meglepettnek, bár apjának ritkán akadt ideje, hogy meglátogassa, Mr. Featherstone-nal meg éppenséggel nem szeretett elbeszélgetni. Az öregúr maga is feszengett sógora társaságában, akit meg nem sérthetett, mert nem bánta a szegénységét, nem kért tőle soha semmit, és jobban értett a gazdálkodáshoz, bányászathoz s más mindenféléhez, mint ő maga. Mary tudta persze, hogy a szülei látni akarják, és ha apja el nem jött volna, ő kért volna másnap egy-két óra kimenőt, hogy hazalátogasson. Caleb tea után, mikor már az árakat töviről hegyire megvitatta Mr. Featherstone-nal, felkelt, elköszönt tőle, és Maryhez fordult: - Beszédem volna veled.

Mary gyertyával átkísérte apját a másik nagy társalgóba, ahol nem égett a tűz, és mikor leültek a nagy mahagóni asztalhoz, a pisla fényben odafordult apjához, átölelte, és gyerekes csókokkal árasztotta el, amit apja annyira szeretett - bozontos szemöldökének kisimulása valami meglapogatott szép nagy kutya megjuhászodására emlékeztetett. Mary volt a legkedvesebb gyermeke, és Susan beszélhetett, amit akart, más mindenben meghagyta az igazát, de most elgondolta, nem csoda, ha Fred vagy akárki más szeretetreméltóbbnak látja Maryt, mint a többi lányokat.

- Valamit el kell mondanom, bogaram - kezdte Caleb szokása szerint habozón. - Nem valami jó hír. Igaz, rosszabb is lehetne.

- Pénzről szól, apám? Azt hiszem, tudom is, mi az.

- Igazán? Hát az hogy lehet? Tudod, az történt, hogy szamár voltam megint, és alája írtam egy hitellevélnek a nevemet, most pedig eljött a fizetség ideje, és anyádnak meg kell válnia az összekuporgatott pénzétől, akármilyen csúfság. De még ezzel sem törlesztettünk mindent. Száztíz fontunknak kellene együtt lenni. Anyádnak kilencvenkét fontja van, nekem semmi pénzem nincs a bankban, ezért anyád azt tanácsolta, kérdezzem meg tőled, hátha teneked van.

- Van bizony! Több mint huszonnégy fontom. Tudtam, hogy jössz, apám, azért már belekészítettem az erszényembe. Látod! Csupa ropogós bankó meg arany.

Mary elővette az összehajtogatott bankókat, és apja kezébe nyomta.

- Hát... hogyhogy... nekünk csak tizennyolc kellene... ejnye, tedd el a többit, kislányom... Mégis, hogy tudtad meg? - nézett rá Caleb végül, mert a pénz iránt érzett leküzdhetetlen közönyében mindjárt az kezdte érdekelni, hogyan hat ez az ügy Mary lelkére.

- Fredtől hallottam ma délelőtt.

- Ha! Azért jött, hogy elmondja?

- Azt hiszem. Nagyon összetörte a história.

- Nem hinném, hogy Fredben bízhatol, Mary - kockáztatta meg az apja gyöngéden. - A szándéka talán jobb, mint a tettei. Mégis az a véleményem, nekem is, anyádnak is, hogy boldogtalan, aki vele köti össze az életét.

- Azért én is hasonlóképpen vélekedjek, ugye, apám? - mondta Mary, és fel sem nézve, arcához emelte apja keze fejét.

- Nem akarom én az orrom semmibe beleütni, bogaram. Csak az a gyanúm, hogy valami lehet kettőtök közt, azért intelek óvatosságra. Tudod, Mary - Caleb hangja e szónál megint ellágyult, s egy darabig a kalapját tologatta az asztalon, míg a lányára nézett -, akármilyen jó lélek is az asszony, csak viselnie kell azt a keresztet, amit a férje a vállára rak. Anyádnak is sokat kellett tűrnie miattam.

Mary ajkához illesztette az apja keze fejét, és rámosolygott.

- Persze, persze, senki sem hibátlan, tudom, csakhogy... - és Mr. Garth, nem találván megfelelő szóra, a fejét ingatta egy darabig - ...ha elgondolom... milyen érzés lehet egy asszonynak, ha sohasem lehet bizonyos a férje felől, ha tudniillik a férje gerince gyenge, és másokat ránt a bajba, nemhogy vállalná tettének következményeit. Ennyit akartam csak mondani, Mary. A fiatalság előbb egymásba habarodik, mintsem az életet megismerné, mert piros betűs ünnepnap, ha összetalálkozhatnak. Aztán jönnek az együttlét hétköznapjai, bogaram. Tudom, neked több eszed van másoknál, és nem is fürösztöttünk tejbe-vajba. Lehet, hogy semmi okom ilyeneket mondani, mégis, az apa remeg a lányáért, és itt magadban élsz.

- Sose félts, apám - mondta Mary, és komolyan állta apja tekintetét. - Fred mindig szépen bánt velem, mert jószívű és szerető lélek, és nem hinném, hogy a henye élet hamisságra tanította. Olyanhoz azonban soha az életem nem kötöm, aki a maga lábán meg nem áll, és az idejét azzal a reménnyel tekergi el, hogy mások majd gondoskodnak róla. Több büszkeséget neveltetek belém.

- Akkor jó. Akkor jó. Akkor nem is nyugtalankodom - mondta Mr. Garth, és felvette kalapját az asztalról. - Nehezemre esik a keresményedet elrabolnom, kislányom.

- Apám! - tiltakozott Mary. - Ha még a zsebeidet megrakhatnám a szeretetemmel! - Ez volt a végszó, amit Mr. Garth hallott, mielőtt a külső ajtót becsukta volna maga után.

- Fölteszem, apád a keresetedért jött - szólt Mr. Featherstone, a ráhibázás kellemetlen tehetségét fitogtatván ismét, amint Mary visszatért hozzá. - A jégre megy mindig, az a vége. Hanem most már nagykorú vagy. Elkezdhetnéd a pénzed jobban félrerakosgatni.

- Jobb helyre nem tehetném, mintha a szüleimnek adom - jelentette ki Mary hűvösen.

Mr. Featherstone hümmögött. Igaz, ami igaz, elvárhatja a családja egy ilyen csúnyabogártól is, hogy a hasznára legyen, ezért másfelé keresett helyet újabb kellemetlen észrevételének. - Ha Fred Vincy holnap erre jár, légy szíves, ne tartóztasd a csevegéseddel, hanem hozd fel egyenesen hozzám.

HUSZONHATODIK FEJEZET

Ő ver, én meg gyalázom: ó, remek egy elégtétel!
Jobb szeretném visszájára: hogy én verhetném, és ő gyalázna.

SHAKESPEARE: *TROILUS ÉS GRESSIDA*[16]

Fred azonban nem járt a Kőporta felé másnap. Hogy nem, annak súlyos okai voltak. Houndsley szurtos mellékutcáiból, ahol Gyémántját kajtatta, nemcsak a rossz vásárt hozta haza a kolbásznakvaló képében, hanem valami nyavalyát is hozzá, szerencsétlensége tetézésére. Egy-két napig fejfájásnak és múló rosszkedvnek hitte, hanem mire visszaért a Kőportáról, már annyira rosszabbodott az állapota, hogy az ebédlőben csak végigdőlt a kereveten, és anyja aggodalmas kérdésére így válaszolt: - Kutyául vagyok. Hívassátok Wrenchet.

Wrench el is jött, de semmi komoly bajt meg nem állapítván, valami „emésztési zavart" emlegetett, és nem ígérte, hogy eljön másnap is. Nem mintha Vincyék házát nem akarta volna megtisztelni. Csak éppen a legkörültekintőbb embereket is elkérgesíti szakmai gyakorlatuk egyformasága, és némely fakó reggeleken nem járnak jobb lélekkel a dolguk után, mint a csengettyűsfiú. Mr. Wrench jól fésült parókájú, ápolt, epés, rövidre szabott ember volt, és nemcsak fáradságos hivatásával, golyvás feleségével és hét gyermekével kellett megbirkóznia, hanem tulajdon lobbanékony természetével is. Későn indult el aznap a dr. Minchinnel való találkozásra, otthonától négy mérföldes kocsiútra Tipton túlsó végébe, mivel Hicks körorvos elhalálozása arrafelé is bővítette működésének területét. S ha neves államférfiak tévedhetnek, miért ne csúszna hiba az orvosember dolgába? Mr. Wrench a szokásos kis fehér tasakokat ezúttal is elküldte, csupán tartalmuk volt sötétebb és elsöprőbbre méretezett hatású. Szerencsétlen Fred baját azonban nem enyhítették, és mert maga sem hitte, hogy csalánba ménkű üthet, másnap reggel a szokásos órában felkelt, s lement reggelizni. Azonban a falat nem csúszott: Fred csak ült, és didergett a tűz mellett. Ismét elszalajtottak tehát Mr. Wrenchért, ő azonban már a körútját járta. Mrs. Vincy, magzatának pápista színét és elesettségét látván, sírva fogadkozott, hogy dr. Sprague-et fogja elhívatni.

- Hagyjad, anyám! Semmiség - csitította Fred, lázasszáraz kezét nyújtván feléje. - Kiheverem. Megfázhattam, mikor abban a nyirkos időben lovagoltam.

- Mama! - kiáltott Rosamond az ablak mellől (az ebédlő ablakai a Lowicki Kapu nevezetű tekintélyes utcára nyílottak). - Ott megy Mr. Lydgate! Most állt meg, szóba elegyedett valakivel. Ha neked volnék, behívnám. Ellen Bulstrode-ot is meggyógyította. Azt beszélik, hogy meggyógyít mindenkit.

Mrs. Vincy az ablakhoz ugrott, s már tépte is föl, mert Fred járt az eszében, nem az orvosi illemtan. Lydgate négy lépésnél nem állhatott messzibb, jóformán csak a vasrács választotta el őket egymástól. Mielőtt még Mrs. Vincy kiszólhatott volna, Lydgate odafordult az ablakcsikordulásra. Két perc nem telt bele, ott állt a szobában, Rosamond pedig kiment, mivel aggodalma már így is a jólneveltség határán túlra terjedt.

Lydgate-nek hosszú mesét kellett végighallgatnia, amelynek során Mrs. Vincy elbeszélő kedve apró mozzanatok körülményes leírásában bontakozott ki, hogy Mr. Wrench mit mondott és mit nem, következő látogatását illetően. Lydgate rögtön látta, hogy az eset kínossá válhat

[16] Szabó Lőrinc fordítása.

Wrenchcsel, azonban a baj súlyosságát látván félretette megfontolásait. Meggyőződött, hogy Fred a hagymázas láz piros foltos állapotának kezdetén van, és mindeddig nem arravaló gyógyszereket szedett. Rögtön le kell feküdnie, állandó betegápolóra van szüksége. Az óvatossági rendszabályokat és kezelésmódokat is szigorúan megszabta. Szegény Mrs. Vincyből a veszély láttán szóözönnel tört ki az ijedelem. Elmondta, hogy rendkívül sérelmesnek ítéli Mr. Wrench viselkedését, mikor annyi éve jár már e házba, jóllehet járhatott volna Mr. Peacock is, lévén a háznak hasonlóképp barátja. Annak pedig csak a Mennyek Ura a megmondhatója, miért kezeli fölületesebben Mr. Wrench az ő gyermekeit, mint a másokét, mert bezzeg Mrs. Larcher kanyaróban szenvedő csemetéinek megadott mindent, nem mintha ő, Mrs. Vincy, ebben kivetnivalót találna. Ha azonban valami mégis történnék...

Mrs. Vincy lelke végképp megtört e homályos feltételen, és galambtokája, jó kedélyű arca beomlott. Mindez a fogadószobában hangzott el, Fred hallótávolán kívül. Egyszerre azonban Rosamond nyitott be félve a nappaliból. Lydgate Mr. Wrench nevében szabadkozott, mondván, hogy a tegnapi tünetek félreérthetők lehetnek, s hogy ez a fajta láz nem rögtön nyilvánvaló, ő azonban siet a gyógyszerészhez, és hogy időt ne veszítsenek, rögtön küldi a kellő szereket, s majd írásban fogja tájékoztatni Mr. Wrenchet a fejlemények felől.

- Ezután is ön jöjjön... ön gyógyítsa ki Fredet! Nem bízhatom akárki kezére a fiamat! Hogy aztán nekem vagy idevetődik, vagy nem! Senki iránt nem vagyok balítélettel, Istennek hála, és Mr. Wrench, meg kell hagyni, kigyógyított engem a mellhártyagyulladásomból, de jobb lett volna, ha engem emészt el, mint hogy... mint hogy...

- Akkor tehát itt találkozzam Mr. Wrenchcsel? - érdeklődött udvariasan Lydgate, bár maga sem hitte, hogy Mr. Wrench tudománya elegendő az efféle baj orvoslásához.

- Járjon el így, könyörgök, Mr. Lydgate - sietett az anyja segítségére Rosamond, majd karját nyújtotta neki és elvezette.

Hazatérvén Mr. Vincy is megdühödött, és kijelentette, hogy ide Wrench jobb, ha be se teszi többet a lábát. Most már Lydgate folytassa a kezelést, ha tetszik Wrenchnek, ha nem. Nem tréfadolog a hagymáz a háznál! Szalajtsanak mindenüvé, és mondják le a csütörtök esti vacsorameghívásokat. Pritchard pedig ne hozzon fel bort: fertőzés ellen a brandy a legjobb hatású. - Én magam brandyt iszok - mondta ki Mr. Vincy, mintegy tudomására hozva családjának, hogy ekkora bajra vaktöltéssel lődözni nem lehet. - Szerencsétlen gyerek ez a Fred. Most már valami jónak kell következnie, amennyi balszerencse a nyakába szakadt... máskülönben keresztet vethetek az elsőszülöttemre.

- Ne kísértsd az Istent, Vincy - rótta meg a felesége reszkető ajakkal -, ha ugyan nem akarod, hogy magához szólítsa.

- Hogy téged elvisz az izgalom, azt látom - mondta Mr. Vincy megenyhülten. - Hanem Wrench előtt nem fogom titkolni a véleményem, afelől megnyugtatlak. - (Mr. Vincy olyanformán vélekedhetett, hogy Mr. Wrench megelőzte volna a lázat, ha a család - a polgármester családja! - irányában nagyobb körültekintést árul el.) - Én ugyan nem dőlök be az újságnak, ha új orvosról vagy akár új papról van szó. Nekem az is mindegy, Bulstrode szabadítja-e rá a városra vagy más. Hanem Wrenchről leszedem a keresztvizet.

Wrench megkapta csakugyan. Lydgate, amennyire hanyag modorától tellett, tapintatosan tudósította az ügyről. Tapintat azonban nem enyhíthet a keserűségen, ha olyasvalaki a tapintatos, aki már elébb bögyében volt az embernek. A vidéki körorvos ingerlékeny fajta és becsületében könnyen sérthető - Mr. Wrench pedig ingerlékenység dolgában a legelsők között volt. Találkozni még találkozott Lydgate-tel aznap este, de az idegei addigra éppen pattanásig feszültek. Mert Mrs. Vincytől ezt kellett zsebre vágnia:

- Hát ezt érdemeltük magától, Mr. Wrench? Hogy itthagyjon minket segítség nélkül! A fiamat maga felől ki is nyújtóztathattuk volna!

Mr. Vincy már jó ideje nehéz tűz alatt tartotta a fertőző ellenséget, és erősen felhevült állapotban ugrott ki a fogadószobába Mr. Wrench jöttét hallván, hogy tudassa vele véleményét:

- Fele se tréfa ennek, Wrench - szólt a polgármester, aki az utóbbi időben hozzászokott ilyen-olyan vétkesek hivatalos legorombításához, ezért a két hüvelykujját nyomatékul mellénye karöltőjébe illesztette. - Hogy maga az én házamra lázakat szabadítson! Meggyőződésem, hogy az efféle hanyagságot peresíthetővé kellene tenni a bírói gyakorlatban... ugye, értjük egymást!

A méltatlan szemrehányásokat azonban könnyebben lenyelte, mint a kioktatást, azazhogy ilyen fiatalember éreztesse vele, mennyire rászorul a leckére, holott valójában, állította Mr. Wrench később, Lydgate léha idegen eszméi lejárnak. A beszélgetés idejére fékezte dühét, majd írásban jelentette be, hogy a kezelésről ez esetben lemond. Lehet, hogy jó házat veszít el, okoskodott Mr. Wrench, azonban orvosi dolgokban nem hajlik meg senki véleménye előtt. Elgondolta azt is, és némi valószínűség volt az okoskodásában, hogy botlik egyet Lydgate is hamarosan, és hogy majd visszaüt rá az a testületi szellemmel ellentétes igyekezete is, hogy az orvosok gyógyszereladásának rossz hírét költi. Itt-ott csípős megjegyzéseket hullajtott el Lydgate gyógykovácsra való módszereiről, amelyek csak a hiszékenyek szédítésére jók, s hogy efféle módszerekhez becsületes körorvos soha nem folyamodna.

E megjegyzések el is érték kívánt hatásukat Lydgate-nél. A tudatlanság packázásait tűrni nemcsak megalázó volt szerinte, esőcsináló hírébe keveredni veszedelmes is. Ingerelte, miféle várakozások közepette kell a munkáját végeznie, s hogy csakugyan megtörténhet vele, amit Mr. Wrench kíván, ha nyílt sisakkal lép fel.

Lydgate mindenesetre Vincyék háziorvosává lett, s az esetnek híre futott Middlemarchban. Némelyek úgy vélték, hogy Vincyék botrányosan viselkedtek, hogy Mr. Vincy megfenyegette Wrenchet, Mrs. Vincy pedig azzal vádolta, hogy el akarta emészteni a fiát. Mások azt hangoztatták, hogy Mr. Lydgate-et a Gondviselés küldte a városba, hogy a lázak elmulasztásában hallatlanul járatos, és hogy Bulstrode jól teszi, ha a pályáját egyengeti. Sokan hitték, hogy Lydgate letelepedése éppenséggel Bulstrode műve, és Mrs. Taft, aki örökké csak a szemeket számolta a kötésén, és tűjártatás közben szedte össze töredékes híreit, a fejébe vette, hogy Mr. Lydgate Bulstrode balkezi gyermeke, ami alátámasztotta volna a szent emberekről formált rossz véleményét.

Egy szép napon e tudomását megosztotta Mrs. Farebrotherrel, aki e megjegyzéssel adta tovább a fiának:

- Nem lepne meg, ha Bulstrode-ra gondolok, Mr. Lydgate-et azonban sajnálnám érte.

- Ejnye, anyám - mondta Mr. Farebrother, mikor a nevetéstől szóhoz jutott -, tudja jól, hogy Lydgate előkelő északi családból származik. Sose hallott Bulstrode-ról, mielőtt idekerült.

- Lydgate-re nézve elfogadható a magyarázat, Camden - válaszolta az idős hölgy pontoskodón. - Bulstrode-nak azonban ha nem ő a balkezi gyermeke, akkor más.

HUSZONHETEDIK FEJEZET

Égi szerelmet hadd zengjen a Múzsa,
Földi a mi hősünk, vére van s húsa.

Egy jeles bölcselő barátom, aki még elkeserítő bútorzatomat is megnemesítette, tudományának fénykörébe vonván, furcsa jelenségre hívta fel a figyelmemet. Állótükröm jókora acélsíkja, ha a szolgálólányt sikárolni nekiállítom, apró karmolások minden irányba kiterjedő sokaságával telik meg. Ha azonban gyertyát állítok visszaverődésének középpontjába, a karmolások íme mintha közös középpontú körök finom rendszerébe gyűlnének a gyertyafény apró napja köré. Holott a karmolások bizonyíthatóan a maguk útján haladnak, csupán gyertyánk lángja kelti a körkörös rendeződésük káprázatát, mivel fénytanilag szólván válogat közöttük. Tekintsük tanítómesének e fényjelenséget. Legyenek események a karmolások, s a gyertyafény legyen valamely nem jelenlevő személy önzése - mondjuk Miss Vincyé. Rosamondnak a Gondviselés több bájt osztott, mint más lánynak, megrendezte Fred betegségét és Mr. Wrench botlását is, hogy Lydgate-tel tartósan összevezesse. Rosamond elleneszegült volna mind e bölcs gondoskodásnak, ha elvonul a Kőportára vagy másüvé, mint szülei szerették volna. Mr. Lydgate azonban ekkora óvatosságot feleslegesnek ítélt, ezért csupán Miss Morgan utazott el a gyerekekkel valami majorságba, azután való nap, hogy Fred betegsége kiderült, Rosamond azonban nem hagyta el a papát meg a mamát.

Szegény mamán csakugyan megesett volna a szíve akárkinek, aki anyától született, Mr. Vincy pedig bálványozta a feleségét, ilyenformán jobban aggódott érte, mint Fredért. Mrs. Vincy nem akart megpihenni, hiába kérlelte a férje. Derűje elhalványult, vidám és kislányos ruházatával nem törődött többé, fáradt szemű, csapzott tollú, beteg madár lett belőle, érzékei nem fogadták be a valaha oly kedves ingereket sem. Úgy érezte, Fred őtőle távolodik el lázálmában, és a szíve majd megszakadt. Egyszer tört ki Mr. Wrench ellen, attól fogva igen csöndesen járt-kelt, csupán Lydgate hallotta a panaszos hangját. Nyomon követte kifelé a betegszobából, s kezét karjára téve sírta: - Mentse meg a fiamat! - Másszor így könyörgött: - Mindig jó fiam volt, higgye meg, Mr. Lydgate. Soha egy goromba szót énhozzám nem szólt - mintha Fred szenvedése rossz fiúra vallott volna. Anyai emlékezetének legmélyei felkavarodtak, és mintha az őhozzá mindig gyengéd szóval szóló fiatalember megmaradt volna annak a csecsemőnek, akin az anyai szeretetet tanulta.

- Jó reménnyel lehetünk, Mrs. Vincy - mondta ilyenkor Lydgate. - Jöjjön le velem, beszéljük meg az étrendet. - Ezzel a nesszel vitte le a fogadószobába, ahol Rosamond vette át az ápolását, beleimádkozván némi teát vagy frissen készített erőlevest. Lydgate és Rosamond között egyetértés alakult ki ezekben a dolgokban. Lydgate mindig találkozott vele, mielőtt fellátogatott volna a betegszobába, és Rosamond mindig megkérdezte tőle, mit tehetne a mamával. Oly talpraesetten és ügyes kézzel fogott tanácsainak megvalósításához, hogy nem volt csodálnivaló, ha a Rosamonddal való találkozás öröme is belevegyült Lydgate-nek a kóreset iránti érdeklődésébe. Különösen akkor, amikor már a válságos időn túljutottak, és Lydgate valóban bízni kezdett Fred gyógyulásában. Kétségeinek idején meghívta Sprague doktort is (aki tekintettel Wrenchre, szívesebben megőrizte volna semlegességét), ámde az két tanácskozás után az esetet mindenestől Lydgate-re bízta, mert nem lehetett oka kételkedésre a lelkiismeretessége felől. Lydgate napjában kétszer megjelent Vincyéknél, és látogatásai mind kedélyesebbek lettek, ahogy Fred kifelé lábolt a betegségből, és nem csupán tűrte, hanem meg

is kívánta már a pátyolgatást, Mrs. Vincy pedig úgy érezhette, a betegség az ő anyai gondoskodásának parádés bemutatója volt csak.

Vincyék bizakodását fokozta, hogy az öreg Featherstone többször üzente Lydgate-tel, mennyire várja Fred felgyógyulását, mivel meg nem lehet nélküle, és igen fájlalja látogatásainak elmaradását. Az öregúr is mind ritkábban kelt fel mostanában. Az üzeneteket Mrs. Vincy adta át Frednek, amikor éppen volt a meghallgatásukhoz ereje. Olyankor Fred odafordította anyja felé áttetszővé soványodott arcát. Sűrű szőke haját lenyírták, s ettől mintha kikerekedett volna a szeme is, holott csak Mary felől várt hírt sóvárogva, és egyre azon járt az esze, mit gondolhat vajon a betegsége felől. Szó nem jött ki a száján, azonban „hall a szerelem két szemével is", így hát anyjának csordultig telt szíve nemcsak megsejtette Fred vágyát, hanem áldozatra is készen várta, hogy megelégítse.

- Csak az én fiacskám megerősödjön - gügyögte szerelmetes bohóságában -, s ki tudja, talán a Kőporta gazdája lesz, és feleségül vehet akárkit, akit csak a lelke óhajt.

- Ha ugyan kosarat nem kapok, anyám - mondta rá Fred. A betegség gyámoltalanná tette, és a könnye kicsordult, valahányszor megszólalt.

- Ugyan kapj be egy kis lekvárt, drágaságom - biztatta Mrs. Vincy, és titkon kétkedett, hogy az ő fiát elutasíthatják.

El nem mozdult Fred betegágya mellől, ha férje nem volt otthon, ilyenképpen Rosamond szokatlanul gyakran maradt magára. Lydgate persze nem akarta kihasználni a helyzetét, mégis úgy látszott, hogy rövid, személytelen megbeszéléseik alkalmával szégyenlősségben nyilvánuló bensőséges viszony szövődött közöttük. Beszéd közben egymásra kellett nézniük, és valahogy mégsem néztek össze. Lydgate már-már kínosnak érezte az összenézés kerülését, és nézett le, nézett föl, mint valami kitekert nyakú bábu. De ez sem vált be, mert másnap Rosamond kerülte a tekintetét, és a vége az lett, hogy amikor szemük megint találkozott, a röstelkedés kínját még feszengőbben érezték. Tudomány erre gyógyírral nem szolgálhatott, de nem segített a bolondság sem, mivel Lydgate nem akart volna udvarolgatni. Mindketten fellélegeztek tehát, mikor - a szomszédság már nem tekintvén a házat járványzárasnak - mind kevesebbet maradhattak magukra.

Ha azonban a kölcsönös zavar, az-egyik-érzi-hogy-a-másik-érzi viszonya egyszer létrejön, következményei maradandók. Időjárást és más jól nevelt beszédtárgyakat venni elő hiábavaló igyekezet, és a viselkedés megmarad elfogódottnak, amíg el nem ismerik mind a ketten, hogy bámulói egymásnak - amihez persze nem kell komoly szándék. Rosamond és Lydgate is ilyen módon találtak ismét a hangjukra, hogy végre beszélgetéseiket zavartalanul folytathatták. A látogatók járás-kelése megkezdődött, majd megint felcsendült a zene a nappaliban, és Mr. Vincy polgármesteri házának vendégváró híre helyreállt. Lydgate, ha tehette, Rosamond mellé telepedett, és hosszasan elhallgatta a muzsikáját, elmondván, hogy rabul ejtette - csak azt tagadta magában, hogy rabja is. E veszély ellen eléggé biztosította, hogy elgondolni is nehéz volt, hogyan rendezkedhetne be pályafutása legelején házasember módjára. Kicsit szerelmest játszani viszont jólesett, és nem akadályozta komolyabb törekvéseiben. Az udvarolgatás nem kell, hogy megégesse az embert. Rosamond ellenben soha még ilyen boldogságot nem ért. Annyit tudott, hogy hódolóját érdemes volt meghódoltatni, szerelem és udvarolgatás között pedig nem tett különbséget, sem a maga esetében, sem másében. Önfeledten szélnek eresztette élete vitorláit, és legfeljebb a Lowicki Kapu egy-egy tekintélyesebb házát nézegette el, remélvén, hogy hamarosan megüresedik. Szándéka volt, hogy ha férjhez megy, szigorúan kimustrálja apja házának kellemetlen vendégeit, és a sor legszebb házának fogadószobáját képzelte el, meg a különféle stílű bútorokat benne.

Legtöbbet azonban Lydgate-re tértek vissza a gondolatai. Tökéletesnek látta szinte. Ha olvasni tudja a kottát, és a zenét nem úgy viseli, mint valami elérzékenyült elefánt, s ha öltözködésének ízlését jobban méltányolja, Rosamond nem is talált volna benne semmi kivetnivalót. Mennyire különbözött az ifjú Plymdale-től vagy Mr. Caius Larchertől! Ezek a fiatalemberek annyit nem tudtak a francia nyelvhez, mint vak a hímvarráshoz, legföljebb a kékfestésben vagy a szállítmányozásban voltak járatosak, amit viszont szóba hozni szégyellettek volna. Ezeknek a middlemarchi gavalléroknak ezüstfejű lovaglópálcájukban és szaténharisnyájukban telt minden örömük, hanem a viselkedésük egyetlen zavar volt, még a tréfáik is. Fred torony módjára állt ki közülük, mivel a beszédéből-modorából kitetszett, hogy legalább megkerülte az egyetemet. Lydgate-et azonban mindenki figyelmesen hallgatta. Fensőbbségének tudatában könnyed udvariassággal járt az emberek között, ruháit mintha a természet választotta volna ki, magának soha nem kellett gondolnia felőlük. Rosamondot büszkeség töltötte el, valahányszor Lydgate belépett, és kitüntető mosollyal sietett feléje - nagyszerű érzés volt a csodálatában fürödni. Ha Lydgate sejtette volna, miféle szenvedélyeket ébresztett e kecses kebelben, éppoly elégedettség töltötte volna el, mintha a nyirokkórokról és a szövetekről harangozni se hallott volna - sőt éppen a legszebb női tulajdonnak hitte a csodálatot olyan férfiúi tulajdonságok iránt, amelyek mibenléte felől a nőknek alig lehettek értesüléseik.

Rosamond azonban nem fecsegte ki gondolatait együgyű kislány módjára, akit a kedve szélsőségek között hány-vet. Őt az illendőség és a kellem irányította. Vajon házuk bútorzatára és a társaságuk megválogatására néző tervei szóban is testet öltöttek-e, ha akár a mamával csevegett? Éppen nem. A legbájosabb meglepetéssel tiltakozott volna, ha más fiatal hölgy árulja el illetlen sietségét ilyenképpen - talán a fejébe se fért volna. Rosamond sohasem nyilvánított horgas szándékot. A leghelyénvalóbb érzések testet öltött összhangja volt: zenélt, táncolt, rajzolt, finom kézvonású leveleket írt, versidézeteket gyűjtött albumba, és tökéletes szőkesége eszménye lehetett e kor minden kalitkába vágyódó emberének. Ne higgyék, könyörgök, hogy cselt szőtt számítón és aljasul! Pénzre csak úgy gondolt, mint valami olyan szükséges holmira, amivel ellátni úgyis más fogja. Csapdákat soha nem állított, s bár kijelentései nem voltak éppen példái a tárgyra mutató világosságnak, nem is szánta annak - beszéde a kellemet és a választékosságot szolgálta. A természet gazdagon elhalmozta, Mrs. Lemonnak csupán csiszolnia kellett legkedvesebb tanítványa számos tehetségén, és a közmegegyezés szerint (egyedül Fred véleményét ne számítsuk) szépség az ésszel s kedvességgel hihetetlenül jól megfér Rosamondban.

Lydgate-nek is mind kedvesebbé vált a társasága, s mióta elfogódottságuk enyhült, szemük beszéde mind tartalmasabbá vált, olyannyira, hogy szavaik harmadik személy előtt éppenséggel semmitmondónak tetszettek volna, bár soha össze nem beszéltek harmadik személy kizárásával. Enyelegtek, egyszóval, és Lydgate szentül hitte, hogy ennyiben meg is maradhatnak. Ha már az ember szerelmes és bölcs nem lehet egyszerre, legalább udvarolgat, és megmarad észnél. Mert a middlemarchi férfiak, az egy Mr. Farebrothert nem tekintve, unalmas alakok voltak bizony, Lydgate-et pedig sem a kaszinópolitika, sem a kártya nem érdekelte - mit tehetett volna hát a mulatságára? Bulstrodeékhoz gyakran meghívták, de a lányok ott még alig nőttek ki az iskoláskorból, és Mrs. Bulstrode együgyű igyekezete a jámborság és nagyvilági élet, viseltes rongyok és finom damaszt, siralomvölgy és metszett üveg összebékítésére nem bizonyult eléggé szórakoztatónak, ha a férje sanyarú arcát kellett elnézni hozzá. Vincyék házának meglehettek bár a hibái, mégis sokkalta kellemesebb volt - és fedele alatt ott élt Rosamond, szemet gyönyörködtetően, mint a nyíló rózsa, finom lelkű férfi elmulattatására minden tehetséggel ékesen.

Miss Vincy körüli sikerei azonban nemcsak az orvosmesterségben szereztek Lydgate-nek ellenségeket. Mikor egyik este késői időben a fogadószobába lépett, számos vendéget talált

ott. Az idősebbek a kártyaasztal körül csoportosultak, Mr. Ned Plymdale pedig (a jobb middlemarchi férjalanyok, bár nem a fényesebb elmék egyike) ott ült kettesben Rosamonddal. Az *Emlények* legújabb, pompás selyemkötésű kiadását hozta magával, a haladás tanújelét abban az időben, és boldognak látszott, hogy Rosamonddal lapozhatja végig először. Elidőzött a hölgyek és urak rézből metszett sima mosolyán, a bökversezeteket fölöslegesnek ítélte, az érzelgős beszélyeket érdekfeszítőnek. Rosamond kegyes volt hozzá, Mr. Ned pedig nem győzött hálálkodni a sorsának, hogy széptevéséhez a művészet és irodalom legfrissebb segéderejével vonult fel. Elégedett volt külsejével is. Hogy miért - azt meg nem tudhatta a világ. Felületes szemlélő inkább úgy látta, hogy álla elenyész, mintha az evések hosszú során át lassan bekebelezte volna. És szűk szaténharisnyáival is sokat bajlódott - igaz, az állát rángatással erősítette közben.

- Szerintem Mrs. S. méltóságos asszony kiskegyedhez rendkívül hasonló - állapította meg Mr. Ned. Nem lapozott tovább, megmaradt a szívfájdító arcmásnál, és sóváran nézte.

- A háta nagyon erős. A művész mintha ki akarta volna emelni - vetette oda Rosamond, nem éppen gúnyosan, csak azon tűnődött, milyen vörös az ifjú Plymdale keze, és hogy ugyan hol járhat Lydgate. Mind e gondolatok közben meg nem állt a hímzéssel.

- Nem mondtam, hogy olyan szépséges, mint kiskegyed - folytatta Mr. Ned, és egy pillantással megkockáztatta az összehasonlítást.

- Az a gyanúm, hogy maga megrögzött hízelgő - válaszolta Rosamond, és elfogta a sejtelem, hogy ez a fiatalember újabb kosárra fog rászorulni előbb vagy utóbb.

Ekkor lépett be Lydgate. A könyvet becsukták, mire odaért a meghitt sarokba, és könnyedén, magabiztosan elfoglalta helyét Rosamond oldalán. S az ifjú Plymdale-nek az időváltozás láttán barométer módjára esett le az álla. Rosamond nem csupán Lydgate megjelenésének örvendezett, hanem jelenléte hatásának is: szeretett féltékenységet gerjeszteni maga körül.

- Maga milyen későn járó! - E szóval nyújtotta a kezét. - A mama már réges-rég elunta a várakozást. Mit szól Fred állapotához?

- Semmi különöset. Szépen gyógyul, csak lassan. Ráférne a környezetcsere... Én a Kőportára küldeném. De mintha a kedves mamának ellenvetései lennének.

- Szegény gyerek! - sóhajtotta Rosamond bájosan. - Meglátja, Fred oly nagyot változott - tette hozzá, másik udvarlójához fordulva. - A betegsége idején mindnyájan őrzőangyalunkat láttuk Mr. Lydgate-ben.

Mr. Ned kelletlenül elmosolyodott, Lydgate pedig maga elé vonta az *Emlények*-et, s mint aki az emberi balgaságon először csodálkozik el, állát felvetve ingerülten nevetett.

- Min nevet oly kajánul? - érdeklődött Rosamond, mint semleges kívülálló.

- Magam sem tudom még, melyiken nevessek, a metszeteken vagy az irományokon - válaszolta Lydgate gyanútlanul, és sietve pergette a lapokat, mintha egy pillantással át akarna futni a könyvön, közben Rosamond megelégedésére előkelően rebegtette nagy fehér kezét. - Nézze ezt a vőlegényt, amint jön ki a templomból... látott már, hogy az Erzsébet-kor szavával éljek, cifrább mézesbábot? Vagy negédesebb rőföst? Mégis lefogadom, hogy a melléje írt történet az ország legnyalkább gavallérját kerekíti belőle.

- Milyen szigorú! Szinte félek magától - mondta Rosamond, illendőn elleplezve kuncogását. Szerencsétlen Plymdale éppen ezen a metszeten édelgett. Talán a szíve is megszakad most.

- Számos ünnepelt nagyság ír az *Emlények*-be - állapította meg Mr. Ned félénken és bosszúsan egyszersmind. - Most hallom először, hogy a szamárság vádját sütik rájuk.

- Én pedig magát vádolom, vadember - mosolygott Rosamond Lydgate-re. - Az a gyanúm, mit sem olvasott még Lady Blessingtontól vagy L. E. L.-től. - Rosamond éppen nem vetette meg a nevezett szerzőket, csupán azért nem tekintett csodálattal rájuk, hogy Lydgate megjegyzéseit az uralkodó legfinomabb ízlés tekintetében megszívlelhesse.

- Hát Sir Walter Scott? Őt talán elismeri Mr. Lydgate is - bátorodott neki az ifjú Plymdale.

- Ó, én mostanában nem olvasok szépirodalmi műveket - jelentette ki Lydgate, azzal becsukta a könyvet, és félretolta. - Kölyökkoromban annyit olvastam, hogy elég is lesz, azt hiszem, életem végéig. Valamikor fújtam Scott költeményeit.

- Csak tudnám, hol hagyta el - vetette közbe Rosamond -, hogy rátapinthassak végre valamire, amit nem ismer.

- Mr. Lydgate azt fogja mondani, hogy azt ismerni úgysem érdemes - jegyezte meg Mr. Ned epésen.

- Éppenséggel nem - mondta Lydgate sértődés nélkül, és dühítő bizalommal mosolygott rá Rosamondra. - Ha másért nem, azért érdemes volna ismernem, mert Miss Vincy hívja föl rá a figyelmemet.

Az ifjú Plymdale hamarosan odaállt a whist-asztalhoz, és az járt a fejében, hogy Lydgate-nél felfuvalkodottabb, pökhendibb fickót alig vetett útjába a balszerencse.

- Maga milyen hirtelen! - panaszolta Rosamond szívbéli nagy elégedettséggel. - Nem látja, mennyire megsértette ezt a szerencsétlent?

- Hogyhogy... talán Mr. Plymdale-é a könyv? Ejnye, de sajnálom. Eszembe se jutott.

- Hinni kezdem, hogy a teljes igazságot mondta magáról, amikor először itt járt... hogy tudniillik medve, és azt szeretné, ha madarak tanítanák táncra.

- Bizony, van egy madár, amelyik úgy táncoltat, ahogy akar. Nem hallgatok tán a füttyére?

Rosamond szinte Lydgate jegyesének tekintette magát. Régen elképzelte már, hogy az eljegyzésükre előbb-utóbb sor kerül, az elképzelések természete pedig, mint tudjuk, olyan, hogy rögtön kristályos formát ölt, amint a lehetőség feltűnt a láthatáron. Igaz, Lydgate-nek éppen az eljegyzetlenség volt az elképzelése. A nemlegesség azonban árnyék csupán, a másik elhatározása veti, és könnyen zsugorodik. A körülmények egyhangúlag Rosamond elképzelése mellett szóltak, s e tevékeny elképzelés még a figyelmes kék szeme sarkából is lesett, Lydgate-é pedig lustán lebegett, akár a medúza, és észrevétlen oszlott széjjel.

Azon este, mikor hazatért, zavartalan érdeklődéssel nézte végig kémcsöveit, hogyan halad lágyítási kísérlete, majd szokása szerint pontosan megtette napi feljegyzéseit. Az elvont szerkezetek körüli ábrándjai Rosamond erényeinél jobban lekötötték, és álmainak netovábbja még akkor is a szövet felfedezetlen elemi részecskéje volt. Ráadásul most jött meg a harci kedve a céhbeliekkel lassan kibontakozó küzdelméhez, amelynek hamarosan döntésre kellett jutnia, mert Bulstrode az új kórház gyógykezelési elveit készült meghirdetni, és némely biztató jelek arra mutattak, hogy Peacock valamikori betegeinek ellenszenvét Lydgate a mások megnyerésével billentheti helyre. Néhány nap múlva a lowicki úton éppen utolérte Rosamondot, és lováról leszállván sikeresen megvédte egy arrafelé terelt marhacsordától, mikor egy lovász állította meg. Olyan háztól hozott üzenetet, ahová Peacock sohasem volt bejáratos. Ilyesmi most fordult elő másodszor: Sir James Chettam lovásza volt a hírhozó, és Lydgate-et Lowickba kérették.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Jókor jár mindig, aki házitűz*
Boldogságát keresi.

MÁSODIK ÚR *Így igaz.*
Tiltó napja a szerelemnek nincs.
Két lelket eggyé forraszt, s a halál
Is édességük, ha hullám módján
Borítja el összenőtt életük,
S magányra nem ítél.

Mr. és Mrs. Casaubon január derekán tért vissza nászútjáról Lowickba. Porka hó hullt, amint a kapuban kiszálltak, majd reggelre kelve, mikor Dorothea öltözőszobájából átment a kék-zöld színű, egyszer már leírt női szobába, az ablakból azt látta, hogy a hársfák sora fehér föld fölött őrködik, és nehéz, borongós égnek mereszti deres ágait. A messzi síkra fehérség borult, s a sík fehérre felhők ólmos szürkesége. Mintha a szoba bútorzata is zsugorodott volna, mióta utoljára látta. A kárpit szarvasa szellemként bolyongott kísérteties kék-zöld mezejében, a terpeszkedő szépirodalom sorozatait mintha utánzatképpen faragták volna a könyvespolcra, mozdíthatatlanul. A tölgyfaágak vidám pattogása a kandalló tűzikutyáin nem illett ide sehogyan - Dorothea maga sem, a Celia kámeáit rejtő vörös bőrdobozokkal.

Vidáman ragyogott ő is reggeli ruhájában, ahogy csak a fiatalság ragyoghat. Befont haja és mogyoró szeme csillant, mint az ékszer, ajkai piros élettel teltek ki, és nyaka patyolatfehérséget lehelt a köréje kerített prémgallér másféle fehér sűrűjéből, amely kecsesen borult rá köntösére. Ártatlan megjelenéséhez illő háttérrel szolgált a külső világ kristályos tiszta hava. Amint a kámeás dobozokat az íves ablak párkányára letette, rajtuk felejtette kezét, úgy bámult ki a mozdulatlan fehér kertre - kerített külső világára.

Mr. Casaubon heves szívdobogás panaszával ébredt, s már kora reggel a könyvtárban fogadta káplánját, Mr. Tuckert. Lassan Celia is megjön majd, koszorúslányból sógornővé vedlik, és a következő hetek látogatásokkal és látogatások viszonzásával telnek, régi rendje szerint ennek az átmeneti időnek, amikor a bekötött fej boldogsága lázas semmittevéssel párosul: gyanakvó ébredezés a festett álomból. Dorothea házaséletének oly sokat fontolgatott kötelességei mintha a bútorzattal s a ködpárás tájjal együtt zsugorodtak volna. Már képzeletben is nehezen kaptatott fel azokra a tiszta csúcsokra, amelyeket menyasszony korában házas egyetértésben hitt megmászhatónak. Kínos igyekezet lett a kétségtelen fensőbbségre tervezett boldog ráhagyatkozásból, és lappangó balsejtelmekkel teli ijedt várakozás: mikor kezdődhetnek hát a hitvesi odaadás tevékeny napjai, hogy férjének támasza lehessen, s melléemelkedhessen maga is? Talán soha, vagy úgy nem, ahogy elképzelte, vagy mégis... hátha mégis. Hátha életük ünnepélyes egyesülésében egyszerre, mint valami újfajta ihlet, úgy áll előtte a kötelesség, értelmet adván asszonyi szeretetének.

Hanem most ihlet helyett itt volt a hó és a ráboruló borongós ég - meg az úriasszony bénító élete. Mindenki megtesz mindent, és senki a segítségét nem kéri. Az ezerszínű léthez csak kínosan nevelt ábrándok fűzték, a külvilág nem szólította, erőit formálván. - Mit tegyek? - Amit parancsolsz, drágám! - Ennyi történt Dorotheával, mióta reggeli tanulmányait és a pöntyögést a gyűlölt zongorán elhagyta. A házasság, minden hasznos tevékenységek kalauza, még nem szabadította meg az úriasszonyok kínzó szabadságától, még zabolátlan érzéseit sem

csendesítette csendes órák kérődzésévé. Virágzó fiatalságában erkölcsi börtönbe került, fakó tájék, a szűk látóhatár, a megzsugorodott bútor, az olvasatlan könyvek voltak a falai, az a kísérteties szarvas a síri kárpiton meg mintha elvonta volna a börtön maradék napfényét is.

Dorothea csak a ránehezedő rabságot látta, amint az ablakon kinézett, majd az ablaktól elfordulván körbejárt a szobában, és visszatért az emlékezete. Első ittjártának eszméi és reményei három hónap távolából már csak emlékükkel kísértettek, úgy tekintett vissza rájuk, mint múló vagy elmúlt dolgokra. Mintha lassult volna az élet érverése, hitének magányos jajkiáltásával igyekezett kifelé ebből a foszló-zsugorodó rémlátomásból. A szoba minden bútora varázsát veszítette, emlékének csillogása kihunyt. Dorothea méla pillantása egyszer csak megakadt a miniatűrök sorozatán. Köztük fedezte fel végre azt az egyetlen valamit, ami értelemmel gazdagodott az elmúlt idő távolában - Mr. Casaubon nagynénjének képét, a szerencsétlen házasságot kötött Juliáét, Will Ladislaw nagyanyjáét. Ránézvést akár azt hihette, hogy él: finom metszetű női arc, s mégis érthetetlenül makacs. Vajon csak a barátai ítélték házasságát szerencsétlennek? Vagy maga is ráébredt, hogy hibázott, és sós könnyeit kóstolgatta az éjszaka kegyelmes csendjében? Milyen messzi tapasztalatokkal gazdagodott Dorothea, mióta először látta ezt a képet! Mintha azóta baráti viszony szövődött volna köztük, és most újból fölrémlett volna, milyen érzéssel nézett rá először. Ez az asszony, lám, megismerte a házasság nehezét. Mintha arcszíne mélyült volna azóta, szája-álla megereszkedett, a haja és a szeme mintha fényt árasztana - igen, férfiarc lett, és tekintete rámeredt, őrá, aki nézte, mintha azt mondaná: érdekelsz, a szemed rebbenése nem marad észrevétlen. Személyéhez szóló beszéde kellemes melegséggel töltötte el Dorotheát. Azt vette észre, hogy elmosolyodik. Aztán elfordult a képtől, leült, de megint úgy nézett föl rá, mint előtte álló alakra. Tűnődésében lehervadt arcáról a mosoly, végül fennhangon így szólt:

- Kegyetlen beszéd. Milyen szomorú! Mennyire elkeserítő!

Felkelt, és kisietett a szobából, végig a folyosón, azzal az ellenállhatatlan szándékkal, hogy megkeresi férjét, és megkérdi tőle, lehetne-e valamiben a segítségére. Tucker talán már elment, és Mr. Casaubon egymaga lehet a könyvtárban. Úgy érezte, reggeli borúja eloszlik, ha férje örömöt lát, mikor belép.

Hanem a sötétre érett tölgyfa lépcsőnél Celiával találkozott szembe, mögötte pedig Mr. Brooke jött fölfelé, istenhozottakkal és szerencsekívánatokkal halmozva el Mr. Casaubont.

- Dodo! - lelkendezett Celia. Megcsókolta nénjét, az átkarolta, szó nem hangzott el. Egy-egy hirtelen könny elcseppenhetett mégis, azt hiszem, amíg Dorothea leszaladt a lépcsőn nagybátyja üdvözlésére.

- Meg sem kérdem, hogy vagy, drágaságom - mondta Mr. Brooke, és homlokon csókolta. - Róma, úgy látom, kivívta a tetszésedet... menyecske-öröm, freskók, antikvitás... és a többi. Nohát, örülök, hogy megjöttél! Már biztos a kisujjadban van a művészet, ugye? Csak Casaubon hozott haza pápista színt Rómából, mondom is neki, de tökmagszíned van, hallod. A mézeshetekből is stúdiumot csinálni, ez már túlzás. Valamikor én is hajlottam az efféle túlzásra - Mr. Brooke a kezében tartotta Dorothea kezét, de Mr. Casaubon felé fordulva beszélt -, túlzó voltam a topográfiában, romokban és szentélyekben... azt hittem, meglelem mindnek a nyitját, de aztán láttam, hogy ez messzi vezet, és lehet, hogy semmi ki nem jön belőle. Az ilyen túlzások zsákutcába viszik az embert, és egyszerre, ugye, azt veszi észre, hogy se előre, se hátra.

Dorothea szeme is a férje arcát kutatta, félve, hátha valaki a hosszú távollét után olyan jelet lát rajta, ami az ő figyelmét elkerülte.

- Azért aggodalomra semmi ok, drágaságom - folytatta Mr. Brooke, amint Dorotheára pillantott. - Egy kis angol marha, egy kis angol birge, és mintha kicserélték volna. Ha az ember

Aquinói Tamáshoz ül modellt, akkor legyen is sápadt, én azt mondom... nemrég kaptuk meg a leveleteket. Csak ez az Aquinói... ez elég fondorlatos okoskodó, nem igaz? Ki olvassa már manapság az ilyesmit?

- A felületes elmék körében valóban nem örvend népszerűségnek - felelt Mr. Casaubon illő türelemmel a jókor feltett kérdésre.

- Akár mindjárt bevezetlek a szobádba, és ott ihatod meg a kávédat, bácsikám - avatkozott bele Dorothea a beszélgetésbe.

- Helyes. Ti pedig menjetek előre, Celiának nagy újsága van a számodra. Mondja el ő, én ilyenekbe nem avatkozom.

A kék-zöld női szoba mindjárt derűsebb lett, amint Celia olyan köntöst öltött, mint a nénje, letelepedett, és csendes elégedettséggel szemlélte a kámeákat. Később más mindenfélékre fordult a beszéd.

- Szerinted érdekes, ha az ember Rómába utazik nászútra? - kérdezte Celia, és hamvasan elpirult, mint szokott, ha akár a legapróbb kérdést tette fel.

- Nem mindenkinek való... neked például nem, aranyom - felelte Dorothea nyugodalmasan. Soha senki ne tudja meg, mi a véleménye a római nászutakról!

Mrs. Cadwallader szerint szamárság, hogy az emberek elmennek a világ végére, mikor összeházasodnak. Azt mondja, halálosan elunják nézni egymást, és még nyugodtan veszekedni se lehet, mint itthon. Lady Chettam azt mondja, hogy ő Bathba utazott nászútra. Celia irult-pirult -

Színe tudatta szíve árapályát,
Mint sebbel-lobbal járó hírhozó -

de mintha többet sejtetett volna most Celia szokásos pirulásainál.

- Celia! Történt valami? - kérdezte Dorothea testvériesen. - Neked nagy újságod lehet!

- Azért, mert elmentél, és itthagytál, Dodo. Nem volt kivel beszélgetnem, csak Sir Jamesszel - magyarázta Celia, és a szeme pajkosan villant.

- Értem. Vártam és reméltem, hogy megtörténik - mondta Dorothea, és a két tenyere közé fogta húga arcát, úgy nézett rá féltő szeretettel. Celia házassága ezúttal komolynak látszott.

- Három napja történt csak - mondta Celia. - És Lady Chettam olyan aranyos!

- Nagyon boldog vagy?

- Nagyon. De még nem házasodunk össze. Először mindent el kell rendezni. Különben sem akarok olyan gyorsan férjhez menni, mert szerintem menyasszonynak lenni olyan érdekes! Úgyis aztán az ember egész életében férjnél van.

- Azt hiszem, jobban nem választhattál volna, Kitty. Sir James tiszteletre méltó, derék ember - dicsérte Dorothea.

- A majorházakkal is szépen halad, Dodo. De majd elmondja ő, ha eljön látogatóba. Örülni fogsz neki?

- Hogyne! Miért kérdezel ilyet?

- Attól féltem, hogy te már olyan művelt vagy - mondta Celia, úgy tekintvén Mr. Casaubon műveltségét, mint valami dohos szobát, amelynek levegője átjárja az embert.

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET

Azt tapasztaltam, hogy más elme élét nem élvezhetem.
Hajmeresztő véleményeim útját állták ennek az örömnek.

GOLDSMITH

Egy reggelen, néhány héttel Lowickba érkezése után, Dorothea... de miért mindig Dorothea? Vajon az ő nézőpontja az egyetlen a házasság megítéléséhez? Tiltakozom az ellen, hogy minden érdeklődésünket, életismeretünket bomló rózsákra pazaroljuk, mikor kivirítanak azok, ha baj van, akkor is. Aztán meg el is hervadnak, megismervén az élemedett kor vesződségesebb gondjait, amelyeket itt elkendőznénk. Mert ne feledjük, Mr. Casaubonnak hiába volt szemölcs az arcán, és hiába pillogott sűrűn, Celia bosszúságára, valamint hiába okozott lábikrájának véznaságával erkölcsi kínokat Sir Jamesnek, mégis gondolkodó emberfőnek kell neveznünk, és szomjas léleknek, akár magunkat. Házasságával nem akart semmi különöset - csak amennyit a társadalom is megáld, és csokrétákkal üdvözöl. Csupán eszébe jutott, hogy sokáig nem odázhatja a házasság igájának felvételét, s ha nem, akkor illő és méltó, hogy a magafajta módos ember szép fiatal hölgyet válasszon - minél fiatalabbat, mert annál hajlíthatóbb, nevelhetőbb -, olyat, aki rangját emeli, vallásában szilárd, erényében szívós és értelmes eszű. Ilyen fiatal hölgyről gavallérosan gondoskodván, mindent megtenne a boldogságáért - viszonzásul családi boldogságot várna, és megajándékozná jogait utódló emberpéldányokkal, amit a tizenhatodik század szonettírói mint férfikötelességet szabtak meg. Idők változtával azonban senki szonettíró Mr. Casaubontól emberpéldányokat nem követelt, sőt odáig sem jutott a dolog, hogy a Minden Mitológiák Kulcsának példányaival ajándékozhatta volna meg a világot. A házas boldogságban részesülni mindig szándékában volt, s az a siettető érzése, hogy az évek múlnak, napvilága fogy, és magánya nő, arra ösztönözte, hogy tovább ne késlekedjen a fészekrakással, különben elszalasztja.

Mikor pedig Dorotheát megismerte, úgy látta, hogy személyében jobbat kap, mint amit valaha kívánt. Olyan segítőtársat tudniillik, hogy titkárt fogadnia nem kell - az efféle segítségtől Mr. Casaubon amúgy is viszolygott, mintha akkor kellene megmutatnia, mit ér az esze. A jótét Gondviselés tehát megfelelő feleséget adott neki, mert az ilyen szerény fiatal hölgy elméje nem nagyralátásra termett, hanem arra, hogy férje elméjében gyönyörködjék. Vajon a Gondviselés hasonló indulatú volt-e Miss Brooke iránt, mikor Mr. Casaubonnal megajándékozta - ez a kérdés aligha foglalkoztatta Mr. Casaubont. A társadalom soha olyan lehetetlen követeléssel nem állt elő, hogy a férfi éppúgy vesse latra képességeit, vajon boldoggá tehet-e valamely bájos leányt, mint amennyire a leány képességeit latra vetette. Mintha a férfinak kellene kiválasztania nemcsak a feleségét, hanem a felesége férjét is! Vagy mintha még az utódlásról is személyében kellene gondoskodnia! Dorothea boldog igenjét a leghelyénvalóbbnak vélte, hitte szilárdan, hogy most kezdődik a boldogság.

Ízelítőt nem sokat kapott belőle legény életében. Akinek a teste gyenge, mégis az örömöknek akar élni, annak szárnyaló lelke legyen. A teste pedig sohasem volt erős Mr. Casaubonnak, a lelke is érzékeny volt csupán, nem szárnyaló: bágyadt, hogy az az öntudat nyűgét lerázva fénylő élvezetek felé repüljön, hanem ott vergődött abban a vizenyős berekben, ahol kikelt, s szárnyain töprengve soha szárnyra nem kapott. Tapasztalatai oly sajnálatosak voltak, hogy a sajnálaton kívül attól is rettegett, hátha egy szép napon fény derül rájuk. Rokonszenvekhez ernyedt, kocsonyás magánakvalóságában, remegő érzékenységgel szerezte sajnálatos tapasztalatait: még jó, ha az ilyenekből bogarászó szobatudományra telik. Bogara viszont volt elég

Mr. Casaubonnak - az is, hogy ő szigorú mérséklettel élő ember, az is, hogy talpig becsületes, és hogy gáncstalan Isten s ember előtt. Meg is felelt mind e bogarainak életében, igen - hanem az a gond rágta, hogyan vergődhetne hasonló gáncstalanságra a Mitológiák Kulcsa is. Röpiratai avagy Reflexiói, ahogy címezte őket, közönsége kikutaszolói, tudósi útjának kicsiny, de hatalmas útjelzői korántsem mutatták őt teljes jelentőségében a világnak. Élt a gyanúperrel, hogy a főesperes egyiket sem olvasta. Kétség gyötörte, mi lehet a brasenose-i elmeóriások igazi véleménye, és az a keserű bizonyosság töltötte el, hogy régi ismerőse, Carp írta azokat a fitymáló bírálatokat, amelyeket íróasztalának alsó fiókjába és emlékezetének legsötétebb tékájába zárt. Ilyen ár ellen nehéz volt úsznia, és sorsa a nagyralátó emberek fájdalmas megkeseredése lett. Szerzői erényeibe vetett hitével együtt vallásos hite is megrendült, és az örök élet keresztényi vigaszának kulcsát a ma még megíratlan Mitológiák Kulcsának halhatatlanságában látta. Én magam szívből sajnálom Mr. Casaubont. Akárhogy nézem, keserves sors a műveltség óriási pipájával és az öröm kevés dohányával élni, az élet nagy színjátékára születni, és a didergő kis önzéstől soha meg nem szabadulni - hogy nagy látvány soha el ne hatalmasodhasson rajtunk, elragadtatásunk soha eleven gondolattá, indulatos tetté ne válhasson, örökké tudósan és ihlettelenül félénk akarnok módjára, békén tollat keresve kelljen élnünk. Attól tartok, az esperesi vagy akár a püspöki kinevezés aligha enyhített volna Mr. Casaubon kínján. Valami régi görög állapíthatta meg, hogy minden széles maszk és minden szócső mögött ott kandikál ijedt kis szemünk és a félelemmel küzdő reszketeg ajkunk.

E negyedszázaddal előbb körülhatárolt szellemi birtokon, befalazott érzékenységein ülve Mr. Casaubon végre úgy határozott, hogy boldogsága érdekében egy bájos fiatal menyecskét is magához csatol. Csakhogy, mint láttuk, már házassága előtt megsejtette, hogy a boldogság nem lesz neki való. A megszokás régi kényelmes rágatai vonzották. És minél mélyebbre gázolt a házi boldogságban, annál szívesebben húzta volna ki a lábát belőle, és a méltóságos viselkedésben lelte leginkább örömét. Házassága, akár vallása és olvasottsága, sőt akár szerzői mivolta, lassan külsőséggé változott, és Edward Casaubon e tekintetben is, mint minden egyéb tekintetben feddhetetlenül járt el. Vonakodott Dorotheát bevonni dolgozószobájának titkaiba, holott maga ígérte neki még házasságuk előtt. S ha Dorothea újra meg újra nem könyörög, talán nem is lesz belőle semmi. Dorothea azonban úgy intézte, hogy korai megjelenése a könyvtárban megszokottá váljon, és rendes helyét elfoglalva intézte kiszabott dolgát: vagy a felolvasást, vagy mást. A munkát ezúttal könnyebb volt nevén nevezni, mert Mr. Casaubon elméjében új terv öltött formát: friss Reflexió volt születőben, az egyiptomi misztériumok körüli újabb felfedezésekkel foglalkozó kisded monográfia, amely Warburton némely tévedéseit volt hivatva helyreigazítani. A mű utalásokban bővelkedett volna, mégsem készült elveszni bennük, és a mondatok maguk emelkedettségükben nem szárnyaltak volna magasabban, csak annyira, hogy Brasenose meg a kevésbé finnyás jövőkor is épüljön általuk. Az efféle kisebb csúcsok meghágása mindig izgalommal töltötte el Mr. Casaubont. Szövegét idézetekkel és más, egymás hajába kapó vitatételekkel tűzdelte meg a nehezebb emészthetőség okáért. Címlapjára latin nyelvű ajánlás került volna, amelynek tartalma és iránya felől nem döntött ugyan még, csak annyi volt biztos, hogy nem Carpnak címezi: bánta azóta is keservesen, mióta egyik művét azzal ajánlotta a díszpéldánynak Isten vadaskertjében, hogy *viros nullo aevo perituros*[17] - az efféle balfogás, úgy érezte, óhatatlanul nevetségessé teszi az ajánló személyét a jövő tudományának szemében, sőt neveti érte Süke is, Bóka is, mind a mai napig.

[17] Ifjan elesett hősök.

Mr. Casaubon tehát munkás korát élte, és mint már említettem, Dorothea reggelente lement hozzá a könyvtárba, ahol Mr. Casaubon egyedül szokta a reggelijét elkölteni. Celia ez időben másodszor látogatott el Lowickba, házassága előtt talán utoljára, és a szóban forgó napon a szalonban várta Sir James érkezését.

Dorothea időközben beletanult férje kedvének olvasásába, s aznap reggel azt tapasztalta, hogy a légsúlymérő az utóbbi egy órában hirtelen borút jelez. Éppen ült volna oda csöndben az asztalához, amikor Mr. Casaubon síri hangon, mintegy kellemetlen kötelességétől szabadulván megjegyezte:

- Leveled érkezett, Dorothea, nekem címzett levéllel. Kétoldalas levelet mutatott, és Dorothea rögtön a kézjegyet nézte alatta.

- Mr. Ladislaw! Ugyan mit tudathat velem? - kiáltott fel a kellemes meglepetés hangján. - Azt persze elképzelem - tette hozzá, és Mr. Casaubonra emelte tekintetét -, hogy téged miről értesít.

- Ha úgy tetszik, olvasd el - mondta Mr. Casaubon, és a tollával szigorúan megbökte a levelet, vissza sem nézett Dorotheára. - Annyit azonban előrebocsátok, hogy el fogom tériteni levélbe foglalt szándékától, hogy minálunk tiszteletét tegye. Úgy vélem, joggal elvárhatom a szabadulást társaságának mindeddig folytonos kényszerétől, különösképpen mivel oktalan vidorsága terhemre van.

Dorothea és férje nem szólalkozott össze az emlékezetes római eset óta, amely mély nyomot hagyott Dorotheában, hogy azóta szívesebben fojtotta el érzéseit, semmint nyilvánításuk következményeit viselje. Ez az ingerült célzás azonban, hogy ő talán szívesen fogadná a férjének kínos látogatót, ez a korai védekezés nem is rábizonyult önzése ellen, ez a szúrás oly fájdalmas volt, hogy nem tehette félre későbbi megfontolás céljából. Dorothea úgy képzelte, hogy a türelméből John Miltonra is futná, őt azonban efféle viselkedésre nem tartotta képesnek, és Mr. Casaubon egy pillanatra mint mérlegeléshez éretlen, elfogult bíró ült a szeme előtt. A Részvét „mint viharon vágtató csupasz gyermek” ezen a viharon, mint később annyin, bizony nem lehetett úrrá. Első szavaira Mr. Casaubon felkapta a fejét, és döbbenten nézett Dorothea villámló szemébe.

- Miért gyanúsítasz, hogy olyat kívánok, ami neked kínos? Úgy beszélsz, mintha folyton marakodnánk. Várd ki legalább, amíg magam megtudom, hogy döntöttem.

- Szelesen szólsz, Dorothea - állapította meg Mr. Casaubon ijedten.

Asszonyi határozottsághoz még fiatal ez a nő, gondolta el, ha ugyan csöndes tartózkodását nem értette félre eddig.

- Inkább te vádolsz szelesen - folytatta Dorothea változatlan hangon. Lángja nem lobbant ki úgy érezte, nemtelen dolog, hogy férje nem hajlik a bocsánatkérésre.

- Engedelmeddel elejtjük a tárgyat, Dorothea. Sem kedvem, sem erőm az effajta szócsatához.

Mr. Casaubon e szóval megmártotta a tollat, és úgy tett, mintha visszatemetkezne jegyzeteibe, bár a keze annyira remegett, hogy írása megfejthetetlenné vált. Némely elhárító válaszok arra jók csak, hogy a robbanó dühöt lefojtsák, az igazság vélt birtokában elhárított vita pedig házasfelek közt kínosabb, mint akár bölcselők társaságában.

Dorothea elfoglalta szokott helyét, és olvasatlan hagyta ott Ladislaw két levelét férje íróasztalán. Felháborodásában nem is volt kíváncsi rájuk. Félresöpörjük az olyan kacatokat, amelyek hiúság gyanújába kevernek minket. El sem képzelhette, miért bőszítették ellene a férjét - a sérelmet fájlalta csak. Tüstént munkához látott, és meg kell hagyni, hogy az ő keze nem

reszketett... Sőt, az előző nap leckéül kapott idézetek kijegyzését folytatván maga is úgy érezte, gyönyörűen kerekíti a betűket, a szerkezetét látja a másolt latin szövegnek, és már-már az értelméig hatol. Jogos felháborodása határozott kézvonásokban öltött formát, nem zsugorodott a lelkiismeret vinnyogó hangjává, nyomorultnak nevezvén az egykori „trombitanyelvű angyalt".

Hallható csönd támadt mintegy félórára; Dorothea közben nem nézett föl az asztaláról. Egyszerre könyv puffanására lett figyelmes, s amint a fejét fölkapta, Mr. Casaubont a könyvtárlétra felső fokán látta görcsösen kapaszkodva, mint akit rosszullét fogott el. Fölugrott, s máris ott termett. Mr. Casaubonon látszott, hogy igen nehezen szedi a lélegzetet. Dorothea fölugrott melléje egy székre, és szinte a lelke olvadt föl gyengéd riadalmában:

- Rám bírsz támaszkodni, drágám?

Mr. Casaubon nem moccant két-három pillanatig. Dorothea számára végtelennek tetszett ez a mozdulatlan némaság, amíg Mr. Casaubon a lélegzetéhez jutott. Mikor végre lelépett arról a három lépcsőről, és hátrahanyatlott a nagy karosszékbe, amelyet Dorothea addig odakészített a létrához, már nem akadozott a lélegzete, csupán elesettnek látszott, mint akit ájulás környékez. Dorothea vadul megrántotta a csengőt, és Mr. Casaubont hamarosan elhelyezték a kereveten. Nem ájult el, sőt már lassan magához tért, amikor Sir James Chettam besietett a könyvtárba, mert a folyosón azzal a hírrel fogadták, hogy Mr. Casaubonra „rájött a roham".

- Jóságos Isten! Gondolhattuk volna - ez jutott eszébe mindjárt. Ha prófétai lelkét vallatóra fogják, alighanem a „roham" lett volna jóslatának első kínálkozó szava. Megkérdezte az inastól, akitől a hírt hallotta, szalajtottak-e orvosért. Az inas nem emlékezett, hogy gazdájának valaha orvos kellett volna, mégis úgy döntött, hogy Sir Jamesből a célirányosság szól.

Sir James azonban a könyvtárban azt tapasztalta, hogy Mr. Casaubon már-már ura szokott udvariasságának, Dorothea pedig, aki első rémületében térdre rogyva zokogott férje mellett, felállt, és maga is kifejezte azt az óhaját, hogy valaki kapjon lóra, és kerítsen orvost.

- Azt ajánlanám, hogy Lydgate-et hívassa - mondta Sir James. - Mikor anyámnak volt rá szüksége, az a meggyőződése alakult ki felőle, hogy rendkívül értelmes ember... holott apám halála óta igen rossz véleménnyel van az orvosok felől.

Dorothea a férjéhez fordult, ő pedig némán jelezte beleegyezését. Ilyenformán Lydgate-ért szalajtottak, aki bámulatos sietséggel meg is érkezett, mert a küldönc, Sir James Chettam embere jól ismerte, és a lowicki úton találkozott vele, amint éppen Miss Vincynek nyújtotta a karját.

Celia a szalonban mit sem tudott a bajról, amíg Sir James nem tudatta vele. Dorothea beszámolója után már Sir James sem mondta volna rohamnak Mr. Casaubon rosszullétét, legföljebb valami összeroppanásnak.

- Szegény jó Dodo... Milyen borzasztó! - sóhajtotta Celia, nem gyászosabban, mint amennyire tulajdon boldogsága engedte. Összefont két kis kezét Sir James keze fogta körül, mint a bibét a gyengéd virágszirom. - Döbbenetes, hogy Mr. Casaubon egyszerre így megbetegszik! Bár én sose szerettem. Énszerintem ő sem szereti Dorotheát eléggé. Pedig jól tenné, ha szeretné, mert másnak nemigen kellett volna... Gondolod, hogy más a nyakába veszi egy ilyennek a terhét?

- Mindig óriásinak láttam a nénéd áldozatát - jelentette ki Sir James.

- Az is. Szegény Dodo sosem tudott arra állni, amerre a falu, és nem is igen lesz rá hajlandó.

- Nemes jellem - állapította meg a hűséges szívű Sir James. A megállapításhoz friss tapasztalatot épp az imént szerzett, hiszen ott látta Dorotheát, amint gyengéd karjára emeli férje fejét, és kimondhatatlan szomorúsággal tekint le rá. Sir James nem tudhatta, mennyi bűnbánat rejlik e szomorúságban.

- Bizony - mondta Celia, és elgondolta közben, milyen szép, hogy Sir Jamesnek ez a véleménye, de azt is, mennyire nem férne össze Dorothea ezzel a nemes lélekkel. - Bemenjek hozzá? Tudnék segíteni neki, mit gondolsz?

- Azt hiszem, helyes volna, ha most néznél be, mielőtt Lydgate megérkezik - felelte Sir James nagylelkűen. - Csak ne maradj sokáig.

Amíg Celia távol volt, Sir James föl-alá sétált a szobában, és visszaemlékezett, milyen érzésekkel fogadta Dorothea eljegyzésének hírét. Eszébe jutott Mr. Brooke közönye is, és viszolyogva gondolta el, hogy ha Cadwallader vagy ha mindenki más ugyanúgy tekintett volna az esetre, mint ő, a házasságot meg lehetett volna akadályozni. Gonoszság volt a sorsára hagyni egy ilyen fiatal leányt, és egy lépést sem tenni a megmentésére. Sir James magamagát már régen nem sajnálta. Szívében elégedett volt, hogy Celiát jegyezhette el. Lovagias természete azonban (avagy a hölgy önzetlen szolgálata nem legszebb dísz-e a régi lovagi erénynek?) nem tűrte, hogy elutasított szerelme megkeseredjék - halálából elúszó illatok, édes emlékek támadtak, és megdicsőítve emelték a magasba Dorothea képét. Testvéri barátjának megmaradhatott, és nagylelkűen ítélkezhetett tettei felől.

HARMINCADIK FEJEZET

Fárasztó, ha az embert rosszkor vidítják.

PASCAL

Második rosszullét nem követte az elsőt Mr. Casaubon betegségében, ezért néhány nap múltán szinte már korábbi egészségi állapotának örvendhetett. Lydgate azonban szükségesnek látta, hogy ezután is nagy figyelemmel kísérje betege állapotát. Nem csupán a sztetoszkópját használta (ez a szerszám akkoriban még nem volt olyan ismert az orvosi gyakorlatban), hanem ült betege mellett, és hosszan figyelte. Mr. Casaubon kérdéseire annyit válaszolt, hogy betegsége a szellemi életmódot élő emberek közös hibájában gyökerezik, mégpedig a buzgó és egyoldalú fáradozásban - gyógyszere viszont a könnyebb munka és a gondűzően változatos időtöltés. Mr. Brooke is jelen volt a beszélgetés során, és azt mondta, Mr. Casaubon jól tenné, ha Cadwalladerhez hasonlóan horgászni járna, esztergályosműhelyt rendezne be, és játékszereket, asztallábakat s más ilyesmiket készítene.

- Más szóval várjam ki békén második gyermekkoromat - állapította meg a szerencsétlen Casaubon keservesen. - Mindezek a foglalatosságok - fordult Lydgate-hez - legalább akkora mulatságomra volnának, mint fegyencnek a hajóhúzás.

- Elismerem - mosolygott Lydgate -, hogy a mulatságoknál rendelhetne foganatosabb gyógymódot is az orvos. Mintha azt mondaná, csigavér. Pontosabban úgy szólna az utasításom, hogy inkább az unalomnak szentelje napjait, mint a munkának.

- Helyes, helyes - bólogatott Mr. Brooke. - Játsszon triktrakot Dorotheával estelente. És tollaslabdázzanak, mondjuk... kedvesebb napközi játékot a tollaslabdánál el nem képzelhetek. Emlékszem még, mikor bejött... Bár meglehet, hogy nem a maga szemének való, Casaubon. Elég volt az ülő életmódból, annyi biztos. Jut eszembe, miért nem keres valami könnyebb tudományágat... a kagylótant, mondjuk... mindig az volt a meggyőződésem, hogy a kagylótan könnyebb tudományág. Vagy könnyű dolgokat olvastasson fel magának Dorotheával. Smollettet, mit mondjak, a *Roderick Random*-ot, a *Humphry Clinker*-t kissé talán alpári, mivel azonban Dorothea már férjes asszony, bármit olvashat, ugye. Emlékszem, milyen határtalanul megnevettet ez... ott van például az a mulatságos jelenet a postakocsis nadrágjával. Ma már ilyen humoristák nincsenek. Én elmondhatom, hogy sok ilyesmit elolvastam, de magának még biztos különleges.

„Mint a tejbetök” - lehetett volna Mr. Casaubon őszinte válasza. Így azonban a felesége nagybátyját megillető tisztelettel bókolt, és csupán annyit jegyzett meg, hogy az említett művek „egyféle szellemi színvonalon nyilván roppant szórakoztatók”.

- Az az igazság - fordult a derék tanácsnok Lydgate-hez, amint kinn voltak Mr. Casaubon betegszobájából -, hogy a nagytiszteletű úr kissé gyöpös. Ha eltiltja az egyetlen munkájától... ami különben igen mélyenszántó... tudós ember, hogy úgy mondjam... akkor neki vége. Én így nem járhatnék. Én mindig a sokoldalúság barátja voltam. Hiába, a papi személy, az mind szemellenzős. Ha kineveznék püspöknek, mondjuk, az más! Írt is egy pompás röpiratot Peel mellett. Igen, akkor meglenne a mozgása, az előkelőbb körök, minden. Még meg is hízna. Én mégis azt ajánlom, beszéljen Mrs. Casaubonnal. Neki, mármint a húgomnak, van esze éppen elég. Mondja meg neki, hogy a férjének egy kis élénkségre, egy kis mulatságra volna szüksége, és hogy vegye neki elő a vidámabbik kedvét.

Lydgate Mr. Brooke tanácsa nélkül is Dorotheához fordult volna. Nem volt jelen, amikor a nagybátyja a lowicki élet kellemessé tételét célzó ötleteit szórta, többnyire azonban ott állt a férje mellett, és arcán oly önkéntelenül tükröződött az egészségéért érzett aggodalom, hogy Lydgate a színfalak mögött zajló drámát sejtett, és szívesen szegődött volna nézőjéül. Azzal biztatta magát, hogy csupán kötelessége szerint jár el, ha tudatja Mrs. Casaubonnal az igazat férje kórjóslatát illetően, de az is megfordult a fejében, milyen érdekes lesz vele bizalmasan beszélnie. Az orvos szereti a lélektani megfigyeléseket, és megfigyeléseinek eszközlése közben könnyen bonyolódik olyan jóslatokba, amelyekben élet és halál az illő súlyát veszti. Lydgate maga gyakran űzött csúfot díjtalan jövendöléseiből, és megfogadta, hogy ezúttal körültekintőbb lesz.

Kereste Mrs. Casaubont, de mikor megtudta, hogy sétálni ment, indulni készült ő is. Akkor jelent meg Dorothea és Celia, a márciusi széltől kipirult arccal. Lydgate kérte, hogy négyszemközt szeretne vele szólni. Dorothea kinyitotta a könyvtár ajtaját, mert találkozásuk színhelyéhez ez a szoba volt a legközelebb, és csak az járt az eszében, mi mondanivalója lehet az orvosnak Mr. Casaubon állapota felől. Most lépett be ide először, mióta férje megbetegedett, még a szolga sem nyitotta ki azóta a zsalugátereket. Éppen csak annyi fény esett be, hogy az ablaknál olvasni lehetett.

- Bocsásson meg a gyászos fényért - mentegetőzött Dorothea, amint megállt a szoba közepén. - Mióta az olvasást megtiltotta, a könyvtárat nem használjuk. Remélem azonban, hogy Mr. Casaubon hamarosan újra itt töltheti idejét. Talán nem tartja elég gyorsnak a javulását?

- De igen. Gyorsabb, mint először hittem. Szinte máris elmondható, hogy szokásos egészségének örvend.

- Attól tart talán, hogy visszaeshet? - kérdezte Dorothea, mert fölfigyelt Lydgate szavainak különös súlyára.

- Ilyen esetekben nehéz jóslásokba bocsátkozni - állapította meg Lydgate. - Egyetlen bizonyosságunk, hogy Mr. Casaubonra nagyon ügyelnünk kell, nehogy idegeinek ellenállását próbára tegyük.

- Beszéljen világosan, könyörgök - kérlelte Dorothea. - Elgondolnom rossz, hogy lehet valami a betegségében, ami felől nem tudok, vagy ha tudtam volna, másként cselekszem. - A szavak úgy törtek ki belőle, mint megannyi sikoly. Látszott, hogy valami megrendítő élményben volt része, nem is olyan régen.

- Üljön le - tette hozzá Dorothea, és maga is leült a legközelebbi székre. Ahogy a kalapját és kesztyűjét félrevetette, abból kitetszett, hogy a formaságokat ugyanígy veti félre, ha sorskérdés előtt áll.

- Az én nézetem támasztja alá azzal, amit mond - folytatta Lydgate. - Az orvos egyik kötelessége szerintem éppen, hogy az efféle lelkiismeret-furdalást megelőzze. Kérem azonban, fontolja meg, hogy Mr. Casaubon esetében alig van a jóslásoknak helye. Élélhet tizenöt évig is, vagy akár tovább, és általános állapota nem lesz rosszabb, mint mind ez ideig.

Dorothea elsápadt. Amikor Lydgate megmondta a magáét, halkan hozzátette: - Mármint ha nagyon óvatosak vagyunk.

- Úgy van... Óvjuk mindenfajta izgalomtól és a megfeszített szellemi munkától.

- Szerencsétlen a munkája nélkül - mondta Dorothea, szinte látván, miféleképpen.

- Tudom. Mást nem tehetünk, mint hogy közvetve és közvetlen megpróbáljuk könnyíteni és változatossá tenni elfoglaltságát. Ha a körülmények szerencsésen összejátszanak, nincs okunk

attól tartani, hogy, mint mondtam, a szívgyengeség ismét olyan válsággal fenyegetne, mint legutóbb. Másrészt lehetséges, hogy a baj rohamosan rosszabbodik. Ilyen esetekben a hirtelen halállal is számolni kell. Körültekintésünknek erre az eshetőségre is ki kell terjednie.

Pillanatnyi csend támadt. Dorothea mintha márvánnyá változott volna, holott a belső élete annyira felizzott, mint még soha: egyetlen pillanat alatt tenger lehetőséget végigtekintett.

- Segítsen, az Isten is megáldja - szólalt meg végül semmivel sem emeltebb hangon, mint az előbb. - Mondja meg, mit tehetek.

- Külföldi úthoz mit szólna? Ha jól hallottam, Rómában jártak nemrégiben.

Az utazás feltoluló reménytelen emlékei ismét kivetették Dorotheát sápadt magába roskadásából.

- Ó, azt semmiképpen... Az volna a legrosszabb - jelentette ki valami gyermekes duzzogással, s a könnyei megindultak. - Aminek nem örülhet, annak haszna nincsen.

- Jobban tettem volna, ha meg sem említem - mentegetőzött Lydgate megdöbbenten. Kíváncsisága e házasság felé fordult egyszerre. Ilyen nőről, mint Dorothea, nem is hallott még.

- Helyesen tette, hogy az igazságot közölte velem. Köszönettel tartozom érte.

- Annyit szeretnék hozzáfűzni még, hogy óvakodnék Mr. Casaubon felvilágosításától. Neki csupán annyit kell tudnia, hogy a nehéz munkától óvakodjék, és hogy egynémely életrendi szabály megtartása kívánatos. Ha félelmet plántálunk bele, éppen a legkevésbé kívánatos lélekállapotba juttatjuk.

Lydgate felkelt. Ugyanabban a pillanatban felkelt Dorothea is, és gépiesen lekanyarította a köpenyét, mintha fojtogatná. Lydgate meghajolt és elbúcsúzott, amikor Dorothea olyan könnyes indulattal, amely talán imádsággá válik benne, ha egyedül marad, megszólalt:

- Maga bölcs ember, ugye? Maga az életet és halált jól ismeri. Adjon tanácsot. Gondolja meg, mit tehetek. A férjem egész életében a jövőbe tekintve dolgozott. Nincs miért másért élnie. Én pedig nem élek másért...

Lydgate még hosszú éveken át őrizte az emlékét e segélykiáltásnak - e lélektől lélekig ható csengésnek, de mást nem értett belőle, mint hogy rokon természetük ugyanabban a révületes fényekkel villózó zavaros világban halad egymás mellett. Mi egyebet mondhatott volna most, mint hogy másnap ismét meglátogatja Mr. Casaubont?

Amint Lydgate elment, Dorothea könnyei előtörtek, és megszabadították fojtó szorongásától. Aztán megtörülte a szemét, mert eszébe jutott, hogy kétségbeesését nem szabad férjével éreztetnie. A szobában szétnézvén elgondolta, hogy a szolgával rendet kell tétetnie benne szokás szerint, mivel Mr. Casaubon bármelyik pillanatban újból használni kezdheti. Az íróasztalon ott hevertek a levelek érintetlenül, mióta a rosszullét rájött, köztük az ifjú Ladislaw levelei, és mint Dorothea oly jól emlékezett, a neki szóló is, még mindig bontatlanul. Kínos érzéssel nézett rájuk, mert mintha ezek indították volna haragra a férjét, haragjára válasznak az ő visszavágását, s a visszavágás hozta volna férjére a bajt. „Lesz még időm elolvasni, ha ismét a kezembe nyomja” - gondolta el, mert semmi kedve nem volt magához venni őket. Aztán jutott az eszébe, hogy jobb lenne talán mégis, ha elrejtené a szeme elől - nem tudni, mi bennük olyan dühítő, mégsem szabad, hogy a jelenet megismétlődjék. Ezért először a férjének szólót futotta át, nem kellene-e választ írni a várható kellemetlen látogatás elhárítására.

Will levele Rómából jött. Azzal kezdte, hogy Mr. Casaubonnak járó háláját ugyan arcátlanság volna köszönetekkel leróni. Nyilvánvaló viszont, ha háláját meg nem mutatná, nálánál hit-

ványabb lelkű szélhámos nem használt volna ki adakozó barátot. Tehát az áradozó köszönetnyilvánítással csak annyit mondana: „Én becsületes vagyok." Will azonban végre fölismerte hibáit, amelyekre Mr. Casaubon oly gyakran rámutatott, és azt is, hogy kijavításukhoz szorultabb helyzetre van szükség, mint amilyenbe mindeddig az említett rokoni nagylelkűség folytán kerülhetett. Bízván bízik, hogy a bőkezűséget úgy hálálja meg legméltóbban, ha ugyan meghálálhatja, hogy költséges neveltetését gyümölcsözteti, és a jövőben nem él olyan pénzzel, amelynek mások talán nagyobb hasznát látnák. Angliába jön szerencsét próbálni, mint annyi más fiatalember kénytelenségből, ha a tőkéjét a fejében hordozza. Barátja, Naumann, rábízta a *Hitvitá*-t - Mr. Casaubonnak festett képét -, ezért mindkettőjük engedelmét kéri, hogy Lowickban személyesen nyújthassa át. Ha Párizsba két héten belül küldenek el válaszukat letétként, megelőzhetik - ha úgy látják - alkalmatlan időben teendő látogatását. Mellékel továbbá egy levelet Mrs. Casaubon számára, amelyben Rómában elkezdett művészeti vitájukat folytatja.

A neki szóló levélben Dorothea azt látta, hogy valójában az ő vakhitű ragaszkodásával folytatja a harcot - ámde a fiatalos hévvel írott sorokat lehetetlen volt olvasnia most, mikor a tulajdon helyzetét józan fényben éppen nem láthatta. Először is azt kellett meggondolnia, mi történjék a másik levéllel - talán még idején értesítheti Willt, hogy ne jöjjön Lowickba. Végül a náluk vendégeskedő nagybátyjának adta át a levelet, azzal a kéréssel, hogy tudassa Will-lel Mr. Casaubon betegségét, s hogy állapota nem engedi látogatók fogadását.

Mr. Brooke-nál nem volt készségesebb levélíró. Csak a rövidre fogott válaszokhoz nem értett, így aztán három miniszteri ívet készült kitölteni eszméivel, nem takarítván meg a lapszéleket sem. Dorotheának azonban ennyit mondott csupán:

- Persze, drágaságom, megírom én. Eszes fiatalember... mármint ez a Ladislaw úrfi... megkockáztatnám akár, hogy roppant törekvő fiatalember. A levele is talpraesett... érzékről tesz tanúbizonyságot, hogy úgy mondjam. Mindenesetre tájékoztatni fogom Casaubon felől.

Mr. Brooke tollhegye azonban független gondolkodónak bizonyult, és mondatokat szerkesztett, jóakarattól duzzadó, lendületes bekezdéseket, mielőtt gazdája megzabolázhatta volna. Sajnálkozását fejezte ki, és orvoslatokat ajánlott, melyeknek szövegezését Mr. Brooke újraolvasván sziporkázónak ítélt - legrosszabb esetben is éppen helyénvalónak, és mindezek a levél olyanfajta kikerekítésére ihlették, amilyet máskülönben álmában el nem gondolt volna. Tolla nevezetesen sajnálatosnak vélte, ha Ladislaw úrfi nem látogathatja meg, mikor amúgy is itt jár vagy járt volna a szomszédságban, őt is, hogy Mr. Brooke jobban megismerhetné, s hogy ketten együtt végre átvizsgálhatnák olasz rajzainak elhanyagolt gyűjteményét; sejtette továbbá, hogy érdeklődése határtalan a bőröndnyi új elgondolással hazaérkező fiatalember iránt, és a második lap aljáig afelől is sikerült meggyőznie Mr. Brooke-ot, hogy akár meg is hívhatná az ifjú Ladislaw-t, mert ha egyszer nem fogadják Lowickban, nem volna-e indokolt Tiptonba jönnie? Rengeteg megbeszélnivalójuk volna, lévén ez az idő a kibontakozásoké - a politikai szemhatár mindegyre tágul -, és Mr. Brooke tolla itt ismét nekiiramodott, kisebb szónoklattá fokozva a middlemarchi *Úttörő* tökéletlenségén való sopánkodását. S míg a levelet pecsétjével lezárta, szárnyas tervek ragadták hirtelen a magasba: eszmék formába öntésének módját értő fiatalember... az *Úttörő* megvásárlása... az új képviselőjelölt útját egyengeti azon túl... az irattár használhatóvá válik... Ki láthat előre minden következményt? Celia hamarosan férjhez megy. Milyen kellemes volna egy fiatalembert vendégül látni legalábbis egy ideig!

Úgy ment el Lowickból, hogy Dorotheának el sem mondta, mi mindent foglalt bele ebbe a levélbe. Igaz, Dorotheát lefoglalta a férje. A sokféle terv e pillanatban talán nem is érdekelte volna.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET

Hogyan halljad hangját a nagyharangnak,
Ha nem kondíthatod? Fújj akár fuvolát
Nemes öntvénye alján s jól fülelj:
Ezüstös sikkanás, igaz hangra találtál.
Akkor megzendül súlyos érc-kasa,
S rá milliónyi hullám bongó válasza
Egy szívvel visszacseng.

Lydgate aznap este Mrs. Casaubonról beszélt Miss Vincynek, hangoztatván, milyen nagy érzést látszik táplálni a nálánál harminc évvel idősebb száraz tudós iránt.

- Természetes dolog, hogy a férjét imádja - mondta Rosamond, s a következtetés könnyedsége gyönyörűvé varázsolta a természettudóst szemében, holott Rosamond arra gondolt közben, hogy nem is lehet olyan szomorú a lowicki udvarház úrnőjének lenni, ha egyszer az ura hamarosan elpatkol. - Szépnek véli Mrs. Casaubont?

- Szépnek vélném, ha gondolkodtam volna felőle - felelte Lydgate.

- Nyilván nem férne össze a hivatásával, hogy ilyesmiken gondolkodjék - mosolygott Rosamond, s a gödröcskéi megjelentek. - Lám, nőttön-nő a népszerűsége! Ha jól emlékszem, Chettamékhoz hívták előbb, most pedig Casaubonékhoz.

- Úgy van - ismerte el Lydgate szinte kényszeredetten. - Mégis szegényeket szívesebben látogatnék, mint ilyen családokat. A gazdagok kóresetei valahogy egyhangúbbak, nagyobb a felhajtás, és a szamárságaikat alázatosabban kell meghallgatni.

- Mázsásabbakat nem mondhatnak, mint a middlemarchiak - mondta Rosamond. - Nálunk legalább tágas folyosókon jár-kel, és rózsák illatát szívja mindenfelé.

- Ez már igaz, Mademoiselle de Montmorenci - válaszolta Lydgate, és az asztal fölé hajolva gyűrűsujjával kiemelte a Rosamond tarsolya szájából kilátszó finom zsebkendőt, mint aki az illatát akarná beszívni, s közben mosolyogva nézett rá.

Ámde ilyen könnyedén nem rebeghetett Middlemarch rózsája körül, míg a világ világ. Elzárkózni sem e városban, sem másutt nem lehetett, és a két szépelgő nem menekült „különbkülönb bonyodalmak, fontolgatások, nekirugaszkodások, összecsapások, visszavonások hálójából, amilyet az élet mindenkinek sző". Miss Vincynek felrótták, akármit tett, mert hódolóinak, bírálóinak jobban a szeme előtt volt most, mióta Mrs. Vincy némi csetepaték után elvonult a Kőportára Freddel pihenni egy darabig. Másképp nem elégíthette meg az öreg Featherstone-t, egyszersmind szemmel tartván Mary Garthot, akit Fred betegsége múltával mind kevésbé látott kívánatos menyének.

Bulstrode néni például gyakrabban látogatott be a Lowick Kapu utcába Rosamondhoz most, hogy egyedül volt. Mrs. Bulstrode, meg kell hagyni, testvéri együttérzéssel figyelte bátyjáék életét - elgondolta ugyan akárhányszor, hogy nősülhetett volna jobban is, de a gyerekeknek jó nagynénjük volt. Mármost Mrs. Bulstrode testi-lelki barátságot tartott Mrs. Plymdale-lel. Hasonló ízléssel ítélkeztek selymek, fehérneműminták, porcelánok és papok felől, egészségük és háztartásuk apróbb bajait megvallották egymásnak, és Mrs. Bulstrode alig érezhető fensőbbsége - komolysága, teszem azt, szellemiekhez való nagyobb vonzalma, vagy udvarháza a

városon kívül - színezte inkább a beszélgetésüket, mintsem eltántorította volna őket egymástól: jóakaratú asszonyok voltak, maguk sem tudták, mitől ketyegnek.

Mrs. Bulstrode elejtette délelőtti látogatása során Mrs. Plymdale-nél, hogy nem maradhat soká, mert be kell néznie szegény Rosamondhoz.

- Miért „szegény Rosamond" egyszerre? - érdeklődött a fürge szemű, idomított sólyomhoz hasonlatos Mrs. Plymdale.

- Olyan aranyos teremtés, és gondtalanságra nevelték. Az anyjuk léhaságától, tudod, mindig féltettem a gyerekeket.

- Nos, Harriet, ha kimondhatom, ami a szívemet nyomja - szólt Mrs. Plymdale jelentősen -, úgy gondolom, Mr. Bulstrode-dal együtt minden okotok megvan az örömre. Hiszen ti pártoltátok Mr. Lydgate-et annyira.

- Mit értsek ebből, Selina? - kérdezte Mrs. Bulstrode szívbéli csodálkozással.

- Semmi olyat, amiért hálás ne lehetnék Ned nevében - válaszolta Mrs. Plymdale. - Holott olyan feleséget a fiam nyilván különbül el tudna tartani, mint más, mégis örülni fogok, ha odébb kereskedik egy házzal. Persze az anya mindenképp félti a gyermekét, és némely fiatalembert a visszautasítás rossz életre visz. Különben, ha mindenképp hallani akarod a véleményem, én az olyat sosem szerettem, aki most vetődött a városba.

- Nem is tudom, mit mondjak, Selina - válaszolta Mrs. Bulstrode ünnepélyesen. - Mr. Bulstrode is úgy került ide valamikor. Jövevény volt Ábrahám és Mózes is, ezért meg van írva, hogy a vendégszeretet mindenkinek kijár. Különösképpen - tette hozzá némi szünet után - a feddhetetlennek.

- Nem a hit igazságait vitatom én, Harriet. Az anya szólt belőlem.

- Tudhatod, Selina, hogy soha egy szóval sem elleneztem fiad és unokahúgom házasságát.

- Ó, Miss Vincy büszkesége az akadály, tudom én azt - vallotta Mrs. Plymdale első ízben ilyen bizalmasan. - Neki nem felel meg middlemarchi fiatalember. Az anyjától magától hallottam. Ezt nem nevezném éppen keresztény szellemnek. Most azonban úgy értesülök, hogy végre megtalálta büszkesége méltó párját.

- Csak nem gondolod, hogy Rosamond és Lydgate között lehet valami? - kérdezte Mrs. Bulstrode, bár igazában a tulajdon tájékozatlansága döbbentette meg.

- Hát lehetséges, hogy nem hallottad, Harriet?

- Ó, én olyan keveset járok el otthonról. A pletykát sem szeretem. Alig is mondanak nekem valamit néha. Te annyi mindenkivel találkozol. Más mindenfélékkel, mint mi.

- De hát az unokahúgod és Mr. Bulstrode választottja... különben biztos, hogy a tiéd is, Harriet! Egy időben azt hittem, Kate-nek szánod. Mire felcseperedik.

- Alig hinném, hogy komoly az ügy - állapította meg Mrs. Bulstrode. - A bátyám tájékoztatott volna.

- Ki-ki másként gondolkodik az ilyesmi felől, de én úgy hallom, hogy aki csak együtt látja Miss Vincyt Mr. Lydgate-tel, mind azt hiszi, jegyesek. Persze nekem semmi közöm az egészhez. Rajzoljam elő neked az ujjatlan kesztyű mustráját?

Mrs. Bulstrode szeme kinyílt, mire unokahúgát felkereste. Maga is csinosan öltözött, ámde most a szokásosnál nagyobb sajnálattal vette észre, hogy az éppen hazaérkezett Rosamond utcai ruhájában szinte pompásan fest. Mrs. Bulstrode a bátyjának volt kicsinyített női mása, a

férje tökmag-színéből ugyan semmi sem tükröződött az arcán. Nyílt tekintetű asszony volt, és nem köntörfalazott.

- Úgy látom, kedvesem, egyedül vagy - kezdte, mikor a fogadószobába léptek, és vizsga szemmel körülnézett. Rosamond megérezte, hogy nagynénjének fontos mondanivalója lehet, amint leültek egymás mellé. Rosamond félkalapjának fodros galandszegélye azonban oly igézetes volt, hogy Mrs. Bulstrode megkívánta az ő Kate-jének is. Fürkésző tekintete a galandos karéját járta, amíg beszélt.

- Hallok valamit, ami nagyon meglep, Rosamond.

- Ugyan mit, néni? - Rosamond szeme nagynénje hímes gallérját vizsgálgatta.

- Alig hittem a fülemnek... hogy eljegyeztek a tudtom nélkül... Apád sem tudatta velem. - Mrs. Bulstrode szeme végre Rosamond szemét kereste.

- Nem vagyok menyasszony, néni - mondta Rosamond, és mélyen elpirult.

- Mindenki állítja mégis... az egész város ezt beszéli.

- Nem adnék a város beszédére - felelte Rosamond nagy megelégedéssel.

- Ugyan, kedvesem, több tekintettel lehetnél a szomszédokra. Ne feledd, hogy betöltötted a huszonkettőt, és nagy örökség nem néz rád, hiszen apád az igényeidnek ellen nem állhat. Mr. Lydgate művelt és okos ember, és tudom, hogy e tulajdonságoknak mekkora a vonzásuk. Magam is szeretnék társalogni az ilyen emberrel, nagybátyád pedig igen hasznosnak ítéli. Foglalkozása azonban nem a leggyümölcsözőbb. Nem mondom, a világi gazdagság nem minden, de azt is tudni kell, hogy orvosokban ritkán gyökerezik mélyen a vallásos meggyőződés... a szellem önteltségében élnek. Te pedig nem illenél szegény emberhez.

- Mr. Lydgate nem szegény, néni. Előkelő körökkel tart kapcsolatot.

- Tőle magától hallottam, hogy szegény.

- Azért mondhatta, mert nagy lábon élő emberek társaságához szokott.

- Teneked, kedvesem, ne legyen semmi dolgod nagy lábon élő társaságokkal.

Rosamond a tarsolyával babrált. Sem felvágott nyelvű nem volt, sem szavakész, de az életét a maga ügyének tartotta.

- Tehát igaz? - nézett rá Mrs. Bulstrode szigorúan. - Szóval te Mr. Lydgate-et választottad magadnak. Meg is egyeztetek, csak éppen apád nem tudja. Légy őszinte, kedvesem. Megkérte Mr. Lydgate a kezedet?

Szegény Rosamond kínban volt. Sohasem kételkedett Lydgate érzelmeiben és szándékában, most azonban, hogy nénje nekiszegezte a kérdést, nem örült, hogy nem mondhat igent. Büszkesége csorbát szenvedett, csupán a jó nevelése sietett segítségére.

- Bocsásson meg, néni. Ha lehetne, inkább nem beszélnék erről a tárgyról.

- Bízom benne, kedvesem, hogy határozott ígéret nélkül nem ajándékozod senkinek a szívedet. Márpedig két kitűnő kérőd akadt, és te mind a kettőt kikosaraztad!... Az egyiket még nem sikerült eltántorítanod, ha ugyan meggondolnád magad. Ismertem egy híres szépséget, aki a végén rosszul ment férjhez, éppen tétova játékai miatt. Mr. Ned Plymdale nem eldobni való fiatalember... akár jóképűnek mondható. Egyetlen fiú, és az üzlete jövedelmezőbb, mint holmi szabad foglalkozás. Nem mintha a házasságot mindennek elébe helyezném. Én a lélek megbékélését keresném előbb. Egy leány azonban ura maradjon a szívének.

- Ha ura volnék, sem adnám Mr. Ned Plymdale-nek. Egyszer már kikosaraztam. Érzések nem fordulnak a visszájukra - jelentette ki Rosamond, és úgy érezte, sikeresen játssza a regényes hősnőt.

- Megértettem, kedvesem - szólt Mrs. Bulstrode mélán, és indulni készült. - Viszonzás nélkül játszottad el érzelmeidet.

- Éppen nem, néni - felelte Rosamond nyomatékosan.

- Bizonyos vagy Mr. Lydgate komoly szándéka felől?

Rosamond két orcája addigra égőpiros volt. Feszengésében úgy döntött, hogy a kérdésre nem felel, ezért a nagynénje gyanújában megerősödve távozott.

Mr. Bulstrode holmi csip-csup világi ügyekben mindig hajlott felesége kérésére, felesége pedig azt kérte tőle ezúttal, különösebb indokolás nélkül, hogy az első alkalommal szedje ki Mr. Lydgate-ből, szándékában van-e a hamaros nősülés. A válasz határozottan tagadó volt. Mr. Bulstrode a keresztkérdésekre kivallotta, hogy házasságra érett lelkű ember ilyen könnyedén semmiképp sem mondott volna nemet. Mrs. Bulstrode tehát úgy érezte, szent kötelesség háramlott rá, és hamarosan megrendezett egy négyszemközti beszélgetést Lydgate-tel, amelynek során Fred Vincy betegségéről rátért bátyja népes családjának gondjára, majd általánosságban célozgatni kezdett a megállapodni vágyó fiatalság zilált gondolkodására. Fiatalemberek például gyakran bizonyulnak megátalkodottnak s érdemtelennek költséges nevelésükre, lányok viszont olyan helyzetekbe sodródnak, hogy maguk veszélyeztetik szebb reményeiket.

- Különösen a csinosabbja. Még inkább, ha a szülei kedvelői a vendéglátásnak - folytatta Mrs. Bulstrode. - Az ilyen lánynak mindenféle urak teszik a szépet, némelyikje akár magához láncolja a pillanat örömeért, és másokat elijeszt. Szerintem súlyos felelősség, Mr. Lydgate, lányok reményeinek útját állni. - Mrs. Bulstrode e megállapítás után farkasszemet nézett Mr. Lydgate-tel, hogy figyelmeztetése vagy éppen megrovása nyilvánvaló legyen.

- Való igaz - mondta Lydgate, és állta a tekintetét keményen, talán még nyújtotta is a pillanatot. - Másfelől önhitt arszlán legyen, aki csak jár-kel a világban, és hölgyekhez akkor szól, ha határozott ígéretet kapott, hogy beleszeretnek... vagy legalább mások fogadnak rá.

- Jaj, Mr. Lydgate, tudja nagyon jól, mennyire előtte jár a többinek. Fiatalembereink a nyomába sem léphetnek. Ha egy házat a látogatásával kitüntet, ott a leány érzéseit föllázítja a józan párválasztás ellen, és kosarat ad mindnek, aki csak jelentkezik.

Lydgate-nek nem hízelgett annyira, hogy Middlemarch Orlandóinak fölébe kerekedett, mint amennyire Mrs. Bulstrode szavainak rejtett értelme bosszantotta. Mrs. Bulstrode viszont úgy érezte, hogy a helyzethez méltó súllyal szólt, és a „lázítás” előkelő használatával leplet vetett a kellemetlen apró részletekre.

Lydgate füstölgött magában, haját fél kézzel hátralökte, másikkal mellényzsebében kotorászott, majd lehajolt, és a kis spánielt hívogatta, de annak volt annyi esze, hogy a semmitmondó simogatások elől kitérjen.

A Példabeszédek Könyvéből alkalmasint kimaradt, hogy fájós fog a kavicson nem kérődzik örömestebb, mint rossz lelkiismeret a burkolt célzáson. Másnap Mr. Farebrother az utcán azzal búcsúzott Lydgate-től, hogy este Vincyéknél találkoznak. Lydgate azonban kurta nemet mondott, és a munkájára hivatkozott, mondván, hogy ezentúl otthon kell töltenie az estéit.

- Nocsak! Hát az árbochoz kötötted magad, és viaszt öntesz a füledbe? - nézett rá a káplán. - Bizony, ha nem akarsz engedni a szirének csábításának, jobb, ha idején intézkedel.

Néhány nappal előbb Lydgate nem tulajdonított volna jelentőséget a káplán szavainak, csak úgy hallgatta volna, mint minden megszokott ingerkedését. Most azonban célzást sejtett bennük arra nézve, hogy csakugyan bolondot tett, mert félreérthető módon viselkedett. Nem mintha Rosamond értette volna félre - nem, Rosamond, ennyit biztosan tudott, könnyű szívvel fogadta közeledését. Amilyennek ő szánta. Rosamondnak kitűnő a társas ösztöne, finoman mérlegeli viselkedését. Hanem akik körülveszik, azok csupa kotnyelesek és bölcsködők. A bajnak nem szabad elharapóznia. Úgy határozott, és ki is tartott határozatánál, hogy Vincyéket ezentúl csak hivatalos ügyben látogatja.

Rosamondot elfogta a boldogtalanság. Nénje kérdéseire támadt kínos érzése mindegyre erősödött, és a Lydgate nélkül töltött következő tíz napjában iszonyattal gondolta el akárhányszor, hogy a sors szivacsa milyen könnyen törli tisztára a halandók reményeivel telerajzolt táblákat. Rémítően üres világot látott, amelyet egy varázsló keze nemrég virágoskertté bűvölt. Úgy sejtette, hogy most megismeri a csalódott szerelem minden szenvedését, és hogy más férfi ilyen gyönyörű légvárak építésére nem indíthatná, mint amilyeneket ő az utóbbi hat hónapban emelt. Szegény Rosamond étvágytalan tengett, magányosan, akár Ariadne - valami bájos színi Ariadne inkább, aki ott áll utazókosarakba gyömöszölt összes kellékeivel, de a postakocsi csak nem jön.

A világ rengeteg gyönyörű zagyvalékát hívják szerelemnek, és mindenik a szent dühnek szóló felmentést kéri irodalomban és drámában. Szerencsére Rosamond nem készült semmi kétségbeesett tettre: szőke haját éppoly szépen kibodorította, mint egyébkor, és megmaradt büszkén higgadtnak. Legsikeresebben még azzal vigasztalta magát, hogy Bulstrode nénikéje állta az útját Lydgate látogatásainak - könnyebb volt bármit elhinnie, mint Lydgate önkéntelen közönyét. Aki a tíz napot rövid időnek véli - nemcsak lefogyáshoz, hervadáshoz, vagy a szerelmi szenvedély más mérhető következményéhez, hanem a találgatások és kétségek teljes körének bejárásához -, az nem tudja, mi zajlik egy fiatal hölgy választékos semmittevésének színfala mögött.

A tizenegyedik napon mégis úgy fordult, hogy Mrs. Vincy megkérte Lydgate-et, mikor távozóban volt a Kőportáról, hogy tudassa férjével, milyen sorsfordító változás küszöbén áll Mr. Featherstone, ezért szeretné, ha férje még aznap meglátogatná. Lydgate felkereshette volna Mr. Vincyt akár a tárházban ezzel az üzenettel, akár fölfirkanthatta volna jegyzőkönyvének egy kitépett lapjára, és becsúsztathatta volna a kapujuk alá. Ezek az egyszerű módok mégsem jutottak eszébe, amiből következtethetünk úgy is, hogy lelkiismerete nem tiltakozott igazán az olyan órában teendő látogatás ellen, amikor Mr. Vincyt nem találná otthon, hogy az üzenetet kénytelen legyen Miss Vincyre bízni. Egy férfi sokféle oknál fogva vonhatja meg társaságát másoktól, de talán még a napkeleti bölcsnek sem okozna benső boldogságot, ha megtudná, hogy a kutyának sem hiányzik. Legszebb volna persze, ha az ember csak fogná az új szokását és hozzáragasztaná a régihez - ha mondjuk Lydgate szólt volna egypár játszi szót most arról, hogy újabban tartózkodik a hiú időtöltéstől, és eljött, íme, a legtündéribb zenének is a böjtje. Meg kell vallanunk azt is, hogy a töprengése Mrs. Bulstrode célzásain tapadós pókhálót vetett mélyebb gondolatainak szövevényére.

Miss Vincy egyedül volt, és olyannyira elpirult Lydgate beléptére, hogy Lydgate is megzavarodott. Játszi szavak helyett rögtön küldetése tárgyára tért, és szinte ridegen kérte meg Rosamondot, hogy az üzenetet adja át atyjának. Rosamond visszatért boldogságára hideg zuhany volt ez a beszéd. Pirulása szétoszlott; semmitmondó biccentéssel ígérte, hogy átadja az üzenetet, aztán ismét kezébe vette láncöltéses kézimunkáját, mert munka közben nem kellett Lydgate szemébe néznie. Ha az eleje rossz, alighanem minden rossz. Lydgate kiült két hosszú pillanatot, s mivel mondani nem volt mit, felkelt, hogy megy, Rosamond pedig azon igye-

kezvén, hogy megdöbbenését el ne árulja, mintegy ijedten elejtette kézimunkáját, és maga is felkelt, majdhogynem álomkórosan. De Lydgate már hajlott is le a láncöltés után. S amint felkelt, veszélyesen közel került a kecses hattyúnyakon ülő bájos arcocskához. És amint a szemét ráemelte, valami furcsa reszketést vett rajta észre, most először. Tekintete fürkészővé vált. Rosamond e pillanatban ötéves gyermeknél természetesebben viselkedett. Érezte, hogy a könny a szemébe szökik, és hogy hiába rejtené, ezért inkább tűrte, akár a kék virág a harmatcsöppet, hadd gördüljön le arcára, ha akar.

E pillanatnyi önfeledtség volt az a pihe, amely a pillanatot helyrebillentette - szerelemmé változtatta a széptevést. Mert ne feledjük, hogy a harmatos nefelejcset vizsgáló férfiú jólelkű és szeles ember volt. Elfelejtkezett a láncöltésről, és egy eszme villant át lelke rejtekén, csodás módon gerjesztve fel a szerelmet, amely nem is érckoporsóban pihent ott, hanem csupán laza televényföld alatt. Keresetlenül és ügyefogyottan szólalt meg, de a hangja úgy csengett, mint valami szívhez szóló tüzes vallomás:

- Mi baj? Mondja meg, miért boldogtalan?

Rosamondhoz ilyen hangon még nem szóltak. Nem hiszem, hogy értette volna a kérdést, de amint Lydgate-re nézett, a könnye az arcára csordult. Pontosabb választ a könnyes hallgatásnál nem adhatott volna, és Lydgate-et elöntötte a gyöngédség arra a hirtelen gondolatra, hogy ez a kedves fiatal teremtés az örömét őtőle várja. És olyannyira megfeledkezett magáról, hogy a karját szelíden és védőn köréfonta - hiszen hivatalból gyámolítani szokta a gyengéket és a szenvedőket -, és megcsókolta a két nagy könnycseppet. Furcsa úton jutottak el az egyetértéshez, viszont nagy vargabetűt vágtak le. Rosamond nem haragudott, csak kissé hátralépett félénk boldogságában, úgyhogy Lydgate most melléülhetett, és bővebben kifejthette mondanivalóját. Rosamondból is kiszedte, mi bántja, majd hálás szóáradattal válaszolt rá. Vőlegényként hagyta el a házat félórán belül, s otthagyta lelkét zálogban.

Este megint eljött, hogy Mr. Vincyvel szóljon, aki éppen akkor tért vissza a Kőportáról azzal a boldog bizonyossággal, hogy Mr. Featherstone várható elköltözéséig nincs már sok idő. A „várható elköltözés” találó fordulata oly jókor jutott az eszébe, hogy a kedve még a szokásos esti jókedvénél is magasabbra hágott. Nagy biztonságot ad a szerencsés szóra rátalálnunk. Tetteink is hatásosabbá válnak általa. Az öreg Featherstone halála a szerencsés szó révén jogügyletté vált, Mr. Vincy tehát derűsen koppintotta meg tubákosszelencéje födelét. Még pillanatnyi ünnepélyességet és gyászt sem kellett tettetnie. Mr. Vincy ugyanis gyűlölte az ünnepélyességet meg a tettetést. Ugyan kinek kellene gyászba borulnia egy örökhagyó miatt? Ki szerezne gyászmisét a megöröklött ingatlan témájára? Mr. Vincy aznap este hajlott rá, hogy a kedélyesebbik oldalát tekintse mindennek: Lydgate-nek még azt is megmagyarázta, hogy Fredet, úgy látszik, mégis a család kemény fájából faragták, ezért hamarosan jobb egészségnek örvend, mint valaha. Mikor pedig Rosamond eljegyzéséhez kérték beleegyezését, könnyedén adta meg, áttérvén rögtön a házasság igájának kívánatos voltára és más bölcsességekre, majd arra a következtetésre jutott, hogy egy kis puncs ilyenkor elkel.

HARMINCKETTEDIK FEJEZET

Úgy fogadja a vigasztalást, mint a hideg levest.

SHAKESPEARE: *A VIHAR*[18]

Bizakvását a polgármester Mr. Featherstone-nak Fredhez és anyjához való ragaszkodásából merítette. Ez azonban elenyésző érzelem volt az öregúr vérrokonainak keblében dúló viharokhoz képest, mert a rokonok most mutatták ki igazán számos voltukat és a családi kötelékekhez való ragaszkodásukat, hogy az öregúr végleg ágynak dőlt. Természetes is. Hiszen amikor „szegény Peter" a faburkolatos társalgóban üldögélt karszékében, őket sem látta szívesebben, mint a ház körül rajzó szorgos csótányokat, melyek részére vizet forral a szakács. Nem is a garasoskodásukért fogadta őket ilyen rossz szívvel, hanem éppen a szegénységükért. Solomon öccse és Jane húga gazdag volt ugyan, mégsem tekintették bátyjuk családias nyíltságát és udvariasságtól való tartózkodását intő jelnek, hogy ünnepélyes végakaratából, mint vagyonos pályázók, kimaradnának, őket legalább nem tagadta meg és nem utasította ki házából, éppen ezért nem lehetett azt sem a különösségének felróni, hogy Jonah öccsét és Martba húgát meg a többieket nem is áltatta reményekkel. Mindnyájan ismerték Peter vezérelvét, mely szerint a pénz kényes tojás, meleg fészekbe kívánkozik.

Jonah, Martha meg a többi ágrólszakadt mégis másként vélekedett. A lehetőségek annyifélék, ahány arcot a lombfűrészmunka vagy a papírkárpit mintái közül kiolvashatunk: ott rejlik mindenki Jupitertől Juditig, csak az embernek legyen élénk a képzelőtehetsége. A szegényebbje és elhanyagoltabbja éppen hogy így okoskodott. Mivel Peter életében semmit nem tett értük, majd csak tesz valamit. Jonah úgy számított, hogy az emberek szeretnek meglepő végrendeleteket írni, Martha viszont azt állította, hogy semmi meglepő abban nincs, ha arra hagyja pénze nagyobb részét, aki a legkevésbé várná. Kínálkozott továbbá az a következtetés is, hogy ha az embernek tulajdon bátyja „ott fekszik" vízkórságban, csak észre tér, hogy nem a vér válik vízzé, és ha ugyan a végrendeletén nem változtatott, a pénze alighanem ott lesz a feje alatt. Vérrokonoknak mindenesetre ott kellene lesni a kertek alatt azokat, akik a házban járnak-kelnek, pedig nem is rokonok vér szerint. Végrendelet-hamisításról és megtámadott végrendeletekről mindenki hallott, és e bűntetteket valahogy aranypára vonta be, mert a hamis örökösök mindig jól jártak. Figyelembe kellett venni azt is, hogy szerencsés esetben akár le is fülelhetnék azt a nem vér szerinti rokont, amelyik éppen lopna ki valamit a házból - mikor szegény Peter „ott fekszik" tehetetlenül! Valakinek vállalnia kellene az őrtállást. E végkövetkeztetésben mindnyájan megegyeztek Solomonnal és Jane-nel. Más unokaöcsök, unokahúgok és másodunokatestvérek éppenséggel azt hangoztatták, hogy aki életében különcködött, halálában is elherdálja a vagyont, ezért helyes volna, ha a családi érdek fölött mindnyájan őrködnének, annál is inkább, mert a Kőporta rendszeres látogatásához igenis joguk van. Martha néni, férjezett Mrs. Cranch nehéz légzéssel bajlódva élt Mészföveny-pusztán, és az utazásra nem vállalkozhatott, hanem a fia, szegény Peter első unokaöccse, célirányosan képviselhette volna anyja érdekeit, szemét kinyitván, nehogy Jonah bátyja csalárd módon használja ki az előre nem láthatatlant. A Featherstone-vért általában az az érzés bizsergette, hogy jó lenne, ha mindenki rajta tartaná a szemét mindenkin, és ha mindenki más meggondolná, hogy Isten szeme mindent lát.

[18] Babits Mihály fordítása.

Ilyenformán a Kőportán mindennapos látvány lett a kocsiból kiszálló vagy a kocsiba beszálló vérrokon, és Mary Garthnak jutott az a hálátlan feladat, hogy érkezésüket bejelentse Mr. Featherstone-nak, aki azzal a még hálátlanabb feladattal küldte vissza, hogy föltétlenül közölje velük: a színüket sem akarja látni. Mint házvezetőnő, Mary kötelességének érezte, hogy jó vidéki szokás szerint marasztalja és vendégelje őket, mégis úgy döntött, hogy kikéri Mrs. Vincy véleményét a földszinti traktálás felől, mivel Mr. Featherstone az emeleten fekszik.

- Ugyan, drágám, ha a házban valaki a végét várja és vagyona van, olyankor nem szabad szűkkeblűsködni. Isten látja a lelkemet, én nem sajnálnám tőlük a sonkát a kamrából... csak éppen a javát tedd félre a temetésre. Egy kis töltött borjúszegy meg valami finom sajt mindig legyen kéznél. Aki a halálán van, annak a háza nyitva álljon - oktatta Maryt a melegszívű Mrs. Vincy, mert a kedélye ismét a régi volt, és tollazata friss színekkel pompázott.

Némely látogató azonban, ha már leszállt a kocsiról, nem akart odébbállni a töltött borjúszegy és a sonka után sem. Jonah bácsi példának okáért - efféle kellemetlen alakok kerülnek a legjobb családokban is: még a főnemesség körében is akad telhetetlen papzsák, akinek se adósságból, se pénzből nem elég soha -, Jonah bácsi, mondom, miután az Isten levitte a dolgát, oly szerény keresményből tengette életét, hogy azzal már dicsekedni sem dicsekedhetett, jóllehet tisztességesebb üzlet, mint a tőzsdén vagy a lóversenyen csalni, ráadásul a jelenlétét sem igényelte holmi füstös irodákban. Nem, ő megelégedett e foglalkozáshoz egy békés sarokkal, ha az ételt elébe hozták. Ezúttal a konyha sarkát választotta, részint mert a tűzhöz úgy került legközelebb, részint mert nem akart egy asztalhoz ülni Solomonnal, akiről testvériesen bő véleménye alakult ki. Ünneplőjében elhelyezkedett egy kényelmes karosszékben, s mert úgy érezte, hogy a madár markából már ki nem röppen, a vasárnapra és a Zöld Disznó söntésében felhajtandó áldomásokra célozgatott, majd közölte Mary Garthszal, hogy neki addig itt a helye, amíg Peter bátyja az ibolyát fölülről szagolja. A család fekete báránya mindenütt vagy az okos fiú, vagy a hülye fiú. A Featherstone családban Jonah az okos fiú volt, ezért eltréfálkozott a tűzhely körül sürgölődő szolgálókkal. Miss Garthot azonban gyanakvó tekintettel követte mindenfelé.

Egy gyanakvó szempárral Mary még összebékélt volna, csakhogy ott volt az ifjú Cranch is, ő pedig, ha már egyszer eljött idáig Mészföveny-pusztáról anyja érdekeinek képviseletében és Jonah bátyja szemmel tartására, kötelességének érezte, hogy társasággal szolgálván neki, a konyhában töltse idejét. Cranch úrfi nem állt meg félúton okosság és hülyeség között - nem, ő továbbment annál, s hozzá oly ijesztően kancsított, hogy szándéka felől kétségben maradt mindenki a környezetében, tudni csupán annyit lehetett, hogy nem viszi erős szándék se erre, se arra. Mikor Mary Garth a konyhába lépett, és Mr. Jonah Featherstone követni kezdte vizslató hideg szemével, utánafordult Cranch úrfi is, mintha megjegyzését akarná kihívni kancsítására. Szegény Mary már sokallta a végén, s hol elöntötte az agyát a vér, hol a komolyságát alig bírta megőrizni. Egy napon nem állhatta szótlanul, és lefestette az örökös konyhai színt Frednek, aki rögtön látni akarta maga is, ezért úgy tett, mintha dolga a konyhán vinné keresztül. Hanem az a két szempár alig emelkedett rája, Frednek ki kellett fordulnia a konyhából, méghozzá a legközelibb ajtón, amely a tejeskamrába szolgált, ott aztán, a nagy hodályban, mindenféle fazekak között akkora nevetés tört ki belőle, hogy a konyhában is visszhangzott. Más ajtón szökött tovább, de addigra Mr. Jonah, először látván Fred sápadt arcát, hosszú lábát és betegségében kifinomult vonásait, csak úgy szórta a gúnyos sziporkákat, amelyek részint Fred külsejének szóltak, részint erkölcsét feddték.

- Hogyhogy te nem viselsz ilyen úri nadrágot, te Tom? Hogyhogy teneked nincs ilyen előkelő pipaszárlábod? - ugratta Jonah az unokaöccsét, és rákacsintván jelezte, hogy efféle kérdésekre

nem könnyű válaszolni. Tom lenézett a lábára, de nem juthatott döntésre, vajon erkölcsi feddhetetlenségét szeresse-e jobban, vagy a végtagok bűnös hosszát és a nadrágszár vele járó előkelőségét.

A nagy faburkolatos társalgó is „virrasztó" vérrokonok szemétől villogott. Voltak sokan, akik csak jöttek, megebédeltek, és már mentek is, de Solomon bácsi meg az a hölgy, aki Jane Featherstone-nak született azelőtt huszonöt évvel, hogy nevét Mrs. Waule-ra cserélte volna fel, úgy látta helyesnek, ha mindennap elül itt egypár órát, és más foglalatosság híján a ravasz Mary Garthot figyeli - bár rajtakapni nem tudták, oly agyafúrtan űzte játékait -, és mutatóba ki-kiszorítottak egy-egy könnyet, mint akitől több is telik, ha majd eljön az ideje; főként olyankor, mikor elgondolták, hogy őelőttük Mr. Featherstone szobájának ajtaja zárva. Az öregúr családutálata ugyanis mintha még jobban elmérgedt volna az utóbbi időben, amióta a harapós megjegyzésekre nem volt ereje. A döféshez bágyadt öregúr vérében mintha több maradt volna a mérgéből.

Mivel Mary Garth hírnökségében nem bíztak, egy ízben bemerészkedtek a hálószoba ajtaján, talpig feketében mind a ketten - Mrs. Waule fehér zsebkendőt is készített kibontva -, mindkettőjük arcán a félgyász bíbora. A rózsás arcú és repülő szalagos Mrs. Vincy éppen szíverősítőt szolgált fel vérrokonuknak, a szerencsejátékos természetéhez méltóan bodorított hajú, sápatag Fred pedig a karszékben hengergőzött.

Az öreg Featherstone, alighogy meglátta parancsával dacoló gyászos testvéreit, dühe feltámadt, és hatásosabban erősítette szívét a szíverősítőnél. Az ágy hátának volt nekipolcolva, és aranygombos botja ott hevert a keze ügyében. Fölkapta a botot, és meglengette, mintegy a rút szellemek elijesztésére, rekedt fejhangon ordítván rájuk:

- Ki innét, Mrs. Waule! Takarodj, Solomon!

- Jaj, Peter bátyám - kezdte volna Mrs. Waule, de Solomon a szájára tapasztotta a kezét. Kiülő pofacsontú, hetvenes forma ember volt, a szeme kutatón járt, és természete higgadtabb lévén Peter bátyjáénál, ravaszabbnak is képzelte magát. Valójában senki embertársáról nem hitte, hogy az ő eszén túljárhat, már azért sem, mert csalárdabbak és kapzsibbak aligha lehettek, mint amilyennek Solomon nézte őket. Még az égi hatalmak is megnyugszanak, így okoskodott, az olyan higgadt szótól, amelyet módos embertől hallanak, ha jómódjában akár nem istenesebb is a többinél.

- Peter bátyám - szólott hízelgő és mégis hivatalos hangon -, törvény adta jogom, hogy a Mangános Vászonfehérítő ügyében beszéljek veled. Isten a megmondhatója, mennyire fontos...

- Akkor majd tőle megtudom - torkolta le Peter, és a botját maga mellé fektette, mintegy a fegyverszünet jeléül, mégis fenyegetőleg, mert már meg is fordította, úgyhogy az aranygombja legyen a tusa, ha dulakodásra fordulna. Aztán keményen rámeredt Solomon kopasz fejére.

- Megbánhatod még keservesen, bátyám, hogy velem szólni nem akartál - mondta Solomon, és óvatosan közeledett. - Pedig elülnék én az ágyadnál ma éjjel örömest. Jane hasonlóképpen. Akkor kiönthetnéd a szívedet, és én is elmondanám, ami nekem fáj.

- Elülök én magamnak is - jelentette ki Peter.

- Ülve mégsem halhatsz meg, bátyám - siránkozott Mrs. Waule örökösen aggodalmas hangján. - S ha egyszer némán fekszel, megelégeled talán az idegenek társaságát, és megemlékezel gyermekeimről, vagy talán még rólam is... - E gondolatra, hogy megnémult testvére eszébe juthat, hangja elcsuklott. Hiszen magunkra gondolnunk oly megható.

- Nem emlékezem meg - állította az öreg Featherstone határozottan. - A végakaratom megvan. Ahogy mondom. Megírtam a végrendeletem. - E szóval Mrs. Vincy felé fordult, és még egyet kortyintott a szíverősítőből.

- Némelyek elszégyenkezhetnének, hogy a mások helyét bitorolják - jegyezte meg Mrs. Waule, és összehúzott szemét ugyanabba az irányba fordította.

- Ugyan, húgom - intette Solomon gúnyos tapintattal -, mi nem vagyunk elég finom emberek, se elég okosak, se elég szépek. Ezért jobb, ha szerényen félreállunk, és tűrjük, hadd furakodjanak elébünk a szemesebbek.

Ez már sok volt Fred lelkének. Felkelt, és Mr. Featherstone-ra tekintve megkérdezte: - Elhagyjuk talán a helyiséget anyámmal, hogy a bácsi jó barátai társaságában maradhasson?

- Ülj le, ha mondom! - ripakodott rá az öreg Featherstone. - Ott maradj, ahol vagy. Isten hírével, Solomon - tette hozzá, és újból meg akarta volna lengetni a botját, akkor vette csak észre, hogy a gombja nem a kezétől esik. - Isten hordjon, Mrs. Waule. Többet ne lássalak benneteket.

- Odalenn leszek, bátyám, ha tetszik, ha nem - búcsúzott Solomon. - Én megteszem a kötelességemet, és a Mindenhatóra bízom a többit.

- Ő nem engedi, hogy az ági vagyon elszármazzon a családból - mondta Mrs. Waule, mintegy folytatólagosan -, különösen ott nem, ahol megbízható fiatalemberekre támaszkodhat a család. Akik nem ilyenek, azokat csak sajnálhatom, különösképpen az édesanyjukat. Isten veled, Peter bátyám.

- Jusson eszedbe, bátyám, hogy az utánad következő legidősebb én vagyok, vagyonunkat szépen gyarapítottam, akár te, és birtokhoz juttattam a Featherstone családot - mondta Solomon, mint aki félig virrasztó gyülekezethez intézi szavát. - Hanem most elbúcsúzom tőled.

Távozásukat siettette, hogy az öreg Featherstone az utolsó pillanatban már a vendéghaját rántotta mindkét kezével a fülére, és hatalmas fintorral lecsukta szemét, mint aki a vakság és a süketség mellett döntött.

Mindazáltal így is ellátogattak naponta a Kőportára, és odalenn strázsáltak, sőt néha fojtott hangon beszélgettek is, bár kérdésük s válaszuk oly távolra esett egymástól, hogy a hallgató akár beszélő bábunak hihette őket, nem tudván, vajon elromlott-e a szerkezetük, vagy csak felhúzták magukat s elakadtak. Solomon és Jane megrágták szavaikat, s hogy miért, azt a fal túlsó oldalán Jonah viselkedéséből lehetett a legjobban látni.

Őrségüket a faburkolatos társalgóban néha más, közelebbről vagy messzibbről érkezett látogatók élénkítették. Mivel Peter Featherstone odafönn feküdt, jószágát a nagyobb helyismeretűekkel töviről hegyire megvitathatták. Némely vidéki és middlemarchi szomszédok megegyeztek a vérrokonokkal Vincyék ellen irányuló érdekeikben, sőt női látogatókat olykor könnyekre indított a Mrs. Waule-lal folytatott beszélgetés, amikor visszaemlékeztek, ők is hányszor csalódtak már hálátlan öregurak végrendeleti záradékában avagy késői házasságában, holott jobbra valónak látszottak annak előtte. Az efféle beszélgetések hirtelen elakadtak, mint az orgonaszó, ha a fújtatót nem tapossák, amikor Mary Garth lépett a szobába - minden szem a lehető örököst vagy legalább a vasládák titkának ismerőjét látta benne.

Némelyik fiatalabb rokon vagy családi ismerős azonban e kétes megvilágításban is csodálta tartózkodó viselkedéséért, vagy mert úgy vélte, hogy a levegőben lógó lehetséges szerencsék közül talán őt volna a legérdemesebb leakasztani. Marynek ilyenformán váratlan bókokban és figyelmekben volt része.

Effélék különösen Mr. Borthrop Trumbull felől érték, e környék ismert agglegény-állapotú árverési becsüse felől, aki különösképpen földek és marhák áruba bocsátásának volt mestere. Messzi vidéken ismerték, hiszen árverési falragaszokon tűnt fel a neve minduntalan, aki pedig nem ismerte, megbánhatta olykor. Másodunokatestvére volt Peter Featherstone-nak, aki több rokoni érzéssel bánt vele, mint más rokonaival, és előre megrendezett temetésén a halottvivői tisztet ruházta rá. Az undok sóvárgás távol állt Mr. Borthrop Trumbulltól - csupán érdemének elismerését várta, és annyit bizonyosan tudott, ha netán versengésre kerülne, lepipálná a többieket. Ha tehát Peter Featherstone jótét léleknek bizonyul (Borthrop Trumbull szempontjából nézvést), és rá hagyományoz holmi csinos összeget, ő akkor is elmondhatja, hogy a bácsi kegyét csúszva-mászva sose kereste, csupán tudomása szerint való legjobb tanácsokkal szolgált neki alkalmanként, húsz événél több ideje immár, tizenöt éves kezdő korától fogva, méghozzá nem is ugyanazt a nótát fújta a fülébe örökké. Nem csupán magát becsülte nagyra, hanem ingót és ingatlant, hivatalosan éppúgy, mint magánszemélyként. Műértője volt a magasztalás fordulatainak, s ha aljas szóra hibázott, helyesbített rögtön - szerencséjére, mert nagy hangon vitte a szót mindig, és úrhatnám módon sétált s állt meg közbe-közbe, úgy igazgatván mellényét, mint akinek mindenről megvan a véleménye, közben mutatóujjával igazgatott az öltözetén - a tollászkodás mozdulatainak sorozatát mindig a pecsétnyomójával való játék előzte meg. Néha nekibőszült, de dühe a balítéletek ellen irányult valahányszor, hiszen a világban oly sok az igazítanivaló, hogy az itt-ott olvasott és sokat látott ember türelme elvásik bele. A Featherstone család korlátolt volt magánvéleménye szerint - ő azonban, mint afféle népszerű ember és közéleti alak, nem hánytorgatta ezt sem sokat, hanem akár kiment a konyhába elbeszélgetni Mr. Jonah-val és Cranch úrfival, közben úgy érezte, hogy az ifjabb rokont sikerült a lábáról levennie a Mészföveny-puszta hasznára vonatkozó becsléseivel. Ha bárki megjegyezte volna, hogy Mr. Borthrop Trumbull mint becsüs a veséjébe lát mindeneknek, ő csak elmosolyodott és tollászkodott volna tovább csöndesen, jelezvén, hogy a megfigyelő nem jár messzi az igazságtól. Becsüsi módján tisztességes embernek lehetett nevezni akár, mert nem szégyellte mesterségét, és alighanem úgy vélekedett, ha „az ünnepelt Peelt, újabban Sir Robertet” bemutatnák neki, azt is lenyűgözné.

- Ebből a sonkából egy szeletet meg melléje egy pohár sört elfogadok, ha jó szívvel kínálja, Miss Garth - mondta a társalgóba lépvén fél tizenkettőkor, miután abban a kivételes megtiszteltetésben volt része, hogy az öreg Featherstone fogadta. S miközben így szólott, megállt a kandallónak háttal, Mrs. Waule és Solomon között. - Nem szükség kegyednek kifáradnia... majd becsöngetem a szolgálót.

- Köszönöm - mondta Mary -, de úgyis van kinn tennivalóm.

- Ön a szerencse fia, Mr. Trumbull - állapította meg Mrs. Waule.

- Hogyhogy? Amiért az öreg fogadott? - érdeklődött az árverések biztosa, a pecsétnyomójával játszadozva. - Hogyne, ha már életében rám szorult. - E szónál összeszorította a száját, és homlokát tűnődőn ráncolta.

- Megkérdezhető vajon, hogy az embernek bátyja miket beszélt? - kérdezte Solomon alázatosan, és az alázatossággal ravaszul éreztette, hogy gazdag ember lévén nem kell alázathoz folyamodnia.

- Persze, mindenki kérdezhet - felelt Trumbull tréfára készen és mégis gúnyosan. - Firtatni is lehet. Kérdést kérdés követhet - folytatta, és hangja mind zengőbbre vált. - Él e fogással minden valamirevaló szónok, ha választ nem is vár a kérdésére. Ezért nevezik szónoki kérdésnek az ilyet... s a szónokot utóbb számokkal, akarom mondani, számosan üdvözlik. - Az ékesen szóló becslő elmosolyodott kis sziporkáján.

- Nem bánnám egy cseppet sem, ha azt hallanám, hogy magáról megemlékezett, Mr. Trumbull - állapította meg Solomon. - Az érdemeseket én nem fájlalnám. Nekem az érdemtelenekkel van bajom.

- Látja, látja - bólogatott Mr. Trumbull jelentősen. - Mert nem lehet elmondani bizony, hogy az érdemtelenek közül ne kerülnének örökösök, néha még egyetemes főörökösök is. Ravaszak a végakaratok. - Száját csücsörítve töprengő képet vágott.

- Azt akarja mondani, Mr. Trumbull, hogy a bátyám a családunkból kiajánlaná a földet? - kérdezte Mrs. Waule reménytelenül, mert a jogi mesterszavak mindig elkeserítették.

- Az ember akár jótékony célra is fordíthatná a földjét, ha már ilyen ajándékozó kedvében van - folytatta Solomon, mivel húga megjegyzése nem talált válaszra.

- Mit? A Kékhát-mezőt? - szólt bele Mrs. Waule ismét. - Jaj, Mr. Trumbull, ne is mondjon ilyet! Magát a Mindenhatót szégyenítené meg, ha ilyet tenne.

Amíg Mrs. Waule siránkozott, Mr. Borthrop Trumbull a kandallótól elsétált az ablakig, és a gallérja belsejét tapogatta, aztán továbbsiklott a pofaszakálla mentén, majd a hajbodrait kerülgette az ujjával. Végül odalépett Miss Garth munkaasztalához, kinyitotta az ott fekvő könyvet, és zengő hangon olvasta fel a címét, mintha eladásra kínálná:

- „*Geierstein* (ejtsd: Zsírsztín) *Anna*, avagy a köd leánya, a *Waverley* szerzőjétől." - Hajtott egyet, és gyönyörűen rezgetve folytatta: - „Négy évszázad szállott el, mióta a következő fejezetekben elmondandó események zajlottak a kontinensen." - Az utolsó előkelő hangzatú szót a végén nyomta meg, mintegy felkerekítve hatásos előadását.

E pillanatban a szolgáló tálcát hozott be, úgyhogy a válasz Mrs. Waule kérdésére ezúttal is elmaradhatott. Solomon és Mrs. Waule pedig elgondolta, Mr. Trumbull mozdulatait lesve, hogy a magas iskolázottság mily szomorú kerékkötője az ember esze járásának komoly ügyekben. Mr. Borthrop Trumbull valójában semmit nem tudott az öreg Featherstone végrendeletéről, tájékozatlanságát azonban fel nem fedhette volna előttük anélkül, hogy kötelességmulasztást rá ne süthessenek.

- Csupán egyet harapok ebből a sonkából, és egy pohár sört iszom mellé - jelentette ki a megnyugtatásukra. - Bokros közügyekben járván el, itt-ott csipegetek csak. Elismerésem a sonkáé - tette hozzá, mert egy darabját máris eltüntette. - Három királyság sonkaversenyén állná a sarat. Szerény becslésem szerint a Freshitt Hall sonkáját is lepipálja... bár némi szakértelemmel dicsekedhetek a sonkák tárgyában.

- Némelyeknek nincs ínyére ennyi cukor a sonkában - vélekedett Mrs. Waule. - Az én szegény bátyám, az mindig agyoncukroztatja.

- Ha valaki különbet kíván, hát szíve joga, de ilyen gazdag zamatot, istenemre!... Ilyen sonkát magam is fölvásárolnék. Boldog az a vidéki úr - Mr. Trumbull hangja mély felindulásról vallott -, aki ilyen sonkát láthat asztalán.

Félretolta a tányérját, majd ígéretéhez híven kitöltötte a pohár sört, a széket kissé előbbre húzta, s felhasználta az alkalmat, hogy lába szárának befelé eső felét szemügyre vegye, és helyeslőleg végigsimítsa - Mr. Trumbull mindezen hanyag mozdulataival az előkelő északi fajtához tartozásáról tett tanúbizonyságot.

- Látom, milyen érdekfeszítő művet tanulmányoz, kedves Garth kisasszony - állapította meg, amikor Mary újból belépett. - A *Waverley* szerzőjétől származik, tehát Sir Walter Scott műve. Egy regényét magam is megvásároltam... igen kedves dolog, drága kiadás, *Ivanhoe* a címe. Jól körül kell nézni annak, aki nálánál különb írót keres... aligha hinném, hogy a közeli jövőben

túltesz rajta valaki. Az imént olvastam egy szemelvényt a *Zsírsztín Anna* megnyitó fejezetéből. Szépen nyitja meg, mondhatom. - (Borthrop Trumbull szótárában a kezdetet a megnyitás helyettesítette: magánéletében ugyanígy élt vele, mint az árverési röplapok fogalmazása során.) - Látom, elszánt olvasó tetszik lenni. Városi könyvtárunknak is használója talán?

- Nem - felelte Mary. - Ezt a könyvet Mr. Fred Vincy hozta.

- Magam én nagy könyvmoly vagyok - vallotta meg Mr. Trumbull. - Nem kevesebb, mint kétszáz kötetem van borjúbőrben, és talán nem áltatom magam, ha azt mondom, hogy válogatásuk igen gondos. Tartok továbbá műnyomatokat Murillótól, Rubenstől, Teniers-től, Tizianótól, Van Dycktól és másoktól. Bármelyik műre volna szüksége, készséggel bocsátom rendelkezésére, Miss Garth.

- Lekötelez - mondta Mary, szinte futtában -, bár olvasni alig van időm.

- Nem csodálkoznék, ha őróla megemlékezett volna a bátyám - közölte Mr. Solomon suttogóra fogott hangon, és a fejével utánabökött, ahogy Mary becsukta az ajtót.

- Első felesége nem sokat hozott a házhoz - fűzte tovább a szót Mrs. Waule. - Azazhogy éppenséggel semmit. Ez a leány pedig csak unokahúga neki. Ráadásul büszke teremtés. De a bátyám mindig megfizette a bérét.

- Használható leány véleményem szerint - mondta Mr. Trumbull, sörét kihörpintve, majd sokatmondóan igazított a mellényén. - Megfigyeltem, amikor orvosságot kevert csöppeknek. Tudja ez a leány, mit tesz, kérem. S ez nagy szó, nőről szólván. Különösképpen nagy szó, ha szegény barátunkra gondolunk odafönn az emeleten. Akinek az élete kedves, az úgy válasszon magának feleséget, hogy betegápolónak megfeleljen, azt mondom. Magam én így járnék el. Ha tudniillik nősülnék. Éltem eleget egymagamban, én már a választásnál nem hibázhatok. Akadnak, akik az emelkedésért kötik össze nővel az életüket... de ha valaki rajtam lát efféle jóvátenni valót, az tájékoztasson. Kellemes jó napot kívánok, Mrs. Waule. Alászolgája, Mr. Solomon. Merem remélni, legközelebb vidámabb körülmények között találkozunk.

Mr. Trumbull finoman meghajolt és távozott, Solomon pedig a húga fülébe súgta: - Nekem elhiheted, Jane, hogy a bátyám kerek összegecskét hagyott erre a leányra.

- Aki Mr. Trumbull véleményét meghallgatja, mind így vélekedik - válaszolta Jane. Kisvártatva hozzátette: - Úgy beszél, mintha az én leányaimra nem lehetne rábízni holmi csöppeket.

- Beszélnek összevissza a becsüsök - állapította meg Solomon. - Nem mintha Trumbull a pénzét ki nem teremtené.

HARMINCHARMADIK FEJEZET

Zárd le szemét és húzd be jól a függönyt.
S mi mélyedjünk elmélkedésbe.

SHAKESPEARE: *VI. HENRIK* II. RÉSZ[19]

Azon éjjel éjfél után Mary Garth vette át a virrasztást Mr. Featherstone szobájában, és egymaga üldögélt vele a hajnali órákban. Gyakran vállalta ezt a feladatot, mert némi örömét lelte benne, bár az öregúr harapós kedvvel követelte mindig a szolgálatait. Időközönként azonban ülhetett nyugodtan, és élvezhette a külvilág zajtalanságát és beszűrődő fényeit. A vöröslő tűz alig hallható mozgása mintha a kicsinyes szenvedélyektől független élet lett volna, ment mindazon idétlen vágyaktól, érdemtelen törekvésektől, amelyek Maryt napjában utálkozásra indították. Mary szeretett gondolkodni, és a félhomályban üldögélve kellemesen elszórakozott. Körülményei korán rávezették, hogy nem az ő mulatságára alakul a világ, s ezért a bosszúságra nem is vesztegetett időt. Már fiatalon vígjátéknak tekintette az életet, csak éppen büszkén, mondhatni nagylelkűen úgy döntött, hogy a bajkeverő szerepét nem vállalja benne. Életszemlélete könnyen lelketlenné válhatott volna, ha tisztelt szülei ott nincsenek, s nem fakasztják benne a hálás szeretet forrását, mely bőven buzgott azért is, mert Mary nem kívánt semmi lehetetlent a szüleitől.

Azon éjjel is a nap eseményeit forgatta magában szokása szerint, s ajkát gyakran biggyesztette, mulatván oly furcsaságokon, melyeket képzelete kitoldott még - az emberek oly nevetségesen hordják reményeiket, mint valami csörgősipkát, s hozzá öntudatlanul, mert tulajdon hazugságaikat gyöngyházfényűnek vélik, és hiszik szentül, hogy a másén átláthatnak. Maguk kivételek mindenben, mintha valamely lámpa sárga fényt vetne mindenekre, csupán ők állnának a háttérben, rózsás félhomályban. Némely reményeket azonban Mary maga sem ítélhetett nevetségesnek. Az a meggyőződése alakult ki - bár másra, mint az öreg Featherstone természetének közeli ismeretére nem hivatkozhatott -, hogy hiába látszik úgy, mintha örömét lelné Vincyék társaságában, ők is csalatkozni fognak, ugyanúgy, mint a betegszobájából kizárt rokonsága. Mary megvetésével sújtotta Mrs. Vincyt azért a nyilvánvaló aggodalomért is, nehogy ő Freddel kettesben találjon maradni, e megvetése azonban nem terjedt ki Fredre, ha elgondolta, némi aggodalommal maga is, hogyan alakulna Fred viselkedése, ha nagybátyja végrendelete nem hozná meg neki a várt gazdagságot. Ugrathatta Fredet, amikor éppen jelen volt, de ha nem, akkor a sületlenségei sem szórakoztatták.

Gondolkodni mindenesetre szeretett. Fiatal elméjét nem terhelték szenvedélyek, és a tulajdon képességeivel éppoly érdeklődéssel ismerkedett, mint a világgal. Jókora derű egyensúlyozta a gondolkodását.

Az ágyban fekvő öregember körüli gondolatai sem voltak ünnepélyesen vagy fájdalmasan fintorosak - efféle érzéseket könnyebb erővel fölgerjeszteni, mint érezni önként a bűnök ilyen roncsa láttán. Mert Mary az öreg Featherstone legundokabb oldalát látta mindig. Az öreg nem jóravaló rokonát tekintette benne, hanem csak fizetett cselédet. És az olyan lelket ajnározni, aki csak marni tud, a földön járó szentek dolga, Mary pedig nem számított közéjük. Soha nem feleselt vele, hűségesen kiszolgálta, de több nem tellett tőle. Az öreg Featherstone sem ajnározta a tulajdon lelkét - sőt Mr. Tuckert sem volt hajlandó fogadni e tárgyban.

[19] Németh László fordítása.

Azon éjszaka nem volt harapós kedvében. Az első egy-két órában mozdulni is alig mozdult, mígnem Mary egyszer csak hallotta, hogy a kulcscsomója megcsörren azon a bádogdobozon, amelyet mindig ott tartott az ágyban maga mellett. Három óra tájt feltűnően tiszta hangon megszólalt: - Jöjjön csak ide, kisasszonyka.

Mary engedelmeskedett, és azt látta, hogy az öreg a dobozt máris elővette a takarók alól, jóllehet máskor ehhez is őt hívta segítségül. Már a beleillő kulcsot is kiválasztotta. Most pedig kinyitotta a dobozt, újabb kulcsot vett ki belőle, és a kitisztult merő pillantását Maryre szegezve megkérdezte: - Hány van a házban?

- Nyilván vérrokonait érti a bácsi - mondta Mary, mert ismerte jól az öreg esze járását. Mr. Featherstone bólintására Mary megadta a választ: - Mr. Jonah Featherstone és Cranch úrfi alszik itt.

- Nocsak! Hogy megvetették a lábukat! Hát a többi? Az is itt lebzsel naphosszat biztosan... Solomon meg Jane, meg a csemeték is mind, mi? Jönnek összeszámlálni, fölbecsülni a vagyont!

- Nem mindnyájan, és nem minden nap. Mr. Solomon és Mrs. Waule itt van naponta, a többiek csak be-benéznek.

Az öregúr fintorogva hallgatta, aztán megenyhült az arca. - Emeletes szamarak. Ide figyeljen, kisasszonyka. Hajnali három az óra, én pedig észnél vagyok, életemben se jobban. Számba vehetem akár a vagyonomat, tudom, pénzt hova adtam ki, és a többi mindent. Úgy rendeztem, hogy meggondolhassam még a végén a kedvemre. Hallja, kisasszonyka? Eszemen vagyok.

- Tehát? - nézett rá Mary nyugodtan.

Mr. Featherstone ravaszkodón halkra fogta a hangját. - Két végrendeletet készítettem, az egyiket elégetjük. Most tegyen úgy, ahogy mondom. Ez a kulcs a vasládámat nyitja, ott van a szekrényben. Tolja félre a rézreteszt a tetején, akkor illessze bele a kulcsot az első zárjába, s fordítson rajta egyet. Nyissa ki, és vegye ki a legfölső iratot. VÉGAKARATOM, azt mondja, csupa nagybetűsen.

- Nem tehetem - mondta Mary határozottan.

- Nem teheti? Megteszi, ha mondom. - Az öregúr hangja megremegett. Az ellenkezés meg-döbbentette.

- Nem nyúlhatok a vasládájához, sem a végrendeletéhez. Kerülnöm kell a gyanúsítást.

- Mondom, hogy az eszemnél vagyok. Nem tehetek talán a kedvem szerint, amíg végem nincs? Ezért készítettem a két végrendeletet is. Itt a kulcs, ha mondom.

- Hiába - válaszolta Mary határozottabban. S az utálkozása is nőttön-nőtt.

- Nincs vesztegetni való időnk, hallja.

- Nem tehetek róla. Az élete végével nem árnyékolhatja be az én életem kezdetét. Sem a vasládájához nem nyúlok, sem a végrendeletéhez. - Hátralépett az ágy mellől.

Az öregúr semmitmondó tekintettel bámult rá, úgy tartotta feléje a karika egyik kulcsát. Aztán idegesen rángó csontos bal kezével elkezdte rakosgatni kifelé a bádogdoboz tartalmát.

- Kisasszonyka - magyarázta sietősen -, ide nézzen! Vigye a pénzt! A bankókat meg az aranyat... nézzen ide... vigye... a magáé... csak tegye azt, amit mondok.

Erőlködve utánanyújtotta a kulcsot Marynek, amennyire bírta. Mary tovább hátrált.

- Sem a kulcsához nem nyúlok, sem a pénzéhez. Ne is erőltesse rám, kérem. Ha nem, az öccsét kell beszólítanom.

Az öreg Featherstone keze lehanyatlott. Először életében fakadt sírva Mary előtt.

- Megkérem, bácsi, tegye el a pénzét - vette elő a leggyengédebb hangját Mary, azzal letelepedett a tűz elé, mert azt remélte, határozottságával meggyőzheti az őreget.

Mr. Featherstone-nak mentő ötlete támadt. Felvillanyozva szólalt meg újból: - Akkor mást mondok. Szóljon az ifiúrnak. Szólítsa be Fred Vincyt.

Mary szíve megdobbant. Egyetlen pillanat alatt számtalan mindenféle ötlött az eszébe. Döntenie kellett.

- Behívom, ha megengedi, hogy Mr. Jonah meg a többiek is vele jöjjenek.

- Senki mást ne hívjon, ha mondom. Csak az ifiurat. Meglesz-e, amit akarok?

- Várja meg, bácsi, hogy kivilágosodjék, amikor már fönn van mindenki. Vagy szólok Simmonsnak, elszalajtom ügyvédért. Két óra nem telik bele, itt lesz.

- Ügyvédért? Minek nekem az ügyvéd? Senki nem tudja meg... senki, ha mondom. Meg kell annak lenni, amit akarok.

- Hadd szólítsak be még valakit, bácsi - kérlelte Mary. Kínos helyzetbe került. Az öregúrban mintha valami izgága erő éledezett volna. Beszédét nem akasztotta meg szokásos köhögése. Mary nem örült, hogy itt van vele egymagában, de a feleseléssel nem akarta volna ingerelni. - Hadd hívjak még valakit.

- Hagyjon engemet. Ide figyeljen, kisasszonyka. Vegye a pénzt. Ilyen szerencséje úgyse lesz többet. Majd kétszáz... de akad itt még a dobozban, nem tudja senki, mennyi volt. Fogja, aztán tegye, amit mondok.

Mary a tűznél állt, és figyelte, hogy a fénye az ágy végének polcolt öregemberre esik, a kulcsot tartó jobbjára, meg a pokrócon elébe terített pénzre. Emlékezetébe véződött most örökre, milyen is a végső akarat. Hanem őt csak megerősítette elhatározásában, ahogy az öregúr a pénzt rátukmálta volna.

- Hiába, bácsi. Nem teszem meg. Rakja el a pénzét. Az ápolására bármit megteszek, de a kulcs nem az én dolgom, a pénz meg nem az enyém.

- Bármit! Bármit! - dühöngött az öreg. Megpróbálta a hangját kiereszteni, de csak rekedt suttogásra tellett az erejéből. - Más nem kell. Jöjjön csak ide... ide.

Mary óvatosan közeledett, ismerte már a természetét. Látta, hogy a kulcsot elejti, és a botja után kap. Úgy nézett rá, mint valami vén hiéna, és keze erőlködésétől az arcán is megfeszültek az inak. Mary tisztes távolságra megállt.

- Hadd adjak egy kis szíverősítőt - ajánlotta higgadtan. - És emberelje meg magát a bácsi. Ha most elalszik, holnap napvilágnál megteheti, amit akar.

Mr. Featherstone megemelte a botot. Láthatta, hogy Maryt nem éri el, megpróbálta hát feléje hajítani. A bot erőtlen esett le az ágy végében. Mary nem emelte föl, hanem visszavonult székéhez a kandallóig. Majd később tölt neki szíverősítőt. Dühe biztosan kimerítette. Reggel felé járt, kezdett kihűlni a szoba. A tűz már alig hunyorgott, és Mary a habos selyemfüggöny szárnyain át a hajnali fényt látta. Tett még a tűzre, aztán kendőt kerített maga köré, és leült, remélvén, hogy Mr. Featherstone majd csak elalszik. Ha most viszi oda a szíverősítőt, még felszítja a mérgét. Azután nem szólt, hogy a botot dobta, de Mary látta, hogy a kulccsal babrált

azután is, és a jobbja a pénzen. A dobozba vissza már nem rakosgatta, és Mary azt hitte, elaludt csakugyan.

Mary most háborodott föl a történtek emlékén inkább, mint a valóságon - és meghányta-vetette magában, helyes volt-e a kérlelhetetlen döntés.

A száraz fa e pillanatban föllobbant, és lángja megvilágított minden zugot. Mary azt látta, hogy az öregúr félrehajtott fejjel fekszik, mozdulatlan. Lábujjhegyen közeledett feléje, s közben feltűnt neki, milyen merev az arca az öregnek. A láng következő lobbanása megrezzentett minden tárgyat, és Mary nem tudta, jól látott-e. Szíve olyan hevesen dobogott, hogy amikor megérintette és figyelte, lélegzik-e, akkor nem bízott még az ítéletében. Odalépett az ablakhoz, csöndesen félrehúzta a függönyt és kitámasztotta a zsalut, hogy a hajnali fény az ágyra essen.

A következő pillanatban szaladt a csöngőhöz, és erélyesen megrázta. Kis idő múltán már nem lehetett kétség afelől, hogy az öreg Featherstone meghalt, jobbjában a kulcs, bal keze a pénzén.

NEGYEDIK KÖNYV
Három szerelmi talány

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Pihe, forgács, törek az ilyen ember,*
Se súlya, se hatalma.

MÁSODIK ÚR *Hányaveti*
Szintúgy a léhaság, de nyom a latban mégis.
Erő helyébe nyomul az erő,
S hajó zátonyra fut, ha kormányossa
Ki nem taksálja a visszás erőket.

Májusi délelőttön temették el Peter Featherstone-t. Middlemarch prózai tájain a május nem számított mindig melegnek és naposnak, ezen a délelőttön pedig éppen hogy hideg szél söpörte a környező kertek virágszirmait a lowicki temető zöld hantjaira. A sietős felhők itt-ott engedték csak át a napsugarat, hogy akár rút, akár szép tárgyra essen, már ami az útjába került. A temetőben válogathatott szép és rút között, mert összecsődült itt a vidék népe. A szóbeszéd „nagy temetést" ígért: az öregúr írásban hagyott meg minden részletet, és a gyásznépét nemcsak rokonságából toborozta. Az öreg Featherstone nem volt Harpagon. Szenvedélyeit nem emésztette fel a pénzvágy egyetlen éhenkórász szenvedélye, hogy még a temetkezési vállalkozóval is a jó vásárt nézze. Szerette a pénzét, de szerette furcsa kedvteléseit is, és talán a legjobban éppen azt, ha pénze hatalmával kínos helyzeteket teremthet másoknak. Ha valaki azt állítaná, hogy a jóság szikrája mégiscsak meglehetett az öregben, hát én nem vitatom - annyit mondok csak, hogy a jóság szerény valami, hamar elbátortalanodik, s ha szégyentelen vétkek sokat bökdösik már ifjúsága virágában, visszahúzódik az ember természetének legtávolibb sarkába. Ilyenformán az öregúrról a jóságot könnyebben teszik fel, akik tulajdonságaiból elméletileg szerkesztenek arcképet, mint azok, akik ítéletüket személyes ismeretségre alapozták. Bizonyos, hogy ragaszkodott a takaros temetéshez, s meghívott olyanokat is, akik szívük szerint inkább maradtak volna otthon. Még női rokonaitól is elkívánta, hogy sírjához kísérjék, ezért kellett szegény Martha húgának Mészföveny-pusztáról idáig utaznia. Ha jelnek tekintették volna, őt is meg Jane húgát is felvidította volna (gyászos öröm), hogy bátyjuk, bár életében látni nem akarta őket, örökhagyóként mégis ragaszkodik személyükhöz - ha ugyan e jelet meg nem kapja Mrs. Vincy is, akinek fátyolra fordított költségei a legszebb reményekről tanúskodtak, s rózsás arca arról is beszélt, hogy ő nem a vérrokonok közül való, hanem abból az ellenszenves nemből, amit általában az asszony retyerutyájának neveznek.

Így vagy úgy, képzelgők vagyunk mindnyájan, hiszen a képzelet a vágy édestestvére, és szegény öreg Featherstone is hiába nevette a mások önáltatását, a képzelgéstől maga sem menekülhetett. Mikor temetésének rendjét szerkesztette, nyilván nem gondolta meg, hogy e kicsiny színjátékból csupán a várakozás izgalma jut neki. Amikor kuncogva tervezte, hogyan is szorongathatná meg utoljára csontkezével a gyásznépet, öntudatával nyilván kiegészítette meredt tetemét, s ha a halálon túli élet egyáltalán érdekelte, megelégedését így készítette be előre koporsójába. Tehát képzelgő volt az öreg is a maga módján.

Három hintót megtöltött parancsa szerint a gyásznép. A koporsóvivők lóháton jöttek, dúsan felszalagozva, gyászfátyolos kalapban, sőt még segédeik is adtak bakacsinjuk tisztességes árára. Mikor kocsiról-lóról lekászálódtak, többnek is látszottak a kicsiny sírkertben, és a kitelt arcok meg a szélben lobogó fátylak valahogy visszásan hatottak ebben a bimbót bontó, itt-ott napsugaras májusi világban. A menet élére Mr. Cadwallader állt - szintén Peter Featherstone különleges kívánságára. Először is utálta a segédlelkészeket, és következetesen segédprímás-

nak nevezte őket, tehát csakis javadalmas lelkésszel volt hajlandó eltemettetni magát. Mr. Casaubon nem jöhetett számításba, azért sem, mert az efféle kötelességét átadta káplánjának, de azért sem, mert lévén egyházközségének lelkésze, Mr. Featherstone különös megvetésével sújtotta - részint mert a dézsma erejéig zálogjogát élvezte a határnak, részint mert reggeli istentiszteleteit az öregúr még frissen s ezért álmatlanul volt kénytelen végigülni, és csupán lélekben horkolhatott. Utálta azt is, hogy őneki magas lóról prédikáljanak. Mr. Cadwalladerrel jobb viszonyban élt: a Mr. Casaubon földjén átcsordogáló pisztrángos patak Featherstone birtokán folytatta útját, ezért Mr. Cadwallader kéréssel járult elébe, nem pedig lelki intelmekkel. Ráadásul a lelkész a Lowicktól négy mérföldnyire élő nemes társaság tagja volt, ilyenformán egy tálból cseresznyézett a megye békebírájával s a világ kerekét forgató más nevezetességekkel. Csábító volt mindezekért, hogy Mr. Cadwalladerrel temettesse magát, hiszen a nevét is könnyű rosszul kimondani, ha dolgát nem végzi megelégedésére.

A Tipton és Freshitt lelkészére háramló ekkora tisztség okozta, hogy Mrs. Cadwallader is a lowicki úrilak ablakából nézte végig népes társaságban az öreg Featherstone temetését. Nem szívesen tett látogatást az úrilakban, viszont szívesen szemlélte, mint mondotta is, ily furcsa gyülekezetét Isten vadaskertjének, amilyen ezen a temetésen összecsődült, sőt meggyőzte Sir Jamest s az ifjú Lady Chettamet is, hogy együttes látogatásuk mindenestől kellemesnek bizonyulhat.

- Kegyeddel bárhova elmennék, Mrs. Cadwallader - mondta Celia -, csak a temetéseket nem állhatom.

- Ugyan, drágaságom, ha lelkész van a családban, az ember az ízlését egy-kettő hozzáidomítja. Nekem is sikerült mindjárt az elején. Amikor Humphreyhoz hozzámentem, föltettem, hogy szeretni fogom a prédikációkat, és a végét, azt mindjárt meg is szerettem. A gusztusom aztán továbbterjedt a közepére, később az elejére is, mivelhogy anélkül vége nem lehet.

- Semmiképpen - helyeselt nyomatékosan az idősebb Lady Chettam.

A temetés páholyául kínálkozó emeleti ablak abból a helyiségből nyílott, amelyet Mr. Casaubon használt, míg ki nem tiltották a könyvtárból, mostanára azonban már minden életrendbeli tanács és figyelmeztetés dacára szinte visszatért régi szokásaihoz. Éppen csak udvariasan üdvözölte Mrs. Cadwalladert most is, és már suttyant vissza a könyvei közé, tovább kérődzeni Khús és Micráim magasröptű tévedésein.

Ha a látogatók nem jönnek, Dorothea is bizonyára vele zárkózik a könyvtárba, és nem lesz tanúja az öreg Featherstone temetésének, amely bármennyire elütött akkori élete szokványaitól, később mindig felvidította, ha visszagondolt rá, mint ahogy a római Szent Péter-székesegyház emléke mindig borús gondolatokat ébresztett benne. Szomszédaink sorsának fordulói éppen csak a háttérrel szolgálnak életünkhöz, mégis, akárcsak a fák és mezők némely nézlete, szorosan fűződnek egy-egy korszakunkhoz, és tudatunk egységét teszik.

Az idegen és félig értett jelenségek álomi kapcsolata Dorothea tapasztalati világának legzártabb titkaival a mélységes magányát tanúsította, ami viszont elszánt természetéből következett. A régi idők vidéki nemessége a társadalom ritkább légköreiben élt, s mintegy őrhegyek csúcsairól tekingetett tájékozatlanul az alant zajló sűrűbb életre. Dorothea pedig egy csöppet sem élvezte a magaslati pont hűs távlatát.

- Én nem is nézem tovább - szólalt meg Celia, és amint a menet beért a templomba, férje válla mögé húzódott, ravaszul, hogy arcát a kabátja kelméjéhez törleszthesse. - Dodónak szerintem tetszik. A csúf embereket meg a mélabús jeleneteket mindig szerette.

- Tudni szeretnék inkább azokról az emberekről, akik között élek - válaszolta Dorothea, és csakugyan olyan érdeklődéssel figyelt mindent, mintha remete lenne kéjutazáson. - Úgy veszem észre, hogy szomszédaink felől mit sem tudunk, legföljebb ezt-azt a házas zsellérségről. S az ember mégis folyton azon tűnődik, hogyan élnek mások, hogyan fogadják a sorsukat. Hálás vagyok Mrs. Cadwalladernek, hogy meglátogatott, és egy kicsit kicsalt a könyvek közül.

- Hálás is lehetsz - mondta Mrs. Cadwallader. - Az idevalósi nagygazdák ilyenkor a temetésre bezzeg kitódulnak, s bámulják, mint borjú az új kaput, hanem a templomban felének is alig látni színét. Ezek mások, mint a nagybátyád vagy Sir James parasztjai... ezek gazdátlan szörnyetegek... az ember azt se tudja, minek nevezze őket.

- A gyásznép legtöbbje nem is lowicki - szólt közbe Sir James. - Gondolom, messziről jött örökösök, vagy talán middlemarchiak. Lovegoodtól hallom, hogy a vén gazember után rengeteg pénz meg föld maradt.

- Nézze meg az ember! Amikor annyi fiatalembernek ebédre nem telik - folytatta Mrs. Cadwallader. - Ó - azzal megfordult a nyíló ajtó zárja -, Mr. Brooke is itt van! Éreztem, hogy a társaság nem teljes, s most itt a magyarázat. A furcsa temetés hozta, igaz-e?

- Dehogy, engem inkább Casaubon érdekel... látni akartam, hogy alakul, hogy úgy mondjam. Meg egy kis újságot hoztam... egy kis újságot, aranyom - hangsúlyozta Mr. Brooke a feléje siető Dorotheának. - Benéztem a könyvtárba, és láttam, hogy Casaubon megint a könyveibe bújt. Mondtam is neki, hogy ez nem lesz helyes. Szó szerint így mondtam: „Ez nem lesz helyes, Casaubon, inkább a feleségeden járna az eszed, Casaubon.” Meg is ígérte, hogy följön. Az újságot nem közöltem vele. Mondtam neki, majd ha följön.

- Aha! Most csüllednek ki a templomból! - kiáltotta Mrs. Cadwallader. - Istenkém, milyen vegyes népség! Mr. Lydgate, gondolom, orvosi minőségében képviseli magát. Az ott, nicsak, egész jóképű asszony, az a csinos fiatalember meg a fia lesz mellette. Kik azok, Sir James? Nem ismeri őket?

- Vincyt látom ott, Middlemarch polgármesterét. Alighanem a felesége meg a fia - mondta Sir James, és kérdőleg nézett Mr. Brooke-ra, aki bólogatva hozzátette:

- Úgy van, derék család... Vincy maga is igen derék ember, a gyárosok gyöngye. A házamban találkoztak, ha emlékszik.

- Igen, igen! Ő is tagja a titkos bizottságnak - huncutkodott Mrs. Cadwallader.

- Agarász, persze - mondta Sir James megvetően, mint falkavadász.

- És vérszopója a tiptoni és freshitti szerencsétlen takácsoknak. Nem csoda, hogy olyan jól táplált és jól öltözött a családja - tette hozzá Mrs. Cadwallader. - Pedig azok a véreres képű népek ott több vérrel szolgálhatnának. Nézzék csak, akár a töltött galambok. Humphreyt is nézzék! Mint valami csúf főangyal, úgy tornyosul fölébük a fehér karingjében!

- A temetés mindenképpen szomorú dolog - állapította meg Mr. Brooke. - Ha egyszer a szomorú oldaláról nézi az ember, hogy úgy mondjam.

- Csakhogy én most a másik oldalát látom. A szomorúbbikat nézem épp eleget. Legfőbb ideje, hogy az öregúr megboldogult. A gyászolók közül senkit se emészt a szomorúság.

- Milyen csüggesztő! - sóhajtott Dorothea. - Ennél a temetésnél fájdalmasabbat sose láttam. Mintha a napot is elhomályosítaná, hogy valaki meghal, és senki sem sír utána.

Mondott volna még valamit, de látta, hogy a férje belép, és letelepszik a háttérben. Jelenléte nem mindig volt jó hatással Dorotheára: gyakran úgy érezte, hogy magában bírálja a szavait.

- Nicsak - kiáltotta Mrs. Cadwallader -, új arc tűnt elő annak a furcsa széle-hossza-egy embernek a háta mögül... ott, amelyiknek a golyófejéből úgy kiguvad a két szeme... a békapofa mögül, ni! Ez nem a rokonságból való, az biztos.

- Hadd látom! - szólalt meg Celia, és ébredő kíváncsisággal hajolt át Mrs. Cadwallader válla fölött. - Ó, milyen fura arca van! - Meglepetését újabb meglepetés követte, és Dorotheához fordult: - Te Dodo! Te nem mondtad, hogy Mr. Ladislaw ismét itt van!

Dorothea megdöbbent. Mindenki észrevehette, hogy sápad el, ahogy a nagybátyjára néz, Casaubon pedig őrá.

- Velem jött idáig, mivelhogy az én vendégem, hogy úgy mondjam, az én magányos tanyámon szállott meg - fuvolázta Mr. Brooke Dorotheának biccentgetve, mintha ezt az újságot kellene legszívesebben fogadnia. - A kocsink tetejére egy festményt is földobtunk, neked szántuk meglepetésül, Casaubon. A megszólalásig hű másod... Aquinóinak vagy lekapva, hogy úgy mondjam. Ahogy neked dukál. Aztán csak hallgasd meg, miket beszél Ladislaw úrfi felőle! Nagyon jó beszélőkéje van... hol erre mutat rá, hol azt hangsúlyozza... úgy ismeri a művészetet meg a többi mindent, mint a tulajdon zsebét... nagyszerű társalgó, hiába... tégedet bármikor lepipál... Éppen ilyen fiatalember hiányzott énnekem.

Casaubon hűvös udvariassággal meghajolt, és úgy látszott, sikerül leküzdenie ingerültségét, annyira legalább, hogy ne válaszoljon. Will levelére éppúgy emlékezett, mint Dorothea - azt is észrevette, hogy nincs a fölépüléséig félretett levelek között, és titokban arra a következtetésre jutott, hogy talán Dorothea megüzente neki, mennyire nemkívánatos Lowickban. Érzékeny büszkeségében azóta sem említette a levelet. Most pedig úgy okoskodott, hogy Dorothea nyilván megkérte nagybátyját, hívja meg ő Willt - Dorothea viszont e pillanatban lehetetlennek érezte a magyarázkodást.

Mikor Mrs. Cadwallader figyelme a háta mögött zajló némajáték felé fordult, csalódottan állapította meg, hogy kevesebbet ért belőle, mint szeretné, azért feltette az első kérdést: - Ki az a Mr. Ladislaw?

- Mr. Casaubon ifjú rokona - vágta rá Sir James. Jó természete gyakran egy pillanat alatt megértette vele a nehéz személyes helyzeteket, mint ahogy most észrevette Dorothea egyetlen pillantásából, amit a férjére vetett, milyen kínban van.

- Igen kellemes fiatalember... sokat köszönhet Casaubonnak - magyarázta Mr. Brooke. - Hanem a költséged jóra fordult - folytatta bizakvón bólogatva. - Remélem, sokáig lesz a vendégem, és az irattáramnak is a végére járhatunk közben. Rengeteg adat és eszme tornyosul ott, hogy úgy mondjam. A rokonodban olyan emberre találtam, aki mindezeket formába öntheti... mindenre tudja a ráillő idézetet, *omne tulit punctum*[20] meg ilyesmik... a jó idézet helyrerántja a legfaramucibb gondolatot. Akkor hívtam meg, mikor betegeskedtél, Casaubon, tudniillik Dorothea azt mondta, ilyenkor nem tűrsz senkit a házban, ezért engem kért meg, hogy írjak.

Szegény Dorothea szinte érezte, hogy nagybátyja minden szavával tüskét ver Casaubon körme alá. Semmiképpen meg nem magyarázhatta, hogy ő nem kérte nagybátyjától ezt a meghívást. Nem értette ugyan, miért viszolyog férje annyira Will Ladislaw látogatásától - viszolygására is csak a könyvtárbéli jelenet emlékeztette -, viszont annyit érzett, hogy magyarázkodása a többiek előtt leleplezné. Mr. Casaubon maga sem gondolta el az összes okait. Ingerültsége csak a maga-igazolását kereste, nem az önismeretet - hiába, mindnyájunk ingerültsége ilyen természetű. A jeleit igyekezett elrejteni, és Dorotheán kívül más nem is vette észre Mr.

[20] Minden magában hordozza végét.

Casaubon arcának elváltozását, amint előkelő meghajtással és a szokásosnál kántálóbb hangon közölte:

- Vendégszereteted bámulatos, drága bátyámuram. És köszönettel tartozom, hogy az én rokonaimra is kiterjeszted.

A temetés közben véget ért, a temetőből elszállingózott a gyásznép.

- Most jobban megnézheti a fiatalembert, Mrs. Cadwallader - szólalt meg Celia. - Szakasztott mása Mr. Casaubon nagynénjének, akiről a Dorothea szobájában látható képecskét festették... Jóképű fiú.

- Helyes csemete - jegyezte meg Mrs. Cadwallader semmitmondóan. - És minek készül az unokatestvére, Mr. Casaubon?

- Bocsásson meg, asszonyom, Will Ladislaw nem az unokatestvérem, hanem unokaöcsém.

- Hát tetszik tudni - szólt közbe Mr. Brooke -, az ifiúr inkább még csak az oroszlánkörmeit próbálgatja. Sokat ígérő fiatalember. Nagyon örülök, hogy éppen én nyithatom meg előtte a lehetőségeket. Szerintem kitűnő titkár válik majd belőle a Hobbesok, Miltonok, Swiftek meg a többiek neméből.

- Értem - felelte Mrs. Cadwallader. - Szóval beszédek írására alkalmas.

- Most már behozom, helyes, Casaubon? - kérdezte Mr. Brooke. - Nem akart bejönni, amíg be nem jelentem, hogy úgy mondjam. Aztán lemegyünk, és együtt megnézzük a festményt, helyes? A megszólalásig hű. Gondolkodó, amint ül a magvas gondolatai között, mutatóujja egy könyv lapján, közben Szent Bonaventura vagy kicsoda, olyan elég kitelt szentféle, néz föl a Szentháromságra. Azon a képen minden jelképes, ahogy a fentebb művészethez illik. Szeretem az ilyesmit egy bizonyos fokig, de azon túl már nem... megerőltető az embernek nyomon követni, hogy úgy mondjam. De neked az ilyesmi az elemed, Casaubon. A festő jól fogja meg a hús színét, azt meg kell hagyni... Ropogós is, áttetsző is, ami kell. Valamikor az ilyesmikkel sokat foglalkoztam. Mindegy, lemegyek, fölhozom Ladislaw-t.

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET

Nincs annál édesebb, gyönyörűségesebb,
Mint elnézni a bús örökösök keserves
Ábrázatát, amint egyre keservesebb lesz:
Mit ád nekik a hőn kívánt végrendelet -
Egy nagy fityiszt meg egy szíves üdvözletet.
Hogy láthassam, hogyan búsulnak igazából,
Visszaröppenek egy percre a túlvilágról.

RÉGNARD: *AZ ÁLTALÁNOS ÖRÖKÖS*[21]

Mikor az állatok párosával bevonultak a Bárkába, elgondolható, miféle ingerült megjegyzések hangzottak el, nevezetesen, hogy miért járjanak rá annyian a szűkös készletre. (Attól tartok, a keselyűk viselkedése ez alkalommal éppen nem kínálkozott volna tárgyául a művészi megjelenítésnek, tekintve a madarak csupaszságát a gigájuk körül, valamint társasági jó modoruk kiáltó hiányait.)

Hasonló kísértést érezhettek a gyásznépet tevő keresztyéni ragadozók is Peter Featherstone temetésén. Legtöbbjük esze azon a véges vagyonon járt, amelyből a legnagyobb részt szerették volna elnyelni mindnyájan, s a vér szerint való és házasság útján gyűjtött atyafiak tetemes számát a valószínűségekkel szorozván meg, féltékeny találgatások és szívszakasztó remények mérhetetlen mennyiségéből válogathattak. A Vincyékre való féltékenység bajtársi egységet teremtett a gyűlölködők vérrokoni körében, és mivel semmi nem mutatta, hogy valamelyikük többet markolhat a másiknál, mindannyian attól rettegtek, hátha ez a pipaszárlábú Fred Vincy kaparintja meg a földet - bár bőséges tér nyílt a halványabban körvonalazott irigységek számára is, amilyennek például Mary Garth volt céltáblája. Mindamellett Solomon megállapíthatta, hogy Jonah érdemtelen az öröklésre, Jonah pedig elmondhatta Solomont minden kapzsinak. Jane, a legidősebb Featherstone leány, úgy vélekedett, hogy Martha gyermekei ne is várjanak annyit, mint a Waule csemeték - Martha viszont, akit az elsőszülöttség kérdése hidegen hagyott, fájó szívvel tapasztalta, hogy Jane olyan „bírhatnám". E legközelibb rokonokat természetesen egytől egyig lesújtotta az első és másodunokatestvérek arcátlansága, és szorozva-osztva úgy okoskodtak, hogy a kisebb összegű hagyományozások is sokra mehetnek, ha mindnyájuknak jut. Két első unokatestvér jelent meg a végrendelet kihirdetésére, valamint egy másodunokatestvér Mr. Trumbullon kívül. Ez a másodunokatestvér Middlemarchban volt rőfös, és a fölösleges nehezeteknek és pallérozott modornak nagy barátja. A két első unokatestvér Brassingból jött. Idősödő emberek voltak mind a ketten. Egyiküknek láthatóan nyomta a lelkét az osztrigákra és más csemegékre költött pénz, amellyel gazdag Peter bátyját megajándékozta, a másik csak mogorván hallgatott, a kezét botja gombján, állát a kezén nyugtatta, és nem tekintette senki mentségének a szegénységet. Brassing jeles polgárai voltak mind a ketten, és szívből kívánták, bárcsak Jonah Featherstone ne volna földijük. Jobb a család eszét messze távol tudni.

- Hajjaj! Trumbull maga is bizton számít vagy ötszázra. Mérget vehettek rá... nem csodálkoznék, ha a bátyám odaígérte volna neki - mondta Solomon tanakodás közben a húgainak a temetést megelőző estén.

[21] Pór Judit fordítása.

- Jesszuskám! - sopánkodott szegény Martha, mert képzelete a fizetetlen maradt lakbéreken alig is szárnyalt túl, ha pénzről került szó.

Reggelre kelve azonban a találgatás szokásos menetét mintegy a holdból odacsöppent gyászoló zavarta meg. Ezt az idegent írta le Mrs. Cadwallader békaképűnek: lehetett harminckétharminchárom éves, és a dülledt szeme, a legörbülő keskeny szája, a lenyalt haja, a szemöldökétől menetelesen visszainduló homloka hüllőformán egykedvűvé tette az arcát. Személyében láthatólag új örökös jelent meg a színen - másképp minek hívták volna ide gyászolni? Új lehetőségek nyíltak, új bizonytalanságok tűntek fel a szemhatáron, és szavukat szegték a gyászolóknak, amint hintókba ülve elindultak a temetőbe. Mindnyájunkat lesújt, ha a valóságnak oly elemére leszünk figyelmesek, amely mindeddig megvolt magában, sőt talán leste is kajánul, hogyan rendezzük el életünket nélküle. Senki a gyásznép közül nem látta talán még ezt a titokzatos idegent, egyedül Mary Garth, de ő sem tudott többet felőle, mint hogy járt vagy kétszer a Kőportán, mikor még Mr. Featherstone lenn töltötte ideje javát a faburkolatos fogadószobában, és ott beszélgetett vele négyszemközt órákon át. Ezt a tudomását apjának is megsúgta, ezért talán az ügyvéden kívül Caleb nézte meg egyedül, kíváncsian inkább, mint undorral vagy gyanakvással. Caleb aligha várt valamit, követelni meg éppen semmit sem követelt magának, ezért csupán az érdekelte, valóra válnak-e sejtései. Nyugalmas félmosollyal dörzsölgette állát, és értelmes pillantásokkal méregette az idegent, mintha valami derék fa értékét becsülte volna meg, majd az eredményt rámérte a többi arc ijedelmére s dühére, amikor a Rigg névre hallgató ismeretlen megjelent a végrendelethirdetésre a faburkolatos fogadószobában, és a hallgatóság mögött helyet foglalt az ajtónál. Mr. Solomon és Mr. Jonah éppen akkor ment fel az ügyvéddel a végrendeletért az emeletre, Mrs. Waule pedig, két üres helyet látván maga és Mr. Borthrop Trumbull között, merészen odatelepedett az árverések e vezéralakja mellé, aki e pillanatban éppen az óraláncán csüngő pecsétnyomókkal játszadozott, de tollászkodásában mindenestől az a szándék vezérelte, hogy sokat próbált emberhez méltatlan kíváncsiságát leküzdje.

- Gondolom, ön mindent tud szegény bátyám végakarata felől, Mr. Trumbull - szólította meg Mrs. Waule legbársonyosabb hangján, szalagos félkalapja karimájával ernyőzve el Mr. Trumbull fülét.

- Drága hölgyem, én titoktartást fogadva hallgattam meg mindent - felelte a becsüs, s a keze fejével takarta e titkot is a többiek elől.

- Akik a medve bőrére isznak, még csalatkozhatnak - folytatta Mrs. Waule, némi megkönnyebbüléssel Mr. Trumbull tájékoztatása hallatán.

- Bizony, gyakran csalókák a remények - súgta meg Mr. Trumbull bizalmasan.

- Ah! - sóhajtott Mrs. Waule, azzal egy pillantást vetett a szemben ülő Vincyékre, és visszaült Martha húga mellé.

- Bámulatos, milyen zárkózott ember volt a mi szegény Peterünk - folytatta, immár friss titkok birtokában. - Sejtelmünk sem lehet, mi mindent forgatott meg az eszében. Egyetlen reményem és bizodalmam, hogy nem volt kicsapongóbb, mint amilyennek hittük, Marthám.

Szegény Mrs. Cranch, nehezen ziháló testes személy lévén, már azért is szerette a kemény, elutasító fogalmazást, mert suttogására megrezzent az ablak, és szava néha úgy fulladt el, mint a megszorult kintorna.

- Sosem voltam sóvár természet, Jane - felelte -, hanem van hat gyermekem, hármat eltemettem, és nem vitt rá a szívem, hogy gazdag partit keressek. A legidősebbik fiam, amelyik itt ül, most tizenkilenc éves... a többit elgondolhatod. A pénz mindig kevés, a földből nem lehet

eleget kiteremteni. Én csak a Mennybéli Magasságoshoz fohászkodtam... mégis, ha az embernek van egy agglegény bátyja meg egy gyermektelen bátyja, holott kétszer nősült... a többit elgondolhatod...

Mr. Vincy az egykedvű Mr. Riggre pillantott, majd elővette tubákosszelencéjét, és a fedelét megkoppintotta, de tette is el mindjárt, mivel úgy döntött, hogy a tubákolás szenvedélye, bármily tisztítólag hat is az elmeműködésre, nem illő ide. - Nem csodálkoznék, ha kiderülne, hogy Featherstone józanabb volt, mint hittük - súgta felesége fülébe. - A temetés megrendezéséből kiderült, hogy gondolt mindenkire. Szép dolog, ha az ember a barátaitól megkívánja, hogy mind elkísérjék utolsó útjára, és nem szégyelli azt sem, ha egynémelyik szegény. Nekem az tetszene a legjobban, ha mindenkinek hagyományozott volna egy kisebb összeget. Akárhány jelenlévőnek kapóra jönne.

- És minden olyan szépen sikerült, fátylak, selymek, minden - állapította meg Mrs. Vincy elégedetten.

Pirongón kell tudatnom azonban, hogy Fred a nevethetnékjén alig tudott úrrá lenni - márpedig a nevetés itt nem lett volna helyénvaló, még annyira sem, mint apja tubákolása. Valami megjegyzését hallotta félfüllel Mr. Jonah-nak a „szerelemgyerek”-ről, s ahogy a szónál az idegen arcába nézett, szinte kipukkadt belőle a nevetés. Mary Garth Fred szája sarkának rángásából és kényszerű köhécseléséből vette észre, milyen kínban van, ezért azzal a nesszel sietett fölmentésére, hogy cseréljenek helyet, Fred így egy távoli, homályos sarokba került. Máskülönben jóindulattal nézett ő mindenkire, még Mr. Riggre is, és ha már egyszer ilyen megenyhült lélekkel volt a nálánál szerencsétlenebbek irányában, ugyan nem viselkedett volna illetlenül - bár a nevetés nem esett volna most nehezére.

Az ügyvéd és a két Featherstone testvér belépése egyszerre az ajtóra irányította mindenki figyelmét.

Az ügyvédet Mr. Standishnek hívták. Délelőtt azzal jött a Kőportára, hogy nála jobban senki sem tudhatja, ki lesz itt az elégedett s ki a csalódott, mire a nap végére érnek. Azt hitte, Mr. Featherstone három végrendelete közül az utolsót fogja felolvasni, amelyet ő öntött formába. Mr. Standish nem volt változékony. Dörmögő hangon, félvállról beszélt mindenkivel, mintha senkinek több udvariassággal nem tartozna, és kedvenc beszédtárgya a lucernatermés volt, amely „hál’ isten, megint fölségesnek ígérkezik”, továbbá a király egészségi állapotáról kiadott legutóbbi közlemény, valamint Clarence hercege, aki vérbeli tengerész és a brit szigetek kormányzására a legkiválóbban alkalmas.

Az öreg Featherstone a kandalló tüzénél révedezve gyakran elmondotta, hogy Standishnek még egyszer nagy meglepetésben lesz része. Való igaz, ha a végső akaratának érvényt szerezhet, és elégeti azt a végrendeletét, amelyet másik ügyvéddel íratott meg, talán ez a jóslata nem teljesül. Mindegy, így is kellemes volt a jóslaton rágódnia. Ahogy pedig fordult, Mr. Standishnek is meglett a meglepetése, ha nem is kellemetlen - ellenkezőképpen. Élvezte a kíváncsisága csipkedését s azt is, mekkora felzúdulást okoz majd a második végrendelet a Featherstone családban. Solomonon és Jonah-n teljességgel úrrá lett az izgalom. Olyanféleképpen gondolták, hogy a régi végrendeletnek is lesz valamelyes érvénye, s ha szegény Peter végső és végsőt megelőző akarata netán ütközne, „törvénykezhetnek” ítéletnapig, senki sem látja a részét - e bosszúságnak jó oldala viszont az lett volna, hogy mindenki egyaránt osztozik benne. Ilyenformán a testvérek némileg megbékélten léptek be Mr. Standishsel. Solomon előrelátón húzta elő ismét fehér zsebkendőjét, gondolván, hogy megható passzusok mindenképp elhangzanak majd, és fedél alatt könnyezni hatásosabb, mint kinn a májusi szélben.

E pillanatban talán Mary Garth érezhette a leggyötrőbb izgalmat, tudván, hogy az ő engedetlensége folytán került elő a második végrendelet, amely a jelenlévők közül soknak fordíthat a sorsán. Csak ő tudhatta, senki más, mi történt azon az utolsó éjszakán.

- A kezemben levő végrendeletet - kezdte Mr. Standish, miután leült a szoba közepére állított asztalhoz, módjával intézvén még köhögéseit is, melyek torkát voltak hivatva köszörülni - magam írtam, és megboldogult barátunk mondotta tollba 1825. augusztus 9-én. Úgy látom azonban, hogy egy időrendben későbbi okirat is vár itt kihirdetésre. 1826. július 20-i keltéből kitetszik, hogy alig egy évvel későbbi az előzőnél. Van itt továbbá, lássuk csak - Mr. Standish fürkészőn kereste szemüvegével a lap alját - egy záradék a későbbi végrendeleten, amely 1828. március 1-én kelt.

- Jesszuskám - sóhajtotta Martha, nem éppen a jelenlévőknek, azonban az évszámok súlya, úgy látszik, a keblére nehezedett.

- A korábbi végrendelet ismertetésén kezdem - folytatta Mr. Standish -, hiszen az örökhagyónak is ez lehetett a szándéka, ha meg nem semmisítette.

A bevezetőt hosszúnak tartotta mindenki, ezért Solomonnal együtt többen is sajnálkozón csóválták a fejüket, s a padlót nézegették. A másik tekintetét mindenki kerülte, ezért a legtöbben foltokat kerestek az abroszon vagy Mr. Standish kopasz fején. Csupán Mary Garth tekintete nem bujdokolt. Amíg a többiek mind a semmibe néztek, addig bátorságosan figyelhette őket. S amint az első „adom és hagyományozom" elhangzott, láthatta, hogy változnak az arcok, mintegy varázsütésre - csupán Mr. Riggé nem. Rendületlen nyugalommal ült, a társaság pedig, tételesen igyekezvén megjegyezni az esetleg visszavonásra kerülő hagyományozásokat, róla el is felejtkezett. Fred elpirult, és Mr. Vincy, úgy látszott, nem lehet meg a tubákosszelencéje nélkül, habár nyitatlan szorongatta a kezében.

Kisebb ingóságokkal kezdődött a hagyatkozások sora, s már az is felháborodást szült, hogy szegény Peter az efféle apróságokat is meggondolta kétszer. Ha az emberrel jót akarnak tenni, akkor tegyenek jót jelenben, múltban és jövőben. Peter pedig képes volt arra, hogy öt évvel ezelőtt fejenként csupán kétszáz fontot hagyjon testvéreire és csupán százat tulajdon unokaöccseire és húgaira. Garthék említésre sem kerültek, viszont Mrs. Vincy és Rosamond kapott száz-száz fontot. Mr. Trumbullnak jutott az aranygombos bot és ötven font melléje. A jelenlevő első és másodunokatestvérek hasonló kerek összegecskét kaptak, amivel, a mogorva unokatestvér megállapítása szerint, kinn van az ember a vízből. Történt sok sértő hagyományozás is, jelen nem lévők, kétséges rokonok, mindenféle sajnálatos alja népség javára. Hirtelenében összeszámolva vagy háromezerről rendelkezett itt. Hova szánta akkor a pénze nagyját Peter? Hát a földjét? És mi vonódik vissza és mi nem? És kinek javát szolgálja a visszavonás? Az ember tehát ne érezzen többet feltételes érzéseknél, mert hátha azt is vissza kell vonnia. A férfiak elég erősnek bizonyultak e feszültség viseléséhez - néhányan lebiggyesztették a szájukat, mások csücsörítettek, izmaik szokásához híven. Jane és Martha azonban összetört a kérdések alatt. Sírva fakadtak. Szegény Mrs. Cranchet levette a lábáról az a vigasz, hogy néhány száz fonthoz mégiscsak hozzájutott munka nélkül, bár érezte, hogy csekély részt kapott. Mrs. Waule lelkét viszont az az érzés töltötte el, hogy vér szerinti testvér létére ilyen keveset kap, holott valakinek nyilván több fog jutni. Az örökösökben az a sejtelem támadt, hogy a java majd Fred Vincynek jut - hanem aztán Vincyék maguk is meglepődtek, mikor azt hallották, hogy fiukra tízezer font maradt értékpapírokban. A birtok vajon külön tétel lesz? Fred az ajkába harapott. Nehezére esett a mosolyt elfojtania, és Mrs. Vincy úgy érezte, ő a legboldogabb anya a világon. E káprázatos jövő látomásában nem lehetett helye visszavonásnak.

Fennmaradt még egy szép ingó és ingatlan vagyontömeg valamint a birtok, és mindezek egy személyt illetnek, e személy neve pedig - mily lehetőségek! mekkora várakozások, s mind egy „takarékos” öregúr kegyeinek ingatag talaján! mily repeső fohászok, bár a földi balgaságot ugyan szárnyra nem kaphatják! - nevezetesen az egyetemes főörökös Joshua Rigg, egyben a végakarat kizárólagos végrehajtója, aki ezentúl a Featherstone nevet viseli.

Fészkelődés támadt, mintha mindenki megborzongott volna. Mr. Rigget újból megnézték, rajta azonban semmi meglepetés nem látszott.

- Végakaratnak rendkívül furcsa! - kiáltott fel Mr. Trumbull, mint aki nem bánja, ha visszamenőleg akár tudatlannak nevezik. - Hanem van még egy végakarat... nem jutottunk végére az okiratoknak! Vagyis hogy a végakarat legvégét nem hallottuk még!

Egyedül Mary Garth érezhette úgy, hogy a második végakarattal sem volt vége Peter Featherstone akaratának. A második okirat egyébként mindent visszavont, csupán az apró örökhagyásokat nem, bár a záradékban még ezek között is történt némi csere, és a lowicki egyházközségben elterülő birtok felől, valamint minden ingó vagyon és házi felszerelés felől úgy rendelkezett, hogy Joshua Riggé legyenek. A megmaradó birtoktestet pedig a főörökös tartozik aggok házának építésére és megsegélyezésére fordítani. A Featherstone-féle Aggok Háza Middlemarch közelében lesz felépítendő, telkét az örökhagyó nemrégiben meg is vette - így szólt az okirat, Isten dicsőségének öregbítésére. A jelenlevők közül senki egy fityinget nem kapott, csupán Mr. Trumbull fogta biztosan a bot aranygombját. Némi időbe tellett, amíg a társaságnak megjött a szava. Mary nem mert Fredre tekinteni.

Mr. Vincy adott nézetének először hangot - mégpedig a tubák korlátlan használata után -, és felháborodás szólt belőle: - Ilyen hebrencs végrendeletet még nem hallottam! Azt kell mondanom, nem volt eszénél, amikor tollba mondta. Véleményem szerint ez a második végrendelet érvénytelen - tette hozzá Mr. Vincy, mert úgy érezte, hogy valakinek ki kell mondani a színigazat. - Halljuk, mit szól ehhez, Standish?

- Megboldogult barátunk soha nem bizonytalanodott el szándékait illetően - felelte Mr. Standish. - A formai követelményeknek is megfelel minden. A második végrendelethez a brassingi Clemmens mellékelt tanúsítványt. Ezt a végrendeletet ő fogalmazta. Igen megbízható ügyvéd.

- Soha háborodottságát, elméjének bomlását nem tapasztaltam - nyilatkozott Borthrop Trumbull -, ezt a végrendeletet azonban magam is különlegesnek nevezném. Mindig készséggel állottam rendelkezésére a megboldogultnak, ő pedig nyilvánvaló célzásokat tett hálájára, melyet, mint mondotta, végakaratában ró majd le. Az aranygombos botot vígjátékba illően silány fizetségnek nevezném, szerencsére azonban, a kalmárszellemű barátságnak fölötte állok.

- Nem látok semmi meglepőt mindebben - jelentette ki Caleb Garth. - A fejtörésre több oka lett volna minden érdekeltnek, ha nyíltszívű, egyenes ember végakaratát várja. Én magam a leghelyesebbnek azt tartanám, ha a végrendelkezést mindenestől megszüntetnék.

- Furcsa ilyet keresztény embertől hallani - méltatlankodott az ügyvéd. - Tudni szeretném, mivel indokolná a véleményét, Garth?

- Hm - mondotta Caleb, és előredőlvén takarosan egymáshoz illesztette az ujjai hegyét, közben merően a földet nézte. Mindig azt tapasztalta, hogy az ő „dolgában” az a legnehezebb, mikor szavakkal kell bíbelődnie.

Mr. Jonah Featherstone emelte fel a szavát: - Hiába, az én Peter bátyám áldott szemforgató ember volt világéletében. Hanem ezzel a végrendelettel lepipálta minden cselekedetét. Ha tudtam volna, engemet hat ökörrel nem húznak ki Brassingból. Holnaptól fehér kalapot és egérszürke gérokkot öltök.

- Istenkém - sírdogált Mrs. Cranch. - Micsoda költségbe vertük magunkat ezzel az utazással, ez a szegény gyerek is itt ül tétlenül már mióta! Először hallom, hogy az én Peter bátyám a Mindenható kegyét keresi. De ha megver is érte, én csak azt mondom, hogy ez... nehéz helyzet.

- Ahova ment, oda már a Mindenható se ér el utána - vélekedett Solomon, és keserű megállapításából nem hiányzott az őszinteség, bár a hangja most is ravaszul csengett. - Peter préda ember volt, ezt holmi menhelyekkel el nem kendőzheti. Csak a foga fehérjét mutatta ki a végén.

- Megvolt neki a törvényes családja... öccsei, húgai, unokatestvérei, minden... és képes volt leülni velük egy templomba, ha kedve szottyant - panaszolta Mrs. Waule. - Elhagyományozhatta volna a vagyonát tisztességesen, olyanoknak, akik sosem szórták a pénzt könnyű kézzel... ezért nem is olyan szegények, hogy meg ne forgathatnák haszonnal újból minden fillérét. És én... hogy én mit szenvedtem, idehordván testvéri érzéseimet... mikor neki az esze ilyen borzasztóságokon járt! Hanem ha a Mindenható ezt megengedte neki, akkor meg is veri érte nyilván. Én elmennék, Solomon bátyám, ha elviszel.

- Többet én ide a lábamat be nem teszem - fenyegetőzött Solomon. - Van nekem jószágom, birtokom, elvégrendelkezhetem, ha úgy tetszik.

- Sok módja van a jószág elkótyálásának - állapította meg Jonah. - Emberi elme azt össze nem számlálhatja. Kíváncsi vagyok, annyi tanulsága meglesz-e ennek az esetnek, hogy egy bolond egy családban épp elég.

- Bolondjában még többféleképpen lehet eljárni - mondta rá Solomon. - Én egyszer nem hagyom a pénzem ebek harmincadjára, se afrikániai lelencgyerekekre. Ha már ráhagyom valakire, inkább olyanra, akit Featherstone-fából faragtak, nem akire a nevét utóbb akasztották rá.

Solomon mindezeket hangosan suttogó színpadi félrehangon mondta Mrs. Waule-nak, amint a helyéről fölkelt, hogy elkísérje. Jonah úgy érezte, hogy tőle ennél fullánkosabb megjegyzések is telnének, de azzal csitította magát, hogy a Kőporta új gazdáját megbántani addig minek, amíg ki nem mutatja, hogy nem hajlandó vendégül látni a szellemes családot, amelynek nevét ezentúl viselni fogja. Mr. Joshua Rigg mintha valójában nem sokat törődött volna a megjegyzésekkel. Modora inkább üzletszerű volt, amint odalépett Mr. Standishhez, és anyagi természetű kérdéseket tett fel neki lelki nyugalommal. Vékony hangján bántóan csiripelte a szavakat. Frednek már nem volt nevethetnékje, ha ránézett, csak azt állapította meg magában, hogy ilyen csúnya férget még talán soha nem látott. Frednek különben is felfordult a gyomra. A middlemarchi rőfös csak azt várta, hogy Mr. Rigg-gel szóba elegyedhessen - hiszen ki a megmondhatója, hány pár lábat óhajtana az új gazda kelmével beborítani, márpedig az üzleti haszon az örökségeknél megbízhatóbb természetű. A rőfös egyébként másodunokatestvéri minőségében meglehetős egykedvűnek bizonyult.

Mr. Vincy egyetlen dühkitörése után gőgös némaságba burkolózott. Kellemetlen érzéseivel még annyira sem sikerült megbirkóznia pedig, hogy távozásra gondoljon. Hanem amikor észrevette, hogy felesége a fiacskájuk kezére ontja forró könnyeit, fölállt, és a társaságnak háttal félhangosan rászólt: - Ne lágyulj el, Lucy. Ne tégy bolondot ilyen népség előtt, drágám.

- Majd parancsoláshoz szokott hangján hozzátette: - Menj, állítsd elő a homokfutót, Fred. Nem lopom én az időmet.

Mary Garth közben már nekikészülődött, hogy apjával együtt hazatér. Kifelé menet találkozott Freddel. Mostanára szedte össze a bátorságát annyira, hogy a szemét ráemelje. Fiatal arcokon olykor látható sápkóros halványság lett úrrá Freden, s amint elbúcsúztak, Mary megijedt, milyen hideg a keze. Mary sem vált el tőle könnyű szívvel. Tudta jól, hogy akaratlan ő lehetett Fred sorsának rosszra fordítója.

- Isten veled - búcsúzott tőle fájdalmasan. - Ne törj meg, Fred. Azt hiszem, örökség nélkül derekabb ember válik belőled. Látod, mi haszna lett Mr. Featherstone-nak is a pénzéből?

- Ez mind szép - felelte Fred sértődötten. - Csakhogy most mihez kezdjen az ember fia? A vége az lesz, hogy be kell állnom az egyházba. - (Tudta, hogy ezzel elkeseríti Maryt - de hát így van jól, mondja meg Mary, mi máshoz fogjon.) - Úgy terveztem, apádnak egyszerre megadhatom a pénzét, és rendben lesz minden. Te pedig a távoli rokonoknak kijáró száz fontot sem kaptad meg. Ugyan mihez kezdesz, Mary?

- Elszegődök máshova, amint helyet találok. Apámnak a többiek eltartása is elég gond, nemhogy még énrám áldozzon. Isten áldjon.

A Kőportáról rövidesen eltakarodott minden Featherstone-fából faragott rokon és egyéb látogató. Ismét idegen telepedett le tehát Middlemarch szomszédságában - hanem Mr. Rigg Featherstone esete inkább elégedetlenségnek adott tápot, mint a távoli töprengésnek. Olyan prófétai lélek nem akadt, aki megmondhatta volna, miféle következményei lesznek majd idetelepedésének.

Itt valami épületes példával kellene szolgálnom, hogy a méltatlan tárgyat az elmélkedés síkjára emeljem. Történelmi párhuzamok kiválólag alkalmasnak szoktak bizonyulni e célra. Egyetlen bajuk, hogy a szorgos elbeszélőnek meg kell küzdeni a helyszűkével, vagy (s erre a helyszűke néha csak kifogás) a történelmi példa mindenféle megvilágosító részlete nem akar eszébe jutni, holott hiszi szentül, hogy ha eszébe jutna, roppant jellemző lenne. Nagy vargabetűt takarítunk meg tehát, s az elbeszélés méltósága érdekében is helyesen cselekszünk, ha megállapítjuk, hogy az a példa és az a párhuzam, amit itt alacsony lelkületű emberekről mondtunk el - hiszen nincs is talán igaz történet, amelyből példázatot ne lehetne alakítani oly módon, hogy az ökörszemet őrgróffal helyettesítjük -, rossz szokásokról és rút következményeikről rántván le a leplet, az olvasónak megkönnyebbülésére szolgálhat, ha egy eszményi történet aljas párhuzamát látja benne, és képzelete némi meghajszolásával akár előkelő társaságban érezheti magát. Ha tehát én bugrisokról beszélek, az olvasó képzeljen nyugodtan főhercegeket, s ha talán a szóban forgó pénzösszegek volnának oly csekélyek, hogy egy szürke eminenciásnak sem tömhetnők be a száját vele, írjunk hozzá egypár nullát díjtalanul, és mindjárt a pénzvilág felső légrétegeiben járunk.

Ha olyan vidéki történetet akartunk volna írni, melynek összes mozgatói erkölcsileg makulátlanok, a reformjavaslat utáni időben kellett volna elkezdenünk, Peter Featherstone pedig, mint nyilván észrevették, már hónapokkal azelőtt meghalt s eltemettetett, mielőtt Lord Grey átvette volna a miniszterelnöki hivatalt.

HARMINCHATODIK FEJEZET

Kilesnünk furcsa e nagyok kedélyét,
Kiktől, fennköltektől, bölcs szívet várunk:
.....
Termett a lelkük légbe magaslónak,
Égben lakónak, hol ragyognak fennen.
Sandítnak hátáról a magas lónak
Mégis miránk, kik lenn kóborgunk, ennen
Szavuk s tetteik miként vetjük latra,
Majd szárnyalnak csapongón, hogy becsük
Feltornászván jutnának ötről hatra.
Hangjuk emelik, ha szárnyuk lecsügg...

DANIEL: *PHILOTAS TRAGÉDIÁJA*

Mr. Vincy több tárgyban gyökeresen megváltozott véleménnyel tért haza a végrendelet-ismertetésről. Nyíltszívű ember volt ő, csak éppen a kedvét fejezte ki kerülő utakon: ha selyempaszományainak kelendőségében csalódott, lehordta a lovászát; ha Bulstrode sógora bosszantotta fel, keserű megjegyzéseket tett a metodistákra; most pedig oly módon mutatta ki Fred dologtalan életmódja felől szigorúra fordult nézetét, hogy hímes sapkáját a dohányzóból kivágta a fogadószoba padlójára.

- Nos hát, fiatalúr - tört ki, amint Fred az ágyban keresett menedéket -, remélem, elszántad magad végre, hogy a jövő félévben lerakod a vizsgáidat. Én már döntésre jutottam, azért azt ajánlom, te se soká késlekedj.

Fred nem válaszolt. Összetört teljesen. Huszonnégy órával ezelőtt még azt hitte, mostanára nem azzal kell foglalkoznia, hogy mit tegyen, hanem a bizonyossága meglesz, hogy nem kell tennie semmit - vadászgathat úri mulatságára, elsőrangú vadászlovat tarthat, a hosszabb távolságokra almásderest, és köztisztelet övezi érte, sőt, egy csapásra kifizetheti Mr. Garthot, és Marynek sem lesz tovább oka házasságuk odázgatására. Mindez a boldogság pedig tanulás és egyéb kényelmetlenségek nélkül hullik az ölébe, a Gondviselés ingyenajándéka lesz egy vénember szeszélye által. Most pedig, alig járt le a huszonnégy óra, itt áll biztos váromá-nyának romjai fölött. Igazságtalanság, sírt a lelke, hogy a csapásból föl sem ocsúdott, már úgy bánnak vele, mintha szerencsétlenségéről ő tehetne. Szótlanul vonult tehát vissza, és anyja tartotta érte a hátát.

- Ne bánj olyan szigorúan szerencsétlen gyerekkel, Vincy. Attól még derék ember válhat belőle, hogy ez a vén csirkefogó így kijátszotta. Olyan biztos, mint ahogy itt ülök, meglásd, még viszi valamire... Másképp miért tért volna vissza a sír széléről? És én ezt rablásnak nevezem, mert mintha a birtokát előre odaajándékozta volna neki az ígéretével... vagy talán nem ígéret, ha mindenki azt hiszi, hogy az? És a végén, látod, ami tízezer fontot ráhagyott, azt még elvette tőle!

- Elvette tőle! - visszhangozta Mr. Vincy ingerülten. - Szerencsétlen flótás ez a mi fiunk, Lucy. Te meg még kényezteted.

- Mit akarsz, Vincy? Az első gyermekem volt, te rendeztél akkora fölfordulást körülötte, amikor jött. Te nem fértél a bőrödbe büszkeségedben - állapította meg Mrs. Vincy, és a derűs mosolya már visszatért.

- Ki nézi ki egy csecsemőből a haszontalanságot? Elég szamár voltam, ha büszkélkedtem - mondta a férje, némileg megenyhülten.

- Hát volt-e kedvesebb, jobb gyerek a miénknél? Fred toronymagasan áll a más fiúgyerekek fölött. A beszédéből mindjárt hallani, hogy megforgott az egyetemen. Hát Rosamond? Hozzá fogható leány van-e? Nincs olyan előkelő dáma az országban, akit meg ne szégyeníthetne. Látod, Mr. Lydgate is hiába világot járt ember, hiába járatos a legjobb körökben, mégis rögtön beleszeretett. Nemmintha annyira örülnék Rosamond eljegyzésének. Jobb partit csinál talán, ha kivárja, amíg valaki idelátogat... vagy talán Miss Willoughbyhoz, az iskolai barátnőjéhez. Mert abban a családban is megfordulnak magas körökből, még finomabb emberek is, mint Mr. Lydgate.

- Fene a családokat! - csattant föl Mr. Vincy. - Elegem van a szájuk széliből! Nekem olyan vőm ne legyen, aki csak a családjával dicsekedhetik.

- Úgy vettem észre, drágám - mondta Mrs. Vincy -, hogy az eljegyzéssel nagyon elégedett voltál. Igaz, nem láttalak akkor, de Rosamondtól hallom, hogy egy szóval nem rosszallottad. Rosamond már vásárolja is össze a legjobb vásznat meg a gyolcsokat alsóneműihez.

- Nem az én buzdításomra - felelte Mr. Vincy. - Nekem lesz elég bajom ebben az évben, akár a semmirekellő fiacskánkkal csak, nemhogy még kelengyéért is fizessek. Nehéz időket élünk. A tönk szélén áll minden üzlet. Lydgate-nek pedig nincs egy vasa sem, azt hiszem. Nem egyezem bele az ilyen házasságba. Várják csak ki az idejüket, akár az eleik.

- Rosamond nagyon megharagszik majd, Vincy, és tudod, hogy téged mindig levesz a lábadról.

- Most nem. Hajlíthatatlan leszek. Ha lefújja a házasságot, annál jobb. Szerintem Lydgate soha a pénzét meg nem fogja keresni, ha így halad. Csak ellenséget szerez, azt hallom mindenfelé.

- Mr. Bulstrode-dal nagyszerűen megvannak, drágám. Neki biztosan tetszene ez a házasság.

- Fütyülök a tetszésére! - hangoskodott Mr. Vincy. - Bulstrode nem fogja eltartani őket. Ha pedig Lydgate azt képzeli, hogy az én pénzemen rendezkedhetik be, akkor nagyot téved. Úgy látom, a lovaimtól is szabadulnom kell hamarosan. Jobb lesz, ha Rosyval is közlöd mindezeket.

Mr. Vincyvel nemegyszer előfordult, hogy első szóra megadta baráti beleegyezését, majd ráeszmélt, hogy elhamarkodta a dolgot, aztán másokra hárította volna át a kínos visszavonást. Mrs. Vincy azonban soha nem dacolt férje akaratával, ezért már másnap jókor reggel tudatta Rosamonddal apja új véleményét. Rosamond éppen valami csipkét vizsgálgatott, csöndben végighallgatta anyját, végül fővetéssel válaszolt, olyannal, amelyről csak hosszú tapasztalattal lehetett megmondani, hogy a kutyakemény makacsság jele.

- Hogy mondod, virágszálam? - nézett rá az anyja szerető alázattal.

- A papa ilyeneket nem mondhat - válaszolta Rosamond rendületlenül. - Azt hallottam tőle mindig, hogy olyan emberhez menjek férjhez, akit szeretek. Ezért választottam Mr. Lydgate-et. Hét hete lesz, hogy a papa megadta beleegyezését. Csak azt remélem, hogy Mrs. Bretton házát is megkaphatjuk.

- Hát akkor te beszélj a papa lelkére, virágszálam. Te a lelkére tudsz beszélni mindenkinek. Hanem ha a damasztot kell megvennünk, Sadlerénél nincs jobb... Hopkinsét egy napon sem lehet említeni vele. Hanem Mrs. Bretton háza igen tágas. Nem bánnám, ha akkora házba költöznél, csak rengeteg bútor kell bele... szőnyegről, mindenfélékről nem is szólva, üvegezésről, faburkolásról. Gondolod, hogy Mr. Lydgate is ilyet szeretne?

- Csak nem képzeled, hogy megkérdezném, mama! Nem akarok én az ő dolgaiba beleszólni.

- Hát lehet, hogy ő közben szorgalmasan hajtja a pénzt, bogaram, mi meg azt vártuk, hogy Freddel együtt te is csinos örökséghez jutsz... most pedig itt a borzalmas csalódás... az embernek semmiben sem lehet öröme, ha ezt a szerencsétlen, csalódott fiút látja!

- Frednek az én házasságomhoz semmi köze, mama. Legjobb lesz, ha Fred abbahagyja a naplopást. Fölviszem ezt a munkát Miss Morgannak... az áttört pókos hímzést olyan szépen csinálja! Mary Garth munkája is elkelne a háznál, amíg a kelengyémet összeállítom. Gyönyörűen varr, szerintem ez a legjobb tulajdonsága. Annyira szeretném, ha minden gyolcsom kettősen húzott fodorral volna szegve, csak hát ahhoz sok idő kell.

Mrs. Vincy nemhiába mondta, hogy Rosamond a lelkére beszélhet a papának. Ha a vendégvacsorákat s a káromkodást nem számítjuk, Mr. Vincy szájhősködhetett ugyan, mégsem volt több szava, mint egy miniszterelnöknek: a körülmények szorításában vergődött mindig, mint afféle pirospozsgás, élveteg ember, s egy Rosamondnak nevezett körülmény különösen hatalmasnak bizonyult életében, azon szelíd állhatatosság által, amelyről tudjuk, hogy a pulya fehér élőlényeket szikladöntésre teszi alkalmassá. Holott a papa nem is volt sziklának mondható. Más állandóság nem volt benne, mint a váltakozó ingerek olykor szokásnak nevezett rögződése. Ez pedig nem kedvezett a könyörtelen döntéseknek, különösen ha lánya eljegyzése forgott kockán - nem, hogy Lydgate anyagi helyzetébe beletekintsen, kimondja, hogy őtőle egy huncut vasat ne várjanak, és tiltsa mind a sietős házasságot, mind a végeláthatatlan jegyességet. Efféle döntésekkel csak fenyegetőzni könnyű. A hajnali órák kemény szándéka ellen legalább annyi körülmény szól, mint a korai fagy ellen. A nap melegét nem állja egyik sem. A másra áthárítandó visszavonás véleményezése, amire Mr. Vincy olyannyira hajlott, nem állta jól az időt: Lydgate először is büszke ember, a célozgatás sérti, és a kalapja mégsem vágható ki a fogadószoba padlójára. Mr. Vincy némi félő tisztelettel tekintett rá, és némi megelégült hiúsággal is, hogy Rosamondot akarja feleségül, némi kínban, hogy a pénz kérdését ilyen hátrányos helyzetben kellene fölemlítenie, némiképp begyulladtan, hogy a nálánál különbül nevelt és jobban iskolázott emberrel folytatott beszélgetésben a rövidebbet húzhatja, és némileg elkeseredetten, hogy olyan dologra készül, amit a lánya rosszallana. Mr. Vincy egyetlen szerepét szerette csak: a nyíltszívű házigazdáét, akit gáncs nem érhet. Ilyenformán a nap első felében bokros teendői akadályozták, hogy a kellemetlen lépést megtegye, később pedig a vacsora, a bor, a whist következett, s az általános elégedettség. Közben ahány óra, mind a maga nyűgét rajta felejtette, megerősítvén Mr. Vincyt a mit-sem-tevés végső határozatában, mivelhogy tenni már úgyis késő.

A hivatalos jegyes pedig legtöbb estéjét a Lowicki Kapuban töltötte olyanféle széptevéssel, mely alig érintette az anyagibb apósi meggondolásokat vagy akár a mesterség jövedelmező oldalát. Széptevéssel, méghozzá Mr. Vincy orra előtt. Micsoda ökörnyál a nyiladozó szerelem! Tapadási pontjait - amikre finom szálai ráfeszülnek - alig is látni: ujjbegyek pillanatnyi találkozása, kék és fekete szembogarak sugarának összemetsződései, félmondatok, arcok és ajkak színváltozásai, rezdülései. A szál maga könnyű hitekből, testetlen örömökből, egymáshoz húzó életek vágyából, teljességek sejtelméből, végtelen bizalomból fonódik. Lydgate érezte, milyen gyorsan bocsátja ki belső lényéből ezt a szálat, hiába hitte, hogy Laure drámája e szálnak örökre végét szakította - és hiába volt az orvostudomány s az élettan is, mert akár a zaklatott izomzat, akár a tányéron feltálalt szemek (mint, teszem azt, Szent Lucáé) vizsgálata avagy a természettudományos megfigyelés más mozzanatai, nincsenek annyira ellenére a költői szerelemnek, mint a vidéki tompaság vagy a gyalogjáró prózához való ragaszkodás. Rosamond pedig nyíló tavirózsa módján csodálkozott rá tulajdon teljesedő életére, és a szálat fonta ő is tovább szorgalmasan. Történt pedig mindez a nappali szobának abban a sarkában,

ahol a zongora állt, és a szálról visszavillanó fényt látták akárhányan, nem csupán Mr. Farebrother. Miss Vincy és Mr. Lydgate jegyessége csakhamar köztudomású lett Middlemarchban, nem kellett, hogy a család tegye közhírré.

Bulstrode néni rokoni aggályai ismét feléledtek. Ezúttal egyenesen a bátyjához fordult, méghozzá a tárházban, a csapongó természetű Mrs. Vincy tüntető elkerülésével. Bátyja válaszai azonban nem békítették meg.

- Csak nem akarod azt mondani, Walter, hogy szabadjára engedted őket, Mr. Lydgate anyagi helyzetébe pedig bele sem tekintettél! - meredt rá Mrs. Bulstrode a bátyjára, akit harapós raktári kedvében talált. - Gondold meg, mekkora fényűzésben nevelted fel ezt a lányt... sajnálatos világi hívságban... mihez kezd majd ilyen csekély jövedelemmel?

- Bánom is én, Harriet! Mit tehetek én, ha valaki fogja magát s ideköltözik a városba, nemhogy a tanácsomat kérné! Te talán ajtót mutattál Lydgate-nek? Bulstrode egyengette az útját, jobban, mint akárki más. Én nem lelkesedtem érte sose. Miért nem a férjed fülét rágod, miért az enyémet?

- Ejnye, Walter, hogyan okolhatnám én Mr. Bulstrode-ot? Nem hinném, hogy ő boronálta volna össze a jegyeseket!

- Nem ám! Ha Bulstrode megkérdi, eljöhet-e Lydgate-tel háztűznézőbe, biztos nemet mondok!

- Te hívtad Fred mellé orvosnak, és isteni szerencséd volt vele - bizonytalanodott el Mrs. Bulstrode a bonyodalomban.

- Én nem látom benne a fene nagy szerencsét - jegyezte meg Mr. Vincy epésen. - Annyit tudok, hogy a családommal jóval több a gondom, mint szeretném. Neked is jó bátyád voltam, Harriet, amíg Bulstrode-hoz férjhez nem mentél, azért most megmondom, hogy az urad nincs a családod iránt mindig olyan barátsággal, mint várható volna. - Mr. Vincy nem volt éppen jezsuita természet, hanem ezt a kérdést kitanult jezsuita nem csűrhette volna nála ügyesebben. Harrietnek most az urát kellett védenie, ahelyett, hogy a bátyját támadhatta volna, és a beszélgetés valami olyan messziségben feneklett meg, mint a sógorok marakodása az egyházközségi tanács ülésén nemrégiben.

Mrs. Bulstrode nem panaszolta tovább bátyja panaszait a férjének, hanem aznap este csak Lydgate-ről meg Rosamondról beszélt neki. Férje nem osztozott meleg érdeklődésében, csupán azt hangoztatta, milyen kockázatos az orvosi működés kezdete, és mekkora szükség van a körültekintésre.

- Mindenképpen imádkoznunk kell ezért a szeles leányért... ha már ilyen hebehurgyán nevelték - próbálkozott tovább Mrs. Bulstrode férje indulatainak fölgerjesztésével.

- Úgy is van, édesem - nyugtatta meg Mr. Bulstrode. - Akik nem e világért élnek, alig tehetnek egyebet, mint hogy feltartóztatják e világ tévelygőit. Ebben kell megbékélnünk akkor is, ha bátyád családjának gondjait latolgatjuk. Magam sem kívántam volna, hogy Mr. Lydgate efféle házasságra lépjen, a kettőnk viszonya azonban csupán annyit enged számomra, hogy tehetségét az isteni céloknak megfelelően irányítsam el, amelyek felől gondviselése tanít bennünket minden rendelése által.

Mrs. Bulstrode nem is szólt többet, mert úgy érezte, megelégítetlensége kicsiny hitének tulajdonítható. Az a meggyőződése mindenképp erősödött, hogy férje élettörténetét meg kell majd írni a halála után.

Lydgate-nek magának az volt a nézete, hogy vőlegénnyé lévén, szembe kell néznie mindazon következményekkel, amelyekről maga szentül hitte, hogy előre látta egy szálig. Persze meg

kell lennie a házasságnak egy éven belül - ha nem egy fél éven belül. Nem éppen így tervezte, viszont más tervei nem károsulnak a házasság által, csupán átrendezésre van szükség. Persze a szokásos lépések is megteendők. Házat kell bérelnie, eddigi lakása nem lesz megfelelő. Lydgate tehát, hallván, Rosamond mekkora elragadtatással beszél a vén Mrs. Bretton Lowick Kapu-i házáról, nyomban intézkedett az új bérleti szerződés felől, amint a ház az idős hölgy halála folytán megürült.

Minden efféle dolgát mellékesen intézte, nem különb figyelemmel, mint ahogy szabóját utasította a készítendő tökéletes öltöny részletei felől, ügyet sem vetvén rá, hogy talán szertelennek nézik. A pénz szórását éppen hogy megvetette: mesterségének művelése során a szegénység minden fokozatával megismerkedett, és a legjobban a nagy szükséget látókat szívelte. Kifogástalanul viselkedett az olyan ház asztalánál, ahol a mártást fületlen kancsóból töltik, viszont egy nagyúri vacsoráról nem maradt több emléke, mint hogy élénk észjárású ember volt a szomszédja. Másrészt az sem fordult volna meg a fejében, hogy élhetne másként is, mint a maga egyszerűségében, ahogy mondani szokta: zöld pohárba töltötte a rajnait, és figyelmes kiszolgálásban részesült. Melegedett a francia társadalmi eszmék tüzénél, de meg nem pörkölődött. Büntetlenül hangoztathatjuk akár a legszélsőségesebb véleményeket, közben bútorunk, vendéglátásunk, hajlamunk a családi címer viselésére erős kötelékkel fűz a fennálló rendhez. Lydgate különben sem hajlott szélsőséges véleményekre: nem volt barátja a mezítlábas eszméknek, inkább a cipője fényére fordított gondot, és kíméletlenül nem tört semmire, csupán az orvosi reformra és az új felfedezésekre. Egyébként örökletes szokásaihoz híven járta mindennapi életét, részint azzal a személyes büszkeséggel és hajthatatlan önzéssel, amelyet előbb közönségesnek neveztem benne, részint a mesterség eszményeiért lángoló szentek együgyűségével.

Eljegyzésének következményeiből Lydgate-nek belső vívódásra inkább az idő, mint a pénz szűke szolgáltatott okot. A szerelem érzése, meg hogy az embert olyasvalaki várja folytonosan, akiről naponta kiderül, hogy az emlékezetet megcsúfolóan szép, végül mégis akadályozta az üres órák méltó felhasználását, holott hasonló időkből „valami mélyenszántó német” régen valami hatalmas fölfedezés hasznát fordította volna ki. Ez is amellett szólt, hogy a házasságot ne halogassa sokáig, mint Mr. Farebrothernek is jelezte, azon a napon, amikor a káplán holmi sárbeli véglényeket hozott át vizsgálatra, Lydgate finomabb górcsövétől várván segítséget. Mikor azonban látta, hogy Lydgate asztalán minden szanaszét hever, gúnyosan megjegyezte:

- Erosz hanyatlik. Kezdetben rendet és összhangot teremtett, s most íme nemzőjévé lett a zűrzavarnak.

- Úgy van, most, ebben az időben - válaszolta Lydgate felvont szemöldökkel, majd elmosolyodott, miközben a górcsövet állította össze. - Később kezdődik a jó világ.

- Hamarosan? - érdeklődött a káplán.

- Remélem, azt kell mondanom. Ez az átmeneti állapot sok időt felemészt, s ha az ember tudományos elképzelésekkel él, minden hiábavaló pillanat egy-egy elszalasztott alkalom. Bizonyosan tudom, hogy a házasság a legkívánatosabb annak, aki munkája állandóságára épít. Csiklandó szeszélyeknek akkor végük, otthonában minden készen várja, nyugalom és szabadság.

- Pimasz szerencséd van - vélekedett a káplán -, hogy ilyen rózsás jövőnek nézel elébe: Rosamondnak, nyugalomnak, szabadságnak. Én meg itt vagyok a pipámmal és a véglényeimmel. Készen már az a szerkentyű?

Lydgate nem említette a káplánnak, hogy van egyéb oka is a jegyesség idejének megkurtítására. Bosszantotta, hiába a szerelem mákonya, hogy oly sokat kell Vincyék körében megfor-

dulnia, következésképpen a middlemarchi pletykákban, kártyacsatákban, mulatságokban és más hiábavalóságokban. Tisztelettudóan kellett hallgatnia Mr. Vincy végérvényes szamárságait, hogy például miféle szeszes italok a legjobb belső pácok, amelyek az embert a dögletes levegő ártalmaitól megóvják. Mrs. Vincy parlagi nyíltságát nem is zavarhatta meg az a gyanú, hogy jövendőbeli vőjének ízlését sértheti. Lydgate megvallotta magának, hogy Rosamond családja iránt enyhe leereszkedéssel viseltetik. Viszont a törékeny Rosamond maga is hasonló bajtól szenvedett - a házasság gondolata tehát még inkább csábította Lydgate-et, ha elgondolta, hogy őt is méltóbb életbe plántálhatja át.

- Szívem! - szólította meg egy este leggyöngédebb hangján, amint letelepedett melléje, és kutató tekintettel nézett az arcába...

Előre kell azonban bocsátanom, hogy aznap este egyedül lepte meg a nappali szoba régimódi, majd egész falra kiterjeszkedő ablakában. Ott ült a hátsó kertből beáradó nyári illatok közt, apja meg anyja társaságban járt el, s a háznép kinn bitangolt valahol.

- Szívem! Vörös a szemed!

- Csakugyan? - nézett rá Rosamond. - Vajon mitől? - Nem szokott dőlni belőle sem kívánság, sem panasz. Finoman kellett mindig előcsiklandozni belőle.

- Mintha bizony elrejthetnéd előlem! - rajongott Lydgate, és két kezével befedte Rosamond kezét. - Mintha a szempilládon is fennakadt volna egy harmatcsepp! Valami kínoz, s nem akarod elmondani. Szerető menyasszonyhoz nem illik az ilyesmi.

- Miért panaszolnék el olyasmit, amin úgysem változtathatsz? Mindennapos apróság... talán mostanában kellemetlenebb.

- Családi torzsalkodás. Sose szégyelld. Kitalálom.

- A papa az utóbbi időben olyan ingerült! Fred mérgesíti fel. Ma reggel is megint perlekedtek, mert Fred azzal fenyegetőzött, hogy sutba vágja az egyetemet, és valami alantas munkát vállal. Különben...

Rosamond habozott, s pír gyűlt az arcán. Lydgate eljegyzésük reggele óta nem látta ekkora kínban. Soha ilyen szenvedélyesen nem szerette. Bátorítóan megcsókolta Rosamond remegő ajkát.

- Úgy sejtem, hogy a papa nem nagyon örül az eljegyzésünknek - vallotta meg a leány suttogva. - Tegnap este azt mondta, hogy beszéljek veled, és bontsam fel.

- Felbontanád? - csattant fel Lydgate, szinte dühödten.

- Amit kedvvel kötök, kedvetlen föl nem bontom - mondta ki Rosamond magvasan, s mintha a nyugalma visszatért volna.

- Édes szívem! - áradozott Lydgate, és ismét megcsókolta. Bámulta töretlen céltudatáért.

- Most már - folytatta aztán - késő apádnak azzal előállni, hogy bontsuk fel az eljegyzést. Nagykorú vagy, én pedig a magaménak vallak. Ha a boldogságodra törnek, a házasságunkat siettetik.

Rosamond kék szeméből az öröm félreérthetetlen válasza sugárzott rá, és mintha ez a fénysugár bájosan beragyogta volna Lydgate jövőjét. Az eszményi boldogság (az *Ezeregyéjszaká*ból ismeretes fajta, hogy az utca lármás hajcihőjéből az embert egyenest a paradicsomba invitálják, az ingyenbőség honába) néhány hét várakozással volt már csak odébb.

- Miért is halogatnánk? - tette fel a kérdést Lydgate akaratosan. - A házat kibéreltem, a többit sietve elintézhetjük, nem igaz? Új ruhákkal nem kell törődnöd. Megvehetjük aztán is.

- Hogy ti okos emberek mit ki nem találtok! - kuncogott Rosamond, és a gödröcskéi elmélyültek e mulatságos észrevétel hallatán. - Sose hallottam még, hogy a menyasszonyi ruháját esküvő után vegye meg az ember!

- Csak nem akarnál várni arra a ruhára hónapokig? - firtatta Lydgate, mert az is megfordult a fejében, hátha az ő gyötrésére találta ki Rosamond a menyasszonyi ruhát, meg attól is tartott, hogy a hamaros esküvőtől megijedhetett. - Gondold csak meg, milyen boldogság elébe nézünk... együtt lehetünk mindig, nem kell másokkal törődnünk, kedvünkre rendezzük az életünket. Mondd meg, szívem, igazán, mikor kelhetünk egybe végre?

Lydgate kérdése könyörgésnek hangzott, mintha Rosamond ravasz halogatása elcsigázta volna. Rosamond is elkomolyodott, és merengő lett a tekintete - pedig csak lajstromba szedte gondolatban a szélcsipkézés-fodrozás-berakás ezer ágabogát, hogy nagyjából pontos választ adhasson.

- Hat hét elegendő lesz... biztass hát, Rosamond - kérlelte Lydgate, és gyöngéden átölelte.

Rosamond kis keze máris a haját igazgatta. Majd tűnődőn félrehajtott fejjel megszólalt:

- A konyhai vászonról meg a bútorról még gondoskodni kell. Igaz, azt a mama is elintézheti, amíg mi elutazunk.

- Persze. Legalább egy hétig távol leszünk.

- Ó, annál tovább! - bizakodott Rosamond. Eszébe jutottak a Sir Godwin Lydgate látogatására készült estélyi ruhái, mert e látogatásokra titokban régen rászánta mézesheteinek legalább egynegyedét, ha a hittudományi doktor nagybácsi megismeréséről szívében le is mondott (bár még éppen elfogadható társadalmi rang az is, ha nemes vér menti). Rosamond szelíd tiltakozással tekintett vőlegényére. Lydgate azt olvasta ki a tekintetéből, hogy az együtt töltött édes időt kívánja megnyújtani.

- Ahogy kívánod, szívem, csak már a nap legyen kitűzve! Határoznunk kell, hogy több kínos percben részed ne lehessen. Hat hét! Az épp elegendő.

- Sürgethetném éppen a munkát - vélekedett Rosamond. - De akkor megbeszéled a papával?... Talán ha írnál neki, az még jobb volna. - Pirulva nézett Lydgate-re, miként a kerti virágok tekintenek ránk, ha köztük andalgunk esti szürkületben. Nincs-e valami megfoghatatlan lélek, tündéri is, gyermeki is, törékeny szirmaik közt? Nem ragyog-e ránk fény, nem érezzük-e illatát a virágok mélyszínű öbléből?

Lydgate szája végigsimította Rosamond fülét s a nyakát alatta, aztán hosszú percekig ültek csendben. Az idő, mint a csörgő patak a nap csókjával, úgy sietett tova. Rosamond elgondolta, hogy nála szerelmesebb soha senki nem lehetett, Lydgate-nek pedig az járt az eszében, hogy ostoba eltévelyedései és hajmeresztő hiszékenysége után íme megtalálta a női tökélyt - mintha máris megszentelt nászi érzelmeket sugározna rá ez a tökéletes lény, aki tiszteli az ő magasröptű gondolatait és mindennapos munkáját egyaránt, aki soha nem gáncsolná, aki varázslatos rendet tart majd otthonában meg a házi költségvetésben, mégis pihekönnyű keze az életet bármely pillanatában regénnyé varázsolhatja; akit ráneveltek, meddig terjed a női hatalom határa, s egy lépéssel sem azon túl - kezes lényt talált tehát, hű teljesítőjét e határon túlról érkező parancsolatoknak. Soha világosabban nem látta, hogy hibás volt elképzelése az elhúzódó legénykorról: nem hátráltatója lesz a házasság, hanem serkentője éppen pályafutásának. S hogy másnap Brassingba kísérte el egy betegét, meglátott s megvett egy étkészletet,

amelyről rögtön megállapította, hogy hozzájuk illő holmi. Időt takarított meg, hogy az eszébe jutott, az ízléstelen asztalneműt pedig utálta. Drága pénzt fizetett érte, de a drágaság már, úgy látszik, az étkészletek természetében rejlik. A bútor is költséges mulatság, viszont egy életre szól.

- Édes lehet - vélte Mrs. Vincy, amikor Lydgate némi leíró tehetséggel részletezte vásárának érdemeit. - Éppen ilyen hiányzott Rosynak. Csak az isten szerelmére, nehogy eltörjön!

- Az ember olyan személyzetet tartson, amelyik nem tör-zúz - jelentette ki Lydgate. (Ellenvetéséből mintha hiányzott volna az igazi következetesség. Csakhogy ily időben a legtudósabb elme is megbicsaklik.)

Persze megvitatni ilyesmit a mamával nem lehetett, mert természetétől fogva csupán a derűs oldalát látta mindennek, és boldog feleség lévén, mást, mint büszkeséget aligha nyilváníthatott lánya menyasszonyi készületei láttán. Rosamondnak viszont alapos oka volt, hogy azt ajánlotta Lydgate-nek, levélben forduljon a papához. Másnap reggel elkísérte a papát a tárházba, és közben előkészítette a levélre, jelezvén, hogy Lydgate hamaros esküvőt szeretne.

- Lárifári - mondta Mr. Vincy. - Mire nősülne úgy mégis? Jobb lesz, ha fölbontod az eljegyzést. Megmondtam én neked nemegyszer. Mire való a költséges neveltetésed, ha szegény emberhez mennél hozzá? Elkeserítő egy apának ilyet látni.

- Mr. Lydgate nem szegény, papa. Átvette Mr. Peacock praxisát, pedig azt mondják, az meghoz évente nyolc-kilencszáz fontot.

- A fityfenét! Hogyhogy átvette? Akár átvehette volna a jövő nyári fecskéket! Nesze semmi, fogd meg jól.

- Még ki is terjeszti, papa! Nem vetted észre, hogy előbb Chettamék, aztán Casaubonék is őhozzá fordultak?

- Annyi esze, remélem, van, hogy éntőlem nem vár semmit... nekem itt van nyűgnek Fred, meg a parlamentet is feloszlatják, meg a géprombolás mindenfelé, meg a választás a nyakunkon...

- De papa! Mi köze mindezeknek az én házasságomhoz?

- Sokféle köze van! Csődnek nézünk elébe, ahogy látom... az egész vidék, ilyen országban! Vannak, akik éppenséggel a világ végét jósolják, ami szerintem szintén nem lehetetlen. Ez az idő tehát semmiképpen nem alkalmas arra, hogy pénzt vegyek ki az üzletből, és szeretném, ha ezt Lydgate is megértené.

- Tudom biztosan, hogy semmit nem vár tőled, papa. Különben is ott vannak előkelő kapcsolatai. Megtalálja ő a módját, hogy a helyzetünkön javítson. Tudományos fölfedezéseken is fáradozik.

Mr. Vincy hallgatott egy nagyot.

- Nem mondhatok le a boldogságom egyetlen reményéről, papa. Mr. Lydgate úriember. Én mást szeretni nem tudnék, mint tökéletes úriembert. Nyilván nem örülnél, ha aszkór támadna meg, mint Arabella Hawleyt. Azt pedig tudod, hogy az elhatározásomon soha nem fordítok.

A papa ismét csak hallgatott.

- Ígérd meg, papa, hogy beleegyezel a kívánságunkba. Mi egymást el nem veszthetjük soha. Te pedig nem helyesled a hosszú jegyességet meg a kései házasságot.

Nem kellett sok unszolás. - Hiába, gyermekem, előbb levelet kell hogy kapjak tőle, aztán válaszolhatok csak rá. - Rosamond pedig tudta, hogy nem beszélt hiába.

Mr. Vincy válaszában arra a követelésre szorítkozott, hogy Lydgate-nek életbiztosítást kell kötnie - s Lydgate nyomban állt is a követelésnek. Arra az esetre bámulatos gondoskodás volt ez, ha Lydgate meghalna, a jelen gondjain azonban nem segíthetett. Mégis mintha Rosamond házassága útját egyengette volna ez is - a szükséges vásárlások nem szenvedtek halasztást. Szorítottak helyet azért a takarékosságnak is. Az olyan menyasszony, aki főnemeshez készül látogatóba, legalább néhány elsőrangú keszkenőről kell hogy gondoskodjon, a feltétlenül szükséges fél tucatnál pedig megállt Rosamond, és lemondott a legújabb módi gádoros hímzésről és a valenciai csipkéről. Maga Lydgate is, amikor azt tapasztalta, hogy Middlemarchba hozott nyolcszáz fontja jelentősen megcsappant, elfojtotta vágyát némely régi mustrájú tálak iránt, amelyeket Brassingban tettek elébe, kés-villa vásárlóban járván a Kibble cégnél. Büszkesége tiltotta, hogy Mr. Vincy pénzére számítson a bútorvásárlásnál, és jóllehet senki nem követelte rajta a számlákat rögtön, maga sem vesztegetett időt a ceruzanyálazással, vajon mi üti markát apósától hozomány formájában. Nem szórta a pénzt, de a szükséges holmikat meg kellett vennie, és a gyenge minőségben mindig rossz vásárt látott. Egyébként átsiklott a boltjárásokon, mert úgy tartotta, hogy lelkesedést csupán mesterségének kérdései érdemelnek. E kérdések hüvelyezését azonban elképzelhetetlennek látta oly otthonban, amilyenben Wrench él - az ajtók tárva-nyitva, a viaszosvászon megkopott, a gyermekek inge koszos, ebédmaradék csonthalmaza az asztalon, fekete fanyelű kések, farkasolt gyapjúruhák. Wrench azonban nyirokzavarokkal küzdő nyomorult feleségével menthette magát, hogy ott hentereg egész nap a házban kendőkbe burkoltan - kezdettől fogva nyilván rosszul rendezte el az életét.

Rosamondot főként találgatásai foglalkoztatták, bár gyors esze járása óvta a messzi kalandozástól.

- Annyira várom, hogy a családod megismerhessen - vallotta meg egy napon, amikor a nászút részleteit hányták-vetették. - Úgy kellene talán megszabnunk az útirányt, hogy őket is meglátogathassuk, mielőtt visszatérnénk. Melyik nagybátyád szereted a legjobban?

- Ó... Godwin bácsikámat talán. Kedélyes öreg legény.

- Az ő quallinghami házában töltötted a kamaszkorod, ugye? Úgy örülnék, ha láthatnám azt a régi környéket, amit szerettél. Tudja a nagybátyád, hogy nősülsz?

- Nem - vetette oda Lydgate, féloldalvást fordulva a széken, s a hajába túrt.

- Ugyan értesítsed, te hálátlan unokaöcs! Biztosan megkér majd, hogy engem is vigy el Quallinghambe, s akkor megmutathatod nekem a vidéket, hogy elképzelhessem, hogyan jártál-keltél benne kamaszkorodban. Ne feledd, hogy engem itt ismertél meg, gyermekkorom színhelyén. Nem illő, hogy a te gyerekkorod színhelyével ne lehessek ismerős. Igaz, lehet az is, hogy szégyellsz, mit tudom.

Lydgate gyengéden rámosolygott Rosamondra, és elismerte, hogy megér némi fáradságot, ha ilyen bájos menyasszonyt mutathat be rokonainak. S ha jól meggondolja, való igaz, a régi tájakat is szívesen bejárná vele.

- Jól van, írok az öregnek. Hanem az unokaöcséim egytől egyig szamarak.

Rosamondot elkápráztatta, hogy egy főúri család sarjairól ilyen fitymálón lehet szólani, és igen-igen megnyugtatta az a lehetőség, hogy lesz módja kialakítani a tulajdon lesújtó véleményét is.

Hanem a mama egy-két nappal később szinte mindent elrontott, mondván: - Remélem, Sir Godwin bácsikája nem lesz lenéző Rosamond iránt, Mr. Lydgate. Talán valami kis ajándékkal is meglepi. Egy-kétezernek egy főnemes oda se néz.

- Mama! - pirongott Rosamond. Lydgate pedig válaszra sem méltatta leendő anyósát, s a szoba túlsó végében kezdett vizsgálgatni egy acélmetszetet, mint aki szórakozottságában mit kezdeni nem tud. A mamának némi fejmosásban volt része utóbb, s béketűrően állta, mint mindig. Rosamond azonban meggondolta, ha a szamár főnemesi sarjak netán Middlemarchba vetődnének, itt a szülői házban módjuk lesz maguknak is lesújtóan ítélkezni. Ezért kívánatosnak tetszett, hogy Lydgate mihamarább valahol másutt találjon fényes állást, s ez igazán nem eshetik nehezére, ha a háta mögött a főúri nagybácsi s előtte a fölfedezések. Lydgate, mint nyilván sejtik is, lelkesen beszélt Rosamondnak nagyralátó terveiről, és megtapasztalta, mekkora boldogság olyan lény figyelmét magunkon érezni, akitől szeretet, szépség és nyugalom édességét várhatjuk - gondolataink nyári éghez és virágos mezőhöz hasonlatos feltámasztóit.

Lydgate igenis számított arra a különbségre, amit a változatosság okáért ez alkalommal hadd jellemezzek lúd és gúnár lelki alkatával: hogy éppen a lúd természet szerint való kezességét látta illőnek a gúnár erejéhez.

HARMINCHETEDIK FEJEZET

Háromszor boldog ő! kit oly nagyon
Bízván magában, lelke biztosít,
Hogy nem csábítja sem jó alkalom,
Sem kockázattál nem fél, hogy veszít;
De mint erős hajó, büszkén hasít
Tajték-özönt, míg pontos célra tör;
Kit céljától vihar nem tántorít,
Sem szép idő: csaló-múló gyönyör.
Ily hitre ellenség hiába tör
Irígyen, de kegy sem kell, híveké;
Saját ereje biztos ívű kör:
Nem hajt maga felé, se másfelé.
Százszor boldog a hölgy, ily kör ha védi;
S százszorta még, ha védheti, a férfi.

SPENSER: *AMORETTI* LIX.[22]

Mr. Vincy kétsége - hogy tudniillik általános választás következik-e vagy a világ vége, most, miután IV. György meghalt, a parlament szétoszlott, Wellington és Peel népszerűtlensége legmélyén, az új király pedig tanácstalanul áll - a kor vidéki véleményeinek ziláltságát tükrözte. Vidéki városok értelmének pisla fényénél hogyan is láthatott volna akárki tisztán, mikor a konzervatív minisztertanács szabadelvű rendeleteket bocsátott ki, konzervatív nemesek és választók inkább szabadelvűekre szavaztak volna, mint a hitszegő miniszterek barátaira, és olyanfajta orvoslatokat követeltek, amelyeknek a magánérdekekre roppant távoli lehetett a hatásuk csupán, a szomszédság összevissza beszéde pedig mindenféle lappangó gyanúknak adott tápot. A middlemarchi újságok olvasói lehetetlen helyzetbe kerültek: a katolikus kérdés szóharcai idején sokan elpártoltak az *Úttörő*-től (a lap Charles James Foxtól választott magának mottót, és a harc sűrűjébe keveredett), mert Peel mellett foglalt állást a pápisták ügyében, ilyen módon foltot ejtvén tulajdon szabadelvűségén a jezsuitizmus és a bálványimádás tűrésével; viszont elégedetlenek voltak a *Harsoná*-val is, mivel Róma-ellenes harsogása (a tanácstalanul tipródó közvélemény legalábbis úgy hallotta) sokat szelídült.

E nehéz időkben, hangoztatta az *Úttörő* egyik nagy port felvert cikke, az ország fájdalmas szüksége; úgy tetszik, szöges ellentétbe került azon államférfiak halogató politikájával, kik hosszú működésük során kitartásra, hozzáértésre, ítéleti biztonságra és türelemre tettek szert, szenvtelenségre és erős kézre egyaránt - oly tulajdonságokra egyszóval, amelyek az emberiség történetének szárnyszegett tanúsága szerint meg nem férnek egy kebelben.

A bő szavú Mr. Hackbutt, kinek beszéde ez időben célt s partot nem ismerőn buzgott, állítólag kijelentette Mr. Hawley irodájában, hogy a szóban forgó újságcikk „eszmei szerzője” a tiptoni Mr. Brooke, s hogy ugyanez a Brooke titokban megvette az *Úttörő*-t néhány hónappal előbb.

- Lappangó cselszövény, mi? - kérdezte Mr. Hawley. - Most az a rögeszméje, hogy népszerű ember, mikor évekig mást se tett, csak ődöngött a vakvilágban, akár a kerge kos. Neki lesz keserves, ha észre tér. Már figyelem egy ideje. Nagyot fog csodálkozni a végén. Krisztustalan

[22] Tandori Dezső fordítása.

rossz gazda. Mi jut eszébe az ilyen régi megyei nemesembernek, hogy jöttment városi választópolgárok kegyeit hajhássza? Az újságját illetően pedig remélem, maga írja. Akkor legalább élclapot kapnánk a pénzünkért.

- Úgy hallom, ragyogó tehetségű fiatalemberre tett szert, az szerkeszti. Szárnyaló vezércikkeket ír, jobb még a londoni lapokban sem lát napvilágot. Azt is hallom, hogy a reformok bajnoka.

- Brooke is inkább a béreit reformálná meg. Vén vérszopó, a birtokán düledeznek a házak. A ficsúrt meg alighanem Londonból szalajtották.

- Ladislaw-nak hívják. Valami idegen, azt mondják.

- Ismerem a fajtáját - állapította meg Mr. Hawley. - Lázító. Az emberi jogokról szónokol, majd elmetszi a torkát egy lotyónak. Ilyenek ezek.

- Meg kell engednie, Hawley, hogy volnának itt bajok orvoslandók? - mondta Mr. Hackbutt, látván, hogy családi ügyvédjével nézeteltérésre kerül a sor. - Én magam soha szélsőségekig nem merészkedek... igazság szerint Huskisson mellett foglalok állást... viszont nem zárkózhatok el ama meggondolás elől, hogy a képviselet nélkül álló nagyvárosok...

- Ott enné meg a fene a nagyvárosokat, ahol vannak! - fakadt ki Mr. Hawley, mert már türelme veszett a magyarázkodáshoz. - Épp eléggé ismerem én a middlemarchi választásokat. Ha az összes apró választókerületeket összevonják, és a királyság valahány vízfejű városát beviszik a parlamentbe, attól is csak a cirkusz lesz drágább. Én a tényeket nézem.

Mr. Hawley annyira nem viszolyoghatott attól, hogy az *Úttörő*-t egy lázító szerkeszti, s hogy Mr. Brooke nekiállt politizálni - mint amikor a kerge kos szarvát leszegve nekifeszül a hegynek, amelyen legel -, mint Mr. Brooke tulajdon családja. Az egész ügy lassan tudódott ki, mint amikor azt tudjuk meg, hogy szomszédunk valamely bűzös ipar űzésének fogott neki, és jogsegély reménye nélkül facsarja ezentúl az orrunkat az öröklétig. Az *Úttörő*-t titokban már Will Ladislaw érkezése előtt megvette, mivel a tulajdonos kész volt megválni ettől a pusztán csak erkölcsi értéktől, és Mr. Brooke kapott a rég várt alkalmon. A Ladislaw meghívása óta eltelt időben mindazon termékeny eszmék, amelyeket Mr. Brooke ifjúsága óta magába temetett, most sorra kisarjadzottak.

E fejlemény siettette, hogy a vártnál nagyobb örömét lelte vendégében. Úgy tetszett, Will nemcsak azokban a művészeti és irodalmi tárgyakban mozog otthonosan, amelyekkel valamikor Mr. Brooke is foglalkozott nagy általánosságban, hanem bámulatos gyorsan tájékozódik a politikai helyzetben, és nagyvonalú megoldásokat módol ki, melyeknek formába öntéséhez idézetekre és hatásos szólamokra rájáró elméje kiválónak bizonyult.

- Szerintem második Shelley a fiatalember - jegyezte meg Mr. Brooke az első kínálkozó alkalommal Mr. Casaubon boldogítására. - Csakhogy a rossz oldalai nélkül... szabadosság, istentagadás meg a többi minden nélkül, érted... Ladislaw elgondolásai minden tekintetben kifogástalanok... Az este is sokat beszélgettünk. Nem, hogy úgy mondjam, ő Shelley szebb lelkesültségeiben osztozik. Szabadság, egyenlőség... a legszebb dolgok, de csakis ha féken tartjuk, ugye. Nekem pedig megvan a tehetségem, hogy az ifjú Ladislaw lelkesültségét kívánatos mederbe tereljem. Terelem pedig annál szívesebben, mivel a te rokonod, Casaubon.

Ha a kívánatos meder kézzelfoghatóbb dolgot jelöl, mint Mr. Brooke lelkes beszédének egyéb részei, Mr. Casaubon azt remélte, hogy e meder valahol távol Lowicktól húzódik. Akkor sem állhatta Willt, amikor segített rajta, most azonban még kevésbé, hogy Will elutasította a segítséget. Mindannyian így vagyunk vele, ha érzelmeink közé féltékenység fészkelődött - ha tehetségünk a vakondokéhoz hasonló, virágról virágra szálló unokaöcsénk (kinek fejéhez

súlyos érveket vághatnánk) alighanem titkos megvetéssel lesz irányunkban. Aki pedig az ő csodálója, az szükségképpen a mi tevékenységünket ítéli el. Önbecsülésünk viszont nem engedi, hogy ártalmára legyünk, ezért inkább megadunk neki minden anyagi támogatást, amit csak várhat, mert a pénzesutalványok kiállítása kétségtelen bizonyítéka fensőbbségünknek, ilyenformán enyhíti keserűségünket. Mr. Casaubon pedig most hirtelen-váratlan elveszítette fensőbbségét, és emlékénél többhöz alig ragaszkodhatott. Will iránt érzett idegenségét nem az egy telet ért férj féltékenysége táplálta - mélyebbről fakadt az, élete elégületlenségében gyökerezett. Most, hogy Dorothea mint fiatal feleség maga is megmutatta a bírálat dühítő készségét, Casaubon bizonytalanul kínos érzése alakot öltött.

Will Ladislaw viszont úgy érezte, hogy utálkozása kötelező háláján élősködik, és belső tusái napirenden voltak, hogy igazolhassa. Casaubon elvesztené egy kanál vízben, ennyit megérzett, alig lépett be: látta keservesen lebiggyedt száján és gyűlölködő pillantásán. Ennyi épp elég lett volna, hogy a múlt jótéteményeit feledtesse, s hadat üzenjen. Lekötelezettje volt Casaubonnak, de ez a házasság mintha megszabadította volna minden kötelezettségétől. Hálánknak vége, ha a más ellen elkövetett rossz cselekedet súlya nagyobb a javunkat szolgáló tettnél. Márpedig Casaubon gonoszságot művelt, mikor Dorotheát feleségül vette. Több önismeret várható az embertől, s ha valaki karistoló szúéletre adta a fejét, bájos lányt ne láncoljon magához. - Szüzet feláldozni borzalmasabban nem is lehet - jelentette ki Will, és úgy részletezte magában Dorothea búját, mintha siratóéneket írt volna karra. Hanem ő rajta tartja a szemét. Ő majd gondját viseli. Ha mindenről le kell mondania, Dorothea gondját akkor sem teszi le, hadd tudja meg, hogy él e földön egyetlen rabszolgája. Will - Sir Thomas Browne szavával - a kijelentések „lelkes tékozlója" volt, akár magának szóltak, akár másoknak. A tiszta igazság pedig csak annyi, hogy Dorothea személye mindennél jobban vonzotta.

Meghívásokban azonban hiány mutatkozott, mivel Willt senki sem invitálta Lowickba. Mr. Brooke, igaz, mindent megtett, amire a szegény, könyvekbe veszett Casaubonnak nem lehetett gondja, és jó néhányszor magával vitte Lowickba Ladislaw-t (nem mulasztotta el azt sem, hogy mindenfelé mint Casaubon ifjú rokonát mutassa be). Bár négyszemközt nem maradhattak, beszélgetéseik mégis helyreállították a fiatalos barátság érzését Dorotheában azzal a valakivel, aki nála okosabb ugyan, mégis készségesen fejet hajt előtte. Árva Dorothea leánykorában nemigen talált mondanivalójához nyílt elmékre, s férjében sem lelt oly emelkedett szellemű kalauzra, mint remélte. Ha lelkes érdeklődéssel magyarázott valamit, férje olyan türelmesen hallgatta, mintha a Görög-Latin Szemelvényekből mondana föl részeket, amelyekkel ő még zsenge korából ismerős, és néha kurtán odavetette, miféle ősi szekták vagy személyiségek vallottak hasonló nézeteket, mintha effélékkel már tele volna a padlás, máskor pedig csak közölte Dorotheával, hogy téved, és vitatott tételét erősítette meg.

Will Ladislaw mintha mindig többet értett volna Dorothea észrevételeiből, mint amennyit Dorothea maga. Hiúság nem buzgott Dorotheában, az odaadó asszonynak az a vágya mégis égett benne, hogy másnak örömet szerezve kormányozza jóságosan. Ezért ha néha láthatta Willt, mintha ablakot ütöttek volna börtöne falán, hogy a verőfénybe kipillanthasson, s e gyönyörűsége lassan elnyomta azt az első ijedelmét, amelyet akkor érzett, mikor Willt nagybátyja vendégeként hozták a házhoz. Mr. Casaubon különben soha nem tett említést erről az esetről.

Hanem Will maga akart volna maradni Dorotheával, és türelmetlenül várta a körülmények kedvező alakulását. Bármi kevéssé érintkezett Dante Beatricével vagy Petrarca Laurával, földileg szólván, az idő múlása billent az arányokon, s a későbbiekben kívánatos, ha kevesebb a szonett, és több a csevegés. A szükség szentesítette volna a fortélyt is, ámde a fortély Dorotheát sérthette. Végre eszébe ötlött, hogy egy vázlatot kell készítenie Lowickban, ezért

egyik reggelen, mikor Mr. Brooke Lowickon át hajtatott a megye székvárosába, Will megkérte, tegye le őt vázlatkönyvével és vadászszékével Lowickban. A lelkészlakban nem jelentkezett, csak úgy ült neki a vázlatnak, hogy meglássa Dorotheát, ha sétára indul - azt pedig tudta, hogy egy órát reggelente sétálni szokott.

Az időjárás azonban meghiúsította a fortélyt. Gonosz sietséggel felhők gyűltek az égen, az eső megeredt, és Willnek a házban kellett menedéket keresnie. A rokonságban bízván úgy számított, hogy meghúzza magát a nappaliban, nem is kér bejelentést, s mikor régi ismerősével, az inassal találkozott, így szólt hozzá: - Ne is említse, hogy itt vagyok, Pratt. Ebédig megülök én itt magamban. Tudom, hogy Mr. Casaubon nem szereti, ha a könyvtárban zavarják.

- Az úr nincs itthon, kérem. Mrs. Casaubon maga van a könyvtárban. Inkább mégis bejelenteném a fiatalurat - vélekedett a pirospozsgás Pratt, aki Tantripp-pel folytatott hosszas beszélgetései során akárhányszor arra a megállapításra jutott, hogy a nagysága alighanem nagyokat unatkozik.

- Nem bánom. Ez a nyomorult eső nem hagy rajzolni - mondta Will, s boldogságában könnyedén játszotta a közönyöst.

A következő percben már a könyvtárban állt, és Dorothea bájosan, zavartalan mosollyal sietett elébe.

- Mr. Casaubon a főesperesnél van - mondta mindjárt. - Nem is hiszem, hogy vacsora előtt hazatérne. Nem tudta maga sem, mennyi ideig lesz oda. Talán vele akart valamit megbeszélni?

- Nem. Csak rajzolni akartam, de az eső behajtott a fedelük alá. Különben nem zavarnék. Azt hittem, Mr. Casaubon itthon van, és tudom, hogy ebben az órában nem szívesen fogad látogatót.

- Akkor hálával tartozom az esőnek. Örülök, hogy látom. - Dorothea boldogtalan gyerekre valló együgyű őszinteséggel bökte ki e társas közhelyeket, mintha valami szigorú intézetben látogatták volna meg.

- Valójában az a szándék hozott, hogy magában láthassam - válaszolta Will, maga is az őszinteség titokzatos kényszerében. Eszmélni sem ért rá, miért is. - Beszélgetni akartam kegyeddel, mint Rómában. A más jelenlétében úgy beszélgetni nem lehet.

- Igaz - helyeselt Dorothea önfeledten. - Üljön le. - Maga a fekete heverőre telepedett, barna bőrkötéses könyvek elé. Egyszerű fehér gyapjúruhájában és a jegygyűrűs dísztelenségében úgy festett, mintha fogadalmat tett volna, hogy keresetlenebb lesz más asszonyoknál. Will leült, szembe vele, háromlépésnyire, a fény éppen szőke fürtjeire, finom metszésű, türelmetlen arcélére, dacos szájára, állára esett. Úgy néztek egymásra ketten, mint azon helyt kinyílt két virág. Dorothea abban a pillanatban el is felejtette férje érthetetlen haragját Will iránt - mintha szomjúságát csillapította volna friss vízzel, hogy elfogódottság nélkül szólhat valakivel, akit jó hallgatójának ismert meg -, és hogy arra az első alkalomra szomorúan kellett visszatekintenie, attól csak boldogabb lett az enyhülése.

- Gyakran elgondoltam, mennyire beszélgetnék magával megint - mondta. - Furcsa, hogy egyszerre mi mindent elmondtam akkor.

- Mindenre emlékszem, az utolsó szóig - felelte Will, lelkében végtelenül elégedetten, mert úgy érezte, hogy akivel beszél, szerelmére rászolgált. Én pedig azt hiszem, hogy érzése nem csalt e pillanatban, mert minket halandókat is meglepnek isteni pillanatok, ha szerelmünk megelégül tárgyának tökéletességében.

- Igyekeztem sokat tanulni, mióta Rómában jártunk - mondta Dorothea. - A latin szöveget itt-ott értem, és kezdek konyítani a göröghöz is. Jobban a keze alá dolgozom már Mr. Casaubonnak. Utalásokat keresek ki neki, és sokféleképpen igyekszem a szeme munkáján könnyíteni. Hanem a műveltség megszerzése keserves dolog. Mintha elfáradnának az emberek a nagy gondolatokra vezető úton, s a végén oly elcsigázottak, hogy a célhoz érve nem örülhetnek.

- Akiben képesség rejlik a nagy gondolatokhoz, az ki is gondolja, mielőtt megrokkan - jelentette ki Will fékezhetetlen sietséggel. Mivel azonban némely érzéke Dorotheának is gyorsan működött, Will azonnal hozzátette, látván, hogy az arca változik: - Az is igaz, hogy néha a legjobb elmék megsínylik a megerőltetést.

- Köszönöm, hogy kiigazított - felelte Dorothea -, mert én mondtam rosszul. Azt kellett volna mondanom, hogy aki nagy gondolatokat hordoz, megrokkan alattuk. Kislány koromban is megsejtettem már ezt, és mindig a nagy alkotók dolgának könnyítésére szerettem volna szánni az életemet.

Dorothea óvatlanul mondta el ezt az életrajzi részletet, nem is sejtette, hogy titokra derít fényt. Pedig még soha nem mondott Willnek ennél többet a házasságáról. Will nem vonhatott vállat, s efféle izomgyakorlat híján még ingerlőbben tért vissza az a látomása, hogy gyönyörű ajkak egyházilag megszentelt tökfejeket és más üres ereklyetartókat csókolgatnak. Vigyáznia kellett, nehogy ez a látomás beszédébe is belecsússzon.

- Nagyobb terhet a vállára ne vegyen, mint amennyit elbírhat - intette ehelyett Dorotheát. - Nem lát-e kevés napvilágot így is? Máris sápadtabbnak tetszik. Mr. Casaubon helyesebben tenné, ha titkárt fogadna. Könnyen keríthetne olyasvalakit, aki fele munkáját elvégezné. Használna az egészségének is, kegyed pedig csak a könnyebb munkákban segítené.

- Miket beszél? - tiltakozott Dorothea. - Mi örömöm lehetne, ha neki nem segítenék? Mit tehetnék egyebet? Lowickban másképp mi munka kínálkozik? Éppen hogy nagyobbat szeretnék lendíteni a munkáján. Titkárt különben sem akar Mr. Casaubon. Ne is említse többet, megkérem.

- Semmiképpen, ha már a véleményét tudom. Viszont hallottam, hogy hasonló tanácsot adott Mr. Brooke és Sir James Chettam is.

- Úgy van - felelte Dorothea. - Csakhogy ők nem értik... ők csak lovagoltatnának, meg a télikertet rendeztetnék velem, hogy a napjaim kitöltsem. Azt hittem, éppen maga érti meg, hogy az ember esze különb foglalkozást kíván - tette hozzá, szinte türelmetlenül. - Legfontosabb azonban, hogy Mr. Casaubon titkárról hallani sem akar.

- Hibám megbocsátható - jegyezte meg Will -, hiszen régebben mindegyre azt hallottam Mr. Casaubontól, mekkora szüksége volna titkárra. Kínált is az állással. Csak aztán kiderült, hogy... nem felelnék meg neki.

Dorothea tudta, miért vonta vissza férje az ajánlatát, s hogy idegenkedésének méregfogát kihúzza, huncut mosollyal így válaszolt: - Hiába, a titkár legyen a rendszeres munka barátja.

- Hát az nem vagyok - hőkölt hátra Will, akár a zabos ló. Majd gonosz szelleme nyomban arra biztatta, hogy csipkedje meg újból a boldogtalan Mr. Casaubon molyrágta dicsőségét, ezért így folytatta: - Azóta észrevettem azt is, hogy Mr. Casaubon nem állja, ha munkájának részletei fölött eltekintenek. Kétkedő természet, nem bízik magában. Talán tőlem sem telik sok, de énrám azért orrol, mert a véleményünk nem egyezik.

Nem hiányzott Willből sem a lovagiasság vágya, de mi haszna, ha az ember nyelve olajozott pisztolykakas - hamarabb kattan, mint ahogy célját pontosan megtalálta. Az sem látszott elviselhetőnek, hogy Casaubon utálkozása magyarázatlan szálljon át Dorotheára. Akkor kezdett el nyugtalankodni megint, mikor már a nyelve eljárt.

Csakhogy Dorothea most furcsa hallgatásba burkolózott - nem csattant fel, mint Rómában legutóbb. Megvolt az oka. Nem a tisztánlátás ellen küzdött már, hanem a tisztán látottakhoz igyekezett igazodni - és most, mikor rezzenetlenül tekinthetett férje életének kudarcára, sőt arra akár, hogy férje előtt e kudarc nem ismeretlen, elindult azon a hosszú úton, amely a kötelesség útjáról ágazik le, és gyöngédség a neve. Will tapintatlanságára felelhetett volna megrovón, ha már a férje oktalannak tetsző ellenszenve könyörületébe nem ajánlotta volna Willt.

Mindezért nem felelt rögtön. - Ha Mr. Casaubon megorrolt is magára valamiért, tettei arra vallanak, hogy elfelejtette - mondta megfontoltan, némi tűnődés után. - Ez pedig dicséretes higgadtság.

- Igaz. Családi ügyekben az igazságot kereste. Fölháborította őt is, hogy nagyanyámat *mésalliance*-nak nevezett házasságáért kisemmizték az örökségből, holott a férje ellen fölhozni semmi egyebet nem lehetett, mint hogy lengyel menekült, és házitanítóskodással keresi a kenyerét.

- Szívesen hallanék többet a nagyanyja felől - szólt közbe Dorothea. - Hogyan viselhette sorsa rosszra fordulását? Boldogan élt-e a férjével? Tud-e valamit róluk?

- Nem sokat. Annyit csak, hogy a nagyapám hazafi volt... kitűnő ember... több nyelvet beszélt... fogékony volt a zenére... és hogy sok mindenfélét tanított. Korán elhaltak mind a ketten. Apámról sem tudok többet, mint amennyit anyám elmondott, annyi biztos csak, hogy nagyapám zenei tehetségét örökölte. A lassú járására még emlékszem, meg a törékeny kezére, és az a nap is valahogy megmaradt az emlékezetemben, amikor betegen feküdt, én pedig nagyon éhes voltam, és egy darab kenyerünknél több nem volt otthon.

- Milyen más élet jutott nekem! - nézett rá Dorothea érdeklődőn, s keze összekulcsolódott az ölében. - Én bővében voltam mindennek. Most azt mondja el, hogy történt... hiszen Mr. Casaubon akkoriban még nem ismerhette magát.

- Nem, hanem apám egyszer a tiszteletét tette Mr. Casaubonnál, s attól fogva nem éhenkórászkodtam többet. Apám nemsokára meghalt, s Mr. Casaubon gondoskodott anyámról és rólam. Mindig mondta, hogy kötelességének tartja jóvátenni az anyjának nénjével esett igazságtalanságot. De most már olyasmit mesélek, ami kegyed előtt sem lehet ismeretlen.

Will inkább olyan újságot mesélt volna Dorotheának, ami élettörténetének legújabban átdolgozott kiadásához képest is új fölfedezése volt - mégpedig hogy Mr. Casaubon csupán az adósságát törlesztette mindig. Will, a jó lélek, mindig kínban volt, ha hálátlannak tetszett, hanem amikor a hála latolgatóvá válik, sokféle szabadulás kínálkozik a kötelékeiből.

- Dehogy - válaszolta Dorothea. - Mr. Casaubon a dicséretes cselekedeteit soha nem teregeti előttem. - Nem érezte éppen úgy, hogy férje jótéteményeit fitymálják, hanem az kezdte erősen foglalkoztatni, mennyit követelt itt az igazság. - Sosem hallottam tőle, hogy segítette az édesanyját is. Él még? - kérdezte kisvártatva.

- Nem... szerencsétlenül esett... négy éve. Furcsa, hogy elszökött anyám is a családtól, ha nem is a férje után. Tőle semmit a családjáról nem hallottam, annyit csupán, hogy a maga kenyerén akart élni, azért hagyta el őket... színésznőnek állt. Göndör, fekete szemű teremtés volt, s mintha nem akart volna megöregedni. Látni való, hogy mindkét ágról lázadó vért örököltem - mosolygott rá Dorotheára.

Dorothea elrévedt, mint az olyan gyermek, amelyik színijátékot először lát életében, de aztán ő is elmosolyodott, és megjegyezte: - Ezzel menti magát a lázadásáért, mármint Mr. Casaubon ellenében. Mert ne feledje el, hogy nem az ő tanácsát követte, s ha megorrolt érte... mert így mondta az előbb... bár én inkább azt mondanám, ha idegenkedéssel viseltetett az irányában, gondolja meg, hogy a tudósélet elcsigázza az embert. Nagybátyám talán elmondotta - folytatta Dorothea könyörgőre fogott hangon -, milyen súlyos bajban szenved Mr. Casaubon. Nekünk egészségeseknek vallana kicsinyes gondolkodásunkra, ha a bajban lévőktől apró sérelmeket el nem szenvedhetnénk zokszó nélkül.

- Megfogadom a szavát - mondta Will. - Többé nem rágódom ezen a kérdésen. - Beszédébe nyájasság költözött, melyet nyilván az a kimondhatatlan elégedettség táplált, hogy észrevette (Dorothea pedig aligha), mennyire a sajnálattal teli távoli ragaszkodás hangján szólt férjéről. Will ezt a sajnálkozó ragaszkodást meg is becsülte volna, ha Dorothea őiránta is megértőbb egyszersmind. - Néha csakugyan elvetemült vagyok - folytatta -, de ezután arra törekszem, hogy olyat ne mondjak, amit kegyed jóvá ne hagyna.

- Kedves magától - mosolygott rá nyíltszívűen Dorothea újból. - Kis királyságnak leszek ura tehát. Csakhogy maga nemsokára kivándorol a birodalmamból, attól tartok. Ráun hamarosan a nagybátyám vendégszeretetére.

- Éppen ezért szerettem volna négyszemközt beszélni kegyeddel. Mr. Brooke azt ajánlotta, hogy maradjak meg ezen a vidéken. Megvette az egyik middlemarchi hírlapot, és azt szeretné, ha én szerkeszteném, és más egyébben is a kezére járnék.

- Nem áldozná-e fel a különb céljait? - érdeklődött Dorothea.

- Meglehet. Csakhogy engem úgyis mindig az a vád ér, hogy távoli célok után loholok, s a közelivel nem akarom beérni. Most pedig határozott ajánlatot kaptam. Ha kegyed nem látja jónak, nem fogadom el. Különben inkább maradnék az országnak ebben a részében, mert másfelé se kutyám, se macskám.

- Én azt szeretném, ha maradna - felelte rá Dorothea oly áttetsző egyszerűséggel, mint Rómában akkor. Semmi ellenkezést nem kellett leküzdenie magában.

- Maradok - jelentette ki Ladislaw, s a sörényét hőkölve rázta meg újra, aztán fölkelt, s az ablakhoz lépett, mintha arra volna kíváncsi, elállt-e már az eső.

Hanem a következő pillanatban Dorothea már eszmélt, hogy a férje másként vélekedne, és el is pirult kettős zavarában: mert férje ellenére nyilatkozott, és mert férje viszolygását Will tudomására kell hoznia. Will az ablaknak fordulva állt, ezért Dorotheának könnyebb volt kimondania:

- Az én véleményem azonban nem sokat nyom a latban. Azt hiszem, inkább Mr. Casaubon tanácsát kellene kérnie. Én csak a magam érzésére hallgattam, s az igazi kérdés, ami most jut eszembe, hátha Mr. Casaubon nem helyeselné az ajánlat elfogadását. Nem volna jobb, ha őt megvárná?

- Ma nem várhatom meg - felelte Will, bensejében szűkölve, hátha Mr. Casaubon most lépne be. - Az eső már elállt. Mr. Brooke-kal úgy beszéltem meg, hogy nem szól be értem. Azt az öt mérföldet gyalogszerrel megteszem. Átvágok a halselli legelőn, és elnézegetem az esőmosta friss füvet. Azt úgyis szeretem.

Odalépett Dorotheához, és sietősen megszorította a kezét. Mondta volna szívesen, csak nem merte: „Nehogy megemlítse Mr. Casaubonnak." Ezt nem mondhatta, nem. Ha azt kérné tőle, ne legyen ilyen egyenes és őszinte, olyan volna, mintha arra a kristályra lehelne rá, amelyiken

át akar látni. Aztán a másik veszedelem - hogy ő maga homályosul el, és Dorothea meg sem látja többé.

- Örültem volna, ha marad - mondta Dorothea szomorúan, amint fölkelt, s a kezét nyújtotta. Gondolt egyet ő is, amit nem szívesen mondott volna ki: helyes lesz, ha Will mihamarább beszél Mr. Casaubonnal, de ő a megbeszélést igazán nem siettetné.

Elbúcsúztak, és Will a kert felé indult ki a házból, nehogy szembetalálkozzék Mr. Casaubon kocsijával, amely aztán csak négykor gördült a kapu elé. Hazatérésre alkalmatlan idő volt ez mindenképpen: korai óra, hogy az unalom fenyegetésére a vacsorához öltözésben leljen menedéket, és kései, hogy a nap kínos hivataljárásának emlékét levetkezve a tudományban még jól megmerülhessen. Ily alkalommal rendszerint beleroskadt a könyvtárban egy karosszékbe, és Dorotheával olvastatott fel a londoni lapokból, s a szeme közben le-lecsuklott. Ma azonban elállt e gondűző pihenéstől, és megjegyezte, hogy a közügyekben volt része éppen elég. Mégis vidámabban csengett a hangja, amikor Dorothea az egészsége felől érdeklődött, és feszességre törekedve válaszolt, mert ez a törekvése nem hagyta el akkor sem, amikor már mellényétől-keménygallérjától megszabadult:

- Rendkívül megelégedésemre szolgált a találkozásom régi ismerősömmel, dr. Spanninggel, mert munkám olyan dicsérőre talált a személyében, aki maga is dicséretre érdemes. Elismeréssel szólt egyiptomi mondákkal foglalkozó újabb értekezésemről, olyannyira, hogy elismerő szavainak ismétlését szerénységem tiltaná. - E záradékot Mr. Casaubon a szék karjára dőlvén súlyos fejcsóválással nyomósította, mintegy e tornával játszván ki szerénysége tilalmát.

- Örülök, hogy ilyen megelégedésben volt részed - mondta Dorothea, és csakugyan felvillanyozta, hogy férjét nem látja annyira összetörtnek. - Én pedig sajnáltam, hogy éppen ma nem lehetsz itthon.

- Miért, drágám? - érdeklődött Mr. Casaubon, és hátradőlt a karosszékében.

- Mr. Ladislaw járt itt nagybátyámnak olyan ajánlatával, amely felől szívesen hallanám a véleményed. - Valóban úgy érezte, hogy a kérdés érdekli férjét. Bármilyen tapasztalatlan is volt maga a világi dolgokban, az a gyanú kísértette, hogy Will állása a család helyzetével nem volna éppen összhangban, és Mr. Casaubonnak a beleszóláshoz feltétlen joga van. Mr. Casaubon azonban nem szólt, csak bólintott. - Az én jó nagybátyámnak, amint tudod, nyüzsögnek a tervek a fejében. Azt hallom, megvette az egyik middlemarchi hírlapot, és megkérte Mr. Ladislaw-t, szerkessze, és itt letelepedve más mindenfélékben is legyen a segítségére.

Dorothea nem vette le a szemét férjéről, amíg beszélt. Mr. Casaubon azonban csak pillogott, végül lehunyta a szemét, mintha takarékoskodna a világával, csak a szája körül látszott feszültség. - Mi a véleményed? - tette hozzá Dorothea kisvártatva, félénken.

- Azzal a céllal jött Mr. Ladislaw, hogy a véleményem kérje? - kérdezte Mr. Casaubon, és a szeme réséből penge pillantással mérte végig Dorotheát. A kérdés kínosan érintette Dorotheát, de éppen csak komolyabbá vált, szeme állta a férje pillantását.

- Nem - felelte kereken. - Azt nem mondta, hogy a véleményedért jött. De az ajánlatot úgy mondta el, mint aki tudja, hogy veled is közölni fogom.

Mr. Casaubon hallgatott.

- Tartottam tőle, hogy az ajánlat ellenedre lesz. Viszont az ilyen tehetséges fiatalembernek a nagybátyám hasznát látná, sok mindenben kiigazíthatná a gondolkodását. Mr. Ladislaw pedig szeretne valami végleges álláshoz jutni. Azzal vádolták mindig, mondja, hogy az állások nem voltak ínyére, és ezen a vidéken örömest megmaradna, mert másutt senkije nincs.

Dorothea úgy érezte, hogy ezzel az érvvel meglágyítja férje szívét. Mikor azonban erre sem szólt, Dorothea visszatért dr. Spanningre és a főesperes villásreggelijére. Hanem mintha fényét vesztette volna ez a beszédtárgy is.

Másnap reggel Mr. Casaubon Dorothea tudomása nélkül levelet küldött a „Kedves Mr. Ladislaw"-nak (akit mind ez ideig „Will"-nek címzett):

> Mrs. Casaubontól értesülök, hogy állással kínálták meg, és (a képzelet kénye nem szükségeltetik e következtetéshez) értesülök, hogy Ön az elfogadására hajlik. Az állás elfogadásával járna vidékünkön való megmaradása, mégpedig oly minőségben, hogy az helyzetemet, mint magam illetékesnek érzem kijelenteni, érzékenyen érintené. Illetékességem nem pusztán a rokonság természetes joga. Hivatali kötelességem is leszögezni, hogy a szóban forgó állás elfogadása engem személy szerint sértene. A tiltakozás helyénvaló voltát nem hinném, hogy viszonyunk bármely józan ismerője kétségbe vonhatná - s e viszony, bármennyire igyekezett elmúlttá tenni nemrégiben tanúsított viselkedésével, előzményeit tekintve mégsem tehető semmissé. Nem kívánok e helyt senki ítélőképessége felett pálcát törni, csupán az ön számára emelem ki, hogy vannak némely társadalmi szokások és illendőségek, amelyek el kell hogy térítsenek bárki rokonomat attól, hogy e környéken neve meghurcoltassék, nem csupán hivatalomhoz nem méltó módon, hanem az irodalmi és politikai félműveltség sarában. Ellenkező döntése esetére jó előre tudatom, hogy házamban nem szívesen látott vendég.
>
> Teljes tisztelettel
> Edward Casaubon

Dorothea eközben ártatlanul munkálkodott tovább férje elkeserítésén. Első rokon érzése Will szülei és nagyszülei történetének hallatán izgatott lelkiállapottá változott. Napjának fölös idejét rendszerint kék-zöld öltözőszobájában töltötte, melyet fakó különösségéért igen megkedvelt. Változtatást nem eszközölt benne pedig, csak ahogy a nyár lassan elnyújtotta a házhoz vezető szilfasor árnyát, a kopár szobában meggyűltek belső életének emlékei, és mint jó vagy gonosz angyalok rajzottak a levegőben, erkölcsi győzelmek és erkölcsi vereségek kézzelfoghatatlan s mégis élő képeiként. Annyira megszokta, hogy vívódásaiban a szilfák sorára kitekintve keressen megnyugvást, hogy a napnyugta fénye mintha már magában beszédes látvány lett volna a számára. Mintha a szarvas is halvány, tudós pillantásokat vetett volna rá, mondván: „Tudjuk, tudjuk." A finom vonású miniatűrök csoportja pedig emberi érdeklődésű nézőközönséggel szolgált, bár e földi gondok őket már nem nyomasztották. Kivált a titokzatos Julia néni figyelt, aki felől Dorothea a férjéből semmit ki nem húzhatott.

S most, mióta Will-lel beszélgetett, Julia néni, Will nagyanyja köré újabb emlékek gyűltek. E finom vonásokkal megfestett arcmás, melyet az élő archoz annyira hasonlatosnak látott, gyújtópontba sűrítette Dorothea érzéseit. Mekkora méltatlanság egy leányt a család védelméből s örökéből kitaszítani csak azért, mert férjéül szegény embert választott! Dorothea már korán kérdésekkel kínozta családja idősebb tagjait, és pártatlan tisztasággal próbálta megérteni, mély történelmi és politikai okoknál fogva előbbvalók az idősebb fiak jogai, és miért korlátozzák javukra a földvagyon elörökösítését. Az okok félő tisztelettel töltötték el, mert lehettek súlyosabbak, mint amilyennek tetszettek, itt azonban felismerte a kötelékek sérthetetlenségét: íme egy leány, kinek gyermeke az elsőbbségre jogosult, még az olyan emberek főúri jogokat majmoló erkölcsi törvénykönyve szerint is, akik maguk a nyugalomba vonult fűszeresnél nem urabbak, és nincs „összetartani való" földjük több egy darab pázsitnál s gyalogkertnél. Vajon az örökhagyást a rokonszenv avagy a felelősség érzése kormányozza-e? Dorothea indulata a felelősségnél döntött - tulajdon cselekedeteink, azaz házasságunk és szülői mivoltunk következményeinek vállalásánál.

Bizony igaz, állapította meg, hogy Mr. Casaubon adósa Ladislaw-éknak, s hogy kötelessége visszatéríteni, amiből kisemmizték őket. S most férje végrendelete kezdte foglalkoztatni, amelyet házasságkötésük idején készített, őrá hagyván vagyona javát, külön kikötéssel arra az esetre, ha gyermekei születnének. Ez a végrendelet változtatásra szorul, mégpedig mielőbb. És éppen a Will Ladislaw állásával kapcsolatban támadt kérdés kell, hogy okot szolgáltasson az igazságosabb osztozásra. Hitte szentül, hogy férje, ki minden cselekedetében az igazságot keresi, az ő tanácsa szerint fog eljárni, hiszen a vagyon java éppen őrá háramlana méltatlanul. Igazságérzete eddig is legyőzte idegenkedését, s legyőzi nyilván ezután is. Annyit sejtett, hogy Mr. Casaubon nem helyesli az ő nagybátyja tervét, s éppen ezért fontos, hogy tiszta lapot kezdjenek, akkor Willnek nem kell üres zsebbel az első kínálkozó állás után kapnia, mert férje rendszeresen törleszthetné az örökrészét életében, majd, végrendeletén változtatva, a jogos részt halála után is biztosítaná. Mindez mint illő cselekedet egyszerre világosodott meg Dorothea elméjében, felrázván őt férje ügyeivel kapcsolatos megátalkodott tudatlanságából. Will azért utasította el Mr. Casaubon további segítségét, mert őneki nem volt tetsző, Mr. Casaubon viszont mintha soha nem eszmélt volna, milyen természetű is a kötelezettsége. „Majd ráeszmél! - gondolta Dorothea. - Hiszen éppen ez jellemének legfőbb erőssége. Különben is mihez kezdünk a pénzünkkel? Felét sem éljük fel jövedelmünknek. Én a pénzemen például különb dolgot a tiszta lelkiismeretnél nem is vehetnék."

A vagyonelosztás kérdése Dorotheát mindig foglalkoztatta, és megállapította akárhányszor, hogy méltatlanul jól járt. Nyilvánvaló, hogy vakon áll a mások számára oly világos kérdések előtt, ezért égeti meg a kezét, ha bármihez nyúl, mint Celia figyelmeztette - másrészt éppen a vaksága, mert nem az önzés vaksága volt, vezette bizton oly szakadékok szélén, amilyenektől a látás elborzadt volna.

Női szobájának magányában megéledt gondolatai szakadatlanul foglalkoztatták azon a napon, amikor Mr. Casaubon a levelét elküldte Willnek. Minden ellenére volt egészen addig, amíg alkalma nem nyílott, hogy férjének kiöntse szívét. Férje szórakozott elméje számára viszont tapintatosan kellett tálalni mindent, és a betegsége óta Dorothea nem feledte egy pillanatra sem, milyen veszedelem fölizgatnia. Hanem amikor ifjúi lelkesedés lendül neki valamely tervnek, mintha a terv maga élettel töltekeznék meg, leküzdve akadályait. A nap unalmasan telt, a megszokottól nem éppen eltérőleg, talán csak Mr. Casaubon volt hallgatagabb még, mint rendesen, de az éjszaka órái meghozták a beszélgetés alkalmát, mert Dorothea, ha észrevette, hogy férjét álmatlanság gyötri, fel szokott kelni, és gyertyát gyújtván felolvasni neki, amíg el nem alszik. Ezen az éjszakán pedig Dorothea bizonyult álmatlannak, annyira foglalkoztatta az elhatározása. A férje aludt néhány órát szokása szerint, de Dorothea közben fölült, s csöndben nézett maga elé a sötétben, már vagy egy órája, amikor Casaubon egyszer csak megszólalt:

- Ha fönn vagy, Dorothea, nem gyújtanál gyertyát?

- Csak nem érzed magad rosszul, drágám? - Ez volt Dorothea első kérdése, amint a gyertyát gyújtotta.

- Nem, semmi baj, csak mivel úgyis fönn vagy, nem bánnám, ha néhány oldalt felolvasnál nekem Lowthból.

- Nem beszélgetnél inkább egy kicsit velem? - kérdezte Dorothea.

- Szívesen.

- Naphosszat a pénzen jár az eszem... hogy nekem mindig mennyi volt belőle, s a jövőben még több kínálkozik.

- Így rendelte a Gondviselés, drága Dorotheám.

- Ha azonban az egyiknek azért jut több, mert a másik nélkülöz, engedni kell az isteni figyelmeztetésnek, ha megszólal, s arra int, hogy tegyük jóvá az igazságtalanságot.

- Hogy érthetem a célzásod, szerelmem?

- Úgy, hogy énfelőlem nagylelkűen rendelkeztél... már ami a vagyont illeti... ez okozza lelkifurdalásomat.

- Hogyan? Hiszen rokonságom meglehetősen távoli.

- Arra a gondolatra jutottam, hogy a te Julia nénédet kisemmizték az örökségéből, mert szegény emberhez ment férjhez, holott semmi botrányosat nem cselekedett. Ezt mérlegelvén juthattál arra az elhatározásra, hogy Mr. Ladislaw-t taníttasd, anyját pedig támogasd.

Dorothea hasztalan várt választ, amely az okfejtésben segíthette volna. Folytatta mégis, bár nehezére esett a sötétségbe belebeszélni:

- Az ő igényét nyilván jogosabbnak kell tartanom még a vagyonnak arra a felére is, amelyet, tudom, nekem szántál. És énszerintem e jogos igényét ki kellene elégítenünk. Nem igazság, hogy a nyomor fenyegesse, amíg mi gazdagságban élünk. Ha pedig nem szívesen látjuk, hogy a felkínált állást elfogadja, illő részének kifizetésével megszabadítanók attól a szükségtől, amely a megfontolásában dönthet.

- Előtted talán megpendítette ezt a kérdést Mr. Ladislaw? - kérdezte Mr. Casaubon harapósan, esze járásához nem méltó sietséggel.

- Éppen nem! - felelte Dorothea megfontoltan. - Hogyan is gondolhatod, amikor az utóbbi időben elutasította minden segítségedet? Attól tartok, keményen ítéled meg Mr. Ladislaw-t, drágám. Csupán szüleiről és nagyszüleiről beszélt egyet s mást, azt is az én kérdéseimre válaszul. Te pedig oly méltányosan bántál vele, megadtál neki mindent, amit illőnek tartottál. Nekem mégis úgy tetszik, hogy több jár ennél, és én kell hogy ezt felemlítsem, mert a nem juttatott „több” által én járnék jól.

Eltelt egy idő, amíg Mr. Casaubon válaszolt. Nem csattant fel, mint az előbb, de a beszéde éppoly harapósan hangzott:

- Nem az első alkalom ez, szerelmem, de merem remélni, hogy az utolsó, amikor értelmedet meghaladó ügyek bírájául jelölöd magad. Bele sem ereszkedem most abba a kérdésbe, hol kezdődik az elévülés családjogi, különösképpen házassági viták esetén. Legyen annyi elegendő, hogy a döntés nem a tiéd. Megértetni pedig azt szeretném veled, hogy sem módosítási javaslatokat, sem változtatásra irányuló tanácsokat el nem fogadok oly ügyekben, amelyekben a határozat kizárólag engem illet. Nem a te dolgod, hogy közvetíts köztem és Mr. Ladislaw között, még kevésbé, hogy nyilatkozatokat végy ki belőle, amelyek az én határozataimat helytelenítik.

Szegény Dorothea egymással küzdő érzelmek közt hányódott a sötétben. Férje nyilvánvaló haragjának egészségi következményei magában eltántorították volna attól, hogy ellenvéleményét hangoztassa, még ha a legutóbbi vádpont felől teljesen tiszta lett volna is a lelkiismerete. Rémülten, összetörten hallgatta férje zihálását, s csupán benseje tiltakozott sikoltozva ez ellen a lidérces élet ellen, amelynek rettegése minden erejét fölemészti. Történni semmi nem történt ezután, csupán hosszú ideig nem bírtak elaludni, de újabb szóváltásra nem került sor.

Mr. Casaubon másnap ezt a választ kapta Mr. Ladislaw-tól:

Kedves Mr. Casaubon!

Tegnapi levelét gondosan megfontoltam, mégsem osztozhatom kölcsönös helyzetünk felől kialakult véleményében. Bár elismerem irányomban tanúsított múltbeli nagylelkűségét, meg kell állapítanom, hogy lekötelezettségem nem verheti béklyóba jövőbeli elhatározásaimat. Jótevőm kívánsága egyik tétele lesz mérlegeléseimnek ezentúl is, kérdés azonban, hogy a kívánság természete nem ütközik-e a döntés fontosabb szempontjaival. Máskülönben a jótevő tiltakozása nagyobb akadályt gördíthetne életutam elé, mint amekkora akadályokat jótéteményei elhárítottak. Ez azonban csak példálózás. Nem osztozhatom véleményében sem dúsan jövedelmezőnek, sem tisztességtelennek nem nevezhető állásom dolgában, mert az Ön hivatala sokkal méltóságosabb, semhogy az én hírem kikezdhetné. És bár nem hiszem, hogy viszonyunkban olyan változás következhetnék (nem történt eddig sem), amely Ön iránt való lekötelezettségemen változtathatna, nézze el, hogy meg nem érthetem, miért korlátozna e lekötelezettség lakóhelyem és tisztességes foglalkozásom megválasztásának szabadságában. Sajnálom, hogy a haszna felől tekintve viszonyunk mindeddig ily egyoldalú maradt.

Tántoríthatatlan híve
Will Ladislaw

Szerencsétlen Mr. Casaubon úgy érezte (s nem érzünk-e vele magunk is, részrehajlás nélkül), hogy alaposabb a felháborodása s a gyanúja senkinek nem lehet. Bizton tudta, hogy az ifjú Ladislaw rajta akar döfni, és megnyervén Dorothea bizalmát, az ellenkezés szellemét vagy talán éppen férje megvetését akarja beléje lopni. Valami rejtett oka lehet, hogy Will oly gyorsan vitorlát fordított, és az ő segítségét elutasítva felhagyott az utazgatással. Dacos elhatározása, hogy megmarad a vidéken, és korábbi hajlamaival olyannyira ellenkező foglalatosságot vállal, mint Mr. Brooke middlemarchi becsvágyainak szolgálata, világossá tette, hogy a rejtélyes ok Dorotheával kapcsolatos. Mr. Casaubon egy pillanatig nem gyanúsította volna kétszínűséggel Dorotheát. Hanem ami a gyanúnál nem volt kevésbé kínzó, biztosan tudta, hogy könnyen formál véleményeket férje viselkedésére vonatkozóan, és általában hajlik Will szavára. Büszke férji tartózkodása viszont akadályozta, hogy az igazat megtudja, kinek a hívására érkezett is Will Mr. Brooke házába.

És most, hogy Will levelét megkapta, Mr. Casaubonnak meg kellett fontolnia kötelességét. Nehezére esett volna bármi tettét kötelességénél kevesebbnek neveznie - ebben az esetben azonban a tettek lehetséges fonákjai gátolták a cselekvést.

Forduljon talán rögtön Mr. Brooke-hoz, és követelje a kóbor eszű úrtól, hogy vonja vissza ajánlatát? Vagy Sir James Chettam véleményét kérje, és igyekezzék megnyerni tiltakozásához társul az egész családot érintő kérdésben? Mr. Casaubon látta, hogy a kudarc éppoly valószínű mindkét esetben, mint a siker. Lehetetlen, hogy Dorothea nevét akár megemlítse, márpedig ha tüzet nem kiált, Mr. Brooke minden érvét látható egyetértéssel hallgatná végig, majd alighanem azzal végezné: „Oda se neki, Casaubon! Az ifjú Ladislaw-val, hidd meg, nem vallhatsz szégyent. Az én ösztönömre ráhagyatkozhatol." A Sir James Chettammel való szövetkezés gondolatától pedig idegenkedett, mert kettőjük közt nem alakult ki soha szíves jó viszony, és Sir James különben is rögtön Dorotheára gondolna, szóba se kellene hoznia.

Szerencsétlen Mr. Casaubon senki rokonérzésére nem számíthatott, különösen nem, ha férji minőségében tekintette magát. Ha bárkiben felébresztené azt a gyanút, hogy féltékeny, elismerné egyszersmind alkalmatlanságáról (alighanem) formált régi véleményüket. Ha megsejtetné velük, hogy a házasság igáját nem viseli éppen boldogan, elismerné mintegy, hogy ko-

rábbi (feltehető) ellenvetéseik helytállók. Akár Carpnak és Brasenose-nak adná be a derekát, megvallván, hogy a Minden Mitológiák Kulcsa férczmű. Mr. Casaubon pedig teljes életében azon igyekezett, hogy féltékenysége és kételyei rejtve maradjanak még maga előtt is. Természetes, hogy e legszemélyesebb érzelme tárgyában büszke gyanakvása kettős tartózkodást parancsolt rá.

Mr. Casaubon ilyenformán keserű, gőgös csöndbe burkolózott. Ideiglen csupán a kapuján rekesztette kívül Willt, de járt az esze más visszavágásokon is.

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET

Megtörténik olykor, hogy a tett a nézeteken okul.

GUIZOT

Sir James Chettam nem tekinthetett megelégedéssel Mr. Brooke életútjának újabb szakaszára, akadékoskodni azonban könnyebb volt, mint akadályt gördíteni. Sir James ilyen szavakkal indokolta, hogy egy napon egymaga érkezett Cadwalladerék ebédjére:

- Celia előtt nem szólhatok szívem szerint. Megbántanám. Nem is volna éppen illő.

- Értem én, mire céloz! A vén Úttörőre! - vette ki a szót a szájából Mrs. Cadwallader. - Ijesztő ez, hogy valaki trombitát vásároljon, s a szomszéd fülébe recsegtesse. Ha ágyban fekve dominózna naphosszat, mint a szegény Lord Plessy, legalább nem háborítaná senki békéjét.

- Hanem már a *Harsona* visszatrombitál Brooke barátunk fülébe - állapította meg a lelkész, és jóleső mosollyal dőlt hátra a székben, bár akkor is így tett volna, ha az ő fülébe harsognak. - Méregbe mártott tollal írnak holmi Middlemarchtól száz mérföldre sem lakó földesúrról, aki a földjáradékból él, s vissza nem térítene egy fityinget.

- Nem bánnám, ha Brooke hagyná ezt a cirkuszt - jelentette ki Sir James ingerült arcrándulással.

- Csakugyan jelöltetné magát? - tűnődött Mr. Cadwallader. - Farebrotherrel találkoztam tegnap... maga is a whigek irányába hajlik, és Brougham Hasznos Tudnivalóit lobogtatja... ez a legaggasztóbb benne... ő mondja, hogy Brooke pártja erősödik. Bulstrode bankár a zászlóvivője. Mégis úgy véli, hogy Brooke nem sokra vinné a jelölőgyűlésen.

- Pontosan - mondta rá Sir James. - Most először tekintek bele ebbe a kérdésbe, lévén, hogy a middlemarchi politikához nem sokat értek... a megye az én vadászterületem. Brooke abban bízik, hogy Olivert mint Peel-pártit kigolyózzák. Viszont Hawleytól azt hallom, ha whiget választanak meg, az nem lesz más, mint Bagster. Isten tudja, honnan került ide; annyi biztos, hogy minden miniszter politikájában talál hibát, és régi koptatója az országgyűlés folyosójának. Hawley elszánt fickó, még azt is elfelejtette, hogy velem beszél. Azt mondja, ha Brooke azt akarja, hogy meghajigálják, akár fölkaphat az első hordóra.

- Én láttam előre - tárta szét a kezét Mrs. Cadwallader. - Megmondtam már Humphreynak régen, hogy Mr. Brooke nem fér a bőrébe. Most itt van.

- Mit akarsz, azt is a fejébe vehette volna, hogy megnősül - csitította a lelkész. - Abból nagyobb baj támadhatott volna, mintha egy kicsit kacérkodik a politikával.

- Még arra is sor kerülhet - jósolta Mrs. Cadwallader. - Ha egyszer a bőréből kibújik.

- Én csak attól féltem, hogy bolondot tesz - aggodalmaskodott Sir James. - Főleg persze a család miatt. Kora előrehaladtával nő a veszélye, hogy nevetségessé válik. Ha nekimennek, nem hagynak rajta egy csöpp keresztvizet.

- A szép szó itt nemigen használ - vélekedett a lelkész. - Brooke makacs és állhatatlan egyszersmind. Megpróbált beszélni a fejével?

- Bizony nem - vallotta meg Sir James. - Kényes dolog az ügyébe beleszólnom. Hanem ezzel az ifjú Ladislaw-val beszéltem, akit Brooke a jobbkezévé tett. Úgy vettem észre, van esze a fickónak. Megnyugtatott mindenesetre, mikor azt hallottam tőle, hogy ő nem örülne, ha

Brooke föllépne ezen a választáson. A jelölés veszedelme ilyenképpen talán elhárítható a feje fölül.

- Meglehet - bólintott Mrs. Cadwallader. - A független önjelöltnek még nem volt ideje, hogy beszédeit bemagolhassa.

- Hanem ez a Ladislaw... ez veszedelem mégiscsak - fűzte tovább a gondolatot Sir James. - Kétszer-háromszor meghívtuk vacsorára, mikor a bemutatás megtörtént, mint Brooke vendégét és Casaubon rokonát, gondolván, hogy nem sokáig vendégeskedik itt. Egyszerre pedig közszájon forgó személyiség Middlemarchban és az *Úttörő* szerkesztője. Már olyanokat is hallani felőle, hogy erdőből szalajtott idegen felforgató és minden egyéb.

- Casaubonnak nem lesz ínyére a dolog - jósolta a lelkész.

- Van is valami idegen vér Ladislaw-ban - folytatta Sir James. - Csak azt remélem, nem ragadja szélsőségekbe Brooke-ot.

- Szó se róla, izgága csemete az operaáriáival meg a felvágott nyelvével - lódította Mrs. Cadwallader. - Afféle byroni hős... a szerelmes bajkeverő, szerepe szerint. Aquinói Tamás pedig nem állhatja, mint már aznap láttam, amikor a festményt leszállította.

- Nem szívesen pendíteném meg a dolgot Casaubonnak - mondta Sir James. - Pedig ő több joggal szólhatna közbe. Kínos história. Hogy tisztességes családból így elkeveredhessen valaki... bértollnokok közé! Csak erre a Keckre kell ránézni, aki a *Harsoná*-t szerkeszti. Valamelyik nap Hawley társaságában találkoztam vele. Nem kétlem, hogy talpraesett hírlapíró, csak az ember a kutyáját nem bízná rá, amilyen toprongyos.

- Nagy hasznuk nem lehet ezeken a middlemarchi lapokon - vélekedett a lelkész. - Bár olyan makulátlan jellemet másutt sem igen találni, aki a más érdekéért beállna harcolni tollal, ha a fizetsége nem több, mint amennyivel az éhét csillapíthatja.

- Pontosan. Ezért bosszantó, hogy Brooke a család rokonát juttatja ilyen helyzetbe. Nézetem szerint Ladislaw szamár, hogy elfogadta az állást.

- Az Aquinói hibája - állapította meg Mrs. Cadwallader. - Inkább használta volna fel a kapcsolatait, és temette volna el az ifjú Ladislaw-t mint attasét valahol Indiában. Jó családnak így illik a fekete bárányától szabadulnia.

- Ki tudja, mivé fajulhat még a fenegyereksége - aggodalmaskodott Sir James. - Persze ha Casaubon nem szól semmit, én mit tehetnék?

- Ugyan, drága Sir James - szólt a lelkész -, kár felfújni annyira a dolgot. A füstje nagyobb, mint a lángja. Egy-két hónap múltán Brooke meg ez a Ladislaw úrfi ráun egymásra, Ladislaw fölszedi a sátorfáját, Brooke eladja az *Úttörő*-t, és minden visszazökken a régi kerékvágásba.

- Az is könnyen megtörténhetik, hogy Brooke a pénze fogytán észbe kap - mondta Mrs. Cadwallader. - Ha el tudnám sorolni neki egy választás költségtételeit, alighanem örökre elijedne a politikától. De ilyen nagy szavakkal, mint a költségtétel meg a ráfordítás, igazán kár dögönyözni az ő lelkét. Mit papoljak neki a köpölyözésről? Inkább rászabadítok egy vödör piócát. A magunkfajta derék, szűkmarkú embernek a szíve vérzik, ha egy hatostól meg kell válnia.

- Az sem fog neki tetszeni, ha elkezdik hánytorgatni az ügyeit - fűzte tovább a szót Sir James. - A gazdálkodási módszerének máris nekimentek. Ez fáj nekem a legjobban, hogy a bajt itt kavarja a szemem láttára. Szerintem különben is az a legkifizetődőbb, ha az ember ilyen nehéz időkben jól bánik birtokával, bérlőivel egyaránt.

- Talán éppen a *Harsona* cikke fogja változtatásra ösztökélni, annyi haszna meglesz - mondta a lelkész. - Én legalábbis örülnék neki. Nem nyögné ki olyan nehezen a tizedet. Nem tudom, mihez kezdenék, ha a tizedet pénzzel meg nem lehetne váltani Tiptonban.

- Én meg azt szeretném, ha valami rátermett embert fogadna fel intézőnek... Garthnak örülnék a legjobban - jelentette ki Sir James. - Tizenkét éve, amióta Garthot szélnek eresztette, kínlódik csak ez a birtok. Én is épp azon gondolkodom, hogy megfogadom. A gazdasági épületeimet remekül megtervezte, és a kúrián is volna mit javítani. Hanem a tiptoni birtokot másképp át nem venné, csak úgy, ha Brooke szabad kezet ad neki.

- Úgy is kellene - válaszolta a lelkész. - Garth magalett ember, egyszerű gondolkodású, talpraesett. Egyszer valami becslést kértem tőle, ő pedig megmondta kereken, hogy a papi személyek nem értenek a gazdálkodáshoz, és jaj, ha beleártják magukat... olyan higgadtan és akkora tisztelettel magyarázta el nekem ezt, mintha a hajósnépekről mondta volna el tapasztalatait. Szerintem fölvirágoztatná a tiptoni egyházközséget, ha Brooke rábízná a gazdaság ügyeinek intézését. A legjobb volna, ha ezt a *Harsona* cikkének ürügyén sikerülne megértetnünk vele.

- Ha Dorothea megmaradt volna nagybátyja házánál, több lenne a remény - mondta Sir James. - Idővel talán sikerült volna változtatásokra rávennie az öreget, őt bezzeg sosem hagyta a birtok sorsa nyugodni. És bámulatosan jó elgondolásai voltak. Csak most már Casaubon teljesen lefoglalja. Celia is sokat panaszkodik rá. Vacsorára is alig lehet elcsalni őket, amióta Casaubonra az a roham rájött. - Sir James sajnálkozó megvetéssel nézett maga elé, Mrs. Cadwallader pedig vállat vont, jelezvén, hogy ő sok újat e tárgyban nem mondhat.

- Szerencsétlen Casaubon! - szánakozott a lelkész. - Megsínylette azt a rohamot. Milyen megtört volt, mikor a minap a főesperesnél találkoztam vele!

- Valójában - fordított a szón Sir James, mivel rohamokkal nem szívesen foglalkozott - Brooke nincs rosszakarattal a bérlői iránt, mint ahogy más iránt se, csak éppen a pénzből szeret hol itt lecsippenteni, hol ott lefaragni.

- Mit akar, ez még a szerencséje - szólt bele Mrs. Cadwallader. - Legalább reggel tudja, hol hagyta el az este. A véleményei közt nem biztos, hogy eligazodik, de a tulajdon zsebét ismeri.

- Szerintem a gazdálkodáson szűkmarkúsággal nyerni nem lehet - állapította meg Sir James.

- Persze, túlhajtható a szűkmarkúság is, akár a többi erény. A cigány lova se bírta megszokni a koplalást - felelte Mrs. Cadwallader, majd felállt, és kitekintett az ablakon. - Nicsak! Független politikust emlegetnek, s a kert alatt kullog.

- Csak nem Brooke? - kérdezte a férje.

- De bizony. Te olvasd a fejére a *Harsoná*-t, Humphrey, én majd a piócákat szabadítom rá. Hát az ön szerepe, Sir James?

- A való igazság, hogy nem szívesen kötözködök Brooke-kal. Rokonságunk kínossá teszi a dolgot. Milyen, jó volna, ha úri módra viselkedne mindenki - sóhajtotta a derék főnemes, mint aki megtalálta a társadalmi boldogságra vezető legrövidebb utat.

- Szépen összejöttünk, mi? - jegyezte meg Brooke, amíg topogva kezet rázott mindenkivel. - Téged úgyis megkerestelek volna, Chettam. De ha már így együtt vagyunk, annál jobb. Nos, mit szóltok a fejleményekhez? Szépen haladunk, nem? Nagy igazat mondott Lafitte, hogy tudniillik tegnap óta egy évszázad múlott el... ezek mind a múlt században élnek, a fakószekér-kenderhám korában. És még azt gondolják, haladnak.

- Hát igen - mondta a lelkész, és olvasásra emelte az újságot. - És éppen a *Harsona* vádolja maradisággal. Látta már?

- Mi? Nem - mondta Mr. Brooke, azzal a kesztyűjét a kalapjába ejtette, és sietősen szemére illesztette okuláréját. Csakhogy Mr. Cadwallader nem adta ki a kezéből a lapot, és mosolygósan folytatta:

- Hallgasson ide! Az egész cikk egy földesúrról szól, nem lakik száz mérföldre Middlemarchtól, és a föld haszonbéréből él. Azt mondják, nálánál retrogresszívebb ember nincs a megyében. Ezt a nehéz szót alighanem magától tanulták, az *Úttörő*-ből.

- Aha, ezt Keck írhatta. Az a tudatlan alak! Retrogresszív, retrogresszív! Nahát, ez óriási! Összezagyválja a destruktívval. Belőlem akar destruktívat csinálni, hogy úgy mondjam - derült Mr. Brooke, mint aki ellenfele tájékozatlansága felől biztonságban lehet.

- Én azt hiszem, igenis ismerős a szó értelmével. Kap itt egypár szúrást.

> *Ha jellemeznünk kellene ezt a személyt, aki a szó legmakacsabb értelmében retrogresszív, úgy mutatnák be, mint alkotmányunk önjelölt megújítóját, holott minden, ami a tulajdon portáján megújulást várna, ebek harmincadjára jut. Oly emberbarát ő, akinek a szíve vérzik, ha egy gazfickót akasztanak, de bérlőiről nem átallja a bőrt lehúzni. Korrupciót kiált, és uzsorabért húz. A zsebben tartott választókerületek ellen szaval, de nem nyúlna a zsebébe, ha gazdasága silány állapotát látja. Leedset és Manchestert a legnagyobb jóakarattal szemléli, azt meg kell hagyni, s e városokból annyi képviselőt küldene az országgyűlésbe, amennyi csak a bársonyszékért megfizethet. Hanem a lábát megveti, amikor a bérlőnek a fizetés napján némi visszatérítést kellene adnia, hogy állatot vásárolhasson, vagy a házát-csűrjét kipofozhassa, hogy az istennyila ne járjon rajta szabadon ki-be. Csak hát tudjuk, mit mondott az egyszeri ember az emberbarátságról: „Akik messze távol szenvednek, azok fájnak énnekem."*

- És így tovább. Ezután azzal foglalkozik a cikkíró, hogy az ilyen emberbarátból milyen törvényhozó válnék - végezte be a lelkész, azzal félredobta az újságot, összekulcsolt kezét a tarkójára illesztette, és semleges derűvel tekintett Mr. Brooke-ra.

- Hát ez mulatságos - állapította meg Mr. Brooke, s az újságot felvéve megpróbálta a támadó cikken éppoly derűsen átfutni, mint felebarátja, de az arca pírja meg az ingerült mosolya elárulta. - Amit itt a zsebben tartott választókerületekről összehabricskál, kérem! Életemben ilyenekről nem szavaltam. Meg hogy ezt kiabál meg azt kiabál... az ilyennek sejtelme sincs, mi fán terem a szatíra! A szatírának, hogy úgy mondjam, igaznak kell lenni egy bizonyos fokig. Határozottan emlékszem, hogy az *Edinburgh Review* írta valahol... hogy tudniillik egy bizonyos fokig.

- Bizony amit a csűrökről mond, az talál - próbálkozott Sir James óvatosan. - Dagley épp a minap panaszolta, hogy a csűrjére elkellene egy tisztességes kapu. Garth tervezett is egy újfajtát, nem ártana, ha kipróbálnád. Ilyesmire is használhatja az ember, ami épületfát a birtokán kitermel.

- Te persze a mintagazdálkodás híve vagy, Chettam - jegyezte meg mellékesen Mr. Brooke, mint aki egyszersmind a *Harsona* vádjaira válaszol. - Költséges kedvtelés, de rászánod a pénzed.

- Én úgy veszem észre, a korteskedésnél költségesebb kedvtelés nincs - avatkozott bele Mrs. Cadwallader. - Mondják, hogy a legutóbbi bukott kortes Middlemarchban... hogy is hívták? Gilesnek?... tízezer fontot gazolt bele a választásba, aztán mégis megbukott, mert a vesztegetésre nem szánt eleget. Elég drága tapasztalat.

- Valakitől azt hallom - nevetett a lelkész -, hogy East Redfordban negyedannyit sem költenek vesztegetésre, mint itt Middlemarchban.

- Egy szó sem igaz belőle - válaszolta Mr. Brooke. - A vesztegetés, az csak a toryk szokása. Hawley meg a bandája, az igen, az veszteget, etetik a választópolgárt minden jóval, sült almával, aztán részegen veszik ki a voksát. De mi ezen változtatni fogunk a jövőben... a legközelebbi jövőben, hogy úgy mondjam. Middlemarch kissé elmaradott, azt meg kell hagyni... a szabadelvűek különösen. De majd mi megneveljük őket... majd mi megtanítjuk őket kesztyűbe dudálni. A választók java a mi pártunkon áll.

- Hawley szerint a tulajdon pártodtól semmi jót nem várhatsz - mondta Sir James. - Azt állítja, hogy Bulstrode bankár is a nyakad akarja törni.

- Ha pedig meghajigálják - vetette közbe Mrs. Cadwallader -, a fele a záptojásoknak a maga választóinak a zsebéből kerül elő. Istenkém! Még elgondolni is rossz, hogy az embert nem az igazáért, hanem a tévedéseiért hajigálják! Jut eszembe, egyszer is a huncut választók mintha a bársonyszékbe akartak volna belenyomni valakit, aztán belecseppentették a pervátába.

- A hajigálás az még hagyján, hanem amikor az ember szemében a szálkát kezdik keresni - sóhajtotta a lelkész. - Én inkább a hordót választanám, ha ugyan minket papokat megkérdezne valaki. Elgondolom, hogy valaki azt kezdené összeszámlálni, hány napot töltöttem én horgászással! Szerintem a legbüdösebb záptojás az igazság, amivel csak fején találhatják az embert.

- Hiába - jelentette ki Sir James -, ha az ember közhivatalra pályázik, a következmények is a nyakába szakadnak. Cserzett bőre legyen az olyannak.

- Ez mind szép, Chettam barátom - védekezett Mr. Brooke. - Hanem mégis miféle cserzést ajánlanál? Olvasgasd a történelmet... nézd azt a rengeteg kiközösítést, száműzetést, vértanúságot, meg a többi hasonlókat. A baj mindig a legjobbakat sújtja, az tudni való. Mit is mond Horatius? *Fiat justitia, ruat...*[23] így valahogy.

- Pontosan - helyeselt Sir James a szokásosnál több hévvel. - A cserzett bőr éppen azért kell, hogy az ember az efféle visszásságokra rámutathasson.

- És a vértanúság nem annyi, hogy az ember nyögi a számlákat - tette hozzá Mrs. Cadwallader.

Mr. Brooke-ot azonban Sir James látható felindulása rendítette meg leginkább. - A mi elgondolásaink bizonnyal nem egyezők, Chettam - mondta, azzal felkelt, kezébe vette a kalapját, és botjára dőlve folytatta: - Te azt nézed, hogy gazolhatsz bele több pénzt a gazdaságodba. Én az elgondolásomat nem helyezem, hogy úgy mondjam, mindenek fölébe. Mindent a maga idején, az én elvem az.

- A birtokot időnként újból meg kellene becsültetni - állapította meg Sir James. - A haszon, az szép dolog, de azt is meg kell nézni, mi fiadzik pénzt. Mit szól ehhez, Cadwallader?

- Egyetértek. Ha Brooke helyében lennék, azzal forrasztanám a *Harsona* torkára a szót, hogy Garthnak átadnám becslés végett a birtokot, és szabad kezet biztosítanék neki a javítások dolgában. Ez egyszersmind a véleményem a politikai helyzetről - nevetett a lelkész, és két hüvelykujját elégedetten mellénye karöltőjébe fűzte.

- Látványos megoldás, szó se róla - mondta Mr. Brooke. - Hanem mutassanak nekem még egy földesurat, aki a bérlőit kevesebbet szorongatná a hátralékért. Énfelőlem maradhatnak a régi bérlők. Én engedékeny természet vagyok, hadd mondom meg, rendkívül engedékeny termé-

[23] Legyen igazság, szakadjon le az...

szet. Csak ha az elveimről van szó, akkor nem ismerek pardont. S az ilyen embert mindig kikiáltották különcnek, állhatatlannak, ilyesminek. Ezért ha én változtatásra szánom magamat, előbb az elveimen kezdem.

Mr. Brooke-nak, miután a véleményét megmondta, eszébe jutott, hogy egy feladni való csomagot otthon felejtett, ezért sietve elbúcsúzott a társaságtól.

- Nem akartam volna Brooke-kal kötözködni - mondta utóbb Sir James -, mert láttam, milyen ingerült. Hanem amit a régi bérlőiről elmondott, abban csak annyi az igazság, hogy új bérlő be nem költözne a birtokára, amíg az állapotok ilyenek.

- Az a gyanúm, hogy Brooke még idején észre tér - mondta a lelkész. - Csakhogy te egyfelé húztál, Elinor, mi meg másfelé. Te el akartad ijeszteni attól, hogy költségbe verje magát, mi meg bele akartuk ugratni. Jobb lesz, ha megpróbálkozik a népszerűséggel, és ráeszmél, hogy gazdaságának rossz híre áll az útjában. Szerintem az *Úttörő*-ért, Ladislaw-ért vagy Brooke gyújtó szónoklataiért kár a fejünket fájdítanunk. A fejtörést inkább megéri, hogy a tiptoni lelkek jómódban éljenek.

- Már megbocsássatok, ti ketten húztatok rossz felé - válaszolta Mrs. Cadwallader. - Azt kellett volna bizonyítanod, hogy a rossz gazdálkodás pénzt emészt fel, akkor majd mind a ketten egyfelé húztunk volna. Ha még te adod alá a politika lovát, annak rossz vége lesz, meglásd. Amíg otthon lovagolta a vesszőparipáját, és elvnek becézte, addig semmi baj nem volt.

HARMINCKILENCEDIK FEJEZET

Ha te, miképpen én, a nőt
erény-képnek veszed,
s szeretni, szólni lesz erőd,
nem nézve a nemet,

s ha e szerelmet, bár betölt,
mindattól elfeded,
ki tán nem is hisz ily gyönyört,
s ha mégis: kinevet,

nagyobb dolgot érsz te el,
mint földünk nagyjai,
s nagyobbat még: mi módra kell
titokban tartani.

JOHN DONNE: *VÁLLALKOZÁS*[24]

Sir James Chettam esze nem járt rá a cselszövésre, de az aggodalom Brooke-ért már annyira kínozta, hogy Dorothea rábeszélő tehetségében kezdett hinni, mind szentebbül, s végül egy kis ravaszsággal élt: Celia gyengélkedésének neszével Dorotheát egymagát vitte el a kúriába, majd útközben letette nagybátyjánál, miután tövéről hegyére megbeszélte vele gazdasága állapotát.

Így történt, hogy egy szép napon délután négy tájban, mikor Mr. Brooke és Ladislaw a könyvtárban munkálkodott, nyílt az ajtó, és Mrs. Casaubont jelentették be.

Will egy pillanattal előbb még unalmának legmélyén kotort, és kénytelen lévén segíteni Mr. Brooke-nak a birkatolvajok akasztásáról gyűjtött adatai rendezésében, a több lovat megülés tudományát gyakorlotta: töprengett azon, hogyan költözhetne be Middlemarchba, hogy ne kelljen állandóan Mr. Brooke rendelkezésére lennie, és közben nagy erejű képek villantak fel benne egy homéri részletezésű birkatolvaj-eposzból. Mikor Mrs. Casaubont bejelentették, úgy ugrott fel, mintha áram ütötte volna, még a bizsergését is az ujjbegyében érezte. Akárki észrevehette rajta színe változását, arcizmainak újrarendeződését, pillantása megélénkülését, s a szemlélő azt hitte volna, hogy a hír testének minden sejtjéhez eljutott. El is jutott bizony, mert a jó hír varázslata természetfölötti: ki mérhetné meg, mit tehet testtel s lélekkel, hogyan lobbanthatja fel szenvedélyét egy nő iránt olyannyira, hogy a másikhoz mérve olyan lesz, mint ingó kínai lampionok és hártyaablakok fénye a hajnalhasadáshoz völgy, folyó, havas hegycsúcs fölött. Willt ráadásul képlékeny anyagból formálták. Egy ügyes vonóhúzás a fülébe, s már másképp nézett a világra, de kedvével változtak a nézetei is. Dorothea beléptére úgy tekintett, akár a hajnalhasadásra.

- Nohát, ez kedves, aranyom - üdvözölte húgát Mr. Brooke s elébe sietvén megcsókolta. - Szóval otthagytad Casaubont könyvei közt. Úgy is kell. Nem lesz az jó, ha te nő létedre annyira kiművelődöl.

[24] Molnár Imre fordítása.

- Sose aggódj amiatt, bácsikám - biztatta Dorothea, majd odafordult Willhez, és derűsen kezet szorított vele, de máris a nagybátyjának mondta tovább: - Lassú az én eszem ahhoz. Hiába temetem könyvekbe, kisiklik közülük. Házakat könnyebben terveztem.

Nagybátyja mellé telepedett, Will-lel szemközt, és látszott rajta, hogy olyasmi foglalkoztatja, amihez Willnek nem sok köze van. Will nagyot csalódott, mintha bizony azt képzelhette volna, hogy Dorothea látogatása neki szól.

- Hát az már igaz, drágaságom, hogy sokat elbíbelődtél azokkal a házakkal. Jó is, hogy így abbamaradt. Az embert könnyen elragadják a kedvtelései. Vigyázni kell, mert aki a gyeplőt keményen nem szorítja, azt elkapja a ló. Én is, látod, nagyon szorítom. Nem engedem, ha a fene fenét eszik is. Ezt magyarázom mindig Ladislaw-nak. A kettőnk természete nagyon egyezik, ő is szeret mindenbe belevágni. Most éppen a halálbüntetés kérdésével foglalkozunk. Sok elvégezni való munkánk lesz Ladislaw-val még.

- Hallom - felelte Dorothea, azzal jellemző módon egyenesen a tárgyra tért: - Sir James elmondta, hogy úgy látja, nagy változások vannak itt készülőben a birtokon... hogy meg akarod becsültetni a gazdaságot, javításokba kezdesz, a bérlők házait tataroztatod. Tiptonra rá se lehet majd ismerni! Milyen nagyszerű! - folytatta kezét összekulcsolva, gyermeteg lelkesedéssel, amely házassága óta elcsendesedett benne. - Ha a házadban még itthon lehetnék, rákapnék a lovaglásra újból, hogy eljárhassak veled, és megnézhessem én is mindezt a változást! És hallom, hogy felfogadod Mr. Garthot, aki, mint Sir James mondja, annyira dicsérte az én terveimet.

- Chettam, azt kell mondanom, kissé szeles természet, drágaságom - mondta Mr. Brooke, és elvörösödött. - Szeles, hogy úgy mondjam. Én soha nem jelentettem ki, hogy ilyesmikre készülök. Azt sem jelentettem ki persze, hogy nem.

- Sir James csupán bízik, hogy készülsz - mondta Dorothea oly rezdületlenül tiszta hangon, mint a gyermekkar *Credo*-éneke -, hiszen a parlamentbe mégy a közjót képviselni. Mi sem természetesebb tehát, hogy a jobbítást tulajdon birtokod és munkásaid sorsán kezdd. Gondolj Kit Downesra, bácsikám! Feleségével és gyermekeivel lakik két szobában, de a hálószobájuk az asztal lapjánál itt alig nagyobb. Meg szegény Dagleyékre a roskadozó majorházukban, annak is csak a konyhájában húzzák meg magukat, mert többi részében a patkányok vertek tanyát! Látod, ezért nem szeretem én a képeidet, drága bácsikám... butának is hiszel érte, tudom. Ha bejöttem a sárba merült, düledező faluból, oly élénken élt bennem a képe, hogy ezek a selypegő szépségek körben a nappaliban mintha mind azon igyekeztek volna, hogy a hamisságban keltsenek örömet, és elfeledtessék felebarátaink sorsának keserves igazságát. Énszerintem nincs jogunk országos jótétemények tervével előállani, amíg a bajokat a magunk portáján nem orvosoljuk.

Dorothea növekvő hévvel folytatta, és csupán a kitörő érzelmei nyomán támadó megnyugvását figyelte. Ismerte valaha ezt a csendet támasztó vihart, de házassága óta nemigen volt módja benne, mióta minden erejét az aggodalommal való küszködés foglalta le. Will csodálatát egy időre lehűtötte ez az eltávolodás. Férfiak ritkán röstellik, hogy szerelmük alábbhagy az olyan nő iránt, akiben valami nagyságot tapasztalnak. Hiszen a természet a nagyságot férfiaknak szánta. Olykor sajnos tökéletlenül valósítja meg a szándékát, mint például a derék Mr. Brooke-on, kiben a férfierély e pillanatban hebegve bujdokolt húgának fényes szózápora elől. Nyilvánításának módját nem is találta, felkelt csak, pápaszemét igazgatta, s az előtte heverő papírokon babrált. Végül így szólt:

- Mondasz valamit, édesem, határozottan mondasz valamit... De nem sokat... hogy, Ladislaw? Mi ugye nem szeretjük, ha a képeinkben-szobrainkban hibát talál az avatatlan? Fiatal hölgyek-

ben lobog, hogy úgy mondjam, a lelkesedés. Ezért kissé igazságtalanok is, édesem. A szépművészet, a költészet meg az ilyesmi felemeli a nemzetet... *emollit mores*[25]... már konyítasz valamit a latinhoz, ugye? Hanem... mi az, mi?

E kérdést a lovásznak szegezte, aki azt jött jelenteni, hogy a vadőr megfogta Dagley egyik fiát egy frissen leütött nyúlfival.

- Megyek, megyek. Nem bántom, ne félj - szólt oda Mr. Brooke Dorotheának, és igen elégedetten viharzott ki a szobából.

- Remélem, jogosnak érzi mindezt a változtatást, amit én... amit Sir James kíván - fordult Dorothea Willhez, amint a nagybátyja kiment.

- Persze, mióta beszélni hallottam felőle. Nem fogom elfelejteni, amit mondott. Hanem egy pillanatra eltéríthetem-e a figyelmét? Nemigen lesz módom elmondani kegyednek, ami történt - fordított a szón Will, azzal türelmetlenül fölpattant üléből, s két kézre fogta a szék támláját.

- Ugyan mondja - biztatta Dorothea, és maga is felkelt, majd odament a nyitott ablakhoz, látván, hogy a Barát néz be rajta lihegve, nagy farkcsóválással. Nekidőlt háttal az ablakkávának, és kezét a kutya fejére tette, mert bár tudjuk, nem volt a lábatlankodó ölbeli jószágoknak híve, a kutyák érzéseit mindig tisztelte, és közeledésüket, ha kellett, udvariasan hárította el.

Will tekintete követte a mozdulatait. - Azt hiszem, tudja - érdeklődött -, hogy Mr. Casaubon kitiltott a házából?

- Nem, nem tudtam - felelte Dorothea némi hallgatás után, látható felindultsággal. - Fájlalom, hogy így történt - tette hozzá szomorúan. Az járt az eszében, hogy Willnek tudomása nem lehet, mit beszéltek férjével ketten a sötétben, s milyen lesújtó, hogy Mr. Casaubon nem fogadja meg a szavát. Látható keserűsége azonban afelől meggyőzte Willt, hogy nem ő a fölindulás oka, tehát Dorotheában nem ötlött fel még, hogy az ő fejére fordul vissza majd Mr. Casaubon féltő dühe. Öröm küzdött benne az aggodalommal: öröm, hogy makulátlanul és minden gyanú árnyékától menten élhet Dorothea emlékezetében - és aggodalom, mert látta, milyen keveset határoz az életében, nincs hozzá hatalma elég, és éppenséggel nem hízelgő nyájas elbánásban van csupán része. A változástól azonban jobban féltette Dorotheát, ezért bármilyen elégedetlen volt magával, könnyedén magyarázkodott tovább:

- Mr. Casaubon azzal indokolja a tilalmát, hogy rosszallja állásom, és méltatlannak ítéli unokaöccsi rangomhoz. Én pedig közöltem vele, hogy e tárgyban nem engedhetek. Pályám elébe áthághatatlanul tornyosulnának az ilyen nevetséges balítéletek. A lekötelezettség pedig válhat akár a rabszolgaság egy formájává is, holott az igáját akkor vettük a nyakunkba, amikor következményeit látni nem voltunk elég érettek. El sem fogadtam volna ezt az állást, ha nem volna feltett szándékom, hogy tisztességgel s haszonnal járok el benne. Másféleképpen énszerintem családi becsületet nem lehet tekinteni.

Dorothea szerencsétlen volt. Férje tettét helytelenítette, több okból, mint amennyit Will elősorolt.

- Legjobb lesz, ha nem szólunk erről többet - mondta szokatlanul reszketeg hangon -, ha már a nézetei Mr. Casaubonéval úgysem egyeznek. Maradni szándékozik? - Tűnődőn nézett kifelé a pázsitra.

- Maradok. Csakhogy kegyeddel aligha találkozhatom ezentúl - mondta Will szinte gyermekien panaszos hangon.

[25] Hajlítja az erkölcsöket.

- Aligha - nézett rá Dorothea. - Hallani majd hallok magáról. Megtudom, hogyan jár el nagybátyám ügyeiben.

- Csak én nem fogok hallani kegyedről. Ide kegyedék felől nem jár újság.

- Nem sok az újság az én életemben - mosolyodott el Dorothea, s a mosoly úrrá lett mélabús kedvén. - Lowickból ki sem mozdulok.

- Iszonyú rabság - vágta rá Will meggondolatlanul.

- Nem az, ha az embernek kóbor vágyai nincsenek - válaszolta Dorothea.

Will nem felelt. Hanem felelt Dorothea a Will arcán tükröződő változásra. - Mármint az életével. Annyi legfeljebb, hogy ne kapjak nagyobb részt addig a jóból, amíg másért jót nem tettem. Csakhogy itt már a hitem kezdődik, s én a megnyugvásom ebben találom.

- Miféle az a hit? - kérdezte Will szinte féltékenyen.

- Vágyakozás a jónak tökéletességére. Habár nem tudjuk, mi az, és nem cselekedhetünk szívünk szerint, ha ezt tűztük célul, a rossz ellen viselünk hadat... tért hódítunk a fénynek, és zsugorítjuk a sötétség birodalmát.

- Gyönyörű miszticizmus... nevezhetném talán...

- Ne nevezze semminek - kérlelte Dorothea felemelt kézzel. - Mert perzsának nevezné, vagy valami más földrajzi nevet akasztana rá. Holott ez az életem. Magamnak munkáltam ki, nem is szabadulnék már tőle. A hitemet én alkottam mindig, kislány korom óta. Annyit imádkoztam valamikor... mostanában már egy fohászra is alig telik. Azon igyekszem, hogy magamnak való vágyat ne tápláljak, mert az más hasznát nemigen szolgálhatja. Van a vágyból úgyis elég. Azért mondtam csak el ezeket, hogy megtudja, milyen a napjaim múlása Lowickban.

- Az ég is megáldja érte! - lelkesült Will, maga sem tudta, miért. Úgy álltak egymással szemközt, mint két jó pajtás, akik madarakról susognak.

- Hát a maga hitvallása? - kérdezte Dorothea. - Nem arra volnék kíváncsi, mit tanult meg a vallás felől, hanem hogy miféle hit segíti.

- Hogy első látásra megszeressem, ami jó és szép - felelte Will. - Csak ne feledje lázadó voltomat. Engem semmi nem köt, mint kegyedet, hogy a nemtetszővel összebékéljek.

- Ha úgyis azt szereti, ami jó, akkor egyre megy - mosolygott Dorothea.

- Ravasz válasz - állapította meg Will.

- Úgy van. Mr. Casaubontól is gyakran hallom, hogy ravasz vagyok. És ravaszságom el sem ismerem - folytatta Dorothea huncutul. - Milyen sokáig elmarad a bácsikám! Meg kell néznem, mi foglalja le, aztán indulok tovább Chettamékhez. Celia vár.

De Mr. Brooke már jött is, és azt ajánlotta, hogy Dorotheával tart Dagleyékig, hogy a családdal megbeszélje a nyúlfi gyilkosának büntetését. Dorothea a kocsiban ismét fölhozta a gazdaság megújításának ügyét, Mr. Brooke-ot azonban már nem billenthette ki az egyensúlyából.

- Tudom, tudom, Chettam - mondta. - Chettam mindig bennem keresi a hibát, édesem, pedig nem tartanék vadőrt, ha nem Chettam kedvtelését nézném, holott a vadászatra igazán nem mondhatja, hogy azzal is a bérlők javát szolgálja. Nem szeretem én az ilyeneket... orvvadászokat lefülelni... már gondoltam is, hogy egyszer szóvá teszem neki. A múltkorában Flavellt, a metodista prédikátort hozták elébem azzal, hogy lecsapott egy üregi nyulat, mikor a feleségével sétált kinn a mezőn. Gyors kezű ember, egy-kettő fültövön vágta.

- Milyen kegyetlenség! - csodálkozott Dorothea.

- Hát hogy úgy mondjam, elég durva lelkületre vall, magam sem tudom, miért megy prédikálni a metodistákhoz az ilyen. Johnson pedig azt mondta: „Hát még az álszent keze!" Nem is olyan volt, mint aki, hogy úgy mondjam, „a lélek fennsíkján él", amint, úgy hiszem, Young, a költő Young állapította meg a kereszténye kről... ismered Youngot? Egyszóval Flavell, ahogy abban a repedezett fekete lábszárvédőjében ott bizonykodott, hogy azt hitte, az Úr küldött neki és feleségének vacsorát, ezért érezte magát följogosítva... holott korántsem oly híres és Istennek tetsző vadász, mint Nimród... mondhatom, mulatságosan festett, Fielding talán tudott volna valamit kezdeni vele... vagy Scott, teszem azt... Scott esetleg kihozna belőle valamit. Ha jobban meggondolom, igazán nem bántam volna, ha a fickó nyúlpaprikás fölött mondja el az asztali áldást azon este. Nézőszög kérdése az egész... és némely nézőszögben a törvénnyel osztozhatik az ember... a bot meg a lábszárvédő is ilyen dolog. Csak hát itt nem használ a bölcselkedés, rendnek muszáj lenni. Azért én leintettem Johnsont, és elsimítottam az egész ügyet. Nem tudom, Chettam nem járt volna-e el szigorúbban, s közben énrám mégis úgy rám támad, mintha a legkutyább ember volnék az egész vidéken. Már itt is vagyunk Dagleyéknél.

Mr. Brooke leszállt a sövénykapunál, Dorothea pedig tovább folytatta útját. Bámulatos, mennyivel rosszabb színben tűnik fel szemünk előtt az olyasmi, amiért nemrég szorultunk. Még tulajdon becses személyünk is undokká válhatik a tükörben, ha előbb őszinte észrevétel hangzott el róla avagy kevésbé tetszetős vonásairól fülünk hallatán - másrészt az is igaz, hogy szívesen avatkozunk bele olyanok dolgába, akik sem maguk, sem mások által nem panaszkodtak felőle. Dagley tanyáját sosem látta ily nyomorúságosnak Mr. Brooke, mint éppen ma, mikor a *Harsona* az elevenébe talált, Sir James pedig sót dörzsölt friss sebébe.

Az már igaz, hogy a szépművészeteken művelt szemű ember, aki a más szükségében a festői elemet fedezi fel nyomban, örömmel nézelődött volna ezen a tájékon, amelyet Zsellérszegnek nevezett a falu. Az ősi hajlék sötétvörös fedelén galambbug ablakok nyíltak, két kéményét befutotta a repkény, tornácának szulákjául karók szolgáltak, ablakainak nagyobb részét szúette árnyékrács födte be, s előttük jázminbokrok vadultak. A romladozó kertfalon mályvarózsák kandikáltak át mintegy a tompa színű tarkaság tanulmányául, a megereszkedett konyhaajtót pedig vén kecske támasztotta fektében - másért, mint babonaságból aligha tarthatták. Az istálló mohos nádfedele, a leszállt szürke csűrkapuk, a rongyos zsellérek, akik korai cséplésre hányták le kocsiról a búzakévéket, a fejeshez kipányvázott pár hitvány tehén s mögöttük az istálló üresen tátongó barna szája, de még a disznók és a kacsák őgyelgése is a hepehupás udvaron, mintegy keserűségükben a házból kikerülő vékony moslék miatt - mindez a felhőkkel márványozott kék ég nyugalmas fényében olyan képhez szolgálhatott volna mintául, amelyet majd „elbájolónak" neveznénk, mert finomabb érzékeinkre fellebbeznek, mint amilyenek a mezei szorgalom hanyatlását, a földhitel fájdalmas hiányát észlelik: úgyis ezt fújják az újságok minduntalan. A képet azonban e pillanatban Mr. Brooke is a boldogtalanabbik nézetéből tekintette, és nem lelte benne sok örömét. Mr. Dagley ott állt a tájban, vállán vasvilla, fejében csurgóra álló zsíros kalap. A jobbik zekéje s nadrágja volt rajta, amit másként nem viselt volna hétköznapon, csak ha kinn járt a vásárban, s később tért haza a szokásosnál, lévén hogy a Kék Bika közös asztalánál elidőzött. Hogy e fényűzésre mi indította, azon talán holnap ő maga töpreng el a legjobban, hanem a hon állapotja és némi töprengés, mielőtt az aratás dandárja elkezdődnék, az új király felől kerengő hírek és a falakon mindenfelé feltűnt falragaszok jó okkal szolgáltak a hámból kirúgásra. Middlemarchban kipróbált régi bölcsességnek számított, hogy úszni akar a marha is, amit Dagley úgy értelmezett, hogy előbb sörbe hajtja bele, majd rumos vízzel öblíti le. Mindezen italokban csak azért nem volt csalatkozása Dagleynak, mert meg nem vidámíthatták, legfeljebb az elégedetlen nyelvére nem vetett oly erős féket, mint egyébkor. A zavaros politikákból is beszopott erősen, s e serkentőszer nem

tett jót paraszti maradiságának, amit arra a hitére alapozott, hogy ami csak van, az rossz, de ami lehet, az még rosszabb. Dagley arca tüzelt, és kötekedőn villant a szeme, amint kényelmes sétalépésben közeledő földesurát meglátta: egyik keze zsebre vágva, a másikban vékony sétapálcát forgatott.

- Dagley, jó komám - kezdte Mr. Brooke, mert úgy döntött, hogy a gyerek dolgát elsimítja.

- Ejha, hát jó komája lettem? Köszönettel hallom - felelte Dagley oly metsző éllel, hogy még Piszi, a juhászkutya is fölkapta fejét, és a fülét hegyezte ültében. Hanem amikor meglátta, hogy a Barát némi ténfergés után bekövetkezik az udvarba maga is, akkor helyezkedett csak vissza Piszi a várakozás álláspontjára. - Köszönettel hallom, nagy jó uram.

Mr. Brooke-nak megfordult a fejében, hogy piacnap volt, és bérlője aligha be nem törülközött, nem látta viszont okát, hogy mondanivalóját ezért visszavonja. Legrosszabb esetben, gondolta, elismétli Mrs. Dagley előtt is.

- A kis Jacob gyereket azon kapták, Dagley, hogy elejtett egy nyulat. Meghagytam Johnsonnak, hogy zárja be valamelyik üres istállóba egy-két órára, éppen csak, hogy úgy mondjam, a ráijesztés végett. Haza is hozza majd, mielőtt beesteledik. Magát csak arra kérném, hogy fenyítse meg, hogy úgy mondjam, érdeme szerint.

- Arról nincsen szó, és nem is lesz, kérem. Én hogy a fiamat megagyaljam! Ha húsz jó földesúr állna nekem ide könyörögni, akkor se, nemhogy az egy rossz!

Dagley annyira kieresztette a hangját, hogy a felesége is előkerült a konyhaajtóban - a ház egyetlen bejáróul szolgáló nyílásában, amelyen az ajtó szárnyaszegetten lógott, amíg a nagy hidegek be nem jöttek -, Mr. Brooke pedig megnyugtató igyekezettel válaszolta: - No, nem baj, majd beszélek a feleségével... nem verésre biztattam én. - Azzal már fordult is a ház felé. Hanem az úr megfutása csak tovább ingerelte Dagleyt, hogy „megmondja neki, ami a bögyében van", és a sarkában maradt, neki meg a Piszi kutya, miután komoran kitért a Barát talán szívélyesnek szánt közeledése elől.

- Szép jó napot, Mrs. Dagley - mondta Mr. Brooke sietősen. - Csak a fia felől hoztam a hírt, nem akarnám én, hogy elnáspángolják. - Ezúttal egyszerűbb szavait próbálta előszedni.

Az elcsigázott Mrs. Dagley rossz kedvében volt már úgyis. Az élet megtagadta tőle minden örömét - ünneplő ruhára sem tellett neki, hogy legalább a templomba induláshoz készülhessen neki örömmel. Az urával aznap már volt egy összezörrenése, mióta a kocsmából hazatalált, így aztán gyanakvón várta, mit hall már megint. Hanem az ura elébe vágott a válasszal:

- Ha akarja, ha nem, nem lesz elnáspángolva - eresztette ki a hangját. - Maga oda ne jöjjön tanácsot adni, ahol kalácsot nem ad. Menjen csak be Middlemarchba, majd ott elnáspángolják magát.

- Jobb lesz, ha a szádat befogod, Dagley - szólt rá a felesége -, és nem vágod magad alatt a fát. Akinek családja van és a piarcon kiárult pénzt a kocsmába hordja, az már csak hallgasson aznap. Mit tett az a gyerek, nagy jó uram?

- Az teneked ne fájjon - ágaskodott Dagley -, mert a szó itten engemet illet, nem téged. Majd én élek a szóval itten. Mert annak nem csinálnak eszet a kocsmába se, akinek nincsen. Nahát. Én pediglen azt mondom, mert, kérem, nekem az apám meg az öregapám is már idecseppentette a verítékét ebbe a földbe, hogy ebből se én, se a gyerekek annyit ki nem vehetnek, hogy a szemérmüket befödjék, kérem, ha a király itten be nem avatkozik!

- Maga be van állítva, barátom - mondta neki Mr. Brooke éppen nem elítélőleg, inkább bizalmasan. - Hát majd alkalomadtán - tette hozzá, s már fordult, mint aki indulna.

Hanem Dagley elállta az útját, s a kutya ott morgott a sarkában, ahogy a gazdája hangja fenyegetőn emelkedett, a Barát pedig megállt a közelükben, és méltóságos hallgatásba burkolózott. Megálltak a rakodók is, és tanácsosabbnak látták, ha csak hallgatóznak, nem tódulnak oda az ordítozó Dagley mellé.

- Nem vagyok én beállítva, még annyira se, mint maga! Én bírom az italt! Énbelőlem nem az ital szól! A király igenis bele fog köpni ebbe, mert azt megmondták az okosok, hogy jön a reform, és az olyan földesuraságok, akiknek nem volt szívük a bérlőikhez, azoknak le kell köszönni, igenis. Middlemarchban tudják az okosok, hogy mitől döglik a reform, és kinek kell leköszönni! Megmondják az okosok az embernek a szemibe: „Meglátszik az rajtad, hogy te kinek szolgálsz." Én meg csak azt mondom rája: „Hát ha egyszer rám van írva." Azt mondják erre: „Igen egy fösvény úr az." „Hát" - mondom rája. „Pedig igen reformáltak" - mondják erre az okosak. És ahogy kiveszem én ebből a nagy reformálásból, ebből a magaféléknek a leköszönése lesz, még jó, ha a bőrüket elviszik! Éntőlem tehet az úr, amit akar, mert én az úrtól nem félek! És erissze el a fiamat, jót mondok, amíg maga után nem uszíccsák a reformot! Ezt akartam csak kinyilvánítani - zárta szavait Dagley, s oly szigorúan ütötte bele vasvilláját a földbe, hogy megmozdítani alig bírta utóbb. A Barát nekiállt megugatni hiábavaló próbálkozását, és ez a pillanat kínálkozott Mr. Brooke-nak az odébbállásra. Sietve hagyta ott az udvart, és sietségében csodálkozása sem igen gátolta, milyen furcsa helyzetbe is került. Tulajdon birtokán még meg nem sértették, és mind ez ideig mindenki jó emberének hitte magát (e hitében osztozunk valahányan, akik szeretetreméltóságukra többet adunk, mint a mások követelésére). Amikor Caleb Garthszal összekapott tizenkét évvel ezelőtt, azt hitte, hogy bérlőit boldogítja, ha majd egymaga vesz mindent földesúri kezébe.

Akik Mr. Brooke épülésének történetét figyelemmel kísérik, elámulhatnak Mr. Dagley elméjének éjsötétjén. Azokban az időkben pedig nem esett nehezére az örökös gazdának tudatlanságban megmaradni, hiába tartott ez a kettős egyházközség egyetlen talpig úr tanítómestert, vagy közelebb egy lelkészt, aki ékesebben szólott a tanítómesternél is, meg egy földesurat, aki mindenbe belepróbált már életében, kivált a művészetekbe és a társadalom jobbításába, és hiába pislákoltak Middlemarch fényei alig három mérföldnyire a községtől. Aki az elmebéli pallérozottság módján töpreng, húzzon találomra akárkit London pezsgő szellemi életéből, és gondolja el, hogy festene, ha ezt is a tiptoni egyházfi tanította volna betűvetésre lapickával, s a Bibliából egy-egy részt vele böngészett volna, minduntalan el-elakadván az olyan nagy nekifutással járó neveken, mint amilyen Ézsaiásé és Apollószé. Szegény Dagley magának is kibetűzött egypár verset vasárnap esténként, és elmondható, hogy a világ nem lett előtte sötétebb e tanulmány által. Némely dolgokat tövéről hegyére ismert, nevezetesen a gazdálkodás piszmogó munkáját, az örökké bajos időt, az állatokat, a termést, amilyennek mindezek a Zsellérszeg felől nézvést látszanak - s a hely nevében az is benne visszhangzott, hogy örökre kedvét szegi annak a zsellérnek, aki ideszegődött.

NEGYVENEDIK FEJEZET

Dolgában bölcs, szorgalmatos
Volt ő, haszonnak atyja,
Hitre, államművészetre
A fejét sosem adta.
Hogy csak iparkodón okos?
Hitedre, nélküle
Állam, művészet tornyai -
Egy is megépül-e?

Tudományos vizsgálódás során, akár villanyos battériára terjed ki csak, szükséges, hogy az ember gyakorta változtassa helyét, és különböző nézőszögből, különböző távolságból figyelje meg tárgyának mozgásait. Jelen megfigyelésem tárgya, amelyhez most közelebb lépek, Caleb Garthék családi nagyasztala a nappaliban, az íróasztal s a térképek környezetében, körülötte pedig a vizsgálandó csoport: apa, anya és öt gyermekük. Mary otthon várta még az állását, korban legközelebbi fivére, Christy pedig olcsó koszton folytatta olcsó tanulmányait Skóciában, mivelhogy apja nagy csalatkozására könyveknek adta fejét, nem pedig ama szentelt „dolog”-nak.

Megjöttek a levelek, kilenc költséges levél, a postás összesen három shilling és két pennyt vitt el értük, Mr. Garth pedig teájáról és pirítós kenyeréről megfelejtkezvén olvasásukba merült. Egyik elolvasott levelet a másikra rakta, némelyiknél a fejét ingatta, másoknál a száját biggyesztette, mintha valami vitát folytatna magában, hanem azt nem felejtette el, hogy egyikről éppen levágja a nagy vörös pecsétet, és Letty máris úgy kapott utána, akár a kutya a konc után.

A többiek fesztelenül beszélgettek közben, mert Calebet kizökkenteni nem lehetett, legfeljebb ha az asztalt böcögtette valaki, amíg írt.

A kilenc levél közül kettő Marynek szólt. Mary elolvasta őket, aztán anyjának adta, s ott ült tovább, szórakozottan forgatva a kávéskanalat a kezében, amíg eszébe nem jutott a hímzése, amit reggeli közben az ölébe ejtett.

- Jaj, nehogy nekiállj hímezni, Mary! - kiáltott rá Ben s a karjába csimpaszkodott. - Csináljál nekem pávát ebből a galacsinból. - És mutatta, hogy már jól összegyúrta a markában.

- Ugyan már, haszontalan! - intette le Mary, és játékosan megszúrta tűjével a kezét. - Próbáld most már meg magad. Láttad elégszer, hogy csinálom. Meg kell lennem ezzel a hímzéssel. Rosamond Vincy férjhez készül a jövő héten, és nem mehet, amíg ez a zsebkendő meg nincs - kerekítette ki Mary a magyarázatot.

- Miért nem, Mary? - érdeklődött Letty a talány nyitja iránt, és oly közel dugta a fejét, hogy Mary munkára emelt tűje épp az orránál volt.

- Mert ez az egy hiányzik a tucathoz, s nélküle nem lenne ki a tizenkettő - világosította fel Mary, Letty pedig egy új tudománnyal gazdagabban zökkent vissza a helyére.

- Határoztál-e már, aranyom? - kérdezte Mrs. Garth, amint a leveleket letette.

- Azt hiszem, elvállalom ezt a yorki iskolát - felelte Mary. - Inkább iskolában tanítóskodom, mint családnál. Ha már tanítanom kell. Más pedig nemigen kínálkozik.

- Nincs boldogítóbb munka a tanításnál - állapította meg Mrs. Garth dorgáló hangon. - Ha nem értenél hozzá, vagy a gyerekeket nem szeretnéd, még érteném az idegenkedésed.

- Nemigen érthetjük meg, anyám, mi nem tetszik az egyiknek azon, ami a másiknak tetszik - vetette oda Mary. - Hiába, ha a tanteremnél jobban szeretem a külvilágot. Öreg hiba, de így van.

- El lehet butulni egy lányiskolában - állapította meg Alfréd. - Az a sok bamba lány, ahogy ülnek kettesével, mint Mrs. Ballardnál...

- Nem tudnak azok semmit játszani se - tódította Jim. - Se dobást, se ugróiskolát. Én nem csodálom, hogy Mary nem akarja őket tanítani.

- Mit nem akar Mary? - kérdezte az apjuk, föltekintvén szemüvege mögül, amint a következő levelet bontotta.

- Tanítani a bamba lányokat - mondta Alfred.

- Erről az állásról írtak, Mary? - kérdezte Caleb gyengéden.

- Erről, apám. A yorki iskoláról. Úgy határoztam, hogy elfogadom. Még eddig a legjobb. Harmincöt fontot fizetnek évente, és mellé valamit, ha a zongorán pimpegő kicsiket föl-vállalom.

- Szegény lányom! Mennyivel jobban örülnék, ha itthon maradhatna, Susan! - mondta Caleb, és tűnődőn nézett a feleségére.

- Mary a munkája nélkül nem lehetne boldog - mondta ki Mrs. Garth, mint aki a két kezével nevelte ilyenné.

- Én bezzeg ellennék az ilyen undok munka nélkül - mondta Alfred. Mary és Caleb nevető szeme összevillant, hanem Mrs. Garth kioktatta a fiát:

- Kereshetnél alkalmasabb szót, tisztelt Alfred úrfi, mindazon dolgokra, amikben kedved nem telik. S vajon azt hiszed, Mary kereset nélkül talán hozzápótolhatna-e az iskolapénzedhez?

- Fogas kérdés. De rajtam segít, mert nekem puszipajtásom - jelentette ki Alfred, azzal fölkelt, s hátravonta Mary fejét, hogy megcsókolhassa.

Mary elpirult és nevetett, de küzdött a könnyeivel is. Caleb a szemüvege mögül nézegette, s az arcán keserű-édes mosoly játszott, amint folytatta a levélbontást. Még Mrs. Garth is elengedte a füle mellett ezt az illetlen beszédet, pedig Ben nyomban fölkapta. - Puszipajtás! Puszipajtás! - kiabálta, s az ütemét Mary karján verte az öklével.

Mrs. Garth figyelmét olvasásba merült férje vonta magára. Az arcán meglepetés tükröződött, ettől ijedt meg Mrs. Garth, de férje nem szerette, ha olvasás közben kérdeznek tőle, ezért csak figyelte aggodalmasan, amíg Caleb vidáman föl nem nevetett, s vissza nem fordította első oldalára a levelet e kérdéssel: - Hát ehhez mit szólsz, Susan?

Mrs. Garth odaállt mögéje, vállára tette a kezét, s úgy olvasták együtt a levelet. Sir James Chettamtől érkezett. A családi jószág igazgatásával kínálta meg Mr. Garthot, Freshittben és egyebütt, majd hozzáfűzte, hogy a tiptoni Mr. Brooke őáltala érdeklődik, vajon nem volna-e kedve Mr. Garthnak az ő birtokát is a kezébe venni. Sir James maga azzal zárta kérését, hogy nagyon szeretné egy kezelésben látni a két gazdaságot, és abbeli reményét hangoztatta, hogy a kettős igazgatás anyagi feltételei Mr. Garthra nézve is kecsegtetőbbek, s végül, hogy másnap délben elvárja kúriájába.

- Lekötelezően ír, nem, Susan? - nézett föl Caleb a feleségére, aki közben a kezét férje válláról a feje búbjára tette át, s azon nyugtatta állát. - Brooke nem akart maga a kérdéssel előhozakodni - kuncogott.

- Látjátok, gyerekek, milyen tisztességben van része apátoknak - szólott Mrs. Garth az öt figyelő szempárhoz. - Olyan ember hívja vissza, aki elbocsátotta valamikor. Ebből is kitetszik, mennyire hiányozhat a munkája.

- Hívják, mint Cincinnatust! Hurrá! - kiáltozta Ben a széken lovagolva, mert megérezte a házi fegyelem örvendetes lazulását.

- El is jönnek érte, anya? - érdeklődött Letty, a polgármester meg a tanácsnokok taláros menetét látván már.

Mrs. Garth mosolyogva megsimogatta Letty fejét, de amint látta, hogy férje rakja is össze a leveleket, és hamarosan dolgának szentelt kápolnájába vonul, ahol már utol nem érheti, vállát megszorítván nyomatékosan kérlelte:

- Meg ne feledkezz a tisztességes bérről, Caleb.

- Dehogy - felelte Caleb meggyőződéses mellhangon, mintha mást feltenni sem lehetne felőle. - Négy vagy ötszázat kérek a két munkáért együtt. - Aztán, mint akinek eszébe ötlik valami, hozzátette: - Írj, Mary, hogy nem vállalod azt az iskolát. Maradj itt anyád mellett. Milyen jó, hogy eszembe jutott! Örülök, akár Vak Laci a fél szemének.

Vak Laci és Caleb között nem sok hasonlóság lehetett, Caleb tehetsége azonban sohasem találó fordulatok alkalmazásában nyilvánult. A szép leveleire, igaz, sokat adott, és feleségéhez úgy fordult, mint a helyes beszéd kincstárnokához.

A gyerekeket elfogta a diadalmámor, és Mary könyörgőn nyújtotta anyjának a pókos hímzését, hogy a fiúk rá ne tiporjanak, ha már őt táncba viszik. Mrs. Garth higgadt boldogságában a csészéket és tányérokat kezdte összerakni, Caleb pedig hátratolta a széket, mintha most már át akarna ülni az íróasztalához, de nem mozdult, a levelek ott voltak a kezében, és csak nézett a földre tűnődőn, bal kezének ujjait mozgatván néma jelbeszéddel. Végül így szólt:

- Nagy hiba, hogy Christy nem hozzám állt be társnak. Lassanként elkelne a segítsége. Alfredet pedig gépészetre akarom kitaníttatni... ebben már hajthatatlan vagyok. - Némi tűnődés, és balkezi jelbeszéd után folytatta: - Ráveszem Brooke-ot, kössön új szerződéseket a bérlőivel, én meg elkészítem az új vetésforgók tervét. És fogadok, hogy abból az agyagból ott a Bott-féle dűlőn pengő téglát égethetünk. Hamarosan meg kell vizsgálnom azt is. A tatarozás olcsóbbá válna. Gyönyörű munka lesz ez, Susan! Családtalan ember akár ingyen is belevághatna.

- De te nem - intette a mutatóujjával a felesége.

- Nem, nem. Mégis szép, hogy az emberhez fordulnak, amikor már megszerezte tapasztalatát, és módja nyílik, hogy egy birtokot gatyába rázzon, ahogy mondják, és ráveheti az embereket a helyes gazdálkodásra, némi leleményt és építőmunkát hozzáadva, hogy az élők s utódaik is hasznát lássák. Szebb ez, mint akár a vagyon. Tiszteletreméltóbb munkát el sem gondolhatok. - E szóval Caleb letette a leveleit, ujját befűzte mellénye gombjai közé, és fölegyenesedett, de máris alázatos hangon és félrehajtott fejjel folytatta: - Istennek nagy ajándéka ez, Susan.

- Bizony az, Caleb - helyeselt a felesége lelkesen. - És áldás a gyermekeidnek is, ha tudják, hogy apjuk efféle dologban iparkodik. Kinek a neve elmúlik is, munkája megmarad. - Ezután már a fizetség felől sem szólhatott többet.

Este, mikor Caleb a nap munkájától fáradtan ült, s a térdére fektetett jegyzőkönyvét nézegette csendben, Mrs. Garth és Mary a hímzéssel foglalatoskodtak, Letty pedig a sarokban duruzsolt a babájának, Mr. Farebrother jött fölfelé a gyümölcslugasos feljárón, mintegy elválasztván sötét ruhájában a fűpamatok és az almaágak harsány augusztusi fényét-árnyát. Tudjuk, hogy hívei közt Garthékat különösképpen szerette, és Maryt említésre érdemesnek tartotta Lydgate előtt. Papi lehetőségének végső határáig semmibe vette a middlemarchi rangkülönbségeket, és mindig mondta anyjának, hogy Mrs. Garth úribb asszony akárhány városbeli nagyasszonynál. Közben mégis Vincyéknél töltötte estéit, ahol a ház asszonya, bár a nagyasszonyi cím kevésbé illett rá, fényes társalgó szoba és whist-asztal fölött elnökölt. Azokban az időkben nem csupán a tisztelet volt mértéke az emberi viszonyoknak. Hanem a káplán nagyra becsülte Garthékat, és ők sem lepődtek meg a látogatásán. Mégis, mintha a céljáról nyomban be akart volna számolni a szokásos kézszorítások után, mondván: - Követségbe jöttem, Mrs. Garth. Fred Vincy megbízatásában járok el mindkettőjüknél. Az történt, hogy szegény fiú - folytatta, amint leült és értelmes tekintetét meghordozta három hallgatóján - a bizalmába fogadott engem.

Mary szíve megdobbant. Kérdés, gondolta, milyen messzi ment Fred a bizalomban.

- Nem látjuk a fiút már hónapok óta - mondta Caleb. - El nem képzelhetem, mi történt vele.

- Úton volt, látogatóban - magyarázta a káplán -, mert otthon égett a föld a lába alatt, Lydgate pedig azt tanácsolta az anyjának, hogy ne küldje még vissza szegényt az egyetemre. Tegnap aztán eljött hozzám, és kiöntötte a szívét, örülök is neki, mert a szemem előtt nőtt fel a kamaszsorból, és annyira bejáratos vagyok hozzájuk, hogy a két gyerek mintha unokaöcsém-unokahúgom volna. Hanem tanácsot nehéz volt adnom az ügyében. Arra kért, jöjjek el, és mondjam meg, hogy most elutazik, de az adóssága annyira emészti, hogy nincs bátorsága a személyes búcsúzáshoz.

- Tessék megmondani neki, hogy amiatt egyet se búsuljon - felelte Caleb elsöprő kézlegyintéssel. - Csak az első pillanatban voltunk zavarban. Maholnap a bőröm alatt is pénz lesz.

- Más szóval - mosolygott rá Mrs. Garth a káplánra - lesz annyi pénzünk, hogy a két fiút iskoláztassuk, és Mary itthon maradhasson.

- Miféle kincset találtak? - érdeklődött Mr. Farebrother.

- Két jószágot fogok elkormányozni, a freshittit meg a tiptonit, de talán még Lowickban is lesz egy darab kezelendő birtok. Egy család jószága az egész, s ha az embert a család egyik tagja megkeresi, a másik már jön utána. Boldog vagyok, Mr. Farebrother - Caleb e szónál hátradőlt, és karját elnyújtóztatta a szék karján -, hogy ismét birtokot vehetek a kezembe, és javított változatában próbálhatom ki némely elképzelésemet. Oly elkeserítő, mondom is gyakran Susannak, hogy az ember lóhátról néz be a sövényeken, és látja, hogy nem jól csinálják, de joga nincs a beleszóláshoz. El sem képzelhetem, mit kezdenek az olyanok, akik politikába ártják bele magukat... Énnekem egy törpebirtokon is fáj látnom a herdálást.

Caleb ritkán bocsátkozott ily hosszú beszédbe, hanem most a boldogság úgy hatott rá, mint a ritka hegyi levegő. A szeme csillogott, a szó dőlt belőle akadálytalanul.

- Fogadja szívbéli jókívánságaimat, Garth - mondta a káplán. - Fred Vincynek ennél jobb újságot nem is vihetnék. Mert éppen a veszteség okozta neki a legnagyobb fájdalmat, az, hogy a helye meglett volna a pénznek, amivel megrabolta magukat, mint mondta. Jó volna, ha Fred nem volna ilyen lusta kutya. Esze van, hiába szidja mindig az apja.

- Hova utazik? - érdeklődött Mrs. Garth hűvösen.

- Nekimegy megint a vizsgáinak, ezért még a félév előtt elkezd tanulni. Én tanácsoltam neki. A papi pályát, azt nem ajánlottam. Éppen nem. De ha a vizsgáit leteszi, az mégis bizonysága lesz a szorgalmának meg az akaratának. Különben sem tudja, mihez kezdjen. Az apjának mindenképpen tetszeni fog, ha a vizsga sikerül, Frednek pedig megígértem, hogy összebékítem apját a más pálya gondolatával. Fred megvallja, hogy papnak nem lenne jó, én meg a rosszul választott foglalkozástól mindenkit eltérítenék. Elmondta azt is, kegyed milyen véleménnyel volt, Miss Garth, az ő papi pályaválasztása felől. Emlékszik még rá? (Mr. Farebrother Maryt mondott mindeddig, hanem most meg akarta mutatni becsülését iránta, s az olyanok iránt mind, akik, Mrs. Vincy szavával, dolgoznak a kenyerükért.)

Mary csak egy pillanatig feszengett, aztán úgy látta jobbnak, ha könnyed válasszal intézi el a kérdést: - Fejéhez vágtam én Frednek sok kellemetlen szót... mindig jó pajtások voltunk.

- Kegyed Fred szerint azt mondta, hogy belőle olyan pap válna, aki a többit is mulatság tárgyává tenné. Még én is találva éreztem magam.

Caleb nevetett. - A nyelvét tőled örökölte, Susan - jegyezte meg, nem éppen helyeslés nélkül.

- De nem a májamat, apám - vágta rá Mary, mert attól tartott, hogy anyja megbántódik. - Nem illő, hogy Fred a rosszmájú megjegyzéseimet Mr. Farebrothernek adja tovább.

- Bizony eljárt a nyelved, lányom - állapította meg Mrs. Garth, mert az ő erkölcsi rendjében felségárulás volt könnyen szólni a papságról. - Mi sem tartanók kevesebbre a tiszteletes urat, ha a szomszéd egyházközségben valami fura-féle káplán szolgálna.

- Mary mégis mond valamit - hangoztatta Caleb, mert nem szerette volna, ha Mary észrevételének eszessége fedve marad. - A kontár munkás társainak is rontja a hírét. Összefügg az ilyesmi - tette hozzá a padlót nézegetve, és kínos tipródásából látszott, hogy gondolatai gyorsabban fordulnak szavainál.

- Igaz is - kuncogott a káplán. - A botránkoztatással botránkozást szerzünk. Miss Garth véleményében osztozom, még ha rám is háramlik belőle. Hanem Fred Vincyt némi türelemmel kell tekintenünk. A vén Featherstone kétszínűsége csakugyan rontott rajta. Ördögi gonoszságra vall, hogy egy fityinget sem hagyott rá végül. Frednek csak a jó ízlése nem engedi, hogy örökké a csalódásán rágódjon. Őt egyedül az bántja, hogy kegyednek kárt okozott, Mrs. Garth, és nem reméli, hogy a becsülete helyreáll még e háznál.

- Bizony csalódtam Fredben - mondta Mrs. Garth határozottan. - Hanem becsülete, az mindjárt helyreáll, ha helyreállítja.

A beszélgetés e pontján Mary kiment, és magával vitte Lettyt is.

- Meg kell bocsátanunk a fiatalembereknek, ha megbánók - mondta Caleb, és utánanézett Marynek, ahogy az ajtót becsukta. - Bizony az ördög bújt abba a vénemberbe, Mr. Farebrother. Hogy Mary kiment, el kell mondanom valamit. Csak mi ketten tudjuk Susannal, és szeretném, ha tovább nem adná. A vén gazember azon éjjel, amikor meghalt, ráparancsolt Maryre, hogy az egyik végrendeletet égesse el, mert Mary virrasztott mellette egymaga, és még a ládikájában tartott pénzét is odaígérte neki, ha megteszi. Mary azonban, tetszik érteni, nem akart ilyesmibe beleereszkedni... hogy a vasládáját nyitogassa, meg ilyesmi. Az egészben az az érdekes, hogy az utóbbi végrendeletét akarta volna elégetni, s ha Mary megteszi neki, Fred Vincynek ma tízezer font volna a zsebében. Szóval a vénember csak megszánta a végén. Éppen ez bántja Maryt is. Nem tehetett másként, és helyesen is járt el, csak éppen úgy érzi, mondja nekem, mintha jogos önvédelem közben a más drága holmiját leverte s összetörte volna. Valahogy én is vele érzek, és inkább kiengesztelném szegény fiút, semhogy haragot

táplálnék iránta, mert minket megrövidített. Hogy vélekedik erről a tiszteletes úr? Susan másképp látja. Ő azt mondja... mondd el te, Susan.

- Mary nem cselekedhetett volna másképpen, még akkor sem, ha tudván tudja, hogy Frednek okoz kárt - jelentette ki Mrs. Garth, munkáját félretéve és Mr. Farebrotherre szegezve tekintetét. - Holott éppen nem tudta. Én úgy ítélek, hogy a lelkünket nem terhelheti, ha a magunk igazából másnak kára származnék.

A káplán nem készült el a válasszal. Caleb szólalt meg: - Én az érzést mondom. És a gyerek érzésében osztozom. Az ember nem akarná, hogy a lova a kutyát megtapossa, ha kihátrál valahonnét, mégis sajnálja, amikor megtörténik.

- Azt hiszem, Mrs. Garth sem gondolja másként - jegyezte meg Mr. Farebrother, pedig most úgy látszott, beszéd helyett szívesebben töprengene. - Aligha állítható, hogy Freddel kapcsolatos érzése helytelen vagy elhibázott. Viszont nem is kiaknázható az effajta érzés.

- Hát nem - hagyta rá Caleb. - De ha egyszer titok. A tisztelendő úr úgysem mondja el Frednek.

- Semmiképpen. Hanem a jó hírt megviszem neki... hogy a veszteségüket most már könnyen szenvedik el.

Mr. Farebrother ezek után hamarosan hazaindult, de amikor Maryt meglátta a gyümölcsösben Lettyvel, még odament hozzá is elbúcsúzni. Kellemes látványt nyújtottak. Az almákon és ritka levelű ágakon végigsimító alkonyati fényben - Mary levendulakék perkálruhájában, fekete szalagokkal, kosárral, s a lehullott almákat szedegető Letty viseltes nanking köténvében. Ha kíváncsiak volnának, hogy is festhet Mary közelebbről, szinte bizonyos, hogy holnap a nyüzsgő utcán találkoznak ilyen arccal, ha figyelmesek: nem látjuk persze Hebron fintorgó járású, nyakuk tekergető, fennhéjázó rózsái közt - őfölöttük el is tekinthetünk, hanem keressünk ki inkább valami kis zömök, nyugalmas léptű barna lányt, aki jártatja ugyan a szemét, de nem azért, mintha figyelő tekinteteket keresne. És ha széles az arca, szögletes a homloka, határozott a szemöldöke és göndör a haja, szeme derűjét pedig mintha a szája titkolná, de a többi arcvonását jelentéktelennek látjuk, akkor azt a mindennapos, de éppen nem kellemetlen személyt akár Mary Garth másának tekinthetjük. Ha történetesen mosolyra indítják, kimutatja pompás kis fogait, ha dühre gerjesztik, nem fog fölcsattanni, hanem mond valami olyan szúrást, amit egyhamar a bőre alól ki nem kotor az ember, s ha jóban részeltetik, el nem felejti. Mary viszont nagyra tartotta az átható tekintetű, jóképű kis káplánt a vásottan is szépen tartott sötét öltönyében. Soha nem hallott tőle szamárságot, holott tudta, hogy elkövet néha egyet-egyet. Meglehet, hogy az észrevételek szamársága jobban bántotta volna, mintha kiderül valami Mr. Farebrotherről. Figyelemre méltó mindenképpen, hogy a káplán egyházi tekintélyének némely csorbái nem indították olyan haragra és ellenkezésre, mint amilyennel Fred Vincy papi személyének majdani visszáit jósolta. Az efféle részrehajló ítélet, úgy vélem, lehet hibája a Mary Garthnál érettebb elmének is. Pártatlanságunkat az érdem és érdemtelenség tiszta formái számára tartjuk fenn, ilyenek azonban nem fordulnak elő a természetben. Kitaláljuk-e, hogy e két merőben különböző férfi közül melyik felé hajlott Mary női gyöngédsége? Az iránt vajon, akivel szigorúbb volt, vagy a másik felé?

- Üzen-e valamit régi jó pajtásának, Miss Garth? - érdeklődött a káplán, azzal kivett egy illatos almát a feléje nyújtott kosárból, és zsebre tette. - Valamit a kemény ítélet megenyhítésére? Mert most őt keresem meg.

- Nem üzenek - rázta a fejét Mary mosolyogva. - Nem mondhatom, hogy nem fura pap válna belőle, mert a furánál rosszabbat is gondolok. Hanem azt örömmel hallom, hogy elmegy, s munkát vállal.

- Örömmel hallom én is, hogy kegyed nem megy, s nem vállal munkát. Anyám szívesen látná, ha fel-felkeresné... tudja nyilván, mennyire szeret fiatalabbakkal beszélgetni, és a régi időkről rengeteg a mesélnivalója. Jót tenne vele, ha meglátogatná.

- Én is szívesen megyek, ha hívnak - felelte Mary. - Most egyszerre nyakamba szakadt a boldogság. Azt hittem, a hazavágyódásból áll ki már eztán az életem, s hogy most ez a panaszom nincs, mintha kiraboltak volna. Meglehet, hogy eddig a hazavágyás srófolta fel az eszemet?

- Én is veled mehetek majd, Mary? - suttogta Letty, a szörnyű gyermek, akinek mindent hallania kellett. Hanem az öröme meglett, mert elmondhatta apjának-anyjának, hogy Mr. Farebrother az állát megcsipkedte, s megcsókolta a képét.

Útjában Lowick felé a káplán kétszer is vállat vont - láthatta volna, aki a nyomában megy. Az a gyanúm, ha angol egyáltalán gyakorolja ezt a mozdulatot, nem a mélyen járó fajta - de ha ellenpéldát készülnének a fejemhez vágni, inkább nemigenre helyesbítek. A vállvonogatók általában jó természetűek, és türelemmel vannak az emberi hibák iránt (a maguké iránt nemkülönben). Benső beszélgetést folytatott a káplán, melynek során közölte magával, hogy Fred és Mary közt több lehet a régi játszópajtásságnál, majd feltette a kérdést, vajon ez a szép női lélek nem volna-e éppenséggel nagy ajándék ennek az éretlen fiatalúrnak. Erre a kérdésre felelt az első vállrándítás. Aztán elnevette magát vélhető féltékenységén. Mintha ugyan házasságra termett ember volna. Holott, tette hozzá rögtön, erről szó sincs. A második vállrándítás ezt követte.

Mit láthatott két ilyen különböző férfi ebben a „barna pacában", ahogy Mary nevezte magát? Nyilván nem a csúnyabogarat (s hadd intsem e helyt valahányat, hogy ne higgye, ha a társadalom mással kecsegtetné). Öregségbe hajló nemzetünk embere bámulatos egész: változó hatások lassú sora hozta létre. A báj is két teljes lény összjátékából támad: egy szeretett és egy szerető kell hozzá.

Mikor Mr. és Mrs. Garth magára maradt, Caleb megszólalt: - Találd ki, mire gondolok, Susan.

- A vetésforgókra - mosolyodott rá Mrs. Garth a kötése fölött -, vagy ha nem, hát a tiptoni porták gyalogkapujára.

- Nem - felelte Caleb komolyan. - Arra gondolok, hogy nagy alkalmat nyújthatnék most Fred Vincynek. Christy elment, Alfred is hamarosan itthagy, és öt év beletelik, amíg Jim dologbíró. Segítségre lesz szükségem. Fred beállhatna és kitanulhatná a mesterséget a kezem alatt, hogy hasznos ember legyen, ha már a papi pályáról lemond. Mit gondolsz?

- Azt, hogy ijedtebben csak valami becstelen ajánlat ellen tiltakoznék a családja - válaszolta Mrs. Garth határozottan.

- Mit nekem a tiltakozásuk? - vetette meg a lábát Caleb, mint akárhányszor, ha kész volt a véleményével. - A fiú nagykorú, meg kell keresnie a kenyerét. Esze is van, ügyes is, szereti a szabad levegőt, és hitem szerint dologfogó ember válhatik belőle, ha a fejét munkára adja.

- Vajon ráadja-e? Apja s anyja urat akar belőle, és az a gyanúm, neki magának sincs különb becsvágya. Mindnyájan magasról néznek le miránk. S az ajánlatodat Mrs. Vincy bizonyosan úgy tekintené, hogy Fredet akarod megkeríteni Marynek.

- Keserves volna ötről hatra jutni, ha minden szamár szót megfogadnánk - mondta Caleb, látható undorral.

- Az igaz. Csak némi büszkeség mégis elkel, Caleb.

- Nem célirányos a büszkeség, ha általa a szamarak kerülnek elébe a jó cselekedetnek. Nincs olyan dolog - magyarázta Caleb lelkesen, s a tenyere élét bárd módjára forgatta -, aminek végére járhatnánk, ha szóláshoz juttatjuk a szamarakat. Történjen meg a döntés egyszer, hogy az elgondolás helyes, s attól fogva ne tágítson az ember.

- Olyan tervet én nem is ellenzék, amelyik felől te már döntöttél, Caleb. - Mert hiába volt szigorú asszony, tudta, hogy némely kérdésekben az ő kenyérre kenhető férje még szigorúbb. - Mégis úgy látom, mintha Fred felől is határoztak volna, hogy visszamegy az egyetemre. Nem volna helyesebb megvárnunk, mihez kezd utána? Nem könnyű dolog a mások akaratával dacolni. És a leendő munkád felől meg a kellő segítség felől te sem lehetsz egészen bizonyos.

- Hát meglehet, hogy jobb, ha várunk egy darabig. Bár nincs kétségem, hogy munkám, az lesz kettőnek bőven. Csip-csup mindenfélékkel voltam teli így is, s újabb aprómunkák mindig találkoznak. Éppen tegnap... Nézd csak, majd elfelejtettem mondani!... Furcsa módon ketten fordultak hozzám egyazon birtok becslésével. Megmondanád-e, kik? - kérdezte Caleb, s egy csipet tubákot fogott a két ujja közé, mintha az is a magyarázat része volna. Szippantott olykor, de többnyire elfeledkezett erről az élvezetéről.

Felesége letette a kötését, és figyelmesen nézett rá.

- Nahát, az egyik Rigg, Rigg Featherstone, vagy hogy hívják. Hanem Bulstrode már őelőtte jelentkezett, ezért Bulstrode-nak vállaltam fel a munkát. Jelzálog lesz-e belőle vagy adásvétel, nem tudni még.

- Elgondolható, hogy ez a figura rögtön meg is válik az öröklött földtől... amivel nemrég kapta a nevét is? - ámult el Mrs. Garth.

- Ördög tudja - vélte Caleb, mert becstelen eljárások tudomását magasabb személyiséghez sosem utalta. - Annyi biztos, hogy Bulstrode rég meg akarna kaparintani egy darab földet. Márpedig az nehéz ügy ezen a vidéken.

Caleb nem az orrlikába tömte a burnótját, hanem gondosan széjjelsózta a levegőben. - Kiszámíthatatlan a sors - magyarázta. - Itt ez a birtok. Azt várta mindenki, hogy Fred örökli, holott a vénember soha egy talpalatját nem szánta neki, inkább hagyta valami titkolt balkezi fiára, és azt hitte, tettével ugyanúgy bosszantására lesz mindenkinek, mintha megmaradt volna az élők sorában. S most a legfurcsább az lesz, ha Bulstrode teszi rá a kezét. A vénember mindig gyűlölte Bulstrode-ot, a pénzét se kezeltette vele.

- Mi oka volt gyűlölni a nyomorultnak, ha nem volt vele dolga? - kérdezte Mrs. Garth.

- Ugyan! Ki követheti az esze járását az ilyennek? Az ember lelke - válaszolta Caleb mély meggyőződéssel ingatva fejét, mint valahányszor, ha ezt a szót a szájára vette -, az ember lelke, ha már poshadozik, mindenféle gyilkos galócát megterem, senki meg nem mondhatja, honnét a csírája.

Caleb különössége volt ez is, hogy bármi nehezen talált gondolataihoz illendő szavakat, olykor szónoki fordulatok tolultak a nyelvére, ha pedig valami nagyot gondolván megrendült, beszédében a Biblia kísértett, bár soha nem idézte szó szerint.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET

Egy ablak se nyílt előttem,
Zúg a zápor: hujjahaj!

SHAKESPEARE: *VÍZKERESZT*[26]

A Kőportához tartozó birtok tárgyában folyó tárgyalások során, amelyekről Caleb Garthtól tudunk, levélváltásra került a sor Mr. Bulstrode és Mr. Joshua Rigg Featherstone között.

Ki adhatna számot az írásnak mindenféle következményeiről? Ha történetesen kőbe vésik s akár vésetével lefelé hever emberöltőkön át valamely kihalt parton, vagy „hódító hordák a földbe tiporják", végül mégis jogbitorlások és egyéb botrányok titkát fedheti fel korok múltán - hiszen zavaros pletykafészek ez a világ. Efféle eseményekről rövid életünkhöz képest meglehetős bőséggel értesülünk olykor. A fél történelem végigtiport olyan köveken, amelyek majd a véletlenek összejátszása folytán a tudós vizsga szeme elé kerülnek, ő pedig aprólékos munkával háborúk idejét, vallások rejtelmeit fejti meg általuk - ám ugyanígy a hosszú időn át dugasznak vagy csomagolásra használt papír, szakértőhöz kerülvén, akár a föld is megindulhat. Urielnek, aki a nap felől tekinti e sárfészek sorsa forgását, az egyik felfedezés éppoly véletlen, mint a másik.

E fellengő hasonlat után immár könnyebben hívom fel a figyelmet olyan alantas lelkekre, kiknek munkálkodásán, ha tetszik, ha nem, jövőnk megáll vagy bukik. Nem ártana valóban, ha számukat tizedelnők, vagy talán afelől tehetnénk, hogy a világra ne jönnének oly sűrűn. Joshua Riggről például társadalmi tekintetben mint efféle fölös emberről vélekedtek. Az olyanok azonban, akik Peter Featherstone-nal egyetértőn nem ragaszkodtak képük s hasonmásuk megteremtéséhez, a tizedelésre szóló buzdítást se üdvözöljék prózai vagy verses formán. A hasonmást ez esetben az anya teremtette, kinek nemével összefért a békakép, ha már pozsgás orca és kerekded alkat járult hozzá, sőt bája vonzhatott némely hódolókat is. A vonzalom eredménye lehetett az értelmes lények számára semmiképp nem vonzó békaképű férfiú. Nem vonzó kiváltképp akkor, ha a mások várakozásaira cáfol rá - sőt a társadalmi fölöslegesség is e helyzetben a legszembetűnőbb.

Mr. Rigg Featherstone alantas tulajdonságai ráadásul egytől egyig józan, bornemissza válfajúak voltak. Hajnalhasadástól késő estig kigömbölyödött, sima modorú és iszamos volt, mint a béka, a vén Peter pedig kuncoghatott magában, hogy hidegebben számító és szégyentelenebb mását hagyja a világra. A jellemzéshez hozzáteszem még, hogy kezét gondosan ápolta, és mindeddig meg nem nevezett művelt ifjú hölgyet óhajtott feleségül, méghozzá személyében feddhetetlent, családi kapcsolatait tekintve pedig szilárd középosztálybelit. Rigg körmeit és reményeit illetően is megegyezett a kor úriemberével, bár nagyralátását kikötők névtelen kereskedőházaiban írnokként és könyvelőként nevelhette csupán. A vidéki Featherstone-okat lehetetlen bugrisoknak nézte, ők viszont a kikötővárosi „iskoláztatását" oly felfuvalkodottságnak, amilyen Peter bátyjukhoz, de Peter bátyjuk birtokához még kevésbé illett.

A kert és a kőportai faburkolatos fogadószobából látható kocsifelhajtó soha nem tetszett rendezettebbnek, mint most, amikor Mr. Rigg Featherstone az ablakban állt, és hátratett kézzel, a gazda szemével tekintett ki rá. Hanem az már kétségesnek tetszett, vajon tűnődés okából tekint-e kifelé, vagy mert a szoba közepén álló szétvetett lábú, zsebre süllyesztett kezű sze-

[26] Rónay György fordítása.

mélynek akar-e hátat fordítani. Ez a személy minden tekintetben különbözött az iszamos és hideg Riggtől. Láthatóan hatvan felé járt, rózsás színű volt és torzonborz, bozontos pofaszakállába és sűrű göndör haja közé ősz szálak vegyültek, vaskos testén a ruha kopása, kivált a hajlatokban, csúnyán kiütközött. Meglátszott rajta az is, hogy nagyszavú ember, és nem tűrné, ha akár a tűzijátékok petárda-pattogását nem harsogná túl, mivel a másokra tett játékos megjegyzéseit tűzijátéknál is többre tartotta.

John Rafflesnek hívták, és nevének néha mókás kedvvel a L.Ó.G. rövidítést is utánabiggyesztette. Az érdeklődő kérdésekre azzal válaszolt, hogy valaha logikai tanulmányokat folytatott. Mint ennyiből kitetszik, Mr. Raffles szellemességei a kor fogadóinak áporodott söntésbűzét árasztották.

- Hallgassál rám, Josh - bizonykodott dörmögő hangon. - Szegény édesanyád élete alkonyán igazán rászorulna, hogy valami illőbb összeggel kisegítsd.

- Amíg te élsz, semmiképpen. Őrajta nem lehet segíteni, amíg te mellette vagy - válaszolta Rigg metsző, éles hangján. - Te vennéd el, amit én adnék.

- Haragszol valamiért, Josh, annyit látok. Azért hallgassál rám... férfiak vagyunk... mit szépítsünk... egy kis tőkével pompás üzletet nyithatnék én. A dohánykereskedelem virágzik. Két balkézzel kellene hozzányúlnom, ha nem sikerülne. És most már megfognám a dolog végét, és úgy ragaszkodnék hozzá, mint a vízbefúló a szalmaszálhoz. Szegény anyádat jobban boldoggá nem is tehetnéd. Láthatod, én is inkább valami nyugalmas zugolyt keresnék magamnak. És ha egyszer a dohánykereskedésbe fogok, annyi élettapasztalatot adhatok bele, mint senki a szakmában. Nem akarok én a nyakadra járni, ha már egyszer az üzletbe beletalálkoztam. Gondold meg, Josh... Úgy beszélek veled, mint férfi a férfival... szegény anyádon egy életre segítve volna. Én meg, mi tagadás, mindig szerettem szegényt.

- Befejezted? - kérdezte Mr. Rigg csöndesen, és szeme a kerten volt még mindig.

- Be én - felelte Raffles, és megmarkolván az asztalon heverő kalapját, szónokian odébb csapta.

- Akkor ide figyelj. Nekem beszélhetsz, én nem hiszem. S minél inkább meggyőznél valami felől, annál kevésbé állok rá. Azt hiszed, elfelejtem, hogy kölyökkoromban megrugdostál, és eletted előlem meg anyám elől a legjobb falatokat? Azt hiszed, elfelejtem, hogy csak elhordani jártál haza mindenünket, mi meg a nyomorúságtól nem láttunk? Arról hallanék a legszívesebben, hogy egyszer a nyakad töröd. Anyámat elbolondítottad, nem kértem én tőle mostohaapát, de meg is bűnhődött érte. Meg fogja kapni a heti kegydíját, többet egy fityinggel se. Afelől pedig tenni fogok, hogy ide többet a lábad be ne tedd, és a nyomomba se járj, amerre csak megyek. Legközelebb, ha a kapun innen mutatkozol, kutyákkal és bikacsökkel hajtatlak el.

Rigg ezzel a fenyegetéssel sarkon fordult, és guvadt hideg szemét rámeresztette Rafflesre. Most is elütöttek egymástól, legalább annyira, mint tizennyolc évvel ezelőtt, mikor Rigg még rugdalható korát élte, Raffles pedig a söntések és különtermek vaskos Adonisza volt. Csakhogy a különbség most Rigg javára szólt, s e beszélgetés hallgatói azt hihették volna, Raffles megvert kutya módjára sompolyodik el majd. Ha így vélekedtek volna, csalódnak. Raffles csak elfintorodott, mint valahányszor, ha a kártyaszerencse ellene fordult, aztán egy nevetéssel fölengedett, és pálinkásüveget húzott elő a zsebéből.

- Hallgass énrám, Josh - mondta hízelgőn -, töltsél nekem ide egy pofa pálinkát, meg egy aranykoronát adj útravalónak, és ki vagyok fizetve. Becsület-úristenemre! Úgy megyek, mint akit puskából lőttek.

- Figyelmeztetlek - intette Rigg, és kulcscsomót vett elő -, ha még egyszer itt látlak, nem tárgyalunk. Annyival se tartozok neked, mint a parti fűzfának, és ha valamit be akarsz hajtani rajtam, azért fizetlek ki, aki a szememben mindig voltál: kötekedő pimasz.

- Kár, hogy így látod, Josh - sóhajtott Raffles, és szemöldökét felvonva játszott tanácstalansággal vakargatta a fejebúbját. - Pedig látod, én mindig szerettelek! Becsület-úristenemre! Inkább csak huncutkodtam veled, mint anyáddal is, de te ebből nem kérsz. Adjad a pálinkát meg az aranykoronát, jól van, és én már itt se vagyok.

Rigg felé tolta a flaskát, Rigg pedig odalépett a gyönyörű, hengerredőnnyel záródó tölgy íróasztalához a kulcsaival. Rafflesnek azonban a flaskával tett mozdulat eszébe juttatta, hogy bőrborítása veszedelmesen meglazult. Meglátott a kandallórácsnál egy összehajtogatott papírlapot, felvette, és bedugta a bőr mögé, hogy a flaska szilárdan álljon benne.

Addigra Rigg is megfordult a pálinkásüveggel. Feltöltötte a flaskát, és odanyújtotta az egy aranykoronát, közben rá sem nézett Rafflesre, egy szót sem szólt hozzá. Majd bezárta az íróasztalt, odalépett az ablakhoz, és rendületlenül nézett kifelé, mint beszélgetésük kezdetén. Raffles belekóstolt a flaskába vérforraló lassúsággal, majd bedugaszolta, kabátzsebébe süllyesztette, és torzpofákat vágott mostohafia háta mögött.

- A viszont-nem-látásra, Josh! - szólt még vissza az ajtóból.

Rigg nézett utána, amíg ki nem fordult a kertből az útra. A szürke égből szemerkélni kezdett az eső, felüdítette az élősövényeket, az ösvények füves szegélyét, és siettette a béreseket, akik az utolsó tengerikepéket hányták. Raffles, mint afféle városi léptű tekergő, kelletlenül lódulván neki a gyalogútnak, oly furcsán festett az esőverte mezei szorgalmatoskodás közepette, akár a vadaskertből szabadult majom. Hanem a megbámulására nem akadt ideje senkinek, csupán a másodfű borjaknak. A küllemét sem rosszallotta senki más, mint a cickányok, azok is egy-kettő eliramodtak a közeledtére.

Az országúton szerencséjére hamarosan utolérte egy postakocsi, és bevitte Brassingba, ott már az újonnan épített vasútra szállt, és közölte útitársaival, hogy a vaspálya már az ő szemében akkor megkezdődött, amikor Huskisson minisztert kivasalta. Mr. Raffles többnyire igyekezett magával s másokkal elhitetni, hogy főiskola neveltje, ezért a legjobb társaságokban járatos. Nem fordult meg csakugyan olyan társaságban, ahol egyvalakit bizalommal ki ne pécézett volna élcei tárgyául, a többiek mulatságára.

Szerepét akkora kedvvel játszotta, mintha útját siker koronázta volna. Kedvének sűrű kortyintásokkal is aláfűtött - s az a papiros, amellyel a flaskát bőrtokjának szorította, valójában levél volt Nicholas Bulstrode aláírásával, bár jelen hasznos helyzetéből nem látszott kimozdítandónak egyhamar.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET

Megvetném ezt az embert, ha keresztény
Szívem nem tiltaná.

SHAKESPEARE: *VIII. HENRIK*[27]

Lydgate a nászútjáról visszatértében első hivatalos látogatását a lowicki lelkészházban tette. Levélben kérték rá, s arra is, hogy látogatásának idejét előre közölje.

Mr. Casaubon mindeddig nem kérdezősködött Lydgate-től betegségének természete felől, de még Dorothea előtt sem mutatta aggodalmát, hogy baja megrövidítheti-e élete művét. Mint egyebekben, e kérdésben is iszonyodott a sajnálattól. S ha a sorsáért kijáró sajnálat lappangó sejtelme elkeserítette eddig, az ijedelemmel vagy bánattal szerzett részvétet meg éppen tűrhetetlennek érezte volna. Ezt az állapotot minden büszke szellem ismeri. Másként talán nem is boldogulhat vele az ember, mint valami oly erős kötelékbe kapaszkodva, amelyhez képest az elzárkózás kicsinyesnek és gonosznak tetszik. Másféle kérdés rágta azonban most Mr. Casaubont. Rágódó mélaságán életének s egészségének gondja alig tetszett át erősebben, mint szerzői dicstelenségén. Elmondható, igaz, hogy e dicstelenség legfőbb becsvágyát fojtogatta, némely szerzőséggel azonban jutalom nem jár különb, mint a lelkiismeret lassan gömbölyödő sündisznóállása - vagy más példázattal: a szerzői ér csordogálását éppen csak sejteni a lelkiismeret áthatolhatatlan kátyúja közepén.

Kátyú közepébe vezette Mr. Casaubont is küszködő szelleme. És fáradozásának nem a Minden Mitológiák Kulcsa lett gyümölcse, hanem az a beteges gyanú, hogy mások nem részesítik ki nem érdemelt tisztességben - s a gyanúhoz hozzájárult, hogy nézetei sem népszerűek éppen, továbbá alkotómunkájának bús kedélytelensége, és a tagadás körömszakadtáig, hogy valójában semmit el nem ért.

Szellemének becsvágya tehát, amely a mások szemében kiszívta, kiszikkasztotta lényét, nem bizonyult védelemnek újabb sebek ellen, s nem főként, amilyeneket Dorotheától szenvedett el. Most pedig a jövőnek mindennél fájóbb képeit kezdte fölrajzolni.

Némely tények ellen hiába kapálózott. Will Ladislaw léte ellen például, s hogy lábát pimaszul Lowick tőszomszédságában vetette meg, vagy hogy a mélyenszántó gondolkodást egy kézlegyintéssel söpri félre - hiába kapálózott Dorothea természete ellen is, hogy a lelkes tevékenységéhez mindig új formát teremt, s hogy béketűrő hallgatása alján is lázadások ijesztő tüze lobog -, hiába kapált oly eszméi és hajlandóságai ellen, amelyeknek tárgyát meg nem vitathatták. Nem kételkedett, hogy feleségnek Dorotheánál erkölcsösebb, szeretetreméltóbb ifjú hölgyet nem kaphatott volna. Az ifjú hölgy azonban izgágábbnak bizonyult, mint képzelte. Ápolja, fölolvas, lesi az óhaját, minden kívánságát szívén viseli - csakhogy férji érzéseit az a sejtelem háborította fel, hogy Dorothea közben ítélkezik felőle, és asszonyi odaadása valójában engesztelő vezeklés a hite vesztéért, ítéletei arra mutattak, hogy összehasonlításokat tesz, és férjének tetteit a világ minden tettével méri össze. Mr. Casaubon békétlensége úgy suhant el Dorothea szeretetének minden nyilvánulása fölött, mint valamely sűrű ködfelhő, és egyre csak arra a hálátlan világra lógatta a lábát, amelyet felesége az ő magányába behozott.

[27] Weöres Sándor fordítása.

A boldogtalan! Kínnal viselt szenvedését mintha még árulás tetézte volna meg: ez a fiatal teremtés, aki nemrég bálványozta, szinte egy perc alatt lett vizsga szemű feleséggé. Első bíráló észrevételeinek fájó nyomát gyöngédség, alázat el nem moshatta. A jeleknek ily gyanakvó olvasása szerint Dorothea hallgatása most is elfojtott zendülést takart: egyetlen nem várt megjegyzéséből Dorothea fensőbbségének tudatára következtetett, tapintatos válaszaiból dühítő óvatosságra, megnyugvásából erkölcsnemesítő alázatra. Tulajdon hallgatása pedig megnövelte a benső dráma méreteit, aminthogy mi is ordító hangját halljuk mások elől rejtett suttogásunknak.

Mit hüvelyezgessük tovább Mr. Casaubon kínját? A természet rendjével nem ellenkezik. Avagy nem homályosíthatja-e el egy parányi porszem a szemünkben e világ dicsőségét olyannyira, hogy a porszem körül is a semmi szikrázását látjuk csupán? Tulajdon magunknál pedig kínzóbb porszem nincsen. És ki tagadhatta volna gyanakvásának alapos okait, ha ugyan Mr. Casaubon megosztja mással is azt a gyanúját, hogy nem föltétlen hódolat tárgya többé? Sőt, megtetézhette volna még egy súlyos okkal, amelyet Mr. Casaubon maga is meghányt s vetett, nevezetesen, hogy talán nem méltó föltétlen hódolatra. Élt ő e gyanúperrel is, mint egyéb gyanúperekkel, és nem vallotta meg, hanem, akárcsak mi, olyan társra vágyott, akivel e gyanúját megosztania nem kell.

Mr. Casaubon már azelőtt fájóan felborzolt érzékenységgel állt Dorotheával szemközt, mielőtt Will Ladislaw Lowickba visszaérkezett. Ami pedig azóta történt, gyanakvó képzeletét lázas tevékenységre sarkallta. Való eseményeket rémlátásokkal toldott meg, mind jelen, mind jövő idejűekkel, s ezek képzeletében élőbbé váltak a valóságnál, keserűbb keservet, dühödtebb iszonyt ébresztettek benne. Gyanakvása és féltékenysége mind Will Ladislaw szándékaira, mind Dorothea terveire egyre újabb mintákat vetett dühe szövőszékén. Méltatlanul marasztalnánk el, ha azt hinnénk róla, hogy Dorotheát csúful félreismerte - gondolkodásának és viselkedésének szokásai éppúgy megóvták az effajta hibáktól, mint Dorothea természetének szembeötlő fennköltsége. Mr. Casaubon igazán a véleményére volt féltékeny Dorotheának - fellengő gondolkodásának alakulására s a véleményével alakuló jövőbeli lehetőségekre. Willnek nem szegezhetett semmi alapos vádat legutóbbi dacos leveléig, mégis úgy érezte, hogy érvek telnek tőle, melyek elkápráztatják és felelőtlen cselekvésre csábítják a rakoncátlan elmét. Tudta jól, hogy Will Dorothea miatt tért vissza Rómából, s őérte telepedett meg ezen a környéken. Az a következtetés is kínálkozott, hogy elhatározásában Dorothea bátorította, ha mégoly ártatlanul is. Világosan látta azt a lehetőséget, hogy Dorothea ragaszkodhat Willhez, és sugalmazásának megnyitja fülét - soha úgy nem találkoztak, hogy valami nyugtalanító új eszmével ne állt volna elő, és utolsó találkozásuk, amely felől Mr. Casaubon tudta a magáét (jóllehet Dorothea hazatérvén először hallgatott felőle), dühösebb jelenetbe torkollt, mint amilyet eddig egyszer is megéltek. Hogy Dorothea az éj sötétjében kiöntötte a pénzről való minden elképzelését, azzal különbet nem tett, mint hogy férjébe még riasztóbb sejtelmeket plántált.

Nem múlt el fölötte nyomtalanul a betegség riadalma sem. Szépen javult, az igaz. Szokásos munkakedve visszatért. Betegsége talán nem volt egyéb múló fáradtságnál, még állhatott előtte húsz év alkotó munkája, hogy harminc év készülődésének igazat szolgáltasson. Ezt a reményt a Carp és Társain állható bosszú lehetősége is megédesítette, amiért a szájuk oly gúnyosan járt el - mert bizony, ha Mr. Casaubon mégoly lelkes szövétnekkel búvárlotta is a múlt sírboltjait, a pimasz maiak kis híján kioltották lángját. Szebb szerzői diadalnak tartotta volna, ha Carpra rábizonyíthatja megbocsáthatatlan tévedését - ezzel mintha a földi öröklétet biztosította volna magának, amely felől az égben sem örömtelen a töprengés. Ha azonban valamely titkos kór emésztené, az élők sorából távoztával mások előtt nyílik a boldogulás

reménye, elsők közt Will Ladislaw előtt. S ha ez így igaz, okoskodott Mr. Casaubon, az elköltözés ellen súlyos kifogást kell bejelentenie.

Mr. Casaubon elmélkedéseinek igen hézagos foglalata ez. Az emberi lélek, mint tudjuk, sok ágazatú, ugyancsak Mr. Casaubonról tudni való, hogy tisztességtudása és büszkesége a becsületes döntéseket kereste, ezért viselkedésének a féltékenységen és vádaskodáson kívül más okadatolását kellett találnia. Mr. Casaubon maga így vázolta volna helyzetét:

„Dorothea Brooke-kal való házasságra lépésemkor gondoskodnom kellett jóléte felől, halálom esetére nézve is. A jólét azonban nem biztosítható független vagyonnal. Ellenkezőképpen, fordulhat úgy, hogy a vagyon veszedelembe sodorhat. Dorothea eszközévé válhatik az olyan ember lelketlen játékának, aki hevülékeny természetét, szélmalomharcos nekibuzdulásokra való hajlamát célozza meg. Ilyen férfi itt van kéznél, a terve pedig éppen ez. Szeszélyéből elvet kovácsolt, nevezetesen személyem megvetését, efelől kétségem nincsen, és ellenséges érzését hálátlanságának tudata táplálja, ezért ha teheti, nevetséges színben tüntet fel, efelől biztosabb vagyok, mintha magam tapasztaltam volna. Ha egészségben megmaradok is, a bizonytalanság mindig környékezni fog, miféle szándékát igyekszik érvényesíteni közvetett befolyása által. Ez az alak meghallgatásra talált Dorotheánál, figyelmét lebilincseli, és nyilván megpróbálja a fejét telibeszélni, hogy követelései vannak rajtam azon felül, amit megtettem érte. Ha meghalnék - márpedig ez az alak halálomat lesve rostokol itt a szomszédságban -, rá fogja venni, hogy menjen hozzá feleségül. Amivel magának sikert szerez, Dorotheának pedig bajt. Dorothea nem ítélné bajnak, mert ő könnyen hivő és könnyen barátkozó, s mert én e hajlandóságában nem osztozom, magában elmarasztal. Az esze máris ennek az alaknak jövőbeli szerencséjén jár. Ő viszont a könnyű sikert keresi, és fészkembe óhajt betelepedni. Ezt meggátlom! Effajta házasság Dorothea végzete lenne. Avagy volt-e ragaszkodása máshoz ennek az alaknak, mint az örök ellenkezéshez? A tudásnak csak olcsón megszerezhető, mutatványos fajtája érdekelte. Vallási tekintetben a célszerűség okából készen visszhangozná Dorothea tévelygéseit. Avagy nem jár-e felületesség a kicsapongással kéz a kézben? Ez alak erkölcsében nincs semmi bizalmam, kötelességem ennél fogva, hogy a végsőkig gátoljam terveinek megvalósulását.”

Házasságával kapcsolatos intézkedései oly természetűek voltak, hogy kemény záradékok beiktatására is nyílt még lehetősége, ezek mérlegelése során azonban tulajdon élethossza akkora súllyal esett a latba, hogy a lehetőségig pontos kórjóslatra volt szükség, miért is büszke tartózkodását leküzdve Lydgate véleményéért folyamodott.

Megemlítette Dorotheának, hogy fél négykor várja Lydgate látogatását, s válaszul aggodalmas érdeklődésére, vajon nem gyengélkedik-e, így felelt: - Nem, csupán némely visszatérő panaszok felől szeretném megkérdezni. Neked nem is kell vele találkoznod, drágám. Úgy intézkedtem, hogy a tiszafasorra küldjék utánam, ahol szokásos sétámat végzem.

Amikor Lydgate befordult a tiszafasorra, ott látta Mr. Casaubon messzibe tűnő alakját, amint szokásához híven hátratett kézzel, lehajtott fejjel sétált töprengőn. Bájos délután volt. A derék hársfák halkan hullatták leveleiket az egykedvű fagyalsövényre. Fények és árnyékok haránt keresztezték az utat. Más hang nem hallatszott, mint a varjúkárogás, amit, ha a fül hozzászokott, altatódalnak hall, vagy éppenséggel utolsó komor altatódalnak, halottsiratónak. Lydgate hátulról látván az élete teljében levő alakot, megdöbbent, amikor már majdnem utolérte, és hirtelen szembekerült korai öregségének minden jelével: olvasásban megroskadt vállával, aszott tagjaival, mélán lebiggyedő szájával. „Szerencsétlen flótás - gondolta magában -, más férfi az ő korában akár az oroszlán, olyan. Legszebb férfikorát élhetné.”

- Mr. Lydgate - szólította meg a rendíthetetlenül udvarias Casaubon -, roppant hálás vagyok a pontosságáért. Ha nincs ellenére, beszélgetésünket sétálgatva folytathatnók.

- Remélem, nem azért van szükség rám, mert a kellemetlen tünetek kiújultak - mondta Lydgate a szünet kitöltéséül.

- Nem éppen. Nem. A hívás magyarázatául hadd mondom el, amiről különben nemigen szólanék, hogy egyéb számlák összegeként értéktelennek mondható életem azon bevégzetlen munkám által nyer némi jelentőséget mégis, amellyel legjobb éveimet eltöltöttem. Olyasmin dolgozom egyszóval, amit rossz lelkiismerettel hagynék, hogy bevégzetlen állapotban lásson majd napvilágot... a mások szorgalmazására. Ha másrészről tudnám, hogy ennél többet nem remélhetek, irányt szabna az is további munkálkodásomnak.

Mr. Casaubon itt megállt, és egyik kezét egysoros kabátjának gombjai közé illesztette. Emberi sorsokon nevelődött szellemnek alig lehetett valami érdekesebb, mint e papirosízű szavakban nyilvánuló vívódás, a szokásos éneklő hangsúlyokkal és fejrázogatással. Mert ugyan van-e annál finomabban tragikus helyzet, mint az életnek értelmet adó munkáról lemondani, és tudni, hogy igyekezetünkkel együtt úgy tűnünk el, mint a víz, senki hasznára? Mr. Casaubon sorstragédiája azonban senkit sem vert le a lábáról, és a hiábavaló kutaszolást megvető Lydgate is némi mulatsággal tekintett rá sajnálatában. E pillanatban nem volt annyira a szerencsétlenségekhez hangolva, hogy megérthesse, miféle szomorújáték ez, amelyben csak a szenvedélyes önzés üti meg a tragédia mértékét.

- Talán a munkát gátló panaszokra céloz? - érdeklődött, segíteni akarván az elakadt Mr. Casaubonon.

- Úgy van. A doktor úr nem tudatta velem, vajon aggodalmas gonddal megfigyelt és megállapított panaszaim végzetesek-e. Ha azok volnának, a kendőzetlen igazat szeretném hallani, Mr. Lydgate, következtetéseinek pontos végeredményét. Baráti szolgálatként várom ezt öntől. Ha azt hallhatom, hogy életem nem fenyegeti különb veszedelem, mint e földön járókét közönségesen, örömmel nyugtázom a tudomást, mégpedig az említett okokból. Ha nem, az igazat tudnom még fontosabb.

- Felvilágosításával nem habozom - felelte Lydgate -, csupán arra hívom fel a figyelmét, hogy következtetéseim kétszeresen bizonytalanok: nem csupán azért, mert nem vagyok csalhatatlan, hanem mert a szívbajok kórjóslatai rendkívül ingatagok. Bizonyos csupán az állandó életveszély.

Mr. Casaubon láthatóan meghökkent, de azért megértőn bólintott.

- Megítélésem szerint ön szívelhájasodásban szenved. E betegség természetét elsőnek Laennec írta le nemrégiben. Neki köszönhetjük egyébként a sztetoszkópot is. A baj végérvényes meghatározásához még sok tapasztalatra és megfigyelésre van szükségünk. Kérdésének indoklását hallván azonban kötelességem közölni, hogy ilyen esetekben gyakori a hirtelen halál. Árnyaltabb jóslat lehetetlen. Állapota nyugalmas élet esetén tizenöt évre vagy akár továbbra is állandósulhat. Anatómiai vagy általános orvosi részleteken kívül ehhez egyebet alig fűzhetnék, s mindezek éppen a kórkezelési időre nézve volnának semmitmondók.

Lydgate finom ösztönnel megérezte, hogy az óvatos köntörfalazást mellőző nyíltságot tartja Mr. Casaubon megtisztelőnek.

- Köszönöm, Mr. Lydgate - szólalt meg Mr. Casaubon némi hallgatás után. - Csak még egyet. Közölte mindezt Mrs. Casaubonnal is?

- Egy részét. A kilátásokat. - Lydgate már magyarázta volna, mit mondott és mit nem, Mr. Casaubon azonban félreérthetetlenül véget kívánt vetni a beszélgetésnek, és egy kézlegyintéssel meg egy „Még egyszer köszönöm”-mel a ritka szép nap dicséretébe fogott.

Lydgate, látván, hogy betege a magányt óhajtja, hamarosan elbúcsúzott. A feketébe öltözött, hátratett kezű, esett fejű alak pedig folytatta sétáját, amerre a tiszafák árnyékának néma vigaszát találta, és a rebegő madarak, lassan leúszó falevelek társaságát gyászában. Íme egy ember, aki először találkozik szemtől szembe a halállal, és most eszmél rá a közhely igazára, amit tudnunk annyira más, mint a földet borító vizek merő tudása az égető szomjúságot megenyhítő víz tapasztalásánál. Amikor az elcsépelt közhely, hogy „egyszer mindnyájan meghalunk”, lobbanó eszméletté válik - „még én is... hozzá hamarosan” -, akkor markolja meg torkunkat a halál, s a marka szoros. Később, lehet, úgy vesz karjába, mint anyánk, és észenlétünk pisla pillanata nem lesz rosszabb az elsőnél. Mr. Casaubon mintha egyszerre sötét folyó partján állt volna, hallgatván a közeledő evezőcsapásokat - formákat nem látott, csak a hívó szót várta. Ebben az órában az értelem nem veti le egy életen át hordott szemellenzőjét, inkább vinné át vissza-visszanézvést a túlpartra, akár a fennkölt lélek isteni nyugalmával, akár akaratosan toporzékolva. Mr. Casaubon szemellenzői felől cselekedetei szolgálnak magyarázattal. Magát némi tudósi fenntartásokkal hivő kereszténynek hitte, már ami a jelenre vonatkozó ismereteit s a jövőt tapogató reményeit illeti. Mégis türelmetlenül kapunk mindnyájan távoli reménységeinknek nevezett rögtönös vágyaink után: a jövő birtoka, amelyért városok macskakövein a lábunkat lejárjuk, ott él a képzeletünkben. Mr. Casaubon rögtönös vágya sem földi koloncok lerázására és holmi égi egyesülésre irányult, homályos zugok fölött lógott ólmosan, akár a köd.

Dorothea látta, mikor lovagol el Lydgate, s azzal lépett ki a kertbe, hogy nyomban férjéhez szegődik. Aztán elbátortalanodott. Nem akart a nyakába akaszkodni. Örökké elutasított ragaszkodásának friss emléke iszonyatig fokozta már tartózkodását - mint ahogy az elfojtott erő is borzongásban múlhatik ki. Sétált tehát a közeli fák közt, mindaddig, amíg nem látta, hogy férje közeledik. Akkor indult csak meg feléje. Lehetett volna akár mennyből az angyal, azzal az ígérettel, hogy a halálraítélt hátralevő óráit hűséges szerelemmel tölti ki, éppen a megosztott bánat összebúvásában. De Mr. Casaubon oly hűvösen fogadta kérdő pillantását, hogy Dorotheában csak a félelem nőtt. Mégis melléje lépett, és karját karjába fűzte.

Mr. Casaubon nem is mozdított hátrakulcsolt kezén, éppen csak tűrte petyhüdten a ragaszkodást.

Valami iszonyú volt Dorotheának ez a ridegség. Kemény szó Mr. Casaubon jellemzésére, de helyénvaló: így szárasztják el emberek, ilyen semmitmondónak nevezett helyzetekben az örömnek csíráját, mígnem férfiak s nők elnyűtt képpel tekintenek a pusztulásra, melynek maguk voltak okozói, és megállapítják, hogy a föld édes gyümölcsöt nem terem. E lemondásukat nevezik tapasztalatnak. Fellebbezhetünk akár a legkutyakeményebb férfiúsághoz, kérdvén, ugyan miért kellett Mr. Casaubonnak így viselkednie? Megfontolásra ajánlom, hogy mindig viszolygott a sajnálattól - megfigyelték-e már, miként hat ilyen természetre az a gyanú, hogy az ő nyomasztó bánata a sajnálkozásban vétkes másiknak megnyugvására szolgál a jelenben vagy a jövőben? Egyébként keveset tudott Dorothea érzelmei felől, és soha eszébe sem jutott, hogy ilyen alkalmakkor erejük akár Carp bírálata miatt érzett önsajnálatával is mérkőzhetik.

Dorothea nem vonta vissza karját, de megszólalni sem mert. Mr. Casaubon nem mondta, hogy szívesebben maradna magára, csupán a háznak irányította lépteit. Amint a keleti oldalról az üvegajtón át beléptek, Dorothea mégis elengedte férjét, és megállt a küszöbön, mint aki a döntést férjére bízza. Mr. Casaubon rögtön bement a könyvtárba, és bezárkózott bánatával.

Dorothea a női szobába ment fel. Az íves ablak bebocsátotta a hársfasor felől a délutáni nap ünnepélyes ragyogását. Dorothea azonban figyelmére sem méltatta a tájékot. Lerogyott egy székre, azt sem bánta, hogy a nap sugarai teljes erejükkel érik - vagy ha megérezte, hogyan választhatta volna el perzselésüket tulajdon bántalmától?

A lázadó düh konokabbul emelte benne a fejét, mint házassága során valaha. Szavak tolakodtak fel ezúttal, nem könnyek:

- Mit tettem? Mivel érdemeltem, hogy így bánjon velem? Az én kínlódásomról nem tud. Nem is érdekli. Minek igyekszek én? Jobban örülne, ha soha feleségül nem vett volna.

Akkor hallgatott csak el, mikor figyelmessé lett a tulajdon hangjára. Mint aki eltévedt s elfáradt, úgy ült, és áttekintette emlékezetében lányos várakozásainak rózsás ösvényét, amelyre soha többé rá nem léphet. S ugyanilyen reménytelenül látta mindkettőjük magányát, különállásukat, annyira, hogy férjét már vizsga szemmel tekinthette. Ha magához vonja most a kertben, talán örökre ellágyul vizsga pillantása, és nem kérdi: „Megér egy életet?", hanem a maga életét látja benne. Most azonban keserűen állapíthatta meg: „Az ő hibája, nem az enyém." Gondolkodásának porondján a sajnálat ezennel megbukott. Avagy az ő hibája-e, hogy hitt benne, hitt az érdemében? Kicsoda is a férje? S most volt mersze, hogy megmérje, holott máskor remegve leste a pillantását, jobbik lelkét börtönbe zárta, és csak loppal látogatta, hogy alamuszi módon a kedvére legyen. Némely nőket ilyen válságos pillanatokban száll meg a gyűlölet.

A nap már leáldozott, mire Dorothea elhatározta, hogy ma nem keresi meg férjét, inkább leüzen, hogy gyengélkedik. Eddig a haragját ennyire úrrá lenni nem engedte, most azonban úgy érezte, nem állhat meg előtte másként, csak ha a teljes igazságot elmondja magáról, ehhez pedig erőt kell gyűjtenie, nehogy megint félbeszakítsa. Talán megdöbben, talán megsemmisül. De így van jól, ágaskodott a dühe, és azt bizonygatta, amit a düh szokott, hogy pártján az Isten s a mennyben nyüzsgő minden kandi szellemek. Éppen meghúzta volna a csöngőzsinórt, amikor kopogtak az ajtón.

Mr. Casaubon üzent fel, hogy vacsoráját a könyvtárban szándékozik elkölteni. És bokros teendői miatt magában maradna az este.

- Akkor nem vacsorázom, Tantripp.

- Jaj, nagyságos asszony, hadd hozzak azért valamit!

- Ne hozzon, nem vagyok jól. Összerakodhat az öltözőszobámban, de aztán kérem, ne zavarjon.

Dorothea nem is rázta le révületét, amíg az éjszaka rá nem szállt. Küzdelmét váltakozó szerencsével folytatta - mint aki rohamra indul, s végül magát győzi meg. A bűntettre hajtó erő nem nagyobb, mint amennyi a belenyugvás határozatához kell, amikor a lélek újból jobbik akaratának szerez érvényt. Az a gondolat, amellyel Dorothea délután férje elébe indult, hogy vajon a munkáját nem fenyegeti-e veszély, és rossz sejtelme, hogy az orvos válasza összetörhette, föléledt férje képével, s mint hazajáró lélek tekintett le szomorú fejcsóválással az ő lázadására. Egy litániára való fájdalmát és néma könyörgését kellett elképzelnie, melyeknek mind ő lehetne megenyhítője, de a megnyugvás eljött végül, és mikor a ház elcsendesedett, és Dorothea úgy számította, Mr. Casaubon nemsokára lefekszik, halkan kinyitotta ajtaját, és megállt kinn, várta, hogy jöjjön gyertyával a kezében fölfelé a lépcsőn. Ha nem jön hamarosan, gondolta, majd ő megy le, és akár egy újabb visszautasítást megkockáztat. Mást úgyse vár. De aztán hallotta, hogy nyílik a könyvtárajtó, és a fény lassan, léptek reccsenése nélkül emelkedik fölfelé. Mikor a férje megállt előtte, akkor látta csak, mennyivel beesettebb az arca.

Casaubon összerezzent, amint szembetalálkozott vele, Dorothea pedig néma könyörgéssel nézett rá.

- Dorothea! - szólt Mr. Casaubon meglepetten. - Rám vártál?

- Nem akartalak megzavarni.

- Ugyan, drágám, ugyan. Fiatal vagy, ne nyűdd várakozással az életedet.

Mikor ez a mélabús kedvesség Dorothea értelméig hatolt, hála öntötte el, olyasféle, amilyet akkor érzünk, ha hajszál választott el, hogy valami elesett lényen üssünk. Kezét férje kezébe tette, s együtt mentek végig a széles folyosón.

MÁSODIK KÖTET

ÖTÖDIK KÖNYV
A holt kéz

NEGYVENHARMADIK FEJEZET

Ára nagy ez alaknak. Rajongó mestere
Narval-agyarba véste -
Nem múló módi. Nemes, örök
Női vonal. Megállja az időt.
Becses darab ez is. Munkája műves -
Úri ízlésű majolika. Lám,
A mosolya milyen tökéletes!
Holott fehércserép csak - asztali
Csecsebecse, pazar étkekhez méltó.

Dorothea ritkán járt el otthonról a férje nélkül. Olykor mégis maga kocsizott be Middlemarchba kisebb boltjárásokra, vagy jótékony céllal, amilyet a város három mérföldes környékén minden módosabb hölgy ápolhat. Két nappal a tiszafasori jelenet után úgy határozott, hogy ilyen alkalmat használ fel, és megkeresi Lydgate-et, megtudni tőle, vajon férje előtte akarta-e csupán egészségi állapotának rosszabbodását titkolni, vagy a végső igazságot kérte baja felől. Bűntudat környékezte, hogy idegenhez fordul felvilágosításért, de az a félelme, hogy tájékozatlanságában igazságtalanul bánna férjével, elhallgattatta kételyét. Annyit tudott csak biztosan, hogy férje valami válságot él át, mert másnap mindjárt új módszert vezetett be jegyzetei rendezésében, és Dorotheát is befogta. Szegénynek minden türelmét elő kellett vennie.

Négy óra lehetett, amikor Lydgate házához hajtatott. Egyszerre az a gyanú ébredt benne, hogy nem lesz otthon, és már bánta, hogy nem írt neki egypár sort előre. Nem is találta otthon.

- Hát Mrs. Lydgate? - érdeklődött Dorothea. Emlékezete szerint ugyan soha nem látta Rosamondot, Lydgate házassága is csak most jutott az eszébe. De Mrs. Lydgate itthon van igenis.

- Szólok vele, ha lehetséges. Megkérdené, hogy alkalmas vagyok-e... Mrs. Casaubon... néhány percre?

Amíg a szolga fönn járt az üzenettel, Dorothea a nyitott ablakon át zeneszót hallott: férfiéneket, néhány hangot, s rá gyöngyöző zongorafutamokat. Hanem a futamozásnak egyszerre vége szakadt, és már jött is le a szolga, mondván, hogy Mrs. Lydgate ezer örömmel fogadja Mrs. Casaubont. A nappali szoba merőben különbözött attól, amit Dorothea megszokott, hiszen az akkori vidéki életben még nem mosódtak össze a rendek szokásai. Hadd mondják el nálunk jobb megfigyelők most, mit is viselhetett Dorothea ezen az enyhe őszi napon. Talán az a vékony gyapjúruha volt rajta, tapintásra és szemre egyaránt puha, amelyet oly gyakran hordott. Mintha minden alkalomra kimosta volna, a fürtös lonc édes illatát lehelte - köntösformán volt rászabva alighanem, divatjamúltan láttatva inge kézelőit. Ha Imogennek vagy Cato lányának szerepét alakította volna élőképben, akkor helyénvaló lett volna a ruhája - kecsét és méltóságát tagjaiban s nyakában hordozta, nyílt, nagy szemeit keretező hajára pedig, hogy félkalap borult rá az akkori idők észveszejtése szerint, azon nem volt több csodálkoznivaló, mint manapság a dicsőség gyúródeszkájának nevezett szögletes egyetemi kalpagokon. A jelen két szemlélő társaságában drámai hősnő nem számíthatott volna több érdeklődésre, mint éppen Mrs. Casaubon. Rosamond számára ő személyesítette meg a middlemarchi halandókkal nem vegyülő vidéki istenséget, akinek megjelenése a legapróbb taglejtésig is tanulmányozásra méltó. Rosamond ráadásul örömmel üdvözölte ezt az alkalmat, hogy Mrs. Casaubon is tanulmányozhassa őt. Mert mit ér a szépség, ha az ember nem a legjobb szemű bírák előtt áll?

Mióta pedig Rosamond a legmegtisztelőbb bókokat kapta Sir Godwin Lydgate otthonában, önbizalma azt súgta, hogy más előkelő születésűeket is levesz a lábáról. Dorothea szokása szerint nyájasan nyújtotta a kezét, és hódolón nézett Lydgate bájos ifjú hitvesére. Éppen csak sejtette, hogy odébb egy úr áll, az ablaknak háttal, de látni csak köpenyeges alakjának körvonalait látta. Az urat pedig annyira foglalkoztatta az egyik hölgy, hogy fel sem figyelt a kettejük közt mutatkozó különbségre, holott ez a különbség szemet szúrt volna a pártatlan szemlélőnek. Nyúlánkak voltak mind a ketten, szemük egy magasban találkozott - ehhez azonban el kell képzelnünk Rosamond gyermeteg szőkeségét, bámulatos hajkoronáját, halványkék ruháját, melynek divatos szabásán a legjobb szabó lelke megindult volna, árát éppen nem takargató széles csipkegallérját, illendően felgyűrűzött kezét és kimért biztonságát, mely oly költséges mása az egyszerű viselkedésnek.

- Köszönöm, hogy a muzsikára szánt idejét nem sajnálja tőlem - kezdte Dorothea. - Mr. Lydgate-tel szeretnék találkozni, ha lehetséges, mielőtt hazaindulok. Azt remélem, hogy kegyed útbaigazíthat, hol találom, vagy ha hamarosan hazatér, megengedi, hogy megvárjam.

- Az új kórházban van - mondta Rosamond -, csak azt nem tudom, hogy haza mikor jön. De elküldhetek érte.

- Megengedik, hogy én hazahozzam? - lépett elő a kérdéssel Will Ladislaw. A kalapja már kezében volt, mikor Dorothea megjelent. Dorothea elpirult meglepetésében, de a kezét látható örömmel nyújtotta, mondván:

- Nem ismertem meg. Nem is sejtettem, hogy itt találkozunk.

- Elmehetek a kórházba, és megmondhatom Mr. Lydgate-nek, hogy kegyed keresi?

- A kocsi gyorsabban megfordul - mondta Dorothea. - Csak arra kérném, hogy a kocsisnak adja át az üzenetet.

Will már az ajtónak tartott. Dorothea emlékezetében képek sora suhanhatott át, mert egyszerre sarkon fordult, és így szólt: - Elmegyek magam, köszönöm. Nem szeretnék időt veszíteni, inkább hazafelé útba ejtem a kórházat. Bocsásson meg, Mrs. Lydgate. Kedvessége lekötelez.

Valami az eszébe juthatott, oly gyorsan s szinte öntudatlanul fordult ki a szobából - alig vette észre, hogy Will nyit ajtót előtte, majd a karját nyújtja, hogy a kocsihoz kísérje. Belekarolt, de nem szólt semmit. Will bosszús volt és elkeseredett, ezért maga sem tudott mit mondani hamarjában. Szótlanul fölsegítette a kocsiba, aztán búcsút intettek egymásnak, és Dorothea elhajtatott.

Az ötpercnyi kocsiúton a kórházig akadt ideje elgondolkodni néhány új észrevételén. Gyors és szinte öntudatlan távozására az a hirtelen támadt sejtelme serkentette, hogy valami hűtlenség van abban, ha alkalmat ad Willnek a szolgálattételre, mikor tudja, hogy férje előtt meg nem említené - hiszen Lydgate-tel való találkozását is titkolja. Ennyit gondolt meg ott. De távozásra sarkallta valami bizonytalanul kínos gyanú is. Most a kocsiban újra hallotta a férfiéneket zongorakísérettel, pedig abban a pillanatban ügyet sem vetett rá, és némi rosszallással gondolta el, hogy Will Ladislaw Mrs. Lydgate-nél tölti az idejét férje távollétében. Aztán eszébe ötlött, hogy Will nála is töltött némi időt hasonló körülmények között, mi ezen a rosszallnivaló? Csakhogy Will Mr. Casaubon rokona, ez őt is figyelemre kötelezte. Mégis feltűnhetett volna neki, hiszen Mr. Casaubon jelét adta, hogy távollétében nem örül unokaöccse látogatásainak. - Sok mindenben tévedhettem - vallotta meg szegény Dorothea töredelmesen, és sietve itatta fel a könnyeit. Zavaros boldogtalanság fogta el, és Will mindeddig tiszta képe titokzatos módon foltossá vált előtte. De a kocsi már meg is állt a kórház kapuja előtt.

Dorothea hamarosan a gyeppel szegélyezett kerti ösvényen sétált Lydgate-tel, és ismét tisztán látta, mi szüksége erre a beszélgetésre.

Will Ladislaw-n eközben úrrá lett az elkeseredés. Tudta az okát is többé-kevésbé. Ritkán nyílt alkalma Dorotheával találkozni, s ez volt az első olyan alkalom, amikor a találkozás balul ütött ki. Nemcsak az volt a baj, hogy lekezelőn bánt vele, mint eddig. Hanem most olyan körülmények között találta, amelyekből éppen nem tetszett ki, hogy minden figyelme csak őrá irányul. Mintha mérhetetlen távolba vetődött volna, middlemarchiak körébe, akikhez Dorotheának semmi köze nincs. De felróhatja-e neki? Világos, hogy amióta a városban bérelt lakást, keresi az ismeretségeket, hiszen állása parancsolja rá, hogy mindent s mindeneket ki kell fürkésznie. Lydgate pedig érdemesebb az ismeretségre, mint a környéken akárki. Felesége véletlenül zeneértő, és ugyancsak méltó társaság. Ez tehát az a nemszeretem helyzet, amelyben Diana váratlanul lepte meg imádóját. Elkeserítő. Holott Will tudta, hogy egyes-egyedül Dorotheáért él Middlemarchban. Társadalmi helyzete mégis azzal fenyegette, hogy a megszokás hatalmával választja el tőle. A megszokás nagyobbra növelheti a távolságot két érdeklődés közt, mint amennyi Róma és Anglia között mérhető. Rang és osztály balítéleteire könnyű fütyülni, amíg Mr. Casaubon zsarnoki leveleiben öltenek formát. A balítéleteknek azonban, akárcsak a testek illatának, kettős a megjelenésük: tömörek, akár a piramisok, és illékonyak is, mint a visszhang huszadik visszaverődése, vagy mint a sötétben fölrémlett jácintillat egyszeri emléke. Will érzékeny volt az ilyenfajta finomságok iránt. Tompább ember nem sejtette volna meg, hogy Dorotheában most éledt először kínos érzés az irányában, és hallgatásában, amíg a kocsihoz lekísérte, hűvösség lappangott. Talán Casaubon beszélte teli gyűlölködő féltékenységében a fejét, hogy unokaöccse lefelé halad a társadalmi züllés útján, ördög vinné Casaubont!

Will ismét fölment a nappaliba, ingerülten vette a kalapját, és ránézett a varróasztalához letelepedett Mrs. Lydgate-re.

- Zenének-költészetnek halála, ha félbeszakítják - jegyezte meg. - Benézhetnék-e valamelyik nap, hogy a *Lungi dal caro bene* gyakorlását befejezzük?

- Boldogan tanulok öntől bármikor - felelte Rosamond. - Hanem azt el kell ismernie, hogy a megszakítás gyönyörű volt. Őszintén irigylem, hogy ismeri Mrs. Casaubont. Eszes asszony? Annak látszik.

- Soha nem töprengtem rajta - mondta Will leverten.

- Szó szerint ezt a választ kaptam Tertiustól, amikor megkérdeztem tőle, szép-e Mrs. Casaubon. Ugyan a társaságában hol jár önöknek, uraknak, az eszük?

- Nem jár - felelte Will, mert szívesen ingerkedett a bájos Mrs. Lydgate-tel. - Ha az ember tökéletes nővel kerül szemközt, nem latolgatja a tulajdonságait... A jelenléte lenyűgözi.

- Gyötörni fog a féltékenység, amikor Tertius Lowickban jár el - mondta Rosamond légi könnyedséggel, és a gödröcskéi kikerekedtek. - Úgy jön majd haza, hogy engem észre sem vesz.

- Látogatásait kegyed eddig sem sínylette meg, ugyebár? Mrs. Casaubon különben is összehasonlíthatatlan.

- Elszánt imádója, úgy veszem észre. Gyakran látja?

- Nem - válaszolta Will szinte panaszosan. - Az imádat általában is inkább elvi, mint gyakorlati kérdés. Csupán e pillanatban fogott el a gyakorlat ellenállhatatlan vágya... Rohanok is.

- Valamelyik este nézzen be, kérem. Mr. Lydgate örülni fog a zenének, de én magam sem élvezem annyira nélküle.

Amikor férje hazajött, Rosamond megállt előtte, két kezével a kabátja gallérjába kapaszkodott, úgy újságolta: - Mr. Ladislaw-val éppen énekeltünk, amikor Mrs. Casaubon belépett. Úgy vettem észre, Mr. Ladislaw-t felkavarta a megjelenése. Gondolod, hogy nem örült a találkozásnak itt a házunkban? Hiszen a te állásod mindenképp magasabb, mint az övé... akár Casaubonék rokona, akár nem.

- Dehogy, dehogy. Valami más kavarhatta fel. Ladislaw cigány természet. Rangkórságban éppen nem szenved.

- Ha a zenét nem tekintem, nem vagyok kibékülve vele. Te mit szólsz hozzá?

- Én jó fiúnak tartom. Szeleburdi, és összevissza kapkod, mégis szeretetre méltó.

- Képzeld, én úgy veszem észre, hogy rajong Mrs. Casaubonért.

- Meg is van akkor verve! - állapította meg Lydgate, és mosolyogva megcsippentette felesége fülcimpáját.

Rosamond úgy érezte, hogy kezd járatossá lenni a világban. Boldogan fedezte fel, amit hajadon fővel másként, mint történelmi ruhákban játszott véres színjátékot el sem bírt volna képzelni: hogy férjes asszonyok hódíthatnak, és igájukba hajthatnak férfiakat. Vidéki kisasszonyok abban az időben, ha akár Mrs. Lemon iskoláját járták, Racine-on kívül alig olvastak francia irodalmat, s a közírók még nem világítottak bele ily pazarul, mint mainapság, a magánélet botrányaiba. A hiúság azonban, ha egy nő teljes napjában és teljes lelkével lesi rendelkezéseit, kibonthat apró célzásokat, olyanokat különösképp, amelyek a hódítás lehetőségeire mutatnak. Mily boldogító a házasság trónusáról ejteni foglyokat, mikor a férj mint koronaherceg és maga is alattvaló ott áll a trónusnál, a rabszolgák pedig néznek föl reménytelenül - s ha némi lázongás után az étvágyuk oda, hát annál jobb! Azonban Rosamond regénye még egyedül koronahercegének szólt, és megelégítette, hogy benne egyetlen alattvalójában gyönyörködjön. Amikor Lydgate nem mondott csak annyit, hogy meg is van Will verve, Rosamond játszi kíváncsisággal firtatta:

- Miért?

- Ugyan mit tehet az ember, ha ti hableányok megszédítitek? A munkáját sutba vágja, és szaporítja az adósságát.

- Te aztán igazán nem vágtad sutba a munkádat. Mindig a kórházban vagy, szegénysorsú betegek után jársz, vagy valami orvosi vitán töprengsz, ha pedig hazajössz, mindjárt ugrasz neki a górcsövednek. Valld meg, hogy mindezeket jobban szereted énnálam.

- Nem vágyad-e, hogy férjed kiemelkedjék a middlemarchi orvosok közül? - kérdezte Lydgate odaadó komolysággal, és keze lesiklott felesége vállára. - Jelmondatom régi költő írta, tanuld meg tőle te is:

Ugyan mivégre lázong büszkeségünk,
Ha sorsa feledés? Sarkalljon inkább
Megírni méltó műre s évülésre
Nem szánt művet írni középülésre.

Nem is akarok én egyebet, csak megírásra méltót alkotni... és amit megalkottam, magam meg is írhassam. Ehhez pedig dolgoznom kell, bogaram.

- Persze, én is szeretném, ha fölfedezésekre jutnál. Nem kívánhatod nálam jobban, hogy Middlemarchból magasabb körökbe kerülj. Azt sem mondhatod, hogy akadályozom a munkád. De ha egyszer nem élhetünk remete módra! Csak nem vagy elégedetlen velem, Tertius?

- Dehogy, drágám, dehogy. Talán már az elégedettség a bajom.

- Mit akart tőled Mrs. Casaubon?

Csupán érdeklődött a férje egészsége felől. Azt hiszem, pazar adománnyal fog hozzájárulni új kórházunkhoz. Kinézek belőle évi kétszázat.

NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET

Hajóm part mentében nem oldaloz,
Ár hátán siklik csillagfény iránt.

Dorothea az új kórház borostyános kertjében tudta meg Lydgate-tel sétálván, hogy Mr. Casaubon testi állapotában semmi változás nincsen, csupán a szorongás vihette rá az érdeklődésre. Némán hallgatta a felvilágosítást, és néhány pillanatig azon töprengett, vajon e szorongás felkeltésében van-e része. Lydgate nem akarta elszalasztani a lehetőséget, hogy dédelgetett kórházának pártfogót szerezzen, ezért megkockáztatta:

- Nem tudom, hallottak-e Mr. Casaubonnal új kórházunk szorongatott helyzetéről. A körülmények teszik, hogy ilyen önző módon hozakodom elő e tárggyal. Nem az én hibám, inkább a többi céhbelié ez a szorongattatás. Úgy gondolom, érdeklik az ilyen kérdések, hiszen emlékszem, amikor először találkoztunk, még házassága előtt, kérdéseket tett fel nekem a szegénysorsúak lakásának népegészségi vonatkozásai felől.

- Úgy van - derült fel Dorothea. - Hálás leszek, ha eligazít, hogyan szolgálhatom a mások javát. Efféle gondjaimat a házasságom némileg háttérbe szorította. Úgy értem - magyarázta pillanatnyi habozás után -, hogy a falunkbeliek tűrhetően élnek, és a figyelmem más mindenféle foglalta le, nem mélyedhettem el jobban a kérdésben. Itt azonban... az ilyen városban, mint Middlemarch, akadhat tennivaló.

- Más sincs! - kapta el Lydgate-et a lelkesedés. - Ez a kórház pedig Mr. Bulstrode fáradozásának s nagyrészt pénzének köszönhetően oly pompás intézmény! Egymaga azonban ő is kevés ilyen méretű terv valóra váltásához. A segíteni akarás persze hajtja. Csakhogy most már a városban feltámadt kicsinyes rosszindulattal kell megküzdenie, mert vannak, akik e szép tervet legszívesebben megbuktatnák.

- Miféle okkal? - csodálkozott Dorothea.

- Az első ok Mr. Bulstrode népszerűtlensége. A fél város, ha másért nem, a gáncsolására összefogna. Amilyen ostoba a világ, a legtöbben úgy okoskodnak, hogy semmi terv nem érdemleges, ha nem ők a mozgatói. Nem ismertem Bulstrode-ot, amíg ide nem kerültem. Pártatlanul tekintek rá, és megállapítom, hogy elgondolásai vannak, és akarata hozzá, hogy a közjót szolgálja. Ha néhány pallérozott elme azzal a hittel látna munkának, hogy megfigyeléseivel az orvosi gondolkodás és gyakorlat jobbítását szolgálhatja, hamarosan döntő változásoknak volnánk tanúi. Én legalább így vélem. És ha Mr. Bulstrode-dal együtt nem működnék, olyan lehetőséget utasítanék el, amely mesterségem hasznát terjeszti ki.

- Egyetértünk - mondta Dorothea, mert a Lydgate magyarázatából kibontakozó kérdés máris felvillanyozta. - Mégis mi a kifogásuk Mr. Bulstrode ellen? Annyit tudok, hogy nagybátyám barátságos viszonyban van vele.

- Nem szeretik a kenetes beszédét - válaszolta Lydgate kurtán.

- Az efféle ellenvetés hitvány színben tünteti fel az ellenzéket - állapította meg Dorothea, és Middlemarchra máris úgy tekintett, mint valami nagy politikai küzdőtérre.

- Részrehajlás nélkül szólván: akadnak egyéb kifogásaik is. Hogy úrhatnám és emberkerülő, hogy csak a bankszakmának él, amiből más panaszok is sarjadzanak, csak ehhez már nem értek. De ha minden panaszuk megáll, nem volna akkor is dicséretes cselekedet olyan kitűnő

kórházat alapítanunk itt, amilyen megyeszerte nincs? Az ellenzék szóba önthető panasza persze az, hogy Bulstrode az orvosi vezetést énrám bízta. Aminek szívből örülök. Nemcsak a jószolgálat okából, hanem azért is, mert érzem, hogy igazolnom kell a bizalmát. A végeredmény azonban, hogy a middlemarchi céh körömszakadtáig küzd a kórház ellen, és nem csupán a közreműködésüket vonják meg tőlem, hanem hitelrontással igyekeznek eltéríteni a támogató szándékot is.

- Milyen kicsinyesek! - háborgott Dorothea.

- Minden lépésért meg kell küzdenem. De ezen nem csodálkozom. Hanem a helybéliek tudatlansága hajmeresztő. Én nem is ígérek, csupán élek az első kínálkozó lehetőségemmel, viszont tehetetlen vagyok, ha fiatalságomat, nem helybéli voltomat lobbantják a szememre, s hogy történetesen többfelé megfordultam, mint a törzsökös lakosok. Ha mégis remélem, hogy jobb gyógymódot vezethetek be, s hiszem, hogy némely vizsgálódásaim maradandó hasznára lesznek az orvoslásnak, hitvány ember volnék, ha személyes érvek megtántoríthatnának. Szerencse még, hogy javadalmi szempontok a működésemet kétes hírbe nem keverhetik.

- Örülök, hogy a gondját megosztotta velem, Mr. Lydgate - mondta Dorothea szívbéli őszinteséggel. - Valamit biztosan segíthetek. Van némi pénzem, és nem tudok vele mit kezdeni... gyakran bánt is érte a lelkiismeret. Ilyen magasztos célért évente kétszáz fontot nyilván félretehetnék. Boldog ember, hogy jó szándékának sikere felől ilyen bizonyosságban lehet! Bár én így ébredhetnék minden reggel. Annyi nehézségen vergődik keresztül az ember, s kit boldogít a végén?

Dorothea hangja mélabúsan csengett. De már tette is hozzá, derűsen: - Ugyan keressen fel minket Lowickban, hogy terveiről többet megtudhassunk. Elmondom Mr. Casaubonnak, amit hallottam. Hanem most sietek haza.

Meg is említette a dolgot aznap este, és hozzáfűzte, hogy évi kétszáz fonttal szívesen segítené a vállalkozást. Vagyonának jövedelmeiből hétszáz fontot élvezett évente kamatképpen házassága óta. Mr. Casaubon nem is ellenkezett, csupán annyit jegyzett meg, hogy az összeg aránytalanul nagynak látszik más hasonlóan jótékony célokhoz képest, de amikor Dorothea egyre a maga igazát erősítette, bölcsen beletörődött. Nem volt ellensége a pénzkiadásnak, még akkor sem, ha a zsebébe kellett nyúlnia. A pénzével különb szenvedélyeit szolgálta, mint az anyagi jók szeretetét.

Dorothea persze elmondta neki, hogy találkozott Lydgate-tel, és összefoglalta beszélgetésüket a kórház felől. Mr. Casaubon részletek felől nem érdeklődött, mert annyit megértett, hogy Dorothea arra volt kíváncsi, mit tárgyaltak ők ketten Lydgate-tel. „Tudja, hogy tudom” - szólalt meg benne az uszító szellem. De ez az újabb hallgatólagos tudomás ismét csak messzibb lökte őket egymástól. Bizalmatlanul tekintette Dorothea szeretetét is - és van-e magányosabb kín a bizalmatlanságnál?

NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET

Sokaknak mulatsága, hogy a hajdanvolt időket dicsérjék, és szapulják a jelennek gonoszságát. Nem tehetik azonban a szatírának múltból kölcsönzött lapickája nélkül, mivelhogy potyoló szavaik ama dicséretes időkben fogantak. Ami arra vall, hogy bűnös világ volt a hajdani is. Nem a próféta szólott tehát sem Horácból, sem Juvenalisból, sem Persiusból, bár soraik mintha a mi időnkre mutatnának ujjal.

SIR THOMAS BROWNE: *PSEUDODOXIA EPIDEMICA*

A Lázbetegek Új Kórháza ellen feltámadt ellenzék, amely felől Lydgate tájékoztatta Dorotheát, mint bármi hasonló tünemény, több nézőszögből szorul vizsgálatra. Lydgate a féltékenység és a bárgyú balítéletek munkáját tekintette benne. Mr. Bulstrode az orvosok féltékenységénél fontosabbnak látta, hogy az ő nyakát akarják törni, mert gyűlölik vallását, melynek ő oly hathatós világi apostola - holott a valláson kívül is találhatott volna az emberi cselekedetek kuszaságában gyűlölködésre okot. Mindez azonban magasröptű vélekedés. Valójában légió az ellenzékek kifogásainak száma, s ha gyűjteni kezdi, nem is áll meg mindig a tudás határainál, hanem merít akár a balgaság feneketlen kútjából. Mindenképp nagy visszhangra talált, amit a middlemarchi ellenzék az új kórházról és vezetőségéről szétkiáltott, mert az ég is úgy akarta, hogy ne mindenki szülessék eredetinek, sőt a visszhangot akár rétegek szerint meg lehetett különböztetni dr. Minchin finom tartózkodásától a böllérsori Söröscsizma fogadósnéjának, Mrs. Dollopnak hörcsögi harciasságáig.

Mrs. Dollop tulajdon állításaitól megrészegülten bizonygatta, hogy Lydgate doktor rendre halasztja az embereket kórházában, ha ugyan láb alól el nem teszi, csak azért, hogy aztán kiforgathassa a belüket. Nem nézi, hogy engedelmükkel, vagy pláne szíves engedelmükkel, hiszen „tényvalóság", hogy Mrs. Gobyt is föl akarta koncolni, pedig milyen egy tisztességes asszony, több olyan nem is lakik a Parley utcában, még házassági szerződést is kötött - de mit bánja ezt az olyan doktor, akinek annyi esze nincs, hogy tudná, mi a baja az embernek, mert ha tudná, akkor minek kellene kiereszteni a belét halála után. Ha ez nem világos, akkor Mrs. Dollop tudni szeretné, hogy mi a világos. Hallgatósága úgy érezte, hogy véleménye megáll, mint az Istennek igéje, s ha netán megdőlne mégis, a belezésnek nem lenne vége-hossza azontúl, mint Burke és Hare példája is oly szépen szemléltette - az ilyen eset nyomában járó akasztásokból nem kér Middlemarch! Azt ne higgyük, hogy a böllérsori Söröscsizma székes vendégeinek vélekedése felől az orvosmesterség haladhatott a maga útján. E nagy múltú csapszék, mely előbb, Mrs. Dollop megözvegyülte előtt, magát a Dollop nevet viselte, egyben a nagy hírű Segélyegylet székhelye volt, és az egylet hónapokkal azelőtt szavazásra bocsátotta a kérdést, vajon régi seborvosát, Gambit doktort ne csapja-e el, Lydgate doktort választván be a helyébe, aki a legújabb gyógymódokat alkalmazza szédítő sikerrel, és olyanokat meggyógyít, akikről az orvosok egytől egyig lemondtak már. A szavazás mérlegét azonban ketten Lydgate ellenében billentették, úgy vélekedvén, hogy a poraikból megélemedettek tanúbizonysága részrehajló, és ha Lydgate-et választanák be, a Gondviseléssel húznának ujjat. Egy év múltán nagyot fordult a közvélemény, és jelen állását a Söröscsizmában kialakult egyetértés szemléltette.

Jó egy évvel ezelőtt, amikor még Lydgate felől keveset tudtak, a bizalom megoszlása természetesebb volt, követve mintegy a valószínűség játékát, melynek színhelye a gyomor vagy talán a tobozmirigy. Ehhez képest nézet is számtalan kialakult, kalauzolván a közhangulatot, mely tévetegen ácsorgott bizonyítékok híján. Idült bajokkal küzdők, vagy akiknek jobb részét már rég elemésztette a kór, rögtön őhozzá fordultak, mint teszem azt az öreg Featherstone. Sokan mások, akik a régi orvosoknál eladósodtak, úgy gondolták, helyes lesz, ha számlát nyitnak az új orvosnál is, és hívatják nyakra-főre, ha akár nyűgös az a gyerek - mert az ilyen hívásokra kelletlenül jönnek a régiek. Mindezek pedig együttesen hangoztatták, hogy Lydgate ügyes orvos. Voltak, akik úgy okoskodtak, hátha-hátha tud valami újat tenni azzal, aki „a májával húzza" - ha mást nem, néhány üveg „cseppet" vesznek tőle, mert ha az nem használ, még mindig visszatérhetnek a tisztogató pirulához, amely mégiscsak régi bevált szer, ha nem is fehéríti ki az ember szeme sárgáját. Ilyen nézetek azonban csak az alja nép körében terjedtek. Jobb middlemarchi családok nem váltogatták az orvosukat ok nélkül, és Mr. Peacocknak nem minden régi betege határozott úgy, hogy az utódjában is megbízik. Azt hangoztatták inkább, hogy „olyan nincs még egy, amelyik Peacock nyomába léphet".

Lydgate azonban nem működött még régóta a városban, mikor az elbeszélésekkel sokszorozódó részletek már a várakozásokat felcsigázták, az eltérő nézeteket hadállásokká építették, kivált ha némely lenyűgöző hírnek az értelmében nem olvashattak - mint mikor számokkal szédítik az embert, és összehasonlítást nem adnak melléje. Hogy hány köblábnyi legényt nyel el az ember évente - mikor Middlemarchban ki hallott még az oxigénről? Akkor nem csoda, hogy az a legény elviszi a kolerát is Danckába! És még azt mondják, hogy a vesztegzár semmire való!

Leggyorsabban terjedt az a hír, hogy Lydgate nem ad el patikaszert. Bántotta ez az orvostudorokat is, akiknek éppen ez volt feljebbvalóságuk jele, és a gyógyárus seborvosokat is, akikkel Lydgate egy céhbe tartozott. Nem is olyan régen még az ő oldalukon lett volna a törvény, ha valaki nem Londonban tanult orvos pénzt kér másért, mint patikaszerért. Lydgate azonban tapasztalatlanságában nem látta előre, hogy újítása a betegeket még inkább sértheti, és amikor Mr. Mawmsey, a Nagyvásártér legfinomabb fűszerese kedélyesen felvilágosítását kérte, nem lévén a betege, Lydgate hirtelen és óvatlanul kitálalta érveit, rámutatván, hogy a beteg egészségét sem szolgálja, az orvosok tisztességét sem öregbíti, ha munkájáért cseppek, labdacsok, elegyek kerülő útján fizetteti meg magát.

- Rosszabb híre kél ily módon a becsületes orvosnak a kuruzslónál is - hangoztatta Lydgate meggondolatlanul. - Hogy a béréhez jusson, vékaszám kell hogy rendelje a *canis mergá*t, ami a legjobb gyomrú betegnek is megárthat, Mr. Mawmsey.

Mr. Mawmsey nem csupán felügyelő bizottsági tag volt (s éppen a kórházi bejáró rendelés díjait beszélte meg Lydgate-tel), hanem mellszorulással is küzdött, és családja rohamosan szaporodott - ennélfogva mind orvosi szemszögből, mind a magánemberi megítélésben, kivált a magáéban, fontos embernek számított. Bámulatos fűszeres volt csakugyan, haját lángoló piramisformára fésülve hordta, és vizesnyolcas modorában a bókolóra fogott tréfálkozás mindig sejtette, hogy elmeélét éppen csak megvillantja vevőinek. Ez a barátságos tréfálkozás szabta meg a hangját Lydgate válaszának. Azonban intsük e helyütt a józanabbakat, hogy ne álljanak készen mindig magyarázatokkal, mert a félreértések forrását sokasítják csupán, a találgatások lehetősége növekedvén.

Lydgate mosolyogva zárta szavait, amint lábát a kengyelbe emelte, Mr. Mawmsey pedig nagyobbat nevetett, mintha akár tudta volna, mi az a *canis merga*, és oly szívélyesen búcsúzott el, mintha most már világosan látna. Holott a zavara megnőtt. Évek óta szigorú tételek szerint fizette számláit, ezért minden félkoronáért és tizennyolc pennyért mérhető értéket várt. Ez az

adomveszem megelégítette, és valamely hosszabb számlán férji és apai büszkeséggel tekintett végig, nemritkán el is dicsekedett vele. Ilyenformán a „Mawmsey fűszeres úrnak és b. családjának" rendelt patikaszerekről nemcsak értéküket, hanem hatásuk szerint is tételesen mondhatta meg a véleményét Mr. Gambitnek. A nevezett szülész alig állt alább a ranglétrán Wrenchnél és Tollernél, Mr. Mawmsey azonban, bár éppen szülészi képességei felől lesújtó véleménnyel volt, mindig meghagyta, súgva, bizalmasan, hogy tudását a két orvostudorénál nagyobbra tartja.

Súlyos okait az idegenből szalajtott orvos könnyed csevegésével összemérni sem igen lehetett. A csevegésből pedig locsogás lett, mire a bolt feletti nappaliban Mrs. Mawmsey fülébe jutott. A fűszeresné, mint mondtuk, gyakran lebetegedett, méghozzá többnyire Mr. Gambit segédletével, Minchin doktor viszont a gyakori rohamait gyógykezelte.

- Szóval Lydgate szerint a patikaszernek nincsen foganatja? - foglalta össze az éneklős beszédű Mrs. Mawmsey. - Nem bánnám, ha beállna helyettem vásáridőben, de úgy, hogy előtte egy hónapig ne szedne erősítő golyócskákat! Képzelje el, hogy nekem mit kell elszenvednem a vevőktől, édesem! - E panaszával Mrs. Mawmsey egyik jelenlevő testi-lelki jó barátnőjéhez fordult. - Egy szép borjúrózsát... egy fél font dagadót... Marhafartőt, sonkát, nyelvet, ecetera és ecetera! A legjobban még a rózsaszín csöppek tartják bennem a lelket. A barna, az nem annyira. Csodálom, Mawmsey, hogy világban forgott ember létedre hogyan volt türelmed végighallgatni a szamárságát! Én rögtön megmondtam volna neki, hogy engem ne nézzen hülyének.

- Hohó! - felelte Mawmsey. - Dehogy tálalok ki neki! Az ember mindent hallgasson meg, a véleményét pedig tartsa magának, ez az elvem. Nem tudta, kinek beszél. Nekem ugyan nem beszélhet lyukat a hasamba. Az emberek akárhányszor megpróbálnak falhoz állítani. A szemükből látom, mintha azt mondanák: „Nem vagy te tökéletes, Mawmsey." Én meg csak mosolygok rájuk. Hadd legyen meg a mulatságuk. Ha a patikaszer nem használna a fűszeres úrnak és b. családjának, azt már én rég visszarendeltem volna.

Másnap eljutott Mr. Gambit fülébe is, hogy Lydgate a patikaszerek haszontalanságát híreszteli.

- Nocsak - emelintette meg Mr. Gambit a szemöldökét óvatos csodálkozással. (Vérmes, nagy ember volt, a kisujján pecsétgyűrűt viselt.) - Mivel gyógyítja akkor a betegeit?

- Ezt kérdeztem én is - válaszolta Mrs. Mawmsey, aki a személyes névmások közül az első személyűt használta leggyakrabban. - Azt képzeli, hogy én azért fizetek, hogy énnekem odaüljön az ágyam szélére, aztán ha kiüldögélte magát, elmenjen?

Holott Mrs. Mawmsey épp eleget ültette az ágya szélén Gambit doktort, olyannyira, hogy az még tulajdon testi működéseiről is teljes hosszukban beszámolhatott. Persze tudta ő, hogy Mrs. Mawmsey nem célozgat, hiszen személyes természetű vallomásaiért soha semmit fel nem számolt. Azért tréfára fogta a dolgot:

- Ne feledjük, hogy Lydgate jóképű fiatalember.

- A jó képéért én ugyan föl nem fogadom - jelentette ki Mrs. Mawmsey. - Más meg énfelőlem tegyen, amit akar.

Mr. Gambit ilyenformán megnyugodva távozhatott, tudván, hogy versenytárstól nem kell tartania. Meggyőződött viszont, hogy Lydgate undok szemforgató, a mellét féltéglával veri, s a mások hitelét rontja közben. Jó volna, ha valaki hamarosan leleplezné üzelmeit. Mr. Gambit keresett orvos volt, különösen kiskereskedői körökben, tehát készpénzüzletek helyett főként hozamra dolgozott. A leleplezésen sem törte sokáig a fejét. Majd kitöri Lydgate a nyakát. Mr.

Gambit műveltsége nem terjedt éppen messzire, és a mesterségbeli lenézéssel gyakran küzdenie kellett. Igaz, attól nem volt rosszabb szülész, hogy a légzőszerv központját pejslinek nevezte.

Mások a mesterségbeli tudásukat többre tartották. Mr. Tollernek előkelőbb betegei voltak. Régi middlemarchi családból származott: Tollerek tevékenykedtek a bíróságon és mindenfelé, egyedül a fűszerkereskedelemben nem. Könnyen tért napirendre minden fölött, amit csak bosszantására szánt az élet, nem úgy, mint lobbanékony Wrench barátunk. Jól nevelt, szelíden gunyoros ember volt, háza nyitva állt a vendégeknek, szerette a mulatságot, ha ideje engedte. Mr. Hawleyval baráti viszonyt tartott, Mr. Bulstrode-dal pedig hadilábon állt. Furcsa, hogy ilyen kellemes modorú ember mégis véres kórkezelési módoknak hódolt: eret vágott, köpölyözött, koplaltatta betegeit, holott ő maga szerette a jó életet - e következetlenség azonban tekintélyét öregbítette betegei körében. Úgy vélekedtek közönségesen, hogy amilyen kényelmes természetű embernek, orvosnak olyan szorgalmas. Odaadóbban senki sem foglalkozhat betegekkel, mondták. Hívásra nem jön egyhamar, de amikor megjön, akkor munkához lát. Társaságban adtak a szavára, s minden gonosz megjegyzése kétszeres súllyal nyomott a latban, mert mellékesen, odavetve mondta.

Már elunta a sok mosolyt s a meglepett „Ugyan!"-okat, amikor azt kellett hallania mindenfelől, hogy Mr. Peacock utódja nem árusít patikaszert. Mikor Mr. Hackbutt hozakodott elő vele vacsora után a bornál, Mr. Toller nevetve vetette oda: - Dibbitts legalább megszabadul a penészes herbáriumától. Mindig pártoltam én a kis Dibbittset... Örülök, hogy megfogta az Isten lábát.

- Értem, mire céloz, Toller - felelte Mr. Hackbutt. - Véleményében teljességgel osztozom. Alkalomadtán majd ilyen értelemben nyilatkozom. Az orvos vállalja a felelősséget betegének rendelt patikaszeréért. Ez a helyes értelmezése árszámítási szokásunknak, s ugyanezért sértő az újítás szellemével való effajta tüntetés. Az orvosláshoz az ilyesminek semmi köze.

- Tüntetés! Tüntetés! - gúnyolódott Mr. Toller. - Hol itt a tüntetés? Minek tüntessen az ember néptelen utcán? Az újítás szellemét sem látom. Annyi a kérdés, hogy a gyógyszer hasznát a patikáros avagy a beteg fizeti-e az orvosnak, továbbá hogy a kezelés címén külön díjat számítsunk-e fel.

- No persze! A csalás régi, csak a szemét másképp szúrják ki az embernek - állapította meg Mr. Hawley, és Mr. Wrenchnek továbbította a boroskancsót.

A mértékletes Mr. Wrench társaságban nem sajnálta magától a bort, de minél többet ivott, annál ingerültebb lett.

- Könnyű kimondani, hogy valaki csaló, Hawley - szólt bele a beszélgetésbe. - Nekem inkább az fáj, ha orvosember a céh fészkébe belepiszkít, és telibeszéli mindenki fejét, hogy nem úriember az olyan orvos, aki gyógyszereket árusít. Visszautasítom az ilyen rágalmat! Énszerintem az nem fér össze az úri viselkedéssel, ha valaki újítási igyekezetében a céh régi tisztességes szokásait hánytorgatja. Ez a végső véleményem, és látni szeretném, ki szólhat ellene! - csattant fel Mr. Wrench.

- Nem érthetünk egyet, Wrench - jelentette ki Mr. Hawley, és zsebébe süllyesztette a két kezét.

- Tisztelt barátom - lépett közbe békítőleg Mr. Toller, Wrenchhez fordulva -, Lydgate a seborvosoknak hág a tyúkszemére igazán. Inkább Minchin és Sprague, ha valaki, akinek a becsületében gázol.

- Az orvostörvényszék nem szolgálhat védelemmel efféle esetben? - kérdezte Mr. Hackbutt, csak éppen hogy ő is szóljon. - Nem tudja, Hawley, ilyen esetben hogyan rendelkezik a jog?

- Tehetetlenek vagyunk - válaszolta Hawley. - Sprague kérésére már megtudakoltam. A panaszunkkal mindenképp elmarasztalnának a nyavalyás bírák.

- Minek a törvényt belerángatni? - legyintett Mr. Toller. - Ez a fajta kísérlet úgyis megbukik a gyakorlatban. A betegek nem fognak lelkesedni érte... Peacock betegei meg éppen nem, annyira hozzászoktak a vízhajtókhoz. Adja idébb a bort.

Mr. Toller jóslata részben bevált. Ha még Mr. és Mrs. Mawmsey is megijedt Lydgate patikaszerellenesnek ítélt nyilatkozatától, holott eszük ágában sem volt háziorvosuknak fogadni, mennyivel aggodalmasabban figyelték azok, akik kihívták, vajon „minden lehetséges eszközzel" gyógyít-e. Még a derék Mr. Powderellt is megkörnyékezte a kétség, amikor feleségére rájött a szokásos orbánc - holott ő minden új törekvést következetesen jóra magyarázott -, és a szájára kívánkozott, hogy Mr. Peacock hasonló esetben labdacs-sorozatot rendelt, melynek közelibb ismertetőjelét nem adhatta, csupán annyit, hogy Mrs. Powderellt Szent Mihály-napra mindig kigyógyította az augusztus végi forróságban támadt bajából. Vívódásából, hogy Lydgate-et se bántsa meg, meg a „lehetséges eszközökből" se maradjon ki, a maga szakállára Widgeon-féle szélhajtó pirulákat szedetett feleségével. E szert Middlemarchban nagyra tartották, mondván, hogy csírájában fújt el minden kórt. E párhuzamos kezelést titkolták Lydgate előtt - Mr. Powderell nagyon maga sem bízott benne, ezért minden alkalommal fohászt fűzött hozzá.

A bemutatkozás e válságos idején Lydgate-et a céhen kívüliek nyelvén szerencsének nevezett fordulat segítette meg. Valahány új orvos megtelepszik egy városban, azt hiszem, mindnek lesz egypár csodával határos gyógyítása - szerencsefüvet használnak talán -, és mind olyan igaz, mintha könyvben olvasnánk. Lydgate is jó néhány betegét kigyógyította, némelyikjét súlyos bajból is, így aztán híre ment, hogy az új orvos új gyógymódja olyikat a sír széléről hozza vissza. Lydgate-et is bosszantotta az a sok zöldség, amit ilyen szerencsés esetben összehordtak, mert éppen a lelkiismeretlen himpellér kíván magának efféle hírnevet, és szentül hitte, hogy a mendemondákhoz még tódítanak a gyűlölködő céhbeliek is. Büszke szókimondását mégis fékezte, meggondolván, hogy a tudatlan magyarázatok ellen harcolnia éppoly hiábavaló, mint ostorral verni el a ködöt - de a „szerencse" maga is efféle magyarázatokat kívánt.

A jólelkű Mrs. Larchert például már aggasztotta takarítóasszonyának egészségi állapota, amikor doktor Minchin nézett be hozzájuk. Kérte, hogy vizsgálja meg és küldje be az ispotályba. Minchin doktor a vizsgálat eredményét össze is foglalta írásban, és azzal ajánlotta bejáró betegnek Nancy Nasht, hogy daganata van. Nancy útban az ispotály felé hazament, és elolvastatta Minchin doktor ajánlását a fűzőkészítővel meg a feleségével, akik a padlásszobájukat adták ki neki - így aztán részvevő beszélgetések tárgya lett a Cintórium utca szomszédos boltjaiban. A daganat először kacsatojásnyi volt, majd a nap során akkorává nőtt a szóbeszédben, „mint a két öklöm". Legtöbben megegyeztek, hogy ki kell metszeni, egy környéki szakértő azonban olajat ajánlott rá, másik megint „lövetet", mint a testben támadt csomó alkalmas puhítóját és lappasztóját - márminthogy az olaj „elszívná", a lövet meg „elenné".

Nancy időközben jelentkezett az ispotályban, ahol éppen Lydgate volt az ügyeletes. Kikérdezte, megvizsgálta, majd odasúgta a házi seborvosnak: - Nem tumor ez. Görcs. - Hólyaghúzót rendelt rá, meg valami vasas keveréket, aztán megmondta Nancynek, hogy menjen haza, és pihenjen. Mrs. Larchernek is írt egypár sort - Nancy szerint a legjobb gazdaasszonyának -, mondván, hogy a beteg bővebb kosztra szorulna.

Hanem Nancy a padlásszobájában hamarosan rosszabbul lett, mivel a vélt daganat a hólyaghúzó hatására megindult, és kegyetlen fájdalmat okozván vándorolt át máshová. A fűzőkészítőné

szaladt el Lydgate-ért. Lydgate aztán két hétig ápolta otthon Nancyt, amíg csakugyan fölépült, s munkába állhatott. A baj oka azonban változatlanul a daganat maradt szerte a Cintórium utcában és a környékén. Mrs. Larcher sem vélekedett másként, mert amikor Lydgate sikeres kezelését szóba hozta Minchin doktornak, persze ő nem vallotta meg: „Úgy látszik, nem daganat volt, én tévedtem", hanem így válaszolt: - Ugyan! Láttam én, hogy seborvosra tartozik, ha nem is veszélyes. - Megsértődni csak akkor sértődött meg, amikor két nap múltával érdeklődött az ispotályban, mi lett a beutalt nővel, és a fiatal házi seborvostól, aki mindjárt látta, hogy Minchint büntetlenül bosszanthatja, megkapta a szabatos választ. Ezután zárt körben többször kijelentette, hogy egy seborvos nyíltan meg nem hazudtolhatja az orvostudor kórisméjét, és megegyezett Wrenchcsel abban, hogy Lydgate lábbal tiporja a mesterség illemét. Lydgate nem kovácsolt tőkét az esetből, Minchint sem vetette meg (jobban), hiszen béljósok egymás között helyesbíthetik tévedéseiket. Hanem ahogy a hír szárnyra kapta ezt a bámulatos kóresetet, ami addigra már a ráktól sem járt messze, sőt vándor volta súlyosbító körülménynek számított, Lydgate patikaszerellenességénél immár súlyosabban nyomott a latban, hogy Nancy Nash kemény és makacs daganatát is milyen végtelen ügyesen és hamar elmulasztotta, holott fetrengett a kínjában szerencsétlen.

Mit tehetett Lydgate? Sértő a szemébe mondani egy hölgynek, éppen amikor az ember ügyességét dicséri, hogy az álmélkodásra tudatlansága készteti - s ha a gyógyított betegség részleteibe próbálja bevezetni az álmélkodót, az orvosi illem ellen vétene ismét. Ilyenformán csak szűkölhetett e sikerét ígérő tudatlan magasztalások hallatán.

Műveltebb beteg esetében, példának okáért Mr. Borthrop Trumbullében Lydgate jól tudta, hogy a minden bokorban termő orvosnál jobban vizsgázott, bár kétes értékű volt itt szerzett dicsősége is. Az aranyszájú becsüst tüdőgyulladás döntötte ágynak, és mivel régebben Mr. Peacock volt a háziorvosa, Lydgate-et hívta, mert abbéli szándékát már kifejezte, hogy őt fogja támogatni. Mr. Trumbull erős szervezetű ember volt, a kiváró gyógymódhoz legjobb alany: tudniillik a betegség érdekes természetének megfigyeléséhez, hogy a lezajlás fokozatai jövőbeli gyógyításához tanulságul szolgáljanak. Panaszait pedig oly tüzetesen taglalta, hogy Lydgate-nek az a sejtése támadt, bizonyára szeretné, ha orvosi bizalmába fogadná, és tulajdon gyógyításában társául szegődne. A becsüs meglepetés nélkül hallotta, hogy szervezetét (kellőleg szemmel tartva, persze) meg lehet bízni öngyógyításával, gyönyörű példáját szolgáltatván ilyenformán a betegség szakaszainak, és hogy talán meglesz az a ritka lelkiereje, amellyel a célszerű gyógymódnak önként állván szolgálatába, rendellenes légzőszervi működéséből a közjóra fordítja.

Mr. Trumbull nyomban beleegyezett, és maga is hangoztatta azt a nézetet, hogy betegségével az orvosi tudományt rendkívüli szerencse érte.

- Sose aggódjék, uram. Akit vizsgál, az maga sem tudatlan a *vis medicatrix*[28] dolgaiban - jelentette ki ékesen, szokása szerint, bár némileg zihálva. És csakugyan hősiesen tartózkodott a gyógyszerektől, csupán a hőmérő segélyére szorítkozott: az eszköz ily módon jelképe lett testhőmérséklete fontosságának. Serkentette nyilván, hogy alája dolgozik a górcsőnek, és sok olyan új szót tanul meg, amelyek méltók belső kiválasztásának méltóságos folyamatához. Mert Lydgate-nek is volt annyi esze, hogy bő szakmai beszéddel tartotta benne a lelket.

Elképzelhető, hogy Mr. Trumbull, betegágyából felkelvén, szívesen szólott e kórról, amelynek kikezeléséhez szervezetének és lelkének erejére egyaránt szükség volt, és nem fukarkodott orvosának dicséretével sem, hiszen gyógymódjához ki tudta választani a megfelelő beteget. A becsüs nem volt szűkkeblű ember, megfizetett a munkájáért mindenkinek, mert úgy érezte,

[28] Gyógyhatás.

telik rá. A „kiváró gyógymód” mesterszavát és más művelt szavakat is széjjelkürtölt, bizonygatván, hogy Lydgate „járatosabb egy s másban, mint a többi orvos... sőt a mesterség titkaiba sokkalta mélyebben hatolt társainál”.

Esete még azelőtt történt, hogy Fred Vincy betegsége Mr. Wrench gyűlölségének személyes tápot adott volna. Mert íme, az új fiú egyszer csak versenytárs a színen, és egyébként is borsot tör az orra alá küszködő kollégáinak mindenféle apró kiigazításával és bírálattal - holott van nekik dolguk különb, mint az ő félsütetű eszméinek kipróbálgatása. Lydgate betegeinek köre lassanként szaporodott, és mikor híre kelt, hogy előkelő családból származik, meghívták mindenfelé, így aztán a többi orvos a legjobb házaknál találkozhatott vele vacsora alkalmával. Ha pedig az ember utált ismerősével találkozik asztalnál, abból barátság soha nem támad. Orvosok soha annyira egyet nem értettek, mint abban a nézetükben, hogy Lydgate szemtelen ficsúr, és éppen úrhatnámságában nyalja a talpát Bulstrode-nak. Hogy Mr. Farebrother, a Bulstrode-ellenes párt zászlóvivője mindig megvédte Lydgate-et, és barátkozott vele, az Farebrother furcsa állhatatlanságára vallott csak.

A céhbeli vihar sötét fellegei továbbgyűltek, amikor Mr. Bulstrode meghirdette új kórházának igazgatási rendszabályait. A kedélyeket leginkább az izgatta, hogy Bulstrode kénye-kedvét semmiképp sem szeghették. Az építéshez ugyanis Lord Medlicote kivételével nem járult hozzá senki, azzal, hogy inkább a régi ispotályt támogatják. A számlát Bulstrode állta egymaga, és végül nem is sajnálta már a pénzt, mert jogot vásárolt újításaihoz, nem kellett akadékoskodó felügyelő bizottsági tagokkal megküzdenie. Hanem a befektetések nagynak bizonyultak, és a munka el-elakadt. Caleb Garth vállalta el, de az építkezés során tönkrement, és mielőtt még berendezésre került volna a sor, kilépett a vállalkozásból. Hanem aztán is, valahányszor a kórházról került szó, elmondta, hogy Bulstrode-ban lehet hiba, de a tisztességes ácslást és kőművességet megköveteli, és van szeme csatornákhoz meg kéményekhez. A kórház valójában annyira a szíve ügyévé vált Bulstrode-nak, hogy szívesen áldozott rá évente nagy összegeket, csak egymaga kormányozhassa, igazgató testület nélkül. Volt azonban egy másik dédelgetett terve is, s ahhoz pénzre volt szüksége ugyancsak: birtokot szeretett volna Middlemarch határában valahol. Ezért a kórház fenntartásához már igenis gyűjtötte volna az adományokat. Közben szakadatlanul foglalkoztatta az igazgatás kérdése. A kórházat különféle lázak gyógyítására rendezi be, és Lydgate-re bízza a legfőbb orvosi felügyeletet, hogy szabadsága legyen Párizsban elkezdett összehasonlító vizsgálódásainak folytatásához, hiszen fontosságukról maga is meggyőződött. Bulstrode bejáró orvosoknak csupán tanácskozási jogot juttatott volna, nem szegülhettek szembe Lydgate döntéseivel. Az általános igazgatást pedig öt igazgató, egytől egyig jó emberei kezébe helyezte volna, akik hozzájárulásaik arányában kaptak szavazati jogot. Igazgatói állás megüresedése esetén az igazgatóság maga jelölhette ki új tagját, ilyenképpen a kisebb adakozók népes táborából nem törhetett be senki az igazgatásba.

A város orvosi kara azonnal megtagadta a bejáró szolgálatot a Lázbetegek Új Kórházába.

- Így is jó - mondta Lydgate Mr. Bulstrode-nak. - Van pompás házi seborvos- és gyógyszerészünk, világos fejű, jó kezű gyerek. Crabsleyből megszerezzük Webbet, az meg van olyan jó körorvos, mint az itteniek közül akármelyik, ő majd bejár kétszer egy héten, s ha nehezebb műtétre kerülne sor, Protheroe bejön Brassingból. Legfeljebb nekem lesz több dolgom, de a régi ispotályban máris fölmondtam. A terv gyönyörűen megvalósul nélkülük is, s akkor boldogok lesznek, ha jöhetnek. Ennyiben nem marad az orvostörvény, annyi biztos. Hamarosan megvalósulnak a reformok, s majd tódulnak tanulni ide a fiatalemberek. - Lydgate rózsás kedvében volt.

- Én egy tapodtat nem engedek, afelől nyugodt lehet, Mr. Lydgate - jelentette ki Bulstrode. - Amíg azt látom, hogy nemes céljain lelkesen dolgozik, addig számíthat állhatatos támogatásomra. Alázatos hitem szerint pedig az áldás, amely e város rossz szelleme ellen való küzdelmemet kísérte, vissza nem vonatik. Nem kételkedem abban sem, hogy munkámhoz megfelelő igazgatósági tagokat sikerül toboroznom. A tiptoni Mr. Brooke máris felcsapott, és biztosított az évi hozzájárulás felől. Az összegre nézve, igaz, még nem nyilatkozott. Nem is lesz talán jelentős. Az igazgatósági tanács mindenképpen hasznos tagját fogja üdvözölhetni személyében.

A hasznos tagot alighanem úgy kellett érteni, hogy semmi új javaslattal nem áll elő, hanem mindig Mr. Bulstrode-ot támogatja szavazatával.

Alig volt már leplezett Lydgate orvosi kiközösítése. Azt ugyan sem Sprague, sem Minchin doktor nem mondta, hogy Lydgate tudományára vagy a gyógymódokat javító törekvésére nem adnak. Az önhittségéért utálták, s e tulajdonságát egyikük sem tagadta. Megegyeztek abban, hogy pöffeszkedő és pimasz, újításait csakis a lárma örömeért hajszolja, és e tekintetben a szélhámosság mintapéldánya.

Ezt a szót már nehéz lett volna a forgalomból kivonni. A világot abban az időben St. John Long „nemes és nemzetes úr" csodatettei tartották izgalomban, mert állítólag egyik betege két halántékából, akár a mézet, úgy pergette a fluidumot.

Mr. Toller mosolyogva vetette oda egy nap Mrs. Taftnak: - Bulstrode méltó párjára talált Lydgate-ben. A vallási szédelgő vonzódik az egyéb területeken szédelgőkhöz.

- Nagyon is hihető - jegyezte meg Mrs. Taft, emlékezetében tartván a harminc öltését -, hiszen annyi szaladgál a fajtájukból a világon. Emlékszem még Mr. Cheshire-re, hogy a vasalójával próbált kiegyengetni szerencsétleneket, akikre púpot ruházott a Mindenható.

- Ugyan, ugyan - ingatta a fejét Mr. Tollet -, Cheshire körül nem volt semmi hiba... józan, tisztességes orvosnak ismertem. Hanem ez a St. John Long... ezt nevezem szélhámosnak! Soha nem hallott kezeléseket ajánl, és nagydobra veri a tudományát. A múltkorában is azzal hencegett, hogy higanyt fakaszt betege fejéből.

- Jóságos ég! Hogy merészel így packázni a más szervezetével! - szörnyülködött Mrs. Taft.

Nem sokkal ezután híre terjedt, hogy Lydgate tisztességes szervezetekkel packáz céljai érdekében, és valószínűnek látszik, hogy felelőtlen kísérletezés során fölaprít majd akárhány kórházi beteget. Azon már senki sem csodálkozott volna, ahogy a Söröscsizma tulajdonosnője jósolta is, ha a holttetemüket kaszabolja. Mert azután, hogy Mrs. Gobyt kezelte, s az asszonyság világosan meg nem határozható szívpanaszok következtében elhunyt, arcátlanul megkörnyékezte a hátramaradottakat, hadd nyithassa fel a drága tetemet. A tapintatlanság híre nem állapodott meg a Parley utcánál, ahol Mrs. Goby hosszan éldegélt, olyan jövedelmen mégpedig, hogy Burke és Hare áldozataival együtt emlegetni tetemét gyalázatos lábbal tiprása volt áldott emlékének.

Ilyenformán alakult a közhangulat, amikor Lydgate megpendítette a kórház támogatásának kérdését Dorothea előtt. Láthattuk, milyen emelkedetten viselte a gyűlölséget és a tudatlan félremagyarázásokat, eszében tartván, hogy részben ő idézte fel sikereivel.

- Nem engedem, hogy kitúrjanak - magyarázta egy napon bizalmasan Mr. Farebrother dolgozószobájában. - Céljaimnak megfelelő helyre kerültem, ez a legfontosabb. Jövedelmem lesz annyi, hogy a kettőnk szükségét fedezi. Lassanként belezökkenek a kerékvágásba. Kísértések már nem visznek el hazulról a munkám mellől. Meggyőződésem pedig egyre

erősödik, hogy a szövetek eredendő egyneműségét sikerül igazolnom. Raspail meg a többiek már nyomon vannak. Elvesztegettem egy csomó időt.

- Nem bocsátkozom prófétálkodásba - mondta Mr. Farebrother, és megfontoltan pöfékelt a pipáján -, hanem ha neked lennék, a város szőrét nem borzolnám.

- Hogy borzolnám? - csodálkozott Lydgate. - Csak azt teszem, amit a munkám megkövetel. Az emberek tudatlansága és rosszindulata felől éppúgy nem tehetek, mint Vesalius. Viselkedésemet nem idomíthatom ostobaságok előreláthatatlan következményeihez.

- Való igaz. Nem is ebben hibáztatlak. Két dologra ügyelj. Az egyik, hogy Bulstrode-dal nagyon össze ne melegedj. A jó cselekedeteiden munkálhatsz a segítségével persze, de ennél messzibb ne menj. Személyeskedésnek látszik talán, és elismerem, van is igazság benne, amiért éppen én hozakodok elő ezzel. De még a véleményem megállhat attól, hogy személyes.

- Bulstrode-hoz semmi közöm - legyintett Lydgate -, csupán a közéleti embert látom benne. Azért sem keveredhetünk nagyon össze, mert nem szívelem eléggé. Hát a másik célzásod hova szól? - kérdezte, lábát kényelmesen pihentetve a pamlag karján, s éppen nem érezte úgy, hogy híjával van a jó tanácsnak.

- Nos hát, *experto crede*,[29] intelek, nehogy véletlenül anyagi természetű bonyodalmakba keveredj. Tudom, egy elejtett szavadból, hogy nem vagy a barátja szerencsejátékos mulatságomnak. Igazad is van. Azért vigyázz, hogy csip-csup összegecskék miatt pénzzavarba ne kerülj. Lehet, hogy fölöslegesen beszélek, de az ember szereti a híveket a maga rossz példáján leckéztetni.

Lydgate jó szívvel fogadta Farebrother tanácsait, holott efféle célzásokat senki emberfiától zsebre nem vágott volna. Kelletlenül emlékezett, hogy az utóbbi időben adósságba verte magát, bár kikerülhetetlennek látszott. Hanem mostantól feltett szándéka volt, hogy szerénységre tér. A hitelbe vett bútort megújítani nem kell, még a pincei boroskészletet se, sokáig.

Sokféle gondolat vidította mostanában, és méltán. A fennkölt célokért küzdő embert apró gyűlölködések közt a nagy elődök emléke lelkesítheti - megannyi segítő szent legendája. Ugyanaznap este, amikor Farebrotherrel beszélgetett, otthon is végignyújtóztatta hosszú lábait a kereveten, fejét hátravetette, és két kezét tarkójára fonva merengőn hallgatta Rosamond zongorajátékát. Igazán azt sem tudta, mit hall - amilyen érzelgő elefánt! -, de kedvét a futamok úgy simogatták, mint holmi dallamos tengeri fuvalmak.

Valami kifinomultság sugárzott Lydgate-ből akkoriban. Külsejével kétkedőket bátoríthatott volna törekvéseinek sikere felől. Fekete szemében, száján, homlokán békesség ült, amilyet csak mélyenszántó gondolkodás szülhet - mikor a szellem már nem kutat, hanem szemlél, és a gondolkodás eredménye a tekintetbe is beleköltözik.

Rosamond felkelt a zongora mellől, és a kerevet mellé húzott egy széket, szembe a férjével.

- Megelégítette a muzsikám uraságod? - kérdezte, s kezét alázatosan összetette az ölében.

- Meg, drágám, ha te is megelégelted - felelte Lydgate gyengéden, s a szemét Rosamondra emelte, különben mozdulatlan maradt. Jelenléte e pillanatban nem számított többnek, mint ha a tengerbe még egy kanál vizet töltenek. Rosamond női ösztöne be is fogadta ezt a jelenséget.

- Min merengsz? - kérdezte, s előredőlve közeledett férje arcához.

Lydgate keze megmozdult. Könnyedén fonta felesége nyakára.

[29] Higgy a tapasztalatnak.

- Egy nagyszerű ember jár az eszemben. Annyi idős lehetett, mint én, csak éppen háromszáz évvel ezelőtt, amikor a boncolástanban új korszakot nyitott.

- El nem találom, ki lehetett - rázta a fejét Rosamond. - Kitalálósdit játszottunk Mrs. Lemonnál is, de csak történelmi személyiségek forogtak a játékban, boncnokok soha.

- Majd én megmondom. Vesaliusnak hívták. Másképp az emberi test szerkezetét meg nem ismerhette, csak úgy, hogy éjjelente tetemeket lopott temetőkből meg vesztőhelyekről.

- Ó! - sóhajtott Rosamond, és szép arcán undor árnya suhant át. - Örülök, hogy nem te vagy Vesalius. Összeszedhette volna talán finomabban is a tudományát.

- Nem - mondta Lydgate, nem is ellenvetésképpen, mert gondolatai annyira lefoglalták. - Tökéletes csontvázat másként össze nem gyűjthetett, mint hogy előbb eltemette a bűnözők bitó alatt fehérlő csontjait, aztán titkon hazalopta, éjnek éjjelén, apránként.

- Remélem, nem tekinted eszményképednek - jegyezte meg Rosamond játékos-aggodalmasan -, különben én költögethetlek éjjel, hogy idején elindulhass a Szent Péter temetőbe. Pedig emlékszel, elmondtad, mennyire haragudtak az emberek Mrs. Goby miatt is. Van neked már ellenséged elég.

- Volt Vesaliusnak is, Rosy. Nem csoda, hogy a havaseszű middlemarchi orvostársadalom megorrolt rám, mikor Vesaliusra korának legjobb orvosai voltak féltékenyek. Galenusra esküdött valahány, ő pedig rájuk bizonyította, hogy Galenus téved. Csalónak és kútmérgezőnek kiáltották ki. Csakhogy az emberi szervezet őt igazolta, így kerekedett fölébük.

- Aztán mi történt vele? - kérdezte Rosamond nem éppen izgatottan.

- Folytatta bizony mindvégig a harcát. Egyszer annyira sarokba szorult, hogy a munkája jó részét megégettették vele. Majd hajótörést szenvedett Jeruzsálemből Páduába utazván, mikor a katedráját kellett volna elfoglalnia. Boldogtalanság közepette érte a halál.

- Tudod, Tertius - szólalt meg Rosamond némi hallgatás után -, gyakran megfordul a fejemben, hogy bárcsak ne lennél orvos.

- Ejnye, Rosy, ne mondj ilyet - pirított rá Lydgate, majd közelebb vonta magához. - Akár azt mondanád, hogy más emberrel jobban jártál volna.

- Dehogy. Volna neked eszed bármihez elég. Ha másra szántad volna magad, más lehetnél. Unokaöcséid Quallinghamben mind úgy érzik, hogy pályaválasztásod nem méltó a rangjukhoz.

- Quallinghami unokaöcséim elmehetnek a pokol fenekére! - fakadt ki Lydgate. - Arcátlanság, hogy téged ilyen beszédekkel traktálnak.

- Lehet - mondta Rosamond. - Én mégis azt hiszem, választhattál volna szebb foglalkozást, drágám. - Mi pedig már tudjuk, milyen makacsul ragaszkodott véleményeihez.

- Pompásabb mesterség nincs a világon, Rosamond - állapította meg Lydgate ünnepélyesen. - S ha azt mondod, hogy engem nem orvosi mivoltomban szeretsz, mondhatnád akár, hogy az őszibarackot szereted, csak az ízét nem állhatod. Ne kínozz ilyen beszédekkel, szívem.

- Parancsára, doktor Komor - mosolyodott rá Rosamond. - A jövőre nézve kijelentem, hogy esküdni fogok a csontvázakra, a hullarablókra, kémcsövekben úszó lebenykékre, és a világgal folytatott vitáidra, amelyek ahhoz segíthetnek, hogy boldogtalan véget érj.

- Ugyan, ugyan, ennyire azért nem vagyunk. - Lydgate fölengedett, és békítően paskolta meg Rosy orcáját.

NEGYVENHATODIK FEJEZET

Ha el nem érhetjük, amit szeretnénk,
szeressük hát, amit elérhetünk.

SPANYOL KÖZMONDÁS

Míg Lydgate házassága mögé sáncolva kórházigazgatói tisztéből küzdött az orvosi reformért Middlemarch ellen, Middlemarch ráeszmélt, hogy közben országos küzdelem is zajlik egy nagyobb reform érdekében.

Mikortájt Lord John Russel az alsóház elébe terjesztette választójogi törvényjavaslatát, Middlemarch politikai szelleme is megéledt, pártjai újraszerveződtek, és az egyensúly megbillenését ígérték a következő választáson. A változásnak prófétái támadtak, akik megjósolták, hogy a reformtörvényt ez a képviselőtestület meg nem szavazhatja. Ugyanezért Will Ladislaw is helyesnek látta, hogy megszorítsa Mr. Brooke kezét, amiért még hordóra szökkenve nem próbált szerencsét.

- Mintha üstökös közeledne, olyan fenyegető a helyzet - jelentette ki Will. - A reformtervezet vitájában fölizzik a közhangulat. Úgy látszik, hamarosan kiírják a választásokat, s addigra talán Middlemarch fejében is sikerül néhány eszmét elplántálnunk. S hogy megeredjenek, ahhoz hozzásegítenek az *Úttörő* meg a politikai gyűlések.

- Úgy is van, Ladislaw. Átformáljuk a közvéleményt - tódította Mr. Brooke. - Csupán az a fontos, hogy én a reformtól, hogy úgy mondjam, elhatárolhassam magamat. Mindenképpen kerülném a szélsőségeket. Wilberforce és Romilly nyomdokaiba kívánok lépni, ha megért, és főként a négerek egyenjogúsításának, a büntetőjogi törvényjavaslatnak meg az ilyesmiknek szeretnék a végére járni. Támogatni viszont mindenképpen Greyt támogatom.

- Ha a reform eszméje mellett tör lándzsát, meg kell ragadnia minden alkalmat, amit éppen a helyzet nyújt - mondta Will. - Ha mindenki csak a maga pecsenyéjét sütögeti, fölaprózódik a nemzeti igyekezet.

- Igaz is, igaz is... magam is ezen a nézeten vagyok. Csupán másként fogalmaztam. Persze Greyt támogatnom kell, hogy úgy mondjam. Az alkotmányos egyensúly megbillentése nem célom. Greynek sem, azt hiszem.

- Pedig éppen ezt akarja az ország. Máskülönben minek alakulnának választójogi társaságok, és minden más igyekezet is mire való? Az ország olyan alsóházat akar, amelyben nem a birtokos osztály jelöltjei jutnak ismét túlsúlyra, hanem az egyéb országos érdekek képviselői. Ha a reform ennél kevesebbet céloz, az olyan, mint kőgörgeteget piszkálni meg, melynek morajlása már hallik.

- Gyönyörű, Ladislaw. Így kell ezt kifejezni, írja meg, ha mondom. És elkezdhetjük gyűjteni az adalékokat a közhangulat felől, továbbá a géprombolás és az általános elszegényedés tárgyában.

- Ami az adalékokat illeti - jegyezte meg Will -, egy névjegykártyára ráfér éppen elég. Néhány számoszlopon összegezhető a nyomorúság, s ha még néhányat melléírunk, számot vethetünk a nép növekvő elszántságával is.

- Helyes. Ezt írja meg terjengősebben, Ladislaw. Ezt nevezem gondolatnak, írja csak bele az *Úttörő*-be. A számokat, hogy az összegük nyomorúság legyen, a többiből pedig kivonja, amit

ott hozzátesz, ugye. Maga szárnyat ad a szavaknak. Burke is... ha nekem Burke jut eszembe, mindjárt magára gondolok, Ladislaw, és nem bánnám, ha valaki megajándékozná egy zsebbe való választókerülettel. Mert választókerület nélkül soha be nem választhatják képviselőnek, hogy úgy mondjam. Pedig a Házban a tehetség mindenekelőtt szükséges. Hiába reformálunk mi, ha egyszer tehetségnek szűkében vagyunk. Ez a mennydörgetős kőgörgeteg, látja, engem ez is Burke-re emlékeztet. Az ilyesmit szeretem én... Ne eszmékkel jöjjön nekem, hanem az ilyet szépen fésülje meg.

- Nem is volna semmi baj a zsebbe való választókerületekkel - jegyezte meg Ladislaw -, ha vagy Burke volna több, vagy minden zsebbe jutna egy Burke.

Willnek éppen nem esett rosszul az efféle összehasonlítás, akkor sem, ha Mr. Brooke tette: hiába, csak tüske az ember lelkében, ha senki észre nem veszi, hogy másnál pallérozottabban forgatja a szót. A csodálatnak vészes szegénysége idején még a helyeslő bőgés is vigasz. Will érezte, hogy irodalmi műveltsége meghaladja Middlemarch értelmét, mégis újabban hozzámelegedett ehhez a munkához, amelyet a „Miért is ne?" unalmával kezdett, és oly lelkesen tanulmányozta a politikai helyzetet, mint valaha a versmértékeket vagy a középkort. Kétségtelen, hogy ha Dorothea közelében nem akart volna lenni, Will mostanság nem az angol nép követeléseivel foglalkozik, sem pedig az angol államművészet bírálatával. Alighanem Itáliában kóborol drámaterveket jegyezgetvén, vagy megpróbálkozik a prózával, és száraznak találván, a versbe vág, amelyről viszont, ha kiderül, hogy mesterkélt, régi mesterek képeiről másol „részleteket", majd azzal hagyván el, hogy „agyszikkasztó", arra az igazságra jut, hogy a legfőbb jó az önművelés - a politikában pedig a szabadság és haladás eszméivel rokonszenvezett volna távolról. Bizony, kötelességérzetünk akárhányszor szegre akasztva várja azt a feladatot, amely majd működvelő örömeink helyébe lép, és megvilágosítja elménket, hogy tevékenységünk célja a legfontosabb.

Ladislaw tehát magáénak fogadta munkáját, ha nem is volt olyan ködösen fennkölt, amilyet valaha kitartására méltónak ítélt. Természete szerint könnyen megszerette az olyan kérdéseket, amelyek élénkséget és cselekvést sejtettek, lázadásra való hajlama pedig kiválóan alkalmas volt a pislákoló közszellem felszítására. Boldog volt, még így is, hogy Lowickból kitiltották. Játszi könnyedséggel gyűjtötte rögtön felhasználható új tudományát, és olvasottá tette az *Úttörő*-t Brassing határáig fa terület kicsinységét ne tekintsük: fontos az írás, az pedig nem volt rosszabb, mint amilyet a szélrózsa egyik vagy másik irányában olvasni).

Mr. Brooke olykor ingerültté tette. Megenyhítette azonban türelmetlenségét, hogy Tiptonból visszavonulhatott middlemarchi lakására, s nézhetett némi változatosság után.

„Nem is kell hozzá csoda - bizakodott -, és Mr. Brooke egy szép napon beül a bársonyszékbe, én meg az államtitkárja leszek. Megteszi ő is, ha nincs jobb. Könnyebben beletalálkozok ebbe az életbe, mint abba a skatulyás rendezettségbe, amit Mr. Casaubon parancsolt volna rám. Díszes állásra, busás fizetésre fütyülök."

Ahogy Lydgate jellemezte, cigányos természetének örömére szolgált, hogy kívül van a társadalom osztályain. Tetszelgett regényes helyzetében, és büszkén érezte, hogy valahová csak megy, feltűnést kelt. Örömét megzavarta véletlen találkozása Dorotheával, de a megnőtt távolságért Casaubont okolta, hiszen ő már kijelentette jóval előbb, hogy Will „le fog csúszni". - Nem lesz honnan - felelte volna, ha Mr. Casaubon a jóslatát egyenest neki címezi, és egy hirtelen pirulásnál nem lett volna több a bosszúsága. Hanem a dac öröme más, meg más a következmények nyögése is.

A városi közvélemény mintha Mr. Casaubon nézetét igazolta volna az *Úttörő* új szerkesztője felől. Lydgate esetével ellentétben, Will úri rokonsága nem volt jó ajánlólevél - rebesgették, igen, hogy az ifjú Ladislaw unokaöccse Mr. Casaubonnak, ámde rebesgették azt is, hogy „Mr. Casaubon nem kezeskedik érte".

- Brooke fogadta fel - állapította meg Mr. Hawley -, s talán éppen hogy megdöbbentsen mindnyájunkat. Casaubon alighanem tudja, mit tesz, mikor kitagadja ezt a fiatalurat, holott a neveltetéséért megfizetett. Brooke-ra vall ez is. Ki mindennek barátja, mindennek bolondja.

Willnek némely különösségei, költői természetűek vagy sem, Mr. Kecknek, a *Harsona* szerkesztőjének nézetét támogatták, aki azt hirdette, hogy Ladislaw nemcsak lengyel kém, hanem hóbortos eszű is, ki-ki láthatja a nyelve olajozott forgásán, valahányszor a szónoki emelvényre fölkap - márpedig Will fölkapott, ha tehette, és elragadó hevével leverte lábáról a lomha szavú, tisztes angolokat. Keck gyűlölködve nézte, hogy rázza a kese hajpászmáit ez a cingár ember, s hogy dörög akár órák hosszat olyan szentelt intézmények ellen, „amelyek álltak, mikor ő még a világon sem volt". A *Harsona* egyik vezércikkében Keck úgy jellemezte Ladislaw beszédét a reformgyűlésen, mint az „*energumen* vakhitének kitörését - tűzijátékos biztonsággal próbálván takargatni jelentései felelőtlenségét és tudásának ásító hézagait".

- Keményen odamondogatott neki tegnap, Keck - dicsérte Sprague doktor gunyorosan. - Csak azt tudnám, mi az az *energumen*?

- Ó, az valami kutyagumen, amit a francia forradalomban főztek ki - felelte Keck.

E veszélyes vonásoknak furcsa mása volt néhány egyéb, szóbeszédre okkal szolgáló hajlama. Művészi és gyengéd szeretet vonzotta a kisgyerekekhez - minél kisebbek, fürgébbek, lehetetlenebb öltözetűek voltak, Will annál szívesebben kereste a kedvüket. Tudjuk már, hogy Rómában is elcsavargott a szegénynegyedekben, s e szokása Middlemarchban sem hagyta el.

Valami módon összeszedett egy csapat koszmók gyereket, loboncos hajú fiúcskákat, kiknek tépett bugyogójából némi ingek lógtak ki, kislányokat, akik az ujjukkal vájták ki szemükből a hajat, hogy fölnézhessenek rá, és izmosabb bátyókat is, megállapodott hétéveseket. Ezt a társaságot hordta ki cigányos táborozásra a halselli erdőbe mogyorót szüretelni, és amikor a hideg idő beköszöntött, derűsebb napokon csikófából pásztortüzet raktak a hegyoldalban, Will pedig mézeskaláccsal etette őket, és háznál tömött paprikajancsikkal színjátékot rendezett a mulatságukra. Egyik furcsaság. Másik, hogy olyan házaknál, ahová bejáratos lett, végignyúlt teljes hosszában a szőnyegen beszéd közben, és más látogatók is e helyzetben találták, megerősödvén abbeli nézetükben, hogy a vegyes vér erkölcstelenséggel páros.

Cikkei és beszédei persze olyan családoknál ajánlották be elsősorban, akik az új pártalakulásban amúgy is a reformhoz szegődtek volna. Bulstrode-ékhoz is meghívták, itt azonban nem heveredhetett el a szőnyegen, és Mrs. Bulstrode a lelkes szavait hallgatván katolikus országokról, az Isten békéjét sejtette benne az Antikrisztussal, és gyanúja igazolódott, hogy ezek az ifjú gondolkodók az ő házukat fövenyre építették.

Farebrotheréknél viszont - mert a sors játékos kedve szerint a nemzeti küzdelemben a lelkész is Bulstrode táborába került - Will a hölgyek kedvence lett, kiváltképp a csöpp Miss Noble-é, s az utcán hamarosan melléje szegődött, amikor a csöpp kosarát vitte, és karját nyújtva nem tágított mellőle jótékony körútjain, hogy a szegények házánál lerakosgathassa tulajdon tányérjáról csent apró csemegéit.

A legtöbbet mégis Lydgate házát látogatta, ahol bátran henteregehetett a szőnyegen. A két férfi nem hasonlított ugyan egymásra, mégis összeillettek. A parancsoló modorú Lydgate-et ép emberek bolondériái nem bosszantották, Ladislaw pedig nem szórta igazgyöngyeit értetlen

disznók elé. Rosamonddal, igaz, durcásan és szeszélyesen viselkedett, néha éppenséggel udvariatlanul - Rosamond nagy meglepetésére. Will társasága, muzsikus hajlama, szerteágazó beszéde mégis egyre fontosabbá vált a számára, s tetszett neki, hogy foglalatosságaiba sose merül oly mélyen, mint férje, aki hiába volt gyengéd és türelmes, modora nyerseségével mégiscsak balítéletét táplálta az orvosi mesterség iránt.

Lydgate gyakran gúnyolta a reformjavaslat mindenhatóságába vetett általános hitet, mert bántotta, hogy a kórtan szomorú állapotát feledteti. Ezért szeretett Willnek is kínos kérdéseket szegezni alkalmanként. Egy márciusi estén Rosamond hattyúprém galléros meggyszínű ruhájában ült a teaasztalnál, Lydgate pedig, fáradtan érkezvén haza a beteglátogatásból, a tűz mellé telepedett, s a szék karján átvetett lábbal, borúsan tanulmányozta az *Úttörő* hasábjait. Rosamond látta, hogy bántja valami, ezért nem kereste a tekintetét, hanem magában hálát adott az égnek, hogy őt derűsebb természettel áldotta meg. Will Ladislaw hanyatt fekve roppant elmélyülten vizsgált egy függönyrudat, és halkan dúdolgatta a *Mikor arcát először láttam* dallamát. Az öleb a szőnyegen két mancsa közül a nagyobb terület bitorlóját figyelte némán, de ellenségesen.

Rosamond férje elébe tette a teát. Lydgate földhöz csapta az újságot, és Willhez fordult, aki most föltápászkodott, és az asztalhoz lépett.

- Minek felfújni ezt a Brooke-ot, mint újító földbirtokost, mondja, Ladislaw? A *Harsoná*-nak szolgáltat vele nagyobb céltáblát.

- Mit sem tesz az. Aki az *Úttörő*-t olvassa, az úgysem olvassa a *Harsoná*-t - felelte Will. Fölhajtotta a teáját, és céltalanul kóválygott a szobában. - Azt hiszi, a közönség átszellemülést keresve olvassa a lapokat? Akár boszorkányok szombatját rendezhetnénk nekik... „Kavarod, habarod, az lesz, aki akarod”... és bosszúból úgy megkavarhatnánk őket, hogy mindenki a más véleményét vallaná.

- Farebrother szerint nem valószínű, hogy Brooke-ot megválasztanák, ha a sor rákerül. Azt mondja, a leghangosabb párthívei a döntő pillanatban mást állítanának helyette.

- Megpróbálni nem árt. Ráférne a környékre egy tárca nélküli miniszter.

- Miért? - kérdezte Lydgate. Gyakran élt a kurtán odavetett kérdőszóval.

- Hogy a helybéli butaságnak méltó képviselete legyen - nevetett Will fürtjeit rázván. - Aztán az ilyeneket a legjobban még a hivatal rakoncázza meg. Brooke nem rossz fiú, de amióta erre a képviselőházi csalétekre ráharapott, azóta javít a birtokán is.

- Közéleti tisztségre alkalmatlan - mondta ki Lydgate megvetően az ítéletet. - Mindenki csalatkozna, aki a bizalmát belevetette. Elég, amennyit a kórházban látok belőle. Csakhogy ott Bulstrode tartja a kezében a gyeplőt, és nem ereszti szabadjára.

- Kérdés, milyen mértékkel mérjük a közéleti embereket - mondta Will. - Brooke az alkalomhoz illik. Amikor az emberek végre eljutnak a döntésig, aminthogy most, úgy látszik, eljutnak, nem embert akarnak, csak egy szavazatot.

- Látja, ez maguknak, közíróknak, a baja, Ladislaw. Egy reformot egyetemes orvoslatnak kiáltanak ki, aztán olyanokkal akarják megvalósíttatni, akik maguk is az orvoslandó bajban szenvednek.

- Hát aztán? Disznó se tudja, mitől hízik, beteg se, mitől gyógyul - vágta rá Will, mestere a rögtönzésnek akkor is, ha az elébe került kérdést meg sem gondolta.

- Ez nem mentsége a reményes mesterséges felszításának. Az emberekkel lenyeleti a reformjavaslat békáját, aztán tóduljanak a szavazóládákhoz, és válasszanak kócjankókat, akik csak a kezüket tudják felrakni. Az erkölcsi züllés ellen mennydörög, holott nincs züllöttebb politika, mint elhitetni az emberekkel, hogy parlamenti hókuszpókusz gyógyítja a társadalmat.

- Mindez igen szép, tisztelt barátom. Hanem a gyógyítást el kell kezdeni valahol. Az általános züllésben a reformjavaslat a lábát megvetni segít az embert. Mit mondott Stanley valamelyik nap? A Tisztelt Ház már régen hánytorgatja a vesztegetések apró-cseprő ügyeit, firtatván, vajon ez vagy amaz a választó dugott-e egy pengő koronát, mikor pedig nyílt titok, hogy minden képviselői szék pénzen kél el. Kivárni, amíg a közembereknek lelkiismeretük támad, és megjön az eszük... Lárifári! Más indulatra ugyan nem számíthatunk, mint ami egy osztály sérelméből fakad. A leghasznosabb ész pedig az lesz a végén, amelyik az indulatos követeléseket egyensúlyozni képes. Ezért kérdem a cikkben: melyik fél a sértett? Én azt támogatom, aki a sértett követeléseit támogatja, nem pedig a sérelem dermedt erkölcsű fenntartóját.

- Részletkérdéseket zengedelmekkel elintézni nem lehet, Ladislaw. Ha a gyógyító patikaszereket javaslom, abból nem következik, hogy a köszvényre ópiumot rendelek.

- Nem részletkérdés, hogy megvárjuk-e, amíg a reformterv végrehajtásához makulátlan emberek kerülnek. Mit ajánlana a helyemben? Ha volna két embere, az egyik az orvosi reform végrehajtása mellett kardoskodna, a másik meg ellene, firtatná-e, melyiknek nemesebbek az indítékai, s melyiknek élesebb az elméje?

- No persze - ismerte el Lydgate, látván, hogy éppen azzal az érvvel szorították sarokba, amelyet maga is annyit forgat -, ha az ember azokat fel nem használja, akik kínálkoznak, megáll a tudomány. Tegyük fel, hogy minden igaz, amit a városban Bulstrode-ról beszélnek... nekem mégis az a fontos, hogy esze és akarata van ügyem megvalósításához. Más tekintetben nem is vállalnék közösséget vele - berzenkedett Lydgate, mert Farebrother tanácsai jártak az eszében. - Senkim-semmim. Fel nem fújnám a személyét semmi önös okból... erre az egyre ügyelnék.

- Azt akarja mondani, hogy az én okaim önösek? - fordult feléje Will, mint akit megcsíptek. Lydgate most először talált az elevenére, alighanem azért, mert nem örült volna, ha Brooke-kal való viszonyának alján kutaszolnak.

- Éppen nem - felelte Lydgate. - Csupán a magam tettét okadatolom. Azt állítom, hogy az ember szövetséget köthet valamely különös cél érdekében olyanokkal is, akiknek indítékai kétes értékűek. De csak az esetben teheti, ha tulajdon függetlensége felől bizonyos, és nem önös érdekein munkál, állását vagy pénzét tekintve.

- Más iránt miért nem ilyen engedékeny akkor? - érdeklődött Will sértődötten. - Nekem is drága a függetlenségem. Én is éppannyi joggal hihetem, hogy önös érdek fűzi Bulstrode-hoz, mint amennyire rólam hihető az önzés Brooke-kal kapcsolatban. Az indítékokat becsületbelieknek kell tekintenünk, mert nem bizonyíthatók. Hanem ami a pénzt meg a társadalmi állást illeti - zárta Will, sörényét hátravágva -, világos lehet, hogy vágyak ezekhez nem hajtanak.

- Félreért, Ladislaw - nézett rá Lydgate meglepetten. A maga igazolásával volt elfoglalva, észre sem vette mindeddig, hogy mosakszik Ladislaw is. - Bocsánatát kérem, ha akaratlanul megbántottam. Valójában a világi érdekek regényes megvetésével szoktam jellemezni. A kérdés politikai részében pedig a meggyőződéseit firtattam.

- Milyen harapósak vagytok ma este! - méltatlankodott Rosamond. - Nem is érteném, miért kellett volna a pénznek szóba kerülnie. A politika meg az orvostudomány épp elég nektek a civódásra. Ha más kérdés nem volna, még ezen a kettőn is hajba kapnátok egymással s az egész világgal.

Rosamond közönyös arccal mondta el mindezeket, aztán felkelt, meghúzta a csengőzsinórt, s a munkaasztalához lépett.

- Szegény Rosy! - vigasztalta Lydgate, s a karját elébe nyújtotta, amint Rosamond elment volna mellette. - A vita nem mulattatja a tündéreket. Halljunk valami muzsikát. Kérd meg Ladislaw-t, énekeljen veled.

Will távoztával Rosamond megkérdezte férjétől: - Mi hozott ki annyira a sodrodból ma este, Tertius?

- Engem? Hiszen Ladislaw csattant fel! Lobbanékony, akár a tapló.

- De előbb. Láttam rajtad, hogy már akkor bántott valami, mielőtt megérkezett. Amiatt bonyolódtál vitába vele. Elkeseredek, ha ilyennek látlak, Tertius.

- Goromba pokróc vagyok - vallotta meg Lydgate, és bűnbánóan simogatta Rosamondot.

- Mégis mi bánt?

- Ó, semmi... hivatali gondok.

Holott a bútor fizetését sürgető levelet kapott. Rosamond azonban gyermeket várt, Lydgate nem akarta aggasztani.

NEGYVENHETEDIK FEJEZET

Hű szerelem hiába nincs:
Hívebb az érzés, drágább a kincs.
Nem a művészet alkotása,
A lélek zugán van lakása.
Virága a mezőn virít.
Földet ruház, eget vidít,
Mélybe gyökerez, magasba nő,
Menny és föld szülötte ő.

Összeszólalkozásuk szombat este történt. Will Ladislaw a fél éjszakát áttöprengte, s megmegújuló bosszúsággal gondolta el, miért is telepedett le Middlemarchban, és a szekerét mi végre kötötte a Mr. Brooke-éhoz. Amilyen habozó volt a döntés előtt, olyan érzékeny lett utóbb: minden célzásból azt értette, hogy nem kellett volna az állást elvállalnia. Lydgate célzására is azért ugrott, s dühe még mindig nem hagyta nyugodni. Vajon nem tesz-e bolondot? S éppen most, amikor nem bolondjában akar eljárni? Eljárni, de mi végre?

A célja bizony nem volt határozott. A lehetőségek szellős általánosságban álltak előtte. Holott nincs gondolatokkal és szenvedélyekkel élő emberi lény olyan, amelyik ne igyekeznék szenvedélyei végére gondolni, és ne kelnének képek benne szenvedélyeinek reménykedő csitítására vagy iszonyattal borzolására. Csakhogy ami mindnyájunkra jellemző, mindannyiunkkal másként történik. Will szelleme éppen nem tartott a járt úton: le-letért örömeinek ösvényére, s ezeket a parton ügető úriember ugyancsak bolondosan tekergőknek nézte. Rávallott esze járására, hogyan formált boldogságot Dorothea iránt való érzéséből. Különös talán, mégis igaz, hogy afféle rosszakaratot, amilyennel Mr. Casaubon gyanúsította - hogy tudniillik Dorothea megözvegyülésére szítja az érdeklődését, hogy majd kérőként állhasson elébe -, egyáltalán nem táplált, ilyen lehetőséget sem színezgetett, holott mindnyájan „arra a másik lehetőségre" várunk, mintha mennyországunk volna. Éppen hogy nem melengetett aljasnak nevezhető reményeket, és már amúgy is kínos igyekezettel tisztázta volna magát a hálátlanság vádja alól - sőt, lappangó gyanúja, hogy a férjén kívül annyi más minden választja el Dorotheától, el is fordította képzeletét Casaubon halandó sorsáról. Légi gondolkodásának voltak egyéb okai is. Will, mint tudjuk, el nem viselte volna, hogy kristályán homály támadjon: kétségbe ejtette s egyszersmind örömmel töltötte el Dorothea nyugalma, ahogy ránézett, s ahogy beszélt vele - valami felemelő volt elgondolnia Dorotheát a maga változatlanságában, nemhogy változását áhította volna. Nem borzadunk-e meg valahányan a nemes dallam útszéli változatától? Vagy nem dermeszt-e meg az az újság, hogy valamely karc vagy metszet, amelyre elragadtatásunkban lopva pillantottunk, éppen nem ritka jószág, akár meg is vehetjük, mint egy sárcipőt. Boldogságunkat érzéseink emelkedettsége teszi. Ezért Will mintha vagyont örökölt volna Dorotheához fűződő érzéseivel, hiszen az élet körömmel próbálható javaira fittyet hányt. Éppen amit szenvedélye hiábavalóságának neveztek volna mások, az volt a habja a képzelete örömének: magán tapasztalhatta meg a szerelmi költészet szárnyaló igazát. Dorotheát mindörökké lelke trónusára ültette, más nő fentebbre nála nem kerülhetett, s ha örökszép lejtésű szótagokba foglalhatta volna a koronázást, alighanem így zeng a vén Draytonnal:

Elélhetnek a majdani királynők
Magasztalásod dús fölöslegén.

A cél azonban kétséges maradt. Mi egyebet tehetett volna Dorotheáért? S mit ér a szenvedélye Dorotheának? Nem tudhatta. Csak megmaradhatott a közelében. Dorothea ismerősei közül egyet el nem gondolhatott, akivel olyan nyugalmasan, bizalommal szólt volna, mint ővele. S ha egyszer azt mondta, szeretné, ha maradna, akkor marad, ha sárkányok hét torokból hányják a tüzet körülötte, akkor is.

Erre a bizonyosságra jutott Will minden kétkedésében. De néha felkelt tulajdon elhatározása ellen. Ingerültség fogta el, mint ezen az éjjelen is, mert mintha rá akarták volna sütni, hogy közéleti szereplése Mr. Brooke segédletében nem olyan hősies, mint amilyennek mutatni szeretné. Ingerültségéhez még egy körülmény járult: hogy hiába hoz ő áldozatokat Dorotheáért, ha nem is láthatja. Ennyi kellemetlen igazsággal egyszerre szembe nem nézhetvén, fellázadt vezérelve ellen, és így szólt: - Kötözni való bolond vagyok.

S mivel vívódása Dorothea körül zajlott, most is vágy éledt benne, mint annyiszor, hogy a látásával gyógyítsa baját. Eszébe jutván, hogy holnap vasárnap, föltette, hogy ellátogat a lowicki templomba. Aludt egyet az ötletre, s amikor a reggel józan világosságában öltözni kezdett, megszólalt az Ellenvetés szelleme:

- Dacolni mersz Mr. Casaubon tilalmával! Dorothea megneheztel érte.

- Dehogyis! - feleselt a Hajlandóság. - Hogy próbálhatna eltéríteni jámbor szándékomtól, hogy ezen a tavaszi reggelen egy kies vidéki templomba ellátogassak? Dorothea örülni fog igenis.

- Mr. Casaubon azt hiszi majd, hogy vagy az ő bosszantására, vagy Dorothea látására siettél.

- Nem igaz, hogy a bosszantására sietek. De miért ne siethetnék Dorothea látására? Hadd szenvedjen egy kicsit. Rájár másokra is a rúd. Mindig szerettem azt a csöndes kis templomot meg a gyülekezetét. Különben ismerem Tuckerékat, majd beülök a padjukba.

Hogy a hóbort erejével az Ellenvetés hangját elfojtotta, úgy lódult neki a lowicki útnak, mintha a Paradicsomba indult volna. Átvágott a halselli közlegelőn, megkerülte az erdőt, és elnézte, hogy zuhog át a napfény a rügyező lombkoronákon, friss sarjadásokat, mohákat és taplókat rajzolván körül a törzseken. Mintha vasárnapot ült volna a természet, az ő útját helyeselvén. Willt könnyen elfogta a boldogság, ha semmi a kedve ellen nem történt, és mostanára Mr. Casaubon ingerlésének gondolata is csak mulattatta. Arcára széles mosoly terült, ahogy a víz színén terül el a nap, bár nem épp a legnemesebb ok indította mosolyra. Elintézzük azt magunkban könnyen, hogy aki az utunkat állja, undok fráter, és jó lélekkel csipkedjük. Will könyvet szorított a hóna alá, két keze zsebben - olvasni nem volt kedve. Dudorászva gondolta el, mi lesz, hogy lesz majd benn a templomban, s ha kijönnek. Dalt faragott kedvére, hol egy régi nótára, hol rögtönzött hozzá dallamot. Nem volt éppen zsoltáros hangulatú, de az ő vasárnapjához illett:

Szentséges ég! Mi semmiség
Szerelmem tápláléka!
Szemvillanás. A semmi lég
S csalóka árny játéka.

Egy kézfogás. Lássuk, mi még:
Hogy arra visz a séta,
Amerre kedves a vidék,
Mert gondolnak rám néha.

Hallgatni loppal szentmisét,
Gyónni, mit szívem vét ma!
Jóságos ég! Mi semmiség
Szerelmem tápláléka!

Olykor, ha a kalapját lekapta, s hátrarázta a sörényét, teli torokkal nekieresztvén a hangját, olyan volt, mint a tájat tavasszal eltöltő szellem megtestesülése: merő vidámság, merő kósza remény.

Éppen beharangoztak, mire Lowickba ért. Még üres volt a templom, mikor beült a káplán padjába. Hanem azután sem ült melléje senki, mikor a gyülekezet egybesereglett. A pad szemben volt a szószékfeljáró ajtaja mellett álló papi székkel, és Will már-már attól tartott, hogy Dorothea hátha nem is jön, amíg a gyülekezetet tévő vidéki arcok karéját nézegette. Évről évre ugyanazok gyűltek össze e meszelt falak s kiérett régi padok között. Változás alig történt több, mint amennyit az erdőben észlelünk - itt-ott egy fiatal vessző hajt ki legföljebb. Mr. Rigg békaképe még mindig érthetetlenül idegen volt ebben a környezetben, ámde a Waule-ok és a Powderellek vidéki ága ott foglalt helyet az ősi padban, csak azért is. Solomon két orcája bíborpiros volt, mint valaha, és a tisztes pórok három nemzedéke a „jobb népekhez" híven eljött ma is - az apróbb gyermekek alighanem úgy tekintettek a fekete talárjában belebbenő Mr. Casaubonra, mint a jobb népek legjobbjára, kinek haragja mindőjük közt a legiszonyúbb. Lowick békességben élt még 1831-ben is, a reform nem zaklatta fel jobban, mint a vasárnapi prédikáció ünnepélyes mellhangja. A gyülekezet megszokta Willt a templomban a régibb időkből, senki ügyet nem vetett rá, s talán csak az énekkar várta szereplését.

A csendes környezetben végül megjelent Dorothea. A rövid utat a templom piacáig fehér hódprém félkalapjában és szürke köpenyében tette meg - így láttuk a Vatikánban is. Tekintete már belépéskor a szószék felé fordult, így nem csoda, hogy rövidlátón is hamarosan felfedezte Willt. Érzelmet nem nyilvánított. Talán csak sápadtabb lett, és ünnepélyes főhajtással ment el mellette. Will maga lepődött meg a legjobban, hogy kínos érzés fogja el, és rá nem mert nézni azután, hogy egymást köszöntötték. Két perccel később, amikor Mr. Casaubon kilépett a sekrestyéből, és leült Dorotheával szemközt, Will megdermedt. Nem nézhetett most már sehova, csak föl, a sekrestye ajtaja fölül kiszökő kis énekes karzatra. Lehet, Dorotheát is kínos helyzetbe sodorta a baklövése. Nem gyönyörködhetett zavartalanul Mr. Casaubon bosszúságában, sőt inkább Mr. Casaubon figyelhette elégedetten, hogy a fejét mozdítani nem meri. Ugyan hogy nem gondolta el ezt előre? Nem várhatta persze, hogy maga marad a káplán padjában. Tuckerék nem siettek a fölmentésére - talán el is költöztek Lowickból, mert Tucker helyét új pap foglalta el. Szidta magát mégis, hogy előre nem látta, milyen nehéz lesz akár rápillantania Dorotheára - azt hiheti még így is, hogy arcátlansága hozta ide. A csapdából nem volt szabadulás. Will kikereste énekeskönyvéből a zsoltárokat, és nézte szendén, akár valami tanítónő. Soha még reggeli istentisztelet ilyen hosszúra nem nyúlt, s úgy érezte, köznevetség tárgya közben. Ezt érdemli hát a távoli imádó! A kántor meglepetten látta, hogy Mr. Ladislaw nem énekli a gyülekezettel: „Áldjad, lelkem, az Urat", és úgy okoskodott, hogy a nátha lehet rajta.

Mr. Casaubon nem prédikált, így aztán Will kínos helyzete nem változott semmit, amíg meg nem történt az áldás osztása, és föl nem kelt mindenki. Lowickban az volt a szokás, hogy a jobb népek mennek ki elébb a templomból. Will hirtelen elhatározással, hogy megtöri a ránehezedő varázst, Mr. Casaubonra nézett. Hanem nagybátyja szeme a Mózes-szék ajtajának gombján pihent, majd mikor kinyitotta, Dorotheát maga elé engedve sietett ki a templomból, szemét föl sem vetette. Will elfogta Dorothea tekintetét, amint fordult ki a padból. Dorothea ismét fejet hajtott. Ezúttal izgalom látszott rajta, mintha könnyek fojtogatnák. Will utánuk eredt, de ők már az élősövény közt a lelkészlak kertjébe nyíló kiskapunál jártak, és nem néztek vissza.

Utánuk nem mehetett. Nem tehetett egyebet, vissza kellett fordulnia, ugyanazon az úton, szomorúan, délidőben, amelyen reggel oly reménykedőn érkezett. Világa elhomályosult, kívül, belül.

NEGYVENNYOLCADIK FEJEZET

Arany időm, imé, fakóra fordult!
Vánszorognak táncos perceim -
Nyűtt képüket mutatják még az egyszer,
S szélnek fordítván ősz loboncukat,
Elszéledeznek. Amerre a felhők.

Dorotheát a templomból hazaindulván azért fogta el kétségbeesés, mert látta, hogy Mr. Casaubonnak semmi szándéka szót váltani unokaöccsével, és hogy Will megjelenése még távolabbra taszította őket egymástól. Dorothea nem rosszallotta Will jöttét, sőt inkább azt hitte, keresi a kibékülést, amit ő maga is kívánt. Will nyilván arra számított, gondolta, hogy ha szembetalálkozik Mr. Casaubonnal, kezet szorítanak, és néhány barátságos szóval helyreáll a jó viszony. Azonban látnia kellett, hogy reményében csalatkozik. Will száműzetése az örökkévalóságig szólt, Mr. Casaubon pedig újabb keserűségével küzd: unokaöccse idetolakodott, és kerülnie kellett a tekintetét.

Mr. Casaubon különben sem volt jól azon reggel. Nehéz légzés kínozta, nem is prédikált. Dorotheát nem lepte meg tehát, hogy ebéd közben alig szólalt meg, Will Ladislaw-t pedig éppenséggel nem említette. Dorothea viszont többé szóba nem hozhatta a száműzöttet. Vasárnapi szokásuk szerint külön töltötték idejüket ebéd s vacsora között: Mr. Casaubon a könyvtárba vonult, s szunyókált főleg, Dorothea pedig a női szobában olvasgatott kedves könyveiből. Az íves ablak alatt a kis asztalon hevertek halomban - más mindenféle közt Hérodotosz is, kinek megfejtésére Mr. Casaubon oktatta néha, és ott volt régi olvasmánya, Pascal meg Keble műve, a *Keresztyén esztendő*. Hanem ma csak nyitogatta egyiket a másik után, olvasni nem tudott. Nyomasztotta mind. Baljós jelek Kürosz születése előtt... *Zsidó régiségek...* Istenkém!... *Kegyes mondacsok... Dicséretek szentelt koszorúja...* úgy szóltak hozzá, mint a fakolomp. Borzongtak a friss füvek s a tavaszi virágok is a szürke délutáni felhők alatt, amelyek görcsösen elfogták a napvilágot. Éltető gondolatai sem szolgáltak vigasztalással, csak a messzi sivár jövőt ígérték, s hogy társaságának akkor is megmaradnak. Másféle, nyüzsgőbb társaságot kívánt volna Dorothea ezeknél, és kívánsága egyre gyötrőbbé vált házaséletének hiábavaló erőfeszítései közt. Olyanná akart lenni, amilyennek férje kívánta, és férje soha meg nem nyugtatta, hogy lénye boldogító. Amire tört, ami felé az ösztöne hajtotta, azt, úgy látszott, meg nem kaphatja életében, mert a férje csak nyugtázta, meg nem oszthatta vele ezt az igyekezetét. Kár is volt küszködnie. Will Ladislaw személyét tekintve elejétől más nézeten voltak, és vitáik vége az lett, mióta Mr. Casaubon oly szigorúan megrótta Dorotheát Will vélt követelésének támogatásáért, hogy Dorothea férjét tartotta hibásnak, magát igazságosnak, de tenni semmit nem tehetett. A tehetetlenség aznap délután bénítóbban nehezedett rá, mint valaha. Tárgyat kívánt volna szeretetének, s hogy szeretete tárgyának ő is kedves lehessen. Olyan munkát áhított mindig, hogy hasznát megmutathassa benne, mint a napfény meg az eső, s most kiderül, hogy sírboltba költözött be, és olyan munkában segédkezik, amely napvilágot soha nem lát. Ma reggel egy percre megállt a sírbolt gádorában, és Will Ladislaw-t látta, amint elnyeli a pezsgően tevékeny távoli világ barátságos fénye, és Will eltűnőben egyszer feléje intett.

Könyvek nem használhattak. Nem használt a gondolkodás sem. Vasárnap lévén nem ülhetett kocsiba, hogy a gyermekágyból nemrég fölépült Celiát meglátogathassa. Nem volt hová menekülni a lélek békétlen üressége elől, tűrnie kellett, mint valami főfájást.

Vacsora után, mikor szokás szerint elkezdődött volna a felolvasás, Mr. Casaubon azt ajánlotta, hogy menjenek a könyvtárba, mert ott gyújtatott tüzet s világot. Mintha megéledt volna töprengései közben.

A könyvtárban Dorothea látta, hogy férje átrendezte íróasztalán sorakozó jegyzőkönyveit - s egyet mindjárt a kezébe is adott, a legjobban ismert kötetet, a többiek tartalomjegyzékét.

- Nagyon megköszönném, drágám - kezdte, helyet foglalván -, ha felolvasás helyett ma este a tételeket sorolnád, s amelyiknél azt mondom, „megvan", ceruzával kipipálnád. Ez az első része egy régen tervezett rostálásnak, s ahogy a munkával haladunk, megismertetlek a válogatás némely szempontjaival, hogy azon túl majd, mint remélem, követhessed az elgondolásom.

Ez a javaslat csupán eggyel szaporította Lydgate-tel való emlékezetes beszélgetése óta az arra valló jeleket, hogy Mr. Casaubon nem húzódozik többé, és nemcsak beavatja munkájába Dorotheát, hanem egyre nagyobb terhét rója rá.

Dorothea már vagy két órája olvasta s pipálta a tételeket, amikor Casaubon megszólalt: - Fölvisszük magunkkal ezt a kötetet... a ceruzát is, ha leszel oly kedves... és ha olvasásra kerülne a sor éjszaka, majd ezt folytatjuk. Nem fárasztalak, remélem?

- Azt olvasom mindig a legszívesebben, amit te hallanál - mondta Dorothea a színigazat, mert valóban iszonyodott az olyan felolvasástól vagy más akármitől, amiben férje megelégedését nem találta.

Dorothea jellemereje másokban is tiszteletet ébresztett, és egy idő múltán férje is meghagyta, bármily féltékeny és gyanakvó volt, hogy ígéreteinek becsületességében feltétel nélkül meg lehet bízni, és hogy teljes akaratát az általa is elismert célnak szenteli. Újabban éppenséggel odáig jutott, hogy ezeket az erényeket mintegy tulajdonának tekintve jobban kamatoztatni kívánta.

Olvasásra csakugyan sor került. Dorothea fiatalos fáradtságában hamarosan elaludt, majd arra ébredt, hogy fényt lát - mintha meredeken mászna felfelé, s a csúcson megpillantaná a napot -, s szemét kinyitván meleg köntösében ott látta férjét a kandallóhoz húzott karosszékben, a parázsló zsarát mellett. Két gyertyát meggyújtott, úgy várta, hogy Dorothea felébredjen, költeni nem akarta.

- Nem vagy jól, Edward? - kérdezte Dorothea nyomban.

- Fekvő helyzetem nyomasztóvá vált. Itt ülnék inkább egy ideig.

Dorothea fát vetett a tűzre, beburkolózott, és megkérdezte férjét: - Akarnád, hogy most olvassak?

- Lekötelezn*é*l, Dorothea - felelte Mr. Casaubon udvariasságában is egy árnyalattal nyájasabban, mint egyébkor. - Kerül az álom, de elmém meglepően tiszta.

- Attól tartok, megterhel az éjszakai izgalom - aggodalmaskodott Dorothea, mert eszébe jutott Lydgate figyelmeztetése.

- Nem vagyok különösképpen izgatott. A gondolkodás jólesik.

Dorothea nem mert több ellenvetést tenni, és vagy egy óra hosszát olvasott az esti feladat szerint, csak a lapok peregtek gyorsabban a kezében. Mr. Casaubon figyelme éberebb volt, s szinte várta, mi következik, Dorothea alig kezdte el a tétel olvasását. - Helyes... megvan - vagy: - Pipáld ki, a következőt... Ezt a második kitérőt Krétára mellőzzük. - Dorothea csak ámult, hogy láthatja át madárröptében azt a földet, amelyen évekig csigalassúsággal haladt.

- Hajtsd be a könyvet, drágám - mondta végül Mr. Casaubon. - Holnap folytatjuk. Hosszú ideig odázgattam, most már szívesen látnám a végét. De megfigyelheted, hogy elvem a rostálásban: a bevezetőben világosan felvázolt tételhez elégséges, de nem terjengős példatárat fűzni. Érted a szándékom?

- Értem - válaszolta Dorothea remegő szívvel.

- Most pedig azt hiszem, ideje, hogy pihenőre térjek - mondta Mr. Casaubon. Lefeküdt, és megkérte Dorotheát, hogy fújja el a gyertyákat. Már feküdt Dorothea is, és a sötétségben csak a parázs pillogott, mikor Casaubon újból megszólalt:

- Mielőtt elaludnék, még egy kérésem volna, Dorothea.

- Mit tehetnék? - kérdezte Dorothea borzongva.

- Közöld velem szándékod: kívánságaimat, ha meghalok, azután is teljesíted-e? Elállasz-e az olyan cselekedettől, amelyet rosszallanék, és elgondolásaimhoz tartod-e magad?

Dorotheát nem lephette meg ez a kérdés. Mindenféléből következtetett, hogy férje új jármot készít számára. Mégsem felelt rögtön.

- Megtagadod? - kérdezte Mr. Casaubon érdes hangon.

- Meg nem tagadtam még - felelte Dorothea mintegy a lelkiismeretének válaszolva -, de ígéretet addig tőlem ne végy... tennem sem volna becsületes... amíg nem tudom, miben köt meg. A szeretet parancsait követem ígéret nélkül is.

- De a magad feje szerint. Arra kérlek, hogy az én döntésem szerint járj. Te pedig megtagadod.

- Dehogy, drágám, dehogy! - tiltakozott Dorothea félelmek közt vergődve. - Nem adnál egy kis várakozási időt? Teljes lelkemmel a te megnyugvásodat szolgálnám, de fogadalmat ilyen hirtelenében nem tehetek... kivált, ha azt se tudom, mire kötelez.

- Nem bízhatol-e meg kívánságaim természetében?

- Hadd gondolkozzak holnapig - kérlelte Dorothea.

- Holnapig tehát - mondta Mr. Casaubon.

Dorothea hamarosan hallotta, hogy alszik. Csak az ő szemére nem jött álom. Nem mozdult, hogy ne zavarja, de elméjében összecsaptak a gondolatok, és képzelete hol az egyik, hol a másik pártjára kelt. Nem is sejtette, hogy férje másfelől akarná a kezét megkötni, nem éppen a munkájában. Dorothea annyit látott csak, hogy Mr. Casaubon e vegyes anyaghalmaz rostálására szánná az ő életét - hogy kétséges példákat szemezgessen még kétségesebb tételekhez. Boldogtalan Dorothea! A hitét már elvesztette e Kulcsban, férje életének nagyralátó művében. Nem csoda, hogy jobban ítélt hiányos műveltséggel is, mint a férje. Pártatlanul és ép érzékkel mérlegelte a valószínűségeket, férje pedig a mérleg egyik serpenyőjébe tette teljes önzését. Dorothea most a napokat, hónapokat, éveket próbálta elképzelni, amit majd e porlott múmiák, e hagyományforgácsok válogatásával tölthet - olyan elgondolás szolgálatában, amely már születése pillanatában fonnyadt volt, mint a váltott gyerek. Nem kétséges, hogy élénk tévedések serkentik élénk légzésre az igazság magzatait. Mikor az aranycsinálók kutatni kezdték az anyagok természetét, a kémia testét készítették lelke bevonulásához: Lavoisier megszületett. Azonban Mr. Casaubon elemkutatásai a hagyományok vegyületei közt nem ígértek semmi nagy véletlen felfedezést. Feltételezések ingatag talaján tapickált, mint azon szófejtők, akiket a hangzás azonosságai csábítanak el, amíg ki nem derül, hogy valamiként minden nyelv egybehangzik. A hasznosítás nem edzhette meg elméleteit, és élettel nem volt közelibb találkozásuk, mint Góg és Magóg neve értelmének kihüvelyezése - viszont az élet közbe sem

szólt, mint ahogy nem szól az olyan tervbe sem, amely a csillagokat madzaggal kötné össze. Dorotheának gyakran rövid pórázra kellett fognia türelmetlenségét, amikor már látta, hogy nem a tudomány hőn óhajtott fellegváraiba vonult be társnak, hanem időt rabló rejtvényfejtésben vesz részt. Most persze megértette, miért a férje hirtelen ragaszkodása. Hiszen belé veti az utolsó reményét, hogy munkája valaha formát ölthet. Először úgy látszott, nem akarja beavatni, de a sors megmutatta iszonyú szigorát a fenyegető halál képében...

E gondolatnál Dorothea sajnálata tulajdon jövőjéről férje múltja felé fordult - és jelen küzdelme felé, amire múltja vitte ugyancsak: a magányos munka, a gyenge önbizalom holtsúlya alatt roskadozó becsvágy, a messzibe vesző cél, az elnehezülő test, s most végül a feje fölött függő kard érzése! Hát ő nem azért akart-e hozzámenni, hogy élete munkáját megkönnyítse? Csakhogy akkor még ezt a munkát oly nagynak képzelte, hogy az alázatos szolgálatot megköveteli. Helyes-e, vigasz-e a bajában férjének - de lehetséges-e, ha megígéri is, hogy e taposómalomban örömtelen robotoljon?

Megtagadhatja-e a kívánságát? Mondhatja-e: „Ilyen emésztő vágynak nem leszek szolgája”? Azt tagadná meg halála esetére, amit életében szinte bizonyosan megtenne. Ha életben marad, még tizenöt évig vagy tovább, ahogy Lydgate biztatta, neki az életét úgyis arra kell szánnia, hogy engedelmesen segítse.

Csakhogy élőt szolgálni más, mint halott szolgálatára tenni ígéretet. Amíg a férje él, olyat nem követelhet tőle, ami ellen ne tiltakozhatna. Az élő parancsát meg is tagadhatja akár. És megtörténhet - ez a gondolat megfordult a fejében többször is, bár elhinni nem hitte igazán -, hogy valami előreláthatatlant kér, hiszen másként miért ne mondta volna meg, mire akarja az ígéretét venni? De nem... minden gondolata a munkája: a munkájához akarná fogyó életét az övével kipótolni.

Ezért ha azt mondaná: „Nem! Ha meghalsz, egy ujjal nem nyúlok többé a munkádhoz” - beteg szívére taposna rá.

Dorothea négy órán át vergődött e kérdéssel, s tanácstalanságában nem juthatván döntésre, már csak imádkozott. Mint a kisírt gyerek, úgy aludt el kora reggel, és mire felébredt, a férje már nem volt a szobában. Tantripp elmondta, hogy imádkozott, megreggelizett, aztán lement a könyvtárba.

- Sohasem láttam ilyen sápadtnak, asszonyom - jegyezte meg a terebélyes Tantripp, aki már Lausanne-ba elkísérte a nővéreket.

- Látott-e már kicsattanó színben, Tantripp? - mosolyodott rá Dorothea halványan.

- Hátha nem is éppen kicsattanó színben, de olyannak, mint a nyíló rózsaszín harangfű. De ha mindig azokat a poros könyveket szagolgatja, milyen is legyen? Dőljön le egy kicsit ma reggel, asszonyom. Majd én megmondom, hogy nem jól van, és nem mehet be abba a zárt levegőbe ott a könyvtárban.

- Nem, nem! Inkább sietnem kell - mondta Dorothea. - Mr. Casaubonnak ma nagy szüksége van rám.

Azzal az elhatározással ment le, hogy teljesíti kérését, de nem állít be azzal - majd megmondja később a nap során.

Amint a könyvtárba belépett, Mr. Casaubon fölnézett az asztaltól, ahová könyveket rakott le éppen, és így szólt:

- Vártam már a megjelenésed, drágám. Jókor munkának akartam látni ma reggel, de valamiért kedvetlen vagyok. Talán sok volt a tegnapi izgalom. Sétálnék egyet a sövény mentén, mivel a levegő mára megenyhült.

- Az lesz a legjobb - mondta Dorothea. - Nehéz szellemi munkát végeztél a múlt éjjel.

- Befejezni akkor fejeztem volna be igazán, ha az utolsó kérdésemmel is dűlőre jutok. Remélem, elkészültél a válasszal, Dorothea.

- Kimehetek utánad a kertbe egy kis idő múltán? - kérdezte Dorothea, mert egy lélegzetnyi szünetet szívesen nyert volna.

- Kinn leszek a tiszafasoron egy félórát - mondta Mr. Casaubon, azzal kifordult a könyvtárból.

Dorothea nehéz szívvel csöngetett, és megkérte Tantrippet, hozzon le neki kalapot, meleg köntöst. Néhány percig mozdulatlanul ült, de az éjszakai vívódás nem kezdődött újból. Csak annyit érzett, hogy igennel fogja megpecsételni sorsát - gyengeségében retteg attól, hogy elevenébe hasítson férjének, ezért mást, mint engedelmességet nem fogadhat. Tűrte mozdulatlanul, hogy Tantripp segítse rá félkalapját, kendőjét, holott nem szokta ennyire kiszolgáltatni magát.

- Az Isten könnyítsen a keresztjén, asszonyom! - szaladt ki Tantripp száján a szeretet e nyilvánulása, hiszen most nem tehetett többet törékenyen szép gazdájáért, mikor már a félkalap csokrát is megkötötte a nyakán.

Ez volt az utolsó csöpp Dorothea izgalmainak poharába. Könnyekben tört ki, és Tantripp karjára borult zokogva. De hamarosan megemberelte magát, megtörölgette szemét, és az üvegajtón át kilépett a kertbe.

- Nem bánnám, ha abból a sok könyvből kata-komát építenének a maga gazdájának - vetette oda Tantripp Prattnak, az inasnak, a társalgóban. Tantripp megjárta Rómát, végignézte a régiségeket, mint tudjuk, mégsem volt hajlandó másként emlegetni Mr. Casaubont, mint a „maguk gazdáját", ha a személyzettel beszélt.

Pratt csak nevetett. Szerette a gazdáját, de Tantrippet még jobban.

Dorothea lépte tétova lett kinn a fák alján, a murvás sétányon. Láttuk már ilyennek egyszer, más okból. Akkor attól tartott, hogy segítő közeledését elutasítják, most meg rettegett, hogy segítségével magát kötözi meg mindörökre. Sem törvény, sem emberek véleménye nem kötelezhette erre, csakis férje természete s tulajdon részvéte, házasságának csupán eszményi, nem pedig valóságos igája. Jól látta helyzetét, mégis béklyóban volt: nem üthet egy megtört lelken, aki hozzá folyamodik. Ha ezt gyengeségnek tartjuk, hát Dorothea gyenge volt. A félóra azonban lejárt, nem halogathatta tovább a választ. Mikor befordult a tiszafasorba, nem látta férjét, s ahogy ment tovább, újabb fordulókban sehol nem tűnt fel kékköpenyes, bársonysapkás alakja - a kertben a hűvösebb napokon ezeket viselte. Aztán eszébe jutott, hogy a lugasban pihenhet, arra kanyarodott el a fasor. Már a fordulóból látta a padon. Két karja a kőasztalon nyugodott, fejét ráhajtotta, és kék köpenyét előrevonta, hogy arcát kétfelől takarja.

„Kimerült az éjjel" - gondolta Dorothea, mert azt hitte, elszundíthatott, aztán eszébe jutott, hogy ez a lugas nyirkos a pihenéshez. Az utóbbi időben ilyen helyzetben gyakran látta férjét, amikor felolvasott neki, talán mert kényelmesebben pihent így - néha beszélt is, fejét föl sem emelve. Dorothea belépett a lugasba, és így szólt: - Itt vagyok, Edward. Kész a válaszom.

Mr. Casaubon nem mozdult. Dorothea azt hitte, mélyen alszik. Vállára tette a kezét, úgy szólította újból: - Készen a válaszom! - Nem mozdult erre sem. Dorothea zavart félelmében lehajolt hozzá, levette bársony sapkáját, s az arcához simulva kétségbeesetten kiáltotta:

- Ébredj, drágám, ébredj! Hallgass meg! A válasszal jöttem!

A válasznak nem kellett elhangzania.

Később Lydgate ült ott Dorothea ágya mellett, és hallgatta lázálmát, amint hangosan gondolta el ismét, mi zajlott benne az elmúlt éjszaka. Lydgate-et megismerte, nevén szólította, de úgy hitte, hogy mindent el is kell magyaráznia neki, és újra meg újra kérlelte, hogy magyarázatát továbbítsa férjének.

- Mondja meg neki, hogy hamarosan lemegyek hozzá, és leteszem a kezébe fogadalmamat. Csak meggondolni volt olyan nehéz, abba betegedtem bele. De nem nagyon. Hamarosan jobban leszek. Mondja meg neki.

Hanem a csendet férje fülében meg nem törhette senki.

NEGYVENKILENCEDIK FEJEZET

Tisztázni ezt a helyzetet
Varázslónak a dolga:
Egy úr, amit a kútba vet,
Ki nem húzza száz szolga.

- Nem bánnám, ha eltitkolhatnánk Dorothea elől - mondta Sir James Chettam a homlokát ráncolgatva, és a szája körül megsemmisítő undor látszott.

A könyvtár kandallója előtt állt a medvebőrön a lowicki úrilakban, és Mr. Brooke-hoz intézte szavait. Előző nap temették el Mr. Casaubont, és Dorothea még nem hagyhatta el betegszobáját.

- Tudod, Chettam, ez meglehetős nehézségekbe ütközne, hogy úgy mondjam, mivel ő a hagyaték kijelölt rendezője, és mindig is szeretett, ugye, foglalkozni az ilyesmikkel... vagyonnal, birtokkal, miegymással. Mindig ragaszkodott az elképzeléseihez - magyarázta Mr. Brooke, izgatottan igazgatván a pápaszemét, és a kezében tartott papír összehajtogatott széleit vizsgálgatván. - És hidd meg, a cselekvéstől egyáltalán nem riad vissza... nem, Dorothea, mint végrehajtó, igenis, hogy úgy mondjam, cselekedni fog. Ráadásul decemberben töltötte be a huszonegyet. Én semmiben nem akadályozhatom, ugyebár.

Sir James a medvebőrt nézte némán egy percig, majd hirtelen Mr. Brooke-ra szegezte szemét, és így szólt: - Én megmondom, mit tegyél. Amíg Dorothea föl nem épül, távol kell tartani az örökösödési ügyektől, s amint mozoghat, költözzön át hozzám. Celiával és a kicsivel lehet, az jót tesz neki, s az idejét is kellemesebben tölti. Neked pedig közben útilaput kell kötnöd Ladislaw talpára. - E megállapítással az undor visszatelepedett Sir James arcára.

Mr. Brooke hátratette a kezét, az ablakhoz sétált, és fejét megrázván kiegyenesedett, mielőtt válaszolt volna:

- Könnyű ilyet mondani, Chettam, könnyű, hogy úgy mondjam.

- Szeretve tisztelt bátyám - tört ki a méltatlankodás Sir Jamesből, bár a formáját megadta így is. - Te hoztad ide, te tartod el... már ami munkát rábízol, azzal.

- Az igaz. De szélnek nem ereszthetem ok nélkül, kedves Chettam. Ladislaw munkássága felbecsülhetetlen értékű, vagy hogy úgy mondjam, megfelelő. Személyével, úgy érzem, áldást hoztam e vidékre... mármint hogy a személyét ittfogtam, ugyebár. - Mr. Brooke bólintással zárta érvét, nyomatékosan meg is fordult hozzá.

- Kár, hogy e vidék korábbi áldatlanságában meg nem maradhatott. Erről csak ennyit. Mint Dorothea sógora azonban indíttatva érzem magam, hogy további feladatokkal való megbízása ellen tiltakozzam. Elismered, remélem, hogy feleségem nővérének becsületbeli ügyében jogom van a szólásra? - tüzeskedett Sir James.

- Persze, kedves Chettam, persze. Csakhogy nekünk kettőnknek különbözők a nézeteink... különbözők a...

- Casaubon rendelkezése felől azonban, úgy hiszem, egy véleményen vagyunk - szakította félbe Sir James. - Az én véleményem pedig, hogy a legaljasabbul hírbe keverte Dorotheát. Az én véleményem, hogy ennél gonoszabb, közönségesebb tettet kigondolni nem lehet... ilyenféle

záradékot egy végrendelethez, amelyet házassága idején készített, legjobb viszonyban felesége családjával... így megszégyeníteni Dorotheát!

- Hát azt meg kell hagyni, hogy Casaubonnak bögyében volt Ladislaw. Ladislaw nekem el is magyarázta... két különböző világszemlélet, ugyebár... Ladislaw tudniillik nem sokra tartotta Casaubon eszméit, az ilyen Thothokat és Dagonokat... nekem pedig az a gyanúm, hogy Casaubon nem lelkesedett Ladislaw függetlenségéért. A szemem előtt zajlott a levélváltásuk, ugye. Szegény Casaubont eltemették a könyvei... nem sok volt az élettapasztalata.

- Ladislaw ügyesen színezi a dolgot - mondta Sir James. - Szerintem azonban Casaubon csakis Dorothea miatt volt féltékeny rá, és az emberek azt fogják hinni, hogy Dorothea rá is szolgált a féltékenységre. Pontosan ez teszi az ügyet oly visszataszítóvá... hogy a nevét e süvölvény nevével összekapcsolja.

- Ezen az úton, látod, kedves Chettam, nem jutunk sehová - állapította meg Mr. Brooke, s helyet foglalván a szemüvegét birizgálta. - Casaubon különösségeit nem lehet így széjjelválasztani. Mert vegyük ezt az iratot, ezt a „Táblázatos vázlat"-ot, amelyet „Mrs. Casaubon használatára" rendelt... azt is odazárta az íróasztalába a végrendelettel. Gondolom, azt várta Dorotheától, hogy napvilágra segítse a kukacmunkáját, hogy úgy mondjam... szerintem meg is teszi, annyira belemélyedt a dologba.

- Szeretve tisztelt bátyám - hangsúlyozta Sir James türelmetlenül -, ez a kérdés nem tartozik ide. Az egyetlen idetartozó kérdés, hogy az én álláspontomra helyezkedel-e Ladislaw elbocsátását illetően.

- Hogy úgy mondjam, nem. Nem értem, mi ez a nagy sietség. Majd lassan. Módjával. Apródonként. Ami a pletykát illeti, ugyebár, azon az elbocsátással nem segíthetünk. Az emberek azt beszélik, ami tetszik, nem amire a textust megadják nekik - állapította meg Mr. Brooke, rátalálván a mellette szóló igazságokra. - És ha, teszem azt, bizonyos fokig útilaput kötnénk Ladislaw talpára... teszem azt, kiragadnám az *Úttörő*-t a kezéből... elűzni nem űzhetném el akkor sem az országból, ha tudniillik ő maga ilyen értelmű belátásra nem jut, ugye.

Mr. Brooke csöndes állhatatossággal védte az igazát, mintha csak a tavalyi időjárásról lett volna szó, és minden érvére kedvesen biccentett. Sir James nem tűrhette ezt a makacsságot.

- Jóságos ég! - tört ki belőle az indulat, mint még sohasem. - Hát szerezzük be valami állásba! Költsünk rá pénzt! Talán még gyarmati kormányzónak is sikerül elsütni valahol! Grampus talán fölfogadná... Vagy akár írhatnék Fulke-nak felőle!

- Ladislaw-t azonban nem lehet elszállítani, mint valami jószágot, kedves barátom. Ladislawnak elgondolásai vannak. Véleményem szerint, ha holnap meg kellene válnunk egymástól, holnapután még többet hallanál Ladislaw felől. Amilyen jól forgatja a szót meg a tollat, kevesen kelhetnének versenyre vele mint népszónokkal, hogy úgy mondjam.

- Népszónokkal! - visszhangozta Sir James, szótagolva, úgy érezvén, hogy a szót teljes undokságában leplezi le ily módon.

- Tekints a kérdésre józanabbul, Chettam. Dorothea, mint mondod, csakugyan jobb helyen lesz Celiánál, amint betegágyából fölkelhet. S amíg ott vendégeskedik, a dolgok majd elrendeződnek. Ne pufogtassuk el, hogy úgy mondjam, hebehurgyán a puskaporunkat. Standish a legjobb tanácsokkal szolgálhat, a kínos újság pedig elévül, mire közhírré lesz. Ladislaw-t húszféle ok is elszólíthatja innen... nekem, ugye, a kisujjamat sem kell mozdítanom.

- Úgy értsem, hogy a kisujjadat sem akarod mozdítani?

- Hogy akarom-e? Nem, Chettam, én nem mondtam, hogy nem akarom. Csak azt nem tudom, mit tehetnék. Ladislaw egyébként, hogy úgy mondjam, úriember.

- Örömmel hallom! - nevetett fel Sir James, indulatában némiképp megfeledkezvén az illemről. - Mert az bizonyos, hogy Casaubonról ugyanezt el nem mondhatjuk.

- Ha a záradékkal útját állta volna Dorothea újabb házasságának, mégpedig személyválogatás nélkül, akkor sem jártunk volna jobban, ugyebár.

- Nem biztos - mondta Sir James. - Célzás abban nem lett volna.

- Habókos ember volt szegény. Az a roham rámént az elméjére neki. Mindegy is, így vagy úgy. Elég annyi, hogy Dorothea nem akar Ladislaw-hoz menni feleségül.

- Ez a záradék azonban úgy tünteti fel, hogy mindenkinek azt kell hinnie, igenis. Én nem tételeznék fel ilyet Dorotheáról - mondta Sir James a homlokát ráncolva -, hanem Ladislaw-ra gyanakszom. Ki is mondom nyíltan, hogy rossz szemmel nézek rá.

- Ilyen alapon mégsem mondhatok fel neki nyomban, Chettam. De még ha mondhatnám is neki, hogy pusztuljon innét... vagy a Norfolk-szigeteken vásárolnék neki birtokot... feltéve, de meg nem engedve... még az is csak Dorotheát tenné gyanúsabbá. Úgy tetszenék, mintha mi magunk sem bíznánk benne, ugyebár.

Hogy Mr. Brooke ezzel fején találta a szeget, az nem vigasztalta Sir Jamest. A kalapjáért nyúlt, jelezvén, hogy nem vitatkozik tovább, de egy megjegyzésre még futotta az indulatából:

- Nos, annyit mondhatok, hogy Dorotheát egyszer már feláldozták a rokoni nemtörődés oltárán. Ezért, mint sógora, most már én veszem védelmembe.

- Jobbat nem tehetsz, Chettam, mint hogy mielőbb elviszed magatokhoz. Ezt a tervet feltétel nélkül helyeslem - mondta Mr. Brooke roppantul elégedetten, mint aki a vitában győzött. Kínos lett volna Ladislaw-tól mostanában megválnia, amikor a Házat bármelyik nap feloszlathatják, és a választók meggyőzése a nemzet létérdekei felől még folyamatban van. Mr. Brooke szentül hitte, hogy a nemzeti érdeket legjobban az ő képviselővé választása szolgálhatná - elmeerejét máris megajánlotta a célnak.

ÖTVENEDIK FEJEZET

„...olyat prédikál az én papom, hogy a fületek kettéáll belé!" „Még mit nem? Az apám lelkére, hé! - kotyog ím a hajós. - Nem engedem a Bibliát donogni itt nekem!"

CHAUCER: *CANTERBURY MESÉK*[30]

Dorothea egy hete Freshittben időzött, de nem kérdezett még semmi kényeset. Reggelente Celiával üldögélt a kis télikertbe nyíló bájos nappaliban fenn az emeleten - Celia talpig fehérben és halványlilában, mint egy csokor teljes orgona -, és a csecsemő jelentős nyilvánulásait figyelték, melyek a tapasztalatlan Celiára oly elemi erővel hatottak, hogy a beszélgetést minduntalan megszakítva a tudós dajkához folyamodott tanácsért. Dorothea özvegyi ruhában ült, s arca Celiát meglehetősen bosszantotta, mivel túlzónak ítélte szomorúságát. Hiszen itt van nemcsak a kisbaba makkegészségesen, hanem ha az ember ilyen kellemetlen és unalmas férjtől megszabadul, aki ráadásul... de csitt! Sir James persze mindent elmondott Celiának, s a lelkére kötötte, hogy Dorothea csak akkor tudja meg a teljes igazságot, amikor már tovább titkolni végképp nem lehet.

Mr. Brooke-nak azonban igaza lett. Dorothea nem bírta a kényszerű tétlenséget, mert tudta, hogy tennivalók háramlanak rá. Tudta azt is, milyen céllal készített végrendeletet a férje egybekelésükkor, ilyenformán, mint a lowicki lelkészség jelölési jogának birtokosa máris azon töprengett, hogyan intézze sorsát a rája bízottaknak.

Egyik reggel, nagybátyja szokásos látogatása alkalmával - bár a látogatás inkább kutyafuttában történt, amit az öregúr azzal magyarázott, hogy a parlament most már csakugyan hamarosan feloszlik - Dorothea megjegyezte:

- Azt hiszem, ideje volna megfontolnom, bácsi, ki legyen a lowicki hívek lelkipásztora. Azóta, hogy Mr. Tucker más egyházközségbe került, a férjem soha nem említette, gondol-e valakire utódjaként. Ideje volna, hogy a kulcsokat magamhoz vegyem, és Lowickban átvizsgáljam iratait. Talán készített valami feljegyzést ilyen kívánságára nézve.

- Semmi sietség, drágaságom - intette Mr. Brooke. - Hamarosan átmehetsz, ha kedved tartja. Én ott már átnéztem mindent, irattartókat, fiókokat... semmi, sehol semmi... csupa mélyenszántó mindenfélék... meg a végrendelet. Lassan elintéződik minden. Ami a lelkészséget illeti, máris van egy folyamodó... én magam megfelelőnek látom. Mr. Tyke-ot mindenfelől a figyelmembe ajánlották... már egyszer egy állásba beszereztem. Apostoli lelkületű ember, hogy úgy mondjam... az ilyesmi, azt hiszem, megfelelne a gusztusodnak.

- Jobban meg kellene ismernem, bácsi, csak azután ítélhetek, ha ugyan Mr. Casaubon után semmi személyes kívánság nem maradt. Talán a végrendeletéhez csatolt valamit... Nekem szóló utasítást... - mondta Dorothea, mert a férje munkájával kapcsolatban is valami effélére számított.

- Az utódlásról egy szó sincs, szívem... egy szó se, hogy úgy mondjam - biztosította Mr. Brooke, azzal már indult is, s búcsúzóul a kezét nyújtotta unokahúgainak. - A kutatásairól sincs egy szó se. Sehol semmi a végrendeletben.

[30] Kormos István fordítása.

Dorothea ajka megremegett.

- Ugyan-ugyan, korai még efelől gondolkodnod, drágaságom. Módjával. Apródonként.

- Már nincs semmi bajom, bácsi. Munkálkodni szeretnék.

- Jó, jó, majd meglátjuk. Hanem most szaladok... bokros teendők szólítanak... válságos az idő... a válság fellegei gyűlnek a politika mennyboltozatán. Látod, itt van neked Celia meg ez a kis emberpalánta... a nagynénje vagy, hogy úgy mondjam, én pedig a nagyapja némiképp - sorolta Mr. Brooke sietősen, mert már ment volna jelezni Chettamnek, hogy őt ugyan ne okolja, ha Dorothea kezébe akarja venni végre ügyeit.

Dorothea visszahanyatlott a karosszékbe, amikor nagybátyja elviharzott, és szemét merengőn pihentette meg összekulcsolt kezén.

- Nézd, Dodo! Nézd csak! Láttál már ilyet? - lelkendezett Celia.

- Milyet, Kitty? - nézett fel szórakozottan Dorothea.

- Milyet? Hát ilyet, amilyet a felső ajkával csinál! Nézd, hogy lehúzza, mintha fintorogna! Hát nem csoda? Úgy látszik, gondol ő is magában egyet s mást. Minek is ment el a dada! Nézz már rá!

Dorothea szemében már egy idő óta gyűlt egy nagy könnycsepp, s most legördült, amint a babára rámosolyodott volna.

- Ne bánkódj, Dodo. Puszit a babának! Miért emészted magad? Megtettél mindent, amit csak lehetett, biztosan még többet is. Elégedettnek kellene lenned.

- Vajon elvinne-e Sir James Lowickba? Szeretném megvizsgálni az iratokat... hátha hagyott utasítást a számomra.

- Nem mehetsz, amíg Mr. Lydgate meg nem engedi. És eddig nem mondta, hogy mehetsz. (Jöjjön, daduska, sétáljanak egy kicsit a tornácon!) Már megint téveszmék gyötörnek, Dodo. Aggódva látom.

- Mi a téveszmém, Kitty? - kérdezte Dorothea szelíden. Bele is nyugodott szinte, hogy Celia a bölcsebb, és félve gondolta el, hátha ő maga megháborodott csakugyan. Celia érezte fensőbbségét, s használatára készen állott. Nála jobban Dodót senki sem ismerheti, sem azt nem tudhatja, hogyan kell bánni vele. Amióta gyermeke megszületett, újfajta biztonság töltötte el. Kétségtelennek látszott, hogy ahol gyermek van, ott rendben van minden, és a hibák, általánosságban szólván, e középponti erő hiányából támadnak.

- Kiolvasom a gondolatodat, Dodo - állapította meg Celia. - Azt szeretnéd tudni, vár-e rád valami kellemetlen feladat, hiszen Mr. Casaubon csak kellemetlent kívánhatott. Mintha nem elég kellemetlenséget okozott volna neked életével is! Pedig nem érdemelt meg téged, azt majd meglátod magad. Nagyon csúnyán viselkedett. Jamest is fölháborította. Azt hiszem, jobb is lesz, ha fölkészítelek.

- Celia - nézett rá Dorothea könyörgőn -, megrémítesz! Mondd ki, amire gondolsz, ne célozgass. - Megvillant az agyában, hogy Mr. Casaubon talán megvonta tőle özvegyi örökét, s ez nem is lett volna olyan ijesztő.

- Megmondom, tessék. Záradékot fűzött a végrendeletéhez, mondván, hogy az örökség nem téged illet... ha férjhez mégy...

- Semmi jelentősége - vágott közbe Dorothea türelmetlenül.

- De csakis akkor nem, ha Mr. Ladislaw-hoz mégy férjhez - folytatta Celia rendíthetetlen. - Persze jelentősége ennek sincs... hiszen nem mennél férjhez Mr. Ladislaw-hoz... éppen ez a lesújtó Mr. Casaubonra nézve.

Pír öntötte el Dorothea arcát és nyakát. Celia azt hitte, éppen a kijózanító adag orvosságot adta be neki. Ennyi használ a téveszmék ellen, amelyek Dorothea egészségét kikezdik. Ezután már közömbös hangon folytatta, mintha csak a kicsi ruháiról beszélne:

- James azt mondja, hogy ez aljasság, és az ilyen ember nem tekinthető úrnak. James ítéletében pedig megbízhatunk. Mr. Casaubon olyan színben tüntetett fel, mintha mindenáron feleségül akarnál menni Mr. Ladislaw-hoz... nevetséges! James azt mondja, valójában az érdekházasságtól akart megmenteni... mintha attól kellene tartanod, hogy Mr. Ladislaw kérőként áll elébed! Mrs. Cadwallader szerint akár egy talián medvetáncoltatóhoz is hozzámehetnél! Ki kell mennem, hogy megnézzem azt a gyereket - tette hozzá Celia változatlan hangon, azzal magára kerített egy könnyű kendőt, és kilebbent.

Dorothea arcáról visszavonult a pír. Ahogy a karosszékben hátradőlt, érezhette volna akár újjászületésnek ezt a pillanatot, megzavart emlékezete azonban még nem akarta jegyezni a színváltozást. Pedig változott a kép: férje viselkedése, kötelességének vállalása iránta, őrlődésük... sőt, Will Ladislaw is együtt változott a képpel. E ráomló változásban azzal csitíthatta csak magát, hogy az elejétől kell elgondolnia mindent megint. A változásnak egyetlen nézőpontja döbbentette meg, mintha vétken kapta volna magát: visszariadt elhunyt férje emlékétől, titkos gondolataitól, hiszen talán rosszra magyarázták mindazt, amit ő cselekedett. Még egy változás megremegtette: szíve hirtelen vágyódással fordult Will Ladislaw felé. Soha ezelőtt eszébe nem jutott, hogy a körülmények bármilyen változtával a szeretője lehetne. De elgondolni most, ráeszmélni egyszerre, hogy másnak már megfordult a fejében ez a lehetőség... sőt talán Ladislaw is számolt vele... s az új lehetőséggel a körülmények ilyen hegyomlása, megoldhatatlan kérdések tömkelege!

Hosszú időbe telt - maga sem tudta, mennyi idő múltán, hallotta ismét Celia hangját: - Jól is van, daduska, most már megmarad békén a karomon. Menjen, ebédeljen, és küldje fel Garrattot, hogy legyen valaki itt a szomszédban... Nekem az a véleményem, Dodo - folytatta aztán, mert éppen csak annyit vett észre, hogy Dorothea szenvedőn dől hátra a karosszékben -, nekem az a véleményem, hogy Mr. Casaubon rosszhiszemű ember volt. Sose szerettem. James se. A rosszindulat ott ült a szája sarkában. S most, hogy te is látod, milyen csúnyán bánt el veled, a felejtéshez nem kell a vallás vigaszát keresned. Hálás lehetsz, hogy így el kellett távoznia körünkből. Ugye, mi nem gyászoljuk, kicsikém? - fordult Celia bizalmasan a világ egyensúlyozó közepéhez, mert ha nem is tudta, milyen fontos a szerepe, mégis neki volt a legbámulatosabb kis ökle, a legfejlettebb kis körme, és haja is épp elég, hiszen, nicsak, ha az ember a sapkát leveszi a fejéről, valóságos Angliába született kis Buddha!

E válságos pillanatban jelentették be Lydgate-et. Első szava, amint belépett, ez volt: - Úgy látom, nincs oly jó színben, mint legutóbb, Mrs. Casaubon. Izgalomban volt része talán? Engedje meg, hogy az érverését megtapintsam. - Dorothea keze hideg márvány volt.

- Haza akar menni Lowickba, hogy az iratokat megvizsgálja - újságolta Celia. - Ugye, ne engedjük?

Lydgate nem felelt rögtön. - Nem is tudom - szólalt meg aztán, Dorotheára nézve. - Inkább azt tanácsolnám, járjon el Mrs. Casaubon aszerint, ahogy a lelke nyugalma kívánja. Nyugalmi állapotot tilalmak ritkán teremtenek.

- Köszönöm - mondta Dorothea látható megerőltetéssel. - Bölcs tanács. Annyi minden nyugtalanít. Miért üljek itt tétlenül? - Látszott rajta, hogy most nyugalmasabb tárgyra szeretné terelni

a beszélgetést, ezért átmenet nélkül folytatta: - Ugye, mindenkit ismer Middlemarchban, Mr. Lydgate? Sok mindent szeretnék megkérdezni öntől. Fontos feladatom van. Lelkészi állás fölött kell rendelkeznem. Nyilván ismeri Mr. Tyke-ot meg a többi... - azonban ez a kérdés is fölizgatta. Hangja elhalt, és sírásba fúlt.

Lydgate kevert neki egy adag repülősót.

- Hadd tegyen Mrs. Casaubon, ahogy jónak látja - ajánlotta Sir Jamesnek is távozása előtt. - A teljes szabadságnál jobb javallattal nem élhetnék.

Lydgate az izgatott képzeletű Dorothea kezelése során jobban megismerhette élete keresztjét. Meggyőződött, hogy baját önuralmával való vívódásai okozták, és hogy most csak másféle kutyaszorítóba kerül, mint amilyenből éppen szabadult.

Sir James könnyebben követhette Lydgate tanácsát, amikor megtudta, hogy Celia máris felvilágosította Dorotheát a végrendelet kínos záradéka felől. Bánkódni késő volt miatta - de ilyenformán a szükséges intézkedéseket sem kellett tovább halogatnia Dorotheának. Másnap Sir James rögtön teljesítette sógornője kívánságát, amint azt hallotta, hogy Lowickba kívánkozik.

- Nincs szándékomban ott maradni - magyarázta Dorothea. - Még nem. Boldogabb vagyok Freshittben Celiával. - Jobban meg is gondolhatom, mit kell tennem, ha Lowickra messziről tekintek. S a nagybátyámnál is eltöltenék némi időt, hogy meglátogathassam régi ismerőseimet a faluban.

- Még korai, azt hiszem. Nagybátyjánál nagy a politikai forgalom, s az ilyesmiktől jobb, ha tartózkodik - állapította meg Sir James, mert e pillanatban a Majorra csak úgy gondolt, mint Ladislaw fészkére. A végrendelet záradékáról azonban egy szó sem esett köztük. Alighanem úgy érezték mind a ketten, hogy megemlíteniük is lehetetlen. Sir James még férfitársaságban is tartózkodott az illetlen kérdésektől, Dorothea pedig, ha szóba hozta volna a kérdést, mást nem kérdezhetett volna, csak olyat, ami még világosabb fényt derít férje igazságtalanságára. Nem bánta azért, ha Sir James tudja, mi zajlott közte és férje között, mikor Will Ladislaw jogos örökrésze szóba került. Ha tudná, gondolta el, nyilvánvaló lenne sógora előtt is, hogy Mr. Casaubont a sértő rendelkezésre a vélt jogigény elleni tiltakozás indította, nem csupán nehezen megbeszélhető személyes okok. El kell ismernünk, hogy Dorothea főleg Will Ladislaw érdekét tekintve szerette volna, ha Sir James tud a jelenetről, hiszen mindenki Mr. Casaubon kitartottjának tekintette. Miért kell ilyen összehasonlítást elszenvednie a medvetáncoltató taliánnal? Mrs. Cadwallader szava mintha gonoszkodó ujj lett volna, amely a sötétből Ladislaw felé bök.

Dorothea Lowickban átkutatta az íróasztalt meg a fiókokat - megnézett mindent, ahol csak férje személyes írásait tartotta, de nem talált egyetlen neki címzett papírszeletet sem, csupán a „Táblázatos vázlat”-ot, az pedig sokféle tervezett utasításának kezdete lehetett csak. Dorotheának való hagyatkozásában Mr. Casaubon éppoly tépelődően lassú volt, mint minden egyébben. Munkáját átruházni ugyanúgy nehezére esett, mint végére járni magának. Mint aki nehéz csizmában tapodja a vendégmarasztaló sarat, oly bizalmatlanul közeledett Dorotheához, s bizalmatlanságánál csak a szerkesztő iránt való bizalmatlansága lehetett nagyobb. Végül megkapaszkodott Dorothea természetében: megteszi, állapíthatta meg, amit egyszer megfogad, és attól kezdve abban a hitben tetszelgett, hogy Dorothea majd bilincsbe verve építi az ő hatalmas síremlékét. (Nem sírnak nevezte volna ugyan e rabszolgai építményt, hanem a Minden Mitológiák Kulcsának.) Hanem az ideje közben lejárt, és már csak fölkészíthette Dorotheát arra az ígéretre, amely jeges szorításába fogta volna az életét.

Szorítása azonban meglazult. Ha sajnálata rábírja a fogadalomra, Dorothea minden bizonnyal hősiesen végezte volna robotját, hiába súgta a jobbik esze, hogy haszontalanságot művel: a tulajdon hűségét szenteli meg, ami haszonnak csupán az égből tekinthető. A jobbik eszét azonban most nem a kötelességét tudó odaadás irányította, hanem az az elkeserítő felfedezés, hogy házasságában hideg titkolózás és gyanú lappangott mindig. Nem állt ott előtte az élő, szenvedő ember sajnálata felkeltésére - csupán visszatekinthetett, milyen keserves kiszolgáltatottja volt neki -, holott korántsem volt oly fennkölt, mint hitte, s önzésében még jellemének szentelt pipes gondjáról is minduntalan elfelejtkezett, végül büszkeségét leküzdve rendelkezésével zavarba ejtette az egyenes embereket. A vagyontól, megszakadt kapcsolatuk jelképétől, szívesen megvált volna Dorothea, megelégedvén tulajdon örökségével, ha az örökléssel kötelezettségek nem maradnak rá, s ezeket lerázni nem volt szándéka. Az öröklött vagyon körül támadó több zavaros kérdés közül az égette a legjobban, vajon nem jár-e csakugyan a fele Will Ladislaw-nak - s most már ő nem tehet igazságot? Mr. Casaubon kegyetlen határozottsággal akadályozta meg, de hiába lázadozott ellene, szándékát kijátszani nem lett volna lelke.

Összegyűjtvén a hivatalos iratokat, amelyeket majd később akart megvizsgálni, lezárta az íróasztalt, a fiókokat - egyetlen személyes üzenetnek nem akadt nyomára, jelét sem látta, hogy férje kínzó töprengései közt őhozzá fordult volna magyarázattal vagy bocsánatért -, és azzal ment vissza Freshittbe, hogy férje utolsó kemény követelésének és végső tiltásának homálya föl nem lebbent.

Dorothea ezután igyekezett feladatait sorba rendezni, és az első legfontosabbnak az egyházközség rámaradt gondja látszott. Lydgate a fülét hegyezte, amikor azt hallotta, hogy Dorothea az elárvult híveket emlegeti, s amint szerét ejthette, ő hozta szóba a kérdést, remélvén, hogy az egyszeri rossz emlékű szavazásával okozott bajt most jóváteheti.

- Én nem Mr. Tyke dicshimnuszát zengeném - magyarázta -, inkább a St. Botolph egyház káplánjáról, Mr. Farcbrotherről szólnék egy őszinte szót. Javadalma szegényes, magát és családját alig tartja fönn. Anyja, nagynénje meg a húga mind vele él, mindnyájuknak ő viseli gondját. Miattuk nem nősült meg, gondolom. Jobb szónokot, szabatosabbat, világosabbat nem hallottam. Akár az öreg Latimer utódjának megválaszthatták volna a Szent Pál Keresztjének egyházában. Eredeti és dísztelen, ha akármi más tárgyról szól, akkor is. Kitűnő embernek ismertem meg, mindenképp többre termett volna.

- S miért nem vitte többre? - érdeklődött Dorothea, mert mostanában mindenki érdekelte, aki céljához nem ért.

- Fogas kérdés - tűnődött el Lydgate. - Magam tapasztalom, milyen nehéz célirányosan járni el... annyi mindenre kell ügyelni egyszerre! Farebrother nemegyszer megállapítja, hogy más mesterséget kellett volna választania. Érdeklődése messzibbre terjed, mint a szegény káplánoké, és az a gyanúm, hogy papi buzgalom nem is nagyon sarkallja. A természettan rajongója s más tudományos tárgyaké, csakhogy ezek nehezen férnek össze állásával. Pénzt meg nem takaríthat, hiszen élnie alig van miből, és az örökös pénzszűke rávitte a kártyára... Middlemarch whist-paradicsom. Pénzben játszik, és szépen nyer. Társasága ilyenformán nem a legillendőbb, ezért néha belesüpped a hanyagságba. Mégis, ha az embert nézem, makulátlanabb fajtával aligha találkoztam. Rosszindulat, kétszínűség nincsen benne, hiszen e tulajdonságok általában hibátlanabb külsőt öltenek.

- Vajon a lelkiismerete kínozza-e a rossz szokásáért? Vajon elhagyná-e egyáltalán?

- Bizonyos, hogy elhagyná, ha egyszer bőségbe jutna. S a kártyán elvesztegetett időt boldogan jobbra fordítaná.

- Nagybátyámtól azt hallom, hogy Mr. Tyke apostoli lélek hírében áll - mondta Dorothea elgondolkodom. Szívesen látta volna az apostoli idők visszatértét, de annak is örült volna, ha Mr. Farebrothert megmentheti a szerencse kísértésétől.

- Nem ámítanám Mr. Farebrother apostoli voltával - mondotta Lydgate. - A helyzete sem éppen apostoli. Olyan káplán, akinek hívei életét kell egyengetnie. Apostolinak manapság különben is csak az olyan papot nevezném, aki papra nem tartozó dolgokkal szemben türelmetlen. Figyelem Mr. Tyke viselkedését a kórházban. Munkája annyi, hogy az emberek figyelmét karcsavargatással irányítja magára. Aztán meg mit keresne egy apostol Lowickban? Ha legföljebb a madarakat nem tartaná szóval, mint Szent Ferenc!

- Igaz - ismerte el Dorothea. - Nem jó elgondolni, hogy fogadnák gazdák-zsellérek az apostoli tanítást. Beletekintettem Mr. Tyke beszédeinek gyűjteményébe, és megállapítottam, hogy az efféléknek nem sok foganata volna Lowickban... mármint a megigazulást jövendölő Jelenéseknek például. Mindig foglalkoztatott, milyen módon oktatják a kereszténységet, s ha olyat találok, amelyik a jóság tanát messzibbre terjeszti, azt tartom többre... mármint amelyik a javát a legtöbb emberrel osztja meg. Késsen az elítéléssel, siessen a megbocsátással. Örülnék, ha találkozhatnék Mr. Farebrotherrel, és beszélni hallanám.

- A hatása nem fog elmaradni - biztosította Lydgate. - Hívei szeretik, ámbár az ellenségekből is kijutott neki: vannak, akik a kitűnő embernek másfajta véleményét soha nem bocsátják meg. A nyerészkedésére meg éppen ujjal mutogatnak. Kegyed nyilván nem találkozik middlemarchiakkal... de Mr. Ladislaw, Mr. Brooke vendége, aki mindig eljár tisztelgőbe Mr. Farebrother idős hölgyeihez, nálamnál ékesebb szavakkal dicsérhetné káplánunk erényeit. Az egyik hölgy, a nagynéni, Miss Noble, bámulatos példája az önzetlen jóságnak, és Ladislaw gyakran elkíséri jótékony útjain. Valamelyik mellékutcában találkoztam velük egyik nap... ismeri Ladislaw-t... afféle mellényes Daphnisz... s a csöpp hölgy, amint belekapaszkodik... mintha valami romantikus vígjátékból léptek volna ki. Hanem a legjobb tanúbizonyság Farebrother mellett mégis, ha meglátja s meghallgatja.

Dorothea szerencsére a maga szobájában folytatta ezt a beszélgetést Lydgate-tel, és senki tanúja nem volt, milyen kínosan érintette Ladislaw-nak akár ilyen ártatlan bemutatása. Lydgate a pletykának nem volt mestere, el is felejtette Rosamond megjegyzését, hogy Will alighanem Mrs. Casaubon csodálója. E pillanatban csak az érdekelte, hogy Farebrothert családjával együtt Mrs. Casaubon kegyeibe ajánlhassa, ezért szándékosan időzött el a káplán rossz tulajdonságainál, hogy rosszabb szeleket a vitorlából kifogjon. Hetek óta alig találkozott Ladislaw-val, mióta Mr. Casaubon meghalt, és nem hallott figyelmeztető híreket, hogy Mr. Brooke személyi titkára nem említendő Mrs. Casaubonnak. Lydgate már elment, mikor a Ladislaw-ról rajzolt képe még mindig ott lebegett Dorothea előtt, és elhomályosította a lowicki hívek lelki gondozásának kérdését. Vajon mit gondol felőle most Will? Hallott-e erről az arcpirító esetről? S hogyan vélekedhet felőle? Szinte látta, hogyan mosolyog le élő valóságában a beléje kapaszkodó csöpp hölgyre. Medvetáncoltató talián! Hiszen éppen a mások érzéseibe plántálja magát, és inkább a mások gondolatát lesi, mint hogy a magáéval béklyózná embertársait.

ÖTVENEGYEDIK FEJEZET

Ez okfejtésből kitetszik bizonnyal
Természetnek köze Társas Viszonnyal:
Miképp az Egy foglaltatik a Sokban,
Összesben mint a Némely, s Egyik mindazokban,
Úgy foglal Fajt a Nem, népest vagy néptelent,
Nagyobb nevűt neménél, máskor névtelent,
S Válfaj szerint ahogy különbözők,
Úgy Ez nem Az, sem Ti nem vagytok Ők -
Bár igaz az Összeg s a Foglalat,
Két ember nem fér egy Kalap alatt.

Mr. Casaubon végrendeletéről még nem jutott pletyka Ladislaw fülébe. A parlament feloszlatása és az elkövetkező választások töltötték meg a levegőt, ahogy búcsúkon-vásárokon a mutatványosok rikoltozása, és a személyesebb természetű suttogások ilyenkor elhalkultak. Közeledett a hírhedt „száraz választás", s a közhangulat foka csupán szeszfokokban volt kifejezhető. Will Ladislaw szakadatlanul tevékenykedett, és bár Dorothea megözvegyülése folytonosan foglalkoztatta, beszédbe nem akart volna bocsátkozni felőle. Amikor Lydgate elmondta neki, mit beszéltek Dorotheával a lowicki lelkek sorsáról, Ladislaw harapósan válaszolta:

- Miért ránt engem bele ebbe a kérdésbe? Sosem találkozom Mrs. Casaubonnal! Nem is igen találkozhatnék vele, mert Freshittben lakik. Oda meg nem járok. A maradiság fellegvára. Engemet ott az *Úttörő*-vel nem látnának szívesebben, mint a vadorzót a mordályával.

Willt különösen érzékennyé tette, hogy Mr. Brooke már nem kívánta folytonos jelenlétét, mint korábban, tekintet nélkül az ő kedvére. Inkább mintha azon mesterkedett volna, hogy egyre ritkábban lássa. Ennyi óvatos engedményt tett Sir James Chettam felháborodásának - Will pedig rögtön szimatot fogott, hogy Dorotheára tekintettel tarthatják csak távol. Eszerint Dorothea barátai gyanakvón figyelik. Kárba veszett figyelem! Tévednek, ha azt hiszik, hogy ő majd mint éhes kalandor környékezi meg a gazdag özvegyet.

Will eddig nem látta, mekkora szakadék választja el Dorotheától, csupán most, hogy Dorothea ott áll a túloldalon. Dühe feltámadt a látványon, s már azt tervezte, hogy odébbáll e vidékről. Hiszen ha ezután érdeklődést tanúsít Dorothea iránt, gyalázatos feltételezéseknek nyit utat - talán még Dorothea lelkében is, ha mások folyton mérgezik.

„Örökre el kell válnunk - döntött Will. - Nem lehetnék messzibb tőle, ha Rómában volnék sem." Hanem amit kétségbeesésnek nevezünk, az olykor nem egyéb farkasétvágyú reménynél. Számtalan indok tartotta vissza: közügyek. Nem hagyhatja el a helyét, sem Mr. Brooke-ot faképnél, éppen e válságos pillanatban, amikor hozzá kellene edzenie a választáshoz, s amikor javában zajlik a korteshadjárat, csinnadrattával és titokban. Tulajdon figuráit sem hagyhatta ott a sakkjátszma kellős közepén, hiszen a legszélső paraszt is, ha esze és mersze több nincs, mint valamely jól nevelt úrnak, megbillentheti a választás mérlegét. Mr. Brooke-ot pedig nem volt könnyű úgy a reform eszméjéhez kötöznie, hogy szokása szerint még jókor ki ne húzza magát. Mr. Farebrother jövendölése a „zsákbamacska" negyedik jelöltről még nem teljesült. Sem a Képviselőjelöltek Társasága, sem más reformban érdekelt hatalom nem talált érdemesebb jelöltet Mr. Brooke-nál, aki a maga pénzén készült bevonulni

a parlamentbe. Ezért a harc Pinkerton és a régi konzervatív képviselő, Bagster, valamint a múlt választás whig képviselője és a független jelölt Mr. Brooke között zajlott, aki első alkalommal jelent meg a politika küzdőterén. Mr. Hawley és pártja minden erejét felvonultatta Pinkerton megválasztására, ilyenformán Mr. Brooke sikere részint a független listára szavazók voksától függött, akik Bagstertől elfordultak, részint a reformra hajló konzervatívok szavazatától. Mr. Brooke persze innen várta választói többségét.

A konzervatív szavazatok maga felé hajtása veszedelmes mulatsága lett Mr. Brooke-nak. Will Ladislaw-nak sok fejtörést okozott, hogy az öregúr azt hiszi, az ingadozókat az ingatag lábon álló érvek vonzzák, és a természete szerint való összevissza beszédre úgy gyűlnek a hívek, mint legyek a mézre.

- Nem érti maga még a harci fortélyokat itten - magyarázta Mr. Brooke. - Elébük kell kerülni az embereknek... meg kell fésülni az eszméket... olyanokat kell mondani, hogy „No persze, ebben sok az igazság", és így tovább. No persze, abban sok az igazság, hogy ez nem akármilyen alkalom... az ország ma érvényt akar szerezni az akaratának... egyesüléseket teremt... ilyesmiket... de néha nagyon belemelegszünk, hogy úgy mondjam, a szőrszálhasogatásba, ez az igazság, Ladislaw. Teszem, itt vannak ezek a tízfontos porták. Miért éppen a tíz font haszonnál vonták meg a határt, szeretném tudni? Mindennek megvan a határa, de miért éppen a tíznél? Bonyolult, bonyolult.

- Hogyne - mondta rá Will türelmetlenül. - De ha az ember alább nem adja a tökéletes reformjavaslatnál, akkor forradalmárnak kell lennie, márpedig Middlemarch forradalmárokat meg nem választ, az a gyanúm. Ha a reformjavaslat értelmetlen hajtásait nyesegetnénk, hát ez nem a nyesegetés ideje.

Mr. Brooke-ot végül mindig meggyőzték Ladislaw érvei, hiszen Shelley kovászával összegyúrt Burke volt a szemében még mindig. Hanem egy idő múltán visszatért tulajdon elképzeléseihez, és lelkesedéssel hagyatkozott rájuk munkájában. Ez idő szerint madarat lehetett volna véle fogatni, s kedvét nem lohasztotta a költekezés sem, hiszen meggyőző erejét még nem feszítette nagyobb feladatnak, mint a más szónokok elnöki bevezetőjének, továbbá egy middlemarchi választónak, s ezt az egyetlen beszélgetést is azzal az érzéssel zárta, hogy ő nagy politikusnak született, s igazán kár, hogy korábban nem kezdett foglalkozni ilyesmikkel. Mikor azonban Mr. Mawmsey meggyőzéséhez fogott, magának is meg kellett ízlelnie a keserű vereséget. Mr. Mawmsey ugyanis, lévén a middlemarchi társadalom dereka, a kiskereskedelem képviselője, a kerület legingatagabb választójának számított. Kész volt reformpártit és reformellenest egyazon minőségű teával és cukorral szolgálni ki, sőt elvtelenül meghajtani mindkettő véleménye előtt, azzal a régi vágású elképzeléssel csupán, hogy az ilyen választások nagy terhet akasztanak a város polgárságának nyakába - mert ha a remény megcsillogtatása mindkét fél előtt nem is lehet káros, utóbb jó néhány tisztességes embernek ki kell majd ábrándulnia, mikor pedig nevük ott szerepel az ő üzleti könyveiben. A tiptoni Mr. Brooke-nak például jelentős tételeket szokott szállítani - viszont a Pinkerton-bizottság tagjainak latját is sok fűszeráru nyomta. Mr. Mawmsey tehát arra a döntésre jutott, hogy Mr. Brooke, nem lévén „észbelileg túl okos", hamarabb megbocsát majd a szavazatáért megzsarolt fűszeresének - így aztán megjött a hangja, mikor a hátsó szobába tessékelte Mr. Brooke-ot.

- Én, kérem, családi szempontból nézem ezt a reformot - mondta, s az ezüstpénzt csörgetve zsebében lekötelezően mosolygott. - Vajon eltartja-e a reformjavaslat Mrs. Mawmseyt, és fölneveli-e hat neveletlen gyerekét, ha én történetesen alulról szagolom az ibolyát? Feltéve, de meg nem engedve kérdem ezt, kérem, mivel a választ úgyis tudni méltóztatik. Majd pedig azt a kérdést bátorkodom föltenni: mit tehetek, úgy is mint férj, úgy is mint hat neveletlen gyermek atyja, ha urak ezzel állnak elébem: „Ahogy gondolja, Mawmsey. Hanem, ha ellenünk

szavaz, mi a fűszerárunkat másutt fogjuk beszerezni. Én a pálinkámat megcukrozni azzal a tudattal akarom, hogy helyes gondolkodású kereskedők támogatásával segítem a hont." E szavak hangzottak el, kérem, itt, e helyiségben, arról a székről, ahol ülni méltóztatik, ha nem veszi célzásnak, tisztelt uram.

- Dehogy, dehogy... az ilyesmi szűk látókörre vall. Biztosíthatom, Mr. Mawmsey, hogy amíg az inasomtól panaszt nem hallok az árujára - mondta Mr. Brooke megnyugtatóan -, amíg azt nem hallom, hogy keserű cukrot és ízetlen fűszert küldött a házhoz, addig én máshová, hogy úgy mondjam, nem fordulok.

- Rendkívül megtisztelő, kérem alássan - hajlongott Mr. Mawmsey, s úgy érezte, politikai látóhatára tisztul. - Szíves készséggel adnám szavazatomat bármikor ilyen úri gondolkodású képviselőre.

- Hát igen, az majd kiderül, maga is meg fogja látni, Mr. Mawmsey, hogy a mi oldalunkon a helye. Ez a reform lassacskán, apródonként mindenkit érinteni fog... Népszerű ügy... az alfája mindennek, hogy úgy mondjam, és csak az alfa után jöhet az ómega, ugyebár. Megértem, hogy családi alapon tekint a dologra, de hát van közjó is a világon, hogy úgy mondjam. Mindnyájan egy nagy család vagyunk... az egész, mit mondjak, egy nagy szennyesláda. Ha viszont ilyesmit tekintünk, mint egy szavazat, ugye, hát az beláthatatlan, hogy egy szavazat hatása meddig elér... akár a Jóreménység fokáig, képletesen szólva. - Mr. Brooke itt elhallgatott, úgy érezvén, hogy mély vizekre tévedt, bár nem bánta az evickélést. Mr. Mawmsey azonban tudta, mit beszél.

- Megkövetem, kérem, énnekem drága dolog ilyen távolra tekinteni. Ha én a voksomat leadom, én tudni akarom, mit nyerek vele. Annak a voksnak, ha zokon nem veszi, ki kell ütköznie a pénztárkönyvben, de a mérlegben is. Az árak, persze, azt megértem, bonyolult dolgok, kérem, mert vegyük, hogy az áfonyának hirtelen zuhan az ára, miután az ember egy nagyobb mennyiséget beszerzett, és számítunk hozzá, milyen romlandó áru... mondjuk én az árak rengetegében csak annyira igazodtam el, amennyire egy családapához illik. Hanem ez az egy nagy család kérem, ezt kontrázom, mivel hitelező és adós mindig lesz, ezt nem lehet elreformálni, de ha el lehetne, én akkor is úgy szavaznék, hogy minden maradjon csak nyugodtan a régiben. Énnekem semmi okom a változást sürgetni... szólok itt, illő tisztelettel, magam és b. családom nevében. Én azt nem is hangoztatom, kérem, hogy vesztenivalóm nincsen, mert igenis nekem számolni kell az üzleti tisztességgel, és ezt, könyörgöm, ne is tessen célzásnak venni, ha már biztosítani méltóztatott, hogy jóakaratában megtart, voks ide vagy voks oda, amíg az áruim minősége elsőrendű.

E beszélgetés után Mr. Mawmsey azzal dicsekedett a feleségének, hogy a tiptoni Mr. Brookenak lukat beszélt a hasába, és most már jöhet akár a szavazás.

Mr. Brooke ez alkalommal nem dicsekedett Ladislaw-nak fortélyosságával, Ladislaw viszont örült, hogy az efféle gombcsavargató hadviselésben nem vesz részt, s hogy ő csupán a szellem fegyvereivel küzd. Mr. Brooke tartott ügynököket, akik a middlemarchi választópolgár természetrajzát jobban ismervén módját találták, hogy tudatlanságában a reformjavaslat pártjára állítsák - és módszereik meglepően egyeztek azokéval, akik a többieket a reformellenesek hadába sorakoztatták. Will az ilyesmik hallatán befogta a fülét. A népképviseletnek, akár életünk egyéb tevékenységeinek, evésnek, ruházkodásnak alighanem vége szakadna, ha képzeletünk a teljes mélyére tekintene. Piszkos munkákhoz került elég tisztátalan lelkű ember, Will pedig berzenkedett, hogy ő megmarad ártatlannak még akkor is, ha megteszi a magáét Mr. Brooke közhivatalhoz juttatásában.

Hanem abban kételkedett, hogy ilyen módon az igaz ügy köré toborozhatja-e a többséget. Megírt sokféle beszédet és beszédvázlatot addig, amíg ráébredt, hogy Mr. Brooke elméje gondolatmenetek elraktározására alig alkalmas, s amikor a fonalat egyszer elejti, keresésében messzi elkalandoz, és vissza nemigen tér. Más az adalékok gyűjtésével szolgálni a hazát, s más megint emlékezni az adalékok tartalmára. Nem. Mr. Brooke-ot másként nem kényszeríthette kellő érvek használatára a kellő időben, mint hogy addig tömködte belé, amíg az elméje minden zugát ki nem töltötték. Üres zugokat azonban nehéz volt találnia, hiszen annyi minden fölhalmozódott már ott! Mr. Brooke maga elismerte, hogy eszméi gáncsolják, ha beszélnie kell.

Ladislaw idomító igyekezetének végül elkövetkezett a próbája: a jelölést megelőző napon Mr. Brooke-nak be kellett mutatkoznia Middlemarch érdemes választói előtt a Fehér Szarvas erkélyéről, amely igen kedvezően tekintett a piactérre, s a piactér szegletébe torkolló két utcára. Szép májusi napra virradtak, és reményt sugárzott minden. Mintha Bagster és Brooke bizottsága között valamelyes egyetértés ígérkezett volna. Brooke bizottsága ugyanis olyan tekintélyes férfiakat számlált, mint Mr. Bulstrode, Mr. Standish, a szabadelvűek ügyvédje, továbbá két gyárost is, Mr. Plymdale-t és Mr. Vincyt, egyéniségükkel súlymását teremtvén a Zöld Sárkányban ülésező Pinkerton-párti Mr. Hawleynak és társainak. Mr. Brooke, tudva, hogy földesúri újításai az elmúlt fél évben némiképp elcsendesítették az ellene buzdító *Harsona* riadóit, s hallván, hogy az utcán néha félhangos vivátok fogadják, ha a városba hajtat, sárgás mellénye alatt könnyű szívvel várta a fejleményeket. A válságos pillanatoknak azonban természetük, hogy amíg a küszöbön meg nem állnak, addig teljes a szélcsend.

- Szépen haladunk, mi? - nézett szét Mr. Brooke a gyülekező tömegen. - Nem panaszkodhatom, mert a hallgatóságom meglesz. Szeretem látni, amint a jószomszédság, hogy úgy mondjam, így összeverődik.

A middlemarchi tímárok és takácsok sohasem tekintették éppen szomszédjuknak Mr. Brooke-ot (nem úgy, mint Mr. Mawmsey), sőt ismerősüknek sem jobban, mintha Londonból érkezett volna ládába csomagolva. Különösebb zavargás nélkül végighallgatták mégis a jelöltet bemutató szónokokat, bár egyikük, egy brassingi személyiség, aki Middlemarch kötelességét hangoztatta, oly bőségesen szólt, hogy kétségesnek látszott, hagy-e a jelöltnek is valamit. A tömeg eközben nőttön-nőtt, és míg a brassingi személyiség szavait zárta, Mr. Brooke jelentős változást észlelt közérzetében. Látszólag zavartalanul igazgatta ugyan a szemüvegét, s lapozgatott az előtte fekvő adalékok közt, néha szót váltván a bizottság tagjaival, mint olyan férfi, aki hűvösen néz elébe elhivatása pillanatának.

- Még egy pohárka sherryt meginnék, Ladislaw - vetette oda a mellette álló Willnek, s már kapta is tőle a szíverősítőt. Mr. Brooke nem cselekedett helyesen. Máskor nemigen ivott, és most a második pohárka, közvetlenül az előző nyomában, meglepte szervezetét. Mintha nem az erőt gyűjtötte volna össze benne, hanem a gyengeséget húzta volna föl a vállából. De legalább mi legyünk könyörületesek! Hiszen annyi angol úr kerül szerencsétlen helyzetbe a szónoklás személyes becsvágyának engedvén - Mr. Brooke pedig, íme, a hazáját kívánta szolgálni általa. Igaz, a parlamentbe nem közköltségen vonult volna be, de a köz még így is szónoklatot követelt.

Mr. Brooke-ot nem is beszédének kezdete izgatta. A kezdet felől ő bizonyosságban volt. Majd kikanyarít valami szellemességet, olyan takarosan, ahogy csak Pope-tól tellett versben. Nekiveselkedni könnyű, gondolta, inkább a nyílt tenger végtelen szemhatára ijesztette el. „Hát a kérdések? - firtatta a gyomra mélyén ébredő rossz szellem. - Hátha valaki a munkatervem felől tesz fel kérdéseket?” - Ladislaw - folytatta Mr. Brooke hangosan -, adja csak ide nekem azt a programvázlatot!

Amikor Mr. Brooke kilépett az erkélyre, a hangos éljenzés éppen elnyomta a füttyöt, nyögést, böfögést, s az ellenvélemény egyéb nyilvánulásait, amelyek egyébként oly szelídnek tetszettek, hogy a Mr. Brooke mellett álló Standish (vándorlott régi kortes) a fülébe súgta: - Hűha, ez kész veszedelem! Hawley, úgy látszik, valami nagy huncutságban töri a fejét. - Az éljenzés mégis lélekemelő volt, és jelölt nem állt a nép elé szeretetreméltóbban, mint Mr. Brooke, beszédvázlatával a szivarzsebében - bal keze az erkély korlátján, s jobbja a szemüvegével vacakolt béketűrően. Külsején a legfeltűnőbb sárgás mellénye, szőke kefehaja és semmitmondó arca volt. Lendületesen kezdte:

- Uraim! Middlemarch választópolgárai!

Ez oly igaz szó volt, hogy megkívánt némi szünetet.

- Kimondhatatlan boldogság tölt el... boldog büszkeség, mit mondjak még... hogy itt állok.

Merész indítás volt, tagadhatatlanul, csak, sajnos, a szellemességnek lőtt vele. Hiába, még Pope párversei is „elhanyatlók, pusztulók", ha félelem markolja meg szívünket, és a pohárka sherry mint a füst kavarog eszméink között. Ladislaw az ablakban állt a szónok mögött, s ezt gondolta: - Az öregnek itt nem nő fű. Egyetlen reménye, hogy ahol az értelem nem használ, ott még a baklövésnek sikere lehet. - Mr. Brooke eközben egyéb lényeges mondanivalóit is elfelejtette, ezért magát kezdte dicsérni - ami minden idők jelöltjeinek kimeríthetetlen lehetőségekkel szolgál.

- Mindig jó szomszédotok voltam, barátaim... a templompadból régen ismertek, ha máshonnan nem... a közügyekkel is éppen eleget foglalkoztam... a gépekkel, hogy úgy mondjam, meg géprombolással... de titeket inkább a gépek érdekelnek, ahogy elnézlek benneteket, és mostanában azzal is kimerítően foglalkoztam. Nem helyes, ugye, hogy az ember csak törjezúzza a gépeket... mindennek mennie kell... iparnak, kereskedelemnek, forgalomnak... minden ilyesminek... már Adam Smith óta így van, hogy az életnek menni kell tovább. Tekintsünk végig a földtekén! „Tekintsünk el szigorú szemmel", és el ne sikoljunk semmi fölött, kérem, „Kínától Peruig", mint valaki mondotta volt... Johnson, ha jól emlékszem, a *Rambler*-ben, ha emlékeztetnem szabad. Magam is ezzel foglalkoztam bizonyos határokon belül, és bár Peruig nem terjedtem ki, nem ragadtam itthon a... nem, nem is lett volna helyes. Lenn jártam a Levantéban, amerre Middlemarch némely áruit viszik... majd fönn jártam a Baltikumban, hogy úgy mondjam.

Emlékei közt kotorászva Mr. Brooke ilyenképp messzi eljuthatott volna, sőt talán vissza is tér baj nélkül a legmesszibb vizekről, ha az ellenség ördögi aknamunkába nem kezd. E pillanatban ugyanis a tömeg feje fölött, szinte szemben Mr. Brooke-kal, alig tízméternyire tőle, egy báb jelent meg, Mr. Brooke szakasztott mása: sárgás mellény, szemüveg, semmitmondó arc, vászonra festve persze mindez, s ugyanebben a pillanatban papagájhangon ismételni kezdte a szavait. Mindenki fölnézett a térre torkolló utcák nyitott ablakaiba, de némelyikben nem állt senki, másutt meg fürtökben lógott a nevető hallgatóság. A legártatlanabb visszhang gonosz incselkedésnek tetszik, ha a komoly szónok szavait követi, ez a visszhang pedig éppen nem volt ártatlan: nem a természet hangján szólt, hanem gonoszul kipécézte, mit kell visszavernie. Mikor példának okáért azt visszhangozta, hogy „a Baltikumban, hogy úgy mondjam", a hallgatóság viharos nevetésben tört ki, és ha a közügy fensége nem övezi borzas koszorúval „a tiptoni Brooke" fejét, talán a bizottságra is átragad a zajos derültség. Mr. Bulstrode szemrehányóan érdeklődött, hogy a rendőrség ilyenkor hol lehet, azonban a hangot úgysem lehetett volna fülöncsípni, a bábut megrohamozni pedig éppenséggel kár lett volna, hiszen Hawley úgyis máglyára szánhatta.

Mr. Brooke-ot magát nem annyira a környezet zavarta, mint inkább eszméinek elfelhősödése. A fülében támadt dobolás okozhatta talán, hogy a jelenlévők közt ő volt az egyetlen, aki nem figyelt fel sem a visszhangra, sem személyének kitömött mására. Érzékeinket alighanem akkor tartja legszigorúbb fogságban a félelem, amikor nem tudjuk, mit is kellene mondanunk. Mr. Brooke hallotta a nevetést, de mivel konzervatív zavargásokra számított, nem lepődött meg különösebben, és e pillanatban valami olyan sejtelem csiklandozta, hogy elvesztett fonala valahol a Baltikumon lóg, most kell elkapni, és jól belekapaszkodni.

- Jut eszembe - folytatta könnyedén a zsebébe nyúlván -, ha precedenseket keresnék, hogy úgy mondjam... bár precedensek sohasem kellenek a helyes megoldáshoz... akkor itt volna Chatham, tessék. És habár itt volna, nem vallom magam a követőjének... sem Pittnek, az ifjabb Pittnek... mert az ifjabb Pitt nem volt az eszmék embere. Márpedig nekünk eszmék kellenek, ugye.

- Fújd föl az eszméidet! Nekünk reform kell! - harsogta egy hang a tömegből.

A láthatatlan papagáj, amelyik eddig Mr. Brooke szavait követte, most nyomban felkapta a hangot: - Fújd föl az eszméidet! Nekünk reform kell! - Felcsattanó köznevetség volt rá a válasz, és Mr. Brooke maga nem szólván, most figyelt fel csak a visszhangra. Mivel azonban a kötekedőt gúnyolta, bátorságot merített belőle, és bizalmasan folytatta:

- Valamit mondanék nektek, barátaim... és ugyan mi másért találkoztunk volna itt, ha nem egy kis őszinte beszédre... szabad véleménynyilvánítás, sajtószabadság, mindenféle szabadság egy bizonyos fokig, ugye. A reform, no persze... a reform, az is meglesz - s e szónál Mr. Brooke egy pillanatra megállt, amíg a szemüvegét helyreigazította, és elővette vázlatát a mellényzsebéből, mint aki most már késedelem nélkül a tárgyra tér. A láthatatlan papagáj fölkapta a szavát:

- A reform meglesz, Brooke, no persze. Brooke, csak tégedet ültetnek ki a parlament elé!

Mr. Brooke-nak a falrengető nevetés közben leesett a szemüvege, és elvörösödve vette észre kitömött mását, amint a tömeg feje fölött közeledik feléje. S a következő pillanatban már azt látta, hogy a bábot tojásfoltok éktelenítik. Kedve felderült, hangja felcsattant:

- Bohóckodás, csalafintaság, nevetség mind az igaz ügy próbája csak... így is kell! - E pillanatban Mr. Brooke vállán loccsant egy tojás, s a visszhang visszaszólt: - Így is kell! - Erre megeredt a tojászápor, némelyik csöppje a bábot, némelyikje mintegy véletlenül igaz valóját érte. Új arcok hatoltak a tömegbe. Füttyök, ordítás, bőgés harsant innen-onnan a csöndesítő zajok fölébe. Emberi hangnak nem lehetett elég ereje, hogy leküzdje mindezt, s a sárgán fölkent Mr. Brooke nem állta tovább a kín próbáját. Kudarca talán nem lett volna ilyen elkeserítő, ha nem diákcsíny okozza: valamely veszedelmes támadás, amelyről az újság megírhatja, hogy „a jeles honfi bordáinak épsége forgott kockán” - vagy tanúsítja, hogy „a tudós férfiú cipőtalpa egyszer csak megjelent a mellvéd fölött” -, ilyesmiben a vigasz gyógyírját lelhette volna mindjárt.

Mr. Brooke, visszavonulván az ülésterembe, mintegy félvállról odavetette a bizottságnak: - Nem helyes, hogy úgy mondjam. Apródonként megértő fülekre találhattam volna... de hiába, nem adtak időt. Lassacskán, ugye, rátértem volna a reformra is - tette hozzá, Ladislaw-ra pillantva. - No nem baj, majd a jelölőgyűlésen minden jóra fordul.

A bizottság azonban nem döntött egyhangúlag a jóslat mellett, sőt borúsan tekintett a jövőbe, és a brassingi személyiség szorgalmasan jegyzett, mint akinek már új tervek főnek a fejében.

- Bowyer műve - jegyezte meg Mr. Standish kitérően. - A keze munkáját, jobban ismerem, mintha aláírta volna. Kitűnő hasbeszélő, és mondhatom, pompásan szerepelt! Hawley nemhiába hívta meg vacsorára a múltkor. Bowyer megér egy vacsorát.

- Látja, miért nem említette soha, Standish! Nálam is megvacsorálhatott volna - állapította meg a szerencsétlen Mr. Brooke, aki az utóbbi időben nagy vacsoráltatásokat csapott a haza hasznára.

- Rongyabb ember Middlemarchban nincsen is Bowyernél - háborgott Ladislaw. - S mintha mégis a rongy emberek kezében nyugodna mindig a jó ügy sorsa.

Will ez alkalommal magától is, „főnökétől" is megcsömörlött, s azzal a félsütetű elhatározással zárkózott be lakásába, hogy otthagyja az *Úttörő*-t, Mr. Brooke-kal együtt. Minek is maradna? Ha a szakadékon át nem verhet hidat Dorotheához, akkor inkább elmegy, és valami más foglalatosságot keres, mint hogy itt szolgálja meg a közutálatot Brooke csicskásaként. Majd elfogta álmodozó kedve, s elgondolta, mi mindent tehetne itt a következő öt évben: újságíró, szónok és országos, sőt még messzibb hangzó hírű politikus lehetne, szerezhetne olyan érdemeket, hogy Dorotheának nem kellene lehajlania hozzá, öt év! Ha annyit tudna biztosan, hogy mást nem szeret jobban nála, ha annyit tudathatna vele, hogy megmarad a távolban, amíg szerelmét szégyenkezés nélkül megoszthatja vele, akkor könnyű szívvel menne, és kezdene új pályát, ami nem is tetszik lehetetlenségnek, ha az ember huszonöt éves, mert tehetségével hírnevet szerezhet, s a hírnév minden jónak kútfeje. Beszédhez, íráshoz van tehetsége, bármibe beletanulhat, ha tetszik, és hogy a lelkesedését is erőfeszítése szolgálatába állíthassa, mindig a jó ügyhöz szegődik majd. Miért ne emelné egy nap majd vállára a tömeg, vagy akár messzibb is miért ne emelkedhetnék? Semmi kétség, Middlemarchot itt kell hagynia, elmegy Londonba, és jurátusnak áll.

De nem rögtön. Addig nem, amíg valami jelet nem vált Dorotheával. Addig könnyű szívvel nem távozhatik, amíg Dorothea meg nem tudja, hogy a kezét ha neki nyújtaná is, miért nem fogadhatja el még. Egy darabig meg kell maradnia állásában, s tűrnie békén Mr. Brooke-ot.

Hamarosan azonban okkal gyaníthatta, hogy Mr. Brooke-ot sem lepné meg kellemetlenül, ha viszonyuknak vége szakadna. A külvilágból érkező küldöttségek s a belvilágából felszólamló hangok meggyőzték a derék emberbarátot, hogy a szokásosnál elszántabb lépést kell tennie az emberiség javáért - nevezetesen másik jelöltnek kell átadnia a helyét, ráhagyván kortesi működésének eddigi hasznait, ő maga legalább határozott lépésnek nevezte ezt, hozzátéve, hogy úgy látszik, egészsége a vártnál kevésbé tűri az izgalmakat.

- Ez a szív itten nyugtalanítani kezd... kerülni szeretném a túlságot - magyarázta Ladislaw-nak. - Be kell vonnom a zászlót. Tekintse az ember figyelmeztetésnek szegény Casaubon esetét. Az előretörés megtörtént, álltam a sarat, ameddig lehetett. Ez a korteskedés, hogy úgy mondjam, goromba egy mulatság, mi, Ladislaw? Maga is, úgy látom, torkig van vele. Mindazonáltal messzi benyomultunk az ellenség állásai mögé az *Úttörő*-vel... helyes vágányra tereltük a dolgokat, és így tovább. Innen már magánál kisebb képességű ember is folytathatja a harcot, ugyebár.

- Azt kívánja, hogy leköszönjek? - kérdezte Will, és hirtelen pír öntötte el az arcát, amint felállt az íróasztaltól, és zsebre vágott kézzel körbesétálta. - Szívesen megteszem, amint kívánja.

- Ami a kívánságaimat illeti, kedves Ladislaw, én csak annyit mondhatok, hogy képességei felől magasztaló véleménnyel vagyok. Hanem ami az *Úttörő*-t illeti, néhány párthívünkkel tárgyalásba bocsátkoztam felőle, és ők, úgy látom, hajlanak arra, hogy átvegyék... mintegy terhemet könnyítendő... és folytassák a küzdelmet. Ilyen körülmények között nem hinném, hogy kedve volna állásában megmaradni. Talán kínálkoznék valami egyéb, valami jobb, hogy úgy mondjam. Párthíveink nem osztoznak föltétlenül a mi kettőnk fennkölt eszméiben, azaz nem tekintenék hozzám hasonlóan alteregójuknak, ugye, jobb kezüknek, ugye, bár meg kell mondanom, hogy én is azt várom magától, hátha valami egyéb téren is babérokat arat. Én

magam arra gondolok, hogy át kellene ugranom Franciaországba, de majd meglátja, levéllel tartom magát... meg a többi mindenkit is, Althorpe-ot például. Tudja, hogy személyesen találkoztam Althorpe-pal?

- Roppantul lekötelez - válaszolta Ladislaw büszkén. - De minthogy ön megválik az *Úttörő*-től, nem kell hogy aggassza, merre fordítom a szekerem rúdját ezután. Talán meg is maradok a lapnál egy darabig.

„A család, úgy látszik, böködi, hogy szabaduljon tőlem - töprengett Will, miután magára maradt -, és most már ő sem bánná, ha egy házzal odébbállnék. Pedig én addig maradok, amíg a kedvem tartja. Ha meg elmegyek, a magam jószántából megyek, nem azért, mert rettegnek tőlem."

ÖTVENKETTEDIK FEJEZET

...Szívén
Viselte mások csip-csup gondját.
WORDSWORTH

Azon a júniusi estén, amikor Mr. Farebrother megtudta, hogy beleül a lowicki javadalomba, boldogság honolt a régimódi nappaliban. Mintha még a nagy törvénytudók arcképei is megelégedéssel néztek volna le a családra. Anyja nem nyúlt sem a teához, sem a pirítóshoz, csak ült takarosan, s érzéseiről csupán a kipirult arca meg a fénylő szeme vallott. Mintha régvolt ifjú lelke költözött volna bele megint, amint kimondta végérvényesen:

- Megnyugvásomra szolgál, Camden, hogy megérdemelted.

- Mikor már az ember révbe jutott, akkor kezdi megérdemelni, anyám - felelte a fia, és rejteni sem igyekezett kicsorduló örömét. Tevékeny boldogság tükröződött az arcán: nem az, amelyik csak ellobban, hanem amelyik látomást indít. Tekintete nemcsak ragyogott, de gondolatokról is árulkodott.

- Látja, nénikém - folytatta, és kezét dörzsölve Miss Noble-ra nézett, aki valami cincogásfélét hallatott örömében -, ezután mindig lesz kandiscukor az asztalon, hogy a gyerekeknek csenegethesse. Harisnya is lesz elajándékozni való, meg a magáét is foltozhatja kedvére! - Miss Noble ijedt, fojtott kuncogással bólogatott unokaöccsére, és a javadalom terhére máris két kockacukrot ejtett kosarába.

- Te pedig, Winny - folytatta a káplán -, akármelyik lowicki legényemberhez férjhez mehetsz most már. Akár Mr. Solomon Featherstone-hoz, ha azt veszem észre, hogy beleszerettél.

Miss Winifred le nem vette a szemét bátyjáról, s csak sírt egyre, ez lévén öröme módja, majd a könnyein át mosolyogva így válaszolt: - A példádra várok, Cam. Tiéd az elsőség.

- Állok elébe. Csak ki szeressen belém? Bogaras öreglegény vagyok én - merengett a káplán, majd fölkelt az asztaltól, és végignézett magán. - Mit szól, anyám?

- Szemrevaló ember vagy, Camden, ha nem is olyan szép szál, mint apád - állapította meg az idős hölgy.

- Annak örülnék, ha Miss Garthot vennéd feleségül, bátyám - ajánlotta Miss Winifred. - Olyan vidám életünk lenne Lowickban!

- Pompás. Úgy beszélsz, mintha a fiatal hölgyeket párjával árulnák a piacon, vagy csak egy szavamba kerülne, s mindjárt a választása énrám esne mindenkinek - válaszolta a káplán, csak úgy általánosságban.

- Nekünk nem kell mindenik - mondta Miss Winifred. - Neked is tetszene Miss Garth, ugye, anyám?

- Én a fiam választásában megnyugszom - felelte Mrs. Farebrother méltóságosan. - Az is biztos, hogy egy feleség igen elkelne nálunk, Camden. Nyilván családi körben óhajtanál majd whistezni, mihelyt Lowickba költözünk, és Hanrietta Noble-ra nem számíthattunk sosem. - Mrs. Farebrother a csöpp vénlány húgát mindig teljes, hangzatos nevén emlegette.

- Megleszek én már whist nélkül ezután, anyám.

- Ugyan miért, Camden? Az én időmben a whist a lelkipásztorok illendő gondűzőjének számított - jelentette ki Mrs. Farebrother, mivel nem tudta, hogyan űzi a whist az ő fia gondjait, sőt meg is emelte a hangját, mint aki veszedelmes új elmélettel száll szembe.

- Nem lesz érkezésem. Két egyházközség dolga lesz rajtam - felelte a káplán, nem akarván a játék érdemét vitatni most.

Dorotheának már megmondta: - Nem hiszem, hogy a St. Botolph egyházközségről le kellene mondanom. A pluralizmust ki akarják küszöbölni, igaz, de én lerovom a magamét azzal, ha a jövedelem egy részét átengedem másnak. Fontos, hogy a hatalmát jól használja az ember, nem pedig hogy megossza.

- Magam is így gondolom - válaszolta Dorothea. - Bár e gondolatnak érvényt szerezni nem tudtam. Én azt hiszem, könnyebben adnék ki a kezemből pénzt és hatalmat, mintsem hogy megtartanám. Igaz, az utódajánlási jogomról sem mondtam le, mert attól tartottam, más kevesebb megértéssel használná.

- Rajtam áll, hogy döntését meg ne bánja - mondta Mr. Farebrother.

Természete szerint mindjárt tevékenyebbé lett, mihelyt az élete gondja nem nehezedett lelkiismeretére. Nem szánta-bánta töredelmesen, csak szívében röstellte, hogy más, javadalmat nem élvező közönséges embernél több mulasztás terheli.

- Gyakran elgondoltam, mennyivel jobban tettem volna, ha más pályát választok - magyarázta Lydgate-nek. Hanem ezentúl megpróbálok jobb pap lenni. Ez az újabb, javadalmas gondolkodásom, veszed észre?... Hiába, ebből az új szempontból könnyebb a gondolkodás - fejezte be mosolyogva.

A káplán csakugyan úgy érezte akkoriban, hogy kötelességei nem rónak rá nehéz terhet. A Kötelesség azonban kiszámíthatatlan: olyasmi, mint ostoba barátunk, akit ha meghívunk, lépcsőnkön töri a lábát.

Alig telt el egy hét, a Kötelesség megjelent a káplán dolgozószobájában, Fred Vincynek öltözve, aki most hozta haza az Omnibus College-ból a hittudományok vadonatúj babérkoszorúját.

- Bocsásson meg, hogy ismét zaklatom, Mr. Farebrother - állított be Fred megnyerően nyílt tekintettel -, de más barátom nincs, akivel a dolgom megbeszélhetném. Egyszer már kiöntöttem a szívemet, s oly jó volt hozzám, hogy vérszemet kaptam.

- Ülj le, Fred, és mindjárt meglátjuk, mit tehetek az érdekedben - biztatta a káplán. Apró holmikat csomagolt a költözéshez, és folytatta munkáját.

- Azt akartam elmondani... - Fred pillanatnyi habozás után összeszedte a bátorságát - ...hogy talán mégis papnak állok. Mert bizony nem találok én magamnak semmi jobb elfoglaltságot. Tetszeni nem tetszik, viszont azt is tudom, hogy kegyetlenség volna apámnak elmondanom, ha már annyit áldozott az iskoláztatásomra. - Fred elhallgatott, aztán még egyszer hozzátette: - Jobb állás különben sem kínálkozik.

- Beszéltem apáddal a dologról, Fred, bár nem mondhatom, hogy sok sikerrel. Azt mondja, már késő. De ha az egyik akadályt megugrottad, mi áll még előtted?

- Semmi, csak éppen nem tetszik. Nem szeretem a hitoktatást és a prédikálást, meg hogy mindig komornak kell látszanom. Én a nagy lovaglásokat szeretem, a férfias mulatságot. Nem kujonságra akarnám adni a fejemet, csak az olyan foglalatosságot nem állhatom, amilyet az emberek a papi személytől elvárnak. Viszont mi máshoz kezdhetek? Apám nem tud pénzt adni az önállósuláshoz, különben belevágnék a gazdálkodásba. És az üzletében sem tud helyet

teremteni. Most pedig már késő, hogy jogot vagy orvostant álljak neki tanulni, mikor apám azt várná, hogy a magam kenyerén meglegyek. Hiába van igaza annak, aki azt mondja, ne álljak papnak, mert akár azt ajánlhatná, hogy az erdőnek menjek.

Fred hangja morcosra vált, és Mr. Farebrother talán elmosolyodott volna, ha az esze nem járt volna túl mindazon, amit Fredtől hallott.

- Csak nem a hitágazatokkal van a baj?... a harminckilenc hitcikkellyel? - érdeklődött, úgy, hogy kérdését valahogyan Fredhez mérje.

- Nem, a hitcikkelyekkel még megbékélek. Érvekkel ki nem kezdhetném úgysem, és sokan nálam eszesebbek elfogadják. Ilyen ellenkezést kár is volna nevelnem magamban - jelentette ki Fred jámboran.

- Akkor talán olyanfajta kételyed támadt, hogy jó vidéki pap nem válhat belőled, csak ha hittudós is vagy egy személyben?

- Persze ha már papnak állok, igyekszem megfelelni minden követelménynek, ha nehezemre esik, ha nem. A többiért meg csak nem érhet vád.

- Amiért ilyen körülmények közt papnak állasz? Ezt a lelkiismereteddel kell elintézned, Fred... Hogy az áldozatát is meg a követelményeit is igazán megérted-e? Én csak magammal példálózhatnék, márpedig én a kötelességemnek sosem feleltem meg tisztességgel, ezért állok állandóan hadilábon a lelkiismeretemmel.

- Van itt azonban még egy akadály - vallotta meg Fred pirulva. - Ezt hagytam utoljára, bár amit elmondtam, abból ki is találhatta. Van valaki, akit gyerekkorom óta nagyon szeretek.

- Ha jól értem, Miss Garthról beszélsz? - kérdezte a káplán, s közben címkéket olvasgatott elmélyülten.

- Úgy van. Semmi munkát nem bánnék én, ha hozzám jönne feleségül. És tudom, akkor józan ember lehetnék.

- Gondolod, hogy ő is szeret?

- Soha meg nem vallaná. Sőt azt is megfogadtatta velem, hogy nem firtatom. De azt nagyon ellenzi, hogy belőlem pap legyen. Ennyit tudok. Viszont nem mondhatok le róla. Gyanítom, hogy nem közömbös irántam. Tegnap este meglátogattam Mrs. Garthot, és azt hallottam tőle, hogy Mary a lowicki lelkészlakban segédkezik Miss Farebrothernek.

- Igen, felajánlotta segítségét a húgomnak. Talán meg akarod látogatni?

- Nem. Egy nagy szívességet kérnék inkább. Nem szívesen terhelem, de Mary talán újból meggondolná, ha öntől hallaná a kérdést: álljak-e papnak vagy ne?

- Kényes feladat, Fred barátom. Küldetésemben benne foglaltatik, hogy tudok a vonzalmadról, és ha a kérdéssel elébe állok, akár azt kérdezném tőle, kölcsönös-e az érzelem.

- Éppen ezt szeretném, ha kitudná - mondta Fred kereken. - Tanácstalan vagyok, amíg az érzései felől nem tájékozódom.

- Csak nem azt akarod mondani, hogy az ő érzése szerint döntesz a papi pálya felől?

- Ha Mary azt mondja, hogy nem szível, mindegy, melyik tévutat választom.

- Ostoba beszéd, Fred. A szerelmet gyógyítja az idő, de a felelőtlen tettek következményeit nem.

- Az én szerelmemet nem gyógyítja. Én Mary nélkül soha meg nem voltam. Ha le kellene mondanom róla, az olyan új érzés volna, mintha falábon tanulnék járni.

- Nem sértem-e majd a tapogatózásommal?

- Nem, afelől bizonyos vagyok. Önt nagy tiszteletben tartja, és kérdését nem ütné el tréfával. Azt is meg fogja érteni, hogy más közvetítőhöz nem fordulhattam. Ilyen közös barátunk nincsen több. - Fred hallgatott egy sort, aztán panaszosan hozzátette: - Méltányolnia kellene, hogy megdolgoztam a vizsgáimért. S ebből látnia, hogy érte más áldozatra is kész vagyok.

Csönd támadt. Egy pillanatba telt, amíg Mr. Farebrother letette a munkáját, és kezet nyújtott Frednek, mondván:

- Jól van, öcsém. Megteszem.

Mr. Farebrothert még aznap elvitte az új Kötelesség Lowickba. „Vén totyakos vagyok én már - gondolta -, a fiatalság félresöpör."

Maryt a kertben találta - rózsát gyűjtött, s a szirmokat abroszon terítette szét. A nap már lemenőben volt, a magas fák árnyéka berácsozta a zöld ösvényeket, amerre Mary hajadonfőtt szorgoskodott. Nem vette észre Mr. Farebrother közeledtét, és éppen lehajolt egy foltos terrier leckéztetésére, mert nem akart elállni attól a szándékától, hogy az abroszon sétálgatva szagolgassa Mary rózsaszirmait. Mary a kezébe vette a mellső mancsát, másik keze mutatóujját tanárosan megemelte, a kutya pedig a homlokát ráncolta látható zavarában. - Szégyellem magam, Szeles - magyarázta Mary. - Értelmes kutyához nem illő dolog ez. Szeles fiatalúrnak nézhet bárki.

- Kegyetlen a szeles fiatalurakkal, Miss Garth - szólalt meg a káplán, mikor már csak néhány lépés választotta el őket egymástól.

Mary megrezzent, s elpirult. - Szelesnek mindig használ a lecke - felelte nevetve.

- Nem úgy a szeles fiataluraknak.

- Némelyiknek használna, gondolom, hiszen van olyan, amelyik érett férfivá cseperedik.

- Örülök, hogy elismeri, mert éppen ilyen fiatalúr dolgában járok.

- Szelesnél nem rosszabb, remélem - jegyezte meg Mary, azzal tovább tépegette a rózsaszirmokat, mert a szíve verése bosszantóan nekilódult.

- Nem, bár a bölcsességet nem nevezném sarkalatos erényének. Inkább az igaz érzést. A bölcsesség pedig, hiába nem hiszik az emberek, gyakran e tulajdonságban gyökerezik. A leírásból talán következtet a fiatalember kilétére.

- Azt hiszem, igen - mondta Mary, bátorságát összeszedve, s az arca elkomolyodott, két kezéből pedig kifutott a vér. - Fred Vincy lesz az.

- Megkért, hogy beszéljek kegyeddel, mit ajánl: álljon-e papnak? Remélem, nem tartja arcátlanságnak, hogy ilyen követségre vállalkoztam.

- Éppen nem, Mr. Farebrother - válaszolta Mary karját összefonva, mert a sziromgyűjtéshez egyszerre nem volt türelme, de fölnézni sem merészelt. - Megtisztel, ha akármivel fordul hozzám.

- Mielőtt azonban a kérdésre térnénk, hadd említsek meg valamit, amit édesatyja közölt velem bizalmasan, méghozzá azon az estén, amikor előző küldetésemet teljesítettem. Mielőtt tudniillik Fred visszatért volna az egyetemre, Mr. Garth elmondotta, mi történt az öreg Featherstone halálának éjszakáján... hogyan tagadta meg kegyed a végrendelet elégetését... és azt is

hallottam tőle, hogy lelkiismeret-furdalás gyötri, mivel magát okolja, hogy Fredet, ártatlanul bár, mégis megfosztotta tízezer fontjától. A történetet megtartottam emlékezetemben, s azóta hallottam valamit, ami lelkiismeretén könnyíthet, és arra vall, hogy engesztelő áldozatot nem várhat senki kegyedtől.

Mr. Farebrother elhallgatott, s ránézett Maryre. Fred ügyvédjeként akart eljárni, mégis úgy látta jónak, ha Mary elméjéből kiűzi a babonaságot, amely fiatal nőket gyakran rávisz, hogy engesztelésül hozzák a házasság hamis áldozatát. Mary arca égőpirosra vált, és némán nézett vissza Mr. Farebrotherre.

- Azt akarom mondani, hogy tette nem fordított Fred sorsán. Megtudtam, hogy az első végrendelet nem vált volna érvényessé a második elégetése által. Az első megtámadása esetén tekintetbe vették volna a másodikat is. Márpedig a végrendelet megtámadása felől biztos lehet. Ennyi eloszlathatja a kétségeit.

- Köszönöm, Mr. Farebrother - mondta Mary komolyan. - Hálás vagyok, hogy lelkifurdalásaimat számon tartja.

- Nos, folytathatom. Fred lerakta a vizsgáit. Megdolgozott érte, s most az a kérdés, mitévő legyen. Kérdésére oly nehezen talál választ, hogy már hajlana apja kívánságára, és beállna papnak, bár kegyed nálam is jobban tudja, mennyire berzenkedett ellene. Magam, meg kell vallanom, nem látom elháríthatatlan akadályát, hogy papi pályára lépjen. Azt mondja, megemberelné magát, s megfelelne a követelményeinek... egyetlen feltétellel. Ha viszont az a feltétel teljesülne, én is megtennék mindent Fred segítésére. Időm múltával... nem rögtön... magamhoz fogadnám káplánnak, s dolga annyi lenne, hogy az én régi kápláni fizetésem akár megkaphatná. Ismétlem azonban, hogy feltétele nélkül ez az ígéret sem válhat valóra. Fred a bizalmába fogadott, és megkért, hogy szóljak az érdekében kegyednek, Miss Garth. A feltétel teljesítője csupán kegyed lehet.

Mary annyira megdöbbent, hogy kisvártatva csak ennyit tudott mondani: - Sétáljunk egy darabon. - Séta közben Mr. Farebrother még hozzáfűzte: - Őszintén szólva, Fred nem lépne olyan pályára, amely az esélyeit csökkentené, hogy kegyedet feleségül elnyerheti. Viszont e célt tartván szeme előtt, megtesz minden tőle telhetőt, csak kegyed is helyeselje.

- Nem mondhatom ki egyszer s mindenkorra, hogy nem leszek a felesége. De ha pap lesz, biztosan nem megyek hozzá. Közbenjárásáért hála illeti, meg sem próbálnám ítéletét helyesbíteni... legfeljebb az ingerkedő megjegyzéseket szeretem, mint afféle csacska lány - mondta Mary, és játékossága visszatért e szóval, amely válaszának szerénységét kedvessé tette.

- Fred részletes választ vár tőlem, hogy miket gondol, arról is.

- Nevetséges férfit nem szerethetek - mondta Mary, mert úgy határozott, hogy mély értelmű magyarázatba nem fog. - Frednek van elég esze és tudománya, hogy magának megbecsülést szerezzen valamely becsületes világi foglalkozásban. Hanem azt el nem képzelhetem, hogy szónokol, áldást oszt, betegágynál imádkozik. Mintha a torzképét látnám ilyen helyzetekben. Csak az urasága kedvéért állna papnak. Az ilyen kákabél uraságot én viszont szívemből megvetem. Néha eszembe jut Mr. Crowse semmitmondó arca, takaros esernyője, selypegő beszéde. Milyen jogon emel szót az ilyen a kereszténység nevében? Mintha olyan intézet lenne, amelyben az ütődötteket úrnak nevelik... mintha... - Mary a nyelvébe harapott. Úgy elragadtatta magát, mintha Freddel beszélt volna, nem pedig Mr. Farebrotherrel.

- A fiatal hölgyek szigorra hajlanak. Nem vergődnek a cselekvés nyomorúságában, mint a férfiak. Bár kegyeddel kivételt kellene tennem. Vagy csakugyan ilyen színben látja Fred Vincyt?

- Nem egészen. Mert esze van. Hanem az szóhoz nem juthatna papi mivoltában. Olyan volna, mint valami nőimitátor.

- A válasz ilyenformán végleges. Papként nem remélhet.

Mary megrázta a fejét.

- De ha a nehézségeket leküzdi, és a kenyerét más mesterséggel keresi meg, akkor bátorít-hatja-e reménnyel? Számíthat-e a kezére?

- Nem hiszem, hogy ismét szükséges lenne megüzennem Frednek, amit már elmondtam neki - felelte Mary némiképp szemrehányóan. - Szerintem nem illendő, hogy ilyen kérdéssel elő-álljon, amíg az ígéreteknél tart.

Mr. Farebrother hallgatott egy-két percig, aztán amint megfordultak és megálltak az egyik platán árnyékában, így szólt: - Megértem, hogy ígéretekkel maga sem verné béklyóba kezét-lábát. Csakhogy az érzései vagy olyan erősek Fred Vincy irányában, hogy másfelé nem fordulhatnának... Vagy számíthat rá, hogy megvárja, amíg a kezét megszolgálta, vagy nem. Csalódás így is, úgy is érheti. Bocsásson meg, Mary... hiszen a keresztnevén szólítottam akkor is, amikor katekizmusra oktattam... ha egy nő érzelmei valamely más élet boldogságát is érintik... többet tehát... azt hiszem, nyíltan szólni nemesebb.

Most Mary hallgatott. Nem is annyira Mr. Farebrother szavai, mint inkább elfojtott érzelmek-ről valló hangja lepte meg. Átvillant rajta, hogy szavaival talán magára mutat, de ezt a hirtelen gondolatot röstelkedőn és hitetlenül elhessentette. El nem gondolhatta, hogy Freden kívül szerethesse másvalaki is, hiszen Fred jegyezte el az esernyő szorítógyűrűjével, még térd-harisnyás-kapcsoscipős korában - azt meg éppen el nem hitte volna, hogy Mr. Farebrother, szerény ismeretségi körének legértelmesebb embere, vonzódik hozzá. Inkább úgy határozott, hogy Mr. Farebrother szavai sejtelmesek. Ezért ő világosan megfogalmazta a válaszát:

- Ha kötelességemnek tartja, Mr. Farebrother, én megmondom nyíltan, hogy le nem mondanék senki másért Fredhez fűződő érzéseimről. Boldog nem lehetnék, ha tudnám, hogy őt az elvesztésem boldogtalanná teszi. Ez az érzés oly mélyen gyökerezik bennem... hálám, hogy mindig engem szeretett a legjobban, hogy mindig sírva fakadt, ha megütöttem magam... nem gondolnám, hogy érzésem helyébe újabb költözhet. Én azt szeretném igazán, ha Fred mindenki tiszteletére méltó lehetne. Hanem addig nem teszek neki ígéretet, ezt mondja meg, kérem... másképp apámat-anyámat szégyeníteném meg. De ő válasszon szabadon.

- A megbízatásomat teljesítettem - nyújtotta a kezét Mr. Farebrother Marynek -, és az üzenet-tel hazalovagolok Middlemarchba. Azt hiszem, a helyes irányba terelhetjük Fredet, és remé-lem, hogy még én kötöm össze a kezüket. Isten áldja!

- Ne menjen még, hadd kínáljam teával - kérlelte Mary. Elkeseredés fojtogatta, és a szeme megtelt könnyel, amint ráeszmélt, hogy Mr. Farebrother valami fájdalmát rejti előle. Így érzett akkor is, amikor egyszer apja keze remegését vette észre.

- Nem, kedvesem, most sietek.

Három perc múltán a káplán már lóháton ült, teljesítvén kötelességét, amely súlyosabbnak bizonyult, mint akár lemondania a whistről, akár bűnbánó naplójegyzeteket készítenie.

ÖTVENHARMADIK FEJEZET

Hebehurgya dolog azt hinnünk, hogy hamisság mindenképpen ama következetlenség, amelyért megrovás a részünk - ha a „feltévén”-ek és „tehát”-ok holt hálóját az élő természet milliom hajszálgyökerére rá nem vetjük, megfojtván vele hitvallás és viselkedés parlagi kölcsönhatását.

Mr. Bulstrode-nak, új érdekeltségre vágyván Lowickban, különös és természetes kívánsága volt, hogy az egyházközség új papja ízlésének mindenképpen megfeleljen, ezért a nemzet gyengeségének általában, kivált pedig tulajdon vétkei méltó büntetésének tartotta, hogy ugyanabban az időben, amikor őt a Kőporta birtokába beiktatták, Mr. Farebrother is vallást tett a harminckilenc hitcikkelyre a község csöndes kis templomában, és elmondotta első prédikációját a gazdák, zsellérek és falusi iparosok gyülekezetének. Nem mintha Mr. Bulstrode a lowicki templomban akart volna ezután helyet foglalni, vagy akár birtokosként a Kőportán. A kitűnő gazdaságot és az előkelő úrilakot csupán üdülőnek vette meg, a birtokot a későbbi kiterjesztésre, az úrilakot szépítésekre tekintettel, s majd mikor az isteni dicsőséggel ilyen módon egybecseng, akkor kívánta csak szerény lakóhelyévé tenni. Akkorra tervezte az üzleti élet fáradalmaitól való fokozatos visszavonulását is, hogy ezáltal az Ige igazságának nagyobb érvényt szerezhessen a környező birtokosság körében, akik felől a Gondviselés talán majd jónak látja, ha birtokukból kivásárlódnak. Világos iránymutatást tapasztalt az irányban a Kőporta könnyű megvétele során, hiszen azt várta mindenki, hogy Mr. Rigg Featherstone úgy fog ragaszkodni hozzá, mint az Éden Kertjéhez. Szegény öreg Peter maga is ezt várta. Elgondolta gyakran, hogy majd fölnéz az ibolyák alól, és a látás természetes törvényei által nem akadályoztatván, ott látja majd békaképű örökösét a tekintélyes régi ház birtokának örvendezve, a többi hátramaradott örökös bosszúságára.

Kár, hogy oly kevéssé tudhatjuk, mi tenné boldogtalanná szomszédainkat! Tulajdon vágyainkból következtetünk csupán, szomszédaink pedig ritkán oly nyíltak, hogy vágyaik felől kioktatnának. A hűvös és józan Joshua Rigg soha nem sejtette szülőjével, hogy a Kőporta nem vágyainak netovábbja, és meglenne akár birtoka nélkül is. Amiképpen Warren Hastings az aranyra tekintett, és máris Daylesford megvétele jutott az eszébe, ugyanígy Joshua Rigg, mikor a Kőportára tekintett, arany vételére gondolt. Vágyainak netovábbját világosan látta körülményei folytán beleivódott olthatatlan hírvágyában is, s neki a legfőbb vágya az volt, hogy pénzváltó lehessen. Még amikor kifutóskodott egy kikötőben, úgy nézett be a pénzváltók üzletének ablakán, ahogy más gyerekek cukrászdákba kandítanak. Bámulata lassan szenvedéllyé érlelődött. Elgondolta az idők során, mi mindent tesz, ha majd vagyonhoz jut - többek közt feleségül vesz egy finom úrikisasszonyt -, szenvedélye azonban e játszi képzeteket sorra megfojtotta. Az egyetlen öröm végül, amire a lelke szomjúhozott, a pénzváltó üzlet volt valamely forgalmas rakodóparton, s hogy ott ülhessen benne, körülötte zárak, és minden zárhoz a kulcs az ő zsebében, s hogy nézhessen maga elé számítón, míg a föld népeinek aranya neki fiadzik, a Mohóság csak hadd sandítson be tehetetlenül, irigyen a vasrostély túlsó feléről. E szenvedélye ahhoz is adott erőt, hogy megelégítéséhez minden tudománynak birtokába jusson. És amíg mások azt hitték, hogy élethossziglan megtelepedett a Kőportán, Joshua maga azon merengett, hogy nincsen messze az az idő, mikor az Északi rakparton bevonulhat kedves páncélrekeszei és zárai közé.

Legyen ennyi elegendő. Minket Joshua Rigg birtokeladása Mr. Bulstrode nézőpontjából érdekel, ő pedig az égi útmutatást tekintette benne, talán éppen megszentelését ama szándékának, amelyet oly régóta melengetett magában külső bátorítás nélkül. Így értelmezte az esetet, ha nem is éppen magabiztosan - ezért hálát is csak igen körültekintően rebegett. Kétségei nem Joshua Rigg sorsa fordultából táplálkoztak, hiszen a mások világában sohasem uralkodik a Gondviselés, térképei is hevenyészetten gyarmatiak - hanem arra gondolt, hogy ez a mennyei útmutatás talán olyan megpróbáltatásokhoz vezet, mint amilyennek Mr. Farebrother beiktatását tekintette.

Mr. Bulstrode nem mások előtt hangoztatta mintegy megtévesztésül effajta kételyeit - neki magának szólottak csak, mert az eseményeket ilyenképpen magyarázta mindig -, akár a nyájas olvasó. Bár megengedem, hogy neki ismét másféle rendszere lehet. Rendszereink önzése felől ugyan még lehetünk őszinték - sőt, minél inkább megelégül önzésünk, hitünk annál szebben izmosodik.

Mármost áldásnak vagy megpróbáltatásul, de Mr. Bulstrode alig tizenöt hónappal Peter Featherstone halála után a Kőporta ura lett, kimeríthetetlen és vigasztaló beszédtárgyat szolgáltatván a csalódott rokonságnak, hogy ugyan mit szólna ehhez Peter, „ha megérte volna". Lám a ravaszság visszafordult drága megboldogult testvérbátyjukra, és Solomon különös örömmel elmélkedett azon, hogy csavaros eszén egy még csavarosabb ész íme túljárt. Mrs. Waule fájdalmas diadallal mutatott rá, hogy talmi Featherstoneokból nem lehet csak úgy valódiakat csinálni a valódiak kijátszása árán, és Martha így sóhajtott, amikor a hír hozzá is eljutott Mészföveny-pusztára: - Ejnye, ejnye! A Mindenhatót, úgy látszik, mégsem boldogítják a szegényházak!

A szerető Mrs. Bulstrode különösen örült, hogy a Kőporta megvásárlása mennyire használ férje egészségének. Alig múlt el nap, hogy Mr. Bulstrode oda ne lovagolt volna, a gazdaság némely részletét a tiszttartóval megtekintendő, az esték pedig különösen kellemesek voltak ezen a kies helyen, mikor a frissen kazalba rakott széna illata elkeveredett a régi kert dús levegőjével. Egyik este, a nap még a látóhatár felett állt, és arany lámpásokat gyújtott a terebélyes diófák lombjai közt, Mr. Bulstrode lóháton megállt az első kapu előtt, és bevárta Caleb Garthot, akivel megbeszélés szerint találkoznia kellett, hogy véleményét kérje az istállók szennycsatornázására nézve. Garth éppen a tiszttartóval tanácskozott a szérűskertben.

Mr. Bulstrode tudta, hogy lélekállapota zavartalan és felüdült, csendes lovaglásának hatására. Szilárdan vallotta, hogy őneki érdemei nincsenek, azonban e hajthatatlanság addig nem kínzó csak, amíg az érdemtelenség emlékezetünkben határozott formát nem ölt, a megbánás lelkifurdalását vagy gyötrő szégyent nem támaszt. Érdemtelenségünket vallhatjuk akár megelégedetten is, ha bűneink mértékével megbocsátásunkat mérjük, és púpozott vékájuk éppen arra vall, hogy az isteni akaratnak megjelölt eszközei vagyunk. Az emlékezet kedve lehet annyiféle, mint akár az indulaté, és színei változékonyak, mint a vásáros képmutogatóé. E pillanatban Mr. Bulstrode úgy érezte, mintha a napfény ugyanaz volna, mint azokon a régi-régi estéken fiatal korában, amikor még eljárt prédikálni Highburyn túlra. Akár még nyakába venné a vidéket - a textusokra emlékszik, tehetsége a kibontásukhoz töretlen. Merengéséből a visszaérkező Caleb Garth riasztotta fel. Lóháton ült ő is. Már éppen az induláshoz rántotta volna meg a gyeplőt, amikor egyszer csak meglepetten fölkiáltott:

- Nicsak! Miféle alak jön errefelé az ösvényen? Lóversenyek után látni mindenfele őgyelegni ilyet. - Mr. Bulstrode megfordította a lovát, és végignézett az ösvényen, de felelni nem felelt. A fura figura a mi korábbi ismerősünk Mr. Raffles volt. Külseje csak annyit változott, amennyit a sötét gyászfátyol egy kalapon okoz. Pár lépésnyire a lovaktól megállt, és fölisme-

rés villant az arcán, amint a botját megpördítve égnek emelte, és Mr. Bulstrode-ot nézvén merően, végül felkiáltott:

- Mégis te vagy az, Nick, a hétszázát! Nem hittem a szememnek! Hiába, ez a huszonöt év a csillát a hajunkba csak belopta! Hát hogy megvagy, hallod? Nem hitted volna, hogy itt találkozunk! Nyújtsd már ide a kezedet, hadd ropogtatom meg!

Nem állítanánk többet, mint hogy este volt, ha Mr. Raffles modorát izgágának neveznénk. Caleb Garth látta, hogy Mr. Bulstrode arcán pillanatnyi viszolygás tükröződik, de a kezét végül mégis odanyújtotta Rafflesnek, és tartózkodón megjegyezte:

- Valóban nem vártam, hogy ezen a távoli vidéken találkozunk.

- E távoli vidék közelebbről nevelt fiam birtoka - állapította meg Raffles, további nagyzolásra készen. - Egyszer már meglátogattam itt. Engem a találkozás nem lep meg annyira, pajtikám, mivel egy leveled a kezembe jutott... alighanem a Gondviselés akaratának neveznéd. Szerencse mindenképpen, hogy itt talállak, mert a fiammal kerülöm a találkozást: nem valami szerető fiú, és szegény anyja most halt meg. Az az igazság, hogy a te kedvedért jöttem, Nick! A címedet akartam megkeríteni, mert... ide nézz! - Raffles gyűrött papirost húzott elő a zsebéből.

Caleb Garthon kívül mindenki más küzdött volna a kísértéssel, hogy elálldigáljon itt, és lehetőleg mindent megtudjon erről az alakról, akinek Bulstrode-dal való ismeretsége a bankár életének Middlemarch számára oly ismeretlen fejezeteire vethetett fényt, hogy bárki kíváncsiságát fölkelthette. Caleb azonban furcsa természet volt. Némely közönségesen erősnek mondható emberi hajlam hiányzott belőle. Nem volt például kíváncsi senki személyes ügyeire. Kivált ha valami lesújtó dolgot tudhatott volna meg, Caleb éppenséggel becsukódott, s ha valamelyik alkalmazottjával kellett közölnie, hogy csirkefogóság bizonyult rá, nagyobb zavarban volt, mint akire rá kellett pirítania. Most tehát megsarkantyúzta a lovát, s így szólt: - Jó éjszakát, Mr. Bulstrode, indulnom kell haza! - Azzal elügetett.

- Nem írtad rá teljes címed a levélre - folytatta Raffles. - Nem vall rád, amilyen kitűnő üzletember hírében állasz. „Cseres!" Ez lehet akárhol. Errefele lakol te is, mi? A londoni ügyből alighanem kiléptél... azóta már vidéki uraság lett belőled... talán valami kis kúriád is került már, ahová meghívhatsz! Mennyi idő eltelt azóta, a szép szerelmét! Az öreg nagyságát már rég elkaparták biztosan... megboldogult, meg se kellett tudnia, milyen szegény a lánya, mi? Hallod, a hétszázát, olyan ijedt színed van, mint az őszi paradicsomnak, Nick! Ha hazafelé tartasz, elkísérlek én.

Mr. Bulstrode fakó arca valóban holtsápadtra vált. Öt perce még élete teljességét látta fürdeni az esti napfényben, amely az emlékezetében egy régmúlt reggelt világított meg - a bűn mintha hitvallás és benső bűnbánat kérdése lett volna csak az alázat zugában végzett lelkigyakorlat keresztjének viselése pedig magánügy amelyet legjobb belátása szerint idomított alkalmanként felismert isteni célokhoz. Most pedig mint valamely ártó varázs, megjelenik ez a harsányvörös alak, s itt áll előtte kézzelfoghatóan - a zavaros múlt emlékeként, amelyet képzelete a megpróbáltatások rendszerébe bele nem illesztett. Mr. Bulstrode-nak csupán a gondolatai cikáztak, nem volt sem a hirtelen szavaknak, sem a hirtelen tetteknek embere.

- Hazaindultam - mondta -, de egy kicsit elidőzhetek. Ha kedve van, itt megpihenhet.

- Köszönöm - húzta el a száját Raffles. - Nem kívánom látni a nevelt fiamat. Inkább elkísérlek házáig.

- A nevelt fia, ha Mr. Rigg Featherstone-ra gondol, már nem lakik itt. E birtok gazdája én vagyok.

Rafflesnek kerekre nyílt a szeme. Hosszút füttyentett, mielőtt megjegyezte volna: - Nahát, akkor nem is szabadkozok tovább. A postaúttól idáig elég volt a séta. Sosem voltam barátja a gyaloglásnak. Igaz, a lovaglásnak se. Egy jó homokfutó meg egy hegyi lovacska, az kell nekem! Engemet mindig tört a nyereg. Milyen kellemes meglepetést szereztem, igaz-e, pajti? - folytatta, amint elindultak a ház felé. - Persze, nem szólsz. Sose ölelted kebledre a szerencsét. Az járt az eszedben csak, hogy duplázhatnál rá. A tehetséged, az mindig megvolt, hiába, hogy a szerencsét többször megforgassad.

Mr. Raffles láthatóan jót mulatott tréfáin, és oly kakasosan rázta a lábát, hogy józan barátja megsokallta végül.

- Ha emlékezetem nem csal - állapította meg Mr. Bulstrode fojtott indulattal -, viszonyunk a régi időkben sem volt oly bensőséges, mint mutatná, Mr. Raffles. Bármi kívánságának előbb foganatja lesz, ha ezt a komázó hangot mellőzi, amelyhez korábbi találkozásaink semmi okkal nem szolgáltak, húsz év távolát tekintve meg éppenséggel nem helyénvaló.

- Nem tetszik talán, ha Nicknek becézlek? Mit tegyek, ha egyszer Nicknek zártalak a szívembe, bár szem elől veszítettelek! A hétszázát, pajti! Emléked úgy érlelem, mint valami finom konyakot! Jut eszembe, tartasz is talán a háznál! Josh a múltkorában megtöltötte a flaskámat.

Mr. Bulstrode még nem eszmélhetett, hogy a konyak vágya sem erősebb Rafflesben a gyötrés vágyánál, meg hogy a sértődött visszautasítást csupán színi végszónak tekinti újabb szóáradatához. Annyit azonban világosan láthatott, hogy az ellenkezés hiába, és a gondnoknak adott vendéglátó utasításaiból határozottság csendült.

Megnyugtathatta, hogy a gondnok előbb Rigg szolgálatában állott, s nem lát semmi különöset abban, ha Mr. Bulstrode, mint régi gazdájának barátját, vendégül látja Rafflest. Mikor a faburkolatos fogadószobában már ott állt a vendég előtt étel-ital, és magukra maradtak, Mr. Bulstrode így szólt:

- Kettőnk szokásai annyira különbözők, Mr. Raffles, hogy egymás társaságát aligha élvezhetjük. Bölcsebb lesz tehát, hogyha hamarosan elválunk. Mivel azt hallom, velem kereste a találkozást, úgy gondolom, valamely jól körvonalazható ügy hozta. S ha így van, arra kérem, töltse itt az éjszakát, én pedig holnap reggel kilovagolok ismét, reggeli előtt még, hogy tudathassa velem, minek köszönhetem a szerencsét.

- Pompás ötlet - lelkesült Raffles. - Kényelmes hajlék ez itt... ha tartózkodásra talán unalmas is, azt hiszem, egy éjszaka kibírom, e szíverősítővel meg azzal a reménységgel, hogy holnap reggel újra látlak. Derekasabban megvendégelsz, mint tulajdon nevelt fiam. De hiába, Josh énnekem meg nem bocsátotta, hogy feleségül vettem az anyját... miköztünk meg nem volt soha semmi vita, igaz-e?

Mr. Bulstrode azt remélte, hogy ez a csúfolódó kedvesség mind az italnak tulajdonítható, és addig az ügy érdemi részére nem akart rátérni, amíg vendégét józanon nem láthatta. Hazafelé azonban iszonyú világossággal kezdte látni, milyen nehéz lesz bármi időálló megegyezésre jutnia ezzel az emberrel. Nyilvánvalóan szabadulnia kell John Rafflestől, bár megjelenését nem tekinthette a Gondviselés tervétől merőben idegennek. Lehet, hogy a Kísértő küldötte Mr. Bulstrode fondorlatainak meghiúsítására, mint az igazság ostorát - e küldetést azonban az Ég megengedte, éppen ezért a megpróbáltatás új nemének volt tekintendő. Mr. Bulstrode a gyötrődés óráját élte át, másféleképpen, mint amikor vívódásaiból bízvást kizárván a világot nyugvópontra juthatott, azzal, hogy titkos vétkei megbocsátásra és áldozatai elfogadtatásra találtak. Ha elkövetett is rossz cselekedeteket - vajon nem szentelődtek-e meg mintegy azon szívbéli vágya által, hogy magát minden vagyonával az isteni tervek szolgálatába állítja? Most pedig legyen a megütközés köve és a botránkozás sziklája? Ugyan ki érthetné meg az ő lelke

munkálkodását? S ki ne volna készen, ha a botrány gyanújának árnyéka esne is rá, nyomban fölborogatni az ő életét és gyalázattal illetni hitvallását?

Mr. Bulstrode megrögzött szokásává vált, hogy legtitkosabb elmélkedései során önzésének eltévelyedéseit földöntúli célok eszményi köntösébe öltöztesse. Magunk is, ha akár a föld pályája és a naprendszer dolgai felől elmélkedünk, érzéseinket és mozdulatainkat a szilárd földhöz és a változó napszakokhoz igazítjuk. S ahogy most Mr. Bulstrode gépiesen pergette magában istenes szólamait, a közeledő szégyen sejtelme szállotta meg, ugyanúgy, mint mikor valami lehetséges fájdalomról beszélünk, és borzongás, láz környékez. A testi fájdalom ugyanis csakúgy, mint a megszégyenülés sejtelme, feleség, család és közösségnek mutatott képünk szerint váltakozhat. Akik csupán főbenjáró bűnből akarják kihúzni magukat, azokat szégyen csak a vádlottak padján érheti. Mr. Bulstrode azonban a példás keresztény képét mutatta a világnak.

Fél nyolc sem múlt el még reggel, amikor újra kinn volt a Kőportán. A tekintélyes úrilak sohasem tetszett előtte kívánatosabb otthonnak, mint éppen ezen a reggelen. Nagy fehér liliomok virágzottak, a kardvirágok harmatos szirmai pedig ott állták az őrt az alacsony kőfal peremén - de mintha csend lett volna a magva a környék apró zajainak is. A birtokosnak azonban mind e gyönyörűségét elrontotta, hogy Mr. Raffles ébredésére kellett várnia, majd vele együtt költeni el kényszerű reggelijét.

Nemsokára együtt ültek a faburkolatos fogadószobában, előttük tea és pirítós, mert többet Raffles nem kívánt ebben a korai órában. Esti és reggeli lénye között nem volt akkora a különbség, mint Mr. Bulstrode remélte - sőt a gyötrésben talán nagyobb örömét lelte, mivel este az örömöknek nagyobb bőségében válogathatott. Modora meg éppenséggel tűrhetetlenebbnek tetszett a reggeli világosságnál.

- Mivel időm kiszabott, Mr. Raffles - szólalt meg a bankár, pirítósát éppen csak tördelve s alig kortyolgatva a teájából -, lekötelezne, ha nyomban előadná, milyen ügyben keres. Gondolom, otthona lehet valahol, és hazavárják.

- Ejnye, Nick! Hát akinek szíve van, nem örül, ha a régi cimboráját láthatja?... Én megmaradok a Nicknél... mindig kis Nicknek hívtunk, amikor tudtuk, hogy az öreg özvegy kezére pályázol. Némelyek azt állították, hogy az öreg Nicknek, az ördögnek szakasztott mása vagy, de azért már anyádat hibáztasd, hogy Nicholasnak kereszteltek. Hát nem örülsz a találkozásnak? Azt vártam, hogy meghívsz a barátságos otthonodba. Az én fészkem, látod, rideg és elhagyott, mióta a feleségem meghalt. Engem nem vár haza senki, akár itt is megülhetnék.

- Megtudhatnám, mi hozta vissza Amerikából? Úgy véltem, ha annyira odakívánkozik, és az utazáshoz szükséges summa is a rendelkezésére áll, a kettő összege teszi az életre szóló, kivándorlást.

- Sosem mondtam, hogy az odakívánkozásból ódamaradás is lesz. Tíz évet kihúztam mindenképpen, tovább nem ízlett. A visszatérés sincsen szándékomban, Nick. - E szónál Mr. Raffles nagyot hunyorított Mr. Bulstrode-ra.

- Talán valami üzletbe fogna? Miféle foglalkozást űz mostanában?

- Köszönöm kérdésed, főleg a mulatságaim űzöm. A munkakedv végleg kiveszett belőlem. Ha még tennék valamit, dohányban utaznék... vagy más olyasvalamiben, ami kedélyes társasághoz juttatja az embert. Azonban a legfontosabb a függetlenség. Erre vágyok én. Nem vagyok már olyan erőben, mint valamikor, Nick, bár a színem jobb, mint a tiéd. Nekem függetlenség kell.

- A függetlenség megteremtésében szívesen segítek, ha viszonzásul megígéri, hogy elkerüli ezt a vidéket - válaszolta Mr. Bulstrode, és készsége talán kissé feltűnő is volt.

- Majd meglátom, hogy tartja a kedvem - hűtötte le Raffles. - Miért is ne kötnék egy-két ismeretséget ezen a vidéken? Nem kell énnekem szégyenkeznem senki társaságában. A poggyászomat letettem a bakterháznál, ahol leszálltam... egy váltás fehérnemű... habfehér... becsületüristenemre!... nemcsak az ingmell meg a kézelő... s ha gyászruhámat tekintem, egészen a talpallóig gyászban, íme, a helyi uracsok körében én ugyan szégyent nem hozok rád. - Mr. Raffles ezzel hátratolta a széket, s végigtekintett öltözetén nadrágja talpallójáig. Bár Bulstrode-ot akarta bosszantani, elhitte maga is, hogy külseje bizalmat gerjeszt; nem csupán csinos és szellemes ember ő, hanem talpig gyászban mintha gyászra érdemes rokonság is állna mögötte.

- Ha bárminemű segítségemet várja, Mr. Raffles - szólalt meg Bulstrode némi hallgatás után -, kívánságom értelmében kell eljárnia.

- Föltétlen! - gúnyolódott Raffles kedélyesen. - Hát nem mindig a kívánságaidat lestem? Megszedted magad rajtam, pajtikám, énnekem meg alig juttattál. Azóta is gyakran jár az eszemben, mennyivel jobban jártam volna, ha az öregasszonynak elmondom, hogy lányát s unokáját megtaláltam... Hidd el, megkönnyebbültem volna. Lágyszívű ember vagyok én. Csakhogy te közben elkapartad az öregasszonyt, ha jól sejtem... úgyhogy neki már mindegy. És közben megtollasodtál azon az üzleten, amit az Isten áldása kísért, hiába. Urizálsz, látom, birtokot veszel, beleülsz. Azóta is protestáns cikkekben utazol, mi? Vagy most az anglikánság az előkelőbb?

Mr. Raffles lassú hunyorításai és ravaszkás nyelvöltögetései lidérces álom módján nyomasztották Mr. Bulstrode-ot - éppen azért, mert tudta, hogy nem álom, hanem napfényes valóság. Émelygés környékezte. Nem szólt, csak egyre azon járt az esze, nem volna-e jobb Rafflest itthagynia, és rásütni később, hogy rágalmazója. Nyilván hamar kimutatná a foga fehérét, s az emberek nem hinnének neki. „Nem ám, csak ha terád kiált kígyót-békát" - óvta a józan esze. Hogy Rafflest távol tartsa, abban nem is látott semmi rosszat, inkább igaz kijelentéseinek csalárd cáfolatától rettegett. Könnyebb rég elfeledett bűnökre visszatekintenünk, sőt akár kivetni való szokásaink magyarázatába bocsátkoznunk inkább, mintsem új hamisság ösvényére lépnénk készakarva.

De mivel Bulstrode nem szólt, Raffles mondta a magáét tovább, az idő jobb kihasználása céljából is.

- Hanem én nem jártam olyan szerencsével, mint te, tudomistenem! New Yorkban rám járt a rúd. Azok a bitang jenkik meg vannak kenve minden hájjal. Úriember ne kezdjen velük! Amikor hazajöttem, megnősültem... aranyos egy asszonyt vettem el... dohánnyal foglalkozott... szerelmi házasság... de az üzletet megszorították, ahogy nálunk mondják a szakmában. Évekkel azelőtt az egyik barátja önállósította, csakhogy sajna fölszerelte hozzá egy fiúgyerekkel is. Mink ketten Joshsal soha össze nem fértünk. Így is azért megvolt a hasznom a házasságból, és a poharamat mindig jó társaságra ürítettem. A mottóm csak a tisztesség. Talán nem veszed zokon, hogy eddig meg nem kerestelek... egy kis baj késleltet manapság már a dolgaimban. Azt hittem, téged Londonban tart az imádság meg az üzlet, de ott aztán nem találtalak. Végül az Isten elküldött hozzád, Nick... mind a kettőnknek áldására talán.

Mr. Raffles tréfásan szipogva végezte szavait - vallásos szólamokra senki magasabbról nem tekintett nála. Ha pedig az emberek leggonoszabb indulataira fellebbező ravaszságot neveznők észnek, Raffles eszes ember lett volna, hiszen vérforraló fecsegése közben érezhetően válogatta a mondanivalóját. Egy-egy lépés volt minden szava, mintha sakkozott volna Mr. Bulstrode-dal. De közben Mr. Bulstrode is megfontolta következő lépését, s döntésre jutván így szólt:

- Jól teszi, ha megfontolja, Mr. Raffles, hogy az ember a méltatlan előnyért tett erőfeszítéseiben túllőhet a célon. Bár semmiképp nem érzem magam lekötelezettjének, hajlandó vagyok magának évjáradékot folyósítani... negyedévi részletekben... ha ígéretet tesz, s megtartja, hogy e vidéket kerüli. Választhat. Ha mindenképpen meg akar maradni itt, akár rövid időre csak, tőlem semmire ne számítson. Megismerni sem fogom.

- Ha! - játszotta Raffles az indulatost. - A tolvaj kutyája jut erről az eszembe, amelyik nem akarta megismerni a csendbiztost.

- Célzásai engem nem találhatnak, uram - tiltakozott Bulstrode fojtott dühvel. - Törvény nem sújthat sem a maga közbenjárásával, sem anélkül.

- Nem érted a tréfát, cimborám. Annyit akartam csak mondani, hogy énrám számíthatsz. Én mindig megismerlek. Hanem most beszéljünk komolyan. A negyedévi folyósítással nem vagyok kibékülve. Én szabadságszerető ember vagyok.

Raffles e szóval felállt, és lábát rázogatva kétszer-háromszor végigmérte a szoba hosszát, mintegy parancsnoki gondolatokba burkolózva. Végül megtorpant Bulstrode előtt, és így szólt: - Megmondom én, mit tégy! Megdobsz engemet kétszázzal... mit akarsz, csekélység... és már megyek is... becsületüristenemre!... fölkapom a poggyászomat, és odébbállok. A szabadságomat én el nem adom holmi koszos évjáradékért. Jönni-menni akarok kedvemre. Ha a kedvem úgy tartja, távol maradok, és csak levélben érintkezem szívbéli barátommal. De lehet, hogy másra szottyan kedvem. Nálad a pénz?

- Csak egy százas - felelte Bulstrode, és úgy érezte, hogy a szabadulás megkönnyebbülését nem áldozhatja fel későbbi bizonytalanságok miatt. - A többit küldöm, ha a címét megadja.

- Azt nem. Itt kivárom, amíg meghozod - jelentette ki Raffles. - Sétálok egyet, harapok valamit, addigra visszaérsz.

Mr. Bulstrode beteges teste már az esti izgalmakban annyira megroppant, hogy nyomorult szolgálójává lett ennek a megsérthetetlenül hangos alaknak, s e pillanatban bármi áron megvásárolta volna nyugalmát. Máris állt föl, hogy induljon Raffles kívánságára, amikor Raffles, mintegy hirtelen emlékezéssel, felemelte mutatóujját:

- Kerestem aztán Sarah-t, bár veled nem tudattam. Bántotta a lelkemet annak a csinos fiatalasszonynak a sorsa. Őt nem találtam, csak a férje nevét sikerült megtudnom, föl is jegyeztem. De mit tesz az a búbánatos ég, elvesztettem a jegyzőkönyvemet! Ha még egyszer hallanám a nevét, persze tudnám, hogy az az. Az eszem kereke jobban forog, mint fiatal koromban, de a nevekkel bajban vagyok, hiába. Néha olyan az agyam, mint egy üres adóív. Hanem nyugodt lehetsz, Nick, amint a fiatalasszonyról vagy a családjáról hallok valamit, te leszel az első, aki megtudod. Biztos őt is kisegítenéd valamivel, ha már a mostohaleányod.

- Nyilván - válaszolta Mr. Bulstrode, és világosszürke szeme a szokásos szigorával tekintett Rafflesre -, bár anyagi erőmből akkor kevesebb tellenék a maga fölsegélyezésére.

Amint a szobából kifelé indult, Raffles nagyot kacsintott a háta mögött, majd az ablakhoz lépett, hogy a bankár ellovaglását végignézze - alkalmazottját látta benne mintegy. Szája mosolyra húzódott, majd diadalmas hahotára nyílt.

- Mi a fenének is hívták? - szólalt meg aztán félhangosan, s a fejét vakargatva szemöldökét ráncolta. Eddig nem is bántotta a feledékenység, csupán most, hogy Bulstrode bosszantására jól jött volna a név.

- L volt az első betűje. Mintha csupa „l” betű lett volna... úgy rémlik - folytatta, mint aki a fogós névnek nyomán van már. Azonban a nyom gyatrának bizonyult, bóklászásába hamaro-

san belefáradt. Mr. Rafflest a csendes foglalkozás mindig fárasztotta, inkább a hangját hallatta volna, ezért barátságos beszélgetésre fordította az idejét a tiszttartóval meg a gondnokkal. Tőlük meg is tudott annyit, amennyit tudni akart Mr. Bulstrode middlemarchbeli helyzete felől.

Még így is maradt elunatkozni való ideje, amit kenyérrel, sajttal és sörrel töltött ki, s mikor már e mulatságokkal letelepedett a faburkolatos fogadószobában, hirtelen a térdére csapott, és felkiáltott: - Ladislaw! - emlékezetét hiába nógatta mozgásra az előbb, s most, íme, hogy már lemondott a reményről, továbblódult magától - általános tapasztalat ez, éppoly kellemes, mint ha tüsszentenünk sikerül, még akkor is, ha a fölrémlett névnek semmi haszna. Raffles rögtön elővette jegyzőkönyvét, és leírta, nem mintha hasznot remélt volna belőle, csak mégis, hogy zavarba ne jöjjön, ha netán szüksége lenne rá. Nem akarta Bulstrodenak megmondani. Pénzt nem látott volna belőle, de az ilyen elmében, mint a Mr. Rafflesé, minden apróság megtalálta leendő helyét.

Pillanatnyi sikere megelégedéssel töltötte el, s aznap délután háromkor már fölvette bőröndjét a sorompónál, és fölszállt a postakocsira, eltörölvén Mr. Bulstrode szeme elől egy csúnya fekete foltot a Kőporta arculatáról, nem könnyebbítvén meg azonban aggodalmát, hogy a fekete folt kiújulhat, s végleg elékteleníti majd a békességes házi tűzhelyet.

HATODIK KÖNYV
Özvegy meg a feleség

ÖTVENNEGYEDIK FEJEZET

Úrnőm szemében hordja a szerelmet
s kire tekint, mintha megnemesednék,
feléje fordul minden szem, hol ellép,
s akit köszönt, a szíve belereszket,
elhalványul, a feje leszegzett,
hibáiért sóhajtás rázza testét,
s elszáll belőle düh, elégedettség.
Hogy őt dicsérjem, hölgyek, segedelmet!
Szelíd alázat száll szívére annak,
aki csügghet, midőn beszél, a száján,
boldog, ki őt először megcsodálja!
S azt, ha egy kissé mosolyog, hogyan hat:
hiába mondanám és magyaráznám
a földnek ily nemes és új csodája.

DANTE: *AZ ÚJ ÉLET*[31]

Azon a gyönyörű reggelen, amikor a Kőporta körüli szénakazlak oly pártalanul illatoztak, mintha Mr. Raffles tömjénezésre méltó vendége lett volna a háznak, azon a reggelen Dorothea is kiköltözött újból a lowicki úrilakba. Három hónap múltával ráunt Freshittre. Nem bírt úgy ülni ott napjában hosszú órákon át, mint aki Szent Katalin képéhez ül modellt, viszont közönyösen azt a figyelemre méltó csecsemőt meg nem nézhette, gyermektelen nővér lévén. Dorothea elvitte volna örömest akár egy mérföldnyire a karján, ha szükséges, sőt jobban megszerette volna erőfeszítése közben, hanem egy ilyen nagynéni nem ismeri fel zsenge unokaöccsében rögtön a született Buddhát, és a csodálaton kívül semmi tennivalója nincs vele, a legbámulatosabb csecsemő is unalmassá válhatik, és figyelmes szemlélete kimerítő.

E lehetőség Celia előtt föl sem rémlett. Inkább úgy érezte, hogy Dorothea gyermektelen özvegysége pompásan összeillik a csöpp Arthur újszülöttségével (mert a nevét Mr. Brooke-ról kapta).

- Dodo nem törődik a birtoklással... sem csecsemőt, sem mást nem akar magáénak mondani - magyarázta a férjének. - Különben is, ha gyermeke születne, az nem lehetne olyan aranyos, mint Arthur, ugye, James?

- Nem, ha az apja Casaubon lett volna - válaszolta Sir James, és érezte, hogy válasza némiképp kitérő, de megtartotta különvéleményét elsőszülöttjének tökéletessége felől.

- Nem ám! Még elképzelni is rossz! Megváltás volt, hidd el - állapította meg Celia. - És szerintem Dodóhoz nagyon illik az özvegység. A gyermekünket szeretheti úgy, mintha az övé volna, közben elgondolhatja, milyeneket szül majd ő.

- Kár, hogy nem királynőnek született - jelentette ki a rajongó Sir James.

- Csakhogy akkor belőlünk mi lenne? Hol tartanánk már? - tűnődött Celia, mintegy ellenkezvén a képzelet ily féktelen szárnyalásával. - Jobb ő ilyennek.

[31] Jékely Zoltán fordítása.

Így aztán, amikor megtudta, hogy Dorothea véglegesen hazaköltözik, Celia csalódottan emelte meg szemöldökét, és csöndes módján gúnyos nyilat lőtt nénjébe.

- Mihez kezdesz Lowickban, Dodo? Magad mondod, hogy semmi tennivalód ott: mindenki olyan ápolt és jómódú, hogy szinte elkeseredel. Itt örömed lelted abban, hogy Mr. Garthszal végigjárhatod a legrongyosabb tiptoni hátsó udvarokat. Most, hogy a bácsi külföldön van, úgyis azt teszitek Mr. Garthszal, amit akartok, és az is biztos, hogy James mindenben a kezetekre jár.

- Gyakran meglátogatlak. Jobban is látom akkor, hogy fejlődik a gyermek - mondta Dorothea.

- De azt nem látod, hogyan fürösztjük - vetette ellene Celia. - Pedig az a nap legszebbik része. - Duzzogott. Rosszallta, hogy Dodo itthagyhatja ezt a gyermeket.

- Édes Kittym, akár itt maradok a csodálatára egész éjszaka majd - válaszolta Dorothea -, most azonban egyedül szeretnék lenni a magam otthonában. Farebrotheréket is jobban meg kell ismernem. És meg kell tudnom Mr. Farebrothertől, mi lenne Middlemarchban a tennivalóm.

Dorothea természetes ereje már nem veszett kötelességszerű megnyugvásba. Vágyott Lowickba, ezért úgy döntött, hogy megy, nem bocsátkozott indokainak teljes magyarázatába. Pedig tiltakozott az egész család. Sir Jamest kínosan érintette a távozása, és azt ajánlotta, utazzanak el valamennyien Cheltenhamba néhány hónapra a szent bárkával, más nevén bölcsővel - és abban az időben ember el nem képzelhette, mit találjon ki, ha valakinek Cheltenham nem tetszik.

Az idős Lady Chettam akkor tért vissza a városból, leánya látogatásáról, és ahhoz ragaszkodott, hogy legalább Mrs. Vigónak írjanak, és kérjék fel a társalkodónői hivatalra Mrs. Casaubon mellé, hiszen hihetetlen, hogy Dorothea fiatal özvegy létére maga elélhetne abban a lowicki házban. Mrs. Vigo királyi személyiségeknél is végzett már felolvasónői és titkári teendőket, tehát tudás és érzelmi kifinomultság dolgaiban Dorothea nem találhat benne hibát.

Mrs. Cadwallader is megsúgta Dorotheának: - Meg fogsz őrülni egyedül abban a házban, drágám. Látomásaid lesznek. Erőfeszítésünkbe kerül mindnyájunknak, hogy ép eszünket megőrizzük, és mindent a nevén nevezzünk, ahogy közönségesen nevezik. Persze, az olyan fiatal embereknek és lányoknak, akik pénz nélkül szaladgálnak a világban, kész szerencse, ha a téboly rájuk ereszkedik, mert akkor legalább gondoskodás történik róluk. Nem, a tébollyal nem jó tréfálni. Elhiszem, hogy a mi nagyasszonyunk már kikezdte az idegeidet, de képzeld csak el, mennyire elunnak téged is embertársaid, ha örökké a gyászos özvegyet játszod nekik, s könnyed minden szíre-szóra elered. Ha ott ülsz magad a könyvtárban, még azt képzeled a végén, hogy te kormányzod az időjárást. Tarts magad körül néhány olyan embert, akik nem hisznek el mindent, csak azért, mert te mondod. Jobb gőzcsapoló gyógyszer nincsen.

- Mindig más néven neveztem mindent, amit közönségesen neveztek - jelentette ki Dorothea önérzetesen.

- Hanem aztán ráébredtél a hibádra, drágám - jegyezte meg Mrs. Cadwallader -, mert ez az ép elme mértéke.

Dorothea megérezte a válasz fullánkját, de nem sértődött meg. - Nem - felelte -, én máig is azt hiszem, hogy a világ nagyobb része egyetlen nagyobb tévedésben leledzik. Vélekedhet az ember így józanul is, hiszen a világ jobbik fele olykor észre tér.

Mrs. Cadwallader elhagyta Dorothea meggyőzését, hanem a férjének később megjegyezte: - Helyes volna, ha férjhez menne, amint az illendőség engedi. Csak a társaságot kellene megteremteni. Persze, Chettaméknek nem fontos, hogy kiházasítsák. Én azonban a napnál világo-

sabban látom, hogy Dorotheát férjnek kell ráncba szednie. Ha nem lennénk ilyen szegények, meghívnám Lord Tritont. Grófi rangra emelik előbb-utóbb, és semmi kétségem, hogy Dorotheából kitűnő grófné válnék. Gyászában csinosabb, mint valaha.

- Drága Elinorom, hagyd már a szegény asszonyt békével. Az efféle házasságszerző fondorlatoknak semmi értelmük - mondta a nyugalmas lelkész.

- Semmi értelmük? Hát hogyan köttetnek a házasságok, ha nem úgy, hogy a férfiakat és a nőket összeterelik? Az is szégyen, hogy a nagybácsikája ilyenkor zárja le a házat, s szökik! Ilyenkor Freshittben és Tiptonban tucatjával kellene elővezetni a kérőket. Lord Tritonnál megfelelőbb embert el nem képzelhetek. Nyüzsögnek a fejében a világboldogító tervek. Ez kell Mrs. Casaubonnak.

- Hadd válasszon Mrs. Casaubon maga, Elinor.

- Tőletek, bölcsektől, több értelem nem telik! Hogyan válasszon maga, ha egyszer nincs miből választania? A nők rendszerint azt az egyetlen embert választják, aki kínálkozott. Jól jegyezd meg, Humphrey: ha a barátaid meg nem tesznek érte mindent, Dorothea legközelebb még Casaubonnál is jobban beválaszt.

- Az ég szerelmére, nehogy ezt a kérdést megbirizgáld, Elinor! Sir Jamesnek fájó pontja. Vérig sértenéd!

- Én sose birizgáltam - tárta szét a kezét Mrs. Cadwallader. - Celia maga mesélte nekem a végrendeletet, nem én húztam ki belőle.

- Lehet. Lehetséges. Holott inkább palástolnák a dolgot. Hallom, hogy a fiatalúr szekere rúdja kifelé áll a környékről.

Mrs. Cadwallader nem válaszolt, csak jelentősen biccentett hármat, s fekete szemében csúfolódó fény villant.

Dorothea pedig csöndben állta a lelkére beszéléseket, tiltakozásokat. Így aztán június végére az árnyékrácsok mind megnyíltak a lowicki úrilakban. A reggeli nap együgyűen bebámult a könyvtárba, és végigsétált a jegyzőkönyvek során, amint megjárja pusztaságok sívó homokján azokat a hatalmas köveket is, amelyek elfelejtett hitek emlékéül állíttattak. Az este pedig csöndes rózsaillattal köszöntött be Dorothea kedves öltözőszobájába.

Dorothea végigjárta a szobákat, kutatván házaséletének tizennyolc havát, és gondolatait úgy rendezte tovább, mintha férjéhez szólna fennszóval. A könyvtárban hosszabban elidőzött, és nem találta megnyugvását, amíg úgy el nem rakta mind a jegyzőkönyveket, ahogy férje szerint lett volna rendjén. Vele töltött életének kényszerítő oka, a sajnálat, hozzátapadt férje emlékezetéhez, ha olykor lázongott is, s elmondta neki, milyen igazságtalan volt. Egy apró tettét talán babonásnak minősítette, meg is mosolyoghatjuk. A „Táblázatos vázlat Mrs. Casaubon használatára” című feljegyzést e pár sorral toldotta meg, majd tette el lepecsételt borítékban:

> Nem használhattam. Megérted-e már, hogy hitetlenül végzendő munka ígéretével nem kényszeríthettem lelked béklyójába a lelkemet? - Dorothea.

Azzal a maga íróasztalába zárta a borítékot.

Fontos volt ez a néma párbeszéd azért is, mert benne izzott az a mély vágyakozás, amely Lowickba valójában visszatérítette. Vágyódott látni Will Ladislaw-t, bár nem hitte, hogy találkozásukból bármi jó következhetnék. Tehetetlen volt, kezét megkötötték, nem tehette jóvá azt a méltatlanságot, amit a családi örökség intézője Ladislaw-val elkövetett. Lelke mégis szomjazott a találkozásra. Másként hogy is lehetett volna? Ha valami vándor királykisasszony

az útja mentében elhajtott négylábúak közül egynek könyörgő emberi pillantására lesz figyelmessé, mit kereshet azontúl, ha akármi messze vándorol? Azt a pillantást, amelyik rátalált, mert tudván tudja, hogy megismerné. Az élet cifra gyertyafény és fakó napvilág merő szövevénye volna, ha lelkünket a folytonosság vágya meg nem érintené. Igaz, hogy Dorothea jobban megismerte volna Farebrotheréket, kivált az új lelkésszel beszélgetett volna szívesen, de az is igaz, hogy az járt eszében, amit Lydgate mondott el Will Ladislaw-ról meg a csöpp Miss Noble-ról, és számított rá, hogy Will majd meglátogatja Lowickban a Farebrother családot. Az első vasárnapon, mielőtt a templomba lépett volna, ugyanott látta, ahol akkor, utoljára, a Mózes-székben, de mire belépett, Will eltűnt.

Amikor hétköznapokon látogatta a hölgyeket, a lelkészlakban, hiába várta, hogy Will szóba kerül. Inkább úgy tetszett, mintha Mrs. Farebrother a messzi környék minden lakosát sorra venné, éppen csak Willt nem.

- Mr. Farebrothert némely middlemarchi híve Lowickba is követi majd, ugye? - érdeklődött Dorothea, restelkedvén kérdésének titkos okán.

- Ha okosak, megteszik, Mrs. Casaubon - felelte az idős hölgy. - Látom, megbecsüli fiam szónoki tehetségét. Anyai nagyatyja jeles lelkész volt, atyja fiskális... mindazáltal példás életű és feddhetetlen ember, azért nem is lettünk mi soha gazdagok. Mondják, hogy a Szerencse szeszélyes asszony. Néha azonban az érdemet áldja, bölcsen, mint ez esetben a kegyed képében, Mrs. Casaubon, hogy a fiamat megélhetéshez juttatta.

Mrs. Farebrother szónoki kísérletével elégedetten tért vissza a kötéshez. Dorothea azonban nem ezt kívánta hallani. Szegény feje! Azt sem tudta, Middlemarchban él-e még Will Ladislaw, hallotta-e a végrendelet reá vonatkozó furcsa záradékát, úgy érzi-e, hogy tanácsosabb, ha újra nem találkoznak, és hogy magát hibáztatja-e, ha a találkozásra vágyik, mikor mások annyira ellene szólnak. Mégis a „Bár láthatnám!” kívánságába torkollt minden higgadt okoskodása, oly természetesen, mint ahogy sóhaj követi a visszafojtott lélegzetet. Meg is történt a találkozás, azonban oly hivatalosan, ahogy Dorothea éppen nem várta volna.

Egyik délelőtt, tizenegy tájban, Dorothea az uradalom térképével és más irataival ült öltözőszobájában, mert számot akart vetni ügyeivel és jövedelmeivel. A munkának éppen nekikészülődött, s kezét ölébe ejtve nézett ki a tiszafák sorfalán túl, a messzi mezőkre. A lombok minden levele pihent a napfényben, változatlanul állt az ismerős tájék, s mintegy az ő jövőjét mutatta, céltalan kényelmének végtelenjét - mert jövője céltalanságot ígért, ha ugyan valamely elszánt cselekvéshez okot nem talál a természete. Az akkoriban dívó özvegyi fátyol tojásdad keretbe foglalta arcát, és koronával koszorúzta, ruhacsipkéi is mind a gyászára vallottak - öltözékének mindeme ünnepélyessége azonban újra kiviruló arcát, vizsga őszinteségű tekintetét fiatalította csak.

Tűnődését Tantripp szakította félbe. Azt jött bejelenteni, hogy Mr. Ladislaw várakozik odalenn, és őnagyságát óhajtaná látni, ha az óra nem korai.

- Rögtön lemegyek - mondta Dorothea, és már indult volna. - Vezesse a fogadószobába.

A fogadószoba volt a ház legsemmitmondóbb szobája - Dorothea házaséletének egyetlen válsága sem fűződött hozzá, talán azért látta ilyennek. A bútorhuzat illett a fehér és arany fához, két nagy tükörasztal állott benne csupaszon - egyszóval ebben a szobában mindegy volt, melyik helyzetet választja a vendég. Dorothea öltözőszobája alatt volt, és nagy íves ablaka ugyancsak a fasorra nyílt. Hanem amikor Pratt bevezette Will Ladislaw-t, az ablak nyitva állt, és egy szárnyas vendég már ki-be járt rajta. A bútorok felől semmi rosszat nem zümmögött, s valahogy a szoba is barátságosabbá, hívogatóbbá lett általa.

- Örülök, hogy újra láthatom, ifiúr - mondta Pratt, amíg az árnyékrácsot igazgatta.

- Elbúcsúzni jöttem, Pratt - felelte Will. Tudatni akarta még az inassal is, hogy büszkesége tiltaná a legyeskedést Mrs. Casaubon személye körül, mióta ilyen gazdagon megözvegyült.

- Sajnálattal hallom, ifiúr - jegyezte meg Pratt, s azzal vissza is vonult. Semmibe nem avatott inas létére tudott persze egyet és mást, amiről Ladislaw nem is álmodhatott, s következtetéseit is levonta. Nem is ellenkezett mátkájával, Tantripp-pel, mikor azt hallotta tőle: „A te gazdád féltékeny egy szörnyeteg volt ám... pedig nem volt rája oka. A nagytiszteletű asszony elnéz az ilyenek fölött, mint Mr. Ladislaw, hidd meg, én ismerem. Mrs. Cadwallader szolgálója azt mondja, hogy nagy úr fogja neki a kezét megkérni, ha a gyászév lejár."

Will nem soká vesztegelt kalappal a kezében a fogadószobában, mert Dorothea hamarosan leért. Találkozásuk merőben különbözött római megismerkedésüktől, hiszen akkor Will volt a zavart, s Dorothea a nyugodt. Will most boldogtalan volt, de elszánt, Dorothea pedig leplezetlenül izgatott. Ahogy a kezét az ajtókilincsre tette, úgy érezte, hogy ez a rég várt találkozás roppant nehéz lesz, s amikor egy pillanattal később meglátta a közeledő Willt, ritka mély pír öntötte el az arcát hirtelen. Egyikük sem tudta, mi történt, egyikük sem szólt. Dorothea kezet nyújtott, majd leült az ablakhoz egy zsámolyra, Will pedig egy másikra, szemben. Willt is kínozta Dorothea pirulása, mert nem vallott rá, hogy özvegységében ennyire másképp fogadja. Márpedig egyéb változásról nem tudott, ami viszonyukon is változtathatott volna - ha ugyan az nem, amit most elképzelt, hogy tán Dorothea barátai mérgezik lelkét az irányában.

- Remélem, nem merészség a látogatásom - kezdte Will. - Nem szívesen távoznék a vidékről úgy, hogy új életemnek búcsú nélkül vágjak neki.

- Merészség? Bizonnyal nem. Ridegségnek neveztem volna inkább, ha meg nem keres - felelte Dorothea, s őszinte beszéde most is utat tört bizonytalansága s izgatott érzései közt. - Hamarosan elutazik?

- Hamarosan, azt hiszem. Úgy tervezem, beköltözők a városba, s az ügyvédbojtárok kenyerét eszem, mivel azt mondják, közügyek intézésére készülni így szokásos. A politikai feladat pedig tenger, s nekem az minden szándékom, hogy próbát tegyek velük. Mások is megpróbáltak már család és pénz nélkül tisztességre tenni szert.

- Éppen az erőfeszítés teszi a tisztességet - lelkesült Dorothea. - És aki annyi szép tehetséggel dicsekedhetik! Nagybátyámtól hallom, milyen kitűnő szónok! S hogy mindenki sajnálkozik, amikor beszédét befejezi, oly világosan szemléltet! S hogy az igazság egyenlő osztásának híve! Annyira örülök, amikor ilyeneket hallok! Rómában azt hittem, maga csak a költészetnek és a szépművészeteknek híve, csupa olyasminek, amivel mi módosak díszítgetjük az életünket. Azóta értesülök, hogy a szegényebb sorsúakra is gondja van. - Dorotheát beszéd közben elhagyta zavara, és Will már régibb valóját láthatta benne. Felhőtlen bizalommal tekintett rá.

- Helyesli hát, hogy évekre elmegyek, és vissza se jövök, amíg nevet nem szereztem a világban? - próbálkozott Will, hogy mégis színvallásra bírja Dorotheát.

Dorothea maga sem vette észre, mennyi ideig késik a válasszal. Az ablakon át kinézett a rózsabokrokra. Mintha Will távollétének nyarait mind bennük látta volna már. Meg is rótta magát figyelmetlen viselkedéséért. Azonban a modorának nem volt művésze - arra gondolt csak, hogy meg kell hajlania a szomorú szükség előtt, amely ezentúl Willtől elválasztja. Szándéka bővebb kifejtésére sem szorult. Dorothea hite szerint Will hallott Mr. Casaubon kegyetlen végakaratáról, s őt is megdöbbentette. Will többet nem érezhet iránta a barátságnál - soha semmi tervével sem szolgálhatott rá, Dorothea legalábbis így látta, Mr. Casaubon mind-

kettőjük ellen forduló dühére, az barátságában mégis máig megmaradt. Nagy, néma sóhajnak nevezhetnők talán, ami Dorothea tiszta csengésű hangját megrezgette a válasza végén:

- Helyeslem, mert nyilván elgondolta, hogy céljához a módja ez. Boldog leszek, ha majd azt hallom, hogy érvényt szerzett a tehetségének. Csupán türelemre intem. Hosszú idő eltelik odáig.

Will maga sem értette, mi mentette meg, hogy Dorothea lábához ne omoljon, mikor ezt a „sóhajos" hosszú időt hallotta. Azt hitte mindeddig, hogy ez az iszonyú bakacsin-szín meg a fátyol elegendő az érzelmek kordában tartásához. Nem mozdult a helyéről mégsem, csak ennyit mondott:

- Nem hallok többé kegyed felől. Kegyed pedig elfelejtkezik rólam.

- Dehogy - felelte Dorothea -, én el nem felejtem soha. Akit megismertem egyszer, el nem felejtem. Társaságom soha nem volt népes, nemigen lesz ezután sem. Az emlékezésnek tág tere nyílik Lowickban, nemde? - Elmosolyodott.

- Jóságos ég! - fakadt ki Will indulatosan, s kalapját még mindig a kezében szorongatva odalépett a márványasztalhoz, majd sarkon fordult, nekidőlt háttal. Vér futott az arcába, nyakába - dühösnek látszott. Mintha ketten itt lassan márvánnyá dermednének, holott a szívük érez, s a szemük reménykedik. Tenni azonban semmit nem tehetett. Meg nem történhetik vele, hogy e nagy elszánással tett látogatásából olyan vallomás kerekedjék, amilyet az özvegy vagyonáért való csengésnek lehet érteni. Valójában félt attól is, miféleképp fogadná az efféle vallomást Dorothea.

Dorothea kissé homályosan látta Willt ilyen távolból, s azon töprengett, hogyan sérthette meg válaszával. Közben foglalkoztatta az a gondolat is, hátha Will pénzszűkében van, segítenie pedig lehetetlen. Ha legalább a nagybátyja lenne itthon, általa tehetne valamit! Will pénzszűkének kínzó gondolata, s hogy jogos része őt gazdagítja, az szólalt meg, amikor látta, hogy Will másfelé tekint, és néma marad.

- Vajon nem akarná-e azt a miniatűrt az emeleten... a nagyanyja bájos képecskéjét? Nem hinném, hogy engem illet, ha elvinné. Bámulatos mása.

- Kegyed nagylelkű - hárította el Will ingerülten -, de énnekem legkisebb gondom is nagyobb. Sovány vigasz, ha az ember a tökéletes mását őrizheti. Vigasztalóbb volna, ha más kívánná meg a másomat.

- Azt gondoltam, ápolja az emlékét... azt gondoltam... - Dorothea elfojtotta, amit gondolt, mert hirtelen ráébredt, hogy Julia néni történetével nem tanácsos foglalkoznia - ...bizonyára megtartaná családi emlékül.

- Minek nekem a családi emlék, ha egyebem nincs! Akinek a cókmókja egy bőröndben elfér, az az emlékeit inkább a fejében hordja!

Will vaktában szólt, csak türelmetlenségét mutatta. A bőréből ugrott volna ki, hogy e pillanatban nagyanyja arcképével kínálják. Dorotheában azonban fullánkot hagyott a szó. Felkelt, és talán némi fensőbbség is csendült felháborodott hangjából:

- Kettőnk közül ön a boldogabb, Mr. Ladislaw, hogy semmije sincs.

Will megdöbbent. Dorothea válaszából az elbocsátást érezte csak. Felegyenesedett támaszkodó helyzetéből, és néhány lépést tett Dorothea felé. Tekintetük kérdő komolysággal találkozott. Valami nem engedte őket zárkózottságukból, s hogy mi, azt mindketten a másik felől találgatták. Will soha el nem gondolta, hogy Dorothea vagyonának egy részéhez jussa volna,

ezért hosszú magyarázkodásra lett volna szükség, míg Dorothea a pillanatnyi érzéseit megértetheti vele.

- Soha nem hittem a sors csapásának, hogy semmim sincs - mondta. - A szegénység azonban lepránál rosszabb, ha attól választ el minket, amit a legjobban kívánunk.

Szavai Dorothea szívéig hatoltak, és megenyhítették. Úgy felelt Willnek, mint aki bánatában társa:

- Gyász sokféleképp következhet az emberre. Két éve még én sem tudtam... nem hittem, milyen váratlan oldalról köszönt ránk a baj, és köti meg kezünket, némítja el a szavunkat. Némiképp megvetettem a nőket, hogy az életükön nem fordítanak, és különb tettek nem telnek tőlük. Szerettem a kedvem szerint tenni, de máig szinte le kellett mondanom e kedvtelésemről - végezte szavait játékos mosollyal.

- Én még nem mondtam le róla, hogy a kedvemre tegyek, csak éppen ritkán jutok hozzá - válaszolta Will. Kétlépésnyire állt Dorotheától, és lelkében győzködtek a visszás vágyak és határozatok. Biztosítékra vágyott, hogy Dorothea szereti, mégis rettegett, miféle sarokba szorítaná az efféle biztosíték. - Amire legjobban vágyakozunk, azt csupa tűrhetetlen feltétel is keritheti.

E pillanatban Pratt lépett be, és jelentette: - Sir James Chettam a könyvtárban várakozik, nagytiszteletű asszony.

- Vezesse be ide - felelte Dorothea habozás nélkül. Mintha egyazon villámütés érte volna őt is, Willt is. Büszkén álltak mindketten, egymásra sem néztek, úgy várták Sir James beléptét.

Sir James megszorította Dorothea kezét, Willnek éppen csak biccentett. Will egy hajszállal nagyobbat nem köszönt neki, majd Dorotheához lépve így szólt:

- Búcsúznom kell, Mrs. Casaubon, mégpedig hosszú időre.

Dorothea a kezét nyújtotta, és jó utat kívánt szívélyesen. Sejtése, hogy Sir James lenézi Willt, és fitymálóan bánik vele, megerősítette elhatározásában - viselkedésén semmi zavar ki nem ütközött. Mikor pedig Will elhagyta a szobát, oly higgadt önuralommal tekintett Sir Jamesre, s azt kérdezte tőle, „Hogy van Celia?”, hogy Sir James kénytelen volt úgy tenni, mintha semmi sem bosszantaná. Tehetett volna másként? Sir James valójában undorodott attól a gondolattól, hogy Dorotheának szerelmi kapcsolata lehet Ladislaw-val, annyira, hogy kerülte volna a látszat teremtését is a bosszús viselkedéssel. Ha valaki megkérdi tőle, mi undorának oka, szinte tudom, hogy nem mondott volna semmi árnyaltabbat, hogy „Ugyan, egy Ladislaw!”, bár ha jobban meggondolja, éppen amellett kardoskodott, hogy Mrs. Casaubon végrendeletének záradéka, mely büntetéssel fenyegette volna Dorothea és Will házasságát, éppen elég, hogy Will s a család közt mindenféle társas érintkezést kizárjon. S mert semmit sem tehetett, undora elhatalmasodott rajta.

Sir James mégsem sejtette, miféle hatalom rejlik benne. Hogy éppen e pillanatban lépett be, megtestesítője lett Will sérelmének, amely végül büszkeségével szövetkezve szerelmének útját állta.

ÖTVENÖTÖDIK FEJEZET

Hibája van-e? Osztoznál benne bár!
Nemes bornak vet aszú ágyat az,
Vagy teszem, ama lángot szítja fel,
Mely a sötét tömkeleget a nap
Sugárösvényévé bájolta hajdan.

Ha az ifjúság a remény évada, hozzá kell tennünk, hogy szüléink mulatságára, mert fiatalember később soha nem tekinti majd érzelmeit, búcsúit, döntéseit oly végérvényesnek, mint éppen ebben az időben. Minden valósága végsőnek tetszik, csak mert az első. Azt olvassuk, hogy Peru őslakóit máig megdöbbentik a földrengések, holott alighanem messzi túllátnak minden indulásán, és jól tudják, hogy megérnek még sokat.

Az ifjúságát élő Dorotheának egy-egy zokogása után hiába nyílt a szeme tisztább világra, ez a reggeli búcsú Will Ladislaw-tól, úgy látta, berekeszti viszonyukat. Will messzire indul, hosszú évekre, s mire visszatér, nyilván más ember lesz. Pillanatnyi lelkiállapota - büszke döntése, hogy nem ad tápot a gyanúnak, amely ujjal mutat rá, miképpen keresi, ínséges kalandor, a gazdag özvegy kegyét - rejtve maradt előtte, és viselkedését úgy értelmezte, amint maga is gondolkodott: hogy Mr. Casaubon végrendelete közönséges és kegyetlen tilalmat vetett barátságukra. Beszélgetéseik fiatalos örömének, bizalmának mindörökre vége, a múlt kincsestárába kerül. E finom boldogságnak tehát szárnya tört, és Dorothea szinte gyászhoz szokottan helyezte örök nyugalomra, nem latolgatta szenvedélye értékét. Most először akasztotta le a miniatűrt a falról, s helyezte maga elé, mint aki a keményen megítélt nagyanyát a védelmébe vett unoka képével akarja összeötvözni. Aki már asszonyi gyöngédségben lelte örömét, vajon vetheti-e a szemére Dorotheának, hogy tenyerére tette a tojásdad képecskét, ott vetett neki ágyat, és arcát rajta pihentette, mintha ez a szegény teremtés vigasztalná, akit megtört a méltatlan ítélet. Nem tudta, hogy a szerelem érintette meg, mint ébredés előtt az álmot a reggel hamvas szárnya - hogy a szerelemnek sír egy sort búcsúzóul, mintha a pőre napfény tiltotta volna el a képét mindörökre tőle. Annyit érzett csak, hogy valami visszavonhatatlanul eltűnt az életéből, és a jövővel foglalkozó gondolatai mintha könnyebben jegesedtek volna határozattá. Jövő építésére hajló erős lelkek ilyen módon akárhányszor elgondolásaik rabjává lesznek.

Egy napon ellátogatott Freshittbe, hogy szavának állva ott töltse az éjszakát, és végignézze a kivételes csecsemő fürösztését. Mrs. Cadwallader is átjött vacsorázni, mivel a tiszteletes horgászni járt oda. Meleg este volt, és még a kellemes fogadószobában is, amelynek ablakából ápolt régi pázsit szőnyege vitt a vízililiomos tó s a gondosan telepített ágyások felé, még ott is akkora volt a meleg, hogy a fehér muszlinruhájában hajadonfőtt ülő Celia sajnálkozva jegyezte meg, milyen iszonyú érzés lehet Dodónak fekete ruhában és gyászfőkötőben. E megjegyzés azonban csak a csecsemővel együtt megélt boldog percek után hangzott el, és Celia békén élvezte a társaságot. Letelepedett Dorothea mellé, s egy darabig legyezgette magát, azután szólalt meg nyugalmas, mély hangján:

- Drága Dodo, tedd le már azt a főkötőt... hiszen rosszul leszel ennyi nehéz holmiban.

- Úgy hozzászoktam már... akár a csiga a házához - mosolygott Dorothea. - Pucér és kiszolgáltatott volnék, ha letenném.

- Ha rád nézünk, mindannyian megsülünk - felelte Celia, és legyezőjét félrevetve nénjéhez lépett. Látni kellemes volt, ahogy ez a fehér muszlinruhás kis hölgy meglazítja a főkötőt tekintélyesebb nénje fején, majd félreteszi egy székre. Amint Dorothea barna fürtjei szabaddá váltán leomlottak, abban a pillanatban lépett be Sir James a szobába. Ahogy a megkönnyebbült Dorotheát meglátta, nagy „Ah!"-hal fejezte ki megelégedését.

- Én voltam a tettes, James - mondta Celia. - Dodo ne legyen gyászának gályarabja. Baráti körben ugyan minek hordaná ezt a főkötőt?

- Kedves Celiám - szólt közbe Lady Chettam -, az özvegynek legalább egy évig mély gyászt kell viselnie.

- Nem kell, ha a gyászév letelte előtt férjhez megy - vélekedett Mrs. Cadwallader, akinek örömet szerzett, ha vélekedéseivel megdöbbenthette főrangú barátnőjét. Azonban megdöbbent Sir James is, és zavarában simogatta Celia máltai ölebét.

- Nagy ritkaság lehet, felteszem - mondotta Lady Chettam, s már a hangjával elhárította volna az efféle illetlenséget. - Egyetlen barátunk sem vetemedett effélére, egyedül Mrs. Beevor, és tettével csakugyan kínos helyzetbe sodorta Lord Grinsellt. Hiszen már az első férjével is botránkozást okozott! Nem is maradt el a büntetése. Azt mondják, Beevor kapitány hajánál fogva vonszolta, és töltött pisztolyokat szegezett rá.

- Hát ha rosszul választott! - vetette ellene Mrs. Cadwallader, láthatóan gonoszkodó kedvében. - Ha a választás rossz, mindegy, első-e a házasság vagy második. Az elsőség silány ajánlólevele egy olyan férjnek, akinek egyebe sincs. Inkább legyen egy jó második férjem, mint egy haszontalan első.

- A nyelve elragadja, kedvesem - állapította meg Lady Chettam. - Kegyed ugyan sosem adná magát sietve össze senkivel, ha szeretve tisztelt lelkészünket az Úr elszólítaná.

- Ó, én nem fogadkozok. Nem tudhatom, mit parancsolna rám a takarékosság. Bár úgy tudom, az új házasság törvénybe nem ütközik, különben hinduk lennénk, nem pedig keresztények. Ha persze az asszony rosszul választ, viselje a következményeit. S aki kétszer melléfog, az megérdemli. De ha vért, szépséget és becsületet választ, el nem sietheti.

- Attól tartok, hogy beszélgetésünk tárgyát választottuk rosszul - jegyezte meg Sir James fanyalogva. - Hátha fordítanánk rajta.

- Az én kedvemért nem szükséges, Sir James - mondta Dorothea, mert úgy döntött, kihasználja ezt az alkalmat, és a szép reményeire tett kötelező célzásokat egyszer s mindenkorra visszautasítja. - Ha az én pártomra kelt, biztosíthatom, hogy közömbösebben s hűvösebben semmi beszédtárgyra nem tekinthetek, mint a második házasságra. Mintha azt hallanám, hogy nők falkavadászatra indulnak. Akár bámulatosnak ítélik őket, akár nem, én a nyomukba nem szegődök. Ne intse le Mrs. Cadwalladert ezért, ha e beszédtárgyban kedvét leli.

- Kedves Mrs. Casaubon - nyilatkoztatta ki Lady Chettam tekintélyének magaslatáról -, remélem, nem teszi fel, hogy Mrs. Beevor esetét kegyeddel kapcsolatosan említettem? Példaként éltem vele csupán. Lord Grinsell mostohalánya volt, mivel a lord maga Mrs. Teveroyt vette nőül másodszor. A kapcsolat kegyeddel ilyenképpen kizárt.

- Ugyan - berzenkedett Celia is. - Nem választotta ezt a tárgyat senki. Dodo főkötőjéből esett ki. Mrs. Cadwallader pedig csak a színigazat mondta. Hiszen senki férjhez nem mehet özvegyi főkötőben, James.

- Csitt, drágaságom! - intette le Mrs. Cadwallader. - Ezentúl jobban ügyelek. Dodóra sem hivatkozok eztán, de még Zenobiára sem. Hanem akkor miről csevegjünk? Én magam az emberi természet megvitatását ellenzem, mert nem hinném, hogy nem tiszteletes asszonyokról van szó.

Később, Mrs. Cadwallader távozása után, Celia ezzel fordult Dorotheához: - Hidd meg, Dodo, amikor az a főkötő lekerült rólad, ismét a régi magad lettél. Ugyanúgy emelted meg a szavadat, mint régen, ha valamit a kedved ellenére mondtak. Hanem azt már nem értem, Jamest hibáztatod-e vagy Mrs. Cadwalladert.

- Egyiküket sem - felelte Dorothea. - Jamesből a tapintat szólt, azonban tévedett, ha azt hitte, hogy Mrs. Cadwallader megbánthat. Engem csak az bántana, ha olyan törvényt hoznának, hogy el kell fogadnom az ajánlatot, ha akármi pazar előkelőséget kínálnak oda.

- Csakhogy tudod, Dodo, ha már férjhez mégy, a leghelyesebb, ha a nemes szépséget választod - mondta Celia, s arra gondolt, hogy Mrs. Casaubont alig részeltette a természet ilyen ajándékokban, ezért helyes, ha még idején figyelmezteti Dorotheát.

- Ne aggódj, Kitty. Másféleképpen tervezem el az életem. Férjhez többé nem megyek - mondta Dorothea, és húga állát megemelve türelmes szeretettel nézett a szemébe. Celia éppen csecsemőjét táplálta, és Dorothea jó éjszakát kívánni ment be.

- Igazán? - csodálkozott Celia. - Senkihez? Még ha a földre szállott csoda volna is, ahhoz se?

Dorothea a fejét ingatta: - Senkihez a világon. Gyönyörű terveim vannak. Nagy darab zsombékost szeretnék lecsapolni, és gyarmatot teremteni rajta, ahol kedvére dolgozhatik mindenki. Megismerkednék, összebarátkoznék a zsellérekkel. Mr. Garthszal megbeszéléseket folytatunk máris. Mindenre szolgál felvilágosítással, amire csak kíváncsi vagyok.

- Ha tervek foglalkoztatnak, boldog is leszel, Dodo - állapította meg Celia. - Talán a kis Arthur is megszereti a terveket, mire felnő, és segítségedre lesz.

Sir James még azon éjjel értesült, hogy Dorothea csakugyan esküdt ellenségévé lett a házasságnak, és „mindenféle tervekkel bíbelődik”, akár azelőtt. Sir James nem szólt semmit. Lelke mélyén megvetette az özvegyeket új házasságukért, és olyan előkelő házasságot nem képzelhetett, amelyik Dorotheát meg ne szentségtelenítette volna. Tudta azt is, hogy a világ a megvetését hajmeresztőnek találná, különösképpen, ha huszonegy éves nőt sújt, hiszen ez a „világ” szinte várja az özvegyek házasságát, és tudóan mosolyog, ha az özvegy csakugyan e várakozás szerint cselekszik. Viszont ha Dorothea a magánnyal jegyzi el magát, e határozata Sir James szemében még tiszteletreméltóbbá avatta.

ÖTVENHATODIK FEJEZET

Vaj' boldog létre született,
Ki enmagát uralja csak -
A mestersége becsület
S mellvértje igaz gondolat?
.....
Szolga-cafrang nem menti meg,
Se jó remény, se ritka kincs.
Nem kötelese senkinek.
Mindent megnyert. Semmije nincs.

SIR HENRY WOTTON

Dorothea bizalma Caleb Garth iránt akkor kezdődött, amikor zsellérhajlékainak régi terveit Caleb helyeselte, és helyesléséről Dorothea is tudomást szerzett. Majd öregbedett Dorothea freshitti tartózkodása során, amikor Sir James rávette, hogy járják be együtt lóháton a két birtokot. Caleb csodálattal viszonozta Dorothea bizalmát, és elmondta a feleségének is, hogy Mrs. Casaubon esze vág, ami ritka asszonyi erény, ha meggondoljuk, hogy Caleb nem pénzügyi ravaszságot értett, hanem iparkodásra hajló, eszélyes természetet.

- Ritka asszony! - hangoztatta Caleb. - Azt mondja nekem, amit magam is elgondoltam gyakran legénykoromban: „Abban a hitemben szeretnék megöregedni, ha megadatik, hogy egy jókora darab földet művelés alá fogtam, sok jó házat megépítettem, mert építeni öröm, s ami sikeresen megépült, boldogságot támaszt az emberek között." Azt mondta szó szerint, és így is tekint a dologra.

- Azért asszonyos, remélem - jegyezte meg Mrs. Garth, attól tartván, hogy talán Mrs. Casaubon nem osztozik vele a női alárendeltség szentelt hitében.

- De mennyire! - lelkesült Caleb a fejét rázva. - Örülnék, ha beszélnél vele, Susan. Nem cirkalmazza a szót, s a hangja zene. Engem a *Messiás* némely részletére emlékeztet: „... s legott föltámada mennyei tömeg, zengvén dicséretét az Úrnak..." Bársonyos hangzása a fület simogatja.

Caleb nagyon szerette a zenét, s ha ideje engedte, elment az egynapi járóföldön belül előadott oratórium meghallgatására, majd hódolattal tért meg a hangok e fenséges szerkezetének élvezetéből. Merengőn ült aztán, a padlót nézvén, és kinyújtott karral vezényelt el szóval jellemezhetetlen részleteket.

Hogy a megértés ilyen szépen fejlődött közöttük, nyilvánvaló volt, hogy Dorothea Mr. Garthot kéri fel a három gazdaságban és a lowicki úrilak zsellérházai körül kínálkozó mindenféle teendőre. Garth reménye pedig, hogy lesz kettőre való dolga is, hamar teljesedett. Igaznak bizonyult a szavajárása, hogy „a dolog dolgot terem". S az egyikfajta dolog, amelyik éppen termőre fordult, a vasutak építése lett. Tervezett pályája Lowick községe mellett haladt volna el, amerre a csordáknak békés legelészés közben mindeddig nemigen akadt bámulnivalójuk. Így történt, hogy a vaspályarendszer korai vajúdásai Caleb Garth dolgával érintkezvén pályát szabtak e történetnek is, kivált a Caleb szívéhez oly közel álló két személynek.

Nem lehet könnyű dolog vaspályát építeni a tenger alatt sem. Azonban a tenger ágyát nem osztották fel nagyszámú birtokosok egymás között, és nem is követelnek kártérítést, sem

megfogható anyagi veszteségükért, sem érzelmi sérelmeikért. Middlemarch járásban viszont a vaspálya építése legalább oly izgató beszédtárgynak bizonyult, mint a reformjavaslat vagy a kolera fenyegető réme, s e tárgyban asszonyok és kisbirtokosok vallották a legszenvedélyesebb nézeteket. Az asszonyok idősebbje és fiatalabbja egyaránt veszedelmesnek és hivalgónak vallotta a gőzkocsiutazást. Azzal hurrogták le, hogy őket ugyan hat ökörrel nem vonszolják föl rá, a kisbirtokosok pedig, bár nézeteik annyira legalább eltértek egymástól, mint Mr. Solomon Featherstone véleménye Lord Medlicote-étől, abban az egyben megegyeztek, hogy földjüket akár az emberi nem ellenségeinek, akár valamely társaságnak kénytelenek adni, borsos árat követelnek égbekiáltó sérelmükért.

A lassabb észjárásúaknak, mint Mr. Solomon és Mrs. Waule, akik csakugyan keményen megülték birtokukat, hosszabb idejükbe telt, hogy a végkövetkeztetésig eljussanak. Eszük ugyanis hosszan megállt s elidőzött annál a képnél, hogy „milyen semmilyen se lesz az", ha a nagy legelőt kettébe metszik, vagy pláne háromba, hiszen ebben a korai időben még a felüljárókat vagy az értékét messzi meghaladó kártérítéseket hírből sem ismerték.

- A tehen is elveti a vemhét, bátya - állapította meg Mrs. Waule mélabúsan -, ha a gőzszekér átjő az alvégen! Nem csudálnám, ha megcsikóznék a kanca is, ha vemhes. Szomorú az, hogy egy védtelen özvegy földjét szétméricskéljék, és hogy a törvény ne álljon melléje! Innen lecsípnek, onnan lefaragnak, egy talpalat sem marad, ha nekilátnak. Nem járhatok törvénybe minden vakondtúrásért!

- Legjobb, ha jönnek a kémjeik, és kezdik a méricskélést, vízre vinni őket ki, és szomjan hozni haza - vélekedett Solomon. - Így tettek a brassingiak, hallom. Mesebeszéd az, hogy nekik csak egyféle lehetséges menni. Metéljenek bele a túlsó határba! Énnekem azt meg nem fizetik, hogy hoznak ide bitang csavargókat, és letiportatják velük a termést! Ahhoz mélyen nyúljon a zsebébe az a társaság!

- Szegény Peter bátyánk, az Isten bocsásson meg neki, az egyik társaságból kivágta a magáét - emlékezett Mrs. Waule. - Hanem a mangánból pénzelt. Az nem sarabolta így a földeket, mint ez a vaspálya.

- Annyit mondhatok csak, Jane - végezte szavait halkítva Solomon -, hogy a tengelyünket mink a homokkal hájazzuk, többet kihúzunk belőlük, ha már erre fordultak.

Mr. Solomon eszmefuttatása talán nem volt olyan hibátlan, mint gondolta, mivel ravaszsága a vaspályát éppúgy el nem térithette útjáról, mint akár a körmönfont diplomata a naprendszer bolygóit. Munkáját mindezáltal nagy furfanggal folytatta: gyanakvást szított. Lowick őfelőle eső vége a falu közepétől is a legtávolabb esett - szétszórt zsellérházak kis szege, amelyet Fricknek neveztek. Egy vízimalom meg néhány kőfejtő szolgáltatta lomha iparát.

Mivel a köztudomás a vaspálya mibenlétét illetően homályban tapogatózott, a frickiek mind ellene szóltak. Az emberi elme ebben az álmos fészekben ugyanis nem csodálta az ismeretlent, mint az közmondásos szokása, hanem úgy tartotta inkább, hogy a vaspályát is a szegény ember veszedelmére találták ki. Ennél bölcsebbet nem tudott. A reformjavaslat híre sem gerjesztett nevezetesebb reményeket Frickben, mivel nem ígérte, hogy Hiram Ford disznaját díjtalan tengerivel hizlalja, sem hogy a Mérleg Nyelvéhez címzett fogadó pincemestere a sört azontúl ingyen főzi, továbbá azt sem, hogy a fogadóhoz legközelebb lakó három gazdának a jövedelmét télire megkettőzi. És mivel semmi ilyen biztosat nem ígért, a reformjavaslatot egyenrangúnak tekintették a szájas házalóval, ami nem volt éppen a bizalom szavazata. Frick népe nem látott szükséget, ezért nem annyira a lázadásra való hajlama, mint inkább kajla gyanakvása által vált nevezetessé. Azt ugyan nem hitték, hogy a Gondviselés róluk el nem

feledkezhetik, inkább hogy jégre viszi őket, ha szemüket ki nem nyitják - hiszen e csalóka hajlamát az időjárás is annyiszor tanúsította.

Frick közgondolkodása tehát hálás talajnak bizonyult Mr. Solomon Featherstone eszméi számára, hiszen ég- s földről hasonló gyanakvással vélekedett, csupán több ideje volt gyanúi nevelésére, mint a szegbélieknek. Solomon ugyanis az útkaparók felügyelője volt abban az időben, és zömök poroszka lován járta be Frick környékét, megtekintvén, ráérős-hivatalosan, hogyan rakják a munkások a követ. Ha egyszer megállt, olyan lassan indult neki, hogy álldigálásának fontos okát ugyan senki nem merte volna vitatni tőle. És mikor már egy ideje elnézte a munkát, fölemelte tekintetét, végigkémlelte a szemhatárt, majd, mikor ezzel is megvolt, megrántotta a gyeplőt, megbökte lovát az ostorral, és indulásra nógatta. Az óra kismutatója száguldott Mr. Solomonhoz képest. Lassúságában az a kellemes érzés is marasztotta, hogy teheti. Szokása volt, hogy bizonytalan célzatú beszélgetésekre megállt minden sáncásóval és sövénynyesővel, és meghallgatta olyan híreiket is, amelyek már sokszor eljutottak a fülébe. Élvezte azt az előnyét is, minden hírhozójával szemben, hogy náluk jóval kevesebbet hitt a hírekből. Egy napon aztán Hiram Forddal, a bognárral ereszkedett beszélgetésbe, és maga szolgált hírekkel. Először azt akarta tudni, vajon látott-e Hiram errefelé gyanús alakokat, akik mérővesszőkkel és más szerkezetekkel leskelődnek a határban. Mert ezek, világosította fel Hiramot, vasútiaknak mondják magukat, közben ki tudja, kifélék, és miben sántikálnak. Annyit mondanak maguk, hogy Lowick határait szerteszabdalni jöttek.

- Hát akkor nem lehet majd egyik helyről a másikra menni - vélekedett Hiram, kocsijai és lovai jövőjén tűnődve.

- Nem ám - tódította Solomon. - Meg ezt a finom földet is legázolnák! Én azt mondom, menjenek Tiptonba. De hogy az igazi szándékuk mi nekik, azt senki sem tudja. Hogy majd mekkora lesz a forgalom, azt hajtják mind, de a vége, hogy csak a szegény ember hátán csattanik az ostor.

- Londoniak lesznek - mondta Hiram, mert abban a hitben élt, hogy a fővárosban szövetkeznek a nemzet ellenségei.

- Hát persze. Hanem Brassingban megadták nekik! Azt mondják, a nép csak rájuk esett, amikor ott kémleltek, és összetörte nekik a látókájukat, meg amikkel leskelődnek, és megszalasztották őket, hogy vissza nem jönnek többet.

- Nagy mulatság lehetett, a kiskésit! - lelkesedett Hiram, akinek még Frick határán túl alig volt mulatságban része.

- Hát én kezet ugyan nem emelnék rájuk - fűzte tovább a szót Solomon -, de az okosok azt mondják, hogy ennek a vidéknek már fütyöltek. Jönnek ezek a sehonnaiak, gázolnak le mindent, és szabdalják föl a kövér mezőt vaspályának, utoljára meg a nagy forgalom elnyeli a kisembert, és se egy ökrös szekér nem marad, de még ösztöke se, amivel az ökör farkát megböknék.

- Majd én megböködöm iket, csak idepimaszkodjanak - fogadkozott Hiram, Mr. Solomon pedig megrántotta a kantárt, és odébbállott.

Nem kell vetni a csalánt. Hogy a vaspálya e vidéknek az ajtót beteszi, azt már megvitatták, nemcsak a Mérleg Nyelvéhez címzett fogadóban, hanem a szérűn is, ahol a hószámosok úgy kieresztették a hangjukat, hogy Szent Mihály napja előtt ritkán.

Egy reggelen, nem sokkal Mr. Farebrother és Mary Garth beszélgetése után, mikor Mary megvallotta vonzalmát Fred Vincy iránt, úgy fordult, hogy Calebet a dolga a Yoddrell-gazdaságba szólította, Frickbe. Egy szélső darab földet kellett volna megmérni, s fölértékelnie

a lowicki úrilak külsőségét, amelyet Dorothea javára akart eladni haszonnal, mert meg kell vallanunk, hogy Caleb is úgy tartotta, hadd fizessenek a vaspályatársaságok. Yoddrelléknál letette a homokfutóját, és segédjével meg a mérőlánccal gyalog indult a mezőre. Útja közben a társaság mérnökeivel találkozott, szintméréseket eszközöltek éppen. Néhány barátságos szó után folytatták útjukat - Caleb csak annyit szólt vissza, hogy lassanként majd összeérnek.

Könnyű záporokra következnek ilyen szürke reggelek, amilyenekből délre ragyogó napok támadnak, mikor a felhők már eloszlottak, és a föld édesen illatozik a fasorok és az élősövény mentében. Az édes illat még nagyobb örömére lett volna a lovát járató Fred Vincynek, ha az eszét közben nemhiába jártatta volna, mitévő legyen, mikor apja egyik felől az egyházba hajszolná be rögtön, Mary pedig a másik felől szakítással fenyegeti, ha csakugyan a papi rendbe lép, s a kettőjük közt a robotos világ nemigen kap a pénztelen és mesterség híjával szűkölködő fiatal urakon. Fred helyzetét nehezítette, hogy apja, nem látván benne már a lázadót, jó szívvel bánt vele, s most is kellemes sétalovaglásra küldte, hogy holmi agarak csereberéjét intézze el. Még ha eszébe ötlött volna is, mit tegyen, előtte lett volna a feladat, hogy apját meggyőzze. De hiába, kitalálni valamit az első s a nehezebb: miféle világi hivatás várja az ilyen fiatal embert (aki egy „eszmét” nem kapott barátaitól!), úri, jól fizető, és minden különös tanulmány nélkül űzhető? Hogy így gondok közt törődvén járta a fricki dűlőket - s egy percig lépésre fogta a lovát, meggondolván, helyes volna-e a lowicki lelkészlakban Maryt meglátogatnia -, ellátott messzi a sövények felett. Figyelmét hirtelen zaj vonta bal felé, a mező végébe. Hat vagy hét embert látott ujjasban, amint vasvillára kapnak, s rontanak négy vasútira. Jóval odébb Caleb Garth meg a segédje fordult meg éppen, hogy a fenyegetettek segélyére siessenek. Fredet néhány pillanatig késleltette, hogy a sövényen nem talált kaput, s nem ugrathatott oda, amíg az ujjasba öltözött támadók (a szénaforgatás nemigen szoríthatta őket most, hogy a déli sörük megvolt) megfutamították a kabátos vasútiakat, Caleb tizenhét éves forma suttyó segédjét pedig, miközben Caleb parancsára a szintezőt felkapta, leütötték a lábáról, s ott feküdt tehetetlenül. A kabátosok jobb futóknak bizonyultak, Fred viszont a visszavonulásukat fedezte oly módon, hogy a vasvillások elébe ugratott, és csatarendjüket szertezilálta. - Mit akarnak, tökéletlenek? - kiáltott rájuk Fred, miközben zegzugos vágtában üldözte a vasvillás csoportot, és jobbról-balról utánuk suhintott a korbácsával. - Magukra vallók ám a tanácson, ahányan vannak! Leütötték azt a szegény gyereket, meg is ölték talán! Egyenként kötik fel magukat, ha az esküdtszék összeül maguk fölött, már ne is haragudjanak! - fogadkozott Fred, s utóbb nagyot nevetett, amikor a tulajdon szavai visszacsengtek a fülébe.

A hószámosok visszamenekültek a sövénykapun át szérűskertjükbe, és Fred éppen megállította lovát, amikor Hiram Ford a köztük támadt távolságon nekibátorodva megfordult, és bár maga sem tudta, homéri dörgedelemmel fordult vissza:

- Nem nagy vitéz maga, ifiúr! Szálljon csak le a lóról, kiállok én magával, tudomistenem! Hanem arról maga le nem száll, meg a cséket sem adja ki a kezéből! Mert ha leszáll, én a trágyát ugyan kitaposom magából!

- Várjon csak, visszajövök, és kiállhatnak velem egyenként, ha tetszik - felelte Fred, vidéki felei ellenében, ökle fürgeségében bízván, csak előbb visszaugratott volna Calebhez, megnézni, mire jutottak a földön fekvő suttyóval.

Kiderült, hogy csak a bokája ficamodott ki, és igen sajdította, de egyéb baja nem esett. Fred feltette a lovára, hogy az beviszi Yoddrellékhoz, s ők majd gondjukba veszik.

- Mondd nekik, hogy a lovat vezessék az istállóba, meg a mérnöknek is szóljál, hogy jöhetnek vissza a holmijukért - üzente vele Fred -, már kitisztult a levegő.

- Ne szólj semmit - intette le Caleb -, úgyis végére jártak a munkának, le is tehetik mára. Itt van, vedd magad elé ezeket a szerszámokat, Tom. Ha látják, hogy viszed, visszafordulnak.

- Örülök, hogy kapóra jöttem, Mr. Garth - állapította meg Fred, amint Tom elporzott. - Ki tudja, mi nem történik, ha a könnyűlovasság be nem avatkozik.

- Bizony, szerencse - jegyezte meg Caleb szinte mellékesen, és arrafelé nézett, amerre a mérnökök elhagyták munkájukat. - Nagyobb baj... a bagoly rúgja meg... de hát a kovács csináljon nekik eszet?... hogy a dolgomat mára megakasztották. Nem haladhatok, ha a mérőlánccal segítségemre nincs valaki. Az ám! - S gondterhelten megindult a tett színhelye felé, mintha Fred jelenlétéről meg is feledkezett volna, aztán sarkon fordult, és megkérdezte: - Mi a dolgod máma, ifjú barátom?

- Semmi, Mr. Garth. Boldogan segítek... ha segíthetek - ajánlkozott Fred, mert az az érzése támadt, hogy Marynek udvarol, ha az apjának a kezére jár.

- Hát, ha a hajoldozás meg a meleg nem bánt...

- Engem semmi nem bánt. Hanem először azzal a nagy lator emberrel mérném össze az öklömet, amelyik kihívott. Megtanítom én, öt perc sem kell.

- Ne bolondozz! - torkolta le Caleb ellentmondást nem tűrően. - Majd én beszélek a fejükkel. Tudatlanok. Valaki föltüzelte őket. Öreg hiba, hogy az orruknál tovább nem látnak.

- Akkor én is megyek - ajánlkozott Fred.

- Dehogyis, te itt maradsz. A fiatal természetedre ott semmi szükség. Elintézem magam.

Caleb tagbaszakadt ember volt, nem félt semmitől, ha ugyan attól nem, hogy másnak ártalmára lesz, és hogy leckéztetnie kell. E pillanatban úgy érezte mégis, hogy itt lelkibeszéd nélkül nem szabadul. Dolgozó ember volt világéletében, ezért bánt a munkásaival olyan szigorúan s oly elnézően egyszersmind. A tisztességgel elvégzett napi munka, úgy tartotta, boldogulásukat szolgálja, hiszen ennek köszönhette tulajdon elégedettségét is - máskülönben aztán összetartott velük.

A hószámosok azóta se láttak dologhoz, csak álldogáltak fél vállal egymásnak, vidéki csoportképben, aztán két-három lépésekre. Dacosan figyelték Calebet, hogyan közeledik sietve, fél keze a zsebében, a másik a mellénye gombjai között. Szelíden, amilyennek ismerték, megállt végül a csoport közepén.

- Ejnye, emberek! - kezdte, kurtára fogva a szót, mert azt hitte, más is megérti, mi gondolat tenyészik szavainak alján, akár a gyökérzet a víz színén úszó növény apró levelei alatt. - Hogy tehetnek ilyet! Valaki maguknak a fejét telibeszélte! Nem gonosztevők ezek a mérnökök!

- Hm! - hangzott a válasz, mindenfelől kinek-kinek tanácstalanságából.

- Hallatlan! Micsoda dolog! Idejönnek mérni, merrefelé vonják meg a vaspálya vonalát! Maguk meg nem állíthatják a vaspályát, emberek. Megépítik azt, ha tetszik, ha nem. Ha felkelnek ellene, magukra zúdítják a bajt. A törvény engedelmével jönnek ide azok a mérnökök. A földesúrnak semmi baja velük. Ha maguk odaállnak kötözködni, a csendbiztossal meg Blakesley bíróval gyűlik meg a bajuk, és Middlemarchban ülnek kurtavasban, mire észre térnek. Ha ugyan nem késő a szó, mert valaki följelentette magukat.

Caleb elhallgatott, s a legnagyobb szónok sem választhatta meg jobban sem a szünet idejét, sem az alkalomhoz illő szónoki képeket.

- Látom én, hogy nem akarnak maguk semmi rosszat. Valakitől azt hallották, hogy a vaspálya gonosz találmány. Hát ez hazugság. Egyik-másik felé talán bajt visz, de az égen járó nap sem tesz különbül. A vaspálya, az jó találmány.

- Hm! Jó ám a nagykutyáknak, mert pénzt látnak belőle - szólalt meg az öreg Timothy Cooper, aki a szénát forgatta addig is, amíg a többiek eljártak a vasútit ugrasztani. - Én láttam már sok mindenféléket, amióta a csikófogaimat elhánytam... láttam háborút is, békét is, meg a csatornákat, meg az öreg György királyt, meg a régenst, meg megint az új György királyt, aztán a legújabbikat, amelyiknek a neve is új lett... de azoktól mindtől nem lett olcsóbb a kenyér. Mit érnek a csatornák is a szegény embernek? Se húst, se szalonnát nem hozott a hajó azon, se több bért. Azóta is amije van, azért megkoplal. Hitványabb lett azóta a világ, hogy én felnőttem, és jobb a vaspályától sem lesz. Úgy robog el, hogy a szegényt otthagyja. De én azért megmondtam nekik, hogy a vasútiaknak a levesükbe bele ne köpjenek. Bolondság az. Nagykutyáknak áll a világ. Maga is a nagykutyákat szolgálja, Garth mester.

Timothy szíjas, vén munkás volt, akkoriban még lehetett látni a fajtájából többet - összekuporgatott pénzét a harisnyaszárban tartotta az ilyen, messzi kívül a falun lakott, és szép szavakkal rászedni nem lehetett, mert a régi, nemesi szellem oly kevéssé fogott rajta, annyira nem hitt benne, mintha gondosan áttanulmányozta volna *Az Ész korá*-t meg *Az ember jogai*-t. Calebnek jól ismert akadályt kellett leküzdenie: egymagának, felvilágosulatlan időben bizonykodni a vidékieknek, akik a bőrükön tapasztalt igazság birtokában vannak, és könnyen ledorongolhatják vele a jól fésült népjóléti tanokat, amelyeket ugyan körömmel sem próbált senki. Caleb nem is vagdalkozott volna cifra szavakkal. Életében minden bajt dolgának hűséges végzésével küzdött le, ezért most is így felelt:

- Ha magának nem felelek meg, Tim, azon most nem segíthetünk. A szegénységre rájár a rúd, hiába. Én mégis azt tanácsolom, hogy ezeknek az embereknek itt több bajt ne okozzanak. Ha az ökörnek nehéz az igája, nem segítség, ha a terhét az útszéli sáncba hányjuk. Nem, ha a takarmánya is ott marad.

- Mink csak egy kis cécót akartunk - szabódott Hiram, mert sejtette már, mi lehet ebből. - Ennyit, nem többet.

- Nahát, ígérjék meg, hogy nem kontárkodnak bele a vasútiak dolgába. Én meg teszek felőle, hogy senki magukat föl ne jelentse.

- Én a dolgukba nem kontárkodtam, azért nem is ígérek semmit - jelentette ki Timothy.

- Nem maga, a többiek. Nézzék, van nekem is annyi dolgom, mint maguknak máma, mit vesztegessem az időt. Annyit akarok hallani, hogy csendbiztos nélkül is maradjanak veszteg.

- Jól van, hát nem köpünk a levesükbe... felőlünk méricskéljenek! - Ilyenforma ígéreteket kapott Caleb. Majd visszafordult Fredhez, aki mégiscsak eljött utána a sövénykapuig.

Együtt láttak a dologhoz, és Fred derekasan kivette a részét belőle. Megjött a kedve, és örömmel fogadott egy kiadós esést is a sövény alján az iszamos agyagon, hogy a gyönyörű porcelánnadrágját összefenhette. Vajon a sikeres kezdet villanyozhatta föl, vagy a megelégedés, hogy Mary apjának segédkezhetett? Nem, több annál. A reggeli véletlenek felrázták tespedt képzeletét, s végre számtalan ígérettel kecsegtető munkát gondolhatott el. Magam sem tudom, nem a régi rezgések futottak-e át Mr. Garth agyán, amelyekről most, a munka vége felé Frednek is számot adott. Mert a véletlen nem egyéb, mint szikra meglevő olaj és kanóc közt, és Frednek később úgy tetszett, hogy a várt véletlent a vaspálya hozta meg. Azért a dolog maradék darabját csendben végezték, a szükségesnél nemigen szóltak többet. Hazafelé tartottak már, amikor Garth megjegyezte:

- Nem kell a művészetek borostyánosának lenni az ilyen munkához, igaz-e, Fred?

- Bár ebbe tanultam volna bele inkább, mint a borostyánosságba! - sóhajtotta Fred. Aztán kisvártatva, bizonytalanabbul hozzáfűzte: - Mit gondol, Mr. Garth, késő-e már beletanulnom?

- Az én dolgomnak sok ága van, fiam - mosolygott Garth. - Jó részüket a tapasztalat nevelte. Nem tanulható meg, ahogy a más mindenféle, könyvből. De a korod felől az alapját még megvetheted. - Caleb nyomatékosnak szánta észrevételét, de elhangoztán habozva hallgatott.

Mintha olyasmit rebesgettek volna az utóbbi időben, hogy Fred rászánta magát a papságra.

- Gondolja, hogy vihetem valamire, ha megpróbálnám? - érdeklődött Fred belemelegedve.

- Meglehet - válaszolta Caleb, s a fejét félrehajtva halkra fogta a hangját, mint a vallásos ember, ha hitigazságokra fordul a szó. - Két dolog felől kell megbizonyosodnom. Hogy a munkát szereted, s nem a könnyebbik végét fogod, nézvén, mikor teheted le azt is. A másik pedig, hogy nem röstelled és nem hiszed azt, hogy másban több a tisztesség. Büszkeséged kellene lelned a dolgodban, hogy jól beletanuljál, de csak azt hajtogasd: „Itt ez a munka, akár a végére is járhatok, ha különb dolgom nincsen." Mindegy, miféle mesterséget követ az ilyen ember, énelőttem fabatkát sem ér - Caleb szája keserűen legörbült, amint pattintott a két ujjával -, akár házat hajal, akár főminiszter, ha örömest nem teszi, amit fölvállalt.

- Bizony én sem végezném örömest a munkám, ha papnak állnék - állapította meg Fred, gondolván, hogy egy határozott lépéssel megtoldja az eszmefuttatást.

- Akkor ne vágj bele, fiam - vetette oda Caleb -, különben nem lesz a lelkednek nyugvása. Vagy ha megnyugtatod, hajítófát nem érsz.

- Így gondolkodik Mary is - jegyezte meg Fred, és elvörösödött. - Tudja talán, Mr. Garth, milyen szívvel vagyok Mary iránt. Remélem, magamra nem haragítom, ha megmondom, hogy mindig szerettem, és senkit soha úgy nem szerethetek, mint őt.

Caleb láthatóan megenyhült Fred vallomása hallatán. De csak a fejét ingatta rá ünnepélyesen:

- A dolgod nehezíted, Fred, ha Mary boldogsága felől is tenni akarsz.

- Tudom én, Mr. Garth - lelkesedett Fred. - Őérte mégis megtennék mindent. Márpedig Mary azt mondja, hogy el nem fogad papnak, és a világon énnálam szerencsétlenebb flótás nem volna, ha Maryről le kellene mondanom. Ha más mesterségbe beletanulhatnék, akármibe, amire a tehetségemből futja, megdolgoznék Mr. Garth jó véleményéért. A szabad ég alatt örömest élnék. Megtanultam egy s mást a földről, jószágról. Ha akár füstfaragónak néz is érte, azt reméltem, hogy majd egyszer beleülök a birtokomba. Biztosan tudom, hogy a szabadban szerzett tudományt könnyebben emésztem, kivált ha Mr. Garth keze alá kerülhetek.

- Lassan, fiam - mondta Caleb, mert egyszerre megjelent neki Susan képe. - Hát apád mit szólna?

- Semmit, amíg nem tudja. Én pedig csak azt várom, hogy valami jobbat találjak a papság helyett. Nem szívesen szerzek neki csalódást, de huszonnégy éves fejjel a sorsa felől már dönthet az ember. Hogyan tanulhattam volna tizenöt éves koromban? Nem tudtam, mihez lesz hajlandóságom, mire a fejem lágya benő. Hiábavaló mulatság volt a drága neveltetés.

- Hallgass ide, Fred - nézett rá Caleb. - Honnan tudod olyan biztosan, hogy Mary szeret, és akármi szín alatt elfogad?

- Megkértem Mr. Farebrothert, beszéljen vele, mert Mary velem már nem tárgyal a dologról... Jobb nem jutott az eszembe - mentegetőzött Fred. - Mr. Farebrother pedig úgy látja, hogy remélhetek, ha tisztességes állást kerítek... csak pap ne legyek. Nyilván alkalmatlannak ítéli,

Mr. Garth, hogy Maryvel kapcsolatos terveimmel terhelem, amíg tétlenkedek. Követelnivalóm nincsen, sőt... máris az adósa vagyok, és maradok is mindörökre, hiába rovom le a pénzt.

- Követelésed igenis van, fiam - felelte Caleb elérzékenyülten. - A fiatalság megkövetelheti az idősebbektől, hogy az útjukat egyengessék. Énnekem fiatalságomban senki sem nyúlt a hónom alá, bár a részvétet is szívesen láttam volna. Engedd mégis, hogy aludjak rá egyet, és keress meg az irodámban holnap kilenc órakor. Az irodámban tehát.

Garth sohasem döntött fontos ügyben Susan megkérdezése nélkül, hanem most meg kell vallanunk, hogy a döntéssel készen volt, mire hazajutott. Ha a véleményeikben megcsontosodott emberek tömegéhez mérjük Calebet, kenyérre lehetett kenni. Megmondani nem tudta volna, mit enne a legszívesebben, s ha Susan azzal áll elő, hogy nádfedeles viskóba költözzenek a takarékosság okából, fölkerekedett volna rögtön, nem firtatta volna a részleteket. Némely esetben az eltökéltsége mégis zsarnokká tette. Hiába volt lágyszívű és félénk máskor, ilyen kivételes alkalommal nem tűrt ellentmondást. Igaz, mindig a más érdekében vetette meg a lábát. Kilencvenkilenc ízben Mrs. Garth döntött, de a századikban sejtette, hogy igen keserves lenne a maga igazához hajtani férjét, ezért inkább elfogadta a döntését.

- Úgy fordult, ahogy elgondoltam, Susan - szólalt meg Caleb, amikor este magukban ültek. Már elmondta, miféle kaland terelte össze Freddel a munkában, de a végeredményről nem szólt még. - És a gyerekek szeretik is egymást... mármint Fred meg Mary.

Mrs. Garth a térdére eresztette a munkáját, és átható tekintettel nézett a férjére.

- Mikor a munkával meglettünk, Fred kiöntötte a szívét. Hogy ő nem tudna pap lenni, de Marynek sem kellene, ha papnak állna. S hogy ő legszívesebben az én kezem alatt dolgozna. És kitanulná a mesterséget. Én meg úgy határoztam, hogy fölfogadom, és embert nevelek belőle.

- Caleb! - álmélkodott Mrs. Garth, s a hangja lemondóan csengett.

- Megéri - folytatta Mr. Garth. Hátát keményen nekivetette a szék támlájának, és megmarkolta a karfáját. - Gondolom, baj az lesz vele, de sikerülni fog. Szereti Maryt, és a derék nőhöz fűződő igaz szerelem mindig csodákat tett, Susan. Sok faragatlan legényt megtanított az már.

- Szólt veled Mary a kérdésről? - érdeklődött Mrs. Garth titokban megbántottan, hogy másodkézből kell efféle tudomásokat szereznie.

- Egy szót sem. Egyszer kérdeztem Fred felől, és óvatosságra intettem. Akkor nekem megígérte, hogy soha tunya, haszontalan emberhez nem köti az életét. Azóta nem szólt. Úgy látszik, Frednek azért kellett Mr. Farebrothert megkörnyékeznie, mert Mary maga nem akar tovább alkudozni vele. Mr. Farebrother pedig megtudta tőle, hogy szereti Fredet, csak az a feltétele, hogy pap ne legyen. Fred ragaszkodik Maryhez, annyit látok, és persze nekem is kedvesebb ezzel... Hiszen mindig szerettük, Susan.

- Elég baj az Marynek - jegyezte meg Mrs. Garth.

- Miért baj?

- Azért, Caleb, mert kaphatott volna olyan embert, amelyik fölér húsz Fred Vincyvel.

- Ugyan! - nézett rá Caleb.

- Biztosan tudom, hogy Mr. Farebrother is vonzódik hozzá, és szándéka volt, hogy megkérje a kezét. De most, hogy Fred szerelmi postásnak használta, a szebbik reménynek vége. - Mrs. Garth fájó pontossággal fogalmazott. Zavartnak és csalódottnak látszott, mégis tartózkodott a késő szemrehányásoktól.

Néhány pillanatig Caleb is némán tapasztalgatta visszás érzelmeit. A padlót nézte, és a fejekeze meg-megmozdult, mintha a belső vitát kísérte volna taglejtésekkel. Végül így szólt:

- Ha így történik, Susan, büszke és boldog lettem volna. Mindig tudtam, hogy egyikünk sem ér fel hozzád, valahányan csak vagyunk. De ne feledd, hogy mégis engem fogadtál férjednek, együgyű ember létemre.

- Én a férjemnél jobb s okosabb embert nem ismertem soha - állapította meg Mrs. Garth, azzal a meggyőződéssel, hogy ő nem is adta volna alább.

- Mindegy, mások biztosan úgy gondolták, hogy jobban is járhattál volna. Hanem én rosszabbul jártam volna mindenképp. Ezért vagyok részvéttel Fred iránt. Jó fiú amúgy, az esze is megvan, ha ugyan jóra fordítja. Aztán nemcsak ő szereti-becsüli a lányomat, hanem a lányom is föltételes ígéretet tett neki. Én úgy látom, hogy a sorsa a kezemben van, ezért a tőlem telhető legjobbat teszem vele, ha Isten is úgy akarja. Kötelességem, Susan.

Mrs. Garth nem volt sírós fajta, de mire a férje bevégezte, nagy könny gördült le az orcáján. Szeretete és aggodalma indította el.

- Nem sokan akadnak, akik a gondjuk szaporításában látják kötelességüket, Caleb - mondta, és letörölte a könnyét.

- Mindegy, hogy más mit vállalna, mit nem. A célt tisztán látom, s azt is, hogy követnem kell. Hiszem, Susan, hogy a szegény Marynk javát egyfelé kell keresnünk.

Caleb hátradőlt a széken, és pillantása aggódón fellebbezett feleségéhez. Susan felkelt, megcsókolta, és így szólt: - Istennek hála, jó apja van a gyermekeinknek.

Hanem e szóval ki is fordult a szobából, és jól kisírta magát kárpótlásul azért, amit el nem mondhatott. Látta előre, hogy férje határozatát félre fogják magyarázni. Fredet tekintve pedig józan volt és kételkedő. Vajon kinek szolgáltat igazat a jövő: Susan kétkedő józanságának vagy Caleb föllengő lelkesedésének?

Fredet olyan vizsga várta másnap az irodában, amilyenre nem készült.

- No, Fred - kezdte Caleb -, írásbeli munkát kapsz, írnivalóm mindig sok volt, segítség nélkül nem boldogulok. Azért kérném, hogy a számvetést megtanuld, mert nem szívesen tartanék írnokot. Nem ördöngösség az. Írni, számolni tudsz?

Frednek elfacsarodott a szíve. Nem asztali munkát várt. De a döntést meghozta, visszakozni nem akart. - A számolástól nem félek, Mr. Garth. Számokra ráállt mindig az eszem. A kézírásomat talán ismeri.

- Hát lássuk - mondta Caleb, azzal tollat fogott, megvizsgálta a hegyét, s egy ív vonalas papírral együtt odanyújtotta Frednek. - Másolj le nekem egy-két sort ebből a költségvetésből. A számoszlop a jobb oldalra kerül.

Az akkoriban uralkodó nézet szerint úrhoz nem illett az olvasható kézírás, se az olyan, amelyik díjnokra vallhatott volna. Fred uras sorai tehát származhattak volna éppen korabeli gróftól vagy püspöktől is: a magánhangzók egyöntetűek voltak, s a mássalhangzók is csak annyiban ütöttek el egymástól, hogy némelyiknek lenn vetett hurkot, a másiknak fönn. A fakó méltósággal rótt sorok berzenkedtek másnemű fegyelmek ellen. Határozott szarkalábak sora volt, amilyen jó írásnak számít, csak az kell hozzá, hogy az ember előre tudja, mit olvashat benne.

Ahogy Caleb a munkát figyelte, arca elborult, s mikor Fred a kész írásmintát odaadta neki, horkantott egyet, s a keze fejével rácsapott a lapra. Az efféle hitvány munka mindig a kedvét szegte Calebnek.

- Mi a ménkű! - háborgott. - Ha elgondolom, hogy ebben az országban hány száz fontot fölemészt egy ember iskoláztatása, és íme, az eredmény! - A hangja színpadi lett, ahogy szemüvegét föllökte a homlokára, s végigmérte a szerencsétlen írástudót: - Nem leszünk így jóba, Fred, hiába!

- Mit tehetek, Mr. Garth? - nézett fel rá Fred megtörten, nemcsak a rosszul sikerült vizsga miatt, hanem mert már ott látta magát görnyedni egy asztalnál a többi tintanyalóval.

- Mit tehetsz? Meg kell tanulnod, hogyan kanyarítsd a betűket, s a sort hogyan rójad egyenesre! Mi haszna az írásnak, ha elolvasni senki nem tudja? - tette fel a kérdést Caleb háborogva. - Olyan kevés az emberek dolga, hogy efféle szétküldött talányokkal szaporíthatjuk? Nem, én tudom, hogy az iskola ilyennek fordítja ki az embert! Mennyi időt elvesztegetnék, amíg a hozzám érkező olvashatatlan leveleket kiböngészném, ha Susannak olyan jó szeme nem volna! Hajmeresztő! - Caleb az asztalra lökte a papírlapot.

Ha valaki idegen kandít be az irodába, eltűnődhetett volna, miféle jelenet bontakozik itt ki egy felháborodott mester meg egy szófukar úrifiú között, most, hogy az arcán piros foltok ütköztek ki, s a szája szélét rágja elkeseredetten. Mert Fred belevesztett a tépelődésbe. Mr. Garth a megérkezésekor oly bátorítóan bánt vele, hogy hálája és reménykedése felemelte, majd a csalatkozás mélyébe hullott egyenest. Tollnokoskodás neki meg sem fordult a fejében - hiszen ő is kellemes munkát keresett volna, akár a fiatalok többnyire. Bizony nem tudta, hova vezetett volna ez a tépelődés, ha magának ígéretet nem tesz, hogy ellátogat Lowickba Maryhez, és elújságolja neki, hogy az apja keze alatt dolgozik. Ebben az egyben nem akart csalatkozni.

- Ne tessék haragudni - ennyi tellett tőle, semmi különb. De Garth már megenyhült.

- Javítanunk kell ezen az íráson, Fred - magyarázta, rendes kerékvágásban ismét. - Írni mindenki megtanul. Én magam tanultam. Járj a végére a dolognak, próbálgasd éjjel, ha a nap nem elég hosszú. Én megadom az idejét, fiam. Callum egy darabig még folytathatja a könyvelést, amíg te beletanulsz a betűvetésbe. Hanem most mennem kell - mondta s felkelt. - Tudasd apáddal az egyezségünket. Te megtakarítod nekem Callum bérét, már szóval, ha írni megtanulsz, én meg nyolcvan fontot fizethetek neked az első évre, utána majd többet.

Amikor Fred az elhatározásáról tudósította szüleit, meglepetésük vésődött legjobban az emlékezetébe. Mr. Garth irodájából egyenesen a tárházba ment, úgy érezvén, méltán, hogy híréhez a leghivatalosabb helyet illő választania. Elhatározásának pedig nyomatékára lesz, ha apjával az üzleti órákban beszél, és ezt az időt apja mindig a tárházban fenntartott irodájában töltötte.

Fred rögtön a tárgyra tért, és röviden elmondta, mit tett, miféle szándékkal, végezetül apja bocsánatát kérte, ha csalódást okozott, tehetségének fogyatékosságait okolván. Az őszinte megbánás keresetlenül szókimondásra indította.

Mr. Vincy döbbenten hallgatott, egy felkiáltás nem tellett tőle. Ez a csend nem illett türelmetlen természetéhez. Az üzlet nem alakult valami szerencsésen aznap, és a szája körül játszó keserűség fájdalommá merevedett, ahogy fia szavait hallgatta. Egyperces hallgatás következett, miközben Mr. Vincy egy üzleti könyvet betett íróasztala fiókjába, s a kulcsot recsegve megforgatta a zárban. Majd fiára emelte tekintetét, és megkérdezte:

- Tehát így döntöttél, kérlek?

- Így, apám.

- Pompás. Csak állhatatos légy. Egyebet nem mondhatok. Sutba vágtad az iskoládat, és egy jókora fokkal ereszkedtél a létrán, pedig én az emelkedéshez nyújtottam módot.

- Bocsásson meg, apám, én másképp gondolom. Úr előbb lehetek ilyen munka árán, mintha káplánkodnék. Hálás vagyok mégis, hogy énnekem jobb életet szánt.

- Óriási. Egyebet nem mondhatok. Én mosom kezeimet. És csak azt remélem, hogy a te fiad majd többet visszafizet a ráfordított költségekből.

Ez a beszéd fájt Frednek. Apja azzal az előnyével élt, amelyben mindnyájunknak része lehet, ha valamely drámai jelenet során a múltunkat a dráma felvonásának tekintjük. Mr. Vincy valójában büszkén, nagyralátón és önzőn gondolkodott fia felől. De még reményeiben csalatkozva is kezében tartotta az ütőkártyát, és Fred nem szerette volna, ha haragban válnak el.

- Nem lesz talán ellenére, hogy otthon megmaradjak, apám? - kérdezte s fölkelt. - Bérem elegendő, hogy a kosztért fizessek, amit méltányosnak tartanék.

- Méltányos, az istennyila! - fakadt ki Mr. Vincy, amikor kelletlenül elgondolta, milyen volna a családi asztal Fred nélkül. - Anyád persze majd marasztal. De én megmondom, hogy lovat, azt nem tartok neked, és a szabószámládat sem állom. Egy-két öltönnyel legfeljebb megrövidülsz.

Fred egyik lábáról a másikra állt. A véghang még hiányzott. Végül rátalált.

- Szeretném, ha kezet nyújtana, apám, és megbocsátaná a bosszúságot.

Mr. Vincy a széken ülve felpillantott fiára, s amint közelebb lépett, odanyújtotta neki a kezét, és sietősen búcsúzott:

- Rendben van, a kérdést lezártuk.

Fred hosszabb magyarázattal tartozott édesanyjának. De hiába volt a szó. Anyja vigasztalan maradt, mert tisztán látta, amire talán Mr. Vincy is gondolt, hogy Fred most már biztosan elveszi Mary Garthot, s hogy az ő élete attól fogva nyüzsgő Garthokkal és közönséges szokásaikkal lesz teli, és hogy az ő nemes arcú, „middlemarchi fiúkkal összemérhetetlen" fiacskájára biztosan ráragad a Garth család parlagi viselkedése, hanyag öltözködési módja. Mrs. Vincy úgy vette észre, hogy valami Garth-féle összeesküvés működik itt az ő kívánatos Fredjének megkerítésére, e véleményének azonban hangot adni nem merészelt, mert már egyszer célzott rá, és Fred úgy „nekiugrott", mint soha annak előtte. Galamblelkű asszony volt, dühre sose gerjedt, csak annyit érzett, hogy boldogságán csorba esett, és néhány napig, alig, hogy Fredre nézett, elsírta magát, mintha a balsors jóslatának megjelenése lett volna. Szokásos jó kedélye lassabban tért vissza, talán azért is, mert Fred megtiltotta, hogy a kényes kérdést apjának szóba hozza - hiszen ő már megnyugodott a döntésében, és meg is bocsátott érte. Ha Mr. Vincy dühösen támadott volna Frednek, felesége nyilván a védelmére kel. Mr. Vincy azonban csak a bejelentés negyednapján mondta a feleségének:

- Ugyan, édes Lucym, ne keseregj már. Mindig kényeztetted a fiadat, kényeztesd hát tovább, könnyű szívvel.

- Ennyire mellbe nem vágott életemben, Vincy - vallotta meg a felesége, és a bájos galamb tokája remegni kezdett -, csupán a betegségével.

- Hát aztán! Mindegyiknek van baja a gyerekével. Ne nehezítsd a helyzetet azzal is, hogy keseregni látlak.

- Hát jó - felelte Mrs. Vincy. Férje kérése felrázta bújából, s most, mint a madár, kusza tollazatát rendezgetve kereste megnyugvását.

- Ha már búsulni akarsz, búsulhatsz talán a másik miatt - állapította meg Mr. Vincy, jónak látván, ha családatyai kedélyességét némi morgolódással fűszerezi. - Itt van Rosamond is.

- Bizony, szegény. Annyira sajnáltam gyermeke elvesztéséért! Szerencsére hamar kiheverte.

- Gyermek, gyermek! Én arról beszélek, hogy Lydgate nem boldogul, és ráadásul úgy hallom, úszik az adósságban. Már várom, hogy Rosamond egy szép nap elkezd nálam kilincselni. Hanem énbelőlem pénzt ki nem vágnak! Segítsen rajtuk a férje családja! Nekem sosem tetszett ez a házasság. De hát itt nem segít már a szó. Csöngess citromért, Lucy, és ne légy olyan levert. Holnap kocsira teszlek Louisával, és kimegyünk Rivertonba.

ÖTVENHETEDIK FEJEZET

Alig számláltak nyolc nyarat, mikor
Egy név érinté lelkük, és ime
Bimbóba szökkentek, mintha vidor
Tavasz a célját földbe vési be.
Tőle hallották a hű Evan Dhut,
Messzi Bradwardine fiát, s Vich Ian Vort,
Kisded képzeletük az elvadult
Vizek-morotvák táján ülve tort,
És nőttön-nőtt, új áhítattal, hittel
Nagy Walter Scott iránt, aki hozzájuk
A távolból egy daliás kort vitt el.
A könyvtől meg kell válni, s ahogy szájuk
Morzsol, kezük úgy ró ívrét mesét:
Tully-Veolan hős történetét.

Fred Vincy azon a délután, amikor gyalogszerrel vágott neki Lowicknak, lassan ráébredt, hogy ebben a világban olykor a leglóratermettebb fiatalembernek is be kell érnie az apostolok lovával, ha más nincs, már öt órakor elindult, és útközben benézett Mrs. Garthhoz, mert meg akart bizonyosodni, hogy jó szóval tekint új viszonyukra.

A gyümölcsösben talált a családi csoportképre, kutyákkal és macskákkal teljesen a nagy almafa alján. Mrs. Garth ünnepelt, mert legidősebb fia, Christy, első számú szemefénye, rövid vakációra hazalátogatott. Christy a házitanítóságban találta meg fiatalsága hivatását, hogy a világ irodalmait tanulmányozva a nagy emlékezetű Porson szülessen benne újjá - ilyenképpen élő bírálata lett a szerencsétlen Frednek, mintegy szemléltető eszköz a nevelő hajlamú anya kezében. A szögletes arcú Christy, anyjának férfiasan vállas mása, alig ért Fred válláig - fensőbbségét igazolni ezért nehéz is lett volna Freddel szemben -, egyszerű lélek volt, és nem ítélte meg keményebben Fred hajlíthatatlanságát a tudományok iránt, mint egy zsiráfot, ha azt hallja tőle, hogy a nyakát rövidebbre fogná. Most az anyja kerti széke mellett feküdt a földön, szalmakalapját szemére borította, Jim pedig mellette ült, és abból a műből olvasott fel, amely a gyermeklelkeknek annyi boldogságot szerzett - az *Ivanhoe*-ból persze -, és éppen a lovagi torna nagy íjászjeleneténél tartott, de Ben sokszorosan megszakította, mert valahonnét előszedte régi íját és nyilait. Letty szerint borzasztóan elkanászodott, folyvást nyaggatván a jelenlévőket, figyeljék meg, milyeneket lő kapásból, márpedig senki sem akart rá figyelni, csak a Pöttyes, a fürge eszű korcs. Az őszbe csavarodó új-fundlandi is csak sütkérezett, és a fátyolos szemű aggkori semlegességgel tekintett a jelenetre. Lettyn, legalábbis a száján meg a köténén meglátszott, hogy ő szedte az asztalra halmozott cseresznyét, s most a szedés után nyugodalmasan ült a fűben, és csudálkozva hallgatta a felolvasást.

A családi csoportkép érdeklődése nyomban Fred Vincy felé fordult, mihelyt megérkezett. Amikor pedig letelepedett az egyik kerti székre, és elmondta, hogy valójában Lowickba indult, Ben elhajította íját, felkapott egy vonakodó kamaszmacskát, odakuporodott vele Fred kinyújtott lábához, és úgy kérlelte: - Vigyél el engem is!

- Meg engem is - tette hozzá Letty.

- Te nem bírod a lépést Freddel meg énvelem - ellenkezett Ben.

- Igenis bírom. Édesanyám, engedjél el engemet is - fogta könyörgőre Letty nyomban, mert állandóan küzdött a lányok lebecsülése ellen.

- Én itt maradok Christyvel - jelentette ki Jim, mint aki megveti a lábát, s felőle mehet a butábbja, ahová akar. Letty a fejéhez kapott, és hirtelenében nem tudta, kire irigykedjen.

- Menjünk, látogassuk meg Maryt mindnyájan - tárta szét a karját Christy.

- Nem, gyermekem, nem lephetjük el a lelkészlakot! Meg ebben a régi öltönyben te sem mehetsz látogatóba. Apád is jön haza hamarosan. Fred menjen egymaga csak. Majd megmondja Marynek, hogy itt vagy, s holnap hazajön.

Christy lenézett a térdén szitásodó nadrágjára, majd Fred fehér porcelánnadrágját nézte végig. Bizony a porcelánnadrág az angol egyetemi szabók munkáját dicsérte, és Fred oly fesztelen mozgott, hogy még izzadt homlokának törlésében is választékosság nyilvánult.

- Menjetek, szaladjatok egyet, gyerekek! - szólalt meg Mrs. Garth. - Frednek is melege lesz, hogy egy bolyban lát benneteket. Vigyétek a bátyátokat, mutassátok meg neki a nyulakat!

A legidősebb fiú megértette a célzást, és nyomban elindult a kisebbekkel. Fred érezte, hogy Mrs. Garth neki nyújtana alkalmat a beszédhez, de kezdetnek csak ennyi ötlött ki belőle:

- Milyen boldog lehet, Mrs. Garth, hogy Christy hazajött!

- Igaz. Előbb is jött, mint vártam. Kilenckor szállt le a postakocsiról, alig azután, hogy az apja elment. Nagyon várom már Calebet, hogy hallaná, milyen bámulatos haladást tett Christy a tanulmányaiban. Tavaly maga fizette tandíját a tanítóskodásból, és a tanulásban is jeleskedett. Aztán reméli, hogy házitanítóként hamarosan eljut külföldre.

- Nagyszerű gyerek - állapította meg Fred, holott orvosságos ízt érzett a szájában, míg ezeket a jó híreket emésztette. - Nincs is vele baja senkinek. - Majd némi hallgatás után hozzátette: - Én magam attól tartok, hogy sok gondot okozok majd Mr. Garthnak.

- Caleb a gondjait szívesen viseli. És többet vesz a vállára a maga jószántából, mint amire más kérni merné - felelte Mrs. Garth. Kötött, ezért kedve szerint nézhetett fel Fredre vagy le a munkájára: az ilyen foglalatosság mindig kapóra jön, ha az asszony a családját dicséri. S bár Mrs. Garth tartózkodást fogadott, mégis szeretett volna valami épületeset mondani Frednek.

- Tudom, hogy érdemtelennek tart, Mrs. Garth, méghozzá méltán - mondta Fred, s némileg felderült, mert észrevette, hogy legalább a leckéztetés szándéka megmaradt az irányában. - Éppen azokkal viselkedtem megbocsáthatatlanul, akiktől a legtöbbet várom. Ha azonban két ilyen ember, mint Mr. Garth és Mr. Farebrother, nem mondott le rólam, hitványság volna, ha én magamról lemondanék. - Fred tanácsosnak vélte, ha Mrs. Garth előtt e nevezetes férfiak példájára hivatkozik.

- Nagyon igaz - felelte Mrs. Garth nyomatékosan. - Az olyan fiatalember, akinek e nemből két tanítómestere is támad, méltatlannak bizonyulna csakugyan, ha igyekezetükre rácáfolna.

Fredet ugyan mellbe vágták e kemény szavak, mégis így válaszolt: - Remélem, velem nem járnak így, Mrs. Garth, mivel némi biztatást kaptam, hogy Maryt elnyerhetem. El is mondta talán Mr. Garth? S ha elmondta, ugye nem okozott kellemetlen meglepetést? - végezte Fred, ártatlan célzással régóta nyilvánvaló szerelmére.

- Azt kérded, nem lepett-e meg, hogy Marytől bátorítást kaptál? - fordította vissza rá a kérdést Mrs. Garth, mert úgy gondolkodott, nem árt, ha Fred is megtudja, hogy Mary jó emberei ugyan nem kívánhatták ezt a fordulatot, bárhogy vélekedjenek is Vincyék. - Bizony, megvallom, engem meglepett.

- Egyenesen tőle nem kaptam bátorítást. Nem, amikor megpróbáltam válaszra bírni - felelte Fred, felmenteni igyekezvén Maryt. - Hanem amikor Mr. Farebrothert kértem meg, hogy szóljon az érdekemben, Mary igenis éreztette vele, hogy remélhetek.

A dorgálás hajlama már előbb fészkelődni kezdett Mrs. Garthban, de megnyilatkozásának nem talált alkalmas pillanatot. Hanem ez sok volt az ő béketűrésének is: hogy ez az ifjú szamár szomorúbb és bölcsebb szívek csalódásain viruljon fel - hát ilyen egyszerű? gyere, bagó, beteszlek, aztán csak köpködjünk? -, közben még a családja is abban a hitben éljen, hogy csemetéjüket megkerítették? Bosszúsága forrongott, hiszen a férjének sem mutathatta ki. Példás feleségek gyakran így lelnek bűnbakot. - Nagy hibát követtél el, Fred - mondta tehát erős elhatározással -, hogy Mr. Farebrothert kérted meg közvetítőnek.

- Igazán? - nézett rá Fred, és elvörösödött. Megdöbbenésénél kíváncsisága volt csak nagyobb, mire célozhat Mrs. Garth, ezért mentegetőzőn hozzáfűzte: - Mr. Farebrother mindig jó barátunk volt, és tudtam, ha ő teszi fel a kérdést, Mary nem üti el tréfával. És oly szívesen vállalta ezt a feladatot!

- Fiatal emberek csak a tulajdon kívánságaikhoz nem vakok, és ritkán sejtik, milyen drágán fizet más az óhajukért - állapította meg Mrs. Garth. Nem akart általános tételének magyarázatába bocsátkozni, ezért csak a kötésén fordított egyet, és ünnepélyesen ráncolta a szemöldökét.

- El nem gondolhatom, hogy okoztam fájdalmat Mr. Farebrothernek - firtatta Fred, de máris új lehetőségek tárultak fel képzeletében.

- Szó szerint: el nem gondolhatod - vágta rá Mrs. Garth fájdalmas pontossággal.

Fred egy pillanatig kétségbeesetten kémlelte a látóhatárt, majd Mrs. Garthra pillantott, s szinte sértőn kérdezte:

- Csak nem akarja azt mondani, Mrs. Garth, hogy Mr. Farebrother szerelmes Marybe?

- S ha azt akarnám, te lehetnél az utolsó, aki meglepődöl - válaszolta Mrs. Garth, és a kötését félretéve összefonta a két karját. Zabolázhatatlan indulatára vallott, hogy a munkáját félretette. Valójában tanácstalanul állt két érzése közt: hogy Frednek a dorgálást megadja, és hogy máris túllőtt a célon. Fred kapta a kalapját, s kelt fel.

- Eszerint Mr. Farebrother útjában állok, azaz Maryében is? - tette fel a kérdést úgy, hogy az válasz nélkül nem maradhatott.

Mrs. Garth ez egyszer nem állt készen a szóval. Sarokba szorult. Ki kellett volna mondania, amit valójában érzett, holott tudta, milyen nagy okok szólnak őszintesége ellen. Különösen az bántotta, hogy a szája jobbik természete ellenére járt. A beszélgetés Fredet különben váratlanul felvillanyozta, s most a kérdéshez hozzátette még ezt is: - Mr. Garth, úgy láttam, örül Mary ígéretének. Erről tehát nem értesült.

Mrs. Garth fájó nyilallást érzett férje említésére. Nem viselte könnyen félelmét, hogy Caleb majd igazságtalannak ítéli. Úgy félt tehát, hogy a következményeken lehetőség szerint enyhítsen.

- Én csupán következtettem. Nem állítanám, hogy a dologról Mary is tud.

Arra azonban nem hajlott, hogy Fredtől hallgatást kérjen a dologban, amelyet ő maga hozott szóba szükségtelenül. A dereka nem volt hajlékony. Amíg ott vívódott, a következmények áradása máris megindult az almafa alján, a teaasztal körül. Ben jött rohanvást a gyepen át, Pöttyes a sarkában, és amikor meglátta, hogy a kismacska a kötés szálába bonyolódva fejti lefelé anyja munkáját, rákiáltott, és összecsapta a tenyerét. Pöttyes ugatni kezdte, a kismacska

meg ijedten fönn termett a teaasztalon, fölborította a tejet, majd leugorván magával sodorta a cseresznyehalom felét, Ben pedig felkapta a félig kötött harisnyaszárat, és ráhúzta a macska fejére, amitől az még jobban nekivadult, majd Letty is a helyszínre érkezett, és kiáltva fellebbezett anyjához a kegyetlenség ellen - az események torlódtak, akár egy füzetes regényben. Mrs. Garthnak közbe kellett lépnie, a gyerekek sorban megérkeztek, és a négyszemközti beszélgetés Freddel véget ért. Fred ment is, amint szerét ejthette, és Mrs. Garth csak egy „Isten áldjon”-nal enyhíthetett szigorán, amikor kezet szorított vele.

Kínosan érezte, hogy kis híján „bolond asszony módjára” viselkedett: hogy előbb beszélt, aztán kért volna titoktartást. Azonban nem kért, s hogy Caleb vádjának eleibe vágjon, úgy döntött, magát vádolja be, megvallván neki mindent még aznap este. Furcsa, milyen kemény bírájának tekintette Calebet, valahányszor törvénynapra virradt. Enyhítő körülményül azonban meg akarta említeni azt is, hogy Fred Vincy felvilágosítása tanulsággal járhat.

A hatáshoz nem is fért kétség, Fred már Lowick felé érezte. Jóreményre kész természete talán soha ilyen sérelmet el nem szenvedett, mint most, mikor megvillantották előtte, hogy Mary kitűnő házasságot köthetne, ha ő nem állna az útjában. Bosszantotta az is, hogy, mint mondta volna, hólyag módjára éppen Mr. Farebrother közreműködését kérte. A szerelmes azonban nem olyan - s Fred sem kivétel -, hogy szerelemféltésében egykönnyen megnyugvást találna. Hiába bízott Mr. Farebrother lelke nemességében, s hiába hitt Mary ígéretében, a fontos egyedül az volt, hogy vetélytársa akadt. Ez a felfedezés csupa ellenkezést keltett benne. Nem mondott volna le Maryről, az ő javát tekintve sem, inkább ereszkedett volna érte harcba bárkivel. A harc Mr. Farebrotherrel azonban jelképes értelmű lehetett csupán, s az ilyen harcnak Fred aggódóbban nézett eléje, mintha csak az izmaira kellett volna hagyatkoznia. Ez a tapasztalat a megfegyelmezésének bizonyára nem volt oly kemény eszköze, mint nagybátyja végrendeletében való csalatkozása. A vas nem érte a szívét, de már elképzelte, milyen, ha megfordul benne. Azt nem gondolta mindjárt, hogy Mrs. Garth talán tévesen ítéli meg Mr. Farebrother érzelmeit, de gyanította, igenis, hogy Maryvel kapcsolatban téved. Mary az utóbbi időben a lelkészlakban időzött, és anyja nemigen tudhatja, miféleképp változtak az érzelmei.

Az sem könnyített a lelkén, amikor Maryt a nappaliban vidám társalgás közepette találta három hölggyel. A társalgás nyomban félbeszakadt, amint Fred belépett, és Mary folytatta az elsárgult tárlófiókok címkéinek másolását híresen szép gyöngybetűivel. Mr. Farebrother a faluban járt el valahol, a három hölgy pedig nem is sejthette, milyen viszony fűzi Fredet Maryhez, ezért nem ajánlhatta egyikük sem, hogy sétáljanak talán egyet a kertben, és Fred már látta, hogy bizalmas szó váltása nélkül kell majd továbbállnia. Először Christy megérkezéséről számolt be, majd Mary apjánál vállalt állásáról, és némileg megvigasztalta, hogy az utóbbi hír látható örömre indítja Maryt. - Boldog vagyok - Mary csak ennyit mondott sietősen, s már hajolt is az írása fölé, hogy az arcát ne láthassa senki. Ezt a választ azonban Mrs. Farebrother nem tűrhette szó nélkül.

- Csak nem azt mondja, aranyos Garth kisasszony, hogy örül, ha egy fiatalember lemond a papi pályáról, holott arra készült? Csakis úgy értheti, hogy mégis édesatyja biztos kezébe kerül, ha már így történt.

- Nem, Mrs. Farebrother, örömöm bizony mindkét hírnek szól - válaszolta Mary, s ügyesen eltüntetett egy zendülő könnycseppet. - Sajnálatosan világi az én eszem járása. Soha nem állhattam a lelkipásztorokat, és kivételt csak kétszer tettem, egyszer a wakefieldi lelkésszel, másodszor Mr. Farebrotherrel.

- Ugyan miért, aranyosom? - érdeklődött Mrs. Farebrother, s fából való kötőtűi megálltak a kezében, amint Maryre nézett. - Mindig pompásan okadatolja véleményeit, hanem ez megdöbbent. Nem kérdem persze azok felől, akik új hitigazságokat hirdetnek, de mégis miért nem állhatja a lelkipásztorokat?

- Jaj, mit is mondjak! - töprengett Mary, majd az arcát egy pillanat múltán vidámság öntötte el. - Nem tetszik a nyakbavalójuk.

- Akkor nem tetszhetik Camdené sem - kockáztatta meg Miss Winifred.

- Dehogyisnem - felelte Mary. - Csak a többiek nyakravalója nem tetszik. Főleg a többiek miatt nem.

- Milyen talányos! - jegyezte meg Miss Noble, mert úgy érezhette, hogy a megoldáshoz az ő esze nem elég.

- Tréfál, aranyosom. Lehetne nagyobb oka is, hogy a tiszteletre méltó férfiak gyülekezetét lenézze - jelentette ki Mrs. Farebrother.

- Miss Garth oly szigorú bírája a férfiaknak, hogy megítélése a lehetetlennel határos - mondta Fred.

- Nos, örülök, hogy legalább az én fiammal kivételt tesz - válaszolta az idős hölgy.

Mary épp Fred csípős megjegyzésének mélyebb értelmén tűnődött, amikor Mr. Farebrother lépett be. Elmondták neki is Fred elszegődésének jó hírét. Nagy megnyugvással csak annyit mondott: - Úgy is kell -, azzal Mary címkéi fölé hajolt, és a kézírását dicsérte. Fredben iszonyú féltékenység dúlt - nem azt bánta persze, hogy Mr. Farebrother nagyra tartja Mary munkáját, hanem inkább hogy nem oly rút és kövér, mint némely negyvenéves férfiak. Tisztán látta, mi lesz a vége ennek. Mary nyíltan mindenki fölébe emeli Farebrothert, ezek a nők pedig láthatólag egyengetik a kettejük útját. Már-már biztosra vette, hogy nem lesz módja bizalmas szót váltani Maryvel, amikor Mr. Farebrother megszólalt:

- Ugyan, Fred, segíts már visszahordani ezeket a fiókokat a fogadószobába... nem is láttad, milyen szép dolgozószobához jutottam! Jöjjön kegyed is, Miss Garth. Hadd mutassam meg, milyen bánatos pókra leltem ma reggel.

Mary rögtön átlátott a kérésen. Amaz emlékezetes este óta Mr. Farebrother nem mutatott többet iránta pásztori nyájasságnál, és akkor támadt kétségeit el is altatta. Mary a valószínűségeket szigorú elmével rostálta, s ha valami sejtelme a hiúságának hízelgett, elejtette máris, hiszen korán megtanulta, hogy a hiúságára nem adhat. Úgy is lett, ahogy előre meglátta. Amíg Fred az új dolgozószobát csodálta, ő pedig a pókot, Mr. Farebrother rájuk szólt:

- Várjanak itt egy-két percig. Kikeresnék egy metszetet, amelyhez csak Fred elég magas, hogy felakassza. Rögtön jövök. - Azzal magukra hagyta őket. Fred első szava mégis ez volt:

- Tehetek én akármit, Mary, a végén mégis Mr. Farebrothernek fogod nyújtani a kezed. - S a hangja dühtől remegett.

- Miket beszélsz, Fred! - háborgott Mary. Mélyen elpirult, és csütörtököt mondott a szokásos szavakészsége is.

- Lehetetlen, hogy e dologban nem látnál világosan... mikor olyan világos az eszed!

- Én csak annyit látok, hogy helytelenül viselkedel, Fred. Hogy beszélhetsz így Mr. Farebrotherről, mikor az ügyeid pártfogóját tisztelhetnéd benne! Hogyan fordul meg ilyesmi a fejedben?

Fredbe szorult némi ravaszság, a dühe sem nyomhatta el. Ha Mary csakugyan gyanútlan, semmi haszna Mrs. Garth véleménye felől felvilágosítani.

- Egyik dologból következik a másik - felelte. - Ha folyton olyan ember társaságában vagy, aki engem mindenben lepipál, te pedig mindenki fölébe helyezed, hiába minden igyekezetem.

- Hálátlan vagy, Fred - felelte Mary. - Már meg is bántam, amit Mr. Farebrotherrel üzentem.

- Nem vagyok hálátlan. A legboldogabb én lennék a világon, ha ez az akadály nem állna előttem. Elmondtam apádnak mindent, s ő olyan jóságosan beszélt velem, akár a tulajdon fiával. Kedvvel látnék a munkának, akár a betűvetésnek is, ha ez az akadály nem volna.

- Miféle akadály? Miről beszélsz? - nézett rá Mary, és az járt az eszében, hogy valaminek történnie kellett, amiről ő nem tud.

- Az a biztos tudat, hogy Farebrother a végén úgyis kiüt a nyeregből.

Mary nem állhatta nevetés nélkül, s ezzel meg is békült.

- Fred - kezdte, és elfogta volna a tekintetét, de Fred a szemét duzzogón a padlóra szegezte -, bolondot teszel magadból, vedd már észre. Ha nem volnál ilyen bájosan együgyű, milyen gonoszul általathatnálak, hogy terajtad kívül még ki tudja, hányan udvarolnak nekem!

- Igazán engem szeretsz a legjobban, Mary? - függesztette rá a szemét rajongón Fred, majd a kezét próbálta elkapni.

- E percben egy csöppet sem szeretlek - felelte Mary, és hátrálva elrejtette a kezét. - Én csak annyit mondok, hogy halandó nekem nem udvarolt terajtad kívül. Persze még meglehet, hogy valami jó szemű ember egyszer észrevesz - fűzte hozzá kajánul.

- Szeretném, ha megígérnéd, hogy őt nem tekinted ilyen szemes embernek - mondta Fred.

- Még egyszer szóba ne hozd, Fred - tiltakozott Mary komolyra válva. - Nem tudom, a butaságodért szidjalak-e vagy a hálátlanságodért, ha nem akarod észrevenni, hogy Mr. Farebrother szántszándékkal hagyott magunkra. Nem értem, hogy állhatsz ilyen vakon a jóakarata előtt.

Több beszédre nem volt idő, mert Mr. Farebrother jött vissza a metszettel, Frednek pedig vissza kellett vinnie féltékenységét a nappaliba, bár Mary viselkedése és szavai megenyhítették. A beszélgetés végeredményben Maryt érintette kínosabban. Figyelme óhatatlanul új irányba terelődött, és helyzetének új értelmezését is lehetségesnek látta már. Viszont állásfoglalásával mintha Mr. Farebrothert kisebbítette volna, márpedig az ilyen helyzet veszedelmesen kikezdi egy hálás természetű nő állhatatosságát. Megkönnyebbülésére szolgált, hogy volt ürügye a másnapi hazatérésre, mert azt az érzését, hogy csak Fredet szereti, istápolni akarta magában. Ha gyengéd érzelem fészkel bennünk hosszú éveken át, a változás gondolata is mintha levonna életünk értékéből. Érzelmeink és állhatatosságunk mellé őrt állíthatunk ugyanúgy, mint akár kincseink őrzésére.

„Fred minden reményében csalatkozott, ez az egy tartja meg” - mondta Mary magának, s az ajkán mosoly játszott. Másféle ábrándokat nem is nevelhetett magában, hiába érezte néha a tekintély és elismerés támasztékának hiányát. De ha ezeket képzelte el Fred nélkül, vagy éppen Fred magára maradt, szomorú látványát, a képzelődéstől is elment a kedve.

ÖTVENNYOLCADIK FEJEZET

Tekintetedbe nem fér gyűlölet,
így abból nem tudom meg árulásod;
sok szem körül elmondják a szivek
álnokságát a mord vagy sunyi ráncok:
de te úgy gyúrattál, hogy arcodat
ne lakja más, csak édes szerelem
s bármit tesz benned szív vagy gondolat,
szemed szava csak édesség legyen.

SHAKESPEARE 93. SZONETTJÉBŐL[32]

Amikor Mr. Vincy először említette Rosamonddal kapcsolatos balsejtelmét, Rosamond maga el sem hitte volna, hogy efféle folyamodására valaha is sor kerülhet. Kétségek nem gyötörték anyagiak dolgában, bár asszonyi élete meglehetős változatosan és költségesen telt. Gyermekét elvetélte, s a hímzett apró ruhákat, főkötőket gyászban kellett félretennie. E szerencsétlenségért csakis a makacsságát okolhatta, hogy kilovagolt, holott a férje tiltotta - bár nem kell azt hinnünk, hogy ez alkalommal indulatos jelenetre került sor, vagy megmondta volna a férjének: tilthat, amit akar, ő a kedvére cselekszik.

A lovas mulatságot Lydgate kapitány, a főnemes harmadik fiának látogatása tette ily kívánatossá, bár sajnálattal kell megvallanom, hogy e főúri fit a mi Tertiusunk nyegle divatbábnak nézte, aki „haját undokul a tarkójáig választva hordja" (nem úgy, mint Tertius), és a tudatlanok biztonságában osztozik, mert minden képzelhető kérdésre választ tart a tarsolyában. Lydgate titokban átkozta könnyelműségét, mert ezt a látogatást maga rántotta a nyakába azzal, hogy nászútjuk során meglátogatták nagybátyjáékat, és Rosamondot is megsértette, amikor négyszemközt megvallotta neki bosszúságát. Rosamondnak ezt a látogatását társadalmi fölmagasztalódása finoman kendőzendő alkalmának hitte. Mintha mindenkinek tudomásul kellett volna vennie, annyira jelentős eseménynek vélte, hogy házában egy főnemesi származású sógor szállt meg, s amikor vendégeinek bemutatta Lydgate kapitányt, úgy érezte, hogy rangja, mint valami finom illat, őket is áthatja mind. E fölmagasztalódás egy időre eloszlatta a házas állapotnak mindazon csalatkozásait, amelyek még az előkelőbb születésű orvostudor oldalán is utolérhetik az asszonyt. Úgy tetszett neki, hogy házasságával szó szerint és jelképesen is most kerekedett fölébe a middlemarchi átlagnak, és a jövőbe mindjárt derűsebben tekintett, ha a quallinghami látogatások és levélváltások sorozatát látta benne, valami olyasmit tehát, amiben Tertius is megfoghatatlan módon felmagasztalódik. Gyönyörűsége még teljesebbé vált, amikor, alighanem a kapitány sugallatára, férjes húga, Mrs. Mengan is megszállt a házukban két napra szolgálójával, útjában a városból. Rosamond most látta csak igazán zenei gyakorlatainak és ruhacsipkéi gondos megválogatásának hatását.

Ami Lydgate kapitányt illeti, alacsony homloka, félrenyomott sasorra és nehézkes beszéde talán ellene szólt volna, ha katonás tartása és bajsza nem részelteti abban a titokzatos valamiben, amiért némely szőke virágszálak mint nagystílűért kornyadoznak. A kapitányt előkelő nevelése ráadásul megszabadította a középosztályi illedelmektől, sőt nagy szakértője volt a női bájaknak is. Rosamond még jobban kivirult a szemei tüzében, mint Quallinghamben annak idején, a kapitány pedig vitézül tette neki a szépet a nap nagyobb részében. A látogatást

[32] Szabó Lőrinc fordítása.

különben élete legkapitálisabb mulatságának tartotta, annál inkább mivel gyanúja az volt, hogy csodabogár unokabátyja a pokolba kívánja. Gyaníthatta csak, mert bármekkora volt Lydgate undora, inkább (jelképesen szólván) meghalt volna, mint hogy a vendéglátás lovagias rendjén csorbát ejtsen. Jobbára csak nem hallotta meg, miket mond a délceg tiszt, a válasz kötelezettségét meg éppenséggel Rosamondra ruházta. Nem volt féltékeny férj, inkább hagyta a tökfejű fiatalurat a feleségére, mint hogy a maga drága idejéből fecséreljen rá.

- Örülnék ha a kapitánynak több figyelmet szentelnél étkezés közben, Tertius - jegyezte meg Rosamond egyik este, amikor a magasztos vendég Loamfortban járt el ott állomásozó tiszti cimboráinál. - Néha annyira szórakozott vagy... mintha mögötte vizsgálnál valamit a falon.

- Drága Rosym, csak nem várod, hogy csevegéseket kezdjek ezzel a fölfuvalkodott szamárral - felelte Lydgate nyersen. - Ha a fejét betörné, talán érdeklődéssel tekintenék bele, addig azonban nem.

- Nem értem, hogy beszélhetsz ilyen megvetően unokafivéredről - tűnődött Rosamond, s ujjai közben fensőbbséges szigorral dolgoztak a hímzésén.

- Kérdezd csak meg Ladislaw-t, nem a kapitányt tartja-e a legunalmasabb fajankónak, akivel csak a szerencsétlensége összevezette. Hiszen kerüli a házunkat, amióta ez itt van!

Rosamondnak nem kellett magyarázni, miért fitymálja Mr. Ladislaw a kapitányt: féltékeny volt rá, és Rosamond nem bánta, ha Mr. Ladislaw féltékeny.

- A hozzá hasonló különcködők véleménye kiszámíthatatlan - állapította meg Rosamond. - Az én véleményem szerint azonban Lydgate kapitány talpig úr, ezért nem helyes, és Sir Godwinra nézve is sértő, ha félvállról bánsz vele.

- Bizonyára nem. De hiszen együtt vacsorázunk! Különben jön-megy kedvére, és éppen nem keresi a társaságomat.

- Amikor egy asztalnál ülsz vele, mégis több figyelemben részesíthetnéd. A te megítélésed szerint talán nem lángelme, azonban tekintsd, hogy a foglalkozása is más. Ezért helyesebben tennéd, ha rábíznád a beszédtárgy megválasztását. Csevegőnek is kellemes szerintem. A jelleme pedig makulátlan.

- Az igazság az, hogy nem bánnád, Rosamond, ha hasonló lennék hozzá - mormogta Lydgate beletörődőn, s a mosolya nem volt éppen gyengéd, vidám meg mégúgyse. Rosamond elhallgatott, és nem mosolygott rá a férjére, bár gödröcskéi mosolytalanul is a jó természetéről vallottak.

Lydgate válasza szomorú mérföldkő módján jelezte, milyen messzi jár álmai régi világától, amelyben Rosamond Vincy a női tökély képét viselte, mesteri sellő módján zengvén férje eszének dicséretét, s tükrét-fésűjét egyedül e bölcsesség ajnározásának eszközeként forgatva. Azóta megtanulta, hogy más tiszteletben volt része álmaiban, és más megint, ha egy férfit a tehetségéért úgy becsülnek, mintha rendjelet hordana a gomblyukában vagy kegyelmest a neve előtt.

Elgondolható, hogy Rosamond is messze kanyarodott attól a világtól, amelyben Mr. Ned Plymdale udvarlása halálos unalmára volt. Azonban a halandók legtöbbje számára tűrhetetlen az egyikfajta butaság, és szalonképes a másik - ha nem így volna, hová jutna a társas életünk? Lydgate kapitány ostobasága felsőbb illatokat árasztott, nagystílű volt, úri módon beszélt, és közeli rokonságban állott Sir Godwin ostobaságával. Rosamond tehát elragadónak ítélte, és fordulataiból is akárhányat jól megjegyzett.

Nem meglepő tehát, ha Rosamond, ki, mint tudjuk, a lovaglásnak nagy barátja volt, számtalan okot talált rá, miért éppen most kell a lovaglásra újból rákapnia, mikor Lydgate kapitány a Zöld Sárkányban elszállásolt lovászával s két lovával utazván annyira kérlelte, hogy lovagoljon ki vele a szürkéjén, annyira kezes és hölgy alá való ez a ló - hiszen a húgának vette, és neki viszi Quallinghambe. Rosamond első ízben meg sem mondta a férjének, hogy kilovagol, és előbb hazaért nála, azonban a lovaglás oly pompásan sikerült, és Rosamond annyival jobban lett utána, hogy bízvást elújságolhatta élményét, férje beleegyezését várva az újabb lovagláshoz.

Önkényével azonban nemcsak megsértette Lydgate-et. Lydgate valójában megdöbbent, mint vállalhatja Rosamond az idegen ló kockázatát, hogy őt meg sem kérdi. Megrökönyödésének első kitörése után néhány pillanatig hallgatott, de Rosamond már tudta, mi következik.

- Szerencsére baj nélkül értél haza - állapította meg végül. - Hanem még egyszer meg ne próbáld, Rosy. Ha hozzád szokottabb, kezesebb ló nem volna a világon, a baleset veszélye akkor is eltéríthetne. Hiszen ezért kértelek, hogy az aranyderest se lovagold tovább!

- Baleset itthon is történhet, Tertius.

- Ne beszélj badarságokat, szívem - fogta könyörgőre Lydgate. - Hiszen a javadat én mégis több hozzáértéssel ítélhetem meg. Legyen elég, ha annyit mondok, hogy többet ki ne lovagolj.

Rosamond vacsorához fésülködött, és tükörképe nem mutatta bájos arcának semmi változását; csupán hattyúnyakát hajtotta félre. Lydgate zsebre tett kézzel sétált mögötte, majd megállt, mintha valami biztosítékra várna.

- Szeretném, ha föltűznéd a kontyomat, drágám - mondta Rosamond, és röpke sóhajjal leeresztette a karját, hogy férje elszégyellje magát goromba pokróc mivoltában. A kontyát Lydgate sokszor föltűzte már, mert hosszú, finoman formált ujjaival igen ügyesen bánt. Most is felfogta a lágy fonatokat, és csomójukba tűzte a magas fésűt (mire nem használhatók a férfiak!) - és ugyan tehetett volna egyebet, mint hogy megcsókolja tarkója elővillant bájos hajlatát? Pedig az indulatunk nem mindig az, ha megtesszük, amit előbb is tettünk már. Lydgate-ben forrt a düh, és a lényeget nem felejtette el.

- Lehetett volna annyi esze a kapitánynak, hogy nem kínálja fel a lovát, de meg is mondom neki! - fogadkozott, amint továbblépett.

- Meg ne tedd, Tertius, kérlek - nézett rá Rosamond, s a tekintete határozottabban beszélt, mint a szavai. - Gyerek színében tüntetnél fel. Ígérd meg, hogy ezt a dolgot rám hagyod.

Mintha lett volna némi igazság az ellenvetésében. - Helyes - válaszolta Lydgate, mint aki megadja magát. A vita tehát azzal végződött, hogy ő tett ígéretet Rosamondnak, nem pedig Rosamond neki.

Rosamond valójában megfogadta, hogy nem ígér semmit. Diadalokhoz szokott természete nem pocsékolta toporzékolásra erejét. Ami kedvére volt, azt tartotta helyesnek, és minden eszét arra használta, hogy a kedvére való dolgokat meg is tehesse. Ismét ki akart lovagolni a szürkén, és ki is lovagolt legközelebb, amikor férje távol volt, azzal, hogy úgysem tudja meg, csak amikor már a tiltakozása késő. A kísértés, meg kell hagyni, nagy volt. Rosamond szeretett lovagolni, és öröme, hogy pompás lovat ül meg, és mellette Lydgate kapitány, Sir Godwin fia üget, ugyancsak pompás lovon, s e mulatság közben akárki láthatja őket, csak a férje nem - mondom, ez az öröme nagyobb volt, mint amilyenre házasság előtt számított. Ráadásul kapcsot kovácsolt a család quallinghami ágához, ami bölcs dolognak tetszett.

Hanem a kezes szürkét váratlanul érte, hogy a halselli erdő szélén fát döntöttek, és megrémült, Rosamond pedig még jobban - ebből lett a vetélés. Lydgate a dühét rajta nem tölthette ki, ezért a kapitánnyal bánt oly gorombán, hogy az szedte is a sátorfáját hamarosan.

Ha az eset később szóba került, Rosamond szelíden kitartott amellett, hogy nem a lovaglás okozta, és ha otthon marad is, a vége ugyanaz, mert efféle panaszai már voltak.

- Szegénykém! - Lydgate ennél többet nem mondhatott, de e szelíd teremtés iszonyú konoksága gondolkodóba ejtette. Egyre világosabban kellett látnia, hogy Rosamondon bámulatos módon nincs hatalma. Tudásának fölénye és elméletei nemhogy jósdává avatta volna szemében - Rosamond a mindennapi élet kérdéseiben szinte kerülte a tanítását. Lydgate Rosamond eszét nőhöz illően fogékonynak nézte, de most kezdte csak megérteni, miféle igazán - miféle független működésű szerkezettel van dolga. Rosamondnál senki hamarabb át nem tekinthette tulajdon ízlésével és érdeklődésével összefüggő mindenfélék oksági szövevényét: világosan látta, hogy Lydgate kimagaslik Middlemarch társadalmából, és képzeletben továbbfejlesztette mindazon társadalmi kellemességeket, amelyek férje tehetségéből következhettek volna. Hanem az orvosi és tudományos becsvágy e megálmodott következményekkel különb kapcsolatban nem volt, mint teszem azt, valamely bűzös olajnak szerencsés felfedezése. De hagyjuk az olajat. Rosamond a maga véleményeiben mindenképp szilárdabban hitt, mint abban, amit a férje mondott. Lydgate ámulattal tapasztalta, hogy számtalan apró ügyben ugyanúgy, mint a végzetes lovaglás esetében, szerelme nem teszi engedelmessé. Szerelmében nem kételkedett, és nem kínozta olyan gyanú sem, hogy talán épp ő szegi útját. Magában azt vallotta, hogy gyöngédebben szereti, mint valaha, csak Rosamond engedetlensége nem fér a fejébe, de... hiába! Lydgate-et gondok gyötörték. Új jelenségekre figyelt fel életében, ártalmasabbra, mint a posvány az olyan lénynek, amely kristálytiszta vízben élt, lélegzett, és surrant csillanó zsákmánya után.

Rosamond hamarosan a rózsánál szebben virult hímzőasztalánál, atyja csézáján tett kirándulásokat, és boldogan tervezgette, hogy nemsokára meghívják Quallinghambe. Tudta, hogy ékesebb dísze lesz a kastély fogadószobájának, mint a család akármelyik leánya, s mikor azon tűnődött, hogy ezt majd az urak is észreveszik, talán kihagyta a számításból, hogy a hölgyek mégsem örülhetnek, ha lesöprik őket a színről.

Lydgate, hogy Rosamond egészségéért nem kellett már aggódnia, visszasüppedt abba a kedvébe, amit Rosamond emberevőnek nevezett - s e jellemzés Lydgate minden kedélyállapotára ráillett, amelyben éppen csak Rosamonddal nem ért rá foglalkozni. Emberevőnek nevezte akkor is, ha gondterheltnek látszott, és a mindennapos apróságok ingerültté tették - valójában ezen az ingerültségen, mint légsúlymérőn, úgy olvashatta volna le Rosamond férje aggodalmait és balsejtelmeit. Lydgate emberevésének egyik nagy okáról jóakaratúlag hallgatott Rosamond előtt, nehogy kedvét szegje, vagy egészségének ártson. Gondolati pályáik nem is közeledtek egymáshoz - hiszen előfordul ez olyanok közt is, akik csak egymás kedvét keresik. Lydgate úgy látta, jobbik tehetségét és akaratát Rosamond körül nyájaskodja el, ahogy a hónapok teltek-múltak. Kiszolgálja apró kívánságait, viseli, hogy munkájából kizökkentse, de cserébe keserűségét rejtve nézheti Rosamond eszének átjárhatatlan felületét, amelyet az ő munkája és tudományos kutatása felé fordít. Azt képzelte, hogy az eszményi feleség az ő személytelen hiúságát hatványozhatja úgy is, hogy nem tudja, mi benne a bálványozandó. Néma tűrésébe azonban maga iránt való elégedetlenség vegyült. Ha pedig az ilyen elégedetlenséggel egyszer szembe merünk nézni, megvalljuk azt is, hogy önbecsülésünk panaszai a másik felé mutatnak - akár férj, akár feleség a másik. Mert igaz bizony, ha erősebbek lehetnénk, a körülmények bizonyulnának gyengébbnek. Lydgate jól tudta, hogy Rosamond javára tett engedményei céltudatának ernyedésére vallanak - s ez a fajta bénaság lassan átterjed

életünk vezérhajtásának minden rostjára. Lydgate céltudata elébe sem holmi bánat görgetege tornyosult, hanem az apró gondok szúnyograjai felhőzték el az útját csúfoló zizegéssel.

S éppen e gondok felől nem vallott eddig Rosamondnak. Alig kételkedett, hogy Rosamond elméjébe efféle gond bele nem hatolhat, holott megfoghatatlannak éppen nem mondható. Következtethetett volna rá legalább, hiszen kívülállóknak is feltűnt, hogy Lydgate úszik az adósságokban, és nem teheti félre az aggodalmát, hogy naponta mélyebbre süllyed ebbe a posványba, amely a szinten burjánzó virágerdejével vonzza mind mélyebbre az embert. Bámulatos, milyen hamar fülig van benne - s még olykor meg is könnyebbül, bár ez az állapot a mindenségről alkotott korábbi képbe nem illett éppen.

Tizennyolc hóval ezelőtt Lydgate szegény ember volt, mégsem szokott az aprópénzgondokhoz, sőt megvetette az olyanokat, akik alázkodva vergődnek vele. Most pedig a veszteséggel zárt költségvetésnél is különb bajjal kellett megismerkednie: piszlicsári megbánásokat, hogy sok hiábavalóságot vásárolt össze, s most szorongatják a számlákkal, de nincs miből fizetnie.

Számtan és árverés nélkül is érthető, hogyan jutott idáig. Ha egy ember házat bérel családi otthonnak, majd megállapítja, hogy a bútor és más kezdő kiadások négy-ötszáz fontra rúgván tőkéjét meghaladják, és ha az első év végén kiderül, hogy a házi kiadások, lovak s egyebek többet elvisznek ezer fontnál, viszont orvosi működésének bevételei, amelyet régi üzleti könyvek átvizsgálásakor évi nyolcszáz fontra becsült, úgy elapadtak, akár a vadvizek a forró nyárban, és gyakorlata behajthatatlan követelésekben hoz csak eszmei ötszáz fontot a konyhára - ilyenkor a mérleg, ha tetszik, ha nem, erősen kibillen az adósság irányába. Volt már olcsóbb világ is, mint amilyet mi élünk, a vidéki élet meg éppen nem számított költségesnek régen, hanem ha egy orvosember nemrég vásárolta meg gyakorlatának jogát, és mindjárt azt hitte, két lovat, vendéglátó házat kell tartania, életbiztosítást s borsos bért fizetni, a régi világban is arra ébredhetett egy szép napon, hogy kiadásai fölébe szökkentek bevételének - bár ráeszmélhetett idejekorán, ha az anyagiakat mindenestől nem tekintette méltóságán alulinak. Rosamond gyermekkorától pazar házban nevelkedett, és azt hitte, hogy a jó gazdálkodás annyi, ha az ember mindenből a legjobbat rendeli, mert más „meg nem felelhet” - Lydgate pedig abból indult ki, hogy a nemesség kötelez, és el nem képzelhette, hogyan élhetnének szűkösebben. Ha a háztartási kiadások minden tételét előzetesen ismertetik vele, megállapította volna, hogy „kevesebb alig lehetne”, s ha megint valaki azt ajánlja, hogy a tételekből koronként egyet lecsippenthetnének, méltatlan garasoskodásnak minősítette volna az ajánlatot. Rosamond, ha Lydgate kapitány felmagasztaló látogatását nem tekintjük is, szívesen hívott vendégeket, Lydgate pedig, bár unta a vendégjárást, nem rontotta el Rosamond mulatságát. A társas élet különben is hivatásában segítette, s a vendégeket illően mulattatni kellett. Igaz továbbá, hogy Lydgate szegényeket is látogatott otthonukban, és étrendjüket szegény sorukhoz mérten szabta meg, de hát, istenem! ezen már nem volt mit töprengeni, megszokta. Legtöbben csak halmozzuk tapasztalatainkat, egybe sose vetjük. A költségek olyanok, akár a csúfság meg a tévedések - merőben más, ha velünk kapcsolatosak -, magunké s másoké közt a távolság épp akkora, mintha lényünk legbensejét mérnők egybe. Lydgate úgy tudta, hogy a ruházkodásra nem sokat ad, sőt meg is vetette az olyanokat, akik megjelenésüket apróra kiszámítják. Rendjén valónak látta, hogy ruhái közt válogathasson, épp ezért, amikor rendelt, tucatjával rendelt. Ne feledjük, hogy nyomasztó adósságok mindeddig nem korlátozták, és szokásaihoz híven élt, nem pedig számítgatásokkal. S most egyszerre számolnia kellett.

A dolog újsága volt éppen a megdöbbentő. Felháborította, hogy céljaival ennyire ellenkező apróságok lepjék meg, s akaszkodjanak rá, amikor szíve szerint annyival különb tárgyakkal foglalkozna. Márpedig nemcsak a fejére gyűlt adóságokkal kellett számot vetnie. Világosan látta, hogy azok óhatatlanul tovább halmozódnak. Két brassingi bútorkereskedő - még házas-

sága előtt rendelt náluk, és a mindennapos költségek közepette valahogy nem jutott hozzá a fizetéshez - elviselhetetlen hangú levelekkel ostromolta. Az efféle bosszúság éppen Lydgate lényéhez illett a legkevésbé, fennkölt büszkeségéhez, hogy szívességkéréséig végszükség esetén sem aljasult volna le. Még Mr. Vincy pénzügyi elképzeléseit is utálkozva fordította meg a fejében, és akkor sem fordult volna hozzá segítségért, ha házassága óta számtalan jelét nem tapasztalta volna, hogy az ő üzlete sem virágzik éppen, s a segélykérés is igen alkalmatlan pillanatban érné. Mások könnyű szívvel bíznak barátaikban - Lydgate-nek legényéletében eszébe sem jutott volna, hogy barátaira is szorulhatna. Azt sem gondolta el még, miféleképp hatna őrá a kölcsönkérés - most azonban, hogy el kellett gondolnia, úgy érezte, bármi szükséget könnyebben viselne. Márpedig pénze nem volt, s nem is nézett ki sehonnan; bevételei nőttében sem reménykedhetett.

Nem csoda, hogy kínzó gondolatainak el nem rejthette minden jelét, s most, amikor betegsége múltával Rosamond ismét kivirult, azt fontolgatta, hogy beavatja mégis a házi bajokba. A kereskedők számláival bensőbb ismeretségbe jutván, újfajta mérlegelésre kényszerült: megrendelt árucikkek szükséges és szükségtelen volta kezdte foglalkoztatni, és megértette, hogy néhány szokásukon változtatniok kell. Hogyan változtassanak azonban, ha Rosamonddal meg nem egyeznek? A kínos beavatáshoz végül kínálkozott az alkalom.

Mivel pénz nem volt, és bizalmasan megérdeklődte, miféle biztosítékot adhatna rangjához illőt, hogy számláit állni fogja, Lydgate utoljára legtürelmesebb hitelezőjének, az ezüstműves- és ékszerésznek ajánlott biztosítékot, s e derék mesterember még a kárpitos követeléseit is átvállalta, az eszmei kölcsön lejáratának napjára kötvén ki a kamatot. A biztosíték a ház bútorzatának áruba bocsátási joga volt, ami a hitelezőt nyugton tartotta mindaddig, míg az adósság négyszáz fontra nem szaporodik - sőt Mr. Dover, az ezüstműves, az adósság apasztására is ráállt, oly módon, hogy az ezüstnemű egy részét vagy bármi más új holmit visszaváltott volna. A „bármi más holmi” általános ajánlatával az ékszerekre célzott finoman, különösképpen egy harminc font értékű lila ametisztkészletre, amelyet Lydgate jegyajándékul vásárolt tőle.

Bizonnyal megoszlanának a vélemények, ha azt feszegetnők, bölcsebbik esze vezette-e az ajándékozásban. Némelyek talán úgy vélekednének, hogy az effajta figyelem illett Lydgate nemes lényéhez, s a kínos következményekért más nem okolható, mint a kor vidéki életének kisszerűsége, hiszen a szabadfoglalkozásúak finomabb ízléséhez jövedelmet biztosítani nem tudott - de mások talán Lydgate finnyásságát hibáztatnák, hogy kölcsönért barátaihoz nem folyamodott.

Azonban e kérdést senki sem feszegette azon a szép napon, amikor elment, és megrendelte az ezüstneműt. Keltek el ékszerek sokkal borsosabb áron is előtte, s a pennyre nem kiszámított ezüstneműrendeléshez képest harminc font nem tetszett soknak Rosamond hattyúnyaka és hókarja díszéül, kivált hogy a pénzt le sem kellett számolni érte. E válságos időben azonban Lydgate képzelete mind gyakrabban helyezte vissza az ametiszteket Mr. Dover tárlójába, bár nem barátkozott még meg azzal a gondolattal, hogy elképzelését ajánlat formájában bocsássa Rosamond elé. Mivel azonban némely következményeket világosan látott már, noha oksági rendjükkel azelőtt sosem foglalkozott, az új felismerés birtokában éppoly szigorúan akart eljárni, mint ugyancsak nem olcsó kísérleteivel. E szigorhoz acélozta magát Brassingból hazafelé, és azt fontolgatta, mennyire avassa be Rosamondot ügyeinek állapotába.

Estére ért haza. A súlyos gondok meglátszottak a huszonkilenc éves, tehetséges, életre termett férfin. Nem vádolta magát azzal, hogy jóvátehetetlen hibát követett el, mégis, a hiba úgy munkált benne, mint valami idült nyavalya, kínjával színezvén át minden reményét, gyöngítvén minden gondolatát. Amint a folyosón a fogadószoba felé közeledett, éneket hallott és

zongoraszót. Persze, megjött Ladislaw. Eltelt néhány hét azóta, hogy Dorotheától elbúcsúzott, tartotta mégis régi állását Middlemarchban. Lydgate általán szólva szívesen látta Ladislaw-t, most azonban bosszantotta, hogy nem lehet nyugalma a családi otthonban. Amikor az ajtót nyitotta, a két énekes tovább haladt fölfelé a hanglétrán - szemüket ráemelték ugyan, de nem zavartatták magukat. Szegény gondterhelt Lydgate-nek éppen nem szolgált megnyugvására, hogy kornyikálással fogadták, mikor azzal érkezik haza, hogy nehéz napjának még koránt sincs vége. Szokásosnál sápadtabb arcán kiütközött az ingerültség, amint átvágott a szobán, s egy karosszékbe rogyott.

A dalosokat fölmenthette, hogy már csak két-három ütemük volt hátra, s ahogy befejezték, hozzáfordultak.

- Hogy vagyunk, Lydgate? - érdeklődött Will, amint odalépett hozzá, és kezet ráztak.

Lydgate vonakodás nélkül nyújtotta a kezét, de a válasznak nem látta szükségét.

- Ebédeltél, Tertius? Vártam, hogy előbb hazagyere - mondta Rosamond, mert látta már, hogy a férje megint „emberevő kedvében" van. S a választ várva, az asztalnál foglalta el szokásos helyét.

- Ettem, igen. Teát kérnék - felelte Lydgate kurtán, és ingerültségét nem is rejtve nézegette kinyújtott hosszú lábszárait.

A szemfüles Willnek nem kellett több. - Indulok is - mondta, s nyúlt a kalapjáért.

- Készítem a teát - ellenkezett Rosamond. - Ne menjen.

- Elmegyek bizony, mert Lydgate ingerült - mondta, és jobban olvasott a természetében, mint a felesége. Nem is sértette a viselkedése, mert elképzelte, hogy eljártában bosszantották föl.

- Éppen azért maradjon - biztatta Rosamond huncutul, hogy Lydgate is értsen belőle. - Hajnalig szavát sem veszem majd.

- Beszélek én, ne félj, Rosamond - felelte rá Lydgate zengő mellhangon. - Fontos megbeszélendőink vannak.

Lydgate nem ilyennek szánta fontos megbeszélendőik bevezetőjét, csakhogy Rosamond könnyedsége felbőszítette.

- Tessék! Látja! - mondta Will. - Nekem úgyis gyűlésre kell mennem a Munkásoktató Társaságba. Isten önökkel! - azzal fordult is ki a szobából.

Rosamond nem nézett a férjére, csak felkelt, majd a teázóasztalnál foglalt helyet. Az járt az eszében, hogy ilyen kiábrándítónak sosem látta. Lydgate ráemelte bogárszemét, és figyelte, hogyan rakja szét a teásedényt elkeskenyedő, finom ujjaival, és hogy tekint az előtte álló tárgyakra zavartalanul s mégis valami nyomasztó rosszallással a modortalan emberiség iránt. Egy percre el is felejtette gondját, amint eltűnődött a női közöny nyilvánulásán. Valaha azt hitte, hogy ez a tündéri hajlékonyság csak fogékony ésszel párosulhat. Emlékezete visszavillant Laure-ra, amint Rosamondot elnézte, és magában feltette a kérdést: „Megölne vajon, annyira fárasztom?" Majd gondolatban hozzátette: „A nők mind megtennék." Hanem az általánosítás ilyen tehetségét, amely által a férfiak hibáikkal is oly könnyen emelkednek fölébe a lelketlen állatoknak, nyomban elnyomta egy másik nő viselkedésének néhány emlékfoltja - Dorothea szívbéli aggodalma jutott az eszébe, amikor férjét kezelni kezdte, és bánatából tanulta meg, milyen megnyugvás lehet az ilyen asszony, aki magáról elfelejtkezik, csak részvevő hűsége tartja benne a lelket. E föléledő képek gyorsan követték egymást, míg a tea főtt. Lydgate lehunyta a szemét, és szinte hallotta, hogyan mondja Dorothea ábrándsorozatának

utolsó pillanatában: „Adjon tanácsot... gondolja meg, mit tehetek... egész életében csak a jövőbe tekintve dolgozott. Más nem érdekli... engem sem érdekel más."

Az érző asszonyi lélek hangja tovább csengett benne, mintha a halottakat és eszméket őrző szellem jogarral a kezében vezényelte volna föltámadásukat (ugyan nincs-e szelleme a nemes érzésnek, aki emberi lelkek és eszmények fölött országol?). A hang zeneszó módjára zengett egyre távolabbról, és talán el is bóbiskolt, amikor Rosamond ezüstös-közönyösen rászólt: - Itt a teád, Tertius. - Azzal odatette egy kis asztalra melléje, s visszavonult a helyére, Lydgate-re rá sem nézett. Igaz, Lydgate is könnyen akasztotta rá az érzéketlenség vádját. Rosamond a maga módján érzékeny volt, és élményeit sokáig őrizte magában. Csakhogy az élmény most sértőn és kiábrándítón hatott rá. Sohasem pörölt, még a hangját sem emelte meg - bízvást tudta, hogy őbenne hibát nem találhat senki.

Talán ilyen messzi nem kerültek még egymástól. Lydgate-nek azonban nagy oka volt, hogy helyzetük ismertetését ne halogassa tovább, hiába sikerült rosszul a bevezetés. Nem, valami dühös vágy is dolgozott benne, hogy Rosamond érzékenységét fölserkentse, ha már belőle kiböffent az ingerültség. Az elsietett beszéd kínja elvegyült benne a várható beszélgetés kínjának sejtelmével. Kivárta mégis, míg a teástálca elkerült előle, és a gyertyákat meggyújtották. Az esti nyugalomra számított. A viharszünet módot adott Rosamondnak, hogy kizökkent érzelmei rendes kerékvágásukba térjenek. Lydgate nyájasan kezdte:

- Rosy kedves, tedd le a munkád, és ülj ide - mondta, majd félretolta az asztalt, és széket húzott maga mellé.

Rosamond szót fogadott. Amint hamvasan, áttetsző muszlinruhájában feléje közeledett, karcsú, mégis kigömbölyödött formája kecsesebb nem is lehetett volna. Leült mellé, egyik kezét Lydgate karosszékének karfájára tette, végül ránézett, és a szemük találkozott, ívelt nyakának, orcájának, finoman metszett ajkainak szépsége tavaszhoz, csecsemők hamvához és zsenge zöldelléshez volt hasonlatos. A kép Lydgate-et is meghatotta, és súlyos gondjának keserűségébe belevegyült ez a kép is, közös életük más emlékeivel, szerelme első pillanatainak édességével együtt. Nagy kezét Rosamond kezére borította, s megszólította újból: - Kedves! - szerető susogással. Rosamond is a múlt képein merengett. Jobbára azt a Lydgate-et látta még, akinek tetszésében boldogan fürdött. Férje haját könnyed kézzel félresimította a homlokából, s ahogy a kezét a kezére fektette, az megbocsátásra vallott.

- Fájdalmas hírt kell tudatnom veled, Rosy. Bármi fájdalmas, mégis olyasmi, amiben férjnek és feleségnek osztoznia kell. Észre is vetted már talán, hogy pénzszűkében vagyok.

Lydgate itt megállt. Rosamond félrefordult, és a kandallópárkányon álló vázára függesztette a tekintetét.

- Nem tudtam fizetni mindazokért a holmikért, amelyeket házasságunkhoz kellett megszerezni, mert azóta újabb költségek következtek, s a végeredmény, hogy súlyos adósságunk gyülemlett fel Brassingban. Háromszáznyolcvan font. Nemcsak ez az adósság nyomaszt már jó ideje, hanem a szaporulata, nap mint nap, mert a betegeimet nem sietteti, hogy engem hitelezők szorongatnak. Igyekeztem titkolni előtted, amíg gyengélkedtél, most azonban együtt kell megoldanunk, mitévők legyünk, sőt segítened kell.

- Én mit tehetek, Tertius? - kérdezte Rosamond, s ránézett újból. Ez a négy szóból álló kisded szózat, mint annyi más nyelven, hangsúlyai által a legkülönbféle lelkiállapotokat fejezhette ki, a tehetetlen kótyaságtól a vitákban támadt végső felismerésig, a teljes osztozás vágyától a semmitmondó föllengésig. E négy szóba Rosamond annyi semlegességet préselt, amennyi csak telt tőle. Lydgate megéledt gyengédségére mintha dér hullott volna. Nem csattant fel -

fáradt szomorúság telepedett rá. S úgy szólalt meg újból, mint aki keserves kötelessége teljesítésére kényszeredik:

- Rád is tartozik, mert ideig szóló biztosítékkal kellett szolgálnom, s ez okból jönni fog valaki, hogy a bútort fölleltározza.

Rosamond arcát bíborpirosság öntötte el. - Hát nem kértél pénzt a papától? - kérdezte, amint szóhoz jutott.

- Nem.

- Akkor énnekem kell kérnem tőle - mondta, s kezét kiszabadítva felkelt, majd megállt négy lépés távolra.

- Nem lehet, Rosy - felelte Lydgate határozottan. - Késő, különben is. A leltározást holnap megkezdik. Ne feledd, hogy csupán biztosítékként. Következménye nincs. Jobbat ideiglen nem tehetek. Ragaszkodom hozzá, hogy apád mindaddig ne tudjon a dolog felől, amíg én nem közlöm vele - tette hozzá nyomatékosan.

Ez nem volt nyájas beszéd. Rosamond viselkedése vetette vissza abba a rossz sejtelmébe, hogy csöndes elégedetlenség dolgában mit várhat tőle. Rosamond pedig a ridegségét vélte megbocsáthatatlannak. A sírás nem volt szokása, így nem is élt vele, mégis az álla és az ajkai remegni kezdtek most, hogy feltörő könnyeivel küzdött. Talán Lydgate sem láthatta gondjainak súlya alatt és a megalázó következményektől való irtózás közepett, hogyan hat ez a hirtelen csapás fiatal feleségére, aki csak a jómóddal volt ismerős, s új álmaiban is új jómódot remélt, nagyra törő ízlésének megfelelőbbet. Szerette volna mégis megkímélni a lehetőségekhez képest, ezért Rosamond könnyei az elevenébe hasítottak. Nem jutott rögtön szóhoz, de Rosamondból sem tört ki rögtön a zokogás - rejteni próbálta fölindulását, s könnyeit eltörölve a kandallópárkányra meredt.

- Ne búsulj, édesem - nézett rá Lydgate. Hogy Rosamond éppen ebben a pillanatban távolodott el tőle, az megnehezítette a dolgát, bár tudta, hogy végére kell járnia. - Zokszó nélkül meg kell tennünk, amit a helyzet kíván. Csak magamat hibáztatom. Láthattam volna, hogy ezt az életmódot nem győzzük pénzzel. A figyelmeztetést pedig megkaptam a munkámban, mégis megvártam, amíg a jövedelmem ilyen csekélyre apad. Elképzelhető, hogy az állapot javul, de közben rendbe kell szednünk magunkat. Ha szerényen élünk, átvészeljük a rossz időt. Amint a biztosítékot megadtam, pénz után nézek, te pedig olyan eszes vagy, hogy figyelemre inthetsz, ha megint elkalandozok. Kifolyik a pénz a kezemből, csakugyan, haszontalanságokra költök... de ugyan, ülj ide, édesem, és bocsáss meg érte.

Lydgate legalább oly jámborul hajtotta nyakát a járom alá, mintha oroszlánkarma lett volna - de az értelme lassan megjuhászította. Mikor már könyörgőre fogta, Rosamond visszaült mellé. Lydgate önvádja nekibátorította, hogy majd most ad az ő véleményére, ezért így szólt:

- Miért nem lehet elhalasztani ezt a leltárt? El is küldhetnéd akár a leltározókat holnap, ha idejönnek.

- Dehogy küldöm! - csattant fel Lydgate újból. Mi haszna a magyarázkodásának?

- Ha elköltöznénk Middlemarchból, minden holmi eladásra kerülne persze, de mi meg sem éreznénk.

- Csakhogy Middlemarchból nem költözünk el.

- Hidd meg, Tertius, hogy jobban tennénk. Miért nem költözhetnénk Londonba? Vagy Durhambe, ahol a családod ismerik?

- Pénz nélkül nem mehetünk sehova, Rosamond.

- Barátaid nem tűrnék, hogy pénz nélkül maradj. Ez a pimasz kalmárnépség is észbe kaphatna, és kivárná türelmesen a sorát.

- Henye beszéd, Rosamond - válaszolt Lydgate indulatosan. - Meg kell tanulnod, hogy a szavamat megfogadd az olyasmiben, amit ésszel föl nem érsz. A szükséges intézkedéseket megtettem, így kell eljárnunk. A barátaimtól pedig nincs mit remélnem, nem is fordulnék hozzájuk.

Rosamond mozdulatlanul ült. Arra gondolt, ha tudja, miféle viselkedés telik ki Lydgate-től, férjhez nem megy hozzá.

- Nincs időnk a szócséplésre, édesem - próbálkozott Lydgate ismét a tapintatával. - A részleteket kell megbeszélnünk. Dover azt mondja, hogy az ezüstnemű jó részét visszaváltaná, sőt akár az ékszert is, amennyitől megválnánk. Meg kell hagyni, derekasan viselkedik.

- Ezentúl evőeszköz nélkül élünk? - S mintha az ajka metszése is élesedett volna élesedő megjegyzésével. Úgy döntött, ellenkezni nem fog, de tanácsot adni sem.

- Ugyan, szívem! - tiltakozott Lydgate. - Figyelj ide - folytatta, majd papírt húzott ki a zsebéből, és Rosamond elé terítette. - Itt van Dover számvetése. Látod, itt a szélén megjelöltem néhány tételt. Ha ezeket visszajuttatjuk, az adósságunk harminc fonttal vagy még többel apad. Az ékszerek mellé, látod, nem tettem jelt. - Lydgate-et az ékszerek tétele valóban elkeserítette. Hosszas vívódás után jutott döntésre. Nem ajánlhatja Rosamondnak, hogy akármelyik ajándékát adja vissza, mégis meggyőzte magát, hogy megfontolásra elébe bocsátja Dover ajánlatát, s mindkettőjük dolgát enyhítené, ha maga ajánlaná a visszajuttatásukat.

- Én hiába nézem, Tertius - állapította meg Rosamond higgadtan. - Azt küldesz vissza, amit jónak látsz. - Végig se tekintett a számvetésen. Lydgate a haja tövéig elpirulva elhúzta előle, s a térdére ejtette. Rosamond kiment a szobából, magára hagyta a tehetetlenül töprengő Lydgate-et. Visszajön-e vajon? Úgy tetszett, mintha nem vállalna több közösséget vele, a más fajú, más élelem után szaladó állatnál. Lydgate fölvetette a fejét, és két kezét dacosan a zsebébe mélyesztette. A tudomány nem hagyja el akkor sem - vannak még célok, amelyekért dolgozni érdemes. Nekifeszülhet, ha már más öröme életében nem lesz.

Hanem az ajtó kinyílt, és Rosamond visszatért. Az ametiszteket tartó bőrdobozát hozta, meg egy díszkosárkát, benne többi ékszerei dobozával. Oda tette le a székre, ahol ült előbb.

- Ezeket kaptam tőled - mondta kimérten. - Visszaadhatsz, amennyit jónak látsz, meg az ezüstből is. Csak azt ne várd, hogy holnap itthon legyek. Elmegyek a papáékhoz.

Más nő jobban megrettent volna Lydgate pillantásától, mintha csak dühösen meresztette volna rá a szemét. Ezzel a pillantással fogadta el azt a távolságot, amelyet Rosamond iktatott közéjük.

- És mikor látlak ismét? - érdeklődött gúnyosan.

- Majd este. Hogy itthon mi történik, azt persze nem fogom megemlíteni a mamának. - Rosamond szentül hitte, hogy asszony nem viselhetné makulátlanabbul ezt a helyzetet, és szent hitében letelepedett a hímzőasztalához. Lydgate néhány percig töprengett, végül megenyhült, s a régi hangon folytatta:

- Ha egyszer az életünket összekötöttük, Rosy, nem hagyhatsz magamra, amikor az első baj beköszönt.

- Semmiképpen - jelentette ki Rosamond. - Ami kötelesség a bajból rám háramlik, azt megteszem.

- Nem volna helyes, ha az egész ügyet a személyzetre bíznánk, vagy hogy nekem kelljen velük a részleteket megtárgyalnom. Beteghez is kell mennem, lehet, hogy már korán. Megértem, hogy húzódozol az efféle aljas pénzügyektől. Csakhogy, Rosy drágám, ha büszkeségről van szó, én sem maradok el mögötted, mégis úgy érzem, illőbb, ha az ügyet magunk intézzük, hogy a személyzetnek minél kevesebb beszédtárgyat szolgáltassunk. Mivel a feleségem vagy, megaláztatásaimból is ki kell venned a részedet... ha ugyan ezt az esetet megalázásnak tekinted.

Rosamond nem felelt nyomban, de némi tűnődés után elfogadta férje igazát: - Helyes. Itthon maradok.

- Az ékszerekhez nem nyúlok, Rosy. Tedd el. De a nélkülözhető ezüstneműket összeírom, vagy akár be is csomagolhatjuk, és visszaküldhetjük mindjárt.

- A személyzet ilyesmi előtt sem huny szemet - jegyezte meg Rosamond csípősen.

- Hiába, némely kényelmetlenséget el nem háríthatunk. Hova lett a tinta? - nézett szét Lydgate, amint felkelt, s a számvetést a nagyobbik asztalra dobta, hogy az írásnak nekikezdjen. Rosamond hozta az írókészletet. Letette az asztalra, s már ment is volna, amikor Lydgate átkarolta, és így szólt:

- Nézd, szívem, próbáljunk kiegyezni. Ez az állapot átmeneti. Ha egy kicsi ideig zsugori módon a fogunkhoz verjük a garast, megússzuk. Adj egy csókot.

Meleg szíve sok gyötrődést elbírt - s az is a férj férfiassága mellett szól, ha bánja, hogy egy tapasztalatlan leány akkor ismerkedett meg a bajjal, amikor neki nyújtotta a kezét. Rosamond erőtlen csókot váltott a férjével, ilyen módon egyetértésüknek legalább a látszatát megmentették. Lydgate azonban már fázott jó előre, miféle vitákban lesz még részük a kiadások csökkentése és a szerényebb életre térés körül.

ÖTVENKILENCEDIK FEJEZET

Embernek festették a lelket régen,
Nem oly testesnek, nyurgának csupán.
Gazdájából kijárt sétálni olykor.
S imé! a titkos arcú hölgy megett
Amott susoga csöppnyi légi mása
Parancsait bájos kagylófülébe.

A hírek gyakran éppoly találomra s mégis éppoly hatásosan szóródnak, mint ami hímport a méhek hordanak el zümmögve, nem tudván, mit cselekszenek útjaikon. E finom hasonlatunkkal Fred Vincyre célzunk, aki azon este a lowicki lelkészlakban a hölgyek élénk eszmecseréjét hallgatta egy hír körül, amelyet öreg szolgálójuk hozott Tantripptől Mr. Casaubon végrendeletének Mr. Ladislaw-ra vonatkozó furcsa záradéka felől. Miss Winifred nem győzött csodálkozni, hogy bátyja már tudott az esetről, és megállapította, hogy Camden bámulatos férfi, mert mi mindent tud, és mi mindent nem mond el, Mary Garth viszont úgy vélekedett, hogy koholmány lehet a fele, amibe Miss Winifred sehogy sem akart beletörődni. Mrs. Farebrother a hírnek azzal kereste összefüggését, hogy ők talán csak egyszer látták Mr. Ladislaw-t Lowickban, amire viszont Miss Noble nyivákolt sajnálkozón.

Fred nem sokat tudott Ladislaw-ról és Casaubonékról, nem is törődött velük. Ez a beszélgetés eszébe sem jutott mindaddig, amíg egy napon anyja meg nem kérte, hogy egy üzenetet juttasson el Rosamondhoz arra jártában, és éppen amikor odaért, Ladislaw-t látta kifordulni a házból. Frednek és Rosamondnak nem sok közölnivalója volt egymással, amióta Rosamond nem kényszerült bátyjával hajba kapni naponta, különösen most nem tudott mit mondani neki, hogy ilyen hebehurgyán lemondott az egyházi pályáról, és Mr. Garthnál vállalt állást. Fred tehát választhatott a közömbös beszédtárgyak közt, ezért véletlen találkozásáról eszébe jutott a lowicki lelkészházban hallott történet, elmondta.

Lydgate, akár Mr. Farebrother, többet tudott jóval, mint amennyit elbeszélt. Hanem amikor a képzeletét megeresztette, elgondolván, miféle viszony lehetett Will és Dorothea között, sejtései messzi túljártak a valóságon. Úgy képzelte, hogy szenvedélyes ragaszkodás él mind a kettőjükben, amelynek komolyságához nem illik a pletyka. Eszébe jutott az is, mennyire felbőszítette Willt, amikor egyszer Mrs. Casaubont szóba hozta neki, és óvatosságot fogadott. De ha sejtéseit a bizonyoshoz hozzáadta is, Ladislaw iránt nagyobb részvétet és barátságot érzett, és megértette, mi tartja Middlemarchban, holott már régen elbúcsúzott. Rávallott Lydgate és Rosamond lelke különvalóságára, hogy Lydgate-nek eszébe sem jutott Ladislaw esetét Rosamond előtt említeni. Nem bízott volna abban sem, hogy Rosamond is olyan óvatos lesz Will-lel, mint ő. Nem is tévedett, bár el nem képzelhette, mi sarkallja Rosamondot a beszédre.

Amikor Rosamond este elmondta Fred hírét Lydgate-nek, figyelmeztette is: - Vigyázz, Rosy, egyetlen célzást ne tégy Ladislaw előtt. Rád támad, mintha vérig sértetted volna. Kínos ügy, megértem.

Rosamond félrefordította fejét, megigazította a haját, és a közöny szobrának látszott. Hanem amikor Will legközelebb Lydgate távollétében benézett hozzájuk, Rosamond tudós megjegyzéseket tett, miért is nincs ő már Londonban, miért nem váltotta valóra fenyegetését.

- Tudom, tudom. Van nekem egy mindent tudó kis verebem, az csiripelte - titokzatoskodott, haját villogtatván hímzése fölött. - Hatalmas a föld vonzása erre mifelénk.

- Hogyne volna. Kegyednél ugyan ki tudhatná jobban? - válaszolta Will lovagiasan, de már gyűlt benne a mérge.

- Szebb regényt olvasni sem lehet. Mr. Casaubon féltékenysége fölkel, mert megsejti, hogy Mrs. Casaubon senki máshoz oly örömest feleségül nem menne, mint egy e helyt meg nem nevezendő úrhoz, ezért kigondolja, hogy örökhagyásának feltétele leend, miszerint úrnője nem nyújthatja kezét az e helyt meg nem nevezett úrnak... majd pedig... majd pedig... istenkém... az ilyen regénynek lehet-e a vége más, mint vadregényes?

- Uramisten! Mit akar ebből kisütni? - fortyant fel Will. A füle lángba borult, s az arca is eltorzult, olyan remegés jött rá. - Ne tréfáljon! Mondja meg, mire célozgat?

- Igazán nem tudja? - érdeklődött Rosamond, már nem játékosan, mert a legszívesebben elmondott volna mindent, amit tudott, csak hatást lásson.

- Nem! - vágott vissza Will indulatosan.

- Hát nem tudja, mit hagyott meg Mr. Casaubon a végakaratában? Ha Mrs. Casaubon magához menne feleségül, le kell mondania a tőle öröklött vagyonáról?

- Honnan tudja, hogy igaz? - kérdezte Will lázasan.

- Fred bátyám hallotta Farebrotheréktől.

Will fölugrott, és a kalapja után nyúlt.

- Szerintem magát jobban szereti, mint a vagyonát - állapította meg Rosamond, és jól szemügyre vette Willt.

- Egy szót se többet, könyörgök - mondta Will rekedten, mintha szokásos szókellő könnyedségét levetkezte volna. - Vérig sért mind a kettőnket. - Aztán lerogyott, s bámult vakon maga elé.

- Csak nem énrám dühös? - méltatlankodott Rosamond. - Miért nekem tulajdonítja a rosszakaratot? Boldog lehetne inkább, hogy elmondtam.

- Boldog is vagyok - jelentette ki Will, szeszélyesen fordítva a szón, mint az álomjárók, akik nem a kérdésekre felelnek.

- Várom az értesítést a házasságról - huncutkodott Rosamond.

- Soha! E házasságról nem fog hallani soha!

Ahogy ez kiszakadt belőle, Will kezet nyújtott Rosamondnak, s mint valami holdkóros, otthagyta.

Amint magára maradt Rosamond, odament a szoba túlsó végében álló sifonérhoz, nekidőlt, és fáradtan kitekintett az ablakon. Unalom kínozta, s az a fajta elégületlenség, amely a női lelkekben féltékenységgé alakul folyton: nem igazi vágyakból következik, a követelőző önzésnél nincs mélyebb gyökere, mégis szóra és tettre serkenti őket. „Nincs mire törekedni" - állapította meg szerencsétlen Rosamond, elgondolván, hogy a család quallinghami ágától nem érkezik levél, és Tertius, ha megjön, alighanem a költekezése miatt fogja piszkálni megint. Titokban ismét engedetlen volt iránta, mert segítségért folyamodott apjához, s ezt a határozott választ kellett hallania: „Magam is hamarosan támogatásra szorulok."

HATVANADIK FEJEZET

A jó frázisok mindig és biztosan ajánlatosak.
Balga bíró

SHAKESPEARE: *IV. HENRIK.* II. RÉSZ[33]

Néhány nappal később - augusztus végén jártak akkor - Middlemarchot érdekes esemény villanyozta fel: nagyközönségét buzdították, hogy Mr. Borthrop Trumbull szakértői segédletével válogasson Edwin Larcher úr bútorai, könyvei és képei, az árverési falragaszok szerint csupa becses holmi között. Ez az árverés különben nem az üzleti élet pangására mutatott. Ellenkezőképpen, Mr. Larcher üzleti sikere tetszett ki belőle, hiszen máris tekintélyes úrilakot vásárolt Riverstonban egy neves fürdőorvos kezéből. Az ebédlője falát akkora darab aranykeretes meztelenségek ékítették, hogy Mrs. Larcher lelke addig nem nyugodott, amíg nem szerzett bizonyosságot, hogy a képek bibliai tárgyúak. E hírek által az árverésre bocsátott holmik becse is emelkedett. Mr. Borthrop Trumbull falragaszai ugyancsak kamatoztatták e körülményeket. A művészet történetével bensőleg ismerős szakértő egyebek között megállapította, hogy a hall kiárusítandó bútorzata a Gibbonok korából származó faragványokat is felölel.

Azokban az időkben egy nagyobb árverés népünnepélynek számított Middlemarchban. Asztalt terítettek, s válogatott hideg falatokkal rakták meg, mint valami pompás gyászlakomához, és poharak önfeledt ürítésére is gazdag alkalom kínálkozott, mert ez serkentette az önfeledt ráígérést haszontalan holmikra. Mr. Larcher árverését vonzóvá tette a kellemes időjárás is, hiszen háza, a csatlakozó kerttel és istállókkal a város végén, a middlemarchiak által Londoni útnak nevezett kies környéken feküdt. Ez az út vezetett az új kórházhoz is, valamint Mr. Bulstrode magányos hajlékához, amelynek a Cseres nevet adta. Egyszóval az árverés felért egy vásárral, és mindenrendű embert odacsalt, akinek csak szabad ideje volt. Némelyek mulatságból is ráígértek, hogy az árat feljebb verjék, s a kockázatot éppoly örömest vállalták, mintha lóra fogadtak volna. A második napon, amikor a bútor finomabbját kótyálták, „mindenki" ott volt - még Mr. Thesiger, a Szent Péter-egyház lelkésze is bekukkantott, mert már régebben szemet vetett egy faragott asztalra, s ez alkalommal Mr. Bambridge-dzsel és Mr. Horrockkal került egy sorba. Middlemarch hölgykoszorúja a nagy ebédlőasztal körül foglalt helyet, fenn a tetején Mr. Borthrop Trumbull sújtott le kalapácsával egy kisebb asztalra - mögöttük a férfiarcok sorát gyorsan cserélte a jövés-menés, az ajtókon át, de akár a pázsitra nyíló nagy ebédlői franciaablakon át is.

A „mindenki" ezen a napon nem foglalhatta magába Mr. Bulstrode-ot, mert törékeny egészsége a csődületet s a huzatot nem állhatta. Mrs. Bulstrode azonban igen megáhított egy képet a gyűjteményből - egy *Emmausi vacsorá*-t, amelyet az árjegyzék Guidónak tulajdonított -, ezért az árverés előtti napon Mr. Bulstrode mintegy a huszonnegyedik órában beállított az *Úttörő* szerkesztőségébe (társtulajdonosává lett egyébként is a lapnak), és arra kérte Mr. Ladislaw-t, használja fel a festészetben való rendkívüli járatosságát Mrs. Bulstrode érdekében, és becsülje meg e kép értékét. - Ha - tette hozzá a kínosan udvarias bankár - az árverésen való részvétel nem ütközik távozásának terveibe, amelyek nyilván küszöbönállók.

[33] Vas István fordítása.

E fenntartást Will mulatságosnak tekintette volna, ha a mulatsághoz lett volna kedve mostanában. Valójában egy megállapodásra utalt Mr. Bulstrode, amelyre Ladislaw hosszú hetekkel ezelőtt jutott a lap tulajdonosaival. Eszerint bármikor átadhatta az irányítást segédszerkesztőjének, akit már felkészített a feladatra, mióta Middlemarchból távozni szándékozott. Hanem a szándék bizonytalan körvonalú ködképei gyengébbek megszokott könnyebbségeknél vagy a csábítóan kedves munkánál, ezért mindnyájan tudjuk, milyen nehéz döntésünket megvalósítanunk, ha titokban arra vágyunk, bárcsak fölösleges lenne dolgunkat dűlőre vinnünk. Ily lelkiállapotokban a leghitetlenebb is csodában bízik, s titkon: el nem képzelheti, hogy teljesülhetne vágya, mégis... annyi csoda történt már! Will e gyengeségét magának meg nem vallotta volna, csak maradt. Mi haszna ebben az évszakban Londonnak nekivágni? Rugbybeli iskolatársait, akik jó emlékezetükben őrzik, úgysem találná ott, ami pedig a politikai újságírást illeti, inkább folytatná még néhány hétig az *Úttörő*-nél. E pillanatban azonban, amikor Mr. Bulstrode a célzását megeresztette, Will megerősödött abbeli elhatározásában, hogy elmegy - és ugyancsak abbeli elhatározásában, hogy marad mindaddig, amíg Dorotheát még egyszer nem láthatja. Ezért azt válaszolta, hogy alapos indokok tartják vissza egy időre, amiért is az árverésre szívesen ellátogat.

Will dacos kedvében volt. Lelkében mélyen fészkelt az a gyanú, hogy aki csak ránéz, mindenki hozzácsaphatja a kósza hírt a koholmányhoz; íme, az aljas hozományvadászt végrendelettel sikerült megzabolázni. Will, akárcsak mások, akik a társadalmi rend ellenében hangoztatják szabadságukat, szavait hirtelen vitához fente, ha bárki megkockáztatná, hogy talán a szabadság hangoztatásának titkolt indítékai lehetnek - márminthogy vérében vagy jellemében lappanghat valami, amit véleményekkel kendőz. S ha dacos kedve megszállta, napokig leszegett fejjel járt-kelt, és áttetsző bőrét el-elöntötte a pír, mintha folytonosan résen lett volna, lesvén, mire kell lecsapnia.

Viselkedése szemet szúrt az árverésen is, és mindenkit meghökkentett, akik úri különcködéséről vagy játszi kedvéről ismerték. Ő azonban nem bánta, hogy ilyen arcával mutatkozik a Tollerek, Hackbuttok s a többiek middlemarchi hada előtt - Dante nevét sem hallották, hanem őt kalandornak nézik, lengyel vérét becsmérlik, holott a vérkeresztezésre maguk régtől rászorulnak. Feltűnő helyen állt meg, nem messzire a kikiáltótól, mutatóujjait a zsebébe illesztette, fejét felszegte, és senkihez egy szóval le nem ereszkedett, bármi szívélyesen üdvözölte is mint műértőt Mrs. Trumbull, hivatásának magaslatáról.

Meg kell hagyni, hogy az olyanok közt, a legboldogabb a vidéki árverések rendezője, akinek mestersége a szavakészség, közhasznú ismereteinek tárházát és szellemének sziporkáit egyaránt élvezheti. Némely savóvérűek talán megállapítanák, hogy dicsérni mindent, a csizmahúzótól Berghem tájfestészetéig nem is olyan jeles dolog, Mr. Trumbullnak azonban sűrűbb lé folyt az ereiben. Természete szerint csodálója volt mindeneknek, és nem bánta volna, ha egyszer a világegyetem kerül a kalapácsa alá, úgy érezvén, hogy ajánlatára a szokásosnál magasabb áron kelne el.

Egyelőre be kellett érnie Mrs. Larcher nappali szobájával. Mikor Will Ladislaw megérkezett, egy véletlenül félrekerült második kályhaellenző villanyozta fel éppen a kikiáltót - bár lelkesedését részarányosan mérte ki, javát juttatván a dicséretre igencsak rászoruló tárgyaknak. A szóban forgó kályhaellenző színvasból készült, számos hold alakú áttört ékítménnyel és élesre munkált peremmel.

- Nos, hölgyeim - kezdte Trumbull -, ezennel kegyetekhez fordulok. Tekintsenek e kályhaellenzőre! Más árveréseken mindjárt az elején sort kerítettek volna rá, tekintve megbízható anyagát és szembeszökő díszítményeit, amelyek - Mr. Trumbull e szónál suttogóra fogta a hangját, és bal keze mutatóujjával tollászkodott szokása szerint - nem a közönséges ízléshez

fellebbeznek. Hadd áruljam el, hogy az ilyen mívű munka hamarosan ismét kapóssá lesz... két és fél ezüstshillinget mondott? köszönöm... két és fél ezüstshilling először e választékos kályhaellenzőért... sőt úgy értesülök, hogy magasabb körökben újabban ez az antik modor dívik. Három shilling... három és fél shilling... emelje magasabbra, Joseph! Tekintsék, hölgyeim e díszmű báját... semmi kétségem, hogy a múlt század alkotása! Négy shilling, Mr. Mawmsey? Négy shilling.

- Nekem a nappaliba ilyet be ne hozzon - jegyezte meg jól hallhatóan Mrs. Mawmsey megszédült ura figyelmeztetésére. - Mrs. Larchert sem értem. Ahány gyerek ennek nekiesik, a fejét mindnek kettészeli. Olyan éle van, akár a böllérkésnek.

- Így igaz - tódította Mr. Trumbull -, s vajon ki tagadná, hogy a metszeni képes kályhaellenzőnek haszna rendkívüli? Mit tennénk, ha bőr cipőfűzőnket, vagy teszem azt, madzagot kell elvágnunk, s nincs kés a kezünk ügyében? Hány ember maradt már lógva a nadrágszíján, mert kés nem került, hogy lemetszették volna! Uraim, íme az életmentő kályhaellenző, ha netán öngyilkosság dühe felhőzné az elméjüket... négy és fél shilling... öt... öt és fél... a vendégszoba dísze, ha a mennyezetes ágy bitóforma oszlopai kísértésbe viszik a tökéletlen vendéget... hat shilling... köszönöm, Mr. Clintup... hat shilling először... másodszor... harmadszor! - A kikiáltó pillantása, amely eddig sashoz méltó figyelemmel kereste a közönség sorai közt a jelentkezőt, most az előtte fekvő papírlapra szegeződött, sőt alászállott a hangja is a semmitmondó utasításhoz: - Segítsen, Mr. Clintupnak, Joseph.

- Hat shillinget megér ez is, ha az ember ajánlását mindenkinek elmondja hozzája - nevetgélt Mr. Clintup mentegetőzőn a szomszédjának. Rátarti csemetekertész volt, és félt, hogy a közönség hebehurgyának ítéli.

Joseph egy tálcára való csecsebecsét hozott elő. - Íme, hölgyeim - lendült neki Mr. Trumbull, magasba emelvén az egyik apróságot -, e tálcán csupa finom holmikat láthatunk... nappali szoba asztalára illő apró-cseprő... s ne feledjük, hogy apróságok teszik az emberi életet.. mi sem fontosabb az apróságoknál... (igenis, Mr. Ladislaw, rögtön rátérünk!)... hordozza körül a tálcát, Joseph... e tarka miegymás tüzetes figyelmet érdemel, hölgyeim. Íme, milyen lelemények szerkezetet tartok a kezemben! Nevezhetném akár a testet öltött találós kérdésnek. Tetszik látni, mint valami szív alakú doboz, zsebbe való... hordozható tehát... most pedig, tessék! teljes szirmú virág... díszére válik az asztalnak... Most pedig - Mr. Trumbull elengedte a virágot, s a közönség a lélegzetét visszafojtva látta, mint válik szét szív alakú levele füzérré - találós kérdések könyve! Ötszáz találós kérdés, eggyel sem kevesebb, ropogó, piros papíron! Uraim, ha a lelkiismeretem tágabb lenne, nem verném fel e holmi árát... magamnak is megakadt rajta a szemem. Mert ugyan mi táplálhatja jobban az ártatlan vidámságot, mondjam talán a jó erkölcsöt, mint a talpraesett találós kérdés? Az illetlen szónak elébe vág, s a férfiakat a törékeny női lélek társaságához köti. E szellemes találmány, ha a finom művű dominósdobozt, kártyatartót és a többieket nem tekintem, maga megéri a gyűjtemény árát. Szívesen látják minden társaságban, aki a zsebében hozza. Négy shillinget tetszett mondani? Négy shilling ezért a bámulatos füzér találós kérdésért, továbbá a satöbbiekért. Egy példával hadd szolgáljak. „Lábam egy van, bordám több van, helyem itt van, helyem ott van, napos időn otthon hálok, borús időn utcán járok.” Felelet? Az esernyő. Tetszik érteni? Lába egy van, persze. Az efféle mulatság csiszolja az elmét, sőt fullánkja is lehet, nevezhetjük akár szatírának, vaskosság nélkül való humornak. Négy shilling hat penny! Öt shilling!

A ráígérés szívet melegítő tűzzel zajlott. Mr. Bowyer vezetett, s ez szintén fokozta az izgalmat, mert Mr. Bowyernek köztudomás szerint nem tellett az ilyesmire, csak másokat akart eltántorítani. A győzködés elragadta Mr. Horrockot is, bár e megnyilatkozás során gondosan őrizte természetes közönyét. Talán meg sem hallotta volna senki, hogy ráígér, ha Mr.

Bambridge barátságos káromkodásokkal nem kíséri a versenyt - ő meg csak arra volt kíváncsi, mit kezdene Horrock az ilyen rőfösnek vagy más egyszálbél alaknak való mulatsággal, a lócsiszár a társadalom nagyobbik részében szibarita vázat látott. Az egész cókmókot végül egy aranyért vitte el Mr. Spolkins, a környék ifjú reménysége. Könnyű kézzel szórta a zsebpénzét, úgy érezte, hogy az emlékezete a találós kérdések keresgélése közben ki-kihagy...

- Ugyan már, Trumbull, hagyjuk az ilyesmiket... miféle vicek-vacakokat el nem akarna sózni még... - mormogta Mr. Toller, a kikiáltó közelébe férkőzvén. - A metszetekre volnék kíváncsi, hamarosan mennem kell.

- Rögvest, Mr. Toller. Egy kis jótékonysági akció... Nemes szíve nyilván megbocsát. Joseph! Elő azokkal a metszetekkel! Lássuk a 235-ös tételt! Most pedig, uraim, akiket itt mint műértőimet tartok számon, figyeljenek, mert műélvezetben lesz részük! Íme, az első metszet Wellington hercegét ábrázolja a Waterlooi csatamezőn, vezérkara körében, s bár némely újabb esemény, sajnálattal állapítom meg, hősünk nevét árnyékba borította, bízvást kimondom... hiszen aki az én mesterségemet követi, azt nem lengethetik jobbra-balra holmi politikai szellők... hogy ennél felemelőbb tárgyválasztást, korszerűségében megragadóbbat értelmes ember el nem képzelhet. Az angyalok talán, uraim, de nem az emberek.

- Ki festette? - érdeklődött Mr. Powderell megrendülten.

- A mű az írásnál ékesebben szól, Mr. Powderell... a művész ismeretlen - felelte Trumbull maga is szédülten a bakugrástól, majd száját csücsörítve körülnézett.

- Egy fontot megadok érte! - jelentette ki Mr. Powderell, mint aki az érzelmeiért kész sorompóba lépni. Nem tudni, a sajnálat vagy az álmélkodás tette-e, hogy senki rá nem ígért.

Utána következett két németalföldi metszet - ezekre pályázott Mr. Toller, s miután megszerezte őket, szaladt is. Más metszeteket s néhány festményt vettek még utána middlemarchi előkelőségek, akik egyenesen ezekért látogattak el az árverésre. Jövés-menés támadt. Elmentek, akik megvették a magukét, mások befelé áramlottak, akár az utcáról, akár az üdítők felől, amelyeket egy kerti sátorban mértek a pázsiton. Mr. Bambridge erre a kerti sátorra vetett szemet éppen, ezért többször megnézte belülről, mintegy kikóstolván tulajdonát. Legutóbbi visszatérése alkalmából megfigyelték, hogy új társat hoz magával; sem Mr. Trumbull, sem más nem ismerte. Külseje mindenképp annak a gyanúnak adott tápot, hogy talán a lócsiszár rokona, mert hozzá hasonlóan „köszön minden borcégérnek". Hatalmas pofaszakálla, magabiztos kiállása, lábrázása feltűnést keltett, hanem szárainál kirojtosodó fekete öltönye többeket arra a feltevésre indított, hogy legfeljebb minden másodiknak köszönhet.

- Megint kit szedtél fel, Bam? - kérdezte Horrock a szája sarkából.

- Tőle kérdezd - felelte Mr. Bambridge. - Azt mondja, ebben a percben érkezett a városba.

Mr. Horrock végigmérte az idegent. Ott állt sétabotjára támaszkodva, másik kezével a szájában vájkált, s mintha türelmetlenül tekintett volna szét, talán mert a körülmények csendre intették.

Végül, Will mérhetetlen megkönnyebbülésére, előkerült az *Emmausi vacsora*. Annyira fárasztotta már a kótyavetye, hogy visszahúzódott a kiállító háta mögé, s a vállát a falnak támasztotta. Most előrelépett, s a szeme megakadt a föltűnő idegenen, aki, nem csekély meglepetésében, őt bámulta folyton. Hanem Willt Mr. Trumbull rögtön le is foglalta.

- Igenis, Mr. Ladislaw, igenis. Tudom, hogy mint műértőt, önt ez a kép vonzotta körünkbe. Nagy megelégedésemre szolgál - folytatta nekitüzesedve -, hogy nagyérdemű közönségünknek e képet bemutathatom... kinek zsebe az ízléséhez mért... az olyannak akármi pénzt megér. Az olasz iskola alkotása... az egykor ünnepelt Gajdóé, kiben a világ legnagyobb festőjét, az olajpiktúra elejét, a régi mesterek gyöngyét tisztelik... manapság ilyeneket már nem festenek...

titkok tudói voltak ők, s e titkok az emberiség számára elvesztek azóta. Hadd mondjam el, uraim, hogy sok régi mester festményéhez volt szerencsém, ezt a mértéket azonban egyikük sem ütötte meg... némelyikje a kelleténél sötétebb, mása családi körben nem lógatható. Ámde ezt a Gajdot... puszta kerete fontokat ér... lógathatná a legbüszkébb hölgy... Leginkább talán mégis egy jóléti intézmény ebédlőjének falára kívánkoznék, ha a jóléti tanács valami tagját a szentlélek e helyt megszállná. Fordítsunk rajta talán? Úgy van. Joseph, fordítsa egy kissé Mr. Ladislaw felé... Mr. Ladislaw tudniillik, külföldeket járt ember lévén, becsülője az efféléknek.

Egy pillanatig minden szem Willen állt meg. - Öt font - mondta ki Will hűvösen. A kikiáltó felemelte tiltakozó hangját:

- Ugyan, Mr. Ladislaw! A kerete többet ér! Hölgyeim és uraim! A város becsülete forog kockán! Megeshet, hogy idő múltával kiderül, a művészetek gyöngye hentergett itt a városban, ámde Middlemarch nem akarta felismerni, öt aranyfont! Öt font hét shilling hat penny! Öt font és tíz shilling! Csak folyvást, hölgyeim, folyvást! A gyöngyszemet tekintsék benne, amelyet, mint a költő mondaná, a nagyérdemű közönség elé öntünk, ezen a potom áron, mert szem nem akar kinyílni, mert fül nem akar hallani, mert szív nem akar meghasadni! Hová fellebbezzek, nagyérdemű közönség? Hat font! Hat aranyfont! Gajdó remeke hat fonton keljen el? A vallás gyalázata ez, hölgyeim! Minden keresztény lélekbe markoljon bele ez az ár! Uraim! Hát pénz ez? Hat font tíz! Hét font!

A versengés megélénkült. Will is csatlakozott, mert eszében tartotta, hogy Mrs. Bulstrode igen kívánja a képet, és úgy okoskodott, hogy tizenkét fontig elmehet. Végül tízért megkapta, s amint nyélbe ütötte a vásárt, nyomban indult a teraszajtón át kifelé. A kerti sátorhoz igyekezett egy pohár vízért, mert megszomjazott a hőségben. Más látogatók nem álldigáltak alatta, ezért megkérte a kiszolgáló asszonyt, ugyan hozzon neki friss vizet. Hanem azt kellett látnia, hogy a borvirágos képű idegen is megjelenik a sátor alatt. Willnek e pillanatban ötlött az eszébe, hogy talán valami száraz torkú kortes, aki már egypárszor megpróbált ráakaszkodni, s most talán a jó vásár örömére gombolna le róla egy shillinget. Ahogy lehetetlen személyét e fényben tekintette, Willnek még tikkasztóbbá vált a nyári hőség. Nekitámaszkodott egy kerti szék karfájának, s a sátor távoli sarkát vette vizsgálóra. E közöny azonban nem bátortalanította el régi ismerősünket, Mr. Rafflest. Sose átallt kelletlen figyelem központjában állni, ha céljának megfelelt. Kerülgette egy darabig Willt, majd elébe állt, és mintegy sietősen megkérdezte: - Bocsánat, Mr. Ladislaw... a kedves édesanyját nem véletlen Sarah Dunkirknek hívták?

Will fölpattant, hátralépett, s homlokát ráncolva vadul kivágta a választ: - De igenis! És mi köze hozzá?

Természete szerint elsőnek mindig a nyílt válasz pattant ki Willből, s a második volt csak a kihívás. Ha először kérdi meg, mi köze hozzá, talán kitérésnek látszott volna, holott mit bánja ő, ki mit tud a származása felől!

Raffles nem kereste az összetűzést. Úgy látta, hogy a lányos arcú, cingár fiatalember még ugrana is rá, akár a vadmacska. E fenyegetés láttán Mr. Raffles szegre akasztotta a mások bosszantásában lelt örömét.

- Nem sértő szándékkal kérdem, jó uram. Csak emlékszek a tisztelt édesanyjára... még lánykorából. Ön mégis inkább nagyra becsült édesatyjához hasonlít. Hozzá is volt szerencsém. Élnek még a szülei, Mr. Ladislaw?

- Nem! - vágta rá Will, nem kevésbé fenyegetően.

- Remélem, még szolgálatára lehetek, Mr. Ladislaw. Volna is mivel szolgálnom, a teremtésit! No, majd legközelebb.

Raffles e végszóra kalapot emelt, fordult egyet kapáló sarkán, és eltávozott. Will utánanézett, de csak azt látta, hogy nem tér vissza az árverés színhelyére, hanem nekiered a városba vezető útnak. Egy pillanatig az járt az eszében, hogy talán hebehurgyaság volt leráznia - de nem! inkább nem merít híreket ilyen forrásból.

Később este Raffles mégiscsak ráakaszkodott az utcán, mint aki bemutatkozásának nem éppen biztató körülményeiről elfeledkezett - vagy éppen megbosszulni akarta megbocsátó barátságával, mert szívélyesen köszöntötte, és melléje szegődött, először a város, majd a környék kies fekvéséről áradozván. Will rögtön gyanította, hogy ihatott, s már fontolgatni kezdte, hogyan rázhatná le, amikor Raffles más tárgyra tért:

- Magam is bejártam a külföldet, Mr. Ladislaw... be én, szinte az egész világot... egy kis *parlé-vu* is ragadt rám. Boulogne-ban találkoztam az édesatyjával... szakasztott mása, a teremtésit, most látom... a szája... orra... szeme... de még a haját is szó szerint így fésülte el a homlokából... olyan idegenesen. A brit oroszlán, hiába, másképp fésüli. Hanem szegény édesatyja nagybeteg volt, amikor találkoztunk. Istenem! A kezén szinte keresztüllátott az ember. Akkoriban még ölbéli gyermek volt uraságod! Fölépült aztán az édesatyja szegény?

- Nem! - vágta rá Will kurtán.

- Ejnye! Sokszor elgondoltam, mi lett a sorsa szegény édesanyjának. Megszökött a barátai mellől még fiatal leány korában... igen szép volt leánynak, de büszke is, a teremtésit! Én tudom ám, miért szökött meg - közölte Raffles, amint oldalvást fölnézve nagyot kacsintott Willre.

- Semmi becsületbe vágó dolgot nem tudhat felőle - kapta fel a fejét Will vérszomjasan. Csakhogy Mr. Rafflest kedélyének mostani fordulatai hidegen hagyták.

- Nem is! - jelentette ki fejét rázván. - Becsületesebb volt ő a barátainál, sokkal... épp ez az! - Raffles újfent nagyot kacsintott. - Őket is ismertem én, ne féljen!... Mondhatjuk, tisztességes orgazdaságot űztek... vagy nevezzük gyűjtőpostának?... Nem ám valami lebuj volt az az üzlet... príma kis bolt, éppen hogy! Vagyis mindenfélék, nagy forgalom, tisztes haszon. Hanem, mit tesz Isten, Sarah csak nem akart összebékélni vele... szédítő ifjú hölgy volt... a legjobb intézeteket járta... főurak boldogan kérték volna meg a kezét... csak aztán Archie Duncan nagyon megharagudott rája, amiért nem akarta észrevenni. A végén aztán otthagyta az egész vállalkozást. Én, kérem, az ő portékájukban utaztam, úri módon, nagy fizetéssel. Nem bánták azok, hogy szökik a leány... pedig istenfélő nép volt, csupa szent ember... és uraságod édesanyukája egyenest a világot jelentő deszkákat célozta meg. A másik gyerek is élt már akkor, a fiú, úgyhogy a lányt ők nem bánták. Nicsak! Itt vagyunk a Kék Bikánál. Bekukkantunk egy pohárkára, Mr. Ladislaw?

- Nem, s ezzel búcsúzom is - mondta Will, s befordult a Lowicki Kapuhoz vezető sikátorba. Szinte futott, hogy Raffles közeléből elkerüljön.

Jó darabig gyalogolt a lowicki úton, elfelé a várostól, és örült, amikor a csillagfényes éjszaka ráköszöntött. Úgy érezte, mintha mindenfelé szóló macskazene közepette még sárral is megdobálták volna. A részeges bitang történetét mégis támogatta, hogy anyjától sohasem hallott a szökés oka felől.

Akkor is, vajon kisebbítheti-e, ha családjáról akár a legrútabb igazságok derülnek ki? Anyja vállalta a szegénysorsot, hogy megszabaduljon a rablóbarlangból. Hanem, ha Dorothea barátai tudnák meg a történetet... ha Chettamék fülébe jutna... mindjárt továbbszínezgethetnék gyanúikat, mindjárt volna mire hivatkozniuk, ha Dorotheát tiltják tőle. Akkor is! Hadd gyanakodjanak kedvükre, az igazság az ő oldalán áll! Majd megtudják, hogy nem becstelenebb az ő ereiben csörgő vér sem.

HATVANEGYEDIK FEJEZET

- Ha a következetlenség kétfelé mutat - felelte Imlac -, helyes nem lehet, de emberre mérve talán igaz.

RASSELAS

Mr. Bulstrode-ot aznap este, amikor brassingi üzleti útjáról hazatért, derék felesége fogadta a bejáróban, és egyenesen a dolgozószobába vonta.

- Nicholas - szólt, becsületes tekintetét aggódón emelve rá -, valami tűrhetetlen alak járt itt, és felőled érdeklődött. Kihozott a sodromból a látogatása.

- Miféle alak, szívem? - érdeklődött Mr. Bulstrode, bár a válasz a csontjaiban sajgott.

- Vörös képű férfi, pofaszakállas, hallatlanul pimasz. Kijelentette, hogy régi barátod, és azt is, mennyire sajnálni fogod, hogy nem találkozhattál vele. Meg akart várni, de én inkább azt mondtam neki, hogy holnap a bankban majd fogadod. Az orcátlanság netovábbja! Végigmért, és megjegyezte, hogy az ő Nick barátja szerencsés kézzel választja a feleségeit. Talán nem is állt volna odább, ha a Loncsos el nem szabadul, és nem szalad felénk az úton, mert kinn voltam épp a kertben... úgyhogy azt mondhattam neki: „Jobb lesz, ha most elmegy, mert a kutya hamis, nem türtőztethetem sokáig." Ismered, csakugyan?

- Azt hiszem, tudom, kiről beszélsz, szívem - mondta Mr. Bulstrode szokása szerint halkra fogott hangon. - Szerencsétlen, züllött életű fickó, valamikor módomon felül segítettem. Remélem, többet téged nem háborgat. Holnap biztosan megkeres a bankban... pénzt kérni, gondolom.

Másnapig nem is hangzott el egyéb e tárgyban. Mr. Bulstrode megjött a bankból, és vacsorához öltözött át, felesége pedig, nem lévén biztos, hazaérkezett-e, benézett öltözőszobájába, s ott látta gallér nélkül, az egyik fiókos szekrénynek támaszkodva, földre meredő, üres tekintettel. Felesége beléptére összerezzent.

- Beteges színed van, Nicholas. Csak nincs valami baj?

- A fejem kínoz - vallotta meg Mr. Bulstrode, bár efféle vallomást oly gyakran tett, hogy feleségének nem is kellett meglepődnie.

- Ülj le, megdörzsölöm a homlokod ecetes szivaccsal.

Mr. Bulstrode teste nem kívánta éppen az ecetet, de lelkének jót tett a pátyolgatás. Udvariasság dolgában soha nem hibázott, az efféle figyelmeket mégis férji hűvösséggel szokta fogadni, mint felesége kedves kötelességét. Ma azonban, mikor fölébe hajolt, így szólt hozzá: - Aranyos vagy, Harriet. - Hangjában valami sosem hallottat fedezett fel a felesége. Nem tudta ugyan, mi az, de asszonyi eszével rögtön úgy okoskodott, hogy csakugyan beteg lesz.

- Csak nem gondok bántanak? - érdeklődött. - Az az alak megkeresett a bankban?

- Meg. Az volt, akinek gondoltam. Valamikor szépen indult a pályája, de aztán az ivás tönkretette, elzüllött.

- Elment végleg? - érdeklődött tovább Mrs. Bulstrode aggodalmasan. Valami megkötötte a nyelvét, hogy hozzá ne fűzze: „Nagyon nem örültem, hogy barátodnak mutatkozott be." E pillanatban inkább nem adott hangot annak az örökös sejtelmének, hogy férje valamikori

kapcsolatai nem méltók az ő családjához. Nem mintha e kapcsolatokat jól ismerte volna. Annyit tudott legföljebb, hogy Mr. Bulstrode először bankban dolgozott, később valami belvárosi üzletben, és harminchárom éves korára vagyonos ember lett. Meg azt, hogy nálánál jóval idősebb özvegyet vett feleségül először - kálvinistát, bár nem ez volt az egyetlen kivetni való tulajdonsága, aminthogy minden első feleségnek akad hibája, ha a pártatlan második fogja vizsgálóra -, de más egyebet alig, némely apróbb bepillantáson kívül, amilyenekkel Mr. Bulstrode szolgált, ha a vallás iránt való korai fogékonyságáról, lelkésznek készültéről, és térítői, valamint emberbaráti igyekezeteiről beszélt. Kiváló embernek hitte, világi foglalkozása létére csodálatraméltóan jámbornak, tulajdon maga megtérítőjének, de tisztelte azért is, mert múlandó világi vagyonában s a vagyon tisztességében részeltette. Azt is akárhányszor elgondolta viszont, hogy Mr. Bulstrode mindenképpen jól járt Harriet Vincy kezével, hiszen a család vitathatatlanul Middlemarch díszei közé számított - különb díszt magának aligha találhatott volna londoni sikátorok és kálvinista imaházak között. A csiszolatlan vidéki elme akkoriban irtózott Londontól. S bár a hitről tudva volt, hogy bármi vallásút megválthat, a jótét Mrs. Bulstrode szentül hitte, hogy tisztességesebb dolog, ha az embert a megváltás az anglikán egyház kebelében éri. Annyira szeretett volna megfelejtkezni férje londoni kálvinista múltjáról, hogy még olyankor is kerülte a kérdést, ha férjével beszélt. Mr. Bulstrode figyelmét sem kerülhette el ez a tapintat. Néha tartott is az ő kiváló feleségétől, hiszen vallásos jámborság és született életrevalóság egyaránt megfért benne, szégyellnivalója nem volt, és iránta érzett vonzalma nem enyészett az együtt töltött évek során. Félelmei azonban olyan emberre vallottak, aki jól megalapozott fensőbbségét félti: ha a felesége vagy bárki más becsülésében alább kellett volna szállnia, olyanéban, aki nem megátalkodott ellensége, az lassú halál lett volna a számára. Mikor felesége megkérdezte:

- Elment végleg?

- Ó, nagyon remélem - felelte rá, oly mellékesen, ahogy csak telt tőle.

A jóremény azonban messzi járt Mr. Bulstrode való lelkiállapotától. Bankbéli beszélgetésük során Raffles nem titkolta, hogy kínzásra való hajlama nem gyengébb más rossz hajlamainál. Megmondta egyenesen, hogy némi kerülővel jött Middlemarchba, csak azért, hogy körülnézzen, és megbizonyosodjék, alkalmas lesz-e letelepedésének céljára. Bizony, több adósságot kellett kiegyenlítenie, mint amennyire számított, hanem a kétszáz fontból még hál istennek tart - Mr. Bulstrode most potom huszonöt font árán szabadulhat tőle. Valójában csak a családot akarta megvizitálni, látni akarván, hogy s miképpen él az ő szeretett barátja. Idővel majd kiadósabb látogatásokat is tesz. Mégsem engedi kikísérni magát a postakocsiig, ahogy mondta. Egyáltalán nem akart semmi bizonysággal szolgálni Mr. Bulstrode-nak. Majd elmegy a holnapi postakocsival, tűnődött, ha ugyan kedve tartja.

Bulstrode tehetetlennek bizonyult. Sem fenyegetés, sem hízelgés nem használt, még tisztességtudást sem vásárolhatott Rafflestől. Ellenkezőképpen, szívét az a bizonyosság fagyasztotta, hogy Raffles, ha ugyan a Gondviselés el nem szólítja, igenis visszatér hamarosan. S e bizonyosság az életét rontotta meg.

Nem mintha a törvény kezétől kellett volna tartania, vagy akár a koldusbottól. Neki az is elég lett volna, hogy szomszédainak vizsga szemét tűrnie kell, s hogy felesége előtt, hiába minden jámbor igyekezete, meg nem állhat múltjának gyalázatával. A megítéltetés félelme tisztítja az emlékezetet. Fénycsóvát bocsát múltunk rég járatlan tájaira, amelyek fölött általános észrevételekkel szeretünk elsiklani. Az élet az emlékezés kínja nélkül is az emelkedés és romlás mezsgyéjén imbolyog - s a megélénkült emlékezés erre az életre még a bűnös múlt terhét is rárója. Ha az emlékezet sajogni kezd, mint az újból megnyílt seb, az ember múltja nem holt

történelem többé, a jelenhez készülődés pállott ideje - megbánás nem könnyíti terhét -, élő rész, lúdbőrt, borsódzásokat, szégyenpírt keltő.

Így kelt új életre Bulstrode múltja is, csupán a kellemes ízek távoztak el mind belőle. Éjjelnappal, jelenét torz alakokkal benépesítő rövid álmát nem tekintve, múltjának képei tolakodtak dolga elébe oly makacsul, mint mikor kivilágított szoba ablakán át próbálunk kitekinteni, s az unott tárgyak az ablak üvegén tükröződnek, nemhogy a fákat s a pázsitot nézhetnénk. Jelen és múlt képeinek sora egybeolvadt, vizsgálni egyenként rövid ideig lehetett akármelyiket is, mert visszacsúsztak, s a többit bolygatták.

Ismét fiatal banktisztviselőnek látta magát, kellemes megjelenésűnek, számolásban ügyesnek, szép beszédben és hittudományi okoskodásban egyaránt járatosnak. A highburyi kálvinista egyház fiatal hívei közül kimagaslott bűnt leküzdő, kegyelmet elnyerő igyekezetével. Hallotta ismét, amint bibliaórákon Bulstrode testvérnek szólítják, látta, amint szólásra emelkedik imaházakban és otthonokban. Fölsejlett ismét az az idő; amikor a lelkészi hivatás vágya megszállotta, és a hittérítés munkája vonzotta. Boldog idő volt. Ha visszaindulhatott volna múltjának útján, itt állt volna meg, s innen kezdte volna újból. Bulstrode testvér nem hódított széles körben, de néhány tisztelője közel állt a szívéhez, és növelte önbecsülését. Szavainak hatalmát zárt hatóköre fokozta csak. Maga is könnyen elhitte, hogy különös isteni kegyelem munkál benne, s a Gondviselés őt választotta ki eszközéül.

Ezután következett az átváltozás ideje. Emelkedésének vélte, mikor közköltségen kereskedelmi iskolát járt árva létére meghívást kapott a gyülekezet leggazdagabb emberének, Mr. Dunkirknek előkelő villájába. Hamarosan bejáratossá lett, Mrs. Dunkirk is megszerette a jámborságáért, a west-endi és belsővárosi üzleteinek jövedelmén meggazdagodott Mr. Dunkirk pedig pénzügyi tehetségét tartotta nagyra. Becsvágya így fordult új irányba: eszköz mivoltát abban látta ezentúl, hogy Isten kegyes szolgálatát az üzleti sikerrel egyesítse.

Becsvágyában hamarosan a világi elem vált uralkodóvá. Egy megbízható cégtárs halálával úgy tetszett, hogy Mr. Dunkirk a súlyos veszteséget alkalmasabb emberrel nem pótolhatja, mint ifjú Bulstrode barátjával. Megkínálták a cég könyvelői állásával. Elfogadta. A cég zálogügyletekkel foglalkozott, messzire kiterjedt, és szép hasznot hajtott. Mr. Bulstrode hamarosan megértette, hogy a szép haszon firtatás nélkül zálogba vett jószág gyümölcse. Volt a háznak finom belsővárosi fiókja is, így aztán a nyomor bűze nem kelthetett gyanút.

Emlékezett még első megdöbbenésére, magányos vívódásaira, imádságos töprengéseire. Jól bevezetett régi cég volt - más dolog új bűnbarlangot nyitni, mint régibe fektetni be új pénzt! Elkárhozó lelkekből húzott haszon - de ki mondja meg, hogy az emberi adom-veszemnek hol legyen határa? „Bölcsességedben Te tudod - mosta kezeit az ifjú Bulstrode akkoriban, akárcsak most -, Te tudod, mily távol áll lelkemtől e világi haszonnak keresése, mennyire csak kertednek művelgetése lebeg szemem előtt, ha olykor a pusztaságból itt-ott mellékanyaríthatok."

Szóvirágokban és példázatokban nem hibádzott. Látomásai is támadtak szép számmal, s végül meggyőzték, hogy állásának megtartása valójában szolgálat. A vagyon már integetett messziről, és Bulstrode a vívódásait szigorúan magának tartotta meg. Mr. Dunkirk soha nem hallott felőlük - eszébe sem jutott volna, hogy üzlete nem illik tökéletesen a Megváltás rendjébe. Sokáig Bulstrode sem érezte úgy, hogy kettős életet él: vallásos buzgalmának össze kellett férnie üzleti tevékenységével, ha már egyszer megvilágosodott neki, hogy nem összeférhetetlenek.

Ahogy most a múltja körülvette, Bulstrode a régi bizonyságaival élt - az eltelt esztendők sűrű hálót szőttek belőle, és ráborították erkölcsi érzékenységére. Ahogy a kora hajlottabbá lett, falánksága nőtt, viszont az öröme mindegyre kevesbedett. Mégis az az érzés hatotta át, hogy ő mindent Isten nagyobb dicsőségére cselekszik, semmit a magáéra. Legfeljebb, ha nem kép-

zeletben rója múltja útját, megállt volna fiatalkori szegénységénél, és a hittérítői pályára lépett volna át.

Az okságok láncát azonban meg nem törhette. A highburyi előkelő villára rászakadt a baj. Évekkel azelőtt megszökött a család egy szem leánya, és szülei tiltakozása ellenére színésznőnek állt, most pedig az egy szem fiú halt meg, s röviddel utána Mr. Dunkirk. A jámbor özvegyre rámaradt a virágzó üzlet meg a hatalmas haszna, melynek természetéről vajmi keveset tudott. Bulstrode-ot kezdte csodálni s imádni oly ártatlanul, mint némely asszonyok a papjukat vagy akár a gyülekezet választott lelkipásztorát. Egy idő múltán senki nem szólott volna házasságuknak ellene. Mrs. Dunkirköt azonban lelkiismeret-furdalás kínozta, vágyódott Istentől és családjától elrugaszkodott lánya után. Annyit hallottak róla csak, hogy férjhez ment, egyebet semmit. A fiát elvesztett özvegy unokát kívánt, ezért kétszeresen szerette volna lányát a családba visszavezetni. Ha fölkutathatnák, mindjárt meglenne a vagyon folytonossága is - talán több ágra is oszlana, ha az unoka több. Meg kell próbálni, mielőtt Mrs. Dunkirk újra férjhez menne. Bulstrode beleegyezett. Mikor azonban hirdetéssel s más mindenféle módon hiába próbálkoztak, az anya már elhitte, hogy lányát többé meg nem találhatja, és vagyoni fenntartások nélkül egybekelt Mr. Bulstrode-dal.

Holott a leányt megtalálták igenis. Bulstrode-on kívül csak egy ember tudott róla, őt pedig Bulstrode megfizette, hogy hallgasson, és tűnjön el a vidékről.

Ezt a puszta tényt kellett most látnia, s körvonalait éppoly élesen, mintha pártatlan bíró elé került volna. Hanem a merő tényállás már a múltban is, de most fájó emlékezetében is, ezer apró következményre bomlott, s Bulstrode okoskodása mindegyiket tulajdon erkölcsi javára fordította. Addig, meggyőződése legalább így szólt, a Gondviselés megáldotta munkáját, s mintha akkortól fogva kezéül használta volna őt, hogy helyesen forgassa a hatalmas vagyont, és vonja meg a rossz céloktól. Halálra és más meghökkentő körülményekre, ideértvén a női bizodalmat is, Bulstrode leginkább Cromwell szavait idézte volna: „Ezek hát puszta tények a szemedben? Isten legyen hozzád irgalmas!” Mert a legjelentéktelenebb eseményből is kiolvasta a lényeget - hogy tudniillik az ő célját szolgálja. Kötelezettségeit elintézte azzal, hogy Isten szándékát a maga irányába látta mutatni. S lehet-e Isten szándéka, hogy a vagyon tetemes része egy könnyelmű fiatalasszonynak és férjének jusson, mikor csak hiábavalóságokra vernék el külföldön - ilyen embereknek tehát, akik a Gondviselés pályáján messzi kívül állanak? Bulstrode soha el nem döntötte, hogy „a leány nem lesz föltalálható” - a döntő pillanatban mégis eltitkolta tudomását, és más elkövetkező pillanatokban azzal vigasztalta az anyát, hogy a szerencsétlen teremtés nyilván nincs már az élők sorában.

Eljöttek a lelkiismeret-furdalás órái is. Bulstrode nem mindig látta menthetőnek eljárását. De hogy szaladjon vissza megjavítani a javíthatatlant? Lelkigyakorlatokat tartott, magában megalázkodott, majd úgy érezte, elnyerte jutalmul a kegyelmet, és folytatta működését a Gondviselés eszközeként. Majd öt év múltán a halál ismét egyengetett az útján, feleségét ragadván el tőle. Bulstrode lassanként kivonta a tőkét az üzletből, annyi áldozatot mégsem hozván, hogy megszüntesse: folytatta még tizenhárom évig, mielőtt tőke híján összeomlott. Eközben az elnyert százezrét zajtalanul hasznosította, szürke és megbízható vidéki bankár lett, egyházi elöljáró, a község jótevője - továbbá ipari egyesülések csöndestársa is, a nyersanyagokkal való gazdálkodás tehetségével tűnt ki, mint példának okáért azon kelmefestékek esetében, amelyek Mr. Vincy selymét mállasztották. Most pedig, mikor már zavartalan tisztességben él közel harminc éve, és múltját élesztő lelkiismerete mintha végleg álomba merült volna, felkelt a múlt, és Mr. Bulstrode fogyó életére vetette iszonyú árnyékát.

Rafflesszel folytatott beszélgetéséből időközben megtudott valami óriási dolgot, s ez is betört elvágyódásainak és rémületeinek csatapiacára. Ez a friss tudomás, gondolta el, talán a lelki s az anyagi menekvés egérútja lesz.

A lelki menekvést őszintén kereste. Ismerünk közönséges álszenteket, akik hitek és érzelmek porát hintik a világ szemébe - Bulstrode azonban nem volt ezek közül való. Csupán a vágyai bizonyultak erősebbnek tételes hiténél, és lassanként sikerült vágyainak teljesültét e hitekkel egybehangolnia. Ha ezt is szemforgatásnak nevezzük, bizony olykor magunk is osztozunk benne, bármily hitet vallunk; ha akár fajunk tökéletesítését célozzuk, ha akár a világ rövides végét várjuk, ha akár a földet a szentelt lét gennygócának ítéljük, benne magunkkal, vagy akár az emberiség segítő közösségébe vetjük bizodalmunk.

A vallás ügyének szolgálatát választotta cselekedeteinek élethosszig való indoklásául - e szolgálat lehetőségéért imádkozott. Hiszen ki használná pénzét s hatalmát nálánál épületesebben? Ki lehetne alázatosabb s Istennek átszellemültebb szolgája? Márpedig Mr. Bulstrode világosan látta Isten ügyét, ezért arra kényszerült, hogy Isten ellenségeit keményen fenyítse, felhasználja, s ha lehet, pénztől s befolyástól távol tartsa. Még a gyümölcsöző befektetései is - holott Szerencse asszony a nagyvilági mosolyát ezekben ragyogtatja legfényesebben - megszentelődtek a haszon Istennek kedves felhasználásában.

Ez az okszerű gondolatsor nem jellemzőbb a keresztényi hitre, mint az elsöprő szavak használata az angolokra, ha szűkkeblű céljaikat takargatják. Nincs is olyan erkölcsi rendszer, amely erényünket meg ne ronthatná, ha mélyen belénk plántált emberségünkkel minduntalan össze nem mérjük.

Hanem az olyan ember, aki másban is hisz, mint tulajdon falánkságában, kell hogy a lelkiismerete hangját-mértékét figyelje, hozzá igazodván. Bulstrode mértéke az Istennek teendő szolgálat volt: „Bűnös semmi vagyok... a használat szentelt Isten edényévé... csak használtassam!” E hitébe kényszerítette fontosságának és hatalmának vágyát. S most elérkezett az a pillanat, mikor a szentelt edényt a meghasadás s a szemétre vettetés veszedelme fenyegette.

Mert mi lesz, ha Isten dicsőségének öregbítésére vállalt cselekedetei most a csúfolónak válnak eszközévé, s ama dicsőséget homályosítják? Ha a Gondviselés ilyenképp rendelkeznék, őt a templomból kiseprűzik, mintha tisztátalan áldozattal akart volna kedveskedni.

A töredelem szólamaival gyakorta élt. Ma azonban a töredelem keserűséggel kínálta, és a Gondviselés olyan engesztelő áldozatot követelt tőle, amely többnek látszott a hittételek takaros újrarendezésénél. Mintha más nézőszögből tekintett volna az isteni ítélőszékre is: a megalázkodás íme nem elegendő, a jóvátételt magára kell vállalnia. Bulstrode valójában úgy érezte, hogy e jóvátétellel istenének tartozik: nagy rémület kerítette hatalmába gyarló porhüvelyét, és a szégyen fenyegető réme új lelki szükséget támasztott benne. Nappal és éjjel, míg a megéledt múlt a lelkiismeretét ébresztgette, mindegyre azon gondolkodott, hogyan állíthatná helyre békéjét s bizalmát - azaz miféle áldozattal volna az isteni büntetés elhárítható. Rettegésében hinni kezdte, hogy ha valamely ösztönös jó cselekedetet tenne, Isten megváltaná rossz cselekedetének terhét. Hiszen vallásunk csak úgy változhat, ha érzelmeink már előkészítették a változást. A rettegés vallása pedig vademberi érzéseken alapul.

Aztán mégis látta Rafflest távozni a brassingi postakocsin, s a látvány némileg megkönnyebbítette - heveny rémülete elmúlt, de a vívódás nem szűnt meg, s végét kereste továbbra is. Így született az a nehéz határozat, hogy levelet ír Will Ladislaw-nak, a Cseresbe kérvén esti kilenc órára, magánjellegű megbeszélésre. Willt a hívás nem lepte meg különösebben. Az *Úttörő*-vel kapcsolatos új elképzeléseknek tulajdonította. Mikor azonban bevezették Mr. Bulstrode házi dolgozószobájába, a bankár elgyötört arca megdöbbentette. Már a nyelvén volt a kérdés -

„Beteg talán?" -, de még idejében észbe kapott, s csupán az iránt érdeklődött, megnyerte-e Mrs. Bulstrode tetszését az árverésen vásárolt festmény.

- Köszönöm, nagyon elégedett vele. Ma este a lányait vitte látogatóba. Azért is kértem ide ma, Mr. Ladislaw, mert közlendőm bizalmas természetű... mondhatnám, fájdalmasan bizalmas. Azt hiszem, álmában nem gondolná, hogy múltunk minket kettőnket összefűz.

Willt mintha áram ütötte volna. Amúgy is kényes érzékeit a múlt említése felborzolta, s várakozása éppen nem volt kellemes. Úgy tetszett, mintha álomfoszlányokban élne, s az álmot az a hangos boriszák továbbította volna ide a polgári tisztesség e súlyosan megviselt szobrához - márpedig ennek a beszéde, simulékony udvariassága éppúgy visszataszította, mint az álom elindítójáé. Színe láthatóan megváltozott, amint a választ kivágta:

- Álmomban sem, csakugyan.

- Megtört embert lát maga előtt, Mr. Ladislaw. Mégis e vallomásra, amelyet tenni készülök, más nem kényszeríthetne, mint hogy annak széke elébe állok, aki a lélekben olvas. Emberi törvények értelmében ön vallomásra engem nem bírhatna.

Will egyre kínosabban feszengett. Mr. Bulstrode elhallgatott, s fejét tenyerében pihentetve a padlót bámulta. Majd fölemelte vizsga tekintetét, és így folytatta:

- Értesülök, hogy édesanyját Sarah Dunkirknek hívták, s hogy családi köréből megszökött, és színésznőnek állt. Azt is hallom, hogy édesatyját később betegség sorvasztotta el. Megerősítené értesüléseimet?

- Igazak egytől egyig - felelte Will. Leginkább a sorrend lepte meg, a bankár bevezető célzásai után. Mr. Bulstrode azonban ma este lelkifurdalásainak sorrendjét követte. Nem kételkedett, hogy itt a vezeklés ideje, és valami hatalmas vágy hajtotta a bűnvallásra, hogy a megpróbáltatás pohara elmúljon végre tőle.

- Tud talán közelebbieket is édesanyjának családja felől? - folytatta.

- Nem. Nem szívesen beszélt róluk. Nyíltszívű, tisztességes asszony volt - mondta Will, szinte dühösen.

- Nem vádolnám semmivel. Anyját sem említette soha önnek?

- Annyit hallottam tőle, hogy anyja nem tud szökésének okáról. Mint szegény anyját emlegette, sajnálkozón.

- Ez a szegény anya lett az én feleségem - mondta Bulstrode, majd pillanatnyi hallgatás után hozzátette: - Követelése van rajtam, Mr. Ladislaw. Mint az imént mondtam, a követelés törvényesen nem behajtható, csupán lelkiismeretem érzi a súlyát. Engem e házasság gazdag emberré tett... s ez meg nem történt volna, vagy megtörténik, s a vagyon szerényebb... ha nagyanyja akkor fellelheti leányát. Úgy tudom, leánya ma már nem él.

- Nem - felelte Will. Gyanú és viszolygás oly erővel támadt fel benne, hogy maga sem tudta, mit tesz, mikor kalapját felkapta a padlóról, mint aki indulni készül. Nem akarta eszébe venni a felfedett kapcsolatot.

- Üljön le, Mr. Ladislaw, könyörgök - nézett rá Bulstrode ijedten. - A felfedezés váratlansága nyilván megdöbbentette. Úgy kérem azonban türelmét, mint aki már megroppant vívódásaiban.

Will újból leült, és sajnálkozón, de megvetéssel is tekintette az éltes férfi vállalt alázatát.

- Kívánságom az volna, Mr. Ladislaw, hogy jóvátehessem az édesanyján esett sérelmet. Tudom, hogy ön vagyontalan, ezért megosztanám önnel ama tárházat, amely úgyis az öné lenne, ha nagyanyja a lánya felől hírt szerezhet.

Mr. Bulstrode elhallgatott. Úgy érezte, lelkiismeretét kínos pontossággal tárja fel vendége előtt, és töredelme kedves Isten előtt. Will Ladislaw lelkiállapotát nem sejthette. El nem gondolhatta volna, mennyire felkavarta Raffles nyílt célzása, s hogy az ösztönös gyorsasággal kiegészített képet milyen szívesen adná át a feledésnek. Will pillanatokig nem felelt, amíg Mr. Bulstrode a vallomása végeztével földre szegezett szemét ismét rá nem emelte. Akkor Will a szeme közé nézett, és megkérdezte:

- Úgy vélem, tudta, hogy anyám él, sőt azt is, hol található.

Bulstrode szemlátomást zsugorodott. Reszketés állt a kezébe, reszketett az arca is. Nem várta, hogy közeledésére ilyen lesz a válasz, sem pedig hogy teljesebb vallomásra szorítják, mint amennyit maga szükségesnek ítélt. E pillanatban mégsem mert hazugsághoz folyamodni, csak elbizonytalanodott útjában, holott akkora bizalommal vágott neki.

- Nem tagadom, hogy sejtése alapos - felelte elhaló hangon. - Ezért is keresem a jóvátételt, hiszen ön az egyetlen megmaradt tagja ama családnak, amely általam veszteséget szenvedett. Remélem, megértő lesz szándékom iránt, Mr. Ladislaw, mivel többet kívánok kielégíteni, mint puszta emberi követelést, s mint említettem, törvényes kötelemmel nem is kell szembenéznem. Szándékom, hogy magam és családom jólétét szűkebbre fogván, évi ötszáz fontot biztosítsak az ön számára életem idején, majd halálom után a járandóság arányában részeltetem vagyonomból... sőt, ha kell, készségesen pénzelném bármi dicséretes tervét is. - Mr. Bulstrode ezután a lehető dicséretes tervek részletezésébe mélyedt, remélvén, hogy maga felé hajlíthatja Ladislaw-t.

Will azonban csökönyösen tekintett maga elé, száját biggyesztette, s hüvelykujjait mellényzsebébe akasztotta. Cseppet sem hatotta meg, amit hallott, és szilárdan felelte:

- Mielőtt ajánlatára válaszolnék, Mr. Bulstrode, egy-két kérdésemre kérnék felvilágosítást. Volt-e köze ahhoz az üzletághoz, amelyből vagyona származik, még a vagyonszerzés idejében?

Mr. Bulstrode első gondolata ez volt: „Raffles elmondta neki." Ámde hogyan térhet ki a válasz elől, ha a kérdést maga adta Ladislaw szájába? Ezért így felelt:

- Volt.

- S ez a cég tisztességtelen volt-e... igen vagy nem?... Vagy mondjuk, ha igazi természete napvilágra kerül, vajon tulajdonosait egy kalap alá vették volna-e tolvajokkal és más bűnözőkkel?

Will szántszándékkal fogalmazta kérdését ilyen metszően élesre.

Bulstrode-ot düh pírja öntötte el. A megalázkodásra fölkészült, azonban büszkesége és mindig kielégült zsarnoki hajlama felülkerekedett töredelmén, sőt félelmén is, hogy ez a fiatalember, akit jóságával akart elárasztani, bírájának teszi meg magát.

- A céget megalapították már jóval azelőtt, hogy én kapcsolatba kerültem vele, tisztelt uram. Az efféle vizsgálódás pedig nem önre tartozik - felelte halkan, elhatározottan.

- Énrám tartozik, igenis - mondta Will, és kalapját kezébe fogva készen állt az indulásra újból. - Csakis énrám tartozik, mert döntenem kell, hogy a kapcsolatot vállaljam-e, s a pénzét elfogadjam-e. Nekem a makulátlan tisztesség egyetlen birtokom. Születésem körülményeit,

rokonságomat óvnom kell aljas gyanúk árnyékától. S én itt valami mocskot érzek, amely felől nem tehetek. Ezt érezhette anyám is, azért mentette tisztaságát. Így kell tennem magamnak is. Ön tartsa meg ebül szerzett pénzét. Ha énnekem vagyonom volna, boldogan rátestálnám bárkire, aki bizonyíthatná, hogy az öntől hallottak nem igazak. Köszönetet csupán azért kell mondanom, hogy pénzét megőrizte mindmostanáig, mikor már a fejem lágya benőtt, hogy visszautasíthatom. Az ember legjobban úri becsületére vigyázzon. Kívánok jó éjszakát.

Bulstrode válaszolt volna. Hanem Will egy szempillantás alatt kinn termett a szobából, s a következő pillanatban önérzete már a bejárati ajtón is kitessékelte. Oly eszelős tiltakozás élt benne a családi szégyenfolt átvállalása ellen, hogy nem is ért rá elgondolni, vajon nem bánt-e érdemtelenül keményen Bulstrode-dal - nem sok-e ennyi pimasz kegyetlenség egy hatvan-esztendős embernek, amiért engesztelő áldozatát későn tenné meg.

A jelenetnek idegen hallgatója meg nem érthette volna sem Will dühödött visszautasítását, sem szavainak keserűségét. Csupán ő tudta, hogy büszkeségének minden sértett érzése mennyire Dorotheához és Mr. Casaubon ördögi végrendeletéhez fűzi. S föltörő érzései közt, melyek Mr. Bulstrode ajánlatának visszautasítására késztették, ott berzenkedett az is, hogy Dorothea elébe nem állhat, ha az ajánlatot elfogadja.

Bulstrode-ra iszonyúan hatott Will távozása. Sírt, mint egy megbántott asszony. Soha még Rafflesnél jobb ember nyílt megvetéssel nem bánt vele, s e megvetés mint a méreg járta át szervezetét. Vigaszt nem találhatott. És a sírás megkönnyebbülését sem élvezhette sokáig. Felesége s lányai hamarosan hazatértek. Meghallgatták a keleti hittérítő beszédét, mert oda jártak el, és roppantul sajnálkoztak, hogy a papa nem hallhatta, majd az érdekesebb részleteket szóról szóra ismertették vele.

Talán minden egyéb titkos gondolata közt az az egy kínált vigaszt, hogy Will Ladislaw aligha teregeti ki az este történteket.

HATVANKETTEDIK FEJEZET

Botskoros nemesek kenyereket ette,
Mogyeri királnak leányát szerette.

RÉGI REGE

Will Ladislaw-nak már csak az volt a szándéka, hogy Dorotheát újra láthassa, majd nyomban itthagyja Middlemarchot. A Bulstrode-dal zajlott jelenetére következő reggelen rövid levélben tudatta Dorotheával, hogy több ok marasztalta ezen a vidéken, és kérte, hogy mielőbb meglátogathassa Lowickban, mert valóban indulna már, addig azonban nem szívesen tenné, amíg a kért beszélgetésre mód nem nyílik. Küldöncre bízta, azzal, hogy vigye el a lowicki úrilakba, és várja meg a választ.

Az újabb búcsúzás esetlenségét teljességgel érezte. Utolsó szavait Sir James Chettam füle hallatára mondta el, és távozása szándékát végérvényesnek mutatta még az inas előtt is. A férfi méltóságát bizony próbára teszi, ha meg kell jelennie, ellenére mindenki várakozásának: a búcsú fájdalmat rejt, a második búcsú azonban vígjáték jelenetéül kínálkozik, sőt lehetségesnek látszott az is, hogy már távozása halogatását is gunyoros megjegyzések kísérik. Mégis tisztességesebbnek látta, ha nyíltan keresi a közeledést Dorotheához, mert a sikeres cselnél is jobb, ha Dorothea megérti, hogy nyílt szívvel várja a találkozást. Elválásuk alkalmával Will még nem értesült olyan eseményekről, amelyek másfelől vetettek világot viszonyukra, s az elválást véglegesebbé tették, mint Will addig hitte. Dorothea magánvagyona felől nem tudott, s mivel nem is gondolkodott soha efféléken, biztosra vette, hogy Mr. Casaubon végrendelete értelmében Dorothea koldusszegényen nyújthatná csak neki a kezét. S ezt el nem kívánta tőle még legtitkosabb álmaiban sem, nem, ha akár Dorothea vállalta volna az áldozatot. Friss volt még megdöbbenése anyja családja miatt is - márpedig ha e hír köztudomásúvá lenne, Dorothea barátainak valóban megvolna az okuk, hogy méltatlannak nevezzék. Mintha álom lett volna az álomban most az a titkos reménysége, hogy évek múltán legalább majd személyes tekintélyét mérheti össze Dorothea vagyonával. Mindezek a változások tehát feljogosítják, hogy fogadtatását kérje újból.

Csakhogy Dorothea azon a délelőttön nem kaphatta meg Will levelét, mert nem volt otthon. Nagybátyja jelentette be levélben azt a szándékát, hogy egy hét múlva hazautazik, ezért Dorothea először Freshittbe vitte meg a hírt, majd a Major felé folytatta volna útját, hogy nagybátyja néhány rábízott utasítását közvetítse - Mr. Brooke azzal küldte, hogy „az ilyesféle elfoglaltság könnyít az özvegyi sorson".

Ha Will Ladislaw hallhatja, miket beszélgetnek azon a délelőttön Freshittben, nyilván alaposnak látta volna azt a gyanúját, hogy némelyek gunyorosan célozgatnak búcsúzás után való hosszas maradására. Bár Sir James általában szólván megkönnyebbült Dorothea szándékait illetően, szigorú figyelemmel kísérte Ladislaw hadmozdulatait, sőt kémet is tartott Mr. Standish személyében, akit ilyenformán be kellett avatnia az ügy természetébe. Ladislaw kéthónapos elidőzése a rögtönös távozás szándékának kijelentése után újraélesztette Sir James gyanúit, vagy legalábbis igazolta viszolygását „ettől a fiatalembertől", akit magában csélcsapként jellemzett, mert természetes, hogy akit nem köt sem család, sem tisztes mesterség, az csak széllelbélelt fajta lehet. S éppen akkor kapott olyan hírt Standishtől, amely nem csupán Will-lel kapcsolatos balsejtelmeit igazolta, hanem arra is lehetőséget kínált, hogy Will veszélyét Dorothea feje fölül elhárítsa.

Szokatlan körülmények közt mindnyájan elbizonytalanodunk. Néha a legfenségesebb személynek is prüsszentenie kell, s olykor érzelmeink sem találnak méltóságosabb nyilvánulást. A derék Sir James ezen a reggelen annyira kifordult magából, hogy ugrásra készen várta, mikor mondhat valamit Dorotheának abban az ügyben, amely eddig mindkettőjük restelkedésére volt. Celiát nem használhatta közbenjáróként, mert úgy döntött, hogy az ő feleségének nem illik tudnia az efféle kerengő pletykákról, s már csak azon tanakodott, maga hogyan lehetne úrrá a szégyenén. S most Dorothea váratlan megjelenése mintha megfosztotta volna a kellemetlenkedés örömétől. Szorultságában mégis támadt valami használható ötlete. Felkapatta lovászát egy nyergeletlen lóra, és sietősen firkantott levélkét nyomott a kezébe, hogy juttassa el Mrs. Cadwalladerhez, aki szintén értesült a pletykáról, és méltóságában nyilván nem sérti, ha most a szükség úgy hozza, hogy újból feltálalja.

Dorotheát visszatartották, mégpedig azzal a jó ürüggyel, hogy Mr. Garth, akivel úgyis találkozni akart, egy órán belül megérkezik, Dorothea még ott beszélgetett Calebbel a kastély előtti murvás térségen, amikor Sir James meglátta a lelkész közeledő feleségét, s a szükséges utasításokkal elébe sietett.

- Elég! Értem én - szakította félbe Mrs. Cadwallader. - Ön megmarad ártatlannak. Én már olyan szerecsen vagyok, amelyiknek a korom sem árt.

- Nem olyan nagy jelentőségű az eset - jegyezte meg Sir James, mert nem tetszett neki, hogy Mrs. Cadwallader átlát rajta. - Csupán nem ártana Dorotheát felvilágosítanunk, hogy újból fogadnia nem tanácsos. Én pedig nem hozakodhatok elő a kérdéssel. A kegyed nyelve könnyebben fordul.

Fordult is, abban hiba nem volt. Amikor Dorothea végzett Calebbel, és hozzájuk lépett, úgy láthatta, hogy Mrs. Cadwallader merő véletlen s égből szaladt át a parkon, csupán Celiával áhított meg egy barátnői beszélgetést a csecsemőnevelés tárgyában. Mr. Brooke tehát hazaérkezik? Pompás! Remélhető, hogy az országgyűlési lázban s az úttörésből gyógyultan tér meg. S ha már az *Úttörő*-től van szó - valaki azt jósolta, hogy hamarosan úgy jár, mint a döglődő delfin: minden színt magára ölt vergődésében, mert Mr. Brooke ifjú pártfogoltja, a káprázatos Ladislaw elment vagy elmenőben van. Hallott-e Sir James valamit efelől?

A murván sétálgattak, és Sir James, ingerülten végigsuhintván lovaglópálcájával az egyik bokron, azt válaszolta, hogy hallott felőle, igenis.

- Vakhír! - állapította meg Mrs. Cadwallader. - Sem el nem ment, sem menőben nincs. Az *Úttörő* tartja a színét, Mr. Orlando Ladislaw pedig lilafoltos botrányba keveredett az önök Lydgate doktorának feleségével. Azt mondják róla, csinosabb nem is lehetne. És azt is mondják, a házukba úgy betérni nem lehetséges, hogy az ifjú hírlapírót ott ne találná az ember, a szőnyegen henteregve vagy a zongoránál kornyikálva. Hiába, az iparosvárosok erkölcse soha nem makulátlan.

- Azzal kezdte Mrs. Cadwallader, hogy az első hír vakhír Mr. Ladislaw felől. Meglehet, a második is az - válaszolta Dorothea feltámadó indulattal. - Annyi bizonyos, hogy ferde beállítás. Márpedig Mr. Ladislaw felől semmi célzatos hírt hallani nem akarok. Volt már igazságtalanságban része elég.

Dorothea indulatában nemigen bánta, hogy ítélkeznek érzelmei felől. De még ha lett volna a mérlegeléshez ideje, kicsinyes dolognak tartotta volna akkor is, hogy hallgatólag térjen napirendre a Willt sértő pletyka fölött, csupán azért, mert viselkedését félreérthetnék. Elpirult, s az ajka reszketett.

Ahogy Sir James rápillantott, megbánta cselét. Mrs. Cadwallader azonban, ki minden helyzetnek ura maradt, kifordította tenyerét, s máris készen állt a válasszal: - Az Ég adja, drágaságom! Adja tudniillik, hogy valahány pletyka a világon van, mind vakhírnek bizonyuljon. Csupán az a kár, hogy Lydgate doktor bolond fejjel middlemarchi lányt vett feleségül. Ha meggondolom, milyen jó házból született, kaphatott volna nemesvérű leányt is, ha nem is ilyen fiatalt, aki a mesterségét jobban megértette volna. Itt van például Clara Harfager. A barátai nem tudják, mit kezdjenek vele, pedig szép örökség vár rá. Ha Lydgate feleségül veszi, Clara már velünk lehetne a társas élet paradicsomában. De mit tegyünk? A más fejével nem gondolkodhatunk. Celia merre van? Menjünk be hozzá.

- Én máris indulok Tiptonba - jelentette ki Dorothea fensőbbségesen. - Isten önökkel.

Sir James nem tudott semmi okosat mondani, amíg Dorotheát a kocsijához kísérte. A cselekhez sosem volt szerencséje, többször okoztak már neki titkos keserűséget.

Dorothea kocsija bogyós növénybokrok közt és letarolt búzamezők mezsgyéjén görgött, ő azonban semmit sem látott a környékből. Könnyei kicsordultak, s végigfolytak az arcán - észre sem vette. Mintha undokká vált volna a világ, bizalomra végleg méltatlanná. - Nem lehet igaz... lehetetlen! - szólt benne az a hang, amelyikre szívesen hallgatott. Figyelmét mégis az az emlék foglalkoztatta, hiába nem hánytorgatta szívesen, hogy egy napon ott találkozott Will Ladislaw-val Mrs. Lydgate-nél, sőt az énekhangját is hallotta, zongorakísérettel.

„Azt mondta, soha olyat nem tenne, amit helytelenítenék... Bárcsak megmondhattam volna neki, hogy ezt igen helytelenítem" - szólt magában szegény Dorothea, mert haragjában is védte Willt. - Mindenki mocskolja előttem, de ha Will ártatlan, engem el nem keseríthetnek. Én pedig hiszem, hogy bűn nem férhet hozzá." Ezeket gondolta éppen, mielőtt kocsija begördült a Major íves kapuján, alig ért rá arcát letörölni s összeszedni a gondolatait, mi is itt a tennivalója. A kocsis megkérte, hadd fogja ki a lovakat egy félórára, mivel az egyik ló patkója meglazult, Dorothea pedig, tudván, hogy intézendői lesznek, levette özvegyi főfedőjét és kesztyűjét, amíg a fogadószobában egy szobornak dőlve a házvezetőnővel beszélgetett. Végül így szólt:

- Maradok még egy kicsit, Mrs. Kell. Fölmegyek a könyvtárba, és tételesen kimásolom nagybátyám leveléből a rámbízottakat, ha ugyan az árnyékrácsokat megnyitná nekem.

- Megnyitottam, asszonyom - felelte Mrs. Kell, Dorothea nyomában haladva, mert Dorothea már indult is fölfelé. - Mr. Ladislaw van odafönn, keres valamit.

(Will a vázlattömbjéért jött, mert holmijának csomagolása közben nem lelte, pedig el akarta volna vinni mindenképp.)

Dorotheát mintha mellbe vágták volna. Arcán mégsem tükröződött megdöbbenés, holott megrendítette a hír, hogy Will-lel találkozni fog. Mintha valami elveszett kedves holmijára talált volna rá. Amikor a könyvtár ajtajához ért, megkérte Mrs. Kellt:

- Ugyan menjen be, és jelentse, hogy itt vagyok.

Will már megtalálta vázlattömbjét, és a könyvtár túlsó végében az asztalra téve forgatta lapjait. Éppen azt az emlékezetes munkáját nézegette, amelyről Dorotheának az volt a véleménye, hogy kapcsolata a természettel nehezen tisztázható. Azt vizsgálta nagy gyönyörűséggel, s mikor a vázlatlapokat rendbe rázta, várakozóan gondolta el, hogy talán levél várja Middlemarchban Dorotheától. Ekkor szólalt meg az ajtóban Mrs. Kell:

- Mrs. Casaubon érkezett, fiatalúr.

Will sarkon fordult, s Dorothea már lépett is be. Ahogy Mrs. Kell becsukta az ajtót mögötte, szembetalálkoztak: egymásra néztek, s az az érzés áradt el mindkettőjükben hogy szót nem tűr ez a találkozás. Nem a zavar fojtotta beléjük a szót, hiszen mind a ketten érezték, hogy a végbúcsú közel, és a szomorú elváláson nincs mit szégyenleni.

Dorothea önkéntelenül nagybátyja karosszéke felé indult, az íróasztal mögé, Will pedig, ahogy a széket előzékenyen elmozdította az íróasztaltól, néhány lépést hátrált, és megállt szemben Dorotheával.

- Üljön le, kérem - mondta Dorothea, és kezét az ölébe ejtette. - Örülök, hogy itt találom. - Will megállapította, hogy az arca éppolyan, mint amikor Rómában először szorítottak kezet. Valóban letette gyászfátylas félkalapját - de Will látta azt is, hogy nemrég sírhatott. Dorothea izgatottságából azonban kipárolgott a düh, amint Willt meglátta. Most is, mint valahányszor, ha szemtől szembe kerültek egymással, Dorotheát bizalom töltötte el és a kölcsönös megértés boldog szabadsága - s hogy ölhetnének idegenek ilyen érzést néhány rosszakaratú szóval? Hadd szóljon ismét a lényünket eltöltő zene, hadd töltse meg örömmel-hanggal a levegőt körülöttünk... mit tesz, ha bajt sejtettünk két ilyen pillanat között?

- Ma reggel levelet küldtem Lowickba, kérvén, hogy ismét láthassam - mondta Will, és leült Dorotheával szemközt. - Indulóban vagyok, de el nem mentem volna, ha még egyszer nem szólhatok kegyeddel.

- Azt hiszem, búcsúzni jött Lowickba hetekkel ezelőtt... vagy hitte csak, hogy elmegy? - nézett rá Dorothea, s a hangja megremegett.

- Indultam akkor is, hanem egy s más azóta jutott tudomásomra... csupa olyasmi, ami jövendőm várakozásain változtat. Amikor elbúcsúztam, azt reméltem, megtérhetek majd egy napon. Most már nem hiszem. - Will elhallgatott.

- El akarta talán mondani e fordulat okait? - biztatta Dorothea félénken.

- El - vágta ki Will, s a fejét felkapva bosszúsan elfordult. - Persze hogy ezt akartam. Kegyed előtt és mások előtt engem csúnyán lejárattak. Becsületem hírbe került. Tudatni szerettem volna, hogy semmiképpen nem aljasodtam volna odáig... senkit abban a gyanújában meg nem erősítettem volna, hogy pénz után futok, mintha valójában... más után futnék. Nem kellett volna ellenem más gátakat emelni... a vagyon gátja épp elég.

E szóval felkelt, s indult, maga sem tudta, hová. A zárt erkély ablaka volt a legközelebb, s egy évvel ezelőtt ugyanígy nyitva állt, amikor talán ugyanebben az évszakban ott beszélgettek a kiszögellésében. Dorothea e pillanatban tökéletesen értette Will felháborodását. Csupán arról szerette volna meggyőzni, hogy ő nem bánt vele igazságtalanul, Will pedig úgy fordul el tőle, mintha ő is az ellenséges világ pártján állt volna.

- Ne higgye, hogy nekem is részem volt a befeketítésében - kezdte, aztán, mint aki könyörgőre fogja, fölkelt, és elfoglalta tavalyi helyét a zárt erkélyen, mondván: - Vagy felteszi, hogy a hitem megingott magában?

Mikor Will észrevette, hogy Dorothea mellette áll, megrezzent, és a tekintetét kerülve, kihátrált a zárt erkélyről. Dorotheát sértette visszavonulása, mert mintha egybehangzott volna vádló szavaival. Megvallotta volna szívesen, hogy ami történt, az őt magát éppúgy sújtotta, mint Willt, csakhogy ő tehetetlen. Ámde viszonyuk ezer apró buktatója, amelyeknek elsimítására soha nem jutott idő, azt a félelmét táplálta, hogy a kelleténél többet talál mondani. Nem hitte, hogy Will minden akadály ellenére feleségül venné, ezért az olyan szavakat is félretette, amelyek efféle hitét sejtetnék. Csupán Will legutóbbi vádjára felelte:

- Valóban nem hiszem, hogy ön ellen gátat kellett volna emelni.

Will nem válaszolt. Indulatainak viharos váltakozásában e szavakat gyilkosan semmitmondónak érezte. Sápadtnak és szerencsétlennek látszott dühös kitörése után. Az asztalhoz lépett, és vázlattömbjét kötözte össze, Dorothea pedig a zárt erkély bemélyedéséből nézte. Utolsó pillanataikat keserves hallgatásban töltötték. Mit mondhatott volna Will, mikor vallania tilos volt lényét eltöltő szenvedélyéről? Mit mondhatott volna Dorothea, ha egyszer segítséget nem ajánlhatott, ha egyszer Will jogos örökrészét magának kellett megtartania, s legfőként, ha Will ma mintha nem akarta volna fogadni az ő szerető bizalmát?

Will végül letette vázlattömbjét, és ismét az ablakhoz lépett.

- Mennem kell - mondta, s szemében keserűségre való furcsa fény villant, mintha belefáradt volna, hogy a fénybe hosszan tekint.

- Mihez kezd új életében? - érdeklődött Dorothea óvatosan. - Változtak-e szándékai, mióta egymásnak búcsút mondtunk?

- Változtak, igen - válaszolta Will mellékesen, mint aki elhárítja a kérdést. - Az első kínálkozó munkát elfogadom. Meg kell szoknia az embernek azt is, hogy öröm s remény nélkül éljen.

- Szomorú beszéd! - mondta Dorothea, könnyeit megelőzvén. Mosolyogni próbált, s hozzátette: - Egyszer megállapodtunk, hogy barátai vagyunk mind a ketten az elsöprő szavaknak.

- Nem akarom a lábáról levenni - felelte Will, s nekidőlt a zárt erkély kiszögellő falának. - Hanem némely pillanatot egyszer él meg az ember, s érzi utána, hogy a legjobb rész belőle kihalt. Azt panaszlom csak, hogy ez ilyen korán történik velem. Amit a világon mindennél jobban szeretnék, az nekem tilos... Nem elérhetetlen, mert tilos volna még akkor is, ha kezem kinyújthatnám érte. Büszkeségem és becsületem int megálljt... tiltja minden, amire csak a magam becsülését alapítom. Úgy élek tovább majd, mint az olyan ember, akinek a mennyei látomás egyszer megadatott.

Will elhallgatott, mert úgy képzelte, hogy Dorothea félre nem értheti szavait. Valójában olyan érzése támadt, hogy visszásságba kerül önmagával s felemlegetett magabecsülésével, oly nyilvánvalóan beszél - ámbár nem lehet udvarlásnak nevezni, ha imádottunknak elmondjuk, hogy udvarlás szándékával nem közeledhetünk felé. Legföljebb holdfényes árnya ez az udvarlásnak.

Dorothea azonban másként válogatott az emlékezetében. Megfordult a fejében, hogy Will őt áhítja legjobban a világon, de a kétség közbeszólt: közös élményeik megsápadtak, mikor azt az emléket idézte föl, hogy Willt mással teljesebb s folyamatosabb megértésben találta egyszer. Amit elmondott, mindazzal célozhatott arra a kapcsolatára is. Ami pedig kettőjük közt történt, annak véget vetett férje arcpirító végakarata. Dorothea némán állt, szemét álmatagon lesütötte, míg emlékképei hatására szomorúan úgy nem döntött, hogy Will Mrs. Lydgate-re céloz. De miért a szomorúság? Hiszen Will csak közölni akarta, hogy becsülete e viszonyban is folttalan.

Willt nem lepte meg Dorothea hallgatása. Az ő elméjében is egymást kergették a gondolatok, ahogy Dorotheát elnézte, s az a vakhit erősödött benne, hogy valami majd csak megakadályozza elválásukat - valami csoda, nyilván nem megfontolt szavaik. De vajon szereti-e Dorothea? Nem áltathatta magát azzal, hogy e kíntól szívesen megóvná. Azt sem tagadhatta, hogy szavainak alján titkos vágy lappang, a szerelem zálogát várja.

Egyikük sem tudta, mennyi ideig álltak ott csöndben. Dorothea végre fölemelte tekintetét. Megszólalt volna, mikor kinyílt az ajtó, és a kocsis jelentette:

- A lovakat befogtam, asszonyom, indulhatunk, amikor tetszik.

- Mindjárt - mondta Dorothea. Majd Willhez fordulva megjegyezte: - Tennivalókat kell még felírnom a házvezetőnőnek.

- Nekem pedig mennem kell - mondta Will, amint az ajtó becsukódott. Dorotheához lépett. - Holnapután itthagyom Middlemarchot.

- Minden tekintetben kifogástalanul cselekszik - állapította meg Dorothea halkan, mert a szíve táján érzett nyomástól nehezen szólt.

Aztán a kezét nyújtotta. Will szó nélkül fogta meg, mert Dorothea szavait méltatlanul hűvösnek ítélte. Szemük találkozott, de Will szeméből elégedetlenség tetszett ki, Dorotheáéból meg csak a szomorúság. Will elfordult, és a hóna alá kapta vázlattömbjét.

- Igazságtalanul soha nem bántam önnel. Kérem, tartson jó emlékezetében - mondta Dorothea, és elfojtotta feltörő zokogását.

- Miért kér ilyet? - nézett rá Will ingerülten. - Inkább az a veszély fenyeget, hogy minden mást kiejtek az emlékezetemből.

Dühe valóban felindult Dorothea ellen e pillanatban, s arra sarkallta, hogy haladék nélkül útnak eredjen. Dorotheával ez a szempillantásnyi idő s az utolsó szava értette meg, távoli biccentése, amint az ajtót nyitotta, hogy Will már nincs itt. Lerogyott a székre, s néhány pillanatig megkövülten ült, emlékek és érzések zuhatagában. Örömöt érzett először, fenyegetett örömöt, igaz - abban a felfedezésében, hogy Will őt szereti mégis, s e tiltott szerelem elől menekül. El kellett válniuk, igaz az is, de - Dorothea mélyet lélegzett, s úgy érezte, az ereje visszatér - legalább vonakodás nélkül gondolhat rá. E percben még könnyen viselte az elválást. Felfedezése, hogy szeret és szeretik, távol tartotta a bánatot. Mintha jeges teher olvadt volna le róla, a gondolatai végre szétáradhattak. A múltját is tágabb látószögből tekintette, örömét nem keserítette meg - talán teljesebbé tette éppen a visszafordíthatatlan elválás: vád, mások szemének-szájának kandi rosszakarata nem férhetett hozzájuk. Will viselkedése megsemmisítette a vádat, s álmélkodásra indította a rosszmájúakat.

Ha valaki Dorotheában olvashat, megértette volna most, miféle gondolat adja az erejét. Hogy teremtő képzelete felszabadult, boldogan fordult figyelmének apró tárgyai felé, miként a fogoly börtönfalának csöppnyi hasadékán át napvilághoz jut: Dorotheának egyszerre könnyű volt a lajstromra szednie a ház körüli tennivalókat. Derűsen adta ki utasításait a házvezetőnőnek, és amikor a kocsiba ült, szeme csillogott, s arca kipirult gyászos főfedője alatt. A sűrű fátylat hátravetette, és maga elé nézvén tűnődött, melyik úton indulhatott el Will. Büszke természete örvendezett, hogy Will íme mégis bűntelen, s minden érzését e meggyőződése irányította most: „Helyesen tettem, hogy megvédtem."

A kocsis a szürkéit most is szaporára fogta, mivel Mr. Casaubon semmiben nem lelte örömét, és türelmetlen volt, amíg az íróasztalához nem telepedhetett, ezért nógatta minden utazása során - Dorotheával is gyorsan gördült tehát a kocsi. Kellemes volt az út, az éjjeli eső eltüntette a port, az ég messzi kéklett, s a súlyos felhők elfelé úsztak. A föld boldog szigetnek tetszett a hatalmas boltozat alján, és Dorothea nem bánta volna, ha Willt utolérik, hogy még egyszer láthassa.

Egy kanyarulat után egyszerre meglátta: ott ment, vitte a vázlattömbjét a hóna alatt. A következő pillanatban már el is haladtak mellette. Will megemelte a kalapját, és Dorotheában megszólalt a lelkiismeret, hogy, íme, ő boldogságfelhőben gördül tova, Will pedig gyalogosan elmarad mögötte. Nem bírt visszafordulni. Úgy tetszett, mintha tenger közömbös apróság férkőzött volna közébük, és kétféle útra terelte volna őket, s így mind távolabb jutva egymástól,

hiába visszanézni is. Már vissza sem inthetett, mondván: „Hát el kell válnunk csakugyan?”, sem a kocsiját meg nem állíthatta, hogy fölvegye. Inkább most kezdte látni a föltornyosuló indokokat, amelyek mind eltérítik majd attól, hogy e nap elhatározását megmásítsa.

„Csak tudtam volna előbb... bár tudtam volna!... Akkor zavartalan örömmel gondolhatnánk egymásra, ha el is kellett válnunk. S ha legalább az örökrészét kifizethettem volna, hogy a sora könnyebb legyen!” Ilyen kívánságok foglalkoztatták. A világ figyelő szemét mégis oly súllyal érezte magán, hogy hiába volt független, valahányszor Will szükségére gondolt, eszébe jutott az is, mennyire helytelenítené a környezetében mindenki viszonyuk szorosabbra válását. Ezért érthette meg teljesen Will viselkedésének kényszerítő okait. Hogyan is álmodhatná, hogy valaha eltöri azokat a korlátokat, amelyeket az ő férje állított közébük? Vagy akár ő, az özvegye, letörheti-e?

Willben mindegyre keseredett a bizonyosság, ahogy a kocsi távolodott. Apróságok felingerelhették, s most, amint Dorotheát elhajtani látta, magát pedig ágrólszakadt módjára róni az utat, egyszerre úgy érezte, minden tette a merő szükség parancsa, és állhatatossága önáltatás. Hiszen nem szerzett biztosítékot, hogy Dorothea szereti - s vajon akad-e ember, aki ilyenkor boldog, hogy a megpróbáltatás mind őrá hárul?

Will az estét Lydgate-éknél töltötte. Másnap este már messze járt.

HETEDIK KÖNYV
Két kísértés

HATVANHARMADIK FEJEZET

Az ember kisebb, mint e kicsiségek.

GOLDSMITH

- Találkozik-e mostanában tudós fénixével, Lydgate-tel? - érdeklődött Mr. Toller barátainak adott karácsonyi vacsoráján a jobbján ülő Mr. Farebrothertől.

- Sajna, ritkán - felelte a lelkész. Felkészült, hogy vissza kell vernie Mr. Toller piszkálódását, amely az új orvostudományba vetett hitére szokott irányulni. - Messze szakadtam, neki pedig sok a dolga.

- Sok-e? Örülök, hogy hallom - jegyezte meg Minchin doktor, s udvarias figyelmébe némi meglepetés vegyült.

- Rengeteg idejét áldozza az új kórházra - folytatta Mr. Farebrother, nem minden célzatosság nélkül. - Szomszédomtól, Mrs. Casaubontól hallok mindig felőle, mert ő gyakran bejár hozzá. Elmondja, hogy Lydgate éjt nappallá téve dolgozik, és felvirágoztatja Bulstrode alapítványát. Új osztályt szervez éppen, arra az esetre, ha a kolera meglátogatna bennünket.

- És elméleteket gyárt, hogy majd a betegein kísérletezhessen - jegyezte meg Mr. Toller csípősen.

- Ugyan, Toller, legyen őszinte - biztatta Mr. Farebother. - Van magának több esze annál, mint hogy a fiatal kutatókat bunkózná, akár az orvostan terén tevékenyek, akár másutt. Ami pedig a kolerát illeti, az a gyanúm, hogy egyikük sem tudja, mihez is kezdene vele. Aki utat tör, a maga nyakába rántja a bajt, nem a más nyakába varrja.

- Ti ketten Wrenchcsel csak hálásak lehettek neki - nézett Minchin doktor Tollerre -, hiszen Peacock betegeinek java hozzátok vándorolt át Lydgate jóvoltából.

- Kezdő létére nagylábon él - állapította meg Harry Toller, a serfőző. - Alighanem északon élő rokonai állják a számláját.

- Remélhető - vélekedett Mr. Chichely -, különben nem lett volna illő, hogy ezt a szép lányt vegye feleségül, akiben mindnyájan gyönyörűségünket leltük. A kiskésit, hát persze hogy megorrol az ember az olyan férfira, aki a város legszebb lányát halássza el mindenki elől!

- Az ám! S a legjobbat! - tódított Mr. Standish.

- Az én Vincy barátom nem nagyon lelkesedett a házasságért, annyit tudok - árulta el Mr. Chichely. - Ő nem sokat segített, az biztos. Hogy a férj rokonai mennyire nyúltak az erszényükbe, afelől nem hallottam. - Mr. Chichely óvatosra fogta a szavait.

- Nem hiszem én, hogy Lydgate kenyérkeresetet lát a gyakorlatában - jegyezte meg Mr. Toller gunyorosan. Ezzel el is ejtették a tárgyat.

Nem először történt, hogy Mr. Farebrother célzásokat hallott Lydgate költséges életmódjára, amelyet orvosi gyakorlatából nemigen fedezhet, de nem tartotta valószínűtlennek, hogy holmi külön pénzforrások bátorították a házassága körüli nagy felhajtásra, s talán e források óvják attól is, hogy orvosi jövedelmében csalatkoznia kelljen. Amikor egy estéjét rászánta és bement Middlemarchba, hogy Lydgate-tel elbeszélgethessen, mint régen, izgatottságot tapasztalt benne - nem hallgatott nagyokat, és nem törte meg a hallgatását hirtelen erővel, ha valami mondanivalója kínálkozott, hanem beszélt folyamatosan. Érveket sorakoztatott fáradhatatlanul

némely biológiai nézetek mellett és ellenében, mégsem mondott semmi olyan merészséget, mint azelőtt, folytonos töprengése egy-egy határkövét téve le, mint például: „a tudományos kutatásnak akár a szívműködésnek összehúzódása-ernyedése legyen", vagy „az ember értelmének rugalmasan kell tágulnia-szűkülnie a teljes szemhatár s a tárgylemez látóhatára közt". Azon este a dolgozószobájában mintha a személyes kérdések elől igyekezett volna kitérni szapora beszédével. Nemsokára átmentek a szalonba, és Lydgate, miután zenét kért Rosamondtól, csöndben süppedt karosszékébe, s a szemében furcsa fény csillogott. „Talán csillapítót szed - fordult meg Mr. Farebrother fejében - fájdalmas izomrángására... vagy szakmai bajaira."

Álmában sem gondolta volna, hogy talán a házassága körül lehet a hiba. Úgy hitte, mint mindenki, hogy Rosamond szeretetre méltó, kezes teremtés, bár ő maga jelentéktelennek ítélte: a leányiskola mintanövendékének. Anyja sem bocsáthatta meg neki, hogy Henrietta Noble-on mindig keresztülnéz. „Fontos, hogy Lydgate beleszeretett - állapította meg a lelkész -, s hogy az ízlése szerint való."

Azt is megértette, hogy Lydgate büszke férfi. Mivel azonban benne a büszkeség férge nem fészkelődött, nagy mellényben sem járt, és legfeljebb arra volt hiú, hogy a bolondságot meg az aljasságot kerüli, alig érthette meg, miért húzódik vissza Lydgate, mintha tűzbe kellene nyúlnia magánügyeinek említésétől is. A Tolleréknél lezajlott beszélgetés után pedig a lelkész hamarosan olyasmi felől értesült, ami arra indította, hogy az első kínálkozó alkalommal jelezze Lydgate-nek: ha a szívét ki akarná önteni, baráti jóakarattal hallgatja.

Az alkalmat Vincyék újévi estélye hozta meg, amelyre Mr. Farebrothert azzal az ellenállhatatlan kérleléssel hívták, hogy nem felejtkezhet meg régi barátairól mindjárt az első évben, mihelyt a dolgát az Isten felvitte, hogy tudniillik javadalmas pap lett. S a társaság csakugyan régi baráti körükből gyűlt egybe: meghívták a Farebrother család valamennyi hölgytagját, a Vincy gyerekek mind az asztalnál ültek, Fred pedig azzal szorította sarokba anyját, hogy ha Mary Garthot nem hívja, Farebrotherék orrolnának meg érte, hiszen Mary oly jó barátjuk. Mary is eljött tehát, és Freddel madarat lehetett volna fogatni, bár örömén bánatpöttyek ütköztek ki itt-ott: diadallal töltötte el, hogy anyjának látnia kell, mekkora jelentőséget tulajdonítanak Marynek a társaság oszlopos tagjai, viszont féltékenység nyilallt belé, amikor Mr. Farebrother Mary mellé telepedett. Fred a tulajdon érdemeit soha nem számlálgatta mindaddig, amíg a rettegés meg nem lepte, hogy Mr. Farebrother „kiüti a nyeregből", s e rettegése máig el nem múlt. Mrs. Vincy nagyasszonyi ragyogásából szánakozva tekintett le a kis Maryre, engedetlen hajára, bájrózsák nélkül való arcára, és nem tudta, mit gondoljon. Hiába próbálta elképzelni, hogy Mary menyasszonyi ruháját készítgeti aprólékos gonddal, vagy hogy megbékélten simogatja unokái fejét, akik egytől egyig „a Garth-pereputtyra ütöttek". A társaság mindenesetre vidám volt, Mary kivált csillogott, mert Fred nevében is örült, hogy barátai íme jobb szemmel nézik, s nem bánta azt sem, ha látják, milyen nagyra tartják őt az olyanok, akiket a Vincy család döntőbírául elfogad.

Mr. Farebrother észrevette, hogy Lydgate mintha unatkozna, Mr. Vincy pedig a legszükségesebbre szorítkozik, ha vejéhez szólnia kell. Rosamond hűvös nyugalommal viselkedett, és csak a lelkésznél jóval finomabb megfigyelőnek tűnt volna fel, hogy férje iránt milyen közömbös, még akkor is, ha meggondolják, hogy a szerető feleségeknek is megszabja az illem a társaságban mutatható érdeklődés határait. Valahányszor Lydgate beleszólt a beszélgetésbe, Rosamond mindig másfelé nézett, mint valamely kőbe faragott, semmibe tekintő Pszükhé. Mikor pedig beteghez hívták, s egy-két óra múltán visszatért, felesége fel sem rezzent, holott megjelenését a társaságban tizennyolc hónappal ezelőtt úgy értékelte volna, mintha milliós érkezett volna a tízesek közé. Valójában figyelte Lydgate hangját és mozdulatait, jóakaratú

szórakozottsága a társas illem sérelme nélkül kimutatott belső ellenkezésének volt a jele. A hölgytársaság a szalonban időzött, mikor Lydgate-et az édesség mellől elszólították, és Mrs. Farebrother, Rosamond a közelébe kerülvén, megjegyezte: - Nem sokat élvezheti férje társaságát, Mrs. Lydgate.

- Bizony az orvos éje-nappalával betege rendelkezik, kivált ha hivatásához annyira hozzánőtt az orvos, mint Mr. Lydgate - felelte Rosamond, és nem telepedett le, hanem állt is odább, amint e kimunkált kis szónoklatát kivágta.

- Elkeserítően unalmas lehet szegénynek, ha más társasága nincs - fűzte hozzá Mrs. Vincy, mert ő ült az idős hölgy oldalán. - Ez akkor fordult meg a fejemben, amikor Rosamond betegeskedett, és én voltam mellette. Hiszen tudja, Mrs. Farebrother, milyen kedélyes a mi otthonunk. A vidámság barátja vagyok magam is, és Mr. Vincy ugyancsak szereti a népes társaságot. Más az olyan férj, aki csak kapja magát és szalad, akár éjjel három az óra, és sose tudni, mikor tér haza, s hozzá még zárkózott, büszke ember, azt hiszem. - A kotnyeles Mrs. Vincy utolsó félmondatát mintegy zárójelbe foglalta. - Szerencse, hogy Rosamond angyali természet. A fiaim gyakran bosszantották, azonban soha nem hozhatták ki a sodrából. Karon ülő kora óta nem volt rá panaszom, a rózsás egészségére sem. Hála istennek, gyermekeim egytől egyig jó természetűek.

Elhihette ezt bárki, ha Mrs. Vincyre nézett, amint most félkalapjának szalagjait hátravetve mosolygott rá három leánykájára. Csakhogy a héttől tizenegy éves gyermekekre vetett mosolynak be kellett foglalnia Mary Garthot is, mert a három leányka a sarokba vonta, hogy meséljen nekik. Mary éppen bevégezte a Rumpelstilzchen ízes történetét. Tudta szóról szóra, mert Letty valahányszor tudatlan szüleinek fejére olvasta kedvenc piros kötetéből, Louisa, Mrs. Vincy szíve csücske, kerek szemmel, elragadtatottan kiabálva szaladt anyjához: - Jaj, mamám, a kis ember akkorát ugrott a földbe, hogy nem bírta a lábát kihúzni!

- Jól van, csillagom - mondta az anyja -, majd holnap töviről hegyire elmeséled. Most menj, és hallgasd tovább! - S ahogy szeme követte Louisát a mesélősarokba, elgondolta, ha Fred újból meghívná Maryt, nem szól ellene majd, hiszen a gyerekeket oly jól szórakoztatja.

A sarok azonban e pillanatban még jobban megelevenedett, mert Mr. Farebrother odatelepedett Louisa mögé, s a térdére vonta. A lánykák követelőztek, hogy hallgassa meg ő is a Rumpelstilzchent, Mary pedig mesélje el újból. Mr. Farebrother is csatlakozott a követeléshez, és Mary zokszó nélkül újrakezdte, formásan, szépen, szó szerint úgy, mint előbb. A közelben ülő Fred zavartalanul élvezhette volna Mary sikerét, ha Mr. Farebrother nem tekintett volna rá oly nyilvánvaló csodálattal, miközben feszült érdeklődést tettetett, hogy a gyerekek kedvére legyen.

- Eztán nem kéred többet a félszemű óriást, Loo - jegyezte meg Fred végezetül.

- Dehogyisnem! Most mondd el mindjárt! - kiáltott Louisa.

- Menj, fáradt vagyok. Mr. Farebrothert kérd meg.

- Úgy van - helyeselt Mary. - Kérd meg Mr. Farebrothert, meséljen neked a hangyákról, akiknek a gyönyörű házát lerombolta az a Tom nevű óriás, és azt hitte, nem bánják, mert nem hallotta a sírásukat, se azt nem látta, hogy a zsebkendőjüket előveszik.

- Tessék szíves! - nézett fel Louisa könyörgőn a lelkészre.

- Vén pap vagyok én, hallod. Ha én kinyitom az iszákomat, abban csak prédikációt látok. Parancsolsz egy prédikációt? - érdeklődött Mr. Farebrother, és száját komoly ráncokba vonva feltette olvasószemüvegét.

- Tessék szíves! - hangoztatta Louisa bizonytalanul.

- Lássuk csak. Mondok egyet a sütemény ellen. A sütemény gonosz dolog, legkiváltképp ha édes, és szilvát dugtak belé.

Louisa a szívére vette a hallottakat, leszállt a lelkész térdéről, és Fredhez osont.

- Aha. Úgy veszem észre, újév napjához nem illik a lelkibeszéd - állapította Mr. Farebrother, s fölkelvén odébbállt. Fölfedezte, hogy Fred újabban féltékenyen tekint rá, meg azt is, hogy féltékenysége nem öli ki őbelőle a csodálatot Mary iránt.

- Bájos fiatal teremtés ez a Miss Garth - jegyezte meg Mrs. Farebrother, a fiát figyelvén.

- Az - hagyta helyben Mrs. Vincy kötelezőleg, amint az idős hölgy várakozón fordult feléje. - Kár, hogy nem csinosabb.

- Nem mondanám - jelentette ki Mrs. Farebrother. - Nekem tetszik az arca. Szépséget meg nem kívánhatunk, ha a Jóisten az ő bölcsességében éppen anélkül akart megalkotni egy talpra-esett fiatal leányt. Én a jó modort előbbre valónak tartom. Miss Garth pedig megáll bárminő rangúak között.

Az idős hölgy hangja határozottan csengett, mert remélte, hogy Mary még a menyévé lehet. Mary vonzalma Fred iránt nem volt köztudomású, ezért a lowicki lelkészház három hölgye hitte, hogy Camden végül megkéri a kezét.

Új vendégek érkeztek, ezért a szalont a zene s a társasjátékok színterévé tették, a whist-asztalokat pedig a fogadószobából nyíló csöndesebb helyiségben állították fel. Egy játszmába Mr. Farebrother is beszállt, hogy kedvére tegyen anyjának, aki whistező kedvében az új módi meg a botránkozás ellen való tiltakozását látta, s még egy renonsznak is becsülete volt előtte. Végül azonban Mr. Chichelyt ültette le maga helyett, és kisétált a kártyaszobából. A fogadó-szobában Lydgate-tel találkozott. Éppen a felöltőjét vetette le.

- Téged kereslek - mondta a lelkész. Nem mentek be a szalonba, hanem ott a fogadószobában állapodtak meg a kandalló előtt, ahol a fagyos léghuzamban felizottak a fahasábok. - Látod, most már könnyedén állok fel a whistasztal mellől - mosolygott Lydgate-re -, amióta nem kell pénzért játszanom. Azt hallom Mrs. Casaubontól, hogy a szerencsém neked köszönhetem.

- Hogyhogy? - érdeklődött Lydgate tartózkodóan.

- Persze, te nem akartad, hogy megtudjam. Ezt nevezem szűkkeblűségnek. Miért ne tudhatná meg az ember, ha jót tesznek érte? Nekem nem lesznek ellenségeimmé, akik lekötelezték. Ha tudom, hogy mindenki jót tesz velem, szívesen vagyok mindenki szolgája.

- Nem értem, mire célzol - mondta Lydgate -, ha ugyan arra nem, hogy egyszer beszéltem rólad Mrs. Casaubonnal. Igaz, nem gondoltam, hogy nem állja a szavát, és említést tesz a beszélgetésünkről - folytatta, vállával a kandalló sarkának dőlve, és lelkesedés nélkül tekintett barátjára.

- Valójában Brooke kottyantotta ki a minap. Azzal bókolt nekem, milyen örömmel hallotta, hogy megélhetéshez jutottam, azon az áron, hogy te keresztülhúztad a számításait. Majd Kenhez és Tillotsonhoz hasonlított és más effélékhez, amíg Mrs. Casaubon meg nem elégelte.

- Az a hígvelejű vén tokos! - fakadt ki Lydgate bosszúsan.

- Én nem bántam, hogy akkor csorrant ki éppen. Inkább azt nem értem, tisztelt barátom, miért rejtegeted előlem a jószolgálatodat? Hiszen a jószolgálat kétségtelen. Az ember elégültségét mi sem zabolázza jobban, mintha rájön, hogy józan élete mennyire függvénye a pénznek: nem

mondja el a miatyánkot visszafelé az ördög örömére, ha az ördögnek nem tartozik. Én pedig már nem lesem a szerencse mosolyát.

- Nem tapasztaltam, hogy szerencse nélkül pénzre szert tenni lehetne - jegyezte meg Lydgate. - Ha meg szellemi munkával szerzi az ember a szerencse éppenséggel elengedhetetlen.

Mr. Farebrother megsejtette e beszéd rejtett értelmét, bármily szöges ellentétben volt is Lydgate hajdani véleményével. Az efféle keserűség a szorongatott ember gyilkos kedvéből fakad. Ezért inkább nyájasan elismerte:

- Bizony, a pénzkeresésnek tövises az útja. Ezért könnyebb az olyannak, aki jó barátokkal dicsekedhet, mert azok időről időre tehetségükhöz mérten segítik.

- Persze - vetette oda Lydgate, s az órájára pillantott. - Mindenki szereti fölfújni a baját.

Világosan látta, hogy Mr. Farebrother a segítségét ajánlotta, ő pedig el nem fogadhatta. Elszánt mivoltunkat pompásan szemlélteti, hogy Lydgate-et hiába töltötte el hosszú ideig melegség, ha arra gondolt, hogy a lelkésznek baráti szolgálatot tehetett - mikor felismerte, hogy a lelkész viszontszolgálatát ajánlja, megfagyott. Még mit nem kell megérnie? Panaszolja el talán az esetét? Célozgasson a segítség módjára? Az öngyilkosság e pillanatban könnyebbnek tetszett.

Mr. Farebrother nyomban észrevette Lydgate visszahúzódását. Viselkedése pedig sohasem tűrte az ellentmondást, amit a megjelenésének méltósága is hangsúlyozott: ha Lydgate kitért, nem lehetett a meggyőzés finomabb módszereihez nyúlni.

- Mennyi az idő? - kérdezte a lelkész, és nagyot nyelt.

- Tizenegy múlt - felelte Lydgate. Azzal beléptek a szalonba.

HATVANNEGYEDIK FEJEZET

ELSŐ ÚR *Itélet sujtsa azt, kinél a hatalom.*

MÁSODIK ÚR *Várj, hamis jószág az! Fenyegető*
Pestist el nem riasztasz őrtoronnyal,
S érveid csalétjának nem hódol a ponty.
Erőd vagy kétszántu, vagy semmis. Ne legyen
Igazad sem, ha nincsen foganatja.
S a tettnek fele tűrés. Engedelmesség
Teszi paranccsá a parancsot.

Ha Lydgate történetesen megnyílik, tudta volna akkor is, hogy Farebrothertől aligha kaphatná meg az épp égetően szükséges segítséget. Az év végével együtt érkeztek az iparosok számlái, Dover foglalása a bútort fenyegette, és csak érzékeny lelkű betegeitől csordogált némi tiszteletdíj - a lowicki és freshitti sommásabb jövedelmeknek hamar került helyük -, s Lydgate pénzzavarán ezer font segíthetett volna, melyből a legkínzóbb adósságok kifizetése után maradt volna annyi, hogy a szorongatottak reménykedő fordulatával élve, „lélegzethez juthat."

A kellemes karácsonyból következik a boldog újév, amikor is polgártársaink fáradságuk- s árucikkeikért a fizetséget várják, hiszen nemhiába mosolyogtak annyit, amíg szomszédaikra rásózták. A gondok ekképpen sűrűsödtek Lydgate körül, olyannyira, hogy más nem is foglalkoztatta tartósabban, még a naponként kínálkozó gyógyászati kérdések sem. Nem volt pedig felfortyanó természetű ember. Szellemi tevékenysége, odaadó jó szíve, de keménykötésű szervezete is hozzásegítette, hogy rendületlen viselje az alig tűrhető körülményeket is. Most azonban állandó ingerültség kínozta, amely nem csupán egy-egy bosszúságból táplálkozott, hanem a bosszúságok alján lappangó mélyebb réteg bosszúságból, hogy az erejét pazarolja, és régi céljaival visszás apróságokon tépelődik. „Ilyesmin kell az eszemet jártatnom, holott gondolkodhatnék különb mindenfélén" - ez a visszatérő érv vert tüskét minden percébe.

Némely urak elégedetlenségükben pompás irodalmi arcképeknek szolgálnak tárggyal. Ők ugyanis az unalom vermének tekintik e földi világot, melybe nagy lelkük beleesett - e vélt nagyság s a világ reménytelen cseppségének összemérése mégis nagy megkönnyebbülésükre van. Lydgate nehezebben tűrte elégedetlenségét. Az az érzés nyomasztotta, hogy a gondolat és a cselekvés szebb léte körülötte burjánzik, ő meg itt vívódik önző félelmekkel, filléres aggodalmakkal. Baja valóban nyomorúságosnak tetszhetne - az olyan emelkedettek szemében, akik kontókönyvet csak Istennél tartanak. A földi nyomorúságot élte, igen - ám az emelkedettnek nem mondható többség számára nincs más menekvés a nyomorult filléreskedésből, mint kapzsi ösztöntől megszabadulni, s vele az aljas számításoktól, kísértésektől, mások halálának várásától, lókupeci öndicsérettől, hivatalhajhászástól, vagy attól akár, hogy általános felfordulás képében várják a szerencsét.

E nehéz járom ellen lázadozva jutott Lydgate ingerült lelkiállapotába, amely Rosamondot mindinkább eltávolította. Az ezüstnemű visszajuttatását követően több ízben megpróbálta rokonszenvét megnyerni takarékossági terveinek, s a karácsony fenyegető közeledtével indítványai mind határozottabbra váltak. - Egy szolgáló is megtenné, s élhetnénk akár szűkösebben - ajánlotta. - Én például beérem egy lóval is. - Mert Lydgate, amint láttuk, gyakorlatibb ésszel kezdett számolni, s a látszatnak szóló büszkesége korántsem hetykélkedett annyira, mint az a másik, amely a fizetésre képtelen adóst vagy a kunyerálót látta magában.

- Hogyne, szélnek eresztheted a másik két szolgálót, ha parancsolod - hangzott Rosamond válasza. - Bár szerintem helyzetedre nézve igen sérelmes, ha szegényesen kezdünk élni. Betegeid száma ezzel ugyan nem gyarapszik.

- Drága Rosamondom, én nem jókedvemből beszélek. Költségesen kezdtük közös életünket. Peacock, mint tudod, jóval kisebb házban lakott. Az én hibám, megvallom. Körültekintőbb lehettem volna, verést érdemelnék érte, ha ugyan lenne, aki kirója a fenyítéseket, hogy megszokott módodnál szegényesebb életbe rántottalak. Mégis mintha azért házasodtunk volna össze, mert szerettük egymást, nemde? S e szeretet talán megbékéltet a szerényebb sorssal, amíg a dolgunk jobbra nem fordul. Ugyan, drágám, tedd le már azt a munkát, és gyere ide.

Valójában hűvösen tekintett Rosamondra mostanság, mégis irtózott a szeretetlen jövőtől, és úgy határozott, minden lehetséges módon fel fogja tartóztatni a közeledő elhidegülést. Rosamond engedelmeskedett, és Lydgate a térdére ültette. Rosamond azonban a lelke mélyén elzárkózott. Annyit látott csak szegény, hogy a világot nem a kedvére rendezték el, s hogy Lydgate e világ képének viselője. Férje átfogta derekát, s másik kezét Rosamond két kezére tette - ez a hányavetinek tetsző ember mindig gyengéden bánt a nőkkel, mert mintha egy pillanatra sem feledte volna törékeny alkatukat és testük-lelkük ingatagabb egyensúlyát. Majd ismét megpróbált Rosamond lelkére beszélni:

- Azt veszem észre most, hogy nagyobb figyelemmel kísérem a háztartást, Rosy, mennyi pénz úszik el hiába. Talán a cselédség nemtörődöm, talán a társaságunk nagy. Rangunkbéliek kevesebb pénzből gazdálkodnak. Egyszerűbb holmival beérik, vagy körmösebben élnek? Úgy tetszik, jövedelmünk terhei nagyok. Wrenchék sokkalta szerényebbek, holott Wrenchnek több a betege.

- Ó, hát Wrenchékkel példálózol! - fakadt ki Rosamond, s elfordította a fejét. - Valamikor azt hallottam, hogy elkeserítő az életmódjuk.

- Valóban rossz ízlésűek... Ha rájuk néz az ember, elmegy a kedve a takarékosságtól. Ennyire nem kell elmenni. Azt kockáztattam meg csak, hogy jobban kimérik a lépést, bármilyen virágzó Wrench gyakorlata.

- Miért ne virágozhatnék a te gyakorlatod is, Tertius? Mr. Peacock felvirágoztatta. Neked csak arra kellene vigyáznod, hogy meg ne sértsd a betegeket, és ahogy a többiek, te is eladhatnád nekik a patikaszert. Nagyszerűen indultál, akárhány jó házhoz hívtak. Különcködésnek nincs helye a mesterségedben. A betegek kedvét kellene keresned - mondta Rosamond korholóan.

Lydgate felbosszankodott. A női gyöngeséget szívesen viselte, de nem a nőuralmat. A vízitündér sekélyes lelke bájos lehet, amíg ítélőbírának meg nem teszi magát. Azonban úrrá lett indulatán, és zsarnoki kedvéből csak ennyit árult el:

- A mesterségem dolgában magam döntök, Rosy. Más kérdésben kell együtt döntenünk. Neked elég annyit tudnod, hogy jövedelmünk igen szűkös... alig négyszáz font vagy még kevesebb, és nem is lesz több egy ideig. Ehhez kell mérni az életünket.

Rosamond néhány pillanatig némán nézett maga elé, majd megjegyezte: - Bulstrode bácsikámnak fizetést kellene adnia, kárpótlásul azért az időért, amit a kórházban töltesz. Nem helyes, hogy ingyen dolgozol.

- Mindjárt kezdetben megállapodtunk, hogy szolgálataim ingyenesek. E kérdést illetően ismét kár a szóért. Egyetlen lehetőségünkre rámutattam - mondta Lydgate türelmetlenül. Aztán fékezte bosszúságát, és csöndesebben folytatta: - Más módját látom, hogy pillanatnyi nehézségeinktől szabaduljunk. Azt hallom, hogy az ifjabb Ned Plymdale feleségül veszi Miss Sophy Tollert. Gazdag emberek. Módjukhoz illő ház nem nagyon kínálkozott Middlemarchban.

Biztosan tudom, hogy ezen a házon kapnának, akármekkora a bére. Megbíztam Trumbullt, hogy tárgyaljon az ügyben Plymdale-lel.

Rosamond lesiklott férje térdéről, s a szoba túlsó végébe sétált, ott megfordult, s ahogy Lydgate-tel szembejött megint, látszott, hogy könnyei megindultak - ajkába harapva igyekezett sírását leküzdeni. Lydgate is kínlódott. Düh emésztette, s úgy érezte mégis, hogy dühét kiönteni most nem volna férfias dolog.

- Bocsáss meg, Rosamond. Tudom én, milyen kínos.

- Abban bíztam, amikor az ezüst visszaküldését s a bútorleltározást meg kellett érnem, hogy tovább nem kínzol.

- Megmagyaráztam akkor, miféle szükség vitt rá. Hitelezőmnek biztosíték kellett, de a biztosíték adósságot fedez. Az adósságot pedig néhány hónapon belül meg kell fizetnünk, különben viszik a bútorunkat. Ha viszont Plymdale átveszi a házat, a bútor javával megfizethetjük ezt az adósságot, még másokat is, és megszabadulunk a drága ház gondjától. Megteszi a kisebb is. Trumbull ajánl egyet évi harminc fontért, ez pedig kilencven évente. - Lydgate kurta, pattogó szavakba foglalta véleményét, mint a gyengébbek kedvéért általában. A könnyek csöndesen peregtek Rosamond arcára. Csupán zsebkendőjével türtőztette őket, s a kandallópárkányon álló testes vázát nézte közben. Ekkora keserűséget még nem érzett. Végül kimérten s a szavait gondosan hangsúlyozva mondta:

- Soha nem hittem volna, hogy ilyeneket akarsz majd tenni.

- Hogy akarok-e? - fakadt ki Lydgate. Felkelt, kezét zsebre vágta, és nagy léptekkel indult el a kandalló felől. - Nem az akaratomon áll, mit teszek. Akarni nem akarnám. Csak mást nem tehetek. - E szóval sarkon fordult, és Rosamondra nézett.

- Pedig szerintem lehetne az eszközökben válogatni - jegyezte meg Rosamond. - Például adjuk el a holmikat, és hagyjuk itt Middlemarchot.

- Mi végre? Mi haszna, ha itthagyom a middlemarchi munkát, és elköltözöm máshová, ahol még ennyi sem kínálkozik? Másutt is elölről kezdődne a garasos szegénység - folytatta egyre dühösebben.

- A mindenkori helyzetünkért magad okold, Tertius - torkolta le Rosamond nagy meggyőződéssel. - Nem bánsz illendően a családoddal sem. Lydgate kapitányt megsértetted. Sir Godwin engem igen nyájasan fogadott Quallinghamben, ezért tudom, ha illő tisztelettel ismertetnéd vele helyzetünket, megtenne érted bármit. Hanem te képes volnál házunkat-bútorunkat Ned Plymdale-nek átadni.

Lydgate szeme vadul villant: - Akkor tekintsd úgy, mintha ezt akarnám! Megvallom, inkább akarom az átadást, mint hogy bolondot tegyek magamból, s ott kopogtassak, ahol meg nem nyittatik. Maradjunk tehát abban, hogy ezt akarom!

Utolsó mondata egybehangzott kemény szorításával Rosamond törékeny karján. Mégsem mondhatnók, hogy akarata egy jottányival erősebb lett volna Rosamondénál. Rosamond szó nélkül kiment a szobából, de azzal az elszánt szándékkal, hogy útját állja férje akaratának.

Lydgate elment hazulról, és dühe csillapodtán úgy érezte, az összeszólalkozás egyetlen eredménye, hogy feleségével a jövőben bármikor kenyértörésre kerülhet a sor, ha valami kifakadásra készteti. Mintha kristályban kezdődött volna hajszálrepedés - s Lydgate attól tartott, hogy egy óvatlan mozdulatra széthullhat. Házassága üres csonthéj, ha egymást nem szerethetik. Régen elgondolta már, miben hibázik Rosamond jelleme: hajlandóságában, hogy akár különös kívánságaihoz, akár általános céljaihoz idomuljon. Első nagy csalódását már megérte.

Az eszményi feleség gyengéd odaadásáról és olvadó bámulatáról le kellett mondania. Várakozásaival alább adnia olyan volt, mintha végtagjait veszítette volna el. Felesége azonban nemcsak követelőzött. Felesége fogva tartotta a szívét, és Lydgate vágya az volt, hogy fogságából ne szabaduljon. Házasságban azt a bizonyosságot könnyebb elviselni, hogy a másiktól nem sok szeretetet várhatunk, mint azt a félelmet, hogy nem fogjuk szeretni többé. E kitörése után tehát Lydgate egyre azon igyekezett, hogy feleségét felmentse, s a vádat részint a maga okozta körülményekre hárítsa át. Aznap este simogatással próbálta a reggel ütött sebet behegeszteni. Rosamond természetétől pedig távol állt a visszautasítás meg a duzzogás: valójában örömmel látta, hogy férje szereti - tehát a kezében van. Ezért azonban ő még nem szerette.

Lydgate nem említette újból a háztól megválás tervét. Döntött, és beszélni a lehető legkevesebbet óhajtott döntése felől. Rosamond maga tért vissza rá, reggeli közben érdeklődvén ártatlanul:

- Beszéltél már Trumbull-lal?

- Nem - felelte Lydgate -, hanem ma reggel, mikor arra járok, benézek hozzá. Nem veszteget-hetünk időt. - Rosamond kérdéséből arra következtetett, hogy nem ellenkezik már, ezért szeretően csókolta homlokon, mikor elindult hazulról.

Amint a társasági idő elérkezett, Rosamond ellátogatott Mrs. Plymdale-hez, Ned anyjához, és a közelgő házasságot illető udvarias szerencsekívánatokkal nyitotta meg a beszélgetést. Mrs. Plymdale anyai szíve azt sugallta, hogy Rosamond immár bánhatja szeles elutasítását, s úgy érezvén, hogy e pillanatban fia jutott az erősebb helyzetbe, nem akart volna Rosamonddal kegyetlenül bánni.

- Bizony, Ned mérhetetlenül boldog. Én sem kívánhatnék jobb menyet Sophy Tollernél. Persze az apja szép hozománnyal bocsátja neki a házasságnak... várható is ilyen virágzó serfőzdetulajdonostól. A rokonság sem elvetni való. De én nem ezt tekintem. Sophy aranyos leány... nem dölyfös, nem nagyralátó, bár a módja engedné. Nem mintha a főnemességgel tenném egy sorba. De én annak sem látom a hasznát, hogy emberek a rangjuknál feljebb kívánkozzanak. Sophy ér annyit, mint bárki a városban, s e helyzetéből feljebb nem tekint.

- Kedves teremtést tiszteltem benne mindig - mondta Rosamond bölcsen.

- Méltónak tartom én is Nedhez. Az orrát sose hordta fenn, ezért megérdemli, hogy ilyen tekintélyes rokonságba jusson - folytatta Mrs. Plymdale. Csípős nyelvét az az érzése zabolázta, hogy közkeletű igazságokat beszél. - S Tollerék amilyen válogatósak, talán nem tetszhetne nekik, hogy nekünk némelyik családi barátunk nekik nem barátjuk. Mindenki tudja például, hogy a kegyed Bulstrode nénikéje nekem leánykorom óta testi-lelki barátnőm, viszont Mr. Plymdale mindig Mr. Bulstrode pártján állott. Mr. Bulstrode komolyságát persze én is szeretem. De Tollerék nem tücsköréztek sokat, fiuknak fogadták Nedet.

- Derék, komoly fiatalember volt mindig - állapította meg Rosamond, matrónára valló jóindulattal fizetve vissza Mrs. Plymdale célzásaiért.

- Hát igen. Nem jár úgy, mint valami kapitány, nem szól mindenkihez magas lóról, nincs benne sem zenei, sem más szép tehetség. De én hálát adok az égnek, hogy így van. Nem valók az ilyenek sem e világra, sem a túlsóra.

- Bizony, efféle külsőségek nem a boldogságot készítik - vélekedett Rosamond. - Belőlük pedig nyilván boldog pár lesz. Ugyan hová költöznek?

- Meg kell alkudniuk azzal, amit kapnak, drágaságom. A Szent Péter téren néztek házat, Hackbutték mellett. Mr. Hackbutté az is, most tataroztatja. Jobb aligha kerül. Úgy hallom, Ned ma dönt végleg a dologban.

- Kedves ház az. Én szeretem a Szent Péter teret.

- Igen, közel van a templomhoz is. Jó környék. Csak sajna az ablakai keskenyek s elég rozogák. Nem hallott véletlenül más házról, bérbe adóról? - érdeklődött Mrs. Plymdale, és a kerek fekete szemét úgy emelte Rosamondra, mintha valami hirtelen gondolata támadt volna.

- Nem, sajnos. Ilyesmiről én alig értesülök.

Rosamond ezt a kérdést s választ nem látta éppenséggel előre, mikor látogatását eltervezte. Csupán híreket akart hallani, hátha a segélyükkel megakadályozhatná, hogy a tulajdon házától ilyen kínos körülmények között kelljen megválnia. Hogy a válasza nem volt őszinte? Nem gondolkodott rajta, s azon sem, nincs-e a külsőségeknek mégis közük a boldogsághoz. Célját méltányosnak érezte, csupán Lydgate célja volt a menthetetlen. Agyában terv fogant, melyet, ha megvalósíthat, igazolja majd, mennyire nem helyes, ha férje a rangjához illő tisztességből engedni akar.

Hazafelé útba ejtette Mr. Borthrop Trumbull irodáját. Életében semmi üzleti ügybe bele nem szólt, most mégis a helyzet magaslatán érezte magát. Elszántsággal töltötte el, hogy őt valamibe bele akarják kényszeríteni. Ilyenkor a visszahúzódó makacs engedetlenség nem lehet elég. Jobbik eszére kell hallgatnia. És meggyőződése az volt, hogy most a jobbik esze szerint cselekszik. Máskülönben nem cselekedne, bizonykodott.

Mr. Trumbull irodája hátsó szobájában fogadta Rosamondot, mégpedig a legelőkelőbben - nem csupán azért, mert Rosamond bájainak régi tisztelője volt, hanem mert lelke jobbik felét megindította, hogy Lydgate alighanem súlyos pénzzavarban lehet, ez a szembeszökően csinos asszony pedig, ez a vonzó személyű fiatal hölgy alighanem vele vergődik a körülmények szorításában, holott mit sem tehet. Alázatosan hellyel kínálta, s megállván előtte ott illegett-tollászkodott, óhajára várva. Rosamond érdeklődött, vajon járt-e itt a férje délelőtt, hogy a bérletcserét megbeszélje.

- Járt, asszonyom, járt, járt - hajtogatta a derék kikiáltó, mert úgy képzelte, ismétlései csillapítótag hatnak. - Gondoltam, ma délelőtt eleget teszek a megbízásának, mivel megkért, hogy a hosszas huzavonától tartózkodjunk.

- Én pedig azzal a kéréssel jövök, Mr. Trumbull, hogy az üggyel ne foglalkozzék tovább. Arra is megkérem, ne említse meg sehol, ami e tárgyban eddig elhangzott. Megtenné?

- Feltétlen, Mrs. Lydgate, feltétlen. A tapintat nekem az üzleti életben, hasonlóképpen magánéletemben, kötelező elvem. Tekintsem tehát úgy, hogy a megbízást visszavonta? - kérdezte Mr. Trumbull, két kezével igazgatván kék gallérja leffegő csücskeit, és alázatosan tekintett Rosamondra.

- Igen, ha lehet. Úgy hallom, Mr. Ned Plymdale már talált házat a Szent Péter téren, Mr. Hackbutt szomszédjában. Mr. Lydgate sem örülne, ha hiába járna. Emellett az újabb fejlemények fölöslegessé is tennék.

- Helyes, Mrs. Lydgate, helyes. Állok rendelkezésére, valahányszor a szükség úgy hozza - mondta Mr. Trumbull, és örömmel állapította meg magában, hogy Lydgate-ék nyilván új anyagi forrásokat tártak fel. - És tessék bizalommal lenni irántam. Az ügyet eltemetjük.

Lydgate-et azon este némileg megnyugtatta, hogy Rosamond élénkebb, mint az utóbbi időkben, s mintha önkéntes figyelemmel kereste volna a kedvét. „Ha Rosamond boldog, én pedig átvészelem ezt a nehéz időt, mi baj lehet? - gondolta el. - Úgy látszik, meg kell járnunk az ingoványt. S ha az agyamból kitisztulnak az indulatok, könnyebben nézek a lábam elé."

Annyira felvidult, hogy elővette kísérleti naplóját, amelyben már rég készült egybevetni egyet s mást, de apró gondok okozta nyomasztó lelkiállapotában nem keríthetett rá sort. A messzi tekintő érdeklődés régi örömét érezte megint, Rosamond pedig csöndesen zongorázott, ami Lydgate tűnődéseit oly kellemesen festette alá, mint az evezőcsobbanás az esti tavon. Későre járt már, amikor könyveit félretolta, s kezét tarkójára fonva a tűzbe révedt. Egy kísérlet próbájának megszerkesztése foglalkoztatta éppen, amikor Rosamond felkelt a zongora mellől, leült szemben, ránézett és megjegyezte:

- Ned Plymdale más házat bérel.

Lydgate döbbenten kapta föl a fejét, mint akit álmából riasztottak. Gondjait együtt látta megint.

- Honnan tudod?

- Mrs. Plymdale-t látogattam meg ma délelőtt. Tőle hallom, hogy már béreltek házat a Szent Péter téren, Mr. Hackbutt szomszédságában.

Lydgate nem szólt. Tarkója mögül elővonta kezét, és rászorította makacsul homlokába hulló hajára, két könyökét pedig térdére támasztotta. Keserves csalatkozást érzett. Mintha valami fülledt szoba ajtaját tépte volna fel, s azt kellett volna tapasztalnia, hogy amögött is fal emelkedik. Sejtette, hogy Rosamondot nem bántja csalatkozása. Azért inkább nem szólt és nem nézett rá, amíg első indulata el nem csitult. Hiszen, mondta magában gúnyosan, mi érdekelheti az asszonyt a házánál meg a bútoránál jobban? Ezek nélkül a férje mit sem ér. Amikor haját félrelökve feltekintett, szeméből fájdalmasan hiányzott a részvét várása.

- Talán majd valaki más jelentkezik. Megmondtam Trumbullnak, hogy legyen résen, ha Plymdale-lel nem ütheti nyélbe a dolgot.

Rosamond nem ellenkezett. Bízott a szerencsében, hogy férje addig nem találkozik a becsüssel, amíg valami fejlemény az ő közbeléptét nem igazolja majd. Legalább azt sikerült megakadályoznia, amitől a legjobban rettegett. Némi hallgatás után megkérdezte:

- Mennyi pénzt követelnek azok a lehetetlen emberek?

- Miféle lehetetlen emberek?

- Akik a leltárt készítették... meg a többiek. Mennyi pénzzel lehetne befogni a szájukat, hogy ne akadékoskodjanak többet?

Lydgate úgy nézett végig rajta, mint aki betegségének tüneteit keresi, majd így válaszolt: - Nos, ha Plymdale-tól megkaptam volna hatszáz fontot a bútorért s a lelépésért, megúszhattuk volna. Abból kifizethettem volna Dovert, és a többieknél is törleszthettem volna annyit, hogy türelemmel legyenek, amíg egy kicsit összébb húzzuk magunkat.

- Én azt szeretném tudni, mennyire volna szükségünk, ha ebben a házban akarnánk megmaradni?

- Többre, mint amennyire számíthatunk - mondta Lydgate, s hangjában gúny csikordult. Bosszantotta, hogy Rosamond álmodozik, holott inkább pillanatnyi erőfeszítéseiknek szentelhetné a figyelmét.

- Miért nem nevezed meg az összeget? - firtatta Rosamond, jelezvén egyúttal, hogy férje modorától nincs elragadtatva.

- Hát - számolt Lydgate -, ezer font legalább elkellene a teljes szélcsendhez. Csakhogy nekem - tette hozzá epésen - azon kell töprengenem, hogyan leszünk meg ezer font nélkül.

Rosamond többet nem szólt.

Hanem másnap reggel hozzáfogott régi terve megvalósításához, írt Sir Godwin Lydgate-nek. A kapitány látogatása óta egy levelet kapott tőle, meg egyet a férjes húgától, Mrs. Mengantól is - gyermekének elvesztésén sajnálkoztak, távoli reményüket hangoztatván, hogy majd Quallinghamben egyszer ismét találkoznak. Lydgate megmondta, hogy efféle udvariasságra nem építhet, Rosamondnak azonban titkos meggyőződése maradt, hogy e családi ridegség egyedüli oka Lydgate visszautasító viselkedése, ezért a levelekre legelbájolóbb kedvességével válaszolt, bízván, hogy neki szóló meghívás lesz rá a hamaros válasz. A rokonság azonban csöndbe burkolózott. A kapitány nyilván nem volt betűvető ember, Rosamond pedig úgy gondolta, hogy húgai külföldön lehetnek. A nyaralás idénye azonban lejárt, mindenki barátai hazatértek már, Sir Godwin azonban, aki kegyesen megcsippentette az állát, és kijelentette, hogy Rosamond az 1790-es évek ünnepelt szépségére, Mrs. Crolyra emlékezteti, lévén, hogy annak idején elrabolta a szívét, most az ő kedvéért teszi majd meg, amit unokaöccséért tenne. Rosamond együgyűségében szentül hitte, hogy az öregúr nem szenvedhetné az ő szükségét, ezért a legtapintatosabb levelet eresztette meg - olyat, hogy Sir Godwin lássa, milyen éles eszű rokona került. Hangsúlyozta, milyen kívánatos volna, ha Tertius ezt az unalmas fészket felcserélné a tehetségéhez jobban illővel, mivel a begyöpösödött lakosok gátolják kibontakozását, sőt ilyen módon került pénzzavarba is, melyből ezer font kisegítené. Nem említette, hogy Tertius a leveléről nem tud. Úgy képzelte, hogy szentesíti utólag, ha majd látja, milyen tisztelet fűzi Rosamondot az ő szeretett rokonához. Ilyen számítással élt szegény.

Mindez az újévi estély előtt történt, és a válasz még nem érkezett meg Sir Godwintól, hanem azon a reggelen Lydgate megtudta, hogy Rosamond visszavonta megbízását Borthrop Trumbulltól. Szükségesnek érezte, hogy Rosamond lassan összebékéljen házuk elhagyásának gondolatával, ezért leküzdötte ellenkezését, és reggeli közben szóba hozta a tárgyat.

- Ma délelőtt felkeresem Trumbullt, és megmondom neki, hirdesse házunkat az *Úttörő*-ben meg a *Harsoná*-ban. A hirdetésre talán eszmélnek majd olyanok is, akik különben nem gondolnák, hogy házukat nagyobbra cserélhetik. Az ilyen vidéki városban sokan élnek tovább a régiben, mikor már családjuk rég kinőtte, mert nem is álmodják, hogy alkalmasabbat találhatnának. Trumbull pedig mintha elaludt volna.

Rosamond megértette, hogy itt a pillanat: - Én kértem meg Trumbullt, hogy ne érdeklődjön tovább - jelentette ki, higgadtsággal leplezvén védekező helyzetét.

Lydgate ámultan tekintett rá. Félórája sincs, hogy a kontyát felfűzte, és az édes semmiségek nyelvén szólt hozzá, s Rosamond, bár nem viszonozta, úgy hallgatta mégis, mint valami csöndes szerelmes, és arcának gödröcskéit olykor tisztelőjére villantotta. Az emlék még nem enyészett el, az új felismerés sem gerjeszthette nyomban dühre. Kínosan zavaros érzése támadt. Letette a kést s villát, hátradőlt, s végül gúnyosan megkérdezte:

- Megtudhatnám, miért cselekedtél így?

- Amikor hallottam, hogy Plymdale-ék találtak házat, megkerestem Trumbullt, hogy már ne említse a házunkat nekik. Arra is megkértem, ne foglalkozzék tovább az üggyel. Tudtam, hogy kínos lesz neked is, ha kitudódik, hogy házadtól-bútorodtól meg akarsz válni, de én sem békélhettem meg a gondolattal. Ennyi ok elég?

- Nem használt tehát, hogy a kényszerítő okokat felsorakoztattam? Nem számított, hogy én más következtetésre jutottam, és eszerint láttam a dolgomhoz? - folytatta Lydgate marón, de a düh még egyre gyülemlett benne.

A mások dühe Rosamondot mindig hideg visszalépésre késztette, és nyugodt pallérozottságra. Abban a hitben erősödött, hogy neki meg kell maradnia az illendőségben, ha mások akár elfelejtkeznének róla. Ezért így felelt:

- Gondolom, jogosan szólok bele a mindkettőnket egyformán érintő kérdésbe.

- Nyilván. Ha nekem szólsz. De csakis nekem. Nem volt jogod titokban avatkozni a dolgomba, a hátam mögött, mintha gyámságra szorulnék - folytatta Lydgate változatlan hangon. Majd a dühéből is kifújt valamennyit: - Lehetséges-e megértenem, miféle jövővel kell szembenéznünk? Vagy fölösleges megismételnem, miért próbálok a háztól megválni mégis?

- Fölösleges megismételned - válaszolta Rosamond, s szavait úgy csöppentette, akár a jeges vizet. - Emlékszem minden szavadra. Éppolyan indulatosan beszéltél, mint most. Ez azonban nem változtatja meg véleményemet, hogy előbb kellene minden más eszközzel megpróbálkoznod, mint éppen ezzel, amelyik rám nézve is ennyire sérelmes. Ami pedig a ház hirdetését illeti, megalázóbbat ki sem találhatnál.

- S ha történetesen éppúgy nem adok a véleményedre, mint te az enyémre?

- Persze megteheted. Mégis azt hiszem, közölnöd kellett volna házasságunk előtt, hogy inkább meghurcolsz, mintsem a magad akaratáról letennél.

Lydgate nem szólt, csak elfordította a fejét, s a szája széle keservesen megvonaglott. Rosamond, látván, hogy nem néz rá, felkelt, és elébe tette a csésze kávéját, Lydgate észre sem vette, belső vita-drámáját folytatta. Fészkelődött, az asztalra könyökölt, hajába túrt. Érzéseinek és gondolatainak zavarában nem dönthetett, vajon dühének zsilipjét nyissa-e meg, vagy elszántan megvesse lábát. Rosamond kihasználta a hallgatását:

- Mikor egybekeltünk, mindenki úgy látta, hogy előkelő helyzetedhez szó nem férhet. El sem hittem volna, hogy majd kiárusítanád bútorunkat, és valami nyomorult házat bérelnél a Menyasszony utcában, ahol a szobákban egy kanárimadár meg nem fordulhat. Ha így kell élnünk, legalább költözzünk el Middlemarchból.

- Csábító okoskodás... - válaszolta Lydgate gúnyosan (sápadtsága még nem oszlott el, és a kávéját nézte, nem itta ki) - ...volna, ha nem úsznánk az adósságban.

- Úszhatnak sokan. Ha azonban tisztességes emberek, hitelezőink megbíznak bennünk. A papától hallottam, hogy Torbitéknak mindig voltak adósságaik, mégsem borult fel az életük. A hirtelenkedés mit sem használ - állapította meg Rosamond nyugalmasan.

Lydgate visszás érzések közt vergődött. Mivel szép szóval észre nem téríthette Rosamondot, a legszívesebben valami tárgyat tört s taposott volna szét, hogy legalább annak mutassa meg, s általa Rosamondnak, hogy ő az úr, engedelmeskednie kell. Csakhogy az efféle szélsőségektől féltette közös életüket, és rettegett Rosamond makacs visszavonulásától is. Úgysem mutathatna neki meg semmit. Azzal meg éppenséggel az elevenébe vágott Rosamond, hogy a házasságba a boldogság hamis ígéretével csábította. S hiába hangoztatná, hogy az úr ő, nem ez az igazság. Okfejtésére és büszkeségre alapozott döntését kikezdte ez az összecsapás. Fele kávéját megitta, aztán felkelt, s indulni készült.

- Annyit kérhetek-e, hogy addig ne fordulj Trumbullhoz, amíg egyéb lehetőség nem kínálkozik? - szólalt meg Rosamond. Jóllehet alig tartott már valamitől, biztosabbnak látta, ha nem árulja el, hogy Sir Godwinnak írt. - Ígérd meg, hogy néhány hétig nem adsz neki újabb megbízást, vagy ha adsz, engem figyelmeztetsz.

Lydgate felnevetett. - Nekem kellene megfogadtatnom, hogy nem teszel semmit a hozzájárulásom nélkül - nézett rá merően, majd az ajtóhoz lépett.

- Ne feledd, hogy a papáéknál vacsorázunk - szólt utána Rosamond. Nem bánta volna, ha férjéből teljes ígéretet húzhat ki. Lydgate azonban csak egy türelmetlen „Ja perszé"-vel válaszolt, s már ment is. Rosamond nem bocsátotta meg neki, hogy fájdalmas javaslatainak tetejébe még a dühét is rázúdította. S most, amikor csak annyi volt szerény kérése, hogy halassza el Trumbullt egy időre, kegyetlenségében meg sem mondja, mi a következő terve! Szilárdan hitte, hogy ő a leghelyesebben cselekedett. Lydgate minden maró vagy dühös szava csupán a rajta esett méltatlanságokat sokasította. Szegény Rosamond hónapok óta csalatkozásaival kapcsolta össze férje személyét, mert a házasság hajthatatlan viszonyában nem találta meg rózsás leányálmait. Apja házának kényszereitől megszabadította ugyan, de a várakozásait valóra nem válthatta. Szerelmének Lydgate-je légi ígéretekből épült, s ez a megfoghatatlan lény szinte elenyészett a mindennapok részleteiben, amelyeket óráról órára meg kellett élnie, nem választhatott már nézőpontot a szeme előtt kellemesen elúszó reményekhez. Lydgate mesterségének szokásai, vámpírra emlékeztető házi kísérletei, udvarlásába soha nem férkőzött különleges véleményei - mindezek eltávolították, még ha nem is számította, hogy a város is elhidegült tőle, s a Dovernél felhalmozódott adósság megvallása végleg lesilányította a szemében. Egy nézőszögből házasságuk kellemesnek tetszhetett - négy hónappal ezelőttig -, de változott ez is. Rosamond meg nem vallotta volna, hogy a jövő sivárságát a tulajdon ernyedtsége tette. Úgy látta inkább (s talán volt is némi igaza), hogy a quallinghami meghívás, a Londonban - vagy akárhol, csak nem Middlemarchban! - vállalt állás őt is megelégíthetné, nem kellene Will Ladislaw hiányát éreznie - bár szemrehányással gondolt rá, hogy Mrs. Casaubon annyira elbűvölte.

Ilyenképpen alakult Lydgate és Rosamond házasélete azon újévig, amikor Mr. Vincynél vacsoráztak - Rosamond semmitmondón tekintett férjére, illetlen reggeli viselkedésére emlékeztetőül, Lydgate viszont belső tusájának sokkalta mélyebb sebeit szenvedte, hiszen e tusában a reggeli jelenet egyetlen korszaknak is csupán egy szempillantása volt. Erőltetett beszélgetés Mr. Farebrotherrel - kiábrándult álláspontja, hogy a pénznek nincs szaga, s hogy a szerencse birodalmában a szabad akarat a falu bolondjának rögeszméje - csupán határozatlanságát tükrözte, és régi lelkesedésének teljes elültét.

Hogyan is tovább? Rosamondnál is fájóbban látta, milyen volna, ha egy kis házba költöznének át a Menyasszony utcába, szegényes bútorok közé, szegényes hittel - nyomorúság s az élet Rosamonddal összebékíthetetlen két képnek látszott, mióta csak a nélkülözéssel teljes jövő megvillant előtte. S bár a két képet döntései összekényszerítették, a változtatáshoz hiányzottak a lehetőségek. Igaz, nem tett a feleségének kötelező ígéretet, mégsem kereste fel újból Trumbullt. Már az is megfordult a fejében, hogy rövid utat tesz északra, és meglátogatja Sir Godwint. Valamikor azt hitte, semmi sorscsapásában a nagybátyjához pénzért nem fordulhat, hanem azóta rosszabb lehetőségekkel is szembe kellett néznie. A levélírásban nem bízott: csakis személyes beszélgetés során magyarázhatta volna meg folyamodásának szükségét, s megpróbálván a rokoni kapocs erejét, bármily kínos az efféle találkozás. Mihelyt azonban a könnyű kibúvó kínálkozott, dühe nyomban elhessentette: ha eddig az aljas számítástól tartózkodhatott, ha nem kellett olyan emberek zsebét tapogatnia, akiknek életcéljaival gőgösen elhárított minden közösséget, most süllyedjen le hozzájuk, sőt mélyebbre, hogy megkövethesse őket?

HATVANÖTÖDIK FEJEZET

Hajolni kell egyikünk derekának.
S mivel kettőnk közt én vagyok a bölcsebb,
Asszony, az élted türelemmel töltsed.

CHAUCER

Az emberi természet győzelmes az újabban gyorsuló időn is, ha levélbeli válaszainak lassúságát tekintjük - mit csodálkozunk tehát, hogy az öreg Sir Godwin Lydgate 1832-ben nem sietett a válasszal? Kivált ha olyan levélre kellett válaszolnia, amely nem az ő érdekét szolgálta. Az új esztendőből is eltelt már szinte három hét, Rosamondnak pedig, választ várva megnyerő soraira, naponta csalódnia kellett. A mit sem sejtő Lydgate csupán a beérkező számlákat tornyozta egymásra, és úgy látta, hogy Dover hamarosan élni fog főhitelezői biztosítékával. Rosamondnak nem említette a quallinghami kirándulás kétségbeesett eszméjét - kívánságának indulatos elutasítása után nem tett volna ilyen engedményt neki mind a végső pillanatig. Magában azonban úgy számított, hogy hamarosan indulnia kell. Mivel a vaspálya egy darabon megépült már, meg is térhet négy nap alatt.

Egyik délelőtt éppen eljárt hazulról, amikor levél érkezett a nevére. Rosamond rögtön látta, hogy csakis Sir Godwintól érkezhetett. Reményei megéledtek. Talán neki is írt benne - a pénzbeli és egyéb segély kérdésében viszont férjéhez intézi válaszát. A férjének címzett levél, sőt maga a késedelem is arra vallott, hogy Sir Godwin teljesíti kérelmét. Rosamondot annyira felvillanyozták ezek a gondolatok, hogy mást tenni nem is volt türelme, mint hímezni az ebédlő melegebb zugában. Munkaasztalán ott feküdt előtte a levél. Tizenkettő felé férje léptét hallotta a folyosón. Az ajtóhoz libbent, és csevegős hangon kiszólt: - Gyere csak, Tertius... leveled érkezett!

- Ugyan! - nézett rá Lydgate, s a kalapját le sem tette, csupán Rosamondot tolta félre az útból, hogy a levélhez férhessen. - Godwin bátyám! - kiáltott meglepetten. Rosamond leült, úgy figyelte a levélbontást. Nagy meglepetést várt.

Leste férje arcát, amíg a rövid levélen átfutott. Sápadt barna színe mészfehérre változott, szája széle, orrcimpája remegni kezdett, aztán lecsapta a levelet Rosamond elé, és kifakadt:

- Tűrhetetlen lesz veled az élet, ha mindig a hátam mögött cselekszel... dacosan és titkolózva!

Aztán a nyelvébe harapott, s hátat fordított Rosamondnak - majd került-fordult, a szobát méregette, leült, fölkelt nyughatatlanul, a zsebe mélyén kotorászott. Attól tartott, hogy valami megbocsáthatatlan szó csúszik ki a száján.

Rosamond is belesápadt a levélbe. Ezt olvasta:

> Kedves Tertius!
>
> Ne feleségednek mondd tollba kérésed, ha hozzám fordulsz. Ilyen alamuszi közeledést nem vártam Tőled. Én magam pénzkérdésekkel például sohasem fordulok nőkhöz. Hogy neked ezer fontot bocsáthassak rendelkezésedre, vagy akár a felét is, arról szó sem lehet. Családom az utolsó vasamra is igényt formál. Két neveletlen fiam és három lányom nemigen engedi, hogy pénzt tegyek félre. Úgy veszem észre, sietve nyakára hágtál a pénzednek meg a tisztességednek is. Valóban a legjobb lesz, ha mihamarább szeded a sátorfád. Én azonban a mesterségedbeliekkel nem közlekedem, tőlem állásgondjaidban

segítséget ne várj. Mint gyámod, megtettem kötelességemet, és nem térítettelek el attól a szándékodtól, hogy a seborvosló borbélymesterséget válaszd. Lehettél volna inkább katona vagy pap. A pénzedből e pályákon tovább futotta volna, és a szamárlétra is Neked való. Charles bátyád máig neheztel Rád, hogy nem az ő mesterségét folytattad. Én nem szólok semmit. Én minden jót kívánok Neked, de most már állj meg a magad lábán, légy szíves.

Szerető nagybátyád
Godwin Lydgate

Rosamond a levél végeztével mozdulatlanságba dermedt. Kezét összekulcsolta, nem mutatta fájdalmas csalódását, csupán elsáncolódott férje haragja elől. Lydgate megállt, ránézett, és metsző hangon tette fel a kérdést:

- Meggyőződtél-e, mekkora kárt teszel, ha a dolgomba belekotnyeleskedsz? Föléred-e ésszel, hogy az én dolgomba bele nem kotnyeleskedhetsz ilyen tudatlanul?

Kemény szavak voltak, ámde Lydgate úgy érezte, élhetett volna előbb velük. Rosamond nem nézett rá, nem felelt.

- Magam már szinte úgy határoztam, elutazom Quallinghambe. S ha egyszer nagy nehezen rászánom magam, több haszonnal járok. Csakhogy én hiába gondolok akármit. Te mindig beleköpsz a levesembe. Színleg beletörődöl, majd elkezded az aknamunkádat. Ha mindennek szembe akarsz szegülni, amit csak határozok, mondd meg. Akkor legalább tudom, hogy nélküled kell megpróbálnom.

Fiatal életek iszonyú pillanata az ilyen, amikor epévé válik a szeretet. Rosamond hiába türtőztette magát, egy könny legördült a szája sarkába. Nem szólt, de nyugalma nagy ellenérzéseket rejtett. Azt kívánta, bár sose látta volna meg a férjét. Sir Godwin érzéketlensége és iránta való gorombasága Dover meg a többi hitelező közé állította - csupa elviselhetetlen ember közé, akik csak magukra gondolnak, eszükbe sem jut, őt mennyire sértik. Még apja is közülük valónak bizonyult, hiszen igazán juttathatott volna valamit. Rosamond világában egyetlen személy maradt csupán, akit nem vádolt: egy szőke fürtű, kecses teremtés, a kezét szépen összekulcsolja az ölében, és soha nem mond semmi illetlenséget, és mindig a leghelyesebb utat választja - mármint a neki tetszőt.

Lydgate megállt, s amint ránézett feleségére, ismét elfogta a szenvedélyes emberek őrjítő tehetetlensége - olyankor hatalmasodik el rajtuk, mikor szenvedélyük ártatlan csendbe ütközik, s az áldozatos hallgatásban ők válnak bűnössé. Ilyen pillanatokban kétkedővé válik még a legjogosabb felháborodás is. Szavainak mérséklése árán igyekezett hát visszanyerni igazságát.

- Nem veszed észre, Rosamond - kezdte újból, komolyan csupán, nem maróan -, hogy a nyíltság és bizalom a legdrágább kincsünk? Többször előfordult már, hogy határozott kívánságomat nyilvánítottam, te mintha megegyeztél volna velem, majd titokban ellenkezőleg cselekedtél mégis. Ilyen módon nem tudhatom, mennyire bízhatom meg benned. Egyetlen reménynünk, hogy hibád megvallod. Dühös vadállat vagyok, ha ezt kérem? Miért ne viselkedhetnél nyíltan velem?

Csönd volt a válasz.

- Mondanál annyit legalább, hogy hibáztál, és a jövőben nem kell attól tartanom, hogy kijátszol? - sürgette Lydgate, de a kérdésben rejlő könyörgésre Rosamond rögtön felfigyelt.

- Nem ismerhetek el semmit, és nem ígérhetek semmit - felelte hűvösen. - Efféle minősíthetetlen beszédhez én nem szoktam, hogy a levesedbe beleköpök és „kijátszalak”. Én soha ilyen

hangon nem beszéltem veled, ezért, azt hiszem, először is bocsánatkéréssel tartozol. Azt mondod, hogy velem élni lehetetlen. Én sem mondhatnám, hogy az életem kellemessé tetted az utóbbi időben. Nem érhetett váratlanul, hogy egy részét megpróbáltam elhárítani a házassággal rám szakadt szerencsétlenségnek. - Rosamond arcán ismét végiggördült egy könny. Éppoly észrevétlenül morzsolta szét, mint az előzőt.

Lydgate lerogyott egy székre. Megmattolták. Vajon Rosamond elméjének melyik rekeszében helyezhetné el a fellebbezését? Letette kalapját, karját átvetette a szék karján, és néhány pillanatig a padlót bámulta szótlanul. Rosamond érvei kétfenekűek: korholásra érzéketlen, viszont érzékenyen fogadja a házasélet újabb megpróbáltatásait. Bár többet színlelt a ház ügyében, mint amennyiről férje tudott, hiszen valójában megakadályozta, hogy Plymdale-ék a csere szándékáról értesüljenek, Rosamond mégsem hitte, hogy kétszínűséggel vádolható. Cselekedeteinket, akárcsak éléstárunkat vagy ruháinkat, nem szükséges szigorúan osztályoznunk. Rosamond annyit érzett, hogy megbántották, s ezt éreztette Lydgate-tel.

Másrészt Lydgate keservesen tapasztalta, hogy alkalmazkodnia kell Rosamond mind hajthatatlanabb természetéhez. Aggasztotta az is, hogy Rosamond szeretete folytonosan apad, s miféle életnek kell majd így elébe nézniük. Szeretetre kész érzelmei közepette ez az aggodalom gyorsan változott tehetetlen dühvé. Hiú tetszelgés lett volna tovább állítania, hogy a háznál ő az úr.

„Én sem mondhatnám, hogy az életem kellemessé tetted az utóbbi időben”... „a házassággal rám szakadt szerencsétlenség” - e szavak úgy belemartak a képzeletébe, mint ahogy a fájdalom eltorzítja az álmokat. Hát nemcsak magasra tűzött céljaival kell alább adnia, hanem még a házi gyűlölség fertőjébe is lesüllyedjen?

- Rosamond - fordult a feleségéhez bánatosan -, a csalódott és felingerelt férj kifakadása nem szó szerint értendő. Nekünk kettőnknek nem lehetnek különbözők az érdekeink. Én a boldogságom a tiédtől el nem választhatom. Legfeljebb azért haragszom, mert nem veszed észre, hogy a titkolózásod választ el bennünket. Miért akarnám különben az életedet akár szóval, akár tettel megkeseríteni? Ha téged sértlek, a magam életét sértem. Nem lehetnék soha dühös rád, ha nyílt volnál irántam.

- Csak azt akartam megakadályozni, hogy szükségtelenül a nyomorúságba ránts mind a kettőnket - mondta Rosamond, s könnyei eleredtek az enyhülésben. - Nehezen viselném itt, csupa ismerős között. Bár pusztultam volna a gyermekemmel!

Az efféle könnyes szavak lesújtják a gyengéd szívű embert. Lydgate odavonta székét Rosamondéhoz, és erős, szerető kezével arcához szorította Rosamond fejecskéjét. Szótlanul simogatta - ugyan mit is szólhatott volna? Nem ígérhette, hogy a fenyegető nyomorúságot elhárítja, hiszen eszközöket nem talál. S mikor ismét elindult hazulról, elgondolta, hogy Rosamond sorsa az övénél tízszer nehezebb: az ő élete nem otthon zajlik, és mások kérve kérik szolgálatát. Szívesen felmentette volna magában Rosamondot - óhatatlan volt azonban, hogy engedékenységében ne valamely más rendbe tartozó, esendőbb állatot lásson benne. Rosamond pedig úrrá lett felette.

HATVANHATODIK FEJEZET

Más megkisértetnünk és más elesnünk.

SHAKESPEARE: *SZEGET SZEGGEL.*[34]

Lydgate nemhiába gondolta el, hogy orvosi szolgálata könnyít személyes gondjain. Nem maradt, igaz, kedve-ereje a kutató vizsgálódáshoz, ámde szolgálata a betegágynál, ítéletének és részvétének folytonos készenléte elvonta töprengéseitől. Az egyforma munka tisztességgel vonja be a butákat és nyugalommal a boldogtalanokat - de Lydgate-nek az egyformaságban az eszének is kéznél kellett lennie folyton, a mások szükségének, elesettségének mértéke szerint. Visszatekintvén életünkön, akárhányan megállapíthatjuk, hogy a legderekabb embereket orvosaink közt ismertük meg, talán éppen annak a sebésznek a személyében, akinek tájékozott szeme finom tapintatával párosulva többet segített rajtunk a szükség pillanatában, mint akárhány csodadoktor. A részvét kétfelé ható jótéteménye Lydgate-et legtöbbnyire elkísérte kórházi munkájában és a betegágyakhoz is, kábítószereknél jobban szolgálván nyugalmát a gondok hozta elbutulás közepette.

Mr. Farebrothernek mindazonáltal igaza volt, hogy valami ilyen szerre gyanakodott. Mikor Lydgate először került kényszer szorításába, és felismerte, hogy házassága, ha nem akarja társas magánnyá züllleszteni, folytonos erőfeszítését igényli, szeretnie kell, s nem sokat törődni vele, szeretik-e érte - mikor mindezeket eszébe vette, egyszer-kétszer megpróbálkozott az ópiummal, öröklött hajlandósága azonban nem volt a szervezetének, hogy nyomorúságából ilyen könnyen szabaduljon. Erős ember volt, sok bort megihatott volna lábon, de nem szerette, s mikor mások tömény szeszt ittak körülötte, ő megmaradt a cukros víznél, annyira megvetette a szesz első kellemes izgalmát is. Sokat figyelte Párizsban a szerencsejátékosokat, mintha valamely betegség tüneteit vizsgálta volna bontakozóban. A nyerészkedés éppoly kevéssé csábította, mint az ital. Az egyetlen nyereség számára, állította, ha a gondolkodás bonyolult elemző-szerkesztő folyamata árán jut valamely közhasznú eredményre. Azt a hatalmat, amelyre ő vágyott, nem érhette el pénz után kapkodó ideges kézzel, szemében csillanó vadállati örömmel, ahogy a nyertes kaparintja meg egyetlen elsöprő mozdulattal húsz leforrázott cimborájának éjjeli zsákmányát.

Hanem miként az ópiumot is megpróbálta, most a szerencsejáték körül kezdtek tapogatózni gondolatai - nem az izgalmára vágyva, hanem mintegy töprengések során bukkanva rá a pénzszerzés e könnyű módjára, amelyhez kérni sem kell, és felelősséget vállalni sem. Ha Londonban vagy Párizsban él ekkor, az efféle töprengés, alkalom adódván, nyilván elvitte volna valamelyik játékbarlangba - nem csupán tünetvizsgálóba, hanem egyetértő izgalomra. Belső ellenkezését legyőzte volna a nyerés szüksége, s megpróbálta volna, meddig bírja szerencsével. Nem sokkal azután, hogy nagybátyjához fűzött légi reményei szertefoszlottak, egy eset megmutatta, milyen könnyen szerencsehajhászásba merülhetne, ha alkalma nyílnék.

A Zöld Sárkány biliárdtermének törzsvendégeit, köztük ismerősünket, Mr. Bambridge-et, élni vágyó embereknek mondták széltében. E teremben verte magát adósságba szegény Fred Vincy is, nem csupán tulajdon pénzét vesztvén, hanem még a nevezett víg cimboráktól kért kölcsönt is. Middlemarchban mindenki tudta, hogy a biliárdteremben sok pénz cserél gazdát ilyen módon, s a Zöld Sárkány züllött híre sokakat vonzott. A törzsvendégek talán, akár a szabadkő-

[34] Mészöly Dezső fordítása.

művesek, nem bánták volna, ha a helynek valamely szörnyű titkát maguknak tarthatják, ámde zárt közösségnek nem számítottak - ifjabb és idősebb polgárok egyaránt benéztek időnként, mi zajlik ebben a Szodomában. Lydgate izomzata alkalmas felépítésű volt a biliárdhoz. Szerette is ezt a játékot, így aztán Middlemarchba érkezése után egyszer-kétszer megkrétázta a dákót a Zöld Sárkányban. Később már ideje sem volt hozzá, s a vendégsereglet sem szórakoztatta. Egy este azonban Mr. Bambridge-dzsel akadt dolga. A lókupec ugyanis vállalkozott, hogy Lydgate egyetlen megmaradt jó lovára vevőt kerít. Lydgate olcsóbb lovat akart, húszfontnyi hasznot remélvén a cserén. Hogy választékosság dolgában mit veszt, nem bánta most: minden kis pénz kellett, hogy a követelőző kereskedőket megbékíthesse. Ha fönn a biliárdteremben keresi Bambridge-et, úgy gondolta, időt takarít meg.

Mr. Bambridge még nem érkezett meg, de minden pillanatban várható világosította fel a barátja, Mr. Horrock. Lydgate tehát maradt, és időtöltésül beszállt a játékba. Azon este megint az a furcsa fény villódzott a szemében amelyre már Mr. Farebrother fölfigyelt. Ritka megjelenését sokan észrevették a teremben, amelyet aznap megtöltött a middlemarchi társaság - nézők s játékosok közül akárhányan fogadtak is rá. Lydgate jól játszott, önbizalma magasra hágott, egyre többen tettek rá fogadást, majd mikor eszébe ötlött, hogy a lóeladás nyereségét akár meg is kettőzhetné, elkezdett pénzre játszani, és nyert sorozatosan. Közben Mr. Bambridge is megérkezett, Lydgate észre sem vette. Nem a játék izgatta csupán, hanem az a látomás is, hogy másnap majd bemegy Brassingba, ahol egy fényesebb játékbarlang van, s talán lelophatja az ördög csalétkét, úgy, hogy a horgába belé ne kapjon, és megszabadul mindennapos kísértéseitől.

Nyerésben volt még mindig, amikor két új vendég érkezett, egyikük, az ifjú Hawley, most érkezett haza jogi tanulmányai szünetében, a másik, Fred Vincy, újabban ismét el-eltöltött egy estét régi törzshelyén. Az ifjú Hawley, kitűnő biliárdozó lévén, pihent tehetségével gazdagította a játszmát. Fred Vincy azonban megdöbbent, hogy itt találja Lydgate-et, s hogy milyen izgalommal merül a játékba, ezért csak félreállt, nem bánta, ha az asztal körüli gyűrűből hátrább szorul.

Fred Vincy az utóbbi időben némi kis lazasággal jutalmazta ernyedetlen elhatározását. Hat hónapja dolgozott örömest a szabad ég alatt Mr. Garth irányításával, és keze írásának hibáit is szinte kijavította - kemény gyakorlatok árán, amelyeket talán megenyhített, hogy Garthéknál folytatta, Mary felügyeletével. Az utóbbi két hétben azonban Mary a lowicki lelkészlak hölgyei közt töltötte idejét, amíg Mr. Farebrothert Middlemarchba szólították egyházközségi ügyei - Fred pedig, nem találván hasznosabb mulatságot, benézett a Zöld Sárkányba egy-egy biliárd játszmára, meg azért is, hogy megízlelje a lovaknak-vadászatnak régi ízeit, ha e kiruccanásokat nem is merte volna a legszigorúbb ítélet elejébe bocsátani. Ebben az évadban vadászni sem járt el, lova sem volt, Mr. Garthszal indult el együtt hazulról a homokfutóján vagy magában, Mr. Garth poroszka lován, ha ugyan kölcsönadta. Elég baj az, gondolta el Fred, hogy jobban gyeplőszáron tartják, mintha papnak állott volna. „Mondok én magának valamit, tanító kisasszonykám... Ez a földmérés és tervrajzolgatás nehezebbnek bizonyul a prédikációírásnál” - szokta panaszolni Marynek, remélvén, hogy majd jobban méltányolja érte hozott áldozatát. „Mit nekem Hercules és Thészeusz!” Most tehát, hogy Mary kis ideig nem volt a színen, Fred, akár az akaratos kutya, ha láncát el nem rághatja, lazított a nyakörvén egy kicsit, hogy szabadabban lélegezhessen. Sem égi, sem földi ok nem szólt az ellen, hogy ő biliárdozhasson, mégis elhatározta, hogy pénzt nem kockáztat. Pénzügyekben Fred azt a hősi fogadalmat tette, hogy félrerakja nyolcvan fontját, Mr. Garth által megajánlott fizetését, és egy összegben adja vissza. Fölösleges pénzszórás nélkül nem is lett volna nehéz fogadalmát állnia, hiszen ruhája több volt a kelleténél, és kosztot-kvártélyt ingyen élvezett. Ilyen módon egy év alatt a javát megfizethette volna annak a kilencven fontnak, amelytől a mostaninál szűkösebb

időkben fosztotta meg Mrs. Garthot. Meg kell azonban vallanunk, hogy ezen az estén, a biliárdteremben tett ötödik látogatása alkalmával Frednek, ha a zsebében nem is, de az eszében ott volt az a tíz font, amelyet félévi fizetéskor magánál tartani készült (mert már színezgette azt a képet is, hogyan teszi le Mrs. Garth elé a harmincat, amikor majd Mary is otthon lesz), azt a tíz fontot tehát úgy hordta fejében, mint valami tartalékot arra az esetre, ha jó fogadás kínálkoznék. Hogy miért? Nos, amikor az aranyak szárnyra kelnek, egypárat miért ne foghatna ő is? Messzire nem merészkedik többé ezen az ingoványos úton - hanem az ember, hát még az élni vágyó ember, szeret megbizonyosodni afelől, hogy a régi kujon még mindig, és ha éppen nem fullad szeszbe, nem mulatja el mindenét, nem használja fel beszéd közben teljes, bár szegényes szókincsét, attól ő még nem megrögzött nyárspolgár. Fred nem bocsátkozott tüzetes okfejtésbe, amely többnyire amúgy is a régi szokásba való visszaesést s a fiatal vér szeszélyeit hivatott leplezni, mégis az a profetikus sugallata támadt, hogy amikor játszani kezd, a fogadásnak sem fog ellenállni, továbbá a puncs élvezetének sem, ilyenformán már készülni kezdhet a holnap reggeli „bretegségre". Cselekedetei akárhányszor ilyen homályos indítékokból bontakoznak ki.

Azt azonban Fred végképp nem várta volna, hogy itt találkozik majd sógorával, Lydgate-tel - hiszen megmaradt felőle abban a véleményében, hogy széplélek, és hogy fensőbbségének tudatától sohasem szabadulhat -, azt meg éppen nem, hogy izgatott fogadások közepette találja, akár magát látná. Fredben e látványra megéledt az a homályos emlék is, hogy Lydgate mintha eladósodott volna, és mintha apja sem lett volna hajlandó rajtuk segíteni, ez a felfedezés pedig annyira megdöbbentette, hogy játékos kedve nyomban elmúlt. Furcsán változtak a szerepek. A hányaveti, vidor, szőke és kék szemű Fred, minden mulatságra készen, most elkomolyodva és zavartan tekintett maga elé, mintha valami illetlen látvány zökkentette volna ki a kerékvágásból - a fegyelmezett, figyelmében is tűnődésre hajló Lydgate pedig úgy beszél, les, cselekszik, mint valami karmos ragadozó.

Lydgate a tulajdon játékára fogadván nyert tizenhat fontot, azonban az ifjú Hawley érkeztével megfordult a szerencséje. Hawleynak is volt egypár pompás lökése, és elkezdett Lydgate ellen fogadni. Lydgate idegeit ilyenformán nemcsak a magába vetett bizalom terhelte, hanem a más kétségeit is állnia kellett. A dac izgatóbbnak bizonyult az önbizalomnál, azonban a kezét nem tette biztosabbá. Fogadott tovább a lökéseire, de gyakran hibázott. Folytatta így is, mert gondolatai éppoly veszélyesen beszűkültek, mint a biliárdterem legegyügyűbb látogatójáé. Fred észrevette, hogy Lydgate egyre többet veszít, és azon kapta magát, hogy agyát erőlteti ebben a lehetetlen helyzetben, hogyan vonhatná félre a sértés veszélye nélkül Lydgate-et, vagy miféle nesszel csalhatná el innen. Látta azt is, hogy a többieknek feltűnik Lydgate szokatlan viselkedése, és megfordult a fejében, hátha elég volna könyökének megérintése is, hogy a révületből fölriassza. Azonban jobb semmi nem akart az eszébe jutni, mint az a hihetetlen kívánsága, hogy egyszerre látni szeretné húgát, és tudni akarná, vajon az este otthon találja-e. Éppen megpróbálkozott volna suta ürügyével, amikor a pincér azt az üzenetet hozta neki, hogy Mr. Farebrother lenn vár rá, és beszélni szeretne vele.

Fredet meglepte az üzenet, ha nem is kellemesen, de visszaüzent, hogy megy rögtön, és hirtelen sugallattal odalépett Lydgate-hez, megszólítván: - Beszélhetnék veled egy percre? - s félrevonta: - Farebrother most üzent fel, hogy beszélni szeretne velem. Lenn várakozik. Gondoltam, szólok, hátha neked is volna szavad vele.

Frednek így kellett próbálkoznia, hiszen nem mondhatta: „Vesztésben vagy, mindenki téged bámul, jó lesz, ha eltakarodol." Sugallata azonban alig lehetett volna szerencsésebb. Lydgate eddig nem vett tudomást Fred jelenlétéről, s a megjelenése Farebrother üzenetével úgy hatott rá, mintha a villám csapott volna le mellette.

- Hát nem - mentegetőzött -, nincs szavam vele, de a játszmával éppen készen vagyok... mennem is kell... éppen csak Bambridge-dzsel akartam volna megbeszélni valamit.

- Bambridge odaát marakszik valakivel, nem hiszem, hogy tárgyalhatnál vele. Gyere le inkább Farebrotherhez. Nagy fejmosást készít nekem, az a gyanúm. Nem bánnám, ha fedeznél egy kicsit - fűzte tovább a szót Fred leleményesen.

Lydgate elröstelkedett, de nem mutathatta szégyenét azzal, hogy kitér a találkozás elől, ezért lekísérte Fredet. Kezet ráztak csupán Farebrotherrel, s az idő hidegre fordultáról váltottak néhány szót. Mikor kiléptek az utcára, a lelkész, úgy látszott, könnyű szívvel bocsátja útjára. Nyilvánvalóan az a cél vezette, hogy Freddel beszéljen négyszemközt, és el is kezdte nyomban: - Sürgős ügyben bátorkodtalak megzavarni, fiatalúr. Elkísérnél a St. Botolph egyházig?

Pazar csillagos éjszaka volt, és Mr. Farebrother azt javasolta, hogy kerüljék meg a régi templomot a londoni út felől. Majd ezzel a kérdéssel állt elő:

- Megfordult már Lydgate a Zöld Sárkányban máskor is?

- Szerintem nem - felelte Fred. - Azt mondja, Bambridge-et kereste csak.

- Szóval nem játszott?

Fred kivallotta, bár nem szívesen: - De bizony játszott. Azt hiszem, belevihették csak a játékba. Nem láttam még játszani itt soha.

- Újabban tehát gyakori vendég vagy itt megint?

- Ó, ötször vagy hatszor benéztem talán.

- Azt hittem pedig, alapos okkal mondtál le az idejárásról.

- Igen, amint tudja is - felelte Fred kelletlenül, mert nem állhatta a hitoktatói kérdve-kifejtő módszert. - Már egyszer mindent megvallottam.

- Vallomásod jogosít fel éppen, hogy e kérdéssel előhozakodjak. Megállapodtunk, ugye, hogy baráti nyíltság kötelez minket: én meghallgattalak téged, te meghallgatsz engem. Élhetek-e most az alkalommal, hogy magamról beszéljek?

- Lekötelezettje vagyok, Mr. Farebrother - mondta Fred rossz sejtelmek közepette.

- Nem próbálom szerényen tagadni, hogy lekötelezteltek. Most azonban én vallom meg, Fred, hogy kedvem szerint a hallgatást választanám inkább. Mikor valakitől azt hallottam: „A Vincy gyerek már megint odaszokott a biliárdasztalhoz... úgy látszik, rosszul tűri foglalkozása nyűgét”... másképp jártam volna el szívem szerint: befogtam volna a számat, megvárván, amíg elindulsz a lejtőn az első fogadásokkal, azután...

- Eddig még nem fogadtam - vetette közbe Fred.

- Örömmel hallom. Ámbár én azt láttam volna szívesebben, ha fogadsz, majd végére jársz Garth türelmének, s életed legjobb választását fordítod a visszájára, hiába küszködtél érte annyit. Elképzelheted, miféle érzés volt a kísérőm. Tudod biztosan. Sőt tudod azt is, hogy a te boldogulásod az én érzésem beteljesülésének áll útjában.

Csönd támadt. Mr. Farebrother talán bólintást várt. A hangjában rezgő érzés ünnepélyessé tette szavait. Fred rémületét azonban semmi ünnepélyesség nem csitíthatta.

- Nem várhatja, hogy lemondjak róla - bökte ki pillanatnyi habozás után. Hiába, nagylelkűség nem telt tőle.

- Persze hogy nem, amíg szeret. Az ilyen viszony azonban, bármi hosszan tartó, változhat. Tudsz te úgy is viselkedni, elképzelem, hogy Mary lazít a köteléken... azt se feledd, hogy csak feltételes... ha pedig így történne, egy másik férfi, aki a becsülésével dicsekedhet, éppen a te gyengeségedben bizonyul erősnek. Nem tartom lehetetlennek - hangsúlyozta Mr. Farebrother. - Az új rokonszenv hosszas viszonyoknak is fölébe kerekedhet.

Frednek az a gyanúja támadt, ha Mr. Farebrother a megfontolt beszéde helyett csőrrel és karmokkal élne, támadása nem lehetett volna kegyetlenebb. Iszonyú bizonyosság gyötörte: minde feltevések mögött Mary érzései csakugyan megváltozhattak.

- Tudom én persze, hogy rólam lemondani könnyű - mondta feldúltan. - Ha Mary hasonlításokba kezd... - Félbehagyta mondatát, mert minden érzését nem szívesen vallotta volna meg, de aztán a keserűség mégis kimondatta vele: - Azt hittem, barátsággal van irántam.

- A barátság megvan. Azért vagyok itt. Hanem a hajlandóságom mást parancsol. Magamban így szóltam: „Ha ez a gyerek a maga kárát keresi, ugyan miért lépsz közbe? Nem érsz-e meg annyit, mint ő, s tizenhat év ráadásod, megannyi nélkülözéssel, nem jogosít-e a boldogságra előbb? Ha el akar zülleni, rajta... talán úgysem állíthatnád meg... s így még te látod a hasznát."

A rákövetkező hallgatásban Fredet elfogta a borzongás. Mit fog még hallani? Talán hogy Marynek máris a fülébe jutott valami... mintha a lelkész fenyegetésnek szánta volna, nem figyelmeztetésnek, amit mondott. Hanem amikor a beszédét folytatta, mintegy bátorító dúr-hangzatba váltott át:

- Aztán visszatértem régi jobbik szándékomhoz. Gondoltam, a legjobban úgy maradhatok meg benne, ha elmondom neked, miféle visszás érzéssel küzdök. Megértesz-e, Fred? Azt szeretném, ha Mary s a magad boldogságán munkálnál, ha pedig figyelmeztető szavam kísértést hárítana el... hát én kimondtam.

Fred kihallotta a lelkész beszédéből, hogy ezek végszavak. Azon a zöld térségen álltak meg, ahol az út a St. Botolph egyház felé elágazott, s a lelkész kezét nyújtotta búcsúzóul. Freden meghatottság lett úrrá. A jó cselekedeteknek valamely finom érzésű elemzője mondotta, hogy az ilyen meghatottság mint új életet adó borzongás járja át az embert. Fred Vincyn is e hatása mutatkozott.

- Igyekszem, hogy ne váljak méltatlanná - mondta, s annyit sikerült elnyelnie, hogy „mind-kettőjükre". Időközben Mr. Farebrother is gondolt még egyet.

- Nem a rossz hírhozó beszélt belőlem, hogy Mary érzései máris változtak volna. Légy nyugodt, s ha jó felé folytatod, a többi minden jó felé halad.

- El nem felejtem, amit értem tett - felelte Fred. - Úgy látszik, semmi méltó válasz nem akar az eszembe jutni... csupán hogy jósága nem lesz haszontalan.

- Ennyi elég. Most pedig Isten áldjon.

Elváltak. Hanem még bolyongtak jó darabig mind a ketten a csillagos boltozat alatt, mielőtt nyugovóra tértek volna. Fred töprengéseit így foglalhatnók össze: „Bizony nem járna rosszul Farebrotherrel... de ha már engem jobban szeret, és én is jó férje leszek?..."

Mr. Farebrother gondolatait viszont egyetlen vállrándításba sűríthetjük - vagy egy rövidke prédikációba: „Íme, egy csöpp nő szerepe mekkora a férfi életében: Lemondani róla szinte hősiesség, megnyerni mekkora fegyelem."

HATVANHETEDIK FEJEZET

A Lélekben dúl polgári viszály:
Zajgó Szükségek letették a Döntést
Szentelt trónjáról. S most a nagyvezér,
Büszke, tárgyal csip-csup lázadókkal
Következként, vagy mint simanyelvü szónok.
Egyezkedik.

Lydgate szerencsére veszített a biliárdteremben, ilyenformán semmi bátorítást nem kapott, hogy szerencséjét máskor is megkísértse. Ellenkezőképpen, utálkozva tekintett önmagára, mikor másnap a nyereségén felül még négy vagy öt fontot meg kellett fizetnie, elgondolván, hogy festhetett ott a Zöld Sárkány haszonlesői közt. Ha a bölcselő szerencsejátékra adja a fejét, alig különbözhet a félretaposott sarkú mihasználótól - csupán a későbbi lelkiismeret-furdalások választják el őket egymástól. Lydgate-nek is maradt bőven kérődznivalója. Esze kioktatta, hogy a helyszín némi változása milyen könnyen tönkrejuttathatta volna - ha valóban játékbarlangba kerül, és két kézzel kap a szerencséje után, nem ujjbeggyel csak, mint a Zöld Sárkányban. Esze mégis hiába rekesztette el vágya útját a szerencséhez, érzése megmaradt, hogy szeretne játszani igenis, inkább, mint hogy az elébe tolakodó másik lehetőséget válassza.

A másik lehetőség tudniillik az volt, hogy Mr. Bulstrode-hoz folyamodjék. Lydgate annyiszor dicsekedett magának és mások előtt is, hogy független Bulstrode-tól, mert csupán a maga orvosi és népjóléti céljai érdekében szegődött a szolgálatába, sőt kettőjük személyes érintkezésében is annyiszor hangsúlyozta, hogy eszközének tekinti ezt a dölyfös bankárt, akinek véleményét semmibe vette, indítékait pedig zavarosnak ítélte - hogy magának épített akadályokat arra az esetre, ha netán mégis kéréssel akarna elébe járulni.

Március elejére mégis olyan szorult helyzetbe jutott, hogy más már ilyenkor a legszebb fogadalmait sutba vágja, és ami eddig lehetetlennek tetszett előtte, az most egyszerre lehetőséggel kecsegteti. Dover hamarosan érvényt szerez undok bizonyítékának, gyakorlatának csurranó-cseppenő hasznát a legégetőbb adósságok emésztik fel, sőt, ha súlyos helyzete napvilágra kerül, még a fűszeres is megszünteti a hitelt. Mindenekfelett azonban Rosamond tartós elégedetlensége nyomasztotta Lydgate-et, mikor úgy határozott, hogy most már egyebet nem tehet, segélyért kell folyamodnia. Először elgondolta, hogy mégis levelet ír Mr. Vincynek - hanem Rosamondtól megtudta, amit gyanított, hogy ő már kétszer fordult apjához, legutóbb Sir Godwinban történt csalatkozása után, de a papa azt mondta, hogy a legjobb lesz, ha Lydgate maga teremti ki azt a pénzt. - A papa azt mondja, hogy egyik rossz üzleti éve a másikat éri, maga is kölcsöntőkével dolgozik, és a drága kedvteléseiről egymás után kellett lemondania, ezért száz fontot is a családja szájától vonna meg. Azt mondta nekem, forduljon csak Lydgate Bulstrode-hoz. Úgyis puszipajtások.

Lydgate maga is arra a belátásra jutott, hogy ha baráti kölcsönt kell kérni, Bulstrode-hoz több joggal fordulhat, mint máshoz. Kérése kevésbé volna személyes. Bulstrode is közrejárt, hogy orvosi gyakorlatából nem tud megélni, és hálás lehet, hogy tervei megvalósításához díjtalan orvosi segítséget élvez - az is igaz, hogy Lydgate helyzetében bárki úgy gondolta volna, jogcímei fölemelik megaláztatásából. Tagadhatatlan volt viszont, hogy Bulstrode érdeklődése újabban mintha megcsappant volna kórháza iránt. Hiába, egészségi állapota megromlott: mintha idegrendszere működésében lett volna tapasztalható mélyreható zavar. Egyéb tekintetben nem látszott rajta változás. Lydgate-tel kifogástalanul udvariasan bánt mindig, s bár

Lydgate elejétől fogva észrevette, hogy magánügyeit, kivált házasságát hűvösen kerüli, e hűvösségét többre becsülte, mint holmi meleg baráti érdeklődést. Mégis a kérést napról napra halasztotta. Döntésében szokása szerint elbizonytalanodott most is, amikor tettének minden várható következményét latra vetette. Gyakran találkozott Bulstrode-dal, mégsem akarta egyik alkalmat sem magánjellegű beszélgetésre felhasználni. Egyszer ezt gondolta: „Inkább levelet írok, mit kerülgessem a kérdést", másszor meg: „Nem, ha beszélek vele, visszavonulhatok, mikor nemtetszését érezteti."

A napok múltak, és nem került sor se levélre, se magánbeszélgetésre. Annyira viszolygott, hogy Bulstrode-tól függő helyzetbe kerüljön, hogy képzeletben még idegenebb lépéssel próbált megbarátkozni: nem volna-e lehetséges Rosamond lányos álmodozását megvalósítani inkább, amivel annyiszor feldühítette, nevezetesen, nem volna-e tanácsosabb köd előttük, köd utánuk, itthagyni Middlemarchot. Kérdésnek azonban megmaradt: „Jelentkezne-e valaki vevőnek erre a betegkörre, mikor így elnéptelenedett? Mert ennyi előkészületet mindenképpen meg kell tennem az odébbálláshoz."

Nemcsak az szólt tehát az odébbállás ellen, hogy munkáját, a hozzá fűzött reményekkel együtt, rossz lelkiismerettel hagyta volna itt, méghozzá az új kezdet jogosulatlansága nélkül, hanem még az a bökkenő is, hogy vevőt a gyakorlata roncsaira nem egykönnyen találna. S aztán mit várhat? Rosamond egy nyomorúságos lakásban, akár a fővárosban, akár valami vidéki fészekben, aligha szabadulna nyomasztó életétől, s nem szabadulhatna ő sem szemrehányásaitól, amiért belerántotta. Mert mesterségében hiába kiváló az ember, sokáig kell taposnia a pálya tövises elejét. Az angol éghajlat alatt nem lehetetlen mélyebb tudományos észlelethez bútorozott szobákba jutni - a lehetetlenség inkább a tudományos nagyralátás méltányolásában van, ha a tudós felesége nem barátja a bútorozott szobáknak.

Habozásából végül a kínálkozó alkalom segítette ki. Mr. Bulstrode levélben kérte, keresse fel a bankban. A bankárt az utóbbi időben képzelt betegség kerítette a hatalmába: betegesen túlzott gyomorsavhiányának tünetei álmatlanságba hajszolták, s már a végleges kimerültség fenyegette. Állapotát haladék nélkül meg akarta beszélni Lydgate-tel, még aznap délelőtt, holott Lydgate semmi újat nem mondhatott neki. Feszült figyelemmel hallgatta megnyugtató szavait, bár Lydgate többet nem mondott, mint az előző napokban - de most, hogy a megnyugtatás csakugyan hatni látszott, mintha a személyes kéréssel alkalmasabb lett volna előhozakodnia. Mindenképpen azt ajánlotta, hogy Mr. Bulstrode jobban tenné, ha üzleti elfoglaltságát mérsékelné.

- A feszültség, ha bármily jelentéktelen, kikezdi a legyengült szervezetet - állapította meg, mikor a tanácsadásban odáig jutott, hogy személyes észrevételeit általánosíthatta -, mert íme, a szorongás otthagyja nyomát még a jóval fiatalabb és ellenállóbb szervezeten is. Magam például nem panaszkodhatom betegségre, mégis az utóbbi időben a felhalmozódott bajok erősen megviseltek.

- Fölteszem, hogy a magaméhoz hasonlóan megrendült szervezet a kolerának is előbb esne áldozatul, ha netán e ragály környékünkön ütné fel a fejét. Mivel pedig London környékén megjelent már, tanácsos lesz az Irgalom Atyjához fordulnunk védelemért - felelte Bulstrode, nem mintha Lydgate személyes panaszát nem akarta volna meghallani, hanem mert tulajdon szorongása annyira lefoglalta.

- Mindenképpen elmondható, hogy nagy részt vállalt a megelőző intézkedések foganatosításában, ilyenformán védelmet közelebb is talál - mondta Lydgate, mert megvetette a bankárt nyakatekerten kegyes szólamaiért s ráadásul látszólagos részvétlenségéért, azonban kérését oly rég fontolgatta, hogy nem állt volna el tőle egykönnyen. - A város köztisztaság tekintetében

sokat megtett, s ha a kolerát a városról el nem háríthatjuk, kórházi felszereltségünkről ellenségeink sem szólhatnak másként, csak tisztelettel.

- Való igaz - helyeselte Mr. Bulstrode tartózkodón. - Amit viszont a szellemi munkától való tartózkodásomra nézve javall, Mr. Lydgate, azon én már régen gondolkodom, sőt gondolataim újabban határozott célban öltöttek testet. Legalábbis időleges visszavonulást tervezek, mind üzleti, mind népjóléti tevékenységemből. Tervezem továbbá, hogy egy időre levegőt is változtatok... talán itthagyom vagy éppen bérbe adom a Cserest... talán a tengerpartra költözöm le... ha ugyan az efféle levegőváltozást kívánatosnak ítéli. Mi a véleménye?

- Helyeslem - sóhajtotta Lydgate, és rosszul leplezett türelmetlenséggel dőlt hátra. A bankár fakó tekintete mintha a lelkéből akarta volna való véleményét kiolvasni.

- Egy idő óta szeretném már megbeszélni önnel kórházunk dolgát - folytatta Bulstrode. - Változott körülményeim között nyilván nem vehetek személyes részt az igazgatásában, márpedig meggyőződésemmel ellenkeznék, ha olyan intézményt támogatnék továbbra is, amelynek irányításába beleszólni módom többé nincsen. Éppen ezért, ha döntésem véglegessé válna, hogy Middlemarchot itthagyom, mérlegelni fogom azt is, nem volna-e helyesebb, ha az új kórház pénzügyi támogatásától elállanék, nem vonván vissza persze vállalt részemet az építkezésben, továbbá azokat a jelentős összegeket sem követelném, amelyeket az intézmény sikeres működése érdekében folyósítottam.

Mikor Bulstrode szokása szerint megpihent a beszédben, Lydgate azt gondolta: „Nagy összegű pénzt veszíthetett." Legvalószínűbb magyarázata még ez lett volna kiábrándító tájékoztatásának. Válaszolni azonban csak ennyit válaszolt:

- A kórház aligha heverheti ki a veszteséget.

- Aligha - mondta rá Bulstrode is, kimért hangon -, ha ugyan más támogatójáról nem gondoskodunk. Az egyetlen, kinek hajlandóságára számíthatunk, Mrs. Casaubon. Felemlítettem előtte a kérdést, majd hangsúlyoztam, amint most is hangsúlyozom, hogy a kórház baráti körét az igazgatás módjának megváltoztatásával kell növelni.

Szünetet tartott ismét. Lydgate nem szólt közbe.

- A változtatás szükségét abban látom, hogy kórházunkat beleolvasszuk a régi ispotályba. Ilyenformán az új kórház mintegy osztályává lenne a régibb intézménynek, egyetlen igazgatósági tanács felügyeletével. Kívánatosnak látszik az is, hogy az orvosi igazgatást összevonjuk. Intézményünk fenntartása nem fog nehézségbe ütközni akkor, mivel a város népjóléti törekvéseinek nem kell többé megoszlani.

Mr. Bulstrode tekintete az újabb szünetben Lydgate arcáról a kabátgombjaira siklott.

- Az intézmény fenntartása szempontjából áldásos intézkedések lehetnek mindezek - állapította meg Lydgate gunyorosan. - Magam azonban nem lelkesülhetek értük, mivel első következményük az lesz, hogy tudós kollégáim belegázolnak módszereimbe, ha másért nem, mert az én módszereim.

- Mint tudja, Mr. Lydgate, új és független módszerei hathatós alkalmazásának magam is feltétlen híve vagyok. Eszerint alakítottam ki első tervem is, a Gondviselés segítségül hívásával. Mivel azonban azt kell tapasztalnom, hogy a Gondviselés visszavonulásomat rendelte, visszavonulok.

Bulstrode okfejtését hallgatni elkeserítő feladatnak bizonyult. A nyakatekert érvelés azonban hiába indította dühre, Lydgate a tények logikus sorolásával szemben tehetetlenül állt. Undorát és csalódását lenyelve kérdezte meg:

- Hát Mrs. Casaubonnak mi a véleménye?

- Ezt szántam megbeszélésünk második pontjának - felelte Bulstrode, mert a kimerítő magyarázatra tökéletesen felkészült. - Mrs. Casaubon, mint ismeretes, adakozó kedvű hölgy, és boldog birtokosa... ha nem is valami nagy vagyonnak... jótékony célra szánható jelentős összegnek mindenképpen. Közölte tehát velem, hogy bár ez összeg javát eredetileg másra szánta, megfontolja, ne töltse-e be teljesen a kilépésemmel támadt űrt intézményünk támogatásában. Tervei megérlelésére elegendő időt kért, én pedig biztosítottam, hogy sietős válaszra semmi sem kényszeríti, hiszen az én terveim sem jegecesedtek ki még.

Lydgate-nek már a nyelvén volt: „Semmit nem vesztenénk, ha Mrs. Casaubon foglalná el az ön helyét" - gondja azonban elébe tolakodott a vidor őszinteségnek. Így felelt tehát: - Ha jól értem, a kórház ügyében ezentúl Mrs. Casaubonnal kell tárgyalnom.

- Pontosan. Ez a kifejezett kérése is. Határozata, mint mondotta, nagyrészt az ön véleményétől függ. A tárgyalás felvétele azonban még nem időszerű. Mrs. Casaubon, úgy tudom, éppen elutazni készül. Most vettem levelét - magyarázta Mr. Bulstrode, majd előhúzván felolvasott belőle: „Elfoglaltságom e pillanatban más irányú. Éppen Yorkshire-be indulok Sir Jamesszel és Lady Chettammel. Az ottani birtokszemlétől függ, mennyire lesz módom a kórház ügyét támogatni." Eszerint nincs okunk a sietségre, Mr. Lydgate. Csupán tájékoztatni kívántam, mielőtt bármi történnék.

Bulstrode visszacsúsztatta a levelet oldalzsebébe, s hátradőlt, jelezvén, hogy a megbeszélés végére pontot tett. Lydgate-nek éreznie kellett, miután a kórházzal kapcsolatos új reményeinek is szárnyukat szegték egy időre, hogy ha segélyért folyamodik, kérésével most kell előállnia, mégpedig sietve.

- A teljes tényállás feltárásával nagyon lekötelez - mondta határozott hangon, bár kérésének megakasztása kelletlenné tette. - Mesterségem kibontakoztatását tekintem legszentebb célomnak, s kórházunk e célomat mindeddig jól szolgálta. A jó szolgálat azonban nem mindig jár együtt anyagi sikerrel. Kórházunk népszerűtlensége rám magamra is átháramlott, bár gondolom, gyakorló orvosi buzgalmam sem vált mindenben a javamra. Olyan betegek fordulnak hozzám ugyanis, akik fizetni nem tudnak. Szívesen segítek rajtuk, azonban énrajtam ki segít? - Lydgate várt egy pillanatig, mivel azonban Bulstrode bólintással felelt csupán szónoki kérdésére, kelletlenül folytatta tovább, mintha bürköt kellett volna nyelnie:

- Pénzügyi útvesztőbe jutottam, magam ki nem találhatok belőle, csak olyan ember segítségével, aki megbízik bennem mindenféle anyagi biztosíték nélkül. Vagyonom igen csekély volt, mikor ideérkeztem. Családomtól anyagi támogatást nem várhatok. Költségeim házasságomból következőleg jóval magasabbra szöktek, mint vártam. E pillanatban ezer fontra volna szükségem, hogy nehézségeimből kilábalhassak. Ahhoz nevezetesen, hogy minden ingóságom dobra ne kerüljön, hitelezőim kisebb-nagyobb igényeinek kielégítésére, s hogy némi pénz maradjon, amíg jövedelmem kiadásaim nyomába jut. Tapasztalnom kellett, hogy apósom ilyen összeget nem tud a rendelkezésemre bocsátani. Ezért fordulok e helyzetemben... ahhoz, akinek jólétemhez vagy tönkrejutásomhoz személyes érdeke fűződik.

Lydgate undorral hallgatta tulajdon szavait. Most azonban már kimondta a kérést, félreérthetetlenül. Mr. Bulstrode válasza nem volt sietős, de habozó sem.

- Közlése elszomorít, Mr. Lydgate, bár egy cseppet sem lep meg. Én magam, megvallom, nehezményeztem, hogy sógorom családjával került rokoni viszonyba, mert szokásaik tékozlóak voltak mindig, és anyagi helyzetük viszonylagos biztonságát nekem köszönhették. Azt tanácsolhatom önnek, Mr. Lydgate, ne írjon alá további kötelezvényeket, ne folytassa kétes küzdelmét, hanem kérjen csődöt.

- Kilátásaimat ez a lépés mit sem javítaná - állapította meg Lydgate keserűen, és felkelt. - Még akkor sem, ha megtételében örömöm lelném.

- Nem kétlem, hogy megpróbáltatásnak néz elébe - mondta Mr. Bulstrode -, ám a megpróbáltatás, tisztelt uram, földi részünk és illő fenyítékünk. Tanácsom még egyszer figyelmébe ajánlom.

- Köszönöm - mondta Lydgate önkéntelenül. - Attól tartok, soká lefoglaltam. A viszontlátásra.

HATVANNYOLCADIK FEJEZET

Minő köntöst öltsön tehát az Erkölcs,
Ha ruhája tarkább s tartósabb a Bűnnek?
Ha Árulás és Ármány szinte fennkölt -
Pazarabb viseletnek tűnnek?
Ez egyetemnek eseménye tenger,
S földabroszunkat tettek pettyezik,
De bármely sarkából vág neki ember,
Az egyenes útban megegyezik.
Avagy talán a bölcs Tapasztalat
Mind e világ Eszével oldalán,
Ha széttekintőn, fontolva halad -
Juthat-e Csel messzibbre egymagán?

DANIEL: *MUSOPHILUS*

Mr. Bulstrode érdeklődésének és terveinek változása, amely felől Lydgate-et tájékoztatta, sorsfordító események következménye volt, mégpedig Mr. Larcher ingó vagyonának nevezetes elárverezésétől kezdődőn, mikor is Raffles felismerte Will Ladislaw-t, majd a bankár tett hiábavaló lépést a jóvátételre, megpróbálván eltéríteni az isteni Gondviselést holmi szigorú rendszabályoktól.

Sejtése, hogy Raffles, ha ugyan el nem patkol, visszatér Middlemarchba, nemsokára igazolódott. Karácsony estéjén megjelent a Cseresben. Bulstrode otthon volt, s megakadályozhatta, hogy Raffles a család többi tagjával szóba elegyedhessen, azonban a látogatás kínos körülményeit és felesége riadalmát el nem háríthatta. Raffles féktelenebbül viselkedett, mint eddigi látogatásai során, és a szesz mértéktelen élvezete oly izgágává tette, hogy Bulstrode akár a falra hányt volna borsót, ha megpróbál a lelkére beszélni. Mindenképp meg akart szállani náluk, és Bulstrode két rossz között választván úgy döntött, hogy jobb, ha Raffles nem a városban jártatja a száját. Tulajdon hálószobájában vetett neki ágyat, Raffles pedig szüntelenül mulatott, mennyire terhére van vagyonos és álszent cimborájának. Mulatságát gunyoros részvétbe rejtette, hogy az ő aranyos pajtikája mit nem fáradozik néhai jótevőjének boldogításán. Hangos tréfálkozása mögött az az elszánt szándék lapult, hogy ezúttal valami jelentősebb összeget sajtol ki az elkínzott Bulstrode-ból. Hanem egy kicsit túllőtt a célon.

Bulstrode valóban elkínzott volt - elkínzottabb, mint amilyennek a durva lelkű Raffles gondolhatta. Feleségének csak annyit mondott, hogy ma éjjel gondját viseli ennek a bűnösnek, különben még kárt tesz magában. A hazugságot kerülve úgy beszélt, mintha valami családi kapocs kötelezné a gondoskodásra, s hogy Raffles elmebeli állapota aggasztja. Továbbá, hogy holnap reggel maga fogja útra tenni a szerencsétlent. E célzásai, úgy vélte, Mrs. Bulstrode-on keresztül eljutnak leányaihoz s a cselédséghez is, és magyarázattal szolgálnak, miért viszi be Rafflesnek ételét-italát maga a szobájába. Rémület dermesztette mégis arra a gondolatra, hátha valaki meghallotta Raffles nyílt és hangos célzásait közös múltjukra. Mert mi lenne, ha Mrs. Bulstrode az ajtónál hallgatózna? Hogy is akadályozhatná meg, tépné föl az ajtót váratlanul? Egyenes szándékú, tisztességes asszony, aligha folyamodna friss hírek érdekében ilyen közönséges módszerekhez - Bulstrode rettegése azonban túlszárnyalta a valószínűség határait.

Raffles tehát a gyötréssel messzi talált menni, s a vártnál nagyobb hatást ért el. Természetes izgágaságához annyit hozzájátszott, hogy Bulstrode úgy érezhette, mást nem tehet, keményen

meg kell vetnie a lábát. Miután ágyba dugta, úgy rendelkezett, hogy hintója másnap reggel fél nyolcra előálljon. Hat órakor már talpig felöltözve ájtatoskodott, Teremtőjének magyarázván, hogy csak azért folyamodott itt-ott hamissághoz, hogy a legfőbb rosszat eltávoztassa. Mert Bulstrode a hazugságtól irtózott, sokkalta jobban, mint a körmönfont csalárdságoktól. E csalárdságok nagy része azonban a természetévé vált, olyannyira, mint az önkéntelen izommozgás, és elméjéig el sem hatolva szolgálta ki céljait. Mind azt képzeljük, hogy a Mindenható csak az elménkben élénken élő cselekedeteink olvasója.

Bulstrode égő gyertyával lépett oda Raffles ágya mellé, mert úgy látta, lidérces álma van. Némán állt, és azt remélte, hogy a gyertyavilágra majd lassan, apródonként ébred. Hirtelen zajos ébredésétől is tartott. Néhány percig figyelte a meg-megborzongva levegőért kapkodó Rafflest, és úgy számította, nem lehet már messze ébredése. Raffles végre nyögve felriadt, és rémülten hőkölve nézett körül a szobában. Nagyobb zajt nem csapott, és Bulstrode a gyertyát letéve várta, hogy észre tér.

Fertályóra is beletellett, amíg Bulstrode szokatlanul kemény parancsszóval ráripakodott: - Azért ébresztem ilyen jókor, Mr. Raffles, mert fél nyolcra ideállíttattam a hintót, hogy elkísérhessem Ilselyig. Ott vonatra szállhat, vagy postakocsit foghat magának.

Raffles válaszolt volna valamit, de Bulstrode ellentmondást nem tűrően elébe vágott: - Ne is fáradjon, kérem, az ellenvetésekkel. Elég, ha meghallgat. Pénzbeli támogatását megkapja. Ezután azonban csak akkor, ha levélben fordul hozzám. Ha azonban itt megjelenik, vagy Middlemarchban jártatja el a száját irántam való rosszakaratában, gonoszsága gyümölcseire lesz utalva, éntőlem segítséget ne várjon. Hírem rontásáért aligha lesz fizetség. Én pedig latra tettem, mekkora kárt okozhat nekem, és inkább a kár, mint hogy maga még egyszer a nyakamra akaszkodjék. Keljen fel, kérem, és zaj nélkül kövesse utasításaimat, különben a csendbiztossal löketem ki a házamból. Aztán meghurcolhatja a meséjét a város minden csapszékében, de tőlem egy lyukas hatos nem sok, annyit nem lát.

Bulstrode ilyen ingerült eréllyel ritkán szólott, azonban az éjszaka folyamán meghánytavetette beszédének minden részletét, várható hatásával együtt, s bár nem remélte, hogy Rafflest a visszatéréstől elriaszthatja, mégis úgy döntött, határozott szó kell ide. Sikerült is az elcsigázott cimborát engedelmességre szorítania ezen a reggelen: szesszel mérgezett szervezete meghunyászkodott Bulstrode akarata előtt. Bulstrode-nak sikerült csendben kocsiba tennie, mielőtt a család reggelihez ült volna. A cselédség valami szegény rokont gyaníthatott benne, és nem csodálkozott, hogy az ilyen dölyfös ember, mint a gazda, restelli a fekete bárányt, és rövid úton szabadul tőle. A bankár tíz mérföldes kocsiútja gyűlölt cimborájával nem volt éppen áhítatos kezdete karácsony szent napjának, az út végére azonban Raffles jókedve visszatért, és elégedetten búcsúzott el Bulstrode-tól. Alapos okkal: a markát száz font ütötte. Több minden késztette bőkezűségre Bulstrode-ot, maga sem gondolta végig valamennyit. Amint Raffles nehéz ébredését figyelte, nyilván megfordult a fejében, mennyivel rosszabb bőrben van a vén bűnös, mióta az első kétszáz fontot elvitte.

Nem mulasztotta el, hogy tiltását megismételje, és igyekezett megértetni Rafflesszel, hogy lesz bátorsága nemet mondani, mert bátorság kellett az igenhez is. Hanem amikor undok személyétől megszabadulván csöndes otthonába tért, tudta, hogy csupán haladékot szerzett. Mintha valami nyomasztó álom terhétől igyekezett volna szabadulni - és kellemes környezetén a rút hüllő mind rajta hagyta volna iszamos nyomát.

Mit tudja az ember, mekkora részét teszik belső életének a felőle alkotott ítéletek, mindaddig, míg szőttesük meg nem bomlik valahol, s végighasadással nem fenyeget?

Bulstrode-nak, ha másból nem, onnan kellett tudnia felesége balsejtelmeiről, hogy egy szóval nem tett róluk említést. A bankár naponta megmutatta hatalmát, s az engedelmesség látványához annyira hozzászokott, hogy most, rettegvén, melyik pillanatban derül ki becstelenségének titka, a hangja legépületesebb szavai közepette el-elcsuklott. Márpedig az aggodalmas Bulstrode-hoz hasonlóaknak megijedni jobb, mint félni, mert képzeletük folytonosan nagyítja a várható leleplezés szorongását. Várható, igen, mert Rafflest a kemény szó nem tarthatta távol - s bár imádkozott, remélni is alig remélhette -, a szégyen pedig a kertek alatt ólálkodott. Hiába hitette volna el magával, hogy csakis az Isten látogatásának tulajdoníthatja, a nagyobb dicsőségre való felkészítésének, ha ez megtörténik vele - a szégyen mardosó tüzétől irtózott, és tántoríthatatlanul hitte, hogy az isteni célt az ő szerencsés megmenekülése jobban szolgálná. Ha pedig a Gondviselés pálcát törne fölötte, jobb lenne szomszédai megvetésétől minél távolabbra kerülni, s életének új helyszínén, ahol hajszálgyökereit még nem eresztette olyan fájó messzeségbe, kínzójának szorítása is lazulna rajta. Feleségére volna a legnagyobb csapás, ha innen végleg elköltöznének, hiszen az átplántálást még ő, az üldözött, sem bírta volna jól. Ezért csupán feltételes előkészületeket tett, hidakat építvén a visszaútnak, ha a Gondviselés mégis az ő tanácsa szerint járna el. A bankigazgatás átadására, hasonlóan a szomszédságban zajló kereskedelmi természetű ügyleteire, úgy készült, hogy ha egészségi állapota javulna, a jövőben ismét munkához láthasson. Ez az ideiglenesség többlet-kiadásokba vitte, és jövedelme csökkenését kellett elszenvednie, azon kívül is, hogy az üzleti élet általában pangott. A takarékosság első tételéül tehát mindjárt a kórház kínálkozott.

Ilyen események előzték meg Lydgate-tel való beszélgetését. Ekkor azonban még nem tett több intézkedést, mint amennyit vissza is vonhat, ha a szükség nem kívánja. A végső lépéseket egyre halogatta. Azt a görcsös ragaszkodást érezte félelmeinek teljében is, mint akit a ló ragad el, vagy a hajótörés veszedelme fenyeget: hogy valaminek történnie kell, valami szabadító sorsfordulat feltétlenül elkövetkezik, s az életét azzal teszi tönkre éppen, ha átabotában cselekszik, kivált mert feleségének oly nehéz lett volna értelmes magyarázattal szolgálnia, miért vállalják az önkéntes számkivetést, mikor mind a ketten itt szeretnének élni.

Bulstrode-nak távollétében is gondoskodást igénylő ügyei közt ott szerepelt a Kőporta jószágának igazgatása is, s ez ügyben, éppúgy, mint egyéb middlemarchi ingatlanainak ügyében Caleb Garthhoz fordult tanácsért. Hasonló elintézendőihez olyan embert keresne mindenki, aki megbízója érdekét önérdekénél előbbre valónak tekinti. Mivel Bulstrode a Kőportát meg akarta tartani, s lehetőleg olyan szerződést kötött volna, hogy idők fordultával ismét örömét lelhesse majd a jószág igazgatásában, Caleb azt ajánlotta neki, ne érje be tiszttartóval, hanem adja bérbe esztendőszám a birtok hasznának arányos részéért.

- Önre bízhatom-e, Mr. Garth, hogy ilyen feltétellel bérlőt szerez? - érdeklődött Bulstrode. - S megmondaná-e, mivel tartozom önnek évenként a megbeszélt ügyek folyamatos rendezéséért?

- Majd meggondolom - felelte Caleb kereken. - Meglátjuk, hogy boldogulunk.

Ha Fred Vincy jövője felől nem kellett volna gondoskodnia, Mr. Garth aligha fogadta volna szívesen azt a munkát, hiszen a felesége mindig féltette, hogy a korára nem gondol, fölvállal mindent. Hanem amikor Bulstrode-tól elbúcsúzott, csábító ötlete támadt a Kőporta bérletével kapcsolatosan. Hátha Bulstrode beleegyezne, hogy Fred Vincy legyen a bérlője, azzal a fenntartással, hogy a jószág sorsáért majd ő, Caleb Garth felel? Frednek pompás iskola lenne, szerény jövedelmén is javíthatna, s maradna ideje, hogy neki egyéb dolgaiban segédkezzék. Oly nyilvánvaló örömmel tárta elgondolását felesége elé, hogy Mrs. Garthnak nem volt szíve lehűteni szokásos aggodalmával.

- Madarat lehet majd fogatni a gyerekkel - állapította meg Caleb, amint sugárzó arccal hátradőlt -, ha elmondhatom neki, hogy a bérletet nyélbe ütöttük. Gondold meg, Susan! Szemet

vetett ő már arra a birtokra évekkel azelőtt, hogy az öreg Featherstone meghalt. S most mekkora igazságot tenne a sors, ha mindenféle bonyodalmak után ő intézhetné tisztességgel a jószág dolgát... jutalmul szinte, hogy mesterségre adta fejét! Megvan arra is a remény, hogy Bulstrode, ha eredményt lát, apránként kifizetteti magát. Látom rajta, hogy nem döntött még, végleg letelepedjék-e másutt. Ilyen épkézláb eszmém még nem volt, Susan. Lassan aztán össze is házasodhatnak a gyerekek.

- Ugye, nem árulod el a tervet Frednek, amíg meg nem bizonyosodsz, hogy Bulstrode rááll? - figyelmeztette óvatosan Mrs. Garth. - A házasságot pedig, Caleb, mi, öregek, mit sürgessük?

- Ki tudja, nem helyesebb-e? - vélekedett Caleb fejét félrebillentve. - Nagyot idomít a házasság az emberen. Jobban nekiereszthetem akkor Fred gyeplőszárát. Persze semmit nem mondok mindaddig, amíg biztos nem vagyok a dolgomban. Majd megbeszélem Bulstrode-dal.

Meg is tette az első kínálkozó alkalommal. Bulstrode éppen nem táplált meleg rokoni érzéseket Fred Vincy iránt, viszont mindenféle szanaszét levő ügyeiben szerette volna Mr. Garth segítségét, mert biztosan tudta, hogy különben jelentős veszteségeknek nézhet elébe. Épp ezért nem ellenezte Mr. Garth javaslatát. Volt még egy oka, amiért nem tagadta meg jóindulatát a Vincy család sarjától. Mrs. Bulstrode tudniillik, értesülvén Lydgate eladósodásáról, nagyon érdeklődött a férjétől, vajon nem segíthetne-e szerencsétlen Rosamondon, és igen elkeserítette, mikor megtudta tőle, hogy Lydgate ügyei nehezen rendezhetők, és a leghelyesebb, ha „szabad folyást engedünk” nekik. Mrs. Bulstrode ekkor állapította meg először: - Sosem szívelted a családomat, Nicholas. Holott én nem hiszem, hogy szégyent vallottam velük. Gondolkodásuk világi talán, de senki azzal nem vádolhatja őket, hogy nem tisztességesek.

- Drága Harriet - mentegetőzött Mr. Bulstrode, háta megborsódzván feleségének könnyes szeme láttán -, bátyád üzletébe nagy pénzeket fektettem. Az már nem várható, hogy kiházasított gyermekeiről is én gondoskodjam.

Volt némi igazsága. Így aztán Mrs. Bulstrode háborgása sajnálattá csendesedett: szerencsétlen Rosamond - hiszen ő mindig látta, miféle gyümölcsöket terem majd költséges neveltetése.

Mr. Bulstrode-nak azonban eszében járt ez a beszélgetés, amikor meggondolta, hogy hamarosan tudatnia kell feleségével végleges elköltözésük tervét, s hogy mennyire kapóra jön majd akkor, ha elmondhatja, hogy unokaöccséről, íme, gondoskodott. Mrs. Bulstrode eddig annyit tudott csak férje terveiről, hogy a Cserest néhány hónapra itthagyják, és a déli partvidéken bérelnek házat valahol.

Mr. Garth tehát ígéretet kapott, hogy ha a Bulstrode házaspár bizonytalan időre elköltöznék Middlemarchból, Fred Vincy veheti át a Kőporta bérletét az előterjesztett feltételek szerint.

Calebet annyira szárnyra kapta a remény, hogy el is mondott volna mindjárt Marynek mindent, „hadd kényeztesse kicsit azt a gyermeket”, ha a felesége szerető zsémbeléssel ráncba nem szedi. Így aztán megállta szó nélkül Fred előtt, amikor a gazdaság alaposabb megismerése és pontosabb becslések céljával el-ellátogatott a Kőportára. Látogatásai, igaz, megelőzték ugyan a sürgető időt, azonban az apai öröm sarkallta, hogy Frednek és Marynek mekkora születésnapi ajándékot tartogat.

- S ha kiderül, hogy légvárat építgettél? - kérdezte Mrs. Garth.

- Ejnye - nézett rá Caleb -, az legalább nem omlik senki fejére.

HATVANKILENCEDIK FEJEZET

Amely szót hallasz, magadban eltemesd.

A PRÉDIKÁTOR

Mr. Bulstrode még mindig igazgatói irodájában ült azon nap délután három órakor is, amikor Lydgate-et fogadta. Ebben az időben jelentette írnoka, hogy lovát megnyergelték, és azt is, hogy Mr. Garth kinn várakozik, beszélni szeretne vele.

- Vezesse be - szólt Bulstrode. Caleb belépett. - Foglaljon helyet, Mr. Garth - folytatta kitüntető udvariassággal a bankár. - Örülök, hogy még itt ért. Tudom, hogy percei kiszámítottak.

- Ugyan - legyintett Caleb szelíden, és ahogy fejét félrehajtva leült, kalapját maga mellé tette a földre. Szeme a padlót kutatta, s amint a térdére támasztotta két könyökét, padlónak irányzott hosszú ujjai meg-megrezzentek, mintha őket is átjárta volna az a gondolat, amely Garth nyugodt nagy homloka mögött motoszkált. Mint Caleb minden ismerőse, Bulstrode is megszokta már, hogy a fontosabb kérdéseknek lassan vág neki, és olyasmit várt, hogy Caleb a Világtalan-völgy némely házának megvásárlásával hozakodik elő ismét, le akarván bontani őket. A veszteség hamarosan megtérült volna, ha a többi ház világossághoz és levegőhöz jut a bontás árán. Caleb az efféle javaslataival vált néha népszerűtlenné munkaadói előtt, Bulstrode azonban nemigen szegült ellene javítási törekvéseinek, ezért jól meg is fértek egymással. Hanem Garth csöndes hangon kezdett beszélni, s valami merőben másról:

- Most jövök a Kőportáról, Mr. Bulstrode.

- Remélem, semmi rendkívülit nem tapasztalt - nézett rá a bankár. - Magam is jártam kinn tegnap. Abel bárányai szépen pénzelnek az idén.

- Hát igen - mondta Caleb töprengőn -, valami baj azért mégiscsak van. Egy idegen érkezett, orvosra volna szüksége, nagyon beteg, úgy nézem. Ezért jöttem csak elmondani. Rafflesnek hívják.

Látta, hogy Bulstrode megremeg a hírre. Holott a bankár maga azt gondolta, aggodalmában örökké résen áll, és semmi meglepetés nem érheti. Tévedett.

- Szerencsétlen alak! - sóhajtott részvevőn, holott még remegett a szája széle. - Nem tudja, hogyan került oda?

- Én magam vittem be - magyarázta Caleb nyugodtan. - Fölvettem a csézámba. Postakocsiról szállt le, jött gyalog egy darabon a vámháztól idébb már, amikor utolértem. Emlékezett, hogy látott engem egyszer a Kőportán, és megkért, vegyem fel. Láttam rajta, hogy beteg, ezért helyes lesz, gondoltam, ha fedél alá juttatom. Azt hiszem, nincs veszteni való idő, Mr. Bulstrode, orvost kell keríteni. - E szóval Caleb felemelte kalapját a földről, és felcihelődött.

- Feltétlenül - mondta Bulstrode, miközben gondolatai összevissza cikáztak. - Talán megtenné nekem, Mr. Garth, hogy hazafelé beszól Lydgate-ért... Várjon! Ebben az időben talán éppen a kórházban található. Valakit lóra ültetek itt, s elszalajtatok érte, majd magam is kilovagolok a Kőportára.

Bulstrode levelet kanyarított, és máris ment, osztotta utasításait. Mikor visszatért, Caleb ott állt még mindig, fél keze a szék hátán, másikban a kalapja. Bulstrode-ban most ez a gondolat élt: „Talán Raffles nem beszélt mással a betegségéről, mint Garthszal. Garth nemigen tudja

mire vélni, miféle barátság, amit ez a toprongyos alak hangoztat, de ebből még nem deríthet ki semmit. Különben is jó emberem... jó hasznát vehetem."

Bizakvásához szívesen szerzett volna tápot, viszont ha érdeklődni kezd, mit mondott vagy mit tett Raffles, aggodalmát árulta volna el.

- Rendkívüli módon leköteleze tt, Mr. Garth - állapította meg udvariasan. - Küldöncöm néhány perc múltán visszatér, s akkor magam is megnézem, mit tehetünk ezért a szerencsétlenért. Van talán valami egyéb elintéznivalónk? Mert ha van, sose siessen.

- Köszönöm - válaszolta Caleb, s jobbjával intett, mint aki elhárítja a szíves marasztalást. - Arra szeretném kérni, Mr. Bulstrode, hogy megbízását vegye vissza éntőlem. Nem felejthetem el, milyen készséges volt velem a Kőporta bérletének ügyében, meg más minden ügyben. Mégsem dolgozhatunk együtt.

A bizonyosság úgy járta át Bulstrode-ot, akár a nyárs.

- Hirtelen határozat. - Ennyi tellett csak tőle.

- Az - mondta Caleb. - Mégis végleges. Nem dolgozhatunk együtt tovább.

Szelíd szóval mondta ki döntését, s látta mégis, hogy Bulstrode megroppan szelídsége alatt. Mintha kiszikkadt volna az arca, s a szeme mint a gyíké, úgy tért ki Caleb pillantása elől. Caleb nagyon megsajnálta, mégsem változtatott elhatározásán.

- Attól tartok, az a szegény nyomorult rágalmazhatott meg - mondta Bulstrode, mert most már a teljes valóság érdekelte.

- Igaz. Nem tagadom, hogy a tőle hallottak szerint döntöttem.

- Ön meggondolt ember, Mr. Garth... és hiszem, hogy tetteiért nem átall felelni az Úr ítélőszéke előtt. Nem akarhatja káromat azzal, hogy könnyen hitelt ad a rágalomnak - folytatta Bulstrode, keresvén a Caleb lelkére ható érveket. - Egy rágalom csekély ok, hogy a mindkettőnk számára gyümölcsöző viszonyt felbontsuk.

- Senkinek kárát nem keresném - felelte Caleb -, még akkor sem, ha az Úr szemet hunyna. Részvéttel tartozom embertársaim gyengesége iránt. Csakhogy, kérem... én nem kételkedem, hogy ez a Raffles igazat beszél. S ha igazat beszél, engem a közös munkánk, akárhogy gyümölcsözik, nem boldogíthat. Csak a lelkiismeretemet bántja. Azért kérem, hogy az ügyeinek más intézőt keressen.

- Helyes, Mr. Garth. Jogom van megtudni mégis, mi szörnyűségeket mondott önnek, miféle mocskolódások áldozata vagyok és lehetek - mondta Bulstrode, mert dühe lassan kibontakozott a megalázásból, amit a hasznáról csöndesen lemondó embertől elszenvedett.

- Fölösleges dolog - legyintett Caleb, s a feje lehorgadt. Hangját sem emelte meg: mintha óvakodott volna, hogy ezt a sajnálatra méltó embert megbántsa. - Amit megtudtam tőle, azt én soha tovább nem adom, ha ugyan valami ismeretlen körülmény rá nem kényszerít. Ha már nyerészkedéssel töltötte életét, és másokat csalárdsággal megfosztott jogaitól, mert magának többet akart, elhiszem, hogy bánja... visszaszaladna, de nem lehet... talán ez a legszörnyűbb... - Caleb sóhajtott és megrázta a fejét - ...mégsem az én dolgom, hogy a terhén nehezítsek.

- Pedig azt teszi... nehezíti a terhem! - mondta Bulstrode, könyörgőre fogva. - A terhem nehezíti, ha most hátat fordít!

- Meg kell tennem - mondta Caleb még halkabban, felemelt kézzel. - Sajnálom. Nem ítélem meg önt, és nem mutatok önre ujjal, mondván: „Íme, ő a gonosz, én az igaz." Távol álljon! Mindent nem tudhatok. Tehet az ember rosszat, s az akarata tisztán emelkedhet ki a bűnből,

bár az élete benne ragadt. Súlyos büntetés ez. Ha önnek is ez lett a része, sajnálatra méltó bizony. Mégis arra az érzésemre kell hallgatnom, hogy eztán nem dolgozhatunk együtt. Ennyit mondok, Mr. Bulstrode. A többit eltemetem, ha lehet. S ezzel ajánlom magamat.

- Egy pillanat, Mr. Garth! - szólt utána Bulstrode. - Bízhatok tehát ünnepélyes ígéretében, hogy se férfinak, se nőnek el nem mondja... még ami igazat sejt is benne... ezt a rosszindulatú rágalmat?

Caleb dühre gerjedt.

- Miért ígértem volna, ha megtartani nincs szándékomban? - kérdezte felháborodottan. - Biztosan nem azért, mert a kezében tart. Efféle beszédeket én soha nem szaporítottam.

- Bocsásson meg... zaklatott vagyok... s az áldozata ennek a kivetett szerencsétlennek.

- Álljunk meg egy szóra! Gondolja meg, nem taszította-e maga is szerencsétlenségébe azzal, hogy a bűnéből hasznot húzott?

- Amit neki könnyen elhitt, azzal engem vádol - tiltakozott Bulstrode, mert lidérc módjára nyomta mindaz, amit Caleb Rafflestől hallhatott, és nem volt menekvése, mert Caleb nem tárta elébe, hogy legalább tagadhatta volna.

- Nem - tiltakozott Caleb a kezét emelve -, én a jónak hiszek könnyebben, ha a jó igaznak bizonyul. Én nem állom útját a védekezésnek. És bűnnek ítélem, hogy föltárjam a más bűnét, ha azért nem, hogy ártatlanokat megvédelmezzek. Én így gondolkodok, Mr. Bulstrode, és így is beszélek, nem kell, hogy eskü kötelezzen. Kívánok jó napot.

Néhány órával később Caleb otthon mellékesen megemlítette feleségének, hogy valami kis nézeteltérése támadt Bulstrode-dal, ezért lemondott a Kőporta bérletéről, sőt egyéb üzleti kapcsolataikat is felbontotta.

- Beleszólt a dolgodba, igaz-e? - érdeklődött Mrs. Garth, elgondolván, hogy Bulstrode érzékeny pontján találta a férjét: talán az anyag felhasználására és a munkára nézve állt elő más elképzelésekkel.

- Ugyan - legyintett Caleb elkomolyodva, és lehorgasztotta a fejét. Mrs. Garth pedig tudta, hogy ha így tesz, nem akar tovább foglalkozni a tárggyal.

Bulstrode pedig nyomban lóra kapott, és elindult a Kőportára. Tanácsosnak vélte, hogy még Lydgate előtt odaérjen.

Fejében, baljóslatú képek és sejtelmek rajzottak - e nyelven szólaltak meg reményei és félelmei, mint ahogy rezgések, megrázván teljes lényünket, hangokat támasztanak bennünk. Caleb Garthtól elszenvedett megalázása, hogy múltja felől értesülvén elutasította munkaadói pártfogását, azzal a megnyugtató érzéssel váltakozott, hogy Raffles éppen Garthnak jártatta el a száját és senki másnak. Mintha a Gondviselés adott volna jelet, hogy a legsúlyosabb következményekét nem akarja mégsem rászabadítani - a titoktartás reménye nem foszlott szét. Raffles megbetegedett, és éppen a Kőportára került, nem máshová - Bulstrode bensejét megremegtették az esetből következő valószínűségek. Ha megtörténhetik, hogy most a leleplezés veszedelmétől megszabadul - ha megint fellélegezhet -, kegyesebb-életet kezd. E fogadalmát mintegy cserébe ajánlotta a várt eredményért - minden hitét szent elhatározásának foganatába vetette, halált hozó foganatába. Tudta, hogy mint annyiszor, most is azt kellene mondania: „Legyen meg a Te akaratod.” Ez azonban nem gyengítette kívánságának erejét, hogy az ő akarata a gyűlölt zsaroló halála legyen.

A Kőportára érkezvén döbbenten látta, mekkorát változott Raffles. Változását azonban sápadtsága és elesettsége ellenére is az elmeállapotában ítélte jelentősebbnek. Garázda hangoskodása odalett, bizonytalan félelmekbe süppedt, el sem hatolt hozzá Bulstrode dühe, hogy a pénzének máris nyakára hágott. Megrabolták, elszedték tőle a maradék felét, ennyit mondott. Csak azért jött ide, mert beteg, és mert üldözik - a nyomában van valaki -, ő pedig nem árult el senkinek semmit, tartotta végig a száját. Bulstrode, nem ismervén fel e tüneteket, Rafflesből földúlt állapotában vallomást akart kicsikarni, s mindjárt azt szegezte neki, hogy igenis eljártatta a száját, mégpedig annak az embernek, aki a homokfutóján idáig hozta. Raffles nagyesküvel fogadkozott, hogy ő nem. Öntudata valójában ki-kihagyott, és Caleb Garthnak előadott eszelős részletességű történetét démonai már visszaragadták az emléktelenség sötétjébe.

Bulstrode megint kétségbeesett, mikor látta, hogy e nyomorultnak szellemén úrrá nem lehet, s hogy egyetlen szavában nem bízhat, ha a legfontosabb felől akar megbizonyosodni: hogy tudniillik másnak is eljárt-e a szája a környéken vagy csupán Caleb Garthnak. A házvezetőnő minden zavar nélkül mondta el, hogy amióta Mr. Garth elment, Raffles csak sört kért, azután nem szólt, s ő úgy látja, rossz bőrben van nagyon. Efelől tehát megnyugodhatott. Mrs. Abel azt hihette, amit a Cseres cselédsége, hogy az idegen a gazdagoknak annyiszor kényelmetlen „messzi retyerutyája" - Mr. Rigg rokonát látta benne először, mert úgy gondolkodott, hogy ahol vagyon van, ott kerül ilyen szemtelen piaci légy is. Hogy egyszersmind Bulstrode-nak miképpen lehetett retyerutyája ez az alak, azt már nem tudta kisütni, csak abban egyezhetett meg tehát férjével, hogy „tudja fene", s mivel ezen az általános megállapításon még soká el lehetett rágódni, Mrs. Abel egyelőre csak tűnődőn ingatta a fejét.

Egy óra nem telt bele, Lydgate is megérkezett. Bulstrode elébe ment, otthagyván Rafflest a faburkolatos fogadószobában, és így magyarázkodott:

- Egy szerencsétlen emberhez hívattam, Mr. Lydgate. Évekkel ezelőtt az én szolgálatomban állt, majd Amerikába vándorolt, s onnan már, az a gyanúm, a züllött élethez szokottan tért vissza. Elhagyatottságában hozzám folyamodott. Volt némi kapcsolata Rigg-gel is, e birtok korábbi tulajdonosával, azért talált ide. Úgy látom, nagybeteg. Mintha az elméje háborodott volna meg. Emberi kötelességem mindent megtenni érte.

Lydgate-et még nyomasztotta múltkori beszélgetésének emléke Bulstrode-dal, ezért nem kívánt egyetlen fölösleges szót sem fűzni az esethez, csupán meghajolt e kórtörténet hallatán. Mégis, ahogy a szobába belépett volna, önkéntelenül megfordult, s megkérdezte: - Hogy hívják a beteget? - Mivel a gyakorló orvosnak a neveket ismernie éppoly elengedhetetlen, akár a gyakorló politikusnak.

- Raffles. John Raffles - felelte Bulstrode, remélvén, hogy Raffles állapota akár jobbra, akár balra fordul, Lydgate a nevénél többet nem fog megtudni felőle.

Lydgate gondosan megvizsgálta a beteget, meggondolta az esetét, majd úgy rendelkezett, hogy fektessék le s tartsák ágyban, mégpedig a lehető legnagyobb nyugalomban. Majd visszatért Bulstrode-hoz a másik szobába.

- Súlyos eset, attól tartok - mondta a bankár, elébe vágva Lydgate-nek.

- Igen is, nem is - tűnődött Lydgate. - A szövődmények hosszas történetébe nehéz egyszerre belelátnom, biztos viszont, hogy a beteg szervezete igen erős. Végzetesnek ezt a rohamot nem mondanám, bár állapota igen bizonytalan. Figyelmes ápolásra van szüksége.

- Magam maradok mellette - jelentette ki Bulstrode. - Mrs. Abel meg a férje nem jártas a betegápolásban. Akár éjszakára is itt maradhatok, ha egypár sorban értesíthetném Mrs. Bulstrode-ot ön által.

- Aligha szükséges - vélte Lydgate. - Rémülten magába húzódik, igaz, talán csak pillanatnyilag. Lehet békétlenebb is. Úgy tudtam, van itt a házban más férfiszolga...

- Háltam én már idekinn magányt keresve több éjszakán át is - vágott közbe Bulstrode. - Maradnék inkább. Mrs. Abel meg a férje akár fölválthatnak, akár segíthetnek, ha a szükség úgy hozza.

- Kérem. Akkor önnek adom meg az utasításokat - mondta Lydgate. A bankár viselkedése nem lepte meg különösebben.

- Ön szerint tehát van remény az életben maradásához? - kérdezte Bulstrode, amikor Lydgate elmondta a teendőket.

- Van, ha ugyan egyéb szövődményekkel számolnunk nem kell, olyanokkal, amilyeneket egy vizsgálat nem deríthet fel - válaszolta Lydgate. - Állapota talán rosszabbodik, mégis úgy látom, néhány nap múltával javulást fogunk tapasztalni, ha utasításaim szerint ápolják. A szigor azonban a beteg érdekében kötelező. Szeszhez semmi körülmények között nem szabad jutnia, akárhogy kéri. Véleményem szerint ebben az állapotban a kezelés előbb válhat végzetessé, mint maga a betegség. Új tünetek keletkezhetnek. Holnap délelőtt ismét benézek.

Lydgate megvárta a Mrs. Bulstrode-nak íródó levelet, majd ellovagolt. Sejtésekbe nem bocsátkozott Raffles kórtörténetét illetően, inkább azt a vitát gondolta végig, amelyet Ware doktor amerikai tapasztalatainak nyilvánosságra hozatala támasztott a szeszmérgezés eseteinek helyes kezelése körül. Lydgate érdeklődését még külföldi tartózkodása során keltette fel ez a kérdés. Ellene volt a mostanában dívó kezelési módnak, amely elnézte a szeszfogyasztást, és nagy adag ópiumokat rendelt. A maga módszere mindeddig sikerrel járt.

Elesett ember, okoskodott, de még sokat kibírhat. Bulstrode jótékonykodik vele - furcsa, hogy keménység és lágyság úgy váltja egymást benne, mint a sakktáblán a fekete-fehér. „Bulstrode-nál részvétlenebb alakot alig láttam, mégis, a fáradságot nem sajnálja, se a tenger pénzt jótékony terveire. Valami jele lehet az Egek Urától, ki méltó a jóindulatra... s énrám az Egek Ura, úgy látszik, fütyül."

Keserűsége bőséges forrásból táplálkozott, s mind elsöprőbbé dagasztotta gondolatainak árját, ahogy a Lowicki Kapuhoz közeledett. Otthon még nem járt Bulstrode-dal való délelőtti találkozása óta, hiszen a bankár küldönce is a kórházban találta. Most tért tehát haza először reménytelenül: valami biztatást eddig még látott, hogy ne kelljen házassága sikerének minden zálogától megválnia. Ezek a zálogok óvták volna meg Rosamonddal együtt attól, hogy látniuk kelljen, vagyontalanul milyen kevés örömük lehet egymásban. Ő maga még jobban tűrte volna Rosamond gyengédsége nélkül, mintha azt kellett tapasztalnia, hogy tulajdon gyengédsége nem pótolhatja Rosamondnál e zálogokat. Büszkeségének megtöretése kínozta eleget, mégis jobban fájt az a gondolat, hogy Rosamond csalatkozásainak és boldogtalanságának okát látja benne. Zsebből élni maga sem szeretett, nem is szorult rá soha, de most úgy képzelte, hogy ha ketten szeretik egymást és gondolataik közösek, nevethetnek akár lakásuk rozzant bútorzatán, akár azon, hogy a tojás meg a vaj árát az ujjukon kell kiszámolniuk. Azonban a szegénység költészetének megvalósulásától távolabb járt, mint a gondtalan aranykortól - Rosamond lelke nem volt elég tágas, hogy az élet fényűzései aprónak tessenek benne, összetörten szállt le lováról, és más örömet nem várt, amint bement a házba, mint a vacsoráét. Elgondolta, hogy tanácsos lesz még az éjszaka leszállta előtt közölni Rosamonddal folyamodásának sikertelenségét. Hadd készüljön fel mielőbb a legrosszabbra.

Csakhogy a vacsorával még várnia kellett. Döbbenten látta, hogy Dover a biztosíték őrzésére egy embert helyezett el a házban, s amikor tudakolta, hogy Mrs. Lydgate merre, a hálószobába utasították. Felment, s ott találta Rosamondot halaványan, némán az ágyon, szeme-arca sem rezdült a beléptére. Leült az ágy szélére, s fölébe hajolván szinte fohászkodott hozzá:

- Bocsáss meg ezért a nyomorúságért, árva Rosamondom! Csak egymást szerethetnénk!

Rosamond vigasztalanul, üres tekintettel nézett vissza rá, de a könnyek kezdték megtölteni kék szemét, s az ajka megremegett. Erős férjének aznapra elege volt. Feje Rosamond mellé csuklott a párnára, és vele zokogott.

Nem is tartóztatta, amikor Rosamond másnap reggel elindult apjáékhoz - úgy látta, már nem akadályozhatja semmiben sem. Félóra múltán visszatért azzal, hogy a papa (meg a mama azt szeretné, ha ő hazaköltözne, amíg ügyeik ilyen szerencsétlenül állnak. A papa azt mondta, hogy ő az adósság felől nem tehet - ha egyet kifizetne, volna helyette húsz más. Inkább jöjjön haza, amíg Lydgate biztonságos otthont nem teremt a számára. - Van ellenvetésed, Tertius?

- Tégy, ahogy jónak látod - felelte Lydgate. - A válság azonban még nem ilyen fenyegető. Ne siesd el.

- Csak holnap mennék - mondta Rosamond. - A ruháimat még össze kell csomagolnom.

- Még a holnap is korai... ki tudja, mi nem történik - mondta Lydgate keserűen. - Kitörhetem például a nyakam, ami a dolgod jelentősen megkönnyítené.

Lydgate-re nézve is, Rosamondra is szerencsétlenség volt, hogy Lydgate érzelmességből és meggondolásból táplálkozó gyengédségét ezek a keserű vagy tiltakozó kitörések minduntalan meg-megszaggatták. Rosamond e kitöréseket indokolatlannak ítélte, s viszolygása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy nem fogadja Lydgate gyakoribb gyengéd közeledését sem.

- Annyit látok, hogy nem kívánod az elköltözésem - állapította meg hűvösen. - De miért nem azt mondod? Mire jó ez az indulatos beszéd? Maradok, amíg másképp nem határozol.

Lydgate nem válaszolt, indult a betegeihez. Sötét árok jelent meg a szeme alatt, Rosamond is most fedezte fel. Nemigen tudott ránézni. Tertius viselkedése csak az ő dolgán nehezít.

HETVENEDIK FEJEZET

Tetteink, lajstroma messzi kisér,
Ránk vallván mutatja, melyőnk mit ér.

Amint Lydgate elment, Bulstrode első dolga volt, hogy kiforgatta Raffles zsebeit. Szállodai számlákat keresett, hogy megtudja belőlük, hol szállt meg - ha ugyan nem az igazat vallotta, mondván, hogy egyenest Liverpoolból jött betegen és pénze nélkül. Talált a tárcájába begyűrve számlákat csakugyan, de mind karácsony előttieket, csak egyet állítottak ki később, azt is aznap reggel. Lóvásárra szóló hirdetéssel gyűrte együvé a farzsebében: háromnapos tartózkodásról szólt egy bilkleyi fogadóban. Ez a város, ahol a lóvásárt is tartották, legalább negyven mérföldre esett Middlemarchtól. A számla borsos volt, s mivel Raffles nem hozott poggyászt, valószínűnek látszott, hogy a bőröndjét hagyta ott fizetségül, mert félre akart tenni némi pénzt az útra. Csakugyan, erszénye üres volt, mindössze néhány hatos csörgött a zsebében.

Bulstrode e jelekből bizonyosságot gyűjtött, hogy Raffles valóban tisztes távolságban maradt Middlemarchtól emlékezetes karácsonyi látogatása óta. Márpedig a távolban mi örömét lelheti a handabandázó Raffles, ha egy middlemarchi bankárról botrányos történeteket mesél? Neki pedig mi a kára, ha a szája mégis eljárt? A legfontosabb most, hogy résen legyen, mikor tisztul ki a homálya, és jön rá a mesélhetnék, mint Caleb Garth esetében is. Bulstrode nagyon tartott attól, hogy a vágy majd felébred benne Lydgate látogatásai alkalmával is. Átvirrasztotta mellette az éjszakát, csupán annyit kért a házvezetőnőtől, hogy ruhástul pihenjen le, ha netán szükség lenne rá. Rendelkezéséhez annyit fűzött magyarázatul, hogy álmatlan maga is, és szeretné, ha az orvos utasításait szó szerint megtartanák, ő maga tartotta is, bár Raffles szüntelenül pálinkáért csengett, panaszolván, hogy süllyed - vagy a Föld süllyed el alatta. Nyughatatlanul, álmatlanul töltötte az éjszakát, de nem viselkedett botrányosan. Nem fogadta el az ételt, amit Lydgate rendelt, viszont nem jutván szeszhez, rémületével Bulstrode-on csüggött, könyörögvén, hogy bosszúból ne éheztesse ki, és erős esküvésekkel fogadkozott, hogy senki halandónak egy szót nem szól ellene. Bulstrode nem örült volna, ha Lydgate akár ennyit is hall, ijesztőbb volt azonban az a hullámzás Raffles vergődésében, hogy hajnal-hasadtakor hirtelen azt képzelte, itt az orvos, és neki fogadkozott, hogy Bulstrode most kiéheztetné, megtorlásul, amiért olyasmit elmondott, amit dehogyis mondana el.

Bulstrode a zsarnoki természetének és határozottságának jó hasznát látta most. Maga is beteges, gyenge idegzetű ember lévén, serkentette ez a feszült helyzet, s mintha a hosszú éjszakán és délelőttön át a tulajdon holtteteme kapott volna életre, de úgy, hogy meleg nem költözött belé. Az esze szakadatlan járt, védekezéseket és biztonságot módolva ki. Mert mindegy volt, miféle óhajait foglalta imába, miképpen ítélkezett e nyomorult lelkének állapota felől, és mindegy, hogy magának kellett volna az Isten vesszejétől rettegnie, nem másnak kívánni rosszat - tömör fohászaiba minduntalan betörtek vágyakozásának élénk képzelmei. S meghozták a fölmentését is. Hiszen mi egyebet láthatna Raffles halálában, mint a maga szabadulását? S mi veszteséget szenvedne a világ, ha e szerencsétlen elköltözne belőle? Megátalkodott, akár a köztörvényes bűnözők - csakhogy az ő sorsuk felől dönt a törvény. Vajon a Gondviselés nem halált mérne-e ki Rafflesre? Mert ha ez a szándéka, Raffles halálán gondolkodni nem bűn, sőt kívánatos - feltéve, ha ő a kezét be nem mocskolja -, feltéve, ha híven követi az orvos utasításait. Bár csúszhat hiba az orvosi tudományba is. Az orvos sem

csalhatatlan. Lydgate szerint némely kezelés halált hozóbb a betegségnél - hátha az ő gyógymódja is halált hozónak bizonyulna? Jó és rossz közt a szándék dönt csupán.

Bulstrode tehát igyekezett, hogy vágyait kirekessze szándékából. Megfogadta, hogy követni fogja Lydgate utasításait. Miért is vitatná helyességüket? Régi fortélya ez a vágyaknak: a kétkedést lerázzák, a következményekre legyintenek, s azokban a rejtett zugolyokban élik világukat, ahová szerintük törvény el nem hatol. S ő mégis az utasításokat követi.

Aggodalmai minduntalan Lydgate felé fordultak, és tegnap délelőtti találkozásuk emléke olyan balsejtelmeket ébresztett benne, amilyenek abban a pillanatban, akkor nem nyugtalanították. Tegnap nemigen érdekelte, aggasztja-e Lydgate-et a kórházban elkövetkezendő változás - de a személyes kérése sem, mert aki ekkorát kér, az számítson az elutasításra. Most azonban úgy emlékezett a jelenetre, hogy Lydgate-et talán maga ellen fordította, és erős vágya támadt, hogy megbékítse, vagy inkább lekötelezze. Sajnálta, hogy egyszer kivételesen nem dobott ki pénzt az ablakon. Mert mire gyanú vagy netán bizonyosság támadna Lydgate-ben Raffles zavaros beszédeinek hallatán, addigra adománya jóakaratra hangolja irányában. Ha ugyan nem késő a bánat.

Milyen fájdalmas hasadása e boldogtalan léleknek! Hosszú éveken át jobbnak mutatkozott volna, sötét talárba öltöztetvén önző hajlamát, míg végül az Isten felkentjéhez vált hasonlatossá. S most a rémület meghasogatta a talárt, és kenetes beszédéből egyéb egy jajkiáltásnál nem maradt.

Délfelé járt, mire Lydgate megérkezett. Jött volna korábban, mondta, csakhogy fontos okok tartóztatták. Elcsigázott arca feltűnt Bulstrode-nak. Hanem azon nyomban elkezdte vizsgálni a beteget, és aprólékosan kikérdezte Bulstrode-ot, mi történt az éjjel. Raffles rosszabbul volt, enni alig evett, álom nem jött a szemére, csak vergődött nyugtalanul, de azért szót fogadott. Bulstrode aggodalma alaptalannak bizonyult: Lydgate jelenléte nem rázta fel Rafflest. Morgott, beszélt összefüggéstelenül.

- Mit szól hozzá? - érdeklődött Bulstrode, mikor négyszemközt maradt Lydgate-tel.

- Rosszabbodott az állapota.

- Kevesebb reményt fűz hozzá?

- Nem éppen. Még felépülhet. Itt marad mellette? - nézett rá hirtelen Bulstrode-ra. A bankárt kínosan érintette a kérdés, holott nem gyanakvásból fakadt.

- Azt hiszem, maradok - felelte Bulstrode, megemberelvén magát. - Közöltem Mrs. Bulstrode-dal is, miféle ok maraszt. Abeléknek nincs tapasztalatuk az ilyesmiben, és a felelősséget sem varrhatom a nyakukba, ha egyszer nem betegápolásért fizetem őket. Nyilván lesznek újabb utasításai.

A legfontosabb az volt, hogy Lydgate ópiumot rendelt, igen mérsékelt adagokban, ha az álmatlanság folytatódna. Óvatosságból hozott is magával, és az adagolására vonatkozóan, sőt a kúra megszakítására nézve is részletes utasításokkal látta el Bulstrode-ot. A folytonos ópiumozásnak nem volt híve. S újból megtiltotta, hogy a betegnek szeszt adjanak.

- Megítélésem szerint a kábítószeres mérgezettség veszélye a legfenyegetőbb. Étel nélkül még átvészelné valahogy. Életre termett ember.

- Hanem ön van rossz bőrben, Mr. Lydgate... szokatlan, mondhatnám példátlan eset ez ismeretségünk történetében - állapította meg Bulstrode. Érdeklődése éppannyira új volt tegnapi közönyéhez képest, mint képzelt betegségre hajló természetének fáradtságot fitymáló frissesége. - Zaklatottnak látszik.

- Az is vagyok - válaszolta Lydgate kurtán, s már vette a kalapját.

- Újabb fejlemény? - firtatta Bulstrode. - Foglaljon helyet.

- Nem, köszönöm - mondta Lydgate büszkén. - Tegnap részletesen elmondtam ügyeim állását. Hozzá, semmit nem tehetek, annyit csupán, hogy a végrehajtás azóta elkezdődött. Egy rövidke mondatba sok baj belefér. Minden jót kívánok.

- Ne siessen, Mr. Lydgate, ne siessen - marasztalta Bulstrode. - Kérését megfontolás tárgyává tettem. Első említésre felületesen ítéltem meg a helyzetét. Mrs. Bulstrode is aggódik unokahúgáért, de én sem látnám szívesen, ha sorsukban szerencsétlen fordulat következnék. Számtalan hasonló kérelemmel járulnak elém, meggondolván azonban az önét, arra az elhatározásra jutottam, hogy akár nagyobb áldozat árán sem hagyom magára a bajban. Ha jól emlékszem, ezer fontot említett, mint ami egyensúlyának visszanyeréséhez múlhatatlanul szükséges?

- Úgy van - válaszolta Lydgate, és felszökkenő öröme máris elhallgattatta ellenkezését. - Ezer font fedezné minden adósságomat, s még maradna annyi, hogy lélegzethez jussak. A maradék segítségével jövedelmünkhöz mérten rendezhetném háztartásunkat, sőt gyakorlatomat is fellendíthetném.

- Ha egy pillanat türelmét kérhetem, Mr. Lydgate, ki is állítom az utalványt. Világossá vált előttem, hogy ilyen sürgős esetben nincs alkudozásnak helye.

Amíg Bulstrode írt, Lydgate kinézett az ablakon, és elgondolta, mi lesz otthon - élete egy pillanat alatt átfutott az agyán, megfeneklésétől újrakezdéséig, közhasznú céljaival az élen.

- A kötelezvény később is ráér, Mr. Lydgate - mondta a bankár, átnyújtva a papírt. - És remélem, helyzete javultán lassan majd a törlesztésre is sor kerül. Mindaddig azonban örömömre szolgál, hogy a további nehézségektől megkímélhetem.

- Nagyon hálás vagyok - válaszolta Lydgate. - Visszaadta lehetőségemet, hogy a közjó hasznára munkálkodjak ismét.

Természetesnek ítélte, hogy Bulstrode meggondolta - úgy látszik, a jótét eszére hallgatott. De amint poroszka lovát ügetésre nógatta, hogy hamarabb hazaérjen, megvihesse a jó hírt Rosamondnak, s a bankból pénzt véve fel kielégíthesse Dovert, gondolatain árnyék vonult keresztül, mint valami rossz madárjóslat szárnycsapása: mekkorát változtatott rajta néhány hónap, hogy most örül a lekötelezettségnek, s hogy éppen a Bulstrode-tól kapott pénz vidítja fel ennyire!

A bankár viszont úgy érezte, hogy gyötrődése egyik okát szüntette meg, mégsem nagyon könnyebbült meg tőle. Nem taksálta, mekkora volt az a beteges indíték, amely Lydgate jóakaratának elnyerésére sarkallta, de ott munkált benne így is, mint a vérébe férkőzött kórokozó. Az ember fogadkozik, mégsem veti el fogadalma megszegésének eszközét. Vajon meg akarja szegni csakugyan? Dehogy. Csupán a vágya munkál homályosan tovább képzeletében, és izmait is éppen akkor lazítja, amikor fogadalma fontossága felől igyekszik meggyőzni magát. Hogyan kívánhatná, hogy Raffles egészségét hamarosan visszanyervén, ellene szegezze ismét zsarnoki hatalmát? Megkönnyebbülése az volt, ha Rafflest holtnak képzelte, ezért a szabadulásért könyörgött, fohászkodván, hogy ha lehetséges, ne kelljen földi napjainak maradékát rettegésben töltenie, lehetne eztán is Isten akaratának engedelmes eszköze. Lydgate véleménye nem azt támogatta, hogy az ő fohásza meghallgattatik, s ahogy a nap haladt, Bulstrode-ot ingerelni kezdte a makacs életereje ennek az alaknak, akit oly szívesen látott volna a halál csendjébe burkolózni: úrhatnámsága lázadt e mihaszna élet ellen, márpedig a hatalom vágyát szebb fogadalmak meg nem fékezhetik. Úgy döntött, hogy ő már fáradt, a mai éjjelt nem

virrasztja át a betegágynál, hanem Mrs. Abelre bízza az ápolást, s az majd, ha szükséges, a férjét is segítségül hívhatja.

Raffles egész nap rossz álmaival küszködve aludt s ébredt megint, ezért Bulstrode hat óra tájban Lydgate utasítása szerint adagolni kezdte neki az ópiumot. Egy idő múltán szólt Mrs. Abelnek, hogy belefáradt az ápolásba, átadja neki a beteg gondját, és elismételte neki, mit mondott Lydgate az ópiumra vonatkozóan. Mrs. Abel nem tudta, miket rendelt vagy nem rendelt az orvos, csupán elkészítette s behozta mindazt, amit Bulstrode parancsolt. Azért kérdezte most, mi mást kell tennie az ópium adagolásán kívül.

- Semmi egyebet. Csak levessel és szódavízzel kínálja. Ha mást kér, engem kérdezzen meg előbb. Csak akkor jövök be ma éjjel, ha valami fontos jelentenivalója van. Különben a férjét hívja. Korán le szeretnék feküdni.

- Rá is fér az alvás az úrra - állapította meg Mrs. Abel. - Nem embernek való alvás nélkül ennyit talpon lenni.

Bulstrode most már nem tartott tőle, mit fecseghet ki Raffles félálmában. Beszéde zilált lett, gyanút aligha ébreszthet. De ha ébreszt is, kockáztatnia kell. Először a faburkolatos fogadószobában ült le, ott gondolta meg, nem volna-e helyesebb, ha megnyergeltetné lovát, és holdfénynél hazatérne, hagyván az aggodalmaskodást. Aztán eszébe jutott, hogy jobb lett volna mégis, ha Lydgate-et estére idekéri. Talán most változna a véleménye, és nem reménykedne annyira Raffles fölépülésében. Szalajtson el érte? Mert ha Raffles állapota csakugyan romlott, vagy éppen halálán volna, a Gondviselésnek hálát adva megkönnyebbülten térhetne nyugovóra. De rosszabbodott-e? Lydgate talán annyit mondana csak, hogy várakozásához híven alakul minden, a beteg lassan mély álomba merül, és túljut a válságon. Minek is szalajtana érte? Rettegett az efféle eredménytől. Semmi időleges megnyugvás a végső rossz sejtelmét el nem hessenthette: hogy Raffles majd betegségéből kilábalván ura lesz megint, és kényszerítheti, hogy feleségét elmenekítve távol éljen barátaitól és megszokott környezetüktől, figyelvén, miként emészti még őt is a gyanú.

Vagy másfél órán át latolgatta az eshetőségeket a tűz világánál, amikor egy hirtelen gondolat talpra állította, és gyertyát gyújtatott vele. Nem mondta meg Mrs. Abelnek, mikor hagyja abba az ópium adagolását.

Kezébe fogta a gyertyát, de nem indult el jó darabig. Hátha többet adott neki már, mint amennyit Lydgate rendelt? Csoda-e, hogy elfelejtette, ha ilyen kimerült? Gyertyával a kezében felment az emeletre, nem tudván, lefeküdjön-e, vagy menjen be a betegszobába, s pótolja a mulasztást. Ott toporgott a folyosón, s a betegszobából hallotta Raffles nyögését-mormogását. Ki tudja, nem helyesebb, ha Lydgate tanácsát félreteszik, hiszen az álom még kerüli a beteget?

A hálószobába tért be tehát. Még le sem vetkőzött, Mrs. Abel kopogott az ajtaján. Rést nyitott, hogy a halk beszédét jobban hallja.

- Megbocsásson az úr, nem-e volna lehetséges egy kis pálinkával, ilyesmivel könnyebbíteni a vergődését szegény szerencsétlennek? Azt hajtogatja, hogy el akar süllyedni, és falat le nem megy a gigáján... attól a kis gyenge levestől is hogy kapna erőre?... csak mindig az ópium? Azt mondja, a föld benyeli őtet.

Mrs. Abelt meglepte, hogy nem hallja Bulstrode válaszát. Bulstrode még nem készült el vele.

- A tehetetlenség viszi el, ha nem segítünk rajta. Mikor a szegény jó gazdámat, Mr. Robissont ápoltam, annak is mindig portóit meg pálinkát kelletett adni, nagy pohárba - egészítette ki jelentését Mrs. Abel könyörgő hangon.

Csakhogy Bulstrode még akkor sem készült el a válasszal. Az asszonynak nógatnia kellett: - Nem lehet ám sokat odázgatni, a sír szélén áll... nem is azért mondom, mintha odázgatná az úr. De hát ha kell, én inkább a magunk rumjából töltök neki, amit ott őrizek a szekrény aljában. Ha már olyan szépen virrasztott mellette az úr, akkor most...

Kulcs nyomult ki az ajtórésen. - Ez szól a borpincébe - mondta Bulstrode rekedten. - Talál lenn pálinkát eleget.

Bulstrode kora reggel, hat óra tájt kelt, és elvégezte ájtatosságát. Higgyük-e, hogy az ember imája négy fala magányában őszinte, kitárulkozó? A csöndes ima néma beszéd, s a beszéd kifejez - kicsoda fejezheti ki magát hiánytalanul, vagy akár a tulajdon tükörképét? Bulstrode még az utóbbi huszonnégy óra átabotában hozott határozatait sem tekinthette át.

Hallgatózott a folyosón, és nehéz zihálást hallott. Aztán kisétált a kertbe, és szemügyre vette a harmatot a füvön meg a kora tavaszi leveleken. Visszatérvén a házba, Mrs. Abellel találkozott szemközt. Talán meg is lepődött.

- Hogy van a betege? Alszik nagyot? - próbálkozott tréfával.

- Mélyen alszik, kérem, úgy három s négy közt jött lassan a szemére az álom - magyarázta Mrs. Abel. - Be tetszene nézni hozzája? Gondoltam, most már otthagyhatom. Az uram kiment a mezőre, a leányka van a tűzhely mellett.

Bulstrode fölment a betegszobába. Egy pillantás meggyőzte, hogy Raffles nem gyógyító álomba merült, hanem ama sötét vizek iránt úszik.

Körülnézett, s az ópium mellett pálinkásüveget látott. Pálinka alig volt már benne. Az ópiumos fiola is csaknem kiürült. Félretette a fiolát, a pálinkásüveget pedig levitte magával, és visszazárta a borospincébe.

Reggeli közben azt latolgatta, visszatérjen-e Middlemarchba rögtön, vagy várja meg Lydgate-et. Úgy döntött, hogy vár, és elküldte a dolgára Mrs. Abelt azzal, hogy ő majd ügyel a betegre. Amint ott ült béketörőjének mind nyugalmasabb szobájában, úgy érezte, ennyire meg nem könnyebbült már hónapok óta. Lelkiismeretén a titok kibontakozó szárnya simított végig, mintha a béke angyala szállt volna le hozzá. Elővette jegyzőkönyvét, és végignézte, mi mindenről gondoskodott vagy kellett volna még gondoskodnia, hogy Middlemarchból elköltözhessenek, és végiggondolta, melyik tételt tarthatja függőben, melyiket pipálhatja ki most, hogy elutazása rövid időre szóló lesz csak. Némely takarékossági intézkedés megtartása mellett döntött, ha a bankigazgatástól egy időre úgyis visszavonul. Remélte továbbá, hogy Mrs. Casaubon csakugyan átveszi a kórház költségeinek tetemes részét. Így telt az idő, amíg a beteg zihálása oly akadozóvá nem vált, hogy le nem kötötte teljes figyelmét. El kellett gondolkodnia ezen a távozó életen, amelyet valamikor a hatalmába hajtott - örömére szolgált akkor, hogy züllöttségében ennyire kiszolgáltatott. Valamikori öröme késztette új örömre most, hogy tanúja lehet a végének.

Ugyan ki vádolhatná, hogy siettette Raffles végét? Ki tudja, kilábalhatott volna-e bajából?

Lydgate fél tizenegykor érkezett meg, s még tanúja lehetett a légzés utolsó kihagyásainak. Ahogy a szobába lépett, Bulstrode megfigyelte arcának változását: arról vallott, hogy ítélete nem bizonyult helyesnek. Némán állt az ágynál egy darabig, szeme a haldoklón, de tekintetének alázata mintha belső vita mozgalmát leplezte volna.

- Mikor fordult az állapota? - nézett rá végül Bulstrode-ra.

- Nem voltam mellette az éjjel - felelte Bulstrode. - A virrasztás annyira kimerített, hogy Mrs. Abelre kellett rábíznom. Azt hallom tőle, hajnali három és négy közt merült álomba. Nyolc előtt, mikor bejöttem, szinte ilyen állapotban találtam már.

Lydgate nem kérdezősködött tovább. Némán nézte a beteget, amíg kimondhatta: - Vége.

Lydgate a délelőttöt visszanyert reményeinek s szabadságának boldog birtokbavételével töltötte. Régi lelkesedése vitte a munkába, s úgy érezte, elviselheti házaséletének minden fogyatékosságát. Bulstrode-ot jótevőjének tekintette. A haláleset felől azonban nem volt nyugodt a lelkiismerete. Nem hitte, hogy ilyen hirtelen lesz. Mégsem tudott volna semmit kérdezni Bulstrode-tól, a sértő látszatot elkerülvén. Ha viszont a házvezetőnőt fogná vallatóra... minek, ha egyszer a beteg meghalt? Semmi haszna nem látszott, ha odaáll feszegetni, hogy valaki tudatlanságában vagy vigyázatlanságában ölte-e meg. Hiszen lehet az is, hogy ő tévedett.

Bulstrode-dal együtt lovagoltak Middlemarchba, és sok mindenről elbeszélgettek - főként a koleráról és a reformjavaslat esélyeiről a Lordok Házában, majd a politikai egyletek kérdésében hozott szigorú rendeletről. Rafflesről egy szó sem esett, csupán Bulstrode említette meg, hogy a lowicki temetőben kell majd neki sírhelyet venni, s hogy tudomása szerint a szerencsétlennek más ismerőse nem volt a környéken Riggen kívül, az meg szerinte elutasítóan bánt vele.

Lydgate-et hazatérvén Mr. Farebrother látogatta meg. A lelkész előző nap nem járt a városban. Hanem a végrehajtás híre estére már Lowickba is eljutott Mr. Spicer, a helybéli varga és egyházfi útján - ő viszont bátyjától tudta, a Lowicki Kapu tisztes csengettyűszerelő mesterétől. Mr. Farebrother sötéten látta Lydgate jövőjét, mióta Fred Vincyvel együtt jöttek le a biliárdteremből. Kicsiségnek számíthatott, ha másvalaki egyszer vagy többször megfordul a Zöld Sárkányban, Lydgate látogatása azonban arra vallott, hogy kivetkőzött régi énjéből. Olyasmiket tesz most, amit azelőtt ha más tette, megvetésével sújtott. Lehetett a pálfordulásnak oka házasságában elszenvedett csalatkozása is, mint a rossz nyelvek rebesgették, Mr. Farebrother azonban úgy vélte, hogy az adósságoknak több közük lehet hozzá. Lydgate eladósodásáról többet is tudtak az emberek, és Mr. Farebrother attól tartott, hogy a régibb történeteknek Lydgate pénzforrásairól és hatalmas barátairól nincsen semmi alapjuk. Az első fricska, amikor megpróbálta Lydgate bizalmát megnyerni, eltántorította a második próbálkozástól - a végrehajtás hírére azonban félretette tartózkodását.

Lydgate éppen valami szegény beteget bocsátott el, akinek a sorsa nagyon érdekelhette, majd oly leplezetlen vidámsággal nyújtotta kezét Mr. Farebrothernek, hogy az nem tudta mire vélni kedve változását. Vajon ez részvét és segítség újabb büszke elutasítása-e? Mindegy, ő a részvétét és a segítségét mindenképp megajánlja.

- Hogy vagy, Lydgate? Meglátogattalak, mert rossz hírt hallottam rólad - kezdte a lelkész testvéries hangon, szemrehányás nélkül. Leültek. Lydgate rögtön kész volt a válasszal:

- Tudom, mifélét. Biztosan azt, hogy a házban végrehajtottak.

- Azt. Igaz?

- Igaz volt - felelte Lydgate felszabadultan, mintha már nem bánná, hogy erről az elmúlt kínos ügyről kell beszélnie. - A veszély elhárult, az adósságot megfizettem. Kilábaltam a bajból. Adósságok nélkül, remélem, jobban eltervezhetem életemet eztán.

- Örömmel hallom - mondta rá a lelkész szinte hálásan, mint akinek kő esett le a szívéről. - Ez jobb újság, mint amilyet a *Times*-ban olvasni. Meg kell vallanom, nehezen szántam el magam erre a látogatásra.

- Köszönöm, hogy eljöttél - mosolygott rá Lydgate szívélyesen. - A boldog ember könnyebben fogadja a kedvességet. Bizony megtört ez a baj, és a sebemet még soká nyalogatni fogom - tette hozzá, s a mosolya szomorkásra vált -, de most még annak örülök, hogy a spanyolcsizmából kibújhattam. Mr. Farebrother egy pillanatig hallgatott, majd komoly hangon szólalt meg: - Kedves barátom, hadd kérdezek egyet. Ha a tolakodásomért ugyan megbocsátasz.

- Nem hinném, hogy sértőt kérdezhetnél.

- Akkor megkérdem, mert a megnyugvásom így lesz teljes... vajon... az adósság kifizetésével nem vállaltál-e magadra még keservesebb adósságot?

- Nem - felelte Lydgate, de a pír elfutotta az arcát. - Semmi okom titkolni... hiszen a valóság... hogy szabadulásomat Bulstrode-nak köszönöm. Tetemes összeget bocsátott a rendelkezésemre... ezer fontot... és a törlesztéssel nem siettet.

- Nagylelkű adomány - bólintott rá Mr. Farebrother, bár nehezen helyeselhette az olyan ember jótéteményét, akit nem állhatott. Elgondolni is alig merte most, hogy Lydgate-et valamikor óva intette: személyes kapcsolatba ne kerüljön Bulstrode-dal. Hozzá is tette nyomban: - Bulstrode nyilván felelősséget érez a sorsod iránt, hiszen együttműködésetek során nemhogy nyertél volna, inkább elestél orvosi jövedelmektől, örömmel hallom, hogy ő is így látta.

Lydgate-et nem érintették kellemesen ezek a baráti feltevések. Sőt mintha ráébresztették volna, amit maga is sejtett homályosan, hogy Bulstrode indítékai merev elutasítása után csakis önzőek lehettek. Ezért most félresöpörte Farebrother feltevéseit. A kölcsön történetéről ugyan nem adhatott számot, bár élénken élt benne - mint ahogy nem térhetett vissza arra a figyelmeztetésre sem, amelyről a lelkész ugyancsak barátilag megfelejtkezett: hogy a személyes kapcsolattól óvakodjon.

Válasz helyett tehát jövő terveiről kezdett beszélni, s hogy ezentúl az élet anyagi szempontjait sem hanyagolja el majd.

- Sebészeti rendelést kezdek - magyarázta. - Megtehettem volna eddig is. És ha Rosamond is beleegyezik, segítséget veszek fel hozzá. Nem vagyok barátja az efféle pénzkeresetnek, de a tisztességgel végzett alja munka sem aljas. Első sérülésem után az ilyen kis horzsolás katonadolog lesz.

Szegény Lydgate! Ez a közbevetés, hogy „ha Rosamond is beleegyezik”, megmutatta, bármi akaratlanul csúszott ki a száján, miféle igát visel. Mr. Farebrother reményei azonban máris Lydgate terveihez igazodtak, és nem lévén alapja borús sejtelmekhez, szívélyes szerencsekívánatok közt búcsúzott el barátjától.

HETVENEGYEDIK FEJEZET

POMPEIUS *Az „Arany Szőlő”-ben volt ez,*
ugye, ahol úgy szeret üldögélni
kegyelmed?

HÓLYAG *Szeretek bizony, mert nyílt ház,*
és telente igen kellemes.

POMPEIUS *No, jól van akkor. Azt hiszem,*
itt az igazság.

SHAKESPEARE: *SZEGET SZEGGEL*[35]

Mr. Bambridge öt nappal Raffles halála után ráérősen álldogált a Zöld Sárkány udvarában nyíló tágas kapubolt alatt. A magányos töprengésnek nem volt az embere, hanem mivel a fogadóból éppen most jött ki, a boltív alatt megálló emberi alak oly bizton számíthatott a csatlakozó társaságra, mint a galamb, ha az útfélen valami csipegetnivalót talált. Ez esetben a testnek táplálék nem kínálkozott ugyan, hanem az ész szeme láthatta előre igenis, hogy Mr. Bambridge lelki táplálékot készül osztani pletyka formájában. A szemközti nyájas rőfös, Mr. Hopkins pillantotta meg elsőnek a kínálkozó falatot, jobban vágyván talán egy kis férfi-beszédre, mivel üzletét főleg hölgykoszorú pártfogolta. Mr. Bambridge meglehetős kurtán bánt a rőfössel, úgy érezvén, hogy ő egy rőfösnek csakis kívánatos társaság lehet, és kár egy Hopkinsra sok szót vesztegetni. Hamarosan azonban tekintélyesebb hallgatóság gyülemlett köréje, részint járókelők, részint olyanok, akik egyenesen azért jöttek, hogy kikémleljék, történik-e valami különös a Zöld Sárkányban - Mr. Bambridge tehát már érdemesnek ítélhette, hogy drága idejét rájuk szánja, kapitális történeteket mesélvén pompás csődörökről, amelyek mind az ő kezén cseréltek gazdát északon tett utazása során, ahonnét most tért meg. A jelenlevő urakat biztosította, hogy ha neki egy harmadfű pejt vagy egy melegvérű kancát úgy szakítanak a ménesből, ahogy ő megmutatja akárkinek Doncasterben, néki „ide a rozsdás ágyút”. Az a pár vasderes pedig, amelyet most készült betörni, tizenkilencben eladott vas-dereseit juttatta eszébe - Faulkner vette meg száz aranyfontért, és két hónappal később mát adta is őket tovább százhatvanért -, aki pedig ezt az állítását cáfolni merészelte volna, Mr. Bambridge barátságosan felszólította a pimaszt, hogy nevezze őt Stroh Kóbinak bátran.

Mikor a hangulat eddig emelkedett, megérkezett Mr. Frank Hawley. A Zöld Sárkány körül őgyelegni méltóságán alul való lett volna, de mivel a Fő utcán ment végig, és Bambridge-et meglátta a túlsó oldalon, három-négy lépéssel ott termett megkérdezni, vajon talált-e olyan cséza elé való jó kis lovat, amilyenben megegyeztek. Mr. Hawleyt türelemre biztatta Bambridge, mondván, hogy nézze meg majd azt a lovat, amelyiket Bilkleyben szemelt ki - ha az nem egyezik hajszálra a gusztusával, Mr. Bambridge-nak legyen lókötő a neve, ami e pillanatban nem tetszett valószínűtlennek. Mr. Hawley az útnak háttal beszélte meg éppen a szürke szemrevételének s megpróbálásának idejét, amikor az úton egy lovas poroszkált tova.

- Bulstrode! - szóltak ketten-hárman is. Egyikük, a rőfös, éppen tisztelettel elébe illesztette nevének a Mistert. E tisztelő megszólítást azonban más oly kevéssé használta Bulstrode háta mögött, mint ahogy a riverstoni postakocsi lovát sem magázta volna senki szemben. Mr.

[35] Mészöly Dezső fordítása.

Hawley megfordulván még látta Bulstrode hátát, de ahogy Bambridge a fejét felkapta, torzpofát vágott utána.

- A teremtését! Jó, hogy eszembe jut! - kezdte halkra fogott hangon Bambridge -, akadt nekem a horgomra Bilkleyben más is, mint a maga cséza elé való lova, Mr. Hawley. Bulstrode-ról hallottam egy pompás történetet. Tudják-e, hogy ült bele a vagyonba? Ha az urak hallani akarják, díjtalanul szolgálok felvilágosítással. Mert ha a világ a szájára veszi, Bulstrode meg sem áll Amerikáig.

- Hogyhogy? - érdeklődött Mr. Hawley, és zsebre dugván a két kezét, előbbre törekedett a kapualjban. Mert ha Bulstrode-ra rábizonyulna a csirkefogóság, Frank Hawleynak próféta volna a neve.

- Bulstrode egyik régi cimborájával akadtam össze, azt is megmondom, hol - magyarázta Mr. Bambridge, oktatólag megemelt mutatóujjal. - A Larcher-féle árverésre állított be, bár akkor még nem tudtam a történetét... akkor kicsusszant a markomból.... de biztos akkor is már Bulstrode nyomában volt. Hát kérem, elmondja nekem, hogy ő akármennyi pénzt legombol Bulstrode-ról, mert ő belelát neki a kártyáiba. De ezeket már Bilkleyben mondta el nekem, mert a tintát nem veti meg. Nem ám mintha odaállna Bulstrode ellen koronatanúnak! Locskos szájú szeszkredenc, a nyelvére nem bír féket vetni, mintha a sok beszéddel tintát fakasztana a sziklából. Az embernek tudni kell, mennyi elég az eléghöz. - Mr. Bambridge e bölcsességét némi megvetéssel fűzte beszédéhez, mint aki jól tudja, hogy tulajdon locskolásának hol vessen gátat.

- Ugyan hogy hívják? Hol lehetne megtalálni? - firtatta tovább Mr. Hawley.

- Én a Szerecsenfőben hagytam. Ha azóta ki nem aludta, még ma is ott van. A neve egyébiránt Raffles.

- Raffles! - kiáltott fel Mr. Hopkins. - A gyászfátylat én szállítottam a temetésére tegnap. Lowickban helyezték nyugalomra, Mr. Bulstrode kísérte ki. Igen szép temetést kapott.

A hallgatóság elképedt. Mr. Bambridge rákövetkező fohászában az „isten lova” volt a legenyhébb fordulat, Mr. Hawley pedig homlokát ráncolva, előreszegett fejjel förmedt rá a rőfösre: - Micsoda! Hát hol halt meg?

- A Kőportán - felelte a rőfös. - A házvezetőnőtől azt hallom, hogy rokona volt a gazdájának. Pénteken érkezett oda betegen.

- Ejha! Még szerdán együtt tintázgattunk - vetette közbe Bambridge.

- Orvos látta-e? - kérdezte Mr. Hawley.

- Látta. Lydgate doktor. Egy éjszakát Mr. Bulstrode is virrasztott mellette. Harmadnapra halt meg.

- Mondja már, Bambridge - biztatta Mr. Hawley -, miket mesélt ez a cimbora Bulstrode-ról?

A csoport nőttön-nőtt. A városi jegyző személyes jelenléte szavatolt afelől, hogy meghallgatásra érdemes mindenfélék hangzanak el itt. Mr. Bambridge tehát hét pár fül hallatára mondta el történetét. Hogy mit, mi már tudjuk, a Will Ladislaw-t illető ágazatot is beleértve, némely díszek és sallangok kiegészítésével, azon szemszögből, miféle leleplezéstől kell Bulstrode-nak tartania - azaz kellett, mert most azt hiheti, Rafflesszel sírba szállt a titka -, és csakugyan, ahogy most a Zöld Sárkány kapuíve előtt ellovagolt, úgy érezhette, múltjának visszakísértő lidércétől szabadította meg a Gondviselés. Az ám, a Gondviselés. Mert meg nem vallotta magának, hogy keze munkájába maga is belebabrált. Szilárdan hitte, hogy ő csak a szabadító

ujjmutatást követte. Rá ugyan nem bizonyíthatja senki, hogy siettette e bűnös lelket elköltöztében.

Hanem a pletykabeszéd úgy terjedt Middlemarchban, akár a futótűz. Mr. Frank Hawley elküldte bizonyságszerzőben egyik bizalmas írnokát a Kőportára, azzal a nesszel, hogy széna felől érdeklődjék, valójában, hogy Raffles és a betegsége felől tudjon meg mindent Mrs. Abeltől. Ilyen úton jutott a tudomására, hogy a beteget Mr. Garth vitte be homokfutóján a Kőportára. Mr. Hawley tehát ellátogatott Caleb irodájába, tudakozódván, volna-e ideje dönteni egy versenytárgyaláson, s amúgy mellékesen megkérdezte azt is, mit tud Rafflesről. Calebet ugyan rá nem vehette, hogy áruló szót szóljon Bulstrode-ról, annyit azonban el kellett ismernie, hogy az elmúlt héten megszakította vele üzleti kapcsolatát. Mr. Hawley tudott, amit tudott, és nem látta tovább kétségesnek, hogy Raffles elmondta történetét Garthnak is, ezért szakított aztán Bulstrode-dal, és a históriát ilyen formájában adta tovább Mr. Tollernek néhány órával később. Így járt tovább, körbe míg a feltevések fércei kivástak belőle, s végül akár az oknyomozó történész is arra az eredményre jutott volna, hogy Caleb a hírharangja Bulstrode gaztetteinek.

Mr. Hawley látta rögtön, hogy a törvény bele nem akaszkodhat sem Raffles történetébe, sem halálának körülményeibe. Maga lovagolt el Lowickba, hogy az anyakönyvbe betekinthessen, és megbeszélhesse az ügyet Mr. Farebrotherrel, akit éppoly kevéssé vert le a lábáról Bulstrode szennyes titka, mint az ügyvédet, bár az igazságérzete mindig titkolta, hogy idegenkedéséből ítéletet kovácsoljon. Hanem amíg beszélgettek, Mr. Farebrother elméjében újabb kapocs világosodott meg, amelyről Middlemarchban hamarosan úgy beszéltek, mint amit csak a vak nem lát. A Rafflestől való rettegés ugyanis egy szempillantás alatt érthetővé tette a bankár bőkezűségét az orvos iránt - s bár Farebrother tiltakozott a kínálkozó következtetés ellen, hogy az ezer font akár vesztegetésnek is tekinthető, balsejtelme megmaradt, hogy a dolog ilyen magyarázata megtépázza majd Lydgate hírnevét. Észrevette, hogy Mr. Hawley nem ismeri még a végrehajtás megszakításának történetét, ő pedig ügyesen elsiklott az ügyvéd ilyen irányú kérdései elől.

- Hát igen - sóhajtotta, végezni akarván a törvény előtt nem bizonyítható lehetőségek hosszas latolgatásával -, különös egy história. Szóval a mi fürge elméjű Ladislaw-nknak ilyen girbegurba a családfája! Egy fellegjáró ifjú hölgy meg egy zenei tehetségű lengyel hazafi kinézett éppen belőle, de hogy a harmadízben egy harácsoló zálogost találunk, azt nem gondoltam volna. Persze meg nem lehet mondani, mi csapódik ki az ilyen habarékból. Talán a piszka, talán a tisztája.

- Én igenis kinéztem belőle - állapította Mr. Hawley, mikor lovára szállt. - Kinéztem én abból akármi förtelmes idegen vért, zsidót, korzikait, cigányt.

- Tudom, hogy a bögyében volt, Hawley. Pedig azt meg kell hagyni neki, hogy önzetlenül járt el a dolgában - mosolygott Mr. Farebrother.

- Tudom, tudom, most tör ki magából a szabadelvűség - mondta Mr. Hawley, mert mindig hangoztatta, hogy Farebrother amilyen derék, aranyszívű ember, akár konzervatívnak is beillene.

Mr. Hawley útjában hazafelé nem is ítélte másként Lydgate orvosi szerepét Raffles halálos ágyánál, mint Bulstrode mellett szóló tanúbizonyságot. Hanem az a hír is gyorsan járt, hogy Lydgate nemcsak a végrehajtástól szabadult meg egyszerre, hanem kifizette összes middlemarchi adósságait is, s ahogy terjedt a hír, újabb meg újabb sejtelmek és magyarázatok tapadtak hozzá, fülébe jutván nemcsak Mr. Hawleynak, hanem olyanoknak is, akik gyorsabban összekötötték e hirtelen szerzett pénzt Bulstrode-nak a botrány elfojtására irányuló igyekeze-

tével. Ha nyilvánvaló bizonyíték nem kínálkozik, tudta volna akkor is mindenki, hogy a pénz csakis Bulstrode-tól származhat, hiszen Lydgate felől már régóta pletykálták, hogy sem apósa, sem tulajdon családja nem hajlandó semmit tenni érte. A közvetlen bizonyítékot pedig nemcsak a bank tisztviselője szolgáltatta, hanem maga az ártatlan Mrs. Bulstrode is, megemlítvén a kölcsönt Mrs. Plymdale-nek, aki viszont a Toller házból való menyének említette fel, s az terjesztette széltében. A pletyka annyira közüggyé vált már, hogy vacsorákat is rendeztek a hírcsere tökéletesítésére, és akárhány meghívásnak más célja sem volt, mint a Bulstrode-Lydgate botrány alapos kiaknázása. Feleségek, özvegyek és hajadonok gyakrabban meghordozták varrókosárkájukat a társas teákon, s fölvirágzott a közélet a Zöld Sárkánytól a Dollop-féle fogadóig, különbül, mintha a reformjavaslat sorsa vált volna aggasztóvá a Lordok Házában.

Mert abban kevesen kételkedtek, hogy Bulstrode Lydgate iránt való nagylelkűségének alján valami botrányos magyarázat lappang. Mr. Hawley például elsőül válogatott társaságot hívott a házába, köztük a két orvost, Tollert és Wrenchet, csupán azért, hogy Raffles baját apróra megvitassák, tudomásukra hozván a Mrs. Abeltől szerzett híreket, vajon egybevágnak-e Lydgate halotti bizonyítványával, amelyben a halál okaként a *delirium tremens*et jelölte meg. A tudós gyógyászok, a nevezett baj kezelésének régibb iskolájához húzván, kijelentették, hogy semmi az elmondott részletekből gyanúnak tápot nem adhat. Erkölcsi alapja azonban lehetett a gyanakvásnak: Bulstrodenak volt oka bőségesen, hogy Rafflestől szabadulni akarjon, s ahhoz a körülményhez is szó fért, hogy a válságos pillanatban nyújtott Lydgate-nek segítséget, holott kínos helyzetéről tudhatott régóta. Továbbá mindenki elhitte szívesen, hogy Bulstrode gátlástalan, s aziránt sem élt kétség senkiben, hogy Lydgate, mint a hirtelen pénzzavarba jutott büszke ember mind, vesztegethető. Mindez rossz fényt vetett volna Lydgate-re még akkor is, ha a pénzt csak azért kapja, hogy ki ne fecsegje Bulstrode sötét múltját. Hiszen gúnyolták eddig is eleget, amiért a bankár hatalma alá hajlott, hogy tudós pályáján messzibbre jusson, lepipálván céhének idősebb mestereit. Ilyenformán a halál körülményeiben hiába nem találtak bizonyítékot ellene, Mr. Hawley válogatott társasága mégis azzal oszlott el, hogy „piszkos egy ügy" ez.

Ha azonban az orvoscéh megfontolt tagjai ennyi fejrázogatás és gúnyos célzás közepette nyilvánították ki bizonytalanságukat, a közgondolkodás biztosabb kézzel építkezett sejtelem és való vegyes tégláiból. Mindenki jobban szerette elképzelni, miféle is ez az ügy, mint tudni, amennyi tudható - a sejtelem ilyenformán magabízóbb lett a tudomásnál, és merészebb az össze nem illő részletek illesztgetésében. Némelyek még a Bulstrode múltjából kipattant nyilvánvalóbb botrányt is belehabarták a titkok tömkelegébe, s úgy öntötték ki beszélgetés közben, mint a kávé alját, bámulatos meséket olvasván ki az égadta fekete formából.

A sejtelmeknek effajta olvasatához Mrs. Dollop, a böllérsori Söröscsizma fogadósnéja szolgált szép példákkal, hiszen akárhányszor meg kellett mutatnia háza pártfogóinak, mennyire kishitűek, mikor híreikkel ideállítván a világból, azt képzelik, hogy őtőle „különb nem telik". Honnan szerezte bizonyosságait, maga sem tudta. Talán azt vallotta volna, hogy ott találta krétával fölírva a kürtőben felakasztott kontótáblán - mert „Bulstrode-nak ha a haja tudná, hogy a lelke ilyen fekete, már kitépte volna minden szálát tövestől".

- Furi - állapította meg Mr. Limp, a bölcselmekre hajló varga, rövidlátón pislogva, csipogó hangon. - A *Harsoná*-ban olvastam, hogy ezt mondta volna Wellington herceg is, amikor köpenyeget fordított, és átállott a pápistákhoz.

- Meglehet - vágta rá Mrs. Dollop. - Amit egyik haramia mond, mondhatja a másik is. Hát még amelyik a szemét forgatja, és olyan istenes, hogy minden papban talál hibát, aztán a végén, mikor a sánta ördöghöz fut tanácsért, csodálkozik, hogy kifog rajta.

- Bizony azt a cinkosát fegyenchajóra rakni nem lehet - állapította meg Mr. Crabbe, az üveges, aki a homályban tapogatózott élére rakott hírei közt. - Én olyasmiket hallottam, hogy Bulstrode szökni akar, mert fél, hogy rásütik a vétkét.

- Ha akar, ha nem, elüldözik úgyis - nyilatkozott Mr. Dill, a borbély, alighogy befordult a csapszékbe. - Hawley írnokát, Fletchert borotváltam ma reggel... megvágta a kezét... az mondja, hogy már mindenki kinn látná a városból Bulstrode-ot. Mr. Thesiger is ellene fordult, és ki akarja akolbólítani az egyházközségből. A városi urak meg mind azt beszélik, hogy elébb leülnének az asztalhoz akármi cégéres rablógyilkossal. „Azzal is csak botránkoztatott - mondja Fletcher -, hogy beült ide nagy dölyfösen a vallásosságával, és újra akarta írni a Tízparancsolatot. Aztán a végén mi lett belőle? Hajóhúzók közt jobbakat találni!" Így okoskodik Fletcher.

- Megsínyli a város, ha Bulstrode a pénzét kiviszi - jegyezte meg Mr. Limp bizonytalanul.

- Majd a nép gyorsabban forgassa, ami megmarad - mondta ki a nagyszavú kelmefestő, s mintha hangjához a bíborvörös keze inkább illett volna, mint a szelíd arca.

- Nem viszi az el a pénzét, én úgy nézem - mondta az üveges. - Nem mintha valaki azt mondta volna, hogy el lehet azt tőle szedni? Én úgy látom a dolgokat, hogy az utolsó vasig itt lehet fogni mindenét, ha odaállanak törvénykezni.

- Olyan nincs! - torkolta le a borbély, mert a fogadó egész társaságánál különbnek érezte magát. - Fletcher azt mondja, hogy olyan nincs. Azt mondja, bizonyíthatják azt hetvenhétszer, kinek a fia a Ladislaw úrfi, akkor is mint hogyha a falvédőről szállott volna le... annak egy penny nem jár.

- Nézzenek oda! - szólt közbe Mrs. Dollop háborogva. - Hálát adok a Mennybélinek, hogy a gyermekeimet magához vette, ha a törvény többet nem tehet az anyátlan árváért! Szóval az már nem számít, hogy az embernek ki az apja-anyja! Én ha egy ügyvédbojtárt meghallgatok, meghallgatom a másikat is rögtön, igaz, hogy több eszem van, mint Mr. Dillnek. Az tudni való, hogy a botnak három vége is lehet a törvény előtt, másképp minek kellene törvénybe járni annyit? Minek akkor az a sok szájas fiskális, ha még az se számít, kinek a gyereke az ember fia? Fletchernek a szája jár, nekem meg az eszem!

Mr. Dill úgy tett, mintha helyeslőn nevetne a száz ügyvéddel felérő Mrs. Dollopra, mert a neve mellé sok volt fölkrétázva a kéménykürtőben.

- Ha egyszer a törvénykezésbe fognak, azt beszéli mindenki, akkor ottan más is lesz a szóba, mint a pénz - okoskodott az üveges. - Ott lesz mindjárt a szegény elköltözöttnek a lelke kérdése. Én úgy veszem ki a szóból, hogy volt az valamikor finomabb úr is a Bulstrode-nál.

- Finomabb úr! Már megbocsásson a világ! - tiltakozott Mrs. Dollop. - Mindenkinek jó barátja volt, ahogy hallom. És az megint más. Mert bejön nekem ide Mr. Baldwin, az adószedő, és ott megáll, ahol maga mostan ül, és azt mondja nekem: „Bulstrode ami pénzt a városba hozott, azt mind csaláson-tolvajláson szerezte." Én meg azt mondom erre: „Ne higgye, hogy nagyot mondott, Mr. Baldwin. Énnekem följön a fejem vize, ha rája nézek, mióta ide betette a lábát a Böllérsorra azzal, hogy megveszi a házat a fejem fölül. Nem bírom én, ha valaki olyan, mint egy szakajtó kelt tészta, a két mazsolaszemével meg csak néz ki belőle, mintha az embernek a veséjét akarná általjárni." Ezt mondtam szó szerint, akár megkérdezhetik Mr. Baldwintól.

- Igaza is van - tette hozzá Mr. Crabbe. - Mert énnekem amit mondanak, abból én úgy látom, hogy ez a Raffles, ha ugyan jól mondják, ez egy nagyon egy virágos kedvű ember volt, mint az élet, olyan, a társaságok gyöngye... és most ott pihen, kérem, kihűlve a lowicki cintóriumban, és ezeket, kérem, olyanok mondják, akik tudják igenis, hogyan jutott szegény feje oda.

- Aranyat ér a szava! - dicsérte Mrs. Dollop gúnyosan az üveges homályos beszédét. - Ha az embert becsalják egy magányos tanyaházba, pedig volna a gazdának miből fizetni az ispotályt meg az ápolót, mert az még a szegényebbjétől is telik, hogy ott virraszt a betege mellett, és csak egy orvost hív melléje, akivel tudni való, hogy egy húron pöndülnek, mivelhogy a pucér szemérméig mindent leárvereznek róla, aztán meg egyszerre fölveti a pénz, úgyhogy Mr. Bylesnak, a mészárosnak is egyszeribe kifizeti a számláját, pedig Szent Mihálykor múlott egy éve, hogy hitelbe hordják tőle a legszebb dagadókat... egyszóval nekem az ilyenek ne jöjjenek ide magyarázni, hogy az Istent több imával kell tömni, és ne forgassák itt nekem a mazsolaszemüket!

Mrs. Dollop a fogadósnak uralkodói pillantását hordozta végig a társaságon. A bátrabbak hangosan helyeseltek, Mr. Limp azonban szótlanul kortyintott, majd összeillesztette két csontos tenyerét, s a térde közé szorítván, elmerülten nézte, mintha Mrs. Dollop gyújtó szónoklata az eszét vette volna, s mással, mint bő nedvekkel, ugyan létre sem lehetne hozni többé.

- Miért nem kapartassák ki a halottkémmel? - lázongott a kelmefestő. - Volt már olyan csoda. Akkor mindjárt kiderülne a disznóság!

- Azt ne higgye, Mr. Jonas, hogy az orvosok majd kiderítenék! - harsogta Mrs. Dollop. - Én ismerem a fajtájukat! Körmönfont társaság az. Ez a Lydgate doktor meg éppenhogy kibelezne mindenkit, meg se várná, hogy a szusz menjen ki az emberből... tudni való most már, minek akar ő a tisztességes ember beleiből olvasni. Ismer az, kérem, olyan mérgeket, hogy se ízük, se bűzük, se ha beveszi az ember, se ha kiokádja. Kaptam egyszer én is csöppeket a Gambit doktortól, mivelhogy ő volt a segélyegyletünk orvosa, nagyszerű ember, több élő gyereket hozott a világra Middlemarchban, mint akármelyikőjük... na, elég az eléghez, hogy arról se lehetett megmondani, belecsöppentette-e az ember a pohárba vagy nem, mégis rájött a szapora másnapra. Akinek vannak fülei, hallják. Nekem beszélhetnek. Én csak annyit mondok, isteni szerencse, hogy nem ez a Lydgate doktor lett a mi segélyegyletünk orvosa. Sok anya siratná a magzatát bizony!

A Mrs. Dollopnál zajló vita tételei azonban a város minden rétegében megvitatásra kerülvén eljutottak egyrészt a lowicki egyházközségbe, másrészt Tiptonba, majd eljutottak a Vincy család fülébe, sőt „szegény Harriet" szomorú felemlegetésével megbeszélte Mrs. Bulstrode baráti köre is, mielőtt Lydgate megtudta volna, miért néznek rá görbén az emberek, vagy mielőtt Bulstrode maga föleszmélt volna, hogy titkai napvilágra kerültek. Bulstrode sohasem volt szívélyes jó viszonyban a szomszédsággal, ezért a jó viszony kimaradó jelei sem nyugtalaníthatták - egyébiránt üzleti utakon járt el mostanában, mert amióta kiderült, hogy Middlemarchot nem kell elhagynia, egészsége is megjavult annyira, hogy függőben maradt ügyeit maga intézhette.

- A jövő egy-két hónap során elutazunk Cheltenhambe - mondta a feleségének. - A lelki megújulás lehetőségét is sejtem abban a városban, nem csupán a jó levegőt meg a vizet. Hat hét elég lesz felüdülésünkhöz.

A lelki megújulásban hitt is, és kegyesebben óhajtotta folytatni életét, bár az utóbbi időben elkövetett bűneit csupán feltételesnek látta, éppen ezért bocsánatot is feltételesen kért imáiban: „ha valóban vétkeztem volna".

A kórházat illetően nem mondott Lydgate-nek semmi újabbat, nehogy terveinek fordulása nyilvánvalóvá tegye, mennyire Raffles halálától függött minden. Lelke mélyén tudta, hogy Lydgate is sejti: utasításait nem tartották meg, s az engedetlenségnek valami oka lehet. Raffles történetéből azonban semmit nem gyaníthatott, ezért Bulstrode nagyon vigyázott, nehogy Lydgate bizonytalan sejtelmei megerősödjenek. Lydgate maga is tagadta volna, hogy az egyik

kezelési mód csak öl, a másik csak gyógyít, de máskülönben is volt oka a hallgatásra. Bulstrode tehát úgy érezhette, hogy a Gondviselés végre fölébe terjesztette védő karját. Olyankor borzadt meg csupán, ha Caleb Garthszal találkozott, holott az mindig nyájas-komolyan emelte kalapját a bankár előtt.

A város előkelőségei közben mind ellenségesebben tekintettek Bulstrode-ra.

A városházán gyűlést hívtak egybe a köztisztaság kérdésének megvitatására. Egybehívását egy kolerás eset tette sürgetővé. Mióta az országgyűlés törvényjavaslatot hozott a városi tanácsok járványügyi jogkörének bővítéséről, és megszavazása is soron kívül történt, Middlemarchban a köztisztasági ügyek intézésére rendkívüli bizottságot jelöltek, és a felkészülésben konzervatívok vállvetve munkálkodtak a szabadelvűekkel. A gyűlés napirendi pontjaként megvitatták volna, hogy egy városon kívüli fekvőséget kisajátítás avagy gyűjtés útján szerezzenek-e meg koleratemető céljára. A tanács közgyűlésén bárki részt vehetett, s úgy látszott, jelen is lesz mindenki, aki csak számít a városban.

Mr. Bulstrode, tagja lévén a rendkívüli bizottságnak, azzal a szándékkal indult el tizenkettő előtt a bankból, hogy a gyűlésen a közadakozás mellett fog felszólamlani. Amíg mindenféle tervét függőben kellett tartania, a háttérben maradt maga is, ezért úgy érezte, hogy a mai napon ismét latba veti tekintélyét ebben a városban, ahol életét befejezni kívánta. A gyűlésre igyekvők népes csoportjában ott látta Lydgate-et, és csatlakozott hozzá. Kicserélték a tárgyat illető nézeteiket, majd együtt léptek be a gyűlésterembe.

Mintha már megérkezett volna minden jelentős személyiség, de a hosszú asztal fejénél akadt még hely, ezért nyomban odatörekedtek. Mr. Farebrother ült velük szemben, nem messze Mr. Hawleytól. Jelen volt továbbá a város minden orvosa. Mr. Thesiger elnökölt, és jobbján a tiptoni Mr. Brooke foglalt helyet.

Lydgate-nek feltűnt, hogy asztaltársai furcsa pillantásokat váltanak, amint Bulstrode-dal ketten leülnek.

Az elnök megnyitójában részletesen taglalta a kérdést, hangsúlyozván a közadakozás útján történő vétel előnyét, azzal, hogy ha a fekvőség kiterjedése elegendő, a későbbiek során akár köztemetői célra is megfelelő lesz. A megnyitó elhangzása után Mr. Bulstrode kért szót, hogy elmondhassa véleményét. Halkra fogott éles hangját, zavartalan beszédét gyakran hallották efféle gyűlések alkalmával, Lydgate-nek mégis látnia kellett, hogy a furcsa pillantások megismétlődnek, mielőtt Mr. Hawley emelkedik szólásra, és bejelenti: - Engedtessék meg, elnök úr, hogy az egyéni vélemények nyilvánításának elébe vágva a közvélemény nevében szólhassak, nemcsak magamért, hanem a jelenlevő urakért is.

Mr. Hawley „félelmetes szájának" hatalma érezhető volt e kurta kérelemben, holott a köztisztesség féket vetett rá. Mr. Thesiger megadta neki a szót. Bulstrode tehát leült, és Hawley folytatta:

- Mint mondottam, elnök úr, nem csupán a magam nevében szólok, hanem szólok nem kevesebb, mint nyolc körülöttünk ülő polgártársam egyenes biztatására. Közös meggyőződésünk, hogy Mr. Bulstrode-ot fel kell szólítanom... s én ezúton fel is szólítom... mondjon le községünkben vállalt tisztségeiről, nemcsak mint adózó polgár, hanem mint úr is az úri társaságban. Némely üzelmekért és cselekményekért törvény az embert kérdőre nem vonhatja, bárha rosszabbak is más, hivatalból üldözhető üzelmeknél és cselekményeknél. Ha ilyenek szerzői és elkövetői ellen a becsületes emberek védekezni kívánnak, a törvény segítsége nélkül kell boldogulniuk, s éppen erre készülünk ügyfeleimmel egyetemben, akiket akár barátaimnak nevezhetek. Nem állítom, hogy Mr. Bulstrode-ot szégyenletes cselekmények terhelik, felszólítom azonban: vagy itt a nagy nyilvánosság előtt cáfolja meg azokat a hajmeresztő

nyilatkozatokat, amelyeket a házában meghalt ember tett, nevezetesen, hogy hosszú éveken át űzött csalárdsággal szerezte vagyonát, vagy ha cáfolni nem tudja, vonuljon vissza e társaságból, ahol csak úri becsülete birtokában foglalhat helyet.

Minden szem Bulstrode-on állapodott meg. Amióta nevét meghallotta, olyan válság támadt benne, hogy majd szétfeszítette teste gyenge edényét. Lydgate, bár a bizonytalan madárjóslat most vált iszonyú valósággá előtte, úgy érezte mégis, hogy tulajdon gyűlöletének felkeltét gyógyászi ösztöne akadályozza. Mert ahogy Bulstrode szenvedőn beesett arcára nézett, a segítség, a mentés szándéka törekedett elő.

Bulstrode ocsúdása, hogy élete, íme, romba dőlt, tisztessége oda, s most azok előtt kell a szemét lesütnie, akiknek eddig erkölcsbírája volt - hogy Isten az emberek kezére adta, kiszolgáltatta a csúfolók diadalmas dühének, mert leleplezett élete, lám, mintha gyűlöletüket igazolná -, hiábavaló bújócska lelkiismeretével, hogy miképp s miképp nem bánt el régi cimborájával, s hogy most e játék ellene fordul, a felfedezett hazugság méregfogát vásta belé: a rémület egyetlen iszonyában zuhogtak át rajta ezek a gondolatok, s meg nem ölték, inkább a fülét élesítették, hogy jobban hallja a szidalom meg-megújuló szóvirágait. A leleplezés akkor érte, mikor a biztonsága már-már helyreállt - azonban nem eldurvult lelkű gonosztevőt ért, hanem egy olyan ember érzékeny idegzetét, akit élete úrhatnámsághoz s hatalomhoz szoktatott.

Hanem a válaszra is éppen ez az érzékenység sarkallta. Gyenge testét a nagy akarat éltette, és szívósan ki-kicsapott belőle, mint valami szúró láng, eloszlatta a vallásos félelmeket, s most, hogy a gyengébb szívűek talán már megsajnálták volna, ez az ösztön kezdett el dolgozni hamuszürke sápadtsága mögött. Mielőtt még Hawley utolsó szavát kimondhatta volna, Bulstrode már válaszra készült. Megsemmisítő válaszra. Fölkelni nem mert volna, hogy azt mondja: „Nem vagyok bűnös, csupán a rágalom áldozata.” Mert ha megtenni merészeli is, elárultságában úgy érezte volna, mintha szertefoszlással fenyegető vékony fátyol takarná védtelen pucérságát.

Néhány pillanatig teljes csend uralkodott, mindenki Bulstrode-ot nézte. Mozdulatlanul ült, széke támlájának dűlve, s mikor ültő helyében beszélni kezdett, a szék ülőkéjét szorongatta kétfelől. Hangja azonban jól hallhatóan csengett, bár a szokásosnál talán rekedtebben - szavait tagoltan mondta ki, s minden mondat után lélegzetet vett. Először Mr. Thesigerhez fordult, majd Hawleyn állapodott meg a tekintete:

- Önhöz fordulok tiltakozásommal, mint a keresztény vallás papjához, hogy áldását adja az ellenem felgerjedő gyűlölet ilyen nyilvánulására. Ellenségeim örömmel hisznek minden rossz nyelv rám szórt rágalmának. S ha felettem kell pálcát törniük, ítéletük szigorú. Azonban ha a vád rossz nyelv rágalma - s Bulstrode hangja e szónál megemelkedett, egyetlen gunyoros kiáltás lett a beszéde -, vádlóm ugyan ki lesz? Talán csak nem az, aki pogány botránkoztatásban él, akinek célja eléréséhez semmi eszköz nem aljas, mert mestersége, hogy más szemében a szálkát keresse, és a test örömére fecsérli keresményét, amíg én a magamét ez életben s az eljövendőben egyaránt szentelt célokra fordítom?

A szálkakeresés bibliai fordulata után nesz támadt a teremben, morgás és pisszegés. Négyen emelkedtek fel egyszerre: Hawley, Toller, Chichely és Hackbutt. Mr. Hawley fölcsattant, még mielőtt a többiek hangjukra leltek volna:

- Ha énrám céloz az úr, fölszólítom vele együtt az egész gyülekezetet, tekintsen bele mesterségembe. Visszautasítom a kereszténységről szóló kenetes papolását. Ha pedig arra fordítja a szót, hogyan költöm el keresményem, akkor elmondhatom: nem tekintem életem elvének, hogy a bűnözőkből kisajtolt vagyont örökösöktől elvonván Isten dicsőségének öregbítésére

fordítsam oly módon, hogy magam általános ünneprontóvá tegyem meg. Nem tetszelgek lelkiismeretem tisztaságában, viszont nem is kell makulátlan tisztaságú lelkiismeret ahhoz, hogy az ön üzelmei fölött pálcát törhessek, uram. Ezért még egyszer felhívom, szolgáljon magyarázattal e botrányban, vagy mondjon le tisztségeiről, amelyekben önnel egyébként sem vagyunk hajlandók osztozni ezentúl. Meg kell vonnunk támogatásunkat az olyan embertől, aki becsületét nem tisztázhatja a rávetődő súlyos árnyéktól, bárha rágalom az árnyék, bárha napnál világosabb tett.

- Átveszem a szót, Mr. Hawley - vetette közbe az elnök, Mr. Hawley pedig füstölögve és türelmetlenül meghajolt, két kezét akaratosan a zsebébe mélyesztette, és helyet foglalt.

- Azt hiszem, nem kívánatos, Mr. Bulstrode, hogy a vitát e mederben tereljük tovább - fordult Mr. Thesiger a sápadtan vacogó bankárhoz -, bár odáig egyetértek Mr. Hawley felszólamlásával, hogy csupán a közhangulatot visszhangozta, mondván, mint magam is hiszem, hogy éppen keresztényi meggyőződésből következően tisztázza, ha lehetséges, becsületét e sártól, amellyel sajnálatos módon megdobálják. Magam én készségesen várom cáfolatát. Meg kell azonban mondanom, hogy viselkedése fájdalmasan visszás mindeddig hangoztatott elveivel, melyeknek tisztasága Istentől rendelt gondom. Ezért, mint papja, ajánlom, abban a reményben, hogy a felmentést cáfolata nyomán megadhatom: hagyja el a gyűlést, hogy zavartalanul térhessünk első napirendi pontunkra.

Bulstrode egy pillanat habozás után felvette kalapját a padlóról, és lassan fölemelkedett. Annyira meg kellett kapaszkodnia azonban széke támlájában, hogy Lydgate úgy látta, a maga lábán kimenni sem bír. Mit tehet? Nem nézheti el, hogy valaki mellette essen össze. Fölkelt, és karját nyújtotta Bulstrode-nak, így vezette ki a teremből. S bár cselekedetét tekinthették akár kötelesség és részvét művének, mégis kimondhatatlan keserűségébe került. Mintha kézjegyével erősítette volna meg szövetségét Bulstrode-dal, mert most látta csak, mennyire a cinkosának tekinti mindenki. Úrrá lett rajta is az a meggyőződés, hogy aki most a karjára támaszkodik, az vesztegetésnek szánta ezerfontos kölcsönét, mert Raffles ápolásában gonoszság vezette. A következtetések láncolata bonthatatlannak látszott. A város tud a kölcsönről, vesztegetésnek ítéli, és úgy véli, hogy ő a hallgatás díjául fogadta.

Szerencsétlen Lydgate-nek e szörnyűségre frissen eszmélvén kellett orvosi kötelességérzetére hallgatva elkísérnie Bulstrode-ot a bankjába, embert szalajtani a kocsijáért, megvárni s hazáig kísérni.

A gyűlés időközben határozatot hozott, majd résztvevői csoportokra bomolván vitatták tovább Bulstrode ügyét - és Lydgate-ét.

Mr. Brooke többet eddig sötét célzásoknál nemigen hallván, kínosan feszengett, hogy „kissé messzire ment” Bulstrode pártfogásában, s most, hogy a maga módján eltájékozódott, jóakaratú szomorúsággal mondta el Mr. Farebrothernek, mennyire sajnálja, hogy Lydgate-re ilyen súlyos gyanú árnyéka esik. Mr. Farebrother gyalog készült vissza Lowickba.

- Szálljon be a kocsimba - biztatta Mr. Brooke. - Úgyis beugranék Mrs. Casaubonhoz. Tegnap este tért haza Yorkshire-ből. Érthető, hogy szeretne már látni.

Mr. Brooke egész úton szívélyesen fecsegve bizonygatta, hogy rosszra semmi nem vall Lydgate viselkedésében, hiszen oly kiváló fiatalember - ő már akkor látta, amikor a nagybátyja, Sir Godwin ajánlólevelével beállított. Mr. Farebrother alig-alig válaszolgatott. Lesújtotta az eset. Ismerte az emberi gyengeségek természetrajzát, ezért korántsem volt bizonyos, hogy Lydgate megalázó körülmények között nem veszíthette el mértékét.

Amikor a kocsi az úrilak kapujához gördült, Dorothea kinn járt a ház előtt a sétányon, és meglátván őket, elébük sietett.

- Hát igen, drágaságom - magyarázta Mr. Brooke -, gyűlésről jövünk éppen... járványügyi gyűlésről, hogy úgy mondjam.

- Ott volt Mr. Lydgate is? - érdeklődött Dorothea. Lelkesedésről és jó egészségről beszélt minden mozdulata, ahogy ott állt hajadonfőtt a kemény áprilisi fényben. - Szeretnék már találkozni vele, hogy a kórház ügyét részletesen megbeszélhessük. Mr. Bulstrode a kezembe tette le az ügyet.

- Jaj, drágaságom - mondta Mr. Brooke -, rossz hírt hozunk bizony... rossz hírt, hogy úgy mondjam.

A temető kapujának tartottak a kerten át, mivel Mr. Farebrother a lelkészlak felé folytatta volna útját, s Dorothea séta közben értesült a szomorú történetről.

Figyelmesen hallgatta végig, és kétszer is visszatért a Lydgate-et érintő körülményekre. Majd a temetőkapuban, némi hallgatás után, erélyesen fordult Mr. Farebrotherhez:

- Ugye, nem hiszi, hogy Mr. Lydgate valami aljasságban vétkes? Mert én nem hiszem. Tudjuk meg az igazat, s tisztázzuk, ha lehet.

NYOLCADIK KÖNYV
Nap nyugta, Nap támadatja

HETVENKETTEDIK FEJEZET

A teljes lelkek kettős tükrök, mert
A jövőnek végtelenjét gyűjtik,
S visszavetik a múltat.

Dorothea hiába sietett volna lobbanó nagylelkűségében Lydgate segítségére, ha akár vesztegetésből kellett volna kimosnia. Amikor Mr. Farebrother élettapasztalattal teljes fejtegetését rendre végighallgatta, tüze lelohadt.

- Igen tapintatosan kell ehhez az ügyhöz nyúlni - figyelmeztette a lelkész. - Mert mindjárt az érdeklődést hogyan kezdjük? Vagy községi úton, a városi tanács meg a halottkém bevonásával, vagy magánúton, Lydgate-et vonva kérdőre. Az első út választásához nem elég súlyosak a körülményi bizonyítékok sem, hiszen akkor Hawley is ezt választotta volna. Ami viszont Lydgate kérdőre vonását illeti, én megmondom, nekem nem fűlik a fogam hozzá. Alighanem halálosan megsértenénk. Nemegyszer tapasztaltam már, milyen nehéz magánügyeiben hozzá fordulni. Azután... először magunknak kellene megbizonyosodnunk az igazság felől, hogy a kérdezősködésnek jó reménnyel nézhessünk elébe.

- Meggyőződésem, hogy vétkes üzelem nem terheli... azt hiszem inkább, hogy mindenki jobb, mint amilyennek szomszédja gondolja - felelte Dorothea. Legutóbbi két évének egynémely tapasztalata arra tanította, hogy mások lesújtó véleményével szembeforduljon. S most első ízben tekintett elégedetlenül Mr. Farebrotherre. Nem tetszett neki ez a kicsinyes latolgatás - hitét inkább vetette volna az igazság és irgalmasság érzésének mindent meggyőző erejébe. Két nappal később Mr. Farebrother és Dorothea együtt ebédelt Chettamékkel a Majorban, majd mikor az édesség odakerült az asztalra, és senki sem nyúlt hozzá, a személyzet pedig hallótávolon kívül volt, ugyancsak Mr. Brooke, akit a buzgóság elnyomott, Dorothea újult lelkesedéssel pendítette meg a kérdést:

- Mr. Lydgate nyilván megértené, hogy barátai tisztázni szeretnék, ha egyszer azt hallják, hamis vád érte. Hiszen mire élünk, ha mások életén meg nem próbálunk könnyíteni? Az olyan ember baja iránt hogyan lehetnék közömbös, aki a magam bajában jó tanáccsal szolgált, és betegségemből kigyógyított?

Dorothea most sem szólt kevesebb eréllyel, mint három éve nagybátyja asztalánál, azóta szerzett tapasztalatai azonban határozott vélemény nyilvánítására jogosították. Viszont Sir James Chettam sem volt már félénk, engedékeny széptevője - aggódó sógorává lett, aki bármennyire bálványozta is, örökké tartott tőle, hogy valami új káprázat keríti majd hatalmába, és vadabbat talál tenni házasságánál is. Sir James tehát ritkábban mosolyodott rá, s ha a „Pontosan”-ját kimondta, gyakrabban jelezte vele ellenkezését, mint legénykorában, Dorothea pedig meglepetten érezte, hogy ilyenkor fel kell vérteznie magát ellene, mintha nem a legjobb barátja volna. Sir James most is ellenvéleményt nyilvánított.

- Gondolja meg, Dorothea - szólt -, nem lehet egy ember életét fogni s elrendezni helyette. Lydgate-nek tudnia kell, s ha még nem tudja, majd megtudja hamarosan, hányadán áll. Ha tisztázhatja magát, majd tisztázza. Magáért kell cselekednie.

- Barátainak ki kell várniuk, amíg megfelelő alkalom kínálkozik - tette hozzá Mr. Farebrother.
- Lehetséges éppen... hiszen magamban is tapasztaltam annyi gyöngeséget, hogy elképzelhessem: akár a becsületes szándékú ember, amilyennek Lydgate-et megismertem, akár, mondom,

ő is engedhet a kísértésnek, és elfogadhat többé-kevésbé megvesztegetésre szánt pénzt, hogy valamely régi szennyes ügy felől hallgasson. Elképzelem, mondom, ha az embert gondok súlya nyomasztja, mint ahogyan Lydgate-et nyomasztotta. Ennél rosszabbat azonban el nem hinnék felőle, ha ugyan kétséget kizáró bizonyítékokat nem tárnának elébem. Fájdalom, az ilyen botlásokért is lesújt a végzet. S a végzetet a rosszhiszemű magyarázat könnyen bűnné torzíthatja, ha a botló ember másra, mint tulajdon szavára s lelkiismeretére nem hivatkozhatik.

- Kegyetlen sors! - csapta össze a kezét Dorothea. - S ön nem vetné-e a hitét az ilyen botlónak ártatlanságába, ha kígyót-békát kiált rá a világ? Kivált ha jellemének tisztasága felől előbb megbizonyosodhatott?

- Aranyos Mrs. Casaubon - mosolygott a lelkész e bájos hiszékenységen -, a jellemet nem kőbe metszik... nem marad az örök változatlanságban. Él, formálódik, és akár betegség következhetik rá, mint testünkre.

- Akkor menthető s gyógyítható ugyanúgy - állapította meg Dorothea. - Én nem röstellnék Mr. Lydgate elébe állni azzal, hogy mondja meg nekem az igazat, mert segíteni csak úgy segíthetek. Miért is röstellném? Most, hogy ezt a birtokot mégsem veszem meg, James, akár eljárhatnék Mr. Bulstrode tanácsa szerint, és betölthetném megüresedett helyét a kórház támogatóinak sorában. Mr. Lydgate-tel pedig meg kell beszélnem, helytállóak-e az intézmény eddigi tervei. Jobb alkalom nem is kínálkozhatnék ahhoz, hogy bizalmát megnyerjem, és akár tárgyalás közben hallhatok olyasmit, ami a homályos körülményeket felderíti. Akkor azután melléje állhatunk, s kisegíthetjük a bajból. Az emberek a bátorságnak annyiféle halált megvető formáját dicsőítik, miért nem éppen tőszomszédjuk megvédésének bátorságát? - Dorothea szemébe könnyes csillogás költözött, s emelt hangja fölriasztotta szendergéséből nagybácsikáját.

- Való igaz, hogy asszonyokat a részvét oly tettekre ragadhat, amilyen kilátástalannak tetszenék egy férfi számára - jegyezte meg Mr. Farebrother, mert Dorothea lelkesedése szinte meghódította.

- Az asszony éppen ezért legyen óvatos, és hallgasson azokra, akik nála jobban ismerik a világot - ráncolta a homlokát Sir James. - Hogy végül mit tesz, Dorothea, azt kegyedre bízom, ideiglen mégis azt ajánlom, ne ártsa bele magát ebbe a Bulstrode-históriába. Nem tudhatjuk, még mi ki nem derül. Egyetértünk? - fordult Mr. Farebrotherhez.

- Magam is amondó vagyok - csatlakozott véleményéhez a lelkész.

- Bizony, bizony, drágaságom - szólt bele Mr. Brooke is a vitába, nem egészen tudván, mely pontján, de valami alkalomhoz illőt feltétlenül mondani akart. - Nem szabad túlzásokba esnünk, hogy úgy mondjam. Ne hagyd, hogy a képzelet elragadjon, drágaságom. Sületlen tervekbe pedig pénzt semmiképp ne gazolj. Semmiképp. Garth például engemet bizonyos tekintetben falhoz állított. A csatornázással meg a javítási munkákkal sem szabad túlzásba esnünk. Itt állok kizsebelve, hogy úgy mondjam. Minden garast meg kell nézni. Te például, Chettam, jobban tennéd, ha nem költenéd atyai örökségedet tölgykerítésre, amit a birodalmad köré kezdettél volt emelni.

Dorothea kelletlenül nyugodott meg a döntésben, és átment Celiával a könyvtárba, amely mintegy nappali szobájául szolgált.

- Jobban teszed, Dodo, ha Jamesre hallgatsz - fűzte hozzá Celia az elhangzottakhoz -, különben a végén te maradsz a csávában. Benne maradtál mindig, és benne maradsz ezután is, ha a kedved szerint cselekszel. Boldog lehetsz, hogy James melletted áll, és gondolkodik

helyetted. A terveidbe nem szól bele, csak éppen annyira, hogy ki ne használjanak. A sógor ezért ér többet a férjnél. A férj tudniillik beleütné az orrát a terveidbe is.

- Mintha bizony férjet kívánnék! - méltatlankodott Dorothea. - Egyetlen kívánságom, hogy az érzelmeimet ne vezessék gyeplőszáron. - Mrs. Casaubont annyira még nem rakoncázta az élete, hogy e szónál dühös könnyekre ne fakadjon.

- Ejnye, Dodo - szólt rá Celia nevelői mellhangon -, magadra cáfolsz rá minduntalan! Mr. Casaubonnak szégyenszemre engedtél. Ha rád parancsolt volna, hogy engem meg ne látogass többé, hajlottál volna a szavára.

- Persze hogy hajlottam. Nemcsak a kötelességem, az érzésem is azt parancsolta, hogy engedjek - válaszolta Dorothea, könnyeinek fénytörő lencséje mögül tekintve ki.

- Miért nem teszed kötelességednek hogy James tanácsát megfogadd? - firtatta a következetes Celia. - Hiszen ha valamit tanácsol, a te javadat tekinti. A férfiak úgyis jobban értenek mindenhez, legfeljebb az olyasmihez nem, amihez a nők értenek.

Dorothea könnyeit feledve nevetett.

- A csecsemőket meg az ilyesmiket gondolom - magyarázta Celia. - Én bezzeg nem nyugodnék meg James akaratában, amint te megnyugodtál Mr. Casaubonéban, ha egyszer tudnám, hogy téved.

HETVENHARMADIK FEJEZET

A megszomorítottat szánd:
A vándor kór, ki tudja, kihez tér be?

Amikor Lydgate megnyugtatta Mrs. Bulstrode-ot, hogy férje a gyűlésen rosszul lett ugyan, de hamarosan talpra áll, ő pedig majd holnap benéz hozzá, ha ugyan előbb nem hívatják, hazament egyenest, lovára kapott, és három mérföldnyire kilovagolt a városból, hogy hívással utol ne érhessék.

Úgy érezte, dühében beszámíthatatlan volna most, ha beteghez hívnák, és cselekednie kellene. Legszívesebben elátkozta volna a napját, amikor a sorsa Middlemarchba vetette. Ami azóta történt, mintha csak előkészítője lett volna ennek a csapásnak, amely tisztességes törekvésében érte, s íme most ujjal mutogathatnak rá a legaljasabbak is. Ilyen pillanatokban az ember könnyen fordít hátat mindenkinek. Lydgate a szenvedőt látta magában, másokban pedig szenvedésének szerzőit. Másképp irányította ő az életét, hanem az aljasak elgáncsolták. Házassága a végzetének bizonyult, és félt volna elébe állni Rosamondnak mindaddig, amíg dühét magából ki nem adta, nehogy merő látására elfogja a keserűség, s valami megbocsáthatatlant mondjon. Jönnek pillanatok az ember életében, amikor legjava tulajdonságai elhomályosítják szeme előtt a célt: Lydgate tulajdon gyengédségére rettegéssel gondolt e pillanatban, nehogy véteni találjon ellene - holott a gyengédség máskor a helyes irányba vezérelte volna. Gyötrődött. Csak azok érthetik, akik magasabb rendű szellemi életet élnek, gondolaton nevelvén a céltudat nemes magvát: miféle az ilyen ember összeroppanása az e világi bajokkal való győzködésében.

Hogyan élhet majd olyanok közt, akik gonosztettel gyanúsítják? Vagy hogyan suttyanhatna el Middlemarchból, nem keltvén azt a látszatot, hogy a jogos megvetés elől szökik? S ha ezt sem, azt sem: hogyan tisztázhatná akkor magát?

Bár a gyűlésen nem érte semmi vád, helyzete mégis világossá vált. Bulstrode rettegett, hogy Raffles leleplezi. Lydgate ennyiből megszerkeszthette az esetét. „Attól tartott, hogy majd én meghallok valamit, ezért erősen le akart kötelezni, így jutott az elutasítástól a bőkezűségig. Könnyen lehet, hogy a beteg sorsába beleavatkozott, nem járván el rendelkezésem szerint. Meg is tette, azt hiszem. De akár megtette, akár nem, az emberek szentül hiszik, hogy legalábbis megmérgezte, én pedig, ha bűnsegédje nem is voltam éppen, szemel hunytam bűne előtt. Viszont meglehet... meglehet, hogy bűnben nem elmarasztalható... és hátha ingyenkegyelemből enyhült meg az irányomban? Hátha meggondolta a dolgot, ahogy mondta is? Az éppen lehetséges olykor igaznak bizonyul, s a valószínűről kiderül, hogy tévedés. Bulstrode talán éppen a cimborája halálos ágyánál akart becsületben megmaradni, és minden ellenkező gyanúsítás rágalom.”

Csakhogy az ő helyzete mindenképp mozdíthatatlan. Mert ha semmi mást nem tekint, csak a maga becsületének tisztázását, és válaszul a hűvös pillantásokra, vállrándításokra, minden körülményt a nyilvánosság elé tár, ugyan kit győzhet meg? Dőreség volna maga mellett vallania, mondván: „Én nem vesztegetésnek fogadtam azt a pénzt.” Hiába az állítás, ellene vall minden. Egyébiránt ha így kitálalna, Bulstrode-ról is mondania kellene egy s mást, és a gyanú még sötétebbé válna körülötte. El kellene mondania, hogy Rafflesről nem is tudott, mikor fenyegető anyagi helyzetét Bulstrode elé tárta, és a pénzt, mint kérése teljesítését,

gyanútlanul fogadta, nem gondolván, hogy a kölcsön indítóoka a hirtelenében előkerült beteg. Hiszen meglehet az is, hogy nem az volt.

Csakhogy feltámadt az a kérdés is, vajon ugyanígy viselkedett volna-e, ha a pénzt nem fogadja el? Ha Raffles még húzza egy darabig, és ő a gyógykezelését folytatván észreveszi, hogy Bulstrode belekotnyeleskedik az ő dolgába? Nyilván a körmére nézett volna, s ha sejtése igazolódik, vizsgálatot kér, mindegy, hogy Bulstrode lekötelezettje-e vagy sem. De ha nem kap pénzt, és Bulstrode megmarad kegyetlen tanácsánál, hogy mondjon bátran csődöt, vajon nem kért volna-e vizsgálatot, amikor a betegét ott találja holtan? Vajon akkor tart-e tőle, hogy Bulstrode-ot megsértheti? Vajon gyógyászati kétségeivel együtt az a bizonyossága, hogy a céhbeliek úgyis mind helytelennek ítélnék az ő gyógymódját, ugyanilyen súllyal esett volna a latba?

Ez maradt Lydgate lelkiismeretének legsajgóbb kérdése, amíg a körülményeket sorra véve tisztázni akarta magát. Ha független, a beteg ápolásához ugyanúgy körömszakadtáig ragaszkodik, mint ahhoz az aranyszabályhoz, hogy a rábízott élettel csakis azt lehet tenni, amit ő legjobbnak lát. Most azonban, hogy így alakult, megnyugodott tanácsai semmibevételében, s nem vizsgálta, készakarva történt-e vagy tudatlanságból, de bűnnek nem tekintette semmiképp, mondván, hogy tanácsai végzetesek lehettek volna éppen úgy. Az etikai kérdést ilyenformán etiketté zsugorította. Holott szívből megvetette szabad ember korában, ha valaki az orvosi kételyből erkölcsi bizonyosságot formált. Mindig ezt hangoztatta: „Még a gyógymód kísérlete is lehet lelkiismeretes. Az én dolgom, hogy életben tartsak, hogy mindent megtegyek az élet mentése érdekében. A tudomány töprengőbb a hitnél. A hit akár dogmát állít a tévedésnek, a tudománynak azonban utolsó leheletéig küzdenie kell a tévedés ellen, s a lelkiismeret ébren tartásáért.” Csakhogy, íme, a tudományos lelkiismeret a pénzszűke s az önző szempontok rossz társaságában elzüllik!

„Vajon akad-e még orvos Middlemarchban, aki magát állítaná ítélőszék elé? - tépelődött a szerencsétlen Lydgate, sorsa ellen lázadván. - Mégis mindenki kitér majd az utamból, mintha leprás lennék! Úri és orvosi nevemhez szenny tapad, ennyit jól látok. S akármi szólna mellettem a napnál világosabban, ennek a népségnek itt mit sem bizonyítana. Megbélyegeztek, s most már híresztelhetnek, gyalázhatnak kedvükre.”

Mindenféle jelét tapasztalta kipellengérezésének eddig is, csak nem tudta mire vélni, hogy most, amikor az adósságától megszabadult, és könnyű szívvel vágna neki új életének, a polgárok elkerülik, sandán néznek rá, sőt két esetben az is tudomására jutott, hogy betegei más orvoshoz fordultak. Most értelmezhette csak a jeleket. Kigolyózása megkezdődött.

Nem csoda, ha Lydgate erős természete megmakacsolta magát ebben a reménytelen helyzetben. Magas homlokát nemhiába ráncolta időnként a mogorvaság. Már amint első keserűségét kilovagolta, azzal tért vissza a városba, hogy megveti a lábát, és nem tágít Middlemarchból, történhetik akármi. Aki kitér a megalázás elől, az aláztatik meg igazán. Ő bátran szembenéz vele. Nagylelkűségére és nyakasságára mutatott egyszersmind, hogy úgy döntött, teljes lekötelezettségét kinyilvánítja Bulstrode iránt. Igaz, végzetes hiba volt Bulstrode-dal kapcsolatba kerülnie, s az is igaz, ha az ezer fontja megvolna, nem bánná a kifizetetlen adósságot, visszaadná Bulstrode-nak, és inkább a templomajtóba állna ki kántálni, mintsem hogy a vesztegetés gyanújával szennyes segélyt fogadjon el (hiszen ne feledjük, büszkeség több volt benne, mint hét másban!) - de akkor sem fordult volna el a meggyötört halandótól, a maga tisztázásának igyekezetében együtt üvöltve a farkasokkal. „A magam esze szerint cselekszem, és senkinek nem magyarázkodok. Lehet, hogy kiéheztetnek, de...” - folytatta volna tovább a makacs fogadkozást, hanem hazafelé közeledett, és Rosamond foglalta el megint főhelyét gondolatai közt, ahonnét a megsebzett becsület és büszkeség vívódása vetette ki.

Hogyan fogadja majd Rosamond az ügyet? Itt volt az a gondolat is nyűgnek, és szegény Lydgate-et éppen nem találta jókedvében Rosamond bárgyú uralma. Nem volt kedve ahhoz sem, hogy megossza vele a baját, amely hamarosan mindkettőjük osztályrészévé lesz. Ébressze rá helyzetére inkább a menthetetlenül közelgő véletlen.

HETVENNEGYEDIK FEJEZET

Tégy oly irgalmasságot, hogy együtt vénhedjünk meg.
TÓBIÁS KÖNYVE

Asszony nem maradhatott sokáig tudatlan férje rossz híre felől Middlemarchban. Női bizalmasok ugyan soha odáig nem jutottak, hogy az asszonnyal nyíltan közöljék, mit beszélnek vagy tudnak a férjéről, mégis, ha valamely pihent elméjű női személy gondolatait a szomszédaira nézve gyalázatos hír kezdte foglalkoztatni, különféle erkölcsi indítékok kínálkoztak, hogy nehéz hallgatásán könnyítsen. Egy ilyen volt az őszinteség. Middlemarch nyelvén az őszinteség azt jelentette, hogy az első alkalmat megragadva közölni kell barátainkkal, mennyire nem helyeselhetjük tehetségüket, viselkedésüket, társadalmi helyzetüket. Márpedig a hajlíthatatlan őszinteség sohasem várja meg, amíg kérik. Aztán itt volt a színigazság szeretete. Sokféleképp értelmezhető ugyan, de e helyzetre alkalmazva csakis úgy, hogy nem nézhető el, ha egy asszony boldogabb, mint amilyenné férje közbecsülése tehetné. Vagy ha sorsával elégedettnek látszik, meg kell tudnia a nyomorultnak, hogy ha az igazat sejtené, nem illesztené fel oly önfeledt mosollyal félkalapját, sem vacsoravendégeivel nem csivitelne bájosan. Ám a legkényszerítőbb erkölcsi ok mind közt a barátnő lelki épülésének szolgálata volt, amelyen legjobban munkálni szomorú megjegyzésekkel lehetett, oly módon, hogy a barátnő a bútorzatra szegezte merengő tekintetét, viselkedésével jelezvén, hogy a világ minden kincséért el nem mondaná, mi baja, mert dehogy akarna hallgatója érzéseibe gázolni! Általában megállapítható, hogy nagy könyörületesség munkált Middlemarchban, és az erényes lélek a boldogtalanságát keresvén, szomszédja javát szolgálta.

Middlemarchban aligha éltek olyan asszonyok, akik erre a fajta erkölcsi felbuzdulásra nagyobb okot adtak volna, mint Rosamond és nagynénikéje, Mrs. Bulstrode. A bankár felesége éppen nem volt a harag tárgya, hiszen soha szándékosan senkit meg nem bántott. A férfiak kedélyes, jó természetű asszonynak tartották, és Bulstrode szemforgatásának tulajdonították, hogy telivér Vincy leányt vett feleségül, nem holmi penészvirágot, holott az jobban illett volna e világ örömeiről vallott lesújtó véleményéhez. Amikor a bankár botránya kipattant, feleségéről ilyeneket mondtak: „Ó, a jó lélek! Ártatlanságában soha nem gyanakodott férjére, annyi biztos!” Bizalmas barátnői egymás közt csak „szerencsétlen Harriet”-ként emlegették, elképzelvén, milyen csapás lesz majd számára, ha mindent megtud, és azt is számítgatták, mennyit tudhat már. Férje közmegvetéséből rá semmi sem háramlott, inkább a jótét lelkek buzgólkodtak, kimérvén, mit kellene éreznie vagy tennie ilyen körülmények között, és egész életét boncolóra fogták attól az időtől kezdve, amikor még a Harriet Vincy névre hallgatott. Az ő életének s helyzetének vizsgálata során azonban óhatatlanul belebotlottak Rosamondba, akinek nagynénjéhez hasonló sorscsapást kellett elszenvednie. Rosamondnak kegyetlenebb bírálatban és kevesebb sajnálatban volt része, bár mint a régi, nagy hírű middlemarchi Vincy család sarját mintegy lányrablás áldozatának tekintették. Vincyék sem lehettek makulátlanok ilyen vizsga szemek keresztttüzében, hibáikat azonban bárki láthatta - semmi ki nem derült róluk. Mrs. Bulstrode-ot például senki azzal nem vádolta, hogy férjére hasonlít. Hibái magukért beszéltek.

- Nagyzolt mindig a drágám - vélekedett Mrs. Hackbutt, a teaasztalnál tartva szóval kisded társaságát -, bár a férjére tekintettel ő is adta a szentet. Azzal akart különb lenni mindenkinél Middlemarchban, hogy nagydobra verte: papokat meg ki-az-isten-csudáit lát vendégül Riverstonból meg más mindenfelől.

- Ezért alig illetheti szemrehányás - állapította meg Mrs. Sprague -, hiszen a városból jobb ember nemigen volt hajlandó Bulstrode-dal barátkozni, és valakit csak oda kellett ültetnie az asztalához.

- Mr. Thesiger mindig nagyon pártolta - mondta Mrs. Hackbutt. - Most aztán fájhat a feje.

- A szíve mélyén soha nem állhatta... tudja mindenki - fűzte tovább a szót Mrs. Toller. - Mr. Thesiger semmiben sem szertelen. Az evangéliumi igazság a zsinórmértéke. Legföljebb az olyan papok szívelték Bulstrode-ot, mint Mr. Tyke, akik protestáns énekeskönyveket meg más huncutságot akarnak elterjeszteni a nép közt.

- Úgy hallom, Mr. Tyke-ot porba sújtották az események - mondta Mrs. Hackbutt. - Méltán. Azt rebesgetik, hogy Bulstrode-ék tartották el az egész Tyke famíliát.

- Nem szólva, hogy hitvallását is csapás érte - magyarázta az élemedett Mrs. Sprague, aki megfelelőképp ódivatú nézeteket vallott. Egy darabig nemigen fog senki hitújítással próbálkozni Middlemarchban.

- Nem hinném, hogy az emberek rossz cselekedeteiért vallásukat tehetnők felelőssé - jegyezte meg a mindeddig hallgatásba burkolózó karvalyképű Mrs. Plymdale.

- Jaj, istenkém, milyen tapintatlanok vagyunk - sopánkodott Mrs. Sprague. - Nem volna szabad ilyeneket beszélnünk előtted.

- Elfogult aligha vagyok - jelentette ki Mrs. Plymdale, és elpirult. - Való igaz, hogy Mr. Plymdale mindig jó viszonyban volt Mr. Bulstrode-dal, nekem pedig Harriet Vincy leánykori barátnőm. Én azonban hajlíthatatlan maradtam nézeteimben, és mindig megmondtam neki a szemébe, szegény jó léleknek, ha vétett valamit. A vallást illetően mégis az a véleményem, hogy Mr. Bulstrode lehet jobb vagy gonoszabb ember, mint amilyennek látszik, vallásosnak azonban nem mondanám. Nem mintha nem hangoztatta volna eleget a hitét. Én ebben is a szerénység pártján állok. De a számadás napján kiderül, hogy nem mindenki, aki mondja, Uram, Uram...

- Nos - fordított egyet a véleményén Mrs. Hackbutt -, én csak annyit tudok, hogy Harriet a legjobban tenné, ha elválna attól az embertől.

- Nem osztozom nézetedben - állapította meg Mrs. Sprague. - Hiszen megfogadta, hogy jóban-rosszban híven követi.

- A rosszba még csak, de nem a börtönbe - ellenkezett Mrs. Hackbutt. - Még elképzelni is rossz az életet ilyen emberrel! S ha egy szép nap arra ébred, hogy megmérgezte?

- Bizony magam is amondó vagyok, hogy bűnpártolás, ha az ilyen embernek derék felesége van - jelentette ki Mrs. Tom Toller.

- Márpedig szegény Harriet derék asszony - mondta ki Mrs. Plymdale. - A férjéről azt hiszi, hogy a legkülönb ember a világon. Igaz, Bulstrode soha semmit meg nem tagadott tőle.

- Hát majd meglátjuk, mitévők legyünk - tűnődött Mrs. Hackbutt. - Nem hiszem, hogy szegény már értesült volna. Abban reménykedem csak, hogy egy darabig nem találkozom vele, mert a hideg is kilel, hogy valamit szólni találok előtte a férjéről. Gondoljátok, hogy még senki nem világosította fel?

- Alig hinném - válaszolta Mrs. Tom Toller. - Azt hallottuk, Bulstrode beteg, és ki sem mozdult a házból a csütörtöki gyűlés óta. Harriet viszont templomban volt tegnap a lányaival. Új toszkán félkalapot viseltek mind a hárman. Harriet tollat is tűzött mellé. Sosem vettem észre, hogy nagy vallásosságában szerényebben öltözne.

- Mindig kedvelte az élénk színeket - jegyezte meg Mrs. Plymdale kissé sértetten. - Azt a tollat pedig tudomásom szerint éppen azért festette meg halvány levendulaszínűre, hogy kirívó ne legyen. Meg kell hagyni Harrietnek, hogy legalább keresi a szerénységet.

- Nem hiszem, hogy soká titkolni lehetne előtte a történteket - jelentette ki Mrs. Hackbutt. - Vincyék értesültek felőle, hiszen Mr. Vincy ott volt a gyűlésen, őt is lesújthatta az eset. Hiszen lányáról is, húgáról is szó van.

- Bizony - bólogatott Mrs. Sprague -, Mr. Lydgate sem nagyon járhat többé emelt fővel Middlemarchban, az ezer font annyira a hallgatása árának látszik. A háta beleborsózik az embernek.

- Törékeny holmi a büszkeség - állapította meg Mrs. Hackbutt.

- Hiába, Rosamond Vincyt nem sajnálhatom annyira, mint a nénikéjét - jegyezte meg Mrs. Plymdale. - Ráfért ez a lecke.

- Bulstrode-ék majd alighanem elvándorolnak valahova külföldre - vélte Mrs. Sprague. - A családok szégyenükben mind így tesznek.

- Iszonyú csapás lesz Harrietre - jövendölte Mrs. Plymdale. - Asszonyt így még nem tört meg csapás. Szívből sajnálom. Mert ha hibái vannak is, jobb asszonyt alig találni. Tiszta és rendes volt leánykorában is mindig, jólelkű, nyíltszívű teremtés. Ha az ember a fiókjaiba beletekintett, ugyanazt a rendet látta mindig. Hasonló tisztességben nevelte fel Kate-et meg Ellent. Elképzelhetitek, milyen nehezen ereszt majd gyökeret idegenek közt.

- Az uram azt mondja, a leghelyesebb volna, ha az elköltözést ajánlaná Lydgate-éknek is - jegyezte meg Mrs. Sprague. - Szerinte Lydgate-nek meg kellett volna maradnia a franciák között.

- Rosamond is közébük illene - állapította meg Mrs. Plymdale -, amilyen könnyed teremtés. Anyja lánya. Nagynénjére nem is emlékeztet, mert őtőle csak jó tanácsot kaphatott. Tudomásom szerint azt is tanácsolta neki, hogy ne Middlemarchban keressen férjet.

Mrs. Plymdale érzései bonyodalmasan alakultak ebben a helyzetben. Mert nem csupán Mrs. Bulstrode-nak volt ő testi-lelki barátnője, hanem a nagy Plymdale kelmefestőház is gyümölcsöző üzleti viszonyt tartott fenn Mr. Bulstrode-dal, ezért Mrs. Plymdale egyrészt azt szerette volna, ha Bulstrode jellemét a körülményekhez képest a legkedvezőbben ítélik meg, másrészt ügyelt, nehogy vétkességét mentse. A helyzetét nehezítette, hogy családja a legutóbbi időkben Tollerékkal is kapcsolatba került, s velük együtt a város mértékadó köreivel - amiben örömét lelte volna, ha egyszerre nem várják tőle, hogy ebben az ügyben ilyen szigorral ítélkezzen. Az eszes kis asszony lelkiismeretében szembekerültek a különféle jókora törekvések s az utóbbi fejlemények hallatán érzett fájdalma és öröme. A dölyfre ráfér a megtöretés, annyit látott ő is, csak azt fájlalta, hogy a legsúlyosabb keresztet régi barátnőjének kell viselnie, holott neki hibái ellenére is jómódban töltendő szép életet kívánt.

Szegény Mrs. Bulstrode-ot közben nem annyira a közelgető végzet rendítette meg, mint inkább tulajdon balsejtelmei, amelyek Rafflesnek a Cseresben tett utolsó látogatása óta megújulóan éltek benne. Hogy ez a rettenetes ember betegen érkezett a Kőportára, s hogy a férje ott maradt az ápolására, azt úgy magyarázta, hogy Raffles férje alkalmazottja volt, és régebben jó hasznát is látta, ezért férje jóakaratának nyilvánulása természetes a szerencsétlen elesett iránt - majd később ártatlanul fellélegzett, amikor férje tulajdon állapotának jobbra fordulásáról beszélt, s hogy a bank igazgatását tovább folytathatja. Nyugalmát azonban végleg felkavarta, hogy Lydgate betegen hozta haza a gyűlésről. Hiába volt az orvosi bizakodás, Mrs. Bulstrode az elkövetkező néhány napon át gyakran sírdogált magában, mert megerősödött

benne az a meggyőződés, hogy férjét nem testi nyavalya kínozza, hanem az elméjét támadta meg valami. Mr. Bulstrode nem tűrte, hogy felolvasson neki, sem azt, hogy betegágyánál üljön, hangok- és zörejekre való érzékenységét hozván indokul - Mrs. Bulstrode azonban úgy sejtette, hogy azért zárkózik, mert bizalmas iratait rakosgatja. Valami történhetett, ennyit bizton sejtett. Talán nagy összeget veszthetett. Férjétől nem tudott meg semmit. A firtatáshoz nem volt mersze, ezért a gyűlés után az egyik napon, hogy a házból ki se ment, templomba legföljebb, Lydgate-hez fordult kérdésével:

- Kedves Lydgate doktor, nyílt válaszát kérem. Az igazat szeretném tudni: mi történt Mr. Bulstrode-dal?

- Kisebb megrázkódtatás kezdte ki az idegeit - felelte Lydgate kitérően. Úgy vélte, nem az ő dolga, hogy a fájdalmas igazságot Mrs. Bulstrode elébe tárja.

- Miféle megrázkódtatás? - emelte rá Mrs. Bulstrode a nagy fekete szemét.

- Valami mérgező lehet a gyűléstermek levegőjében - magyarázta Lydgate. - Az egészségesek állják, de a gyengébbeket betegségükhöz képest előbb-utóbb rosszullét környékezi. Az effajta rosszullétek előre nem láthatók, sem az, milyen egyéb hatás töri meg egyidejűleg a szervezetet.

Mrs. Bulstrode-ot nem elégítette meg a válasz. Hite megmaradt, hogy férjét valami baj érte, csak őelőle titkolják. Természete tiltakozott az efféle tapintat ellen. Lányaira bízta apjuk őrzését, majd kocsiba ült, és bement a városba látogatóba, elgondolván, hogy ha Mr. Bulstrode-dal csakugyan történt valami baj, ő majd megérzi a jeleit.

Benézett Mrs. Thesigerhez, azonban nem találta otthon, ezért a templom túloldalán lakó Mrs. Hackbutthoz hajtatott. Mrs. Hackbutt az emeleti ablakból látta érkezését, és eszébe jutván viszolygása a találkozástól, szinte kötelességének érezte, hogy leüzenjen: nincs itthon. Másrészt vágy támadt föl benne, hogy ilyen beszélgetést megélhessen, amelynek során, mint feltette, egy szót sem fog elejteni a kényes ügyről.

Mrs. Bulstrode-ot tehát bevezették a nappaliba, majd Mrs. Hackbutt is lement. Száját szorosabbra zárta, kezét többet dörzsölte a szokásosnál, ilyenformán emlékeztetvén magát, hogy szólásszabadságának ma helye nincs. Azt is eldöntötte, hogy Mr. Bulstrode hogyléte felől nem érdeklődik.

- Szinte egy hete nem fordulok meg sehol másutt, csak a templomban - jegyezte meg Mrs. Bulstrode néhány bevezető szólam után. - Mr. Bulstrode oly betegen került haza a csütörtöki gyűlésről, hogy nem volt lelkem otthagyni.

Mrs. Hackbutt egyik kezét kebléhez szorította, a másikkal dörzsölgette, s a szeme a szőnyeg mintáin járt.

- Mr. Hackbutt is ott volt a gyűlésen? - érdeklődött Mrs. Bulstrode.

- Ott, ott - felelte Mrs. Hackbutt rezdületlenül. - A temető telkét közadakozásból veszik meg, úgy hallom.

- Reméljük, nem kell több kolerást beletemetnünk - sóhajtott Mrs. Bulstrode. - Szörnyű istencsapása az. Bár énszerintem Middlemarch levegője nagyon egészséges. Vagy talán azért hiszem, mert annyira megszoktam gyermekkorom óta? Bár azóta sem jártam olyan városban, amelyik jobban tetszene, kivált az ember öreg napjaira.

- Én nagyon örülnék, ha megmaradnátok Middlemarchban - biztosította Mrs. Hackbutt, s elfojtott egy sóhajt. - De meg kell nyugodnunk, ha a sorsunk akárhogy fordul. És azt is tudom, hogy ebben a városban mindig lesznek olyanok, akik a javatokat akarják.

- Holott azt szerette volna mondani: „Ha a tanácsom szerint jársz el, elválsz a férjedtől." Viszont azt is világosan látta, hogy a szerencsétlen asszony nem is sejti, honnét szakad a nyakába a baj. Nem tehet egyebet, kissé fölkészíti. Mrs. Bulstrode-ot egyszerre kilelte a hideg. Mrs. Hackbutt szavai mögött valami rendkívüli eseményt sejtett, s bár azzal a szándékkal indult el otthonról, hogy tájékozódik, a rendkívüli eseményt firtatni nem merészelte. A beszélgetés ilyenképpen az ifjú Hackbuttokra fordult. Mrs. Bulstrode hamarosan elbúcsúzott, mondván, hogy Mrs. Plymdale-hez készül. Odafelé megpróbálta elképzelni, hogy a gyűlésen talán Mr. Bulstrode megint összecsapott régi ellenfeleivel - akár Mr. Hackbutt-tal. Ez érthetővé tenné a titkolózást.

Hanem ez a magyarázat már nem állhatta meg a helyét, amint Mrs. Plymdale-lel beszélgetni kezdtek. Selina barátnéja túláradó szeretettel fogadta, és látszott rajta, hogy a leghasznosabb útbaigazításra kész bármely jelentéktelen tárgyban, egyes-egyedül olyanba nem ereszkedik, amelyiknek köze lehet Mr. Bulstrode hirtelen megromlott egészségi állapotához. Mrs. Bulstrode azt hitte, kérdésével előbb folyamodhat Mrs. Plymdale-hez, mint bárki máshoz, most azonban meglepetten tapasztalta, hogy a régi barátnék bizalma nincs mindig kéznél - ott volt köztük a jobb időkben váltott bizalmas szavak gátja. De maga sem sajnáltatta volna magát olyasvalakivel, aki mindeddig elfogadta rangelsőbbségét. Mrs. Plymdale titokzatos célzásokat ejtett el arra nézve, hogy ő a barátait soha nem támadná hátba, ami csak megerősítette Mrs. Bulstrode balsejtelmeit. De nemhogy természetes nyíltságához híven megkérdezte volna: „Mondd, mit dugdosol annyira előlem?" - inkább azon kapta magát, hogy szedelőzködik, mint aki retteg a világos választól. Biztosra vette már, hogy a baj a pénzvesztésnél nagyobb, mert megfigyelte, hogy Selina is, akár Mrs. Hackbutt az előbb, mintha meg sem hallaná, amit ő a férjéről elmond. A hírétől is félnek?

Zaklatottan búcsúzott el barátnéjától, és kocsisát Mr. Vincy tárházához irányította. A rövid úton homályban tapogatózó rémülete annyira megerősödött, hogy amikor belépett bátyja irodájába, megremegett a térde, hamvaspiros arca holthalványra vált. Bátyját hasonló izgalom fogta el a láttán. Felkelt íróasztala mellől, elébe sietett, kézen fogta, és szokásához híven teketória nélkül a közepébe vágott a dolognak:

- Isten legyen irgalmas hozzánk, Harriet! Tudsz már mindent.

Ez a pillanat talán jobban lesújtotta Mrs. Bulstrode-ot, mint a következők. Magába foglalta a tapasztalatok teljes tömegét, amelyek nagy érzelmi válság idején kinek-kinek természete szerint törnek utat a küzdelmes végkifejlet felé. Ha Raffles emléke nem motoszkál benne, talán csak az anyagi csődre gondolt volna, most azonban, bátyja szeme pillantására és a szavára, belényilallt, hogy férje valami bűnét rejtegetheti, s már a rémület sugallata nyomán támadt fel benne pellengérre állított férjének képe - majd, amint egy pillanatig a világ vádló szemeinek kereszttüzében perzselődött, egyetlen szívdobbantó elhatározással odaállt mellé megszégyenítettségében, gyászosan, szemrehányások nélkül. Mindez egy pillanat alatt történt benne, amíg lerogyott egy székre, és tekintetét fölébe hajló bátyjára emelte. - Semmit sem tudok. Mit kellene tudnom, Walter? - kérdezte elhaló hangon.

Bátyja elmondott neki mindent, kendőzés nélkül, lassan, töredezetten, éreztetvén vele, hogy a botrányban mennyi a nem igazolható gyanú, kivált Raffles halálával kapcsolatosan.

- Az emberek azonban mondják a magukét - fűzte hozzá. - Még akkor is, ha a bűnöst az esküdtszék felmenti, beszélnek, bólogatnak, hunyorítanak... mintha nem is érdekelné őket, bűnös-e valóban. A csapásban Lydgate-nek egyenlőképpen kell osztoznia Bulstrode-dal. Magam nem is firtatom, mi a teljes igazság. Azon bánkódok csak, hogy a nevüket is minek kellett meghallanom! Te is jobban jártál volna, akár Rosamond, ha a Vincy névre hallgatsz mindhalálig.

Mrs. Bulstrode-nak nem volt mit válaszolnia.

- Ne törj meg, Harriet. Nem téged vádolnak az emberek. És énrám számíthatsz, akárhogy döntesz is - tette hozzá a bátyja szókimondó ragaszkodással.

- Kísérj ki a kocsihoz, Walter - kérlelte Mrs. Bulstrode. - Nagyon elgyengültem.

Hazaérvén szólnia kellett a lányának: - Nem vagyok jól, szívem, le kell feküdnöm. Maradj a papa mellett, és engem hagyj békességben. Vacsorát nem kérek.

Bezárkózott a szobájába. Idő kellett, hogy összeszokjon tört életével, csonkolt becsület-érzésével, s hogy kijelölt új helyét elfoglalhassa. Férje jelleme más fényben állt előtte, és nem ítélkezhetett felőle elnézően: rejtőzködése tette csak méltóvá húszévi tisztelet- s becsületére, most azonban a feltámadó részletekben húszéves megcsalatását látta. Bűnös múltja felől tudatlan ment férjhez hozzá, s eszmélvén, nem maradt elég hite, hogy a legsúlyosabb vádak ellenében ártatlanságát tanúsítsa. Egészségesen tetszelgő természete inkább osztozott meg-érdemelt szégyenében.

Mert ez a szedett-vedett szókincsű, félművelt asszony végül mégis hűséges szívvel fordult a férje felé. Módját megosztotta vele fél életen át, kedvességét élvezte - s most, hogy büntetést mértek ki rá, nem látta lehetségesnek, hogy magára hagyja. Lehet azonban úgy is magára hagyni valakit, hogy egy asztalnál ülünk vele, egy ágyban fekszünk, szeretetlen tőszomszéd-sággal szárasztván ki lelkét. Mrs. Bulstrode azonban tudta, amikor bezárkózott, hogy ajtót nyit megint, és lemegy bánatát megosztani férjével, vétkéről pedig ennyi lesz a mondanivalója: veled vagyok a gyászban, nem vetek a szemedre semmit. Időre csak azért volt szüksége, hogy erejét összeszedje, hogy elsirassa az életben lelt büszkeségét és örömét. Mikor aztán együtt volt az ereje, apróságokkal vértezte magát, amelyek a szigorú bíró szemében botorságoknak tetszhettek talán - mégis ezekkel mutatta ki látható és láthatatlan bíráinak, hogy lelkébe fogadta a megaláztatást. Leszedte ruhája díszeit, és csupasz gyászba öltözött. Letette cicomás főfedőjét, és tornyos kontyát lefésülvén sima félkalapot rakott fel - olyannak látszott, mint egy megújulást kereső korai metodista.

Bulstrode tudta, hogy felesége a városban járt, és azzal jött haza, hogy nem jól van. Ezt az időt tehát izgalomban töltötte ő is. Tudta, hogy feleségének másoktól kell a botrány felől értesül-nie, s e lehetőségben könnyebben megnyugodott, mintha magának kellett volna vallomással előállnia. Elképzelvén azonban, hogy felesége mindent megtudott, szorongva várta a fejle-ményeket. Leányai, kéréséhez híven, magára hagyták, s bár a vacsoráját szobájába kérette, nem nyúlt hozzá. Úgy érezte, lassan belepusztul a részvétlenségbe. Többé talán nem is láthatja felesége szerető arcát. Istenhez fohászkodott, s nem érzett egyebet kezének súlyánál. Este nyolc óra lett, mire kinyílt szobájának ajtaja, és felesége belépett. Nem mert felnézni rá. Csak ült lesütött szemmel, s a felesége azt hitte, össze is zsugorodott talán - mintha elszárasztották volna az utóbbi napok. Új részvét s régi gyengédség hulláma csapott át rajta, amint férjének a szék karjára nehezedő kezén pihentette meg kezét, s a másikat a vállára tette, gyengéden szólítván meg férjét:

- Nézz fel, Nicholas.

Bulstrode megrezzent, és szinte elcsodálkozva emelte rá szemét: felesége sápadtsága, gyászruhája, reszkető szája mind azt mondta, „Tudom”, s a keze meg a szeme mégis gyengéden pihent rajta. Bulstrode-ból kitört a zokogás, és együtt sírtak, ahogy felesége melléje ereszkedett. Szóba nem is foglalhatták volna azt a szégyent, amit most az asszony is felvállalt, Bulstrode gyalázatot hozó cselekedeteivel együtt. A zokogása néma vallomás volt, s az asszony is némán sírva fogadott hűséget. Mert bármilyen nyíltszívű volt, a pattogó szikránál jobban félt most férje megnyíló lelkiismeretétől. Nem kérdezhette: „Mennyi a szóbeszédben a rágalom?”, Bulstrode pedig nem felelhette rá: „Ártatlan vagyok.”

HETVENÖTÖDIK FEJEZET

Az adott gyönyörök hamisságának érzete és a hiányzó gyönyörök hiábavalóságának fel nem ismerése okozza az állhatatlanságot.

PASCAL

Rosamond arcát a remény hajnalpírja derítette fel újból, amikor a házról lekerült az iszonyú teher, és minden kellemetlen hitelezőt kifizettek. Örülni mégsem tudott. Házassága nem váltotta valóra várakozásait - sőt, a valóság útját szegte képzelgéseinek is. E rövid viharszünetben Lydgate-nek eszébe jutott, zaklatottságában hányszor veszítette el türelmét, s hogy Rosamondnak mit kellett tőle elszenvednie, ezért most igen nyájasan bánt vele, azonban a régi kedve neki is alábbhagyott, és életük módjának szűkebbre fogásáról úgy beszélt, mint eldöntött dologról. Gondolta, lassan összebékítheti vele Rosamondot, és lenyelte mérgét, amikor Rosamond válaszul azt a kívánságát nyilvánította, hogy legjobb volna, ha Londonba költöznének. De ha kellemetleneket nem válaszolt, olyankor is unottan hallgatta férjét, és azon merengett, ugyan mire is él ő. A nehéz helyzetükben elhangzott kemény szavak éppen azt a hiúságát sértették, amelyet udvarlása idején férje ébresztett fel benne, ezért férje véleményét magában kificamodottnak nevezte, és titkon megvetette. Megvetéssel utasította tehát el a nyájasságát is, mint meg nem kapott boldogságának pótlékát. Szomszédaik szemében lejjebb szállottak, Quallingham felé sem vezetett már út - kibúvót nem kínált semmi, legfeljebb Will Ladislaw egy-egy levele koronként. Rosamondot sértette és kiábrándította Will döntése, hogy itthagyja Middlemarchot. Bár sejtett, sőt tudott is valamit Dorothea iránt érzett csodálatáról, azt a hitet melengette magában, hogy majd csodálatát lassan ő nyeri el - mert Rosamond is olyan asszony volt, hogy azt hitte, mindenki őt választaná, ha választása nem tetszene reménytelennek. Mrs. Casaubont is csak úgy nézhette el Willnek, hogy már előbb megismerte nálánál. Will játékos, csipkelődő, gavalléros udvarlását mélyebb érzései leplének tekintette; jelenléte hiúságát és regényes hajlamait egyaránt fölcsiklandozta. Férje ehhez már nem értett. Azt is elképzelte - mert ugyan mit el nem képzelnek a férfiak s nők ilyen helyzetben? -, hogy Will talán az ő bosszantására nagyítja Mrs. Casaubon iránt érzett hódolatát. Ilyen gondolatok foglalták le szegény Rosamondot Will távozása előtt. Willből, gondolta el Rosamond, sokkal alkalmasabb férj vált volna, mint amilyenre Lydgate személyében talált. Nagyobbat nem is tévedhetett volna, hiszen az ő elégedetlensége a házasság állapotának szólt, az önmegtagadás és türelem követelésének, nem pedig férje természetének. Mégis a légi Jobbik érzelmes látomása eloszlatta unalmát. Regényt szőtt, hogy élete lapályait megélénkítse: Will Ladislaw az örök agglegény szerepét kapta benne, és itt kellett volna élnie a kertek alatt, Rosamond parancsát lesve, soha ki nem mondott szerelemben, görögtűzzel világítván be egynémely jelenetet. Will távozása tehát csalatkozás volt Rosamondnak, és Middlemarch szinte teljesen elveszítette számára a vonzását - bár a család quallinghami ágával való kapcsolat reménye még egy darabig tartotta benne a lelket. Azóta házasságuk bajai mindegyre súlyosodtak, és Rosamond a kilátástalanságban egyre csak az ő silány regényén kérődzött. Férfiak s nők gyakran ítélik meg tévesen lelkük állapotát: fájó elvágyódásukat némelyek tehetségnek, mások hitnek, mások megint elsöprő szerelemnek érzik. Will Ladislaw csevegős leveleket írt, részint neki, részint Lydgate-nek, de mindig Rosamond válaszolt - elválásuk, úgy érezte, nem lehet végleges, és változást attól remélt, hogy majd Londonba telepszenek. Londonban minden más. Rosamond tehát elszántan munkához látott, hogy e remélt célját megvalósíthassa. Egy új ígéret buzdítását is megkapta hozzá.

Nem sokkal az emlékezetes gyűlés után Lydgate levelet kapott Will Ladislaw-tól, amelyben Will nem csekélyebb hírt tudatott, mint hogy újabban a gyarmattelepek létesítésének kérdésével foglalkozik, s ezért, mint mellékesen odavetette, a következő hetekben alighanem el kell látogatnia Middlemarchba - örvendetes szükség, jegyezte meg, legalább annyira, mint diáknak a vakáció. Azt a reményét is kifejezte, hogy helyét a szőnyegen fenntartották, és zene is várja tenger. Viszont látogatásának ideje felől nem írhatott bizonyosat. Amíg Rosamond a levelet hallgatta, az arca, mint a harmatos bimbó, kivirult. Most már semmi sem lesz elviselhetetlen. Adósságaikat kifizették, Ladislaw jön, és majd meggyőzik Lydgate-et, hogy Londonba telepedjenek, hiszen az „annyira más, mint egy poros kisváros".

A világ felderült. Csakhogy hamarosan ismét felhők tornyosultak Rosamond feje fölött. Férjét újabban borúsnak látta, és Lydgate nem akarván magyarázkodni - mert sebzett érzéseit éppen nem tárta volna Rosamond félremagyarázásra hajlamos közönye elébe -, Rosamond olyan irányból kapta meg kínos magyarázatát, ahonnét nem is sejtette, hogy boldogságát veszedelem fenyegetheti. Friss lelkendezésében azt hitte, Lydgate-re megint rájött a harapós kedve, azért nem hallja meg időnként, azért kerüli ki, ha teheti - Rosamond tehát a gyűlés után néhány nappal Lydgate megkérdezése nélkül úgy döntött, hogy meghívókat küld széjjel kisebb társas vacsorára, gondolván, hogy ennél okosabbat nem tehetne, mivel barátaik mostanában nemigen keresik meg őket, s a régi jó viszonyok helyreállításának eljött az ideje. Majd ha a meghívásokra megkapja a választ, akkor szól férjének, tervezte, s egyben meginti, hogy lám, orvos így rendezi helyesen a társas életét - mert Rosamond a más kötelezettségei felől igen szigorúan gondolkozott. Csakhogy a meghívását senki sem fogadta el, az utolsó elutasító levél pedig Lydgate kezébe került.

- Ez az ákombákom Chichelyé. Mit leveleztél te vele? - nézett rá Rosamondra furcsálkodva, amint a levelet a kezébe nyomta. Rosamondnak most már meg kellett mondania. Lydgate dühösen végigmérte.

- Mi a ménkűnek küldözgetsz te szét meghívásokat a megkérdezésem nélkül, mondd csak? Tiltakozom ellene, hogy ebbe a házba vendégeket hívj! Bár azt hiszem, mindenki visszautasította.

Rosamond nem válaszolt.

- Nem hallasz? - dörögte Lydgate.

- Már hogyne hallanálak - felelte Rosamond, s mint valami kényes madár félrebillentette a fejét.

Félrekapta Lydgate is. De abban nem volt semmi kényesség, ahogy kiviharzott a szobából. Robbanás veszélye fenyegette megint. Rosamond azt gondolta, hogy, íme, ismét lehetetlenkedik, pedig most igazán semmi oka az ingerültségre. Lydgate már semmit nem közölt vele, amiről azt hitte, úgysem érdekli, s e szokása Rosamondot tájékozatlanságban hagyta az ezer font felől is. Annyit tudott csak, hogy a kölcsönt Bulstrode bácsikája adta. Sem Lydgate gyilkos kedvét nem értette, sem azt, hogy a szomszédság miért kerüli őket most, amikor anyagi bajaiktól megszabadultak. Ha a meghívást elfogadják, Rosamond meghívta volna még a mamáékat is, hiszen nem látta őket napok óta. Most tehát föltette félkalapját, és elindult megnézni, mi történhetett velük, mert az az érzése támadt, hogy összebeszéltek, és magára hagyják őt ezzel a harapós emberrel. Ebéd utáni időben indult neki, ezért a papát meg a mamát együtt találta a nappaliban. Szomorú pillantással fogadták, s csak annyit mondtak: - Nocsak, drágám! - Semmi többet. Rosamond még sohasem látta apját ilyen leverten. Mikor leült, nyomban megkérdezte:

- Nincs valami baj, papa?

A papa nem felelt. Mrs. Vincy szólalt meg helyette: - Ugyan, édesem, hát semmit sem hallottál? Pedig most már hozzád is el kellett jutnia a hírnek.

- Csak nem Tertiusról kellett volna hallanom valamit? - nézett rá Rosamond, és elsápadt. Balsejtelmét férje érthetetlenül harapós kedvével kapcsolta össze azonnal.

- De bizony, édesem. Te is csak bajnak mentél férjhez. Ezt még az adósságnál is nehezebben fogjátok kiheverni.

- Lassan, Lucy - intette le Mr. Vincy. - Hát Bulstrode bácsikádról sem hallottál semmit, Rosamond?

- Nem, papa - felelte szegény lélek. Bár családi szerencsétlenségbe életében nem kóstolt, úgy érezte, mintha vaskéz markolászná a bensejét.

Apja elmondott neki mindent, majd a végén ezt fűzte hozzá: - Jó, ha mindent tudsz, drágaságom. Szerintem helyesebb, ha Lydgate ebből a városból elköltözik. Ellene fordult mindenki. Tegyük fel, hogy nem tehetett felőle. Olyasmikért nem vádolhatom, amiket nem tudok. - Holott minden apróságért Lydgate-et szokta okolni.

Rosamondot lesújtotta a hír. Mintha nálánál keserűbb sors nem juthatott volna ki senkinek - hogy ő olyan emberhez ment feleségül, akit vád ér mindenünnen! Sokszor elkerülhetetlen, hogy a bűn legkeservesebbjének a szégyent tekintsék; eloszlatásához sok-sok töprengésre lett volna szükség, amilyenhez Rosamond nem szokott, mert úgy érezte most is, hogy a baj kisebb, mintha férjére csakugyan rábizonyult volna valami. A bajból csak a szégyen maradt. Ő pedig jóhiszeműen hozzáment ehhez az emberhez, gondolván, hogy családjával együtt díszére válnak majd! Szüleivel szokása szerint tartózkodóan viselkedett, s annyit mondott csupán, hogy ha Lydgate a tanácsa szerint cselekszik, rég itthagyta volna Middlemarchot.

- Nagyon szépen viseli - jegyezte meg az anyja, amint Rosamond elpályázott.

- Hála legyen Istennek! - fohászkodott a megtört Mr. Vincy.

Rosamond úgy érezte, jogos dacát viszi haza. Mert mit tett Tertius valójában? Honnan is tudhatná ő? Miért nem mond el neki mindent? E kérdésről nem szólt vele, és persze ő meg nem pendítette. Egyszer megfordult a fejében, hogy talán megkéri apját, hadd költözhessen haza. Ez a lehetőség azonban a legkilátástalanabbnak látszott valamennyi közt. Egy férjes asszony hazaköltözzön a szüleihez! Az élete végképp értelmét veszítené. Nem is képzelgett sokáig efelől.

A következő két napon Lydgate változást észlelt feleségén, és mindjárt arra gondolt, hogy fülébe jutott a hír. Vajon előhozakodhatik-e vele, vagy örökösen hallgatni fog felőle, elismervén mintegy, hogy hisz a bűnösségében? Ne feledjük, hogy Lydgate lázas elmével járt-kelt a világban, s minden fájt neki, amit csak gondolt. Rosamondnak ebben az ügyben nyilván volt oka a panaszra a bizalom hiánya miatt, Lydgate azonban elkeseredésében fölmentve érezte magát: avagy nem húzódozik-e méltán a beszédtől most, hogy Rosamond hallotta a hírt, és mégsem fordul hozzá? Lelkiismerete azonban azt súgta, hogy ő a hibás. Ezért nem nyughatott, és a hallgatást hovatovább tűrhetetlennek érezte. Mintha egy hajóroncson hányódtak volna, háttal egymásnak.

„Szamár vagyok - gondolta. - Mit várhatok én még? Rosamond nem segítőtársam. Csak gond a nyakamban.” Azon este mégis így szólt:

- Olyasmit hallottál talán, Rosamond, ami elszomorít?

- Olyasmit - felelte Rosamond, és letette varrnivalóját. Szokatlanul kábán dolgozott mostanában a tűvel.

- Mit hallottál?

- Mindent, azt hiszem. A papa mondta el.

- Hogy az emberek engem becstelennek tartanak?

- Azt - rebegte Rosamond, és észre sem vette, már varrt ismét.

Csönd támadt. „Ha bízik még bennem - gondolta el Lydgate -, most kell szólnia, és elmondani, hogy nem osztozik a közhiedelemben."

Hanem Rosamond csak varrt gépiesen. A vallomást Tertiustól várta. Mert ő mit mondhatna? És ha ártatlan, miért nem tesz valamit a tisztázására?

Rosamond hallgatása tovább forralta Lydgate epéjét. Senki sem hisz neki, hajtogatta magában, még Farebrother is elkerüli. Most pedig, mikor ebbe a beszélgetésbe belevágott, azt hitte, a közéjük telepedett teljes ködöt fogja eloszlatni. Feltámadt haragja azonban megtörte elhatározását. Rosamond ezt a bajt is, akár a többit, csak a magáénak tartja. Számára mindig külön életű lény, s azt hiszi, férje mindenben az ellenére cselekszik. Dühösen pattant fel, kezét zsebre vágta, úgy méregette a szoba hosszát. Lelkiismerete azt tanácsolta, legyen úrrá dühén, és mondjon el Rosamondnak mindent, győzze meg a tiszta tényállás felől. Hiszen szinte megtanulta már a leckét, hogy meg kell hajolnia Rosamond akaratának, s mivel a részvétét szűkmarkúan méri, neki kell belőle többet juttatnia. Végül visszatért eredeti elhatározásához: fel kell tárnia helyzetét, az alkalom nem maradhat kiaknázatlan. Ha sikerülne megértetnie vele, hogy a rágalomnak a szemébe kell nézniük, s nem lesütni a szemüket, majd pedig, hogy kétségbeesett helyzetük zúdította rájuk ezt a bajt is, akkor talán megegyezhetnének, hogy a lehető legszerényebben kell gazdálkodniuk, csak így vészelhetik át, függetlenségüket megőrizve, a nehéz időket. Talán kész terveit is szóba hozhatná, és megnyerhetné Rosamondot? Meg kell próbálnia. Mi egyebet tehetne?

Maga sem tudta, mennyi ideig sétált fel s alá a szobában. Rosamond is csak annyit tudott, hogy már nagyon régóta, és jó lenne, ha letelepedne végre. Ő is arra gondolt, hogy itt az idő Tertius meggyőzésére. Mert az igazság akármi, szerencsétlenségük egyképpen nyilvánul.

Lydgate végre leült, közelebb Rosamondhoz, s odahajolván ránézett, mielőtt a súlyos kérdésbe belebocsátkozott volna. Magát már sikerült meggyőznie, és ünnepélyesen akart szólni, mint valamely soha vissza nem térő alkalomhoz illik. Már éppen szóra nyílt volna a szája, mikor Rosamond a kezét ölébe ejtve ráemelte szemét, és így szólt:

- Igazán, Tertius...

- Hogyan?

- Igazán most már letehetnél arról a szándékodról, hogy Middlemarchban maradjunk. Én nem élhetek itt tovább. Költözzünk Londonba. A papa is, meg mindenki más is biztat. Könnyebb lesz elviselnem bármi nyomorúságot, ha másutt szakad a nyakamba.

Lydgate-nek torkára forradt a szó. Nekihuzakodott a nagy vallomásnak, leckének, s íme, a régi nótát hallja megint. Hanem ez már sok volt. Eltorzult arccal kelt föl, s otthagyta Rosamondot.

Talán ha az elhatározása erősebbnek bizonyul Rosamondénál, az estének jobb vége lesz. Ha ereje megugrotta volna ezt a gátat is, talán formálhat Rosamond reményein és vágyain. Nem tudni, hogy akár a különösen merev természetek is megállnak-e soká az erősebb előtt. Talán

rohammal bevehetők, s hódolásuk pillanatától fogva hívőivé lesznek a hódító elszántabb lelkének. Lydgate azonban lüktető kínt hordozott magában, és az ereje nem állta meg a próbát.

Kölcsönös megértésük és együttes elhatározásuk várt pillanata tehát messzibb volt, mint valaha - sőt, a próbálkozás kudarca el is odázta talán mindörökre. Külön gondolatvilágban morzsolták tovább napjaikat; Lydgate törődötten végezte a munkáját, Rosamond pedig úgy érezte, s némi joggal, hogy férje kegyetlenül bánt vele. Mondhat ő Tertiusnak akármit! Hanem majd Will Ladislaw-nak igenis elmond mindent. Hiába volt magának való természet, rászorult, hogy valaki igazat szolgáltasson neki.

HETVENHATODIK FEJEZET

Irgalom, Jóság, Szeretet
S Béke... - hány tört imát
Küldöz e boldog négy erény
Elé a földi gyász.
.....
Emberszivű az Irgalom,
A Jóság - földi test,
A Szeretet menny-föld-arcot ölt
S a Béke - földi mezt.

WILLIAM BLAKE: *AZ ISTENI ÁBRÁZAT*[36]

Lydgate néhány nappal később Dorothea hívására a lowicki úrilak felé tartott lovon. A hívás nem érte váratlanul, mert Mr. Bulstrode levele után kapta: a bankár közölte, hogy Middlemarchból való elköltözésének előkészületeit folytatja, ezért emlékezteti Lydgate-et a kórházról folytatott megbeszélésükre, amelynek érdemét tekintve álláspontja változatlan. Ugyanezért kötelességének érezte, hogy egyéb szükséges lépések megtétele előtt Mrs. Casaubonhoz forduljon, aki viszont, mint ennek előtte is, ragaszkodik ahhoz, hogy a kérdést Lydgate-tel vitathassa meg. „Véleménye talán módosulhatott - rejtette célzását levelébe Bulstrode -, de ha így történt, akkor is kívánatos, hogy új formájában Mrs. Casaubon elé tárja."

Dorothea felajzottan várta érkezését. Bár férfi tanácsadóinak hatására nem „kotnyeleskedett" - Sir James szavaival élve - a Bulstrode-ügybe, Lydgate helyzetének kínossága nyomasztotta, és amikor Bulstrode ismét hozzáfordult a kórház dolgában, úgy érezte, eljött az az alkalom, amelyet siettetnie nem volt illendő. Fényűző otthonában, terebélyes fáinak árnyán sétálgatva mások gondjain járt az esze, bár érzelmeit rács zárta el tőlük. Mindig szenvedélye volt a jótett, s most, hogy szüksége határozott alakot öltött, minden vágya e szükség megenyhítésére irányult - tulajdon jómódjának is csak ezért örvendezett. Nagy reménnyel nézett elébe a beszélgetésnek, s a tartózkodásra való intelmek eszébe sem jutottak. Az sem fordult meg a fejében, milyen fiatal ő még. E pillanatban lényegtelenebbnek semmi sem tetszhetett neki, mint neme s fiatalsága, amikor emberi együttérzését kellett megmutatnia.

A könyvtárban várakozván nem tehetett egyebet, felelevenítette múltjának Lydgate-tel kapcsolatos jeleneteit. Mintha valamennyi a házasságához s házas gondjaihoz fűződött volna... Mégsem, mert két emlékében Lydgate felesége s még egyvalaki megelevenedett. Az emlék fájdalma elmúlt, mégis elképzelhette a nyomán, hogyan élheti házasságát Lydgate, miért olyan érzékeny felesége említésére is. Emlékeiből drámát olvasott ki Dorothea, s szeme úgy csillogott, teljes lényét olyan feszültség hatotta át, mintha nem is a sötét örökzöld előterében elnyúló friss pázsitra s a fakadó rügyekre tekintett volna ki a könyvtár ablakán.

Az érkező Lydgate arcának láttán szinte visszahőkölt. Jól észlelhette a változást, hiszen nem látta Lydgate-et már két hónapja. Nem is a kóros lesoványodása döbbentette meg, hanem az a változás, amelyet akár a fiatal arcok is elszenvednek, ha folytonos levertséget, csüggedést tükröznek. Dorothea szívélyessége, ahogy a kezét nyújtotta, megenyhítette ugyan Lydgate arcát, de éppen csak egy mélabús mosolyig.

[36] Kardos László fordítása.

- Régóta várok már erre a találkozásra, Mr. Lydgate - kezdte Dorothea, amint leültek egymással szemben -, mégis halogattam a meghívását, amíg Mr. Bulstrode újból hozzám nem fordult a kórház kérdésével. Úgy vélem, hogy a régi ispotálytól való külön igazgatásának előnyei az ön személyéhez fűződnek, helyesebben az ön munkájához, amelyre a kórház vezetése serkenti. Elmondaná-e, mit gondol e feltevésemről?

- Kegyed nyilván dönteni szeretne, megadja-e nagylelkű támogatását kórházunknak - válaszolt Lydgate. - Én pedig jó lélekkel nem tanácsolhatom, hogy adományát az én tevékenységemhez kösse. Megtörténhet, hogy el kell költöznöm ebből a városból.

Röviden szólt, mert újból belenyilallt, hogy eszményi célját meg nem valósíthatja, ha Rosamond elleneszegül.

- Nem azért, mert senki sem bízik önben? - kérdezte Dorothea, s kérdéséből tiszta szívének áhítata szólt. - Ismerem az ön körül támadt balhiedelmeket. És az első pillanattól tudom, hogy balhiedelmek. Önt aljasság nem terhelheti. Becstelenségben el nem marasztalható.

Lydgate első találkozása volt ez a bizalommal. Mély sóhajjal mondott köszönetet. Több nem telt tőle. Nem merte hinni, hogy néhány hivő asszonyi szó fordíthat az életén.

- Mondjon el mindent, kérem - biztatta Dorothea rendületlenül. - Tudom biztosan, hogy ön mellett szól az igazság.

Lydgate felugrott, s az ablak felé indult, mint aki elfelejtette, hol van. Annyiszor megfordította a fejében ezt a lehetőséget, hogy kifejtheti részletesen az ellene szóló látszat kerülgetése nélkül, mi hogyan történt, Bulstrode-ra való tekintet nélkül, mégis mindig ellene döntött az efféle vallomásnak. Úgy látta, az emberek hitén nem változtathat. Dorothea szavai viszont olyannyira csábították, amit józan állapotában balgaságnak hitt.

- Mondja el, kérem - biztatta Dorothea nyíltszívűen -, azután tanácskozhatunk. Kár az embereket meghagyni balhiedelmükben.

Lydgate föleszmélt, megfordult, és ott látta Dorothea bízón bájos arcát. Mintha lelkünk állapotát merőben megváltoztathatná egy jelenlévő nemes, nyílt jellem: a világot teljes nyugodalmas tömegében látjuk ismét, és úgy érezzük, hogy cselekedeteink teljességét tekintik bennünk mások is. Lydgate-en lassan úrrá lett ez a hatás, hiszen már jó ideje úgy érezte, áthatolhatatlan sűrű tömegben dulakszik a létéért. Leült megint, s mintha régi lénye éledt volna újjá azzal a felismeréssel, hogy van, aki őbenne hisz.

- Nem akarnék Bulstrode felől rosszat mondani, hiszen ő kölcsönözte nekem a szükséges pénzt - magyarázta. - Bár ma az adósságnak jobban örülnék. Mindegy. Bulstrode elesett ember, az élet alig pislákol benne. Másrészt el szeretnék mondani kegyednek mindent. Megnyugvásomra szolgál a beszéd itt, ahol a bizalom előtte jár, és nem kell minduntalan bizonykodnom, milyen becsületes ember vagyok én. A méltányosság légkörében könnyű a vallomás.

- Bízzék bennem - bátorította Dorothea. - Engedelme nélkül egy szavát fel nem használom. S ha egyebet el nem érünk, annyit legalább elmondhatok majd, hogy az ügy részletei világossá váltak előttem, és nyugodt lélekkel szállhatok síkra önért. Mr. Farebrother énnekem hisz, de hisz a nagybátyám és Sir James Chettam is. Sőt élnek olyanok Middlemarchban többen, akikhez bízvást fordulhatok... hitelem van náluk, ha nagyon nem is ismernek. Elég, ha annyit tudnak felőlem, hogy az igazságot keresem. S hogy becsületét helyreállítsam, semmi fáradságot nem sokallanék. Dolgom szinte nincsen, nem is tehetnék jobbat.

A kép merő ártatlanságában is bizonyítéka lehetett Dorothea elszántságának. Kutató gyengédsége látszott éppen acélos vértezetnek a csúfolók nyilai ellen. Lydgate nem is hitte, hogy a

levegőbe beszél: életében először mert rátámaszkodni büszke természete ilyen nagylelkű részvétre. El is mondott mindent attól kezdve, hogy az anyagi bajok fojtó szorításában vergődve először fordult Bulstrode-hoz. Majd, amint beszéd közben egyre inkább felengedett, mindenkori gondolataival is kiegészítette az események képét: részletesen elmagyarázta, hogy betege gyógymódjában eltért az általános gyakorlattól, de később az orvoslás eszményétől is, s hogy a kölcsön elfogadása nyugtalanná tette lelkiismeretét, személyes hajlama és gyógyászati meggyőződése ellenére járt el, bár az általános vélekedés szerint kötelességmulasztás nem terheli.

- Azóta megtudtam - tette hozzá -, hogy Hawley valamelyik megbízottja kikérdezte a Kőporta házvezetőnőjét, s az asszony elmondta, hogy mindazt az ópiumot beadta a betegnek, amit az üvegcsében otthagytam, jó adag pálinkát is beletöltött. Ez azonban a szokásos javallattal nem ütközik. A legnevesebb orvosok nem rendelkeznek manapság másként. Gyanú erről az oldalról nem is támad. Onnan inkább, hogy nagy összegű pénzt fogadtam el, Bulstrodenak pedig alapos oka volt, hogy a beteg halálát kívánja. Mi másért adhatta tehát a pénzt, mint hogy beleegyezésemet vásárolja meg, ki tudja, milyen gonosztettével... legalábbis hallgatásomért fizetett díjat. Az efféle gyanúk azért a legmakacsabbak, mert a közgondolkodás nem különb, és senki jobbat föl nem tenne másról sem. Hogyan és miért jártak el utasításaim ellenében, erre a kérdésre magam sem tudom a választ. Meglehet éppen, hogy Bulstrode lelkét nem terheli bűnös szándék... még az is lehetséges, hogy az ópium túladagolásához és a szeszhez közvetlen köze nincs. A gyanúnak nem is ez adja a tápot. Jellemének ismeretében ítélik el, arra a körülményi bizonyítékra hivatkozva, hogy volt oka bűntettre. Bulstrode pedig magával rántott engem is, mert a pénzét elfogadtam. Mintha a búzába üszög üt... ami velem történt, nem visszafordítható.

- Súlyos csapás valóban - sóhajtotta Dorothea. - Megértem, miért olyan nehéz tisztáznia magát. S hogy ez a csapás önt érte éppen, holott céljait magasabbra tűzte, és keresésükben messzibbre jutott, mint a többség... ezt végérvényűnek el nem fogadhatom. Én a szándékot tekintem, és arra emlékszem, mit mondott, amikor először beszéltünk a kórházáról. Nincs nagyobb kudarc, mint a célt szerető szándékkal magasra tűzni, nekifeszülni, s elbukni végül.

- Úgy van - válaszolta Lydgate, érezvén, hogy itt gyötrelme mélyeiről is vallhat. - Nagyralátón kezdtem. Mint akinek úgyis minden sikerül. Azt hittem, nagyobb bennem az erő s a győzelmi szándék. Az igazán leküzdhetetlen akadályokat azonban az ember csak maga láthatja.

- Tegyük fel - tűnődött Dorothea -, hogy az érvényben lévő tervezet szerint folytatjuk a kórház munkáját, s ön megmarad az intézet élén, habár csak kevesek barátságára számíthat. A rossz-indulat hulláma azonban lassanként elül, ahogy az embereket alkalmak kényszerítik, hogy igazságtalanságukat belássák, mert az ön tiszta szándékáról meggyőződnek. És Louis meg Laennec fényes híre felé még nyitva áll az út... öntől hallottam... s még mindnyájunk büszkesége lehet - végezte szavait mosolyogva.

- Ha magam iránt a régi bizalommal volnék - egészítette ki Lydgate szomorúan. - Holott jobban semmi sem ingerel, mint ha elgondolom, hogy futva menekülök a rágalom elől, és semmit a leküzdésére nem tettem. Mégsem kérhetem, hogy nagy pénzt áldozzon olyan tervre, melynek megvalósulása személyemtől függ.

- Énnekem megérné - felelte Dorothea gyermetegen. - Gondolja meg. A pénzem csak lelkiismeret-furdalásomra van, mert meggyőztek, hogy nagy tervek valóra váltásához kevés, magamnak viszont sok. Nem tudom, mihez kezdjek vele. A magam vagyonából évi hétszáz fontot látok, ezerkilencszáz font évi jövedelmet pedig Mr. Casaubon hagyott rám. Három- vagy négyezer fontom a bankban pihen. Először birtokot vásároltam volna a szükségtelen

pénzen, s falut alapítottam volna rajta, mintegy a mezei szorgalom iskoláját. Sir James meg a nagybátyám azonban meggyőzött afelől, hogy tervem kockázata nagy. Láthatja tehát, hogy örömest fordítanám közhaszonra a pénzem, legjobb elhelyezésének látván, ha másokat boldogít. Engem csak ingerel, hogy hozzám folyik, holott nem kívánom.

Lydgate csüggedt arcát mosoly derítette fel. Ellenállhatatlan volt Dorothea gyermeteg komolysága. S hogy megértette a magasra tűzött célt is, az meg éppen bámulatossá varázsolta a szemében. (Az emberek életében oly nagy jelentőségű alacsonyabb célok dolgában nem volt ilyen megértő szegény Mrs. Casaubon, és rövidlátását képzelettel is alig toldhatta meg.) Hanem Lydgate mosolyát beleegyezésnek értette.

- Azt hiszem, megérti már, hogy túlzott szigorral tekint magára - mondta Dorothea meggyőző hangon. - A kórház java csak egyik fele a dolognak. A másik, hogy az életét ismét teljességében élheti.

Lydgate arcáról lehervadt a mosoly. - Jósága is, pénze is van, hogy mindezt a jót megtegye - tűnődött. - Ha ugyan megtehető. Mert...

Mélán kitekintett az ablakon, mint aki elveszítette beszéde fonalát. Dorothea némán várta a választ. Lydgate végre feléje fordult, és kibökte:

- Miért ne mondhatnám el? Tudja kegyed is, miféle kötelék a házasság. Akkor legalább megért.

Dorotheának megdobbant a szíve. Ő is részese tehát a bánatnak? Szólni nem szólt. Lydgate máris folytatta:

- Nem tehetek semmit, egyetlen lépést sem kockáztathatok. Feleségem boldogságát kell tekintenem. Amit akkor tennék, ha egyedülálló ember volnék, azt már nem tehetem. Nem nézhetem el, hogy szerencsétlen. Mikor feleségül jött hozzám, nem tudta, miféle életnek néz elébe. Talán jobban is teszi, ha nem jön hozzám akkor.

- Tudom, tudom... Nem okozna neki fájdalmat, ha a körülmények végleg rá nem kényszerítik - bólintott Dorothea, mert tulajdon házassága élénken élt az emlékezetében.

- Feleségem pedig elhatározta, hogy nem maradunk. Elvágyik innen. Az itteni gondok összetörték - mondta Lydgate. Elhallgatott, mert attól tartott, többet mond a kelleténél.

- S ha látná, mi minden jó származik maradásából... - vetette ellene Dorothea, s úgy nézett Lydgate-re, mintha már elfelejtette volna előbb mérlegelt okait a maradásra. Lydgate nem válaszolt nyomban.

- Nem értene meg - vágta ki végül, úgy érezvén, hogy ezt az állítását nem magyarázhatja meg. - Igaz, elbátortalanodtam magam is itteni életemtől. - Pillanatnyi hallgatás után engedett a feszültségnek, s nem bánta már, hadd tekintsen Dorothea mélyebben az életébe. - A bajokba beleszokni sem volt ideje. Meg sem vitathattuk egymással, mi történt. Nem látok át rajta: talán attól tart, hogy csakugyan valami aljasságot műveltem? Az én hibám, mert beszélhettem volna nyíltabban vele. Csakhogy szenvedtem én is.

- Meglátogathatnám-e a feleségét? - ajánlkozott Dorothea. - Hátha a bizalmába fogadna? Elmondanám, hogy önmagát marasztalja csak el, más ugyan nem hibáztathatja. Elmondom, hogy a dolga minden méltányos ember előtt tisztázódni fog. Talán földeríthetem a kedvét. Megkérdezi tőle, hogy szívesen látna-e? Egyszer már találkoztunk.

- Hogyne fogadná szívesen - kapott Lydgate az ajánlaton. - Megtisztelőnek tekintené a látogatását, és fel is derítené, ha más nem, az a bizonyság, hogy kegyed megtartott bizalmában. Nem is jelezném előre a látogatását... hogy az én kívánságommal valamiképp össze ne kapcsolja. Tudom jól, nem illő ilyesmit mással intéztetnem...

Elhallgatott; pillanatnyi csönd támadt. Dorothea megtartotta magának, amit gondolt: hogy ő tudja, miféle láthatatlan akadálya van a közlekedésnek férj és feleség között. Ezen az akadályon elbukhat akár a legodaadóbb bizalom. Inkább a társadalmi nézetéből igyekezett Lydgate dolgát végigtekinteni, és derűsen így szólt:

- Ha Mrs. Lydgate látná, hogy önnek vannak barátai, akik hisznek önben és támogatják, talán örülne is, hogy megmarad a helyén, és reményei újjáéledvén régi szándékain munkál tovább. S ha így történnék, ön is örömest fogadná el ajánlatomat, hogy a kórházban megmaradjon. És miért ne maradna, ha a hite a tudományában meg nem rendült?

Lydgate nem válaszolt, de Dorothea látta, hogy magában vívódik.

- Nem kell rögtön döntenie - biztatta gyengéden. - Néhány napig késhetek a válasszal Mr. Bulstrode-nak.

Lydgate kisvártatva határozott hangon felelt:

- Nem. Helyesebb, ha ingadozásomnak nem enged időt. Nem állok én már olyan szilárdan a lábamon... úgy értem, döntésemben nem vagyok szabad életem változott körülményei között. Nem volna tisztességes dolog, ha másokat olyan tervekre biztatnék, amelyeknek megvalósulása tőlem függ. Mert hátha el kell költöznöm mégis... maradásomnak kicsiny a valószínűsége. Nem engedhetem, hogy jóságát az én bizonytalanságomhoz kösse. Nem... hadd csatolják csak az új kórházat a régi ispotályhoz, s hadd alakuljon minden úgy, mintha soha ebbe a városba be nem tettem volna a lábam. A kóresetek értékes gyűjteményét szedtem össze ittlétem során... majd elküldöm annak, aki használhatja - végezte szavait keserűen. - Jó ideig másra nem gondolhatok, mint a pénzkeresetre.

- Fáj, hogy ilyen reménytelenül beszél - állapította meg Dorothea. - Pedig ha kigyógyulna a reménytelenségből, boldogíthatná barátait, akik hitüket a jövőjébe, alkotóerejébe vetik. És ne feledje, mennyi a pénzem. Terhet venne le a vállamról, ha egy részétől megszabadítana minden évben, amíg csak más jövedelemhez nem jut. Ugyan miért ne tehetnék meg ennyit önért? Egyik útja ez is az igazságosabb osztozásnak.

- Isten is megáldja, Mrs. Casaubon! - tört ki Lydgate-ből, s mintha szavainak lendülete emelte volna föl a székről. Majd megállt a nagy zsöllye mögött, s két kezét a támláján nyugtatta. - Bámulatos, milyen szenvedély fűti. Én azonban nem tehetem, hogy rokon érzéséből hasznot húzzak. Biztosítékkal sem szolgálhatok. Megalázó volna nyugdíjat húznom máris a jövőbeli teljesítményeimért. Világossá vált előttem, hogy csak a Middlemarchból elvezető utat választhatom, mégpedig mihamarább. A legkevesebb, amivel itt büntethetnek, hogy még hosszú ideig nem juthatok jövedelemhez. Ha másutt telepszem le, legalább balítéletekkel nem kell szembenéznem. A mások módján kell cselekednem: tennem azt, ami rokonszenvet és pénzt hoz a konyhára, ki kell könyökölnöm az utamat a londoni nyüzsgésben... vagy valami fürdőhelyen fogok megállapodni... vagy egy déli városban verek tanyát, ahol az emberek soká élnek a panaszaikkal, és tollasodni lehetséges... ilyenféle mészhéjba kell bújnom, hogy a lelkem épségét megőrizhessem.

- Nem valami bátor dolog kiállani a küzdelemből - állapította meg Dorothea.

- Bátornak nem éppen bátor - helyeselt Lydgate -, de mit tegyen az olyan, aki a lassú bénulástól fél? - Majd változott hangon folytatta: - Hitével mégis felélesztette a bátorságomat.

Elviselhetőbbnek látszik minden, amióta beszélgetünk, és ha néhány ember előtt tisztáz, kivált Mr. Farebrother előtt, szívemből hálás leszek kegyednek. Csupán azt nem szeretném, ha szóba kerülne, hogy a Kőportán nem jártak el rendelésem értelmében. Csak kiforgatnák. Más bizonyságom úgy sincs, mint a mások felőlem táplált véleménye. Csupán azt mondhatja rólam kegyed is, amit magamról mondok, jobbat nem.

- Mr. Farebrother elhiszi, és elhiszik mások is - válaszolta Dorothea. - Én pedig igazán csak annyit mondhatok: ostobaság feltenni, hogy ön valami aljasság érdekében vesztegethető.

- Nem is tudom - mondta vagy nyögte inkább Lydgate. - Eddig nem volt részem benne. Ismerem azonban halvány árnyát a vesztegetésnek: a neve jómód. Tehát megteszi nekem azt a nagy barátságot, hogy eljön s meglátogatja a feleségem?

- Meg. Úgy emlékszem, nagyon csinos - jegyezte meg Dorothea, holott igen jól emlékezett. - Remélem, összebarátkozunk.

„Ennek a fiatalasszonynak talán a Szűz Máriánál is nagyobb szíve van - gondolta Lydgate a lóháton hazafelé. Nyilván nem színezgeti a jövőjét, mert a vagyonát akár egyszerre elajándékozná, mintha semmi mást nem akarna megtartani, csak egy széket, hogy azon ülve nézhessen le tiszta tekintettel szegény halandókra, akik hozzá fohászkodnak. Hajlandóság él benne, hogy férfiakkal barátkozzon, ezt pedig nőben még nem tapasztaltam. Casaubon hősi, nagy férfikáprázatokat plántálhatott bele. Vajon ébred-e benne szenvedély férfi iránt? Ladislaw? Volt valami szokatlan a viszonyukban, annyi biztos. Casaubon is megsejthette. A szerelmével, azt hiszem, jobban boldogíthatna mégis akárki férfit, mint a pénzével."

Dorothea pedig nyomban eltervezte, hogyan szabadíthatná meg Lydgate-et Bulstrode iránt való kötelezettségétől - mert úgy érezte, emésztő gondja ez is, ha nem a legsúlyosabb. Melegében leült, és levelet írt, amelyben kijelentette, hogy neki Bulstrode-nál több joga van ahhoz a tisztességhez, hogy a szükséges pénzösszeget Lydgate rendelkezésére bocsássa - ezért Lydgate nyilván megteszi neki ezt a szívességet, ami nem is olyan nagy, és egyedül az ő személyének szóló, hiszen valamit okvetlenül kezdenie kell a fölösleges pénzével. Lydgate akár nevezheti hitelezőjének, adományozójának, vagy bárminek, a pénzösszeg rendelkezésére bocsátásának joga a fontos. Mellékelt egy ezer fontról szóló utalványt, s úgy határozott, hogy a levelet magával viszi másnap, amikor Rosamond látogatására indul.

HETVENHETEDIK FEJEZET

Bukásod így mintegy foltot hagyott, mely
Gyanúval jelöli a telt-terjű,
Legjobb készségű embert.

SHAKESPEARE: *V.HENRIK*[37]

Másnap Lydgate-nek Brassingba kellett mennie, és megmondta Rosamondnak, hogy estig elmarad. Rosamond az utóbbi időben ki sem mozdult házukból s kertjükből, legfeljebb ha templomba ment el, és egyszer meglátogatta a papát, ezzel: - Ha Tertius elszánja magát, ugye segítesz a költözésben, papa? Attól tartok, pénzünk nagyon kevés lesz. Rászorulunk a segítségre. - Mr. Vincy pedig így felelt: - Segítek, hogyne, gyermekem. Egy-kétszáznak oda se nézek. Azzal legalább lezárjuk az ügyet. - Egyébként Rosamond otthon ült méla unalomban, és várakozását Will Ladislaw jöttére irányította, mint a közeljövő egyetlen reményére és érdekességére, és a várakozásából valahogy a Londonba költözés új szükségét alakítgatta, míg az a meggyőződés vert benne gyökeret, hogy íme, Middlemarch itthagyásának döntő oka is megvan - bár nem tudta, mi az. Ez a fajta hamis okoskodás nem is olyan ritka, hogy csupán Rosamond balgaságának tulajdoníthatnék. S ha az ilyen alkotóelemeire hullik szét, éppen az okozza legnagyobb megdöbbenésünket: mert ha a hatás létrejöttét keressük, látnunk kell a hiányokat meg az akadályokat is, ha azonban csak a kívánatos célon van a szemünk, kételyünk elcsitul, és elménk álomlátóvá válik. Ez történt szegény Rosamonddal is. A környezetét szokásához hű takarékossággal rendezgette, lassabban talán, vagy a muzsikálás szándékával leült a zongorához, aztán csak ült előtte, fehér ujjai a billentyűsor fedelébe kapaszkodtak, s nézett maga elé az álmos semmiségbe. Mélabúja annyira kiütközött rajta, hogy Lydgate-et furcsa félénkség fogta el, ha találkozott vele. Mintha az örökös néma szemrehányás tekintett volna rá, és ez az erős ember tulajdon gyengédségének rabjaként állt törékeny felesége előtt, abban a hitben, hogy tönkretette - féltvén, hogy kétségbeesése a halálba hajszolja.

Rosamond azonban ezen a reggelen lejött emeleti szobájából, ahol máskor az egész napot is eltöltötte, ha Lydgate nem volt otthon. Mégpedig sétához öltözve. Levelet szándékozott postára tenni. Mr. Ladislaw-nak címezte, és elbájoló titokzatossággal, holmi bajokra hivatkozván, igyekezett a jöttét siettetni. A cselédlány, mostanában egyetlen szolgálójuk, megpillantotta sétához öltözött úrnőjét a lépcsőn, és elgondolta, hogy „senki ilyen bájosan nem hordja a félkalapját, mint ez, szerencsétlen."

Dorothea közben egyre a tervét forgatta fejében, hogy meglátogatja Rosamondot, s a terv körül kavargott múltat és jövőt illető számtalan gondolata. Amíg Lydgate tegnap bepillantást nem engedett neki házaséletének szerencsétlenségébe, Mrs. Lydgate képét mindig Will Ladislaw-éval kapcsolta össze. De még legkínosabb perceiben is - amikor például Mrs. Cadwallader dühítette szemléletesen előadott pletykájával - minden lelkierejét és indulatát Will tisztázása érdekében állította csatasorba, hogy szégyenletes vád a nevéhez ne tapadhasson, majd amikor utóbb találkozott vele, és szavait Mrs. Lydgate iránt való érzelmére magyarázta, hirtelen szomorú és megbocsátó látomása támadt, milyen örömöt nyújthat e szép teremtés társasága, s miféle egyéb érdeklődéseiben osztozhat Ladislaw-nak, ha már a zeneszeretetében osztozik. Aztán hangzottak el Will búcsúszavai - az a néhány szenvedélyes szó, amelyből kitűnt, hogy egyedül ő titkolt szerelme tárgya, s hogy e tilos érzését viszi magával a

[37] Németh László fordítása.

számkivetésbe. Elválásuktól fogva Dorothea, hivén Will szerelmében s kényes becsületében, hogy vádat magára nem vesz, szívében megnyugodott Mrs. Lydgate felől. Bizton tudta, hogy Will makulátlan tisztelettel viseltetik iránta.

Akadnak emberek, akikről, ha szeretnek minket, elhihetjük, hogy lelkükben megszentelődtünk: belénk vetett hitük az igazságérzetük mellé állította képünket, és ha bűnt követünk el, az ő lelkük oltárát szentségtelenítjük meg. „Ha te nem vagy jó, nincs jóság a földön" - e kurta szavak iszonyú felelősséggel terhelnek, és a bánkódás maró fájdalmát rejtik.

Ilyen volt Dorothea természete is. Szenvedélyes hibáit nyílt lelke nem rejtette, ugyanezért maga is fájó részvéttel volt a mások látható hibái iránt, mert tapasztalatai még nem vezették rá, milyenek a lappangó gyanúk s a finom fondorlatok. Éppen az egyszerűségében rejlett asszonyi hatalma: hogy eszményt állított másnak is, és hitt benne, hogy megközelítheti. E tulajdonsága első pillanattól nagy hatással volt Will Ladislaw-ra. Amikor elváltak, Will úgy érezte, hogy rövid búcsúszavai, melyekkel Dorothea vagyonának gátját sejtette kettejük közt, hasznára lesznek, éppen rövidségükben, ha majd Dorothea megfejti az értelmüket. És valóban, mintha búcsúja által nagyobb megbecsülésbe jutott volna.

Tehát igaza lett. Amióta elváltak, Dorotheának éreznie kellett viszonyuk édesen fájdalmas hanyatlását teljes makulátlanságában. Dorotheában makacs erő működött, kivált ha személyekbe vagy tervekbe vetett hite megvédésére fordította; márpedig Willnek a férjétől elszenvedett igazságtalanságai meg az ellene valló körülmények mind edzették Dorothea makacs hitét és érzelmeit. Most pedig, mikor Bulstrode leleplezése Will társadalmi helyzetére is új fényt vetett, Dorothea ellenállása újólag éledt mindazzal a szóbeszéddel szemben, amely szűkebb világában, az úrilak kerítésén belül elhangzott.

„Ladislaw úrfi, a zálogos unokája" - ez a fordulat hangzott el minduntalan a lowicki, tiptoni és freshitti beszélgetésekben, valahányszor a Bulstrode-ügy került szóba, s ez a bélyeg csúnyában ült szegény Will hátán, mint a „fehéregeres talján". A derék Sir James Chettam szentül hitte, hogy joga van az elégedettségre, amikor megállapította: Dorothea és Ladislaw közé újabb mérföldet iktatott be ez a fordulat, s már nem lehet oka a kapcsolattól tartani. Abban is némi örömét lelhette, hogy Mr. Brooke figyelmét felhívja Ladislaw családfájának e csúfságára, ostobaságába vervén bele az orrát ilyen módon. Dorothea megfigyelte, mekkora élvezettel tárgyalják meg újból és újból Will szerepét a történetben, mégsem szólt egy szót sem, mert, bár korábban sem emlegette Willt, most kötötte az is, hogy kapcsolatuknak megszentelt titok a neve. Hallgatása azonban felszította titkolt érzelmét, és Will balsorsa, amelyet, úgy tetszett, mások a gyalázatára fordítanának, neki csupán a ragaszkodását növelte.

Soha nem áltatta magát, hogy viszonyuk szorosabbra fűződhet, de elutasítóvá sem vált. Willlel való viszonyát házasságának megpróbáltatásai közé sorolta, és bűnös dolognak tartotta volna, ha lelkében örökké siratja boldogtalanságát. Inkább munkált sorsának felületén. Összebékélt azzal is, hogy gyengédségét emlékei közé temeti, a házasságot pedig úgy tekintette, mint valami ismeretlen udvarló kínos ajánlatát, amelytől annál inkább tartania kell, minél inkább tukmálnák rá a barátai. „A vagyonodat valakinek mégiscsak gyümölcsöztetnie kell, virágszálam" - Mr. Brooke ilyenformán tette volna vonzóvá a várható ajánlatot Dorothea számára. „Gyümölcsöztetném magam is, ha már tudnám, mire fordítsam" - hangzott Dorothea válasza. Nem, ő inkább állta volna a szavát, hogy soha többé férjhez nem megy. Élete hosszú, kietlen és mérföldkövek nélkül való völgyében majd megtalálja ő a vigaszt, ha útitársainak baját figyelemmel kísérheti.

Will Ladislaw-val kapcsolatos érzelmei már régen belezökkentek a hétköznapok rendjébe, amikor ajánlkozott, hogy meglátogatja Mrs. Lydgate-et. Érzéseinek homlokterében akadály

nélkül, részvevően és érdeklődéssel vizsgálhatta meg Rosamond dolgát. Valami lelki eltávolodás nyilván történt, valami akadály nyilván gördült férj s feleség egymás felé forduló természetes bizalma közé, bár a férj felesége boldogítását tekinti törvényének. Olyanféle baj történhetett, amilyenhez harmadik óvatlanul nem nyúlhat. Dorothea megértette, mekkora lehet Rosamond magányossága, hogy férjét gyanú övezi - segít tehát, ha Lydgate iránt való tiszteletét és iránta való részvétét kimutatja.

„A férjéről fogok vele beszélni" - gondolta el Dorothea, amint hintója a város felé gördült. A tiszta tavaszi reggel, az ázott föld szaga, a zöld kincsüket bontogató rügyek mintha mind lelkének vidámságát szolgálták volna tovább - hosszú beszélgetést fejezett be éppen Mr. Farebrotherrel, aki örömest fogadta el Lydgate magyarázatát. Megviszem a jó hírt Mrs. Lydgate-nek is, és tudom, szívesen barátkozik majd velem - ezzel búcsúzott tőle Dorothea.

Volt más elintéznivalója is a Lowicki Kapunál: zengő hangú érc-csengettyűt rendelt az iskolának. Ezért már előbb ki kellett szállnia hintajából, s Lydgate-ékig gyalog ment, meghagyván a kocsisnak, hogy a harangöntő előtt várja. Lydgate-ék házának utcai kapuja nyitva állt, a szolgálólány éppen kitekintett rajta, látván, hogy hintó vesztegel az utcájukban. Aztán vette csak észre, hogy a „hozzávaló hölgy" éppen feléjük tart.

- Mrs. Lydgate itthon van-e? - érdeklődött tőle Dorothea.

- Nem mondanám biztosra, asszonyom. Majd megnézem. Addig tessen besétálni - biztatta Martha. Pironkodott a konyhai köténye miatt, de annyi lélekjelenléte volt, hogy Dorotheát le ne nagyságázza, látván, hogy a címzés nem volna illendő az ilyen hintóból kiszálló fejedelmi termetű ifjú özvegynek. - Tessen besétálni, megnézem mindjárt.

- Mrs. Casaubont jelentse be - mondta Dorothea, amint Martha elindult, azzal a szándékkal, hogy bevezeti a vendéget a fogadószobába, majd föntaz emeleten megnézi, visszatért-e már Rosamond sétájából.

Együtt haladtak át az előcsarnokon, majd Martha előreengedte a hölgyet azon a szűk folyosón, amely a kert felé vitt. A fogadószoba folyosóról nyíló ajtaja nem volt bezárva, ezért Martha csak kinyitotta a vendég előtt, be sem nézett előbb. Megvárta, hogy Mrs. Casaubon belépjen, aztán indult neki az emeletnek, mikor az ajtó már becsukódott.

Dorothea mintha a külvilág jelenségeit ma nem észlelte volna a szokásos élességgel, annyira lefoglalták az elképzelései. Egyszerre ott állt benn a fogadószobában, és még mielőtt valamit látott volna, hang ütötte meg a fülét, amely úgy hatott rá, mintha ábrándjai elevenedtek volna meg. S amint öntudatlanul megkerült egy kiszögellő könyvszekrényt, a szeme elé táruló látvány ábrándkörvonalait iszonyú bizonyossággal töltötte ki a napvilág, olyannyira, hogy meg kellett állnia, s szóhoz sem jutott.

Az ajtó falának háttal álló kereveten Will Ladislaw-t látta, s közvetlen közelségében, könnyektől csillogó szemmel a feldúlt Rosamondot - félkalapja a nyakán hátraesve, Will pedig feléje hajolva a két kezét fogta, és színpadi suttogással beszélt hozzá.

Rosamond izgalmában nem vette észre a nesztelenül közeledő alakot. Hanem mikor Dorothea a helyzet felismerésének hosszú pillanata után hátrálni kezdett, s valami bútor került az útjába, Rosamond hirtelen figyelmes lett a jelenlétére. Görcsös mozdulattal elkapta a kezét, és a bútor körül forgolódó Dorotheára nézett. A felrezzenő Will Ladislaw szeme is találkozott Dorothea ismeretlenül acélos tekintetével. De Dorothea máris Rosamondra nézett, és márványos-hideg hangon megszólalt:

- Bocsásson meg, Mrs. Lydgate, a szolgáló nem tudta, itthon van-e. Fontos levelet szerettem volna átadni, Mr. Lydgate-nek szólót, méghozzá kegyednek.

Letette a levelet arra az asztalra, amely az útjába került, aztán Rosamondot és Willt egyetlen távoli pillantásban fogva össze, biccentve kisietett a szobából. A folyosón a meglepett Marthával találkozott. Martha mentegetőzött, hogy úrnőjét nem találja, majd kikísérte az idegen hölgyet, meggondolván, hogy az előkelőségek, úgy látszik türelmetlenebbek más halandónál.

Dorothea ruganyos léptekkel vágott át az úton, és máris a hintójában ült.

- Indulunk tovább a freshitti kastélyba - szólt oda a kocsisnak, s ha valaki ránéz, azt hihette volna, hogy a szokásosnál halványabb bár, mégsem sugárzott több friss erélyt soha. Érezni is ilyenképpen érzett. Mintha a düh poharát ürítette volna ki, s az ital elzsibbasztotta volna érzékenységét. Annyira hihetetlen volt, amit látott, hogy érzelmei hőkölve megfutamodtak, s most csoportba verődve álltak háttal a látványnak. Tárgyra volt szüksége, amelyen izgalmát kitölthette. Étlen-szomjan való munkához érzett magában erőt. Most tehát megvalósítja célját, amely reggel útnak indította: elmegy Freshittbe és Tiptonba, elmondani Sir Jamesnek meg a nagybátyjának mindazt, amit csak tudatni akart Lydgate felől, kivált most, hogy házaséletének válsága új fénybe került, és ügyének Dorotheát még elszántabb bajnokává tette. Dorothea tulajdon házaséletének bajai közepette sohasem érzett ilyen diadalmas felháborodást. Neki csak a csalatkozások múló fájdalmában volt része. A felháborodást erőforrásának tekintette most.

- Hogy csillog a szemed, Dodo! - állapította meg Celia, amikor Sir James kiment a szobából. - Holott senki nincs itt, akin a szemed megállapodhatna, sem Arthur, sem más. Valamit forralsz, attól tartok. Mr. Lydgate-tel kapcsolatos, vagy valami más is történt? - Celia a szokása szerint fürkészőn figyelte nénjét.

- Bizony, szívem, sok minden történt - felelte Dodo a mély meggyőződés hangján.

- Ugyan mi? - kérdezte Celia, majd kényelmesen összefonta a karját, s az asztalra könyökölve várta a választ.

- Ó, a föld hátán sok szegény emberrel történik baj - felelte Dorothea, s a tarkójára kulcsolta két kezét.

- Istenkém, csak nem tervezed el a jövőjét mindnek? - kérdezte Celia, mert ez a hamleti föllengés megijesztette.

Hanem Sir James már jött be megint, hogy átkísérje Dorotheát a Majorba. És Dorotheát az elhatározásától nem is tántoríthatta el semmi, amíg csak otthon a kapuja előtt ki nem szállt a hintóból.

HETVENNYOLCADIK FEJEZET

A tegnapot vágyom s a sírnak mélyét,
Emlékként álljon hűsége fölöttem.

Rosamond és Will kővé dermedten állt - maguk sem tudták, mennyi ideig. Will azt a helyet nézte, ahol Dorothea megtorpant, Rosamond pedig Willt nézte kétkedőn. Számára végtelennek tetszett az a pillanat, és a szíve mélyén több volt a megelégedés, mint a bosszúság az iménti jelenet miatt. Felszínes lelkek mindig azt képzelik, hogy könnyen uralmuk alá hajthatnak másokat, bízván csöpp varázsukban, hogy általa megfordíthatják a legmélyebb áramokat, és tetszetős taglejtéssel, jól hangzó észrevételekkel a semmi helyébe valamit bűvölnek. Rosamond tudta, hogy Will súlyos csapást szenvedett el - mégsem képzelhette lelkiállapotát másnak, mint nyersanyagnak, amelyet a tulajdon vágyaihoz idomíthat. Bízott tehát az igézetében. Hiszen még Tertiust, ezt az elvetemültet is igájába hajtja végül mindig - a valóság kemény dolog, de Rosamond máig megmaradt amellett, amit házassága előtt elgondolt: hogy ő arról soha le nem mond, amit egyszer feltett magában.

Kinyújtotta karját, s ujjai hegyét Will kabátujjára tette.

- Ne nyúljon hozzám! - ripakodott rá Will, s színét váltva ugrott fel mellőle, mintha valami csapás rázta volna meg teljes idegrendszerét. A szoba másik felébe perdült, megállt Rosamonddal szemben, és kezét zsebébe mélyesztve, fejét hátravetve nézett nem éppen Rosamondra, hanem néhány arasznyira mögé.

Rosamondot a visszautasítás vérig sértette, de sértődésének jeleit csupán Lydgate értelmezhette volna. Hirtelen elcsendesedett és leült, kibontotta hátraesett félkalapja szalagját, és letette kendőjével együtt. S a két kis kezét hidegen az ölébe ejtette.

Will helyesebben tette volna, ha első dühében veszi a kalapját, és eltűnik, de ehhez semmi kedve nem volt. Ellenkezőképpen, iszonyú vágy kínozta, hogy maradjon, s tönkresilányítsa Rosamondot. Lehetetlennek látszott, hogy szó nélkül viselje el ezt a sorscsapást, amelyet Rosamond vont a fejére - ahogy a párduc sem viseli a dárda ütötte seb dühét hang nélkül. Mégis hogyan mondja meg egy nőnek, hogy a pokol fenekére kívánja? Az illem tilalma alatt füstölgött magában ugrásra készen, majd Rosamond szava ugrasztotta meg:

- Hiszen elszaladhat Mrs. Casaubon után, és elmondhatja neki, kit szeret jobban - fuvolázta gonoszul.

- Hogy elszaladhatok utána! - fakadt ki Will. - Azt hiszi, megfordulna és rám nézne talán, vagy a szavamat többre tartaná, mint a körmöm alatt a piszkot? És mit mondhatnék neki? Hogy magyarázkodhat egy férfi egy asszony kárára?

- Mondhat neki minden szépeket - fuvolázta tovább Rosamond még élesebben.

- És azt hiszi, attól majd visszaszeret belém, hogy magát feláldozom? Alázkodásom neki nem hízeleghet... nem fogja azt hinni, hogy hozzá hű vagyok, ha magát alávalóan megtagadom!

Izgágán tipródott, mint az olyan vadállat, amelyik a zsákmányát látja, de hozzáférni nem bír. Majd újból kifakadt:

- Eddig sem volt reményem... nem sok lehetett... hogy majd kegyesebb lesz hozzám a sors. De egyet bizton tudhattam: hogy hisz nekem. S most vége! Sunyi hízelgőnek tart, aki még a mennyországot is csak fenntartással hajlandó elfogadni, de addig az ördög aprópénze is meg-

békítheti. A testet öltött pimaszság leszek a szemében! Még közös emlékeinkben sem lát másként, mint...

Will elakadt, s azon kapta magát, hogy valamit keres, amit a földhöz vághatna. Aztán megint Rosamond szavába akaszkodott bele, hogy dühét azon töltse ki, mintha valami hüllőn taposna.

- Elmondhatom-e! Hogy lehet azt elmondani, milyen a pokol! Elmondhatom-e, kit szeretek jobban! Jobban őt sosem szerettem... lélegzeni se azért lélegzik az ember, mert azt jobban szeret. Más nő nincsen rajta kívül! Inkább fognám a holt kezét, mint más élő nőét.

Rosamond e mérgezett nyilak záporában szinte elfelejtette, hol van, s valami szörnyű létre ébredt. Az undor hideg elszántságát, a magafeledett önigazolást még Lydgate legkeserűbb szemrehányásainak óráján sem ismerhette meg. Minden érzéke e kín újsága felé fordult, és soha nem érzett marcangolását ízlelte. Öntudatába mint a bélyeg égett bele a másik keserűsége. Amikor Will elhallgatott, Rosamondot mintha rosszullét környékezte volna: ajka sápadtan remegett, szeme fénye megtört. Ha Tertius állt volna vele szemben, elesettségre való külseje bizonyosan térdre kényszerítette volna, s erős karja nyújtott volna vigaszt, amelyet Rosamond gyakran oly fitymálón fogadott.

Bocsássuk meg Willnek, hogy férjhez illő szánalom nem mozdult benne. Sohasem érzett kötelességet ez iránt az asszony iránt, aki most élete eszményi kincsétől fosztotta meg. Bűntelennek érezte magát. Annyit tudott csak, hogy kegyetlenül szólott, de megbánás nem volt benne.

Szavait bevégezvén még mindig nyugtalanul tipródott, Rosamond pedig mozdulatlanul ült a kereveten. Will végül eszmélt, fogta a kalapját, de még akkor is egy helyben toporgott határozatlanul. Szavai után nehéz lett volna valami illedelmes fordulattal búcsúzni, viszolygott mégis, hogy szó nélkül menjen el. Tépelődése érvénytelenné tette dühét. A kandallóhoz lépett, párkányára könyökölt, és csendben várt - mire, maga sem tudta. A vádló tűz még lobogott benne. Vissza nem szívta volna egy szavát sem, mégis az járt az eszében, mennyit járt ide, ehhez a családi tűzhelyhez, hányszor talált itt meleg vendégbarátságra - s hirtelen ráébredt, hogy nemcsak ő szerencsétlen, hanem szerencsétlenség lakik e házban is. S mint valami mázsás balsejtelem nehezedett rá az a gondolat, hogy ez a tehetetlen asszony akár rabszolgaságra is taszíthatná, ahogy szíve kietlen szomorúságát elébe öntötte. Ámde a megértést is dühösen küzdötte le magában, és amint Rosamond elkeseredett arcára tekintett, úgy látta, kettőjük közül mégis maga a szerencsétlenebb. Hiába, a fájdalmat emlékezetünknek meg kell dicsőítenie előbb, aztán válhat csak részvétté bennünk.

Így maradtak hosszú percekig, szemben egymással, messzi egymástól, csöndben. Will arcán a tehetetlen düh, Rosamond arcán a tehetetlen kétségbeesés. Szerencsétlennek nem volt ereje, hogy szenvedélyre szenvedéllyel tromfoljon. Egyetlen reményének összeomlása teljes lényét megrendítette, csöpp világa romokban hevert, s a romok közt csetlett-botladozott tébolyultan.

Will nem bánta volna már, ha Rosamond szól valamit, enyhítő fátylat borítván kegyetlen szavaira - mert mintha gúnyos vigyorral álltak volna köztük most e szavak, hiába is próbálkozott volna Will a régi barátság felelevenítésével. Rosamond azonban nem szólt. Végül Will emberelte meg magát: - Ma este megkereshetem Lydgate-et? - kérdezte.

- Ha tetszik - felelte Rosamond alig hallhatóan.

Will úgy ment ki a házból, hogy Martha nem is tudta, hogy ott járt.

Rosamond megpróbált fölkelni a kerevetről, ámde ájultan rogyott vissza. Amikor észhez tért, úgy érezte, gyenge még ahhoz is, hogy a csengőzsinórt meghúzza. Ott is maradt ültében tehetetlenül, amíg a szolgáló, nem értvén asszonyának hosszas távollétét, arra gondolt, hogy

mégiscsak meg kellene néznie, nincs-e a földszinti szobákban valahol. Rosamond azt mondta neki, hogy hirtelen rosszullét fogta el, és föl kellene segítse a lépcsőn. Szobájában ruhástul végigdőlt az ágyon, és tehetetlenül feküdt ott, mint nemrégiben, csődjük emlékezetes napján.

Lydgate korábban jött haza, fél hat tájban, és ott találta az ágyon Rosamondot. Hogy beteg lehet, minden más gondját egyszerre elhessentette. Mikor az érverését számlálta, Rosamond szeme hosszabban állt meg rajta, mint az utóbbi időkben, s úgy látszott, férjének a jelenléte megnyugtatja. Lydgate rögtön észrevette a változást, leült Rosamond mellé, gyengéden átkarolta, és fölébe hajolva így szólt: - Szegény Rosamondom! Ugyan mi izgatott föl ennyire? - Rosamond ráakaszkodott, és görcsösen zokogni kezdett. Lydgate egy órán át mást sem tett, csak vigasztalgatta. Úgy gondolta, Dorothea járhatott itt, s a látogatása dúlhatta fel Rosamond idegzetét - talán ez az újonnan tapasztalt ragaszkodás is a látogatás izgalmának eredménye?

HETVENKILENCEDIK FEJEZET

Látám pedig álmomban, hogy amint végezték beszédüket, a síkság közepében találkozó fertőhöz közeledtek, és óvatlanok lévén, mindketten megfeneklettek az iszapban. A fertő neve vala Csüggedés.

BUNYAN

Amikor Rosamond megnyugodott, és Lydgate abban a reményben hagyhatta ott, hogy a csillapítószer hatására hamarosan elalszik, átment a nappali szobába egyik otthagyott könyvéért, azzal a szándékkal, hogy az estét dolgozószobájában tölti. Akkor látta meg Dorothea levelét az asztalon. Nem merte megkérdezni Rosamondtól, járt-e itt Mrs. Casaubon, de a levél megbizonyította a látogatás felől, mert Dorothea megemlítette, hogy a levelet maga hozza.

Will Ladislaw is megjött nemsokára, és Lydgate oly nyilvánvaló csodálkozással fogadta, hogy mindjárt látszott, nem tud korábbi látogatásáról. Will mégsem érdeklődhetett: - Nem említette Mrs. Lydgate, hogy délelőtt itt jártam?

- Szegény Rosamond beteg - fűzte hozzá Lydgate mindjárt az üdvözléshez.

- Nem súlyos, remélem.

- Nem, csak valami megrázkódtatás, izgalom következménye. Az utóbbi időben feszült volt az idegállapota. Meg kell vallanom, Ladislaw, szerencsétlen flótás vagyok én, hiába. A pokolnak hány bugyrát megjártuk, amióta maga itthagyott minket! Én meg azóta is egyre lefelé ereszkedek. Maga sincs valami jó színben... mintha elcsigázott volna... nem hallott jártában-keltében semmiről?

- Az éjszakát átutaztam, és ma reggel nyolckor érkeztem meg a Fehér Szarvasba. Egyebet nem is tettem, csak bezárkóztam a szobámba, és kipihentem az úti fáradalmakat - felelte Will rossz lelkiismerettel, bár egyenesebb beszédre nem látott módot.

Ezután meg kellett hallgatnia Lydgate elbeszéléseit bajaikról, amelyek felől Rosamond már tájékoztatta. Rosamond ugyan nem említette, hogy a botrány felszínre vetette Will nevét is, hiszen ez a mozzanat az ő sorsára nem hatott. Erről most értesült csupán.

- Talán helyesebb, ha elmondom, hogy a maga neve is előkerült a nagy leleplezés során - mondta Lydgate, óvatosan, mert másnál jobban megértette, milyen hatással lehet ez a hír Ladislaw-ra. - Ha kimegy a városba, úgyis meghallja. Lehet, hogy Raffles beszélt magával?

- Beszélt - hagyta rá Will keserűen. - Tehát még nevezzem szerencsémnek, hogy a botrányból nem én kerülök ki a legfeketébben! Vagy nem úgy szól a pletyka legutóbbi változata, hogy Rafflesszel szövetkezve Bulstrode életére törtem, s futva hagytam el a várost?

„Nevemhez újabb szenny tapad - gondolta el -, s ez talán méltóvá tesz, hogy az emlékezetében előbbre lépjek... Bár mit tesz ez is?”

Hanem Bulstrode ajánlatát egy szóval sem említette. Személyes ügyeiben nyílt volt mindig, de a természet olyanná gyúrta, hogy a beszélgetés e pontján nagylelkű hallgatásba burkolózzon. Röstellte volna elmondani, hogy visszautasította Bulstrode pénzét, éppen amikor kiderült, hogy Lydgate szerencsétlenségére elfogadta.

Lydgate is tartózkodó volt a bizalmában. Nem számolt be Rosamond viselkedéséről a házi bajok idején, és Dorotheáról is csak annyit mondott: - Egyedül Mrs. Casaubon állt elő azzal, hogy nem hisz a személyemet ért vádakban. - Mikor észrevette, hogy Will arca megvonaglik, nem is beszélt tovább róla, mert úgy érezte, szavai sérthetik az általa elegendőképpen nem ismert viszonyt. Az is eszébe ötlött, hogy Will middlemarchi látogatásának valóságos oka talán éppen Dorothea lehet.

Így sajnálták egymást titokban, bár csak Will látott bele igazán barátja bajába. S amikor Lydgate elkeseredetten említette a londoni letelepedés gondolatát, és halvány mosollyal hozzátette: - Akkor legalább megint barátkozhatunk -, Will szomorú maradt, s nem válaszolt egy szóval sem. Rosamond könyörgött neki délelőtt, hogy vegye rá az elköltözésre Lydgate-et, és Will mintha laterna magicában látta volna a jövőt, amelyben maga is kelletlenül enged a körülmények nyomásának, vállalván az ördöggel való alkudozásnál közönségesebb kárhozatot.

Veszélyes szakadék szélén állunk, amikor ernyedten tekintünk tulajdon jövőnkbe, s ott látjuk, hogy bárgyú vétkekre visz minket a tehetetlenség. Szerencsétlen Lydgate érezte is, hogy ilyen szakadék szélén áll, Will pedig most közeledett feléje. Úgy látta ezen az estén, hogy kegyetlen kifakadása kötelezi valamire, pedig ő retteg az efféle kötelezettségtől. Rettegett Lydgate gyanútlan jóakaratától is. Rettegett céltalan, elrontott életétől.

NYOLCVANADIK FEJEZET

Bár törvénykező szigorod
Jövőnk útját szabja elénk,
Isteni kegyed mosolyog,
Ha érc hangoddal betelénk.
Munkád nyomán a gyümölcs dúsan érik.
Virágok a bölcsességed dicsérik,
S csillag ha jár kedved szerint,
Reánk az égi boltozatról ifjan tekint.

WORDSWORTH: *ÓDA A KÖTELESSÉGHEZ*

Dorothea még reggel megígérte Mr. Farebrothernek, hogy freshitti látogatása után velük vacsorázik a lelkészlakban. Gyakran összejártak a Farebrother családdal, úgyhogy Dorothea bízvást elmondhatta, nem él magányosan az úrilakban. A társalkodónő-tartás kötelező illendőségének sem kellett engedelmeskednie. Amikor hazaért, eszébe jutott ígérete, és felvidult. Aztán eszmélt, hogy a vacsorához átöltözésig van még egy órája. Átment tehát az iskolába, és az iskolamesterrel meg a feleségével fogott eszmecserébe az új csengettyű felől. Amint figyelmesen végighallgatta ezer apró részletre kitérő, ismétlésekkel teli beszámolójukat, az a büszke tudat töltötte el, hogy igen elfoglalt életű asszony ő. Hazafelé megállt beszélgetni az öreg Bunney gazdával, aki éppen a kertjében vetett, és mezei bölcsességeket mondott a szántásról - hogy a pacsirta megszólalása után két hétre kell kezdeni, de sohasem pénteken vagy szombaton, csak a mácsonyás földnek jó a péntek meg a szombat, mert ha akkor szántják fel, kivesz ez a burján.

Mikor észbe kapott, hogy a barátkozás elvitte az órát, sietve átöltözött, és még korán is érkezett a lelkészlakba. A házban sosem honolt unalom. Mr. Farebrother, mint valami új Assisi, lélektelen védenceit tanítgatta, s minduntalan intette a gyermekeket, ne legyenek kegyetlenek velük. Éppen akkor ajándékozta meg a falut két szelíd kecskével, hadd járjanak-keljenek, mint a szent állatok. Az este kedélyesen telt mind a teáig, amikor is Dorothea, a szokásosnál terjengősebben tárgyalván Mr. Farebrotherrel a csápos állatok egymással való velős értekezésének lehetőségeit - hiszen ki tudja, akár reformországgyűléseket is tarthatnak -, hirtelen nyüszítő hangokra lett figyelmes.

- Henrietta Noble - szólalt meg Mrs. Farebrother, látván, hogy csöpp húga kétségbeesetten matat a székek alján -, mi a bajod?

- Nem találom a teknőc tűpárnás dobozomat. Csak nem a kismacska gurította el? - tűnődött a csöpp hölgy, és nyüszítve keresgélt tovább.

- Akkora kincs az, néni? - kérdezte Mr. Farebrother, majd föltette a szemüvegét, és szétnézett a szőnyegen.

- Mr. Ladislaw-tól kaptam - magyarázta Miss Noble. - Német munka, igen szép, de ha leesik, mindig messzire gurul.

- Ó, ha egyszer Mr. Ladislaw ajándéka! - sóhajtott megértően Mr. Farebrother, azzal fölkelt, és segített a keresésben. A sifonér alatt találtak rá, és Miss Noble boldogan szorongatta, mondván: - Múltkor a kandallórács alá szorult.

- Néném a szíve csücskébe zárta Mr. Ladislaw-t - mosolyodott Dorotheára Mr. Farebrother, amint visszaült az asztalhoz.

- S ha Henrietta Noble valakit a szívébe zár, Mrs. Casaubon - jelentette ki a lelkész édesanyja -, olyan hű hozzá, akár a kutya. Nem bánná, ha akár a cipőjén kellene elaludnia.

- El is aludnék Mr. Ladislaw cipőjén - helyeselt Henrietta Noble.

Dorothea megpróbált mosolyogni. Elkeseredetten tapasztalta, hogy a szíve vadul kalimpál, és hogy hiába is igyekszik a beszélgetést korábbi kedélyes medrébe terelni. Megijedt, hogy egy szó elárulja érzelmeit, ezért fölkelt, és halkan, leplezetlen aggodalommal megjegyezte: - Mennem kell. Úgy látszik, nagyon elfáradtam.

Mr. Farebrother felismerte a helyzetet, fölkelt, és így szólt: - Igaz, hiszen annyit korteskedett ma Lydgate mellett. Az ilyenfajta fáradtságra munka végeztével eszmél az ember.

Karját nyújtotta Dorotheának, úgy kísérte az úrilakig, Dorothea pedig nem szólt egy szót sem, még akkor sem, amikor a lelkész elbúcsúzott tőle.

Tartalékainak végére járt, tehetetlenül süppedt bele emésztő bánatába. Néhány halvány szóval elbocsátotta Tantrippet, aztán bezárta ajtaját, s a szoba belsejének fordulva fejére kulcsolt kézzel felnyögött:

- Mennyire szerettem!

Aztán eljött az óra, amikor a fájdalom hullámai hányták-vetették, olyannyira, hogy gondolataihoz sem juthatott. Hangosan suttogva beszélte ki fájdalmát két zokogás közt, hogy el kellett veszítenie egyetlen hitét is, amelyet római látogatása óta nevelt, hogy nem ragaszkodhatott többé néma bizalommal s szerelemmel ahhoz, akit a világ megvetésével dacolva nagyra tartott - panaszolta reménye vesztét, hogy majd egyszer valami távoli ösvényen találkoznak, változatlan becsülésben, s az elmúlt éveket mint egyetlen napot, úgy tekintik be.

Ezen az órán elmondta, amire a magány könyörületes szeme tekint ezredévek óta: az ember örök vívódásának szavait. Hideggel, keménységgel sújtotta magát, hogy nyomorúságától szabadulhasson - a puszta padlón feküdt végig, amint az éjszaka hűvösre vált körülötte, és nemes alakját zokogás rázta, mintha elhagyott gyerek lett volna.

Két kép, két élő forma törte a szívét kettébe, mint az olyan anyáét, aki szinte látja, hogy gyermekét karddal hasították ketté, s vérző felét kebléhez szorítja, szempillantása pedig a másik felet kíséri, amelyet a hazug visz el, sohasem ismervén az anya fájdalmát.

Egyik képben megértő mosollyal, beszédük lüktető kötelékében élt az az illékony alak, akibe bizalmát vetette - aki mint a reggel tündére kereste fel szürke életének sírboltjában -, és most először föltámadt teljes öntudattal nyújtotta karját felé, és keservesen sírta el, hogy közelségük valójában a búcsú képe, most, tulajdon kétségbeesésének hallatán, fedezte fel magában a szenvedélyt. S a másik képben messziről követte az a Will Ladislaw, amelyik hitet cserélt, reményt rombolt, kiábrándított - élőlény, s mégsem törhetett felé síró panaszával, mert felháborodása, sértettségében féltékeny büszkesége az útját állta. Dorothea haragja nem lobbant ki könnyen, inkább fel-fellángolt megújuló szemrehányásaiban. Megbékélt volna már az életével - miért oltotta Will bele az ő életét? Miért hozta ide olcsó hódolatát, zengő szavait, mikor ő nem szalmatüzet adott érte cserébe? Hiszen Will is tudta, hogy általatja - a búcsú pillanatában hitette el vele, hogy teljes szívét hagyja itt, holott már a felét ottfogta Rosamond. Miért nem maradt meg a közömbösök tömegében, akiken ő nem akar megvenni semmit, csak azért imádkozik, hogy kevesebb ellenérzéssel közeledhessen feléjük!

Hanem lassan még a színpadi suttogáshoz, jajongáshoz sem maradt ereje - zokogása csillapodott, s lassan álomba sírta magát.

A derengő szürkület óráiban ébredt - s nem is csodálkozással, hogy hol van, s mi történt vele, inkább az első szemnyitásra higgadtan nézett farkasszemet bánatával. Felkelt, meleg holmikba burkolózott, s leült nagy karosszékébe, amelyben annyiszor virrasztott. Egészséges természete baj nélkül viselte a nehéz éjszakát, legfeljebb összetörtnek érezte magát, de fontosabb volt, hogy új életre ébredt: mint aki lelkében valami megoldhatatlan kérdéstől szabadult, nem kellett győzködnie tovább, leülhetett bánatával, mint állandó vendégével, s megoszthatta vele gondolatait. Mert már jöttek. Dorothea sohasem vergődött sokáig tehetetlen tépelődésben, melyben a világ minden baja mintha a magunkét tetézné.

Lepergette a tegnapi délelőttöt megint, kínos igyekezettel elidőzött minden részleten, s minden mozzanatot újraértelmezett. Ő az egyetlen sérültje vajon ennek a jelenetnek? Az ő életében korszakos esemény-e csak? Rávette magát, hogy a másik asszony élete terhét tekintse, amelyet megkönnyebbíteni tegnap útnak indult. Féltékeny dühének s undorának első fellobbanásában, mikor a gyűlöletes szobából kihátrált, elvetette irgalmas célját. Willt s Rosamondot körülfogta pusztító dühe, s mintha Rosamondot egyszer s mindenkorra kiégette volna céljai közül. Az az aljas indíték azonban, amely annyi nőt kegyetlenebbé tesz vetélytársnője iránt, mint amilyen hűtlen szerelmese iránt volna, nem maradhatott uralkodó Dorotheában, amikor az igazság szelleme felülkerekedett zűrzavarán, és újból megmutatta neki a helyes mértéket. Feléledtek benne a Lydgate sorsával foglalkozó tevékeny gondolatok, titkolt és nyilvánvaló bajaival küszködő házasságának javító szándéka - részvéte ismét munkálni kezdett, éppúgy, mint ahogy megszerzett tudásunk sem tűri, hogy az életet korábbi tudatlanságunk ködében vizsgáljuk. Dorothea elébe fogta bánatát segítő szándékának, hogy erejével segítse.

Három életnek miféle válsága az ilyen, amely éppen neki juttatja azt a feladatot, hogy szentelt olajágat vigyen békítően? A segítségére szoruló személyt mégsem képzeletének kellett megtalálnia: az igazság mutatta meg, amely ismét elfoglalta lelke trónszékét, hogy téveteg akaratán uralkodjék. „Mit is tegyek? Hogyan is járjak el ezen a mai napon, hogy úrrá lehessek fájdalmamon, és csöndet kényszerítve rá, a másik három sorsával törődhessek?”

Hosszú időbe telt, amíg e kérdésig eljutott. A szobát addigra megvilágosították a harsány reggeli fények. Dorothea félrevonta a függönyöket, majd kinézett arra az útszakaszra, amely a kapu előtt húzódott el a mezők felé. Az úton egy asszony vitte a gyermekét, előtte férfi ment batyuval - a távoli mezőn is látott valakit, talán a pásztort a kutyájával. A szemhatárról gyöngyházfény áradt - Dorotheába belenyilallt a világ nagyságának sejtelme, s hogy hányféle törődésre kell ébrednie az embereknek. Része ő is ennek az akaratlanul lüktető életnek, sem nézőként nem tekinthet rá fényűző hajlékából, sem önző panaszába merülve nem menekülhet a részvételtől.

Még nem látta világosan, mit határozzon a mai nap felől, de a közeledőn morajló lehetőséget érezte, s lassan a körvonalak is kibontakoztak. Letette a hosszú virrasztásra való ruháit, és előkészült az új napra. Csöngetett Tantrippnek, hogy hozná be a pongyoláját.

- Ugyan, asszonyom, hiszen a fejét le sem hajtotta az éjjel! - fakadt ki Tantripp, amint az ágyra nézett, majd Dorothea arcára, amely frissen mosdva is a *mater dolorosa* sápadt, vörös szemhéjú képét mutatta. - Elemészti magát, meglássa. Pedig megmondja akárki, hogy ideje volna már elvetni a gyászát.

- Sose nyugtalankodjék, Tantripp - mosolygott rá Dorothea. - Aludtam is, beteg sem vagyok. Hanem egy csésze kávé jót tenne mihamarább. Hozza be az új ruhámat is. És ma alighanem az új félkalapomat teszem fel.

- Egy hónapja ott várják, ha nem régebben, hogy felvegye, asszonyom. Én sem bánnám már, ha azt látnám, ha tíz rőf gyászfátylat legalább letenne - mondta tovább Tantripp, amint lehajolt, hogy tüzet gyújtson. - A gyásznak megvan az ideje, s a hármas gyászszegély a szoknyán meg az egyszerű fodor a félkalapon meg is teszi éppen másodévre... A horgolt fodor angyalibb arcot ugyan nem környékezett, legalább én angyalibbat nem láttam az asszonyoménál - magyarázta Tantripp, gyanakvón figyelve a tüzet. - S ha valaki házasulandó szándékkal közeledik énhozzám, mert azt hiszi, két évig hordom érte a mély gyászt, ha ki talál múlani e világból, bizony nagy csalatkozás vár rája, azt mondom.

- Ég már az a tűz, aranyom - mondta neki Dorothea halkan, nyájasan, mint valamikor Lausanne-ban. - Inkább a kávét hozhatná.

Ismét belesüppedt a nagy zsöllyébe, s fejét törődötten hátravetette, amíg Tantripp eljárt, töprengvén, miféle visszássága ez ifjú úrnője viselkedésének, hogy éppen, amikor az arca gyászosabb, mint valaha, éppen aznap reggel akarja magára ölteni könnyebb gyászruháját, holott ezelőtt tiltakozott ellene. Tantripp meg nem találta volna e rejtély nyitját. Dorothea azt akarta kinyilvánítani, hogy tevékeny élete nem sínyli majd meg eltemetett boldogságát - az a hiedelem pedig, hogy új dolognak új ruhában kell nekivágni, némi támaszt adott nyugalmas elhatározásának. Mert határozni nem volt könnyű.

Már tizenegy tájban gyalogszerrel haladt Middlemarch felé, mert úgy látta, jobb lesz, ha jeltelenül teszi meg második mentő látogatását Rosamondnál.

NYOLCVANEGYEDIK FEJEZET

Ó, föld, nem ingatott meg ez az éj se,
üdén pihegsz a lábamhoz simulva;
megkörnyékez derűd s mozdítja bennem
az elszánást, hogy szakadatlanul a
lét legfelsőbb fokára törekedjem.

GOETHE: *FAUST. II. RÉSZ*[38]

Amikor Dorothea ismét a kapuban találkozott Marthával, Lydgate éppen elfelé készülődött. Meghallván Dorothea hangját, kiment elébe.

- Mit gondol, fogad ma reggel Mrs. Lydgate engemet? - érdeklődött Dorothea, gondolván, hogy helyesebb lesz, ha előző látogatására nem is utal.

- Biztosan - felelte Lydgate, s egy megjegyzést lenyelt, mert Dorothea színe éppannyira megváltozott, mint Rosamondé -, ha lesz olyan kedves és bejön, én pedig bejelentem. Mióta tegnap itt járt, azóta gyengélkedik, de ma reggelre javult az állapota, ezért azt hiszem, nagyon örülni fog, hogy ismét láthatja.

Világosnak látszott, hogy a tegnapi látogatás körülményeiről mit sem sejt, Dorothea nem is várta másként. Sőt úgy tetszett, Lydgate azt gondolja, hogy Dorothea látogatása szándéka szerint zajlott. Rövid levelet is írt Rosamondnak, kérvén, hogy fogadja, s majd Martha kezébe adta volna, ha Lydgate elébe nem jön, azonban így is szorongva várta, mivel tér vissza Lydgate.

Miután Lydgate bevezette a fogadószobába, megállt előtte, levelet húzott ki a zsebéből, s ezzel nyújtotta át: - Az éjjel írtam, és magam akartam Lowickba eljuttatni. Ha az ember szavakkal ki nem fejezhető háláját nyilvánítaná, íráshoz folyamodjék: legalább nem hallja, milyen semmitmondók a szavai.

Dorothea felderült: - Köszönnivalóm inkább nekem volna, amiért elfogad hitelezőjének. Eszerint elfogad? - kérdezte, hirtelen kétsége támadván.

- El. Az utalványt még ma elküldöm Bulstrode-nak.

Többet nem mondott, hanem felment Rosamondhoz, aki nemrég fejezte be öltözködését, és unottan tűnődött, mitévő legyen: belénevelt szorgalma még legsötétebb napjaiban is valami apró elfoglaltság keresésére ösztökélte, amivel aztán elbajlódott, vagy érdeklődés híján félbehagyta. Rossz színben volt, de szokásos zavartalansága visszatért. Lydgate félt, hogy kérdéseivel felzaklatja. Elmondta neki Dorothea levelét s az utalványt, majd utóbb megjegyezte: - Ladislaw járt itt, Rosy. Az éjjel későig beszélgettünk. Úgy hiszem, ma újból benéz, összetörtnek és rosszkedvűnek láttam. - Rosamond nem válaszolt.

Most pedig, amikor benézett hozzá, igen tapintatosan jelentette: - Rosy szívem, Mrs. Casaubon keres újból. Ugye beszélsz vele? - Rosamond színeváltozása s fölrezzenése nem lepte meg, hiszen úgy gondolta, beteges izgalma is a tegnapi beszélgetés eredménye volt, s végeredményben jót tett, hiszen mintha megenyhült volna az irányában.

[38] Kálnoky László fordítása.

Rosamond nem mert nemet mondani. Nem említette volna egy szóval sem a tegnapi esetet. De miért jött el ismét Mrs. Casaubon? A válasz ásító helyét Rosamond csak rettegéssel tölthette ki, mert Will Ladislaw szavainak ostorcsapása után só volt a sebére, ha Dorotheára gondolt. Ebben a megalázó bizonytalanságban nem merhetett egyebet tenni, engednie kellett. Nem mondott igent, csak felkelt, s tűrte, hogy Lydgate könnyű kendőt borítson a vállára, mondván: - Beteghez kell mennem. - Aztán valami eszébe juthatott Rosynak, mert így szólt: - Légy szíves, mondd meg Marthának, hogy ne vezessen be senkit a fogadószobába. - Lydgate bólintott, gondolván, hogy érti a kérést. Lesegítette feleségét a fogadószobáig, aztán kifordult, s megállapította magában, hogy elég pipogya férj lehet ő, ha egyszer más asszony nyeri meg neki a felesége bizalmát.

Rosamond, amint Dorotheához közeledve, maga köré kerítette puha kendőjét, valójában a lelkét kerítette hűvös tartózkodásba. Talán Willről akar vele Mrs. Casaubon beszélni? Mert ha igen, az efféle arcátlanságot ő visszautasítja. Úgy határozott, hogy minden szavát illedelmes közönnyel fogadja. Will olyan súlyos sebet ejtett büszkeségén, hogy lelkiismerete sem miatta, sem Dorothea miatt nem bánthatta - súlyosabbnak érezte tulajdon bántalmát. Dorothea nemcsak a „jobban szeretett" asszony, hanem Lydgate jótevője is. Szegény Rosamondnak kínos zavarában úgy tetszett, hogy ez a Mrs. Casaubon, mindenben fölébe kerekedvén, a győzelmét kiaknázni jött. Igaz, a körülmények ismeretében más is ilyenféleképp gondolkodott volna, ha ugyan Dorothea lelkes természetét számításába nem veszi.

Mint önmagának bájos árnyéka, a puha fehér kendőbe burkolózó, gyermekded arcú Rosamond háromlépésnyire állt meg látogatójától, és meghajolt. Dorothea azonban lehúzta kesztyűjét, és a szabad közeledés ellenállhatatlan vágyának engedve elébe lépett, és szomorúságában is nyájas, nyílt arccal a kezét nyújtotta. Rosamond nem kerülhette el a tekintetét, nem kerülhette el Dorothea anyás kézszorítását, s máris megrendült benne tulajdon fontosságának tudata. Gyorsan olvasott az arcokról, és látta, hogy Mrs. Casaubon megsápadt tegnap óta, változatlan jóindulatát azonban megpecsételi a kézfogásával is. Hanem Dorothea túlbecsülte erejét: reggeli határozatának világossága tegnapi elcsigázottságából következett, s egész lénye oly veszedelmesen törékennyé vált általa, akár a finom velencei kristály - és most, amint Rosamondra nézett, egyszerre úgy érezte, csordultig a szíve, s a szájára nem jön szó. Minden erejével könnyeit igyekezett leküzdeni. Sikerült is, s az érzés hulláma úgy sepert végig az arcán, mint a zokogás kísértete, megerősítvén Rosamondnak azt a hirtelen sejtelmét, hogy Mrs. Casaubon lelkiállapota talán másnemű, mint amilyennek hitte.

Egy szó bevezetés nélkül ültek le a legközelebbi két székre, amelyek egymáshoz is közel álltak - holott Rosamond tartózkodó szándéka már meghajlásán is kiütközött. De már nem bánta, akárhogy fordul, csak várt tehetetlenül. Dorothea pedig kertelés nélkül beszélni kezdett, s elszántsága lassan visszatért:

- Ittjártomban tegnap nem válthattam a szándékom valóra, azért jöttem el megint. Nem nevez kotnyelesnek, ha elmondom, hogy a Mr. Lydgate-et ért igazságtalanságról szeretnék beszélni kegyeddel? Talán éppen megnyugtatására lesz... igaz-e?... ha többet megtudhat felőle, mint amennyit maga elmond, hiszen nem szívesen bizonygatja az igazát. S hátha megnyugvására szolgál megtudnia azt is, hogy férjének jó barátai vannak, akik becsületében nem kételkednek. Beszélhetek-e ez ügyben kegyeddel a fontoskodás látszata nélkül?

Szívhez szóló, jóságos beszéde mintha magasan fölötte szárnyalt volna annak a kicsinyes gyűlölségnek és dacnak, ahogy Rosamond a találkozást várta, és rettegését meleg áram módján csendesítette el. Persze a gyűlölség és dac benn bujkált Mrs. Casaubonban is, de kiadni magából nem lett volna hajlandó. Rosamond a megkönnyebbülésén kívül mást alig érzett e pillanatban. Illedelmesen, megenyhült lélekkel válaszolt:

- Jósága felől nincs kétségem. Örömmel meghallgatom, amit csak Tertiusról elmond.

- Tegnapelőtt - folytatta Dorothea -, amikor megkértem, hogy látogasson el hozzám Lowickba, mert a kórház ügyében szerettem volna a véleményét kérni, elmondta, hogyan érzett s hogyan cselekedett e szomorú ügyben, amely a tudatlanok és rosszakaratúak gyanakvását zúdította rá. Mégpedig azért mondta el, mert én merészen megkérdeztem. Hittem anélkül is, hogy nem járt el becstelenül, azért kértem, mondaná el nekem teljességében a történetet. Megvallotta, hogy nem beszélt még az esetről kegyednek sem, mert iszonyodott kimondani, hogy „nem vagyok hibás”... annyi bűnös védekezik így. Az igazság az, hogy soha nem hallott erről a Rafflesről, sem az undok titkairól, és azt gondolta, hogy Mr. Bulstrode megbánásában ajánlja föl a kölcsönt, mivel előbb megtagadta. Egyedül betege sorsáért aggódott, és kínos meglepetéssel vette tudomásul, hogy nem alakult várakozásának megfelelően. Hanem akkor azt gondolta, s nem gondolkodik másként máig sem, hogy talán vétek az ügyben senkit nem terhel. Mindezt elmondtam Mr. Farebrothernek, Mr. Brooke-nak és Sir James Chettamnek, s ők valamennyien hisznek a férjében. Ugye megnyugtatom ezzel? Szeretnék bátorságot önteni kegyedbe.

Dorothea arca megélénkült, s amint a közelből Rosamondra sugározta nyájasságát, Rosamond úgy érezte, félénk szolgájává szegődik önzetlen nagylelkűségének. Pirongva mondta: - Köszönöm a jóságát.

- A férje csak azt bánta nagyon, hogy mindezeket kegyednek el nem mondta. Bocsásson meg érte. Egyetlen oka, hogy a kegyed boldogsága mindennél drágább neki... úgy érzi, az élete egybekötött a kegyedével, és az is fáj neki, hogy tulajdon szerencsétlensége kegyedet sértheti. Nekem elmondhatott mindent, mert engem kívülállónak tekint. Ezután kérdeztem meg, felkereshetem-e kegyedet, annyira magamra vettem a gondjukat. Ezért jöttem el tegnap, ezért jöttem el ma is. Hiszen hogyan élhetünk nyugalmasan, ha más gondja gyötör, és mi segíthetnénk?

Dorotheát elragadta érzéseinek áradata, s csak annyit tudott, hogy kétségbeesésének mélyéből szól Rosamond kétségbeeséséhez. Az érzéshez mindjobban idomultak a szavai is, s végül már a hangja velőkig hatolt, mint valami vergődő lény sikolya a sötétből. S a kezét öntudatlanul az imént megszorított kis kézen pihentette.

Rosamondnak mintha sebe szakadt volna fel, görcsösen zokogni kezdett, akár tegnap, amikor férjén csüggött. Szegény Dorotheára pedig visszacsapott fájdalmának hulláma, mert eszmélt, mekkora része lehet Will Ladislaw-nak Rosamond tanácstalanságában. Attól tartott, hogy az önuralma nem fog kitartani a találkozás végéig, és míg a keze Rosamond ölében pihent - mert a kéz kihúzódott alóla -, ő is a zokogással küzdött. Azzal próbálta nyugalomra inteni magát, hogy ez a pillanat három élet fordulója talán; nem a magáé, nem, az ő élete már megfordult, hanem érzelmeinek e három szomszédjáé. E törékeny, zokogó teremtésnek talán még lehet menekvése a hamis kötelék nyomorúságából, ez a pillanat pedig meg nem ismétlődhet: a tegnapi nap villanyos feszültsége még ma bennük rezeg. Érezte, hogy viszonyuk különössége különös befolyáshoz juttatja, bár azt nem képzelte volna, hogy Mrs. Lydgate pontosan tudja, miféle érzelmi szálak fűzik a hármuk közösségéhez.

Rosamond lelki válságának természetét sem érthette: hogy álomvilágának első nagy megrendülését éli, mert e világban bízvást élt, és bízvást bírált másokat. S most itt látja ezt a nagylelkűségében megnyilatkozó asszonyt, akit rettegve várt, mert féltékeny gyűlöletére számított - és megrendíti, éppen amikor a valóság ismeretlen világára ébredne.

Mikor Rosamond torka szorongása fölengedett, s arcát takargató zsebkendőjét az ölébe ejtette, két szeme oly tehetetlenül nézett Dorotheára, mint két kék virág. Mit kezdjen az illemmel e sírás után? S Dorothea éppoly gyermetegen tekintett vissza rá, amint egy könnyet a szeme alján szétmorzsolt. Büszkeség már nem állhatott közéjük.

- A férjéről beszéltünk - vette föl a fonalat Dorothea félénken. - A minap úgy vettem észre, hogy a külseje szomorúan megváltozott. Nem láttam már hetek óta. Azt mondta, egyedül maradt a megpróbáltatásban. Én pedig azt hiszem, jobban viselte volna, ha kegyeddel nyíltan beszélhet.

- Tertius oly ingerült, ha akármit mondok - panaszolta Rosamond, mert azt hitte, Lydgate már panaszkodott Dorotheának. - Nem csodálhatja, ha kínos kérdésekről nemigen beszélek vele.

- Férje nem is kegyedet vádolta - állapította meg Dorothea. - Kegyedről annyit mondott, hogy ő boldog nem lehet, ha kegyednek boldogtalanságot szerez... s hogy házassága kötelékében kegyed felől is meg kell fontolnia minden elhatározását. Ezért utasította el azt az ajánlatomat is, hogy maradjon meg a kórházban, mert akkor Middlemarchban is meg kellene maradnia, s ezt nem teheti, mert a maradás kegyedre nézve kínos volna. Nekem megvallhatta, mert tudja, hogy én is megszenvedtem házasságomban férjem betegsége miatt, amely terveit keresztezvén életét megkeserítette. Tudja azt is, hogy megpróbáltam, milyen nehéz határozni, ha sértjük azt, akit magunkhoz kötöztünk.

Dorothea kis időre elhallgatott. Észrevette, hogy Rosamond arcán pillanatnyi megelégedés ömlik el, de mivel választ nem kapott, nekibuzdulva folytatta: - A házasság nem hasonlítható semmi más állapothoz. Szörnyű az a közelség is, amit teremt. Még ha mást jobban is szeretünk annál, aki... akihez a házasság fűz, hiába... - szegény Dorothea szorongásában a mondatait alig tagolhatta helyesen - ...mert énszerintem a házasság fölemészti minden szeretetünket, amit másnak jó szívvel adhatnánk. Tudom, hogy adni s kapni jó volna... de a házasságunkat megölné... s aztán ott marad velünk, mint a véres áldozat maga... mikor mindenki más otthagy. A férjünk pedig... szeretett és bízott, mi meg nem segítettük, hanem átok módján ültünk a nyakán...

Hangja elhalt. Rémület szállta meg, hogy messzi merészkedik, s hogy a tökély ítélőszékéből talál szólni az eltévelyedéshez. A rémület annyira elfoglalta, hogy nem vette észre Rosamond remegését, hanem a maga lelkiállapotából következtetve váltott a részvevő barátság hangjára. Két kezét Rosamond kezére tette, és izgatott sietséggel folytatta a beszédét: - Tudom... tudom, hogy az érzés igen drága lehet... hiszen szinte észrevétlen ver gyökeret bennünk... kitépnünk magunkból a halálnál rosszabbnak látszik... gyengék is vagyunk... gyenge vagyok én is...

Szomorúságának hulláma átcsapott rajta, holott éppen ellene úszva próbálta menteni Rosamondot. Izgalmában torkán akadt a szó. Nem sírta el magát, csak fojtogatást érzett. Arca holtsápadtra vált, ajka remegett, és két keze tehetetlenül szorongatta Rosamond kezét.

Rosamondot is elragadta az érzelmeinél erősebb érzelem, s ahogy a hullám hátán lovagolt, ismeretlenül új, ijesztő nézőszögből láthatta életét - és szavakat nem találván, ajkával akaratlanul Dorothea homlokát érintette. Egy pillanatra a két asszony úgy kapaszkodott egymásba, mint a hajótöröttek.

- Rossz nyomon jár - suttogta Rosamond izgatottan Dorothea ölelésében, és valami sejtelmes szükséget érzett, hogy a Dorothea szavaiban lappangó vádtól szabaduljon.

Szétváltak és egymásra néztek.

- Mikor tegnap itt járt, nem az történt... amit gondolt - folytatta Rosamond suttogva.

Dorothea csodálkozva megrezdült. Azt várta volna, hogy Rosamond magát próbálja majd tisztázni.

- Ladislaw azt magyarázta nekem, hogy más asszonyt szeret, nehogy azt reméljem, engem szerethet - mondta Rosamond szinte hadarva. - És most gyűlöl, azt hiszem, mert... mert kegyed félreértette tegnap a helyzetet. Azt mondja, én vagyok az oka, hogy kegyed... hűtlennek hiszi. De én ne legyek az oka! Sosem szeretett ő engem... tudom, hogy nem... mellékes voltam neki mindig. És tegnap elmondta, hogy kegyeden kívül más asszonyra nem nézhet. A félreérthető helyzet az én hibám egyedül. És Ladislaw azt mondja, hogy ezt kegyednek meg nem magyarázhatja... éppen énmiattam. Azt mondja, kegyed többé becsüléssel őrá nem gondolhat. De most, hogy elmondtam, Ladislaw nem vádolhat engem.

Rosamond ezt a kényszerítő szükséget eddig nem ismerte, amelynek hatására így kiszolgáltatta magát. A vallomásra Dorothea érzelmének ereje vitte, s ahogy belemelegedett, úgy érezte, Will szemrehányásait veti ki magából, mikor már a fájdalmát elszenvedte.

Örömnek alig is nevezhetnők, ahogy Dorotheával egyet fordult a világ. Csak kavargást hagyott, egyedül az éjjeli s a hajnali szenvedésének emléke maradt meg benne makacsul - csak sejthette, hogy ez öröm lehetne, ha érzékelését visszanyerhetné. A pillanat határtalan részvétre indította. Visszás érzések nélkül fogadhatta barátságába Rosamondot, és csak az utolsó szavaira válaszolt:

- Nem, kegyednek többé szemrehányást nem tehet.

S mivel másokban a jót értéken fölül értékelte mindig, természetéhez híven most is teljes rokonszenvével fordult Rosamond felé, amiért nagylelkűen megszabadította a szenvedéstől - meg sem gondolta, hogy erőfeszítésére az ő ereje sarkallta.

Kisvártatva megkérdezte:

- Nem bánja, hogy ma újból felkerestem?

- Kegyed oly jó hozzám - áradozott Rosamond. - Nem hittem volna, hogy ilyen jó lehet. Nagyon boldogtalan voltam. Igaz, boldog most sem vagyok. Oly szomorúnak látszik minden.

- Majd felderül. Férje becsülete helyreáll. Ő pedig rászorul a kegyed vigaszára. Kegyedet szereti csak. Kegyed nagyot akkor veszítene, ha az ő szerelmét veszítené el - mondta Dorothea.

Megpróbálta gondolatai közül kiküszöbölni a hatalmas megkönnyebbülést, hogy valami jelet kaphasson legalább Rosamondtól, visszavágyik-e lelkében a férjéhez.

- Tertius tehát nem bennem keresi a hibát? - kérdezte Rosamond, megértvén, mennyire megnyílhatott Lydgate a páratlan Mrs. Casaubonnak. Talán a féltékenység árnya is lopózott kérdésébe.

- Ugyan! - felelte játékos mosollyal Dorothea. - Hogyan képzelheti? - Hanem e szóra nyílt az ajtó, és Lydgate lépett be rajta.

- Orvosi minőségemben jöttem haza - magyarázta. - Utamban két sápadt arc látomása lebegett előttem: Mrs. Casaubon legalább annyira ápolásra szorulónak látszott, mint te, Rosy. S úgy éreztem, kötelességmulasztás terhel, hogy magatokra hagytalak, ezért Colemanéktól egyenest hazajöttem. Azt is észrevettem, Mrs. Casaubon, hogy gyalog jött be a városba, márpedig azóta beborult, és esőre áll. Hazaküldhetnék-e a kocsijáért?

- Dehogy! Egészséges vagyok, elkel a séta - mondta Dorothea, és sugárzó arccal kelt fel ültéből. - Hosszan elbeszélgettünk Mrs. Lydgate-tel, ideje volna már mennem. Úgyis mindenki megszól, hogy kivesz a mérséklet belőlem, ha egyszer szóhoz jutok.

Kezét nyújtotta Rosamondnak. Komolyan búcsúztak el, sem csókra, sem más érzelmességre nem került sor - oly mélyen jártak, hogy fölületesség lett volna már az ilyesmi.

Dorothea nem szólt semmit Rosamondról, amíg Lydgate a kapuig kísérte, hanem azt mondta el, hogy Mr. Farebrother és más barátai mind hitelt adtak a történetének.

Amikor Lydgate visszatért Rosamondhoz, már ott feküdt a kereveten, hervadó csüggedtségében.

- Nos, mondd, Rosy - szólt hozzá, amint megállt fölötte, és megsimogatta a haját -, mit gondolsz Mrs. Casaubon felől ilyen hosszú beszélgetés után?

Párját ritkítja, annyira jó lélek - felelte Rosamond -, és gyönyörű is. Ha olyan gyakran jársz be hozzá beszélgetni, velem csak mindegyre elégedetlenebb leszel!

Lydgate-et megnevettette az „olyan gyakran". - De talán te nem vagy velem elégedetlenebb, mióta vele beszélgettél?

- Nem éppen - felelte Rosamond, felnézve rá. - Kialvatlan a szemed, Tertius... és simítsd vissza a hajad, légy szíves. - Lydgate engedelmesen emelte hajához a nagy fehér kezét, és hálás volt az apró figyelemért. Szegény Rosamond kósza képzelete leforrázva tért meg: megjuhászodva foglalta el helyét ismét régi zugolyában. S az otthon zuga várta. Lydgate szomorú megnyugvással nézett szembe a sorsával. Ezt a törékeny teremtést választotta, s magára vette életének terhét. Most már, ha akármilyen botladozva, tapintattal kell vinnie e terhet.

NYOLCVANKETTEDIK FEJEZET

Elöl bánatom van, s üdvöm mögöttem.

SHAKESPEARE: *50. SZONETT*[39]

Számkivetettnek fő tápláléka a remény - s nem is marad meg tovább a számkivetettségben, mint feltétlenül szükséges. Mikor Will Ladislaw önkéntes számkivetettségbe ment Middlemarchból, visszaútjába nem gördült nagyobb akadály, mint tulajdon elhatározása - ami pedig vassorompó éppen nem volt, csupán lelkiállapot, amely a többivel együtt hajlongó-mosolygó társas táncba fogózott, s lépett előre-hátra illem szerint. Ahogy a hónapok múltak, mind nehezebb lett volna megmondania, miért ne ruccanjon vissza Middlemarchba - ha másért nem, hogy halljon valamit Dorotheáról -, s ha az ilyen kutyafuttában tett látogatás során a különös véletlen mégis összevezeti vele, nem szégyenkezett volna akkor sem ezért az ártatlan útért, amelyre nemrég még kiterjesztette a számkivetés tilalmait. Ha már a körülmények reménytelenül elválasztották őket, miért ne merészkedhetne el a szomszédságba? A Dorotheát árgus szemmel figyelő barátokkal meg a véleményükkel, idő s éghajlat változtával mind kevesebbet törődött.

Került egy oka Dorotheától függetlenül is, amely a middlemarchi látogatást mintegy emberbaráti kötelességévé tette. Will mérsékelt érdeklődéssel figyelte egy új nyugati gyarmattelepülés kibontakozó tervét, s mikor azt látta, hogy a dicséretes tervhez pénz hiányzik, töprengeni kezdett, nem volna-e ideje, hogy most érvényesítse követelését Bulstrode-on, mondván, hogy maga ajánlotta a pénzt, ha kedvére valóan jótékony célt talál. A cél azonban maga is kétséges lett volna Will előtt, a bankárral való kapcsolat meg éppenséggel utálatos, ha az a mentő ötlete nem támad, hogy a végső döntést egy middlemarchi látogatás során kellene meghoznia.

Ezt az okot állította oda Will látogatása céljául. A pénz kérdését Lydgate-tel akarta megbeszélni, és úgy tervezte, hogy néhány estét muzsikálásban s évődésben fog eltölteni a szép Rosamonddal, de nem hanyagolja el a lowicki lelkészlakban élő barátait sem - hogy pedig a lelkészlak az úrilak tőszomszédságában áll, arról ő igazán nem tehet. Elutazása előtt nemigen kereste a találkozást Farebrotherékkel, mert büszkeségét bántotta volna, ha tápot ad annak a vádnak, hogy Dorothea körül ólálkodik. Az éhség azonban megszelídít mindeneket, és Will egy alak láttára s egy hang hallatára bizony nagyon megéhezett. Azóta semmi meg nem elégíthette - sem az opera, sem a politikusok lelkes fecsegése, sem az új vezércikkíróknak kijáró (ha nem is messzi hangzó) zajos fogadtatása.

Bizakvón jött Middlemarchba, hogy az ismerős kis világban mi sem változott, s ha félt valamitől, attól inkább, hogy útjában semmi meglepetés nem éri. Az ismerős sárfészket azonban feldúlt állapotban találta: bombát vetett itt a lírai s a vidám múzsa egyaránt. S látogatásának első napján úgy tetszett, hogy élete elérkezett legszomorúbb fordulópontjához. Másnap reggel az eset lidércnyomása annyira megülte, hogy tennivalóinak nekifogni is undorodott, s mikor reggeli közben látta, hogy befut a liverstoni postakocsi, kiszaladt, és sietve felszállt rá, hogy legalább egy napig ne kelljen semmit tennie-mondania Middlemarchban. Az ilyen válságos zűrzavar jóval gyakoribb az életek során, mint az emberek sziklaszilárd ítéleteiből kitetszenék. Will például az általa őszintén tisztelt Lydgate-et részvétre érdemes helyzetben találta, s hogy

[39] Szabó Lőrinc fordítása.

miért érezte jobbnak mégis, ha vele ezentúl minden bizalmat kerül, sőt kerüli talán a közeledést is, az éppen Will válsága természetéből következett. Az efféle közöny nélkül való lényt ugyanis, aki minden eseményt hajlandó szenvedélyes színjátékká formálni, az a felfedezés, hogy Rosamond valamiképpen függ tőle, dührohamra indította, végtelenül megnehezítvén újabb közeledését. Will utálta magát a kitöréséért, de bocsánatot sem szívesen kért volna. Föl kell keresnie Lydgate-éket újból, határozott. Barátságuk végére nem tehet pontot - legfőként úgy nem, hogy Rosamondot boldogtalanná tegye. S mindeközben jövője több örömet nem kínált, mintha szárait lecsonkolva mankókon kellene új életet kezdenie. Éjjel már azon tépelődött, ne szálljon-e postakocsira - nem a riverstonira, hanem a londonira -, levelet hagyván Lydgate-éknek, amelyben valahogy megmagyarázná, miért oldott kereket ilyen hirtelen. Azonban a kötelékek marasztalták is: boldog reményének szertefoszlása nemcsak űzte, hanem kötötte is, s ilyen friss sebbel korai lett volna újból nekivágni a világnak, ahol megint csak nem vár rá egyéb a boldogtalanságnál.

Ezért választotta a riverstoni postakocsizás kibúvóját. Még napvilágnál visszatért a kocsival, és úgy döntött, hogy azon este felkeresi Lydgate-éket. A Rubicon, mint tudjuk, semminő kis patak - jelentőssé átlépésének körülményei tették. Will úgy érezte, feltétlenül át kell lépnie e mezsgyén, bár túlnan nem a birodalom jutalmát sejtette, hanem rabigát.

Olykor azonban mindennapi életünkben is tapasztalhatjuk a nemes jellem felmentő segítségét önzetlen barátság képében. Ha Dorothea egy éjszaka kínlódása után nem indul el másnap reggel Rosamondhoz, talán tapintatáért becsülendőbb, mégsem tett volna olyan jó szolgálatot annak a hármasnak, amely aznap este fél nyolckor Lydgate házi tűzhelyénél összetalálkozott.

Rosamond várta Will látogatását, majd olyan unott hűvösséggel fogadta, hogy Lydgate másra nem gondolhatott, mint ideges kimerültségére. S mikor egy ideje már ott ült munkája fölébe hajolva, Lydgate ártatlanul mentegette a kedvét, mondván, hogy jobb lenne, ha ledőlne s pihenne. Will szerencsétlen volt, hogy a rég nem látott barát szerepét kellett játszania Rosamondnak, holott gondolatait a tegnapi jelenet foglalkoztatta, amely mint a páros téboly közeli emléke ülte meg mindkettőjüket. A véletlen úgy hozta, hogy Lydgate-nek nem kellett kimennie a szobából, hanem amikor Rosamond a teát töltötte, s Will odalépett, hogy elvegye a csészéjét, Rosamond kis papírszeletkét tett a csészealjára. Will észrevette s elrejtette. Olvasatlan vitte haza a fogadóba, széthajtogatni sem volt türelme addig. Azt gondolta, Rosamond nem írhatott mást, csak olyasmit, amivel az este kínját toldja meg. Az ágya mellett, gyertyaszónál olvasta el a gördülő kézírással megírt néhány sort:

> Beszéltem Mrs. Casaubonnal. Nincs már kétsége ön felől. Elmondtam neki mindent, mert nagy jóakarattal keresett fel. Nem tehet nekem szemrehányást. Nem leszek sorsának megrontója.

Az üzenet nem szerzett osztatlan boldogságot. Ahogy Will feltüzelt képzelettel olvasta át újra meg újra, érezte, hogy arca-füle belevörösödik a képzelgésbe, mi történhetett Dorothea és Rosamond között - abba a bizonytalanságba főként, mennyire maradt meg Dorothea sértett büszkeségében a viselkedése felől kapott magyarázat után is. A látvány csalódása talán örökre belerögződik. A kétséget előbb felidézte tevékeny képzelete, mint azé a hajótörötté, aki sötét éjszaka vergődik partra, és szétnézvén mit sem lát. A szerencsétlen tegnapi napig minden hitük, reményük közös világhoz fűződött, amelyben fehér liliomok bókoltak a napnak, és rossz szellem nem járt. Hanem ezentúl találkozhat-e majd Dorotheával ebben a tiszta világban?

NYOLCVANHARMADIK FEJEZET

S most jó reggelt, felébredt lelkeink,
kik egymást még félénken nézitek;
és mindenben szerelmetek kering
s egy kis zugból a bárhol-*t érzitek.*

DONNE[40]

A Rosamondnál tett látogatása másnapjáig Dorothea két egészséges éjszakai álommal nemcsak összetörtségét heverte ki, hanem nagy mennyiségű fölös erő is felgyülemlett benne - amilyet nem fordíthatott semmi hasznos tevékenységre. Előző nap nagyokat sétált a határban, kétszer is benézett a lelkészlakba, bár el nem mondta volna senkinek, miért veri léccel az idejét. Ezen a reggelen már dühös volt magára, hogy ilyen gyermekesen nyughatatlan. A mai napot másképp kell töltenie. Mi is hát a tennivaló a faluban? Istenkém! Semmi. De semmi. Mindenki jóllakott és posztóban jár, senki disznaja fel nem fordult, s szombat reggelre virradtak, a padlók s küszöbök sikálásának évadjára, mikor is az iskolába ellátogatni hiábavaló. Akadtak azonban kérdések, amelyekre Dorothea régen kereste a választ, s most erélyesen a legsúlyosabbiknak vágott mindjárt. Nekiült a könyvtárban már régebben felhalmozott közgazdasági és egyéb tárgyú művek kisded tornyának, megérteni igyekezvén belőlük, mi volna a pénz elköltésének legcélirányosabb és a szomszédokra nézve legkevésbé sértő módja, vagy, s ha már erről van szó, hogyan szolgálhatná a javukat mindjárt. Íme, e magvas eszmefuttatásokba, ha egyszer az esze horgát sikerült megakasztania, bele is felejtkezhet egészen. Sajna, a horog egy óráig sem akart megakadni semmiben, és Dorothea mindegyre azon kapta magát, hogy kétszer kell elolvasnia a mondatokat, és az érdekes mindenfélék közül, amik csak a fejében járnak, a könyvhöz egynek sincs köze. Az olvasás reménytelennek látszott. Hát akkor fogasson be, és kocsizzon át Tiptonba? Nem, valamely okból inkább maradt volna Lowickban. Hanem kósza gondolatait meg kell zaboláznia! Az önfegyelemnek módja van - Dorothea körbe-körbe járt a tölgyfaburkolatos könyvtárban, és kereste a módját. Talán valami feladatot adjon magának, s szívósan végrehajtsa? Avagy nem áll-e előtte felfedezetlen Kisázsia földrajza, és tudatlanságáért nem pirított-e rá Mr. Casaubon akárhányszor? A térképszekrényhez lépett, és kihengerített egy földabroszt. Ma délelőtt talán egyszer s mindenkorra megtanulhatja, hogy Paphlagonia nem a Földközi-tenger partvidékén terül el, és a Chalybe-hegység helyét végérvényesen az Euxinosz partjára helyezheti. A földabrosz pompás tárgya lehet a tanulmányoknak, ha az embernek másutt jár az esze, mivel a földrajzi neveket hangosan olvasva addig csengetheti a fülébe, amíg minden mást elfelejt. Dorothea tehát munkához látott. Ráhajolt a térképre, és sorolni kezdte őket fennhangon, kántálva olykor. Mulatságosan lányosnak látszott most, amint fájó tapasztalatai teljében bókolva számlálja ujjain a neveket, ajkát biggyeszti, s néha két kezét a halántékára szorítva felsóhajt: - Istenkém! Istenkém!

Akár napestig folytathatta volna ezt a játékot, ha az ajtó egyszer csak nem nyílik, és Miss Noble be nem lép rajta.

A félkalapostul válláig sem érő csöpp hölgyet akármilyen szeretettel fogadta Dorothea, mégis szűkölt szegény, mintha valami rossz hírt hozott volna.

[40] Vas István fordítása.

- Tessék helyet foglalni - biztatta Dorothea, és széket gördített alája. - Talán szolgálhatok valamivel? Örülnék, ha a segítségére lehetnék.

- Nem maradhatok - hárította el Miss Noble, s kezét kosárkájában tartván látszott, hogy valami tárgyat forgat. - Barátom a temetőben vár rám. - Aztán megint szűkölésbe fogott, s önkéntelenül elővette a tárgyat kosárkájából. A teknőcberakásos tűpárnás dobozka volt az. Dorothea érezte, hogy az arcát pír önti el.

- Mr. Ladislaw attól tart - folytatta a félénk hölgy -, hogy megbántotta kegyedet, és kérdezteti, nem láthatná-e néhány percre.

Dorothea nem felelt rögtön. Megfordult a fejében, hogy nem fogadhatja Willt itt a könyvtárban, ahol a férje tilalma kísérti. Kipillantott az ablakon. Talán a kertben találkozzék vele? Az eső lába lógott, a fák borzongtak a vihar előszelében. Különben sem szívesen ment volna Will elébe.

- Fogadja, Mrs. Casaubon - csengett Miss Noble -, különben tönkreteszem a rossz hírrel.

- Fogadom, persze - válaszolt Dorothea. - Ugyan tessék megmondani neki, hogy jöjjön be.

Mi egyebet tehetett volna? Semmit szívesebben, mint hogy Will-lel találkozzék - mintha Will megjelenése a tanulmányok lehetőségét is elfödte volna, és Dorothea riadalomhoz hasonló izgalmat érzett, mint aki Will érdekében dacolni készül a sorssal.

Mikor a csöpp hölgy elügetett az üzenettel, Dorothea megállt a könyvtár közepén, és összekulcsolt kezét tenyerével lefelé fordítva töprengett, meg sem próbálkozván az előkelő szórakozottság látszatával. Éppen a tartása érdekelte a legkevésbé - Will gondolatai foglalkoztatták, s a maga érzéseit méregette, nem maradt-e haragja iránta. Ugyan mi kötelezné a hajthatatlanságra? Kezdettől fogva lázadozott Will kisebbítése ellen, s most, hogy érzelmei válságát átélte, ez az ellenállása erősebbnek tetszett, mint valaha. „Azért szeretem annyira, mert gonoszul bántak vele" - szólt belső hangja a könyvtár elképzelt hallgatóságához. Majd kinyílt az ajtó, s Will megállt előtte.

Dorothea nem mozdult, Will pedig félénkebben s több látható kétséggel lépett Dorothea felé, mint valaha. Általános bizonytalanságában attól félt, hogy valami ügyetlen szó vagy pillantás még távolabbra veti Dorotheától. Dorothea viszont a tulajdon érzéseitől tartott. Mintha valami varázslat fűzte volna a két kezét össze, s a szemében mégis az a vágy tükröződött, hogy Will elébe lépjen. Will, látván, hogy Dorothea nem nyújtja a kezét szokása szerint, kétlépésnyire megállt zavartan, és így szólt: - Hálás vagyok, hogy fogadott.

- Látni szerettem volna - mondta Dorothea. Különb üdvözlés nem tellett tőle. Az sem jutott eszébe, hogy leüljön, Will pedig nem értelmezhette kedvezően ezt a királynői fogadást. De azért mondta mégis, amit elgondolt:

- Félek, helytelennek és ostobának ítéli hamaros látogatásom. Türelmetlenségemért máris megkaptam a büntetésem. Hiszen tudja kegyed is, mint ahogy mindenki, miféle kínos történet kerekedett származásom körül. Magam már akkor tudtam, amikor elmentem innen, és szándékomban volt, hogy közöljem kegyeddel is... ha még találkozunk.

Dorothea összefont kezei elszabadultak egymástól, de máris kulcsolódtak össze újból.

- Az ügy közkeletű pletykává züllött azóta - folytatta Will. - Szerettem volna kegyeddel tudatni még, ami hozzáfűződik... azelőtt történt, hogy Middlemarchot itthagytam volna... de a visszatérésemben is szerepe van... vagy úgy láttam, jogcím a visszalátogátashoz. Az az ötletem támadt, hogy Bulstrode-ot ráveszem, adjon némi pénzt közcélra... azt a pénzt, amit nekem szánt. Bulstrode javára szólhat, hogy négyszemközt pénzt ajánlott fel régi családi

sérelmünkért kárpótlásul, sőt folyamatos jövedelmet is biztosított volna... talán tud is erről a kellemetlen históriáról?

Kétkedőn tekintett Dorotheára, de viselkedésén lassanként kiütközött az a dac, ahogy származása körülményeit védelmezte. - Érti nyilván - tette hozzá -, hogy az eset milyen kínosan érintett.

- Értem, értem - biztosította Dorothea sietve.

- Ilyen kézből nem fogadhattam el pénzt. Tudtam azt is, ha elfogadnám, kegyed nem helyeselné - mondta Will. Közben az járt az eszében, minek ilyesmikkel most előhozakodnia? Dorothea pedig tudta, hogy Will miért nem mondhat mást. - Úgy éreztem, hogy... - s Will e szónál elakadt.

- Úgy cselekedett, ahogy vártam volna - mondta Dorothea. Az arca felderült, s feje mintha büszkébben ült volna meg hattyúnyakán.

- Nem is hittem, hogy származásom körülményei balítéletre hangolják az irányomban, bár tudtam, hogy mások örülnek a pletykának - mondta Will, és régi szokása szerint megrázta sörényét. De a szeme várakozón tekintett Dorothea szemébe.

- Az új sorscsapás megerősített ragaszkodásomban - felelte Dorothea lelkesen. - Változtatni rajtam semmi sem változtathat, csak... - Dorothea szíve megdobbant, nehezére esett folytatni, aztán nagy nehezen, remegő hangon kimondta: - ...csak az, ha maga is megváltozik... és nem bizonyul olyan jónak, mint hittem.

- Jobbnak ítél engem, mint vagyok, minden tekintetben, csupán egyben nem - válaszolta Will, és Dorothea felismert érzelmeihez mérte a magáét. - A kegyedhez való őszinteségemben. Amikor azt kellett hinnem, hogy hite e tulajdonságomban megrendült, nem törődtem semmi mással. Újabb gondolatom sem támadt, csupán az tornyosult előttem, amit majd ki kell bírnom.

- Nem kételkedem már önben - mondta Dorothea, s a kezét nyújtotta. Valami megnevezhetetlen aggodalom indította rá.

Will a kezébe fogta Dorothea kezét, s mintha zokogás szakadt volna föl benne, az ajkához emelte. Ahogy ott állt, másik kezében kesztyűjével s kalapjával, a királynőnek hűséget fogadó főnemes képe lehetett volna. A királynői kezet azonban nehezére esett elengednie, és Dorothea fájdalmas zavarában elvonta kezét, az ablakhoz lépett, s kinézett rajta.

- Nézze, hogy beborult az ég, s a fák hogy hajladoznak - magyarázta volna, bár maga sem tudta, mit.

Will mögötte maradt, és a zsöllyeszék magas bőrházának támaszkodott - arra tette le most nagy bátortalanul a kalapját s a kesztyűjét, megszabadulván a keservesen kötelező formaságtól, amelynek szorítását először érezte Dorothea jelenlétében. Meg kell vallanunk, igen jólesett a zsöllyének támaszkodnia. Hanem Dorothea érzései felől legalább biztonságban lehetett.

Némán álltak, nem néztek egymásra, hanem azt figyelték, hogy kuszálja kinn a szél az örökzöldet, s hogy villantja fel az elsötétülő égre leveleinek halvány fonákját. Will soha ennyire nem örült közelgő viharnak: az illő szedelőzködés kötelezettségétől szabadította meg. Levelek-gallyak kavarogtak a szélben, s a mennydörgés közelebbről hallatszott. A fény egyre fogyott, aztán becsapott az első villám, összerezzentek, egymásra néztek, és elmosolyodtak. Dorothea most kezdte mondani, min gondolkodott.

- Nem mondta helyesen, hogy gondolnia sem volt mire. Ha a magunk legfőbb javát elveszítjük, a mások javáért még mindig érdemes gondolkodnunk. Hátha más boldog lehet. Ezt akkor láttam a legtisztábban, amikor a legnyomorultabb voltam. El sem képzelhetem, hogyan viseltem volna nyomorúságomat, ha ez az érzés erőt nem ad.

- Az én kétségbeesésemet meg nem élhette - mondta Will -, mikor tudnom kellett, hogy megvet.

- Rosszabb volt, hogy önről kell... - kezdte volna Dorothea, de féket vetett a nyelvére.

Will elvörösödött. Megsejtette, hogy akármint végződött volna Dorothea mondata, csak a végleges elvárásról szólhatott. Egy pillanatig hallgatott, majd szenvedélyesen folytatta:

- Annyi megnyugvásunk lehet, hogy kendőzetlen szavakkal szólhatunk egymáshoz. Mivel el kell mennem... mivel elválásunk örök időkre szól... akár gondolhatja azt is felőlem, hogy a sír szélén élek.

Amíg beszélt, villámfény világította meg az arcukat, mint a reménytelen szerelem ijesztő visszfénye. Dorothea elugrott az ablaktól, Will követte, görcsös mozdulattal elkapta a kezét - így álltak összekapaszkodva, kifelé nézve a viharba, mint két gyerek, míg hosszas mennydörgés gördült el a fejük fölött, s az eső szakadni kezdett. Egymás felé fordultak, mind a ketten Will utolsó szavait morzsolgatták, és nem eresztették egymást.

- Az én reményem oda - mondta Will. - Még ha annyira szeretne is, mint én szeretem kegyedet... még akkor is, ha kívülem semmije nem volna... tudnia kell, hogy mindig szegény ember leszek: ha józanul meggondolom, a földhözragadt szegénységen kívül egyébre nem számíthatok. Elgondolni is lehetetlen, hogy sorsunk bennünket közelebb hozzon egymáshoz. Aljasság is volt talán, hogy válaszra akartam bírni kegyedet. Csöndben akartam elbúcsúzni, csak aztán az elhatározásomból nem futotta.

- Sose sajnálja - felelte Dorothea gyöngéd nyíltsággal. - Szívesen osztozom a búcsú fájdalmában.

Dorothea ajka megremegett. Willé is. Sohasem deríthetjük ki, melyik mozdult előbb a másik felé, de végül remegőn összecsókolóztak, majd széjjelváltak illendőn.

Az eső az ablakot verte, mintha valami gonosz szellem szórta volna oda a széllel - ilyen pillanatokban mind a henye, mind a dologfogó ember megilletődötten áll.

Dorothea leült a legközelibb alkalmatosságra, a szoba közepén végignyúló hosszú, alacsony ottománra, s kezét az ölében összefonva nézett ki az ablakon túli kietlen világba. Will egy pillanatig rajta felejtette a szemét, majd mellételepedett, és a kezét Dorothea kezére tette, amely összekulcsolva is felfelé fordult tenyerével. Így ültek egymásra sem nézve mindaddig, amíg az eső el nem csendesedett. Gondolatokat is gyűjtöttek addigra mind a ketten, csak egyikük sem tudta, hogyan kezdjen az elmondásukhoz.

Amikor az eső már csak csendesen kopogott, Dorothea Willhez fordult. Will pedig, mintha hüvelykszorítóval fenyegették volna, megrezzent s felkiáltott: - Lehetetlen helyzet!

Felkelt, odalépett a zsöllyéhez, s a hátának támaszkodva küzdött dühével. Dorothea szomorúan nézte.

- Mintha gyilkosság vagy más hajmeresztő cselekmény választana szét minket - fakadt ki ismét -, csak még lehetetlenebb... hogy apró mozzanatok bénítsák meg életünket!

- Ne beszéljen ilyet. Miért bénulna meg az élete? - csitította Dorothea gyengéden.

- Megbénul - makacskodott Will. - Kegyetlenség, hogy nyugtat... mintha lehetne nyugovásom! Kegyed láthatja a végét a nyomorúságnak, én nem látom. Mint valami semmiséget, lefricskázza magáról a szerelmem, ha mindjárt vigaszt talál az elválásra. Mert tudja, hogy mi soha össze nem házasodhatunk.

- Valamikor... talán - mondta Dorothea remegő hangon.

- Mikor? - tette fel a kérdést Will keserűen. - Minek is számítanék a sikereimre? Kérdéses, megkeresek-e többet valaha, mint a betevő falatomat, ha ugyan a tollam bérbe nem adom, és szócsövévé nem válok valamely jól fizető nézetnek. Ennyire nem nehéz a jövőben látnom. Nőnek én még akkor sem ajánlhatnám magamat, ha nem kellene lemondania értem a fényűző életről.

Csend támadt. Dorothea nagyon mondott volna valamit, de nem talált a szóra. Belső vitája megkötötte a nyelvét. Pedig nehezére esett, hogy ki nem mondhatta. Will dühösen bámult ki az ablakon. „Ha most rám nézne - gondolta Dorothea -, és nem tágítana mellőlem, könnyebben indulna meg a szavam." Will végül megfordult, s a zsöllye hátának dőlve önkéntelenül nyúlt a kalapjáért, és elkeseredetten kitört: - Viszontlátásra!

- Jaj, a szívem szakad meg - jajdult fel Dorothea, amint fiatalos hevülete minden gátat áttörve szavát találta mégis, s a könnye megindult: - Én nem bánom a szegénységet... gazdagságomat úgyis megvetem.

Will ott termett mellette, s karjával átfonta, de Dorothea hátrakapta a fejét, hogy tovább szólhasson, és könnyes szemmel, gyermetegen, hüppögve folytatta: - Megélhetnénk az én jövedelmemből is... úgyis sok... hétszáz font évente... nekem meg mire van szükségem?... új ruha nem kell... legalább megnézem mindennek az árát.

NYOLCVANNEGYEDIK FEJEZET

Mindenki fújja, reám mutat ujja,
És röhögnek rajta -
Nem az ő hibájuk, hogy nem áll be szájuk,
S nevem jófajta?

A HÍRBÉLI LEÁNY

A Lordok Háza éppen akkor vetette el a reformjavaslatot - így érthető, miért vitte Mr. Cadwallader hátrakulcsolt kezében a *Times* friss számát, amint a freshitti kastély gyepes partoldalában ereszkedett le a nagy üvegház mellett, pisztránghalászra valló nyugalommal vitatván meg Sir James Chettammel a várható eseményeket. Mrs. Cadwallader, Lady Chettam és Celia hol a kerti székeken üldögéltek, hol a kis Arthur elébe mentek, aki mint valami csecsemő Buddha, szentelt selyemrojtos napernyő alatt húzatta magát apró diadalszekerén.

A hölgyek is a politikát tárgyalták, bár csapongóbban. Mrs. Cadwallader keményen állást foglalt a nemesi címek várható hullása ellen: unokatestvérétől kétséget kizáró értesülést szerzett, hogy Truberry kétszer is köpenyt fordított felesége biztatására, mert az mindjárt megszimatolta, hogy a reformkérdésnek nemességek osztogatása lesz a vége, és ugyan a lelke üdvösségét odaadta volna húga rangbéli elsőbbségéért, aki viszont bárónhoz ment feleségül. Lady Chettam sajnálatosnak ítélte az efféle viselkedést, és megemlítette, hogy Mrs. Truberry anyja valóságos melspringi Walsingham lány. Celia is elismerte, hogy a lady cím hangzatosabb a Mrs.-nél, viszont azt is hozzátette, hogy Dodo, ha ráhagynák, ugyan nem foglalkoznék a rangbéli elsőbbség finom kérdéseivel. Mrs. Cadwallader úgy vélte, hogy nevetséges dolog két kézzel kapni az előnév után, ha az ember ereiben egy csepp előkelő vér nem csörgedez, majd Celia válaszolt, Arthurra pillantva: - Én nem bánnám, ha báró úrnak tisztelhetném, mire a tejfoga kitör. Persze Jamesnek kellett volna előbb gondoskodnia.

- Aranyos Celiám - mondta a főrangú hölgy -, James címe többet ér egy dísztelen bárónál. Atyjában sem kívántam egyebet tisztelni, mint Sir Jamest.

- Ó, én csak a tejfoga idejére gondoltam - magyarázta Celia barátságosan. - Nicsak, jön a bácsikám!

Elébe szaladt, Sir James és Mr. Cadwallader pedig csatlakozott a hölgyek csoportjához. Celia bácsikája karjába fűzte karját, de Mr. Brooke eléggé elszontyolodottan lapogatta meg a húgát. A társaságnak feltűnt, hogy a kedve nem valami rózsás, de mindnyájan a nagypolitika állapotának tulajdonították, s amint Mr. Brooke egy „Ejnye, hát mind itt vannak, hogy úgy mondjam”-mal a társaság minden tagjával végigkezelt, a lelkész nevetve megjegyezte:

- Ne szívja annyira mellre a reformjavaslat elvetését, Brooke. A csőcselék voksa úgyis mind a magáé.

- A reform? Hm. Vagy úgy - eszmélt Mr. Brooke a szórakozottságból. - Elvetették? No lám! A lordok, hogy úgy mondjam, elvetik a sulykot. Meglesz a böjtje. Szomorú hír bizony. Már úgy értem, szomorú hírt hozok. Engem nem lehet okolni érte, Chettam.

- Mi a baj? - kapta fel a fejét Sir James. - Csak nem megint egy erdőkerülőt lőttek meg? Nem is csodálkoznék, ha az ilyenféle alakok, mint ez a Csali Bass ilyen könnyen szabadulnak.

- Erdőkerülőt? Nem. De menjünk be. Odabenn, hogy úgy mondjam, könnyebben kitálalok - mondta Mr. Brooke, Cadwalladerék felé biccentve, jelezvén, hogy őket is bevonja a bizalomba. - Ha már az orvvadászok fájnak neked, Chettam - folytatta, amint beléptek a házba -, majd meglátod, mikor a városi tanácsba beválasztanak, hogy mást elítélni nem olyan könnyű. Szép dolog a szigor, de akkor a legszebb, ha más gyakorolja. Teneked sincs kőből a szíved, hogy úgy mondjam... nem vagy te se Drákó, se Jeffreys bíró, se más ilyesmi.

Mr. Brooke-on látszott, hogy izgatott. Valahányszor kínos közlendője volt, mindenféle összefüggéstelen részletet előrebocsátott, mintegy hígítván hírének erős patikaszerét. Folytatta most is az orvvadászokról szóló eszmefuttatását mindaddig, amíg mindnyájan helyet nem foglaltak, és Mrs. Cadwallader türelmetlenül közbe nem szólt:

- Nagyon hallanám már azt a lesújtó hírt. Az erdőkerülő él, ennyiben megállapodtunk. Most halljuk, mi az újság?

- Hát elkeserítő egy valami, annyit mindenképpen meg kell mondanom - kezdett neki Mr. Brooke. - Örülök, hogy a lelkésszel együtt itt vannak, mert bár a hír, hogy úgy mondjam, családi jellegű, megrendülésünkben osztozni segíthetnek, Cadwallader. El kell mondanom mégis, attól tartok. - Brooke e szónál Celiára nézett. - Sejtelmed sem lehet, drágaságom. Téged pedig, Chettam, mód nélkül ingerelni fog, amit most hallanod kell... bár megakadályozni annyira sem tudod, mint én. Egy bosszantó van a dolgokban. Megtörténnek, hogy úgy mondjam.

- Dodóval van baj - jósolta Celia, mert mindig nénjét tekintette a családi gépezet leggyengébb kerekének. Zsámolyra telepedett le, férje térdéhez.

- Az isten szerelmére, halljuk már végre! - lázongott Sir James.

- Tudod, Chettam, az az igazság, hogy Casaubon ostobán végrendelkezett bizony. Az efféle végrendelet csak arra jó, hogy elvadítsa az érdekelt feleket.

- Pontosan - helyeselt Sir James sietve. - Ki vadult el?

- Dorothea férjhez megy, hogy úgy mondjam - jelentette be Mr. Brooke, Celia felé bólintva, aki rémült pillantását nyomban a férjére emelte, s térdére tette kezét.

Sir James elsápadt dühében, de nem szólt.

- Szentséges ég! - hüledezett Mrs. Cadwallader. - Csak nem az ifjú Ladislaw-hoz?

Mr. Brooke bólintott. - Úgy van. Ladislaw-hoz. - Azzal bölcs hallgatásba merült.

- Látod, Humphrey! - tárta ki karját Mrs. Cadwallader tehetetlenül a férje előtt. - Legközelebb majd elhiszed, hogy a jövőbe látok. Bár meglehet, hogy a szokásodhoz híven vakon dacolsz velem. Azt mondtad, hogy ez a fiatalember már régen nincs az országban.

- Lehet, hogy akkor nem is volt, csak visszajött - állapította meg a lelkész csendesen.

- Mikor értesültél a dolog felől? - érdeklődött Sir James, főleg azért, mert a többiek beszéde türelmetlenné tette most. Igaz, neki magának nehezére esett a beszéd.

- Tegnap - válaszolta Mr. Brooke szelíden. - Elmentem Lowickba, mert Dorothea, hogy úgy mondjam, üzent értem. Hirtelen jött az egész... még két napja sejtelmük sem volt róla... semmit nem sejtettek, mit mondjak. Ez a bámulatos a dolgokban. Hogy megtörténnek. Dorothea döntése változhatatlan. Ott már hiába a szó. Én pedig nagyon keményen szóltam vele. Én a kötelességem megtettem, Chettam. Viszont Dorothea azt tesz, amit jónak lát, hogy úgy mondjam.

- Az lett volna a leghelyesebb, ha egy évvel ezelőtt párbajra hívom ki, és lelövöm, mint a kutyát - állapította meg Sir James, nem is azért, mintha gyilkos természete lett volna, hanem mert úgy érezte, hogy itt véres szóra van szükség.

- Roppant kellemetlen lett volna, James! - tiltakozott Celia.

- Ugyan ne háborogjon, Chettam. Higgadtan tekintse a helyzetet - csitította Mr. Cadwallader, mert fájt neki, hogy barátját ennyire elvakítja a düh.

- Nem könnyű az, ha a családban történik ilyesmi, s az emberben él egy szikra becsületérzés - felelte Sir James, még mindig sápadtan. - Ez botrány! Ha Ladislaw ad a becsületre, már rég kitakarodik az országból, hogy a színét se látjuk többé. Meglepve persze nem vagyok. Én a Casaubon temetése utáni napon megmondtam, mit kell tennünk. De énrám senki nem hallgatott.

- Mert hogy úgy mondjam, lehetetlent akartál - jegyezte meg Mr. Brooke. - Azt akartad, hogy toloncoljuk ki innét. Én pedig megmondtam, hogy Ladislaw-val nem lehet kukoricázni. Ladislaw-nak eszméi vannak. Figyelemre méltó fiatalember. Mindig jeleztem, hogy figyelemre méltó fiatalember.

- Kár - felelte Sir James, mert nem állhatott ellene a visszavágás lehetőségének -, hogy olyan nagy véleménnyel voltál felőle. Pontosan a nagy véleményednek köszönhetjük, hogy ittragadt a szomszédságban. De azt is, hogy ilyen asszony, mint Dorothea, házasságban kíván melléje zülleni. - Sir James akadozva beszélt, mintha a szavai berzenkedtek volna. - Ilyen ember mellé, akit férje a végakaratában megbélyegzett... már ezért sem lett volna szabad találkoznia vele többé... aki lefokozza... aki szegénységbe rántja... akinek az ilyen aljasság ráfér a képére... és micsoda társadalmi helyzetből fogadja el ezt az áldozatot?... származása kétes... hitem szerint mindenképpen elvtelen és ingatag jellemű ember, ennyit mondhatok - zárta szavait Sir James nyomatékosan, majd elfordult a társaságtól, és keresztbe vetette a lábát.

- Minderre rámutattam Dorotheával folytatott beszélgetésemben - mentegetőzött Mr. Brooke -, mármint a szegénységre, a rangvesztésre. Így szólottam: „Szívecském, te nem tudod, mi az, évi hétszáz fontból megélni, lemondani a hintóról, és minden ilyesmi, és olyanok közt élni, akik azt sem tudják, ki vagy." Keményen szólottam vele. Azt ajánlhatom, próbáld meg te is. Dorothea, attól tartok, utálja a Casaubontól reá háramlott örökséget. Ha beszélsz vele, majd meghallod, mit mond, hogy úgy mondjam.

- Azt már nem... én nem - tiltakozott Sir James, lassan józanodva. - Látni nem bírnám. Hogy ilyen asszony, mint Dorothea, ennyire megfeledkezzék magáról!

- Legyen igazságos, Chettam - szólalt meg újból a jókedélyű, széles mosolyú lelkész, megsokallván a kínos jelenetet. - Mrs. Casaubon talán nem cselekedett bölcsen: férfi kedvéért mond le a vagyonáról, holott mi férfiak, akik egymás felől oly silány véleménnyel vagyunk, mi tudjuk a legjobban, mekkora meggondolatlanság ez. Mégsem hiszem, hogy a szó szigorúbbik értelmében elítélhetné érte.

- Pontosan azt teszem - válaszolta Sir James. - Dorothea hitem szerint súlyos hibát követ el, ha Ladislaw-val adja össze magát.

- Kedves barátom, mindnyájan hajlunk arra, hogy a hibát súlyosnak bélyegezzük, ha ránk nézve kellemetlen - jegyezte meg a lelkész csöndesen. Mint a legtöbb élveteg embernek, mindig volt kéznél valami házi bölcsessége azok számára, akik erkölcsi felháborodásukban kéjelegtek. Sir James elővette a zsebkendőjét, és rágni kezdte a csücskét.

- Hallatlan mégis, hogy Dodo ilyet tegyen - szólt bele Celia férje igazolására. - Hiszen fogadkozott, hogy senkihez nem megy férjhez, soha többé!

- Magam is ezt hallottam tőle - jelentette ki Lady Chettam, perdöntő királynői szóval.

- Ó, ilyen esetekben többnyire fenntartunk egy titkos kivételt - állapította Mrs. Cadwallader. - Én csupán ezen az általános döbbeneten csodálkozom. A veszély elhárítására ugyan semmit nem tettek. Ha lehozták volna ide Lord Tritont s az összes emberbaráti tanait vele együtt, Dorotheát az év vége előtt elsüthették volna. Más biztonságos megoldás nem kínálkozott. Mr. Casaubon gyönyörűen előkészített mindent. Utálatossá tette magát... vagy a Mindenható tette azzá, nem vitatkozom... majd megírta kihívó végrendeletét. Ha így kínálják, a legócskább holmi is elkel a vásáron.

- Nem tudom, mit nevezne elítélésre méltó hibának, Cadwallader - füstölgött Sir James még mindig, és a lelkész felé fordult. - Ilyen embert nem fogadhatunk családunkba. A magam nevében legalább ezt mondom, ha a család nevében nem beszélhetek - folytatta, óvatosan kerülvén Mr. Brooke tekintetét. - Mert meglehet, hogy a család többi tagja annyira élvezni fogja a társaságát, hogy az illendőségről meg is feledkezik.

- Hogy úgy mondjam, Chettam - mondta Mr. Brooke a combját simogatva, jóakaratúan -, én mégsem fordíthatok hátat Dorotheának. Bizonyos határig az apja vagyok, ugye. Így szólottam: „Aranyoskám, az örömapa bizonyos határig én vagyok." Holott előbb keményen szólottam. Másrészt megszüntethetem az örökösödési korlátozást. Pénzembe és fáradságomba fog kerülni, ugye, de ha rászánom magam, meglesz, hogy úgy mondjam.

Mr. Brooke Sir James felé bólintott, és úgy érezte, mind lelkierejéről, mind engesztelő áldozatáról tesz tanúbizonyságot most, válaszul a kastély urának aggályaira. S ezzel a vitában ügyesebb fogáshoz folyamodott, mint hitte volna. Olyan dologra hibázott rá, amit Sir James mélyen szégyellt: megbocsátható balítélete vagy éppenséggel igazolható véleménye csak az egyik oka volt, hogy Dorothea házasságát ennyire ellenezte, de e két ok együtt Casaubon ellenében is legalább annyira hatott volna, mint most Ladislaw ellen. Volt azonban egy másik ok is, amelyet derék, tisztességes ember lévén nem vallhatott meg magának sem: tagadhatatlannak látszott ugyanis, hogy a tiptoni és freshitti birtok tőszomszédsága az egyesítés reményével kecsegtette fia és örököse számára. Ezért, amikor Mr. Brooke bólogatva célzott e szempontra, Sir Jamest hirtelen elfogta a zavar. Torkában gombóc formálódott, még el is vörösödött. Első haragjában több érve kínálkozott volna, azonban Mr. Brooke ígért áldozata erősebben megkötötte a nyelvét, mint Mr. Cadwallader maró megjegyzése az imént.

Celia azonban örült, hogy tér nyílik az ő véleményének is, miután nagybátyja az örömapaságát szóba hozta. - Gondolod, bácsi, hogy a lakodalom rögtön meg is lesz? - érdeklődött oly mellékesen, mintha vacsorameghívásról lett volna szó.

- Három héten belül, hogy úgy mondjam - felelte Mr. Brooke tehetetlenül. - Nem állhatok közébük, Cadwallader - fordult mintegy segélyt kérőn a lelkészhez, aki így válaszolt:

- Én nem rugódoznék ellene. Ha Dorothea beleszeretett a szegénységbe, az ő dolga. Egy szót nem szólt volna senki, ha ugyanehhez a fiatalemberhez azért megy hozzá, mert történetesen gazdag. Még így is sok javadalmas lelkésznél jobban megy majd soruk. Nézzék Elinort - folytatta a lelkész, nekitüzesedve. - Ő is felháborította a barátait, amikor nekem nyújtotta kezét. Alig ezer font volt a jövedelmem egy évben... faragatlan bugrisnak számítottam... nem láttak bennem semmi különöset... nem hordtam divatos cipőt... minden férfi megkérdezte, szerethet-e engem asszony az anyámon kívül. Sajnos, Ladislaw pártját kell fognom mindaddig, amíg valami lesújtó hírt nem hallok felőle.

- Játszol a szavakkal, Humphrey, magad is tudod - intette le a felesége. - Nálad minden egyre megy. Mintha te nem lettél volna Cadwallader! Senki nem képzelte volna, hogy ilyen szörnyeteghez hozzámegyek, ha más névre hallgat!

- S ha nem lelkész ráadásul - tette hozzá Lady Chettam helyeslőleg. - Elinorról nem mondhatja el senki, hogy rang dolgában alább adta volna. Viszont Mr. Ladislaw-t nemigen tudja minek tisztelni az ember, ugye, James?

Sir James fölhorkant. Ennél pedig több megbecsüléssel szokott válaszolni anyjának. Celia úgy nézett fel rá, mint valami méla kismacska.

- Meg kell bizony hagyni, hogy a vére igen zagyva - állapította meg Mrs. Cadwallader. - A Casaubon-féle tintahal-lé először, majd a lázadó lengyel hegedűs vagy tánctanár-vér, ha jól emlékszem, majd a vén zá...

- Hagyjuk, Elinor - torkolta le a lelkész, és felkelt. Ideje, hogy hazatérjünk.

- Mindent tekintetbe véve jóképű gyerek - tette hozzá Mrs. Cadwallader, mintegy békítésül, és szintén fölkelt. - Olyan, mint valami régi szép Crichley-arckép még abból az időből, amikor a hülyeség nem volt ilyen szapora.

- Magam is kegyedékkel tartok - ajánlkozott Mr. Brooke készségesen. - Holnap ebédeljenek nálam mindnyájan, hogy úgy mondjam... eljössz ugye te is, Celia?

- Ha James megy... Ugye elmegyünk? - kérdezte Celia, és kézen fogta férjét.

- Persze, persze - hagyta rá Sir James, a mellényét rángatva, mivel az arcát még mindig nem rendezhette barátságos mosolyra. - Azaz elmegyek, ha váratlan találkozástól nem kell tartanom.

- Dehogyis - biztosította Mr. Brooke, helyt adván a feltételnek. - Dorothea különben sem jönne, csak az esetben, ugye, ha amúgy is találkozni akarnátok vele.

Mikor egyedül maradtak, Celia ezzel a kérdéssel fordult Sir Jameshez: - Beleegyeznél, hogy kocsiba üljek, és átmenjek Lowickba?

- Micsoda? Most rögtön? - bámult rá Sir James.

- Fontos, hogy most menjek, igen.

- Jusson eszedbe, Celia, hogy én nem mehetek veled - intette Sir James.

- Akkor sem, ha a házasságot sikerülne kivernünk a fejéből?

- Mi haszna erről beszélni? Mindegy, kimegyek az istállóba, és szólok Briggsnek, hogy fogjon be.

Celia igenis hasznosnak ítélte, ha legalább átkocsizik Lowickba, és megpróbál Dorothea lelkére beszélni. Leánykoruk óta úgy érezte, hogy egy-egy jól elhelyezett józan szavával hat a nénjére - mintegy kisablakot nyit elméjén a napfénynek, hogy gondolatai ne járjanak örökké színes lámpások között. Most pedig matrónai helyzetéből méltán oszthatott tanácsot gyermektelen nénjének. Hiszen ki érthetné meg jobban s ki szerethetné gyengédebben Dodót őnála?

Dorothea öltözőszobájában szorgoskodván boldogan látta, hogy húga ilyen hamar itt terem házassági szándékának kinyilvánítása után. Magában pedig elképzelte, talán túlozva is, mennyire felháborítja majd barátait, sőt attól is tartott, hogy Celiát tiltják tőle.

- Ó, Kitty, mennyire örülök, hogy eljöttél! - lelkendezett, és húga vállára tette a kezét. - Azt hittem, fel sem keresel eztán.

- Arthurt nem hoztam el, annyira siettem - magyarázta Celia, amint leültek egymással szemben, zsámolyokra, hogy a térdük összeért.

- Tudod, Dodo, helytelenül határoztál - mondta ki Celia, mint aki pártatlanul beszél, a bögyéből szóló hangon. - Annyira lesújtottál mindnyájunkat! El sem hihetem... hogy elmenj, s így élj tovább. Mi lesz a terveiddel? Meg sem gondolhattad. James pedig szívesen osztozik a gondjaidban... élhetnél kedvedre segítségünkkel az idők végeztéig!

- Éppen hogy nem, édesem - felelte Dorothea. - Soha a kedvemre nem tehetnék. Hiszen még egyetlen tervemet valóra nem váltottam.

- Mert mindig lehetetlen tervekbe vágsz. Bár én bíztam benne, hogy lassan majd támadnak józanabb terveid is. De hogyan mehetsz hozzá Mr. Ladislaw-hoz, akiről mindnyájunknak ilyen rossz a véleménye? Jamest annyira megrendítetted! Ráadásul mintha a kerékvágásodból is kizökkentél volna. Mr. Casaubonhoz azért akartál hozzámenni, mert akkora nagy lelke volt és olyan száraz és tanult elméje, most meg Mr. Ladislaw-t választod, akinek se birtoka, semmije. Következetességet csak annyit látok, hogy így vagy úgy, de mindig a bajt keresed.

Dotothea nevetett.

- Nem nevetség ez, Dodo - mondta Celia hangzatosan. - Hogyan akarsz élni? Elvegyülsz mindenféle csodabogarak közt? Én meg többet sose lássalak... a kis Arthurral sem akarsz törődni többet... pedig mindig azt hittem...

Celia elsírta néhány ritka könnyét, s a szája sarka izgatottan rángott.

- Drága Celiám - mondta neki Dorothea nyájas-komolyan -, ha többé sosem akarsz látni, az nem az én hibám.

- De igenis! - vágott vissza Celia, és pici szája legörbedt. - Hogyan kereshetnélek fel, vagy hogyan látogassál te engem, ha James elzárkózik, mert úgy látja, hogy helytelenül cselekedtél, Dodo? Nagyon helytelenül. Igaz, mindig ilyen voltál, én mégis szerettelek. El nem képzelhetjük, hol fogtok élni... ugyan hová lesztek?

- Londonba költözöm - felelte Dorothea.

- Ott aztán egy utcában lakol majd? És milyen szegény leszel! Odaadnám neked a fele mindenemet... csak hát hogyan, amikor sose látlak többet?

- Jól van, Kitty - mondta rá Dorothea megbocsátóan. - Nyugodj meg. Talán James is megbocsát majd nekem egyszer.

- Mennyivel célirányosabb volna, ha férjhez se mennél! - érvelt Celia újult erővel, ahogy könnyeit felszárogatta. - Akkor nem volna semmi hiba. Nem cselekednél mindenki tanácsa ellenére. James mindig azt mondja, királynőnek termettél. Csakhogy ez messze van a királynőségtől! Tudhatnád már, mindig mi sül ki abból, amit a magad feje szerint csinálsz! Ez is olyan lesz, meglátod. Senki nem hiszi, hogy Mr. Ladislaw hozzád illő. És különben is mindig erősködtél, hogy nem mész férjhez.

- Egy szóval sem mondom, hogy okosabb nem lehetnék, Celia - felelte Dorothea -, s ha okosabb lennék, nem okosabb dolgokat tennék. Most azonban ezt teszem. Házasságot ígértem Mr. Ladislaw-nak, és hozzá is megyek.

Celia régről tudta, mit tesz az, ha Dorothea ilyen hangon beszél. El is hallgatott néhány pillanatra, majd úgy folytatta, mint aki túl van a vitán: - És szeret, Dodo?

- Remélem. Mert én szeretem.

- Úgy is kell - mondta Celia bizalmasan. - Bár én jobban örülnék, ha olyan férjet találtál volna, mint James, itt a közelben, hogy odakocsizhassak.

Dorothea mosolygott, Celia pedig tovább merengett. El sem képzelhetem, hogy jutottatok idáig - mondta egyszerre. Kellemes volna a történetét meghallgatni, gondolta magában.

- Persze hogy nem - mondta Dorothea, s megcsippentette húga állát. - Ha tudnád, hogyan jutottunk idáig, nem is csodálkoznál.

- Nem mondod el? - kérdezte Celia, és kényelembe helyezkedett.

- Nem, Kitty. Mert ha nem érzel velem, meg sem érted.

NYOLCVANÖTÖDIK FEJEZET

Kivonulván az esküdtek, kiknek nevük vala Világtalan, Haszontalan, Szeretetlen, Rosszhiszem, Feslett, Nyakas, Fellengő, Hadiláb, Fillentő, Kínzó, Harapi, Irgalmatlan, megállapodának maguk között, majd egyhangúlag kinyilváníták hogy a vádlott felett bíróság törjön pálcát. A szót vivé köztük Világtalan, mondván: „Világosan látom eretnekségét!" Mondá erre Haszontalan: „Nincs ilyennek helye e világon!" „Az ám - tódítá Rosszhiszem -, én ennek a szeméből semmi jót ki nem nézek!" Mire Szeretetlen szóla: „Nem szívelhetem!" „Én se - helyeselt Feslett -, mert még kikezd engemet!" „Kössék föl! Kössék föl!" - követelte Nyakas. „Ágrólszakadt!" - fitymálta Fellengő. „Felháborító!" - hördült föl Hadiláb. „Egy szava se igaz!" - hangsúlyozta Fillentő. „Kevés egy akasztás az ilyennek!" - lázongott Kínzó. „Pokolba vele!" - füstölgött Harapi. Majd Irgalmatlan ilyenképp zárta a vitát: „A fél világért meg nem bocsátanék neki, ezért hát mondjuk ki gyilkosságban bűnösnek."

A ZARÁNDOK ÚTJA

Vajon ahogy a halhatatlan Bunyan e képét megalkotja a döntésüket meghozó pártos esküdtekről, ugyan ki könyörül a hűségen? Igaz, a legnagyobbak közül is kevésnek sikerült, hogy bűntelenségének tudatában álljon a vádló tömeg elé, tudván azt is, hogy egyedül a benne lakozó jóért ítélik el. Mert hiába sejti a megkövezett, hogy kövezőiben aljas szenvedélyek öltöttek testet, mégsem nevezheti magát vértanúnak, ha nem az igazságért hal kínhalált.

Ez a gondolat emésztette Bulstrode-ot is, amíg elköltözéshez készülődött, hogy Middlemarchtól távol, új arcok közömbös körében végezze be megtört életét. Feleségének jámbor áldozatossága egy kíntól megszabadította, mégis úgy érezte, esküdtszéke előtt áll, és ügyvédre volna szüksége, mert vallomása megtételétől irtózik. A Raffles halála körüli lelkiismeret-vizsgálataiból kiemelkedett ugyan a Mindenhatóság egyetlen lénye, akihez imádkoznia kell, mégis az összegező fohász könnyebbnek látszott, mint a részletező vallomás. A belső javítgatás, mosdás, mentegetés előbb ígérte a Mindenható bocsánatát, mintha tépelődésének minden okát felesége elé tárja. Hogy gyilkosnak bélyegezné, azt a gondolatot el nem viselhette. Úgy érezte, felesége kétségei veszik körül, s csak abban a reményben tűrhette e kétségeket, hogy az ítéletre talán nem is kerül sor. Egyszer majd, halálos ágyán elmond neki mindent, amikor az árnyékok köréje gyülekeznek - akkor talán végighallgatja, és nem irtózik keze érintésétől. Talán. Csakhogy a rejtőzködés élete szokásává lett, és a vallomás hajlandóságánál erősebbnek bizonyult a mélyebbre alázottságtól való félelem.

Félénk szeretettel viseltetett felesége iránt, nemcsak azért, mert kemény ítéletétől tartott, hanem mert szenvedésének látványa gyötörte. Mrs. Bulstrode intézetbe adta lányait, hogy apjuk válságát meg ne szenvedjék. S hogy most már nem kellett előttük gyásza miatt magyarázkodni vagy viselni rémült csodálkozásukat, zavartalanul élhetett bánatának, amely napról napra őszítette, hervasztotta.

- Kívánj csak, én megteszem, Harriet - biztatta Bulstrode. - Már ami a vagyon elrendezését illeti. Nem szándékozom túladni környékbeli birtokainkon, hogy legyen mire hagyatkoznod. De ha megtartani nincs szándékodban, ne titkold előttem.

Néhány nappal később, bátyjáéktól hazatérvén, Mrs. Bulstrode elmondta férjének, mit forgat a fejében egy ideje már.

- Szeretnék tenni valamit a bátyám családjáért, Nicholas. Úgy érzem, tartozunk némi kárpótlással Rosamondnak és férjének. Walter azt mondja, Lydgate-nek el kell hagynia a várost. Betegeinek köre semmivé zsugorodott, s annyi pénzük nincs, hogy másutt új életet kezdhessenek. Inkább magam szenvednék szükséget, csak segíthessek szegényeken.

Mrs. Bulstrode nem is keresett a „némi kárpótlás”-nál tüzetesebb szót, tudván, hogy férje így is megérti. Mrs. Bulstrode nem tudhatta, miféle újabb sebet tép fel kívánságával. Bulstrode némi habozás után így válaszolt:

- Nehéz a kívánságodnak megfelelnem, drágám. Mr. Lydgate útját szegte, hogy tovább segítsük. Visszaküldte ezerfontos kölcsönömet is. A pénzt Mrs. Casaubon bocsátotta a rendelkezésére. Itt a levele.

Lydgate sorai Mrs. Bulstrode-nak is elevenébe vágtak. Mrs. Casaubon kölcsönére való hagyatkozása mintha azt az általános vélekedést tükrözte volna, hogy tanácsosabb, ha az ember kerüli a kapcsolatot Bulstrode-dal. Könnyeit némán hullatta, s az álla meg-megremegett. Az íróasztalánál ülő Bulstrode-ot kínozta feleségének megtört arca, hiszen két hónapja még kedélyes nagyasszony volt. S íme, máig hozzáöregedett az ő törődött lényéhez. Vigasztalni akarván így szólt:

- Van más módja, hogy a bátyád családján segítsek, Harriet, ha közvetítesz. És úgy látom, ez a segítség neked sem lesz haszontalan. Jól gazdálkodnának a birtokodon. Mert a tiéd lesz úgyis.

A felesége figyelmesen ránézett.

- Garth régebben úgy tervezte, hogy átvállalja a Kőporta ügyeinek intézését, azzal, hogy majd unokaöcsédet, Fredet ülteti bele tiszttartónak. A birtoktest megmaradt volna egészben, ők pedig földbér helyett haszonrészesedést fizettek volna. Fiatalembernek kívánatos kezdet, illene is a Garth keze alatt végzett munkájához. Te vajon jónak látnád?

- Én jónak - felelte Mrs. Bulstrode, és látszott rajta, hogy némiképp erőre kap. - Walter olyan szerencsétlen! Mindent megtennék, ami csak tőlem telik, hogy föltámogassam, mielőtt elmegyünk. Jó testvérek voltunk mindig.

- Hanem Garthszal neked kell beszélned, Harriet - mondta Mr. Bulstrode, kelletlenül ugyan, de a végeredményt ő is áhította, felesége vigasztalásán kívül egyéb oka lévén. - Ki kell jelentened, hogy a birtok valójában a tiéd, és Garthnak énvelem nem kell tárgyalásokba bocsátkoznia. A jogügyletet Standish bonyolítja le. Azért említem ezt, mert Garth nekem felmondott. Ezért neked adom át a bérbeadás feltételeit tartalmazó iratot. Garth maga szerkesztette. Ajánlhatod neki, hogy a megegyezés az irat alapján történjék. Nem hinném, hogy elutasítana, ha az ajánlatot unokaöcséd javára teszed.

NYOLCVANHATODIK FEJEZET

A szerelem úgy átitatja a szívet, mintha az istenek konzerváló sója lenne; innen a ronthatatlan összeforrottsága azoknak, akik életük hajnalától fogva szeretik egymást, meg a hosszú, régi szerelmek üdesége. A szerelemnek balzsamereje van. Philemon és Baucis Daphnisból és Chloéból lesz. Ez a fajta öregség a hajnalra hasonlító alkonyat.

VICTOR HUGO: *A NEVETŐ EMBER*

Mrs. Garth, hallván, hogy Caleb uzsonnaidőben belép a házba, kinyitotta a nappali ajtaját, és kiszólt: - Lám csak, megjöttél. Ebédeltél-e? - (Mr. Garth étkezései a „dolgához" igazodtak.)

- De mennyire! És milyen jót! Hideg birkahúst és még nem tudom, mit. Hol van Mary?

- Kinn a kertben Lettyvel, azt hiszem.

- Fred még nem jött meg?

- Nem. Uzsonna nélkül akarsz elmenni megint, Caleb? - kérdezte tőle Mrs. Garth, látván, hogy szórakozottan fölcsapja a kalapját, holott az imént tette le.

- Nem, nem. Csak Maryhez megyek ki egy pillanatra.

A kert gyepes sarkában talált rá, ahol a hinta magasan lengett két körtefa közt. Mary kendőt kötött a fejére, s egyik szélét a szeme fölé húzta, hogy a nap szinte vízszintesen eső sugarai ne bántsák, közben nagyokat lökött Lettyn, aki önfeledten nevetett s visongott.

Amint apját meglátta, Mary otthagyta a hintát, elébe ment, hátratolta szeméről a piros kendőt, és már messziről szeretőn rámosolygott.

- Téged kereslek - mondta Mr. Garth. - Gyere, sétáljunk egyet.

Mary rögtön tudta, hogy apjának rendkívüli mondanivalója lehet. Szemöldöke kérdőn felszögellt, és hangjából nyájas komolyság szólt. E jelekből Mary már akkor olvasott, amikor annyi idős volt, mint Letty. Apja karjába fűzte karját, és befordultak a diófasoron.

- Odébb van még egy szomorú várakozással, amíg férjhez mehetsz, Mary - kezdte az apja, nem Maryre nézvén, hanem a másik kezében tartott botja végére.

- Nem olyan szomorú a várakozás, apám... én legalább vidámra tervezem - jegyezte meg Mary nevetve. - Hajadonfőtt vagyok vidám, már huszonnégy éve is elmúlt, és annyit talán remélhetek, hogy még egyszer ennyi ideig nem fog eltartani a várakozás. - Aztán némi hallgatás után közelebb hajolt apjához, elkomolyodón hozzátette: - Persze ha elégedett vagy Freddel.

Caleb félrehúzta a száját, s a fejét ravaszul oldalvást billentette.

- Ejnye, hát nem múlt szerdán dicsérted? Azt mondtad, az állatokhoz jó a szeme, és általában érzéke van a gazdálkodáshoz.

- Ezt mondtam volna? - érdeklődött Caleb álnokul.

- Ezt bizony. Le is írtam szó szerint, *anno Domini*val és kelettel - mondta Mary. - Te is szereted az áttekinthető könyvelést. Aztán az irántad való viselkedése ellen sem lehet kifogásod, apám. A tisztelete határtalan. Jobb természetű alkalmazottad nem lehetne.

- Nocsak. El akarod hitetni velem, úgy veszem észre, micsoda pompás parti.

- Dehogy, apám. Nem azért szeretem én, mert olyan pompás parti.

- Akkor mi végre?

- Ó, istenkém! Mert mindig szerettem. Például senkit olyan jól pirongatni nem lehet, mint Fredet. Ez igazán férjhez illő tulajdonság, nemde?

- Eszerint teljes az elhatározásod, Mary? - nézett rá Caleb, s a hangja megint komolyra vált. - Azóta más kívánságod nincsen, amióta minden úgy fordult, ahogy fordult? - (Caleb a homályos kérdésbe magvas értelmet rejtett.) - Mert bizony jobb későn, mint soha. Ne vegye rá semmire egy nő se a szívét... a férfinak se tesz hasznára.

- Érzéseim nem változtak, apám - felelte Mary nyugalmasan. - Amíg Fred énmellettem áll, mellette állok én is. Azt hiszem, kevesebbet nem győzködnénk egymással soha, de mást sem szerethetünk jobban, ha akármekkora tisztelettel nézünk is az illetőre. Nem viselhetnénk el a változást... olyan volna, mintha régi házakat átépítenének, s elkeresztelnék más névre. Sokáig kell még várnunk egymásra, de ezt Fred is tudja.

Caleb nem válaszolt rögtön, csak a botját fúrta be a tipegőkkel kirakott gyepes ösvénybe. - Nos hát, újságot hoztam - mondta végül elfogódottan. - Mit szólnál ahhoz, ha Fred beköltözne a Kőportára, és onnan irányítaná a gazdaságot?

- Hogyan lehetne az, apám? - nézett rá Mary álmélkodva.

- Bulstrode nénikéje megbízásából gazdálkodna. Szegény asszony nálam járt, és kikönyörögte. Jót szeretne tenni a fiúval, és csakugyan, jobbat alig is tehetne érte. Ha takarékosan gazdálkodik, akár meg is veheti a birtokot egy szép nap. Van érzéke a gazdasághoz.

- Ó, Fred milyen boldog lesz! Elhinni is alig merem.

- Csak ne feledd - ingatta a fejét Caleb figyelmeztetőn -, hogy a gondját nekem kell a vállamra vennem, én leszek gazdálkodásáért a felelős, énrám hárul a felügyelet. Ezért majd anyádtól hallgathatok. Ha ugyan ő nem kezdi a hallgatást. Frednek nagyon vigyáznia kell.

- Talán nagy is a gond, apám - mondta Mary, fékezve örömét. - Ami neked újabb gondod, nekem hogy legyen boldogságom?

- Ugyan, ugyan. A dolog énnekem öröm, gyermekem, amíg anyádat nem nyugtalanítja. Mire aztán Freddel összeházasodtok - Caleb hangja megbicsaklott e szónál -, ő már egyenesben lesz, és takarékoskodik. Te meg örökölted anyád eszét s az én iparkodásomat, amennyire nőben két ilyen örökség egyesülhet... te majd kordában tartod őkelmét. Hamarosan megérkezik, azért neked akartam elmondani először, mert úgy illik, hogy te közöld vele a hírt. Én a részleteket meghányom-vetem vele.

- Jaj, édes-jó apám! - kiáltotta Mary, s átölelte a nyakát, Caleb pedig béketűrően hajolt le hozzá. - Nem hinném, hogy másoknak is volna ilyen jó apjuk!

- Ne bolondozz, gyermekem. Még rájöhetsz, hogy a férjed jobb apa.

- Lehetetlen - állította Mary, bohókásan, mint mindig. - A férj alacsonyabb rendű emberfaj, örökös ráncbaszedése kívánatos.

Letty utolérte őket, s együtt léptek be a házba. Mary az ajtóból meglátta Fredet - a gyümölcslugasos kapu felől közeledett -, és elébe sietett.

- Milyen finom ruhákban jársz, te tékozló ifjú! - kiáltott rá, amint Fred megállt, és urasan megemelte a kalapját. - Sehogy se akarsz te beletanulni a szegénységbe.

- Nézd csak meg jobban - biztatta Fred. - Hogy foszladozik a kézelője! Ki-kikefélem, úgy mentem még, ami menthető. Három öltönyt takargatok, egyet az esküvőre.

- Mulatságosan festesz majd, mint valami régimódi öregúr az avítt képes újságban.

- Két évig csak nem változik akkorát a divat.

- Két évig! Ne ábrándozz, Fred - mondta Mary, s a ház felé indult. - Szép reményeket melengetsz.

- Miért is ne? A reményeken jobban él az ember, mint a reménytelenségen. Ha két éven belül nem házasodunk össze, még akkor is ráérek eltöprengeni a keserű igazságon, amikor szembeállítanak vele.

- Ismered az egyszeri úrfi történetét, amelyik szép reményeket melengetett, aztán keserű lett a csalódása?

- Ha valami szomorú újságod van a számomra, Mary, inkább megugrok mellőled, és Mr. Garthnál keresek menedéket a házban. Nem valami virágos a kedvem. Apám reménytelenül néz a jövő elé. Már otthon se érezheti otthon magát az ember. A rossz újság nem hiányzik.

- Vajon rossz újságnak neveznéd-e, ha megtudnád, hogy ezentúl a Kőportán élsz, igazgatod a gazdaságot, takarékoskodol, és évről évre félreraksz annyi pénzt, hogy a házat-birtokot megvehesd, és nevezetes gazdász lehess, ahogy Mr. Borthrop Trumbull jellemezne... enyhén talán pocakos, és rozsdás görög-latin tudományú?

- Ugye csak bolondozol, Mary? - kérdezte Fred, de azért belepirult izgalmába.

- Ezt hallottam apámtól néhány perce, ő pedig sohasem bolondozik - felelte Mary, fölnézvén Fredre, míg Fred úgy megszorította a kezét, hogy már fájt, de föl nem jajdult volna.

- Bizony akkor iszonyúan derék ember lennék, Mary, és rögtön össze is házasodnánk.

- Hátrább az agarakkal, tisztelt úr. Honnan tudod, hogy nem halasztanám még a házasságot néhány évig? Adnék időt, hogy rossz fát tégy a tűzre, s ha valakibe jobban bele találnék szeretni, legalább lesz ürügyem, hogy a talpadra útilaput kössek.

- Ne tréfálj, Mary - mondta Fred felindultan. - Mondd meg igaz lelkedre, hogy igaz, amit beszélsz, és örülsz is neki... mert engem szeretsz a legjobban.

- Igaz az utolsó szóig, Fred, és boldog is vagyok... mert téged szeretlek a legjobban - mondta Mary, mint aki leckét darál.

A tornác meredek félteteje alatt megálltak, és Fred szinte suttogva mondta:

- Amikor eljegyeztük egymást az esernyőszorító karikával, akkor azt mondtad...

Az öröm most már kinevetett Mary szeméből, de az ajtón kiugrott a rettenetes Ben, nyomában az ugató Kócossal, és rájuk támadt:

- Fred és Mary! Nem jöttök már be? Vagy megegyem a süteményteket?

Utóhang

Kezdet és vég minden határ. S ugyan ki hagyna ott fiatal életeket, ha már oly hosszú időt egy társaságban töltött velük, hogy tudni ne akarná, mi történt velük azon túl? Mert az életnek egyetlen töredéke, ha akármilyen jellemző, nem tekinthető a teljes szövevény mintájának: ígéretek nem válnak valóra, lelkesült kezdetet hanyatlás követhet, viszont lappangó erők rátalálhatnak kibontakozásuk alkalmára, vagy valamely múltbeli vétek nagy visszavonásnak lehet okozójává.

A házasság, annyi történet határmezsgyéje, még mindig kezdetnek számít Ádám és Éva Édenben töltött mézeshetei óta - csakhogy kicsinyüknek ők is már a vadon tövises bozótjában adtak életet. A polgári hőskölteménynek a házasság még mindig a kezdete - teljes egységének fokozatos hódoltatása vagy reménytelen veszte hajtja csúcsuk felé a fogyó éveket, és az öregséget a közös emlékek teli csűrévé varázsolhatja.

Némelyek remény és lelkesedés fénylő fegyverzetével vágnak neki, mint a régi keresztesek, aztán megrokkannak az úton, kevés lévén megértésük egymás és a világ iránt.

Akik Fred Vincyt és Mary Garthot szerették, nyilván örömmel fogják olvasni, hogy ők ketten türelmetlenségben nem vétkeztek. Fred többféleképpen is meglepetéssel szolgált a szomszédságnak. Mint elméleti s gyakorlati gazda, jó hírre tett szert a megyének ebben a felében, és *A zöld vetemények termesztéséről, valamint az állattartás gazdaságos voltáról* írott műve gazdásztalálkozókon zajos ünneplésben részesült. Middlemarch tartózkodóbb volt az ünneplésben. Legtöbb lakosa úgy ítélkezett, hogy Fred feleségének köszönheti a szerzőséget, mivel soha nem várta volna senki Fred Vincytől, hogy a marharépa és fehérrépa érdeméről értekezzék.

Hanem amikor Mary írta meg kicsiny fiainak szóló könyvét, *Nagy emberekről szóló történetek Plutárk nyomán* címmel, megjelentetvén a middlemarchi Gripp & Co.-nál, minden polgár Frednek tulajdonította a szerzőséget, megállapítván, hogy egyetemre járt, „ahol a régieket bújják", és Fred akár pap is lehetett volna, ha meg nem gondolja.

Kitűnik mindebből, hogy Middlemarchot fölültetni nem lehetett, továbbá az is, hogy senkit könyv írásáért dicséret nem illethet, hiszen más szerzette úgyis.

Fred egyébként megmaradt végig iparkodónak. Néhány éves házas korában elmondta Marynek, hogy boldogságát nagyobbrészt Farebrothernek köszönheti, hiszen ő figyelmeztette, amikor a ló már éppen elragadta volna megint. Azt ugyan nem mondhatom, hogy reménykedő természete többé el nem csavarta a fejét: a terméshozam és a jószágeladásból származó valóságos haszon rendszerint nem érte el reménybeli becslését, és megmaradt abban a hitében is, hogy lóvásáron pénzt nyerhet, bár minden kupeckedése balul ütött ki - Mary ugyan megállapította, hogy a baj persze a lovakban keresendő, nem Fred szemében. A lovaglás szereteténél is kitartott, noha egy napot alig töltött el vadászattal, s ha mégis rászánta az idejét, nem bánta, ha az akadály átugratása közben tanúsított óvatosságáért kinevetik, mert mintha ott látta volna Maryt s a fiúkat üldögélni a gáton, vagy az ő göndör fejük bukkant volna elő a sövény meg a pocsolya közt.

Három fiuk volt. Maryt nem bántotta, hogy csak férfipalántákat hozott a világra, s mikor Fred egyszer azt kívánta, hogy lehetne egy olyan lánya is, mint a felesége, Mary kinevette: „Anyád egyet is sokall!" Mrs. Vincy élete őszének és megkopott fényű háztartásának nagy vigasza volt, hogy Fred fiai közül kettő legalább igazi Vincy, és „nem ütnek a Garth-fajtára". Mary azonban titokban örült, hogy a legfiatalabbik olyan, mint az ő apja lehetett pendelyes korában,

golyózás közben biztos kézzel célzott, továbbá olyankor is, ha érett körtéket kellett a fáról kővel lehajigálni.

Ben és Letty Garth tehát még kamaszkora előtt nagybácsi s nagynéni lett, és sokat vitatkoztak, vajon az unokaöcsök avagy az unokahúgok kívánatosabbak-e a családban. Ben állította, hogy a lányoknak haszna jóval csekélyebb, mint a fiúknak, különben nem járatnák őket szoknyában mindvégig. Letty ilyenkor megmérgesedett, s könyvekre hivatkozván bizonygatta, hogy Isten Ádámnak és Évának egyféle öltözéket készített állatbőrből, sőt az is eszébe jutott, hogy keleten a férfiak is szoknyában járnak. Ez az utóbbi érv azonban, bármennyire elhomályosította a bibliait, mégsem bizonyult célszerűnek, mert Ben rávágta: „Attól akkora szamarak!" Majd az anyjához fordult a döntésért. Mrs. Garth kijelentette, hogy lányok és fiúk nagyon hasonlítanak az örökös helytelenkedésben, hanem a fiúk kétségtelenül erősebbek, jobb futók, és messzibbre s pontosabban dobnak. Az ítéletben Ben azonnal megnyugodott, a helytelenkedés sem bántotta, annál inkább zokon vette Letty, mert erővel nem szerezhetett érvényt felsőbbrendűségének.

Fred soha meg nem gazdagodott. Igaz, legszebb reményeiben sem áltatta magát gazdagsággal, hanem annyit azért megtakarított, hogy a Kőporta belső- és külsőségeinek gazdájává lehetett, a Mr. Garthtól kapott munkái pedig átsegítették a minden gazdára rájáró nehéz időkön. Mary matróna korára ugyanolyan terebélyes asszonyság lett, mint az anyja - ő azonban nem oktatta gyermekeit rendszeresen, úgyhogy Mrs. Garth attól tartott, hogy soha a szükséges nyelvtani és földrajzi alapismereteiket meg nem szerzik. Mindazáltal megfelelőnek találtattak iskolába lépésük idején - talán azért, mert anyjuk társaságát minden játéknál jobban szerették. Mikor Fred téli estéken hazafelé lovagolt, a faburkolatos fogadószoba tűzhelyének barátságos fénye lebegett a szeme előtt, és ilyenkor sajnált minden férfit, akinek nem Mary a felesége - kiváltképp Mr. Farebrothert. - Tízszer többet ért énnálam - mondhatta ki most már nagylelkűen. - Igaz is - felelte rá Mary -, s éppen ezért jobban meg is van nélkülem. Hanem amikor a te egyedülvaló sorsodat gondolom el, megborzongok. Egy káplán, akit a gyolcs zsebkendői meg a kupeckedései döntenek adósságba!

Aki utánajár, bizonnyal megtudhatja, hogy Fred és Mary máig a Kőportát lakja, s hogy a folyókák még mindig átöntik bimbóözönüket a kövekből szépen összefaragott kerítőfalon, amelyen túl diófák tekintélyes sora visz ki a birtokra, és hogy napsütéses délutánokon az ablakban látható két nyugalmas ősz hajú szerelmes ugyanaz, akik esernyőszorító gyűrűvel jegyezték el egymást hajdanán, és Mary Garth még az öreg Peter Featherstone napjaiban ugyanezen az ablakon tekingetett ki, jön-e már Mr. Lydgate.

Lydgate nem őszült meg soha. Meghalt már ötvenéves korában, tekintélyes életbiztosítást hagyván özvegyére és gyermekeire. Pompásan jövedelmező gyakorlatra tett szert, évadonként utazván Londonból egy francia fürdőhelyre s vissza. A köszvényről is megjelent egy értekezése, amely betegségről tudvalevő, hogy kiváltképp a jómódúakra támad. De bármennyi volt is a gazdag betege, Lydgate mindig sikertelennek ítélte pályafutását, mert célját meg nem valósíthatta. Ismerősei irigylésre méltónak mondták, amiért a felesége ilyen bájos-aranyos asszony, és véleményükben semmi meg nem rendítette őket. Rosamond valóban nem követett el másodszor bántó tapintatlanságot Lydgate ellen. Megmaradt halk szavúnak, hajthatatlannak, férjét időnként megpirongatta, és harcmodorával akárhányszor visszavonulóra késztette. Évek múltával Lydgate mind ritkábban ellenkezett vele, Rosamond tehát arra a következtetésre jutott, hogy véleményét mind többre tartja. Másrészt neki is megnőtt a véleménye férje tehetsége felől, amióta tisztességes jövedelemre tett szert, és a fenyegető Menyasszony utcai kalicka helyett virághímes-aranydíszes lakásba költöztette - illően ahhoz a paradicsommadárhoz, akinek Lydgate feleségét tekintette. Egyszóval Lydgate-ből jónevű orvos lett. Kár, hogy a torokgyík olyan korán elvitte. Rosamond később egy éltes és gazdag orvoshoz ment

feleségül, aki jó apja lett négy gyermekének. Leányaival kikocsikázván mindenki megnézte őket, Rosamond pedig gyakran emlegette a boldogságát, mint „jutalmat" - nem mondta ugyan, miért járt neki jutalom, de alighanem úgy gondolhatta, Tertius természetének tűréséért. Lydgate ugyanis mindvégig elejtett egy-egy keserű megjegyzést, ami emlékezetesebb maradt korábbi elvetemültségének megbánásánál. Egyszer is baziliszkusz-fájának nevezte, s amikor Rosamond nem értette a bókot, Lydgate elmagyarázta neki, hogy ez a fa meggyilkolt férfiak agyvelejéből hajt ki. Rosamondnak készen állott a nyugalmas válasza az efféle beszédekre. Akkor miért vette éppen őt feleségül? Miért nem inkább Mrs. Ladislaw-t, hiszen úgyis mindig többre tartotta őnála? A beszélgetés ilyenformán Rosamond győzelmével végződött. Legyünk azonban méltányosak, és mondjuk meg, hogy soha nem becsmérelte Dorotheát, áhítatos emlékezetébe foglalván nagylelkűségét, hogy élete legnehezebb válságában a segítségére sietett.

Dorothea maga soha nem álmodta, hogy más asszonyoknak fölébe helyezik, mert úgy érezte, tellett volna tőle jobb is, ha maga jobb s az esze több lett volna. Mégsem bánta meg soha, hogy vagyonát odahagyva Will Ladislaw-hoz ment feleségül, sőt Ladislaw is legnagyobb szégyenének és szomorúságának tekintette volna, ha feleségében megbánást tapasztal. Szerelmük erősebben kötötte őket egymáshoz, semhogy bármi indulat kikezdhette volna. Dorothea különben sem választott volna más életet, csak amilyet csordultig tölt az érzelem, de most jótét tevékenység is kitöltötte - Dorotheának keresni sem kellett, mit tegyen. Willből tevékeny közéleti férfiú lett, amilyen igen elkelt azokban az időkben, mikor még reformok megvalósításának ifjonti lelkesedéssel fogtak neki - e lelkesek hite máig lelohadt ugyan, hogy jót tehetnek haladéktalan -, s végül olyan választókerület juttatta be a parlamentbe, amelyik a költségeit is megtérítette. Dorotheának semmi kedvére valóbb nem történhetett ennél, hiszen ha a társadalmi bajok szemmel láthatóak, férjének ott kell verekednie a harc sűrűjében, neki pedig hű feleséghez illően segítséget kell nyújtania. Akik ismerték, sokan úgy vélekedtek, milyen kár, hogy ez a ritka tehetségű asszony ennyire a férje munkájában oldódik fel, és oly kevesen ismerik, azok is csak mint feleséget s anyát. Senki azonban pontosan meg nem mondhatta, mi egyéb telt volna a tehetségétől - még Sir James Chettam sem, igaz, ő azon a nemleges tanácson kívül egyebet alig adott, hogy Dorotheának nem kellett volna Will Ladislaw-hoz feleségül mennie.

Ez a véleménye azonban nem lett tartós elhidegülés okozójává a családban, s abban is volt valami jellemző történetünk szereplőire nézve, ahogy megint egymásra találtak. Mr. Brooke nem állhatott ellen a kellemes kísértésnek, hogy Will-lel és Dorotheával levelezzen, majd egy szép napon, amikor a tolla nekilódult a községi reformtervezet jövőjét illetően, meghívást kerített a levél végére - s mivel már egyszer megmásíthatatlanul a papírra került, csupán a magvas episztola megsemmisítése árán lett volna visszavonható. E levelezés hónapokra terjedő idején át Mr. Brooke célzások és utalások útján mindegyre biztosította Sir James Chettamet, hogy az örökhagyási korlátozást birtokára nézve megszüntetni igenis sziklaszilárd szándéka, azon a napon pedig, amikor lendületes tolla e meghívást kibocsátotta, Mr. Brooke azzal ment át Freshittbe, hogy minden eddiginél határozottabb lépésre készül, a Brooke családot nemkívánatos vérkeveredésektől megóvandó.

Hanem azon a délelőttön izgalmas esemény verte fel a kastély nyugalmát. Celiának levele érkezett. Elolvasván megsiratta, mikor pedig Sir James feleségét könnyek között látta, és érdeklődött a baj felől, Celia akkora jajveszékelésbe tört ki, amilyenhez igazán nem szokott e derék főnemes.

- Dorotheának kisfia született! Te meg nem akarsz elengedni, hogy meglátogassam! Pedig tudom, engem akar látni! És azt sem tudja, mihez kezdjen azzal a csecsemővel! Majd valami szeleset tesz a végén azzal is! És már azt hitték, belehal Dorothea szegény! Hát nem szörnyű!

Képzelj el engem a kis Arthurral, hogy Dodót tiltanák a látogatásunktól! Miért vagy olyan kegyetlen, James?

- Az isten szerelmére, Celia! - nézett rá Sir James megrendülten. - Mi az óhajod? Megteszek mindent, amit csak kívánsz. Akár beviszlek holnap reggel Londonba. - És Celiának ez volt az óhaja éppen.

Ezután futott be Mr. Brooke, s a kertben találkozván Sir Jamesszel, hosszan elcsevegett vele. A nagy hír felől nem tudott, Sir James pedig, ki tudja, miért, vonakodott, hogy azonnal tájékoztassa. Hanem amikor szokás szerint az örökhagyási korlátozásról is szó esett, így szólt: - Szeretve tisztelt bátyám, nem engem illet a tanácsadás, de a helyedben elállanék a további lépésektől, és hagynám az ügyet annyiban.

Mr. Brooke annyira elcsodálkozott, hogy nem is érezte mindjárt azt a hatalmas megkönnyebbülést, amely olyankor szokott úrrá lenni rajta, amikor kiderült, hogy tennie semmit nem kell.

Celia szíve meghasadással fenyegetvén, Sir Jamesnek bele kellett egyeznie a megbékélésbe Dorotheával és a férjével. Ahol asszonyok szeretik egymást, a férfiaknak el kell fojtaniuk kölcsönös ellenszenvüket. Sir James sohasem szerette meg Ladislaw-t, Will pedig csak másokkal keverten élvezhette Sir James társaságát: inkább a kölcsönös tűrés álláspontjára helyezkedtek, ami nem is esett nehezükre Dorothea és Celia jelenlétében.

Megegyeztek, hogy Mr. és Mrs. Ladislaw még azon évben legalább kétszer ellátogat a Majorba. Lassan aztán az unokatestvérek népesedő csoportja is át-átjárt Freshittből játszani Tiptonba látogató két unokatestvérükkel, és oly jól mulattak, hogy tiszta vérű társaságban sem lehet különbül.

Mr. Brooke szép kort ért meg, és birtokát Dorothea fia örökölte. A middlemarchiak beválasztották volna ugyan a parlamentbe, de ő köszönte a bizalmat, mondván, hogy véleményeiben nem csontosodik meg olyan hamar, ha az ország házán kívül marad.

Sir James mindvégig hibáztatta Dorotheát második házasságáért. Middlemarch ugyanígy vélekedett nemzedékeken át. A fiatalabbak azt hallották szüleiktől, hogy élt itt egy nemes lelkületű leány, aki először egy rozzant lelkészhez ment hozzá, akár az apja lehetett volna, majd egy év nem múlt el jóformán a halála után, lemondott az örökségéről, hogy hozzámehessen a lelkész unokaöccséhez - az viszont akár a fia lehetett volna, és se pénze nem volt, se nemes vére. Akik nem ismerték Dorotheát, általában úgy vélekedtek, hogy „nem is lehet nemes lelkű hölgy az ilyen", különben vagy az egyikhez, vagy a másikhoz nem megy hozzá.

Életének e döntő eseményei valóban nem voltak eszményiek. Fiatal és nemes hevületek győzködésének eredményei voltak tökéletlen társadalmi állapotok között, amelyekben a nagy érzelmek gyakran nagy tévedésnek számítanak, a nagy hitek pedig nagy káprázatoknak. Mert az olyan erős lélek ritka, amelyen a külvilág ne formálna. Egy új Szent Teréznek aligha lesz módjában a zárdai életet megújítani, aminthogy egy új Antigoné sem a bátyja temetéséért fogja kockáztatni hősi odaadását: lelkes tetteik közege mindörökre megváltozott. Mi jelentéktelenek azonban szavainkkal s tetteinkkel vagyunk előkészítői sok új Dorothea életének, s közülük jó néhány talán sokkal szomorúbb áldozatokra lesz kénytelen.

Finom lelkének finom kisugárzásai nem maradtak el később sem, ha nem is voltak valami látványosak. Belső gazdagsága, akár az a folyó, amelynek erejét Kürosz törte meg, névtelen csatornákban oszlott szerte. Hatása számbavehetetlenül áradt szét környezetében, hiszen a világ java jórészt a történelemben föl nem jegyzett cselekedeteken áll - s hogy helyzetünk, a tiéd, olvasóm, meg az enyém, nem olyan vigasztalan, az jórészt olyanoknak köszönhető, akik hűségesen, elrejtőzve éltek, és jeltelen sírban nyugszanak.